

ב"ה

קובץ תורני

# מה טובו אהליך יעקב

מגדולי וחכמי התורה ולומדיה

פסקים ותשובות חדשות  
בענינים העומדים על הפרק  
ובארבעה חלקי שו"ע וענינים שונים

לזכרו של הרב הנכבד והיקר  
אוהב תורה ולומדיה  
רבי טלי סקוצילס זצ"ל

העורך והמו"ל  
הרב גמליאל הכהן רבינוביץ שליט"א  
מח"ס "גם אני אודך"

גליון ד'

תשרי תש"פ



כל הזכויות שמורות



המערכת מקבלת מאמרים ותשובות

בשמחה רבה

בכתובת:

ת.ד. 539 בני ברק

טלפון: 052-7128536

7128536@gmail.com

למנויים נא ליצור קשר עם המערכת

קובץ הבא יופיע אי"ה בחודש הבא.

## הקדמה

"מה טובו אהליך יעקב",

מה מאד מתאים השם הזה לקובץ החדש והנפלא שיוצא עתה לאור ב"ה מיוחד לזכרו הטהור של הרב הנכבד והיקר מאד, אוהב תורה ולומדיה בכל לבו ונפש עד אין קץ, ואהב ללכת לאהלי יעקב לבתי כנסיות ומדרשות בכל עת מצוא תפלתו היה מיוחד מאד בהתעלות רוחניות עצומה כידוע, וכן השיעורים הרבים שהיה הולך עליהם במסירות ובנאמנות אין קץ, והנה הקובץ נקרא "מה טובו אהליך יעקב", והנה ראשי תיבות: "מ'ה ט'ובו", גימטריא "טלי", והמשך "אהליך יעקב", רמז לידידנו עוז הגאון הנפלא מרביץ תורה ברבים ומו"צ בבית הוראה המפורסם יד הרמ"ה בראשות מרן הגה"צ רבי מתתיהו דייטש שליט"א, ה"ה רבי יעקב אהרן סקוצילס שליט"א מח"ס "אוהל יעקב" י"ג כרכים, ששמח מאד על רעיון זה שהוציא לאור קובץ תורני מכובד לזכר אביו היקר מאד זצ"ל.

וכן ראשי תיבות "מ'ה ט'ובו א'הליך י'עקב", גימטריא ס', רמז למשפחת ס'קוצילס.

ויהא רעווא שימליץ טוב לכל משפחתו וכל מכיריו ולכל ישראל וזנכה בקרוב ממש להמשך הפסוק "משכנתך ישראל", שנזכה למשכן קבע של בנין בית המקדש בתפארתו במהרה בימינו אמן כן יהיה רצון.

תפילתנו שהקב"ה יפקוד בפקודת ישועה ורחמים וחסדים גדולים מאד להגה"צ רבי רבי דוד יוסף בן זהבה שליט"א, ולהגה"צ רבי רחמים בן שושנה שליט"א, ולהגה"צ רבי יעקב שמואל בן שיינדיל שליט"א, ולהגה"צ רבי אליהו עזרא בן נורמה שליט"א, שנשמע ונבשר תמיד רק בשורות טובות אמן כן יהיה רצון.

בברכת כהנים באהבה

כעתירת גמליאל הכהן רבינוביץ [רפפורט]

מח"ס "גם אני אודך"

ו"פרדס יוסף החדש" על המועדים.





## תוכן הענינים

### גנוזות

מרן הגה"ק מהרי"ל דיסקין זלה"ה.....	ג
מרן הגאון רבי משה פיינשטיין זצ"ל	
פסקי אגרות משה הלכות יין נסך נאמנות בכשרות ועניני השגחה הלכות עבודה	
זרה וצורת שמש ואדם.....	עח
מרן הגאון רבי יוסף שלו' אלישיב זצ"ל	
פסקי מרן הגרי"ש אלישיב זצוק"ל סוכה וד' מינים.....	פה
מרן הגאון הקדוש רבי משנה קליין זצוק"ל	
פסקי מרן הגה"ק בעל משנה הלכות זצוק"ל על הלכות סוכות.....	פח
מרן הגאון רבי אפרים גרינבלט זצ"ל	
בדין טבילה בסווימינג פול.....	צב
מנהגי מרן הגאון רבי אפרים גרינבלט זצוק"ל בעל ה"רבבות אפרים" בסידור חופה	
וקידושין.....	צד
הגאון הגדול רבי לוי הכהן רבינוביץ זצ"ל	
האם בזמן הזה יש איסור מראית עין, של שחיטת קדשים בחוץ. והאם מועיל על	
זה שאלה לחכם.....	צט
הגאון הצדיק רבי שריה דבליצקי זצוק"ל	
פסקים דינים ומנהגים - בדיני בר מצוה, ציצית, ותפילין.....	קג
פסקים דינים ומנהגים - בדיני סליחות, ראש השנה, עשי"ת.....	קטז
בדיני סוכות, ד' מינים, שמחת תורה.....	קכט
מילי דהספידא על מורינו ציס"ע מרן הגר"ש דבליצקי זצוקללה"ה.....	קמה
מרן הגאון רבי חיים פינחס שיינברג זצ"ל	
פסקי הלכות בהלכות ראש השנה יו"כ וסוכות.....	קנג
הגאון הגדול רבי אברהם גנחובסקי זצ"ל	
כוונה לתקיעה או כוונה לאותה תקיעה.....	קנו

## תוכן הענינים | מה טובו אהליך יעקב

הגאון הגדול רבי ישראל פסח פיינהנדלר זצ"ל  
שאלות ותשובות חדשות בהלכות סוכה וד' מינים..... קסב

הגאון הגדול רבי אליהו כ"ץ זצללה"ה  
אב המחזיר חובו לבנו בתוספת סכום עבור דירתו החדשה, האם יש בה משום  
ריבית..... קעא  
קיצור תולדות חייו של רבינו זצוק"ל..... קפ

הגאון רבי ברוך ראובן שלמה שלזינגר זצ"ל  
מי שאין לו לולב אם יש לו ליקח מחבירו כדי להקיף..... קפג

### מועדים ועניני דיומא

הגאון הגדול רבי אביגדור נבנצל שליט"א  
שאלות ותשובות מתוך ספר שו"ת מציון תצא תורה חלק ב' העומד לצאת  
לאור..... קפז  
סוכה שאין מקום אלא לאחד בנו שהגיע לגיל חינוך או אורח גדול..... קצח

הגאון הגדול רבי יוסף ליברמן שליט"א  
תקיעת שופר בחודש אלול כשמעיר את השכנים..... רד  
בגדר מצוה הבאה בעבירה בענין סוכה שנבנתה בשבת..... רה  
במהות שמחת יו"ט ואם צריך דוקא יין..... רו

מרן הגאון רבי ברוך דוב פוברסקי שליט"א  
ביאור דעת החת"ס דנשים אינן מברכות על מצות סוכה..... רח

מרן הגאון רבי יצחק זילברשטיין שליט"א  
פניני חשוקי חמד עניני ראש השנה, יום הכיפורים, סוכות..... ריב

הגאון הגדול רבי נתן קופשיץ שליט"א  
הוראות בעניני אתרוג שנשמעו בבית ההוראה מהגאון הגדול רבי נתן הכהן קופשיץ  
שליט"א..... רנא

הגאון הגדול רבי עזריאל אויערבאך שליט"א  
פסקי הלכות בעניני ד' מינים וסוכות..... רנה

הגאון הגדול רבי מתתיהו דייטש שליט"א  
שיעור מסכם בדיני חולה בראש השנה ויום הכיפורים..... רסא

## מה טובו אהליך יעקב | תוכן הענינים

הגאון רבי בן ציון הכהן קוק שליט"א	
האוויר שב'סכך קיינעס'.....	רסו
מרן הגאון רבי מרדכי גרוס שליט"א	
במנהג הנשים מעוברות ליטול הפיטם של האתרוג ביום הושענא רבא.....	רסט
מרן הגאון האדיר רבי אברהם יפה שליזנגר שליט"א	
בחור שאין לו לולב אם רשאי להקיף.....	רעא
מרן הגאון רבי יצחק יוסף שליט"א	
לולב סגור עם קורא.....	רעג
הגאון רבי אלחנן יעקב דוד הכהן רבינוביץ שליט"א	
אימתי נעילת שערי שמים מיום כיפור. ונשיאת כפים בנעילה.....	רצב
הגאון רבי יום טוב זנגר שליט"א	
לולב שאינו שלו שנתערב בין הלולים שלו.....	דש
הגאון רבי משה בראנדסדארפער שליט"א	
שופרות בארץ ישראל בזמנינו.....	שיב
בענין כפרה בזה אחר זה.....	שיג
"עט הדר" שמסיר נקודות מחוטם האתרוג.....	שטו
הגאון רבי אהרן יהודה גרוסמן שליט"א	
בענין הידור מצוה כשיש לפניו כמה מצות באיזה מהם יהדר יותר ועוד ענינים	
שונים.....	שיז
הגאון רבי אברהם זנגר שליט"א	
חפץ להחליף לאתרוג מהודר יותר לאחר הברכה.....	שכ
הגאון רבי אברהם יהודה הכהן רבינוביץ שליט"א	
בדין כפרה למעוברת.....	שכט
הגאון רבי יעקב אהרן סקוצילס שליט"א	
חכם שפסל אתרוג באיזה אופן יכול חכם אחר להכשירו.....	שלז
הגאון רבי יעקב יוסף כהן שליט"א	
זהירות מלולב משופץ.....	שנג
הגאון רבי חיים שלום הלוי סגל שליט"א	
עריכת ספר תורני בחול המועד.....	שנה

## תוכן הענינים | מה טובו אהליך יעקב

הגאון רבי משה צבי רוטשטיין שליט"א  
בענין גדרי החיוב לקנות מתנה לאשתו לשם שמחת יו"ט ושאר צרכים ..... שסח

הגאון רבי מרדכי הלוי פטרפרוינד שליט"א  
דרך אחיזת האתרוג בשעת בדיקתו ..... שעה

הגאון רבי יהודה ברכה שליט"א  
בדין שימוש בממחטות לחות ביום טוב לצורך ניקוי התינוקות ..... שפא

הגאון רבי אלחנן פרינץ שליט"א  
אכילה בפרגולה בסוכות ..... שפג

הגאון רבי אהרן ליברמן שליט"א  
סוכה על פיגומים (רלסים) ..... שפט

### אורח חיים

מרן שר התורה הגאון רבי חיים קניבסקי שליט"א  
בענין הלכות והנהגות קודם התפילה ..... שצט

מרן הגאון רבי משה שטרנבוך שליט"א  
פסקים ותשובות בענינים שונים מאת מרן פוסק הדור רבי משה שטרנבוך  
שליט"א ..... תז

הגאון הגדול רבי שמאי קהת הכהן גרוס שליט"א  
שאלות ותשובות קצרות בשאלות המצויות ..... תי

הגאון הגדול רבי יוסף חיים דוד זויס שליט"א  
אם שייך להעביר על המצוה באותה מצוה ..... תיד

הגאון רבי ישי מזלומיאן שליט"א  
סגולות מיוחדות לשבת קודש ..... תטז

הגאון משה צבי ברוך בוחבוט שליט"א  
שליח ציבור המרותק לכסא גלגלים ..... תמא

הגאון הגדול רבי יצחק שמואל שכטר שליט"א  
אם אונן מותר לעשות מלאכה לפני הבדלה ..... תסב

הגאון רבי יחיאל מיכל שטיינמעטץ שליט"א  
אם מותר לבן אר"י למול תינוק שנולד יוצא דופן ביום טוב שני ..... תע

## מה טובו אהליך יעקב | תוכן הענינים

הגאון רבי אשר פרוכטר שליט"א	
בענין שינוי מקום.....	תפ
הגאון רבי נפתלי צבי הלוי ראטטענערג שליט"א	
תרופה לצהבת בשבת.....	תפח
הגאון רבי יהודה בצלאל שפיץ שליט"א	
בעניין קביעות הפרשיות במקום נופש בחו"ל.....	תצא
הגאון רבי יהודה אייזנשטיין שליט"א	
סימן קפב - דין כוס ברכת המזון, ושלא יהא פגום.....	תצד
סימן קפג - המברך איך יתנהג בכוס של בה"מ.....	תקא
הגאון רבי אריה גלינסקי שליט"א	
בעניין שיעור כזית ופחות מכזית לברכה אחרונה.....	תקטו
הגאון רבי משה חליוה שליט"א	
בענין קיפול הטלית במוצאי שבת קודש.....	תקכו

## יורה דעה

מרן הגר"ח קנייבסקי שליט"א	
שאלות ותשובות מרן הגר"ח קנייבסקי שליט"א הל' הרחקות ביו"ד ס' קצ"ה.....	תקלא
הגאון הגדול רבי יוחנן סגל וואזנר שליט"א	
שאלות מצויות בהלכות לשון הרע וענינים שונים.....	תקלו
הגאון הגדול רבי נח אייזיק אהלבוים שליט"א	
הוראה למעשה בענין החזקת בובות בבית ישראל.....	תקלח
הגאון רבי שמואל מאיר פרוכטהנדלר שליט"א	
בענין תרומה קטנה לידיד שערך מגבית לצורך שיפוץ בית תיפלתם.....	תקמא
הגאון רבי חיים רוטר שליט"א	
בענין העוף החדש בלי מסורת דמוי הלהגורן.....	תקנא
הגאון רבי אליעזר קרביץ שליט"א	
עיון בהלכות רבית לגבי מוסד שעשה הגרלה על זכות תרומה להלוואה בגמ"ח.....	תקנו

## תוכן הענינים | מה טובו אהליך יעקב

הגאון האדיר רבי שלמה משה עמאר שליט"א	
זיכוי מחנות אם משמט בשביעית.....	תקסד
הגאון רבי מתתיהו גבאי שליט"א	
בענין כתובת קעקע.....	תקעח
הגאון רבי משה פריד שליט"א	
גביר שמוכן לתרום כסף לישיבה בתנאי שהישיבה לא תקח סחורה מן המתחרה	
שלו.....	תקפח
הגאון רבי שמעון לוי שליט"א	
בענין חרם דרבינו גרשום במכתבים והמסתעף.....	תקצג
הגאון רבי אוריאל חוברה שליט"א	
בענין צילום שקיעת החמה או לבנה אם מותרת.....	תקצח

## חושן משפט וענינים שונים

הגאון הגדול רבי אביגדר נבנצל שליט"א	
שו"ת מאת מרן הגאון רבי אביגדר הלוי נבנצל שליט"א בהלכות "האוכל בשוק".....	תריא
הגאון רבי אליעזר הכהן רבינוביץ שליט"א	
האם מותר לעשות מליקה בעוף טהור כדי ללמוד צורת עשיית מליקה.....	תרכז
הגה"ח רבי אלעזר חנון שליט"א	
קדוש יאמר לו - מקצת מארחות חייו של כ"ק האדמו"ר משומרי אמונים	
זיע"א.....	תרלז

## מכתבי תגובות והערות

הגאון רבי חיים שלום הלוי סגל שליט"א	תרסה
הגאון רבי יוסף אביטבול שליט"א	תרסט
הגאון רבי אשר פרוכטר שליט"א	תרעג
הגאון רבי אלחנן פרינץ שליט"א	תרעג
הגאון רבי אברהם יהודה הכהן רבינוביץ שליט"א	תרעד
הגה"צ רבי נחמיה דוד פרידמן שליט"א	תרפג



# גנוזות







## מרן הגה"ק מהרי"ל דיסקין זלה"ה

לקט הנהגות ופסקים מתורתו של מרן הגה"ק מהרי"ל דיסקין זלה"ה בהלכות חגי תשרי מתוך הספר "אהל יהושע" העומד לראות אור בקרוב אי"ה. ערך וסידר להפליא הגאון רבי נחום סילמן שליט"א.

נבקש מכל מי שיש תח"י שמועות והנהגות חדשות מרבינו [דברים שלא התפרסמו עדיין] להעבירם אלינו וזכות הרבים תהא תלויה בו. כן נבקש בשורות אלו מנדיבי עם אשר לבם חפץ לסייע בהדפסת הספר ולזכות את הרבים בהנחלת תורתו של האי גברא לפנות אל המערכת בטל 052-7682413 מייל [adratkodeshail.com](mailto:adratkodeshail.com)



## הלכות יום טוב

א. בא מעשה לפני רבינו בביצה שנולדה ביו"ט ונתערבה עם ביצים אחרות ובשלו את הביצים וקלפו אותם, והורה רבינו להיתר, ואמר דאף שקיימא לן דביצה שנולדה ביו"ט אפילו נתערבה באלף כולן אסורות, משום דזהו דבר שיש לו מתירין, שהרי אפשר לאוכלם אחרי יום טוב, כאן שהביצים קלופות לא שייך טעמא דעד שתאכלנו באיסור תאכלהו בהיתר, דהא סכנה הוא להניח ביצה קלופה שיעבור עליה הלילה, וכבר כתב המרדכי (פסחים סימן תקעג) בשם רבינו תם שכשהמאכל יתקלקל אינו קרוי שיש לו מתירין ואותה ביצה בטלה אפוא ברובא.

שנתערב בהיתר, משום דהכא לא שייך לומר טעמא דעד שתאכלנו באיסור תאכלהו בהיתר, דהא סכנה הוא להניח ביצה קלופה שיעבור עליו הלילה כדאיתא בנדה (יז.) יעו"ש - מסגרת זהב"ר].

וכ"כ הגאון האדר"ת זלה"ה - ספר "גפן אדר"ת" (סימן ו.) וז"ל: "שמעתי בשם הגאון מאוה"ג מהרי"ל דיסקין שליט"א מירושלים תוב"ב דלדברי הגמ' דביצה קלופה סכנתא, א"כ אם נתערבה ביצה קלופה שנולדה ביו"ט באחרות דמותרת, דלא שייך בזה משום דבר שיש לו מתירין, דליכא בזה סכנה דעד שתאכלנה באיסור תאכלנה בהיתר, דהא כשישהנה ער למחר תאסר משום סכנה ולכן מתבטלת עכ"ד ושפת"י".

א. הגאון רבי משה איזרעאל זלה"ה [מו"צ בוויסאקי דליטא] - "מסגרת זהב" (שעל הקיצושים"ע, סימן צט). וז"ל: "ביצה שנולדה ביו"ט אפילו נתערבה באלף לא בטיל, דהו"ל דבר שיש לו מתירין. ואם נתערבה ביצה קלופה - היינו כשהיא מבושלת או צלויה, מעשה זאת בא לפני הגאון ר' יהושע ליב ז"ל מבריסק מ"כ בירושלים עה"ק תובב"א והורה להיתר, דהכא לא שייך טעמא דעד שתאכלנו באיסור תאכלהו בהיתר, דהא סכנה הוא להניח ביצה קלופה שיעבור עליו הלילה כדאיתא במסכת נדה (יז.)." [נראה ב"כף החיים" (סימן תקיג ס"ק יג) העתיק דברי המסגרת זהב להלכה וז"ל: "וכן אם נתערבה ביצה קלופה דהיינו כשהיא מבושלת או צלויה עם ביצים אחרים קלופים, לא שייך בה דבר שיש לו מתירין ובטלה כדין איסור

ואמרתי לכאורה אף דהדין בש"ע דביצה שנולדה ביו"ט אפילו באלף לא בטל משום דבר שיש לו מתירין, אולם ביצה טרופה ביו"ט של ר"ה, י"ל דשפר בטלה ולא הוי דשיל"מ לפ"מ דמבואר בנדה דביצה קלופה שעבר עליה הלילה בלא קליפה רוח רעה שורה עליה, וא"כ אם ימתין עד לאחר ר"ה יאסרו כולם משים רוח רעה". ועי"ש עוד מש"כ בזה ומסקנתו דלהלכה יש להחמיר.

והגרע"י שלזינגר בתשובתו שם כתב דלפ"ר נראה כי מה שהביצים נאסרים בלינה, זהו רק אם הם מגולים, אבל אם מכסים אותם מותרים. ע"כ נראה דאם הם מכוסים מותר. וכ"ש אם שופכים עליהם מים עד שמכוסים הביצים לגמרי אין לחוש, ולפי זה חזר הדין דהוה דדבר שיש לו מתירין כיון דאפשר לאוכלה בהיתר ע"י כיסוי. מ"מ גברא רבא אמר מילתא ולכן אין להקל כיון דחמירא סכנתא מאיסורא.

והנה מה שכתב הגרע"י שביצים קלופים אין נאסרים אם הם מכוסים, ראה בשו"ת "דרכות אפרים" (ג, סימן תצה) שכן רצה לחדש. ועוד שם (ד, סימן נא) השיג עליו גדול אחד. וראה עוד בשו"ת "ויען דוד" (יו"ד סימן קיט).

ועוד איכא למשמע מהוראת רבינו דסכנת ביצה קלופה נאמרה בביצה מבושלת. וכ"כ ב"משמרת שלום" (יו"ד סימן קטז) וב"דרכי תשובה" (יו"ד סימן קטז ס"ק עד). וכ"ז דלא כמ"ש בשו"ת "בית שלמה" (יו"ד סימן קפט ס"ק א) שהעלה דלא אמרו חז"ל דיש סכנה בביצה קלופה רק בביצה חיה ולא במבושלת.

והמהרש"ם ב"דעת תורה" (סימן תקיג סעיף ו) הביא חידוש זה בשם חכם אחד, אולם דעתו להחמיר בזה וז"ל: "ובדבר מ"ש אחד דכיון דביצה קלופה [שלנה] חיישינן לרוח רעה, אם כן אם נקלפו הביצים לא הוי דבר שיש לו מתירין. הנה בהגהות מרדכי שבת פרק המוציא יין בשם מהר"ם כתב דבזמן הזה יש להקל דלא שכיח רוח רעה. ועיין שם בחידושי אנשי שם שעל המרדכי (אות סו) שכתב גם כן דלא שכיח בינינו רוח רעה. ואם כן אף דקשה לסמוך על זה, מכל מקום אי אפשר להתיר ביום טוב ולומר דלא הוי דבר שיש לו מתירין, כיון דאפשר דגם בלינה לא נאסר

וכ"כ הגאון רבי עקיבה יוסף שלזינגר זלה"ה - שו"ת רבי עקיבה יוסף (יו"ד א, סימן כ). וז"ל: על דבר מעשה שנתערב ביצה שנולדה ביו"ט עם ביצים אחרים ונתבשלו ונקלפו ובאו לשאול, ואמרו לאסור משום דדבר שיש לו מתירין אפילו באלף לא בטיל כמבואר ביור"ד סימן קכ. שוב העלו בשם הגאון מבריסק נ"י דביצים קלופים ליכא הטעם דדבר שיש לו מתירין לא בטיל, דכיון דכל הטעם הוא דעד שתאכלנו באיסור תאכלנו בהיתר, וכאן זה לא שייך, כיון דביצה קלופה נאסרת בלינה כדאיתא בגמרא בנדה (יז) ה' דברים האוכלין מתחייב בנפשו, וא"כ לא שייך לומר הטעם שתאכלנו בהיתר".

ומקור הנדון לפימ"ש בש"ע (דין ביצה שנולדה יו"ט, סימן תקיג סעיף א) וז"ל: "ביצה שנולדה ביום טוב אסור ליגע בה, וכל שכן שלא לאכלה, ואם נתערבה אפילו באלף, כולן אסורות". ומבאר ה"משנה ברורה" (ס"ק ה) מ"ש בש"ע כולן אסורות "באכילה ובטלטול". ומבאר הטעם "שהרי למחר היא מותרת בלא ביטול, וכל דבר שיש לו מתירין אפילו באלף לא בטל".

וכעין מעשה זה הובא בספר "ספיקות מלכים" להגאון רבי משה צבי לנדא {קליינורדיין תרצ"ה} (שערי שלום, פרק יג, אות קכג) וז"ל: "שמעתי שעובדא היה אצל צדיק אחד בערב פסח שחל להיות בשבת והולידה התרנגולת ביצה ונתערבה בביצים המוכנים להסדר ולא ידעו מזה, ולערב בשלו כמה מאות ביצים להסדר, לפי רוב האנשים, וקלפו אותם ונתנו על השלחן, ואז נודע שהביצה שנולדה בשבת נתערבה ביניהם והיה הפסד גדול, ושאלו לרב העיר שהיה גדול הדור והתיר הביצים, יען שביצה קלופה שעבר עליה הלילה רוח רעה שורה עליה, תו לא הוי דבר שיש לו מתירין, שהרי אם ישהוה עד למחר, לא תהיה ראויה לאכילה".

ועוד הובא כעין מעשה זה בקובץ "ועד חכמים" (שנה א, סימן פב) במאמרו של הגאון רבי יעקב יוסף זיידא שפירא זלה"ה דומ"צ הורדענקא שנשאל במעשה כזה שאירע במחנה קדשו וז"ל: "מעשה אירע שנולדה ביצה ביום א' דראש השנה וערכו וטרפו הביצה עם שאר הרבה ביצים ונשאלתי מה דינו.

תפא סעיף ב) דבליל ראשון של פסח אין קורין כל קריאת שמע על המטה כדי להגן, אלא פרשת שמע כי ליל שמורים הוא מן המזיקין, א"כ ליכא למיחש משום רוח רעה וכדומה ומותר לאכלם, ומותר אפילו להניחם לכתחילה באותו לילה תחת המטה. ובפרט בצירוף דעת ה"שבות יעקב" (ב, סימן ק"ה) ועוד אחרונים להתיר בדיעבד. ומוסיף שבנידון דידן קיל טפי שהרי דין ביצה קלופה לא נזכר ברמב"ם וש"ע רק בתוספות שבת (קמא.) וביצה (יב.) וברא"ש ביצה (סימן כא.) ובהגהות מרדכי (שבת פרק המוציא י"ן) כתב שרוח רעה לא שכיח בינינו. וכן דעת מהרש"ל ב"ם של שלמה" (פרק חי דחולין, סימן יב) שאין לחוש לרוח רעה בזמן הזה. ומוסיף עוד שבשעת הדחק ודיעבד יש לצרף פירוש ה"שואל ומשיב" בשם הגאון הגדול מוהרא"ז מרגליות בדברי רש"י שאין סכנה בביצה קלופה שעבר עליה הלילה, והסכנה רק לאכול החלמון בלא החלבון ואכמ"ל. וכתב שצריך לומר שהוראת רבינו מהרי"ל זצ"ל לא היתה בליל בליל א' בפסח אלא בשאר יום טוב שאינו ליל שימורים. ומביא שבפירוש מסגרת זהב מביא מעשה זה בסתם ולא מזכיר שהיה בליל א' דפסח. [והוראה יראה שגם בשאר הספרים שהזכירו הוראת רבינו כתבו שהיה סתם ביו"ט ולא כתבו שהיה בליל א' דפסח].

וראה בסידור "תפלה לדוד" לעלוב (עמ' תתמא) שכת' שלקצרת ליל הסדר מניחים ביצה קלופה ואין צריך לחוש על לינת לילה כיון דהוי ליל שימורים עי"ש.

והגרי"ש אלישיב זלה"ה בהערותיו למסכת ביצה (יד.) הביא את המעשה כפי הגירסא שאירע בליל הסדר והביא את שרב אחד ערער על דבריו ואמר שבליל לשימורים אין רוח רעה והביצים יהיו מותרות למחר. מיהו דעת הגרי"א שצדקו דברי רבינו משום שאף על פי שאין מזיקין, יש רוח רעה, שהרי מברכין המפיל לפני השינה ונוטלים ידים לאחריה. וראיה לזה מהתוס' בביצה שם (ד"ה איכא בינייהו) שכת' שמותר לתקן השומים בלי שינוי, שאם יתקנו מאמש תשרה עליהם רוח רעה וכמובא בנדה (יז.) ולא חילקו בין ליל הסדר לשאר יו"ט.

וע"ע בספר "אמרי פי" (ג, עמ' נה) שהביא ששמע

כנ"ל עכ"ל. מבואר שסובר שאף שלמעשה אוסרים ביצה קלופה שעבר עליה הלילה, מכל מקום כיון שבעיקר הדין דעת מהר"ם שאין סכנה בביצה קלופה בזמן הזה ולשיטתו נחשב דבר שיש לו מתירין, אף שאנו מחמירים לאסור שלא כדבריו אין להקל כנגדו ולומר שנחשב דבר שאין לו מתירין ובטלה בתערובת.

גם בשו"ת הרב"ז להגאון רבי בצלאל זאב שפרן (ג, סימן קיא) מביא "בשם הגאון ר' יהושע ליב ז"ל רבה של בריסק" שהמעשה היה שטרפו את הביצה שנולדה ביום טוב עם הרבה ביצים אחרות ומדובר בביצים חיות. וכתב ששמעיה זו איננה מכוונת יפה להלכה ולמעשה, שהרי בשלחן ערוך (יו"ד, דין דבר שיש לו מתירין, סימן ק"ב סעיף א) כתב שביצה שנולדה ביום טוב אינה בטילה בין שלימה ובין טרופה עי"ש. וביצה טרופה ודאי קלופה היא, ולדברי רבינו מהרי"ל דיסקין, מדוע לא נחשב דבר שאין לו מתירין כיון שסכנה להניחה כך עד אחר יום טוב. אלא שבאמת נראה שהמחבר סובר שאין לחוש בזה משום רוח רעה כלל, וסובר כתשובת המהר"ם שבהגהות מרדכי שאין לחוש לסכנה זו משום שאינה שכיחה בינינו, אם כן שפיר יש לומר ששייך דין דבר שיש לו מתירין גם בביצה קלופה.

ובספר "אוריין תליתא" לראב"ד ירושלים הגאון רבי פנחס עפשטיין (עמ' קנז, הוספה להשלמת הגיליון) הביא בן המחבר הגאון רבי ישעיהו עפשטיין מספר "מנחת יוסף" שהובא שאלה לפני רבינו שנתערבו בביצים קלופות בליל א' דפסח ביצה אחת שנולדה בשבת, והורה דבטל, דהטעם דאמרינן דביצה שנולדה בשבת ויו"ט לא בטיל משום דהוה דבר שיש לו מתירין לאכול למחר, אבל ביצה קלופה אמרינן בנדה דהוי סכנה לאכול, לא הוי דשיל"מ ומותר לאכול מיד. עכת"ד המנחת יוסף.

והוסיף שם הר"י עפשטיין שפעם הובאה שאלה לפני אביו הראב"ד באחד שהניח בליל א' דפסח אוכלין ומשקין תחת המטה ושכח מלהוציאם והיה שם כל הלילה ונשאל אי מותר לאכלם. [בעיקר דין זה ובשיטת רבינו בזה, עי' להלן...]. וחידש הראב"ד דמכיון דליל הסדר הוא ללא המשומר מן המזיקין וכמובא בראש השנה (יא.) ומה"ט נפסק ברמ"א (סימן

**ב].** דן רבינו האם מותר לחלל יו"ט בכתיבה שלא כדרך עבור מי שנמצא בבית האסורים, וכתב דבמקום שהשעה עוברת אין בדינו לאסור כלאחר יד.<sup>2</sup>

(סנהדרין כו.) ביאר בדברי המהרש"א שהוקשה לו דלכאורה דברים אלו אמורים דוקא בשבוי שביד הנכרי לענותו ולעשות בו ככל שיעלה ברוחו, אבל בבית האסורים נכרי שהמקום מסודר ואין מענים שם האסורים אולי על זה לא נאמר שבי קשה מכולם? לכן כתב המהרש"א שגם זה בכלל שבוי דיש אדם שאינו הורגל בטבע מקומות ומדינות אחרות ומת שם במיתה טבעית.

והנה רבינו בתשובתו הביא ראיה מהא דהתירו חרישת ארנונה בשביעית ופירוש הדברים דבסנהדרין (כו.) אמרו "מכריו רבי ינאי פוקו וזרעו בשביעית משום ארנונה". והקשו התוס' "וא"ת ומשום ארנונה התירו לחרוש ולזרוע דהויא איסורא מדאורייתא? וי"ל דמיירי בשביעית בזמן הזה דרבנן. אי נמי י"ל דפקוח נפש הוא ששואל להם המלך מס ואין להם מה יפרעו ומתים בתפיסת המלך. והכי איתמר בירושלמי משום חיי נפש עכ"ל. הרי שלתירוץ השני בתוס' מותר לעבור על איסור דאורייתא כדי שלא לשבת בתפיסת המלך.

אולם רבינו דחה הראיה מדברי התוס' דנראה שלא אמרו זה כי אם בגזירה כללית שיתכן שימצא בהם אנשים שימותו והוי חשש סכנת נפשות ממש, אבל בפרטות לפדות איש אחד ודאי לא חיישינן לסכנה דהאי יחיד שימות בתפיסה. הרי שלאדם אחד היושב בבית האסורים אסור לחלל שבת כדי להוציאו משום שלא חיישינן שימות בתפיסה.

ולענין אם מותר לכתוב בשבת ויו"ט כלאחר יד, כתב רבינו שלכאורה מפורש בתוס' במועד קטן (יט.) ד"ה וטוהו) שמותר לכתוב בחול המועד בשינוי כדי להוציא תפוס מבית האסורים, משמע שביו"ט אסור לכתוב אפילו בשינוי. וכתב שיתכן ששם מיירי במקום שאין השעה עוברת אלא שע"י הכתיבה עכשיו נפדה תיכף, ואם נאסור יכתבו אחר יו"ט ואז יצא, אבל במקום שהשעה עוברת אין בדינו לאסור כלאחר יד עכ"ד.

וכאן המקום לציין מרגניתא טבא שמצאנו בענין

הוראה זו מרבינו מאת הגאון רבי שלמה שמשון קרליץ זלה"ה.

**ב.** שו"ת מהרי"ל דיסקין (קונטרס אחרון, סימן ה אות ס.) וז"ל: "על דבר הכתיבה ביו"ט לצורך פדיון שבויים לכתוב שלא כדרך, הגם שמצינו דמשום ארנונה התירו חרישה בשביעית. ועיין פרק זה בורר בתוס' משום שמתים בתפיסה, נ"ל שלא אמרו זה כי אם בגזירה כללית שיתכן שימצא בהם אנשים שימותו והוי חשש סכנת נפשות ממש נוהתירו אפילו לעשירים, דאל"כ מיכספו עניים ולא יחרושו ואתי לירי סכנת נפשות], אבל בפרטות לפדות איש אחד ודאי לא חיישינן לסכנה דהאי יחיד שימות בתפיסה. ועיין יו"ד לענין לישא תוך ג' רגלים שאין מתירין משום שביה. וי"ל והרי הדבר מפורש בתוס' פרק אלו מגלחין דאפילו בחוה"מ דוקא ע"י שינוי התירו לכתוב משום פדיון שבויים, אבל לא ביו"ט. אלא שיתכן דשם לא היה ענין עובר אלא שע"י הכתיבה עכשיו נפדה תיכף, ואם נאסור יכתבו אחר יו"ט ואז יצא. אבל במקום שהשעה עוברת, אין בדינו לאסור כלאחר יד עכ"ל.

ומקור הדברים שיש להשתדל ולעשות כל טעדיק כדי להציל הנמצא בשבי ואף במקומות בהם אין סכנה ממשית לחיי אדם בעצם הישיבה בבית האסורים, הוא בדברי הגמ' בבבא בתרא (ח:) "אמר ליה רבא לרבה בר מרי מנא הא מילתא דאמור רבנן דפדיון שבויים מצוה רבה היא? א"ל דכתיב (נחמיה א, ג) 'והיה כי יאמרו אליך אנה נצא ואמרת אליהם כה אמר ה' אשר למות למות ואשר לחרב לחרב ואשר לרעב לרעב ואשר לשבי לשבי', שבי קשה מכולם דכולהו איתנהו ביה". ופירש רש"י "שבד כותי לעשות בו כל חפצו, אם למות אם לרעב". ובמהרש"א העתיק דברי רש"י וכתב: "ר"ל דיוכל להרעיבו או להרגו בחרב, אבל שימות כן ודאי דאין זה ביד הכותי, אבל הוא בכלל שבוי דיש אדם שאינו הורגל בטבע מקומות ומדינות אחרות ומת שם במיתה טבעית. וק"ל".

והגר"י זילברשטיין שליט"א ב"חשוקי חמד"

[ג]. נשאל רבינו בדין איש ששמע קידוש ביו"ט וכבר יצא ידי חובתו, האם יכול לקדש שוב בביתו להוציא את אשתו [להצד שנשים אינן חייבות בקידוש יו"ט כאנשים]. והשיב דאחר שנהגו העולם כן אין למחות בידם<sup>ג</sup>. ואף רבינו נסתפק בכתביו להצד

כמו חיוב אנשים, וממילא יכול לחזור ולקדש כדי להוציא את אשתו ואין כאן חשש ברכה לבטלה כלל<sup>ד</sup>.

והביא את תשובת הגרע"א דס"ל נשים פטורות ממצות עונג יו"ט ולפי"ז כתב: "והנה מתשו' הנ"ל יש לנו להוכיח דלאחר שעשה אדם קידוש ביו"ט אינו רשאי לחזור ולקדש פעם אחרת כדי להוציא את אשתו בשאר יו"ט חוץ מפסח ושבת מטעם הנ"ל, דהא ע"כ צריכין למימר לפי דעתו של הגאון הנ"ל דנשים אינם חייבות בקידוש יו"ט אפילו מדרבנן דהא מותרות אפילו להתענות בו, ואינן חייבות בשום מצות עשה דיו"ט, ומהיכא יש סמך לומר שהאשה תהא חייבת בקידוש יו"ט מדרבנן, ולכן בודאי אמרינן דלאחר שעשה אדם קידוש ביו"ט אינו רשאי לחזור ולקדש פעם אחרת כדי להוציא את אשתו משום שיש בכאן ברכה לבטלה".

"וכעת ראיתי נוהגין הרבה אנשים לחזור ולקדש פעם אחרת כדי להוציא את אשתו, ותמהתי על מנהג הנ"ל ושאלתי להרב הגאון הצדיק ר' יהושע לייב שהיה אב"ד דק"ק בריסק דליטא והצעתי מתחלה מה שנראה לפענ"ד, והשיב לי כן דלכאורה הוא תלוי באותה מחלוקת אם נשים חייבות בשמחת יו"ט או לא, ומ"מ היה לו נמי ג"כ ספק בזה הדין ואמר דהואיל שהעולם נוהגין כן מש"ה אין למחות בידם".

עוד כתב שם שאמר לו רבינו שדברי הגרע"א שס"ל שהנשים אינן חייבות בשום מצות עשה דיו"ט יש לדחות מתלמוד ערוך בביצה (י). ע"ש ראייתו. ובסו"ד כתב: "אלא ע"כ צריכין למימר להלכה שלא כהגרע"א אלא לפחות אסורות הנשים להתענות ביו"ט כמו אנשים, וממילא יכול השתא לחזור ולקדש פעם אחרת בשביל להוציא את אשתו ואין בזה חשש ברכה לבטלה, והואיל שהעולם נוהגין כן אין למחות בידם. כן השיב לי הגאון הנ"ל".

ויסודו של הגרע"א דנשים אינם חייבות במצות עונג יו"ט, נמצא כן בדברי רבינו הפרי מגדים בספרו "תיבת גמא" (פרשת נצבים אות ב) שכתב: "בקידוש

שמצאנו בענין השתדלותו של רבינו במצות פדיון שבויים, בהספדו של מקורבו של רבינו מתקופת לאמז"א הלא הוא הגאון רבי מרדכי מנקס זלה"ה בספרו "תכלת מרדכי" {ירושלים, לערך תרס"ז} (ערבי נחל, דף יד.) וז"ל: "וגם יש לי להספיד על גאון אמיתי וצדיק הרב ר' שמואל ממאהליב שהיה ראב"ד בק"ק ביאלעסטאק עיל מולדתי, וגם הכרתיו כשהיה ראב"ל בסובאלק בפולין קטן, ותמיד היה דורש טוב בעד עם ישראל, כי באתי בעבור פדיון שבויים מה ששלח לי גאון עולם מהרי"ל מלאמזא, שלאמזא לא היה אז גובערנא, והלך בדרכי מידות רבינו יצחק אלחנן ז"ל לעשות תמיד טובה וחסד, כי היה תמיד קרוב למושלים מהגובערני" עכ"ל.

ג. הגאון רבי יצחק נח צ'רקס זלה"ה מבריסק - שו"ת "אור יצחק" {וארשא תר"נ} (סימן ג). וזת"ד: הנה כתב הגרע"א בתשובה (סימן א) וז"ל בקצרה: "מצות עונג היא בכלל מצות עשה דעצרת תהיה לכם דדרשינן מניה חציו לה' וחציו לכם, והיא ככל מ"ע שהז"ג שנשים פטורות. ומה דאשה מחוייבת במצוה דיו"ט הוא רק בלאו דל"ת כל מלאכה, אבל לא במצות עשה דיו"ט וכו' וכיון דאינה במצות כבוד ועונג ושמחת יו"ט מותרת להתענות". ועוד העלה הגרע"א שאם אשה שכחה לומר בברכת המזון של יו"ט יעלה ויבוא דאינה צריכה לחזור ולברך בהמ"ז אלא חוץ מליל ראשון של פסח ושבת אמרינן שאם האשה שכחה לומר יעלה ויבוא בפסח או רצה בשבת צריכה לחזור ולברך. וטעם הדבר הוא משום דס"ל שהאשה מותרת אפילו להתענות ביו"ט עכ"ד.

ולפי"ז נסתפק הגאון הנ"ל וז"ל: "מהו הדין לענין אם אחר שעשה אדם קידוש ביו"ט אם רשאי לחזור ולקדש כדי להוציא את אשתו מחובת קידוש יו"ט, מי אמרינן דנשים אינם חייבות בקידוש יו"ט אפילו מדרבנן, וא"כ אינו רשאי לחזור ולקדש פעם אחרת כדי להוציא את אשתו שיש בכאן חשש ברכה לבטלה. או אמרינן דנשים נמי חייבות בקידוש יו"ט מדרבנן

שנשים פטורות משמחת יו"ט, אפשר שיוצאות ידי חובת קידוש אף שלא במקום סעודה<sup>7</sup>.

ד]. אמר על מה שאומרים בתפלת מוסף דרגלים "והשב כהנים לעבודתם ולוים לדוכנם לשירם ולזמרם", שנוסח זה אינו מדויק אלא שצריך לומר "לשירם ולזמרם" בלא וא"ו מפני שהיו חלק מהלויים ששרו בפה ואחרים בכלי שיר. שירה, היינו בפה. זמרה, היינו בכלי. וא"כ אי אפשר שיהיה זה ביחד. אך הנוסח בלא וא"ו החיבור, והביאור לויים שהיו שרו בפה ולויים אחרים בכלי, והיינו לויים לשירם - בפה. לזמרם - היינו בכלי<sup>8</sup>.

קידוש במקום סעודה, דדין קידוש סעודה ילפינן מדכתיב "וקראת לשבת עונג", במקום עונג שהוא הסעודה תהא הקריאה של הקידוש, ונשים הואיל ואינן בדין עונג יו"ט ופטורות מחיוב סעודה, אי"צ שיהיה הקידוש שלהם במקום סעודה.

ודברי רבינו בתשובתו סובבין על פלוגתא הלבוש (סוף סימן תקצו) והמגן אברהם (שם ס"ק א) באשה שמתענה בראש השנה האם מותרת לבשל ולאפות בשביל בעלה או לא, דהלבוש כתב דיש אומרים דמותרת מאחר שמשועבדת לבעלה, ואילו המג"א כתב דלפי המבואר ברמ"א (סימן תקצו סעיף כ) דמי שמתענה אסור לעשות מלאכה בשביל אחר, ה"נ אסורה לבשל ולאפות לו, וע"כ כתב רבינו ליישב וז"ל: "ויתכן לכאורה למאי דקיי"ל דבתענית יחיד טועם ופולט והנאת אוכל נפש ודאי דמיקריא א"כ חזי לדידה, אלא דעכ"פ אינה יכולה לטעום בלא קידוש אבל באשה דפטורה ממצות עשה דשמחת יו"ט אולי אי"צ קידוש במקום סעודה ויכולה לשמוע קידוש מאחר עכ"ל.

ה. הגאון רבי יוסף הלוי סג"ל [אב"ד שיקאגו] - ספר "תורת לויים" (א, דף יד:). וז"ל: "אגב להזכיר פה מה ששמעתי בשם הגאון מהרי"ל דיסקין זצ"ל במוסף דרגלים שכתוב הנוסח 'והשב כהנים לעבודתם ולוים לשירם ולזמרם', אמר שאינו מדויק, אלא שצ"ל 'לשירם ולזמרם' בלא ואו, מפני שהיו חלק מהלויים ששרו בפה, ואחרים בכלי שיר שירה היינו בפה זמרה היינו בכלי וא"כ אי אפשר שיהי' זה ביחד אך הנוסח בלא ואו החיבור והביאור לויים שהיו שרו בפה ולויים אחרים בכלי, והיינו לויים לשירם - בפה. לזמרם - היינו בכלי" עכ"ל.

של שבת דגם נשים חייבות מן התורה כמו אנשים מוציאות את האנשים, אבל קידוש של יו"ט דהוי רק מדרבנן ונשים פטורות ממצות עשה שהזמן גרמא בדרבנן כמו הלל וכדומה". מבואר מדבריו דבקידוש של יו"ט דהוי רק מדרבנן נשים פטורות מן הדין מהאי טעמא דהוי מ"ע שהזמן גרמא. וראה עוד ב"מנחת חינוך" (מצוה לא) דנסתפק לענין נשים בקידוש יו"ט האם הוא מן התורה או מדרבנן.

אולם רבים מגדולי האחרונים נחלקו טובא על חידושו של הגרע"א בזה, ראה בשו"ת "יד אליהו" להג"א רגולר (סימן יז) שכתב כיון דע"כ נשים חייבות בקידוש של יו"ט אם מדאורייתא או מדרבנן, א"כ ממילא חייבות בעונג, משום במקום עונג שם תהא קריאה, וכיון דהגאונים ס"ל דבעינן פת דוקא לצאת ידי עונג ממילא חייבות בברכת המזון. וכן בשו"ת "התעוררות תשובה" מערלוי (א, סימן ב) שתמה מדברי הבה"ג (הלכות קידוש) דחובת קידוש ביו"ט נלמד מדכתיב "זכור את יום השבת לקדשו", ויו"ט בכלל, א"כ כשם שחייבות בקידוש שבת מהקישא דזכור ושמור ה"נ ביו"ט. וכן נראה דס"ל לרבינו. וע"ע במה שהאריך וביאר בטוט"ד בכ"ז הגר"נ קופרשטאק זלה"ה בספר "מאורות נתן" (חשמל בשבת, פרק ז סימן יד).

ד. בשו"ת מהרי"ל דיסקין (קונטרס אחרון אות פ) נסתפק בתו"ד וז"ל: "אבל באשה דפטורה ממצות עשה דשמחת יום טוב, אולי א"צ קידוש במקום סעודה ויכולה לשמוע קידוש מאחר".

וככל הנראה ספיקו של רבינו לפי"ד הגרע"א שנשים אינן בכלל עונג יו"ט, משו"ה אין בהם דין

ה]. מנהג הרבה מקומות בחו"ל שנושאים כפיהם רק ביו"ט, שאבל על אביו ואמו תוך י"ב חודש אינו נושא את כפיו. ולדעת רבינו אף לאבל יש לישא את כפיו, דצריך להסיח דעתו מהאבל ולשמוח בשמחת יו"ט וממילא יכול לישא כפיו.<sup>1</sup>

שלישי לעתיד יבא בנוי מן השמים, וכמו שכתב רש"י (סוכה מא. ד"ה אי נמי). ואם כן לכאורה יתבטל לנו הך מצות עשה של בנין בית הבחירה, ותיקשה למאן דאמר אין מצוות בטלות לעתיד לבא (נדה מא:), דאפילו למאן דאמר מצוות בטילות לעתיד לבא, מכל מקום בוודאי כל מה שנוכל לקיים גם אז בוודאי מה טוב, ולכל הפחות הוי כאינו מצווה ועושה, ואם כן למה יתבטל לנו הך מצות עשה?<sup>2</sup>

"מה יעשה הקב"ה? כשיביא בית המקדש בנוי מכל מקום ישאר איזו דברים קטנים לתקן כמו למשל מזבח שניפגם פסול (מדות פרק ג משנה ד), ואם כן אם ישאר איזה פגם ויתוקן על ידי אדם ישראל למטה, נקרא זה בנין בית המקדש, כיון שעל ידי זה המעשה יתכשר שיהא ראוי לעבודה. וכן במנורה אם יחסר איזה דבר בהכפתורים ויוגמר על ידי אדם נקרא בכלל מצוות בנין בית הבחירה, וכמו שמצינו גם עתה הניח הקב"ה כל הדברים שיתוקן גמר התיקון על ידי אדם וכדאיתא במדרש רבה (בראשית רבה יא, ו) תורמוס צריך מיתוק וכו'. ועל כן גם באדם נשאר מצות מילה שיגמר בידי אדם, ובזה נקרא האדם תמים (בראשית יז, א) כשנימול וניתקן על ידי אביו. וזהו הבקשה והראנו בבנינו - שתראינו בית המקדש כולו בנוי שיובא כן מן השמים. ושמחנו - תשמח אותנו שיהא לנו חלק בהמצוה. במה? בתיקונו - במה שהתיקון יהא על ידינו וד"ל" עכ"ל.

ו. שו"ת מהרי"ל דיסקין (קונטרס אחרון, סימן קצט אות ה). וז"ל: "מ"ש הרמ"א (או"ח סוס"י קכח) להכריע דאבל תוך י"ב חודש לא ישא כפיו. הנה במרדכי (שלג) לא מצאתיו. ואם לדין יש תשובה, שהוא רק למנהג הש"ס דנושאים כפים בכל יום, אבל לדין ברגל דע"כ צריך להסיח דעתו מצערו ולשמוח כדקימ"ל ריש פ"ג דמו"ק, א"כ שרוי הוא בשמחה. וגם לומר שגם שלא ברצונו נכנס בלבו צער, לא משמע כן בפרקא קמא דאיפלוגי לענין ליקוט עצמות במועד, ושם שאני דקעביד מעשה קימ"ל דלא מצי

וראה ב"אור שמח" (פרק ג מהלכות כלי המקדש הלכה כ) שפירש את הנאמר בתפילת מוסף דרגלים "הנשמעים בעירך האמורים לפני מזבח", הנשמעים בעירך - היינו בכלי שיר. האמורים לפני מזבחך - היינו בפה על הדוכן.

ובנו"ע לציין כאן מרגניתא טבא משמיה דרבינו בפירוש הנאמר במוסף דרגלים "הראנו בבנינו ושמחנו בתקונו" והו"ד בפירוש "שיח יצחק" להגאון רבי יצחק מאלצאן שעל סידור הגר"א. וז"ל: והראנו בבנינו ושמחנו בתקונו - ענין שינוי הלשון כי אמר הכתוב (איכה ב, ט) 'טבעו בארץ שעריה' שנגזו בארץ, גם כי אבד ושבר בריחיה. ולכאורה אחר שאנו מובטחים שירד מקדש של אש מן השמים, א"כ לאיזה מטרה נגזו השערים? אך הטעם כי זולת זה היו ישראל נכלמים ולא היה שמחתם שלמה, כי נמנע מהם מצות עשה של 'עשו לי מקדש', על כן היה מחכמה העליונה שיגזו השערים, וכשירד המקדש מן השמים אז יעמידו זקני ישראל את השערים הנגזים, והמעמיד דלתות בבית כאלו בנאה כמבואר בבבא בתרא (נג:), ובזה תהיה שמחתם שלמה. וזהו שאמר והראנו בבנינו - זה הבנין המשוכלל מלמעלה. ושמחנו בתקונו - הוא העמדת השערים. כן שמעתי בשם הגאון האמיתי מהרי"ל דיסקין זצ"ל" עכ"ל. נועי בפירוש רבינו גרשום בבבא בתרא שם שכתב "דלא חשיב בנין כל זמן שלא העמיד הדלתות". וע"ע במה שדן בזה הגר"ח ש"ליבוץ ב"הגדה של פסח פוניכו" (ב, עמ' קיז). והגר"ח הלוי זילברשלג בספר "אהל מועד" (עמ' ריז).

ותלמיד רבינו - הגאון רבי אליעזר דן רלב"ג זלה"ה פירש משמו כיו"ב ב"דמשק אליעזר" (פרשת תרומה) וז"ל: "בתפלת הרגלים הנוסח בקשה 'והראנו בבנינו ושמחנו בתיקונו', ואמר אדמו"ר [רבינו] להסביר מה ענין התפלה בתיקונו? ואמר כי ידוע כי מצוה היא לנו לבנות בית הבחירה [ראה רמב"ם (פרק א מהלכות בית הבחירה הלכה א)]. וגם זה ידוע כי הבנין בית המקדש

לפכוחי צעריה, משא"כ כאן שעוסק בברכה" עכ"ל.

הנה מקור המנהג שאכל תוך י"ב חודש אינו נושא את כפיו מקורו במרדכי (מגילה פרק ג סימן תתיז) שכתב דנהגו דאבל על אביו ואמו כל י"ב חודש אינו נושא את כפיו, ויצא מבית הכנסת בשעת ברכת כהנים. וכ"ש שאינו נושא כפיו בשבעת ימי אבלו. וב"בית יוסף" (הלכות נשיאת כפים, סימן קכח) העיר עליו דאינו יודע שום טעם למנהג זה, ואפילו בתוך ז' ימי אבלות ישא כפיו דאבל חייב בכל מצוות שבתורה. ואף שגם ב"שבלי הלקט" (סימן כג) ביאר שנהגו דכהן שאירע לו דבר ושינה מקומו שאינו נושא כפיו משום שהמברך צריך להיות שרוי בשמחה, אך בארצות הללו לא נהגו כן. ומ"מ אפשר לסמוך על טעם זה לגבי שלא ישא האבל את כפיו בתוך שבעת ימי אבלו. ואם יש כהנים אחרים צריך לצאת מבהכנ"ס. עכ"ד. וכ"פ בשלחנו הטהור (סימן קכח סעיף מג) "אחר שבעת ימי אבלות נושא כפיו, ובתוך שבעת ימי האבלות יצא מבית הכנסת בשעה שקורא כהנים". ובהג"ה כתב הרמ"א "ויש אומרים דכל זמן האבלות אפילו עד י"ב חודש על אביו ועל אמו אינו נושא את כפיו". וב"משנה ברורה" (ס"ק קנח) ביאר מ"ש הרמ"א שאינו נושא כפיו כל יב"ח "היינו אפילו בשבת ויום טוב, שאינו נקרא שרוי בשמחה, שהרי אסור לילך לשמחת נישואין וכיוצא בזה".

אמנם רבינו העיר בדברי הרמ"א שאם יש לומר שאכל לא ישא כפיו כל י"ב חודש, זהו רק למנהגא דגמרא [וכפי מנהג ארץ ישראל] שהכהנים נושאים כפיהם בכל יום, שפיר אפשר שלא נושאים כפים כל י"ב חודש. משא"כ לדידן [מנהג חו"ל] שנושאים כפים רק ברגל וכמובא ברמ"א (סימן קכח סעיף מד) "נהגו בכל מדינות אלו שאין נושאים כפים אלא ביום טוב, משום שאז שרויים בשמחת יום טוב וטוב לב הוא יברך. מה שאין כן בשאר ימים אפילו בשבתות שטרודים בהרהורים על מחייתם ועל ביטול מלאכתם". א"כ מכיון שאין נושאים כפים אלא ביו"ט, ע"כ צריך להסיח דעתו מצערו ולשמוח, א"כ שרוי הוא בשמחה ולמה לא ישא כפיו.

וכעין סברת רבינו, כ"כ ב"ארחות חיים" מספינקא

(סימן קכח ס"ק מא) שאינו רואה שום טעם שיבטל הכהן מצות עשה בשום זמן אלא א"כ מתו מוטל לפניו. "ובפרט למנהגינו שאין נשיאת כפים אלא ביו"ט שהוא שמחה".

ומצאתי שכן ביאר בדעת המרדכי כסברת רבינו, בשו"ת "בנין שלמה" להמו"צ דוילנא הגאון רבי שלמה כהן (או"ח סימן י) שכתב וז"ל: "לבי אומר לי דאפשר דהמרדכי והגמ"י הנ"ל לא מיירי באמת בנ"כ דיו"ט, רק בנשיאת כפים דבל ימות השנה, דבזמניהם עדיין היו נוהגים כד"ת לישא כפים בכל יום כמו שהמנהג עדיין בארץ ישראל ובכל ספרד, דלא הובא בשום מקום בספריהם המנהג שלנו שלא לישא כפים רק ביו"ט. והמנהג הזה נראה דלא נתפשט רק מימי המהרי"ל ואילך, ולכן לא נתפשט המנהג רק באשכנז וצרפת. אבל הספרדים לא החזיקו במנהג זה. ומדאיירי המרדכי וכו' בחול, לכן שפיר כתבו דאסור לישא כפיו. ומיהו דברי רמ"א ואחרונים ז"ל אי אפשר לפרש כן, דמיירי בנשיאת כפים בחו"ל... דלא הו"ל לסתום כ"כ אלא לפרש". ומסיק הבנין שלמה ד"ל דהסומך על סברת ה"פרי חדש" [שכתב (סימן קכח ס"ק מג) שאכל בשבתות יקיים ג' מצוות עשה וישא כפיו, כפיו כי זה דאבל נושא כפיו אין שורש והבו דלא להוסיף עלה] לא הפסיד, ואדרבה ירויח, דכל כהן שמברך מתברך וכדאיתא בסוטה (לח). עכ"ד.

ובשו"ת "תשובות והנהגות" (ג, סימן מט) כתב ששמע שמרנא שהגר"ח מבריסק ציוה לאכל לעלות לישא כפיו תוך י"ב חודש.

והנה רבינו כתב לחלק בין ימות השנה לימים טובים, שבהם מכיון שראוי לשמוח, אדרבה יש לכהן לעלות ולישא כפיו. אכן ב"קצות השלחן" (סימן כג סעיף כה) כתב להיפך, כי רק בחו"ל שלא נשאו כפיהם אלא ביו"ט ודקדקו בזמן ששרויים בשמחה, לכן האכל לא נשא כפיו. משא"כ באר"י שממילא נושאים כפים בכל יום ואין מדקדקים על זמן שמחה, לכן גם אבל נושא כפיו. [ובענין מנהג א"י בזה, ראה ב"גשר החיים" (ב, סימן חי) שכתב שבארץ ישראל המנהג הוא כדעת המחבר שבתוך י"ב חודש נושא כפיו ואין להחמיר אלא בתוך השבעה].



ז]. נשאל רבינו במי שגר בחו"ל ששם אין נושאים כפים אלא ביו"ט, והאיש נפשו עגומה ורוצה למנות שליח בא"י שיבקש עבורו שעת ברכת כהנים, האם הדבר מועיל. והשיב שבכל התורה קיימא לן דשלוחו של אדם כמותו, ולכן גם כאן יכול למנות שליח לברכת כהנים<sup>ז</sup>.

ז]. הורה שבן חו"ל הנמצא ביו"ט בארץ ישראל ומתפלל ביו"ט שני של גלויות שחל בשבת במנין של בני ארץ ישראל [וכגון בשבת פרשת נשא באופן שזמן קריאתה בארץ ישראל מיד למחרת חג השבועות, שלבני חו"ל אותו היום הוא יו"ט שני של

(אגרות הרמ"ז, אגרת ז) "יעלני לזכרון טוב בשעת נשיאות כפיו ויתפלל עלי". והגאון מוהר"מ חאגיז בספר "אלה המצוות" (מצות עשה קמח) כתב בזה"ל: "אין ספק אצלי דבשכר אנשי חו"ל ייש להם חלק בארץ בהיותם מחזיקים כראוי לאחיהם יושבי הארץ כדי לשמור חזקת הישוב, השי"ת ברחמיו, שיקבלו את אותם הברכות שמברכים הכהנים כאילו היו מכוונים בהם על כל בני הגולה, וכאילו כל בני הגולה מכוונים לקבל אותה ברכה".

ומעשה רב הובא בספר "עובדות והנהגות לבית בריסק" (ג, עמ' קס) כי שנה אחת שלח מרן הגאון רבי חיים הלוי מבריסק זצ"ל מכתב למרן הגאון רבי מאיר שמחה הכהן מדוינסק זצ"ל בעל האור שמח, ובו בקשו שבשעה שהוא עולה לדוכן בימים הנוראים שיכוין עליו לברך אותו.

אמנם ראה ב"הליכות שלמה" (תפילה פרק י הלכה ז) שדעת הגרש"ז אויערבאך זלה"ה ש"עם שבשדות" שהם בכלל ברכה היינו באותה העיר או המדינה, אבל בני חו"ל אינם בכלל עם שבשדות לגבי בני א"י, ואף שאנוסים הם אינם בכלל, ואפילו כשמכוין בפירוש שתחול ברכתו על בן חו"ל לא מועילה ברכה.

וראה בספר "גם אני אודך" (עניני ברכת כהנים, סימן לו) להגר"ג רבינוביץ שליט"א ששקו"ט באריכות בענין זה, ובתו"ד הביא מה שהשיב לו הגר"ח קניבסקי שליט"א לשאלתו האם שייך בזה שליחות. והשיב: "לא שייך שליחות בזה, רק בלאו הכי הברכה הולכת גם על עם שבשדות".

ז. פנקס חידושי "תורת אדם" - נכתב ע"י אחד מגדולי ירושלים זלה"ה בשנת תרפ"ח ללא ציון שמו. וז"ל: "סיפר לי מו"ה גרשון הכהן זקן ז"ל שהיה מתפלל ומברך בבית מדרשו של רשכבה"ג החסיד מו"ה יהושע ליב דיסקין זצ"ל ושאל לו אם יכולים לעשות שליח מחו"ל שיעמוד בשבילו בעת ברכת כהנים בדבר שנפשו עגומה כידוע. וענה לו בכל התוה"ק קי"ל שלוחו של אדם כמותו, ויכול לעשות שליח עבורו. והיה לו כמה מעות ששלחו מחו"ל שישכור שלוחים לעמוד בעת ברכת כהנים".

ובשלחן ערוך (סימן קכח סעיף כד) פסק: "עם שאחורי הכהנים אינם בכלל ברכה, אבל מלפניהם ובצדיהם אפילו מחיצה של ברזל אינה מפסקת, ולאחריהם נמי אם הם אנוסים כגון עם שבשדות שהם טרודים במלאכתן ואינם יכולים לבא הם בכלל הברכה". והנה יש לדון כלפי ישראל שאינו יכול לבית הכנסת לשמוע ברכת כהנים האם הוא יכול לעשות את חבירו שליח שיתכוין עליו בשעה ששומע ברכת כהנים. או שמא לא שייך בזה כלל שליחות. ומתשובת רבינו נראה דברכת כהנים הרי היא ככל התורה כולה שקיי"ל שלוחו של אדם כמותו.

ומצאנו כבר בספרים קדמונים ששלחו מהתם להכא בבקשה שיכוונו עבורם בברכת כהנים. וכ"כ השל"ה במכתב ששלח לבניו ומשפחתו מארץ ישראל לחו"ל בשנת שפ"ב והו"ד ב"אגרות ארץ ישראל" (אגרת לה) וז"ל: "הכהנים נושאים כפיהם בכל יום. ואני זוכר בכם וממשיך ברכה על ראשיכם". וכ"כ הגאון רבי משה זכות - הרמ"ז זצ"ל באגרת לא' מתלמידיו

גלויות], שאינו יכול לעלות לתורה במנין של בני ארץ ישראל, משום זלזול יו"ט שעליו להתפלל במנין של בני חו"ל העולים לרגל<sup>ח</sup>.

על אשר לא הלך להתפלל במנין של עולי רגלים. והמהרי"ל דיסקין לא ידע שהמחותן הנ"ל הלך למצוא מנין של בני חו"ל ולא מצא, ולפי"ז אין כאן החשש שחשש הגאון נ"י.

"ואמרתי להגאון דפיטרקוב שאפשר לומר דאין צריך לילך למצוא מנין מבני חו"ל, אחרי כי יודע המחותן הנ"ל אשר פרשה זו פרשת נשא, אי אפשר לו לשמוע עוד, כי יתעכב בספינה שבועיים, א"כ איך יניח קריאת הפרשה הזו שהוא תדיר בשביל קריאת יו"ט שני שהוא מנהג. והאם אין כדאי החכ"צ לסמוך עליו בזה אחרי כי כבר שמע קריאת יו"ט ביו"ט ראשון, ואיך יניח קריאת הציבור של שבת קודש אשר לא ימצא תשלומים. ועיין בבא קמא (פב) דמשה תיקן להם וכו' שבת עיקר, ועיין ברמב"ם (פרק יד מהלכות תפילה הלכה א')."

"ואמרתי דבר זה אח"כ להגאון מבריסק נ"י, והשיב שחושש בשביל שלא הלך למנין של עולי רגלים ואין לו לפרוש מן הציבור ההוא."

"ודברתי עם חכמי ספרד ובתוכם האב"ד דפעה"ק ת"ו ואמרו פשוט הדבר דיכול לקרות. וכן מפורש ב"ספר התקנות" (הלכות קריאת ס"ת). וכן מבואר בספר "פרי האדמה" (דף כ) בשם גדולי הפוסקים הלכה למעשה, שמותר לעלות ואפילו לחתן תורה וחתן בראשית בעצרת, שהוא שמחת תורה בארץ ישראל, קורים לבני חו"ל אורחים לעלות" עכ"ל.

והנה העיד הגרע"י שדיבר עם חכמי הספרדים בירושלים ואמרו שפשוט הדבר שכן חו"ל שנמצא בא"י יכול לעלות לתורה. וראה שכן מפורש ב"כף החיים" (סימן תצו ס"ק סא) בשם חכמי ירושלים וז"ל: "הוה עובדא והסכימו רבנים עה"ק ירשות"ו לעלות לס"ת אורח נמצא כאן ביו"ט ב' שהוא יום א' של חוה"מ שלנו בפ' ביום השני. וכן הסכימו לעשות חתני תורה מאורחים בני חו"ל ביום שמחת תורה שלנו וכן עשו מעשה. הרב פרי האדמה (א, דף כ:). וכן כת' בס' "השומר אמת" (סימן ח"י אות י') כי בזמנו התיר זה הרב מהר"ר אברהם הכהן ז"ל אב"ד

ח. הגאון רבי עקיבה יוסף שלזינגר זצ"ל - שו"ת רבי עקיבה יוסף (או"ח סימן קנז). וז"ל: "אשר שאל על דבר מחותנו אשר בא מחו"ל בחג השבועות הזה אשר חל בערב שבת קודש, ובשבת קודש קראו אצלנו פרשת נשא, ואצלו היה יו"ט שני שהוא צריך לקרות פרשת יו"ט שהוא עשר תעשר, והיה זה ביום העליה לתורה, שמחותנו היה אבי החתן, אם רשאי רשאי מחותנו לעלות למנין הקרואים בפרשת נשא, כיון שאצלו היה יו"ט שני ואינו שייך לקריאת פרשת נשא...".

"והוריתי שמחותנו יכול לעלות לתורה, וטעמו הוא, דאם היה ציבור שלם מבני חו"ל, אז נדחה פרשת השבוע, וקורים פרשת יו"ט, אבל כיון שמחותנו הוא יחיד כאן ואינו יכול לקרות פרשת יו"ט, לא נדחה מחיוב קריאת התורה, דאי אפשר בלי קריאה, וחובת היום תדיר שהוא פרשת השבוע, ומחותנו גם חיוב קצת לעלות לתורה מחמת שהוא אבי החתן, א"כ למה להוציאו מן הכלל ויכול לעלות לתורה."

"ועוד, דנודע שבשו"ת חכם צבי (סימן קסז) כתב להלכה דהעולים מחו"ל לארץ ישראל, אפילו בדעתו לחזור, דינם כבני ארץ ישראל, אע"פ שנוהגים האידנא כדעת מרן הב"י בשו"ת "אבקת רוכל" (סימן כו) שצריכים לנהוג כבני חו"ל, וכתב שם וז"ל ולא עוד אלא שמתקבצים מנין מבני חו"ל ומתפללים תפילת יו"ט וקוראים בתורה, עכ"ל. מ"מ נראה דכתב כן הב"י רק כשאכא ציבור מיוחד לעולי הרגלים, אבל אם אין לו מנין מעולי הרגלים, אין לדחותו מפרשת השבוע וחובת שבת היא בקריאה, וא"כ אם אינו יכול לקרות בפרשת יו"ט, כיון שאין לו ציבור, בודאי חייב לקרות פרשת השבוע."

"...ושוב שלח אחד להגאון מבריסק נ"י והשיב שלא לעלות ואיני יודע טעמו. ושוב אמר לי הגאון דפיטרקוב נ"י [הגאון רבי חיים אלעזר ואקס זצ"ל בעל "נפש חיה" שביקר בא"י בשנת תרמ"ו יחד עם חתנו הגאון מקוטנא זצ"ל] בשם הגאון המהרי"ל דיסקין נ"י דאמר לו טעמו דחשש משום זלזול יו"ט

ח. היה נוהג רבינו לברך להבאים להקביל את פניו ברגל בברכה קצרה, בסוכות היה אומר: "יהי רצון שנזכה לישב בסוכת עורו של לוי"תן". ובפסח: "נאכל מן הזבחים ומן הפסחים". ובשבעות: "להראות פנים בעזרה"ט.

לוי"תן, ואחרי זה ניגש אל הדלת שמאחוריה עמד האיש המשכיל, הסב פניו אל הקיר ואמר בזה הלשון: כן כן, מי שמאמין בזה יזכה, ומי שאינו מאמין לא יזכה לזה [שאל אביך ויגדך].

יש מספרים מעשה זה באופן אחר: הגה"צ רבי הירש מיכל שפירא זלה"ה התפלל באחד מימי חג הסוכות, ופגש בו אחד מן המשכילים שהיה הולך עם טלית ותפילין כל היום והיה נראה כלפי חוץ כאיש כשר, ואמר לו שרוצה להתלוות אליו. אמר לו רבי הירש מיכל שעכשיו הולך הוא לסוכת ר' יהושע ליב. אמר לו המשכיל החכם להרע שגם הוא יבוא עמו, ובדרך התלווץ המשכיל ואמר: ומה יגיד לנו ר' יהושע ליב? כן תזכה לשנה הבאה לישב בסוכת עורו של לוי"תן? ואמר זאת בלגלוג, ונכנסו לסוכה ונתיישבו משני צידי של רבינו, ומיד כשנתיישבו הסב רבינו פניו לר' הירש מיכל ואמר: כן תזכה לשנה הבאה לישב בסוכת עורו של לוי"תן, ומי שמאמין יזכה, ומי שלא מאמין לא יזכה. כשיצאו משם אמר אותו המשכיל: אני רואה שר' יהושע ליב רואה יותר טוב ממני...

וכאן המקום לציין עוד מה שסיפר רבי חיים המבורגר בספר "שלשה עולמות" (ב, עמ' טו): בעיר העתיקה בירושלים בחצר התחתונה התגורר ה"מלמד דרדקי" רבי שמואל זביל ואשתו חנינא ע"ה. הם היו חשוכי בנים, והמלמד ישב כל היום על דוכנו ולמד עם הצאן קדושים שלו. המלמד רבי שמואל סיפר שרבינו למד אצלו בהיותו קטן, וכשבא לקבל את פני הרב בחג, קם הרב ואמר: "הנה, רבי בא".

עוד בנו"ע לציין כאן מה שסיפר הגאון רבי משה דוב סלנט זלה"ה בהקדמה לספר "עיני יצחק" ו"כתר תורה": שמענו עובדה שהיו נוהגים ביום טוב לעלות אחר התפילה לביתו של הגר"ד ז"ל כדי להקביל פניו ברגל והיה אומר לפניהם בדברי אגדה וכדומה, ובאחד הימים נתלווה אליהם גם המגיד מוילקומיר [הגאון רבי חיים יצחק אהרן רפפורט זלה"ה], ובאותו

דצפת ת"ו והב"ד הרב "ארץ חיים" בסי' זה"עכ"ל. וכ"פ בשו"ת "בצל החכמה" (א, סימן ב אות ח). וכ"כ הגרש"ז אויערבאך והו"ד בספר "יום טוב שני כהלכתו" (פרק ט אות ז) שכן חו"ל הנמצא בא"י וחל יו"ט שני בשבת ושומע קריאת התורה במנין של בני א"י, שיכול לעלות לתורה.

ובנו"ע לציין כאן את עדותו של הגאון רבי אליקום שלזינגר שליט"א בספר "הדרור והתקופה" (עמ' יז) ממה שסיפר לו מרן הגר"ז הלוי מבריסק זלה"ה וז"ל: סיפר לי פעם [הרב מבריסק] שמיד לאחר שהגיע לא"י בירר ע"ד יו"ט שני בירושלים מחוץ לחומה, והיה נראה למרן ז"ל שנמשך אחר עיקר ירושלים. ושאל אצל זקני ירושלים לברר אם חשש מהרי"ל דיסקין וצוקללה"ה ביו"ט שני מחוץ לחומה ולא ידעו לענות. והיה משמע שהכריע דהדין כמו עיקר ירושלים. אך שמעתי שמרן ז"ל חשש לעצמו ולא עשה מלאכות דאורייתא ביו"ט שני" עכ"ל.

ט. ספר "עמוד אש" (עמ' קצב).

הגה"צ רבי שלום שבדרון זלה"ה סיפר על הגאון רבי חיים מן זלה"ה ר"מ דישיבת "עץ חיים" שהלך פעם בחג הסוכות בעיר העתיקה בדרכו לרבינו הגאון רבי יהושע ליב דיסקין זצ"ל כדי לקבל את ברכת החג. בדרך פגש בו איש ידוע בירושלים שהיה תלמיד חכם אבל היה משכיל ואנשי ירושלים התרחקו ממנו, שאל האיש את רבי חיים מן לאן פניו מועדות? והשיב לו לרבי יהושע ליב דיסקין, שהרי רגל היום וחייב אדם להקביל פני רבו ברגל. הגיב המשכיל בלגלוג: וכי מה תשמע ממנו? שנזכה לישב בסוכת עורו של לוי"תן? ]

כי כך היה מנהגו של הרב מבריסק לברך את כל הבאים אליו לביקור חג הסוכות במלים אלה! ]

אבל מכיון שלא רצה לוותר על חברתו של רבי חיים, אמר האיש כי יתלווה עמו עד לביתו של רבי יהושע ליב ואחר כך ילך עמו בחזרה לעיר. כשהגיעו לסוכתו של רבי יהושע ליב, נכנס רבי חיים פנימה, ואכן בירכו הרב בברכה שנזכה לישב בסוכת עורו של

## חול המועד

ט]. הגאון רבי עקיבה יוסף שלזינגר זצ"ל הסתפק האם מותר להסיק את מרחץ הזיעה בחול המועד ושאל את הגאון רבי שמואל סלנט זצ"ל והורה לו לשאול את פי רבינו. וענה לו רבינו כי חלילה להתיר אם אין מחממין בערב הרגל, וח"ו מלחמם בחול המועד'.

ולבהמ"ד, אבל בנדונינו הם יושבים כמה שעות בטל ומבוטל.

ד] "היות וגדר גדול גדרו פה עיה"ק לסגור כל החנויות וגם הבנינים אשר בונים חוץ לעיר, אע"פ שיש בהם הפסד מרובה, אשר כל ימי המועד צריכים לשלם להבונים בחינם. ובכל זה אשריהם של ישראל שומרי מועד, ושומרים דבר זה בקפידה". [נע"ע במש"כ בזה ב"אדרת שמואל" (עמ' קמא)].

ובנו"ע לציין כאן עובדא שהוסיף על כ"ז הגרע"י בתשובתו שם וז"ל: "ולבסוף רציתי לכתוב לענין מה שהתרעמו עלי ולא שאלו את פי, עובדא מה שזכרתי כעין זו, מעשה היה בבעל ה"לבושי שרד" אשר במקומו היה לו פרנס עם הארץ ועשיר גדול ונעשה ראש ע"י עשירותו והוא היה כהן וכמה פעמים בא בקטטה עם אשתו ובקש לעשות שלום, אך כל אשר הרבה וצידד להשלים, הרבה התבערה, ובא לפני בעל ה"לבוש" לסדר לו גט, וחכם עדיף מנביא, אמר ה"לבוש" לבעל, הדין עמך שצריך לגרשה ורק כעת אי אפשר כיון שאתה כהן, ואי אפשר ליגע ביד אשתך ליתן הגט כיון שהיא טמאה, והלה בהיותו ע"ה קיבל את דברי הרב והלך לו וכאשר היתה טהורה לא היתה קטטה. וכן הלך מימים ימימה. ובכל פעם שבא לרב היה בימי טומאתה והיה נדחה בתירוץ זה וכך זה נמשך זמן רב. ואחר שעלה ה"לבושי שרד" לאר"י כנודע, בא במקומו רב אחד אשר חשב עצמו כחכם בעיניו, ועל זולתו להיפך, ומיד כאשר בא אתו עשיר וסיפר לו שרוצה לגרש אשתו והסכים מיד, ואמר לו אותו עשיר שהרב הקודם אמר שאי אפשר לגרש כל זמן שהיא איננה טהורה, התחיל הרב מיד לצחוק בלצון מן ה"לבוש" ועשה הגירושין מיד וכתב מכתב ארוך לבעל ה"לבוש" לדחות איסור זה וכמובן, ולקח ה"לבוש" מכתב זה והפכו לצד השני וכתב בו וז"ל אל תהיה שוטה, איזהו חכם הרואה את הנולד עכ"ל

מעמד לא הגיד הגריל"ד ז"ל בדברי אגדה כדרכו, ונראו הדברים שהיה זה מפני כבודו של המגיד מישירים שנמנע הגריל"ד מפני כבודו לדרוש בפניו בדברי אגדה".

י. הגאון רבי עקיבה יוסף שלזינגר זצ"ל - שו"ת רבי עקיבה יוסף (או"ח סימן קעא). וז"ל: "ענין מרחץ הזיעה אשר לא הנחתי להסיקו בחוה"מ ובאו בתערומות ע"ז, ואיני מבין למה התרעמו, כי מקודם היו צריכים תחילה לשאול את פי למה אסרתי ואח"כ עם ימצאו טעם לסתור, המה ידברו, אך לא כמבעט, טרם שואל כענין וכו'. ובכ"ז לא היה ליבי גס לפסוק לבדי בדבר זה, ושאלתי את הגאון רבי שמואל סלנט שליט"א ואמר לי לשאול גם להגאון דבריסק שליט"א, ואמר לי הגאון דבריסק, חלילה להתיר אם אין מחממין ערב הרגל, ורק לחמם אח"כ בחוה"מ, הס מלהזכיר עכ"ל.

וראה שם בשו"ת רע"י את נימוקיו לאסור, וזת"ד: א] כי מבואר בש"ע (סימן תקלח סעיף ו) "המכון מלאכתו במועד, ב"ד מאבדין אותו" והנה בכל מקום שעושין מרחצאות הזיעה, מתכוונים לעשות דוקא בחוה"מ. ותינוח במקומות שעושין כן בכל ע"ש ועיו"ט ניהא, אבל כאן בעיה"ק אין עושין כן אלא לפרקים, ובער"ש לא עושים ובערב הרגל הזה ג"כ לא עשו, ורק בחוה"מ שהציבור פנוים לישב שם וא"כ אין לך מכון גדול מזה.

ב] בש"ע (סימן תקלד) מבואר איסור הכביסה בחוה"מ, וע"י שהמרחץ פתוח, הם מכבסים שם ג"כ מלבושם ומטפחתם וכמה מלאכות עוקרים ועוברים שלא לצורך המועד.

ג] היות שהנדון הוא בחוה"מ סוכות ולדעת הטור יש מצוה תדירית לישב בסוכה, חוץ מאם נצרך לצאת מן הסוכה לצורך ובקושי התירו לילך לביהכנ"ס

י. התיר לקצור שעורים בחול המועד באופן שהוא דבר האבד וכנפסק בש"ע (סימן תקלז סעיף א) שאם לא יקצרו יתפזרו הזרעים והשיבולים יפלו לארץ מלבד מיום א' דחול המועד [הטעם, ראה הערה] יא.

שעורים בחוה"מ היא בכלל דבר האבד, דרש"י פירש במועד קטן (יב:) על עובדא דרב חצרו ליה חצדא בחולא דמועדא ואיקפד [היינו שקצרו לו קציר מן המחובר לקרקע בחוה"מ והקפיד], וביארו בגמ' דאיקפד משום ד"חצדא דחיטי הוה דלא הוה פסיד" [היינו שהיה זה קציר חיטים שאינו דבר האבד אם ימתינו לאחר המועד]. ופירש רש"י "להכי איקפד, אבל בחצדא דשערי לא סבר לה כר' יוסי דאסיר". וכן פירש בחידושי הר"ן (שם) וז"ל: "חצדא דחיטי הוה - פירוש דאפיל שבק ליה עד לאחר המועד לא פסיד, שאם היה של שעורים מודה שמואל, לפי שדרך שעורים להתפרד הגרגרים משבולת הקנה יבשין יותר מדאי, מה שאין כן בחטין" עכ"ל.

וראה מה שביאר בשיטת רבינו בזה, הגר"י זילברשטיין שליט"א ב"חשוקי חמד" (פסחים נו). דכתב הרמב"ם (פרק ז מהלכות תמידין ומוספין הלכה יג) "אסור לקצור בארץ ישראל מין מחמשת מיני תבואה קדם לקצירת העומר, שנאמר (ויקרא כג, י) 'ראשית קצירכם' שיהיה תחלה לכל הנקצרים". ויעוין ב"שפת אמת" (מנחות ע. ד"ה ומלקצור) שכתב וז"ל: "צ"ע אי גם עכשיו אסור לקצור קודם ט"ז ניסן, או נימא דוקא כשיש קצירכם". ונראה דחשש המהרי"ל דיסקין לסברא זאת דשמא יבנה המקדש ויעברו על מה שנאמר 'ראשית קצירכם'. ויעוין ברש"י שדלעתו בזמן הזה אין את האיסור של קצירה קודם קצירת העומר.

ויעוין עוד בזה ב"צפנת פענח" (הלכות מתנות עניים) שחקר אם דין זה שאסור לקצור קודם קצירת העומר הוא דין בעומר שיהא ראשית קצירכם, או שקצירת העומר מותרת לקצור. ואם נאמר כצד הראשון שצריך שהעומר יהיה ראשית, אם כן כשידוע כשכבר קצרו במקום אחר, אין איסור אם קצרו עכ"ד.

וראה ב"כתבי קהילות יעקב החדשים" (קדושין סימן ג) שהביא את דברי הרש"ש (מנחות ע.) דאין

המכתב, ושלחו לרב הנ"ל, לא עברו ימים מועטים ונח רוגזו של אותו עשיר, ביקש לשאת בחזרה את אשתו הגרושה ובא לרב ואמר לו הרב אי אפשר, שאתה כהן וכהן אסור לשאת גרושה, ונעשה אותו עשיר שונא להרב והיה רודף אותו מאוד ונשא הגרושה בזרוע, והרב היה צריך לעקור משם בבזו וקלון, ועל דבר זה אמרו רז"ל חכמים הזהרו בדבריכם והזהרו בגחלתן וגם בשביל כבוד התורה שלא יתבזה בפני ע"ה".

יא. הגאון רבי יוסף אריה פרעגער זצ"ל מבריסק - ס' "מנחת יוסף" {וארשא תרס"ד} {הוספות חדשות עמ' ז}. וז"ל: "שאלה ממרן הגאון [מהרי"ל דיסקין] זצ"ל שמענו בעת היותי בירושלים ת"ו. ח"י סיון תרנ"א. אמר לי שנשאל בשאלה אם לקצור שעורים בחול המועד פסח כי היה דבר האבד, כי במשך יום או יומיים יתפזרו הזרעים והשיבולים ויפלו לארץ. ואף שהוסכם להתיר, מ"מ שלח להרב ר' שמואל סלנט שהוא יגיד ההיתר. אך אמר להשואל, שדעתו שעכ"פ ביום א' של חוה"מ לא יקצרו ולא אמר טעמו של דבר והלכו להרש"ס והתיר ג"כ, אך נתפלא מאד על האיסור של יום א'".

"לאחר החג שאל הגאון זצ"ל אם שמרו כמצותו ביום א' והשיבו כן. אמר להם, עכשיו אומר לכם טעמו של דבר, כי אולי יבא משיח היום, כי ביו"ט לא יוכל לבא, אך בראשון דחוה"מ יכול להיות וא"כ אסור לקצור את העומר, כי ביו"ט שני של גלויות דהוא זמן קצירה הוא יום א' דחוה"מ, אבל לאחר מכן עיצומו של יום מתיר. ולא רצה לגלות תיכף הטעם, כי בודאי לא ישמעו לטעמים כאלו" עכ"ל.

ומקור ההיתר לפימ"ש בש"ע (סימן תקלז סעיף א) "דבר האבד מותר לעשותו בחול המועד בלא שינוי". ועוד פסק (סעיף טו) "אסור לקצור השדה בחול המועד אם אינו נפסד אם יעמוד לאחר המועד". וב"משנה ברורה" (ס"ק ג) כתב "דאם הוא נפסד מותר לקצרו, ומסתברא דאפילו אם רק אבוד מקצתו מותר". וחזינו לרבותינו הראשונים שנקט להדיא דקצירת

יא. סבר שאין לומר במועד דברים שיש בהם צער ווידוים שלא על סדר התפילה. ולפי שיטתו אין לומר בעת ראיית פני המקדש במועד את הנוסח האמור בתפילת מוסף "ומפני חטאינו גלינו מארצנו וגו'" וכפי שנוהגים הרבה, מפני שאין זה על סדר התפילה יב.

עפ"י שיר השירים רבה עה"פ "הנך יפה רעיתי הנך יפה עיניך יונים - מה יונה זו אע"פ שאתה נוטל גוזליה מתחתיה אינה מנחת שובכה לעולם, כך ישראל אע"פ שחרב ביהמ"ק לא בטלו שלש רגלים בשנה". וכ"כ הר"ן (תענית י). וז"ל: "שהיו מתאספים בכל הסביבות לרגל לירושלים כמו שעושים גם היום". וכן מבואר בשו"ת הרשב"ץ (ג, סימן כא) דאף לאחר החורבן היו עולים ממצרים ושאר ארצות לחנוך מקום מקדשנו.

ומקור המנהג להדר לראות את רצפת העזרה הוא כדי לקיים מצות ראייה, שהרי אף בזמן דוד המלך שלא היה ביהמ"ק קיימו מצוה זו כמו שכתבו התוס' בחגיגה (יז. ד"ה אף). וע"כ שקיימו ע"י שראו הרצפה שנתקדשה על ידו כמ"ש בזבחים (כד.). ונהגו לומר בשעת הראיה את תפלת "ומפני חטאינו" ו"מלך רחמן" שבתפילת מוסף של הרגלים. וכן נראה המנהג פשוט וכמובא ב"לוח ירושלים" לרבי דוב נתן ברינקר זלה"ה (תש"ט, עמ' קלג) שעלו על המעקה החיצונה מול מקום המקדש ואמרו תפילת "ומפני חטאינו". ספר "ימי שמואל" לרבי שמואל הורוביץ מברסלב זלה"ה (א, פרק קג) שהיו הולכים בחצר רדשקביץ שמשם רואים את מקום המקדש ואומרים "ומפני חטאינו" ו"מלך רחמן". ועוד כתב (ב, פרק קמד) שהיו הולכים למקום קרוב למקום המקדש ואומרים "ומפני חטאינו". וכן מספר רבי שמואל זאנוויל כהנא זלה"ה בספר "במרצפת המזלות" (עמ' 81) שהיו עולים למצפה הבית בהר ציון ואומרים תפילת "ומפני חטאינו". וכן מסופר על הגה"צ רבי שמואל אפרים פפרמן לרנר זלה"ה בספר "מלאים זיו" (עמ' לא) שהיה הולך למקום שרואים את הבית ואומר "ומפני חטאינו". וכן מסופר על הגה"צ רבי עמרם בלויא זלה"ה שהיה הולך לארמון הנציב שמשם רואים את מקום המקדש ואומר "ומפני חטאינו". וכן סיפר הגה"צ רבי שלום שברדון זלה"ה [מובא ב"להגיד

איסור בעצם הקצירה קודם העומר בזמן הזה, אלא שמצוה לקצור עומר בתחילה, וכיון שאין עומר אין איסור זה נוהג. והביא עוד הרש"ש לדברי תשובת "משכנות יעקב" (יו"ד סימן סד) שמדבריו משמע לאסור בזה. ובקה"י תמה על מה שהעלה הרש"ש להתיר בזמן הזה, דעכ"פ מהרה יבנה המקדש ונמצא שקצר באיסור. ועוד נהי דאין אנו יכולים לקיים מצות העומר, מ"מ חיוב מצוה זו איכא ואסור לקצור קודם קיום מצוה זו גם אם הוא אנוס מלקיימה. עכת"ד.

ויש לציין כאן את המובא בכתה"ע "המליץ" כי רבינו התיר באופנים מסויימים לאנשי המושבות לעבוד את עבודת השדה בחוה"מ.

ופירוש נפלא בענין זה כתב הגאון רבי משה בירדוגו [בעל "ראש משביר", ראה שכתב ב"שם הגדולים" להגאון חיד"א (מערכת ספרים, ערך משביר)] בספרו "כנף רננים" (ב, דרוש לשבת הגדול) על הכתוב בשופטים (ו, יא) "ויבא מלאך ה' וישב תחת האלה אשר בעפרה אשר ליואש אבי העזרי וגדעון בנו חובט חטים להניס מפני מדין" וז"ל: "או יאמר וגדעון בנו וכו', כי מראה זה מובן מדברי רז"ל שהיתה ב"י לניסן אחר שהקריבו העומר, זה שאמר וגדעון בנו חובט חטים, ר"ל אלו חבטה זו היתה בשעורים ניחא, אבל וגדעון בנו חובט חטים ועושה מלאכה בחול המועד, לזה כשבא המלאך לא נראה לו תכף כי ראהו עושה עבירה, אבל כשראה שהיה לו התנצלות להניס מפני מדין, אז וירא אליו כי דבר האבד מותר בחול המועד ואין לו שום אשם, לז"א לנוס מפני מדין כלומר ומותר, ואע"פ שהוא חטים ולא שעורים שהותר לקצור ולחבוט לצורך העומר" עכ"ל ודפח"ח.

יב. הגאון רבי שמואל אהרן יודלביץ זלה"ה - קו' "הדרת המעיל" (עמ' מב). והנה רבים נוהגים לעלות לרגל באחד בימי החג ולהדר לראות את רצפת העזרה ממקום שרואים אותה. ויסוד המנהג לעלות לרגל הוא

## ראש השנה

יב. סיפר רבינו שפעם לא היה להם פרי חדש בליל שני של ראש השנה ורק אחד מבני הבית לא ראה פרי, וצוה עליו שיברך שהחיינו וענה רבינו אמן אחריו אף שאין לו כוס משום דקיי"ל (עירובין מ): דזמן אומרו אפילו בשוק, ולרווחא דמילתא הורה לו רבינו שישתה מהכוס יג.

אות פא). וז"ל: "פעם אחת לא היה לנו פרי חדש, רק אחד מב"ב לא ראה עדיין איזה פרי, וצויתי שהוא יברך זמן ועניתי אמן אחריו אף שאין לו כוס, הא קיימא לן זמן אף בשוק. ולרווחא דמילתא צויתי לו לכון ולשתות מכוס עכ"ל.

ובשלחן ערוך (סימן תר סעיף ב) פסק "בקידוש ליל שני מניח פרי חדש ואומר שהחיינו. ואם אין מצוי פרי חדש, עם כל זה יאמר שהחיינו". ומבאר ה"משנה ברורה" (ס"ק ב) הטעם "להוציא נפשיה מפלוגתא, משום שי"א שאין אומרים שהחיינו דתרוייהו יומי קדושה אחת היא, והרי כבר ברך שהחיינו ביום ראשון". וביתר ביאור ב"כף החיים" (ס"ק ג) וז"ל: "בטור הביא פלוגתא בזה לענין שהחיינו בליל שני על הקידוש וביום שני על השופר, דיש אומרים דאין אומרים זמן אלא בראשון דקדושה אחת הן וכחד יומא אריכא דמי. ויש אומרים דאין חילוק בין יום טוב [שני] של ראש השנה לשאר ימים טובי של גלויות אלא לענין ביצה ומחובר לאסור של זה בזה, אבל לענין זמן אומרים בשני כמו בשאר יום טוב. וכתב הטור דאביו הרא"ש ז"ל כתב דטוב שיקח אדם פרי חדש ויניחנה לפניו ויברך שהחיינו ויהא דעתו גם על הפרי ויצא ידי ספק. וכן היה נוהג הר"מ מרוטנבורג יעו"ש. וכתב הבית יוסף והעולם נוהגין לחזור אחר פרי חדש כדי לברך עליו זמן בקידוש, אבל בשופר אין מברכין זמן כלל בשני אלא אם כן חל יום ראשון בשבת עכ"ל. וכך הם דבריו כאן בשלחן ערוך עכ"ל.

והנה מלשון הש"ע שכתב "מניח פרי חדש ואומר שהחיינו" משמע שכן הוא מעיקר הדין. אולם הרבה פוסקים סוברים שאין הפרי חדש הוא מעיקר הדין ורק לרווחא דמילתא. וכן ב"שער הכוונות" להאריז"ל (דף צ). כת' שאין צריך לחפש אחר פרי חדש כלל. וב"בן איש חי" (שנה ראשונה, פרשת נצבים אות ח) כתב "ואם נודמן לו פרי חדש יניחנו לפניו על השולחן

(דברים, עמ' 65) שהיו הולכים לבית שממנו רואים את בית המקדש ואומרים "ומפני חטאינו". וכן נהג הגרש"ז אויערבאך זלה"ה וכמובא ב"קול התורה" (מ, עמ' יח) שהקפיד לראות את מקום המקדש בתוך ימי החג ואמר "ומפני חטאינו".

אולם דעת רבינו שאין לומר תפילה זו שלא בשעת התפילה כדי שלא לעורר צער במועד. וראה בספר "ברך משה" להגה"צ מהר"ם מסאטמאר (חג הסוכות, עמ' קכד) שכתב "בשלוש פעמי רגלינו תקנו לנו אנשי כנסת הגדולה בתפלת המוספין 'ומפני חטאינו גלינו מארצנו ונתרחקנו מעל אדמתנו', ובאמירת תפילה זו על כרחך מתעורר בקרב הלב צער ויגון על חורבן הבית בהעלותנו על לבנו מה נהדר היה מראה קהל קדושים בעלותם לעלות וליראות בקול רנה ותודה המון חוגג. ועתה חסרנו כל אלה". והרי חזינן שאמירתה מעוררת עצבות על חורבן בית קדשנו ותפארתנו. ואף שאנו אומרים נוסח זה בתפילת מוסף, די לנו במה שתקנו לנו רבותינו ואין לנו להוסיף מדעתנו בזה.

ומצאתי בתשובת הגרע"י שלזינגר זלה"ה שנדפסה בקובץ "משנתו של רבי עקיבא" (סימן א) שבסוף ספר "הר הקודש" במכתב ל"אשר בא לעליית הרגל כמנהג בארץ ישראל" וכתב לו "וגם אשר נהגו לומר המזמור לאסף וגו', אפשר שלא לומר כדרך שאין אומרים על נהרות בבל וגו' בסעודה שאין אומרים קינה כגון ביו"ט, כי אם די את אשר מזכירין שם מפני חטאינו וכו' עדי עד מלך הרחמן ירחם עלינו טוב ומטיב הדרש לנו וכו' כיר"א". ואפשר שדעתו כדעת רבינו שאין לומר ומפני חטאינו ודי לסמוך על כך שמזכירין אותה בתפילת מוסף. ועוד אפשר שדעתו שכיון שכבר אומרים אותה בתפילת מוסף, אפשר להזכירה שוב שהוא בכלל המטבע שטבעו חכמים לאמרו בחג.

יג. שו"ת מהרי"ל דיסקין (קונטרס אחרון, סימן ה

יג]. סדר תקיעותיו של רבינו בראש השנה היו בתכלית ההידור, דקדוקיו וחומרותיו הפליאו עד מאד, והיה רגיל כמה ימים לפני ראש השנה לקרוא לפניו את התוקעים לבחון אותם אם יעשו התקיעות בהידור יי.

מכיון שנתקן לאומרו על הכוס אף שאין זה מעכב, הורה רבינו שלרווחא דמילתא יכוין לשתות מהכוס.

יד. בספר תולדותיו של רבינו "עמוד אש" (פרק י"ב) הביא ממה ששירטט סופר אחד על סדר תקיעותיו של רבינו וז"ל: "משנכנס חודש אלול היה רבינו זיע"א מזמין לביתו שורה שלימה של בעלי תקיעות מקרוב ומרחוק, ותוהה על קנקנם ובוחן טיב תקיעותיהם, האחד תוקע ומריע ויוצא, והשני נכנס, גומר השני נכנס אחרי השלישי, וכן הלאה".

"רבינו יושב, מאזין ומקשיב לקול התקיעות והתרועות אם הם עולות יפה יפה, ובוחן את התקיעות אם הם במלוא הדייקנות ההלכתית, שלא תהיה סטיה קלה מכל הדקדוקים המקובלים, רבינו עומד ומנצח על העבודה, מזדקק ומתהלך בחדרו אנה ואנה כדרכו בקודש, ובעלי התקיעות נצבים בפתח הבית, מרתמים מפחד הדר גאונו ופניו הלוהטים".

"בשלהי חודש אלול, שולח רבינו את אשר על ביתו, להודיע לבעלי תקיעות מסויימים בעיר אשר תקיעותיהם הוטבו בעיני רבינו, כי המה נבחרו לתקוע לפניו".

"לתפלת ראש השנה, הופיעו בעלי התקיעות הנבחרים בבית מדרשו של רבינו, וכשהגיעה שעת התקיעה, הושלך הס ודממת קודש בחלל בית הכנסת, רבינו מפלס דרך בין הקהל, נגש מעוטף בטליתו אל הבימה, מתיצב באמצעיתה, תואר פניו נורא הוד וחרדת קדש, בעלי התקיעות סובבים את הבימה, כגורן עגולה, ומתכוונים לתקוע".

"רבינו מרמז לאחד מבעלי התוקעים הנצבים לפני שיתקע, התוקע מברך בקול פולח הולך וחזק, וסדר התקיעות החל".

"הראשון תוקע חלק מהתקיעות, והיה כי יתגלו בו סימני עייפות, ירמז רבינו להשני שיתקע הוא, והיה כי יתעייף השני יעביר רבינו התקיעות להשלישי, וחזור חלילה".

בליל שני כשמברך שהחיינו ויכוין עליו, אך אין צריך להקפיד לחזור על דבר זה".

וכן מנהג הגר"א וכמובא ב"מעשה רב" (אות רג) שלא היה חושש כלל לברך שהחיינו על פרי חדש בקידוש ליל שני של ר"ה וז"ל "בליל שני של ראש השנה מברך זמן אפילו בלא פרי חדש. ופעם אחת ביום ראשון של ראש השנה לפנות ערב הביאו לו דורון פרי חדש לברך עליו שהחיינו בערב, והוא תיכף כשראה אותו בירך עליו זמן כמנהגו לברך שהחיינו בשעת ראייה" עכ"ל. וכ"כ הגאון חיד"א ב"ברכי יוסף" (אות ב) "יש אומרים דאף לכתחילה אין להקפיד על פרי חדש. וכן נוהגים קצת". ועוד לו בספרו "מורה באצבע" (סימן ט אות רסה) "גם בליל ב' של ראש השנה יאמר שהחיינו בקידוש ואין צריך לפרי חדש". וכן העתיק ב"כף החיים" (ס"ק ז) בשם הברכ"י והמעש"ר.

ואמנם המנהג הרווח הוא לחזר אחר פרי חדש ולהניחו לפניו בשעת הקידוש בליל שני של ראש השנה. וכמו שכתב ה"בית יוסף" (סימן תר) שהעולם נוהגים לחזר אחר פרי חדש כדי לברך עליו שהחיינו בקידוש בליל שני של ראש השנה. וכ"כ בספר "פרי האדמה" (א, דף כו.) שנהגו בירושלים ת"ו בליל שני של ראש השנה לחלק לקהל הקדוש חתיכות אתרוגים הנקראים סידרא כדי שיברכו עליהם שהחיינו בקידוש.

ועכ"פ מבואר דלהלכה בש"ע יש לברך שהחיינו בליל שני של ראש השנה, ולכתחילה עדיף על פרי חדש ואם לא נתן לא עיכב. לכן כשלא היה פרי חדש בבית רבינו, הורה שבכ"א יברכו שהחיינו, אך העדיף שיברך מי שלא ראה איזה פרי. ואף שאותו אחד מבני הבית הוא לא קידש, מ"מ הרי מדינא דגמרא (עירובין מ:) מברך על זמן אפילו בשוק. ובטור (סימן תריט) כתב דזמן אומרו אפילו בשוק אלא שתקנו לאומרו על הכוס וביום הכפורים אי אפשר לאמרו על הכוס, לכן אך ביו"כ אומר זמן. וכן פסק בש"ע (שם סעיף א) דביום הכפורים "אומר שהחיינו בלא כוס". אם כן



יד]. קודם התקיעות היו אומרים בבית מדרשו דברי כבושין לעורר הלבבות, והיו מכנים את דברי ההתעוררות שנאמרו שם בשם "הספד" טו.

התפרצה אישה בזעקות מחרידות שיציל את בנה העומד להחנק ר"ל. הורה לו רבינו ללכת עמה ועיכב את התקיעות עד שובו.

טו. כן שמעתי מרבי דוד פרידמן שליט"א.

ומנהג קדום הוא שהגדול שבקהל אומר לפניהם דברי כבושין קודם התקיעות, ונוכח ב"מטה אפרים" (סימן תקפה סעיף א) וז"ל: "ואם יש שם חכם בעל מדות טובות אומר לפני הצבור דברים כבושים, ואיו לומר עניינים דרך דרוש אף אם הם מתוקים לחך אין זה עניינו של יום, ומה גם להמוני עם אשר לא ידעו ולא יבינו טובם ויפיים, רק יאמר לפניהם דברים הכובשים את הלבבות ומכניעים אותם לשוב בתשובה... ובפרט אם הוא שום בעל בכי יתן את קולו בבכי וישמעו אחיו העברים ויתנו לב בהרהורי תשובה, ובוזה יהיה זוכה ומזכה את אחיו עמו ותעל שועתם ותקיעתם השמימה" עכ"ל. וב"פלא יועץ" (ערך ראש השנה) כתב וז"ל: "וראוי בכל קהל ישראל שיעמוד הזקן שבהם לפני התיבה קודם התקיעות ויאמר להם דברי כבושין בכתב או בעל פה, ויקרא בגרון כשופר ירים קולו, להודיע לרבים מה נעשה כהיום הזה, כמה כוחה של תשובה וכדומה לפי צחות לשונו, למען יזכרו וישוּבו" עכ"ל. וסמך לכל זה מדברי הרמב"ם בהלכות תשובה (פרק ג הלכה ד) שכתב בזה"ל: "אף על פי שתקיעת שופר בראש השנה גזרת הכתוב היא, רמז יש בה כלומר עורר ישינים משנתכם ונרדמים הקיצו מתרדמתכם וחפשו במעשיכם וחזרו בתשובה וזכרו בוראכם אלו השוכחים את האמת בהבלי הזמן ושוגים בכל שנתם בהבל וריק אשר לא יועילו ולא יצילו הביטו לנפשותיכם והטיבו דרכיכם ומעלליכם, יעזוב כל אחד מכם דרכו הרעה ומחשבתו אשר לא טובה" עכ"ל. וראה מה שאסף וליקט את מנהג גדולי וצדיקי הדורות בזה, הגאון רבי שריה דבליצקי זלה"ה בספר "ובכן צדיקים" (עמ' נא).

"והיה אם אחד הקולות לא יעלה יפה-יפה, ירמז רבינו להתחיל מראש את כל סדר התקיעות, וסדר התקיעות מתחיל מחדש".

והיה אפילו אם התקיעה או התרועה האחרונה, לא תעלה יפה-יפה, ויצוה רבינו, ברמיזה אצבע, להתחיל מחדש את כל התקיעות".

"תמה התפילה, הזמין רבינו אל ביתו את בעלי התקיעות, קידשו על היין וטעמו, נפרדו מרבינו ושבו איש איש לביתו".

"ויהי כי גמרו בעלי התקיעות סעודת היום, והיה אלה הגרים מן החומה ולפנים מתאספים שנית ובאים לפני רבינו ומחדשים את תקיעותיהם".

"וכמקודם, מחלק רבינו סדר התקיעות לפניהם לסירוגין, קול השופר הולך וחזק עד פנות היום, ורבינו מאזין ומקשיב".

ועוד מסופר ב"עמוד אש" (עמ' נט) כי בעת שהיה רבינו בבית האסורים בעקבות העלילה הנוראה שהעלילו עליו מתנגדיו בעירה בריסק לפני השלטונות, בימי חודש אלול, באותה עת מחוץ לחומות הכלא היו השתדלנים עוסקים בפעולות הצלה ומכשירים את הקרקע לקראת המשפט המתקרב ובא [בערב יום הכפורים], אולם רבינו היה עוסק בפעולת הכנה של קיום מצות תקיעת שופר, משקיע כוחו ורוחו לקראת מילוי מצות עשה זאת, וכך יושב ומזמין אל חדרו מומחים לתקיעה ומגפה ניפוי אחר ניפוי עד שהוא בורר את המומחה שבכולם. בראש השנה עבר לפני התיבה אחי רבינו - הגאון רבי אברהם שמואל אב"ד. וואלקוביסק סדר התקיעות היה לפי כל סממני ההידורים הנפלאים והדקדוקים המפורסמים שהנהיג בהם רבינו מאז.

וראה בספר "האבא מסלבודקא" (עמ' 229) מעשה שהיה עם הד"ר הירושלמי רבי משה יולס ז"ל פעם בעומדו בבית מדרשו של רבינו לפני התקיעות,

**טו].** התקיעה היתה אצלו קול פשוט מהתחלה עד הסוף בלי עליות וירידות, ואם רק היה איזה שינוי קול במשך התקיעה ואף בסוף היה מצוה לתקוע שנית, ולפעמים היו עוברים לפניו כעשר תוקעים עד שעשו התקיעה ישרה ופשוטה לפניו טז].

**טז].** השברים היו בצורת או-טו ולא בקולות קצרים ופשוטים יז].

הקודם. וכן נוהגים כל אלה אשר זכו לבוא במחיצתו של הגאון רבי יהושע ליב דיסקין זצ"ל.

אולם ראה ב"אשל אברהם" (סימן תקצ) שכתב בשם חותנו "שהיה מהדר קול תקיעה שיש בו כשני קולות שיהיה קול השני ארוך ומשך".

ובשו"ת "דברי פינחס" [מייערס] (א, תשו' מהדורא תליתאה, סימן מג ס"ק ד) כתב שמקובל בשם המהר"ל מפראג שלא לסיים את התקיעה ביושר אלא בקול עולה למעלה. עוד כתב שכן היה המנהג באמסטרדם עפ"י תקנת הגאון בעל "מעשה רוקח".

וראה עוד במאמרו של הרה"ג ר' אפרים קרלינסקי שליט"א בקובץ "כגונא" (ב, עמ' קכז) שציין שכיום המנהג הרווח הוא לתקוע תקיעה ישרה לגמרי, ומקובל כך מרבניו המהרי"ל דיסקין. אולם עד לפני כמה עשרות שנים המנהג הרווח היה לעשות קנייטש בסוף התקיעה. וסיפר הגאון רבי ירחמיאל גרשון אדלשטיין שליט"א שכך אביו הגאון רבי צבי יהודה זלה"ה היה תוקע בליטא. וכך גם הוא עצמו נהג בשנה הראשונה שהוא תקע בשיבת פוניבז', ולאחר מכן נתבקש ע"י הגאון רבי יוסף שלמה כהנמן זלה"ה הרב דפוניבז' לתקוע תקיעות ישרות.

יז. הגאון רבי יוסף שלום אלישיב זצ"ל בשם הגאון רבי יוסף גרשון הורוביץ זצ"ל. והנה נחלקו המנהגים בצורת הקול דשברים, יש נוהגים בקולות קצרים ופשוטים דוקא. ויש התוקעין צורת או-טו. וכן המנהג למעשה אצל רוב יוצאי ליטא וכן הנהיג רבינו.

וראה ב"מועדים וזמנים" (שם) שכתב מקור למנהג שאין השבר קול פשוט מדרשות הרמב"ן לר"ה שכתב וז"ל: "כתב רבינו שמשון בתוס' וצריך להיזהר בשברים שלא יהא מאריך בכל אחת מהן כשיעור שלש יבבות של שלש קולות כל שהוא, ואם כן נעשית כל אחת תקיעה, דשיעור תקיעה כתרועה ושיעור תרועה שלש יבבות. ובאמת שיפה עיין וטוב להיזהר.

טז. הגאון רבי שלמה אהרן ורטהיימר זצ"ל - שו"ת "שאלת שלמה" {ירושלים תרצ"ד} (ב, סימן נה) וז"ל: "מנהג אשכנז באה"ק ובירושלים הוא שאין עושים בתקיעה שום שינוי בסוף הקול, רק מפסיקין את הקול. וטעמם כי התקיעה צריכה שתהא כולה פשוטה בלי שום שינוי קול אף בהסוף. ומורי הגאון הג' מבריסק מהרי"ל דיסקין ז"ל פה היה מדקדק גדול בזה שאם היה רק איזה שינוי קול במשך התקיעה, ואף בסוף היה מצוה לתקוע שנית ולפעמים היו עוברים לפניו כעשר תוקעים עד שעשו התקיעה לפניו ישרה ופשוטה זי"ע. וכן אני נוהג אחריו ת"ל".

והגר"מ שטרנבוך שליט"א ב"מועדים וזמנים" (א, סימן ה ס"ק ג) כת' דיסוד מנהגו של רבינו מבואר בריטב"א (ר"ה לב). שפירש "וכשעושין תקיעה ומשברין אותה וסופה אינה יפה שהרי אותו הקול שעושין בסופה אינו נידון מקול התקיעה שהיא פשוטה והוא ליה שבר באפי נפשיה והוי הפסקה. וכן קבלתי שיטה זו מרבינו נר"ו. וכן נהגו כל הרבנים והגדולים".

ועוד כתב דביתר הדבר מפורש בדרשת הרמב"ן לראש השנה (ד"ה וכתוב בתוספות) שפירש דבעינן לתקיעה "קול פשוט סופו כתחילתו כאיש מרים קולו לשורר", הרי דבעינן פשוטה בסוף כמו בהתחלה ממש.

וכן נהגו תלמידי רבינו ותלמידי תלמידיו וביניהם הגאון רבי צבי מיכל שפירא זצ"ל והגאון רבי זרח ברוורמן זצ"ל והגאון רבי יעקב משה חרל"פ זצ"ל וכמ"ש הגאון רבי שריה דבליצקי זצ"ל בספר "בינו שנות דור ודור" (עמ' סב).

וראה בספר "זמנים" להגאון רבי מרדכי יהודה ליב זק"ש זלה"ה (ראש השנה, עמ' נט) שכתב ז"ל: "התקיעה... יש מהדרים לעשותה קול ישר ופשוט מתחלה ועד סופה. וכן מקובל בירושלים מגאוני הדור

[יז]. התרועה נעשתה אצלו בקול המתרעש דהיינו דרך נשימה דוקא ולא בקולות נמשכים "טו-טו" יח.

"מעיל שמואל", עמ' מט) אודות מנהגו של הגאון רבי שמואל אהרן יודלביץ זצ"ל שהיה מהדר לשמוע התקיעות בישיבת "עץ חיים", ששם תוקעים השברים כמנהג ירושלים, ושמע מהג"ר משה ליב שחור זצ"ל שאותם שברים תקעו אצל רבינו.

יח. הגאון רבי משה שטרנבוך שליט"א - שו"ת "תשובות והנהגות" (ד, סימן קמג). וז"ל: "הכרתי לפני קרוב לחמשים שנה יהודי תימני זקן שזכה להיות בעל תוקע אצל הגה"ק הגרי"ל דיסקין זצ"ל שדקדק לשמוע תרועה גם בקול המתרעש והיינו דרך נשימה דוקא. וכן התקיעה אצלו היה פשוט בלי עליות או ירידות".

ונחלקו בזה המנהגים, יש נוהגין להריע בקולות קצרים נמשכים "טו-טו" ויש נוהגים להריע את התרועה בקול ממושך המתרעש. וכן הנהיג רבינו. וכן הוא מנהג ארץ ישראל הקדמון וכמ"ש ב"מגדל עוז" (פ"ג דשופר) וז"ל: "כשזכיתי לבוא בארץ הקדושה, מצאתי תרועתם בקבלת אבותם בקול המתרעש ואין בהם טוט כלל. ושאלתי לכמה גדולים ולא פירשו לי דבר עד ככסף בקשתיה וכמטמונים חפשתיה ומצאתי לרי"ץ גיאת שפירשה בהלכות ראש השנה מתשובת רבינו שרירא ורב האי גאון שכל דבריהם קבלה וכו'. ומקור הדבר הוא מהירושלמי 'כהדין טרימוטא' ומפרשי לה בקול המתרעש".

וב"מועדים וזמנים" (שם ס"ק י) מביא בשם הגאון רבי ישראל וועלץ זצ"ל שנהגו כן בבית מדרשו של מרנא החתם סופר זצ"ל בפרשבורג וכן בהרבה מקומות בגליל העליון והונגריה, ומשערים שכן קיבל החת"ס מרבותיו הגאון רבי נתן אדלר ובעל ההפלאה זצ"ל. וכן המנהג אצל התימנים וקבלה בידיהם מאבותיהם שזוהי התרועה האמורה בתורה.

והוסיף ב"תשובות והנהגות" (שם) מה שהעיד בפניו הבעל תוקע במנינו של רבינו: "בשעת התקיעות היו פני הגרי"ל זצ"ל כלפיד אש מרוב שמחה שזוכה לקיים מצות בהידור. וסיים אשרי מי שראה אותו בעבודתו במצות תקיעות ברה"ה".

אבל כפי הנראה מדקדוק הלשון אין ההפרש שבין השברים לתקיעה בין ארוך לקצר, אלא שזה קול פשוט סופו כתחילתו כאיש מרים קולו לשורר ולרנן, וזהו קול שבור כעין המילל, וכבר פירשו רבותינו אלינו דיגום הקול כשאמרו גנחתי וילולי, וכן לשון התורה עצמה תרועה ולשון התרגום יבבא, שניהם לשון שבר וכו'. ואי לדברי רבינו משה שכתב כי שיעור התקיעה יבבא וחצי כמו שהזכרנו, יהיה השבר קצר מאד לא שההפרש והבדלה שביניהם בדמיון הקול הוא לא בגודלם וקוטנם, הרי שפירש שהשברים אינו קול פשוט רק ניגון אחר לו שאפילו מאריך לעולם לא יהא כתקיעה ומכאן סמך למנהג זה.

וראה להגרמ"ל פומרנצ'יק ב"עמק ברכה" (עמ' פ) שהביא מדברי מרן הגרי"ז הלוי זצ"ל מבריסק בשם אביו מרן הגר"ח זצ"ל בנידון שדקדק שלא להריע טו-או-טו אלא או-טו, שבהיה קול טו בסוף אולי הוה כמריע בתוך שבר. וכן אמר הגרמ"ד הלוי סולובייצ'יק שליט"א בשיעוריו לערכין (י. הערה טו). וז"ל הכותב שם: "שאלו למר"ר שליט"א איך נהג הגר"ח בשברים. ואמר מו"ר שליט"א שלא היה תוקע טו-או-טו כנהוג, אלא או-טו, וזאת משום שחשש ד"טו" קמא יהיה לתקיעה אם ישנה בה קימנא, כי לדעת הרמב"ם שיעור תקיעה כחצי תרועה, ותרועה לשיטת רש"י וסיעתיה היינו ג' כוחות. ואם נחשוש לתרי השיטות יוצא שבשיעור כח ומחצה הוי תקיעה. [ולט"ו בתרא ליכא למיחש שיהיה לתקיעה, שהרי ליכא תחילת תקיעה]".

וכן נהגו לתקוע בצורת או-טו אצל הגר"ע בויילנא וכעדות הגרי"ז גוסטמן והו"ד ב"לוח ההלכות והמנהגים" (קיוור דיני תקיעות). וכן היה המנהג אצל החזו"א וכמ"ש ב"דינים והנהגות לחזו"א" (פרק כ סעיף ג). וכן נהג הגר"ז אויערבאך זצ"ל וכעדות בנו הגאון רבי עזריאל שליט"א בקונט' "הלכות חודש תשרי" (עמ' 15). וכן נהג הגרי"ש אלישיב זצ"ל וכמובא ב"איש על העדה" (ימים נוראים, הערות וביאורים ס"ק פ).

וראה עוד בקובץ "הדרת המעיל" (שבסו"ס שו"ת

יח. בכל פעם שאחד מהתקיעות לא היה עולה יפה היה מצוה לתקוע מחדש כסדר יט.  
 יט. אף במשך היום היה שומע רבינו תקיעה שנית מבעלי תקיעה נוספים כדי לצאת  
 יד"ח כל הדעות, החומרות וההידורים, אשרי עין ראתה זאת כ.  
 כ. סבר רבינו שמכיון שאנו מסופקים מהי עיקר התרועה, לכן אין להפסיק באמצע  
 התקיעות דמיושב בין תשר"ת לתש"ת ובין תש"ת לתר"ת אף לצורך התקיעות.  
 [ומדבריו נלמד דודאי ס"ל דאין לומר יהי רצון או להתודות בין התקיעות] כא.

מדרשו תוקעים כל היום.

ומן הראוי לציין כאן מ"ש בס' "פאר עץ חיים" להגאון רבי חיים קראור זצ"ל {ירושלים תרס"ג} [שהיה מק"ק קובנא בזמן כהונת רבינו ברכנות שם וקיבל את הסכמתו לספרו וכתב עליו רבינו "וכל דילידא אימיה, כותו תלד"] אחר שהאריך בחילוקי דעות מצות תקיעת שופר כתב בזה דברים נפלאים וז"ל: "והנה באמת ראוי להתנהג וכו' בכל החומרות שבזכרנו למעלה, דהגם בשאר דינין כיוצא בזה אפשר שהיינו יכולין להקל ולסמוך על הראיות הברורות והמוכרחות מאד וכו' ולא היה צריך להחמיר בזה כלל כיון דנראה דהלכה ברורה היא וכו', אבל מ"מ לענין דין תקיעת שופר צריך להחמיר בזה לחוש לדעת כל הפוסקים והשיטות הגם שאינו מקו הדין וכו' לערבב השטן. ולהכי צריך לחוש לכל הספקות הגם שאין מקו הדין וכו' כדי שלא יהיה שום מקום ופתחון פה כלל לשטן לקטרג" עכ"ל ודפח"ח.

כא. שו"ת מהרי"ל דיסקין (קונטרס אחרון סימן ה אות עט). וז"ל: "צריך עיון בתקיעות דמיושב עצמן, אי שרי להשיח מענינם, אך קודם תר"ת ודאי לא, דהא שמא עיקר הם והוי קודם המצוה, ואף שע"כ הפסיק בתקיעות, מ"מ מי שאכל שום וכו'. ומסתברא דאסור" עכ"ל.

והנה מבואר בדברי רבינו כמה ענינים: א. שקול שופר הוי הפסק, דאל"כ פשיטא שאין להפסיק לכתחילה בדברים שהם מעניין הברכה, דהא שופר לא חשיב הפסק, ובהכרח דס"ל שקול שופר חשוב ג"כ הפסק.

ב. שאין לשוח גם בין תש"ת לתר"ת דיש לנו ספק אלו התקיעות הם העיקר כשיטת הרמב"ם (פרק ג מהלכות שופר הלכה ב) שכתב וז"ל: "תרועה זו

יט. וכמובא ב"שאלת שלמה" ו"עמוד אש" (לעיל). הנה אף שבש"ע (סימן תקצ סעיף ט) כת' וז"ל: "אם תקע שני תשר"ת או שני תש"ת או שני תר"ת כהוגן וטעה בשלישי, אינו צריך לחזור אלא לאחרון שטעה בו". מ"מ ראה בב"י (שם) שהביא את שיטת רבינו יואל שכשטעה באחד מהתקיעות יש לחזור לראש. וב"מועדים וזמנים" (ח"א סי' ה' ס"ק י"ב) כת' דראוי להחמיר בזה לחזור לראש הסדר דמצינו בעוד כמה מהראשונים שלא היו למראה עיני האחרונים והם מחמירים בדבר וביניהם בעל "העיטור" וה"אור זרוע". והביא עוד שכ"כ הגר"ש מולינא בספר "בנין שלמה" שיש להחמיר בטעות להתחיל כל הסדר.

כ. וכמובא ב"שאלת שלמה" ו"עמוד אש" (לעיל).

והנה כתב הרמ"א (סימן תקצו סעיף א) דלאחר שיצאו יד"ח תקיעות שופר אין לתקוע שוב בחינם. אולם הגאון היעב"ץ ב"מור וקציעה" (סימן תקצו) כת' וז"ל: "פשיטא דכולא יומא אית ביה דררא דמצוה דומיא דלולב... גם מצוה מן המובחר לתקוע בו כל היום וכן יראה ודאי שהמרבח הרי זה משובח" עכ"ל. והגאון הנצי"ב ב"העמק שאלה" (פרשת יתרו) חידש דכמה תקיעות שיתקע האדם בר"ה לשם מצוה, הר"ז מקיים מצוה דאורייתא של תקיעת שופר שאין לו שיעור למעלה. וכן ב"אשל אברהם" מבוטשואטש (סימן תקצב) כת' שרשאי להחמיר לתקוע יותר ממאה קולות לחוש לחומרות. עוד ראה ב"ברכי יוסף" (סי' תקצ"ו) שכת' ע"ד הרמ"א הנ"ל שאין לתקוע בחינם, שלא ראה נוהרים בזה.

ויש לציין עוד שכן נהג הגרי"ז הלוי מבריסק זצ"ל לחזור על התקיעות כל היום מחשש שמא לא שמע כראוי את התקיעות, עד שרווחה השמועה שבבית

שלא להפסיק בוידוי בין התקיעות וכמובא בשו"ת "משיב דברים" (ח"א סי' קכ"ח). וכ"ה ב"קיצור שלחן ערוך" (סימן קכט סעיף טו) וז"ל: "ובהרבה קהילות אין אומרים כלל את היהי רצון. וכן נכון יותר". וכ"ה ב"מסגרת השלחן" שעל הקיצושה" (סימן קכט אות יד) שהנכון שלא להפסיק כלל עד סוף התקיעות משום דהוי הפסק בין הברכה לתקיעה. וכ"כ ב"ערוך השלחן" (סימן תקצ אות כא) "ושאין לומר שום תחנה באמצע התקיעות בין תשר"ת לתשר"ת ובין תשר"ת לתשר"ת". וכ"כ ב"משנה ברורה" (סימן תקצב ס"ק יב) וז"ל: "ועיין ב"דרך החיים" שדעתו דבין הברכה עד סוף תקיעות דמיושב אסור להפסיק אפילו בתפלות, לכן לא יאמר היהי רצון הנדפס במחזורים בין בין התקיעות דמיושב, רק יהרהר בלבו ואל יוציא בפיו או שיאמר היה"ר אחר גמר התקיעות דמיושב". [אולם ב"שער הציון" (ס"ק טו) כתב דמאחר שדעת הגאון מהר"י עמדין בסידורו להקל בזה, במקום שנוהגין כן אין למחות בידם].

וכן הזהיר ע"כ הגאון משאיל בשו"ת "זכר יהוסף" (או"ח סימן רי). וכן הכריז רבינו הגרי"ז מבריסק זצ"ל שלא לומר את היהי רצון בין התקיעות וכמובא ב"תשובות והנהגות" (א, סימן שדמ). וכן נהג שלא לאומרו הגאון בעל "קהילות יעקב" זצ"ל וכמובא ב"ארחות רבינו" (ב, עמ' קפג).

אולם ב"שער הכוונות" (דף צא). הביא מנהג רבינו האריז"ל ש"היה נוהג להתוודות על חטאיו בלחש". וכ"כ במשנת חסידים (מסכת יום ר"ה פרק ו אות ה) "ובין סימן לסימן כל אדם יקום ויתוודה בלחש". וכ"כ בשל"ה (ראש השנה, נר מצוה אות יט) והו"ד ב"מגן אברהם" (סימן תקפד ס"ק ב) וז"ל: "ולכן נכון להתוודות בשעת התקיעות בלחש בין סדר לסדר". וכ"כ הגאון החיד"א ב"מורה באצבע" (אות רס).

וכ"כ ללמד זכות בזה על מנהג ההמון שנוהגים לומר תחינות בין סדר לסדר בתקיעות בשו"ת "עולת שמואל" (סימן פח) שתחינות אלו יש בהם צורך תקיעה, יען שיש בהם התעוררות לתשובה. וכן בשו"ת "בית אבי" (ח"ד סי' כ"ה) כת' דאמנם רבים מפקפקים שלא לומר יהי רצון בין סדרי התקיעות מחשש הפסק, אך י"ל שמכיון שהוא מענין התקיעות

האמורה בתורה נסתפק לנו בה ספק לפי אורך השנים ורוב הגלות ואין אנו יודעים היאך היא אם היא היללה שמייילין הנשים בניהם בעת שמייבבין, או האנחה כדרך שיאנח האדם פעם אחר פעם כשידאג לבו מדבר גדול, או שניהם כאחד האנחה והיללה שדרכה לבוא אחריה הן הנקראין תרועה שכן דרך הדואג מתאנח תחילה ואח"כ מילל. לכך אנו עושים הכל" עכ"ל. וכן פסק בש"ע (סימן תקצ סעיף ב). נמצא דלדעת הרמב"ם דעבדינן לכולהו משום ספק, א"כ כי תקע תשר"ת מאן לימא לן דבהאי בבא יצא יד"ח, דילמא תשר"ת או תר"ת עיילי לקושטא דמילתא, ולכן אם שח בין הבבות הו"ל הפסק בין הברכה למצוה הלכך אין להפסיק אף בענינים.

ג. שאפילו אם כבר שח בדברים שהם בעניין המצוה לכתחילה אין לו להמשיך ולשווח עוד בדברים שהם צורך המצוה דמי שאכל שום וריחו נודף, יחזור ויאכל שום?!

והנה במה שכתב רבינו דבתקיעות דתשר"ת תשר"ת עד תר"ת אין להפסיק בענינים,

יש בהם משום הפסק, העיר בשו"ת "ביע אומר" (א, או"ח סימן לו ס"ק טו) דיש שכתבו שאין בתקיעות אלו משום הפסק שאינם דיבור כלל וכמ"ש כן להדיא בחידושי מהר"י בן חכמון הובא בריש ספר "מעשה רוקח" (דף ה:). וכן דעת הגאון מהר"ש קלוגר בשו"ת "שנות חיים" (דף מ:). ובגיליונות היב"א בנדרמ"ח (הערה 10) מצא תנא דסייע לשיטת רבינו והוא הריטב"א בחידושי לראש השנה (לד). שכתב שאם נתקלקלו התקיעות בסימן הראשון שלא עלו למנין, חוזר ומברך. ובע"כ דס"ל דהוי הפסק.

ומדברי רבינו נלמד דכ"ש הוא דאין לומר "יהי רצון" בין התקיעות. וכ"כ ב"מעשה רב" להגר"א (אות רו) וז"ל: "אין אומרים... ולא 'ובכן יהי רצון' בין כל סדר וסדר". וכן הנהיג מאור הגולה הגאון רבינו עקיבא איגר בקהלתו שלא לומר שום יהי רצון או וידוי בין תשר"ת לתשר"ת ובין תשר"ת לתר"ת וכמ"ש בספר פסקים ותקנות לרעק"א (עמ' סג). וכן בספר "פסקי חתם סופר" (עמ' קג) שהחת"ס לא נהג לומר היה"ר שבין התקיעות. וכן נהג הגאון מהר"ם שיק

## עשרת ימי תשובה

**כא].** נשאל רבינו במי שנסתפק בתפילת שמונה עשרה אם אמר המלך הקדוש, אך ברור לו שאמר זכרנו ומי כמוך, ולפי"ז רגלים לדבר שאמר המלך הקדוש. והורה שיקח סידור ויכוון את תפלת שמונה עשרה בהרהור ולסמוך כה"ג על הרהור כדיבור כב.

הגה"ק בעל "לשם שבו ואחלמה" אודות שם זה, והגיד לו שאין כזה שם. [א.ה. עי' לעיל שהובא מדבריו בשו"ת "זכר יהוסף"]. - ס' "משוש דור ודור" (עמ' 14).

**כב.** הגאון רבי עקיבה יוסף שלזינגר זצ"ל - שו"ת רבי עקיבה יוסף (או"ח סימן קפו). וז"ל: "על דבר שאלתו שהיה מסופק אם אמר המלך הקדוש, אך ברור לו שאמר זכרנו ומי כמוך, ולפי"ז רגלים לדבר שאמר המלך הקדוש. והנה בא בסמוכים אשר כעין זה שאל להגאון מבריסק, והורה לו ליקח סידור ולכוון שמונה עשרה בהרהור ולסמוך כי האי גוונא על הרהור כדיבור".

והוסיף ע"כ הגרע"י וז"ל: "ואצלי היה ג"כ כה"ג ולקחתי סידור ועשיתי סימן על המלך הקדוש, ושוב אחרי זה נסתפקתי אם הרהרתי המלך הקדוש או האל הקדוש, ונסתפקתי אם לסמוך על מה שכתוב ורשום על הסידור להזכיר שצריך לומר המלך הקדוש, דבכהאי גוונא זכרנו לפניו להזכירו ולא צריך לחזור. מכל מקום נראה שיכול לעשות כן פעם שלישית ולכוון כל התפילה בהרהור, כי בהרהור אין חשש, וכמו בכל ספק אם התפלל, יכול להרהר התפלה מספק".

והוסיף עוד הגרע"י עצה בזה: "אך נ"ל דיותר טוב לומר בפה כל התפלה ורק בהזכרת ה' לא יאמר בפה, אלא יהרהר ה' בליבו, ובזה יזכור יותר ויוכל לכוון בטוב".

וע"ע בנדון זה ב"אשל אברהם" מבוטשטאטש (סימן תקפב) שכתב ג"כ כהשאלה בנידונינו שאמר זכרנו ומי כמוך ונסתפק אם אמר המלך הקדוש. ומסקנתו כהכרעת רבינו שיהרהר בלבו. ומקורו מדברי ה"פרי מגדים" ("משבצות זהב" סימן תקפב ס"ק ב) דלהלכה איכא ספק אם הרהור כדיבור, ובכה"ג שנסתפק איכא ספק ספיקא, אם הרהור כדיבור או לאו ואם הזכיר המלך הקדוש או לאו.

אין לחוש בזה משום הפסק, דהוי כמו גביל תורי דקיי"ל בברכות (מ.) דלא הוי הפסק. וסברא כיו"ב כתב בשו"ת "מנחת אלעזר" (א, סימן עה) שיש להתיר לומר נוסח יה"ר בין התקיעות דהוי כמו גביל לתורי, שהתקיעות ענינם לעורר לשוב בתשובה בבחינת היתקע שופר בעיר ועם לא יחרדו, והוידוי הרי הוא חלק מהתשובה. וכן בשו"ת "אור לציון" (א, סימן לט) העלה שאין לחוש בזה להפסק הואיל וכבר התחיל בתקיעה הראשונה של תשר"ת, תועיל להחשב כמתחיל במצות התקיעות, ומימילא אין הוידוי נחשב הפסק [עי"ש ראיתו]. וכ"כ ליישב מנהג זה הגרי"ש אלישיב זצ"ל ב"קובץ תשובות" (א, סימן ס) וז"ל: "ומן המפורסמות הוא כי רבבות אלפי ישראל הנמנים על קהל חסידים נוהגים לומר יה"ר הנדפס במחזורים בין כל סדר וסדר. וגם המשנ"ב בשעה"צ כ' שאין למחות בידם וכבר הורה זקן זצ"ל. ולכן אף כי זה פשוט דשב ואל תעשה עדיף, וכל אלה המחזיקים במנהגי הגר"א נוהגים לא להפסיק בשום דבר בין הסדרים, וגם אני בתוכם, מ"מ להנוהגים להפסיק ביה"ר או בוידוים נראה שאין למחות לא ביד חזקה ולא בקול דממה דקה".

וראה בשו"ת "שבט הלוי" (ה, סימן סה ס"ק ג) שכת' "ידענו שהצדיקים המדקדקים האמיתיים לא אמרוהו כלל, ועכ"פ לא היה"ר שמוזכרים בהם שמות המלאכים, רק לעמוד בהכנעה אמיתית בקדושה וטהרה ובחידה מאימת הדין ולהתודות בלחש ע"ד שכתב שלה"ק זי"ע או עכ"פ בהרהור". ובשו"ת "רבבות אפרים" (ד, סימן קמד ס"ק כו) כת' שהמנהג בכמה קהלות ובפרט בישיבות הקדושות שאין אומרים שום יהי רצון ולא וידוי בין סדרי התקיעות.

ובנו"ע לציין כאן מה שסיפר בזה הגרי"ש אלישיב זצ"ל אודות הגאון משאויל רבי יוסף זכריה שטרן זצ"ל שבאחת השנים בראש השנה קודם התקיעות הזהיר את צאן מרעיתו שלא לומר את ה"ה רצון בין התקיעות, יען כי מוזכר שם איזה שם, ושאל את

**כב].** הרמ"א (סימן תרו סעיף א) פסק דמי שחבירו הוציא עליו שם רע אינו צריך למחול. ודעת רבינו דמסתבר דהמוציא שם רע אינו צריך לחזור שוב ושוב ולבקש ממנו מחילה כמו ברבנו שצריך לפייסו אפילו אלף פעמים, אלא די בשלשה פעמים כג

יום הכפורים

**כג].** בענין מיהו נחשב רופא מומחה בעירו שיש להעדיף לשמוע אליו כאשר אומר לחולה האם לאכול או שלא לאכול ביום הכפורים מאשר לרופא שאינו מומחה, דעת רבינו שהמון העם הוא המחליט בזה ויש ללכת לרופא שנוהרים אליו יותר ההמון. ויעץ לשאול את הרוקח בעיר ממי הוא מקבל את מרבית המרשמים לתרופות כד.

שצריך לפייס את חבירו שלשה פעמים, ואם אינו מתפייס בשלשה פעמים, די בזה. ולענין רבו כתב "ואם הוא רבו צריך לילך לו כמה פעמים עד שיתפייס". וברמב"ם (פרק ד מהלכות תשובה הלכה ט) כתב "ואם היה רבו, הולך ובא אפילו אלף פעמים עד שימחול לו". וא"כ אפשר דבמוציא שם רע שאינו חייב למחול לו, ה"ה שיפייסו שוב ושוב עד שימחול לו. אולם כתב דמסתבר דלא.

וכסברת רבינו שאף במוציא שם רע אינו מחוייב לבקש מחילה יותר משלשה פעמים, כ"כ ב"כף החיים" (שם ס"ק לג) בשם "הישועות יעקב" (שם ס"ק ב) וה"פתחי עולם" (שם ס"ק ד). ומיהו כתב עוד בכח"ח שבספר "לב דוד" (פרק ג) כתב דבמוציא שם רע אין לו מחילה כלל עולמית אף שהביא אלף שורות עד שיתרצה.

**כד.** הגאון רבי יצחק זילברשטיין שליט"א - "חשוקי חמד" (יומא פב). ובשלחן ערוך (דין חולה ביום הכפורים, סימן תריח סעיף ב) פסק שאם רופא אחד אומר צריך לאכול ושנים אומרים אינו צריך, מאכילין אותו. ומבאר ה"משנה ברורה" (ס"ק י) וז"ל: "ואם הוא מופלג בחכמה יותר מאחרים, חוששין לדבריו להאכילו אף שהם רבים נגדו. אבל אם המופלג אומר אין צריך ושנים שאין מופלגים אומרים צריך, הולכין אחר רוב מנין ומאכילים אותו".

וביאר רבינו מיהו נחשב רופא מופלג בחכמה שהולכים על פיו אפילו שרבים נגדו, שהמון העם הוא המחליט בזה. ולכן יעץ לשאול את הרוקח בעיר ממי הוא מקבל את מרבית גליונות התרופות, וזה שהמון העם נוהר אליו הוא הנחשב לבקיא.

וראה כיו"ב ב"טהרת השלחן" (סימן תקפב אות א) דאם אמר זכרנו ומי כמוך והיה בדעתו לומר המלך הקדוש רק שמסופק דילמא שכת, אי"צ לחזור. וע"ע במ"ש בזה בשו"ת "משנת יוסף" (יג, סימן קצד).

ובהערות לשו"ת הגרע"י שם כתבו שלפי עצתו של הגרע"י שיאמר בפה כל התפילה שיאמר בפה כל התפילה ורק בהזכרת ה' לא יאמר בפה אלא יהרהר בלב, מרויחים אנו את חששת ה"תהלה לדוד" (סימן סב ס"ק ג) שכתב דלאו סגי רק בהרהור המילים, אלא צריך דוקא להרהר כוונת הענין אע"פ שמסתמת הפוסקים לא משמע כן, מ"מ לעצה שנתן הגרע"י מרויחים ג"כ חששת התהלה לדוד.

**כג.** שו"ת מהרי"ל דיסקין (קונטרס אחרון, סימן ה אות פב). וז"ל: "יש לעיין במגן אברהם (סימן תרו ס"ק ה) דין שא"צ למחול למוציא שם רע רק ממדת ענוה, אם צריך להרבות ולפייסו כמו רבו, ומסתברא דלא והדבר זר".

ושורש הדברים לפי המובא ברמ"א (שיפייס אדם חבירו בערב יוה"כ, סימן תרו סעיף א) שכתב "ואם הוציא עליו שם רע, אין צריך למחול לו". וב"מגן אברהם" (שם) ביאר "משום דאיכא דשמע בהוצאת שם רע ולא שמע בפיוס, ולא נפק האי גברא מחשדא". ועוד כתב "ומ"מ מדת ענוה למחול". ומקורו מדברי המהרש"ל ב"ים של שלמה" (פרק ח דבבא קמא סימן סג) בשם מהר"א בשו"ת "תרומת הדשן" (ב, סימן ריב).

וכתב רבינו לדון האם במוציא שם רע יש עליו להרבות ולפייסו כמו רבו, שהרי בש"ע (שם) כתב

כד]. בעת שהיתה מגיפה בירושלים ואמרו הרופאים שיש לבטל את התענית של יום הכפורים באותה שנה, יעץ רבינו להניח בבית הכנסת מיחם עם מים חמים ובתוך המים עשב תה ויכריזו שאם ירגיש אחד קצת חשש חולי, ישתה מיד כוס תה כה.

רבי עקיבה יוסף (או"ח סי' קצ"ה) וז"ל: "על דבר המגיפה רח"ל אשר היתה כאן, לא תקפ"ץ, ואמרו הרופאים שצריך לבטל בזאת השנה תענית יוהכ"פ, ויש מהגדולים שהסכימו עם הרופאים".

"ואמר לי הגאון מהרי"ל אב"ד דבריסק נ"י שהוא היה מתקן בזה שיכינו לפני בהכנס כיור נחושת גדול שקורין סאמוואר וימלאנו במים ושימו בתוך המים עשב תה, ויכריזו דאם ירגיש אחד קצת חשש חולי ישתה מיד כוס תה, וכן עשינו, וכן גם הכינו איזה טיפות רפואה אשר הרופאים אומרים שהם מסוגלים להשיב נפש. ובשנה ההיא, כיון שהיה פת בסלם, שהיה אפשר להם לשתות, כולם הרגישו טוב, חוץ משני אנשים שהיו צריכים לשתות כוס תה".

"ועיקר טעמו של המהרי"ל אב"ד בריסק לעשות מים חמים בדוקא, כי כיון שחמין הרבה אי אפשר לשתותם בכדי שתית רביעית. ואפילו בשהיה בין שתיה לשתיה כדי שתית רביעית כמש"כ הרמב"ם בשביתת עשור (פ"ב ה"ד) ובשו"ע (סימן תרנ"ח סעי' ח'), ולכן עדיף לעשות משקה חם כדי שלא יבואו לידי שיעור צירוף".

והוסיף ע"כ הגרע"י וז"ל: "ולי נראה דמהאי טעמא של המהרי"ל יותר גרוע חם מצונן, וטעם הדבר, היות דלפי דעת רוב הפוסקים בסימן ר"ד עי"ש ב"באר היטב" (ס"ק יב) ו"שערי תשובה" (ס"ק ה) ו"ברכי יוסף" שם דסברי דבדבר חם, כיון דדרך שתיתו בכך, ששותים את זה בהפסקות, כמו קפה ותה, מברכין ברכה אחרונה עליהם, כיון דדרך שתייתו בכך, א"כ כך דרכו, ומצטרף השיעור אפילו אם שותה אותם בזמן יותר ארוך מהשיעור של שתיה. וכן מסקנת החת"ס בחידושי סוגיות (דף לא בסוגיא דציר ומוריס) ומביא ראייה ברורה מהרמב"ם. וכ"כ בכנה"ג".

"ולפי"ז היה עדיף לשתות משקה צונן אשר בידו לשתות פחות מכשיעור, משא"כ בחם דלא מהני זה, ואפילו אם ישהה הרבה זמן, אפשר לבוא לידי צירוף.

וראינו כע"ז ב"משנה ברורה" (סימן תריח סעיף א) שביאר מיהו "רופא בקי" - "פירוש בקי באותו מקום". [וראה להגר"י זילברשטיין שליט"א ב"שבת שבתון" (עמ' קסב) שפירש דברי המ"ב כלומר אם באותו ישוב מתייעצים עמו]. וב"שער הציון" (ס"ק א) כתב מקורו "כן משמע ברמב"ם פרק ב מהלכות שבת עיין שם. וכן כתב רבינו מנוח בפרק ב מהלכות שביתת עשור, עיין שם". והיינו שהרמב"ם בפרק ב מהלכות שבת (הלכה א) כתב לענין חילול שבת על חולה שיש בו סכנה "על פי רופא אומן של אותו מקום". ורבינו מנוח בפרק ב מהלכות שביתת עשור (הלכה ח) כתב "ובקי ר"ל באותו מקום דהא 'ובאת אל השופט אשר יהיה בימים ההם' כתיב (דברים יז, ט). וראה להגאון רבי מרדכי הלוי במצרים בשו"ת "דרכי נעם" (יו"ד שאלה כו) שדייק מדברי הרמב"ם שכתב אומן של אותו מקום וז"ל: "נראה מדבריו שאין לנו לדקדק אם הוא רופא בקי ומופלג בידיעה, שהרי לעיל מיניה כתב על פי רופא של אותו מקום, כלומר אעפ"י שאינו מופלג בחכמה. ואין לנו אלא רופא של מקומו שיש בו החולה" עכ"ל.

וע"ע ב"ערוך השלחן" (סימן תריח סעיף יג) שכתב וז"ל: "בזמננו יש רופאים הנקראים פעלשארעס [חובשים] שאין להם סמיכה מהממשלה ליתן תרופות, ורופאים שנקראים דאקטורים יש להם סמיכה מהממשלה, אין לדברי הרופא החובש כנגד דברי הראקטור כלום. ואולי לקולא חוששים לדבריו אם הוא מומחה בעירור דספק נפשות להקל" עכ"ל.

וסיפר הגאון רבי ישעיה זאב וינוגרד זלה"ה: פעם קרא שרופא אחד התעסק ברפואת חולה שאין בו סכנה ביום הכפורים ועי"ז לא התפלל את תפלות היום הקדוש והצטער מאד מזה. אמר לו רבינו שמסופק הוא אם התפלל מעולם ביום הכפורים כמו שהתפלל בשנה זו, שבזה שהיה עסוק בחולה נחשב שהתפלל תפלה בכוונה לכל פרטיה [-שערי זיו"ר, ב, עמ' 210].

כה. הגאון רבי עקיבה יוסף שלזינגר זלה"ה - שו"ת



כה]. בערב יום הכפורים היה אוכל רבינו צימוקים במשך כל היום כדי לקיים מצות אכילה בעיוה"כ כי.

השפעת ועדיין לא ידעו הרופאים את טיבה של מחלה זו ורפואתה, לקראת יוה"כ"פ הורה הגרש"ס שמי שמרגיש כאב או שיש לו חום, שישתה מים או תה פחות מכשיעור [ולא ידוע אם מדובר באותו מקרה ואותה שנה, או מגיפה אחרת לא תקפ"ץ].

ועובדא דומה אירעה בירושלים בשנת תרכ"ו ונזכרה בס' "ישרי לב" (ד' ה'). והו"ד ב"שדי חמד" (מע' יוה"כ סי' ג' ס"ד) וז"ל: "בשנת תרכ"ו שהיתה מגפה בעיר הקודש ירושת"ו לא תקפ"ץ נשאל כדת מה לעשות בצום הקדוש, כי הרופאים צווחו ככרוכיא שאם יתענו יש סכנה אפילו לבריאים. וכת' שהיה מהסס להורות שום היתר ביום הקדוש הזה כי בטחונינו באלוקינו ית"ש שומר ישראל. ואף שנודע כי בערי אשכנז הורו היתר בזה, לא מלאני לבי להורות לא איסור ולא היתר, רק צויתי שלא להטריח הצבור ברוב פיוטים וניגונים ושלי"ת לכל בני ישראל היה אור במושבותם ולא מת אחד באותו יום [כי אם קצת מאותם שנחלו מקורם] ויהי לנס בעיני העמים והשרים".

ובנו"ע לציין שסיפר הגאון רבי שלמה זלמן אויערבאך זלה"ה בשם הגאון רבי ישעיה חעשין זלה"ה שפעם ביוה"כ"פ בעת תפלת נעילה נחלש רבינו הגאון מהרי"ל דיסקין זלה"ה ביותר מפני התענית ונסתכן ועטרו התלמידים את מטתו, ולפתע רמז להג"ר אליעזר דן רלב"ג ז"ל שיגיד דבר תורה והרצה לפניו קושיא חמורה, ומיד נראה על פניו שינוי לטובה. [-הליכות שלמה" (תשרי, עמ' פ).]

כו. ס' "עמוד אש" (עמ' קצג). וז"ל: "ערב יום הכפורים אכל צמוקים כל היום".

ובשלחן ערוך (סימן תרד סעיף א) פסק "מצוה לאכול בערב יום הכפורים ולהרבות בסעודה". והמקור לפי"ד הגמ' ביומא (פא:) שכל האוכל ושותה בתשיעי, מעלה עליו כאילו התענה תשיעי ועשירי. והנה מצינו לרבתינו האחרונים דאיפליגו מהו השיעור דמקיים בו מצות אכילה, דהנה ה"מנחת חינוך" (מצוה שיג) ס"ל דשיעור אכילה הוא כדי

אמנם כעת מצאתי בספר התקנות כי המנהג הוא דבשתיית דבר חם אין מברכין אם שותה אותם יותר מכשיעור. וא"כ צדקו המהרי"ל דיסקין".

"ועוד נ"ל, דלפי דעת הט"ז באו"ח (סימן ר"י סק"א) דביין שרף אפילו במשהו אפשר לברך כיון דמיישב הלב, אם שהמג"א (סימן ק"ס ק"ד) חולק ע"ז, א"כ עכ"פ צריך לחשוש לסברת הט"ז. ונ"ל דגם מים חמים מישבים הלב טפי יותר מצוננים ואולי בזה שיעורו בפחות וצ"ע. ולפי דעת הט"ז יוצא חומרא לענין יוה"כ"פ, דביין שרף שיעורו במשהו. ולא ראיתי מי שיעורר בזה".

"אמנם לדעתי היה נראה שעדיף היה לתת לתוך המים דבר מר כמו חינא [עשב מר מאוד], וא"כ אפילו אם ישתה המים הוה שלא כדרך הנאתו. וכן מפורש בשו"ע או"ח (סימן תרי"ב) דאם אוכל ציר או מורייס וחומץ פטור. א"כ אם יש בתוך המים דבר מר, השותה מהם פטור כציר או מורייס, ובפרט לפי דעת הרופאים שהחינא מועיל ג"כ לרפואה, א"כ לדעתי נראה נראה להשים אלו הטיפות המרים לתוך המים, והחכם עיניו בראשו ולה' הישועה. וכבר נשאל רבינו החת"ס זצ"ל על שאלה זו כמובא בחת"ס (בחלק ו' סימן כ"ג) וכתב שם דישערו הרופאים כמה שיעור לגימה וישהה בין שתיה לשתיה כאכ"פ, לכל היותר ט' דקות ולכה"פ ב' דקות, ומסיים שם החת"ס דאם היה אפשר לעשות השתיה שיהיה שלא כדרך הנאתו הוי עדיף טפי עכ"ד. א"כ מפורש בדבריו שעדיף שיתן דבר מר לתוך השתיה, וא"כ אפשר בדרך היתר קצת שלא יהיה איסור דאורייתא, למה להכנס בחשש איסור יותר גדול. וצריך לדרוש היתר ברופאים עכו"ם מסיחים לפי תומן מה צריך ומה לא צריך לשתות, או אפילו ברופאים ישראלים כשרים, אשר לא שכיחי כ"כ בזמנינו, ואולי אימת יוה"כ"פ עליהם ובוה יגידו האמת. וה' יגדור פרצות עמינו ברוחניות ובגשמיות ואין פרץ ואין יוצאת ואין צווחה".

ובס' "אדרת שמואל" (או' קס"ב) הובאה הוראת הגר"ש סלנט זצ"ל בעת שהתפשטה בירושלים מחלת

מצות אכילה כל היום ע"י מיני מתיקה וכדומה. ורבינו החזון איש זצ"ל לא קיבל השמועה שנהג כן, מפני שסבר שהמצוה היא רק באכילה, אבל בממתקים אין מניעת עינוי ואין בזה מצוה. אמנם כפי ששמענו אכל צימוקים שזה כן מועיל להקל העינוי למחר וצ"ב. [מיהו, ע"ע בדברינו ב"מועדים וזמנים" (ח"א סי' נ"ג) שתמהנו היאך מקיים מצות אכילה כשלא אכל עכ"פ כזית בכא"פ].

והגר"ש אויערבאך זלה"ה נשאל על הידוע לו הנהגת רבינו בזה מאחר שיש מערערים. והשיב כי כך מקובל בירושלים שכן נהג רבינו, ומעשה זה מבוסס על מקורות נאמנים.

ובנו"ע לציין כאן מה שסיפר הגאון רבי משולם דוד הלוי סאלוויצ'יק שליט"א מעשה ה שאירע עם זקנו הגאון רבי יוסף דוב הלוי מבריסק בעל "בית הלוי" בזמן היותו רב בסלוצק, שבאחת השנים היה בשבת שובה בעיר בריסק אצל רבינו המהרי"ל דיסקין אשר שימש אז ברבנות שם, ורצה הבית הלוי להיות בעירו בחג הסוכות, ולפיכך עזב את בריסק קודם יום הכפורים, כי המרחק היה גדול בין הערים, ונסע בעגלה בלויית איש אחד.

בהיותו בבריסק ידעו שהבית הלוי יצטרך לשבות ביום הכפורים על הדרך בעיירה בשם ברעשעלע ונתנו לו צידה לדרך חצי עוף שיוכל לאוכלו בסעודה המפסקת. כשהגיע לעיירה זו, אכן ישב לאכול סעודה המפסקת קודם יוה"כ, ומיד כשראה את החצי עוף שהובא לו דחאו ולא רצה לאוכלו בשום אופן, והאיש שליווה אותו לא הבין מדוע אינו אוכל אותו, שהיה זה עוף טרי ומוכשר שהובא במיוחד מבית המהרי"ל דיסקין.

והנה לאחר זמן לא רב הגיעה טלגרמה מבית המהרי"ל שכיון שנתעוררה שאלה בחצי העוף השני שנותר בבריסק, על כן לא יאכל מחצי העוף שאצלו. והיה הדבר לפלא בעיני האיש שליווהו. הרי שע"י ראייה בלבד ראה הבית הלוי את החשש שיש בעוף זה.

ומסופר עוד שהמהרי"ל דיסקין אז אמר שהדבר ברור אצלו שהבית הלוי ירגיש ויזהר בזה ולא יאכל מן העוף ואינו צריך להודיעו כדי למנוע ממנו לאכול,

אכילת פרס בשיעור כותבת, ובשתייה מלא לוגמיו. ושיעורים לו הינם דומים לעינוי האכילה ביו"כ דבשיעורים לו נאסר מן התורה. אולם בשו"ת "כתב סופר" (סימן קיד) כת' שבכל אכילה ושתייה אף מועטת מקיים מצוה.

וכן נהגו הרבה יראי ה' ואנשי מעשה לאכול אף אכילות קטנות תכופות. ביניהם הגר"ז בהר"ן זצ"ל וכפי המובא בשמו בס' "ארח דוד" (עמ' ק"ל) שבערב היום הקדוש היה ממלא את כיסיו בצימוקים ואוכל מהם כל היום, וכל מי שפגש היה מפציר בו שיטול ממנו צימוקיו ויברך עליהם. וראה בשו"ת "כתב סופר" (סי' קי"ד) שבכל אכילה מועטה מקיים מצוה. ועוד ראה מש"כ שם ב"ארח דוד" לבאר יסוד טעמים שאכלו צימוקים בדוקא, מכיון דהוי בריה ומתקיים בזה מצות אכילה בכל צימוק.

ובספר "כל הכתוב לחיים" (אות יב) כת' "שמענו מפי מגידי אמת על האי חסידא קדישא הגאון מו"ה שלמה זלמן אחיו של רבנו שבגולה הרח"ו [רבינו חיים מואלאזין] זצ"ל שהיה אוכל בערב יום כפור כל היום ממש בלי גזמא. וגם הוא הרח"ו ז"ל היה אוכל בעודו באיבו בערב יוהכ"פ פירות הרבה יותר מכדי מדתו תמיד".

וב"ארחות רבינו" (ב, בנדמ"ח עמ' רמט) כת' שאמר לו בעל הקהילות יעקב זלה"ה ששמע ממרן החזון איש זלה"ה שמה שמספרים על הגר"א ז"ל שאכל צימוקים כל היום בעייה"כ משום שמצוה לאכול זה לא נכון, רק זה היה הסבא מקלם ז"ל. ומישהוא אמר לבעל הקה"י שמספרים כן על הגאון הקדוש מהרי"ל דיסקין זצ"ל, אמר מו"ר זה יתכן כי היה מדקדק גדול בקיום המצוות, וכדי שיוכל לקיים שניהם לאכול וללמוד. [ועי' כיו"ב ב"מעשה איש" (ה), עמ' צה) שמובא בשם הגר"ח קניבסקי שליט"א שסיפר להחזון איש זצ"ל על אדונינו הגר"א מוילנא שהיה אוכל צימוקים בערב יו"כ כל היום ואמר ע"כ: הגאון בודאי לא נהג כן, אולי מישוהו אחר. וע"ע ב"תולדות יעקב" (עמ' שט) וצ"ע].

ובשו"ת "תשובות ונהגות" (ה, סימן קפז) כתב: "ואומרים שהגה"ק הגרי"ל דיסקין זצ"ל נהג לקיים

כן]. על חלון ביתו של רבינו היתה מונחת בכל ערב יום כיפור קערת עץ גדולה בה היו יהודי ירושלים מטילים את פתקי בקשותיהם לקראת היום הקדוש, מי לרפואה, מי לישועה ומי לנחת. בפנות היום היה רבינו קם ממקומו, ניגש אל החלון, מניח את ידי קודשו על ערימת הפתקאות ומעתיר בעד כל אלו שהניחו את פתקאותיהם אצלו כו'.

כז]. המקבל על עצמו תוספת יום הכפורים מבעוד יום באכילה ושתייה ושאר עינויים, צידד רבינו שיכול לטעום ולפלוט כבתענית יחיד ושאר תעניות שיש קולא בכך [הטעם, ראה הערה] כח'.

והכי נוהגין". ועוד כתב הרמ"א בהגה (סימן תריב סעיף ו) כתב "ואסור ביום כפור לטעום דבר להפליט". והגר"א בביאורו לש"ע (אות ב) ביאר הטעם שביו"כ ותשעה באב אסור לטעום, דביו"כ ותשעה באב לאו בקבלתו תליא מילתא, וא"א לומר אכילה קביל עליה, הנאה לא קביל עליה, דהרי האיסור חל מאליו בלא קבלה. ולפי"ז חידש רבינו דבתוספת יוה"כ דבקבלתו תליא מילתא, שהרי צריך לקבל עליו תוספת יוה"כ, נמצא דהוי כמו כל תענית שתלוי בקבלתו, ומותר לטעום ולפלוט, כיון שאכילה קביל עליה, אבל הנאה לא קביל עליה.

וכ"כ הגאון רבי צבי פסח פראנק זלה"ה בשם רבינו בספר "מקראי קודש" (ימים נוראים סימן סה). וז"ל: "הגאון מהרי"ל דיסקין זצ"ל העיר שלענין איסור לטעום ולפלוט יש קולא בתוספת יום הכפורים. ולהסבר דבריו יש להקדים דברי הגמרא אכילה ושתייה קביל עליה והא ליכא. או דילמא הנאה קביל עליה והא איכא. וברא"ש (פרק קמא דתענית סימן טו) הביא בשם הר"י אלברצלוני שכתב לבד מיום הכפורים ותשעה באב. וכן פסק המחבר (סימן תקסז סעיף א) ויעוין שם בביאור הגר"א (אות ב) שכתב וביום הכפורים וכו' דאי אפשר לומר קביל עליה ולא בקבלתו תליא. ומזה למד הגר"ל"ד שבתוספת יום הכפורים שכן בדידה תליא מילתא מותר לטעום ולפלוט".

והעיר הגר"צ"פ פראנק שם וז"ל: "אולם אם נאמר שקדושת התוספת של יום הכפורים חלה מאליה, גם תוספת יום הכפורים לא בקבלתו תליא ואי אפשר לומר קביל עליה". והיינו שדנו הפוסקים האם קדושת

ורק משום שיש הלכה בש"ע שבכגון זה צריך להודיע, על כן הוא שולח את הטלגרמה להודיעו. הרי שזכי הראות יבחינו בכל דבר אסור כי הוא מוטבע בעצמותם.

ובנו"ע לציין מה שסיפר רבי שלמה יחיאל פרדימן זלה"ה: פעם בערב יוה"כ כשאכל רבינו מהרי"ל דיסקין סעודה מפסקת, הגיע אברך לבקש ברכה והניח את המחזור שלו על קצה השולחן שבו אכל המהרי"ל דיסקין, והשולחן היה די גדול, ואפ"ה כשראה רבינו ד"ז לא רצה יותר לאכול ממאכלו מפני שחשש כבר לתולעים [ראה "ארח דוד" (עמ' רלד)].

כז. מפי השמועה.

מספרים עוד כי בכל שנה בערב ראש השנה היה רבינו שולח מעות פדיון עם פיתקא להצדיק הירושלמי רבי דוד אופנהיימר - שותק זלה"ה עם בקשה שיתפלל עבורו יזכה להיות ירא שמים...

כח. שו"ת מהרי"ל דיסקין (קונטרס אחרון, סימן ה אות פו). וז"ל: "עיין סי' תרי"ב ס"ו בהגה [דין איסור לטעום ולפלוט ביו"כ]. ועיין הגר"א [דשאני בתענית, אכילה ושתייה קביל עליה כו']. ולפי זה בתוספת יום הכפורים שרי" עכ"ל.

וביאור הדברים דהנה אמרין בברכות (יד). "השרוי בתענית מהו שיטעום? אכילה ושתייה קביל עליה והא ליכא, או הנאה קביל עליה והא איכא". ומסיק בגמ' דטועם ואין בכך כלום. וכ"פ בש"ע (סימן תקסז סעיף א) "השרוי בתענית יכול לטעום כדי רביעית ובלבד שיפלוט. וביום הכפורים ובתשעה באב אסור". והרמ"א בהגה כתב "ויש מחמירין בכל תענית צבור

**כח]. נסתפק רבינו בחולה שאוכל בתענית כיום הכפורים ותשעה באב האם צריך ליטול ידיו כדין בשאר ימות השנה, או שעדיף שיאכל ללא נטילת ידיים כט.**

ר"ל דדוקא שבת אסור במלאכת המשכן, אבל תוספת שבת מותר במלאכת המשכן. וזהו שדייק רש"י מהכתוב אך את שבתותי תשמורו - ר"ל כמו ששמרתי אני את השבת דלא היה אצלי תוספת שבת. וכהא דאיתא ברש"י (בראשית ב, ב) עה"פ "ויכל אלקים ביום השביעי מלאכתו אשר עשה" - "בשר ודם שאינו יודע עתיו ורגעיו צריך להוסיף מחול על הקודש, אבל הקב"ה שיועד עתיו ורגעיו נכנס בו כחוט השערה ונראה כאילו כלה בו ביום".

כט. שו"ת מהרי"ל דיסקין (קונטרס אחרון סימן ה אות סח) וז"ל: "יש לעיין, חולה האוכל בט' באב אינו טל ידיו, או עדיפא למיכל בלי נטילת ידיים" עכ"ל.

ובביאור ספיקו של רבינו, ראיתי מי שביאר הענין דיש מקום לומר שאף שמשום סכנה התירו לחולה לאכול בת"ב, מ"מ לא התירו להם איסור רחיצת ידיים בת"ב ואין הכרח לומר שיחד עם היתר האכילה הותר לו נט"י, וכל מה שהתירו לחולה, לא התירו אלא מה שמוכרח לו והיינו עצם האכילה אבל לא נטילה שלפניה.

ובשו"ת "יד סופר" (סי' ז') תמה על ספיקו של רבינו מהמבואר בש"ע (סי' תקנ"ד ס"ט) שאם היו ידיו מלוכלכות בטיט וצואה מותר לרחוץ ידיו להעביר הלכלוך שלא אסרו אלא רחיצה של תענוג. וא"כ מי שנוטל ידיו לפת, הלא אינו מכוון לשם תענוג אלא למצות חכמים. וכן תמה הגאון רבי יוסף שרגא מלין זלה"ה ראב"ד בריסק בספר "זכרון יוסף" (הערות לשו"ת מהרי"ל דיסקין, עמ' תסג) וכן הובא לתמוה בשם הגאון רבי חיים קלופט זלה"ה.

בשו"ת "לבושי מרדכי" (תנינא יו"ד סי' י"א או' ג') מביא דברי היד סופר וכמסכים לדבריו וכתב שסברתו נכונה מאוד, דיש לחולה הנצרך לאכול לרחוץ את ידיו משום שאין זו רחיצה של תענוג.

ובספר "אמרי ירוחם" להגאון רבי ירוחם ורהפטיג (סי' ט"י) כת' ליישב ספיקו של רבינו מתמיהת האח' שהרי אי"ז רחיצה של תענוג. ותו"ד דהנה כת' הרמב"ם (פ"ו מהל' ברכות הי"ח) "לט אדם ידיו

תוספת שבת ויום הכפורים חלה מאליה, אף בלא קבלת האד וממילא נאסר. או שהחיוב על האדם להוסיף ולקבל עליו תוספת, ואם לא קבל ביטל המצוה, אבל קדושת התוספת לא חל מימילא בעל כרחו. וב"מקראי קודש" גופיה (שם סימן לח) הביא דברי הפוסקים בזה.

וראה עוד במקראי קודש שם בהערות "הררי קודש" לנכד הגרצ"פ - הגאון רבי יוסף כהן זלה"ה שהעיר דלכאורה יש לעיין, דנהי דבקבלה תליא מילתא, מ"מ הרי אם קיבל עליו התענית אסור גם ברחיצה וסיכה כמבואר בב"ח (סימן תרח). וכ"כ הט"ז סימן תקנ"ג ס"ק א), ולא אמרינן אכילה ושתייה קביל עליה רחיצה לא קיבל עליה, וע"כ דהוא מטעם דכיון דקיבל עליה תענית, ובתענית של יוה"כ אסור ברחיצה וסיכה, ונכלל בקבלתו גם רחיצה וסיכה, ולמה לא נאמר כן גם לענין טעימה, דכיון דקבלי עליה תענית יוה"כ, וביוה"כ אסור טעימה, ממילא נכלל בקבלתו גם איסור טעימה? ויישב שיש לחלק בין איסור רחיצה וסיכה שהם בכלל חמישה ענויים ביוה"כ, וממילא כל שקיבל התענית של יוה"כ גם סיכה ושתייה בכלל זה. משא"כ טועם ומפליט, שכל החומר ביוה"כ משאר תענית בענין זה הוא משום דבשאר תעניות בקבלתו תליא מילתא, וביוה"כ לאו בקבלה תליא מילתא, ממילא תוס' יוה"כ שצריך קבלה דומה יותר לשאר תענית עכ"ד.

ויש להוסיף בענין זה מחידושי רבינו עה"ת שייסד דאפשר לבנות את בית המקדש בתוספת שבת ויו"ט וזת"ד עה"פ (שמות לא, יג) "אך את שבתותי תשמרו" שפירש רש"י "אע"פ שתהיו רדופין וזרוזין בזריות המלאכה, שבת אל תדחה מפניה, כל אכין ורקין מיעוטים - למעט שבת ממלאכת המשכן". והשיג עליו הרמב"ן שמילת אך ממעט במשפט הזה עצמו, ובא למעט בשמירת השבת, ולא לרבות. וביאר רבינו לשון אך דקאי על תוספת שבת שזהו מותר במלאכת המשכן [ועי"ש ראיתו מהתוס' בכתובות (מז.)]. וזהו שפירש רש"י כאן 'למעט שבת ממלאכת המשכן' -

## כט]. נהג שלא לשאוף טאבאק ביום הכפורים ל.

ה"חיי אדם", כלל קלה ס"ק י'. וכן מובא בשם הגרש"ז אויערבאך ב"הליכות שלמה" (מועדי השנה, תשרי-אדר, עמ' צא) שהאוכל פת ביוהכ"פ חייב ליטול ידיו לסעודה כדין נטילת ידים בשאר ימות השנה. והטעם דכיון דאין זה רחיצה של תענוג שרי. וכן דעת הגר"נ קרליץ שליט"א וכמובא ב"שלמי תורה" (בין המצרים, עמ' לח) דכיון דנטילה זו אינה רחיצה של תענוג שרי כמו שכתב הרמ"א (סימן תריג סעיף ג) לגבי נטילה לכהן העולה לדוכן שמותר ליטול עד הפרק כיון דאינה רחיצה של תענוג וליכא איסור בזה, וא"כ מסתבר דגם הכא מותר ליטול ידיו כיון דאין זה רחיצה של תענוג.

ל. הגאון רבי נטע צבי וייס זלה"ה - "נטעי חמד" (עמ' רסג). והנה כתבו מקצת פוסקים שאין להריח מבשמים וטאבאק ביום הכפורים. וכן דעת השל"ה (דף ר). דבכל תענית ראוי להחמיר מלהריח בשמים משום תענוג, ופשיטא דביום הכפורים יש להחמיר שלא להריח. וכ"כ ב"לקוט מעם לועז" (פרשת תולדות) דבכל תענית אין להריח ריח טוב. והב"ד ב"כף החיים" (סימן סימן תקנו ס"ק ד). וכן ב"באר היטב" לרבי ישעיה נכד הט"ז (אות ה) כתב שיותר טוב על הפוסקים שעניית אמן משלים למנין מאה ברכות מלברך על ריח ביוה"כ. וכן בספר "עולת תמיד" (סימן מו ס"ק ד) כתב לחשוש לשיטות שעדיף שייצא ע"י עניית אמן של חזרת הש"ץ והעולים לתורה מאשר על ברכת הריח. וכן בספר "פחד יצחק" להגאון רבי יצחק למפרונטי (ג, מערכת ט) הביא דברי הרב "עפר יעקב" בתשובה (סימן יח) לאסור איסור גמור לשאוף טאבאק ביום הכפורים. וכן ב"כף החיים" (סימן תריב ס"ק לג) אחר שהביא דעת הפוסקים שהתירו להריח ביום הכפורים סיים וז"ל: "אמנם הכנסת הגדולה (סימן מו בהגהות הטור) כתב דלהריח ריח טוב ביום שציוותה התורה לענות אדם נפשו אינו מן הדין, שהנשמה נהנית מן הריח".

ומאידך גיסא הרבה פוסקים כתבו דמותר להריח מיני בשמים יום הכפורים. וכן בספר "סדר היום" (עמ' רמב) כתב להתיר בזה והוסיף דדי לנו מה שאסרה תורה וגדר שגדרו חכמים עלינו. ועוד דתענוג נשמה

במפה ואוכל בהם פת... אע"פ שלא נטל ידיו. והראב"ד שם כת' "לא התירו מפה אלא לאוכלי תרומה בלבד". ולדעת הרמב"ם, כת' המג"א (סי' קס"ג סק"א) שהוא אף לכתחילה, אף כשיש לו מים ליטול את ידיו. ולפי זה, חולה האוכל ביוהכ"פ שיכול ללוט את ידיו במפה, למה יטול ידיו במים ביוהכ"פ, שרק נטילה שהיא מוכח שלא לשם תענוג אלא לשם העברת לכלוך וכדומה מותרת ביוהכ"פ, אבל נטילה לצורך אכילה אינה מוכחת שהיא לצורך אכילה שהרי יכול ללוט את ידיו במפה. ונמצא שלדעת הראב"ד פשיטא דשרי לחולה ליטול את ידיו באכילה ליוהכ"פ, שכיון שא"א לו ללוט את ידיו במפה, מוכח שהנטילה היא לשם חובה ולא לתענוג. ונמצא איפוא ספיקו של רבינו תלוי במחלוקת הרמב"ם והראב"ד.

והגר"ז שוב שליט"א ב"שערי זבולון" (ואו"ח ד, סימן כז אות ה) ביאר ספיקו של רבינו דאע"פ דבתשעה באב בנטילת ידים שחרית נוטל ומברך דלא כהרמב"ם [כפי שהוכיח בשערי זבולון בשיטתו, ע"ש], הוא מפני שפסקין דמחמת רוח רעה ששולט על הידים דאין לך ידים מלוכלכות יותר מזה, ולכן מותר בנטילת ידים דשחרית. אבל בנטילת לאכילה דהיתיר רק משום לצורך מצוה בזה, חושש להרמב"ם (פרק ז מהלכות תפילה הלכה ח) דכמו שלא התיר נט"י לתפילה אע"פ ששיטת הרמב"ם דמברך על נט"י לתפילה, מ"מ מאחר דאפשר להקביל פני שכינה בכל מידי דמנאי מבטל מצות נטילה, לכן גם נטילת ידים לאכילה שאין בזה משום קבלת פני שכינה אין היתר ליטול אף דמבטל בזה מצות נטילת ידים.

וב"ארחות רבינו" (בנדמ"ח, ב עמ' קעו) ביאר ספיקו של רבינו משום שאכילה היא הנאה, א"כ הנטילה לה אף שהיא מצוה, אפשר דמקרי רחיצה לצורך תענוג אף שצריך לאכול לבריאותו, ואינו דומה לרחיצה לתפילה שכולה רחיצה לקדושה.

ומסקנת הרבה אחרנים שהנצרך לאכול בתשעה באב וביום הכפורים נוטל את ידיו, וכ"כ ב"כף החיים" (סימן תקנ"ד ס"ק נג) דהצריך לאכול בט"ב, יטול עד פרק הזרוע. ומקורו מה"תוספת חיים" (שעל

[ל]. אודות נוסח תפילה שהובא בספר "חמדת ימים" ועוד סידורים מתקנת הקדמונים לאמרה קודם קריאת התורה ביום הכפורים ובה הודאה על קבלת התורה מרצון

שלי שלא מן השם הוא זה, וכבר פשט המנהג אצל גדולי ישראל להתירו בשופי, וכל המוסיף להחמיר בדברים כאלו הוא גורע מכבודם של החכמים המקילים בדבר שיש להקל בו. ולא נאסר ולא יאסר כל עיקר" עכ"ל.

וב"בגדי ישע" (סימן מו ס"ק ח) העלה לאסור לשאוף טאבאק והתיר להריח בשמים וז"ל: "כל ימי ראיתי שיש מחמירים ביוהכ"פ שלא לשאוף טבק ההרחה באפם. ונראה שיש מקום להחמיר בזה כדי שיהיה באימה וביראה שהרי אין לעשות כן בפני אנשי השררה, ק"ו ביום הקדוש והנורא. אבל להריח בשמים ולברך עליהם ולעשות הנאה לנשמה היתר גמור הוא ואין בו שום חשש איסור כלל" עכ"ל.

וראה עוד ב"שדי חמד" (מערכת יום הכפורים, סימן ג אות כ) בדין שאיפת טאבאק דרך נחיריים, אם מותר ביום הכפורים כמעשהו בחול. והאריך בכ"ז והביא משו"ת "מים שאל" (סימן כב) שכתב בשם רבני דורו שהתירו לחזנים היגעים ביוהכ"פ לשאוף טבק דרך הנחירים אע"פ שנהגים ממנו. והביא דברי הגאון רבי יצחק מפוזנא [רבו של רבינו המגן אברהם] בשו"ת "באר יצחק" (סימן יג) בענין שאיפת הטאבאק ביום הכפורים. וכתב דלפום ריהטא נראה דמותר כי מה יש לאסור בזה ואין להוסיף על חמשה עיניים. אלא דמ"מ דיש להחמיר כי בזה שהוא מריח הוא משיב את הנפש ומבטל את העיניו. ומסקנתו דיש להחמיר ביום הכיפורים ע"ש. והביא השד"ח מהרב המופלג רבי ברוך גאווראנסקי ממוסקבא שם בשד"ח תמה ע"ד הבאר יצחק וכתב דאין לנו להוסיף על חמשה עיניים ועיניו של הנאת ריח אין לו סמך וחז"ל לא אסרו זאת. והשד"ח שם חזק דבריו וכתב דפוק חזי מאי עמא דבר שרבני וגדולי ישראל עבדי עובדא בנפשייהו ונוהגים בו היתר וחלילה לומר שכולם שגו בהוראה. ומ"מ רבינו נהג כשיטת המחמירים שלא לשאוף טאבאק ביום הכפורים.

הוא זה ולא תענוג הגוף. וכן מבואר במהרש"א (חידושי אגדות יומא פב:) וז"ל: "חוש הריח הוא כח הנשמה... אבל חוש הטעם הוא כח גופני ומזה הותר ביום הכיפורים הרוחני שהוא הריח ונאסר כח הטעם שהוא גופני". וכ"כ ב"שוריי כנסת הגדולה" (סימן תקנט) בשם מהר"מ די לונזאנו בספר "שתי ידות" שלא מצינו שום איסור להריח ריח טוב ביום הכפורים. וכ"כ ב"אליה רבה" (סימן תריב ס"ק ב) "ופשוט דמותר להריח. וטוב לעשות כן למלאות מנין מאה ברכות". [נאמנם במק"א (סימן מו ס"ק ח) הביא הא"ר פלוגתא בזה ולא סתם להיתר וז"ל: "וביום כיפור יש מי שכתב דיקח מעט הדס או בשמים ומשעה לשעה ריח ויברך. ויש חולקין דדוקא כשיש מילה שנוהגין להריח מהדס והוא מצוה דמותר, אבל בלתי סיבה ופעמים רבים כדי להשלים מאה ברכות שיכולין אנו להשלימן בלתי ריח כגון עניית אמן בחזרת התפלות וברכת התורה והפטרה, אינו מן הדין ליהנות ולהריח ביום ענוי נפש מן התורה"]. וכ"פ להקל ב"ברכי יוסף" (סימן תריב אות ב) "כתבו האחרונים דמותר להריח ביום הכפורים, דאין זה בכלל החמשה עיניים. וכן אנו נוהגים". וכ"כ בש"ע הגר"ז (סימן תריב סעיף ז) "מותר להריח כל מיני ריח ביום הכיפורים, לפי שהריח הוא דבר שאין הגוף נהנה ממנו כלל אלא הנשמה בלבד נהנית ממנו, לפיכך לא נאסר ביום הכיפורים. ואדרבה טוב להריח כדי למלאות מנין מאה ברכות". וכ"כ הגאון מהרש"ם ב"דעת תורה" (סימן מו סעיף ג) דמותר להריח מהבשמים ביום הכפורים, דלא חשיב אלא חמשה עיניים ביום הכפורים. וכ"כ ב"קצה המטה" (שעל המטה אפרים, סימן תריב ס"ק ח) שכבר פשט להיתר בכל תפומות ישראל ואין פוצה פה. וכ"כ בספר "לקט הקמח" (הלכות תשעה באב, דף נא). וז"ל: "ולפי שראיתי מהדרין מן המהדרין שעושים משמרת למשמרת ורוצים לאסור שאיפת טבק הרחה ביוהכ"כ משום שהוא עונג ואנן עינוי בעינן, העליתי בשו"ת

ובשמחה, סבר רבינו שאין לאומרה משום שהיא קבלה חדשה הפוסלת את הקבלה הישנה שכבר קבלנו על עצמנו בהר סיני לא.

לא]. בברית מילה ביום הכפורים, לדעת רבינו יש למול לאחר אשרי קודם תפילת מוסף וכשיטת הרמ"א משום שאשרי תדירה לגבי ברית מילה, שנאמרת בכל יום תמיד לב.

א"ר נחמן שני שטרות היוצאים בזה אחר זה ביטל השני את הראשון. והעירונו בזה הרב הגאון מאור הגולה ה"ר משה יהושע ליב דיסקין נ"י שהיה הגאב"ד דבריסק" עכ"ל.

ומפני שקונטרס זה יקר המציאות, לע"ע לא זכינו להשיגו ולעיין בטענותיו של המגיד מוילקומיר כנגד נוסח זה. אמנם ראינו בקונט' "כליל תפארת" להרב הנז' {ירושלים תרנ"ח} {דף י:} ובו כותב כמה הערות על קבלה זו.

א. מה שאמר "הריני קבלה מחדש", מבואר מלשונו שכוונתו לקבל קבלה חדשה ממש, וקבלה הראשונה בטלה בזמנו.

ב. מה שאמר "וקבלה זו היא לדעת רשבי וכו'", הנה בזה גילה דעתו שאינו רוצה לסמוך עוד על דעת המקום ב"ה ולא ע"ד משה רבינו ע"ה ולא ע"ד שאר הנביאים וחכמים חסידי עליון שהיו בדורות הראשונים.

ג. מה שאמר "והריני סומך עליהם דרך כלל ופרט", משמע שקבלה הראשונה לא סמכו ישראל עליה רק דרך כלל, ורבותינו ז"ל מכחישים אותו כדאיתא ברש"י בריש פרשת בהר (ויקרא כה, א) "מה ענין שמטה אצל הר סיני, והלא כל המצוות נאמרו מסיני? אלא מה שמיטה נאמרו כללותיה ודקדוקיה מסיני, אף כולן נאמרו כללותיהן ודקדוקיהן מסיני". וגם היא דעת הקראים המאמינים רק בתורה שבכתב ולא בתורה שבע"פ שביארו לנו חז"ל בקבלתם מסיני כל הפרטים והתנאים שיש בכל מצוה. עכ"ד.

לב. שו"ת מהרי"ל דיסקין (קונטרס אחרון, סימן ה ס"ק צא). וז"ל: "בסי' תרכ"א סע"ב [למול ביו"כ אחרי אשרי], כן נ"ל משום תדיר דאשרי תמיד" עכ"ל. וביאור הדברים, הנה בשלחן ערוך (סדר קריה"ת ומילה ביום כפור, סימן תרכא סעיף ב) פסק "מילה

לא. הגאון רבי חיים יצחק אהרן רפפורט זלה"ה [מ"מ דוילקומיר] - ק' "דעת המקום". ותו"ד דהנה בספר "חמדת ימים" (יום הכפורים, פרק ו אות נד) הביא נוסח תפילה שתקנו הקדמונים לאמרה קודם קריאת התורה וז"ל: "וקודם קריאת התורה נכון לומר תפילה שתקנו מהקדמונים ז"ל וזה נוסחתה: הריני מקבל קבלת התורה שניתנה לנו בהר סיני על ידי משה רבינו עליו השלום, והריני מקבלה מחדש קבלה גמורה וחלוטה, וקבלה זו היא בכל לבי ומאודי ורמ"ח איברי ושס"ה גידי, וקבלה זו היא בלי שום זכר אונס כלל ועיקר, אלא בשמחה ובטוב לבב, וקבלה זו היא לדעת רבי שמעון בר יוחאי הקדוש ולדעת ר' אליעזר בנו הקדוש ולדעת יותם בן עוזיהו הקדוש, ופי כפיהם והודאתי כהודאתם וקבלתי כקבלתם וכדעתם, והריני סומך עליהם דרך כלל ופרט ובכלל כל ישראל, וקבלה זו היא עלי ועל כל זרעי וזרע זרעי עד סוף כל העולם עד ועד בכלל אמן סלה ועד".

וכתב עוד בחמ"י: "ותפילה זו נכון לאומרה בכל הימים בעת הוצאת ספר תורה, ועל כל פנים מי שלא אמרה בשאר הימים יאמר אותה כהיום הזה כי קדוש הוא לאלקינו ולהיות לו כפרה על אשר חטא עליה וביוזה אותה ואת מצוותיה ואת העושה אשר עשק בה וכיחש בה ובקבלתה, ועתה ישוב לקבלה מחדש בכל לב ובכל נפש ולא ישוב עוד לכסלה" עכ"ל.

ובעקבות קבלה זו, כתב המגיד מישירים דוילקומיר - הגאון רבי חיים יצחק אהרן רפפורט זלה"ה מאמר בשם "דעת המקום ב"ה" יכונה ובו עשרה פרקים ונדפס בקובץ "מאמר הזכות" {ירושלים תר"ן}. בדבריו הוא מוכיח ומבאר שאסור לומר קבלה זו שיש בה חששות ופקפוקים רבים. בין הדברים כותב "ומה לנו לקבלות חדשות הגורמות לפסול הישנות וישן מפני חדש תוציאו וכעין מאמר חז"ל (כתובות מד).

**לב]. "וידע כל יצור כי אתה יצרתו" - אמר רבינו כי גירסת הניקוד הנכונה היא יָצור בקמץ ונדלא כברוב הסידורים שנקוד יָצור בשוא לג.**

דבליצקי זלה"ה (ב, עמ' כה) מש"כ בזה. ובנו"ע לציין כאן מעשה שמביא הגאון רבי שלמה סבול זלה"ה בספר "שלמה חדשה" עה"ת (כת"י): מספרים כי רבי יהושע ליב דיסקין כבר פעם את העיר פריז [היה זה בדרכו מליטא לא"י כנודע]. היה שם כופר גדול כנראה יהודי מומר ששאלו מדוע אומרים גם ביום הכיפורים "זכר ליציאת מצרים" - מה השייכות בין יום הכיפורים ליציאת מצרים, הרי חז"ל אמרו (ראש השנה יא.) כי בראש השנה בטלה עבודה מאבותינו, הרי שביום הכיפורים כבר היו בני ישראל חפשים משעבוד מצרים, מדוע איפוא מזכירים את ענין השעבוד ביום הכיפורים?

ענה לו רבינו: ידוע כי בכל ראש חודש היתה באה המכה והיא נמשכה שבועה ימים. כך היה גם בראש השנה האחרון כאשר השיעבוד היה כבר בטל למעשה. אולם בני ישראל לא ידעו אודות הביטול, כי הרי בכל ראש חודש עם בא המכה היו הם חפשיים מעבודה בגלל המכה שהשתוללה במשך שבוע שלם, כך ביום א' של תשרי האחרון חשבו בני ישראל שהם אינם נקראים לעבודה, לא בגלל הביטול של השיעבוד בכלל, אלא בגלל קיום המכה. ביום השמיני היה אז שבת והם שוב לא עבדו, כי זאת פעל משה עוד בהיות היהודים במצרים שהם לא יעבדו בשבת. כאשר הגיע היום התשיעי שחל אז ביום ראשון, חשבו היהודים כי בכל רגע יקראו אותם לעבודה, וכאשר חלף כל היום והם לא נקראו, שלחו את השוטרים בחצות לברר מה קרה, וכאשר נודע להם על ביטול השעבוד בכלל, עשו ביום י' בתשרי יום טוב, כי זה היה היום הראשון בו נודע להם באופן רשמי על ביטול השיעבוד. לכן יש קשר בין יציאת מצרים לבין יום הכיפורים. עכ"ד.

[וראה כבר ב"שבלי הלקט" (סימן רפו) שעמד בענין זה וכתב "תימה לאחרי ר' בנימין זצ"ל מה שקבעו בקידוש ובתפלה של ראש השנה ויום הכיפורים זכר ליציאת מצרים, בשלמא... אבל בראש השנה ויום הכיפורים מאי זכר ליציאת מצרים איכא? והלא לא מצינו שנכתב בהן יציאת מצרים כלל?" ועיי"ש מה שתירץ.

ביום הכפורים, מלין בין יוצר למוסף אחר קריאת התורה, ולאחר המילה אומרים אשרי". וטעם המחבר שמלין בין יוצר למוסף, מבאר ה"משנה ברורה" (ס"ק ו) "דתפלת שחרית קודם שהיא תדיר, מה שאין כן מוסף". והרמ"א בהג"ה כתב "והמנהג למול אחרי אשרי". וע"כ כתב רבינו דנ"ל כדברי הרמ"א, משום שאשרי תדיר שהוא תמיד בסדר התפילה ולכן קודם למילה.

ועל שיטת הרמ"א שנוהגין אחר קודם אשרי, כתב ב"מגן אברהם" (ס"ק ב) דיש נוהגין למול קודם אשרי. וכ"כ ה"משנה ברורה" (ס"ק ז) "ויש נוהגין למול קודם אשרי. ועיין באליה רבה (סימן תקצא) שהסכים גם כן דכן נכון לעשות מכמה טעמים".

וכדעת הרמ"א והסכמת רבינו שיש למול אחרי אשרי, כן סתם ב"מטה משה" (סימן תתעה) דמלין אחר אשרי קודם יהללו. וב"מטה אפרים" (סעיף ב) כתב דיש מלין קודם אשרי ויש מלין אחרי אשרי. וכל אחד יעשה כמנהגו.

לג. הגאון רבי נטע צבי וייס זלה"ה - "נטעי חמד" (עמ' רסה). וכבר העיר כן רבינו אברהם אבן עזרא ב"ספר הצחות" (דף לט) על האומרים יצור בשוא כי טועים הם וצריך לומר יצור בקמץ, וכמו יצור נאמר גם פעול, שניהם במשקל שוה. וכ"כ במחזור "אהלי יעקב" (יום הכיפורים, דף כט:).

אולם ברוב הסידורים יצור נקוד בשוא. והרבה מדקדקים הצדיקו את הגירסא הרווחת. וכ"ה בדברי המדקדק הגאון רבי שלמה זלמן האנאו בספר "בנין שלמה" (חדר ראשון) "יצור היו"ד בשוא". והגר"ח פלאגי בספר "רוח חיים" (סימן תקפב אות ו) כתב בזה"ל: "בכמה ספרים כתוב יצור בקמץ תחת היוד והוא כי כמו פעול שהפ"א בקמץ, אבל הנכון לקרות יצור בשבא תחת היו"ד, כיון שהוא סמוך לכל יצור. וכ"כ בספר עבודה ומורה דרך" עכ"ל. והעתיקו דבריו ב"קצה המטה" (שעל המטה אפרים, סימן תקפב אות לב). ובמחזור "בית דין" ליום הכפורים לרבי אברהם שלום חמוי (דף כג). וע"ע ב"תיקון תפלה" להגר"ש



[לג]. "ובכן תן כבוד לעמך תהלה ליראיך ותקוה לדורשיך" - כן הוא הנוסח לשיטת רבינו [ודלא כברוב הסידורים הנוסח "ותקוה טובה לדורשיך"]<sup>לד</sup>.

[לד]. פעם ציוה לשליח צבור בחזרת התפילה של יום הכפורים שיאמר "מעריך ומארצך ומנחלתך" לה.

'לקבצי ממלכות' עד 'ולעבדו שכם אחד' עכ"ל. הרי לדעת הרוקח יש בקטע ובכן תן כבוד כ"ח מלים, וחשבון זה אינו נכון באם מוסיפים את המילה "טובה". טעם נוסף משום ש"תקוה" היא במובן של תקוה לטובה ואין תקוה לרעה. על כן באמירת תקוה טובה אנו כופלים את המלה פעמיים ללא צורך.

לה. הגאון רבי אריה ליב רובכין בשם תלמיד רבינו מהרז"ו זלה"ה - חידושי מהרי"ל דיסקין עה"ת (פרשת קדושים) [ראה בהקדמה לחידושי מהרי"ל דיסקין עה"ת שכת' המו"ל "הנה בעל המחבר פני משה העתיק הרבה מכת"י אחד לפניו בשם מהרז"ו אשר כנראה היה תלמיד מובהק לרבינו ז"ל ורשם הרבה מפיו הטהור זצ"ל, אחיו היה נקרא מהר"צ כ"ץ כנזכר בפרשת ויגש עמוד קיח. עד עתה לא עלה בידינו לברר מי הוא וראוי ליודעי דבר לברר מקחו של צדיק". וז"ל: "פעם אחת הלך לש"ץ שיאמר מעריך ומארצך ומנחלתך".

והנה ברוב הסידורים הנוסח הוא "מעמך ומעריך ומנחלתך". אולם ע"י במחזור פאנו {פאנו רס"ג} שם כתב כנוסחת רבינו "מעריך מארצך ומנחלתך".

ובסידור "אוצר התפילות" {וילנא תרפ"ח} {חלק תקון תפלה, דף תקלג:} הביא את נוסח בני רומא שאף אצלם הנוסח הוא "מעריך ומארצך ומנחלתך ומעמך ישראל". ומבאר שם "טעם זה הסדר, בתחלה ישיב חרון אפו מעיר הקדש הגדולה בקדושתה ואח"כ מכל ארץ הקדושה. וכן הוא אומר (ישעיה סב, ד) 'כי לך יקרא חפצי בה ולא רצך בעולה', בתחלה העיר ואח"כ הארץ ואחרי כן ישיב שבות עמו ישראל וישיבם אל אדמתם כמו שנאמר (יחזקאל לו, ח) 'ואתם הרי ישראל ענפכם תתנו ופריכם השאו לעמי ישראל כי קרבו לבוא [עוד מעט וישבו אליכם] וגו'', בתחלה תשועת הארץ ואח"כ תשועת ישראל. בתחלה תקון הבנין ואח"כ הכנסת הדיווין. וביום טהור את ישראל

לד. הגאון רבי נטע צבי וייס זלה"ה - "נטעי חמד" (עמ' רסו). הנה המעיין בנוסחאות הראשונים ביניהם בסידור רב עמרם גאון. מחזור ויטרי (סימן שכח ושמו). הרמב"ם (עפ"י נוסחאות מדויקות). אבודרהם (סדר תפילת ראש השנה). הרוקח (עמ' תרמג) ועוד, תחזינה עיניו שאין תיבה זו "ותקוה" וראה מה שאסף בק' "כתר מלוכה" (גליון 4, עמ' 36). וראה עוד במאמרו של המדקדק הרה"ג ר' יוסף חיים מזרחי שליט"א בק' "ויברך יהודה" (ג, עמ' מא) שברור שהנוסחה הקדמונית היתה בלא "טובה".

אולם ייסר רבינו האריז"ל דמכיון דצריך לפרש האדם שיחתו ביותר שלא יתן למשטין לקטרג, לכן יש לגרוס "טובה" וז"ל ב"שער הכוונות" (דרוש ו' לראש השנה) "כי צריך האדם לפרש ולבאר בלשון שאלתו בתכלית הביאור עד שלא יהיה בה גמגום כלל פן ח"ו יתן מקום אל המקטרג לקטרג בלשון שאלתו. ולכן צריך לומר ותקוה טובה לדורשיך ולא תקוה סתם" עכ"ל. ומקורו טהור עפ"י הזוה"ק וישלח (דף קסט). עה"פ (בראשית לב, יב) "הצילני נא מיד אחי מיד עשו" וז"ל: "דמאן דצלי צלותיה דבעי לפרשא מילי כדקא יאות". וראה להגאון יעב"ץ בסידורו שכן צריך לגרוס "ותקוה טובה" גם על פי דברי האריז"ל. וראה עוד ב"כף החיים" (סימן תקפב אות לו) שהעתיק דברי האריז"ל.

אכן רבינו השיב הנוסח על כנו כגירסת הראשונים "ותקוה לדורשיך". וכן בסידור "עבודת ישראל" (מהדורת סץ, עמ' רנה) כת' שי"א שצ"ל "ותקוה טובה לדורשיך" כדי לפרש היטב שאלתו ותפלתו, אך אין כן בסידורי אשכנז. וראיתי למי שביאר בשיטת המשאירים המנהג על כנו ללא תוספת המילה טובה שהוא משני טעמים. האחד לפי שיטת הרוקח (הנ"ל) שכתב וז"ל: "ובכן תן כבוד - כ"ח תיבות נגד כ"ח תיבות בירמיה (לג, יד-טז) 'הנה ימים באים נאם ה' עד ה' צדקינו', וכ"ח תיבות בצפניה (ג, ח-ט) מן

לה]. אמר שהנוסח הנכון בעלינו לשבח הוא "שהם משתחווים להבל וריק ומתפללים אל אל לא יושיע" וכפי המופיע בסידור הגאון יעב"ץ וכל המשנה, משנה ממטבע שטבעו חכמים. וכן צריך לאומרו גם בתפילת העמידה ביום הכפורים לו.

לא יושיע" וכמובא ב"אבודרהם" (תפילת ר"ה). ו"סדר היום" ו"מחזור ויטרי" (דף שסט). וכן הגירסא ב"שער הכוונות" להאריז"ל (דף נ:). ובמרוצת הדורות השמיטו מהסידורים את הנוסח הזה. וכן מוכח מדברי הטור (או"ח סימן קלג) שלא הביא נוסח זה. והטעם, כתב ב"ליקוטי מהרי"ח" להגרי"מ פרידמן זצ"ל "ולפי הנראה שגם בסידורין נשמטו נוסח זה מפני פחד האומות". וכן ב"קצות השלחן" (סימן כב ס"ק לט) כת' "ונשמטה הנוסחא מן הסידורים מפני הצענזעיר ורבים נוהגים לאמרו".

והביאור בד' רבינו כת' לבאר בס' "נטעי גבריאל" (הל' יוה"כ פ"ט סק"ז) וכן הרה"ג רבי אליעזר ויספיש שליט"א בק' "בית אהרן וישראל" (שבט-אדר תשנ"ד עמ' קי"א) דהוא לפי המובא בספר "ערוגות הבושם" לרבינו אברהם ב"ר עזריאל תלמיד הרוקח (ג, עמ' 469) שכת' וז"ל: "עלינו לשבח... יהושע משרת האלקים יסדו, כשנכנס לארץ וראה כי חקת הגוים הבל הוא ואליליהם תהו בלא יכול להציל עובדיהם, התחיל לפרוש כפיו השמימה וכרע על ברכיו באימה ואמר בקול רם בניגון משמח הלב לכונו עלינו לשבח", הרי מבואר שעיקר התקנה באמירת עלינו נתקנה מפני שראה את הגוים עובדים לאל לא יושיע, לכן עיקר הנוסח שתקנו חכמים הוא שהם משתחווים להבל וריק ומתפללים אל אל לא יושיע ובאם לא אומרים פסקא זו הרי העיקר חסר מן הספר.

והגרש"ד מונק זצ"ל ב"פאת שדך" (תפילה, עמ' רא) ביאר בשיטת רבינו שהמשיט את הדברים הללו הרי הוא משנה ממטבע שטבעו חכמים, דהני מילי במלכות דראש השנה שהם מכלל הברכות שטבעו חכמים, אבל באמירת עלינו לשבח שבכל יום אחרי התפילה אינו אלא משנה מן המנהג הנכון.

וראה עוד בספר "שמחת המועדים" (עמ' נו) שהגר"מ פיינשטיין לא היה אומר נוסח זה שטען שאינו רוצה לשנות ממנהג אבותיו שלא אמרו נוסח זה.

יטהר בתחלה את שבט הלוי שהוא נחלת ה' - כולו לה' המיוחד לעבודתו ואח"כ יתר השבטים כמו שאמרו רבותינו (קדושין פא.) כשהקב"ה מטהר שבטים שבטו של לוי מטהר תחלה".

וראה ב"ליקוטי מהרש"ס" (עמ' עא) שציין לגירסאות נוספות. ב"סידור רב סעדיה גאון" הגירסא "מעמך ישראל ומנחתך". בסידור רע"ו הגירסא "אפך מעלינו ומעריך ומנחתך". ובסידור "עץ חיים" הגירסא "אפך וחרונך מעריך ומעמך ומנחתך".

ובנו"ע לציין כאן את המעשה שהובא בספר תולדותיו של רבינו "עמוד אש" (עמ' קכז): מעשה ואחד מבני ירושלם ור' אברהם אטקין שמו, דחוקה היתה עליו השעיה ביותר. ההוא נתקבל לש"ץ לימים נוראים באולם בית הספר 'למל' תמורת הבטחת תשלום יפה. אחר שהסדיר את תנאיו עם הגבאים, בא להתיישב עם רבינו אם נכון עשה. תמה רבינו ואמר: הן הנכנסים לשם מוחרמים ואין לצרפם למנין. השואל עמד בנסיון וביטל את הדבר על אף קושי מצבו.

לו. הגאון רבי יצחק מאלצאן זלה"ה - סידור הגר"א "שיח יצחק" וז"ל: "שהם משתחווים להבל ולריק ומתפללים אל אל לא יושיע - כן הוא עיקר הנוסח [וכ"ה בסידור הגריעב"ץ] והמשנה משנה ממטבע שטבעו חכמים, כן אמר אדמו"ר מוהרי"ל דיסקין זצ"ל".

וכיו"ב הובא בחידושי רבינו עה"ת (פרשת אחרי) בביאורים על נוסח התפלה ביוה"כ כת' שם "שהם משתחווים, אמר, שזהו מסידור התפלה וצריכים לומר גם בתפלת י"ח [ר"ל בעלינו לשבח]".

וכן ב"לוח ירושלים" לרבי נתן דוב ברניקין {ירושלים תש"י} (עמ' טו) כתב: "הגאון רבי יהושע יודא ליב דיסקין זצ"ל הרב דבריסק צוה על הש"ץ לומר אחר המונים, שהם משתחווים להבל וריק ומתפללים אל אל לא יושיע".

ותוכן הדברים הוא שבסידורים קדמונים הופיע הנוסח "שהם משתחווים להבל וריק ומתפללים אל אל

לז. ב"ועל כן נקוה" שב"עלינו לשבח", הגירסא לדעת רבינו "ועל כן נקוה" בוא"ו [שלא כהגירסא בהרבה סידורים לומר "על כן נקוה" בלא וא"ו] לז.

לז. "על חטא שחטאנו לפניך באונס וברצון" - אמר רבינו שזה הנוסח הוא ישן נושן, והסביר טעמו [ראה הערה] לח.

נקט כשיטת האומרים בלא וא"ו. לח. חידושי מהרי"ל דיסקין עה"ת (פרשת אחרי). וכ"כ בגל' "העמק" (יד, עמ' ו). וז"ל: "על חטא שחטאנו לפניך באונס וברצון - פי' הוא כך, דהנה זה הנוסח הוא נוסח ישן נושן והנה ידוע מגזירת שפניא [שחיק טמיא] ואז היו הרבה אנוסים, וממילא כיון שהיו אנוסים ר"ל, א"כ בנתיים הוא עושה עבירות כזו כאלה שאינו אנוס, ואיתא מחלוקת בין הפוסקים אם נפסל מחמת זה לעדות, כיון דזה העבירה הוא עובר שלא באונס. ויש סוברים דאנן משגיחין אתחילתן, וכיון דמתחילה אנוס היה, ע"כ לא נפסל ע"ש. ע"כ תקנו זה הלשון 'באונס וברצון' - היינו דעי' האונס עשה הרבה מהם ברצון ג"כ".

"ופירש זה פי על פי מעשה שספרו לו שפעם אחד בליל יום הכפורים פתאום נעשה בביהכנ"ס דוחקא גדול עד למאוד, ומנהגם היה להתפלל בטליתים מעוטפים על הפנים, ותיכף ומיד אחר שמו"ע - תפלה בלחש הכריז הרב הגדול אשר היה שם שישליכו טליתם מעל פניהם, וממילא וברחו הרבה מהם. ואמר להם הרב שהמתים באו ג"כ לבהכנ"ס. וביאר אדמו"ר (שליט"א) המעשה הנ"ל, היינו דבימים הנ"ל היו אז הרבה אנוסים ר"ל, וכל השנה היו יראים מלבא לבהכנ"ס שלא יכירו אותם שהם ישראלים, אך בליל יום הכפורים באו בלילה מעוטפים בטליתים ולא יכירו אותם, והיו אז בין הגדולים דעות הרבה, יש מהם סברו שלא יבואו ויש מהם סברו שיבואו כיון דבעת הנ"ל הוא מהרהר בתשובה. ע"כ במעשה הנ"ל שנעשה דוחק גדול בביהמ"ד, היה ירא הרב שמא ישליך א' הטלית וירגיש בדבר הנ"ל - היינו שירגישו שהם יהודים ותהיה סכנה גדולה, ע"כ אמר בקול רם שישליכו כל א' טליתו מעל פניהם, וממילא יצטרכו גם האנוסים הנ"ל לעשות כך, וממילא יברחו. והבינו וברחו. אבל הרב הנ"ל היה רוצה שלא ירגישו, ע"כ אמר להם שמתים באו" עכ"ל.

לז. הגאון רבי נטע צבי וייס זלה"ה - ספר "נטעי חמד" (עמ' רסו, מילי דהספידא על רבינו). וב"סדר היום" (סדר עלינו לשבח) כתב שיש להתחיל את עלינו לשבח ועל כן נקוה בדוקא באות ע' ולסיים באות ד', כמו שיש בפסוק שמע ע' וד' רבתי, כן רמוז בשבח הזה שמתחיל בע' ומסיים בד' עלינו לשבח עד אין עוד, על כן נקוה עד תמלוך בכבוד. ולפי זה הגירסא היא על כן נקוה לך בלא וא"ו ואין לומר ועל כן נקוה. ועוד כתב בסדר היום וכן ב"תולעת יעקב" (דף לו.) ש"על כן נקוה לך" סדרו עכן והוא ר"ת על כן נקוה, ולפי שאמרו עכן כשהודה כשגנב והודה בהם וכמו כן הודה להקב"ה ואמר על כן נקוה לך, לכך תיקנו לאומרה אחר התפילה להודות להקב"ה. וכ"כ ב"ילקוט מעם לועז" (יהושע ו, ט) "ועל כן נקוה התקין עכן כשחזר בתשובה שלימה". [ועי' ב"מקור חיים" לחות יאיר (סימן קלב) מה שפקפק בזה]. וכן הגירסא ב"זבחי שלמים" להרמ"ק (דף כו.) וב"מגלה עמוקות" (ואתחנן אופן קלג). וכ"כ לומר בלא וא"ו, ב"ברכי יוסף" (סימן קלב אות ה). והגר"ח פלאגי ב"כף החיים" (סימן יז אות כ).

אולם ב"יד אהרן" (סימן קלג בהגהות הטור) כתב "ואני ראיתי למורי הרב זלה"ה שהיה אומר ועל כן נקוה לך בוא"ו. ואחר מצאתי בספר כנף רננים למהר"א אזולאי זלה"ה שכתב כן. וב"באר היטב" (סימן קלב ס"ק ג) כתב שהאר"י ז"ל היה אומר ועל כן נקוה בוא"ו. [אולם צ"ע ממה שנמצא לפנינו ב"שער הכוונות" (דף נ:.) על כן נקוה בלא וא"ו. וכ"ה ב"פרי עץ חיים" (שער קריאת ספר תורה)]. וכ"כ ב"יסוד ושוש העבודה" (שער הקרבן, פרק עשירי) לומר ועל כן נקוה בוא"ו. וציין מקורו מהזוה"ק (פרשת משפטים, דף קיט:.) וכ"כ בספר "מנחת ערב" להמקובל רבי יוסף כנאפו (דף צא.) שראה בספרי חכמי האמת שכתבו לומר ועל כן נקוה בוא"ו [אם כי

לח]. תפילות העמידה ביום הכפורים אצל רבינו ארכו מאד, בדרך כלל לא הספיק לו יום הקדוש להתפלל רק ארבע תפילות העמידה ולא נותר לו שעה לפיוטים וכו', לט.

לט]. בליל יום הכפורים כשסיים את התפילה לאחר חצות לילה, בעת כהונתו ברבנות העיר לומז'א וכן בשנים הראשונות לבואו לירושלים היה מרצה בפני תלמידיו את השיעור היומי שהיה מקפיד לאמרו יום לרבנות ערבי שבתות, בערב יום הכפורים לא אמרו, ולכן פרעו בלילה<sup>מ</sup>. כן במשך כל הלילה היה לומד במסכת יומא

לט. ס' "עמוד אש" (עמ' קצב).

שקט, לעפעפיו לא נתן תנומה, רק בקשות ותפלות<sup>נ</sup> עכ"ל. וכן בספר "גדולי ישראל מקדשי שביעי" (עמ' רסד) וז"ל "מנהגו של הנצי"ב בימים נוראים היה שהתפלל רק התפילות, והיה מדלג על כל היוצרות והפיוטים תפילותיו נמשכו כל היום" עכ"ל. ובספר "הכל לאדון הכל" (עמ' 198) מסופר כן על הגאונים ראשי ישיבת מיר דליטא הגאונים רבי אליהו ברוך קמאיי, רבי נתן צבי פינקל, רבי ירוחם ליבוביץ ורבי יחזקאל לוינשטיין שעמדו ביום הכפורים בפתילת שמונה עשרה במשך כל היום כולו. וכן ב"ארחות רבינו" ב, קפ ורא) מובא שבשנים הקודמות היה הגאון בעל קהילות יעקב זלה"ה מאוד מאריך בתפילת שמו"ע ביוה"כ.

מ. ראה בספר "מגדולי ירושלים" (עמ' רלו) שם מסופר על שיעורי רבינו בלומז'א שהתקיימו בכל יום לרבנות לילי יום הכפורים שאז היה פורע את השיעור שהחסיר בבוקר. וע"ע בספר "עמוד אש" (עמ' קפ) שם מובא ששיעור יומי זה בפני תלמידיו שבירושלים התקיים עם עלותו של רבינו לירושלים, ולאחר זמן נחלה רבינו והשיעורים פסקו.

ועוד ראה בהספר שנשא הגאון רבי יעקב אורנשטיין זלה"ה אחר האסף רבינו ונד' בקו' "אלון בכות" שם כתב: "ששה חדשים ראשנים לו בקודש [בעיה"ק ירושלים] הגיד שיעור לפני חריפי קרתא קדישא ארבעה שעות רצופים בכל יום מבלי הפסק. גם ביום ו' ערש"ק וביום ש"ק, מלבד ערב יוה"כ שהשלים שיעור היום בליל יוה"כ אחר תפלת הערב" עכ"ל.

כן סיפר תלמידו הגאון רבי אבא יעקב ברוכוב זלה"ה בעל "חבל יעקב": רבינו היה מתפלל בליל יום הכפורים ערבית ועומד בתפלת הלחש שעות רבות. הקהל סיים את תפילתו ואמרו את הפיוטים והסליחות ואת הוידוי הארוך וכבר אמרו את שיר הייחוד כולו חרוז בחרוז, ורבינו עודנו עומד במקומו עטוף בטליתו, ומטפחת אחר מטפחת נספגת בזיעתו, מחיל ורעדה, יראה ופחד מקונו. לאחר חצות הליל סיים את תפלתו והקהל אמר כל העת מזמורי תהלים כשהוא ממתין לברכתו, היה מהרי"ל נפנה אל הקהל פניו להבים וברכם בברכת "אפרייליך יום טוב" - חג שמח, ומיד ישב ללמוד מסכת יומא עד לאור הבוקר. ביום הכפורים עצמו לא אמר מהרי"ל פיוטים מכיון שרובו של יום עמד לפני ה' בתפלות העמידה. בסיימו שחרית עמד להתפלל מוסף ואחריה מנחה ומיד נעילה ותפילת ערבית הסתיימה לקראת חצות [מ"עילו של שמואל" (עמ' קצא)].

סיפרו עוד כי הגאון רבי יוסף חיים זוננפלד זלה"ה שראה את רבו עסוק במשך כל יום הכפורים בתפילה, שאלו לרבו: אלו כוונות מורנו מכיון בתפילות יום הכפורים שבהן הוא שקוע מהנץ החמה עד קרוב לשעתיים אחרי שקיעת החמה? פירוש המילות... היתה תשובתו של הגאון [ה"איש על החומה" (ב, עמ' שסד)].

וכיו"ב מסופר על רבינו בעל ה"נודע ביהודה" זלה"ה בפתח דבר לדרושי הצל"ח וז"ל: "ביום הכפורים מערב ועד ערב לא זו ממקומו, לא נח ולא

עד אור הבוקר מא. וי"א עוד שבירושלים היה אומר שיעור לתלמידיו בין מוסף למנחה מב.

מ]. אמר על הנוסח שאומרים ב"הי רצון" לאחר אמירת תהלים "בזכות י"ג מדות שאין חוזרות ריקם", שברש"י (ראש השנה יז): כתב די"ג מדות אלו שאין חוזרות ריקם זהו בזמן שישראל בתענית, והוכיח רבינו שרש"י למד כן מפני שהקב"ה סלח לישראל ביום הכפורים. ואמר שאפשר לאמרו לאחר אמירת תהלים אף אם אין האומרים אותו שריים בתענית כעת, משום שבכלל ישראל נמצא תמיד עדה שמתענים ומצטרפים להם מג.

בתפילת תענית הוה ברית כרותה שאין חוזרות ריקם. וכי תימא איך אנו אומרים הנוסח הזה גם שלא בתענית, אמר הגאון נ"י דבכלל ישראל נמצא תמיד עדה שמתענים ומצטרפים להם.

אמנם הגרע"י שלזינגר לא ניחא ליה בביאור זה וכתב ז"ל: "ופלפתי עמו ולא התיישב דעתי בזה. והנ"ל לפום ריהטא... דרש"י דייק כן דהיה קשה לו מנא לן ללמוד על הכלל די"ג מידות אינם חוזרות ריקם, הרי הקרא הנה אנכי כורת ברית נאמר למשה, ודילמא רק למשה נאמר כן, ומנא לן שלכולם גם כרת ברית כן? וגם מפורש בקרא אשר אני כורת עמך, ואולי רק עמך מובטח כן ולא לכולם? אלא ע"כ צריך לומר דעמך הכוונה בדומה לך, ומשה היה אז בתענית מ' יום, א"כ דן מינה ומינה דדוקא בתענית דומיא דעמך דמשה, וע"כ עיקרם של י"ג מידות הוא בתענית וביוהכ"פ דומיא דמשה, אך פעולתם עומדת לעד ובהזכרתם בכל זמן מעורר השורש כאשר נאמר ביוהכ"פ שהוא כלליות השנה".

"וכל רגל יש בו שורש לכל השנה כגון חג הסוכות זמן שמחתנו בו נשרש שמחת מצוה לכל השנה. וכן בפסח נשרש סור מרע הכללית לכל השנה. וכן בשבועות שורש התורה לכל השנה. וכן ביום הכפורים שורש התשובה וכפרה לכל השנה, וי"ג מידות הם בשורש הרחמים אשר מזכירים לעורר שרשם אשר נאמרו ביוהכ"פ, והזכרה בכל השנה הוה כעין מצא מין את מינו וניעור כאשר נאמרו בשרשם במידת הרחמים בעת תעניתם לקיים העולם בחדס עליון בל ימוט. וכבר כתב בספר הפרדס כי בכל יום עשירי מיום כיפור ואילך בא הארה מן יום הכפורים, א"כ כש"כ

מא. הגאון רבי יעקב ברוכב זלה"ה - "מעיל של שמואל" (עמ' קצב).

מב. "סיפורים ירושלמיים" (ד, עמ' 208).

מג. הגאון רבי עקיבה יוסף שלזינגר זלה"ה במכתבו להגאון רבי אברהם אבא הערצעל זלה"ה - שו"ת רבי עקיבה יוסף (או"ח א, סימן קפד). וז"ל: "ואשר שדר לן חורפא בגבורות של תורה להראות אותותיו, ותמה על המתפללים כל יום תהלים ואומרים הנוסח יהי רצון שאומרים אחר אמירת תהלים, ואומרים שם 'בזכות י"ג מידות שאין חוזרות ריקם', דהנה רש"י בראש השנה (יז): על הגמרא ברית כרותה לי"ג מידות שאינם חוזרות ריקם שנאמר (שמות לד, י) הנה אנכי כורת ברית, כתב רש"י וז"ל 'לשלש עשרה מידות הללו שאם יזכירם ישראל בתפילת תעניתם אינם חוזרות ריקם' עכ"ל רש"י. ותמה בתרתי א. מנא ליה לרש"י לחדש כן שזה דווקא בתפילת תענית? ב. ואם כדברי רש"י, איך אנו אומרים הנוסח הזה שאין חוזרות ריקם גם באמירת תהלים בלא תענית?"

"וכאשר קבלנו פני הגאון דבריסק נ"י ברגל דברתי מזה לפני הגאון נ"י ואמרתי דבר זה בשם אומרו, והייתה תשובתו כי רש"י למד דבר זה מאחר דאיתא דאין הקב"ה משהה גזירה יותר מן ג' ימים, וגזירה זו דעונש העגל היה בז' תשרי כמבואר בש"ע (סימן תקפ סעיף ב) דבז' תשרי היתה הגזירה על מעשה העגל. וכן הוא בפרקי דרבי אליעזר. א"כ כיון דהגזירה הייתה בז' תשרי ואין משהה הגזירה יותר מג' ימים, א"כ מה שאיתא בקרא אנכי כורת ברית היה ביום הכפורים, א"כ היה משה בתענית, וע"ז איתא בגמרא די"ג מידות אינם חוזרות ריקם, ומכאן למד רש"י שרק

**מא.** סבר רבינו בדין שליח צבור שביום כפורים שחל בשבת לא הזכיר כלל בחזרת התפילה של נעילה את יום השבת, שאינו חוזר [ונדלא כסברת המגן אברהם שחוזר] מד.

שערי שמים [-שהוא בלילה בתחלתה - פני משה]. ורבי יוחנן אמר נעילת שערי היכל [-שהוא ביום סמוך לחשיכה - פני משה]. והרא"ש (פרק ח דיומא סימן כ) העתיק לשון הירושלמי וכתב בשם רבו מהר"ם מרוטנבורג דכיון דברייא מסיעת לרבי יוחנן. וגם רב גופיה היה מתפלל ביום אלא שהיתה תפילתו נמשכת עד הלילה "הלכך אין להתפלל תפילת נעילה אלא ביום". וכן דעת הריטב"א (תענית כו.) שאין תפילת נעילה אלא ביום, סמוך לבין השמשות. אולם הר"ן (יומא פז:) כתב דמדברי הר"ף נראה שהלכה כרב, שהביא בהלכותיו הא דאמר רב תפילת נעילה פוטר של ערבית. ומוכח שזמן תפלת נעילה בלילה. ומ"מ אנו מתחילים נעילה כשהחמה בראש האילנות, מפני שאנו מרבים בה בפסוקי דרחמי ובדברי תחנונים הרבה. וכן בראב"ה (סימן תעז) כתב ליישב המנהג שנהגו להתפלל תפלת נעילה בלילה. ואכמ"ל בזה. נמצא שכמה מהראשונים סוברים שתפילת נעילה זמנה בלילה. ומעתה הרי הרמב"ם (פרק ה מהלכות שבת הלכה ג. ועי' בפרק א מהלכות שביבת עשור הלכה ו) ס"ל דליכא מצוה בתוספת שבת אלא בתוספת יוה"כ [וראה בכ"ז באיכות ב"ביאור הלכה" (סימן רסא סעיף ב)], ממילא לא שייך להזכיר של שבת בלילה אם לא הוי תוספת שבת, וא"כ סבר רבינו דאם לא הזכיר של שבת אין צריך לחזור דחיישינן להרמב"ם שאין מצוה בתוספת שבת.

וכן ראינו ב"עטרת זקנים" (על הש"ע שם) דפליג ע"ד המג"א וכתב "והעיקר בדיעבד אם לא הזכיר אין מחזירין אותו".

וב"מעדני כהן" להרה"ג ר' נפתלי הכהן קופשיץ שליט"א (ב, סימן יא) תולה את הדברים בחקירת האחרונים ביוה"כ שחל להיות בשבת אם אפשר לקבל קדושת שבת ולא קדושת יוה"כ ויוכל לקדש על הכוס ולאכול סעודת שבת מבעו"י בתוספת שבת, ואח"כ יקבל על עצמו קדושת יוה"כ. אם הוא הדין גם במוצאי יוה"כ יכול להפסיק את קדושת השבת ולא

שבו נתעורר י"ג מכילין דרחמין ומסוגלים להאיר עולם במידת הרחמים וחסדו ואמיתו אל יעזבני נצח סלה" עכ"ל.

ולענין עצם הקושיא מהיכן למד רש"י שזה דוקא בתענית, עי' בשו"ת "דברי יציב" (או"ח סימן רמט) שעמד ג"כ בקושיא זו. ומתיר שם דרש"י סובר דאם נאמר דבכל פעם שאומרים י"ג מידות מובטח שאין חוזרת ריקם, למה לא תיקנו חז"ל לאמרו בכל יום, דהרי יש כאן הבטחה שאין חוזרות ריקם. ולכן כתב רש"י שזה רק בתענית. ומחדש עוד שזה רק בקריאת ויחל שאז הציבור אומרים י"ג מידות באמצע הקריאה עיי"ש. וראה עוד בקונ' "חננו ועננו" להרה"ג ר' ישראל יוסף רפפורט שליט"א (עמ' מא) מה שדן בזה.

מד. שו"ת מהרי"ל דיסקין (קונטרס אחרון, סימן ה אות צד). וז"ל: "בלא הזכיר שבת בנעילה, עיין מגן אברהם (סימן תרכג ס"ק ב). ולענ"ד יש לסמוך על הפוסקים דנעילה בלילה ואזדא לה קדושת שבת לדעת כמה ראשונים דאין תוס' לשבת מה"ת כלל".

וביאור הענין, דהנה בשלחן ערוך (סדר תפילת נעילה, סימן תרכג סעיף ג) פסק "אם חל בשבת, מזכיר בה של שבת. אבל בוידי שלאחר התפילה אין מזכירים בו של שבת. והני מילי יחיד, אבל שליח צבור כיון שאמרו בתוך תפילתו, מזכיר בו של שבת. ואם לא הזכיר בזה אין מחזירין אותו".

וב"מגן אברהם" (שם) דייק מלשון הש"ע שכתב דש"צ אם לא הזכיר אין מחזירין אותו, "כלומר שלא הזכירו בוידי יצא כיון שהזכירו בתפילה. אבל אם לא הזכיר שבת כלל מחזירין אותו".

אמנם שיטת רבינו בדביעבד אינו חוזר וטעמו דהרי בשבת (כד:) "א"ר יהושע בן לוי: יום הכפורים שחל להיות בשבת המתפלל נעילה צריך שיוזכיר של שבת, יום הוא שנתחייב בארבע תפילות". והנה בירושלמי (ברכות פרק ח הלכה א) נחלקו מתי מסתיימת זמן תפילת הנעילה וז"ל: "אימתי היא נעילה? רבנן דקסרין אמרין אתפלגין רבי יוחנן ורב, רב אמר נעילת

**מב].** החמיר על עצמו אף כשהיה בארה"ק להישאר בתענית במוצאי היום הקדוש כשיטת רבינו תם - שהוא ד' מילין השווה לשיעור ע"ב דקות לאחר השקיעה וכמנהגו בחו"ל מקדם, אמנם לא הביע דעתו בזה היאך צריך לנהוג וכן לא הורה לאחרים כן מה. ואף היה מוסיף מחול על הקודש ולא היה מבדיל עד שעה וחצי לאחר השקיעה, ונהג כן בין במוצאי שבתות ובין במוצאי יום הכפורים מ.

בפרטות הלאה בפרק זה. וכן שמעתי וראיתי עושים עפ"י הוראת המורה הירושלמי ח"ז מו"ר הגאון ר' שמואל סלאנט זצ"ל. וכנראה גם עפ"י מנהג שאר הגאונים מיסדי הישוב האשכנזים ומורי ההוראה כמו הגאון ר' זונדל סלאנטער זצ"ל והגאון ר' ישעיה ברדקי זצ"ל. וכן גם גאוני הספרדים דקדמאי שהטביעו חותמם על המנהגים בארץ הקדש. והגאון האדיר מוהרי"ל דיסקין זצ"ל כפי ששמעתי לא הביע דעתו בזה, אלא שלדיני התורה כמו במוצאי"ק החמיר לעצמו לנהוג כפי שנהג בחו"ל כשיטת ר"ת, ומבלי הורה כן לאחרים כמובן עכ"ל.

מו. הגאון רבי נטע צבי וייס זלה"ה - ספר "נטעי חמר" (עמ' רסג, מילי דהספידא על רבינו). וז"ל: "ביום הכפורים התענה עד שעה וחצי בלילה. וכן בכל שבת היה מוסיף מחול על הקודש ועד שעה וחצי בלילה לא עשה הבדלה" עכ"ל.

והנה אין כאן המקום להאריך בפלוגתא דרבוותא המסתעפת להרבה דיני תורה ודרכי ודרכי יראה ב"ביאור הלכה" (סימן רסא) שהאריך לבאר ענין זה ואסף את דברי רבותינו הראשונים בזה ותורף דבריו בקיצור נמרץ הוא דלשיטת רבינו תם ב' שקיעות הן, התחלת שקיעה משקיעת גוף השמש כשנכסה מעיניו, ומאז עד צאת הכוכבים ד' מילין. וסוף השקיעה והוא שנשקע אור השמש מרוב הרקיע לבד לצד המערבי, ומאז מתחיל בין השמשות שהוא ג' רבעי מיל קודם צאת הכוכבים, ומשקיעת גוף השמש עד סוף השקיעה הוא יום במשך ג' מילין ורביע, ולילה בסיום הד' מילין. אולם הגר"א ז"ל (בביאורו לש"ע סימן רסא) חולק וס"ל דמיד אחר שקיעת גוף השמש מתחיל בין השמשות אליבא דר' יהודה דפסק ר' יוחנן כוותיה לחומרא בשבת, ומשך בה"ש ג' רבעי מיל, וזה"כ הוא ג' כוכבים בינונים. וכדעת הגר"א דעת מהר"ם אלשקר (סימן צו). ומהגאונים רבינו שרירא גאון ורבינו האי

קדושת יוה"כ ויוכל להתפלל נעילה בתוספת יוה"כ, אבל אינו שבת, וא"כ אינו יום שנתחייב בחמש תפלות, ולמה יחזור אם לא הזכיר של שבת בנעילה.

וציין במעדני כהן לדברי הט"ז (סימן רסג ס"ק ג) שכתב וז"ל "משא"כ בזה שקיבל עליו שבת, קיבל עליו כל קדושתו, דאל"כ ה"ל לאתנויי איזה מקבל ואיזה לא מקבל, ומדלא אתני ה"ל שבת מיד לכל מילי. וזה פשוט בעיני עכ"ל. ומבואר בדבריו דשייך לחלק בקבלת שבת אם הוא מקבל לאסור עליו כל המלאכות, או דלא אסר עליו אלא מקצתם. ולפ"ז ה"ה דיכול לאסור על עצמו רק איסורי שבת ולא יוה"כ. וציין עוד לדברי ה"אור שמח" (פרק ד מהלכות עבודת יום הכפורים הלכה א) שכתב דביוה"כ שחל בשבת גם השבת שבו אין בו חיובי שבת, ולא שנדחית השבת מפני יוה"כ, אלא שקדושת השבת שחל בו יוה"כ שבתה שבו הוא גם ממאכל ומשתה. יעו"ש.

ומענין לענין באותו ענין יש לקשר את דברי רבינו כאן לדבריו בספר "אהלים" למסכת מגילה (ד:) על הא דאיתא שם דאין קוראין המגילה בשבת גזירה שמא יעבירוה ד' אמות ברה"ר. והקשה רבינו לפי הא דקיימא לן (סימן תרצב סעיף ה) דאפשר לקרות המגילה קודם ליל י"ד מפלג המנחה קודם הלילה, א"כ משכח"ל דיקרא את המגילה בלא חילול שבת. ואע"ג שאם קורא המגילה אז נעשה אצלו שבת ואסור גם בעשיית מלאכה, אכתי מ"מ אין בזה איסור סקילה. עכ"ד. וחזינן מד"ק דשייך לקבל תוספת יו"ט שחל בשבת, ויקבל עליו רק תוספת יו"ט ולא יקבל את השבת. ודון מינה ואוקי באתרין לענין תפילת נעילה במוצאי יום הכפורים שחל בשבת.

מה. הגאון רבי יחיאל מיכל טוקצ'ינסקי זלה"ה - ספר "בין השמשות" (פרק ח). וז"ל: "ואנחנו רואים מימים ימימה פה עיר וארץ הקדושה, נוהגים במילי דרבנן להקל בשיעור ג' רבעי מיל וכאשר נדבר בעזה"י

נפסק ההלכה מחכמי הדור וכן נתפשט המנהג, כי מאחר שיש דעות חלוקות על בין השמשות דג' רבעי מיל אימתי הוא, אם בתחילה שהוא תיכף אחר השקיעה ראשונה אם בסופה שהוא קודם צאת הכוכבים, נוהגים כב' בדעות לחומרא, לענין ערב שבת ולענין מוצאי שבת, וחושבים כל השיעור דשעה וחומש שעה כולו לבין השמשות" עכ"ל. והאריך שם בהסברת זמן שעה וחומש לבין השמשות בדיוק על פי הסוד עיי"ש.

אולם בא"י שבה נהוג עלמא דור אחר דור כשיטת הגאונים וכמו שהעידו בגדלותם הראש"ל הגאון רבי רפאל מיוחס ב"פרי האדמה" (ד, פרק ה מהלכות שבת הלכה כ). והגאון רבי יונה נבון ב"נחפה בכסף" (א), דף קנ"ד:). ועוד לו בספרו "גט מקושר" (בביאורו לתוספי הרא"ם, הלכות יום כפור דף קח:). ותלמידו הגאון חיד"א ב"ברכי יוסף" (סימן שלא) שכן נתפשט המנהג בירושלים ת"ו מזמן גאוני הדורות שלפני דורנו. ועי' בשו"ת "בני ציון" להגאון רבי דוד שפירא (ב, סימן טז) שכתב שכן המנהג בא"י מקדמת דנא מזמן רבינו הרמב"ן ורבותינו הגאונים ומחכמי התלמוד שהיו בא"י [ע"ש ראיותיו]. וגם עד היום הזה בכל בכל חוגי הקהילות הקדושות הנמצאים בא"י נוהגים כשיטת הגאונים בין לקולא ובין לחומרא, ולא נמצא רק יחידים שמחמירין לעצמן כשיטת ר"ת, אבל לא פוסקים כן הלכה לאחרים.

וכן המציאות בא"י אחרת שבה נראים הכוכבים מוקדם מאד ושלא כמו באירופה שהשקיעה מאד מתארכת והכוכבים נראים מאוחר מאד מהשקיעה, לכן רבים וטובים סבירא להו דכאן אין מקום להחמיר כחומרת ר"ת שנאמרה לשיטתם לפי המציאות בארצות אירופה. ויסוד הדברים עפ"מ"ש הגר"א בביאורו לש"ע (שם) על שיטת הגר"א "ובאמת אינו כן כמ"ש לעיל והחוש מכחיש לכל רואה". וכיו"ב כתב הגר"ז בסידורו (סדר הכנסת שבת) "כי דעת זו הוא נגד החוש ופליאה נשגבה... נראה בעליל שהרקיע הוא מלא כוכבים ולא ג' כוכבים בלבד... ועוד יש פליאות עצומות מהחוש על דעת זו" עכ"ל. וכ"כ בספר "אור היום" להגאון רבי אריה לייב ליפמאן {וילנא תרס"א} וז"ל: "והנה לפי מה שחקרתי

גאון ורבינו נסים גאון והר"ר אברהם החסיד בן הרמב"ם ז"ל. וכן משמע ברי"ף וברמב"ם ורש"י ועוד עיי"ש. ודעת הש"ע (סימן רסא סעיף ב) להלכה כר"ת.

אמנם נעמוד כאן על שורש מנהגו של רבינו שהנהגה מלפנים זאת בישראל בארצות אירופה ובכללם בערי ליטא היו חוששים לדברי הש"ע כשיטת ר"ת שאחר השקיעה הראשונה הנראית עדיין יום גמור הוא וזמן צאת הכוכבים הוא לאחר ד' מילין. וכבר כתב הב"ח בתשובתיו (סימן קנד) שמנהג "כל ישראל" כר"ת. ויש שנהגו כן אף לכתחילה שנהגו לעשות מלאכות בע"ש אף אחר השקיעה וכמ"ש ה"מגן אברהם" (סימן רלה ס"ק ג) שבע"ש עד חצי שעה קודם הלילה בקירוב עושין מלאכה [וזמן זה בחו"ל הוא ודאי לאחר השקיעה כנודע]. וכיו"ב ב"חכמת אדם" (כלל קמט סעיף ו) שכתב דמנהגיו שעושין מלאכה עד סמוך לרבע שעה קודם צאת הכוכבים. וב"מור וקציעה" סימן תערג) כתב להדיא דעושין מלאכה אחר שקיעת החמה. וכן בשו"ת "חתם סופר" (או"ח סימן פ) כתב שההלכה רווחת בלי שום פקפוק כדברי המג"א הנ"ל, כי כן קיבל מרבותיו. "והנה אנחנו כולנו במדינות אלו עושים במלאכה עש"ק עד קרוב לשעה או ג' רבעי שעה קודם צאת הכוכבים". וכ"ה בשו"ת "פרי יצחק" להגר"י בלאזער מפטרבורג ואח"כ בירושלים שהיו נוהגין להדליק נר שבת לפעמים כמה דקות לאחר השקיעה.

ואף המחמירים לפרוש ממלאכות מבעו"י כדעת הגאונים, מ"מ במוצ"ש החמירו כשיטת ר"ת. וב"ערוך השלחן" (סימן רסא סעיף ח) כתב דאף שבער"ש נוהגין כשיטת הגאונים לפרוש ממלאכה מיד עם שקיעת החמה, אבל במוצ"ש נוהגין כל ישראל כר"ת. וכ"כ בקונט' "זכרון יוסף" להגאון ר' יוסף ב"ר ישראל איסר מווילקומיר [המצורף לגאון יעקב על עירובין] אחר שהביא שיטת ר"ת והגר"א כתב בזה"ל "ודי לנו להחמיר כהגר"א ז"ל בערב שבת וכו"ר"ת ז"ל במוצאי שבת וכן לענין קריאת שמע של ערבית". הרי שנקט כשתי השיטות לחומרא. וכ"כ הגאון רבי שלמה עליאשוו בספרו "לשם שבו ואחלמה" (דרוש על הדעת, אות יג) להחמיר גם בכניסת השבת וגם ביציאתו וז"ל "ובאמת הוא כי גם לדינא ולמעשה



ונודעתי מיושבי ירושלים וא"י וע"פ מכתבים, נודעתי בבירור שבארץ ישראל זמן ג' כוכבים בינונים ואפילו קטנים הוא פחות ומוקדם הרבה משיעור שעה וחומש אחר השקיעה. ולכן לענ"ד מבורר הדבר בבירור גמור שפירוש ר"ת בפסחים ד' מילים הם עד ג' כוכבים בינונים אינו נכון, ואין לסמוך ע"ז להקל כלל" עכ"ל. וכ"כ בספר "זוהר השמש" להגאון רבי שלום מלכא מחו"ר בית א-ל {ירושלים תרנ"ח} וז"ל: "אבל בזה הזמן כבר נתברר כשמש בצהריים שפירוש ר"ת אינו על פי המציאות כלל, ולא יש מקום להעמיד דבריו כלל". וכן מפורסם כי החזון איש צידד להקל בזה כפי המציאות של צאת הכוכבים בא"י. ומטו משמיה לומר דהוראת ר"ת שלא עפ"י השמים בא"י.

וכיו"ב כתב הגרצ"פ במכתבו לקונטרס "דובר מישירים" כי זה כמה וכמה דורות שנהגו בארץ ישראל להלכה למעשה כשיטת הגאונים הקדמונים, וכי כל עין רואה דסוגיין דעלמא קבעו להלכה שיטת הגאונים. ובסו"ד כתב: "למעשה אין בכוחותינו לשנות ולהשיג גבולי עולם שגבלו לנו ראשונים זה מכמה דורות שעמדו וקבעו לנהוג כשיטת הגאונים בארץ ישראל". וכ"כ הגרי"מ טוקצ'ינסקי זלה"ה בספר "בין השמשות" (פרק ב אות ב) וז"ל: "וגם האוחזים בשיטת ר"ת בביאור השקיעה כתבו להלכה ולמעשה סימן ג' בינונים בתור סימן לילה. והוא הסימן הבדוק בכל מקום ובכל זמן. והמפחידים [כלומר המערערים וטוענים שיש לחוש לאיסור סקילה] המה ביחוד רבנים ות"ח שמקורב באו מארצות הצפון, מקום ששם הנשף ארוך יותר והופעת ג' הכוכבים מאוחר, ורובם אחרי שרואים המציאות באופקנו פה מתישב דעתם".

וכן העיד בשם גדולי הדורות הקודמים, הגר"ש אויערבאך זלה"ה במאמר בענין זמני היום והלילה [ונדפס בקובץ "שערי ציון" (א, עמ' 10)] וז"ל: "ובזה נבין במה ששמענו מהרבה גדולים שכשהגיע לאה"ק אמרו שהמציאות מוכרחת כאן כשיטת הגאונים והגר"א. וכן שמעתי מנכדי הגאון ר"א שאג ז"ל שבתחילת בואו לעיה"ק ירושלים היה מרעיש על מה שלא חוששים לדעת ר"ת ורמב"ן ושאר ראשונים, ואח"כ לא נשמע קולו. וכאשר נשאל השיב שע"י שרואה כל לילה ולילה מציאות הדברים הוכרע אצלו

שכן האמת כהגאונים והגר"א". ועוד כותב שם "והנני להעיר נאמנה מה ששמעתי מפי הרב הגאון בעל אורות חיים ז"ל בעת שעמד להו"ל חבורו ושם פעמיו לרבנו הגדול בעל החזו"א זיע"א לשמוע חו"ד הטהורה, ומיד כאשר חזר ירושלימה סיפר לי [כמין ימא לטיגנא] אשר רבינו ז"ל אמר בעוז ובתוקף דעת קדושת תורתו שהלכה זו הוכרעה וביחוד ע"י רבינו הגר"א ז"ל ואין בזה ספק. ויראתי להעלות על הכתב כל לשונו הק' אשר אמר לי" עכ"ל. [וע"ע ב"ארחות שבת" (ג, עמ' ל) ששמעו מהגר"ש אויערבאך דנראה דאחרי שהמנהג פשוט דלא כר"ת גם במלאכות דאורייתא, אין לצרף שיטתו להקל. והוסיף שגם בחו"ל נתפשט יותר לא לסמוך על ר"ת להקל. עכ"ד].

וראה עוד בשו"ת "שבט הלוי" (א, סימן מט) שבחו"ל מנהגו להורות כר"ת אף להקל כשיטת המגן אברהם וכפי שהעיד החתם סופר בשם רבותיו. ומ"מ פה בא"י כבר נתפשטה ההוראה להחמיר כדעת הגאונים לחשוב בין השמשות עכ"פ לחומרא מתחלת השקיעה, והדבר מורגש ביותר באופק שלנו בא"י. ובספר "אור המאיר" (פרק רביעי סימן ג או יב) ביאר בזה דסוגיא דעלמא ס"ל לרוב הפוסקים להלכה כשיטת הגאונים, ומה שהמתינו בחו"ל עד זמן מאוחר של ע"ב מינוטען הוא משום דזה היה הזמן היותר מאוחר במדינותיהם בימים הארוכים. מה שא"כ בישראל אין הכרח להחמיר בכ"ז.

אולם גם בא"י נהגו יחידי סגולה להחמיר ע"ע שלא לעשות מלאכה בצאת השבת עד ע"ב דקות מהשקיעה. וכן נהג הגאון רבי אברהם שאג צוובנר לצום ביו"כ עד ע"ב דקות מהשקיעה וכמובא בספר "אורות וזמנים" (פרק ח). [ולפי המובא לעיל בשם הגר"ש אויערבאך, בהכרח צ"ל שרק ע"ע החמיר בזה]. וכן החמיר בזה הגר"ד בהר"ן זלה"ה וכמ"ש הגאון רבי חנוך זונדל גרוסברג בספר "דובר מישירים" (עמ' יד) שמנהגו של הגר"ד להדר במוצ"ש אחר שיטת ר"ת. וראה מש"כ בספר "ארח דוד" (עמ' עז) שהיה נזהר הגר"ד רק במלאכות דאורייתא ובצינעה, והיה נוהג לעשות הבדלה עוד קודם זמן ר"ת ע"י שאחרים הדליקו לו את הנר. ובשנים המוקדמות היה הולך לעשות הבדלה לאמו ע"ה קודם זמן ר"ת.

[מג]. במוצאי יום הכפורים אין מברכין "בורא מאורי האש" אלא על נר ששבת כלומר שהאש נדלקה בו לפני כניסת יום הכפורים והיתה דלוקה במשך כל היום וכמפורש בש"ע. ובמוצאי יום הכפורים שחל בשבת, דעת רבינו שבאם אין לו נר

בא"י ד' מילין וכמנהג אבותיו מרנא בביה"ל והגר"ח זלה"ה ומנהגם לחשב למיל כ"ב וחצי דקות זמניות, בסה"כ שעה וחצי זמניות. והחשבון הסופי הוא שמינית יום מהנץ עד השקיעה. וכ"ז במילי דרבנן, ובמילי דאורייתא החמירו יותר עד ששית היום. וכפי שכתב הגאון רבי נטע צבי וייס תלמידו של רבינו, בדומה לזה כן היה מנהגו של רבינו להחמיר על שעה וחצי. וראה בספר "אבני שהם" להגאון רבי מרדכי שמואל צודקוביץ (סימן כט אות י') שהעתיק מכתבו של הכהן הגדול מאחיו מרנא בעל החפץ חיים זלה"ה שכתב לו בזה"ל: "וזה ידוע שזהו מנהג בכלל ישראל שאפילו בימות הקיץ בתמוז אין ממתנים במוצ"ש רק ד' מילין ולא שעות זמניות, ורק בביהכ"נ של מינסק, וכן הגאון מבריסק מנהגו להמתין שעות זמניות, אבל כלל ישראל אין מחמירים בזה". וסיפר הגר"י אברמסקי זלה"ה שפעם ישב אצלו הגר"י מבריסק זלה"ה בביתו שבבית וגן בירושלים, השמש שקעה, הכוכבים יצאו, וחושך השתרר בחוץ. ושאל הגר"י אברמסקי" איך אפשר לחלוק על זה שעכשיו שעכשיו הוא כבר לילה בכל דיני התורה? והשיב לו הגר"י מנהג אבותי ביד. והיינו שהמשך כמנהג אבותיו לחוש לשיטת ר"ת. וראה בספר "פניני רבינו יחזקאל" (ב, עמ' צו) מש"כ בזה. [וראה בהקדמה לספר "חידושי הגר"ח" למסכת בבא קמא (הוצאת אורייתא, עמ' כג) שהאריך בביאור החשבון של שמינית היום שנהגו במילי דרבנן ושישית היום שנהגו במילי דאורייתא].

וראה להגר"מ שטרנבוך ב"תשובות והנהגות" (חנוכה, עמ' ערב) שכתב בזה"ל: "והמחמיר לעצמו גם בארה"ק תע"ב. וכן נהגו קצת מגדולי ארה"ק להחמיר לעצמם גם כאן כרבינו תם. וכן נהג הגאון הקדוש רבי יהושע ליב דיסקין זצ"ל גם לאחר שעלה ארצה. וכן החמיר מאד בזה מרן הגר"י"ס הגאב"ד דבריסק זצ"ל. וכן נוהגין מיקירי ירושלים" עכ"ל.

והסביר שאמו לא צריכה להמתין בגלל החומרות שלו, ולכן גם בביתו כבר עשה את הבדלה לפני זמן ר"ת. ומסופר שפעם ראה הגר"ד את הגאון רבי שמואל אהרן יודלביץ זלה"ה בצעירותו שלא הקפיד על זמן ר"ת ביציאת השבת, ואמר לו פלא עליך שאתה ירא וחרד שאינך חושש לדעת ר"ת. ומיני אז הקפיד רבי שמואל אהרן על זמן ר"ת.

וכ"ד הגר"א ז"ל מלצר זלה"ה בהסכמתו לספר "אורות חיים" לתלמידו הגר"ח דרוק המעורר שיש לחוש לשיטת ר"ת בענין יציאת השבת בא"י וכתב הגר"א ז"ל: "ואין כונתו אלא להחמיר ביציאת השבת ויום הכפורים בשיטתם. ומעתה ראוי ונכון להתנהג כן למעשה, ובפרט שהוא ענין ספיקא דאורייתא דאזלינן לחומרא בכל מקום" עכ"ל.

ויש שהחמירו ע"ע אפילו במלאכות דרבנן. וכן נהג להחמיר ע"ע הס"ק מהרש"א אלפנדרי וכמובא בספר "מסעות ירושלים" (מאמר חיות אש, פרק מה אות יח) כי בענין בין השמשות החמיר לעצמו מאד ואפילו בדרבנן במוצאי תשעה באב. ובעת חליו לא רצה לאכול ולטעום אחר התענית עד שעברו שיעור ע"ב מינוטין אחר השקיעה כי כן גדר בעדו. [וכ"כ בשו"ת "יביע אומר" (ז, או"ח סימן מא) "וידוע שהגאון מהרש"א אלפנדרי גם בחליו היה נוהג להחמיר במוצאי יום הכפורים כדעת רבינו תם"]. וכן נהג הגר"ח זוננפלד זלה"ה להתענות עד ע"ב דק' מהשקיעה אפילו בתענית דרבנן, מ"מ בקבורת המת ובנר חנוכה היה מקדים כפי מנהג אר"י וכמובא כ"ז בספר "אורות וזמנים" (שם). [וראה עוד בהסכת הגרי"ח ז"ל לספר "נברשת" {ירושלים תרנ"ט} שכתב בענין שיטת ר"ת ודעימיה "ובודאי נכון למאן דאפשר להחמיר ככל השיטות בזה". וראה עוד מעשה רב בזה בשו"ת "ציץ אליעזר" (יז, סימן סב)].

וכן הגר"י הלוי מבריסק זלה"ה המתין במוצ"ש

ששבת יכול לברך אף על נר מאש שהודלקה זה עתה [וודלא כסברת הפוסקים שאף בכה"ג לא יברך אלא על נר ששבת] מז.

שבת. ודבר זה מפורש יוצא בספרי רבותינו הראשונים שאפשר לברך אף על נר שלא שבת וכמ"ש הראב"ה (פרק ח דברכות סימן קמא) שבמוצאי יוה"כ שחל בשבת א"צ נר ששבת ומברכים על האור היוצא מן העצים ומן האבנים. וכן מפורש בריטב"א (פסחים נד.) וז"ל: "והיה אומר הרא"ה שביהכ"פ שחל בשבת א"צ נר ששבת שמוצ"ש עיקר. ודברי רבינו הרא"ה אמת. אע"פ שהיה נראה שאור ששבת עדיף שבזה היה יוצא ידי שניהם" עכ"ל. וכן נקט במאירי (ברכות נג:) שבמוצאי יוה"כ שחל בשבת אין אנו צריכים לנר ששבת כלל. ומפרש הטעם "שהרי מכח שבת אנו מברכים עליו".

אלא שה"מגן אברהם" (ס"ק ז) לא ס"ל לחלק בין יו"כ שחל בחול לשחל בשבת וכתב וז"ל "ומשמע דאפילו חל יום הכפורים בשבת אין לברך על אור היוצא מן העצים, להורות שיום זה מקודש ששבת מן האור" עכ"ל. וכ"כ ה"מאמר מרדכי" (ס"ק ג). וכן סתם בש"ע הגר"ז (סעיף ה) "ואפילו אם חל יום הכיפורים בשבת, אין מברך במוצאי שבת אלא על האור שהודלק מערב יום כיפור ושבת כל יום הכיפורים, כדי להראות שיום זה הוא מקודש ששבת מן האור". וכן פסק ב"ערוך השלחן" (סעיף ב).

ואמנם מדברי הראשונים הנ"ל משמע דלא כוותיה. וכן ב"משנה ברורה" (ס"ק ז) כתב "אכן אם חל יום הכפורים בשבת מותר מדינא לברך במוצאי שבת על אור זה. אכן מנהג העולם להחמיר. ועל כל פנים בנר שהדליקו מן האור ההוא בוודאי יש להקל". וב"שער הציון" (ס"ק ט) מבאר וז"ל: "הנה במגן אברהם כתב: ומשמע דאפילו חל יום הכפורים בשבת גם כן אין לברך במוצאו על אור היוצא מן אבנים. ואף שהעתיקוהו איזה אחרונים לא העתקתיו, דבאמת אין שום משמעות בטור ושלחן ערוך כלל על זה. והמעין בדרכי משה מוכח שם להיפוך. ומה שלא העתיקו בשלחן ערוך, אפשר משום דמילתא דפשיטא הוא להקל כיון שאז במוצאי שבת נברא האור. ומצאתי שכן כתב בפשיטות בתשובת מנחם עזריה (סימן יח).

מז. שו"ת מהרי"ל דיסקין (קונטרס אחרון, סימן ה אות צה). וז"ל: "במגן אברהם (סימן תרכד ס"ק ז) [דין ברכת הנר במוצאי יו"כ] ומשמע דאפילו חל יו"כ בשבת כו'. נ"ל דבאין לו רק יוצא מאבנים מברך משום שבת ושוב פטור לברך כשאירע לו אור ששבת" עכ"ל.

והיינו שבגמ' פסחים (נד.) אמרו שאין מברכים על הנר בורא מאורי האש במוצאי יום הכפורים אלא על נר ששבת כלומר שהודלק מערב יוה"כ ולא שהודלק עתה. וכ"פ בשלחן ערוך (סדר מוצאי יום הכפורים, סימן תרכד סעיף ד) "מברכים על האור. ואין מברכין במוצאי יוה"כ" על האור שהוציאו עתה מן האבנים. וי"א שמברכים עליו מעמוד ראשון ואילך". ומבאר ה"משנה ברורה" (ס"ק ז) מ"ש בש"ע שאין מברכין על אור שהוציאו מן האבנים "והוא הדין כשהוציאו מן עצי גפריית שקורין שוועבעלעך [גפרורים] וכל כהאי גוונא. ומה שנשתנה יום הכפורים משבת הוא משום דטעם שמברכין על האור במוצאי שבת שאינו אלא לזכר שנברא האור במוצאי שבת, שאדם הראשון הקיש האבנים במוצאי שבת זה בזה והוציא מהן אש, לכן מותר לברך על אש כזה ממה שהוציאוהו עתה, אבל במוצאי יום הכפורים מה שמברכין על האור הוא להורות שיום זה היה קדוש משאר ימים טובים ונאסר להבעיר בו אש ועתה הותר, והוי האש דבר חידוש ומברכין עליו. וזה לא שייך אלא באור ששבת - רוצה לומר שהיה בעולם ביום הכפורים בשעת שביתה ופסקה הנאתה ממנה בו ביום ועכשיו הותר לו, מה שאין כן באור זה שלא היה מעולם". ומבאר עוד (ס"ק ט) כוונת הי"א שמברכים עליו מעמוד ראשון ואילך "היינו שהדליקו נר אחד מאותו שלהבת. וטעמם, שגם זה נקרא אור ששבת ואינו אור הנברא מחדש".

ועתה פש גבן לברורי מה הדין במוצאי יום הכפורים שחל בשבת האם גם בכה"ג מוכרחים לברך על נר ששבת. או דלמא שמכיון שבמוצאי שבת אין אנו נזקקין לברך על נר ששבת, ה"ה במוצאי יו"כ שחל בשבת שאפשר לברך אף על נר שלא שבת מכח

מד]. פעם במוצאי יום הכפורים, הבחין באחד מהנוכחים בביתו שבאו לשמוע ממנו אמרות טהורות כי שרוי בדאגה והריהו מלא צער, רבינו שיער שהלה נכשל בראיית קרי ביום הקדוש שעל זה אמרו חז"ל ידאג כל השנה.

אמר על כך רבינו דכל זה דווקא אם נאמר שהעינויים כולם האמורים ביום כפור הם מן התורה, אבל אם נאמר כי העינויים כולם חוץ מאיסור אכילה ושתייה, לא נאסרו אלא מדרבנן, יתכן שאין זה סימן רע ואין מקום לדאגה [והביא ראיה לכך מדברי התוס' בסוכה, ראה הערה] מח.

אלא מדרבנן, יתכן שאין זה סימן רע ואין מקום לדאגה.

וראיה לדבר - ממשיך רבינו - מדברי התוס' סוכה (ב. ד"ה כי עבד ליה), דהתוס' מבארים דאם האיסור לסכך בנסרים אינו אלא מדרבנן, ומן התורה מותר לסכך, אזי אין ירידת הגשמים בסוכות סימן רע, משום שכל האיסור הוא דרבנן, ולא שייך אותו סימן ע"ש, הרי למדנו גם לעניינינו שבאם העינויים אינם רק מדרבנן יתכן שאין ראיית קרי ביום הקדוש סימן רע. "כתום רבינו את דברו ואותו בעה"ב לא עצר כח, קפץ ממקומו וקרא אל רבינו בקול: הרבי גלל אבן מעל לבי".

ומקור הדברים: אמרו ביומא (פח.) "הרואה קרי ביום הכפורים ידאג כל השנה כולה". ופירש רש"י (ד"ה ידאג) "שמא לא קבלו תעניתו והשביעוהו במה שבידם להשביעו כעבד המוזג כוס לרבו ושפך לו קיתון על פניו". וכ"פ בש"ע (סימן תרטו סעיף ב) "הרואה קרי בליל יום הכפורים ידאג כל השנה. ואם עלתה לו שנה, מובטח לו שהוא בן העולם הבא".

והנה האם שאר העינויים ביום כיפור חוץ מאכילה ושתייה הם מן התורה או מדרבנן, ביומא (עג:) איתא "יום הכפורים אסור באכילה ובשתייה וברחיצה ובסיכה ובנעילת הסנדל ובתשמיש המיטה". והנה כל חמשת העינויים הוזכרו בלשון אסור ולא נתבאר אם אסורים מהתורה או מדרבנן. ונחלקו בכך רבנותא קמאי, דדעת השאילתות (שאילתא קסז) דכל חמשת העינויים ביוה"כ הם מדאורייתא. וכ"כ הסמ"ג (עשין לב). וכ"כ העיטור (סדר יום הכפורים). וב"מנחת חינוך" (מצוה שיז) כתב שכן דעת החינוך. אולם דעת הרא"ש (ריש פרק ח דיומא) דחמשת עינויים אינם

וחפשי בראשונים ומצאתי כן בהדיא בחידושי הרא"ה על הרי"ף דברכות שיצא לאור. וכן בחידושי ריטב"א על פסחים ע"ש, אלא שהזכיר גם כן שנהגו להחמיר. וכן ב"כף החיים" (ס"ק יב) העתיק את דברי המג"א ודעימיה ובסו"ד כתב "אבל בשיטת ריב"ב כתב דיום הכפורים שחל להיות בשבת דינו כשאר שבתות".

וכן סבר רבינו להקל בזה במוצאי יום הכפורים שחל בשבת. ומשמע מדבריו שלכתחילה ראוי לברך על נר ששבת אלא שבאם אין מצוי לפניו נר ששבת יש להקל לברך על נר שהודלק זה עתה, ומדויק ממ"ש "דבאין לו רק יוצא מאבנים מברך משום שבת" וזהו כשיטת הריטב"א שכתב "שהיה נראה שאור ששבת עדיף שבזה היה יוצא ידי שניהם" וכמסקנת השער הציון שטוב להחמיר בזה.

מח. הגאון רבי יוסף צבי סלנט זצ"ל - ספר "עמוד אש" (עמ' קמח). וז"ל המעשה: "נהוג היה אצל רבינו, כי במוצאי יום הכפורים אחר הטעימה, התכנסו מקורביו בביתו, וסתם בעלי בתים, ומקשיים אמרות טהורות היוצאים מפיו בקדושה ובטהרה".

"מעשה ורבינו הבחין בשעת ישיבתם בביתו, כי אחד הנוכחים שרוי בדאגה והריהו מלא צער, רבינו הקדוש שיער שהלה נכשל בראיית קרי ר"ל ביום הכפורים, שעל זה אמרו חז"ל ידאג כל השנה. אותו רגע הרים רבינו גבות עיניו כשהוא מפנה מבטו כלפי הקהל העוטר את שולחנו ואומר בתום: חכמינו ז"ל אמרו הרואה קרי ביום הכפורים סימן רע לו וידאג כל השנה, אבל היינו דוקא אם נאמר שהעינויים כולם האמורים ביום כפור הם מן התורה, אבל אם נאמר כי העינויים כולם, חוץ מאיסור אכילה ושתייה, לא נאסרו

ועוד כת' בשבט הלוי לחלק בין ירדת גשמים בחג הסוכות לראיית קרי ביוה"כ, דשאני איש פרטי מכלל כולו. ודברי התוס' בסוכה הוא על כלל ישראל או רובו, אבל לעולם לאיש פרטי מן השמים יש רמז למעשיו אף במילי דרבנן.

עוד כת' לחלק בין ירדת גשמים בחג הסוכות לראיית קרי ביוה"כ, בשו"ת "יביע אומר" (ו, או"ח סימן מד) דבחג הסוכות, מנהגו של עולם שירדו גשמים בחג שהרי עונת גשמים היא כמ"ש במשנה ריש תענית, ורק מכיון שע"פ התורה נצטוונו במצות סוכה, חשיבי סימן קללה בחג, לפיכך אם היה אפשר מדין תורה להתגונן מפני הגשמים, אף אם מדרבנן לא מהני, מ"מ לא חשיבי סימן קללה, כיון שבדרך הטבע הוא זמן גשמים. אך לגבי הוראה קרי ביוה"כ"פ הוא מקרה יוצא דופן, ולכן נחשב לסימן קללה כשהשביעוהו במה שבידם להשביעו (וכלשון רש"י) אף אם ה' עניינים אינם אלא מדרבנן.

ובאחרונים דנו באזהרת חז"ל ברואה קרי ביום הכפורים שיראג כל השנה, מה הדין היכא שראה קרי בדרך הטבע, ב"נשמת אדם" (כלל קמה סימן ב) נקט דמי שראה קרי דרך הטבע מחמת אחד משבעה דרכים שבודקים בהם את הזב [וכדאיתא בנזיר (סה:)], אין בזה סימן לא לכאן ולא לכאן, ולא דברו חכמים בזה. וכ"כ בשו"ת "רב פעלים" (ב, או"ח סימן סא) ע"ד הנשמת אדם שיפה כתב. וכ"כ ב"משנה ברורה" (סימן תרטו ס"ק ג) דהוא דוקא כשלא היה מחמת רוב אכילה ושתיה או מחמת הרהור וכדומה, אבל שיועד שבא מחמת הרהור וכדומה, אף דגדול עונו, מ"מ אינו בספק מיתה כי הוא בעצמו גרם לו. ובשעה"צ (ס"ק ד) ציין מקורו מ"ברכי יוסף וכתב סופר (סימן קי) והגהות רבי ברוך פריינקיל ושא"א.

ובשו"ת "צמח צדק" (שער המילואים, סימן סב) כת' דאף דלא שכיח הרהורי עבירה בעריו"כ, מ"מ כל אחד שמפחד ע"ז פן יראה קרי, וזה שכיח טובא בעיוה"כ, פחד זה יוכל לפעול שיראה קרי בליל יוה"כ, ולא מהשמים השביעוהו. ועוד כת' בשם זקנו הגר"ז שזהו דוקא לאנשים גדולים מאד ששייך לומר עליהם מן השמים השביעוהו, משא"כ למי שאפשר לומר שהוא גרם לכך, אינו בכלל זה כלל.

אלא מדרבנן. וכן דעת התוס' (יומא עז: ד"ה דתנן) והטור (סימן תריא). וראה במה שאסף בזה ב"שדי חמד" (מערכת ח' כלל קל"ה). וב"משנה ברורה" (סימן תריא ס"ק ג) כתב ע"ד הש"ע שפסק "ואין חיוב כרת אלא על מלאכה ואכילה ושתיה", וז"ל: "אבל אינך אין בהם אלא איסורא גרידא, מכל מקום יש אומרים שהוא מן התורה, דהא ילפינן להו בש"ס מקראי. ויש אומרים שאינן אלא מדרבנן. וקראי אסמכתא בעלמא נינהו". וסיים "ולמעשה ראוי להחמיר". וראה ב"שער הציון" (ס"ק א-ג) מה שציין לשיטות הראשונים דפליגי בזה.

וכדברי רבינו דדוקא אם שאר העניינים הן מן התורה או נאמר דהרואה קרי ידאג כל השנה, כ"כ הגאון האדר"ת זצ"ל ב"ילקוט דוד" (עמ' קנג) ובמאמרו "הלכות גדולות" שנדפס במאסף "כנסת הגדולה" {וארשא תרנ"א} (ד, עמ' 55) וז"ל: "ומדברי התוס' סוכה כתבתי זה רבות בשנים בעזה"י, ראיה דארבעת העניינים ביוה"כ ג"כ מן התורה מהא דשלהי יומא שהרואה קרי ידאג כל השנה כולה. ופירש"י (ד"ה ידאג) משום שהוא כשופך לו רבו קיתון על פניו, יעו"ש. אך לאחר איזה שנים העירותי לחלק בעיקר דברי התוס' סוכה, ושי"ל דגם מצוה או איסור דרבנן כדאורייתא הם ורק שם שאני וכמש"כ בחיבורינו סדרי מועדות בעזה"י עכ"ל. [וראה במאמרו של הרה"ג ר' בצלאל דבליצקי שליט"א בקובץ "בית אהרן וישראל" (קכח, עמ' קנד) שציין כי ככל הידוע הגאון האדר"ת ומרן מהריל"ד לא נפגשו מעולם, ובעת עלות האדר"ת לירושלים בשנת תרס"א כבר נח נפשיה של מהריל"ד שחלי"ש בשנת תרנ"ח, בקובץ כנסת הגדולה בודאי לא עיין מהריל"ד זיע"א, כך שיש לומר כי שני נביאים נתבאו בסגנון אחד].

והגאון רבי יעקב אשר גרייבסקי זלה"ה בס' "שבט הלוי" (סימן ז) הביא את דברי הגאון האדר"ת ששמעם מפיו וכת' דאפשר אף אם שאר העניינים אינם מהתורה ידאג כל השנה משום שראיית הקרי באה כתוצאה מכך שהיה שבע וכמובא בגמ' שם ומשום הכי ידאג. או כיון דאירע עבירה לידו ביוה"כ וחמורה כזאת. או משום שאירעו טומאה ביום הקדוש וע"ז ידאג.

## ארבעת המינים

**מה].** כשהיה נשאל רבינו על אתרוג אם הוא מהודר או לא, היה עונה שלא יפסוק עד שיביא בפניו השואל שנים או שלשה אתרוגים ועליהם יאמר מי הוא המובחר מט.

ולכן מתחשבים שפיר גם עם איסורי דרבנן עכ"ל. והגרש"ד מונק זלה"ה בשו"ת "פאת שדך" (ב, סימן קלג) הביא את הדברים המיוחסים לרבינו והקשה דהיאך אפשר לדחות סוגיא מפורשת ביומא דידאג כל השנה? אלא ודאי דהתוס' דסוכה ס"ל דתשמיש המטה דאורייתא ודלא כהטור וב"י בשם הרא"ש וריב"א. וכתב דהעירו לו שכן מבואר בתוס' דיומא (עו. ד"ה דתנן) בשם ר"ת דכל עינויים דיה"כ מדרבנן חות מאכילה ושתיה. וצ"ל שהוא מחלוקת בין בעלי התוס' דיומא לבעלי התוספות דסוכה וצ"ע. וכתב בסו"ד "יותר נראה שלא יצאו הדברים מפי הגאון זצ"ל".

מט. הגאון רבי יואל הרצוג זצ"ל בשם אחי רבינו - הגאון רבי נח יצחק זצ"ל - ס' "אמרי יואל" (עה"ת ויקרא, דרוש לד לפרשת אמור). וז"ל: "בילדוטי שמעתי מהגאון ר' נח יצחק ז"ל ראב"ד דעיר לאמזא כי בהיות אחיו הגאון ר' יהושע ליב דיסקין ז"ל אב בית דין והביאו לפניו לפני חג הסוכות אתרוגים לראות ולפסוק אם הם מהודרים, היה דרכו להשיב בזה הלשון 'לא אשיב עד שתביא שני אתרוגים או שלשה ואז אתבונן בהם ואומר לך מי מהם המובחר'".

וביאר בכך הגאון בעל אמרי יואל: "ונראה לי כי כוננו היתה כי כשם שאי אפשר למצוא צדיק גמור בלא חטא, בלא סדק, בלא חזונית, בלא שינוי מראה או מורכב משקר ואמת, היינו צבוע, כן אי אפשר למצוא אתרוג בלי שום קטרוג, הדרך הוא כי האתרוג לכתחלה ביפיתו מסמא העינים, ואחר התבוננות רואה האדם כי טעה לאמר כי נקי הוא ורק מוצא נקודה משונה ואחר עוד התבוננות מוצא נקב קטן וכו', ולכן לא רצה לאמר על אחר בפירושו כי מהודר הוא, ורק אם הביאו שנים או שלשה אז בחר את האחד אשר היה מובחר לגבי האחרים ואמר כי זהו המובחר לא באמת ורק לגבי האחרים הוא יותר טוב מהם ולא בהחלט שהוא טהור לגמרי וזאת היה אמת".

ובספר "דברי נחום" (סוכה שם ע"ד התוס' הנ"ל) להגאון רבי נחום יצחק פראנק זלה"ה הביא את השמועה המיוחסת לרבינו באופ"א וז"ל: "שמעתי בשם רשכבה"ג מהרי"ל דיסקין זצוק"ל שמביא ראייה מדברי התוס' אלו דתשמיש המטה ביוה"כ אסור מדאורייתא, דאי נימא דאינו אסור אלא מדרבנן, א"כ אמאי אמרי' דאם ראה קרי ביוה"כ ועלתה לו שנתו מובטח לו שהוא בעה"ב דכל העולם היו בעינוי והוא לא היה בעינוי. ואי נימא דאינו אסור אלא מדרבנן אבל מדאורייתא מותר, אמאי מובטח לו שהוא בעה"ב, דהא מן השמים לא דיני מחמת האיסור דרבנן כמ"ש התוס' הכא".

"ונראה לי דיש לדחות דהנה ב"ערוך לנר" מביא תוס' רעק"א בתענית בטעמא דאם לא אסור אלא מדרבנן לא שייך לומר סימן קללה, משום דיכול לקיים המצוה דאורייתא. [וזהו שלא כדהתוס' בסוכה ג.]. ולפי"ז אין ראייה כלל לתה"מ ביוה"כ, דהתם כין דעכ"פ אסור שייך לומר דמן השמים סייעו אותו" עכ"ל.

והגרש"ז אויערבאך זלה"ה בחידושי "מנחת שלמה" (סוכה ב.) הביא דוגמא לזה שסימן ברכה וקללה שייך דוקא בדברים שהם מדאורייתא מדברי הסמ"ע (חו"מ סימן סז ס"ק ב) דברכת התורה "וצויתי את ברכתי" הוא רק על שביעית דאורייתא. וכתב עוד בשם רבינו כפי המובא לעיל בדברי נחום וז"ל: "וכע"ז מבואר מדברי המהרי"ל דיסקין דהוכיח שתשמיש המיטה ביום הכפורים אסור מן התורה, דאל"כ למה אמרו בסוף יומא דהרואה קרי ביום הכפורים ידאג כל השנה או להיפך, הא אפשר שישמש מיטתו ויראה בהיתר, ומ"ט ידאג כל השנה? אלא מוכח דאסור מן התורה".

"ברם נראה לדחות דתשמיש המטה אסור מדרבנן, ומ"מ ידאג כל השנה כיון שראית קרי הוי לגבי אדם היחיד בפרטות, וזה ודאי תלוי במצבו של כל אדם

מין]. אמר רבינו דיש להקפיד בכשרות והידורי אתרוג אף כשחל יום טוב ראשון של סוכות בשבת ולא נוטלים בו אתרוג כבכל השנים האחרות, שמא יבנה המקדש ואז יטלו את הלולב גם ביום הראשון מדאורייתא וכמבואר ברמב"ם (פרק ז מהלכות לולב הלכה טו)<sup>1</sup>.

לחיות יהודים גמורים. ולכן קשה לנו מדוע הנפטר הזה היה רופא מומחה, ובכל זאת לפעמים שב בתשובה ונעשה ליהודי גמור ותלמיד חכם, וגם רחם רבנו ועושה צדקות, ובפרט בימיו האחרונים שב בתשובה שלמה, מדוע נשתנה הוא לטובה, ורעיו רוב רופאי ישראל אינם עושים כן אף לסירוגין, לכן לגבי רעיו הרופאים הוא צדיק. וזאת הכונה 'יתר מרעהו' אף שבאמת אין כאן יתרון גדול, ורק יש בו יתרון לגבי רעהו הוא צדיק".

"ובזה מובן היטב מה שדרשו בעירובין (כא): אל תקרי בכפרים אלא בכופרים, אחר שרואה כל הכופרים או הצדיקים אף שאינם מובחרים באמת, נעשים מובחרים מטעם יתר מרעהו צדיק, כי צדיק מהודר בלא שום פגימה אי אפשר למצוא כמו שאי אפשר למצוא אתרוג בלי שום פגימה, ורק על ידי השתוות לאחרים, אז הוא מובחר לגבם, ומטעם מאמרם (מנחות כז). העושים פירות זקוקים לשאינם עושים פירות, כי זולתם לא היו צדיקים" עכ"ל.

ג. מובא בס' "ארחות רבינו" (ב, עמ' רעז) שבעל הקהילות יעקב זצ"ל אמר בענין נקב באתרוג הלא השנה חסר כשר. ואמרו לו שאומרים בשם המהרי"ל דיסקין לקנות אתרוג כשר ליו"ט שמא יבנה ביהמ"ק [ואז יטלו את הלולב גם בגבולין בין ראשון שחל בשבת וכמבואר ברמב"ם (פרק ז מהלכות לולב הלכה טו)]. והשיב הקה"י: כשיבא המשיח יהיו גם אתרוגים כשרים.

וכעין הוראת רבינו, כ"כ בשו"ת "בנין שלמה" (השמטות סימן כט) שדן בשנה שחל יו"ט ראשון של סוכות חל בשבת יש להימנע מלקנות לולב בהקפה, שמא יבוא המשיח ואז יחול דין 'לכם' כל שבעת הימים גם בגבולין. ובפרט לפי מה דאיתא בזה"ק שמשית עתיד לבוא בחג הסוכות, ועל שם זה נקרא חג האסיף שיאסוף ויקבץ פזורנו מארבע כנפות הארץ. ולפי"ז ביאר מה שסיד הפייט רבי אליעזר הקליר לומר

וציין עוד מעשה עד"ז ששמע מרבו הגאון רבי נח יצחק זלה"ה: "ובזה האופן שמעתי ממורי הגאון ז"ל כי בק"ק לאמזא היה רופא יהודי אשר בילדותו למד הרבה, היינו שהיה מוסמך הוראה, והיה שמו מפורסם 'העילוי מלובלין', ועל ידי סיבה הלך לעיר ווינן להשתלם בחכמת הרפואה, שמו היה אפרים עדעלשטיין והרבה כתוב אודותיו בהאסיף משנת תרמ"ח, לפעמים התנהג עצמו כמו רוב הרופאים, היינו בלא תורה ובלא יראה המקיימים מאמרם (קדושין פב). טוב שברופאים לנהיגם. ולפעמים היה מתחרט ולבש תפילין ולמד תורה. ויהי היום כי נשמחו יצאת ממנו והלכה לשמים, אז נעשו שתי מפלגות, הדורשין לשבח ולגנאי, מהם אמרו כי כדאי להספידו יען שלסירוגין היה צדיק. ומהם אמרו שלא להספידו יען שלסירוגין לא היה צדיק".

"ויאמר הגאון ר' נח יצחק ראב"ד דק"ק לאמזא כי כדאי להספידו, וזאת אשר פתח: איתא (משלי יב, כו), הכונה אף שאתה רואה לפעמים איש שאינו צדיק כל תשפוט אותו, ורק חקור ודרוש על כל בני מינו, על כל רעיו ועל כל בני אומנותו, ואם תמצא בין כל רעיו כי הם גרועים ממנו, זאת היא ראייה צודקת, כי לפי אומנותם ולפי מסחרם קשה להם להיות צדיקים. והוא האחד מן כל בני מינו עולה על כולם, ומוכרחין אנחנו לאמר שהוא צדיק. והנה מדרך הרופאים היהודים בזמנינו הם לא כהרופאים הראשונים כמו הרמב"ם, הרמב"ן ז"ל וכו' או כהרד"ק וכו' אשר היו צדיקים וגדולי הדור, אשר תורתם זורחת גם היום על כל הארץ, ורק רובם הם לא צדיקים. השורש לזה הוא יען תחלתם באונס וסופם ברצון מפני שצריכים ללמוד החכמה הלזו בין העמים כי לעת עתה אין כאן ד' אמות של חכמה הלזו בידי היהודים, ואחר כך הולכים להתרגל בבתי חולים מהעמים, וממילא מקיימים ויתערבו בגוים וילמדו מעשיהם. ואם כן אם הרוב אינם צדיקים, זאת מראה לנו כי אי אפשר להרופאים

בחג הסוכות "קייחתם בדמים יכשרו לאל איום, ראויים להינטל בזה ראשון יום" ומסיים שם "מסתפינא לומר דבר חדש בזה שלא נמצא בשום פוסק ראשון ואחרון שיכתוב כן, אך לא באתי אלא לעורר".

וראה ב"בכורי יעקב" (סימן תרמט ס"ק לט) דכתב דאף דחסר אינו פסול בשאר הימים, אבל הידור יש שלא יהיה חסר גם בשאר הימים. ועי' גם ב"כף החיים" (סימן תרמט ס"ק עו) דלפי הסוד צריך שיהיה שלם כל שבעה.

ומעשה דומה סיפרו על הגאון רבי זלמן בהר"ן זלה"ה בספר "ארח דוד" (עמ' קלב) כשבא אברך אחד בשאלה לפניו על אתרוג וענה לו הגר"ז שיש פסול של חסר באתרוג. אמר לו האברך הרי השנה חל יום טוב ראשון של סוכות בשבת וחסר כשר כשאר ימי חול המועד. נחרד הגאון ר' זלמן ואמר לו אינך מאמין בביאת המשיח, והלא כשיבנה בית המקדש יטלו את הלולב בגבולין גם ביום הראשון שחל בשבת ואתרוגך יהיה פסול.

וראה לעיל (הערה...) שהובא ממ"ש בס' "מנחת יוסף להגאון רבי יוסף אריה פרעגער זלה"ה מבריסק (הוספות חדשות עמ' ז) שנשאל רבינו אם לקצור שעורים בחול המועד פסח כי היה דבר האבד, כי במשך יום או יומיים יתפזרו הזרעים והשיבולים ויפלו לארץ. ואף שהוסכם להתיר, מ"מ שלח להגר"ש סלנט שהוא יגיד ההיתר. אך אמר להשוואל, שדעתו שעכ"פ ביום א' של חוה"מ לא יקצרו ולא אמר טעמו של דבר והלכו לגהרש"ס והתיר ג"כ, אך נתפלא מאד על האיסור של יום ראשון. לאחר החג שאל רבינו אם שמרו כמצותו ביום א' והשיבו כן. אמר להם, עכשיו אומר לכם טעמו של דבר, כי אולי יבא משיח היום, כי ביו"ט לא יוכל לבא, אך בראשון דחוה"מ יכול להיות וא"כ אסור לקצור את העומר, כי ביו"ט שני של גלויות דהוא זמן קצירה הוא יום א' דחוה"מ, אבל לאחר מכן עיצומו של יום מתיר. ולא רצה לגלות תיכף הטעם, כי בודאי לא ישמעו לטעמים כאלו. עכ"ד.

ועי' בשו"ת "אגרות משה" (או"ח ה סימן ח) שהוכיח מסוגיא דסוכה (מא.) דהתקין רבן יוחנן בן

זכאי שיהא יום הנף כולו אסור. ופירש רש"י דבזמן שבית המקדש היה קיים, משהקריבו העומר בט"ז בניסן היו אוכלין חדש, וכשחבר בית המקדש מותר מן התורה לאכול החדש כבר משהאיר המזרח. אבל רבן יוחנן בן זכאי אסר עליהם אכילת חדש אחרי החורבן כל היום. וטעמא דמילתא משום שמהרה יבנה בהמ"ק [ויחזור דבר לאיסורו שאין לאכול בט"ז בניסן עד לאחר הקרבת העומר] ויאמרו אשתקד מי לא אכלנו בהאיר מזרח, השתא נמי ניכול. ואינהו לא ידעו דאשתקד דלא הוה בהמ"ק, האיר מזרח התיר. השתא דאיכא בהמ"ק, עומר מתיר. ומכח סוגיא זו הוכיח באגרות משה הוכיח מסוגיא זו דהחייב לצפות לישועה אינו בתורת ספק אלא בתורת ודאי, דאם היה רק ספק שמא יבנה בהמ"ק והוא גם רק ספק קטן, א"כ מהיכא תיתי שריב"ז יגזור ויאסור יום הנף שכל היום כולו אסור בחדש, כאשר מעיקר דין תורה כשאין בהמ"ק ואין קרבנות האיר המזרח כבר התיר החדש. אלא צ"ל דיש חיוב כל יום ויום לצפות כעין ודאי שיבא היום, וממילא יהיה חיוב לצפות בחמיסר בכל רגע ורגע שיבנה, ולכן גזר ריב"ז שיום הנף כולו אסור. וע"ע ב"דברות משה" (גיטין יח.) שהזכיר שם ג"כ דהחייב לצפות לישועה הוא בתורת ודאי ולא בתורת ספק.

ובנו"ע לציין כאן מרגינתא טבא מרבינו בענין זה על הפסוק (ויקרא כג, מ) "ולקחתם לכם ביום הראשון פרי עץ הדר" ובמדרש "פרי עץ הדר - זה סנהדרי גדולה של ישראל". ויש לבאר שהמדרש בא ליישב על שנוהרנו שהשמחה לפני ה' במקדש ז' ימים ובגבולין רק יום אחד. והשיב: יען שיש לחוש שאדם יכשל בעבירה ע"י ריבוי השמחה של חג וכמו שתקנו תענית בה"ב אחרי החגים מפני החשש הזה, לכן בגבולין לא ניתן לשמוח רק יום א', משא"כ במקום הסנהדרין אין לחוש לזה וכמו שמבואר בתוס' בבא בתרא (כא. ד"ה כי מציון) וז"ל "לפי שהיה רואה קדושה גדולה וכהנים עוסקין בעבודה, היה מכויין לכו יותר ליראת שמים". [ - הגאון רבי שמעון הלפרין זלה"ה (מלפנים מו"צ וילנא) - קו' "תפארת ירושלים {ירושלים, תרצ"ו} (קובץ ב', עמ' יז) וז"ל: "שמעתי בשם הגר"ל דיסקין ז"ל ומעט נופח משלי".]



מז]. סבר רבינו שהרבה מהאילנות בהם גדלים אתרוגים בארץ ישראל הינם מורכבים, ולכן היה בחפצו למנות אחראים לתקן ולעשות סדרים נכונים בבדיקת האילנות כדי להכריע אלו אילנות אינם מורכבים נא. ובמיוחד חשש רבינו על כשרותם של

והמצוה מוטלת לבלי להשוות בזה, ולא ימנע לעשות על האפשרויות עד יוציא הדבר לפעולה, ואך מהמותר להכביר בדברים בדבר הנוגע לכלל ישראל ואנכי אך את להודיע לגאון בשל מי מושעת התיקונים.

"וגאון בטח יתעורר מעצמו ויתאזר בכל עוז לעצור בעד הרעה כדי ה' עליו השכיל".

"עפ"י פקודת הרב הגאון הגדול הצדיק המפורסם מו"ה יהושע ליב דיסקין שליט"א הנ"ל ובקשתו, ערכתי מכתבים רבים, גם להגאונים המפורסמים בחו"ל, ולחתנו הרב הגאון המפורסם מו"ה חיים שליט"א הגאבדק"ק בריסק יע"א, אשר אביו זצ"ל היה הראשון מהמעוררים הדבר הגדול הזה, ולכן החובה על בנו לעשות נחת רוח לאביו נוחו עדן ולהזדקק בדבר הזה ולזאת במטותא ממע"כ גאון שליט"א כי יואיל נא גם גאון, בחם לבו בקרבו, לעזור לבנות הרבנים הגאונים בחו"ל, במכתבי עליהם, בדברים חמים, למען הרים המכשול הגדול מכלל ישראל ושלום".

ומרן הגרי"ז מבריסק זלה"ה סיפר [בזמנו] שלפני כשמונים שנה שלח רבינו אגרת לאירופה בענין הכשרות של האתרוגים וכתב "שרוב אתרוגי ארץ ישראל מורכבים הם" [ספר "סוכת דוד" סוכה (עמ' קמח)].

ובענין אתרוגי א"י בתקופה זו שרבים מהם היו מורכבים, כבר כתב העיד כן בגודלו הס"ק הגאון מהרש"א אלפנדרי בתשובה (שו"ת הסבא קדישא ג, סימן יב) וז"ל: "דהנה בעת שאני מתגורר פה ירושת"ו חקרתי על זה ואמרו לי שכמעט כל אתרוגי א"י הם מורכבים... ואולם עתה שנמצאתי תוככי ירושת"ו אחר החקירה ידעתי כי בכל ארץ ישראל לא נשאר עתה אתרוגים שאינם מורכבים כי רוב ככל האתרוגים הם מורכבים, ובהם יוצאים ומברכים, וגם שולחים מאלה לכל העולם" עכ"ל. וכ"כ הגאון רבי גרשון העניך מאיזביצא בעל התכלת בסוף ספר "סוד ישרים" וז"ל: "אולם אתרוגי א"י רק חדשים מקרוב באו שהתחילו

נא. להלן מכתב הגאון רבי שואל חיים הורוויץ זצ"ל להגאון הנצי"ב מוואלאזין זצ"ל וז"ל: בעיה"ק ירושלם ת"ו, כ"ח אייר תרנ"ג. כבוד הרב הגאון הגדול הצדיק המפורסם נזר ישראל ותפארתו כו' כו' קש"ת מוהר"ר ר' נפתלי צבי הירש יהודא ליב שליט"א אבדק"ק ואלאזין זי"ע".

"בדבר אתרוגי עיה"ק אשר בחפץ הרב הגאון הגדול הצדיק המפורסם מו"ה ר' יהושע ליב דיסקין שליט"א הגאבדק"ק בריסק, לעשות ולתקן סדרים נכונים בבדיקת האילנות להוציאם מחשש מורכבים, אחרי שנודע לו עוד בשנה דאשתקד בבירור גמור, כי הרבה אילנות מורכבים נמצאים בגינות עיה"ק ואחב"י נכשלים בהם, ורבים מגאוני רוסיה ופולין הרעישו במכתביהם להרב הגאון הנ"ל על אודות הדבר הזה, אך מפאת קוצר הזמן אז לא עלתה בידו לתקן מאומה, ועתה כאשר התעורר הרב הגאון הנז' לעשות סדרים, למנות אנשים בקיאים יראי אלקים לבדוק אילנות, ולהפקיד ועד מיוחד מרבנים אנשי שם שהמה יהיו המפקחים על הדבר ולהרים המכשול הגדול מקרב עמנו, אך סוחרי האתרוגים דפה ממשיכים הדבר בדיחויים שונים, וכל כוונתם באה לדחוק השעה, למען ישאר הדבר גם השנה הזאת בלא תיקונים, שממאנים להוציא הוצאות על זה, ולכן החובה מצאתי להודיע הדבר כהויתו למע"כ גאון שליט"א, למען אשר ישים את לבו לתקן המעוות כאשר יוכל, היינו להזהיר סוחרי אתרוגים בחו"ל הסרים למרותו, אשר לא יהינו לעשות חוזה וברית במסחר אתרוגים עם הסוחרים דפה, עד אשר יעשו כל התיקונים כנ"ל. והמה הסוחרים דשם יעידו בהסוחרים בפה ע"י ידיעה טעלגראפית כי אינם יכולים להתקשר בברית המסחר עד יהיה בידם הכשר מהועד שימנה הרב הגאון הנ"ל, ואז יכנע לבבם הערל, ובע"כ יאלצו לקבל עליהם את כל הסדרים והתיקונים הטובים אשר את נפש הרב הגאון הנ"ל לעשות, להסיר המכשול הגדול אשר בו נכשלים רבבות אלפי ישראל, ועל כבוד גאון שליט"א, אשר עליו עיני ישראל נשואות החובה

## אתרוגי יפו שהרבה ערערו על אתרוגים אלו שהם בחזקת מורכבים נב.

כבוד מורנו הרב הגאון מהרנ"ה הלוי הי"ו אב"ד דק"ק יפו ת"ו את האגרת השומה מטה לשלוח ממנה העתקות לכל סוחרי האתרוגים. וזה נוסח המכתב:

"אזהרה חמורה לסוחרי אתרוגי אה"ק שבק"ק יפו והסביבות. הלא תדעו כי הני תרי צנתרי דהבא הגאונים הצדיקים היחידים בדורם, הגאון המפורסם וכו' מרנא ר' יהושע ליב דיסקין שליט"א והשני הדומה לו הגאון המפורסם וכו' מרנא ר' שמואל סלאנט שליט"א המה לנו כסנהדרי גדולה שבזמן המקדש היה קיים שיבנה בב"א, וכל הממרא את פיהם דינו כזקן ממרא. וע"כ כאשר יצא מפי הצדיקים האלה, וכן צוה הגאון הצדיק מרנא ר' יוסף דובער הלוי נבג"מ אב"ד דבריסק לפני מותו לגזור אומר שלא למכור אתרוגי יפו וסביבה עד אשר יבחרו אנשים צדיקים ונבונים לבדוק האילנות שלא יהיה בהם חשש מורכבים, והמה יבאו על החתום בח"י ממש על האתרוגים אשר ימכרו בחו"ל, כן תהיו סרים למשמעתם. ואם ח"ו לא יקיימו מצותם, בודאי לא יקנו מאתם אתרוגים בכל חו"ל למען לאשר יתפרסם הדבר במ"ע [במכתבי עת] שלנו בכל תפוצות ישראל, והנזהר את נפשו מילט" עכ"ל.

ועיקר הנדון אודות אתרוגי יפו החל בשנת תרל"ז שאז יצא לעז כי אתרוגים אלו הם בחשש מורכבים, ובאותה תקופה י"ל הקונט' "פרי עץ הדר" {ירושלים תרל"ח}, ושם הובא מכתבו של הגאון רבי שמואל סלנט לזלה"ה לאלוף נעוריו הגאון רבי יצחק אלחנן ספקטור זלה"ה ובמכתבו מתאונן על כשרותם המפוקפקת של אתרוגי יפו וז"ל: "האתרוגים הגדלים בסביבות העיר יפו אשר איתחזק ריעותא כי נמצאו שמה אילנות מורכבים אתרוג בלימון, ואחר הבדיקה אם כי יש שמה אילנות הרבה שאינם מורכבים, אך מי ינבא ומי יהיה ערב בדבר כי הגוים הלוקטים מפרדסים שלהם יראו מלערוב אלו עם אלו, וגם שמירה אינו מועיל בהם כי אתנו המדע אשר בעת שהולכים כמה מאחב"י יחד לאיזה כפר לעשות שמה שמורה לחג המצות משעת קצירה ועיניהם על דרכיהם, בכל זאת כבד מאד לשמור שלא יערבו הגוים חטים ישנים תוך העומרים הנקצרים לשם מצוה אשר זה נעשה ביום

לברך עליהם, אבל מעולם לא ברכו עליהם והיו מוחזקים בחזקת מורכבים, כי רבות בשנים אשר היתה הארץ שממה מאין ישראל יושב עליה" עכ"ל. וכ"כ הראב"ד דג'רובא בספר "ברית כהונה" להגאון רבי משה כאלפון הכהן (א, מערכת אל"ף, ערך אתרוג, אות יג) וז"ל: "אתרוגי ארץ ישראל - לפי מה שנתבאר מדברי רבני ארץ ישראל וביחוד הרב ישא ברכה ז"ל, ולפי מה שחקרנו גם מרבני דורינו שכמעט רובם ככולם מורכבים הם, ולכן אין אנחנו מתירים אותם רק ע"י תעודת רב שם שאין בהם חשש מורכב" עכ"ל. וכ"כ הגאון מסאטמאר בשו"ת "דברי יואל" (א, סימן צו) וז"ל: "וזה איזה שנים שדיברתי פה באמעריקע עם ראש הסוחרים שרוב אתרוגי א"י המובאים לכאן הוא על ידו, והודה לפני בפה מלא שהמה מורכבים" עכ"ל.

אמנם הרבה מהפוסקים החזיקו את אתרוגי ישראל כבלתי מורכבים ביניהם בשו"ת "תורת חסד" (סימן לד) שאתרוגי ארץ ישראל מוחזקים בכשרות מימי קדם. וכ"כ בשו"ת "לב חיים" (סימן קכא) שקבלה בידינו שאתרוגי גינובה וא"י תובב"א אינם מורכבים. וכ"כ בשו"ת אבני נזר (חו"מ סימן קסו) שאתרוגי ארץ ישראל אין בהם חשש מורכבים שתמיד היו שם גדולי ישראל ויש לנו מסורת דור אחר דור. ובתחילה שהיתה הארץ שממה כמה שנים, פשיטא שלא היה אז מי שירכיב בשגם כמעט שלא עשו עמהם עמק לא היה נחוץ להם להרכיב. וכ"כ ב"תבואות הארץ" לרבי יהוסף שווארץ (עמ' שפג) שלא נמצא אתרוגים מורכבים בא"י בשנת תר"ה. וכ"כ בשו"ת "אפרקסתא דעניא" (ב, סימן ק) שאתרוגי אר"י לא צריכים סימנים דהמה כשרים עפ"י מסורה "ואתרוגי ארה"ק חכמי ארץ ישראל יראי ה' יעמדון ויגידון על אתרוגי אר"י בכל מה דצריך לסהדותא".

נב. "החבצלת" {ירושלים, כ"ו מנחם אב התרנ"ב} (עמ' שי) עפ"י בקשת רבינו לשלוח את האגרת דלהלן שנכתבה ע"י הגאון רבי עזריאל אריה ליב ב"ר אברהם אבלי זלה"ה [אב"ד טאריינפעל ובעל "שלמה משנתו"] וז"ל שם: "מטעם כבוד הרב הגאון הר"ר יהושע ליב דיסקין הי"ו אב"ד דק"ק בריסק, נשלח אל

מח. לפי הידוע רבינו הסכים על אתרוגי שכם כמקום מוחזק שבו עצי האתרוגים הם בלתי מורכבים<sup>ג</sup>. וכן נראה שהסכים על אתרוגי אום אל פאח וחיתין שמוחזקים

הנמצאים באום אל פחם, חיתין ונאצרא, אין על האתרוגים הגדלים שם שום שמץ חשש ופקפוק כלל. וגם זאת שלא מצאו בכל אלו המקומות אף אילן אתרוג אחד מורכב כלל וכלל, ולכן כל הגנות הנ"ל כשריה המה בלי שום פקפוק ואין עליהם שום נדנוד דיבור הקל כלל וכלל, וכאשר המה מוחזקים בתכלית ההידור והכשרות מכמה מאות שנים. [נראה להלן בהערה הבאה מש"כ בזה].

והנה הוראה יראה כי חלק עיקרי מהנדון פה הוא על "תולדות המורכב", והיינו שהמקור שמשם נלקח הענף או הגרעין שממנו נשתל היה מורכב או שגם הוא מצאצאי מורכבים קדומים וכפי שכתב להדיא הגר"ש סלנט והו"ד ב"תורת רבינו שמואל סלנט" (א), סימן יב) שהמכשירים טוענים כי יש המכשירים אתרוגים אלו. וכבר בשו"ת "בית אפרים" דן בזה והכשירו. וכן בשו"ת "חלקת יואב" (או"ח סימן לב ענף ו) העלה דאתרוג הבא מתולדות המורכב לית ביה שום חשש כלל, ורק שצריך שיהיו לו קליפה עבה ומיץ מועט כדרך האתרוגים הכשרים, כי אם לא כן הוא ספק פסול.

אמנם דעת הרבה פוסקים לפסול תולדות המורכב וגידולי גידוליהם עד עולם. וכ"כ בשו"ת מהרא"ל צינץ (ד, סימן ו). ובשו"ת "בגדי ישע" (סימן טז).

והגר"ש סלנט במכתבו הנ"ל העתיק את דעות הפוסקים בזה וז"ל: "בזה הגאון ר"ז מרגליות מבראד ז"ל [בעל בית אפרים] מכשירים, וכמה גאונים חולקים עליו בזה, הגאון בעל גט מקושר ז"ל בתשובת בגדי ישע, והרה"ג ר' שמואל מביאליסטאק ז"ל. וכמדומני שגם הגאון בעל בית מאיר ז"ל והגאון מוהר"ע אייגער ז"ל החמירו בזה".

וב"מועדים וזמנים" (ו, סימן ס) כתב כי הגר"ח הלוי מבריסק זלה"ה החמיר בתולדות המורכב.

נג. ראה ב"ישורון" (ל, עמ' תתקכ) שכפי הידוע רבינו והגר"ש סלנט הסכימו על שכם כמקום מוחזק, ובני ירושלים המדקדקים נטלו משם בימיהם ולאחריהם עד לשנת תש"ח.

אחד הקצירה והדישה, וכ"ש בלקיטת האתרוגים אשר יארכו ימי לקיטתן שאין לקיטתן כאחת, ודאי איכא למיחש טובא לזיוף ועירוב. זאת ועוד, כי רבים מפקפקים ואומרים כי יש לחוש מאד על השתילים ונטיעות הנלקחים מהאילנות המורכבים שמה אתרוג בלימון ובזה אין שייך בדיקה. [וע"ע עוד מש"כ בדעת הגר"ש בזה ב"אדרת שמואל" (עמ' קפ)].

אמנם מובא שם בקו' הנ"ל עוד כי הגאון החסיד רבי אהרן עזריאל זלה"ה [מחכמי ק"ק חסידים "בית אל" בירושלים ובסוף ימיו התגורר ביפו] הכשירם לאר הבדיקה וז"ל שם: "יען כי רבים מגרי עה"ק יפו העידו עדות גמורה כי שמעו מהגנים שמה שהמה מורכבים, לזאת יצא הרב הגדול מוהר"ר אהרן עזריאל אחד מדייני אחינו הספרדים יצ"ו לחקור ולברוק את הגנות שמה, ומכל גנות העה"ק יפו ת"ו בירר וזיקק שלשה גנות אשר לא מצא בהם אילנות מורכבים, ובאחדים מהמה מצא מורכבים, ועקרו, ונדרשו וחקרו שמה מאין הובאו השתילים האלה ליפו, העיד החכם הספרדי מוהר"ר יהודא הלוי כי הוא נטע גרעיני אתרוג מגרעיני קורפו בגן השר משה מנטפיורי הי"ו, ומהם לקחו בעלי הגנות ונטעו בגנותיהם".

עוד מובא בקו' הנ"ל כי בחודש אלול תרל"ז ערך הבר"צ שבירושלים פסק דין להכשיר אתרוגי יפו באשר עפ"י הדין אין לחוש לזה כלל, כי אם באנו לחוש לזה לא נשאר לנו אילן אתרוג בעולם, לכן כל אילן ואילן אשר יובדק ע"י מומחים שאינו מורכב אין לנו לחוש אולי הוא שתול מאילן מורכב והוא כשר לכל הדיעות בלי שום פקפוק. אבל הגאון מקאליש רבי מאיר אויערבאך זלה"ה לא רצה להסכים לזה, וע"כ לא יצא אז פסק הבר"צ לאור, כי הרבנים בד"ץ לא רצו להתיר כי אם בהסכמת הגאון מהר"ם אויערבאך מרא דאתרא קרתא קדישא.

וע"ע בשו"ת "ציץ אליעזר" (יא, סימן מד) שהאריך בכ"ז וציין כי לעומת האנדרלמוסיה ששררה אז בנוגע לאתרוגי יפו, הסכימו כולם פה אחד אחרי בדיקה מדקדקת בחפירת כל שרשם בארץ כי הגנות

בהכשר משנים קדמוניות י"א עוד שאתרוגי לפתא היו חביבים על רבינו והיה נוטל מהם נה.

ובענין כשרות אתרוגי שכם, ראה בהסכמת הגאון הראש"ל רבי יעקב שאול אלישר זלה"ה לספר "בכורי שלמה" להגאון רבי שלמה רזכטה (א, עמ' 4) שהעיד בגדלו בזה"ל: "אנא נפשאי א"י ירושלים שלי"ת, וזכורני מזה למעלה מששים שנה ואת היותרת שהיו אתרוגים בעה"ק שכם ת"ו בכפר אל פאחים בלתי חשש הרכבה כלל והיינו לוקחים מהתם לכל הארצות הקדושות יוב"ב". וכן ב"לקוט פרי עץ הדר" לרבי יהודה נח בארנוב זלה"ה (עמ' טז) העיד מזכרונו שהיו לוקחים אתרוגים מהעיר שכם שאין בהם חשש הרכבה כלל.

נד. כפי הנראה מהמובא בקובץ "תל תלפיות" {ויטצען תרנ"ה} (מחברת ג, עמ' 12) וז"ל הכותב: "בדבר אשר שאל אולי יש בידי מקום נאמן ומוסמך לקנות שם אתרוגים בלי חשש מורכב, הקשה לשאול באופן כזה בריחוק מקום, כי גם בקירוב מקום צריך יגיעה וטירחא מכש"כ לצורך הכלל. ואשר בדינו להודיע בזה, כי אם ימצא שם במרחק בקי היודע להבחין במראית העין על אשר יאמר עליהם כי המה ממקומות אם אל פאחים או חטיין, המקומות הללי מוחזקים בהכשר משנים קדמוניות ונכרים לבקי במראית עין. ויש עוד מקומות שלא שלטה עליהם עדיין חשד ההרכבה, אבל קשה שימצא שם בקי ומכיר, אבל ממקומות אלו לפי שגדלים שם הרבה אי אפשר שימצא בקי שם להכירם מחמת דשכחי, ויכול מע"כ לשמור על חזקתם הראשונה עכ"פ. והיה ראוי הרבה לדבר בענין הגדול הלזה, כי באמת היה ראוי להושיב בית דין עם בודקים מומחים מיוחדים לכל האתרוגים הנשלחים מעיר הקודש יפו ת"ו, אולם היה נדרש לזה הוצאה מרובה וכו'. וכך כבר עלה במוסכם אצל כבוד רבינו וכו', כי כן ראוי לעשות, אולם לא עלתה בידו מחמת גודל ההוצאה שלא רצו הסוחרים ליכנס בזה" עכ"ל.

ונראה כמעט בבירור כי מכתב זה נכתב ע"י תלמיד רבינו ועל דעתו ומכמה טעמים. האחד המכתב מיועד להגאון רבי שמחה הלוי במברגר אב"ד וירצבורג. ונודע הגאון הנ"ל טרח לברר מה דעת רבינו בענין

ארבעת המינים הבאים מארץ ישראל וכמובא להלן (הערה...) ששלח מכתב לתלמיד רבינו בשאלה בענין הוצאת אתרוגים מא"י לחו"ל האם מותר הדבר ואיך הדין בשמיטה ונרפס בשו"ת "זכר שמחה" (סימן ריז). כן אותו מכתב תשובה היה מאת "הגאון זצ"ל מירושלם עה"ק תוב"ב, אשר צוה שלא לפרסם את שמו הטהור" ואף כאן בקובץ "תל תלפיות" הוא מ"גדול אחד נ"י בארץ הקדושה תוב"ב". [נראה בהערה להלן שבהגלות נגלות כת"י התשובה הזו, נודע שהכותב הוא נאמן בית רבינו - הגאון רבי מענדיל מוינישטר זצ"ל. ואפשר שאף הוא כותב התשובה כאן]. ועוד ראיה לומר שכותב התשובה הוא תלמיד רבינו ועל דעתו ממש"כ "באמת היה ראוי להושיב בית דין עם בודקים מומחים מיוחדים לכל האתרוגים הנשלחים מעיר הקודש יפו ת"ו, אולם היה נדרש לזה הוצאה מרובה וכו'. וכך כבר עלה במוסכם אצל כבוד רבינו וכו', כי כן ראוי לעשות, אולם לא עלתה בידו מחמת גודל ההוצאה שלא רצו הסוחרים ליכנס בזה", וזהו ממש כמובא לעיל (הערה...) "בדבר אתרוגי עיה"ק אשר בחפץ הרב הגאון הגדול הצדיק המפורסם מו"ה ר' יהושע לייב דיסקין שליט"א הגאבדק"ק בריסק, לעשות ולתקן סדרים נכונים בבדיקת האילנות להוציאם מחשש מורכבים... אך מפאת קוצר הזמן אז לא עלתה בידו לתקן מאומה, ועתה כאשר התעורר הרב הגאון הנז' לעשות סדרים, למנות אנשים בקיאים יראי אלקים לבדוק אילנות, ולהפקיד ועד מיוחד מרבנים אנשי שם שהמה יהיו המפקחים על הדבר ולהרים המכשול הגדול מקרב עמנו, אך סוחריו האתרוגים דפה ממשיכים הדבר בדיחויים שונים, וכל כוונתם באה לדחוק השעה". ונהרי זה ממש כפי המובא בהערה כאן במכתב מתליד רבינו "וכך כבר עלה במוסכם אצל כבוד רבינו וכו', כי כן ראוי לעשות, אולם לא עלתה בידו מחמת גודל ההוצאה שלא רצו הסוחרים ליכנס בזה". הרי נראה שהכותב הוא תלמיד רבינו ועל דעתו. וא"כ סבר שאתרוגי אום אל פאחם וחיטין הם בחזקת בלתי מורכבים.

מט]. בענין אתרוגי יריחו, הסכים רבינו שמכמה טעמים ראוי שלא ליטלם יי. ועוד שאין

מורכב יש לו, אולם אעפ"כ שפיר יש לברך עליו מאחר ויש לו מסורת מר' יהושע ליב. עכ"ד.

נו. הגאון רבי מנחם נתן אויערבאך זלה"ה [תלמיד רבינו ומח"ס "בית נאמן"] - קו' "שערי ציון" {ירושלים תרפ"ג} (שנה ב, חוברת ג-ד, דף ד. וז"ל: "בענין אתרוגי יריחו. זכורני שבחולו של מועד סוכות שנת תרנ"ג שהיא היתה הראשונה שהתחילו לקנות מאתרוגים הללו, קבלתי פני רבי ברגל - הגאון רי"ל דיסקין זצוק"ל אבד"ק בריסק והרציתי דברי אלה. והשיב לי שמלבד כל הטעמים שלי לא יאות לברך עליהם, דמעות ואנוהו יש לו כמה ראיות מש"ס וראשונים שהוא מן התורה".

ובענין אתרוגי יריחו, בסביבות שנת התרנ"ו היו מאנשי ירושלים שהידרו לקחתם ונחשבו לדעתם לבלתי מורכבים ועוד כמה מעלות שמצאו בהם. ועי' בספר "מאמר מרדכי" להגאון רבי מרדכי דיסקין מהארדנא {ירושלים תרמ"ט} {ערך אתרוגים, דף כג:} שכותב בעני אתרוגי יריחו שבירושלים יש מהדרים דוקא אחריהם, אבל אינם מהדרים ואינם נותנים בכל שנה פירות.

ואולם הגאון רבי מנחם נתן אויערבאך זלה"ה עורר פולמו בזה ושטח את טענותיו מעל גבי הירחון "שערי ציון" {ירושלים תרפ"א} {חוברת א, דף ט:} וז"ל: "יש לחקור הא דנתפשט באה"ק לברך על אתרוגים בחג הסוכות מהגדלים בעיר יריחו וסביבותיה, המקום שקלל יהושע בן נון, דלכאורה יש מקום לעיין בזה".

ובגוף תשובתו מציין כמה נימוקים לאסור ליטול אתרוגי יריחו. וזת"ד: א. אמרו בסנהדרין (ק"ג). בענין חרמו של יהושע בן נון לבנות את יריחו "לא יריחו על שם אחרת, ולא עיר אחרת על שם יריחו". ומשמע בגמ' שדנה של יריחו כדינם של חפצי עיר אחרת הנמצאים בעיר הנדחת שבין תלושים ובין מחוברים אסורים. הרי שיריחו חמיר מעיר הנדחת לענין שלא יעשה בה גנות ופרדסים. ואין לומר שכל האיסור הוא דוקא מאלו אילנות שהיו בזמן קללת יהושע, אבל האילנות שעושין פירות אחר כך אינם בכלל האיסור. זה אינו, דהרי אמרו בגמ' דאין אין בונים עיר אחרת

ובענין כשרות אתרוגי אום אל פאחם, ראה במכתבו של הראב"ד דירושלים הגאון רבי מאיר אויערבאך זלה"ה משנת תרל"ז להגאון רבי חיים אלעזר ואקס זלה"ה ונדפסו בספרו "נפש חיה" (סימן ד) וז"ל: "בדבר האתרוגים מקור המה באמעל פאחים [הוא לשון אשכנז האם מפחים] הוא כפר מהלך יום אחד משכם עד צפת ת"י, ושם יש גנות ופרדסים הרבה כי מסוגל האדמה לגדלם... הגנות האלה המה במסורת מדור אחר דור שלא נמצא בהם מורכבים כלל כלל לא. וכן העיד זה יותר משלושים שנה רב גדול וצדיק, זקן נכבד, שאלו הגנות מוחזקים המה מדור דור ביתרון הכשר ומסורה" עכ"ל. וכ"כ הגאון רבי שמואל סלנט במכתבו להגאון רבי יצחק אלחנן ספקטור הגאב"ד דקובנה והו"ד בספר "אדרת שמואל" (עמ' קפ) דאתרוגי צפת ואום אל פאחם הם המוחזקים משנות דור ודור [ולא כן אתרוגי יפו שאין ליטלם].

ובענין כשרות אתרוגי חטיין, ראה במכתבו של הגאון רבי חיים אלעזר וואקס אב"ד קאליש ובעל "נפש חיה" (הובא בספר "תולדות הנפש חיה" עמ' 38) שכתב: "נטעתי עצי אתרוגים באה"ק בכפר חאטין הנקרא במדרש כפר חטיא, והבאתי נטיעות מאלו הכשרים במסורה מדור דור מהגאונים הקדושים אשר בארץ המה, אשר שם היה עד עתה מדבר ולא שלטו בהם ידי זרים".

ובקובץ "יהודה וירושלים" לר' יואל משה סאלאמן {ירושלים תרל"ז}, כותב המו"ל שיצא עם משלחת רבנים לבדוק את כשרות האתרוגים הגדלים בפרדסי הארץ במשך תשעה עשר ימים וחקרו ובדקו את גנות בכפרים אום אל פאחם, חטיין, נצרין ועוד ומצאו כשרים.

נה. בספר "פרקים בתולדות הישוב הישן" (עמ' 169) כתב שאתרוגי ליפתא היו חביבים ביחוד על רבינו, וכפי שמסר לו הגאון רבי אהרן שמחה בלומנטאל זלה"ה היה רבינו מקפיד לברך רק עליהם.

וראוי לציין כאן מש"כ בספר "זכור לדוד" (פרק כב) מעדות הגאון רבי דוד פרנקל זלה"ה בשם מרן החזון איש זלה"ה ששאמר על האתרוגים הנפוצים בשוק ומיוחסים לזן מהר"ל דיסקין כי כל סימני

## בהם "ואנוהו", ולדעתו ואנוהו הוא מן התורה יז.

סנהדרין (פרק י הלכה ח). וע"ע בדברי הגאון בעל "נפש חיה" בשו"ת "גנוזי אבות" (סימן ו) דן בענין חידוש היישוב ביריחו. וכתב שם עוד שנסתפק האם מותר לברך על אתרוגים מיריחו. ולא הכריע.

[ובעיקר דין בניית יריחו והתיישבות בה בזמן הזה, תקצר היריעה מהכיל מה שנו"נ בזה הפוסקים האחרונים. ועי' ב"משך חכמה" (פרשת ראה) שיריחו מכיון שנבנתה שוב, אם תחרב מותר לבנותה. ונראה דמשום כך לא הביא הרמב"ם מאיסור זה של בניית יריחו. וע"ע בשו"ת "ציץ אליעזר" (י, סימן א). וב"מועדים וזמנים" (ה, סימן שמז). וב"שדה צופים" (מנחות עא). לידידנו הגרש"ד הכהן פריעדמאן שליט"א. וד"ב].

וראה בספר "ישא יוסף" (זרעים א, עמ' קסה) להגרי" אפרתי שליט"א שמביא מכתבו של הרב מאיר ונדר שכותב שבשנת תשי"א נסע לבת ים לפגוש את הזקן ר' יחיאל מיכל קיבלביץ ז"ל, הוא חילק חניס שתילי עצי אתרוגים בחזקת בלתי מורכבים ולדבריו הם מערכים באזור יריחו לפני כמאה שנה שלא ידעו מהי הרכבה, ומהרי"ל דיסקין סמך על כך. אתרוגים אלו שלח לחזון איש שקיבלם ואמרו שהיו על שולחנו בסוכות, אך לא ידוע אם בירך עליהם כי גם אחרים הביאו לו. ע"כ המעשה. וככל הנראה אתרוגים אלו הם כנראה אתרוגים אחרים מאותם אתרוגי יריחו אמר רבינו שלא ליטלם.

נז. ראה בהערה הקודמת מש"כ בשם רבינו שמלבד כל הטעמים שהביא הגאון הנ"ל שלא לברך על אתרוגי קורפו, יש עוד טעם דלא יאות לברך עליהם, משום "זה אלי ואנוהו", דמצות ואנוהו יש לו כמה ראיות מש"ס וראשונים שהוא מן התורה בעיקר סברת רבינו דמצות זה אלי ואנוהו יסודה מדאורייתא, כ"כ בשמו תלמידו הגאון רבי מנדל מוינישטר בקובץ "תורה מציין" {ירושלים תרמ"ז} (שנה א, חוברת ב, דף ג:) דהוכיח כן מסוגיא דשבת (קלג:) דמצות ואנוהו היא מדאורייתא וז"ל: "ומבואר בשבת קלג: דמצות זה אלי ואנוהו הוא מצוה דאורייתא" ושם בתורה מציין לא ביאר מהי הוכחת רבינו מסוגיא

על שם יריחו ופירש רש"י "דאפחילו בנו עיר אחרת וקראו יריחו אסור לבנותה, שאפילו שם יריחו ימחה לעולם". וא"כ "לפי"ז ה"ה הגנות ופרדסים לכאורה נראה ג"כ מטעם זה ששם ירימו ימחה לעולם, ובזה שמברכים על האתרוגים והלולים ונותנים להם עוד שם לוי "אתרוגי ולולי יריחו" גורמים ששם יריחו לא ימחה מהעולם".

ב. עוד טען הרב הנ"ל דאפשר דאתרוגי יריחו אינם בכלל "מן המותר בפיק", כיון דהמין הזה הגדל בכל המקום של יריחו אסור, שפיר לא הוי מן המתיר בפיק, דלא מצאנו אפילו מן אחד מזה של היתר.

ג. גם אפשר לומר דאסור לברך עליהם משום שהם מן קללה ואמרו בברכות... דכל שהוא מין קללה אין מברכין עליו. [ואמנם בצדי הגליון שם העירו ע"ד דלא שייך לומר בזה הטעם כל שהוא מן קללה אין מברכין עליו, דהרי הכא הלא הקללה על האדם ולא על הפרי, והרי עכ"פ הפרי עצמו אינו מן קללה.

ואמנם הגאון רבי יקותיאל אריה קמלאהר בעל "ראש אריה" ב"קובץ על יד יקותיאל" () מביא את השאלה שהועלתה בקובץ שערי ציון בדבר כשרותם של אתרוגי יריחו וכתב "ודעת המו"ץ דירושלים [הלא הוא רמ"נ אויערבאך] לאסור כדין אתרוג של עיר הנדחת" ומעיר הגאון וז"ל "ולע"ד אשתמיטתיה משנה מפורשת במסכת פסחים (נה:) ששה דברים עשו אנשי יריחו כו'. ובמנחות (עא) שכל עיקרו מה שלא הביאו עומר מיריחו משום שהיא תבואה שבעמקים ע"ש. וזה פשוט דברים מפורשים במשנה ובתלמוד שלא דנו את תבואתם כתבואת עיר הנדחת" עכ"ל.

ואף הגאון רבי מאיר דן פלוצקי ב"כלי חמדה" שעל ספר המצוות (מצות לא תעשה, המצוה הכ"ג) דן האם בדיעבד מותרים פירות הנדחת. וציין "ונתעוררתי בזה ע"י ידידי הרב חריף שלשלת היוחסין מו"ה מנחם נטע נ"י מאה"ק תובב"א ששאל אותי בדבר אתרוגי יריחו". ושקיל וטרי בדברי הגמ' בסנהדרין הנ"ל. והסיק דהקרקע בעצמה לא נאסרה אף ביריחו. ותמן יתדותיו בפירוש ה"יפה מראה" לירושלמי

תוסיף, אבל היכא דהאגד אינו לצורך מצוה רק לנוי משום שהיו אוגדין למטה במינו, אז שייך מצות ואנוהו ומוציא מכל תוסיף. אכן כל זה שייך אם מצות ואנוהו היא מדאורייתא, אז שפיר כשמקיימה אינו עובר על כל תוסיף, מה שא"כ אם מצות ואנוהו היא מדרבנן, הרי אינה מצלת מלעבור על כל תוסיף. יעוי"ש שהביא שכסברא זו כתב ה"לחם משנה". עכת"ד רבינו כפי שהובאו בקובץ תורה מציון.

וכן ס"ל לעוד חבל פוסקים דמצות ואנוהו היא מדאורייתא וכמבואר ב"חידושי אנשי שם" לברכות (סוף פרק ז). וב"העמק שאלה" להגאון הנצי"ב (פרשת שלח שאלתא קכו אות ה) דציצית יפים הוא מן התורה משום ואנוהו. ובשו"ת מהר"ם שיק (יו"ד סימן רנה).

אמנם הרבה מרבתינו הפוסקים ס"ל דואנוהו היא מצוה מדרבנן. וכן נראה מדברי התוס' מנחות (מא: ד"ה אין) שכתבו לפרש מה שיש להצריך שהציצית יהיו מאותו צבע של הטלית בזה"ל "ושמא מדרבנן משום זה אלי ואנוהו הוי" עכ"ל. וכן נראה מדברי המבי"ט ב"קריית ספר" (פרק א מהלכות תפילין). וכ"כ המהרש"א בשבת (קד:) וז"ל: "דמטעמא דזה אלי ואנוהו, לא מסתבר שיהיה פסול מדאורייתא". ובשו"ת "שב יעקב" (סימן נג) בתשובת הגאון אב"ד דק"ק מינץ דהידור מצוה מדרבנן הוא.

וב"שדי חמד" (שם) הביא את הדברים המיוחסים לרבינו וכתב: "ביותר יש לתמוה על האי תנא ירושלמא הגאון מהרי"ל דיסקין יצ"ו בהמחברת תורה מציון שכתב דמבואר בשבת דמצות זה אלי ואנוהו היא מצוה דאורייתא, עיין שם שכתב לפרש דברי הרא"ש והוא תמוה, דודאי להרא"ש הידור מצוה אינו אלא מדרבנן כדמוכח מדפסק הבעיא דשליש מלגאו וכו' לקולא וכמו שכתב מרן הב"י. גם מה שכתב שם כן על פי סוגיא דשבת, לפי הרשום למעלה אינו מוכרח וטפי הוה ליה לאתויי סוגיא דמנחות הנ"ל וצ"ע".

וביאור תמיהת השד"ח על דברי רבינו הוא על מה שאמר רבינו דדעת הרא"ש דואנוהו הוא מדאורייתא, דהנה בבבא קמא (ט:) "אמר רב הונא במצוה עד

דשם. ובפשטות נראה הוכחת רבינו כהוכחת האחרונים שהובאה ב"שדי חמד" (כללים, מערכת ז כלל יב) דהוכיחו מהמבואר בסוגיא שם דמשום הידור מצוה דזה אלי ואנוהו יכול לחזור אפילו על ציצין שאינן מעכבין את המילה אף שסילק ידיו מעסק המילה, ושרי ליה לחלל שבת משום זה אלי ואנוהו. ואם איתא דזה אלי ואנוהו אינו אלא מדרבנן, איך מתירין חילול שבת דאורייתא משום מצוה דרבנן.

וכתב עוד בתורה מציון בשם רבינו דכן ס"ל להרא"ש. ותורף הדברים שם [ב"תורה מציון שם הדברים סתומים וחתומים וכתובים בעומק הסוגיא, וכאן נשתדל לבארם קצת. ונעזרנו בספר "דברי אברהם" להגאון רבי אברהם שדמי (ג, סימן יח) שביאר את הדברים כמין חומר] דהנה בסוכה (לו:) איפליגו רבי מאיר ורבי יהודה אם לולב צריך אגד, רבי יהודה סובר לולב צריך אגד, ומשום הכי צריך לאגדו במינו, שאם יאגוד שלא במינו יעבור על כל תוסיף. ורבי מאיר סובר שאוגדיו בכל דבר מפני שלולב אין צריך אגד. ומביא ר"מ ראייה לדבריו מיקרי ירושלים שהיו אוגדין את לולביהן בגימניות של זהב. ודחה ר"י שמשם אין ראייה מפני שבמינו היו אוגדין למטה. ויעויין ברא"ש שהעיר דמה בכך שבמינו היו אוגדין למטה, מ"מ יעבור על כל תוסיף מה שאוגד בגימניות של זהב. וכתב כיון שכבר יצא ידי חובת האגד מה שאגד למטה, נמצא שאינו מכוין באגד אלא לנוי ולא לצאת. ואעפ"י שבזמנו לענין כל תוסיף לא בעינן כונה לצאת, היינו רק בסתם, אבל כל שמכוין מפורש שלא לצאת אינו עובר כמו שכתבו התוספות לענין מצוות אין צריכות כונה שאם כיון שלא לצאת לא יצא. יעויין בגליון הגרע"א על המשניות שכך פירש דברי הרא"ש. והביא דברי הר"ן שתירץ תירוצו אחר שכל תוסיף כאן אינו אלא מדרבנן, וכל שעשה לנוי לא גזרו רבנן.

אמנם רבינו אמר לפרש כונה אחרת בדברי הרא"ש לא כהבנת הגרע"א, דבאמת כל שהוא לנוי אינו עובר על כל תוסיף כמו שאמרו בשבת (קלג:) לענין מילה, אלא שלר"י הסובר שכלולב צריך אגד, מכיון שחל על האגד חובת מצות אגד אעפ"י שיש בזה ג"כ משום נוי עובר על כל תוסיף שאז לא מיקרי לנוי להוציא מכל

נ]. כשנשאל רבינו על דעתו בענין כשרותם של אתרוגי קורפו והאם ראוי ליטלם, השתמט מלענות ולא רצה לחוות דעתו בנושא זה, הן לאיסור והן להיתר נ"ח.

כי האיסור נתפרסם כמה ימים לאחר חג השבועות, ולפי מנהג סוחרי האתרוגים דאז שכבר לאחר פורים נסעו להעצירות וגבו דמי קדימה מהסוחרים הקטנים ואחר חג הפסח נסעו לאיטליא וגמרו את העסקים עם העכו"ם, וכאשר שמעו מהאיסור לאחר שנגמר כל העסק היו במבוכה גדולה.

סוחר האתרוגים אשר בעיר מינסק שמע שרבי יהושע ליב דיסקין זצ"ל האב"ד דבריסק [בימים ההם קודם עלייתו לירושלים בשנת תרל"ח] לא חתם על האיסור, מהר החליט לנסוע ברכבת ממינסק לבריסק בלוקחו עמו אתרוג מהודר ביותר כדי להראותו לרבי יהושע ליב, שהרי אם יאמר הרב שהוא כשר, אם כן יוכל הסוחר לומר קים לי כהאב"ד דבריסק והכל יסתדר לטובת הסוחרים. אבל כאשר בא אצל הרב ונתן לו שלום, שאל אותו הרב מאיזה עיר הוא ומה מבוקשו בבריסק, וכאשר השיב לו הסוחר שהוא בא במיוחד בכדי להראות אתרוג להרב, התפלא הרב: אתמהא, בכל השטח שבין מינסק לבריסק לא נמצא שום מורה הוראה שיכול לפסוק שאלת אתרוג? אתמהא! ולא הסכים הרב בשום אופן להורות בכלל אודות האתרוג הזה. [במחיצת רבינו" (עמ' קח)].

וכבר נודע בשערים המצוינים בהלכה המחלוקת אודות אתרוגי האי קורפו שביוון שהחלה בערך בשלהי שנות הק"ס שתחילו להגיע אתרוגים מקורפו לערי מזרח אירופה, וככל הנראה הסיבה לכך היתה מפני שבמלחמת נאפוליון השתבשו הדרכים בין מדינת איטליה ושאר מדינות שמהם היו מביאים אתרוגים בד"כ ולכן התפשט מסחר האתרוגים מקורפו, וכפי שמוכח מדברי הגאון רבי חיים אלעזר ואקס בשו"ת "נפש חיה" (סימן ד) שכתב כי התחילו ליקח אתרוגי קורפו מחמת מלחמת הצרפתים שהיה קשה להשיג או אתרוגים מיאנווע כי נעקרו הגנים, ואז החלו לקחת מאתרוגי קורפו. אולם באמת כבר ראינו שהיו מקומות שנטלו כבר קודם לכן מאתרוגי קורפו - בתחילת שנות הת"ר, וככל הנראה התפשטות המסחר בערי אירופה היתה בשלהי שנות התק"ס.

שליש". ואיבעיא בגמרא האם שליש מלגיו או שליש מלבר ולא איפשיטא הבעיא. והסיק הרא"ש (פרק א סימן ז) "ועד שליש מלגיו, כיון דלא איפשיטא הבעיא". וב"פולא חריפתא" שעל הרא"ש (אות ק) ביאר דטעמא משום דהידור מצוה מדרבנן, וקיימא לן דברבנן ספיקא לקולא, ולהכי פסק הרא"ש לקולא, דהיינו שליש מלגיו. וכן מפורש ב"בית יוסף" (סימן תרנו) וז"ל: "ובמאי דאיבעיא לן שליש מלגיו או מלבר, כתב הרא"ש דכיון דלא איפשיטא, נקטינן דשליש מלגיו קאמר. ונראה שהטעם משום ספיקא דרבנן היא ולקולא" עכ"ל. הא קמן מבוואר בדברי הרא"ש דהידור מצוה הוא דרבנן, ואם כן תמה השד"ח של סברת רבינו בדברי הרא"ש דהידור מצוה הוא דאורייתא.

ועי"ש בשדי חמד שהביא מה שכתב לקיים מילי דאבות "מר בריה ההלא הוא ידידי הרה"ג מוהר"ר יצחק ירוחם דיסקין מעיר אומאן יצ"ו במכתב לחזקיהו בשנת ה'תרנ"ג" ותוכן דבריו הוא דמדברי הב"י ליכא לאוכוחי מידי, דהא לא נזכר כלל בדברי הב"י דהידור מצוה מדרבנן, אלא דספק דרבנן לקולא, והיינו דאע"ג דדינא דהידור מצוה מדאורייתא וילפינן לה מקרא דואנוהו, מ"מ האי שיעורא דאמרו בגמ' עד שליש במצוה, פשוט הוא דלכר"ע הוא מדרבנן, דמדאורייתא אין על זה שיעור כלל, כדוגמת מצות צדקה דמדאורייתא אין לה שיעור, ומדרבנן אית לה שיעורא דחומש וכמבואר בכתובות (נ:). ולכן פסק הרא"ש לקולא משום דהוי ספק בשיעור דרבנן. ושפיר יש לקיים דברי אביו רבינו מהרי"ל דיסקין דס"ל דדינא דהידור מצוה הוי מדאורייתא. עכ"ל.

נח. "אדרת שמואל" (עמ' קפד) ומקורו מכתה"ע באותם הימים.

והגאון רבי יעקב קמינצקי זלה"ה סיפר כי בבאותו הזמן בו החליטו כמה מגדולי הדור וביניהם הגאב"ד דקאוונא רשכבה"ג הגאון רבי יצחק אלחנן ספקטור זלה"ה לאסור נטילת אתרוגי קורפו משום חשש מורכב, הכניסה את סוחרי האתרוגים למבוכה גדולה



ויראה, ואם נשאלם מאין אתם יודעים שאינם מורכבים הלא יבשו בעצמם, והרי קיימא לן דבכל מידי דאורייתא כבשר ותכלת צריך חותם בתוך חותם, ולהכיר החותם אלו הן הלכות פסוקות ועתה האפשר להיות כן בהאילנות". ומסיק דאסור לברך עליהם עיי"ש.

וכ"כ לאוסרם הגאון מלבי"ם ב"הלבנון" (שנה יב חוברת ה). והגאון הנצי"ב וכמובא ב"אגרות הנצי"ב" (מכתב צא). והגר"ש סלנט וכמובא ב"אדרת שמואל"

והרבה מהפוסקים עוד כתבו דבנדון שיש לפנינו אתרוגים מארץ ישראל ואתרוגים מהאי קורפו, יש להעדיף ליטול מאתרוגי ארץ ישראל. וכ"כ בשו"ת "אפרקסתא דעניא" (ב, סימן קג) אחר שמביא דברי הנפש חיה לאיסור אתרוגי יון וליקח אתרוגי ארץ הקודש דהמה כשרים על פי התורה וא"צ הסימנים, כותב "ועוד הכי יעלה על הדעת שאתרוגי יון שאין לנו שום עדות נאמנה על כשרותם יהיו עדיפים מאתרוגי אה"ק אשר חכמי ארץ ישראל יראי ה' יעמדות ויגידון על אתרוגי א"י בכל מה דצריך לסהדותא, שומו שמים על זאת, יציבא בארעא וגיוורא בשמי שמיא? ועוד וכי זוטא בעינינו מה דכבר צווחו הגדולים והצדיקים בשנת תרנ"א לאסור אתרוגי יון מטעם דמים רבים נשפכו על ארץ הטמאה... ושוב ראיתי בספר בית נאמן (קונטרס עץ פרי) שהביא תשובת הגאון בעל מנחת פתים ז"ל שכ' שיש ליתן משפט הקדימה לאתרוגי ארץ ישראל כל שהם כשרים ע"פ התורה לברך עליהם אף שאתרוגי קורפו מהודרים יותר, אחרי שאתרוגי א"י הדבר ברור שאין עליהם חשש מורכב ע"פ השגחת רבנים, ואתרוגי קורפו עכ"פ למיחש בעי".

והגאון הראש"ל מהרי"ש אלישר כתב בספר "מעשה האיש" בזה"ל: "אתרוגי ארץ ישראל ארץ הקדושה אבן הראשה מכל הארצות מקודשת קדשי מזבח כי להם משפט הבכורה, על הדין ועל האמת לברך עליהם ולא על אתרוגי קורפו וזולתם"

וב"חידושי מהרא"ך" (סימן תרמח) הביא את תשובת הגאון רבי יהושע מקוטנא דכתב דאף ש"ל שאתרוגי קורפו כשרים הם, מ"מ ראוי להבין שאם ימצא אתרוגי ארץ ישראל יש ליטול מהם.

ובשו"ת "תירוש ויצהר" (להגאון רבי צבי יחזקאל מוארשא (סימן מט) אסף את דעות הפוסקים האוסרים ליטלם עד זמנו ועיקר סיבת האוסרים היתה מחשש שאתרוגים אלו מורכבים וז"ל: "והנה בשנת תר"ו נעשה רעש בעולם בדבר אתרוגים המובאין למדינתנו הבאים מאי קורפו אשר יצא הקול עליהם שנלקחו מגינות אשר לא מעיר פארגא רק ממקומות חדשים מראפיזא ואייא אשר לא שערם אבותינו ואינם מוחזקים בכשרות ויש חשש שמרכיבים, ואז יצא הר"ר זיסקינד מינץ מבראד ואסף תשובות מגאוני הדור ז"ל שאמרו ופסלו אתרוגים הללו והדפיס מזה ספר מיוחד הנקרא שו"ת פרי עץ הדר {לבוב תר"ו} שם מובא תשובת הגאונים הצדיקים מהר"ש קלוגר מבראד, מוה"ר שמחה נתן עלינבערג ראבד"ק לבוב, מהר"ן חיות אבד"ק זאלקווא ומוה"ר יעקב נתן יהודא אבד"ק משארטקוב בשם אדמו"ר הקדוש אור ישראל מרוזין זצ"ל שעורר בזה לצאת באיסור. וכן מביא תשובות הרה"ג רבי יוסף אבד"ק ליטין מיאס בעל מחבר שו"ת ברכת יוסף, רבי יעקב שמשון אבד"ק בעלזא, תשו' רבי אלעזר הלוי איש הורוויץ אבד"ק ווינא, רבי נתן שטערין אבד"ק ראווא, רבי שאול לנדא אב"ד קרקא ורבי העשיל אשכנזי אבד"ק לובלין זצוקלה"ה עכ"ל.

ובשו"ת "זכר יהוסף" (סימן רלו) כתב דהגרעק"א לא בירך על אתרוג קארפו [נסותר לעדותו של הגאון ר' גרשון תנחום דומ"ץ מינסק שרעק"א חפש אחר אתרוג קארפו].

וב"שדי חמד" (מערכת ל, כלל קמח) מעתיק מכתב הגאון רבי יחיאל מיכל עפשטיין בעל "ערוך השלחן" שכתב וז"ל: "אבל באמת הלואי תיהוי כל שמעתתא ברירא בידן כשמעתתא זו דאתרוגי קורפו פסולים לגמרי, והמברך עליהם הוי ברכה לבטלה לבד שלא קיים המצוה, ולהאריך בזה אך למותר, דזה ידוע דכל פירות המורכבים טובים ויפים, ומי ימחה ביד הקורפים שלא יעשו הרכבות בכל האילנות המפוזרים בכל השדות והכרמים, וכי אפשר להעמיד שומרים בכל המקומות? ומי לא יראה כי ההכשרים שנותנים עליהם המה רק לסמאות את העינים! וכך מקובלני מילדותי מגדולי סוחרי אתרוגים שהיו גדולים בתורה

**נא]. התיר לסוחרים למכור אתרוגי שביעית באופן שימכרו יחד עם האתרוגים בדי הדס [או לולב] ויבליעו דמי אתרוג בהדס [או בלולב] נט.**

המדה עוד לומר שגם יהושע בן נון ציוה ליקח לו פרי עץ הדר על חג הסוכות מאיי קורפו ולא רצה ליקח מפרי עץ הדר של ארץ ישראל, לא ידעתי אנה ראו זאת, וסכלי הדור ידם רב להם אצל המונם לשמוע למעשיות זרות כאלה, ואין ספק שהגדולים וצדיקים שבחרו באתרוגים הללו היא רק לפי שהם מהודרים לא כמו שהם מוציאים לעז על שאר אתרוגים, אמנם לא בשביל שוטים הללו נבזה את האתרוגים אשר נתפשט המנהג לצאת בהם בלי פקפוק עכ"ל.

ואולם כאמור רבינו לא חיוה דעתו בזה לא להתיר ולא לאיסור. וקרוב לדעה זו כן נהג ידיד נעוריו של רבינו ותלמיד אביו - הגאון רבי יצחק אלחנן ספקטור זלה"ה וכמובא בספר "זכרון יעקב" לרבי יעקב ליפשיץ זלה"ה (ב, עמ' 174) "דורשי האיסור נפלגו לשתי דעות, מהם שאסרו את אתרוגי קורפו איסור עולם ואיסור כללי על כל העולם. אבל כבוד רבנו ר' יצחק אלחנן זצ"ל בענוותנותו לא אבה בשום אופן להורות הוראת איסור על כל העולם, והכריע הוא לאסור רק על עדתו בקובנה וגם לא איסור עולם כי אם עד שייוודע הכשרם בבירור, כוונתו לא על האתרוגים כי אם על נותני ההכשרים, ומטעם זה לא ראה שום צורך לפנות אל שאר הרבנים כדי שלא יחדשו אותו שיש לו חס ושלום איזה פניה עצמית". [אולם לבסוף מכמה סיבות יצא הגאון בכרוז האוסר ליטול אתרוגי קורפו, ע"ש].

ובספר "עמוד אש" (עמ' קצו) מובא מעשה ביהודי ירושלמי סוחר אתרוגים [היה זה רבי נפתלי בנו של מחבר ספר משכיל לאיתן] עשה פרק זמן בבריסק, והוא נטפל אל הגאון רבי חיים מבריסק זלה"ה והפציר בו שיפנה אל רבינו בירושלם אודות אתרוגי קורפו. הגאון רבי חיים ישב לכתוב, אבל תוך כדי ישיבתו נרתע לאחוריו באמרו שלבו נוקפו לפנות אל כבוד קדושת רבינו, מה גם בעלותו על זכרוננו באיזה רעדה העלה אביו הגאון רבי יוסף בער את שמו של רבינו על שפתותיו.

נט. הגאון רבי צבי מיכל שפירא זצ"ל - שו"ת "ציץ

אולם כנגד האוסרים כמו רבים מגדולי ישראל והתירו הדבר וביררו אשר אינם בחשש מורכבים והם כשרים, ואף היו כמה מגדולי ישראל שנהגו לצאת באתרוגים אלו.

וכבר בתשובת "בית אפרים" (סימן נו) דן בזה להתיר וס"ל שעצי האתרוגים בקורפו אין ניכר בהם הרכבה, ונמצא דכל החשש הוא דאולי באים הם מעצים מורכבים. ובה העלה תשובה ארוכה שאתרוגים הבאים מעצים מורכבים אין באתרוגים אלו שום חשש. ובסו"ד כתב: "והמנהג לבחור באתרוגי קורפו לפי שהם מהודרים ביותר... הוא נטוע לרבים ויסודתו בהררי קודש והנהג להם לישראל עכ"ל. והגאון החבי"ף בשו"ת "לב חיים" (ב, סימן קכג) העתיק את דברי הפוסקים המתירים בזה וכן הסיק.

והגאון מברשטאטש ב"אשל אברהם" (תנינא, סימן תרמח) כתב שהוא מהדר ליטול רק אתרוגים אלו "כיון דגדולי מדינות אלו הכשירום - הגאון בעל נודע ביהודא ז"ל והגאון בעל קדושת לוי ז"ל ועוד הרבה גדולי מדינות שראינו ושמענו".

ולעומת כל האוסרים והמתירים, יש הסוברים כי אתרוגים אלו כשרים רק בדוחק... ובשו"ת "בכורי שלמה" (או"ח סימן לח) משיב להגאון משאויל ז"ל: "והנני להודיע דבר יקר מה שכ' עדות נאמנה בספר ברכת משה שהעיד שבשנת תקס"ט לא היו נמצאים בריוח אתרוגים אחרים זולת אתרוגי קורפו, והגאון בעל חמודי דניאל ז"ל לא מצא רק מקראפו. וכן בעיר הארדנא לא נמצאו אתרוגים אחרים, ותיקן הוא ז"ל שמצד ספק ברכות יברכו שלא כמטבע הברכה הנהוגה רק בריך רחמנא וכו' על נטילת לולב. ובקרוז הגאון מהר"מ סופר בעל החתם סופר ז"ל את דברי קונמרסו וטעמו של הגר"ד ז"ל הוטבו דבריו מאד בעיניו, ובמכתב כתוב בחודש סיון שנת תקפ"ו כתב שכן עשה גם הוא ז"ל הלכה למעשה עכ"ל.

ובשו"ת "ישועות מלכו" (סימן מו) התיר לצאת באתרוגי קורפו, אולם שלל את האומרים כי יהושע בן נון לקחם וז"ל: "ויש מסכלי הזמן המידה שהפריזו על

א] באתרוג יש קדושת שביעית לכו"ע כיון דפרי הוא וראוי לאכילה וכמפורש בגמרא (סוכה לט.). והרש"ש בחידושו לפסחים (הגהות הירושלמי בסוף פסחים) כתב דגם מיקרי לכס. אמנם הגאון מטשעבין הו"ד בספר "משמרת להבית" לאחיו הגאון בעל "חזון נחום" (סימן ה סעיף יח) הסתפק באתרוגים שבזמנינו שזורעים אותם רק כדי לקיים בהם מצות ארבעה מינים, האם יש בהם קדושת שביעית, דאפשר דכיון דזורעין למצוה ולא ליהנות בהם והרי הם אינם עומדים לאכילה ולא להנאה כלל רק לנענע בהם למצוה, י"ל דלא חל עליהו קדושת שביעית כלל. או דילמא כיון דהדין הוא באתרוג דבכדי שיהא כשר למצוה בעינן שיהא ראוי לאכילה, דבלא"ה אינו בכלל 'לכס' ואין יוצאין בו מצות ולקחתם לכס, א"כ שוב הוי בכלל פרי שעומד לאכילה וחל עליו קדושת שביעית.

ב] הנה דנו בפוסקים האם בהדס העומד לריח יש בו קדושת שביעית או לא, ושורש הספק הוא בהא דנסתפקו בירושלמי שביעית (פרק ז הלכה א) "בשמים מהו שיהא עליהם קדושת שביעית" ולא אפשרטא. [וראה ב"חזון איש" (שביעית יד, ט) דציין להדיא דלא איפשרטא בעיא זון]. ומהא דהתיר רבינו להבליע את דמי האתרוג בהדס, משמע דבהדס אין נוהג קדושת שביעית.

וכן דעת הגר"ש סלנט זצ"ל וכמובא ב"אדרת שמואל" (עמ' קעו) דבהדס אין בו קדושת שביעית הויאל ונוטעים אותו למצוה. וכ"כ בשו"ת "מנחת יצחק" (ו, סימן קל אות ג) שהדסים שנלקטו למצוה אין בהם קדושת שביעית. וכ"כ בשו"ת "מנחת שלמה" (א, סימן נא) דהדסים חזו טפי לריח מאשר לולב לכיבוד בית, ואפ"ה כיון שבזמנינו אין ההדסים עומדים לכך לא קדשי. וכ"כ בשו"ת "ציץ אליעזר" (ו, סימן לג) דמכיון דבבבלי לא הוזכרה בעיא זאת של הירושלמי וכן הרמב"ם לא הזכירה, ש"מ דאין לחוש לה ולא נהגי בה קדושת שביעית מה"ט דלא הוי שוה לכל נפש ואינו סוג מאכל מעיקרו. ובשו"ת "שבט הלוי" (א, סימן קפא) כתב שראוי להחמיר אם הם ראויים להריח בהם.

ג] עוד דנו בפוסקים אי יש קדושת שביעית בלולב, והנה מהא דהתיר רבינו [עכ"פ להמבואר בציץ הקדש] להבליע את דמי האתרוג לכתחילה בהדס דווקא ולא

הקדש" {ירושלים תר"ף} (א, סימן טו ס"ק א). וז"ל: "וראיתי בתשובת כ"ק מאור עינינו גאון ישראל וקדושו מוהר"ר משה יהושע יהודה ליב שליט"א שהיה אב"ד בריסק שהורה להם את הדרך ילכו בה, כי בצירוף האתרוגים ישלחו גם בדי הדס, ויבליעו דמי אתרוג בהדס. והגם דבסוכה (לט:) אמרי' מבליע דמי אתרוג בלולב, מ"מ הא הש"ס מוקי לה בלולב בר ששית שנכנס בשביעית, ולכן עתה דקיימין בשביעית הנכנס לשמינית ליתא לעצה זו. ואף שיש דברים בגו להקל, כי הרמב"ם ז"ל בפירוש המשניות סוכה שם (פרק ג משנה יא) כתב דבלולב אינו נוהג שביעית כלל דהוא עץ בעלמא. וכן העתיק הרע"ב. מ"מ להבליע בהדס עדיף טפי - זהו מה שנוגע לענין איסור סחורה" עכ"ל.

והגאון רבי מענדיל מוינישטר זצ"ל כתב בשם רבינו בתשובה [לשאלה בשו"ת "זכר שמחה" להגאון רבי שמחה במברגר זלה"ה אב"ד וירצבורג (סימן ריו) שנשלחה כ"שאלה לגאון אחד זצללה"ה בירושלים עה"ק". ובתשובה נכתב: "וז"ל תשובת הגאון זצ"ל מירושלם עה"ק תוב"ב, אשר צוה שלא לפרסם את שמו הטהור". וכפי שנודע כעת בהגלות נגלות כת"י התשובה הזו שהכותב הוא נאמן בית רבינו - הגאון רבי מענדיל מוינישטר זצ"ל ונדפסה בקו' "דובב שפתי ישנים" בני ברק תשל"ח] בענין הוצאת אתרוגים מא"י לחו"ל [ראה להלן התשובה בשלימות] וז"ל הנוגע לענינינו: "אשר לענין הקנייה יש לעשות העצה המבוארת במשנה לקנות האתרוג עם המינים האחרים - היינו לולבים או הדסים ולהבליע דמי האתרוג. ואף דבתוס' שם משמע דבימיהם היה דמי אתרוג קלים ובנקל היו יכולים להבליע דמי האתרוג, משא"כ בזמננו דהאתרוג ביוקר וכדמוכח בהדיא בבכורות (לא:), מ"מ בשביעית בזה"ז דלדעת כמה פוסקים הוא דרבנן ולצורך מצוה יש לסמוך גם בזה"ז לעשות הערמה בדרבנן".

והוראה יראה שלדברי בעל ציץ הקדש התיר רבינו להבליע את האתרוג בהדס דוקא ולא בלולב. אולם לדברי הגר"מ מוינישטר התיר רבינו להבליע את דמי האתרוג בהדס או בלולב.

והנה כמה הלכתא גבירתא אפשר ללמוד מהוראה זו:

**נבן.** התיר להוציא אתרוגי שביעית מאר"י לחו"ל באופן שיעשו תנאי עם הנכרים בעלי הגנות המוכרים להם שאינם קונים מהם את האתרוגים אלא כשיגיעו האתרוגים לחו"ל.

בלולב, אפשר דסבירא ליה דיש קדושת שביעית בלולב וכדינא דגמרא (סוכה מ.) דלולב יש בו קדושת שביעית. וב"שיעורי שביעית" (סימן כ) כת' בשם הגר"ח קנייבסקי שליט"א שמרן החזו"א זצ"ל היה חוכך בזה להחמיר.

אלא שיש הסוברים שלהלכה אין קדושת שביעית דלולב. וכן מבואר להדיא ברמב"ם בפירוש המשניות (סוכה פרק ג משנה יא) וכן משמע בהלכותיו (פרק ח משמיטה ויובל הלכה יא). וכן מבואר ב"כפות תמרים" (סוכה לט.) שלמסקנת הגמרא לולב הרי הוא כעצים בעלמא וממילא אין קדושת שביעית בלולב. וב"אור שמח" (פרק יא מהלכות פרה אדומה הלכה ז) נקט סיבה נוספת דאין קדושת שביעית בלולב, שהלקיטה למצוה מפקיעה מקדושת שביעית. וכ"כ בשו"ת "מנחת שלמה" (א, סימן נא אות כג) דבזמננו הלא ברור הוא שהלולבים אינם עומדים כלל לא לכבד הבית ולא לקליעת סלים ואין נוטעין אותן כלל אדעתא דהכי, אלא הו"ל ממש כשאר עצים בעלמא ולכן פשוט שאין בהם קדושת שביעית. וכ"כ בשו"ת "שבט הלוי" (א, סימן קפא) שאין בלולב קדושת שביעית כיון דהוא עץ בעלמא ואינו פרי.

אולם, מהתשובה שהובאה בשם רבינו בשו"ת "זכר שמחה" משמע שאפשר לקנות את האתרוג בהבלעה אף עם הלולב.

ד] עוד יש לזון בענין הבלעה האם מועילה לבטל איסור סחורה, דהנה עיקר דין הבלעה נאמר בגמ' סוכה (לט.) לענין הא דאין מוסרים דמי שביעית לעם הארץ, דיכול ליתן לו בהבלעה. והנה בפירוש הר"ש לשביעית (פרק ו משנה ג) פירש דאע"ג דמיירי לענין דמי שביעית לעם הארץ, הכא נמי לענין סחורה הוי כמבליע שלו בשל חבירו. וכן דעת הרידב"ז (פאת השלחן פרק ה אות יח) שמכירה בהבלעה מתירה איסור סחורה.

אולם ב"שפת אמת" (סוכה לט.) כת' דהיכא דאיכא איסור סחורה אסור אף בהבלעה, דסוף סוף נותן דמים

בעבור פירות שביעית. וכ"כ הגר"ח קנייבסקי שליט"א ב"דרך אמונה" (פרק ח מהלכות שמיטה ויובל ס"ק פח) ששמע ממרן החזו"א דמה דאמרינן בסוכה שמוכר בהבלעה, אינו מועיל אלא להציל מאיסור מסירת דמי שביעית לעם הארץ, אבל לענין סחורה לא מהני הבלעה.

ס. הגאון רבי צבי מיכל שפירא זצ"ל - שו"ת "ציץ הקדש" {ירושלים תר"ף} (א, סימן טו ס"ק א) [בהמשך לתשובה הקודמת] וז"ל: "וע"ד להוציאם מארץ לחוץ לארץ, אמר, כי יעשו תנאי מפורש עם הנכרים בעלי הגנות המוכרים להם שאינם קונים האתרוגים מהם כי אם בבואם לטריעסט, דהיינו שיהיו הנכרים המוציאים מארץ לחו"ל, וגם מצד דאח"כ מוציאים ממקום למקום ליכא למיחש בזה, חדא, דדין זה דאין מוליכים ממקום למקום נראה דאינו כי אם בזמן הביעור כלשון הרמב"ם מתבטל במקומם ולא יוליים ממקום למקום. שנית, דהנה הך איסורא דהולכה ממקום למקום הוא רק דרבנן, וברבנן יש לסמוך אחד שינויא דהתוס' פסחים (נב:) בד"ה רב ספרא) דלסחורה המותרת מותר להוציא, וה"נ הרי הוצאה של אתרוג זה הוא ליתנו במתנה למי שיקנה בד של הדס, עכתוד"ק. ועט"ר הגאון שליט"א בתשובתו שם העמיק והרחיב בזה הרבה" עכ"ל.

והגאון רבי מענדיל מוינישטר זצ"ל כתב בשם רבינו [תשובתו נדפסה בשו"ת "זכר שמחה" להגר"ש במברגר וכמבא השתשללות הענינים בהערה הקודמת] וז"ל: "והנה ע"ד אשר חקר כתר"ה נ"י בענין ההיתר שעושין סחורה מהאתרוגים בשנת השמיטה ומה שמוציאין אותן לח"ל, הנה ע"ז אין רצון רבינו להשיב כלל, כי הסוחרים הספרדיים והאשכנזים המה קרובי הרבנים חו"ר הספרדיים והאשכנזים הדרים פעה"ק, והמה סדרו להם דרכי ההיתר, ויד רבינו מסולקת מזה. ועוד בשנת השמיטה של שנת תרמ"ב ראה רבינו לנכון שלא להתערב בזה כלל מכמה טעמים - כי אינו מהם ולא מהמהם. וכן

גם על שאר פרטי הענינים התלויים בזה כגון כיצד יקנו מהם בארץ ובח"ל.

ומקור הענין הוא לפי המבואר ברמב"ם (פרק ה מהלכות שמיטה ויובל הלכה יג) וז"ל: "פירות שביעית, אין מוציאין אותן מהארץ לחו"ל". ומקורו עפ"י המשנה בשביעית (פרק ו משנה ה). וכן הגאון הנצי"ב בשו"ת "משיב דבר" (סימן רנו) מתרעם על המוציאם אתרוגי א"י לחו"ל אף משדות הנכרים דיש בהם קדושת שביעית ואסור להוציאן מא"י לחו"ל ואסור לסחור בהם ואסור ליתן דמי אתרוג למי שלא שמר את המעות לאכלן בקדושת שביעית. וכן דעת ה"חזון איש" (שביעית סימן י ס"ק ו) שאין שולחים אתרוגים מא"י לחו"ל, אלא שסיים שאין נאסרין בדיעבד. אמנם כתב החזו"א במכתב [הובא ב"קובץ אגרות" (מכתב רנד)] דאפשר לשלוח "במקום שיש להסתפק שיבוטל המצוה בהעדר המשלוח, הדעת נוטה להתיר". [נע"ע ב"דרך אמונה" (פרק ה הלכה יג ס"ק צו) דכתב דאין לשלוח אתרוגים לחו"ל, ומ"מ אין הפירות נאסרים ויוצאין בהם ולשלוח אתרוג בלתי מורכב לקיים המצוה במקום שיש להסתפק שיבוטל המצוה בהעדר המשלוח הדעת נוטה להתיר ולא ליקח מהעושה סחורה ויזהר לנהוג באתרוג קדוש". וכ"ז כמובא בשם החזו"א].

והגר"ז בהר"ן בשו"ת "אבני קודש" (סימן ב) כתב להתיר בזה מהטעם "דבזמן הזה דאין אתרוג עומד לאכילה ולא כבזמן הש"ס, ורק איזו אנשים עושים מהם מרקחת, ואם לא יקחו אותם לצאת בהם בחג הסוכות במצות ארבעה מינין יהיו כולם להפסד, וכידוע אשר טרם החל המסחר מאתרוגים בעה"ק יפו ת"ו, היו הגוים חותכים אותם ומשליכים אותם על פני חוצות, והיו מניחים האילנות בגינותיהם רק כמו שמניחים שאר אילנות שאינם עושים פירות רק כדי להרבות אילנות בגינותיהם, ורק האתרוגים הגדולים ביותר היו מביאים למכור למרקחת ואוכלים מהם רק בטעימה בעלמא, ואין זה מאכל כלל לא כמו שהיה בימי חכמי הש"ס שהיה אז מאכל כמו שמצינו (מעילה כא). נתן לו שתי פרוטות ואמר לו לך והבא לי אתרוג, וברור הוא כי אם לא יקנו אותם הסוחרים לשלחם לחו"ל יפסידו כולם ולא ישארו רק כפי הצורך

לבני א"י ת"ו לצאת מצות ארבעה מינים... וא"כ מה שייך בזה לאכילה ולא להפסד לאכילה ולא לסחורה ומה גוזל בזה ולמי עושה עול וגזל בזה". וב"בית רידב"ז (סימן ה סעיף יח) כתב להתיר בזה לפי טעמו של הרא"ש (שביעית פרק ו משנה ה) שהטעם של האיסור להוציא פירות שביעית לחו"ל הוא משום דבעו ביעור בארץ ישראל שיאכלום שם, ולפי"ז יש להתיר בהוצאת אתרוגים לפי שאין להם ביעור מפני שמתקיימים בעץ כל השנה. והגאון מטשעבין [הו"ד בספר "משמרת להבית" לאחיו הגאון בעל "חזון נחום" (סימן ה סעיף יח)] התיר לשלוח אתרוגים מא"י לחו"ל, וסמך על מה שיש לצדד שלא יהיה דין שביעית בזמן הזה שכל נטיעתם היא למצוה ולא לאכילה ושימושים נוספים.

וב"שדי חמד" (מערכת למ"ד אות קמא) כתב לדון בזה והביא בשם כמה גדולים דלהוציא אתרוגים של גוים לחו"ל יש להתיר. וציין לדברי הגאון מהר"י שמעלקיס בשו"ת "בית יצחק" (ב, יו"ד סימן קכא) שכתב להתיר מחכת כמה ספיקות שצירף בזה.

ומצאנו עוד שנחלקו בזה גדולי ירושלים. הגאון האדר"ת כתב בנד"ד בשם הגר"ש סלנט [הו"ד בקובץ "הר המור" (שביעית עמ' קכד)] וז"ל: "והגר"ש סלאנט אמר לענין מה שמחבבין הרבה ליקח אתרוג של ארץ ישראל, דבשנת השביעית לא שייך זה ולשמחה מה זו עושה, דממ"נ אם של ארץ הקודש היא הו"ל לנהוג קדושת שביעית. ואני השבתי דסברא זאת אינה מכרעת לאמור ולא להרחיק מלחבב פירותיה, שאף אם אין בהם קדושת שביעית, מ"מ פירות ארץ הקודש הם, וכ"ש להסוברים שצריך להפריש גם תרומות ומעשרות מהם" עכ"ל. ועוד בענין זה כתב הרה"ג רבי יוסף ריבלין זלה"ה מנהל "הועד הכללי" [הו"ד בקובץ "הר המור" (שביעית עמ' קכד)] וז"ל: "וזאת ידע כי הה"ג מהר"מ אויערבך נ"י הוא המתיר לשלוח לחו"ל פירות יינות ושמנים וגם בשביעית, וממנו לקחתי היתר גם על תיבת האתרוגים ששלחתי ושלחנו לו גם ההיתר שלו, והרש"ס מחמיר".

והגר"ש אלישיב ב"קובץ תשובות" (סימן רלא) כתב בדיון היתר הוצאת אתרוגים מא"י לחו"ל

[נג]. עוד הורה רבינו להנוטלים אתרוגי ארץ ישראל בחו"ל, שיש להזהיר לאוכלם תיכף אחר חג הסוכות שאז הוא זמן הביעור סא.

הראויים, ממילא האתרוגים הנשאים הם אתרוגים שאינם ראויים ואינם נשמרים עוד, ואמנם גדר מקיף את הפרס, אבל כיון שאין נשמרים בעליהם אינו מקפיד לשמורם, ולכן הוי בכלל מופקר.

והנה נתבאר כאן שלשיטת רבינו זמן הביעור הוא מיד לאחר חג הסוכות. אמנם בשם הגר"ש סלנט מובא בשו"ת "מחזה אברהם" (סימן קמו) שחקר על זמן ביעור האתרוג וברוב השנים הוא עד חודש שבט. [וראה "אדרת שמואל" (עמ' קעז) מש"כ בזה]. ובשו"ת "משנת יוסף" (ב, סימן יט אות ד) חקר בדעת רבינו האם פליג על שיטת הגר"ש שזמן הביעור הוא עד חודש שבט. או דלמא שכיון שזמן הביעור הוא "ברוב השנים" עד חודש שבט, מ"מ מידי ספיקא לא נפקא.

וכן נהגו לאכלו מיד אחר החג מרגל החזו"א והקה"י וכמובא בספר "ארחות רבינו" (ב, עמ' שלא). ועיי"ש שהקה"י הסתפק מתי זמן הביעור, וצידד דאפשר שהוא בתחילת החורף ולכן הורה להזדרז ולאכול את האתרוג מיד לאחר חג הסוכות.

ובשו"ת "אגרות משה" (או"ח סימן קפו) כתב דאי אזלינן באתרוג בטר לקיטה כירק, זמן הביעור הוא בראש השנה של שביעית, שאח"כ אין עוד פירות שביעית.

ודע דאף דאיפליגו הפוסקים מתי זמן הביעור באתרוג, יש הסוברים שאין כלל ביעור באתרוג וכמ"ש בספר "בית רידב"ז" (סימן ח סעיף יג) דאין זמן ביעור לאתרוג בין שדר באילנו ומתקיים ב' וג' שנים. וראה ב"משמרת להבית" להגאון בעל "חזון נחום" (דף כא:). שהשיג על סברת הרידב"ז. והגר"נ קרליץ שליט"א ב"חוט שני" (עמ' רמח) כת' דבזמנינו אין האתרוגים מתקיימים באילן זמן רב. ובשו"ת "תשובות והנהגות" (ד, עמ' תמח) כתב שבזמנינו רבים תולשים מהאילנות את כל האתרוגים סמוך לחג הסוכות כגדי שלא תתקלקל האדמה בחינם.

"בפשטות זה נגד משנה מפורשת, אמנם האחרונים ז"ל חתרו למצוא היתר בדבר, מ"מ למי שאין פרנסתו תלויה בזה לאו אריך למיעבד הכי".

ובשו"ת "תשובות והנהגות" (ה, קונטרס הנהגות הגר"ח, אות פח) כתב שהגר"ח הלוי מבריסק קיבל מביא שהגר"ח קיבל מארץ ישראל אתרוג בשביעית מהגאון רבי יעקב אורנשטיין זצ"ל, והוא היה מקורב להגה"ק הגר"ל דסקין זצ"ל, ומסתברא שהתיר הדבר לשלוח אתרוג אחד לחו"ל.

ובנו"ע לציין כאן מכתב שנשלח מהגאון האדר"ת זצ"ל עוד בזמן שהותו בחו"ל [נכראה בשנת השמיטה תרנ"ו] אל הגאון רבי נפתלי הירץ הלוי זצ"ל גאב"ד יפו בו כתב: "מאד צמאתי לדעת הוראת הגאון האדיר בקדושתו רבן של ישראל מוהרי"ל דיסקין שליט"א ינוב בשיבה טובה ולער יציין נזר ע"ד אתרוגי אה"ק של שנה זו השביעית איך נמצא ההיתר לצאת בהם י"ח בסוכות הבעל"ט ולשמחה, ולכל ישראל". ובסו"ד כתב: "לוא ידעתי שהגאון הישיש מהרי"ל שליט"א ישיבני הייתי עורך אליו דברים בענין שביעית וביחוד לאתרוג של מצוה" [נ"ד בק' "עדות" (גליון ט"ו, תשרי תשנ"ד)].

סא. שו"ת "זכר שמחה" (שם) "ולענין הבעור יש ליזהר שתיכף אחר חג הסוכות לאכול את האתרוג, כי אז עדיין נשארים מעט אתרוגים על האילנות ולא כלה לחיה. ואף דאיתא במשנה אין אוכלין על השמור, וידוע שהפרדסים בזה"ז שהם של גויים הם בודאי נשמרים כל השנה, מ"מ נראה דאחר לקיטת האתרוגים הראויים להלקט קודם החג לסחורה, והנשמרים הם המעט שלא היו ראויים להלקט קודם החג, הן המה אינם נשמרים עוד, כי אם שהגדר של הפרס מקיפו, ממילא וזה לא נקרא שמור ואוכלים עליהם".

וביאור הדברים נראה שלכאורה יש לדון מדוע זמן הביעור הוא אחר חג הסוכות, הרי הגויים משמרים את אתרוגיהם בפרדס אף לאחר חג הסוכות? אלא שמכיון שלפני חג הסוכות מלקטים את כל האתרוגים

**נד].** עלים מעצי האקליפטוס הדומים לערבה המצויה ביננו, דן רבינו להכשירם למצות ערבה סב.

**נה].** הגאון רבי יצחק דיסקין זלה"ה - בן רבינו, הסתפק אם נשים רוצות לברך על לולב בשבת שביום טוב שבה של סוכות שבה לא נוטלים לולב אם רשאות [הטעם, ראה הערה] סג.

להשתמש בו לערבה". ובשו"ת "ישא יוסף" (ב, או"ח סימן קנז) מביא שדן בענין זה לפני הגרי"ש אלישיב זצ"ל, והשיב דלדעתו ודאי שאין להשתמש באקליפטוס למצות ערבה, דמוכח מהשינויים הללו דהאקליפטוס אינו זן מזני הערבה.

סג. ב"כנסת חכמי ישראל" {אודסה תרנ"ג} {קונטרס א, דף רח.} הביא העורך הגאון רבי אברהם יואל אבעלסאן הערה מ"הרב הגאון החר"ף ר' יצחק ירוחם דיסקין נ"י" וז"ל: "אם נשים רוצות לברך על לולב בשבת שביום טוב של סוכות אם רשאות, דמ"ט אנשים לא גזירה שמא יעבירו ד"א מחמת החיוב ובהיל, א"כ נשים דליכא חיובא עליהו, לא שייך הגזירה ויכולות לעשות כמו בשאר ימי יו"ט" עכ"ל.

וב"שדי חמד" (מערכת הלמד, כלל קמא) כתב בזה וז"ל: "אם נשים רוצות לברך על לולב בשבת שביום טוב של סוכות אם רשאות, דמאי טעמא דאנשים לא, משום דבהיל מחמת החיוב ויעבירו ארבע אמות ברשות הרבים, אם כן נשים דליכא חיובא עליהו, לא שייך הגזירה ויכולות לעשות כמו בשאר ימים. זו היא חקירת חכם הובאה בכנסת חכמי ישראל. ומטי בה בשם הגאון ר' יצחק דיסקין יצ"ו ואין פותר אותה שם באותו פרק באותו מקום. ואולי בקונטרסים הבאים אחרי כן השיבו על זה חכמי ורבני דורנו יצ"ו, אך אין אצלי קונטרסים שאחרי כן".

"ולפום ריהטא לדידי חזה דאין רשאות לעשות כן, דכבר נודע חקירה דומה אשר חפרוה שרים, הני נשי במאי זכיין לקיים מצות עשה שהזמן גרמא דמן הדין פטורות הן, ותני חזקיה כל הפטור מן הדבר ועושהו נקרא הדיוט. וכתבו הראשונים הרמב"ן והריטב"א דכיון דגברי מיחייבי בהו, אף דנשי לא מיחייבי, רשאות שפיר לקיימן ולברך עליהן. ולא אמרו כל הפטור וכו', אלא דוקא במצוה שאין שום אדם חייב

סב. הגאון רבי צבי פסח פראנק זצ"ל - תשו' כת"י. ז"ל: "הגיד לי ר' חיים דוב [קנטור משפיה] שהוא שמע מה"ג ריל"ד ז"ל שאמר לו שמותר לקחת ללולב ענפים מעצי אקליפטוס ויוצאין בהן שהן בכלל ערבה".

וראה מה שדן בזה הגרצ"פ גופיה בשו"ת "הר צבי" (יו"ד סימן קפא) וז"ל: "ובדבר עצי האקליפטוס אם כשרים לערבה, הנה מלבד מש"כ כת"ר דיש להם ריח חזק משא"כ בערבה וגם אין להם עלים בראשם, וזולת זה י"ל עפ"מ"כ הרא"ש בסוכה (סימן לד) וז"ל 'ונ"ל לפרש דערבי נחל הגדילות על הנחל, כלומר ממין הגדל על הנחל, היינו ערבה שרובה גדלה על הנחל'. וכ"כ הרמב"ם (פרק ז מהלכות לולב הלכה ג) 'ורוב ממין זה גדל על הנחלים, לכך נקרא ערבי נחל'. לפי"ז י"ל דמכיון דעצי האקליפטוס אין עיקר גידולם על הנחל ואינם דומים לערבה שעפ"י רוב מתייבשים אם אינם בסמוך לנחל, משא"כ עצי האקליפטוס אין עיקר גידולם דוקא על הנחל, ודאי אינם בכלל ערבי נחל האמור בתורה ופסולים הם לערבה".

ובספר "כשרות ארבעת המינים" להגרי"מ שטרן שליט"א (עמ' קכט) דן בד' ההר צבי במ"ש לפוסלה משום שאין בה ריח, וציין לספר "פרדס פתחיה" (ג, פרשת אמור) שהביא מ"ש בפי' "תפארת ישראל" (חולין פרק ג אות ט) שדן להכשיר הדס אע"פ שאין בו ריח דריחא לאו מילתא היא, ולפי"ז יש להכשיר ערבה אע"פ שיש בה ריח [אך עי"ש מה שדחה ראיה זו].

ובשו"ת "תשובות והנהגות" (ג, סימן קפז) כתב: "אבל מקרוב יצא לאור ספר "כשרות ארבעת המינים" ולדבריו הגה"ק הגרי"ל דיסקין זצ"ל דן להכשירם. וכמדומני שהיום מכירים את עץ האקליפטוס שהוא רחב וחזק והעלים רחבים יותר. ואנו אוסרים

נז]. הקפיד להגביה את האגוד [קוישיק"ל] שיהיה מכוון באמצע העלים ממש להידור מצוה. ומרוב חריפותו ידע על ידי ההתבוננות במינים לומר מיד איפה נמצא האמצע של העלים בדיוק סד.

## סוכה

נז]. דעת רבינו שגזירת "מעמיד" שיש ליזהר שלא להעמיד בו הסכך, נאמרה רק לענין פסול מקבל טומאה, אבל שאר דברים הפסולים לסיכוך, מותר להעמיד בהם סה.

סקירה אחת והבטה חטופה היקף גדול כל כך. על זה השיב רבינו בפשיטות: כלום דבר חדש הוא? מפורש הוא בקרא (בראשית לג, א) "וישא יעקב עיניו וירא והנה עשו בא ועמו ארבע מאות איש" - כלומר בהבטה הראשונה ראו עיניו ארבע מאות איש. [ויראה בספר "מעיל שמואל" עה"ת להגרש"א יודלביץ זלה"ה (עמ' מג). ובספר "אעלה בתמר" מתורת הגר"א שטיינמן זלה"ה (עמ' קנט) מה שביארו בזה].

סה. שו"ת מהרי"ל דיסקין (כתבים סימן נו). וז"ל: "הקשני האב"ד דאדא שי' באר"ח (רס"י תקכט) דהא עורות שאין עבדין להראב"ד מקבלין טומאת אוהלים. ועי' תוס' (סוכה כ:) דטומאת אוהלים פוסל בסכך, למה סתם המחבר דעורות שאין עבדין אין מקבלין טומאה?"

"ותירצתי דעיקר כונתו לאורוי דלא פסלי במעמיד, דהא שארי פסולין לסכך כשרין למעמיד, וזולתי מקבל טומאה שפסול גם למעמיד. ובאמת כך הוא דעשייתן לאוהל משויא להו כלי, וכל זמן שלא עשאן אהל דמי לפשוטי כלי עץ שדעתו לחזק בהן בית קיבול דכשרים עדיין ודאי לסיכוך, ולכן התוס' פסלו שפיר לסכך, דכיון דמסכך בהם דכבר שוינהו אוהל ומקבלין טומאה, אבל בעשאן מעמיד אכתי לא בני קבולי טומאה נינהו וכשרין. ויפה סתם בשו"ע להכשירן למעמידין" עכ"ל.

הרי מבואר בדברי רבינו דמה שכתב בש"ע (דין ממה צריך להיות הסכך, סימן תקכט סעיף א) "דבר שאינו צומח מן הארץ אף על פי שגידולו מן הארץ ואינו מקבל טומאה, כגון עורות של בהמה שלא נעבדו שאינם מקבלים טומאה או מיני מתכות, אין מסככין בהם", דמ"מ מותר להעמיד בהם, דכל מה

בה כמו שכתבתי אנכי הדל (במערכת הכ"ף כלל טז ס"ק ב, עיין שם באורך). ואם כן כיון דליכא מאן דמיחייב במצות לולב בשבת [נפשיטא דהאנשים לא זו בלבד שהם פטורים בשבת ממצוה זו, אלא גם אינם רשאים ליטול בשבת, ולא כל הרוצה ליטול יטול, והרי הוא כפורץ גדרן של חכמים שאסרו ליטול בשבת], ודאי דאין הנשים רשאות ליטול".

"ומה גם דמלבד מאי דאיכא משום כל הפטור וכו' אינו פשוט לומר דנשי לא בהילי, דאחרי שקבעו עלהן חובה למצוה זו, הרי היא בעיניהן כמאן דמיחייבי בה, ואידי דחביבותיה גבייהו אתו לאתויי ארבע אמות. ואדרבא בנשי איכא למיחש טפי. כן נראה במושכל ראשון לדעתי הקצרה, ומי שדעתו רחבה ישכיל על דבר להגדיל תורה והנה שכרו איתו כי טוב שכר"ה עכ"ל.

סד. הגאון רבי יעקב אורנשטיין זלה"ה בהספדו על רבינו - "אלון בכות" (דף יד:). וז"ל: "כאשר שמענו כן ראינו באיש אלקים קדוש אדמו"ר זצלה"ה איך היה עושה באגודת הלולב ומיניו, איך ברגע ידע מספר עלי הדס ועלי ערבה כולם. ונצטוית כמה פעמים מפיו הקדוש להגביה האגוד להיותה מכוין באמצע העלים לרוב פאר מאין ערוך למהירות שכלו הטהור" עכ"ל.

ובנו"ע לציין כאן את הידוע כי כח התפיסה וההבטה של רבינו היה למעלה מכח טבע בן אנוש ובסקירה אחת ידע את כל אשר לפניו וכגון בהנהגה זו שידע כמה עלים ישנם בהדס וערבה והיכן בדיוק אמצעם. וכמו"כ כפי המפורסם בסקירה אחת קצרה תפס כמה לבנים יש בכותל, כמה אריגים במטלית. וראה בספר תולדותיו של רבינו "עמוד אש" (עמ' קפ) כמה עובדות בענין זה. ופעם נשאל רבינו ע"י אחד ממקורביו מאין לו כח תפיסה שכזה, לתפוס תוך



נח]. דן רבינו בסוכתו עם הראב"ד דירושלים הגאון רבי מאיר אויערבאך מקאליש בעל "אמרי בינה" אודות מנהגו של הגאון לסכך את סוכתו בעצים המכורכים עם נייר יפה לנוי והידור מצוה ס'.<sup>1</sup>

"מנחת יצחק" (ד, סימן מה).

סו. הגאון רבי שלמה זלמן אויערבאך זלה"ה בשם הגאון רבי יעקב משה חרל"פ זלה"ה - שו"ת "מנחת שלמה" (ג, סימן קנא אות ג). וז"ל: "נהניתי מאד בחג זה [סוכות ת"ש] כאשר נודע לי בדרך אגב מהגרי"מ חרל"פ (שליט"א) שחקק בזכרונו מה ששמע בילדותו בסוכתו של גאון ישראל מוהרי"ל דיסקין זיע"א שהתוכחו שם על זה שהגאון בעל אמרי בינה היה נוהג לסכך את סוכתו בעצים המכורכים עם נייר יפה משום דהוי חשיב ליה להידור מצוה של התנאה לפניו במצוות עכ"ל.

והנה כבר דנו הפוסקים אם צבע את הסכך בצבעים שונים לנוי האם יש לומר דנשתנה צורתו מההכשרו שהיה מפסולת גורן ויקב המותר לסכך בו או שלא. והגר"ש קלוגר בשו"ת "האלף לך שלמה" (או"ח סימן שסד) נשאל בזה. ופלפל בתחילת דבריו אי חזו"ת מילתא היא. ובסוד"ד כתב דכיון דהוי רק צבע בעלמא, אפשר לומר דחזו"ת לאו מילתא היא, דצבע לא חשיב שינוי. ועוד שכל שנעשה לנוי הוי כפירס סדין לנאותה דכשרה, הילכך אין בזה חשש ופקוק כלל. וכ"כ בשו"ת מהרי"א הלוי (ב, סימן ה) שעצי הסכך הצבועים בכל מיני צבעונים, הדבר פשוט שאין בהם חשש כלל וכשרים לסכך בהם.

והגרש"ז אויערבאך בשו"ת "מנחת שלמה" (שם) הביא מ"ש בשו"ת מהרי"א איטינגא (ב, סימן ה) על זה שנהגו אחרים לסכך את הסוכה בעצים מוזהבים דלאו שפיר עבדי משום דכיון שנשתנה מראיתם לזהב, נשתנה צורת הסכך לדבר שאין גדולו מן הארץ. וכתב הגרש"ז א וז"ל: "אולם נראה דלולי שכבר הורה זקן יש מקום לחלק, דהרי הרמב"ם (פרק ה מהלכות סוכה הלכה ל) לענין המסכך בפשתי עץ שדק וניפץ אותן דייק וכתב "שפסול מפני שנשתנת צורתו וכאילו אינן מגדולי קרקע", והיינו משום דאפשר שאניצי פשתן מיחלפי כצמר ושאר דברים שאין גידולם מן הארץ, ולכן דוקא בכה"ג הוא דחיישינן למראית עין כיון

שיש לנו לאסור להעמיד בפסולים, זהו דוקא בדבר המקבל טומאה, אבל לא בשאר דברים הפסולים לסיכון. עכ"ד. ובעיקר דין מעמיד, ראה ב"משנה ברורה" (שם ס"ק כב) שכתב שהסכימו כמה מהאחרונים לדינא דלכתחילה יש ליזהר שלא להעמיד הסכך בדבר המקבל טומאה. עי"ש ואכמ"ל].

וכן ראינו לכמה מרבנות קמאי שנקטו כך, דכן כתב בעיטור (הלכות סוכה דין הרביעי) דנקטינן שאין להעמיד הסכך בדבר המקבל טומאה "ועל דופני הבית שאין מסככין הסכך כשר שאינו דבר המקבל טומאה". ופירש ה"פתח הדביר" (סימן תרכט אות פה) שהוקשה לו איך נוהגים לסמוך הסוכה ע"ג כתלי הבית שאין מסככין בהם? וע"ז קאמר דמ"מ הסכך כשר, וס"ל שיש לחלק בין דבר המקבל טומאה לבין דבר שאין גידולו מן הארץ. וכן צידד המאירי (סוכה כב:) דשמא אין מעמיד פוסל אלא רק בדבר המקבל טומאה, אבל לא בפסולים אחרים.

וכן נקט לדינא ה"בכורי יעקב" (סימן תרכט ס"ק יא) דאין איסור מעמיד אלא בסכך הפסול משום שמקבל טומאה, אבל לא על שאר פסולי סכך. וכיו"ב כתב להקל הגאון מהרי" עייאש בשו"ת "בית יהודה" (סימן יז) שהתיר לסממוך הסכך על רשת ברזל הקבועה בכותל, דכיון שהיא מחוברת לכותל אינה מקבלת טומאה. עכ"ד. מוכח דכל פסול מעמיד הוא דוקא בדבר המקבל טומאה ולא בשאר פסולים, דהרי ברשת ברזל המחוברת לכותל, ודאי שאסור לסכך.

ואמנם מדברי הר"ן והריטב"א (סוכה כא:) נראה שאין לחלק בין מעמיד בדבר המקבל טומאה למעמיד בשאר דברים הפסולים לסיכון, שדנו אי שרי להעמיד הסכך על גבי הכותל, א"כ נראה דאף בשאר פסולי סכך עסקינן דאף בהם אין להעמיד. וכן תמה הגרש"ז אויערבאך בהערותיו ל"ספר הסוכה" (אות לד) שחילוק זה של רבינו מהר"ל דתמוה, שהרי מפורש בראשונים דין מעמיד נאמר גם לענין אילן. גם נשאו ונתנו הרבה לענין כותל של אבנים. וע"ע בזה בשו"ת

**נט]. מנהגו של רבינו היה לברך ברכת לישיב בסוכה קודם האכילה אף כשאכל מזונות. וכן בזמן שהיה מקדש על הכוס ביו"ט ושבט, היה מברך לישיב בסוכה קודם הקידוש סז.**

ברכת לישיב בסוכה, א"כ יברך הברכה לפני ברכת הנהנין, דלמה להפסיק בברכת לישיב בסוכה אחר ברכת הנהנין, וחמירא איסור ההפסק אחר ברכה כדאיתא בסימן קסז. ע"כ אם יודע שבדעתו לאכול מברך מיד בכניסתו ברכת לישיב בסוכה. או לכל הפחות קודם שמברך ברכת המוציא או ברכת מזונות.

"ואורח שבא לסוכת חבירו אין צריך לברך על הישיבה בלבד. אמנם אם נותנים לפניו מיני מזונות ודעתו לאכול מהן, יברך קודם ברכת לישיב בסוכה ואח"כ ברכת בורא מיני מזונות כדי שלא יהיה הפסק בין הברכה לאכילה. ושמעתי כי גם הגאון מבריסק נ"י נהג כן. ולא עוד שגם בקידוש נהג לברך ברכת לישיב בסוכה קודם הקידוש ושמחתי כי כיונתי המכוון לאמת" עכ"ל.

והנה איפליגו רבונותא קמאי אימתי יש לברך ברכת לישיב בסוכה, דהמהר"ם מרוטנבורג בתשובותיו (סימן תקפה) כתב "ולעולם מברכין לישיב בסוכה קודם ברכת המוציא". אולם הרא"ש (סוכה פרק ד סימן ג) הביא את דברי המהר"ם ופליג עליה ובסו"ד כתב "הלכך ראוי שיברך תחלה ברכת המוציא, שמתחיל הסעודה ואח"כ יברך על הסוכה". והו"ד בטור (סימן תרמג). ובשלחן ערוך (סימן תרמג סעיף ג) פסק: "בשאר ימים מברך על הסוכה קודם ברכת המוציא. ונוהגים לברך על הסוכה אחר ברכת המוציא קודם שיטעום". והרמ"א כתב: "הכי נוהגין בחול, אבל בשבת ויום טוב שיש בהם קידוש מברך לאחר קידוש". ועוד פסק הש"ע (סימן תרלט סעיף ח) "נהגו שאין מברכין על הסוכה אלא בשעת אכילה". אכן דעת הגר"א בביאורו לש"ע (שם) כהסוברים שמברך בכל פעם שנכנס לסוכה. וכ"ה ב"מעשה רב" (אות ריח) "ברכת סוכה מברך בכל פעם שנכנס, אפילו מאה פעמים ביום". אולם מנהג העולם לבר רק בשעת אכילה וכמובא ב"משנה ברורה" (ס"ק מו) "מנהג כל העולם כדעת הפוסקים שאין מברכים אלא בשעת אכילה".

שהרי נראה ממש כסכך פסול, אבל מ"מ לא הצריך כלל הרמב"ם שיהיה דוקא ניכר שהסכך הוא כשר, והואיל וכן הרי עצים מוזהבים כו"ע ידעי שאין תוכם כשרם ולא יבואו כלל לחשוב שהוא מסכך סוכתו בזהב, וא"כ מהיכ"ט יטעו לחשוב שמכפנים יש מתכות או שאר דברים הפסולים, אדרבה יאמרו ודאי שכדין סיכך והם עצים אלא שהזהיבם, והיינו דרך לא ניכר כשרותן, אבל לא נראין כפסולין וצ"ע.

אולם עד עתה הבאנו מדברי הפוסקים המכשירים סכך שצבעוהו לנוי, אך עדיין פש גבן לברורי מה הדין בעובדא שהיתה עם הגאון בעל אמרי בינה שהיה מסכך בעצים המכורכים עם נייר יפה. ואף לענין זה כתב הגרשז"א שם להתיר וז"ל: "ואף בנייר המקבל טומאה [עיין "בכורי יעקב" (סימן תרכט ס"ק א)] דהרי סדין נמי אע"ג דמקבל טומאה הוא וגם אין גדולו מן הארץ, מ"מ אם לא פירס אלא לנאותה כשרה. וה"נ גם עטיפת הסכך כנייר הרי הו"ל רק לנוי ואין זה כלל בגדר ציפוי. וא"כ אין לדון בזה אלא עפ"ד הרמב"ם הנ"ל דבעינן שיהא ניכר על הסכך שגדולו מן הארץ, ולענין זה כבר נתכאר לעיל דכיון דכו"ע ידעי דאין תוכו כשרו, שפיר תולין דמסתמא נעשה הסכך כדין" עכ"ל.

**סז. הגאון רבי עקיבה יוסף שלזינגר זלה"ה - שו"ת רבי עקיבה יוסף (א, או"ח סימן רא). וז"ל: "מענינא דחג אשר המנהג לברך ברכת לישיב בסוכה אחר שבירך ברכת הנהנין, וכבר נודע דעת הפוסקים בסימן תרלט שסוברים לברך על הישיבה בלבד, עיין בטור שם בשם הגאונים. ואפילו לדעת ר"ת דפסקינן כוותיה דסובר דכיון דעיקר הקביעות היא האכילה הוא פוטר גם את הישיבה, והגר"א (שם בסעיף ה) פסק דצריך לברך ברכת לישיב מיד כשנכנס לסוכה לפני האכילה, וסובר דצריך לברך על הישיבה לבד".**

"ונראה לי שמסתברים דברי הגר"א בזה דצריך לברך ברכת לישיב בסוכה קודם שמברך ברכת הנהנין כיון דעומד לאכול דעת כל הפוסקים דצריך לברך

ס]. דייק רבינו מלשון המשנה (סוכה כ:): ד"הישן תחת המטה לא יצא ידי חובתו", שחייב האכילה והשינה בלילה הראשון שוה, שכשם שחייב לאכול בסוכה כזית פת אף אם אין רצונו לאכול, כך חייב לישון בסוכה אולם לא נמסר אם אמר כן להלכה או לפלפול סח.

חמשה עשר בחג המצות, מה להלן לילה הראשון חובה מכאן ואילך רשות, אף כאן לילה הראשון חובה מכאן ואילך רשות". והרמ"א בש"ע (סימן תרלט סעיף ה) כתב ע"ד הש"ע דירדו גשמים בסוכה הרי זה נכנס לתוך הבית וז"ל "וכל זה דוקא בשאר ימים או לילות של סוכות, אבל לילה הראשונה צריך לאכול כזית בסוכה אף אם גשמים יורדין".

ומצאנו לחד מן קמאי הסובר שאין לחלק בין אכילה לשינה בלילה הראשון, דבחדושי הריטב"א לסוכה (כז בד"ה הא דאמרין) שכתב וז"ל "אבל שמעתי בשם גדול מגדולי הדור אשר בצרפת שהיה מחייב לישון בסוכה בליל א' של סוכות ואפילו ירדו גשמים שינת עראי מיהת, ולא התירו לו לירד מהסוכה אלא בשאר ימים שהם רשות, אבל בלילה הראשונה הכתוב קבעו חובה בג"ש דט"ו ט"ז מחג המצות". ואמנם הריטב"א דחה דבריו של אותו גדול וס"ל להלכה דהגז"ש דט"ו ט"ז הוא רק על האכילה.

ובספר "חג האסיף" להגאון רבי אליהו וייספיש שליט"א (סוכה, סימן י אות ה) הוכיח כשיטה זו דהשינה בלילה הראשון הרי היא חובה מדברי ה"לקט יושר" (עמ' 144) שמעיד על רבו בעל ה"תרומת הדשן" בזה"ל: "ואינו ישן בערב סוכות בצהרים, כדי שיוכל לישון לתיאבון בלילה, כי בסוכה השינה קובעת עיקר הסוכה" עכ"ל. והנה זה חידוש גדול שלא נמצא בפוסקים כלל, גם לא שמענו ולא ראינו מי שנוהג להחמיר בזה שכמו שיש דין אכילה לתיאבון כזית חובה בליל יו"ט הראשון כך יש דין שינה לתיאבון בסוכה. אמנם לפי שיטת אותו גדול שהו"ד בריטב"א הסובר שיש חיוב שינה בלילה הראשונה בסוכה, מובן היטב מנהגו של בעל התרומת הדשן שלא לישון צהרים בסוכה כדי לקיים חובת המצוה לישון בלילה לתיאבון, דמאי שנא מאכילה שאסור לאכול מחצות לשיטה אחת ויש אומרים משעה עשירית כדי שיוכל לאכול הכזית לתיאבון.

והנה לשיטת הגר"א ברכת לישב בסוכה בין המוציא לאכילה הרי היא הפסק, מפני שאין הברכה שייכת לאכילה דוקא. ולכן יש מהמדקדקים הנוהגים לברך לישב בסוכה קודם ברכת המוציא או ברכת מזונות. וכן הזהיר בשו"ת "תשובות והנהגות" (ה), סימן רב) שיש לברך קודם לישב בסוכה ואח"כ ברכת המוציא כדי שלא ליכנס לחשש הפסק. ומה עוד דלשיטת רבינו הגר"א שמברכין מיד בכניסה לסוכה ולא שייך לאכילה, יש חשש שאפילו בדיעבד הוי הפסק. ועוד כתב "הזהרתי את הנוהג לברך על מזונות שיזהר להקדים לברך לישב בסוכה ואח"כ מזונות, שלהפוטרים לישב בסוכה הרי אם מברך לישב בסוכה אחר מזונות הוי הפסק בברכת הנהנין שחמור טובא, וכדי שלא יכנס לפלוגתא אם הוא הפסק יקדים לברך לישב בסוכה. ואף בבית חבירו שלהרבה מגדולי הפוסקים מברכים אף שלא אוכל מיני מזונות, אם מכבדים אותו במזונות יקדים לישב בסוכה ויברך מזונות, כיון שיש פוסקים שפוטרים אפילו באוכל בבית חבירו, ולדידהו כשמברך לישב בסוכה אחר ברכת מזונות הוי הפסק מברכת מזונות לאכילה, לכן יקדים ברכת לישב בסוכה. שוב שמעתי שהעיר בזה הגרש"ז איערבאך זצ"ל ודעתו כמ"ש שבמזונות יש להקדים לברך לישב בסוכה וכמש"נ".

סח. הגאון רבי ליפא זילברמן זלה"ה בשם הגאון רבי אהרן ביאלסטוצקי זלה"ה - קו' "משלחן מלכים" (ה), עמ' קפז). וז"ל: "שמעתי מהגאון ר' אהרן ביליסטוצקי (שליט"א) בשם מהרי"ל דיסקין זצ"ל דדייק מלשון המשנה דלילה הראשונה כשם שחייב לאכול בסוכה, כך הוא חייב גם לישון בסוכה, דהא דילפינן ט"ו ט"ז מחג המצות, היינו דכשם שחייב לאכול מצה בט"ו ניסן כך חייב הוא לדור בסוכה בט"ו תשרי, ותדרו כולל אכילה ושינה" עכ"ל.

ומקור הדין בסוכה (כז). "אמר רבי יוחנן משום רבי שמעון בן יהוצדק נאמר כאן חמשה עשר ונאמר

זבובים על המטה או צער אחר באופן שקשה לו לישן על המטה, לא יאמר אישן תחת המטה, אלא ילך לביתו וישן דגם תחת המטה לא יצא ידי חובת סוכה".

ובנו"ע של בן רבינו הגאון רבי יצחק ירוחם דיסקין זלה"ה על האי משנה ד"הישן תחת המטה לא יצא ידי חובתו" והו"ד בספר "פרט ועוללות" להגאון רבי יעקב אשר גולדמן זלה"ה {ירושלים תר"ץ} (א, עמ' קעט) וז"ל: "הגאון הגדול רבי יצחק ירוחם דיסקין ז"ל הקשה לי מה הלשון לא יצא ידי חובתו, בשלמא אם היה חייב לישון בסוכה כמו שמחוייב ליקח לולב הוי שפיר, אבל השינה הלא היא דוקא שאם רוצה לישון לא יישן אלא בסוכה, ואם כבר ישן בסוכה פסולה, כלום נאמר לו לך שכב ונום? מה שעבר אין! והכי הוי ליה למיתני לא קיים מצוות סוכה כדקתני לקמן".

"הוא מותיב לה והוא מפרק לה [התירין גאוני אבל דחוק] הנה קיי"ל סוכה ונויה אסורין כל ז', ומאמיתי נקראת סוכה של מצוה לאסור את עצמה ונויה, אם בשעה שהזמינה, הא קיי"ל הזמנה לאו מילתא? אלא על כן בשעה שעשה בה מעשה של מצות סוכה דאכל בה בחג או שישן בה דעל זה הוקצתה למצוותה. וזוהי כוונת המשנה לומר אם הזמין סוכה ולא אכל בה ולא יישן בה ורק שישן פעם אחת תחת המטה בה, לא ידי חובתו ולא נקראת עדיין סוכת החג ומותרת בהנאה כל זמן שלא יחנכנה באחת מחובות הסוכה באופן שיצא ידי חובתו בה" עכ"ל.

ועי' בספר "זכרון שמואל" להגר"ש רוזובסקי זלה"ה (סימן כט אות ח) שהביא חידוש זה בקיצו"ד בשם רבינו ובראשית דבריו הביא דברי המשנה ד"הישן תחת הסוכה לא יצא ידי חובתו" וכתב ז"ל: "לכאורה קשה אמאי נקט לשון של דיעבד שישן כבר ולא יצא יד"ח, הא מאי דהוי הוי, והול"ל דלא יישן אדם תחת המטה? ושמעתי בשם הגרי"ל זצ"ל דנפ"מ אי נאסרת הסוכה כל שבעה, וע"ז תנן דלא יצא י"ח וממילא אין הסוכה נאסרת. וכן אמר מו"ח (שליט"א) [הגרצ"פ פראנק]. ולשי' א' מגדולי הדור שהביא בריטב"א דבלילה הראשון איכא חיוב שינה בסוכה

וק"ל. [וכיו"ב כתב להוכיח הגאון רבי אליהו ברוך פינקל זלה"ה והו"ד בספר "משלחן רבי אליהו ברוך" (מועדים ב, עמ' קלט)]. וע"ע בשו"ת "שבט הלוי" (ג, סימן ע) הוכיח כשיטת אותו גדול מסוגיא דראש השנה (כ:).

והנה שם בדברי הגאון הנ"ל בשם רבינו לא ביאר כל צרכו מהי ראייתו ממשנה דסוכה, רק ציין למתני' דסוכה (כ:): "הישן תחת המטה לא יצא ידי חובתו". ולא כתב איך ראייתו מדברי המשנה. ואפשר שהוכחתו היא דהנה דקדק הגאון מהר"י פערלא בפירושו על ספר המצוות לרס"ג (א, עשה ז, דף צא:): מה שייך כאן לא יצא, הרי חובת מצות סוכה בקום ועשה אינה אלא לגבי אכילת כזית בלילה הראשון, ואילו שאר ימים אינה אלא בגדר איסור שלא לישן חוץ לסוכה [והרי אם רוצה שלא לישון, רשאי. ואף שא"א לג' ימים בלא שינה, מ"מ אין זו חובה בפני עצמה], וא"כ היאך שייך להסתפק בחובה כשאין חובה כלל, אלא מהראוי הי לכתוב שעבר וביטל עשה? ותירץ שיש לחלק בין אכילה לשינה בשאר ימים, שאכילה אינה אלא מצוה קיומית שלא לאכול חוץ לסוכה, ואילו שינה היא מצוה חיובית. אבל לפי השיטה שחיוב השינה בלילה הראשון הוא כחיוב האכילה, א"כ מכיון דס"ל שהיא מצוה חיובית, מש"ה שפיר אמרה המשנה הישן תחת המטה לא יצא ידי חובתו. [וראה בספר "דברי פינחס" להגר"פ מיערס (א, סימן מה אות יד) שכתב כסברא הזו].

ובנו"ע לציין כאן את ביאורו הנוסף של רבינו בסוגיא זו ד"הישן תחת המטה לא יצא ידי חובתו" וז"ל בחידושו עה"ת (פרשת אמור): "ויש לדקדק בהאי לישנא לענין מה אמר לא יצא ידי חובתו, וכי חובה ביחוד הוא לישן בסוכה, הלא הדבר תלוי בו אם רוצה לישן צריך לישן בסוכה, והיה צריך לומר אין לישן בסוכה תחת המטה? ואילו גבי אכילה לילה הראשונה דיש חיוב לאכול בסוכה, היה שייך לומר דאם אכל תחת המטה לא יצא ידי חובתו וצריך לחזור ולאכול שלא מתחת המטה כדי לצאת ידי חובתו לתקן אשר עיות. אבל לא גבי שינה דמה יכול לעשות לתקן את אשר עיות?"

"ויש לתרץ דכל היכא דמצטער דהיינו כגון שיש

סא]. סבר שמותר לישון סמוך לנסר שבסכך, ואין לחשוש שמא באמצע השינה יתהפך ונמצא ישן תחת הנסר סט.

(בבא קמא יא: מדפי הרי"ף) שכתב דהישן בראש הגג ונפל מחמת שנתהפך אגב שינתו והזיק, הרי הוא כמי שנפל ברוח מצויה וחייב בד' דברים משום דמילתא ידיע שדרך ישן שקרוב ליפול בכך. והטעם לזה כתב שם משום דכשיתהפך בשינתו תחת הנסר אין חובה כלל להקיצו או דמצטער הוא, א"כ ממילא גם הוא מעיקרא יכול הוא לישן סמוך לנסר ואין לו לחוש לנפשו איסור כלל. עכ"ד.

והגרצ"פ פראנק בחידושי "הר צבי" לסוכה (כו:): הביא שמועה זו בשם רבינו וז"ל: "והגאון האדיר מהרי"ל דיסקין זצ"ל אמר בזה דבר נחמד, דלהכי נקט שינה לאשמעינן דרק תחת הנסר אסור לישן, אבל סמוך לנסר שרי לישן, ולא חיישינן שמא יתהפך כדחיישינן גבי תפילין שפסק המחבר בש"ע (סימן מ סעיף ה) שאסור להניחם במטה כנגד צדו. ומקור הדברים ברבינו יונה פרק מי שמתו (ברכות כג:): בהא דאיתא שם מהו שיניח אדם תפיליו תחת מראשותיו? תחת מרגלותיו לא קא מיבעיא לי, שנוהג בהן מנהג בזיון ואסור. וכתב שם רבינו יונה ולהניחן במטה כנגד צדו נראה דאזלינן לחומרא ודיינין ליה כתחת מרגלותיו, מפני שפעמים מתהפך במטה וישכב עליהן, ואם כן גם בנידון דידן סלקא דעתך אמינא שיהא אסור לישן גם סמוך לנסר משום שמא יתהפך, קא משמע לן דלא חיישינן. והטעם דלא חיישינן בסמוך לנסר שמא יתהפך כמו דחיישינן בתפילין, הוא משום דגם אם יתהפך וישן תחת הנסר אין בזה משום ישן חוץ לסוכה. ואף למאן דאמר דחייש בשינת עראי חוץ לסוכה משום שמא ירדם, שאני הכא כיון דכל עיקר ההיתר מעיקרא היה רק משום עראי, ואם כן כשירדם חיובא הוא להקיצו ולא משגחינן על מה שמצטער ביקצה זו, דהא לא בא כלל לישן זמן זה. משא"כ בנסר זה כשיתהפך בשינתו תחת הנסר אין חובה כלל להקיצו דמצטער הוא, א"כ ממילא גם הוא מעיקרא יכול הוא לישן סמוך לנסר ואין לו לחוש לנפשו לאיסור כלל. דו"ק" עכ"ל.

וכמו אכילה, הנפ"מ הוא בפשוטו. וא"ש היטב הלשון דלא יצא י"ח" עכ"ל.

סט. שו"ת מהרי"ל דיסקין (קונטרס אחרון סימן ה אות צז). וז"ל: "עיינ תוספות יום טוב פ"ק דסוכה (פרק א משנה ו) ובלבד שלא יישן. ותירוצו דחוק דהאיכא מ"ד דשרי שינת עראי חוץ לסוכה ע"י שומר ואין א"ש מתני' לדריה?"

" ויותר נראה דקמ"ל דסמוך לנסר שרי לישן ולא חיישינן שמא יתהפך כדחיישינן גבי תפילין בצדו, עיין תר"י פ"ד דברכות ועיין נמוקי יוסף סופ"ב דב"ק. והטעם דמה שעושה בעת שהוא ישן לית ביה משום חוץ לסוכה. ואף דלחד מ"ד חייש בשינת ארעי חוץ לסוכה משום שמא ירדם, שאני הכא כיון דכל ההיתר מעיקרא היה רק משום ארעי, וא"כ כשירדם חיובא הוא להקיצו ולא משגחינן על מה שמצטער ביקצה זו, דהא לא בא כלל לישן זמן זה. משא"כ בנסר זה כשיתהפך בשינתו תחת הנסר אין חובה כלל להקיצו דמצטער הוא, א"כ ממילא גם הוא מעיקרא יכול הוא לישן סמוך לנסר ואין לו לחוש לנפשו לאיסור כלל. דו"ק" עכ"ל.

ותורף הדברים הוא דבסוכה (יד). תנן "נתן עליה נסר שהוא רחב ארבעה טפחים כשרה ובלבד שלא יישן תחתיו". והקשה התוספות יו"ט מדוע נקט שינה דוקא, והלא ה"ה דאין לאכול תחתיו? והתוס' יו"ט כתב לתרץ ע"ז דהיינו משום דשינה חמיר טפי דאפילו שינת עראי אסור ומשא"כ באכילה. אמנם דעת רבינו שתירוצו זה דחוק משום דאיכא מ"ד דמתיר לישן שינת עראי חוץ לסוכה.

אלא חידש רבינו דהתנא בא ללמדנו חידוש בשינה דדוקא תחת הנסר אסור לישן, אבל בסמוך לו מותר ולא חיישינן בזה שמא יתהפך בשינתו למקום הפסול וכמו שחששו בתפילין (ש"ע סימן מ סעיף ה) שלא יניח תפילין במטה כנגד צדו משום שפעמים מתהפך במטה וישכב עליהן. ועוד מצאנו ב"נמוקי יוסף"

ויש שלמדו מדבריו שמי שיש לו סוכה קטנה של שלש דפנות שיכול לישן שם בצמצום וצדה פתוחה לחוץ, מותר לישן שם לכתחילה, ואין צריך לחשוש שמא יתהפך וישן חוץ לסוכה ע.

**סב].** דעת רבינו שהישן מחוץ לסוכה או תחת המטה בסוכה, ואפילו הישן בביתו ערב חג הסוכות בהיתר ונכנס החג, שצריכים להעיר אותו כדי שיקיים מצות שינה בסוכה כד' עא.

יצא ידי חובתו, משום שיש בזה נפקא מינה גם להבא ולמעשה דאסור להשאיר את הישן תחת המטה אלא חייבים להעירו כדי שיוכל לקיים מצוות סוכה או להסיר את המטה מעל גביו.

אמנם יש מקשים על הדברים המיוחסים לרבינו שהישן מחוץ לסוכה צריך להעירו לקיים מצות שינה בסוכה כד', דסתר משנתו ממש"כ גופיה בתשובה (הו"ד בהערה הקודמת) דהישן סמוך לנסר שרי ולא חיישינן שמא יתהפך, משום דאף אם יתהפך אין חובה להעירו דאנוס הוא. ונראין הדברים סותרים זא"ז דהכא יתבאר שהישן חוץ לסוכה מוכרחים להעירו? וראיתי להגאון רבי משה אורי לינדר שליט"א במאסף "אוצרות ירושלים" פרושים (ח, עמ' רב) דבאמת אין כאן סתירה, דבסמוך לנסר אין זה כי אם חשש שמא יתהפך, וכיון שהלך לישון בצד הנסר א"צ לחשוש לשמא יתהפך. משא"כ בהלך לישון בביתו בערב החג, דהחג בודאי יתקדש, ואם לא יתעורר משנתו בודאי יישן מחוץ לסוכה, לא היה לו לילך לישון עד שידאג שיעירו אותו בהתקדש החג, ואם לא עשה כן צריך להקיצו שלא יישן בחג מחוץ לסוכה. אבל בצד הנסר דאינו אלא ספק לא חששו לשמא יתהפך. ומה שחששו גבי תפילין בצדו לשמא יתהפך, י"ל דשאני התם דאינו מוכרח לשים את התפילין לצדו ולכן אפילו מספק החמירו שלא יישן שם משום בזיון התפילין שלא יבא להתהפך עליהם, משא"כ הישן בסוכה בצד הנסר שמן הסתם המקום צר ואין לו מקום אחר, לכן הקיל מספק שלא לחשוש לשמא יתהפך, דגם אם יתהפך אנוס הוא. ובאמת שהרואה אותו ישן תחת הנסר היה צריך להקיצו שיחזור לישון לצדו, אלא דחידש מהרי"ל דיסקין דמטעם מצטער א"צ להקיצו דומיא דירדו גשמים והלך לביתו דגם אם

ע. הגאון רבי צבי פסח פראנק זלה"ה - שו"ת "הר צבי" (שם). וז"ל: "וח"ב אמר דמדברי מהרי"ל דיסקין יש ללמוד דמי שיש לו סוכה קטנה של שלש דפנות שיכול לישן שם בצמצום וצדה פתוחה לחוץ, מותר לישן שם לכתחילה, ואין צריך לחשוש שמא יתהפך וישן חוץ לסוכה, שגם אם יתהפך מחוץ לסוכה וישן שם אין בזה משום ישן חוץ לסוכה".

עא. חידושי מהרי"ל דיסקין עה"ת (פרשת אמור). וז"ל עה"פ (ויקרא כג, מב) "בסוכות תשבו שבעת ימים": "עי' במסכת סוכה (כ:) הישן תחת המטה בסוכה לא יצא ידי חובתו עיי"ש ובפירש"י ז"ל ועיין בספרא. יש לדקדק למה נקיט התנא זה הדין על זה הלשון, דמה שייך לא יצא י"ח גבי שינה (לומר) דיחזור וישן והיה די שיאמר אסור לישן תחת המטה. ואין לומר דע"כ נקט בזה"ל לומר דאם יצא משם צריך לברך לישב בסוכה, כיון דלא היה כעת בסוכה כלל, זה דוחק, דליכא למישמע הדין מזה הלשון כלל. וגם דוחק לומר דעיקר כוונתו בשביל הברכה, דהא הברכות אינו אלא מדרבנן? ע"כ אמר דע"כ נקט התנא בזה"ל לומר דהחויב מוטל גם על האחרים שרואין אותו ישן תחת המטה - דהיינו או שיטלו המטה מעליו, או לעורר אותו לצאת משם הגם שהניח את עצמו לישן ביום בערב סוכות בהיתר אפ"ה מחוייבים לעורר אותו. הגם דבאם ירדו גשמים ח"ו והיה מוכרח ליכנס לביתו אין מחייבין אותו לילך עוד בלילה בסוכה אחר שפסקו הגשמים (ש"ע אור"ח סימן תרלט סעיף ו). אבל הכא שאני כיון דהוא עצמו הכניס עצמו בזה. אך יש לאסתפקי למ"ד מצות צריכות כונה (ראש השנה כח:) אם די שיטלו ממנו המטה שעליו כיון דאינו יכול כעת לכוון כיון דהוא ישן".

ומבואר בדברי רבינו הוא דלכן כתבה המשנה "לא

סג]. הקפיד שלא לצאת מהסוכה כל שבעת ימי החג. וכן כששהה בשכונת 'כרם' בחג הסוכות והלך לראות בחוה"מ את מקום המקדש, מקורביו רצו להזמין עגלה עבורו להסיעו, אך סירב ונימוקו שלא לשבת אפילו ישיבת עראי חוץ לסוכה והלך רגלי ובמהירות. וכן לא רצה לשהות אז רגע יותר מדי עב.

לסוכה, אך לא הדר ביה מדבריו. ועוד בהליכות שלמה שם מובא שהגרי"ש כהנמן זלה"ה - הרב דפוניבז' הורה להלכה למעשה בישיבת פונובז' דמותר להוציא אדם הישן בסוכה תוך כדי שינתו מחוץ לסוכה לתוך ביתו, דכל שישן כבר מותר להוציאו מהסוכה.

איברא דכבר האריכו בנידון זה אם ישן הוא בכלל מצוות או לא, דב"שדי חמד" (מערכת יו"ד כלל לב) כתב דנחלקו בזה קמאי טובא בכמה וכמה מקצועות חמורות מה דינם כשהיה ישן. יעו"ש. ועוד שם (כלל לד) מביא מהרב "דבר אליהו" שמוכיח שישן בר מצוות הוא. והוסיף השדי חמד דעיקר מצות שינה בסוכה יוכיח דישן בר מצוות הוא וכוונתו דמצות סוכה בעצם השינה יש בה קיום מצוה של תשובה כעין תדורו, דלא ציוותה תורה לילך לישן בסוכה אלא לישן בסוכה כעין תדורו בבית. ומסיק השדי חמד וז"ל ו"נולד לנו מזה דין חדש, דאם אחד ישן בסוכה ובא תבירו והוציאו בתוך שנתו חוץ לסוכה וישן שם בבית הוי בחברו דין מבטל את חברו ממצוה".

עב. ס' "נטעי חמד" וס' "עמוד אש" (עמ' קצב).

והגר"מ שטרנבוך שליט"א ב"מועדים וזמנים" (א), סימן פט בהערה) כתב: "מסופר על רבינו הגה"ק רבי יושע ליב דסקין זצ"ל ושלא רצה לשבת בעגלה כשהלך למרחקים בחוה"מ סוכות, רק הלך ברגל, שמיאן לישב דרך קבע חוץ לסוכה אפילו רגע בימי החג".

וראיתי לבאר הנהגת רבינו בזה בשם הגאון רבי עזריאל איערבאך שליט"א שיש מקום לומר שחלק מהדין של ישיבה בסוכה שנוצטין בו בכתוב "בסוכות תשבו שבעת ימים" הוא שמקום דירתו תהא בסוכתו, ואם הוא יוצא מסוכתו להרחוב וכיו"ב אז אינו סותר את השם דירה של הסוכה. משא"כ כשיושב בבית אז מראה שביטולו הוא דירתו וזה סותר לשם דירה של הסוכה. וזה ביאור מנהגו של רבינו שהעדיף ללכת רגלי ולא לשבת בעגלה מחוץ לסוכה.

פסקו הגשמים אין מטריחין אותו לחזור לסוכה עד שיאיר היום ויעור משנתו, והטעם משום דהו"ל מצטער. וה"נ לעניננו דא"צ להקיצו מהאי טעמא. אבל אה"נ דאי לאו טעמא דמצטער היה צריך להקיצו שלא יישן תחת הנסר אע"ג שהתחיל בהיתר. וא"ש דאין סתירה בדבריו.

וכן ראיתי להגאון רבי דוד כהן שליט"א במאמרו בספר "שיר ושבחה" (עמ' תיז) שתמה שלכאורה דברי רבינו סותרים אהרדי. ויישב דלענין מי שהלך לישון חוץ לסוכה קודם יו"ט, כיון שהלך לישון בביתו שינה כזו שאם לא יעירו אותו תמשך גם לאחר החג, לכן גם אם בכניסת החג הוא ישן זה נחשב שינה חוץ לסוכה כיון שקבע בעצמו שינה שתמשך לאחר החג חוץ לסוכה. ומשא"כ לעניין שינה סמוך לנסר, אפ"ל דס"ל למהרי"ל דיסקין דאף שיש חשש שמא יתהפך, אין זה נחשב שבשינה זו הוא קובע שינה תחת הנסר כיון שקביעות שנתו אינה תחת הנסר. ומה שהוא מתהפך אח"כ תחת הנסר הוא מצב חדש ואין זה נחשב קביעות שינה תחת הנסר.

ודע כי נחלקו הפוסקים בדין נדרם לאנסו חוץ לסוכה האם יש להקיצו כדי שישן בסוכה כדין, דהגר"ח מבבל ב"בן איש חי" (שנה ראשונה, פרשת האזינו אות ח) כתב שיש להעיר את הנדרם מחוץ לסוכה. אולם ה"בכורי יעקב" (סימן תרלט ס"ק לד ולז) כתב בשם הר"ן (סוף פרק ב דסוכה) שאם תקפתו שינה מחוץ לסוכה אין צריך להקיצו משום מצטער. וכן בהגהות הגרא"מ הורוביץ מפינסק לסוכה (כו). כתב שאם ישן מעצמו חוץ לסוכה אין בזה שום חשש כלל, רק כששוכב לישון וסומך על חבירו באופן שאין בסמיכתו ממש אסור משום שינת עראי חוץ לסוכה. וכן דעת הגרש"ז איערבאך ב"הליכות שלמה" (מועדי תשרי, עמ' קסו) שהנדרם לאנסו חוץ לסוכה אין צריכים להקיצו הואיל והישן פטור מן המצוות. ומובא שם עוד שהעירו להגרש"ז א מדברי רבינו בפרשת אמור דמבואר שם שצריך להקיץ את הישן מחוץ

## הושענא רבה

**סד].** מסורת בשם רבינו כפי קבלה שהיתה בידו כי מלחמת גוג ומגוג תהיה בליל הושענא רבה, ובמשך שלש שעות יהא איום ונורא ואותם שישבו אז בסוכה ויעסקו בתורה ועבודה ינצלו מכל פורענות עג.

שלמה סובל זלה"ה שכתב בזה"ל: "סיפר לי הרה"ג הישיש רבי שמואל שנקר (שליט"א) שאמר לו הרה"ג מו"ר זרח ברורמאן זצ"ל ששמע מפ"ק הגה"ק מהרי"ל דיסקין זלה"ה שמקובל כי מלחמת גוג ומגוג יהיה בליל הושענא רבה ובמשך שלש שעות יהא איום ונורא ואותם שישבו אז בסוכה ויעסקו בתורה ועבודה ינצלו ועל זה מתפללים בהושענא א-ל למושעות שלוש שעות הושע נא, ולכוון להינצל באותן השלוש".

וראה עוד בספר "שלמי תודה" (סוכות) שכתב: "שמעתי בשם הגאון רבי ישראל מסלאנט זצ"ל שאמר בשם רבו הצדיק רבי זונדל מסלאנט זצ"ל בשם רבינו חיים מוואלזין זצ"ל שאמר בשם רבינו הגר"א זצ"ל שעיקר מלחמת גוג תהיה בהושענא רבה בשלש שעות שאז יהיה עיקר הקושי, ומי שיהיה אז בסוכה ינצל. וזה מה שאמר דוד המלך ע"ה בתהלים (כו, ה) 'כי יצפנני בסוכה ביום רעה יסתירני'. יום רעה הוא מלחמת גוג ועל ידי מצות סוכה ינצל".

ובענין זה הוסיף הגאון רבי משולם דוד הלוי סולובייצ'יק שליט"א שפעם בחג הסוכות אמרו לפני אביו מרן הגר"ז הלוי מבריסק זלה"ה בשם מהרי"ל דיסקין דמלחמת גוג ומגוג תהיה רק כמה שעות. ואמר מרן ז"ל דהוא פשוט כך כדמפורש בקרא (יחזקאל לח, יח) והיה ביום ההוא ביום בוא גוג על אדמת ישראל... תעלה חמתי באפי... ביום ההוא יהיה רעש גדול... ונשפטתי אתו בדבר וברם וגשם שוטף ואבני אלגביש". ומבואר דבאותו היום שיבוא גוג על אדמת ישראל תהיה הנקמה בו וישפוט אותו בדבר וברם.

והוסיף הגרמ"ד שליט"א: פעם זה היה בגדר חידוש איך אפשר שמלחמה כזו גדולה תתנהל כמה שעות בלבד. אמנם כיום כבר אין שום שאלה בזה, שכל העולם יכול להיחרב בתוך שעה קלה עם פצצות האטום וכדו'. [ראה בכ"ז ב"שיעורי רבינו משולם דוד הלוי" עה"ת (א, עמ' תסו)].

סיפר הגאון רבי יוסף דינקליס זצ"ל שסיפר לו יהודי זקן מפתח תקוה שעבר פעם בחג הסוכות בעיר העתיקה ליד סוכת רבינו והציץ מבעד הדלת שהיתה פתוחה במקצת וראה שרבינו הקדוש נח על הספה על צידו ופניו פני להבים וחשקה נפשו להיכנס בקודש פנימה לרגע ופתח הדלת להכנס בה וכשרצה לעבור הדלת נדחף החוצה ולא יכול היה לעבור פנימה כי היתה מלאה, למרות שלא ראה שום אדם בתוכה וכמה שניסה להכנס בכח [לא היה יכול בשום אופן. איש זקן זה בעצמו סיפר זאת לרבי יוסף דינקליס זצ"ל והוא סיפר עובדא זו למחותנו רבי אברהם מרדכי בריטשטיין זצ"ל].

הוסיף רבי אברהם מרדכי זצ"ל: "אפשר לנו לתאר שמסתמא האושפיזין הקדושים היו בסוכתו הטהורה והקדושה או נשמות צדיקים שבאו בצילא דמהימנותא".

על תלמידו המובהק של רבינו, הגה"צ רבי צבי מיכל שפירא זלה"ה מסופר כי פעם אחת נתעלף פתאום בחג הסוכות במצב איום בלי אפשרות הדיבור ובלי כל רוח חיים, ותהום כל העיר ותרעש לקול התפלות והתחינות שהרבו להעתיך בעד שלומו בכל בתי התפילה ובכל המקומות הקדושים, ויהי כאשר הקיצוהו מעלפוניו וירצו להביאו מסוכתו הביתה, לא אבה בשום אופן עד שנשאוהו בעל כרחו הביתה עם הספסל אשר שכב עליו ע"פ מצות רבו המובהק רבינו מהרי"ל דיסקין זלה"ה, וכששאלוהו אחר כך מדוע לא חפץ להכנס הביתה בשעת סכנה שכזאת ויען ויאמר בחשבי את השעה הזאת לקץ חיי לשעתי האחרונה לא חפצתי לעזוב את המצוה החביבה והיקרה לי ולהפרד ממנה ברצון באחרית ימי חיי בזמן שעדיין באפשרותי לקיימה, שכן למד מרבו הגאון זצ"ל שחלה בשנת תרכ"ה, ובחזה"מ סוכות היה בסכנה גדולה וימאן לצאת מהסוכה מטעם זה.

עג. בקובץ "בית חיינו" (ג, עמ' מט) הובא מכתבי רבי



סה]. כליל הושענא רבה שמע רבינו קריאת ספר דברים מתוך ספר תורה בבית הכנסת דשכונת 'כרם' דכולל וילנא וזאמוט עי.

ובנו"ע לציין כאן מה שאמר המשגיח דלייקווד הגה"צ רבי נתן מאיר וואכטפויגל והו"ד בספר "לקט רשימות" לחנוכה (עמ' מ): "יש לי בקבלה איש מפי איש מרבי יהושע ליב דיסקין זיע"א שבמלחמה האחרונה קודם ביאת המשיח כל הערהליכער אידן יינצלו. ומה זה עהרליך איד? מובדל מן העמים".

עד. ספר "הר ציון" (א, עמ' 369). וככל הנראה אירע זה באותה שנה בה שהה רבינו בשכונת כרם בחג הסוכות וכנזכר לעיל (...).

והנה מנהג ישראל קדושים להיות נעורים כליל הושענא רבה וללמוד בספר "משנה תורה" ומקורו קדום כבר בתקופת רבותינו הראשונים וכמובא ב"שבלי הלקט" (סימן שעא) שלומדים משנה תורה הואיל ולמחר מסיימין את התורה. ואם יש מי שלא השלים פרשיותיו עם הציבור, ישלים עתה. וכן נמצא במבואר בדברי רבינו האריז"ל ב"שער הכוונות" (דרושי חג הסוכות, דרוש ו) וז"ל: "הנה עיקר הדין נידון ונגמר בחצות הא' של ליל הושענא רבה... ולכן נוהגים לעסוק בתורה בחצות לילה הא' עד זמן זריחת הלבנה וקוראים ספר אלה הדברים הנקרא משנה תורה". והו"ד ב"כף החיים" (סימן תרסד ס"ק ג). וכן הביא המנהג ב"בכורי יעקב" (סימן תרסד ס"ק ד) "נוהגין ישראל להיות נעורין כליל ערבה ולומדים סדר התיקון שהוא משנה תורה". וראה עוד בספר "אלף בינה" להגה"ק רבי יעקב אבוחצירא זלה"ה (אות שי"ן, ס"ק ו) שכתב "שנהגו בני ישראל לנדד שנה מעיניהם כליל הושענא רבה, ללמוד משנה תורה וסודות התורה". וב"ערוך השלחן" (סימן תרסד סעיף יא) כתב "מנהג כל ישראל לעשות התעוררות ביום זה כמו ימי דין, והיינו שהרבה נעורים רוב הלילה וקורין משנה תורה מפני שבשם עיקר אהבת ה' ויראתו".

ולמרות כל האמור דהמנהג לקרוא משנה תורה כליל הושענא רבה, יל"ע האם אפשר לקוראו מתוך ספר תורה בלא ברכה. ואיפליגו בזה רבותינו האחרונים, דהגאון הנצי"ב בשו"ת "משיב דבר" (או"ח סימן טז) כתב דביום שאין בו קריאת התורה,

יש איסור לקרות בספר תורה בלי ברכה וכדמוכח בירושלמי ברכות (פרק ז) שעיקר דין ברכות התורה מה"ת הוא דילפינן מקרא (דברים לב, ג) "כי שם ה' אקרא הבו גודל לאלקיננו" הוא דוקא בעת שקוראים ברבים, ודלא כתלמודין דידן דעיקר ברכות התורה מן התורה הוא בינו לבין עצמו, וברכות התורה על ספר תורה בצבור אינו אלא משום כבוד התורה. ונהי דקיימא לן כתלמודין, יש לחוש להירושלמי שלא לקרות בתורה בצבור בלא ברכה. ובשו"ת "תורת רפאל" (סימן ב) העלה שבכל פעם שקוראים בס"ת בצבור, אף אם אין קריאה זו חובה, יש לברך עליה משום כבוד התורה. ושיש סוברים שזהו חיוב דאורייתא. ובסו"ד כתב "ולפ"ז מה שנהגו הסופרים בעת סיום התורה [הכנסת ס"ת] לקרות הסיום בצבור בלא ברכה, לא יפה הם עושים". ומעתה לפי"ז אין לקרוא כליל הו"ר מתוך ס"ת ללא ברכה. וכן היה מורה ובא הגרי"ש אלישיב זלה"ה דאין לקרות בצבור ספר משנה תורה מתוך ס"ת כליל הושענא רבה כדי שלא להיכנס בספק ביטל ברכות התורה וכשיטות הפוסקים הנ"ל. [ראה שיעורי הגרי"ש אלישיב למסכת ברכות בעריכת תלמידו רב"צ קוק (עמ' רטו)].

אמנם עי' ב"הגדת ויחי יוסף" מפאפא (עמ' ג) שכתב דעפישמ"כ במשיב דבר שאין לקרות בס"ת בצבור בלא ברכה, אם באנו לחוש לזה, היה מקום לדון גם על מה שנהגו לקרות כליל הושענא רבה בצבור בס"ת ספר משנה תורה, אלא דכיון דנתפשט המנהג לקרוא בס"ת בצבור בלא ברכה, ע"כ כיון דבגמרא בבלי לא ס"ל כהירושלמי בזה וכמ"כ במשיב דבר, נקטינן כהבבלי. עכ"ד.

ויש סמך לזה מדברי הרדב"ז בתשובה (ג, סימן תקכט) שמי שיש לו ספר תורה בביתו ויש לו גם כן חומש, עדיף טפי לקרות הפרשה שנים מקרא ואחד תרגום מתוך הספר תורה, כיון שיש בספר תורה קדושה רבה ועיקר עשייתו לקריאה ולא להניחו בבית גנזיו, ועדיף טפי מן החומשים אף על פי שניתנו ליכתב ונהגו לכתבם, אין זו עיקר המצוה ובלבד שיהיה בקי בקריאה בטעמים כהוגן.

## סוף. ביום הושענא רבה חבט את ההושענות על הקרקע בכל כוחו ע"ה.

כדי לשמוע הקריאה, ואמר שבא להשלים כמה פרשיות שהיו חסרות לו בתקופת מחלתו בסוף השנה שעברה.

ומנהג הגאון רבי שמואל אהרן יודלביץ זלה"ה היה להחמיר בזה שלא לשמוע קריאת ס"ת בצבור מתוך ספר תורה אלא קורא בסוכתו מתוך החומש והיה לו ד' טעמים בזה. א. דחשש שיפול עליו תרדימה ונמצא ישן שינת עראי חוץ לסוכה דאסור. ב. דיש לחוס על כל רגע ורגע שאין מקיימים מצות סוכה. ג. משום שלא רצה להיכנס לספק ברכה, ד"א דכל קריאת התורה בציבור צריך לברך וכו"ל. ד. שאין לסיים הספד עד גמירא. ובשנה אחת כשהלך אחר שהפצירו בו לבוא לביהכנ"ס התנה עימם שלא יסיימו עד סוף התורה ממש משום שיש לסיים בשמחת תורה. וכמובא כ"ז בקו' "הדרת המעיל" (שבסוס"ס שו"ת "מעיל שמואל", עמ' נז).

ע"ה. "עמוד אש" (עמ' קצג). ומקור למנהג זה אפשר עפ"י המבואר ב"אליה רבה" (סימן תרסד ס"ק יג) שהביא משם ספר "תולעת יעקב" (סוד הקפת המזבח) שענין החבטה הוא לבער הדין שלא ימצא ולהורידו עד עפר. והביא שבספר "מלבושי יום טוב" (סימן תרסד ס"ק א) הביא את דברי הוזהר פרשת צו (ג, דף לב.) שיש לחבוט דוקא על הקרקע. ובסו"ד כתב המלבוש"י: "וא"כ חבטה זו היא כמו זריקה בכח כמו חבטה בפרק הכונס (בבא קמא נז:). ואולי שאנו שמכים על כלים כדי להשיר העלין ואחר כך זורקין אותו על הזיוזין שבבית הכנסת, היינו נמי שמשירין ניצוצי הדין וזורקין אותן לסיום של ימי הדין" עכ"ל. הרי דכתב המלבוש"י דיש ענין בחבטה בכח.

ועוד ב"בכורי יעקב" (סימן תרסד אות טז) דנקט דיותר טוב לחבוט תחילה על הקרקע ה' פעמים ואחר כך על הכלים להסיר את העלים, דאם יסיר את העלים תחלה, אינו מקיים עוד מצות חבטה על הקרקע כיון שכבר נפסלה הערבה. עכ"ד. ומוכח ממה שכתב דצריך גם לחבוט על הכלים דיש ענין להסיר את העלים. ולכאורה מכאן מקור למנהגו הטהור של רבינו שחבט בערבה בכל כוחו.

והגאון ממנוקאטש ב"נימוקי אורח חיים" (סימן תרסט) האריך ליישב מנהגם שנהגו לקרות מתוך ספר תורה פרשת הנשיאים בימי חודש ניסן ומשנה תורה בליל הושענא רבה. ותו"ד דרק בימים שתקנו קריאת ס"ת בצבור, תקנו לברך על קריאת הס"ת. וכ"כ בשו"ת "פרי השדה" (א, סימן ו) עמד להוכיח דשפיר אפשר לקרוא פרשת הנשיאים בימי חודש ניסן מתוך ספר תורה. וכן בשו"ת מהרי"ץ דושינסקיא (סימן לב) הביא המנהג לקרות פרשת הנשיאים בניסן מתוך ספר תורה. וכ"כ הגרצ"פ פראנק בשו"ת "הר צבי" (או"ח סימן סט) שכן הוא המנהג בירושלים לקרוא פרשת הנשיאים מתוך ס"ת.

וכן נהגו בכמה מקומות לקרוא הלימוד בליל הושענא רבה מתוך ס"ת. וכ"כ הגאון האדר"ת ב"נפש דוד" (עמ' קלט) וז"ל: "ליל הו"ר קראתי משנה תורה בסה"ת הקטנה או הגדולה שלי בהסוכה ב"ה והיה לי מזה עונג רב לקרות בתורה הכתובה כדין. ולהשערתי קבעו זאת רבותינו הראשונים ז"ל לזכר מצות הקהל שקרא המלך משנה תורה בבית המקדש בחג הסוכות" עכ"ל.

ובשו"ת "מנחת יצחק" (ח, סימן פד) כת' "הנה המנהג הזה יסודו בהררי קודש שכן נהג מרן בעל הדברי חיים ז"ל שקרא בעצמו בספר תורה כל ספר משנה תורה. ואחריו נהגו כל יוצאי חלציו והמסתופפים בצילם... והנה הגאונים הקדושים ז"ל הנ"ל חוץ מגודל קדושתם היו גאוני עולם וכל רז לא אניס להו כנגלה ובנסתר ומעשיהם מעשה רב להלכה למעשה".

וב"חשוקי חמד" (שבת קיא:) כתב דיתכן דמקור המנהג בכמה קהילות לקרוא בליל הושענא רבה את משנה תורה מתוך ספר תורה, דבזה מרויחים שאותם שלא שמעו את קריאת התורה בזמנה, שישמעו כעת לכל הפחות את משנה תורה, ויעלה להם במקום קריאת התורה, שהרי משנה תורה נחשב ככל התורה כולה. עכ"ד. ובספר "השומר אמת" (או"ח סימן תרסד) כת' שהגאון רבי נסים קרליץ שליט"א בשנה אחת [תשנ"ח] בא בליל הושענא רבה לבית הכנסת

## שמחת תורה

**סז]. פעם באחת ההקפות לא כבדו לתלמיד חכם אחד, וצוה רבינו לחזור עוד הפעם על סדר ההקפות עי.**

סלנטר] (עמ' שפ) מסופר בשם הגאון רבי משה מאיר ישר: פעם באיסרו חג של חג הסוכות בא רבי ישראל מסלנט אל רבינו יהושע לייב דיסקין בקובנה וכולו היה מלא חרדה ואנחה על כבוד התורה שלפי דעתו ירד פלאים בעיר. תמה רבי יהושע לייב: מאין ידוע זה לכבודו? אמר לו רבי ישראל: הנה אתמול ביום שמחת תורה התפללתי בבית הכנסת הגדול וכאשר הכריזו על מכירת חתן תורה הצעתי לתת שני זוזים לפי כוחי כדי להראות שיש קופצים הרבה על העליות, ולצערי לא נמצאו בכל בית הכנסת הגדול הזה שהיה מלא מתפללים אף איש אחד להתחרות איתי, ואני זכיתי בחתן תורה רק עבור שני זוזים. הרגיעו רבי יהושע לייב ואמר אליו: ר' ישראל, מזה אדרכה ראייה להיפך שהקהל שידע שר' ישראל גילה רצונו לקנות חתן תורה מפני כבודו - כבוד התורה נמנעו מלהתחרות אתו, ואדרכה מזה הוכחה שתהלה לה' עוד גדול כבוד התורה בבתי כנסיות בקובנה.

ובנו"ע לציין כאן מה שסיפר הגאון רבי חיים יעקב לוין זלה"ה [בן הגאון רבי אריה ותלמיד ישיבת קמניץ דליטא בשנות תרצ"א-תרצ"ה]: בזמן שלמדו בקמניץ מסכת בבא בתרא, סיפרתי למו"ר הגאון רבי ברוך בער ליבוביץ זלה"ה ראש הישיבה דקמניץ ובעל "ברכת שמואל" כי בירושלים נדפס ספר "תורת האהל" ובו מחידושי תורתו של רבינו הגאון מהרי"ל דיסקין זצ"ל ויש בספר חידושים גם על ריש בבא בתרא. הגרב"ב ביקש ממנו להשיג את הספר עבורו, ובהגיע הספר להגר"ב אימצו בחום אל לבו והחל להקיף את השולחן כבהקפות של שמחת תורה, וכל מי שנכנס באותה שעה לחדר כיבדו הגרב"ב ב'הקפה' עם הספר. [י"שורון" ל, עמ' רז].

אמנם ב"כף החיים" (סימן תרסד ס"ק לז) הביא דברי הבכור"י וכתב דלפי דברי האר"י ז"ל והמקובלים אין מקום לחביטה על הכלים לא בתחלה ולא בסוף ולא להסיר העלין, אלא שצריכה להיות הערבה כשרה כמו ערבה שבלולב עד גמר החבטות.

עו. בספר "עמוד אש" (עמ' קמד) מובא: בנו הגאון רבי יצחק ירוחם סיפר שבהיות רבינו בחו"ל, קרה ובשמחת תורה אחר גמר ההקפות צוה רבינו לערוך מחדש את מחזור ההקפות סביב הבימה מבלי שיפרש טעם. ההקפות נערכו איפוא במהדורה תנינא. לרבי יצחק ירוחם נודע אחר כך וכנראה מפי רבינו, שבשעת סידור ההקפות הראשונות דלגו הגבאים תוך היסח הדעת על אחד ת"ח הנוכח בבית הכנסת ולא נתכבד בהקפה וחלשה דעתו עליו. רבינו חש חלישות דעתו, ומשום כך הורה לסדר את ההקפות שנית, ואז נתן לבו שלא תישנה תקלה זו. [וראה בספר "ארחות חיים" (עמ' קמד) שמעשה זה אירע בהיות רבינו גאב"ד לומז'ה].

ומצאנו כיו"ב שאירע עם מרנא הח"ח שהוסיף על סדר ההקפות למען השלום כפי שסיפר בנו הגאון רבי אריה לייב זלה"ה והו"ד בספר "שיחות החפץ חיים" (א, עמ' לג) כי בשמחת תורה היה שמח מאד בשמחתה של תורה וזירז את המתפללים לזמר ולרקד בעת ההקפות, וגם הוא רקד עם הספרי תורה בכל הקפה, והקפה והנהיג להוסיף בהקפות עד עשרה ולפעמים עוד יותר כדי שיזכה כל אחד ואחד מבני הקהל בנשיאת ס"ת בהקפות ולא יבא לידי מחלוקת כנהוג. ואת לומדי התורה השמחים עמו יעץ להקיף בהקפות היותר אחרונות, ולחלק קודם לבני הקהל והכל בשביל השלום.

ובספר "קדוש ישראל" [אסופת שמועות מהגר"י

מרן הגאון רבי משה פיינשטיין זצ"ל

מח"ס אגרות משה ודברות משה

ראש ישיבת מתיבתא ירושלים

## פסקי אגרות משה

### הלכות יין נסך

#### נאמנות בכשרות ועניני השגחה

#### הלכות עבודה זרה וצורת שמש ואדם

נערך על ידי הגאון רבי גמליאל הכהן רבינוביץ שליט"א<sup>א</sup>

מבושל. (שו"ת אגרות משה יורה דעה  
חלק ב' סימן נ"ב).

### הלכות יין נסך

סתם יינם של התקרבות ליהדות

מלצר המערה יין עם כפפות  
(ד) מלצר גוי שהוא נגע ביין בכפפה שעל  
ידו, חשוב כמגע בידו ממש ונאסר  
היין בהנאה, ולכן אסור להניח את  
המלצרים הגויים להערות יין לתוך כוסות  
באולם שמחות וכדומה. (שו"ת אגרות  
משה יורה דעה חלק ב' סימן נ"א).

(א) לכתחילה מן הראוי להחמיר ולבשל  
יין שישתו אצלו בבית אנשים  
שמתקרבים ליהדות. (ספר מסרות משה  
יורה דעה אות ס"ט).

מידת הבישול שיחשב יין כיון מבושל

(ב) מידת החום הנצרך כדי שיחשב היין  
כיון מבושל שלא נאסר על ידי מגע  
גוי הוא בשיעור יד סולדת בו, אף שלא  
מעלה רתיחות כיון ששיעור חום של יד  
סולדת יש בו חשיבות של בישול לכל  
הדינים, והוא בערך קע"ה-175 מעלות.  
(שו"ת אגרות משה יורה דעה חלק ב' סוף  
סימן נ"ב, יורה דעה חלק ג' סימן ל"א).

דין פקק ביין נסך

(ה) כל זמן שהפקק על בקבוק היין אין  
חשש של סתם יינם כי אין דרך ניסוך  
בכך. (רשומי אהרן חלק א' עמוד ל"ו).

טעימת סתם יינם

(ו) מותר להיות "בוחן טעם יין" (wine  
Teststr) ולטעום סתם יינם, באופן

יין מענבים מבושלים

(ג) יין מענבים מבושלים נחשב כיון

א. יש לעיין בכל מקור של תשובה וספרי תלמידים ולא לסמוך על מה שכתבנו כאן בלבד.

שפולט ואינו בולע. (רשומי אהרן חלק א' עמוד ל"ו).

נגיעת קטן מחלל שבת ביין שלנו

(ז) קטן המחלל שבת אין נגיעתו אוסרת משום סתם יינם דאין עליו דין מומר. (רשומי אהרן חלק א' עמוד ל"ו).

נדנד יין על ידי לחיצת כפתור

(ח) גוי המנדנד יין על ידי לחיצת כפתור כגון בבית חרושת, אין בזה חשש לאסור את היין כי אינו נחשב ככח לעניין זה. (רשומי אהרן חלק א' עמוד ל"ז).

מה נחשב כחותמות לענין יין נסך

(ט) בענין חשש של יין נסך יש להחשיב את הפקק והנייר שעליו כשתי חתימות, ובדיעבד כשכל החשש רק משום סתם יינם מותר אפילו בחותם אחד. (רשומי אהרן חלק א' עמוד ל"ז).

דיני נאמנות בכשרות ועניני השגחה

לאכול מאכל כשר במקום שמאכלים נבילות טריפות

(י) אסור לישראל לאכול מאכל כשר במקום שמאכלים לאנשים נו"ט כיון שחשודים להאכיל גם לישראל בטרופות. (שו"ת אגרות משה יורה דעה חלק ב' סימן נ').

הסומך על הכשר ונתגלה שהמשגיח טעה

(יא) מי שסומך על כשרות מפני הדין של עד אחד נאמן באיסורים, אע"פ

שהתגלה שהמשגיח טעה למפרע הרי הוא לא נחשב כחטא. אמנם מי שלא סומך על הדין שעד אחד נאמן באיסורים, אלא סומך על ההכשר מדעת עצמו, הרי הוא נחשב כשוגג. (מסורת משה הלכות שחיטה אות א').

לסמוך על כתב מבית חרושת שמשתמשים עם שומן מירקות

(יב) יש לסמוך לצורך חולה לאכול מבית חרושת שיש להם מכתב שהם משתמשים עם שומן שעשוי רק מירקות וכדומה, מכמה טעמים וראה בהערה. (שו"ת אגרות משה יורה דעה חלק א' סימן נ"ה).

לתת השגחה במקום שאי אפשר להשגיח אם מנקרים ומדיחים הבשר קודם ג' ימים

(יג) אין לחוש שקצבים שאין להם נאמנות ימכרו בשר שעבר ג' ימים בלי ניקור או הדחה, כיון שהוא איסור קל ואין חיוב להעמיד שם השגחה כדי להנצל מחשש זה. (שו"ת אגרות משה יורה דעה חלק א' סימן נ"ג).

להיות חבר בועד הרבנים שנותנים הכשר למקום שמקילים הרבה

(יד) מותר להיות חבר בועד הרבנים אפילו שנותנים הכשר לקצבים שאין להם נאמנות, ויש צד לחשוש שהם מכשילים את הרבים במכירת בשר שעבר ג' ימים בלא ניקור והדחה. (שו"ת אגרות משה שם).

מקום שיקבל הכשר שלא ימכרו נ"ט אבל רוצים להגיש חלב אחרי בשר

טו) מסעדה וכדומה שיקח השגחה שלא ימכור שם נ"ט רק בתנאי שיכולים למכור שם חלבי לאלו שאכלו כעת בשרי, אין לחוש לזה כיון שמונעים מחשש גדול של האכלת נ"ט לאחרים, ונחשב הצלה מאיסור חמור דאורייתא במקום חשש שיעברו על איסור דרבנן. (שו"ת אגרות משה יורה דעה חלק א' סימן נ"ב).

תנאי להיות משגיח כשרות-האם סומכים על כל איש יהודי

טז) צריך לקחת משגיח כשרות חרדי בכל עניני דברים שצריכים השגחה כגון מסעדות הכשרים בבית חרושת וכדומה, וגם צריך להיות שהמשגיח יהיה בר דעת שידע איך להשגיח שלא יוכלו לרמותו כיון שבדרך כלל המנהלים שלא חרדים מנסים לעשות שקרים. ולכן לא לקוחים שום איש יהודי שאינו שומר תורה ומצוות להיות משגיח. (שו"ת אגרות משה יורה דעה חלק א' סימן נ"ב, ספר מסורת משה הל' שחיטה אות ב').

לאכול אצל הורים שאינו שומרי שבת אבל הם שומרי כשרות

יז) אביו שרוצה לאכול אצל בנו שמחלל שבת ואינו שומר כשרות, במקום שבנו טוען שהוא הכין אוכל כשר עבור אביו, יש להקל בשעת הדחק כשאביו יודע וקים ליה בגוה שבנו או בתו לא יכשלוהו באיסור משום שמכיר בטבעם וניסה אותם שלא יכשלוהו. ולדינא שלא

בשעת הדחק ולבריאים יש להחמיר. ובמקרה כנ"ל אצל אנשים אחרים, כגון אחד שמתארח אצל חברו שאוכל נ"ט וכעת הוא טוען שהוא הכין אוכל כשר אין להקל אפילו אם הוא מכיר את הבעל הבית בטבעו שאינו משקר בענינים אלו. (שו"ת אגרות משה יורה דעה חלק א' סימן נ"ד, מסורת משה שחיטה אות ג').

להתארח אצל הוריו שאוכלים מאכל שהוא מחמיר לאכול

יח) אחד שמחמיר על עצמו לא לאכול מאכל מסוים והכשר מסוימים, ומתארח אצל הוריו שאוכלים מהכשר כזה, אין לו להקפיד ולמנוע מלאכול שם אם ידוע שהוריו יקפידו עליו בזה. (שו"ת אגרות משה יורה דעה חלק ד' סימן כ"ד)

אם אשה יכולה להיות משגיח כשרות

יט) אשה כשירה היודעת ומבינה איך להשגיח על כשרות ונמצאת כעת במצב של צורך פרנסה וכדומה, וכגון אלמנה וכיוצ"ב, מתירים לה להיות משגיח כשרות בכה"ג. (שו"ת אגרות משה יורה דעה חלק ב' סימן מ"ד).

מחלל שבת אבל מוכר שנאמן אם יכול להיות משגיח

כ) אפילו בשעת הדחק אין להרשות לישראל מחלל שבת להיות משגיח. ואף אם בני העיר מחזיקים אותו לאיש נאמן שלא משקר לא סומכים עליו להיות משגיח. (שו"ת אגרות משה יורה דעה חלק ב' סימן מ"ג).

חרשות כדי שלא יהיה לו שום חשבונות של חניפה ח"ו. (שו"ת אגרות משה שם אות ה').

השגחה על הגעלת כלים בבית חרושת (כה) אין סומכין על בית חרושת שיש להם כלים גדולים עם הרבה צינורות וכדומה שהגעילו הכל כראוי, אע"פ שידוע שהמקום ההוא מקפידים מאוד על נקיות וממילא מנקים הכל ברותחים, מ"מ הגעלת כלים גדולים קשה מאוד, וצריך משגיח או ת"ח שידוע טוב הלכות הגעלת כלים כדי להכשיר את בית חרושת שכליו צריכים הכשרה. (שו"ת אגרות משה שם אות ד').

אם גוי יכול להתעסק במטבח בישיבה (כו) לגוי אין לו נאמנות לגבי כשרות, ולכן לכתחילה אסור למסור לו בשום אופן לטפל בכלים וכדומה בזמן שהוא נשאר לבדו ואין מי שעומד על גביו, אך בדיעבד, מספק יכולים לומר שסתם כלים אינם בני יומם, אמנם אין לסמוך על היתר זה לכתחילה. (שו"ת י"ד משה עמוד נ"ד).

הלכות עבודה זרה וצורות למכור בולים stamps עם שתי וערב (צלב) (כז) מותר למכור בולים שיש עליהם תמונה של שתי וערב (צלב) כיון שאין חשש שעבדו או השתחו לצורות האלו. (שו"ת אגרות משה חלק א' יורה דעה סימן ס"ט)

מתי מאמינים בבית חרושת בלי משגיח לענין כשרות ומתי לא

כא) יש חילוק עצום מתי יכולים לסמוך על בית חרושת במה שמצהירים את המזון שהם מייצרים רק מחומרים כשרים מטעם מירתת ועוד, ויש אופנים שלא סומכים עליהם בלי השגחה כלל, וראה בתשובה פרטי דינים בזה. (שו"ת אגרות משה יורה דעה חלק ד' סימן א').

מתי משגיח יוצא ונכנס לא מספיק (כב) בענין תעשיית במכונות גדולות לא מספיק שיהא משגיח יוצא ונכנס, אלא צריך משגיח תמידי שיכול להכנס בכל עת בלא רשות ועיכוב בכל מקום בית חרושת ואם לא פתחו לו מיד יאסור. (שו"ת אגרות משה שם).

הוראה לאזהרה למשגיח בבית חרושת (כג) הדבר הנחוץ לדעת להיות משגיח הוא להכיר את מקום שמשגיחים עליו כדי שלא יכניסו דברים אסורים, ובפרט לאלו שחשודים על מאכלות אסורות שיכניסו דברים כאלו, אם לא מכירים את הרמאות וכדומה איך אפשר להיות משגיח טוב, ודוקא מי שהיה הרבה אצל מטבחים ויש לו ניסיון לשאלות אפשר למנותו להשגיח על מאכלים. (שו"ת אגרות משה שם).

משגיח יכול לקבל שכר רק מועד הכשרות ולא מבעל הבית (כד) צריך שהמשגיח יהיה תלוי רק בבעלי ועד הכשרות ולא בבעלי הבית

למכור מצבה שיש עליו שתי וערב

כח) מותר למכור מצבה שיש עליו שתי וערב מאחר וכיום אינם משתחוים להם אין לזה דין ע"ז, וכן מותר למכור תכשיט שיש עליו שתי וערב מכיון שאינו עשוי אלא לנוי. (רשומי אהרן יו"ד סימן קמ"א)

לצייר שתי וערב על מצבות

כט) מעיקר הדין מותר אף לצייר את השתי וערב על המצבה אבל מכוער הדבר. (רשומי אהרן שם)

אם יש איסור בציורי חמה ולבנה שתינוקות עושין

ל) לכתחילה יש ללמד את הקטנים לא לצייר ציורים של שמש ירח וכוכבים וכדומה. (שו"ת אגרות משה חלק ה' אורח חיים סימן ט' אות ו'). מיהו מותר לחתוך עיגולים או לצייר עיגול כדי לצייר כדוגמא איך נראה השמש שהוא דבר עגול. (קובץ עם התורה)

חמה שציירו ולא צבעו

לא) נראה שכל האיסור לעשות צורת שמש ירח וכוכבים, היינו לצייר ולצבעו את החמה בצבע של חמה, שאז נראה כמו חמה בשמים. (מבואר משו"ת אגרות משה שם)

צילום של שמש וירח

לב) אסור לצלם תמונה של השמש או הירח משום איסור של לא תעשון אתי. (מסורת משה חלק ג' יורה דעה אות פ')

הנהגה הראויה בשהיית בובות DOLLS

לג) יש להקל כשיטת החכמת אדם בענין בובות שאינו צריך לפגום אותם, ובכל זאת כדאי להחמיר ולעשות פגימה בהם. (רשומי אהרן שם, בספר מסורת משה חלק ג' יורה דעה אות ע"ח שהביא שאע"פ שהחכמת אדם כותב סברא יפה מ"מ זה חידוש ולכן כדאי להחמיר, ועוד הביאו שם שהיה מורה לשואלים שכדאי לעשות איזה קלקול להבובה כמו להסיר אוזן וכדומה כך שמע ממנו תלמידו הגר"ש פירסט שליט"א).

דמות הנשר שבדגל ארה"ב

לד) לצייר דגל של ארצות הברית שיש עליו דמות נשר, נראה שאין בזה איסור כיון שאינו עושה על ידי זה דמות כל המזלות יחד. (שו"ת אגרות משה חלק ב' יורה דעה סימן נ"ה)

לעשות מנורה שמחזיק רק חצי לוג

לה) נראה שאין לעשות שום מנורה של ז' קנים אפילו אם הבית קיבול מחזיק רק חצי לוג. (שו"ת אגרות משה יורה דעה חלק ג' סימן ל"ג)

גיורת שקבלה מנורת ז' קנים מאבא שלה

לו) גיורת שקבלה מנורת ז' קנים שעשוי מנחושת מבני משפחתה הגויים, אין להתשמש בו, ואם הוא מחשמל יש סומכים להקל. ומותר לה למכור את המנורה ואין לחוש שיהודי יקנה את זה אח"כ אם דרים במקום שנמצאים רוב גויים, ואם נמצאים שם רוב ישראלים



כדאי למנוע מלמכור אותו לגוי אחר. (מסורת משה חלק ב' עמוד קצ"ו) פא

איסור בניית בית של עבודה זרה  
לז) אסור לבנות בית של עבודה זרה.  
(שו"ת אגרות משה יורה דעה חלק ג' סימן ל"ד)

אם מותר לשרטט על נייר אופן בניית בית  
התיפלה  
לח) מדינא מותר למי שעובד באדריכל  
לשרטט על נייר בשביל נכרי איך  
לבנות בית התיפלה שלהם. (שו"ת אגרות  
משה יורה דעה חלק א' סימן ס"ח)

השכרת מקום למכא ymca  
לט) מותר להשכיר מקום ממכא ymca וכן  
להיות חבר אצלם מכיון שהם  
משתתפים בכסף להחזקת המקום, אבל  
אם צריך לחתום שהוא מודה בדתם אסור.  
(רשומי אהרן שם)

מכירת בית ספר לנכרים עבור בניית בית תיפלה  
מ) מותר למכור בנין בית ספר לנכרים  
לבית עבודתם למרות שיהודים  
התפללו בכיתות, אין לזה דין בית הכנסת.  
(רשומי אהרן שם)

לשחק משחק בינגו bingo שהרווח עבור בתי  
ע"ז  
מא) אין ללכת למשחק בינגו אם הרווח  
ילך לבתי עבודה זרה. (רשומי אהרן  
שם)

לשלוח ספר קדוש לספריה של נוצרים  
מב) מותר לשלוח ספר לספריה גדולה  
ששייך לנוצרות ואין בזה חשש לפני

עור. (מסורת משה חלק ג' יורה דעה אות  
פא)

אם מותר להיות כורך לספרי קודש וספרים  
השייכים לע"ז ואפיקורסות  
מג) אחד שעובד בכריכת ספרים ולפעמים  
שולחים לו גם ספרים השייכים לע"ז  
ואפיקורסות, מותר לו לכוון אותם גם כן  
כיון שרק מתקן אותם ואין חשש לפני עור  
כיון שגם אם לא יתקנם יהיה להם את  
הספרים, ורק על ידי הכריכה הוא עושה  
שיהיה יותר קל לקרוא מהם אבל בלי  
תיקונם הם יכולים לקרוא מהם ולכן מותר  
לתקנם ואין בזה איסור לפני עור. (מסורת  
משה חלק ג' יורה דעה אות ע"ג)

איסור כניסה לתוך בית ע"ז  
מד) איסור כניסה לתוך כניסות של  
נוצרים (שו"ת אגרות משה  
יורה-דעה ג, קכט אות ו)

להכנס ללוויה של גוי במקום שהמיועד ללוויות  
מה) מותר להכנס לבית המיועד להלוויות  
של גוים מכיון שאינו מקום המיועד  
לעבודתם. (רשומי אהרן שם)

להכנס לחדר מחובר לבית ע"ז לצורך בחירות  
מו) לפי הצורך יש מתירים להכנס לאולם  
הנמצא בבנין בית עבודה זרה לצורך  
בחירות וכדומה אם יש כניסה נפרדת  
לשם מבחון. (רשומי אהרן שם)

לשחק כדור סל בחדר של כניסה  
מז) אסור לשחק עם כדור באולם השייך  
לבית תיפלה של גוי אפילו במקום  
שאינן שם צורות כיון שיש ללמד להילדים

להתרחק ממקום משוקץ ומתועב. (שו"ת אגרות משה או"ח חלק ד' סימן מ' אות כ"ו)

שאינו מקום עבודתם אלא מקום דירה. (רשומי אהרן שם)

התעמלות "יוגה"

אם מותר להשכיר חדר בבית תיפלה עבור ישיבה

נב) מותר לעשות התעמלות הנקרא "יוגה" מכיון שאינו ענין לעבודה זרה, אע"פ שהם משתמשים בו כהכנה לכך. (רשומי אהרן סימן קנ"ז)

מח) ישיבה שאין לו מקום לפתח אלא בבית תיפלה של עכו"ם אפילו בחדר צדדי שמחובר לאותו בנין אין לפתוח הישיבה שם. (שו"ת אגרות משה יורה דעה חלק ג' סימן ע"ז)

השתתפות עם רבני קונסרבטיבים נג) אין להצטרף לוועד ביחד עם רבנים קונסרבטיבים. (רשומי אהרן שם)

להסתכל בדפים של ספרי ע"ז וחיצונים לצורך לימוד

אם מותר לשמוע חזן שעובד בבית כנסת קונסרבטיבי במקום אחר

מט) מי שמוטל עליו להורות דברים למעשה מותר ללמוד צורת העבודה וכדומה מתוך ספרים של ע"ז. (שו"ת אגרות משה יורה דעה חלק ב' סימן קי"א)

נד) חזן דתי שיש לו משרה בבית כנסת קונסרבטיבי מותר להקשיב לו שר במקום אחר. (רשומי אהרן שם)

לשמוע שירים של הכנסיה

אם מותר לשכור רכב לגוי אפילו אם יכניס בתוכו ע"ז

נ) אסור לשמוע את השירים שמנגינים בכנסיה וכדומה, אפילו אם הדליקו אותם על ידי מכשיר וכדומה. (שו"ת אגרות משה יורה דעה חלק ב' סימן נ"ו)

נה) נראה שמותר להשכיר רכב לגוי אפילו אם יכניס בתוכו עבודה זרה, אע"פ שאסור להשכיר בית לגוי שיכניס בתוכו עבודה זרה, מ"מ רכב אין דינו כבית לענין זה. (מסורת משה חלק ג' אות ע"ד)

להכנס למנזר

נא) מותר להכנס למקום מנזר monestary

מרן הגאון רבי יוסף של' אלישיב זצ"ל

ירושלים

## פסקי מרן הגר"ש אלישיב זצוק"ל

## סוכה וד' מינים

נכתב ונערך על ידי הגאון רבי יוסף שוב שליט"א מו"צ בירושלים וקרית ספר

ז. מותר לגרוף את מי השטיפה בחוה"מ לבור ניקוז שיורד לגינה ועדיף לא לדחוף את המים לתוך הבור ניקוז אלא שישפך לשם מאליו.

ח. טעה במוצאי שבת ליו"ט בברכת הבדלה שאמר במקום המבדיל בין קודש לקודש אמר המבדיל בין קודש לחול לא יצא.

ט. מותר לתקן ברו בחוה"מ רק אם אין עוד ברו בבית ואם יש ברו בחדר אמבטיה אסור לתקן.

י. בברכת ההפטרה בשבת חוה"מ סוכות אין מזכירים חג הסוכות כדעת הגר"א. (דלא כהמ"ב ולוח אר"י)

יא. מבואר בר"ן שאסור לפרק את הסוכה באמצע סוכות ולכן כל מה שמכשיר את הסוכה אסור לפרק, אולם נוי סוכה מותר להוריד כדי שלא יבוא לידי הפסד.

יב. מותר לתקוע בשופר פסול בחודש אלול.

יג. אבל בתוך י"ב חודש מותר לו להשתתף בשמחת בית השואבה של הבית הכנסת הקבוע שלו.

א. לולב שהתחיל להפתח התיומת יכול להדביק את התיומת בדבק כדי שלא יפתח יותר ויפסל ואין בזה משום בל תוסיף.

ב. ד' מינים שגדלו בעציץ שאינו נקוב יש להחמיר שלא לקחתם למצות ד' מינים אפי' דלענין ברכה נקטינן דמברכים עליו ברכת בורא פרי העץ והאדמה כיון שזה מינו, אבל אם גדל בקרקע ואח"כ העבירו לעציץ אפשר לקחת את זה למצות ד' מינים כיון שעיקר גידולו היה בקרקע.

ג. אין לכתוב במחשב בחוה"מ רק לצורך המועד. ולכן אין לשחק במשחקי מחשב בחוה"מ.

ד. כתיבה בגיר על לוח בחוה"מ נחשב ככתב המתקיים אף שנמחק בקל כיון שמצד עצמו יכול להשאר לתמיד.

ה. אם יש שטח גדול בחדר מדרגות השכנים יכולים לעכב שלא יניחו שם דופני סוכה כיון שזה לא מיועד למחסן.

ו. בגמר שטיפת הבית מותר לסחוט את הסמרטוט בחוה"מ רק אם יצטרכו אותו עוד בימי המועד או שיגרום לריח רע בבית אם לא יסחטוהו.

נזדמן למקום שמוכרים דבר זה אסור לו לקנות כשזה אינו לצורך המועד אף שיצטרך אחר המועד ליסע לאותו מקום לקנות אותו.

כה. מותר להפקיד צ"ק בבנק בערב יו"ט אף שגורם שעובדי הבנק יטפלו בזה בחוה"מ כיון דלעובדים מותר לעבוד בחוה"מ דהוי דבר האבד הוי גרמא שיעשו מלאכה המותרת להם בחוה"מ.

כו. השוכר דירה לחוה"מ ויוצא מהדירה באמצע חוה"מ אסור לו לנקות את הדירה כדי שיהיה נקי לבעל הדירה לאחר החג אולם מותר לו לנקות ע"י גוי.

כז. בר"ה כשמתפללים מנחה אחרי תפילת מוסף אין לומר אבינו מלכינו. (וכ"ה במע"ר).

כח. כשחל יו"ט ביום ב' שיסתפר ביום ו' ויכוין גם על שבת וגם על יו"ט שאחריו.

כט. כשרוח העיפה את הסכך ונפלה בחזרה נפסלה הסוכה כיון שלא נעשה לשם סכך אלא יש לחזור ולהניחו לשם סכך.

ל. אפשר לקבל קדושת יו"כ בתפילה זכה קודם כל נדרי דכמו שאפשר להתיר נדרים בבין השמשות של שבת ויו"ט אפשר להתיר נדרים אחרי שקיבל עליו קדושת יו"כ.

לא. כתב המשנה ברורה סימן תר"ז סק"א יש פוסקים שסוברין שצריך להתודות גם אחר אכילה קודם חשיכה וראוי

יד. המנהג הוא להחמיר לנגב את הידים לפני נטילת ידים.

טו. בשמחת תורה תשנ"ט הורה מרן זצוק"ל לא לומר י"ג מידות בהוצאת ספר תורה לקריאת התורה.

טז. מרן זצוק"ל נהג לומר בשמחת תורה "שמיני עצרת החג הזה".

יז. אף דמדידה של מצוה מותרת בשבת ויו"ט שקילה של מצוה אסורה.

יח. מטפלת מותר לה לקחת שכר בחוה"מ על עבודתה ואינו נחשב מלאכה.

יט. באכילת פת הבאה בכיסנין בסוכה יש לברך ברכת לישב בסוכה קודם ברכת מזונות.

כ. לנוהגים לברך ברכת לישב בסוכה בהבדלה יברכו אחרי ברכת ההבדלה לפני שתית הכוס.

כא. באכילת הכביצה הראשון בליל א' של סוכות יאכל כל כזית בשיעור כדי אכילת פרס ואי"צ לאכול את כל הכביצה בכדי אכילת פרס.

כב. בקריאת התורה בחוה"מ של סוכות כשאין לוי יעלה כהן במקום לוי אף שזה אותו קריאה.

כג. ההולך לישן בלילה בסוכה ולפני אכילתו יצא מהסוכה לתפילת שחרית לדעת המ"ב יש לברך לישב בסוכה, ולמעשה איך שנוהגים זה טוב, ומרן זצוק"ל הוסיף שהוא לא מברך.

כד. מי שצריך לקנות חפץ מסוים שאינו נמצא במקום שדר שם ובחוה"מ

להחמיר כדעה זו (של"ה) וכן נהגו בזמנינו שאומרים אז תפלה זכה. ע"כ. ולפי"ז מי שמכוין לקיים מצות וידוי בתפילה זכה יש לו לעמוד אולם נוהגים לשבת דסמכינן על הוידוי שאמר במנחה. לב. חתן בן אר"י שמתחתן בחו"ל אחרי ז' חשון ונשאר לגור שם, באר"י יאמר ותן טל ומטר בברכת השנים ואחר שיסע לחו"ל יאמר ותן טל ומטר בשומע תפילה עד שישים לתקופה. לג. טעה במוצאי יו"כ ואמר המלך הקדוש אי"צ לחזור.

מרת הגאון הקדוש רבי משנה קליין זצוק"ל  
בעל משנה הלכות וש"ס

## פסקי מרת הגה"ק בעל משנה הלכות זצוק"ל על הלכות סוכות

נכתב על ידי הגאון רבי יוסף שוב שליט"א מו"צ בירושלים וקרית ספר

- במשנה ברורה (סימן תרמ"ג ס"ק ט') כתב: ולענין סעודת שבת ויו"ט שחרית שאין בהם קידוש רק ברכה בעלמא על הכוס יש דיעות בין האחרונים י"א דבזה אין כדאי להפסיק בברכת סוכה בין הברכה להשתיה דעל השתיה ליכא חיוב סוכה כלל אלא יברך אותה אחר ברכת המוציא למנהגינו וי"א דגם בזה כיון שמכין עצמו בקידוש זה לאכילה יברך אותה קודם שיטעום מן הכוס ודעביד כמר עביד ודעביד כמר עביד. ומנהגינו לברך בין ברכת הגפן לשתיה.
- סוכה תחת חבלי כביסה או סורגים כשרה כיון דאף אם אמרינן לבוד מ"מ צריך שיהא סך הכל סכך פסול ד' טפחים וכאן זה עומד להיות פתוח לעולם לא אמרינן בזה לבוד, אולם בסורגים שבולט שהרבה מניחים שם עציצים וכדו' ויש בסך הכל בכל הסורגים ד' טפחים יש להחמיר בזה משום לבוד ולכן יש להניח סכך כשר בין הסורגים בכה"ג.
- נוי סוכה שתלוי במקום פסול שבסוכה כגון תחת המרפסת הסמוכה לסוכה לא
- חשיב נוי סוכה ומותר להשתמש בזה בסוכות.
- נוי סוכה אסור להשתמש בהם בסוכות ובשבת ויו"ט הוי מוקצה אולם בחוה"מ מותר לטלטל את זה ולכן מותר להסיר את הנוי סוכה בחוה"מ ובלבד שלא ישתמש בהם.
- בשו"ע (סימן תרל"ט סעיף ב') איתא: ומי שיחמיר על עצמו ולא ישתה חוץ לסוכה אפילו מים הרי זה משובח.
- ומותר להדר בזה אף כשנמצא במקום שאין סוכה ונמנע מלשתות ועל ידי זה מצטער ביו"ט.
- המצטער לישון בסוכה כיון שיש שם אורחים ולא נעים לו לבקש מהם לצאת מן הסוכה הרי זה פטור באותה שעה מסוכה ומותר לו ללכת לישון בתוך הבית.
- אין לנסוע טיולים בחוה"מ סוכות למקום שאין שם סוכה ולהיפטר מסוכה מדין הולכי דרכים.
- במ"ב (סימן תרכ"ט ס"ק נ"ח) כתב: בשעת הדחק שלא יכול לאכול בסוכה

טז. הקובע סעודת צהרים של בשר ודגים וכדו' בלא פת אעפ"כ פטור מלאכול את זה בסוכה דרק אכילת פת חשיב קבע. יז. מותר לאכול את הכזית פת הראשון בליל יו"ט ראשון של סוכות ביחד עם סלטים וכדו'.

יח. רוב בני חו"ל אינם נוהגים לשבת כלל בסוכה בשמיני עצרת, ולכן כ"ש בן חו"ל בארץ ישראל אין צריך לשבת בסוכה בשמיני עצרת.

יט. יש לכוין כל פעם כשנכנסים לשבת בסוכה "זכר לענני כבוד" ו"זכר ליציאת מצרים" ואינו מספיק לכוין כוונה זו רק בפעם הראשונה כשנכנסים לסוכה בליל יו"ט ראשון.

כ. נוי סוכה שתלאוהו על הסכך אין להורידו ולתלותו על הדפנות דיש בזה משום הורדת קדושה.

כא. סוכה שחלק ממנה פסולה כגון מרפסת חצי מקורה מותר להניח סירים וכלים מלוכלכים בחלק הפסול.

כב. לכתחילה יש למהר ולהוציא כל צלחת כשגמרו לאכול ממנה ואין להמתין ולהוציא רק כשכולם גמרו לאכול או כשהולכים להביא את המנה הבאה.

כג. עציץ או אגרטל המונחים על השלחן בסוכה אין לזה דין נוי סוכה שזה רק לכבוד יו"ט ולא לכבוד סוכות.

כד. אפשר לצרף חלק מתקרת הבית פחות מג' טפחים לשטח הסוכה ע"י צורת הפתח.

ע"י העלין הנושרין לתוך המאכל או ע"י גשמים הנוטפין או ע"י הרוח שמכבה הנרות מוטב לפרוס סדין תחת הסכך בתוך ד' טפחים משיאכל חוץ לסוכה אבל לא יברך ע"ז לישב בסוכה.

וכן ראוי להדר למי שיש לו גג לסגור מעל הסכך, שישב בסוכה כשהגג סגור מלישב בבית כשיורד גשם, ואם אין לו גג יכול לשבת בסוכה עם מטריה.

ט. הנרדם בבית הכנסת בעת שמיעת שיעור או תוך כדי לימודו בחג הסוכות אין צריך להקיצו, דתשבו כעין תדורו ובכל השנה אם נרדם בבית הכנסת אין הולך לבית.

י. אדם שישן חייב במצוות ולכן אסור להוציא את הישן מן הסוכה.

יא. חתן בשנה ראשונה לכאורה יכול להקל שלא לישון בסוכה.

יב. מיטה בעלת שתי קומות אין לישון במיטה התחתונה בסוכה, אלא אם יש פחות מעשרה טפחים בין המיטה העליונה לקרקע, ולא די שיהא פחות מעשרה טפחים בין המיטה העליונה למיטה התחתונה.

יג. מסתבר דמותר לתלות פרי של ערלה לנוי סוכה.

יד. בשו"ע (סימן תרל"ט סעיף ב') איתא: מותר לשתות מים חוץ לסוכה.

ואף כשעומד סמוך לסוכה אינו חייב ליכנס לסוכה כדי לשתות.

טו. מותר לעשות הסוכה קפנדריא.

לג. נשים שנוהגות ליטול ד' מינים אין צריכים להקפיד לא לאכול לפני הנטילה.

לד. מי שנוהג לנענע את הלולב כדעת השו"ע ומתפלל בבהכ"נ שמנענעים כדעת האר"י, אין צריך לנענע כמנהג הציבור ויכול לנענע כמנהגו.

לה. בהושענא רבה מנהג צאנו להסיר את הטבעות מהלולב לפני הלל, אולם רוב העולם נוהגים להסיר את הטבעות בעת אמירת ההושענות לאחר ההקפה הראשונה.

לו. מותר לקנות לולבים הדסים וערבות במוצאי שביעית מהשוק ואין לחשוש שמא נעבדו באיסור בשביעית דיש בזה הרבה ספיקות להתיר.

לז. אין לתלות פירות שביעית לנוי סוכה כיון שנאסר לאכילה לז' ימים. ואין לתלות פירות שביעית ולעשות תנאי שאין בודל מזה כל שבעה, דכתב הרמ"א (סימן תרל"ח סעיף ב') דבזמן הזה אין נוהגים להתנות.

לח. מי שיש לו בסוכה רק מקום לאחד מבניו לישון ויש לו בן לפני בר מצוה שמחוייב לחנכו במצוות ובן גדול שחייב במצוות יש לו לתת לבן הגדול לישון אף ששינת בן הקטן זהו חיובו מ"מ אין חייב לחנכו כשאנו יכול כגון הכא שאין לו מקום בשבילו בסוכה.

לט. כשאין מקום לילדים לפני הבר מצוה בסוכה יש לו לטרוח ולהוציא כסף

כה. המחבר שני שולחנות על ידי שפורס מפה אחת על שני השולחנות דינו כשולחן אחד שצריך שיהא רובו בתוך הסוכה.

כו. אין לאבל בתוך י"ב חודש על אביו ואמו ללכת להשתתף בשמחת בית השואבה, ובבית המדרש שבו הוא מתפלל מותר לו להשתתף.

כז. עדיף לברך על ארבעת המינים שלו שהם כשרים מלברך על ארבעת המינים של חבירו שהם מהודרים. והא דנהגו לברך על הד' מינים של הרב זהו משום כבוד התורה, או דפעם להרבה לא היה ד' מינים ומזה השתבש שמברכים על הד' מינים של הרב.

כח. אין צריך לברך ברכת התורה קודם נטילת לולב.

כט. מי שאין לו ד' מינים עדיף להתפלל הלל בציבור בלי ד' מינים מלהתפלל אח"כ הלל ביחידות עם ד' מינים.

ל. בעת אמירת ההושענות יש להקפיד להחזיק את הלולב בימין והאטרון בשמאל.

לא. בעת אמירת ההושענות ואין מי שיחזיק את הס"ת אין להניח את הס"ת על הבימה ולהקיף אלא שאחד יניח את לולבו ולא יקיף ויאחזו את הס"ת.

לב. כשמתפללים במקום שאין ס"ת יאמרו ההושענות בלי להקיף בלולב כמו בשבת שאומרים בלי להקיף.



הדפנות. אולם אין צריך להקפיד שתחילת הנחת הסכך תהיה סמוך לדפנות, כיון שדעתו לסכך כולו הרי זה חשיב כסיכך במקום שיש דפנות.

מז. אם הסכך התרומם מהרוח באופן שבמקום שהתרומם נפסל הסוכה ואח"כ חזר הסכך ונח, אין בזה פסול של תעשה ולא מן העשוי.

מח. אילן העומד בסמוך לסוכה וענפיו מתנענעים בכל רוח מצויה ומאהילים על הסוכה הלך וחזור אין הסוכה פסולה בשעה שהענפים מסככים ע"ג הסוכה.

מט. תריס או דלת המשלימים לשיעור דופן של הסוכה וע"י הזותן ישתנה דין הסוכה מ"מ מותר לפתחן ולסוגרן בשבת ויו"ט, כשיש להם צירים, כמו שכתוב שמותר לפתוח ולסגור את הגג שמעל הסוכה.

נ. ביו"ט ראשון של סוכות עדיף לתת לקטן ליטול ד' מינים במתנה לזמן, דלדעת הקצוה"ח מהני ועדיף מלתת לו רק בתורת שאלה שלכו"ע אין יוצאים בזה יד"ח.

נא. ביו"ט ראשון יכולים לתת את הד' מינים במתנה ע"מ להחזיר לבן י"ג ויום אחד שאומר שהביא ב' שערות ואין צריך לבדקו ונאמן לומר על עצמו שהביא ב' שערות.

ולבנות עוד סוכה בחצרו אם הדבר אפשרי.

מ. אנו נוהגים לברך ברכת לישב בסוכה רק באכילה, ואף כשנכנסים לשבת שם בקביעות כגון הנכנס בלילה לישון בסוכה ולא אוכל שם רק אחרי תפילת שחרית, מ"מ אין מברכים ברכת לישב בסוכה.

מא. בהבדלה אנו נוהגים לאכול סעודה מיד אחרי ההבדלה, ומברכים לישב בסוכה אחרי ברכת המוציא, ולא על היין שבהבדלה.

מב. כשיש רעש בסוכה משמחת בית השואבה ואינו יכול לישון אינו חשיב מצטער שפטור מן הסוכה דרעש מניגונים לא חשיב מצטער.

מג. כשאוכלים פת הבאה בכיסנין בסוכה מברכים ברכת לישב בסוכה לפני ברכת מזונות מפני חשש הפסק בין ברכת מזונות לאכילה.

מד. הא דמהני שיהא רק ראשו ורובו בסוכה ולא כולו זה רק בדיעבד אולם לכתחילה יש לשבת כולו בתוך הסוכה.

מה. לכתחילה אין לסכך את הסוכה על ידי קטן ובדיעבד אם קטן סיכך כשרה.

מו. ברמ"א (סימן תרל"ה סעיף א') איתא: ואין לעשות הסכך קודם שיעשה

## מרן הגאון רבי אפרים גרינבלט זצ"ל

גאב"ד מעמפיס, ומח"ס רבבות אפרים

הגאון הגדול רבי אפרים גרינבלט זצ"ל נולד בירושלים עיה"ק בשנת ה'תרצ"ב. למד בישיבת קלצק ברחובות אצל מרן הגרא"מ שך זצ"ל, ולימים גלה למקום תורה, לישיבת תורת ירושלים בארצות הברית, בה למד לפני רבו המובהק מרן הגר"מ פיינשטיין זצ"ל. כיהן כרב בממפיס למעלה מיובל שנים, ולצד זאת הרביץ תורה לרבים דבכל אתר ואתר על ידי מכתביו ותשובותיו בהלכה, אותם כינס בשו"ת רבבות אפרים ט' חלקים. בהארת פנים ובענווה מיוחדת שלח שאלות לרבנים צעירים ממנו בשנים רבות, בערוב ימיו שב להתגורר בירושלים, ונתבקש לבית עולמו בב' שבט ה'תשע"ד.

התשובה דלהלן (מתוך ארכיון המדינה פ-4251/10) עוסקת בדין בו עמדו רבים מפוסקי הדור האחרון, גבי טבילה בסווימינג פול, ובדבריו הציע את דעתו בסוגיא זו.



## בדין טבילה בסווימינג פול

נשאלתי באחד שעשה בחצירו  
סווימינג פול, ורוצה לדעת אם נשים  
יכולות לטבול שם.

המרחץ פתוח תחת כיפת השמים,  
והגשמים יורדים לשם בזמן ירידת  
הגשמים, ומימי הגשמים יש שם כבר  
שיעור ארבעים סאה. ואחר כך פותחים  
הברז שמקומו מעל כותל הבריכה, ועל  
ידי ברז זה הבריכה מתמלאת על גדותיה,  
ובזה אין עיכוב כי כבר יש מקוה כשירה

בע"ה, יום ה' ר"ח אייר תשי"ז.  
כבוד הרב הגאון מו"ר הרב יצחק  
אייזיק הלוי הרצוג, הרב הראשי  
לישראל שליט"א.  
אחד"ש הר"ג בהדרת הכבוד.

באתי הפעם בשאלה הנוגעת למעשה,  
לכן אחלה פני כתר"ה לעיין בזה ולכבדני  
בתשובתו, כי לא אוכל להוציא פסק דין  
טרם אשמח חוות דעתו הגדולה. יען כי  
ראיתי בהפרדס מחודש תשרי תשי"ז  
תשובת כבודו בענין מעין זה<sup>א</sup>.

א. שם עמ' ג', לענין טבילה במרחצאות סווימינג פול. ויעוין מה שכתבו על דבריו שם בגליון כסלו ה'תשי"ז  
עמ' ה', ובחדש שבט עמ' כ"ו.

נ' צריך לסתום הסדק מחשש זוחלין<sup>א</sup>. וכאן נמי על ידי זה שהמים באים מהפילטער יש לזה חשש זוחלין, אף שיש לחלק הדברים. אבל לזה יש עצה להפסיק עבודת הפילטער בעת הטבילה, ומספיק אם במשך עשרים וארבע שעות יעבוד הפילטער רק שתים עשרה שעות וביום, ולא נהיה ממילא חשש שמא ישכחו בלילה בעת הטבילה להפסיק עבודת הפילטער, ואם כן גם כן מצד זה אין חשש.

אלא עכשיו יש לברר הסתימה שבנקב שמשם יוצאים המים לחוץ בעת ניקוי המרחץ, ממה נעשית הסתימה. והנה בזה רבו הדעות, דהיינו שצריך שדבר המעמיד את הזחילה, דהיינו שמעכב את המים לצאת לחוץ בעת הטבילה, לא יעשה מדבר המקבל טומאה. עיין מקואות פרק ה' משנה ה' ד'. והנה בכל המקואות שיש

ושאובים אז לא פוסלים, ואם כן מצד זה אין חשש.

עכשיו יש פילטער, דהיינו שהמים יוצאים מהמרחץ על ידי מכונת עלעקטרות אל הפילטער, ושם המים מתטהרים מהכלוך וחוזרים אל המרחץ. ואם נניח שהפילטער הוא דבר המקבל טומאה, דאף דמחובר לקרקע מכל מקום הוא גלוי מעל הקרקע, אלא שמחובר לקרקע על ידי טיח, ויש בזה דיעות דלא נקרא באופן כזה מחובר לקרקע, וברמ"א סימן ר"א סעיף מ"ח כתב דאין חילוק בין אם טמון תחת הקרקע או לא<sup>ב</sup>. מכל מקום אין חשש זה, דהלא יש כאן מקוה כשירה, והמים שבאים דרך הפילטער אם נניח שהם שאובים, מכל מקום הם לא פוסלים את המקוה אלא יש כאן ספק של זוחלין. דמהאי טעמא במקוה של מי גשמים שנפרץ אחד מכתליו, שם בסעיף

ב. שם כתב השלחן ערוך וז"ל, הבא להמשיך מים למקוה, צריך שלא יהא בדבר המקבל טומאה. כגון מי גשמים שרוצה להמשיכם למקום אחר לעשות מקוה, לא יאחו בידו דף ויעבירם עליו, אלא יניח הדף בקרקע ויסיר ידו משם מטרם יעברו המים עליו. וכן סילון של מתכת, אסור להמשיך בו מים למקוה, שמקבל טומאה. והוא שיהיו המים נופלים להדיא מדבר המקבל טמאה לתוך המקוה. אבל אם נופלים על שפתו בחוץ ונמשכין לתוכו, או שמחבר לפי הסילון של אבר צינור קטן של עץ או של חרס שהמים מקלחין ממנו למקוה, כשר. ואם הסילון של מתכת מחובר לקרקע, אפלו מקלח להדיא לתוך המקוה, כשר, שהרי אינו מקבל טומאה, לפי שהוא בטל אגב קרקע. וכתב הרמ"א, ואין חילוק בין אם טמון תחת הקרקע או לא.

ג. וזו לשונו, מקוה של מי גשמים שנפרץ אחד מכתליו והמים יוצאים דרך הסדק, אם ישארו בו ארבעים סאה אחר שיצאו קצתן שעד הסדק, כשר. ואם לאו, פסול משום דהוי לה זוחלין ואין מקוה מטהר בזוחלין. וכתב הרמ"א, ויש מחמירין אפלו אם ישארו ארבעים סאה עד הסדק, ויש לחוש לדבריהם לכתחילה לסתום הסדק. וכל זה דוקא במקוה שאינה באה ממעין, אבל אם היא באה ממעין, אין לחוש לזחילתה. ואין יציאת המים קרוי זוחלין, אלא כשאין חוזרין למקוה, אבל כשיוצאין מעט וחוזרין שם, לא מיקרי זחילה. עוד כתב הש"ע, ואם בא לסתום הסדק כדי שישארו בו ארבעים סאה, לא יסתום אותו בידו ולא בכל דבר המקבל טומאה. ויש מי שמתיר לסתום בכל דבר שמקבל טומאה.

ד. בזה"ל, הזוחלין כמעין, והנוטפים כמקוה. העיד רבי צדוק על הזוחלין שרבו על הנוטפים, שהם כשרים.

לכאורה מכל הני טעמא יש להתיר לטבול שם.

אבל בודאי רק יש להתיר לבעל המרחץ הנזכר לעיל, ולא לפרסם הדברים, כדי שלא יבואו שאר אנשים שיש להם כנזכר לעיל לטבול אצלם, ואצלם לא הוברר באיזה ענין נעשה המרחץ, ויצא קלקול<sup>ה</sup>.

ואחתום בזה ואחכה להוראתו של הר"ג שבודאי לא ישיב פני ריקם.

המקוה לישועת ה' על כל כלל ישראל ובבנין בית מקדשינו במהרה בימינו אמן כן יהי רצון.

הדורש שלומו הטוב.

אפרים גרינבלט

שם סתימה, אז צריך לחפש דבר כזה שאינו מקבל טומאה. אבל בברכה הנזכרת לעיל, באותו הנקב שהמים יוצאים לפילטער משם המים יוצאים לחוץ בעת הניקוי, והנקב ההוא פתוח ולא סתום בשום דבר, אלא בקרקע יש צינור שמוליך המים לפילטער, ושם יש שני כפתורי חשמל. כפתור אחד מחזיר המים למרחץ, וכשלוחצים הכפתור השני אז המים יוצאים לרחוב. והצינור הנזכר לעיל לכולי עלמא מחובר לקרקע, והמים לא יוצאים לבד לחוץ בלי כח המשאבה. אם כן, אין כאן גם כן שום חשש בדבר המעמיד שיש בו קבלת טומאה, ואם כן

### מנהגי מרן הגאון רבי אפרים גרינבלט זצוק"ל

#### בעל ה"רבבות אפרים"

#### בסידור חופה וקידושין

נערך ע"י הגאון רבי מתתיהו גבאי שליט"א מח"ס בית מתתיהו ומועדי הגר"ח

שמחה עמ' קע"ו הביא דעת בעל המנחת שלמה לחתום תחת החופה ולא קודם.

ובס' אורחות רבינו ח' עמ' י"א שחתם קודם החופה. וכן נהג מרן הגר"ד פוברסקי זצ"ל כמובא בקובץ מבקשי

א. חתימת הכתובה ע"י העדים עושה גם לפני החופה

נמהני לחתום קודם החופה כתבו בשו"ת שאילת שלום מה"ת ס' ע' ובשו"ת כוכב מיעקב ח' א ס' קצ"ו ובס' שלמי

ונוטפים שעשאן זוחלין, סומך אפילו מקל, אפילו קנה, אפילו זב וזבה, יורד וטובל, דברי רבי יהודה. רבי יוסי אומר, כל דבר שהוא מקבל טומאה, אין מזחילין בו.

ה. ראוי לציין עוד דבפתגמא דנא עמד בשו"ת מנחת יצחק חלק ג' סימן ס"ד לענין טבילת עזרא, דבכהאי גוונא חשש מים שאובים ליתא. דהלא שאובים כשרים לבעלי קריין, וכמבואר במקוואות פרק ח' משנה א' ובברכות כ"ב ע"ב, אלא דעל כל פנים צריכים שיהיו בקרקע, ובנדרון דגן יש חשש כלי, ויעוין שם מה שהאריך בזה. ועיין עוד בשו"ת חלקת יעקב יו"ד סימן קי"ח, ובשו"ת עמק התשובה חלק ב' סימן י"ח, ומשם בארה.

ומרוממתו עמ' 367 ובס' בסערת אש עמ' תמ"ג מובא שבעל אבי עזרי זצ"ל כתב שם משפחה. אולם בספר גם אני אודך מתשובתי, חלק ב' סימן כ' אות ב', שהגר"ד פוברסקי אינו כותב שם משפחה.

ג. אינו מצריך אותם עדים לכתובה קידושין ויחוד

[וכמבואר בשו"ת מהר"ם מינץ ס' ק"ט ליתן לעדים אחרים עי"ש. אכן בשו"ת הרשב"ץ ח"ב ס"ז שיהיו אותן עדים. ובקובץ מבקשי תורה כרך כ"ז שבעל אבי עזרי נהג אותם עדים. ובס' נטעי גבריאלי נישואין פל"א הביא שהדברי יציב נהג ליתן לאחרים, ועי' בשו"ת מציון תצא תורה תשו' תש"ג, ובשו"ת ויברך דוד נישואין ס' ק"ז, ובס' מגדלתו ומרוממתו עמ' 367 שהגר"פ שיינברג זצ"ל לא הקפיד אותם עדים וכן בעל אבי עזרי זצ"ל לא הקפיד כמובא בס' בסערת אש עמ' תמ"ב. אולם בס' אהל יעקב הל' שבע ברכות עמ' ק"מ בשם הגר"ד פוברסקי לכתחילה כדאי שיהיו אותם עדים לכתובה קידושין ויחוד.

וע"ע בתשו' והנהגות ח"ב ס' תרנ"ה, ובס' ישמח לב ח"א עמ' ש"ע כתב ע"ז הגר"ח קנייבסקי כרצונך. וכתב לי הגר"ח קנייבסקי אם צריך אותם עדים לכתובה קידושין ויחוד, כמדומה שכן נוהגין. ובס' דבק טוב פ"ב ס"ו הביא מהגר"מ שטרנבוך, שא"צ אותם עדים ואם רוצה

תורה וכן הגר"ד סולוביצקי זצ"ל כמובא במבקשי תורה. וכן נוהג הגר"י ליברמן בעל המשנת יוסף. וע"ע בס' אפריון חתנים ח"ב ס"ח, וכ"כ לי הגר"ח קנייבסקי שחתימת הכתובה יש לעשות קודם החופה]. ועי' בס' בסערת אש עמ' תמ"ד שבעל אבי עזרי זצ"ל חתם קודם. וכן נוהג הגר"ד פוברסקי שליט"א כמובא בספר גם אני אודך מתשובתי, חלק ב' סימן כ' אות א' עי"ש.

ב. אין כותב שם המשפחה של החתן והכלה בכתובה

[ובשו"ת אגרות משה אהע"ז ח"א ס' קע"ח שעדיף לכתוב שם משפחה. אכן בס' ישמח לב נישואין ח"ג עמ' ש' הביא שבנו הגר"ד פיינשטיין לא נהג לכתוב משפחה ובעמ' שי"ז שם שהגר"ש קוטלר לא כתב שם משפחה. וע"ע בתשו' והנהגות ח"ב ס' תר"נ ובס' שלמי שמחה עמ' קע"ד שכתב משפחה בסוגריים. וכתב לי הגר"ח קנייבסקי, ע"פ דין א"צ לכתוב שם משפחה, ובס' אפריון שלמה להגרא"ב פינקל זצ"ל סק"ג, הביא שהגר"י אברמסקי זצ"ל כתב משפחה, ועי' בס' אהל יעקב חו"ק פ"ב ס"א שהמנחת יצחק לא כתב משפחה, ועיין בקובץ שבט הכהונה [בעריכת הרה"ג רבי גמליאל הכהן רבינוביץ שליט"א] גליון ה' ו', עמוד נ"ד, מו"מ בזה בין הגר"ש אלישיב זצ"ל להגר"ר לוי רבינוביץ זצ"ל עי"ש. ובשו"ת אבני דרך ח"ו ס' ק"צ, והגר"פ שיינברג זצ"ל לא הקפיד לכתוב שם משפחה כמובא בספר מגדלתו

שהברכה לקהל, אכן בשו"ת שארית יעקב אהע"ז ס' י"ח, שהחתן צריך לצאת. וכן הביא בס' הדרת קודש נישואין ס' ט"ו שהגרי"ז זצ"ל אומר לחתן לצאת גם בברכת אירוסין, וכ"כ בבן איש חי פר' שופטים ס"ב ובס' פסקי תשובה ס' רפ"ד בשם האמרי אמת. ועמש"כ בשו"ת דעת מרדכי ח"ב ס' ס', ובהגהת הר צבי על הטור אהע"ז ס' ס"ב ר"ל שאם הברכה לקהל ולא לחתן ה"ה ברכת בורא פרי הגפן א"צ להוציא. אכן בס' שלחן העזר ס' ל"ד ס"ב שצריכים לצאת כיון שטועמים.

ובתשו' והנהגות ח"ד ס' רפ"ז, די"א שגם על ברכת אירוסין תכוון האשה. אכן בס' הדרת קודש נישואין ס' ט"ו, בשם הגר"ש רוזובסקי זצ"ל בשם הגרי"ז זצ"ל שלכלה אמר רק לצאת בהגפן ולא באירוסין. וכתב לי הגר"ח"ק אם צריכה האשה לכוון בברכת אירוסין, אולי.

ז. מקפיד שלא יאמרו הברכות ברמקול וכ"כ להקפיד בתשו' והנהגות ח"ד ס' רפ"ז אות י"ד, אכן באורחות רבינו ח"ה עמ' י"ט שהקהילות יעקב לא הקפיד בזה, וכן מתיר בשו"ת שבט הלוי ח"י ס' רמ"ז, וע"ע מש"כ בשו"ת אגרות משה ח"ב או"ח ס' ק"ח ובשו"ת מנחת שלמה מה"ק ס"ט ובס' שלמי שמחה ס' ל' ובתשו' והנהגות ח"א ס' תשמ"ג וכן א"ל בעל המשנת יוסף שאין מקפיד בזה. ובס' ישמח לב ח"א עמ' שע"ב השיב ע"ז הגר"ח קנייבסקי שהסתפקו בזה ומנהג להקל. וכתב לי הגר"ח קנייבסקי לכאור

רשאי עי"ש, ובס' שלחן הלוי פכ"ז שאלה ט"ו].

ד. מצריך שהעדים ילכו עם החתן לכסות פניה של הכלה

[וכמבו' ברמ"א אהע"ז ס' נ"ה ס"א, בשם י"א דבהינומא מקיים מצות נישואין, ובס' ישמח לב ח"ג עמ' שי"ז שהגר"א קוטלר לא הקפיד בזה. ועמש"כ בתשו' והנהגות ח"ד ס' רפ"ז אות ו', וכתב לי הגר"ח קנייבסקי אם העדים צריכים לילך עם החתן לכסות פני הכלה, כמדומה שכן נוהגים]. ובס' מגדלתו ומרומתו עמ' 367 שהגר"ח פ' שיינברג זצ"ל לא הקפיד, ובס' בסערת אש עמ' תמ"ב שבעל אבי עזרי זצ"ל הקפיד שהעדים ילכו לראות פני הכלה עי"ש, ובשו"ת אבני דרך ח"ו ס' קפ"ב או"ד. ובספר גם אני אודך מתשובותי, חלק ב' סימן כ' אות ד', מהגר"ב"ד פוברסקי שנוהג לומר לעדים שילכו עם החתן לכסות פניה של הכלה.

ה. נוהג לומר לעדים אתם עדי כדי ליחדם בלבד בכדי שלא יהיו קרובים

[א"ה, וה"ה ליחדם קודם חדר יחוד וכל דבר שעושים לשם נישואין, כיון שהוא במעמד קרובים פסולים לעדות. ועי' בריטב"א קידושין מ"ג, ובערוך השולחן אהע"ז ס' מ"ד ס' ל"א, ומש"כ בתשו' והנהגות ח"ב ס' רפ"ז אות ח'].

ו. אומר לחתן לצאת בברכת בורא פרי הגפן, וגם לכלה.

[ובתבואות שור ס"א ס"ק נ"ט כתב שא"צ להוציא החתן בברכת אירוסין

ט. מקפיד שהעדים ידעו שהטבעת שווה פרוטה

[וכמובא ברמ"א אהע"ז ס' ל"א ס"ב שיש להקפיד שתשמע הכלה עי"ש ובשו"ת מהרש"ג ח"ב ס' רמ"ו ובשו"ת פרי אליהו ס' ע"ה, ובספר גם אני אודך מתשובותי, חלק ב' סימן כ' אות י' שכך נוהג הגר"ד פוברסקי ומובא גם בקובץ שבט הכהונה חלק ח', עי"ש, ובקובץ אהל יעקב שבע ברכות עמ' קמ"ב.

י. שואל לחתן קודם הקידושין אם הטבעת שלו.

וכמש"כ הבית שמואל ס' כ"ח ס"ק מ"ט, שהמסדר קידושין צריך לשאול לחתן עי"ש ובחתם סופר גיטין. וכך נוהג הגר"ד פוברסקי כמובא בספר גם אני אודך מתשובותי, חלק ב' סימן כ' אות י"ז ובקובץ שבט הכהונה חלק ח' עיין שם, ובספר אהל יעקב שבע ברכות עמ' קמ"ד.

יא. מתקן את קורא הכתובה אם עשה טעות בקריאה, רק אם משנה המשמעות.

ובספר גם אני אודך מתשובותי, חלק ב' סימן כ' אות ט"ו, הבאנו בשם הגר"ד פוברסקי שליט"א שמתקן את קורא הכתובה רק אם עושה טעות בקריאה עי"ש, ומובא בקובץ שבט הכהונה חלק ח' עי"ש.

ובס' בסערת אש עמ' תמ"ג מובא שבעל אבי עזרי זצ"ל, היה עוקב אחר קורא הכתובה ומתקנו.

אין קפידא ברמקול, אולם בס' אגן הסהר עמ' 263 מובא שהגר"א גניחובסקי זצ"ל הקפיד בזה. ועי' בס' פשט ועיון ברכות נ'. ומה שציינתי בס' מועדי הגר"ח ח"א תשו' תרצ"ז. ובקובץ שבט הכהונה חלק ח' שכך מקפיד הגר"ד פוברסקי לא לומר הברכות ברמקול.

ח. נוהג לטעום קצת בידו רק אם לא ניכר כדי שלא יהא נראה כיוהרא

והפני יהושע קו"א לכתובות אות כ"א, איך מברך והחתן שותה עי"ש, ובשו"ת מאזנים למשפט ח"א ס' י"ב הביא שכך נהג הגר"ח מברסקי לשתות מיין שנשפך ועמש"כ בזה בשו"ת אפיקי ים ח"ב ס"ד ובתשו' והנהגות ח"א ס' תש"נ ובשו"ת מהרש"ם ח"ה ס"ח ובס' תורת חיים ס' קס"ז ס"ק ל"ב, וכן נהג הגר"ח זוננפלד זצ"ל לשתות מיין שנשפך כמובא בס' הדרת קודש נישואין ס"ה וכן הקהילות יעקב כמובא בס' אורחות רבינו ח"ה עמ' י"א, וע"ע בס' נטעי גביראל נישואין פכ"ב ס"ז, וכתב לי הגר"ח קנייבסקי שיש לשתות מכוס קטן בצד. [ועי' תמיד כ"ז]. ועי' בשו"ת מציון תצא תורה תשו' תש"ב, ובשו"ת דברי בניהו חכ"ה ס' ס"ט, ובס' בסערת אש עמ' תמ"ג שבעל אבי עזרי זצ"ל לא שתה מהיין ולא ממה שנשפך.

ובקובץ שבט הכהונה חלק ח', בעריכת הגר"ג רבינוביץ שליט"א, הבאנו בהנהגות הגר"ד פוברסקי שנוהג לשתות קצת מהיין שנשפך או מכוס קטן בצד.

יב. מקפיד שהעדים יראו את מסירת הכתובה, שכך ראה אצל הגרא"ז מלצר זצ"ל.

כן מבו' בשו"ת התשב"ץ ח"ג ס' ש"א, ובתשו' והנהגות ח"ב ס' תר"נ הביא שכך הקפיד הגרי"ז. ובס' נטעי גבריאל נישואין פל"ב ס"ה שכן הקפידו הגרא"ז מלצר והגר"א קוטלר. אכן בס' ישמח לב ח"א עמ' שס"ט בשם הגר"ח"ק לא שמענו קפידא. ושם ח"א עמ' ש"ד בשם בעל רבבות אפרים שראה שמקפיד כן הגרא"ז מלצר, ובעמ' שי"ח שם שכן הקפיד הגר"א קוטלר. וע"ע בס' שלמי שמחה פמ"א ובתשו' והנהגות ח"ד ס' רפ"ז אות ט"ז, וכתב לי הגר"ח"ק כמדומה שכן נוהגין ועי' בס' אהל יעקב חו"ק עמ' ק"כ, ובשו"ת קול אליהו ח"ב אעה"ז ס"ב ובשו"ת מנחת אשר ח"ג ס' צ"ה, ובס' בסערת אש עמ' תמ"ג שבעל אבי עזרי זצ"ל הקפיד שהעדים יראו מסירת הכתובה. וכן מקפיד הגרב"ד פוברסקי כמובא בספר גם אני אודך מתשובתי, חלק ב' סימן כ' אות י"ח, ובקובץ שבט הכהונה חלק ח' עיין שם, וקונטרס אהל יעקב שבע ברכות עמ' קמ"ד עי"ש.

יג. מצריך כוס שני לשבע ברכות, ולא יאמרו על אותו כוס שעליו בירכו ברכת אירוסין ג"כ ברכת נישואין.

אמנם בעל אבי עזרי זצ"ל לא הצריך, כמובא בס' בסערת אש עמ' תמ"ג. ועמש"כ בס' נופת צופים מבעל העטרת פז חו"ק כ"ח ס' ט"ו. יד. הזמן שצריכים העידי יחוד להעיד על היחוד הוא חמישה רגעים.

בשו"ת מנחת יצחק ח"ד ס' צ"ה הביא בשם הגרי"ז שצריך לישאר זמן מרובה, אולם בספר בד קודש קידושין ס"ז שא"ל הגרי"ד בן הגרי"ז דהזמן רגע, ושכן נהג הגרי"ז, וזה שמועות סותרות בדעת הגרי"ז, וכן הקשה הגרא"י קוק ר"י מאור התלמוד בסתירה שבין המנחת יצחק להבד קודש ועי' בשו"ת מציון תצא תורה שאלה תרצ"ח, ובשו"ת ויברך דוד נישואין ס' ק"ב, ובס' בסערת אש בשם בעל אבי עזרי זצ"ל, דאין שיעור רק שיראו מתייחדים.

וע"ע מה שהשיב לי מרן הגר"ח קנייבסקי בקובץ שבט הכהונה חלק ח', ובקונ' אהל יעקב שבע ברכות עמ' צ', ועיין סוטה ד' ע"א.



הגאון הגדול רבי לוי הכהן רבינוביץ זצ"ל

מח"ס מעדני השלחן על שו"ע יור"ד

ושו"ת מעדני מלכים, ושא"ם, ירושלים

## האם בזמן הזה יש איסור מראית עין, של שחיטת קדשים בחוץ. והאם מועיל על זה שאלה לחכם

והלבוש (עטרת זהב שם סעיף א') ביאר הטעם בזה וז"ל: השוחט לשם קדשים הבאים בנדר או בנדבה, שחיטתו פסולה, לא מבעיא בזמן הבית דאסורה, שהרואה אומר עכשיו הוא מקדישה ושוחטה, ואם היו מתירין אותה, יבואו להתיר קדשים בחוץ, אלא אפילו בזמן הזה דלא שייך למגזר, יש לחוש שמא עתה בשעת השחיטה מקדישה, והווי להו שוחט קדשים בחוץ ממש.

והערך השלחן (שם סעיף ז') הוסיף ואין לשאול בעיקר דין זה, איזה חשש יש בזמן הזה שיאמרו ששוחט לשם איזה קרבן, והרי כולנו טמאי מתים, ואין קרבן יחיד דוחה את הטומאה, די"ל דלאו כולי עלמא דינא גמירי, ועוד כיון דקיי"ל דעל הטומאה מרצה הציץ, וגם בקרבן יחיד מרצה הציץ מן התורה (כדאיתא בגמ' יבמות דף צ' ע"א), ולכן אע"ג דהאידנא ליכא ציץ שירצה, מ"מ כיון שעכ"פ יש גוונא שבזמן הבית יקובל הקרבן, אסור גם בזמן הזה (עכ"ל):

ב. והנה בעיקר החשש בשוחט לשם דבר הנידר ונידב, שחיטתו פסולה, פירש

א. בגמ' חולין (דף מ"א ע"ב) שנינו במשנה: השוחט לשם עולה, לשם זבחים, לשם אשם תלוי, לשם פסח, לשם תודה, שחיטתו פסולה. שנים אוחזין בסכין ושוחטין, אחד לשום אחד מכל אלו ואחד לשום דבר כשר, שחיטתו פסולה. השוחט לשם חטאת, לשם אשם ודאי, לשם בכור, לשם מעשר, לשם תמורה, שחיטתו כשרה. זה הכלל כל דבר שנידר ונידב, השוחט לשמו אסור, ושאינו נידר ונידב, השוחט לשמו כשר.

וכן נפסק להלכה בשו"ע יו"ד הלכות שחיטה (סימן ה' סעיף א').

וכתב הכל בו (סימן ק"ז הלכות שחיטה פרק שני) וז"ל: יש אומרים דבזמן הזה שאין קרבנות, ליכא חששא שמא יאמרו שהוא שוחט קדשים בחוץ, והראב"ד ז"ל פסק לאיסורא אפילו בזמן הזה (עכ"ל), ולהלכה קיי"ל כדעת הראב"ד, דכן הוא משמעות כל הפוסקים (וב"ת סימן ה' ס"ק ב', כף החיים שם ס"ק ט"ו) שהם העתיקו דין זה להלכה, ועל כרחק דס"ל דשייך גם בזמן הזה.

לכו"ע הטעם משום מראית עין בלבד. גם הטור כתב דאיכא למיחש שמא עתה הקדישו, והוי ליה שוחט קדשים בחוץ, וכתב הב"י דמדבריו משמע דבנידר ונידב חיישינן שמא עכשיו הוא מקדישן, והו"ל קדשים בחוץ, ולא משום מראית עין בלחוד מתסרי, וכן הבינו הפרישה (שם ס"ק ב') והט"ז (שם ס"ק א') בדעת הטור (שם).

ונפקא מיניה טובא, דלפי זה הבהמה אסורה באכילה מדאורייתא (פמ"ג שם מש"ז ס"ק ב'), ואסורה גם בהנאה (פרישה שם ס"ק ב', פמ"ג שם) כיון דחיישינן שהקדישה, משא"כ לדעת שאר הראשונים, אסורה באכילה רק מדרבנן. ודעת רוב הפוסקים דמותרת בהנאה אף מדרבנן (כמבואר בפאר השלחן שם ס"ק י'), אבל דעת הב"ח דגם כוונת הטור למראית עין, שיאמרו שעכשיו הקדישו.

ולענין הלכה יש להתיר בהנאה כדעת רוב הפוסקים, ולהזהירו שלא יאמר כן עוד פעם, ואם עובר על זה במזיד, רצוי לקונסו ולאסור אף בהנאה.

והנה במשנה (הנ"ל) מבואר דרבי שמעון מתיר, היינו דס"ל דבאופן ששחט לשם קדשים מותר באכילה, ופירש רש"י הטעם, דס"ל שלא חיישינן בזה למראית העין, אבל להלכה קיי"ל כרבנן דהבהמה אסורה, דיחיד ורבים הלכה כרבים, וכן פסקו כל הראשונים הנ"ל.

ג. וטעם הדבר דס"ל לכל הראשונים (הנ"ל), דאין כאן איסור דאורייתא,

רש"י הטעם דכיון דבאה כל אחד מהם בנדר ובנדבה, הוואה אומר, שעכשיו הוא מקדיש ושוחטה לעולה, וקדשים בחוץ מותרים (היינו אם נתיר את הבהמה באכילה), לכן גזרו רבנן עלה ופסולה, ומבואר מדבריו, דטעם האיסור הוא גזירה דרבנן, משום מראית עין, שהוואה אומר שקדשים בחוץ מותרים באכילה.

וכן מבואר מדברי הרמב"ם (הלכות שחיטה פרק ב' הלכה י"ז) וז"ל: השוחט לשם קדשים שמתנדבין ונודרין כמותן, שחיטתו פסולה, שזה כשוחט קדשים בחוץ, ופירש המגיד משנה משום גזירה, דהוואה אומר עכשיו הוא מקדישה, אבל מן הדין מותרת. וכן דעת הר"ן (חולין פרק ב' דף ח' ע"ב ד"ה בסוף פרקין), וכן משמע מדברי הרשב"א (תורת הבית הארוך בית א' שער א' דף י' ע"ב) וז"ל: משום דכל דברים אלו, נידרין ונידבין הן, ולפיכך נראה כנודר או נודב עכשיו בהמה זו לאחד מדברים אלו, וכאילו שוחט ואוכל קדשים בחוץ.

אמנם בתורת הבית הקצר (שם דף י' ע"א) כתב וז"ל: דברים אלו באין דרך נדבה, ולפיכך חוששין שמא עכשיו נדב אותן, ונראה כשוחט קדשים בחוץ ואוכל, אפילו היתה בהמה זו בעלת מום, ואינה ראוייה להקרבה אסורה (עכ"ל).

וכתב הפמ"ג (שם מש"ז ס"ק א') דס"ל להרשב"א דלא הוי רק איסור גרידא של מראית עין, רק דחיישינן שמא הוא מקדישה עכשיו, ומה שכתב "ונראה כשוחט" זה קאי רק על בעל מום, דהתם

שהרי מותר להקריב אע"פ שאין בית, מפני שקדושה ראשונה, קידשה לשעתה, וקידשה לעתיד לבא (עכ"ל), ולכן אם הקדיש בזמן הזה בהמה לקרבן, אסורה בהנאה, ואם שחטה ענוש כרת, ויש מי שאומר דאם בשעת השחיטה מתפסה להקדש, לאו התפסה היא, דהוה ליה כנדר ופתחו עמו, והוי כמי שאומר "הרי זה הקדש, להקריבה בחוץ", דאין זה כלום, דדווקא כשקידשה מתחילה ואח"כ שחטה, הוי כקדשים בחוץ, ולא כשקידשה בשעת שחיטה (תבואת שור שם ס"ק ב'), ולא נהירא כלל, דודאי הוי הקדש גמור וחייב כרת, וגם באומר הרי זה הקדש להקריבה בחוץ, נראה לי ג"כ דהוי הקדש וחייב כרת, וזהו דווקא כשבאמת הקדישה בשעת מעשה, אבל כשאומר בשעת שחיטה אני שוחטה לשם קרבן, אין זה כלום מן התורה שהרי לא הקדישה מקודם, וגם עתה אינו מקדישו, והם דברי רוח בעלמא (עכ"ד הערוך השלחן).

ובדרכי תשובה (שם ס"ק ה', ו') הביא מהרא"ל צינץ (חידושי מהרא"ל הלכות שחיטה סימן ה' ס"ק א') שג"כ חולק על השמלה חדשה, וסובר דאם לא הזכיר שם שחיטה כלל, אין להקל, דאף שאמר זאת רק בשעת השחיטה, אפילו הכי יש לומר דאסור מדאורייתא, ואסורה ג"כ בהנאה, ומשמע דס"ל דטעם ההיתר הוא משום דתלה הדבר בשחיטה, היינו דהשחיטה תהא לשם קרבן, ומזה משמע דאין כוונתו להקדש.

ורק מדרבנן אסור משום מראית עין, ביאר השמלה חדשה (סימן ה' סעיף א', ב') וז"ל: ונ"ל הטעם, אע"ג דאילו הקדישה כדינא, דהיינו שאמר שלא בשעת שחיטה על בהמה שלו, הרי זו עולה, הוה הקדש מדאורייתא, ובזמן הבית מחוייב להקריבה בבית המקדש, ואפילו בזמן הזה דאסרו חז"ל (יומא דף ס"ו ע"א) להקדיש שום דבר לבית המקדש, משום תקלה, מ"מ אם עבר והקדיש, הוה ליה הקדש מדאורייתא, מ"מ זה שאמר כן בשעת שחיטה, לאו כלום קאמר, דכיון שעתה שוחטה בחוץ, מעשיו מוכיחין דאין זה נדר, והוה ליה כאומר "הרי זו להקריבה בחוץ, לעולה" דלאו מידי הוא, דלא קרינן ביה כאשר נדרת לה, ולפיכך נראה לי, דאפילו אמר ממש "הרי זה עולה", ולא הזכיר שם שחיטה כלל, כיון דבשעת שחיטה אמרה, או כשמכין עצמו לשחיטה, ונוטל סכין בידו, והכל יודעים שדעתו לשחטה תיכף, הוה ליה כאומר "הרי זה בחוץ, להקריבה עולה", ולא מידי הוא מדאורייתא (עכ"ל), (הובא דבריו באדרת אליהו יד אליהו ס"ק א', ובהגהות תוספת מרובה על השו"ע).

והנה הערוך השלחן (שם סעיף א', ב') הביא דברי השמלה חדשה, וחולק עליו וז"ל: דבר ידוע שהשוחט קדשים חוץ למקדש חייב כרת, וגם בזמן הזה, כמו שכתב הרמב"ם (הלכות מעשה הקרבנות פרק י"ט הלכה ט') וז"ל: מי ששחט קדשים בזמן הזה, והעלם חוץ לעזרה חייב, מפני שהוא ראוי להיקרב בפנים,

עין יהיה על שחיטה, דעכ"פ מתחילה קעביד איסורא, ולכך נקטו דמראית עין מחמת שחיטה בחוץ, ואסרו חז"ל, וא"כ תו לא יעשה כיון דאסור באכילה (עכ"ל).

והיד יהודה (שם פירוש הארוך ס"ק א') יישב את קושיית הכרית באופן אחר וז"ל: והנראה לענ"ד דהגם דפטור מכרת וקרבן, משום דהחכם עוקר הנדר מעיקרו, אבל להכשיר בהמה לאכילה, לא מהני מה ששואל עליו להכשירו למפרע, דזבחת ואכלת כתיב, צריכין שיהא בעת זביחה ניתר ע"י אכילה, אבל לא ע"י מה ששואל עליו יהא ניתר למפרע, וכן לא מצינו זה בשום מקום שיהא גם הבהמה מותר באכילה יהא מדאורייתא, או אולי רק מדרבנן, מפני שכבר נקרא שם איסור עליו, על כן לא אמרו כאן, אלא בשוחט לשם קדשים וכיו"ב, אבל בעודו בחיים לית ספק דמהני שאלה עליו, דקיי"ל דנשאלין על הקדשות, ופסקו הרמב"ם (הלכות נדרים פרק ד' הלכה ז'), כל שכן זה, דאינו הקדש כלל לפי האמת. והנה הרמ"א (יו"ד סימן רנ"ח סעיף א') מתיר בחרטה לבד, אך גם מה שהביא הש"ך (שם ס"ק ד') להצריך פתח, הא כאן יש פתח גמור, והוא הלכה ברורה למעשה, בלי שום פקפוק כלל (עכ"ל).

והפרי חדש (שם ס"ק ח') כתב וז"ל: אבל אני אפרש עיקרי דינים אלו, שאם זה היה מחוייב חטאת, ואמר בשעת שחיטה "לשם חטאתי", אינו נפסל הזבח אלא משום מראית עין, דמעיקר הדין אין בלשון זה התפסה, שצריך שיאמר "הרי זו לחטאתי" או "זו לחטאתי", שזה לשון המועיל ומתפיס בהקדש (עכ"ל), היינו דהפר"ח ס"ל דהחילוק הוא מצד הלשון, דכאן מיירי שלא אמר הרי זו או זו, רק אמר סתמא לשם קרבן, ובכה"ג לא הוי לשון התפסה להקדש, אבל אם היה מתפיסה להקדש, הו"ל שוחט קדשים בחוץ:

ד. כתב הפליתי (שם ס"ק ד') וז"ל: והנה יש לי להבין כיון דקיי"ל (נדרים דף ע"ח ע"א) נשאלין על ההקדשות, א"כ מה כל החרדה בסימן זה, ישאל על הקדשו ותו ליכא שחוטי חוץ, ושום איסור, ואי דמכל מקום יש מראית עין דאיכא שלא ידע בהתרה, א"כ בכל שאלה על הקדש יהיה אסור מפני מראית עין, וצ"ע כי לא מצאתי למחברים בזה דבר. ומה שנראה כי יש להבין שכתבו כולם כי יהיה מראית עין ששוחט קדשים בחוץ, ולא קאמר שאוכל קדשים בחוץ, אלא ודאי זה לא חיישינן, דיאמרו איתשאל על הקדשו, ולא שביק היתירא, רק מראית

הגאון הצדיק רבי שריה דבליצקי זצוק"ל

מח"ס זה השלחן וש"ס

בני ברק

## קונטרס פסקים דינים ומנהגים

מרשימות הגאון רבי יוסף שוב שליט"א, מורה צדק בירושלים עיה"ק ובמודיעין עילית  
ממה שהשיב לו מורנו הגה"צ רבי שריה דבליצקי זצוקללה"ה ועבר עליהן

## בדיני בר מצוה, ציצית, ותפילין

### בר מצוה

#### הזמנת תפילין

א. כשקונים תפילין לילדים כשהם עוד קטנים אם יש עדיין יותר משלש וחצי שנים עד הבר מצוה, יש להכניס את הפרשיות בתוך התפילין ולא לתפרן, ורק משלש וחצי שנים לפני הבר מצוה אפשר לסגור את התפילין ולתפרן אחרי שבדקו את כשרות הפרשיות, וזהו ע"פ מה דאיתא בשו"ע סי' ל"ט ס"י דתפילין אם אינו מניחן אלא לפרקים צריכים בדיקה פעמיים בשבוע.

ב. המזמין תפילין וחושש שלא יקבל את זה בזמן, יכול לומר שצריך את זה בתאריך פלוני אף שזה כמה חדשים לפני הבר מצוה, ואם באמת יקבל את זה לפני הזמן ילבש הילד את התפילין כמה פעמים.

#### זמן תחילת ההנחה

ג. הנעשה בר מצוה לאחר החגים לאחר

פסח או לאחר סוכות ולפי מנהגם נוהגים להתחיל להניח תפילין חודש קודם הבר מצוה, ובחול המועד אין מניחים תפילין ויוצא שמניחים תפילין רק ג' שבועות, יכולים לנהוג כרצונם אם להתחיל להניח תפילין בכה"ג חודש ושבוע קודם הבר מצוה.

#### ברכת שהחיינו בהנחת תפילין

ד. רוב העולם אינם נוהגים לברך ברכת שהחיינו על הנחת תפילין בפעם הראשונה, אמנם יש מחמירים לברך שהחיינו על בגד חדש וכמ"ש בביאור הלכה. [והוא הדין על שאר מצות שאדם עושה בפעם ראשונה בחייו כגון אשה שמפרישה חלה או מדליקה נרות שבת או טובלת במקוה וכדו'].

והנוהגים להניח תפילין מחודש קודם הבר מצוה ובכל החודש מניח תפילין רק משום חינוך, יברכו על בגד חדש בין ביום התחלת הנחת תפילין ובין ביום הבר מצוה.

בסעודת ברית מילה או בר מצוה, אולם לא יאכל שם.

בר מצוה בתוך שנת אבילות

י. מי שנעשה בר מצוה בתוך שנת האבל על אביו או אמו טוב שיעשו את חגיגת הבר מצוה יום לפני הבר מצוה כשהוא עדיין קטן כדי שיוכל לקבל מתנות.

עליה לתורה

יא. חתן ביום הבר מצוה שחל בשני או בחמישי או בראש חודש או בשאר ימים שיש קריאת התורה נותנים לו עליה אז.

יב. הבה"ל בסי' קל"ז כתב שגם במקום שנהגו למכור את כל העליות ולא להשגיח אף על החיובים, מ"מ חתן בשבת שקודם החתונה וכן נער שנעשה בר מצוה אין דוחים אותם. הכוונה שאין מוכרים את העליה שלו אולם מ"מ על החתן לשלם עבור העליה.

ברכת ברוך שפטרני

יג. ברכת ברוך שפטרני יש מנהגים שונים אם לברך עם שם ומלכות או בלי, וכל אחד יעשה כמנהגו. ואני כיון שיש לי רק בן יחיד ברכתי בשם ומלכות. (א"ה, ועי' זה השלחן ח"ב סי' רכ"ה אי בעי ברכה זו בציבור).

ואין זמן מסוים עד כמה זמן לאחר הבר מצוה עדיין יכולים לברך ברכת ברוך שפטרני.

יד. בר מצוה שחל בשבת ומקבל חתן הבר מצוה מפטיר כנהוג, יל"ע אם

ועדיף לברך שהחיינו על בגד חדש מלברך שהחיינו על קבלת התפילין במתנה.

תחנון באולם הבר מצוה

ה. כשמתפללים באולם שנערך שם שמחת בר מצוה או פדיון הבן, מעיקר הדין יש לומר תחנון, אולם למעשה המנהג הוא שאין אומרים תחנון, וכן ה"ה כשמתפללים מנחה מיד אחר ברית באותו מקום שהיה הברית.

ברכת התורה

ו. נער בר מצוה בלילה שנהיה בן י"ג שנים שיכוון בברכת אהבת עולם במעריב לצאת בו ידי חובת ברכות התורה, ויאמר מיד לאחר תפילת מעריב אלו דברים שאין להם שעור וכו', ואי"צ לדקדק שלא ללמוד לפני תפילת מעריב.

מתנות

ז. חתן בר מצוה שקיבל כמה ספרים דומים מותר לו ללכת לחנות ספרים להחליפם בספרים אחרים, ואף מותר לקבל כסף תמורתם ולעשות בכסף כרצונו.

השתתפות אבלים בשמחת בר מצוה

ח. אשה בתוך י"ב חודש על אביה או אמה או בתוך שלושים על שאר קרוביה מותר לה להשתתף בסעודת בר מצוה של בנה.

ט. הנוהג בדיני אבילות מדין כל המתאבל מתאבלים עמו, מותר לו להשתתף

כשהימים מעוננים אין לו להמתין ויקדש מיד אף לפני שנעשה בר מצוה.

#### ברכת אילנות

יט. מי שיש לו בר מצוה בחודש ניסן עדיף להמתין מלבד ברכת האילנות עד לאחר הבר מצוה.

#### בין המצרים

כ. מותר להשתתף בבר מצוה בבין המצרים עד ר"ח אב של בין ספרד שיש שם תזמורת כיון דאיסור כלי שיר עד ר"ח זהו רק ממנהג ולכן אפשר להקל.

#### תשעת הימים

כא. מותר לקנות צרכי בר מצוה בתשעת הימים כשאי אפשר לקנותם לאחר ת"ב.

כב. בסעודת בר מצוה בתשעת הימים אם זה בזמנה מותר בבשר ויין.

כג. בבר מצוה בתשעת הימים מותר לחתן ולאביו ואמו ולסבים והסבתות להלביש בגדי שבת, אך לאחים ואחיות קשה להקל.

כד. קטנים חברים של חתן הבר מצוה ראוי גם להם להחמיר שלא להלביש בגדי שבת לכבוד סעודת הבר מצוה, ואין נפק"מ בזה בין שבוע שחל בו ת"ב למר"ח עד שבוע שחל בו ת"ב.

כה. נער בר מצוה ביום הבר מצוה בתוך תשעת הימים אסור לו לחדש את בגדיו החדשים וצריך להלביש כבר את הכובע והחליפה לפני ר"ח, ובשבת לפני ר"ח עבור שהחיינו או לפני י"ז בתמוז.

יכול אביו לברך ברוך שפטרני דכתב בשעה"צ בסי' רכ"ה סק"ז וז"ל: "והנה לפי המבואר שם באחרונים דמנהגנו כיום שקטן אינו עולה לתורה כלל ממילא כשעולה נודע לכל שנעשה בר מצוה". ולפי"ז כשעולה למפטיר בשבת לא ניכר שהוא בן י"ג דלמנהגנו כיום קטן עולה למפטיר. וצ"ע. ולכן נראה שיברך ברכת ברוך שפטרני ביום שני ולא בשבת כשמקבל מפטיר.

טו. ברכת ברוך שפטרני אין יכולים לברך כשהבחור בר מצוה אינו נמצא שם, כיון שלשון הברכה זה "מענשו של זה".

טז. על בן חורג או מאומץ אין מברכים ברכת ברוך שפטרני אף שמוטל עליו לחנכו שהוא אפוטרופוס שלו.

#### להוציא אחרים יד"ח במצוות דאורייתא

יז. בן י"ג יש להקפיד שלא יוציא את חבירו בן גילו במצוה דאורייתא, ולכן בישיבה קטנה שיקדש רק מי שנתמלא זקנו, ובדיעבד יש להקל בקידוש דהרי התפללו שמו"ע ואם לא כיוונו שלא לצאת יד"ח קידוש הרי כבר יצאו יד"ח קידוש מדאורייתא והקידוש על היין זה רק מדרבנן, ואפשר לסמוך לגבי זה על חזקה דרבא.

#### קידוש לבנה

יח. נער שנעשה בר מצוה קודם סוף הזמן המותר לקדש את הלבנה אם נשאר הרבה ימים לאחר הבר מצוה לקדש את הלבנה, ימתין מלקדש עד אחר הבר מצוה, ואם לא נשאר הרבה ימים או

ולהכניסם, ויש להקפיד לומר שתי פעמים "לשם מצות ציצית" א. כשמטיל את הציצית לתוך החור. ב. כשקושר את הקשר הראשון.

ג. ראוי לכתחילה שלא לעשות הקשר העליון (הראשון הסמוך לטלית) בהידוק לחשוש לאומרים שעל ידי הקיפול של הקרן עקב הידוק הקשר הוי כאילו נחתך ונתמעט משיעור קשר גודל, אלא יעשה הידוק בינוני כדי שתהא תמיד נוטפת על הקרן, ולא תהא גולשת ויורדת כלפי מטה.

ד. בכריכות שעושים בציצית (7-8-11-13) לכתחילה אין לצרף את חצאי הכריכות היינו התחלת הכריכה שבתחילה ואת הסוף, רק מונים את הכריכות השלימות מבלי החצאים, ובדיעבד שכן מנה את החצאים או אם בחלק מהכריכות מנה את החצאים ובחלק לא מנה, הציציות כשרות דכל הכריכות שעושים זה רק מנהג.

ה. אין נפק"מ לאיזה צד לסובב את חוטי הציצית כשכורכים את החוליות.

ו. במ"ב סי' י"א ס"ק ס"ח מביא שברעיא מהימנא כתב לגבי הכריכות שבציצית שיהיה בין קשר לקשר כמלא אגודל. כתב הרא"ש שיהיו כל החוליות בשוה שזוהו נוי ציצית, וא"כ באויר הראשון יעשה הכריכות רחוקים זה מזה, ואח"כ בכל אויר יותר מקורב. (מג"א) ע"כ. וכל זה רק לכתחילה וקשה לעשות את זה, ולכן הרבה לא עושים כן.

כו. מותר לתת מתנות בימי בין המצרים עד ר"ח אב, ומותר לתת מתנה ספר בתשעת הימים. ולכן מותר לתת מתנה ספר בבר מצוה בתשעת הימים.

כז. דברים שגורמים שמחה כגון לאפות עוגות לבר מצוה שיהיה לאחר תשעת הימים או להתחיל להשתמש במיקסר חדש מותר לעשותם בתשעת הימים.

בר מצוה בת"ב

כח. נער בר מצוה שחל יום הבר מצוה בתשעה באב שיעלה לתורה בקריאת התורה של מנחה ולא של שחרית.

וכן ברכת ברוך שפטרני יש לברך בת"ב רק בקריאת התורה של מנחה. ובבקר לא עושים שום מי שברך וגם לא אומרים יישר כח על העליה או הגבה וכו'.

קריעה על ירושלים והמקדש

כט. בחור לאחר בר מצוה שבגדיו שייכים להוריו, מ"מ חייב לקרוע כשרואה את מקום המקדש.

## ציצית

טלית קטן - ניפוי לשמה

א. אין צריך להחמיר להטיל דוקא חוטי ציצית שנפצום לשמה, וזה הידור בעלמא לקחת דווקא ציצית שנפצום לשמה.

דיני הקשירה (לט"ק וט"ג)

ב. מי שעשה ציצית ולא אמר "לשם מצות ציצית" יש להתיר את הציצית ולחזור



ז. אין צריך להקפיד שכל זמן שעסוקים בעשיית הציצית שלא להפסיק בדיבור. שניידען אנניע תורה" (פי' אסור לגזור תורה חדשה)).

ח. בשעת עשיית הציצית לכתחילה אין להדביק או להדק את ד' הציציות כדי לסמן לעצמו לאיזה צד הם שייכים, ובדיעבד אם כן הדביק או הידק אין צריך לחזור ולהתיר הקשרים והציצית כשר. ואולי יש לחלק בין קשר ובין הדביק דבהדביק גרוע יותר.

ט. אם אדם מבחין כשנמצא בבית הכסא שהקשר של הציצית נפתח ראוי שלא יקשור את זה שם רק כשיצא החוצה יקשור ויאמר לשם מצות ציצית.

י. המטיל חוטי הציצית בשעה שהוא לבוש בבגד ראוי שלא יגמור עשיית כל הכריכות והקשרים בכנף ראשון ורק אח"כ יתחיל בעשיית הכנף השני, אלא יגמור תחילה את כל הקשרים הראשונים שבכל הד' כנפות ואח"כ יעשה את הכריכות ושאר הקשרים.

יא. קטן שעשה לעצמו ציצית בקטנותו כשהגדיל ראוי להחמיר לחזור ולעשות את הציצית ע"י גדול.

#### קשירה בלילה

יב. מותר לכתחילה לתלות בלילה את חוטי הציצית בבגד ואין חוששים למחמירים בזה. [ועי' בספר 'מצות תפילין' לבעל השל"ה בעמ' רכ"ח בהערה מתגובת החפץ חיים זצ"ל על חומרה זו "שניידען אנניע תורה - מען טאר נישט

ציצית של קטן קשירת אשה יג. אולי אפשר להקל לכתחילה שאשה תטיל ציצית בטלית קטן של קטן עיין או"ח סי' י"ד סעיף א'.

הטלת ציצית מובד לבגד יד. המסיר ציצית מטלית זו ומטילה בטלית אחרת ראוי לכתחילה להקפיד שחוטי הציצית שהיו בבגד הראשון לפניו יהיו גם כן בבגד השני לפניו, וכן הציצית שהיו בצד ימין יהיו גם בבגד השני בצד ימין. ולכן יש גם להקפיד שלא ללבוש הט"ק כשהצד הפנימי לחוץ, חוץ ממה שיש להקפיד על זה מצד שאין ללבוש בגד הפוך.

שיעור (צירוף הנקב) טו. החתך שעושים בטלית קטן בקדמת נקב בית הצואר מצטרף לשיעור אף שאין כפתור למעלה כיון שזה לא נקב רק חתך.

שיעור ציצית לקטנים טז. תינוקות מגיל 3 עד שהגיעו לחינוך בערך בגיל 6 יכולים לברך על הט"ק שהוא פחות מכשיעור, וכן יכולים ללבשם בט"ק מצויץ הקנויה בחנות שהיא עבודת מכונה, אף שהם מברכים על זה, אולם מגיל 6 יש לחנכם בט"ק כשיעור העשוי בעבודת יד. ודי בשיעור של ג' רבעי אמה שיעור הגר"ח נאה, ולאט לאט לחנכו בשיעורים היותר גדולים.

## לבישה בעמידה

יז. בלבישת הטלית קטן אין צריך להקפיד ללבשו בעמידה אולם אם מברכים על לבישת הט"ק יש לעמוד כשלבשו.

והא דאיתא בשו"ע סימן ח' סעיף א' דיתעטף בציצית ויברך מעומד, ובמ"ב סק"ב כתב: ר"ל העטיפה והברכה שתיהן בעמידה. היינו דוקא כשמברך על הציצית יש לו להתעטף בעמידה, אולם הלוּבש ט"ק בלי ברכה [כיון דמברך אח"כ על הטלית גדול ומכוין גם על הטלית קטן]. וכן הפושט טליתו ע"מ לחזור וללבשו וחזור ולובשו אין צריך להלבישו בעמידה.

## ברכת טלית קטן

יח. אין נוהגים לברך על הטלית קטן אף כשיש הפסק גדול בין לבישת הטלית קטן ללבישת הטלית גדול.

יט. ב' אחים יש להם להזהר שיהיו הטלית קטן שלהם מיוחדים לכל אחד ואחד, ולא יחליפו זה עם זה שהרי אין לברך על טלית שאינו שלו.

כ. הפושט טליתו בבית המרחץ בזמנינו (במקוה או כשמתרחץ בבית) אין צריך לחזור ולברך כשלוּבשו בחזרה רק כששתהה הרבה בבית המרחץ כגון כשהולכים לים או לבריכה לפחות לשעה יש לחזור ולברך כשלוּבש את הט"ק.

כא. היוצא מבית המרחץ ועשה צרכיו בבית המרחץ וכן הלביש טלית קטן אחר, יש לו לברך קודם על הציצית

ואח"כ יברך אשר יצר כיון דכל רגע ורגע לבוש בציצית בלי ברכה.

## ברכת שהחיינו

כב. בעל תשובה שמלביש טלית קטן פעם ראשונה ויש לו מזה שמחה גדולה אעפ"כ שלא יברך על זה ברכת שהחיינו, דהשמחה זה לא מהטלית קטן רק מהמצוה ואין אנחנו מברכים שהחיינו על מצות.

## עטיפה

כג. אין נוהגים כשלוּבשים את הטלית קטן לעשות עטיפה גם באופן שמברכים על הט"ק כגון בחורים שאין לובשים טלית גדול, אף דמן הדין היה צריך להתעטף בטלית קטן כשאין לובשים טלית גדול (יעוין בשו"ע סי' ח' סעי' ג') אולם אין נוהגים כן, ובפרט דלדעת הגר"א אין מתעטפים בטלית בכלל.

## לבישת הציצית על גופו

כד. מן הדין מותר ללבוש טלית קטן על בשרו ואין זה חשיב ביזוי מצוה אולם המנהג להחמיר בזה.

## מצטער

כה. מקיימים מצות ציצית אף שמצטער בלבישת הטלית מחמת החום.

## סוודר שיש בו ד' כנפות

כו. סוודר וכדו' שיש לו ד' כנפות שלמעלה ולמטה זה מרובע כמו סוודר עם רוכסן נוהגים להקל בזה כדעת המ"א דאם הד' כנפות, זה בצד אחד,

הר"ז פטור מציצית. אולם ראוי לעגל צד אחד.

#### ציצית ק"ש

כז. את הציצית בקריאת שמע יש לאחוז צמוד לחזה כנגד הלב.

#### ציצית שינת לילה

כח. ראוי לישון בלילה עם טלית קטן כדעת האר"י ואין לקחת טלית קטן מיוחד ללילה דזה כסות לילה הפטור מציצית, רק יישן עם הטלית קטן שלובש ביום. אולם בשעת תשמיש אין מקפידים ללבוש את הטלית קטן.

#### עונה

כט. עפ"י האר"י אין לפשוט את הטלית קטן בשעת קיום מצות עונה, אולם אין נוהגים כן.

#### אונן

כט. אונן מותר לו ללבוש טלית קטן בבוקר ולכוין לשם מצוה במחשבה ולא בדיבור.

#### בית הקברות

ל. הא דאיתא בשו"ע או"ח סי' כ"ג דאין ליכנס לבית הקברות או לתוך ד' אמות של מת בציצית מגולין משום לועג לרש היינו גם בלילה שפטורין מציצית מ"מ איכא בזה משום לועג לרש.

#### גניזה

לא. טלית קטן ישן אני נוהג להניח בגניזה, אבל אין צריך מדינא

#### קריעה

לב. נחלקו האחרונים האם טלית קטן הוי בכלל בגדים שקורעים על אב ואם, ואני החמרתי לקרוע והרבה נוהגים להקל בזה. (עי' זכרון בצלאל דף לח ד"ה ולענין בגד הט"ק. ובקונטרס אחר כתלנו).

#### טלית גדול

##### ברכה טלית גדול

א. יש לכוין כל יום בעת שמברך על הטלית גדול שהברכה הוא גם על הטלית קטן ולא מהני לגלות פעם אחת על כל החיים שהברכה שמברך על הטלית גדול תחול גם על הטלית קטן.

ב. בברכת להתעטף בציצית אני נוהג כמ"ב בסי' ח' ס"ק י' לומר, בְּצִיצִית בשו"א תחת הבי"ת.

ג. טלית של קהל שלובשה לכבוד הציבור כגון ש"ץ וכדו' אם יודע שהטלית כשרה שנעשה לשמה וכו' יש לבדוק את כשרות ציציותיו לפני שלובשה ולברך עליה, אולם אם אינו יודע כמו ברוב בתי כנסיות שאינו יודע מי עשה את הציצית בטליתות, יכוין שלובשה רק לשם כבוד ולא יברך.

ד. נפלה טליתו בשעת התפלה כשחוזר ולובשה אין נוהגים לחזור ולברך כמו שכתב המ"ב בסי' כ"ה ס"ק מ"ד לגבי תפילין [בשם השל"ה דהאידינא לא נהגו לברך אם נשמטו בשעת התפלה, דהוי

לחזור וללבשו אין צריך לחזור ולברך אף שיצא הטלית מרשותו.

ברכת שהחיינו

ט. כשאני לובש טלית גדול חדש אני מברך שהחיינו אחר לבישת הטלית.

עיטוף אחר הברכה

י. אני נוהג כדעת הגר"א ואיני עושה עיטוף בטלית גדול ומברך להתעטף בציצית.

עמידה ועיטוף שנית

יא. הפושט טליתו על דעת לחזור וללבשה כשחוזר ולובשה אין צריך לעמוד ואין צריך להתעטף אלא לובשה כרגיל.

כיסוי הראש בתפלה וקריה"ת

יב. צריך להקפיד על כיסוי הראש בטלית מתחילת התפלה. אולם בקריאת התורה אין צריך להקפיד על זה, רק העולה לתורה והבעל קורא יש להם לכסות הראש בטלית.

בחור בן אשכנז אצל בני ספרד

יג. בחור בן אשכנז שמתפלל בבית הכנסת של בני ספרד אי"צ ללבוש טלית בתפילת שחרית אף שמנהג בני ספרד דבחורים גם לובשים טלית גדול.

ועל כן בחור שאינו מתעטף בטלית גדול כשמתפלל במקום שנוהגים להתעטף יכול לנהוג כמנהגו, וכן להיפך הנוהגים להתעטף בטלית ומתפלל במקום שנוהגים שבחורים אינם מתעטפים בטלית יכול לנהוג כמנהגו. וכן נוהגים למעשה.

כחולצין על דעת להחזירין דדעת הרמ"א דאינו מברך]. וכן מבואר בריטב"א דאין לחזור ולברך כשנשמטה טליתו.

ה. נתחלף לו טליתו בבית הכנסת כשפשט טליתו ע"מ לחזור ולהלבישו, ואחרי כמה דקות ראה שנתחלפה לו טליתו ופשט את הטלית של חברו שלבש והלביש את טליתו, אולי יש לו לחזור ולברך, דבזמן שהלביש את טלית חברו הסיח דעתו מהטלית שלו וצ"ע.

ו. כשטליתות של שני אנשים הוחלפו זה בזה ראוי להחמיר שלא להשתמש בטליתות בקביעות ולברך על זה.

ז. החזיק את הטלית בידו ובירך על הטלית להתעטף בציצית ולפני שהתעטף התחיל לומר מה יקר חסדך וכו' הרי זה נחשב להפסק בין הברכה למצוה, ויש לו לחזור ולברך ולא אמרינן שפסוקים אלו נחשבים לצורך מצוה זו ולא הוי הפסק.

ח. המקנה טלית לחבירו כדי שיוכל המקבל לברך עליו ואח"כ חוזר ומקנהו לבעלים אין הבעלים צריכים לחזור ולברך כששובש את הטלית בחזרה אף שיצא הטלית מרשותו. דהיינו אם הפסק לא היה שיעור גדול ויש סוברים בכה"ג דגם בהפסק כל דהו צריך לברך. אך לא נהגו כן.

וכן הלובש טלית ובא חברו ושאל ממנו הטלית ונתנו לו במתנה על מנת להחזיר, ובדעתו היה שפושטו על מנת

אחיזת הציציות בברוך שאמר וק"ש

יד. המתפלל בטלית שאולה כגון בחור בן אשכנז הלובש טלית כשמתפלל לפני העמוד, מ"מ יעדיף לקחת בברוך שאמר ובק"ש הציציות של הט"ג שהמה לפניו, אע"פ שאינן שלו מאשר לקחת הציציות שלו של הט"ק.

גרירת הציציות בישיבה ועמידה

טו. הא דאיתא בשו"ע (סי' כ"ב סעי' ד') דיש ליזהר כשאדם לובש טלית שלא יגרור ציציותיו זה לאו דוקא כשנגרר והולך, אלא אף ביושב או עומד במקום אחד והציציות נוגעות על הארץ.

תפלה בציבור

טז. אם אין לו טלית אין לו להמתין עד שיזדמן לו טלית אם ע"י כך יפסיד תפלה בציבור, ויתפלל עם הציבור בלא טלית.

הגבהה וגלילה

יז. בחור שעושה הגבהה וגלילה לכתחילה היה ראוי שילבש טלית גדול ולמעשה אין נוהגין כן.

כבוד הבריות

יח. הא דאין צריך להסיר טלית שנפסלה משום כבוד הבריות זה גם בטלית גדול בזמנינו שנפסל לו באמצע התפילה ויצטרך לישאר בביהכ"נ בלי טלית.

מעלין בקודש ולא מורידין

יט. ראוי להחמיר שלא לשנות טלית גדול לעשותו טלית קטן.

שאלה ללא רשות

כ. בזמנינו אין ליטול טלית, תפילין, לולב, ושופר של חבירו בלא ידיעתו כיון שבדרך הכלל אנשים מקפידים על זה.

ניגוב משקפים

כא. האדר"ת זצ"ל התיר לנגב את המשקפיים בטלית גדול בשעת התפילה, ובטלית קטן לכאורה מותר כל היום לנגב בזה כמו שמנגב את המשקפים בשאר בגדיו שלבוש בהם.

טלית ותפילין הולכי דרכים

כב. מה שכתב המ"ב בסי' ק"י ס"ק כ' שנכון לכל ירא שמים שיקח טלית ותפילין כשנוסע אפי' למקום קרוב ודעתו לחזור. החזו"א זצ"ל הקפיד על זה, אולם אין נוהגים כן ומנהג העולם לא להקפיד על זה דבזמנינו יש בכל מקום טלית ותפילין.

תפילין

כתיבת פרשיות

א. סופר סת"ם כשכותב השם והטלפון מצלצל או שדופקים בדלת וזה מפריע לו לצמצם את עצמו לכיון השם, אעפ"כ אסור לו להפסיק לרגע קטן ולרמוז לו דאי אפשר לו להפסיק, משום דעומד באמצע כתיבת השם.

ב. סופר שמכר פרשיות של תפילין ולא טבל טבילת עזרא לפני הכתיבה, אין הקונה יכול לטעון שזה מקח טעות אלא אם כן התנה עמו כמובן.

כתב ב"י והאר"י

ח. מי שיש לו תפילין בכתב האר"י ז"ל [ואינו חסיד] ראוי לו להחליף את הפרשיות לכתב בית יוסף.

ט. לבש תפילין של ראש בכתב בית יוסף ושל יד בכתב האר"י או להיפך יצא ידי חובתו.

#### רצונות

י. צבע את הרצועות של תפילין ולא אמר לשם קדושת תפילין לכתחילה יש לגרד את הצבע ולחזור לצבוע לשם קדושת תפילין ובדיעבד כשאי אפשר לגרד את הצבע יכולים לסמוך שמה שצבע הוי לשמה, דסתמא לשמה. אבל לא מועיל לחזור ולצבוע לשם קדושת תפילין על הצבע התחתון שצבע שלא לשמה.

יא. בביאור הלכה סי' ל"ג סעי' ג' (ד"ה הרצועות שחורות) כתב: ומסתפקנא אם מה"ת די בכל אחד עד כדי שיעורו והשאר הוא למצוה ולנוי בעלמא או דילמא כיון דהיא מחוברת כולה כחדא צריכה להיות כולה שחור.

ונראה דהספק הוא רק ברוחב הרצועות בחלק שזה יותר מכשיעור שעורה, ולמעשה יש להחמיר בזה כיון שהבה"ל מסתפק בזה. אולם באורך הרצועות לאחר שיעור אורכם אין צריך להשחיר.

יב. רצועות של תפילין נוהגים להשחיר רק מבחוץ אף דלשיטת הרמב"ם והאר"י יש להשחיר גם מצד פנים, מ"מ לא נהגו לחשוש לזה.

ג. סופר שכתב סת"ם והרגיש ריח רע ולא התייחס לזה דחשב שזה דמיון ואח"כ מצא שם צואה, הסת"ם שכתב כשרים.

ד. יש ענין והידור ליחידים שלא לקנות סת"ם מסופר סת"ם שהוא גר צדק לחשוש לשיטת הפמ"ג (סי' תרצ"א משב"ז ס"ק ב') שכתב שלדעת הש"ך גר צדק אינו יכול לשמש כסופר סת"ם. ולמעשה לא ראינו מי שחשש לזה.

#### פרשיות שנפלו

ה. פרשיות של תפילין שנפלו על הרצפה אין צריך לצום דאין דינם כתפילין אלא ככתבי הקודש, אולם ראוי שיתן צדקה.

#### נמצא פסול בפרשת קדש

ו. אם נמצא פסול בתפילין בפרשת קדש וכבר נכתבו הפרשיות שלאחריה יש אומרים שאי אפשר כעת לצרף פרשת קדש שנכתבה לפני פרשת קדש הפסולה, מכיון שכל הפרשיות שנכתבו אחר פרשת קדש הפסולה נכתבו בפסול. אבל להלכה אינו כן אלא שאפשר לצרף פרשת קדש שנכתבה מקודם שנכתבה פרשת קדש הפסולה. ואם נכתבו כל הפרשיות כדיון, ולאחר כן נפסלה פרשת קדש מהפסק שאירע אח"כ, הרי לכו"ע אפשר לצרף פרשת קדש שנכתבה מקודם.

#### בדיקת מחשב

ז. בזמנינו שאפשר לבדוק על ידי מחשב סת"ת ותפילין ומזוזות אם אין חסר אות מחויבים לבדוק על ידי מחשב כשקונים סת"ם חדש.

וכן אין נוהגים להשחיר בחודי הרצועות של התפילין [מן הצדדים] אף שנראין מבחוץ. תפילין הנחה יח. נוהגים להוריד את הבית שעל התפילין של יד בשעת הנחת תפילין.

טי. הנוגע בזרועו במקום הנחת תפילין בשעת ההנחה ראוי להחמיר ליטול ידיו.

כ. מי שהניח תפילין של יד ולפני שהניח תפילין של ראש רואה שירד קצת מהצבע מהרצועה של תפילין של ראש שלא יפסיק לומר לשם קדושת תפילין ולצבוע את הרצועות אלא קודם יניח את התפילין של ראש ואחר כך יסירנה ויצבע את זה.

כא. לא נהגו להקפיד להסתכל במראה האם התפילין של ראש מונחים במקומם הראוי. [אלא סומכים על משמוש היד].

כב. הרואה ספר קודש שנפל לארץ בין הנחת תפילין של יד לתפילין של ראש אולי יש להמתין ולהרימו רק אחר שיניח תפילין של ראש. ובפרט אם מברך ברכה אחת.

כג. המסיר את התפילין וחוזר ומניחם שנית ודעתו היתה לכך בשעה שהסירם אין צורך לעמוד בשעת הנחתן, דרך כשמברכים יש לעמוד בשעת הנחתן.

מקום הנחת קשר תפילין של ראש כד. את התפילין של ראש לכתחילה יש להקפיד שיהא מונח עיקר הקשר למעלה מן הגומא כמ"ש במ"ב סי' כ"ז ס"ק ל"ה.

תיק התפילין יג. במ"ב סי' כ"ח ס"ק ז' כתב בשם השלחן שלמה דטוב שיהיו התפילין של יד בצד ימין של התיק וכו'. ולמעשה מנהג העולם שתפילין של יד מניחים בצד שמאל ואת התפילין של ראש בצד ימין.

יד. אין להכניס מראה לתוך הכיס של התפילין אף שצריך זאת כדי לבדוק תמיד אם התפילין מונחים במקומם, וגם בניילון של הכיס שהוא ניילון קבוע של התפילין אסור להכניס לתוכה את המראה דהוי כליין שאפי' עשרה אסור. אלא אם כן התנה בתחילה שאז מותר גם בכלי ראשון.

בדיקת תפילין טו. אדם שבדק התפילין ומצאם פסולות ונמצא שמעולם לא קיים מצות תפילין, יש לו לעשות תשובה ויתן צדקה ויתענה.

טז. נוהגים כשלובשים תפילין של נפטר לבדוק אותם מקודם.

ברכת התפילין יז. הטועה והניח תפילין של יד של רש"י ותפילין של ראש של ר"ת בחשבו שהוא של רש"י, כשמחליפם לתפילין של רש"י אין צריך לחזור ולברך.

## ג' כריכות על האצבע

כה. הג' כריכות שעל האצבע אני נוהג לעשות תחלה אחד על פרק אמצעי ואח"כ עוד ב' כריכות לכיון הפרק התחתון. (ודלא כמ"ב).

## חציצה

כו. יש להקפיד שלא יהא קשקשים על הראש במקום הנחת תפילין, אולם קשקשים שאינם יורדים בקלות אין להקפיד על זה.

כז. אם יש שערות גזירות קטנות על הראש שלא ניקה אחרי שהסתפר הוי חציצה לתפילין, ולכן מחויבים לחפוף הראש לאחר שמסתפרים קודם שמניחים תפילין.

## איטר

כח. המניח תפילין בשתי ידיו בזה אחר זה כיון שהוא ספק איטר כשמוריד את התפילין של יד מיד אחת להעבירו ליד השניה, אין נוהגים להוריד קודם את התפילין של ראש כדי שלא יהא רק עם התפילין של ראש.

## משמוש התפילין בברכות ק"ש

כט. בבאר היטב סי' נ"ט ס"ק א' כתב כשאומר יוצר אור ימשמש בתפילה של יד וכשאומר ובורא חשך ימשמש בתפילה של ראש. וע"פ האר"י בברכת יוצר אור כשאומרים "יוצר אור" יש למשמש את התפילין של יד, ואת התפילין של ראש יש למשמש לאחר

אמירת 'ד' שפתי תפתח' לפני תחילת הברכה ראשונה של שמו"ע. וכן אני נוהג.

## ק"ש עם תפילין

ל. מי שאין לו פנאי להניח תפילין ולהספיק זמן ק"ש של המג"א ינהג כרצונו דהיינו או שיקרא ק"ש בלי תפילין כדי להספיק הזמן של המג"א, או שיניח תפילין ויסמוך על הזמן של הגר"א משום כל הקורא ק"ש בלא תפילין כאילו מעיד עדות שקר בעצמו.

לא. מי שאין לו פנאי לפני סוף זמן ק"ש בין להניח תפילין או לומר ברכות התורה קודם קריאת שמע שיאמר ברכות התורה ויקרא ק"ש בלי תפילין.

## תפילין בתפילת השלמה

לב. מי שצריך לחזור ולהתפלל שמונה עשרה של שחרית עקב טעות או שכחה באזכרת מעין המאורע ראוי שיחזור ויתעטר בתפילין.

## נפילת תפילין - תענית

לג. במ"ב (סי' מ' ס"ק ג') כתב נוהגים העולם להתענות כשנופל תפילין מידו על הארץ בלא נרתיקן. וכן ראוי לנהוג בזמנינו למי שבכוחו לצום. ויש לצום למחרת אחרי שיקבל עליו תענית במנחה דאינו דומה לתענית חלום. וראוי לעשות את התענית מיד כשיכול ולא לדחות את זה. ואם קשה לו לצום יפדה את התענית בכסף לצדקה, וראוי שיפדה את זה כפי הכסף שעולה לו האוכל שאוכל ביום. (א"ה, ע"ע בשו"ת שומע ומוסיף תפילין סי' ע"ג).



#### חליצה

לד. מותר לדבר בין הורדת התפילין של ראש לתפילין של יד.

לח. בשו"ע (סי' ל"ח סעי' י"א) איתא: לא יחלוץ תפילין בפני רבו אלא יפנה לצד אחר מפני אימתו ויחלוץ שלא בפניו.

ובזמנינו אין מקפידים על זה כיון שאין זה נראה כבזיון לרבו בזמנינו.

#### חליצת התפילין בר"ח לפני מוסף

לו. נוהגים לחלוץ התפילין בר"ח לאחר הקדיש שקודם מוסף כמ"ש במ"ב סי' כ"ה ס"ק נ"ט, ולא בובא לציון קודם יהי רצון שנשמור חוקיך כמ"ש המ"ב בסי' תכ"ג ס"ק י'. ומי שרוצה יכול להשאיר את אמירת יה"ר וכו' לאחר הקדיש.

#### נגיעה בנעלים

לז. אדם שלבוש עם תפילין מותר לו ליגע במנעליו להתירו או לקושרו.

#### נישוק בני אדם

לח. לא מצאנו איסור להתנשק חוץ לבית הכנסת כשלבושים בתפילין.

#### הנחת תפילין ע"ג ספרים

לט. מותר להניח תפילין על ספרים ואף כשזה בתוך הנרתיק אולם כשזה בנרתיק ביחד עם הטלית אין להניחו על גבי ספרים.

#### הנחת תפילין במזוודה לטיסה

מ. בנסיעה לחו"ל מותר להניח את התפילין בתוך המזוודה אף שיכול להיות שהפועלים אינם אווזים את המזוודות בצורה מכובדת, אולם ס"ת אין להכניס לתוך המזוודה, ולמעשה רצוי להחמיר גם בתפילין.

#### תפילין דר"ת לאחר השקיעה

מא. אין להניח תפילין של ר"ת לאחר השקיעה אף דלדעת ר"ת אפשר עדיין להניח תפילין.

#### חולה

מב. מי ששוכב בלי הכרה אין להניח עליו תפילין דיש לחשוש שאולי יפיח וכיוצ"ב בשעה שיהא התפילין מונחים עליו.

#### שאלת תפילין ללא רשות

מג. במ"ב סי' כ"ה ס"ק נ"ג כתב לגבי תפילין ואפילו בשואל שלא מדעת מותר דניחא ליה לאינש למיעבד מצוה בממוניה רק שיקפלם כבראשונה ולא יוציאם ממקומו הראשון. אולם בזמנינו אנשים כן מקפידים על זה לכן אין לקחת תפילין שלא ברשות הבעלים, וכן טלית ושופר וד' מינים. אמנם ספרי קודש אם זה לא ספר נדיר אנשים לא מקפידים אם ישתמשו בזה במקומו.

#### תיקון תפילין ע"י עובד ממכון סת"ם

מד. שאל במכון סת"ם כמה עולה תיקון לתפילין שלו ואמרו לו 120 ש"ח

ושאל מי עושה את זה ואמרו לו את השם, ואחרי כמה חדשים מצא את המתקן ושאל אותו כמה עולה תיקון לתפילין שלו ואמר לו 60 ש"ח, אין לו לעשות את התיקון אצלו שלא ע"י המכון כיון שאת שמו שמע מהמכון.

אבלות  
מה. בימי אבילות מותר ללכת תפילין כל היום, ואף דכשמנחמים ומספרים ממעשה הנפטר לכאורה הוי כשעת הספד, מ"מ כיון שאין בוכים לא חשיב כשעת הספד.

### פסקים דינים ומנהגים בדיני סליחות, ראש השנה, עש"ת

חודש אלול תקיעות חודש אלול

א. בתקיעת שופר בחודש אלול אפשר לתקוע בשופר פסול כמו שכתב בריטב"א ב"ה דף כ"ו ע"ב לגבי מוצאי יו"כ שאין מדקדיקין בו בשופר פסול, וא"כ ה"ה בשופר של חודש אלול אפשר לתקוע בשופר פסול.

ב. אדם שעומד עדיין באמצע תפילת שמו"ע בשחרית בחודש אלול ושומע שתוקעין שיפסיק לשמוע את התקיעות.

ג. ביהכ"נ שלא תקעו בחודש אלול בשחרית יתקעו במנחה דמנהג אשכנז היה לתקוע גם לאחר מנחה.

ד. מי שמתפלל ביחידות שחרית בחודש אלול נוהגים שלא לתקוע בשופר ביחידות.

ה. ראוי לא לתת לקטן שיתקע בשופר בבית הכנסת בחודש אלול מפני כבוד הציבור.

תקיעות בלילה

ו. בערוך השלחן סי' תקפ"א סעי' י"ב כתב ובלילה לא יתקעו בכל חודש אלול אפי' להתלמד דאין לעשות התעוררות בלילה והתקיעות מעוררים המדות העליונות. ולמעשה לא נוהגים לחשוש לזה.

תהילים בחודש אלול

ז. אין נוהגים אצלנו לומר תהילים בציבור בחודש אלול ועשרת ימי תשובה, והיה ראוי לומר אולם כיום אנשים ממהרים ללכת מבית הכנסת לאחר התפילה, וכן הולך ומתבטל המנהג הקדום בכל קהילות האשכנזים ללמוד משניות לאחר תפילת שחרית.

סליחות

ח. עדיף לומר סליחות בחצות הלילה מלומר בבוקר לאחר הנץ.

ט. סליחה שנזכר בה י"ג מידות כגון זכור לנו היום ברית שלוש עשרה יכולים לומר את זה ביחידות, וצ"ע.

אבל האם ישמש כש"ץ בימי הסליחות  
 יט. במטה אפרים סי' תקפ"א סעיף כ"ג  
 כתב דאבל בתוך השבעה אין לו  
 להיות שליח ציבור בג' התפילות בימי  
 הסליחות ובמכל שכן בערב ראש השנה  
 מפני שאז מדת הדין מתוחה עליו, אולם  
 אצלנו אין נוהגים כן אלא האבל כן עובר  
 לפני התיבה בתפילות אבל לא לאמירת  
 הסליחות.

#### התרת נדרים

כ. קטנים בני י"ב שנה שהגיעו לעונת  
 נדרים אין נוהגים לעשות התרת נדרים  
 בערב ראש השנה.

כא. בהתרת נדרים בערב ר"ה יכול לומר  
 למתירים שאומר את כל הנוסח גם  
 עבור אשתו והמתירים יענו לו בלשון  
 רבים, וכן צריך מקודם לזה להתיר אם  
 עשה אי פעם הקמה, ואין צריך לומר  
 בדוקא את הנוסח המובא בס' קיצור  
 הלכות מועדים איך לעשות התרת נדרים  
 עבור אשתו.

#### תענית ערב ר"ה

כב. מי שאינו רגיל לצום בערב ר"ה ושנה  
 אחת רוצה לצום צריך לקבל את  
 התענית במנחה שלפניו.

כג. מי שיש לו ברית של קרוב או ידיד  
 בערב ר"ה שמותר לו לאכול, יכול  
 לנהוג איך שרוצה או לאכול בברית או  
 שימשיך לצום.

י. מי שמתפלל לאט ואינו מספיק לומר  
 את כל הסליחות עם הציבור, יאמר  
 הסליחות כסדר כמה שיספיק, רק יפסיק  
 לענות י"ג מידות עם הציבור.

יא. השומע י"ג מידות מהציבור קודם  
 שבירך ברכות התורה לא יענה  
 עמהם.

יב. בימי הרחמים והסליחות אומרים  
 סליחות בבית האבל וכן האבל אומר  
 וכמדומה שגם אומרים וידוי אבל תחנון  
 לא.

יג. ציבור שרוצים לומר סליחות ואין להם  
 ש"ץ רק מי שכבר אמר סליחות מותר  
 לו לעבור לפני התיבה עבורם.

יד. אין להעביר ס"ת לחדר שמתפללים בו  
 סליחות כדי שיהיה שם בשעה  
 שפותחין הארון ל"שמע קולנו" ו"אבינו  
 מלכנו".

טו. אצלנו נוהגים בשמע קולינו לפתוח  
 את הארון הקודש.

טז. ביהכ"נ ששייך לאדם פרטי הטלית  
 שבו נחשב כטלית של חבירו, אך אם  
 יש שם טלית מיוחדת לחזן נראה דהוי  
 כטלית של ציבור.

יז. אין נוהגים היום שהש"ץ המתפלל  
 סליחות מתפלל כל היום.

יח. סליחות ערב ר"ה: המתחילים לומר  
 סליחות אחר עלות השחר בערב ר"ה  
 נוהגים לומר תחנון בסוף הסליחות.

## פרוכת לבן לארון הקודש

כד. נוהגים להחליף את הפרוכת הלבן והמעילים הלבנים שעל הס"ת שהחליפו לר"ה רק לאחר שמחת תורה.

## ראש השנה

## אחות קטנה

א. בבית הכנסת של הפרושים בארץ ישראל לא נוהג לומר בציבור לאחר מנחה סמוך לבין השמשות תפילת אחות קטנה. אולם ראוי שכל אחד יאמר את התפילה הזאת ביחידות.

## שמונה עשרה

ב. בר"ה ויו"כ אם התחיל לומר אתה חונן יסיים את הברכה כמו בשבת ויו"ט אף שאמר וכן תן פחדך, דמה שאומר וכן תן פחדך אינו גורם שאתה חונן לא יהיה במקומו דזה חלק מטופס הברכה בר"ה ויו"כ, וכן מנהג תימנים הבלדי בעשי"ת לומר אף בימות החול וכן תן פחדך.

## בקשות פרטיות בר"ה

ג. זה לא ברור אם אפשר לבקש בקשות פרטיות בר"ה. ובר"ה שחל בשבת אין לבקש בקשות פרטיות.

## אבל שינוי מקום בימים נוראים

ד. מי שמתפלל בימים נוראים בכל השנים בבית הכנסת שכל השנה לא מתפלל שם, בשנת אבלות יש לו לשנות את מקומו שם.

## טיבול המוציא בדבש

ה. אני נוהג להטביל את הפת בדבש רק בלילי ר"ה ובסעודה המפסקת ולפעמים גם בהו"ר, ואני מטביל אז גם במלח מצד אחר, ואיני יודע מה מנהג הפרושים בזה.

## סימנים

ו. אני נוהג לומר את היהי רצון על הסימנים בליל ר"ה בשם ומלכות, ואיני יודע מה מנהג הפרושים בזה.

## אכילת המוצים

ז. נוהגים שלא לאכול שום דברים חמוצים בימי ראש השנה, אך בערוך השלחן סי' תקפ"ג כתב דרך בלילה הראשונה אין אוכלים דברים חמוצים, אולם בעשרת ימי תשובה אוכלים דברים חמוצים. היום יש מחמירים בכגון דא יותר מאיסורי סקילה אני רק מחמיר בר"ה.

## אכילת אגוזים

ח. אגוזים יש נוהגים שלא לאכול רק בר"ה, ויש נוהגים שלא לאכול מר"ה עד הושענא רבה.

ט. עוגה או תבשיל שמעורב בו אגוזים טחונים מותר לאכול את זה בר"ה.

## ברכת המזון

י. בר"ה בברהמ"ז ביעלה ויבוא אני לא נוהג לומר כי אל מלך.

יא. בר"ה אומרים הרחמן הוא ינחילנו ליום שכולו טוב בברהמ"ז כמו בכל יו"ט נוסף על הרחמן שיחדש וכו'.

יב. הרחמן הוא יחדש עלינו את השנה הזאת אומרים רק בר"ה בברהמ"ז ולא בכל עשי"ת.

ליל טבילה בר"ה

יג. מי שקיים כבר מצוה פריה ורביה וחל ליל הטבילה בליל ר"ה אם אשתו מוחלת על עונתה יכולים לדחות הטבילה למוצאי ר"ה.

יד. אשה שחל ליל טבילה בליל א' דר"ה וקשה לה ללכת כיון שזה יבלוט לבני משפחתה וכדו' יכולה לדחות הטבילה לליל ב' דר"ה או לליל שבת כשר"ה חל ביום ה' ו'.

#### שחרית

ש"ץ ר"ה

טו. אין לקחת כדורים לחיזוק הקול בר"ה, ואינו דומה לביצה חיה שמותר לקחת בשבת ויו"ט לחיזוק הקול.

שיר המעלות ממעמקים

טז. הנוהג שלא לומר שיר המעלות ממעמקים לאחר ישתבח בעשרת ימי תשובה ונמצא במקום שנוהגים לומר, אם אינו אומר משום שחושש להפסק אין לו לומר עמהם, ואם אינו אומר משום שכך מנהג אבותיו יעשה כרצונו.

חזרת הש"ץ

יז. בתפילת חמול על מעשיך בימים נוראים אומרים כי מקדישך בקדשתך קדשת ואין אומרים כערכך קדשת.

אבינו מלכנו

יח. בשעת אמירת אבינו מלכנו יש לעמוד אף כשאין ארון הקודש פתוח ואף המתפלל ביחידות בביתו לכתחילה יש לעמוד באבינו מלכנו.

יט. אין נוהגים לדלג על אבינו מלכנו הראשון בראש השנה.

כ. אצלנו נוהגים באבינו מלכנו שמאבינו מלכנו החזירנו בתשובה עד אבינו מלכנו הצמח לנו אומרים הציבור לאחר הש"ץ. אולם בירושלם אין נוהגים כן. (עי' תקון תפלה ח"ב סעיף מ"ב).

כא. במטה אפרים סי' תקפ"ד סעי' י"ג כתב: אבינו מלכנו חננו וענינו יש לומר בלחש כי הוא דוגמת תחינה אחר התפילה. ולמעשה אין המנהג כן. אולם בראש השנה הנני נוהג לומר בלחש כדי לא לומר בקול 'כי אין בנו מעשים'.

י"ג מדות בהוצאת הספר תורה

כב. בר"ה שחל בשבת אנו נוהגים שלא לומר י"ג מידות בהוצאת הס"ת. משא"כ ביוכ"פ שחל בשבת.

הכנסת הספר תורה לארון הקודש

כג. בהכנסת הס"ת לארון קודש בר"ה יש נוהגים לומר מזמור לדוד ויש נוהגים לומר לדוד מזמור ואין הכרע איזה מנהג עדיף, איך שירצו יעשו. ואם חל בשבת יאמרו בקריה"ת במנחה, מזמור לדוד.

## תקיעת שופר

בעל תוקע

כד. עדיף לקחת בעל תוקע מומחה מבעל תוקע ת"ח ויר"ש.

היום הרת עולם בתפילת לחש

כה. למנהג אשכנז שאין תוקעין בתפילת לחש אם יחידי האריך בתפילתו והגיע בתפילת הלחש למלכיות בשעה שגם הש"ץ בסוף מלכיות יאמר היום הרת עולם לאחר התקיעות.

תקיעה בבתי חולים

כו. התוקע במחלקות שבבית החולים ואין בכוחו לתקוע שלושים קולות בכל המחלקות, אין לו לתקוע רק עשרה קולות בכל מחלקה, אלא יש לו לתקוע שלושים קולות, ואם אח"כ לא יהיה לו כח הרי"ז אונס לכל החולים שעדיין לא שמעו תקיעת שופר.

תקיעת שופר לקטן

כז. ילד שהגיע לגיל חינוך ואינו יכול ללכת לבית הכנסת בראש השנה לכאורה יש להביא בעל תוקע שיתקע לו שלושים תקיעות.

כח. קטן אינו יכול להוציא קטן אחר בתקיעת שופר, אם כבר יצא, ואם לא יצא עדיין צ"ע.

כט. קטן אינו יכול להוציא אשה בתקיעת שופר.

תקיעת שופר לקטנה

ל. אין לתקוע תקיעת שופר לקטנה כשכבר יצא התוקע ידי חובתו שהרי אין בזה מצות חינוך כיון שנשים פטורות מתקיעת שופר, ועוד שהרי גם לנשים גדולות דעת הפר"ח ועוד שאין לתקוע להם למי שכבר יצא יד"ח.

## תקיעות

תשר"ת

לא. באלף המגן סי' תק"צ ס"ק כ"ג כתב ומי שיתקע בישיבה סדר אחד או שנים בשתי נשימות שוב אסור לו לתקוע השאר בנשימה אחת, וכן ה"ה להיפך, משמעות הפוסקים. ואם טעה ותקע הסדר השני או השלישי משונה מהסדר הראשון כ' בס' אש דת שצריך לחזור לראש הסדר של התשר"ת הראשון. ולא נקטינן הכי.

ולמעשה בודאי יש להקפיד על זה שיתקע את כל הג' תשר"ת בשתי נשימות או בנשימה אחת, אולם אם טעה ותקע הסדר השני או השלישי משונה מהסדר הראשון אין צריך לחזור לראש הסדר של התשר"ת.

לב. אם התוקע התחיל לתקוע שברים והפסיק בנשימה באמצע שבר הראשון יש לדון האם דינו כאילו הפסיק לאחר תקיעת שבר שלם אחד, שחזור לראש השברים ולא לתקיעה הראשונה, או שמא הואיל ומקצת שבר הרי הוא כתרועה אחת הרי זה כאילו הפסיק בתרועה אחת בין תקיעה לשברים שחזור לתקיעה הראשונה.

קדושה  
לז. בראש השנה בתפילת מוסף וביו"כ  
בכל התפילות מתי שהש"ץ אומר  
בקדושה "איה", עדיף לומר את התפילה  
לרוה"ק או לבניו צדיקים או לפרנסה  
במחשבה ולא בפה.

עוד יזכור לנו וכו'  
לז. בעוד יזכור לנו שאמרים בר"ה וביו"כ  
לאחר קדושה אני אומר ובזכות היום  
יוציא איום היום לצדק דיננו. (עי' תקון  
תפלה ח"ב סע' ס"ב ד"ה יוציא איום).

תפילה לתיקון קרי  
לח. אין אומרים את התפילה לתיקון קרי  
בשעה שהש"ץ אומר ומפני חטאינו.  
(א"ה, מו"ר זצוק"ל נהג לאומרו בימי  
השובבי"ם בכל לילה לאחר תיקון חצות).

עלינו לשבח  
לט. בתפילת לחש במוסף של ר"ה ויו"כ  
אני כורע בעלינו בשעת אמירת  
ואנחנו כורעים רק מעט, דלדעת הגר"א  
אין לכרוע היכן שחז"ל לא קבעו. (עי'  
תיקון תפלה ח"ב אות נ"ז).

מ. כשנופלים בכורעים בר"ה ויו"כ  
בעלינו לשבח י"ל בכריעה:  
"ומשתחווים ומודים לפני מלך מלכי  
המלכים הקב"ה".

מא. כשיש שטיח על ריצפת ביהכ"נ מקיר  
אל קיר שמחובר לקרקע, אין צריך  
לשטוח איזה הפסק כשמשתחווים בר"ה  
וביו"כ.

לג. וכן אם התחיל לתקוע תקיעה שבסוף  
השורה ולא תקע כשיעור תקיעה  
והפסיק בנשימה, וחזר ותקע תקיעה  
כשיעור, יש לדון האם מקצת התקיעה  
אינה נחשבת כהפסק בין השברים או  
התרועה לבין התקיעה האחרונה, ואינו  
חוזר לתקיעה הראשונה, וכמו בשברים  
שכל עוד שלא גמר כל יחידות השברים  
אינו חוזר לתקיעה הראשונה, או שמא  
כיון שמקצת התקיעה הרי הוא כמו שבר  
אחד, הרי זה כאילו הפסיק בשבר אחד  
בין שברים לתקיעה אחרונה שחוזר  
לתקיעה הראשונה.

ויותר מסתבר דאם התכוון לתקוע  
תקיעה אין זה נחשב להפסק, וכן בשברים  
אם התכוון לתקוע שברים אין זה נחשב  
להפסק שתקע תרועה אחת, אמנם  
למעשה אני נוהג להחזיר לתקיעה  
הראשונה בכל הפסק.

לד. וכן אם בתקיעה שבראש השורה  
שלאחר שתקע בשיעור תקיעה  
הפסיק קצת ותקע עוד מקצת תקיעה  
בנשימה אחת עם התקיעה הראשונה הנני  
חושש שמא מקצת תקיעה זו נחשבת  
כהפסק ואני מחזיר לתקוע עוד פעם  
תקיעה.

#### מוסף

ונתנה תוקף  
לח. בונתנה תוקף אני אומר "וסופר  
ומונה".

מב. באשכנז נהגו הנשים ליפול על פניהם בכורעים בר"ה וביו"כ אולם מנהגנו שהנשים אינם נופלות על פניהם, ואשה בת אשכנז שמתפללת פה בא"י במנין רגיל שאינם נוהגים מנהגי אשכנז שלא תיפול.

## זכרונות

מג. בזכרונות בר"ה אני אומר ועקידת יצחק לזרעו היום ברחמים תזכור ואין אני אומר לזרעו של יעקב, וכנהוג. (עי' תקון תפלה ח"ב סעיף ס' ד"ה ועקידת יצחק).

## שיר של יום

מד. בר"ה שחל בשבת אנו נוהגים לומר למנצח על הגתית דזה כמו ר"ח שדוחה את השיר של שבת. וזה רק בשנים האחרונות אחר שראינו שכן מבואר בתשובת הרמ"ע מפאנו, ומקודם היינו אומרים שיר של שבת.

## קידושא רבה

מה. בקידוש של ר"ה ביום הנוהגים לומר פסוקים בקידוש היום אומרים וידבר משה.

## סעודת מילה

מו. נוהגים לעשות סעודת ברית בר"ה דלא כמטה אפרים סי' תקצ"ו סעי' ה', וצ"ע אם שייך בזה מנהג.

## שינה ביום ר"ה

מז. עדיף להתפלל בראש השנה ותיקין אף שעל ידי זה יצטרך ללכת לישון

לאחר התפילה מלהתפלל מאוחר יותר ולא יצטרך ללכת לישון לאחר התפילה.

מח. מי שעייף מאוד בר"ה בבוקר וקשה לו להתפלל בכוונה מותר לו ללכת לישון אם לא יפסיד תפילה בציבור וקריאת התורה, אף שאין ישנים בר"ה מ"מ עדיף טפי תפילה בכוונה.

מט. הא דאין לישון בר"ה נראה דיותר קל להקל לישון בהורדת הראש על השלחן.

## תשליך

נ. אני נוהג שלא לומר תשליך בר"ה כדעת הגר"א. ואף לא בעשי"ת.

נא. אסור להחזיר את המחזור לאחר אמירת תשליך לביהכ"נ אלא א"כ ישתמשו בזה בעוד יום.

## שהחיינו ליל ב'

נב. אשה שמדליקה נרות בליל שני של ראש השנה בבית ובשעת ברכת שהחיינו כיוונה על פרי חדש שמונח לפניו והולכת אחר כך לאכול סעודת יו"ט בבית אחר יש לה לקחת את הפרי עמה ולאוכלו שם.

ואצלינו אין נוהגים כלל להקפיד לקחת פרי חדש על שהחיינו בהדלקת נרות וקידוש בליל ב' דר"ה.

## צום גדליה - מנחה

נג. בהוצאת הס"ת במנחה בצום גדליה נוהגים לומר י"ג מידות, רק במנחה ביו"כ אין אומרים.



## מה טובו אהליך יעקב | הגאון הצדיק רבי שריה דבליצקי זצוק"ל קבג

### עשי"ת

נד. בעשרת ימי תשובה אני נוהג לומר עושה השלום רק בסיום שמו"ע ובקדיש תתקבל. (עי' תקון תפלה ח"ב סעיף כ"ה).

נה. בעשרת ימי תשובה בהוצאת הס"ת לאחר י"ג מידות אומרים רבוננו של עולם ולא שיר המעלות שמודפס בסידורים, וכדמשמע במטה אפרים.

### סליחות י"ג מדות

נו. כשיו"כ חל ביום חמישי נוהגים אצלנו להקדים את הסליחות של י"ג מדות מיום שלישי ליום שני. וגם כשחל ביום שני, מקדימים מיום ששי ליום חמישי.

### יום הכיפורים

#### כפרות

א. בכפרות "ובזה כפרתי" אני אומר זה התרנגול ילך למיתה ואכנס אני לחיים וכו' כמש"כ באלף המגן סי' תר"ד ס"ק ג' שלא לומר ואני אכנס לחיים כדי שלא לסמוך ואני לתיבה למיתה.

ב. בסידור יעב"ץ כתב בכפרות אחרי זה כפרתי: מחזיק הכפרה בידו השמאלית ומניח ידו הימנית על ראש התרנגול ואומר זה התרנגול ילך למיתה וכו'. למעשה אין נוהגים כן ואומר זה התרנגול וכו' ג"כ כשהתרנגול בידו הימנית מעל ראשו.

ג. הרגיל לעשות כפרות בכסף ראוי לשנות ולהתחיל לעשות כפרות

בתרנגולים. [א"ה, רבינו לא מיירי במקומות שרבו המכשולים כמש"כ במ"ב סי' תר"ה ס"ק ב'].

ד. השוחט תרנגול הכפרה ונמצא טרפה צריך לעשות שוב כפרה בתרנגול אחר, כיון דבשעת עשיית הכפרה כבר היה התרנגול טרפה.

ה. אם השוחט של הכפרה לא שחט כהוגן ונתנבלה בשעת שחיטה או אם מתה התרנגולת לפני השחיטה, אין צריך לעשות שוב כפרה בתרנגול אחר.

ו. מעוברת שעדיין לא מלאו מ' יום להריונה שהוכח ע"י בדיקת מעבדה שהיא מעוברת אינה צריכה לעשות כפרות עבור עוברת.

ז. הנוהגים לקחת למעוברת שני תרנגולות ותרנגול אחד אם יודעים שיש לה תאומים אין צריכה לקחת חמשה תרנגולים (שלש נקבות ושני זכרים שמא התאומים בנים או בנות או בן ובת) אלא די לשיטה זו לקחת 2 נקבות ו-1 זכר.

ח. אם ראו באולטרסאונד שהעובר בן או בת די שיקח כפרה אחת לעובר כפי מה שהראה הסורק.

### לחם משנה בסעודת ערב יו"כ פ

ט. בסעודות של ערב יוה"כ אף שאין חיוב לבצוע על לחם משנה, מ"מ אני נוהג לבצוע על לחם משנה כמו שכתבתי בקיצור הלכות מועדים דיני ערב יום הכיפורים במקורות והערות ס"ק ל"ו.

## סוגי מאכלים בערב יו"כ פ

י. הא דאיתא ברמ"א סי' תר"ח סעיף ד' שבערב יו"כ אין אוכלים דברים המחממים את הגוף שלא יבוא לידי קרי וכן אין לאכול מאכלי חלב שמרבים זרע. נשים וקטנים וכן זקנים אי"צ להקפיד על זה.

## טבילת נשים בערב יו"כ פ

יא. כמדומה שרוב הנשים אין נוהגות לטבול בערב יו"כ פ.

יב. בתולות ונשים בז' נקיים אין להם לטבול.

## מלקות

יג. אני נוהג לקבל מלקות בערב יו"כ פ לאחר תפלת מנחה. (א"ה, עי' קיצור הל' מועדים פרק י"ט סע' ל"ז).

## שהיית תבשילין על האש ביוהכ"פ

יד. כשמשמים תבשילין על האש מערב יו"כ לצורך קטנים או חולים האוכלים ביוה"כ, מותר להוסיף בקדירה גם בשביל גדולים ובריאים לצורך מוצאי יוה"כ, דהרי לדעת השו"ע מותר להטמין חמין מערב יוה"כ למוצאי יוה"כ, ויכול להיות שהקטנים יאכלו את הכל ביו"כ כמו דאמרינן הואיל ומקלעי אורחים, אפשר לומר הואיל ומקלעי קטנים, לכך נראה להקל בנידון דידן.

## ברכה על שתיית מים בערב יו"כ פ

טו. השותה מים בערב יו"כ כדי שלא יהא צמא ביו"כ, ועכשיו אינו צמא,

כמדומה שאינו חשיב כשותה מים לצמאו ושלא יברך על המים שהכל.

## נר להאיר

טז. אני נוהג להדליק נר מיוחד להאיר בערב יו"כ פ ומדליק מזה במוצאי יו"כ פ את האבוקה של ההבדלה ומברך על שניהם.

## נר נשמה

יז. נוהגים שאשה נשואה מדליקה נר נשמה מיוחד להוריה [שנפטרו], ואינו די בנר נשמה אחד להורי בעלה ולהוריה.

## הדלקת נרות

יח. הדלקת נרות יו"כ נוהגים להדליק במקום שמדליקים כל שבת אף שביו"כ אין אוכלים, ולכן צריך להדליק עוד נר שידלק כל הלילה בחדר שינה.

יט. בישיבות שנוהגים כל שבת להדליק נרות שבת בחדר אוכל, ביו"כ גם מדליקים את הנרות שם בברכה, ויש ליכנס לשם בליל יו"כ מדי פעם.

כ. איש המדליק נרות יוה"כ אינו מברך שהחיינו בשעת הדלקתו אלא יברך עם הציבור בבית הכנסת.

כא. אשה ששכחה להדליק נר יוהכ"פ אינה חייבת להוסיף נר בהדלקת נרות, דהדין להוסיף נר זה כששכחה להדליק נרות שבת ולא בששכחה להדליק נרות יו"ט. [א"ה, ע"ע בשו"ת שומע ומוסיף יו"ט מהד' תשע"ז עמ' ק"ז].

כל נדרי

כב. בשעת הסיבוב עם הס"ת לאחר כל נדרי אומרים פסוק אור זרוע וכו' וחוזרים עליו כמה וכמה פעמים. (א"ה, ע') קיצור הל' מועדים יוהכ"פ דיני תפילת ערבית סעיף ח').

כג. בכל נדרי יש להוציא ב' ס"ת ושיעמדו ליד הש"ץ, ואינו מובן מה שיש נוהגים להוציא הס"ת קודם כל נדרי ולהחזירם לפני כל נדרי דזה הוצאת הס"ת שלא לצורך. וכן לא ראיתי מי שנוהג להוציא יותר מב' ס"ת.

וידוי

כד. אני נוהג כל השנה לומר יהיו לרצון הראשון קודם אלקי נצור, חוץ מיוכ"פ שאיני אומר כדי שהוידוי יהא בתוך שמו"ע. (א"ה, וכן במנחת ערב יוכ"פ ע' קצור הל' מועדים יוכ"פ מהדור' תשס"ג עמ' סט סקנ"ח, ובמהדור' תשע"ח פרק י"ט מו"ה נ"ח).

כה. מי שטעה בתפלתו במנחה בעיו"כ או ביו"כ באופן שצריך לחזור ולהתפלל כגון שאמר הקל הקדוש אין צריך לחזור ולומר וידוי בסוף תפלתו. [וכתב ע"ז רבינו זצוק"ל: "ועדיין צריך בירור שנית". כיון שבספרו בקיצור הל' מועדים דיני ערב יוהכ"פ פרק י"ט סע' ל"ד כתב דצריך לומר הוידוי שנית ואם לא אמר יצא יד"ח].

כו. מי ששכח ולא אמר וידוי בסוף תפלתו ביו"כ או במנחה של עיו"כ,

אין צריך לחזור ולהתפלל רק צריך לומר וידוי בלא שמו"ע. [וכתב ע"ז רבינו זצוק"ל: "ועדיין צריך בירור שנית". דבספרו קיצור הל' מועדים יוכ"פ שם סע' ל"ה, כתב דמי שהתפלל ושכח לומר את הוידוי לאחר סיום תפילתו יאמרו אח"כ מעומד].

כז. אפשר להקל לנשים ולחולה המתפלל ביחידות שאינם צריכות להתוודות ביו"כ עשרה ווידויים שזה לא מדינא דגמרא. (א"ה, אלא די להם בוידוי שבתפלת לחש).

כח. וידוי חזרת הש"ץ - בתפילות יוכ"פ באו"א שאחרי הוידוי בחזרת הש"ץ אומרים סלח ומחל לעונותינו ביום צום הכיפורים הזה והעתר לנו בתפילתנו.

ערבית - קריאת שמע

כט. נשים גם אומרות ברוך שם כבוד וגו' ביו"כ בקול רם.

תפלת שמונה עשרה

ל. בשמו"ע של יו"כ בשבת בותתן לנו אומרים ולמחול בו את כל עונותינו באהבה מקרא קודש.

לא. בשמו"ע של יו"כ באו"א אומרים אין לנו מלך מוחל וסולח אלא אתה, וכן בסוף על החטאים אומרים ומבלעדיך אין לנו מלך מוחל וסולח אלא אתה.

ברכת מעין שבע

לב. מגין קבוע שמתפללים בר"ה וביו"כ במקום אחר שאינו ביכ"נ קבוע

מפאת חוסר מקום אין אומרים מגן אבות כשחל בשבת. אמנם במ"ב רס"ח כ"ד כתב דאם יש קביעות על כמה ימים ויש ס"ת, אז אומרים כן.

סליחות ליל יו"כ פ

לג. ביו"כ שחל בשבת מנהג אשכנז (מערבי) לומר עד הרחמים והסליחות ומנהג אשכנז פולין לומר עד הסוף חוץ מאבינו מלכינו וכן משמע מהרמ"א, וכן ראוי לנהוג אצלנו שאנו שייכים למנהג אשכנז פולין, ובלוח אר"י כתב עד הרחמים והסליחות. [א"ה, ע"ע באריכות בשו"ת שומע ומוסיף יוהכ"פ מהדו' תשע"ז עמ' נ"א].

שלום עליכם

לד. ביו"כ שחל בשבת אין אומרים שלום עליכם כשחוזרים הביתה.

לחם משנה לאוכל ביו"כ פ

לח. חולים וקטנים האוכלים ביוה"כ אין חייבים לבצוע על לחם משנה.

חולה - זימון

לו. שלושה חולים הנמצאים במקום אחד ביו"כ ואוכלים ביחד כהרגלם חייבים בזימון.

אכילת קטנים

לז. מותר לתת בידים לקטנים ממתקים לאכול ביו"כ פ.

רחיצה

לח. מי ששערתו ארוכות כגון פאותיו וזקנו, נראה שאין להרטיבם ביו"כ

אף אם לא יגעו המים כלל במקום חיבור השערות לגוף ולא יתרטבו ידיו או גופו עקב כך.

סיכה

לט. מותר לשפוך על גופו חומר נוזלי להרחקת יתושים ביוה"כ.

שטיפת הפה

מ. במ"ב סי' תקס"ז ס"ק י"א כתב ובמקום צער יש להתיר רחיצת פה במים בכל תענית ציבור רק שיזהר ביותר לכפוף ראשו ופיו למטה שלא יבא לגרונו, ואפילו בת"ב יש להתיר כשהוא לו צער גדול, וביוהכ"פ יש להחמיר גם בזה.

ולכן מי שהקיא ביוכ"פ אין מקום להקל למי שהקיא לשטוף את הפה ע"י שיזהר ביותר לכפוף ראשו ופיו למטה שלא יבוא המים לגרונו, אלא יש להחמיר אף אם ישאר טעם הקאה בפיו כל היום.

ק"ש שעל המטה

מא. בק"ש שעל המטה ביו"כ אומרים ברוך שם כבוד וגו' בקול רם.

ברכות השחר

מב. ביו"כ בשחרית אני לא מברך ברכת שעשה לי כל צרכי וברכת המעביר שינה הנני מברך בלי שם ומלכות. ובמוצאי יו"כ הנני מברך ברכת שעשה לי כל צרכי אבל איני מברך ברכת המעביר שינה.

## שחרית - עזרת

מג. במטה אפרים סי' תרי"ט סעי' מ"א  
כתב שביו"כ הש"ץ אומר בעזרת  
אבותינו "ברום עולם מושבך" בקול רם.  
אולם לא ראינו שנוהגים כן.

## ש"ץ

מד. שליח ציבור בר"ה וביו"כ שקשה לו  
לעמוד בכל שעת התפלה מותר לו  
לשבת באמצע הפיוטים שבחזרת הש"ץ,  
אולם בתפילת שמו"ע שבחזרת הש"ץ אין  
לו לישב. [א"ה, וכ"כ בסוף קונט' תיקון  
תפלה ח"א, ובשו"ת שומע ומוסיף  
יוהכ"פ מהדר' תשע"ז עמ' ס"ב].

מה. חולה שאינו מתענה ביו"כ אינו יכול  
להיות ש"ץ.

## י"ג מידות בהוצאת ס"ת

מו. ביו"כ שחל בשבת אנו נוהגים לומר  
י"ג מידות בהוצאת הס"ת, ובר"ה  
בשבת אין אומרים.

## מי שבירך לעולה לתורה

מז. ביוכ"פ אני נוהג לומר במי שבירך  
בעבור שעלה לכבוד המקום ולכבוד  
יום הכפורים, ואין אני אומר ולכבוד יום  
הדין.

## עליה לתורה לחתן ביוכ"פ שחל בשבת

מח. ביוכ"פ שחל בשבת יש לתת עליה  
לתורה לחתן שמתחתן בין יו"כ  
לסוכות ולפי המנהג יש לתת לו מפטיר,  
ואם כבר עשו לו עליה לתורה בשבת

שובה יש לתת לו עליה ולא דוקא  
מפטיר.

## תפילת מוסף

מט. אני משתדל ביו"כ לסיים תפילת  
מוסף עד שבע שעות, דכמו תפילת  
שחרית שזמנה עד ארבע שעות פירושו  
שצריך לסיים עד ארבע שעות כן לגבי  
תפילת מוסף שזמנה לכתחילה עד שבע  
שעות יש לסיימה עד שבע שעות עם  
חזרת הש"ץ, אם אפשר, אף שמהפוסקים  
נראה שדי אם יתחילו לפני שבע שעות.  
(ע' קונטרס חוקת עולם תשל"ה עמ' ה').

נ. ב'ונתנה תוקף' אני נוהג לומר אחרי  
וכותב וחותם גם וסופר ומונה כמו  
שכתוב במחזורים בסוגריים.

נא. בתפילת 'חמול על מעשיך' בימים  
נוראים אומרים כי מקדישך בקדשתך  
קדשת ואין אומרים כערכך קדשת.

נב. בתפילת 'ויאתיו' בחזרת הש"ץ של  
יו"כ אומרים ויזבחו לך את זבחייהם.

נג. בתפילת מוסף ביו"כ יותר טוב לומר  
ושעיר לכפר מלבד חטאת הכיפורים  
ולא ושני שעירים. עיין חשק שלמה  
בהגהות על מסכת ר"ה דף ח'. ובחוקת  
עולם דף...

נד. אצלנו נוהגים שהש"ץ אומר והכהנים  
ביחד עם הציבור וכורע ומשתחוה עם  
הציבור ולא אח"כ.

נה. אין אני נוהג להשתחוות בר"ה ויו"כ  
בפישוט ידיים ורגלים.

## מעריב מוצאי יו"כ"פ

סב. מכים על הלב בברכת סלח לנו במעריב במוצאי יו"כ כנהוג להכות תמיד, אבל אלה שלא מכים כשאין אומרים תחנון גם פה לא מכים.

סג. בלוח לא"י כתוב בשם האדר"ת לא לומר במוצאי יו"כ במעריב ברכו בתרא אולם לדעתי יש לומר.

## נטילת ידים - מוצאי יו"כ"פ

סד. אני נוהג ליטול את הידים במוצאי יוה"כ לאחר תפילת מעריב (לאחר זמן דר"ת) במקום נטילת ידים שחרית שנטלו רק עד קשרי אצבעותיו, ודלא כת"ב שאני נוטל כבר לפני תפילת מעריב, שאז אינני מחמיר בזמן ר"ת [דת"ב מדרבנן ויו"כ"פ דאורייתא].

סה. כהנים שנוטלים ידיהם לנשיאת כפים עד פרק הזרוע, מ"מ נוהגים ליטול ידיהם במוצאי יוה"כ כיון שלא נטלו ג' פעמים לסירוגין.

## סעודת מוצאי יוה"כ"פ

סו. במוצאי יו"כ שחל בשבת ראוי לאכול פת דיש סוברים דיש לאכול פת במוצאי יו"כ, וכן יש לדון דחייבים לאכול סעודת מלוה מלכה במוצאי יו"כ שחל בשבת.

נו. המתפלל ביחידות בר"ה או ביו"כ אינו משתחוה וכורע בעלינו ובהכהנים [שאומר רק תפילתו אם רוצה], רק כורע כמו שנוהגים לכרוע בעלינו כל השנה.

## מנחה - מפטיר יונה

נז. אחד שקנה לעלות לתורה למפטיר יונה במנחה של יוה"כ, והגבאי טעה וקרא לאחר אין להוסיף עוד עליה למי שקנה מפטיר יונה.

## נעילה

נח. בירושלים נוהגים להתחיל נעילה שעה ורבע קודם השקיעה, אולם אצלנו נוהגים היום להתחיל נעילה ב-11:15 לשעון א"י (45 דק' קודם השקיעה), ומדלגים על כל הפיוטים כדי להספיק ברכת כהנים קודם השקיעה, וכל הפיוטים אומרים אחר כך לפני אבינו מלכנו.

נט. נשים חייבות בתפילת נעילה ביו"כ למ"ד שחייבות תמיד בכל התפילות.

ס. בתפילת אתה הבדלת אנוש בנעילה יש שאין אומרים ונאמר שובו שובו, שזה המשך הפסוק מאמור עליהם חי אני נאם ד' אלקים אם חפץ במות הרשע ביחזקאל ל"ג י"א, אולם אני כן אומר ונאמר כמו שכתוב במחזורים.

סא. בנעילה אין נוהגים לומר ד' מלך ד' מלך ד' ימלוך לעולם לאחר אמירת ז' פעמים ד' הוא האלקים.

## בדיני סוכות, ד' מינים, שמחת תורה

ש"ץ אבל בין יו"כ לסוכות

מזוזה

א. בין יו"כ לסוכות אבל יורד לפני התיבה.

ו. במ"ב (סי' תרכ"א ס"ק כ"א) כתב מי שיש לו שני חדרים זה לפניו מזה וכו' ואם הולך מסוכה לחדרו בענין שהפתח הוא מחדר הסוכה י"ל שחייב הוא במזוזה בפתח הסוכה לר"ה וכדומה דהוי כבית שער. והדברים אמורים רק שחדר הסוכה קיים וקבוע ובכל ימות השנה משמש כבית שער וכניסה לחדר פנימי, אבל אם מקימים את הסוכה רק לצורך סוכה פטור במזוזה, ולכן כשעושים סוכה בצמוד לפתח הבית ובכל משך ימי חג הסוכות הכניסה לבית הוא דרך הסוכה, מ"מ אין צריך לקבוע מזוזה בפתח הסוכה.

ז. העושה סוכתו בתוך הבית ומסיר הגג דנו הפוסקים האם אותו חדר חייב במזוזה בסוכות (עי' מ"ב סי' תרכ"ו ס"ק כ"א), ולמעשה אין נוהגים להסיר המזוזה אחרי סוכות ולקובעה שוב מחדש משום חשש תעשה ולא מהעשוי.

סוכה גדולה

ח. אין הידור לעשות סוכה גדולה אם יש לו מקום בריווח לאכול ולישון שם ואינו דומה ללולב שיש בזה הידור לקחת לולב גדול וכדאיתא במג"א הלכות חנוכה.

סוכה בבית

ט. אין עדיפות לבנות סוכה בחוץ ולקיים מה שנאמר צא מדירת קבע ושב בדירת עראי ואפשר לכתחילה להסיר את

### דיני עשיית הסוכה

דפנות

ב. אין לעשות את דפנות הסוכה מקרשים של ארון של ספרי קודש דהוי הורדת קדושה.

ג. לכאורה אין לעשות את דפנות הסוכה מקרטון דהרי אין עומדים מפני הגשמים ולא אמרין דהוי מחיצה וכשיבוא הגשם וירטיבנה הוי כדבר אחר המפיל אותה.

צירוף לסוכה ע"י צורת הפתח

ד. אפשר לצרף חלק מתקרת הבית פחות מג' טפחים לשטח הסוכה ע"י צורת הפתח, רק שלא יהא בין הצורת הפתח עד הקיר שבצד הפסול פחות מד' טפחים, אם יש פחות מד' טפחים אין זה חשיב פתח.

פתיחת דלת בשבת כשמשמש לדופן סוכה

ה. תריס או דלת המשלימים לשיעור הדופן של הסוכה וע"י הזזתן ישתנה דין הסוכה אעפ"כ מותר לסוגרן או לפותחן בשבת. אולם בשעה שיושבים בסוכה יש לנעול הדלת ולהוציא המפתח. (עי' קיצור הל' מועדים סוכות פרק י' סע' ו' ובמו"ה שם).

יח. סכך קיינעס שנפלו כמה פעמים במשך חג הסוכות מ"מ אין לפסול משום זה את הסוכה ולומר דחשיב כסוכה שאינו יכול לעמוד ברוח מצויה, דיש לצרף את השפת אמת שדן לומר שלגבי הסכך אין את הפסול של אינו יכול לעמוד ברוח מצויה.

יט. יל"ע אם מותר לקחת סכך שעל סוכה אחת עבור סוכה אחרת בחוה"מ סוכות באופן שהסוכה הראשונה אינה נפסלת מהורדת הסכך.

כ. הרמ"א בסי' תרל"ה סעי' א' כתב ואין לעשות הסכך קודם שיעשה הדפנות. אמנם אם יש דפנות אין צריך להקפיד שתחילת הנחת הסכך תהיה סמוך לדפנות.

כא. אילן העומד בסמוך לסוכה וענפיו מתנענעים בכל רוח מצויה ומאהילים על הסוכה הלך וחזור, הרי זה פוסל הסוכה בשעה שהענפים מסככים ע"ג הסוכה.

כב. סוכה שממעל לסכך ישנם סורגים או חבלי כביסה רק לדעת הב"ח זה שאלה כיון שאין בס"ה ד' טפחים של סכך פסול, ולכן אי אפשר לחייב את השכן מלמעלה למנוע זאת, אולם אם בס"ה של כל הסורגים יש ד' טפחים וביניהם פחות מג' טפחים יכול לחייב את השכן מלמעלה שישים כל שנה בסוכות סכך כשר בין הסורגים.

כג. במ"ב סי' תרכ"ו ס"ק י"ז כתב: אבל אם מסכך ע"ג הלאטע"ש אע"פ שהן

גג הבית ולהישאר בבית ולעשות סוכה שם.

#### דיני הסכך

י. נוהגים לסכך בפלפונים שרוחבם פחות מטפח.

יא. רצוי שלא לסכך בפלפונים העשוי מעץ סיבית סנדוויץ' דזה עשוי ממספר שכבות ומדובק בדבק.

יב. פלפונים שמשתמשים לסכך יש לברר שזה עשוי מעץ חדש ולא משברי כלים אף שעשוי לשם סכך ואינו ניכר שבאו משברי כלים אין לסכך בזה.

יג. יל"ע אם מקלות שהשתמשו בהם לאפית המצות כשרים לסכך לסוכה.

יד. מותר לסכך בענפי אילן שעליו רחבים יותר מד' טפחים.

טו. יש ענין לומר בעת סיכוך הסוכה לשם מצות סוכה.

טז. במטה אפרים סי' תרכ"ה סעי' כ"ט כתב ונכון שיהיה הגגות פתוחים בתחילת כניסת יו"ט. וכן ראוי לנהוג, אולם מי שאינו נמצא ביו"ט הראשון של סוכות בבית וחושש שמא במשך הימים שאינו נמצא בביתו ירד גשם אין צריך להקפיד לפתוח את הגג בערב סוכות דזה רק ענין והידור.

יז. לכתחילה אין לסכך הסוכה ע"י קטן ואשה או נכרי. ומקפידים להניח את הסכך רק ע"י מי שידוע שהביא ב' שערות דהיינו שנתמלא זקנו.



תרכ"ו סעי' כ"ב ולא להגביה סכך הרבה ביחד. (א"ה, וע' בהסכמת מו"ר זצוק"ל לס' שמחת ישראל ח"א, ובקיצור הל' מועדים סוכות פרק ג' מו"ה ד' ד"ה ולענין).

#### מעמיד

כט. מסגרת מתכת הקבועה בבנין יש בזה דין מעמיד על גבי דבר המקבל טומאה, ואינו דומה לכתלים שמותר להעמיד עליהן הסכך לכתחילה.

ל. הא דמותר להעמיד הסכך לדעת המ"ב במעמיד דמעמיד בדבר המקבל טומאה היינו אם אינו מסייע ישירות להעמדת הסכך כגון שמוניחים קרש על הברזל ועליו מניחים את הסכך אף שאם יקחו את הקרש הסכך לא יפול על הארץ רק על הברזל. אפילו הכי נראה דחשיב מעמיד דמעמיד, וכמדומה דכך נהגו.

#### נוי סוכה

לא. איסור הנאה בנוי סוכה אינו כולל מה שתולים במקום שהסוכה פסולה, כגון שחלק מהסוכה תחת גג אף שתלה את זה על מנת ליפות את הסוכה, אולם אם תלה את זה על דופן שמשמש כדופן עקומה לסוכה יש בזה איסור הנאה של נוי סוכה.

לב. מותר לתלות פירות ערלה לנוי סוכה דמצות לאו ליהנות ניתנו.

לג. עציץ או אגרטל המונחים בסוכה אינו חשיב נוי סוכה כיון שזה לכבוד יו"ט ולא לכבוד הסוכה.

סמוכים זה לזה בפחות משלושה טפחים הרי זו כשרה ואין אומרים כאן לבוד שיצטרפו כל העצים ויהיו נחשבים כעץ אחד רחב מסכך הפסול יותר מד"ט שהוא פוסל הסוכה. וצריך שיהיה הסכך ביניהם ממש ואינו די אם זה מונח עליו או תחתיו בצמוד אליו שלא יאמרו לבוד להחמיר. ולכן הרוצה לעשות סוכה ע"ג קורות עץ קבועים (פרגולה) שהם סמוכים אחד לשני פחות מג' טפחים יש להניח את הסכך בין עצי הפרגולה ולא על עצי הפרגולה.

כד. עדיף שלא לחזק את הסכך בדבר המקבל טומאה אף שיכול לעמוד ברוח מצויה רק שחושש שהסכך יפול ברוח שאין מצויה.

כה. אין להדביק את הסכך בדבק כדי שלא יעוף אף דהדבק אינו ניכר, ולכאורה לא שייך בו הגזירה של מעמיד בדבר המקבל טומאה.

כו. אם יש קרש על גבי הסכך כדי למנוע את נפילת הסכך ע"י הרוח אין לחזקו במסמרים.

כז. אין לשים ע"ג הסכך אבנים להחזיק את הסכך שלא יפול ברוח.

כח. סכך שהונח בפסול ויש להגביהו ולהניחו שוב יש להחמיר ולהגביהו ג' טפחים. וצריך להגביה בבת אחת שני הקצוות ולא מועיל כשמגביה קצה האחד ואח"כ הקצה השני. ויש להחמיר להגביה בדוקא כל אחד לבדו כלשון השו"ע סי'

ליציאת מצרים ולא רק כשנכנס פעם ראשונה בליל יו"ט ראשון של סוכות ולשם מצות סוכה חייבים לכוין כל פעם.

#### אושפיזין

מ. אני נוהג לומר בכל סעודה בחג הסוכות עולו אושפיזין עילאין וכו' וכדעת האר"י ז"ל אברהם יצחק יעקב משה אהרן יוסף דוד וכן נהגו הפרושים שהיה להם שייכות לקבלה.

מא. אני נוהג להזמין את האושפיזין בנוסח הספרדים פעמיים בכל יום, בסעודה שחרית וערבית.

#### ברכת לישיב בסוכה

מב. לשיעור כביצה של פת הבאה בכיסנין לברך לישיב בסוכה אין צריך לזה כביצה כשיעור הגדול ודי כביצה כשיעור הקטן. אבל טוב להדר כפי שיעור גדול.

מג. כשאוכלים מיני מזונות בסוכה יש לברך קודם ברכת לישיב בסוכה ואח"כ לברך ברכת מזונות כדי שלא ליכנס לשאלה של הפסק בין ברכת מזונות לאכילה. (עי' קיצור הל' מועדים סוכות פרק י"ד סע' י' ומו"ה לג).

מד. אני מברך ברכת לישיב בסוכה רק על אכילת פת או מזונות, ובהבדלה אין אני מברך ברכת לישיב בסוכה.

מה. בשבת ויו"ט בבוקר של סוכה אני נוהג לברך ברכת לישיב בסוכה לאחר ברכת בורא פרי הגפן בקידוש ולא לאחר ברכת המוציא או בורא מיני

לד. נוי סוכה שתלאוהו על הסכך מותר להורידו ולתלותו על הדפנות, ואין בזה משום הורדת קדושה.

לה. מותר להסיר בחול המועד את הנוי סוכה שעל גבי הדפנות או הסכך, וכן את הסדינים מפני הגשמים וכדו' אף אם לא התנה על כך מערב יו"ט, דאיסור זה רק להשתמש עם הנוי, ורק בשבת ויו"ט אסור לטלטל משום איסור מוקצה.

לו. וילונות שפורסין על החלונות שבסוכה והם לנוי מ"מ מותר לפתחם ולסגרם בשבת ויו"ט כיון דעומדים לכך.

לז. התולה קישוטי סוכה על הסכך יש להקפיד שלא ישתלשלו וירדו למטה מד' טפחים מהסכך, ואינו די שיהא רק תלוי בתוך ד' טפחים מהסכך, רק צריך שיהא כולו בתוך ד' טפחים מהסכך.

#### דיני ישיבת הסוכה

ליל יו"ט א' דסוכות

לח. בליל סוכות אני מקפיד שלא לעשות קידוש עד 1:30 לשעון א"י. [שעה וחצי לאחר השקיעה]. [א"ה, עי' קיצור הל' מועדים סוכות פרק י"ג סע' ה'. ושו"ת שומע ומוסיף סוכות מהדו' תשע"ח עמ' ס"ח].

#### כוונה בישיבת הסוכה

לט. ראוי להשתדל לכוין כל פעם שנכנס לשבת בסוכה זכר לענני כבוד וזכר

## מה טובו אהליך יעקב | הגאון הצדיק רבי שריה דבליצקי זצוק"ל קלג

מזונות. (עי' קיצור הל' מועדים סוכות פרק י"ז סע' מ"ד).

מו. בסוכות אם בירך המוציא והתחיל ללעוס ונזכר שלא בירך לישב בסוכה שיגמור ללעוס ולבלוע מה שבפיו ויברך לישב בסוכה.

סעודת צהרים בסוכה  
מז. הרגילים לקבוע סעודת צהרים בלא פת כלל וקובעים סעודתם על בשר ודגים ותוספות חייבים לאכול סעודה זו בסוכה ויכולים לברך לישב בסוכה.

הולכי דרכים  
מח. מעיקר הדין מותר לנסוע לטיול בחוה"מ סוכות אף שלא יהא לו סוכה לאכול בדרך ויפטר מסוכה מדין הולכי דרכים אולם מידת חסידות לא לנסוע. (עי' קיצור הל' מועדים סוכות פרק ט"ו סע' ט"ו).

שתית מים סמוך לסוכה  
מט. העומד ליד הסוכה ורוצה לשתות מים אין עליו חיוב ליכנס לסוכה לשתות ולא אמרינן ביה תשבו כעין תדורו לחומרא שכל השנה אם היה עומד ליד פתח הבית ורוצה לשתות היה נכנס לבית לשתות, ונשאר רק ההידור של אי שתיית מים חוץ לסוכה.

כבוד הסוכה - תשבו כעין תדורו  
ג. את הכלים המלוכלכים אין צריך למהר להוציא מהסוכה מיד בגמר אכילתו רק כמו שרגילים כל השנה להוציא את הצלחות המלוכלכות כשכולם גמרו

לאכול או כשהולכים להביא את המנה הבאה, אז יש להוציא גם מהסוכה את הכלים המלוכלכים.

נא. סוכה שחלק ממנה פסולה כגון מרפסת חצי מקורה מותר להניח סירים וכלים מלוכלכים בחלק הפסול, אולם אם הקיר שבצד הפסול משמש כדופן עקומה לסוכה אסור להניח שם כלים מלוכלכים.

דין שלחנו בסוכה  
נב. המחבר את השולחן עם עוד שולחן ע"י שפורס מפה אחת על שני השולחנות נעשו כשולחן אחד לענין שצריך שיהיה השולחן בתוך הסוכה, ויש להקפיד שרובו יהא בתוך הסוכה.

נג. אם השולחן נמצא מחוץ לסוכה ויש שם ממרחים וכדו' והוא יושב בסוכה ואוכל פת ורוצה להשתמש בממרחים מסתבר דלא גזרינן שמא ימשך דאמרינן דהשלחן נחשב אצלו כארון, וכל זמן שאינו אוכל ממש מהשולחן אין לחשוש. אבל בסברא לא נראה חילוק זה ויש להחמיר.

נד. אסור לאכול בסוכה כשהשלחן בתוך הבית אף אם העמיד שומר לשמור שלא ימשך אחר שולחנו.

קפנדריא בסוכה  
נה. מותר לעשות בסוכה קפנדריא.

כניסת אשה נדה  
נו. אין שום ענין שאשה נדה בימי ראיתה לא תכנס לסוכה.

## כניסת גוי לסוכה

נז. מן הדין מותר להכניס גוי לסוכה, אמנם מידת חסידות להקפיד בזה.

## ישיבה בסוכה כשהגג סגור מפני הגשמים

נח. אין ענין להדר לשבת בסוכה כשהגג סגור מחמת הגשמים דאין דומה לפורס סדין מפני הגשמים ד"א דהסדין מתבטל לסכך משא"כ כשהגג סגור וזה כמו בית.

## 'הרחמן הוא יקים' לאוכל בבית

נט. נשים האוכלות בבית בסוכה או כשיורד גשם ואוכל בבית יש לומר הרחמן הוא יקים לנו את סוכת דוד הנופלת דזה שייך לחג ולא לסוכה.

## ק"ש שעל המטה

ס. בספר 'שם משמאל' סוכות דף קמ"ח מביא בשם אביו האבני נזר זצ"ל שהישן בסוכה אין צריך לקרות ק"ש שעל המיטה רק פרשה ראשונה וברכת המפיל כעין ליל ראשון דפסח דשמור מן המזיקין. אולם אין המנהג כן ונוהגים לומר ק"ש שעל המיטה כרגיל.

## כלי של נטילת ידים שחרית בסוכה

סא. כלי של נטילת ידים שחרית שמיועד לנטילת ידים של רוח רעה אפשר להניחו בתוך הסוכה, וטוב לכסותו.

## מצטער בשינה

סב. כשיש אורחים בסוכה ואחד מבני הבית רוצה ללכת לישון מסתבר דחשיב מצטער ופטור מן הסוכה.

סג. כשיש רעש בסוכה משמחת בית השואבה ואין יכול לישון מסתבר דנחשב למצטער ויכול לישון בבית.

## שינה בסוכה לילד שמרטיב

סד. ילד שמרטיב בלילה מותר לו לישון בסוכה ואינו נחשב בזיון לסוכה.

## נרדם בבית הכנסת

סה. הנרדם בבית הכנסת בסוכות יש להעירו כדי שלא יישן חוץ לסוכה.

## חתן

סו. אין היתר לחתן בשנה ראשונה שלא לישון בסוכה.

## עונה

סז. אין לקיים מצות עונה בסוכה כשיש בסוכה קישוטים שכתוב על זה פסוקים וצריך לכסותם בב' כסויים.

## דיני ארבעת המינים

## סוחר ד' מינים שנעשה אבל

א. סוחר אתרוגים ולולבים שנעשה אבל ר"ל קודם סוכות ואינו יכול למכור ע"י אחר מותר לו למכרם בעצמו. (שדה חיים לוריא ע' 18 אות י"ד).

וכן אם אין לו אפשרות שאחר יבנה לו סוכתו ויקנה לו ד' מינים מותר לו לבנות בעצמו את הסוכה ולקנות לעצמו ד' מינים. (שם אות ט"ו).

## לולב

ב. מנהג הפרושים בירושלים היה לקחת לולב סגור בקורא ולא חששו שמא

צריכות להיות מחוברות ע"י הקורא, ואם נחלקן זה מזה הוי בכלל נחלקה התיאומת.

ו. לולב שמסתיים בתיאומת אחת, אך תיאומת זו יותר נמוכה משני העלים שבצדדים אעפ"כ הרי זה לולב מהודר.

ז. אם העלה האמצעי הכפול אינו מסתיים בשוה אלא אחד גבוה מחבירו הדבוק אליו, אם אחד גבוה מחבירו בשיעור הניכר לעין יש להחמיר שלא ליטלו משום שזה נחשב לסליק בחד הוצא.

ח. ואם היה עלה אחד צר מחבירו היינו שאינו מכסה את רוחבו של רוב העלה יש להחמיר שלא ליטלו, ואם מכסה את רוב רוחבו אף שאינו מכסה את כולו הר"ז לולב מהודר.

ט. במ"ב (סי' תרמ"ה ס"ק כ"ח) כתב ואפילו נקטמה העלה הזאת [העלה העליון האמצעי שעל השדרה] בכל שהוא פסול.

י. ויש לעיין היטב בלולב לראות שלא נקטם ממנו כלום עד כמה שאפשר לראות בעיניים, אבל אם אין נראה אלא ע"י זכוכית מגדלת לא חשיב נקטם.

יא. לולב שיוצא מראש העלה העליון קוץ, הקוץ אינו נחשב כחלק מהעלה, ואם נשבר הקוץ אין דינו כנקטם ראשו.

יב. לולב שתיאומתו האמצעית מסתיימת כעין זיגזג [שלשלת] צ"ע אם דינו כלולב כוון שפסול ועדיף לא לקחת את זה.

נחלקה התיאומת או שזה הימנך, כיון שרוב הלולבים היו כשרים. ולא נהגו לעשות כסכוס בעלים בשעת הנענועים.

ג. ברמ"א (סי' תרמ"ה סעי' א') איתא: ומ"מ מצוה מן המובחר בלולב שאין עליו פרודות לגמרי, ובמ"ב (סק"ג) כתב בשם המאמר מרדכי והביכורי יעקב דלמצוה מן המובחר יש ליזהר שלא ליטול לכתחילה לולב אא"כ שוכבין עליו זה על זה ולא לצדדין.

ולכן מהדרים לקחת לולב שעליו אינם פרודות אפילו קצת ולא מהני לזה אם כשמניחים את הלולב על השלחן או לאחר אגודת הלולב והטבעות עליו שוכבין זה על זה, אלא צריך למצוה מן המובחר שעליו יהיו זה על זה אף כשאוחזים את הלולב לפני עשיית הטבעות.

ד. ברמ"א (שם סעי' ג') איתא: מיהו לכתחילה מצוה מן המובחר נוהגין ליטול לולב שלא נחלק העליון כלל כי יש מחמירין אפילו בנחלק קצת. ובמ"ב (ס"ק י"ט) כתב וטעמם דע"י הנענועים רגיל להיות בסופו סדוק כולו.

ולכן כיון שבנחלק משהו מעיקר הדין כשר יכולים להדביק בדבק את מה שנחלק כדי שע"י הנענועים לא יפתח כולו. והלולב יהיה מהודר.

ה. לולב המסתיים בב' תיאומות לא חיישינן לדעת הגאונים (תוס' בב"ק דף צ"ו ע"א ד"ה נחלקה) ששתי התיאומות

## אתרוג

יז. בשו"ע (סי' תרמ"ח סעיף ז') איתא: ניטל דרו והוא הראש הקטן ששושנתו בו פסול. וכתב הרמ"א ויש מחמירין אם נטלה השושנתא דהיינו מה שאנו קורין פיטמא וטוב להחמיר במקום שאפשר, מיהו לענין דינא אין לפסול אא"כ ניטל הדר דהיינו העץ שראש הפיטמא עליו, והראש נקרא שושנתא, וכל זה דוקא שניטלה, אבל אם לא היה לו דר מעולם כשר, וכן רוב האתרוגים שמביאים במדינות אלו.

ובמ"ב (ס"ק ל"ב) מבאר הטעם למה אם לא היה לו דר מעולם כשר כיון שכך דרך ברייתן וזהו דרך גידולן אין לכנותם בשם חסרים או שאינם הדר.

ולכן בזמננו מקילים לקחת אתרוגים שנפל הפיטם מראשו בעודו גדל על העץ, ואף אם נפל בהמשך הגידול בשלב מאוחר, כיון שכך דרכם של האתרוגים.

אולם בודאי עדיף לקחת אתרוג עם פיטם שזה יותר מהודר.

יח. אתרוג שהשיפוע מתחיל בכל צד במקום אחר טוב להחמיר שאם בצד אחד כבר מתחיל להתקצר ולהתחדד כלפי ראשו אף שבצד השני עדיין שוה דינו כחוטם אף בצד שעדיין שוה שאם יש בו מראה פסול אחד האתרוג פסול.

יט. אתרוג שעשוי כמגדל שיש לו שני שיפועים יש להחמיר שהחוטם מתחיל מהשיפוע התחתון.

יג. בשו"ע (שם סעיף ט') איתא: אם כפוף בראשו פסול ודוקא ששדרתו כפופה אבל עליו כפופים בראשו כמו שדרך להיות הרבה לולבים כשר. ובמ"ב (ס"ק מ') כתב והרא"ש כתב אוהב אני יותר לצאת בו שאין העלים נחלקין ותיומתו קיימת, ובמ"ב (ס"ק מ"ב) כתב ויש מן הפוסקים [הר"ן והריטב"א – שעה"צ ס"ק מ"ג] שמחמירין בזה אכן המנהג להקל כהשו"ע.

יד. ויש להסתפק כשתיומתו האמצעית מתקפלת מעט כצורת אות ו' הרי זה לולב מהודר לכו"ע לרא"ש כיון דזה מתקפל העלים אינם נחלקין, ולר"ן כיון שאין זה כפוף האגמון, הר"ז לולב מהודר, או שיי"ל שלולב כזה זה לא כרא"ש כיון דזה לא נסגר היטב כמו בכפוף לגמרי, ודלא כר"ן כיון דזה כפוף אף דזה לא כפוף כאגמון, ומ"מ אינו לולב מהודר.

טו. בשו"ע (סי' תרמ"ה סעיף ח') איתא: וכן אם נעקם לאחד מצדדיו פסול אבל אם נעקם לאחוריו כשר שזו היא ברייתן.

ולולב עקום שישורו ע"י מכבש או תיקון אחר חוזר הלולב להכשרו.

טז. לולב לאחר שבירכו עליו אין לתלוש ממנו עלים כדי לקשור את שלושת המינים או כדי לאגוד את הערבות להושענא רבה.

הדס	כ. מראה חום על אתרוג שנראה מרחוק
כו. יש להקפיד בהדסים שאין נחשב לעבות אא"כ ראש העלה התחתון מגיע לשורש העלה שלמעלה הימנו כמ"ש בשע"ת סי' תרמ"ו סעי' ג' בשם המור וקציעה.	כמו מראה שחור אין דינו כמראה שחור שפוסל, כיון שלפי האמת זה מראה חום.
ערבה	כא. ג' נקודות שחורות מתחתית האתרוג סביב לעוקץ אינו חשיב כרוב הקיפו של האתרוג, רק נחשב כצד אחד ואינו פוסל.
כז. ערבה עם לבלוב זה רק הידור וכשר לכתחילה אף ערבה שאין בה לבלוב.	כב. פיטם שיש בו מראה פסול יש להחמיר לדונו כמראה פסול על החוטם.
כבוש	כג. אתרוג אף שיש בו כתמים הנקראים בלטלעך הר"ז כשר לכתחילה דזה מראה אתרוג ולא רק מראה כשר שיש בהם שאלה של מנומר במראות כשרות. אמנם עדיף לקחת אתרוג נקי ללא בלטלעך וגידולו אינו יפה כל כך מאתרוג עם גידול יפה שיש בו בלטלעך.
כח. מותר להשאיר את הלולב ההדסים וערבות בתוך מגבת ספוגה עם מים ליותר מעשרים וארבע שעות, ואין בזה חשש כבוש, וכן אני נוהג.	וכן עדיף לקחת אתרוג שיש בו נקודה שחורה אחת למטה מלקחת אתרוג שיש בו בלטלעך בחוטמו.
ד' מינים מהודרים	כד. שתי מראות שחורות כל דהן על אתרוג שכל אחד לבד אינו פסול כיון שאינו נראה להדיא, אבל ע"י שהם שתיים תופס העין לראות השחור הרי זה פוסל כיון שלמעשה רואים אותן.
כט. עדיף לקנות ד' מינים מהודרים מלקנות ד' מינים כשר לברכה ואת שאר הכסף לתת לצדקה.	כה. אתרוג שהיה מונח תחת המטה יכולים לברך עליו כיון שגם בשאר ימות השנה מקילים לאכול אוכלים שהיו תחת המטה.
איגוד ד' מינים	
ל. באלף המגן (סי' תרכ"ה ס"ק כ"א) כתב: ונכון לאגוד הלולב ומיניו ע"י אחרים כדי שלא יתחייב עליו לומר זמן בשעת מעשה. למעשה אין מקפידים על זה וכל אחד אוגד את הלולב לעצמו.	
קושיקלעך	
לא. אין לעשות קושיקלעך מלולב קנרי. (א"ה, מטעם דלא הוי ממין לולב והוי חציצה. ועי' קיצור הל' מועדים סוכות פרק יט מו"ה א', ופרק כב סע' כז).	

בדיקת ד' מינים בכל יום

לב. אין צריך לבדוק את הד' מינים בכל יום קודם הברכה אם זה נפסל כמו בציצית, ודי להסתכל מקופיא.

ד' מינים מהודרים בחוה"מ

לג. פסולי לקיחה תמה שפסולים רק ביום הראשון וכשרים בשאר ימים אפשר לצאת בזה יד"ח ד' מינים בשאר ימים לכתחילה, ואפילו אם חסרוננו ניכר ואין צריך להדר ליטול ד' מינים אחרים. אמנם בנחלקה התיומת וכדו' דיש סוברים דפסול משום הדר יש בזה הידור ליטול ד' מינים אחרים.

דיני נטילת לולב, הלל, והושענות

ברכת הלולב

לד. רצוי לברך ברכת התורה קודם נטילת לולב. (כדעת הבכורי יעקב בסי' תרמ"ד סוף סק"א).

לה. בנטילת לולב אני לוקח את כל הד' מינים בידי ומכוון שלא לצאת ומברך את הברכה (ביום הראשון גם ברכת שהחיינו) ולאחר הברכות אני מניח את האתרוג והלולב על השלחן וחוזר ולוקח את זה כדי שיהיה נטילה בחיוב.

לו. אני נוהג לברך על הלולב בסוכה של בית הכנסת לפני הלל.

הקניית הד' מינים לקטן ביו"ט א'

לז. אין לתת את הד' מינים שלו ביו"ט הראשון לכן י"ג שנים שלא ידעין שהביא ב' שערות כדאיתא בשו"ע (סי' תרנ"ח סעי' ו') לא יתננו ביום ראשון

לקטן קודם שיצא בו מפני שהקטן קונה ואינו מקנה לאחרים מן התורה, ונמצא שאם החזירו לו אינו מוחזר, ויעוין בביאור הלכה שם ד"ה לא יתננו שכתב ועיין בפמ"ג שכתב דאפילו הן בן י"ג שנה, כל זמן שלא ידעין שהביא ב' שערות אין ליתן לו, דספק תורה לחומרא. אמנם בתשובת כתב סופר סי' קכ"ט דעתו דמותר לכתחילה משום ספק ספיקא עיי"ש. ולמעשה נקטינן להחמיר כדעת הפרי מגדים.

והוא הדין דאין לקנות אצלו ערבות לצורך יום ראשון. והקהל לא נזהרים בזה.

טעימה לנשים קודם נטילת לולב

לח. נשים שנוהגות ליטול ד' מינים יש להן להקפיד לכתחילה לא לאכול לפני הנטילה.

הלל

לט. מי שאין לו לולב לנענע בו בשעת אמירת הלל ויודע שלאחר זמן יקבל ד' מינים, יש להסתפק אם להמתין עד שיהיה לו לולב אם מחמת כן יפסיד מלומר הלל בציבור.

נענועים

מ. מי שנוהג לנענע את הלולב כדעת השו"ע ומתפלל בבית הכנסת שמנענעים כדעת האר"י ז"ל או להיפך אי"צ לנענע כמנהג הציבור ויכול לנענע כמנהגו, דבזמנינו ידוע שיש ב' מנהגים. [א"ה, עי' בקיצור הל' מועדים סוכות פרק י"ז סעי' יד, ופרק כב סעי' כג. ובשמוש זקנים ח"א סי' י"ח עמ' קלח ד"ה והנה].



נא". ובזה אני מיישב קושייתם ותמיהתם, ובהו"ר ז' פעמים כן. [א"ה, ע"ע קיצור הל' מועדים פרק י"ז מו"ה כ"א. ובשו"ת שומע ומוסיף ד' מינים מהדו' תשע"ח עמ' ל'].

מז. כשמקיפים כלולב בהושענות יש לאחוז את הלולב בימין והאתרוג בשמאל, ואין לאחוז את כל הד' מינים ביד אחת.

מח. אָבֵל אינו מקיף כלולב בהושענות אף לא ביו"ט ראשון ובהושענא רבה, ואף לא יקיף לאחר שכולם הקיפו.

מט. יש מקום להקל לרב ביהכ"נ שהוא אבל להקיף כלולב בהושענות משום שיש בזה משום אבילות בפרהסיא.

נ. באמירת הושענות שאין מי שיחזיק את הס"ת אין להניח את הס"ת על הבימה אלא צריך שאחד מהמתפללים יתנדב לאחוז את הס"ת, דמשמע במדרש שהס"ת צריך להיות דוקא בעמידה. והאדם האוחז בו הוא כמו מלאך אלוקים. נא. כשיש ב' אבלים בתפילה בסוכה אין להוציא ב' ס"ת להושענות, ורק בהושענא רבה מוציאים את כל ספרי התורה.

נב. כשמתפללים בסוכות במקום שאין ס"ת יש לעשות הקפות עם הלולב ולשים באמצע שולחן עם איזה ספר. (עי' קיצור הל' מועדים סוכות פרק י"ז מו"ה כ"א בסופו).

נג. יחיד המתפלל בביתו בחג הסוכות יניח כסא ויניח עליו תנ"ך או ספר

מא. בסוכות בנענועים הנני משמש כש"ץ בהלל ומנענע כמנהג אשכנז ואח"כ בשעה שהציבור מנענע הנני מנענע עוד פעם כדעת האריז"ל, דהיינו ד' פעמים בכלל.

מב. אני נוהג כדעת האר"י להסתובב לכל צד בשעת הנענועים.

#### הושענות

מג. מנהג הפרושים בא"י לומר את ההושענות בסוכות אחרי הלל, וגם בהושענא רבה כן, חוץ משבת שאומרים את ההושענות לאחר מוסף.

מד. כשמקיפים כלולב בהושענות י"א על כל מילה ב' פעמים הושע נא, דהיינו הושע נא למען אמתך הושע נא וכו', וי"א רק פעם אחת הושע נא, הושע נא למען אמתך, הושע נא למען בריתך, ובשבת שאין מקיפים אין אומרים בכלל הושע נא כל פעם רק אומרים אום נצורה כבבת, בוננת כדת נפש משיבת וכו'.

מה. באמירת ההושענות בסוכות יאמר הש"ץ את הארבע "הושע נא" למענך כשפניו כלפי העם כדי שיתחיל להקיף יהא פונה לימין כמבואר בב"י סי' קכ"ח ודלא כמחצית השקל. וכ"ה בב"י בסי' קכ"ח לגבי הוצאת ס"ת בכל השנה. מו. בהתחלת ההושענא אני אומר "אנא ה' הושיעה נא אנא ה' הצליחה נא". כי הגר"ב ברלין והאדר"ת תמהו שעוזבים דעת חכמים שאמרו אנא ה' הושיעה נא וכו' ושכן פסק הרמב"ם ואומרים כר' יהודה "אני והו' הושיעה

## קריה"ת חוה"מ

נט. כשאין לוי בבית הכנסת בחוה"מ סוכות מותר לקרוא שנית את הכהן במקום לוי, אף שחוזרים לקרוא מה שכבר קראו עבורו.

ס. בחוה"מ סוכות בקריאת התורה שחוזרים בכל העליות על אותו קריאה, מ"מ אסור לצאת מביהכ"נ קודם שישמע את הקריאה מכל ארבעת העולים לתורה.

## קריה"ת לבני חו"ל באר"י

סא. בני חו"ל הנמצאים בחוה"מ סוכות בארץ ישראל יש להם לדקדק לכתחילה לעשות מניין לקריאת התורה כסדר של בני חו"ל.

## קריה"ת שבת חוה"מ

סב. בשבת חוה"מ סוכות בברכות הפטרה נוהגים אצלנו כדעת הגר"א שאין מזכירים חג הסוכות.

## מוסף חול המועד

סג. בחוה"מ אומרים עלינו שיר של יום ואין כאלקינו כימות החול, ובהושענא רבה אומרים אין כאלקינו והשיר שהיו הלויים וכו' עלינו שיר של יום כמו בשבת ויו"ט.

## הושענא רבה

## טעות ביעלה ויבא

א. בהושענא רבה אם הזכיר ביעלה ויבא במקום חג הסוכות אמר הושענא רבה לא יצא יד"ח.

אחר ויקיף מסביבו כמ"ש בבן איש חי ש"א פרשת האזינו סעי' ט"ו.

נד. באלף המגן סי' תרנ"א סעי' ו' כתב דמנהג כשר להחזיק את הלולב עד לאחר קדיש תתקבל שלאחר הלל והושענא. ואין נוהגים להקפיד לעשות כן אלא מחזירים את הלולב מיד לאחר אמירת ההושענות, אבל ראיתי דיש כן מקפידים.

נה. באלף המגן סי' תר"ס סעי' ב' כתב שטוב ללכת כל שבעת הימים של סוכות לאותו ביהכ"נ שהתפלל ביום הראשון והקיף שם את הבימה בעת אמירת ההושענות. ואין מקפידים לנהוג כן.

## בגדי חול המועד

נו. בחוה"מ אני הולך עם בגדי שבת ולא בגדי יו"ט. (ע' במ"ב סי' תק"ל סק"א דמהרי"ל לבש הקט"א של שבת. ובשעה"צ סק"ד שם).

## שמחת בית השואבה - השתתפות אבל

נז. אָבֵל יכול ללכת לבית הכנסת שיש בו שמחת בית השואבה לתפילת מעריב, וישאר שם אח"כ לשמחת בית השואבה ולא ירקוד שם. אבל ללכת באופן מיוחד לשמחת בית השואבה זה לא.

## היושב בסוכה אם פטור מצדקה

נח. היושב בסוכה ובא עני לבקש צדקה אינו פטור מלתת לו משום עוסק במצוה.

## מה טובו אהליך יעקב | הגאון הצדיק רבי שריה דבליצקי זצוק"ל קמא

יום טוב. (עי' קיצור הל' מועדים סוכות פרק כג מו"ה נח).

ניגון קריה"ת בהושענא רבה ושמח"ת

ז. בשמחת תורה ובהושענא רבה בקריאת התורה מברכים בניגון ימים נוראים וקוראים בניגון הרגיל.

נוסח מי שבירך בהושענא רבה

ח. בהושענא רבה במי שבירך לעולים לתורה הנני אומר בנוסח ג' רגלים "שעלה לכבוד החג ויזכה לעלות לרגל" וכו' ואיני אומר ויחתמהו לחיים טובים בזה יום הדין.

ותערב בהושענא רבה

ט. אין אומרים ותערב במוסף בהושענא רבה.

### שמחת תורה

ערב שמח"ת

א. המנהג בארץ ישראל היה ללוות את הרב לבית הכנסת בערב שמחת תורה ולשיר ויהי בישרון מלך. (א"ה, עי' בקיצור הל' מועדים סוכות פרק כג סע' מ', ובס' בינו שנות דור ודור עמ' ס"ג המנהג בשערי חסד אצל הגרי"מ חרל"פ זצ"ל, ובעמ' ע"ה אות ל"ה, ובס' אוצר נחמד עמ' מז המנהג בת"א אצל הגה"צ רבי יוסף צבי הלוי זצ"ל).

בן חו"ל ישיבה בסוכה בשמח"ת

ב. בן חו"ל הנמצא בארץ ישראל בשמיני עצרת אם נמצא לבד בבית יש לו לישב בסוכה ואם מתארח אצל בן ארץ

הסרת הטבעות מהלולב בהושענא רבא

ב. את הטבעות יש להסיר בהושענא רבא לפני הברכה על הלולב.

נענועי הערבות בהושענא רבא

ג. אני נוהג כשאני לוקח את הערבות בהושענא רבה לנענע בזה לכל הרוחות כמו שמנענעים בלולב, וכן ראוי לנהוג אבל הרבה אין מקפידים כך.

סדר חבטת הערבות בהושענא רבא

ד. מנהגנו כיום בהושענא רבה דקול מבשר השני אומרים לאחר שהכניסו את הס"ת לארון קודש, דהיינו שאומרים קודם הושיעה את עמך ומכניסים את הס"ת ואח"כ אומרים קול מבשר ודופקים את הערבות ואומרים את היהי רצון, והש"ץ אומר קדיש שלם (דכן טען זקן אחד שכן נהגו אצלם ומצא חן בעיני המנהג הזה), אולם מנהג העולם לומר קול מבשר לפני הושיעה את עמך כשעדיין הס"ת בחוץ וצריכים אלו שמחזיקים את הס"ת להסתדר איך ומתי לדפוק את הערבות.

יהי רצון

ה. את היהי רצון בהושענא רבא אומרים קודם קדיש תתקבל שלאחר אמירת ההושענות.

נטילת הפיטם בהושענא רבה

ו. נוהגים לעשות סגולה באתרוג ביום הושענא רבה לאשה לחתוך בפיה את הפיטם ואין חוששים שהאתרוג עדיין אסור בהנאה, אך עדיף לעשות זה לאחר

בני א"י ולרקוד בהם אף שעבורו ביום זה אינו שמחת תורה [רק יו"ט].

#### ישיבה בשעת ההקפות

י. אם יש צורת הפתח באמצע ביהכ"נ מותר לשבת מאחורי הצורת הפתח כשמוציאים את הס"ת, וזה עצה טובה בשמחת תורה לעשות צורת הפתח בצד אחד של ביהכ"נ כדי שיוכלו לשבת שם בשעת ההקפות.

#### קריה"ת בליל שמח"ת

יא. בליל שמחת תורה למנהג הפרושים שאין קורין קריאת התורה אומרים לאחר ההקפות שמע ישראל וכו' ומיד יהללו ובנחה יאמר כשמכניסים את ספרי התורה.

#### מי שבירך

יב. בשמחת תורה לכל מקבלי העלויות עושים "מי שברך את האבות הוא יברך את הבנים ונאמר אמנ", ולחתן מעונה וחתן תורה וחתן בראשית וכל הנערים ומפטיר עושים מי שברך רגיל.

#### קדיש בסיום קריה"ת ליל שמח"ת

יג. יל"ע למה אחרי קריאת התורה בליל שמחת תורה אומרים קדיש ואין סומכים על קדיש שאחר עלינו ואחרי מגילת אסתר ומגילת איכה אין אומרים קדיש.

#### לדוד ה' בשמח"ת

יד. בשמחת תורה אף בארץ ישראל אין נוהגים לומר לדוד ד' אורי וישעי.

ישראל אינו צריך לישב בסוכה דחשיב מצטער דבעל הבית יושב בבית והוא יושב בסוכה ואין לחייב את בעל הבית גם לישב בסוכה ע"י שיעשה היכר כגון שיכניס סיר מלוכלך.

#### ניגון התפלות ליל שמח"ת

ג. בליל שמחת תורה מתפללים כל ערבית בניגון של ימים נוראים, ובשחרית רק שמע ישראל אחד אלקינו וגדלו וברכות התורה ומי שבירך וקדושה של מוסף בניגון של ימים נוראים, ושאר התפילה בנוסח של יו"ט.

#### יעלה ויבא בשמח"ת

ד. בשמחת תורה אומרים שמיני חג העצרת הזה, ולא שמיני עצרת החג הזה כמו שכתבו כמה סידורים.

ה. בשמחת תורה אם אמר יום שמחת תורה במקום השמיני חג העצרת הזה לא יצא יד"ח.

#### הקפות שמח"ת

ו. לתלמידי חכמים יש לכבד בהקפה לפני הכהנים ואחרי הת"ח יש לתת לכהנים לפני שאר הציבור.

ז. מותר לתת לב' אחים או לאב ובן הקפה זה אחר זה בשמחת תורה.

ח. בשמחת תורה אָבֵל מקיף רק פעם אחת בס"ת בלי ריקודים, דהיינו שיתנו לו ס"ת ולא יקח מעצמו.

ט. בן חו"ל הנמצא בארץ ישראל בשמחת תורה מותר לו להשתתף בהקפות של

י"ג מדות בשמח"ת

חתן מעונה. ובסוף כבר לא עושים רק ישר אחר כל הנערים, חתן תורה.

יז. בשמחת תורה שגמרו לקרות וזאת הברכה עד מעונה כמה פעמים, ונשארו ב' או ג' אנשים שעדיין לא קיבלו עליה אין צריך להתחיל לקרות עבורם מתחילת וזאת הברכה וסגי שיתחיל לקרות מוליוסף אמר וגו' כשג' עדיין לא קיבלו עליה, או מלוצבלון כשב' עדיין לא קיבלו עליה.

יח. בשמחת תורה נוהגים לתת עליה לקטנים שיכולים לברך לבד, אולם קטנים שצריך להקרות להם מלה במלה אין נותנים להם עליה אלא שיברכו בכל הנערים.

יט. לא ראיתי נוהגים להכניס את הס"ת בשמחת תורה שחרית לאחר קריאת התורה בשירה ובזמרה רק יש כאלו ששרו את הפסוק הודו על ארץ ושמים וגו'.

ג' כהנים

כ. יל"ע בבית כנסת שיש רק ס"ת אחד אם יכולים לעלות כהן לחתן תורה וכהן נוסף לחתן בראשית וכהן נוסף למפטיר דיש לומר דרק כשקורים בג' ספרים יכולים לעלות ג' כהנים כמ"ש במ"ב סי' קל"ה ס"ק ל"ו. ונראה דלחתן תורה ולחתן בראשית בודאי מותר מדיש קדיש באמצע.

כל הנערים

כא. בכל הנערים בשמחת תורה מקבל העליה מברך את הברכות בקול רם,

טו. בשמחת תורה אין אומרים י"ג מידות בשעת הוצאת הס"ת כמו בכל יו"ט, וגם לא בריך שמיה כיון דאידחי אידחי.

קריה"ת שחרית בשמח"ת

טז. בשמחת תורה בקריאת התורה בפעם הראשונה נותנים עליה לכהן לוי ולשלושה ישראלים, ואח"כ אם יכולים בשאר הפעמים שיהיה כסדר הזה עושים ואם אי אפשר אי"צ שיהא כסדר הזה רק העיקר שלא לתת עליה לכהן אחר כהן, ולוי אחר לוי, וכשיש הרבה כהנים אפשר לתת גם שלישי וחמישי לכהן, וכשאינן כהנים אפשר לתת לישראל ראשון.

וכל זה כשחל בחול, וכשחל בשבת צריכים לעשות בהתחלה ז' קרואים כסדר. אחר כל הנערים שקוראים להם ולדן אמר וכו' אנו נוהגים לקרוא אחד לחתן מעונה וקוראים לו ממעונה עד ויעל.

ודלא כיש נוהגים כהלבוש לקראו לחתן מעונה עם כל הנערים ממעונה, כי הם שני דברים נפרדים, במה דברים אמורים כשחל ביום חול, אבל כשחל בשבת וכבר קראנו בקריאה ראשונה לשביעי מעונה (דכשחוזרים לקרוא כמה פעמים אין קוראים אז מעונה, רק בקריאה ראשונה, לעשות ז' קרואים) ממילא אין טעם לעשות חתן מעונה בסוף בדבר שכבר קראו אותו.

ולכן אז שחל בשבת אני קורא לשביעי בקריאה ראשונה בשם יעמוד וכו' שביעי

כז. בתפילת גשם נוהגים שהש"ץ לובש קיטל או חלוק לבן, אולם הקדיש שקודם מוסף של שמחת תורה אין לומר בנוסח ימים נוראים רק בניגון של שבת וכן התחלת ברכת אבות בניגון של שבת בד"א כשברכו גשם לפני לחש, אבל אלה שמברכים בחזרת הש"ץ יש להם כן נגונים מיוחדים.

חולה המתפלל מוסף בביתו בשמח"ת

כח. בשו"ע סי' קי"ד סעי' ב' איתא: הלכך אף אם הוא חולה או אנוס לא יקדים תפלתו לתפלת הציבור לפי שאסור להזכיר (מוריד הגשם) עד שיאמר ש"ץ, אבל אם יודע שהכריז ש"ץ אעפ"י שהוא לא שמע מזכיר, ובמ"ב ס"ק ח' כתב ולכן בני הישובים כשמתפללין בלא מנין ימתינו בשמיני עצרת מלהתפלל מוסף עד סמוך לסוף שש שעות דבודאי לא יאחרו הציבור יותר מלהתפלל מוסף ואז יתפללו מוסף ויאמרו משיב הרוח.

כט. בזמננו שבהרבה מקומות מתפללים מוסף בשמחת תורה לאחר שבע שעות לכן חולה שמתפלל בביתו והמנין שרגיל להתפלל שם מתפללים מוסף לאחר שבע שעות יש לו להקדים להתפלל מוסף קודם שבע שעות ויאמר "מוריד הטל".

ברכת כהנים בשמח"ת

ל. במ"ב סי' תרס"ט כתב שבמוסף שמחת תורה אין נוהגים לעלות לדוכן מפני דשכיחי שכרות [לבוש], ובא"ר כתב שבפראג נוהגין לעלות במוסף ויש עולין

והקטנים שיודעים לברך מברכים עמו בלחש.

כב. בשמחת תורה בעליית "כל הנערים" נוהגים לומר המלאך הגואל אחרי ברכה האחרונה דלא כמ"ש במשנ"ב סי' תרס"ט ס"ק י"ט לומר אחר הקריאה וקודם הברכה.

פריסת טלית בשמחת תורה

כג. בשמחת תורה פורסים טלית רק בכל הנערים ואין פורסים טלית בחתן מעונה חתן תורה וחתן בראשית.

חתן בראשית

כד. העולה חתן בראשית בשמחת תורה אין נוהגים להדר שיעלה מעיקרא גם בקריאת פרשת וזאת הברכה כיון שזה קריאת חיוב וקריאת פ' בראשית לא הוי חיובא אלא מנהג. שהרי לדעת הגר"א חתן בראשית עולה למנין חמשה קרואים.

מוסף שמח"ת

כה. יש לקצר בהקפות בשמחת תורה כדי להתפלל תפילת מוסף קודם סוף שעה שביעית. (א"ה, ע' קונט' חוקת עולם תשל"ה עמ' ה').

כו. בשמחת תורה שאוחזים לפני תפילת מוסף קודם סוף שעה שביעית יש לדלג על תפילת גשם ולומר את זה בחזרת הש"ץ, ואז יכריזו קודם שמו"ע משיב הרוח ומוריד הגשם, והציבור יוכל לומר בתפילת לחש משיב הרוח ומוריד הגשם.

## מה טובו אהליך יעקב | הגאון הצדיק רבי שריה דבליצקי זצוק"ל קמה

בשחרית וכל מקום לפי מנהגו ויזהרו לדוכן במוסף כרגיל רק הכהנים יש להם שלא ישתו. ובירושלם ואר"י נהגו לעלות ליזהר שלא לשתות יין.

### מילי דהספידא

#### על מורינו ציס"ע מרן הגר"ש דבליצקי זצוקללה"ה

נאמר ככלות השבעה ביום תשעה באב בבית הכנסת המרכזי חפציבה - מודיעין עילית מפי תלמידו הגר"ר יעקב בן הגרמ"מ קארפ שליט"א

קשה סילוקן של צדיקים כשריפת בית אלקינו!

בקשו ממני להספיד את רבינו ציס"ע רבי שריה זצוק"ל הכ"מ אך איני ראוי לזה כלל וכלל וכבודו בגדולים.

בודאי באו לקבל פניו רבותיו הקדושים זיע"א שעמל בתורתם כל ימיו רבותינו הארזי"ל הגר"א הרש"ש החפץ חיים זיע"א

אוי! אבל אי אפשר שלא להתעורר מעצמנו מלבנו לבכות ולהספיד על פטירתו של רבינו הגדול שעלה לגנוי מרומים.

אוי מה היה לנו!

דודי ירד לגנו לערגת הבשם לרעות בגנים וללקוט שושנים.

הקב"ה שש ושמח בבא אליו נפש נקי וצדיק.

יקר בעיני ה' המותה לחסידיו.

חסיד שלא זו כל ימיו מקיום ד' חלקי השו"ע ונושא כליהם. ומאהבת המצוות חיפש תמיד לצאת את הלכתחילה וההידור בכל מצוה ומצוה ובכל הנהגה והנהגה. וכדברי רבו הקדוש רבי דוד בהר"ן זצ"ל אנחנו לא אנשים של בדיעבד אנחנו אנשים של לכתחלה. עובדי השי"ת באמת ובלבב שלם.

סיפר רבינו דבפטירת רבו מרן החזו"א זיע"א שמע על הפטירה בשבת קדש י"ד מרחשון תשי"ד לאחר טבילתו במקוה, ומהדמועות שהוריד עליו בפטירתו היה כדי טבילה שנית במקוה של דמועות. ואף אנו נענה אבתריה בפטירתו "עיני עיני יורדה מים" בפטירת האי צדיק הדור שכל מעלות האדם נתקיים בו בשלימות.

נתקיים בו תמיד דברי הגמרא ביומא (פו.) ואהבת את ה' אלקיך שיהא שם שמים מתאהב על ידך שיהא קורא ושונה ומשמש ת"ח ויהא משאו ומתנו בנחת עם הבריות, מה הבריות אומרות עליו אשרי אביו שלמדו תורה אשרי רבו שלמדו תורה, או להם לבריות שלא למדו תורה, פלוני שלמדו תורה ראו כמה נאים דרכיו כמה מתוקנים מעשיו עליו הכתוב אומר ויאמר לי עבדי אתה ישראל אשר בך אתפאר.

להספיד את רבינו על עבודת חצות הלילה, "חצות לילה אקום להודות לך על משפטי צדקך", בכל לילה ולילה באמירת תקון חצות, לחצות ולראות מקיים את דין הגמרא והשו"ע "להיות מיצר ודואג על חורבן ביהמ"ק". ולהתפלל אח"כ על צרות עם ישראל על תולדותם אשר נשפך דמם

כמים. ועל גזירות הקשות על בחורי ישראל ובנות ישראל בארץ הקדש בשנים הללו שהיה קשה לו עד מאד לשמוע מה מעוללים רשעי ישראל בגזירותיהם ונאנח ע"ז מאוד מאוד. ותיקן נוסח מיוחד על זה.

להספיד את ימי בין המצרים שהיה יושב בתענית מבוקר עד ערב. בתיקון חצות בימים ובלילות ויגע בתורה כל היום. ומר"ח אב אינו אוכל מאכלי חלב רק ירקות ולחם. וסעודה מפסקת צם עד הסעודה ורק אז יושב על הארץ באכילת לחם ומים בלבד. מראה הת"ב בבגדים ישנים ובלויים המיוחדים לת"ב, בניצול כל הלילה והיום לקונן ולהתאבל על ירושלים. אוי אפילו הת"ב הזה לא היה אצלנו כבכל שנה.

להספיד את רבינו בקיום כל ימיו את היתגבר כארי לעמוד בבקר לעבודת בוראו שיהא "הוא" מעורר השחר כלשון השו"ע (בריש סימן א'). מעולם לא ראינוהו קם לאחר עלוה"ש. [תמיד שתית הקפה [בלי חלב] היה שותה עד עלוה"ש, ואם איחרו מלהביא לו עד עלוה"ש לא היה מסכים לשתות]. מעולם לא ישן בקיץ עם שמיכה ולא פשט הגרביים בשביל שמיד שיתעורר יקום ויתגבר כארי. בכל לילה כמה וכמה פעמים מתעורר באמצע שנתו ובודק או שואל מה השעה שלא מאחר ח"ו זמן קומו.

להספיד את התפלת ותיקין את וישכם אברהם בבקר, את כל ההכנות שלפני התפלה בהשכמה, וכל סדר התפילה מתחלתו ועד סופו כמונה מעות ללא שום דילוגים וללא שום מהירות. הכל בנחת. את שיעורי תורה שהיה מוסר לאחר התפלה - את השיעור משנ"ב את השיעור חפץ חיים עשרות עשרות בשנים.

לפני כשנתיים שאלתיו את רבינו האם עוד בגיל זה בגיל תשעים צריך עדיין ללמוד ספר ח"ח, כבר עשרות עשרות פעמים למד כבר ושגור על לשונו. עד אימתי יש ללמוד??? והשיבני "עד יום מותו"!!!

וכך הוי לפני שבועיים כשחזר מהבית חולים תשוש וחלוש ולא הרשוהו הרופאים לצאת מביתו אף למנין ותיקין הגעתי למחרת בבקר לאחר תפלת הנץ מה ראו עיני חמצן מחובר אצלו ומבקש מהמשמש בקודש להקריא לו מספר חפץ חיים מילה במילה והאזין וביאר הדברים בטוטו"ד. כל ימיו היה נזהר משמירת הלשון ואיזה שמי"ל אפילו מאבק דאבק. (וזה לא ח"ו פתגם בעלמא שיש כיום תולים "לה"ר לא מדבר אלי" בשעה שלא פותחים כלל ספר חפץ חיים, ומתנהגים להיפך רחמ"ל).

לא היה אומר לאחרים על שמחות של פלוני אולי פלוני לא קיבל הזמנה ויהיה בזה חשש של רכילות. לא היה אומר ראיתי את קרובך ברחוב או שמחה פלוני, אולי יהא בזה רכיל למה לא ביקר אצלו והודיעו וכדו', כשהיה אומר דעות בהלכה של בני זמנינו לא היה אומר בשם אומרם כשהיה חשש שלא יתקבלו הדברים וכו'.

לעולם לא שמענו ממנו שום איזה דבר רע על מה שעשו לו ע"ז וע"ז [כל מיני מעשים ידועים] וכשהיו שואלים אותו היה שותק וכלא היה דבר.

להספיד את העבודת ה' של רבינו כל היום כולו

את הפארו [תפילין] חבוש על ראשו כל היום אף בזקנותו המופלגת.

כששאלוהו מי ראוי לנהוג כן, השיב מי ששומר על פיו ולשונו. נאה דורש נאה מקיים.



## מה טובו אהליך יעקב | הגאון הצדיק רבי שריה דבליצקי זצוק"ל קמז

להספיד את הלימוד מוסר בבקר, את לימוד הש"ס, את הד' חלקי טש"ע.  
את כתיבת התשובות בהלכה ומנהגים לרבבות בית ישראל.  
להספיד את מדת הענווה כלפי כאו"א.  
לתת הרגשה טובה לכל שואל ושואל - העובדות רבות מאוד.  
היה נשאל רבות פעמים אותם סוגי שאלות ועונה לכאו"א כל התשובה ולא מראה שום איזה קושי בדבר כלל.  
עובדא הוי בצעיר א' שחשקה נפשו לערוך לוח שנה [לא חסר לוחות היום וזה דבר שצריך חכמה גדולה לכל חישובים זמני היום וכו' ומה לצעיר להתעסק בזה] ומה השיבו רבינו. כן כן טוב מאוד! לתת לו את ההרגשה הנעימה להתחזק בעבודת ה' ולא לדחותו.  
רק להזכר בתפילתו כל לילה לפני המפיל "שרי לכל מאן דציערן". [הנני מוחל לכל מי שציערני].  
להזכר בברכות השחר.... בפסוקי דזמרה... בעזרת אבותינו... בצור ישראל... גאל ישראל. הכל כמונה מעות בשמחה ובאהבת ה'.  
להזכר בשמחת עסק התורה ובירורי הלכה בכל ענין וענין שבא לפניו יום ולילה לא ישובתו. והכל עם ענווה ללבן עם כל אחד את הדברים אף עם הצעירים ביותר.  
חכ"א אמר דנהג כמו הח"ח זצ"ל כל דבר שראה לתקן כתב קונטרס או ספר לזיכוי הרבים.  
להזכר את השבתות קודש קדשים כפי שקיבלו תלמידי הגר"א מאגרת הגר"א, איך היה הכל בהכנה כראוי, את הזהירות משמירת ההלכות בכל פרט ופרט. את הזהירות מדברי חול [לא היה מושג כזה לקרוא עיתון בביתו בשבת או לספר מעשיות בעלמא]. פעם א' הגיע מסמך מהבנק שכ' עליו פתוח 7 ימים בשבוע דרך האינטרנט ונחרד לראותו ומיד כתב מכתב חריף לכל מי שיכול לפעול בענין למנוע זאת מיד. ולהוציא חשבונו משם כל זמן שלא ישנו הדבר.  
כל השבת היה קדושת השבת על פניו המאירה לכולם וכמעין המתגבר. מקבל שבת מבעוד יום גדול עם טלית בחצר ביתו, לאחמ"כ לומד עד תפילת מעריב, תפילת מעריב ביראת השבת, ובצאתו מביהכנ"ס לביתו ביראה גדולה ללא שום שיחות בנ"א רק באמירת שבת שלום ומענה בהלכות לכל השואלים, סעודת שבת רק בד"ת ואכילה בזהירות מופלגת מכל איסור בורר וכו', וללא שום דיבורים אחרים, היה קם ב-2-3 בלילה, הולך למקוה אח"כ לומד ומתפלל, אחר התפלה שיעור משנ"ב הל' שבת, קידוש על מזונות, כחצי שעה מנוחה, סעודת שבת, שעה שיעור מדרש עד מנחה גדולה, לאחר מנחה גדולה שינת צהרים, ולאחמ"כ שיעורי תורה בנגלה ונסתר עד סעודה ג'.  
[זכורני בבחורותי אף שבימי החול שימשתי הרבה בעניני הלכה וחידושי תורה, אך בשבתות כשהייתי בביתו זכיתי בשפע בלי גבול יותר מכל השבוע בחידושי תורה והלכה שליבנתי ודנתי קמיה בכל הצדדים והיה מאיר עיני בהלכה בכל דבר].  
להזכר בעבודת האלול שהיה מתחיל אצלו מיד בט"ו באב. כל האלול ועשי"ת בתעניות תפילות והכנות הימים נוראים. וכן את ימי הסליחות הנוראים. והעיד הרה"ג רבי משה בצרי שליט"א שבאלול אף שהיה בתעניות בימי הקיץ היה לומד עמו כפליים מכל השנה בתורת הח"ן.  
להזכר בעבודת התקיעות דר"ה לא יאומן כי יסופר חרדת הדין עם דקדוק ההלכה עד כלות הכוחות. שקיבל זאת מגדולי ירושלים זצ"ל זיע"א.  
להזכר בעבודת המוסף, כשהיה ש"ץ במוסף דר"ה ויוהכ"פ ככהן גדול לפני ולפנים בדמעות

שליש. היו באים הציבור רק בשביל להתחזק ולשמוע איך היה אומר ברגש נורא: הנני העני ממעש נרעש ונפקד... ויאמרו הנה יום הדין לפקד על צבא מרום בדין [באיזה בכיות!] כי לא יזכו בעיניך בדין... כן תעביר ותספר ותמנה ותפקד נפש כל חי... מי במים ומי באש... בנפשו יביא לחמו... [בבכיות! רעד וחלחלה אחזה לכל השומעים!]

עוד יזכר לנו אהבת איתן אדונינו ובבן הנעקד ישבית מדינו... ויאתיו כל לעבדיך... עמך לפניך יעבירון והם בתוך יעברון עיני עמך בך תלויות ועיניהם לך מיחלות גשים מול ארון הקדש באימה לשכך כעס וחימה... עין נושאים לך לשמים לב שופכים נכחך כמים [בכזו שפיכת הלב ובכיות!] ואתה תשמע מן השמים...

אוחילה לקל אחלה פניו אשאלה ממנו מענה לשון. לאדם מערכי לב ומה מענה לשון... ונאמר לא הביט און ביעקב ולא ראה עמל בישראל... ויהי בישורון מלך בהתאסף ראשי עם יחד שבטי ישראל... לפניך נגלו כל תעלומות והמון נסתרות... ועל המדינות בו יאמר איזו לשלום ואיזו לחרב איזו לשבע ואיזו לרעב ובריות בו יפקדו להזכירם לחיים ולמוות מי לא נפקד כהיום הזה... [באיזה בכיות ודמעות!]

או"א מלך על כל העולם כלו בכבודך... וידע כל פעול כי אתה פעלתו ויבין כל יצור כי אתה יצרתו...

את סדר העבודה ביו"פ: והכהנים והעם העומדים בעזרה כשהיו שומעים... וכך היה מונה אחת אחת ואחת... [באיזה רגש ודמעות!]

אנשי אמונה אבדו באים בכח מעשיהם גבורים לעמוד בפרץ דוחים את הגזרות היו לנו לחומה ולמחסה ביום זעם... מרוב עונינו אבדנום נאספו מנו בחטאינו סעו המה למנוחות עזבו אותנו לאנחות.

כל ימיו בקשו תורה מפיהו כי דומה הרב למלאך ה' צבקות. והיה כאבן שזאבת בכל מעשיו והנהגותיו.

כל מי שהיה באשכבתיה דרבי הרגיש שלא בא רק כדי לצאת יד"ח כבוד התורה במצות הלכות המות בפטירת החכם אלא יש כאן מעמד נורא של התקהלות אלפי יראים ושלמים מכל העדות הבאים לקבל התעוררות עצומה מדרכיו ונהגותיו של הנפטר רבינו זיע"א שהיה כל ימיו עובד ה' יתברך באמת ללא כחל ושרק.

הרגישו שבאים לקבל התעוררות עצומה לעבודת השי"ת בתורה, בתפלה, באהבת השי"ת, בקיום המצוות בשלימות, הנהגה הראויה תמיד בבין אדם לחבירו, מהו להיות איש ה"חפץ חיים" בדורנו, באו לשמוע מה שראו תלמידיו ובני ביתו, כיצד ללמוד מדרכיו הלכה למעשה בכל פרט פרט.

אצל רבינו זיע"א לא היה מושג לחטוף בהבלעה קיום המצוות, אלא הכל בהכנה וידיעה מקודם ובירור כל פרטי הדינים ודקדוקי שיטות ההלכה.

ולזאת זכה רבינו זיע"א אף להכין עצמו כראוי ליום הפטירה, כל בני הבית ראו הכנותיו בשנה האחרונה ליום הפטירה, ראו איך היה מכין עצמו בסילודין, בוידוים בבכיות וכו' ובהודאה להקב"ה על כל ימיו ושנותיו שזכה לעבדו בלבב שלם, ועל זרעו בחיים אשר כולם הולכים בדרך התורה והמצות.

אף את יום פטירתו הכל היה בהכנה עלאית. - יום קודם הודיע שמחר יהיה יום האחרון וצריך לנצל יום זה. ביום ששי האחרון מיד לאחר תפלת שחרית בנץ החמה ביקש להניח תפילין דר"ת

ולאחר חליצת התפילין ביקש מיד להניח עוד שאר ב' זוגות רש"י שהיה רגיל להניח בכל יום לאחר מנחה, ושאלו מקורבו מה הבהילות כעת והשיב מידארף אריין חאפן [=צריך לחטוף ולהספיק]. וכן הוסיף לנהוג שאר הנהגות עלאיות אף בחולשה יתירה שחש בו. וקיים מצות רחיצה בחמין לכבוד שבת. ואף רשם צ'ק לצדקה ומסרו לשליח עבור שיעביר למותן בסתר. ובמעלי פניא דשבתא דאג לכל אלו הממונים על צרכי מנין ותיקין מפתחות הארוה"ק וכו' וכן כל צרכי הבית האחרונים.

קיבל קבלת שבת מבעוד יום, הכין עצמו לתפילת מעריב במנין שהיה בביתו, וביקש מהש"ץ שיוציאו בברכות ק"ש, וק"ש קרא לבד בהתאמצות יתירה עד כלות הכוחות ממש [מחמת שחשש לשיטות שאי אפשר לצאת יד"ח בשומע כעונה], וביקש מאדם אחר להוציאו בשמו"ע שיתפלל בקול רם.

במשך הלילה נחלש מאוד וחש ברע והבהילו את הרופא לטפל בו, ולקראת חצות הלילה נדם לבו הטהור תוך כדי מלמול תפילות, עד שהשיב נשמתו בטהרה ועלה בסערה השמימה לישיבה של מעלה למגנת כלל ישראל.

כל משוש חייו היה ד' אמות של הלכה, דקדוק ההלכה ומנהגי ישראל. ולעסוק בתורה הקד' לשמה בימים ולילות בנגלה ובנסתר.

תלמידי הישיבות "תפארת ציון" ו"קרית מלך" הסמוכים לבית רבינו הרגישו תמיד שרק לראות את בית רבינו כל יום כבר נותן חיזוק גדול לעבודת השי"ת וליראת ה' באמת. ותמיד ידעו שכאן גר עובד ה' באמות כל ימיו מנעוריו. יחיד הדור ממש גדול בנגלה ובנסתר. ותמיד ייחלו לראותו בצאתו מביתו לג' התפלות ולחזרתו לשאול ממנו דבר הלכה עצה ותושיה.

זכיתי בשליחות אאמו"ר הגאון שליט"א [שהמריצני בצעירותי מאוד לשמשו בד' אמות של הלכה] כעשרים שנה לשמש בקודש ולחזות בנועם עבודת ה' בדקדוק ההלכה במושגים שלא נמצא בדורנו.

אמרתי ח"ו מלהתעצל שלא להספיד וללמוד מהנהגותיו הקדושות. ואף שיש בידי כדי חיבור שלם נביא כמה דברים להתעורר בהם.

הנצי"ב אמר לבנו רבי חיים ברלין זצ"ל שמוטב לו לאחר פטירתו שילמד כמה דפי גמרא מלעמוד ולהספידו. והדברים צ"ב והלא חז"ל האריכו מאוד במעלות ההספד יקרא דחיי ויקרא דשכבי.

ונראה בביאור הדבר דאם רק יספיד ויספיד ולא ילמדו כלל ליישם הדברים אין שום תועלת באריכות הספד ועדיף שיישב ויספיק ללמוד עוד דפי גמרא. אך אם יקצר בהספד אך יקחו וילמדו מזה הלכה למעשה בודאי זה עדיף מהכל.

אם נתחיל לפרט יתארך הזמן מכל מה שנזכרים עוד ועוד דברים. ונזכיר מקצת מן הדברים לעורר אותנו.

ואברהם זקן בא בימים וגו' אחז"ל מהו בא בימים שכל ימיו ושנותיו מלאים בתורה ובמצוות. רבינו זיע"א היה מלא בקיום המצוות תדיר והיא היתה משוש כל ימי חייו. תמיד ראינוהו דרוך כעובד ה' שש ושמוח לעוד מצוה ועוד מצוה בלי בקשת מנוחה או על מנת להיפטר אלא אדרבה בחביבות כל מצוה שבא לידו זריז לקיימה בשלימות כמאמרה וכמצוותה.

קיום המצוות היה זהיר וזריז מיד בתחילת זמנם ללא איחור כלל. התלמידים הגדירו הדבר דלוח השנה אצלו הכל לדעת מתי תחילת זמני ק"ש ותפלה וכו' וכו', ולא כמו אצל אלו שהלוח משמש

לסוף הזמן לא להפסיד זמן ק"ש זמן תפלה וכו'. אלא הכל מאהבת ה' לקיימם מיד בתחילת זמנם. היה חוזר ומשנן על דברי הרמב"ם שיחת כשרי ישראל רק בדברי תורה ודברי חכמה. [אם מישהו היה מתחיל בענינים אחרים מיד היה אומר 'דברים בטלים'. כשהיה רואה בני ביתו משוחחים באריכות ביניהם או בפלאפון היה מוכיחם 'דברים בטלים'. לא היה מסוגל לראות זאת].

הרבה פעמים אמר לנו כמה הוא מלא בשמחה שהנכדים שלו באים ומלבנים עמו סוגיות וחקירות בהלכה ולא מעבירים עמו הזמן בענינים אחרים וסיפורי מעשיות וכדו'.

מי האיש החפץ חיים וגו'. העיד על עצמו דמגיל 18 שהגיע ספר "חפץ חיים" לשיבת חברון היכן שלמד אז קיבל על עצמו שמירת הלשון עד שזכה ונעשה כטבע אצלו הזהירות בזה, ואמר דלא יחשבו שהוא תמים כשוטה שאינו מבין וכו', אלא מבין היטב כל פרטי הליכות הבריות ועניניהם אלא ששותק כל ימיו מלהתערב בעניני מחלוקת וכו' שזו הדרך האמת והעלייה בעבודת השי"ת. והעיד על עצמו בשנת תשמ"ט בשיא עניני הציבור הנורא שהיה אז, שלא הוציא מלה א' גנאי על אחרים.

ספר "חפץ חיים" היה לחם חוקיו כל ימיו והמשיל זאת על עצמו בלימוד כל בוקר דזהו כזריקה לכל היום.

מה ה' אלקיך שואל מעמך כי אם ליראה את ה'... תמיד ראינו את היראת ה' לפנינו לנצל ולהספיק עוד ועוד "עסק התורה", ועוד ועוד קיום המצוות בלי בקשת מנוחה כלל. [מיעוט שינה ושיחה פירש וקיים כפשוטו].

ראינוהו מתאמץ לכל זה בגיל הגבורות יותר מהצעירים והיה לנו למוסר חי כל הזמן.

בפורים האחרון היה עידן דחדוה והעיוז ושאלו את רבינו איך הרגיל עצמו לקום השכם בכל יום לותיקין עשרות בשנים, והשיב בענותותיה עלי זו לא שאלה אם מנהל המנין יישן איך יתקיים המנין ותיקין, אך בענותותיה הסתיר ולא דיבר כלל ע"ז שבכל יום נזהר לקום כשעתיים קודם תחילת התפלה לעורר השחר שזה לא תלוי במנהיג המנין רק באהבת עבודת השי"ת לקיים כל ימיו סעיף הראשון בשו"ע יתגבר כארי לעמוד בבוקר לעבודת בוראו שיהיה הוא מעורר השחר. ואחר אמירת תיקון חצות בכל חצות לילה כבסעיף ג' דראוי לכל יר"ש שיהא מיצר ודאג על חורבן ביהמ"ק.

סיפר חכ"א דרבינו למד בבחרותו עם ידידו הרב זרח שפירא ז"ל בתקופת לימודו בישיבת חברון שנתיים ספר משנ"ב כסדר, ולעגו עליהם הבחורים מה יצא ממנו איפה החקירות והלומדות וכו'???. וכיום ספרי ופסקי רבינו נפוצים בכל עולם ההלכה דרוש וקבלה. ומהלועגים לא יצא כלום בהרבצת תורה.

בתקופת בחרותו זכה להכיר כל גדולי וצדיקי ירושלים [רבי דוד בהר"ן זצ"ל, הגרי"מ חרל"פ זצ"ל, ר' שמואל אפרים פפרמן זצ"ל, הגר"ח נאה זצ"ל ועוד] שהיו נר לרגליו בכל ימיו אשר תמיד הזכיר הנהגותיהם בקודש. וסיפר רבינו על עצמו דתמיד נמשך להתקרב לגדולים וצדיקים זיע"א שדקדוק ההלכה וקיומה היה אצלם העיקר - יום ולילה לא ישבותו וכו'.

הגאון רבי שמואל יעקב בורנשטיין זצ"ל ראש ישיבת חברון גאולה וקרית מלך, כשהגיע בתשס"ג לקרית מלך ונפגש לשוחח עם רבינו שאלו א' מתלמידיו איזה הגדרה מגדיר את דמותו של רבינו זיע"א והשיב "מגדולי ירושלים של מעלה" שהכרתי בצעירותי!

זכורני תמיד שהיה משתתף בצערן של ישראל בכל פרט ופרט בבכיות ובתפילות ותחנונים.

## מה טובו אהליך יעקב | הגאון הצדיק רבי שריה רבליצקי זצוק"ל קנא

כל בוקר לאחר שחזר לביתו מתפילת שחרית עד ערוב ימיו היה קורא העיתון על מנת להתפלל מיד על החולים הנזכרים שם, ועל טרגדיות וכו' היה בוכה מיד בדמעות שליש. [ולא היה מאריך בקריאה כלל רק הדברים הנצרכים בלבד].

רשום אצלי דאמר רבינו זיע"א בשב"ק נצבים (תשס"ה) אחר תפילת ותיקין בקריאתו לקהל מספר מהרי"ל לשבת אחרונה של השנה דכתוב בתקוני הזוהר דהערב רב קודם הגאולה ישתלטו ואם הם יענו וידחקו את עם ישראל תמהר הגאולה, ואם יחיו אתם בשלום תאריך הגלות, ועל כן צריך להתפלל שהקב"ה יעבירם במהירות כמו שהעביר העולמות קודם בריאת העולם ושלא יספיקו במהירות זו לדחוק את עם ישראל בגזרות וצרות.

ובקידוש מזונות אמר על ההפטרה "שוש אשיש בה' ותגל נפשי" ממהר"ם בנעט זצ"ל שפירש דאף דאיתא בפ"ט דברכות דחייב אדם לברך על הרעה כשם שמברך על הטובה מכ"מ אין לאדם אחר לשמוח ברעתו, משא"כ בשמחה יש לאחרים ג"כ לשמוח בשמחתו, וזהו שוש אשיש גם לאחרים, אבל תגל נפשי כשהוא בצרה רק נפשי תגל, כשם שמברך על הטובה אבל לא שאחרים ג"כ ישמחו ויגילו בכך, ודפכ"ח.

- בליל הושענא רבא לפני כמה שנים אחר שסיים בסוכת ביהכנ"ס קריאת חומש דברים כג' וחצי שעות קם בשמחה גדולה מאוד, ותפס בידי וביד אחר שקרא עמו יחד והחל לרקוד בשמחה גדולה מאוד בנגון האהוב עליו של סיום כב' רגעים, והרגשתי כי מי שלא ראה שמחה וריקוד זה של רבינו לא ראה שמחה וריקוד כזה מימיו.

- בירך בהו"ר לאחד שיהיה שנה בלא דאגות וביאר דזה כולל הכל.

- מדת הענוה נסכה אצל רבינו כל ימיו כלפי כל אחד ואחד שהיה במחיצתו או רק בדיבור עמו. הדיבור עמו היה תמיד בהרגשת ענוות חן מיוחדת כאיש אל רעהו, אף שהיה מורם מעל וידע כוחו הרם לפעול בתפילותיו ומעשיו בלי קץ, והעובדות רבות בזה, מ"מ עשה עצמו כאסקופה הנדרסת, והכל עשה בהצנע לכת עם ה' אלקיך ללא גינוני כבוד כלל.

- שאלתיו על מנהג החדש אצל פשוטי עם להפרד א' מחבירו בימי החול באמירת "יום טוב" והלא הוא זלזול בכבוד יו"ט, ואמר הרב דנכון שהוא זלזול, ואמר דהוא נזהר מאוד שלא לענות כך, ושאלתיו אם בעי להתריע על זה ואמר שכן. ואמר דהרי אותיות יו"ט הם בגימ' ע"ג כמנין הוי"ה דס"ג ועשר אותיותיה כמובא בשער הכוונות דף ע"ז ע"א (ד"ה אלה) ע"ש.

- כשהודיעוהו על בת שנחלתה במחלה נוראה בגיל י"ט אמר דג"כ בעוון ניבול פה של אחרים, בנות ישראל מתים כבחורי ישראל, ולכן כל אחד צריך לפשפש ולתקן בזה.

- שאלתיו בגיל הגבורות (ליל י"ח טבת תשס"ח) אם קשה לו המקוה בשבת באשמורת הבוקר במים קרים והרכין בראשו ונענע לי שלא קשה לו כלל, ושאלתיו שוב אם מפני הקור הנורא בחורף טובל בשהייה לאט לאט והשיב בהרכנה שלא וכשראה שהנני משתומם מלהבין מיד אמר לי שזה בשבילו "עונג שבת" ונכנס ויוצא ללא שהיה כלל כי אם בעונג קבלת תוספת קדושת השבת כמובא בשעה"כ להאריז"ל. [ומצאתי כתוב בשם ספרי דבי רב פ' נשא עמ' ר"כ ידיד ה' נשמר גם מצינים פחים].

- בליל י"ג אדר א' תשס"ח בא רב א' עם חמשה תלמידים בחורי ישיבה ואמר להם הרב דברי חיזוק שהעיקר לשקוד על התורה וליזהר עד מאוד מדברים בטלים שזו סוד ההצלחה. והאריך עוד במה שחידש בכת"י על פ' תרומה תצוה שנה זו [נדפס בעת לדרוש על ימי השובב"ם] יעו"ש באורך.

- שאלתיו לאחר החתונה אם לקנות פלאפון והשיב ח"ו בשום אופן וזה הרגל כסיגריות, ולא נותן מנוחה לא יום ולא לילה. ואמרתי כל הנוטל עיצה מן הזקנים אינו נכשל ובודאי רואים זקני הדור מה שלא רואים שאר בנ"א.

אח"ז שוב בא לידי נסיון גדול להכריחני למכשיר זה ושאלתיו שוב בתחינה לרבינו להתירני בזה ושוב אסרני בכל תוקף בשום אופן וסתם ולא פירש. ואחר איזה ימים אמר לי דהמכשיר הזה רע לשמים ורע לבריות. וביקשתי שייסביר דבריו, והסביר רע לשמים דהאדם נהיה שפוט ועבד לפלאפון ולא להקב"ה, ועוד שמטריד בבתי כנסיות בתפלה וכו'. ורע לבריות באמצע שיחות בני אדם זה לזה אף עם מדברים עם אנשים גדולים פתאום מצלצל הפלאפון ומפסיקים דיבורם עם מי שלפניהם בלי שום כבוד מנימלי לבני אדם. ודבר אמת מאיש אמת מפה קדוש יוצא ומעיד בזה לכלל ולפרט עד היום הזה.

- באיזה תקופה הבחין הרב שהוחלף השומר בפתח הישיבה ולא מגישים לו ארוחת צהריים כמו שהגישו לשומר הקודם, ואמר הרב לבחור מהישיבה המשמשו שידאג לכך שיתנו לו לאכול דאולי בוש מלבקש.

אח"ז על הסימנים הנוראים דבעקבתא דמשיחא ....וסיימו "ואין לנו על מי להשען אלא על אבינו שבשמים", ופירשו המפרשים וכי בזמנים אחרים יש להשען ח"ו על אחרים אלא קמ"ל דבמצוות השי"ת אף שאינו רואה אחרים עושים ומהדרים ביראת ה', ואדרבה עוד מזלזלים וכו', אין לאדם להשען על אחרים אלא על אבינו שבשמים כפי שצווה בתורתו שבכתב ותורה שבע"פ. כזאת ראינו אצל רבנו זיע"א שהיה זהיר בכל מצוה ומצוה ומנהגי ישראל ולא שת כלל לרפיון אחרים בהם [ולא למד את הלא לקיים מאחרים רק את הכן לקיים מצוות ה', כפי שהוכיח ע"ז כמה פעמים].

עוד רבות יש באמתחתי עובדות והנהגות ללמוד מרבינו זיע"א.

ואמרתי לסיים, מה זרעו בחיים ותורתו בחיים אף הוא בחיים וכמו שכתב בהספד שלו [הנדפס בהקדמת ספרו זכרון בצלאל, ובספרו לנפש תדרשנו ח"ב] על גדולים וצדיקים שדברי תורתם דובבות בקבר שלומדים בהם, והם בחיים תמיד. ויה"ר שיזכו להוציא לאור כל תורתו שעדיין בכתובים ותמלא הארץ דעה את ה' בתורתו ויראתו.

וזכותו הגדול יגן עלינו ועל כל ישראל עד ביאת גואל צדק.

ויה"ר שנזכה ללמוד מדרכיו ולהיות עובדי השי"ת באמת, בימים ובלילות כל ימי חייו. ונזכה לראותו בקרוב בתחית המתים בב"א.

מרן הגאון רבי חיים פינחס שיינברג זצ"ל

ראש ישיבת תורה אור ואב"ד מטסדורף

מח"ס טבעת החושן וש"ס

## פסקי הלכות בהלכות ראש השנה יו"ב וסוכות

נכתב ונערך על ידי הגאון רבי יוסף שוב שליט"א מו"צ ירושלים וקרית ספר

- א. לתקיעת שופר בחודש אלול אפשר לתקוע בשופר פסול דזה רק מנהג.
- ב. עדיף לומר סליחות בחצות הלילה מלומר לאחר עלות השחר ובישיבות נוהגים לומר בבוקר כדי שזה לא יפריע לסדרי הישיבה.
- ג. אפשר להתחיל באמירת הסליחות אשרי ולך ד' הצדקה וכו' עד י"ג מידות הראשון לפני חצות.
- ד. הש"ץ שמתפלל הסליחות תלוי במנהגים אם מתפלל גם בשחרית ומנחה ואף לנוהגים כן זה דוקא באותו בית הכנסת שיתפלל סליחות מתפלל שחרית ומנחה אולם אם הש"ץ של סליחות מתפלל שחרית או מנחה בבית הכנסת אחר אין צריך לגשת לעמוד.
- ה. אין לבקש בקשות פרטיות בראש השנה והוסיף שכן מבואר בסידור הגר"א.
- ו. אין צריך לקום בראש השנה לפני עלות השחר או נץ החמה משום מאן דדמיך בריש שתא.
- ז. כשיש הפסקה לפני התקיעות אין צריך להחזיר את הספר תורה לאור הקודש לפני ההפסקה ודי לכסותם בטלית ולהחזירם לפני מוסף לאחר אשרי.
- ח. מותר לומר תהילים בין תקיעות דמיושב לתקיעות דמעומד.
- ט. את הפרי חדש בליל שני של ר"ה אוכלים לאחר אכילת פרוסות המוציא.
- י. כשר"ה חל בשבת יש ענין להדר לא לקדש לפני מוסף.
- יא. עוגה שמעורב בו אגוזים טחונים מותר לאכלו בר"ה.
- יב. מי שאבותיו נהגו לעשות כפרות על כסף ראוי לו לשנות ולעשות על תרנגולים.
- יג. הנשים נוהגות לטבול בערב יום כיפור ואף הבתולות אלמנות וגרושות ונשים בתוך ז"נ נוהגות לטבול.
- יד. איש שמדליק נרות ביום כיפור כגון אלמן וכדומה מסתבר שיברך ברכת

חולים, מותר לה לשתות בשיעורים כדי שיהא לה כח ללדת.

כג. מותר להשתמש בחומר נוזלי להרחקת יתושים.

#### הלכות סוכות

כד. מותר להשתתף בשיעור בחג הסוכות מחוץ לסוכה אף שברור לו שירדם באמצע השיעור אם ישמע לפחות חלק מהשיעור.

כה. אין לקחת לולב המכוסה בקארע דקארע נחשב לדבר זר ואינו נחשב לחיבור וללולב שיסירו ממנו את הקארע הוא הימנע או נחלק הרי זה לולב פסול אף כשעדיין לא הסירו ממנו את הקארע. ועל כן אם רואים שהתיומת סגור רק בקארע הרי זה חשיב כנחלקה התיומת.

כו. לולב שהתיומת מסתיים בזיגוג [שלשלת] כשר, ולא הוי בכלל לולב הכוץ.

כז. לולב שתיומת העליונה נחלקה במיעוטה מותר לכתחילה להדביק את התיומת כדי שלא יפתח יותר. ומוכר לולבים שמדביק את הלולבים שנחלקו משהו חייב להודיע לקונים שהדביק את זה בדבק.

כח. אין חשוב לולה שנקטמה ראש העלה העליון כשנקטם אלא כשהקטימה נראית לכל אדם אבל אם אינה נראית אלא אחר עיון והסתכלות היטב אינו פסול וכל שכן שאין לפסול כלל אם אין זה נראה אלא עלי די זכוית מגדלת.

שהחיינו בשעת הדלקת נרות ולא ביחד עם הציבור בבית הכנסת.

טו. מי שקיבל קדושת יו"כ בערב יום כיפור לאחר פלג המנחה מכל מקום יכול לברך על עטיפת טלית.

טז. כשמניח אוכלין על האש בערב יום כיפור לצורך הקטנים שיאכלו ביום כיפור מותר להוסיף בתוך הקדירה גם בשביל גדולים לצורך מוצאי יו"כ.

יז. אין ענין כזה שקטנים פחות מגיל תשע יצומו בליל יום כיפור.

יח. תינוקות מגיל שמבינים מה זה עינוי ביו"כ צריכים לחנכם באיסור נעילת הסנדל ביום כיפור.

יט. חולים וקטנים שאוכלים ביום כיפור יבצעו על לחם משנה.

כ. מותר לתת לקטנים פחות מגיל תשע לאכול ביום כיפור יותר מכפי צרכם ולכן מותר לתת להם ממתקים.

כא. מעיקר הדין מותר להלביש נעלי גומי ביו"כ אף כשאין מרגישים כלל עינוי בזה אולם המדקדקים הולכים עם זה רק ברחוב ובבית הכנסת מורידים את זה. וכן ראוי לעשות. אולם נעלי בית שאינו נוח ללכת בזה אף שאין מרגישים בזה כלל את הקרקע אפשר לכתחילה לנעול ביו"כ בעיקר דיש בזה עינוי ואין צריך להרגיש את הקרקע.

כב. כשמתחיל צירים למעוברת בחודש התשיעי באופן שכבר נוסעת לבית



## מה טובו אהלִיךָ יַעֲקֹב | מִרְן הַגִּאֲוִן רַבִּי חַיִּים פִּינְחָם שְׁיִינְבֵּרְג זצ"ל

---

כט. לולב שבירכו עליו הוקצה למצותו ואין לתלוש עליו ממנו לצורך איגודו. והאתרוג בשמאל כיון דמחזיקים ביד אחת את הסידור.

ל. עדיף לומר הלל ביחידות בסוכות עם הד' מינים מלומר בציבור בלי הד' מינים. לב. בחוה"מ סוכות שכל הקוראים קוראים קריאה אחת וקורא זה מה שקרא זה וחוזר ומברך. בבית הכנסת שאין לוי יכולים לקרוא לכהן במקום לוי שאף שנמצא שהכהן מברך על אותה הפרשה שתי פעמים. לא. אין נוהגים להקפיד בשעת אמירת ההושענות להחזיק את הלולב בימין

הגאון הגדול רבי אברהם גנחובסקי זצ"ל

ראש ישיבת משעבין

מח"ס בר אמונים וש"ס

## כוונה לתקיעה או כוונה לאותה תקיעה

לו בשביל האחרונה דתשר"ת. וכך קיימא לן בשולחן ערוך (סי' תקצ' סעי' ו'), ועיי"ש דיש אומרים שאפילו בשביל אחת לא עלתה לו, וכתב המשנה ברורה בס"ק כ"ה דהעיקר דלא כהיש אומרים).

חזינן כהצד השני, דלא בעי לכוון לשם אותה תקיעה, אלא סגי לכוון לשם תקיעה דמצוה, דהא עלתה לו לתקיעה האחרונה של תשר"ת, אע"פ דבסוף התקיעה כוון לתקיעה הראשונה דתשר"ת.

אך לאידך גיסא מצאנו לא כך, דהנה מדאורייתא סגי בסדר אחד, או תשר"ת או תש"ת או תר"ת, אלא דמפני שאין אנו יודעין איזה סדר הוא הנכון אנו תוקעין כל השלשה. ואיתא ברמ"א (שם) דאם תקע תקיעה אחת בין ב' סדרים, והתנה שאיזה מן הסדרים שהוא הנכון תעלה לו אותה תקיעה, יצא בדיעבד. והיינו שתקע תשר"ת וש"ת, והתנה בתקיעה אחרונה של תשר"ת שאם האי סדר הוא כפי הדין, תעלה התקיעה בשבילו, ואם הסדר של תש"ת הוא כפי הדין תעלה התקיעה בשבילו. וכתב בשער הציון (שם ס"ק כ"ג בשם הב"י ומג"א) דבלא התנה מהני התקיעה רק בשביל התשר"ת, ולא מהני

(א) קיימא לן דלצאת בתקיעה בעינן שישמע תחילה וסוף, ואם לא שמע כולה לא מהני, נויש לעיין אי מהני בשמע כולה אבל אמצעה לא שמע, והיה שיעור תקיעה במה ששמע, מי אמרינן דבעינן כולה תקיעה, או דלמא סגי בתחילה וסוף].

ויש לעיין מי אמרינן דבעינן לכוון לשם אותה תקיעה שצריך לקיים, או דלמא סגי לכוון רק לשם תקיעה דמצוה.

והנה איתא בגמרא ראש השנה (כ"ז א') 'תקע בראשונה ומשך בשניה כשתים', אין בידו אלא אחת, והיינו, כגון דהאריך בתקיעה אחרונה של תשר"ת כשיעור ב' תקיעות, כדי שתעלה לשם תקיעה אחרונה של תשר"ת, ולשם הראשונה של תש"ת, לא עלו לו ב' תקיעות, אלא עלתה לו תקיעה אחת, דהיינו האחרונה דתשר"ת. והטעם, לפי שכל תקיעה צריך להיות בה ראש וסוף, ואם נחלק האי תקיעה לשתי תקיעות כמו שחשב התוקע, אין כאן ראש לתקיעה אחרונה ולא סוף לתקיעה ראשונה, לפיכך אין אנו הולכין כלל אחר מחשבתו בזה, אלא אנו חושבין האי תקיעה לתקיעה אחת ארוכה, ועולה

גם בשביל התש"ת, דהרי לא כוון בשביל זה, והוי כתקע בלא כוונה.

ותיקשי הא גם בלא התנה, הא ממה נפשך לא בעינן יותר מתקיעה אחת בין תשר"ת לש"ת, והרי כוון בהתקיעה לשם תקיעה דמצוה, אלא על כרחך חזינן דאע"פ דכוון לשם תקיעה דמצוה, אפילו הכי לא יצא, דבעי לכוון להאי תקיעה.

ומעתה לכאורה סתרי הני תרי הלכות אהדדי, דבדינא ד'תקע בראשונה ומשך בשניה כשתים' חזינן דכוונה לתקיעה אחת מהני לאחרת, דהעיקר דמכוון לשם תקיעה דמצוה, משא"כ בדינא דתקע תקיעה אחת בין הסדרים חזינן דלא מהני.

ויש לדון בהאי קושיה בשיתא אנפי: בעי כוונה לשם האי תקיעה

א. יש ליישב דלעולם בעי כוונה לשם האי תקיעה, אלא יש לחלק, דרק אם בכל התקיעה לא כוון להתקיעה בהא אמרינן דלא מהני, אבל אם כוון במקצת תקיעה, ורק במקצתה לא כוון, בהא לא קפדינן כיון דלשם תקיעה מיהא איכוון, והיה שיעור תקיעה עם כוונה מעליא.

ואכתי צריך ביאור בהאי סברא. ותו, דבגוונא ד'תקע בראשונה ומשך בשניה כשתים', [דביאר השולחן ערוך דאיירי לא רק באותו סדר, אלא גם בב' סדרים, כגון בתקיעה בין תשר"ת לתש"ת], תיקשי דהא רצה שתחילתה תהא לתשר"ת וסופה לתש"ת, ובכהאי גוונא מכיון דרק בחלק מהתקיעה כוון לתקיעה אחרת, הרי

אמרינן דשפיר דמי, ואם כן אמאי אמרינן דעלתה לו רק האחרונה דתשר"ת, ולא אמרינן דתעלה לאיזה תקיעה דהוי דחיובא, דאם תשר"ת עיקר יהא לתחילתה, ואם תשר"ת עיקר יהא לסופה.

[ובאמת קשה מצד עצמו, כיון דאמרינן דלחדא מיתה עולה, אם כן תעלה לסדר שהוא עיקר, והוה ליה כתקע אחת ומתנה עליה].

ונצטרך לחדש דחלוק תחילת תקיעה מסוף תקיעה, דאם תחילת התקיעה היתה כתיקונה, ורק סופה היתה לשם תקיעה אחרת, כיון דהיתה לשם תקיעה מהני, אבל אם סוף התקיעה היתה מעליא, אבל תחילתה היתה לשם תקיעה אחרת, בהא לא מהני, וצריך תלמוד מנא לן הכי.

ב. ותו העירו דיש ליישב, דלעולם בעינן כוונה להאי תקיעה, אלא שאני בהאי דינא ד'תקע בראשונה ומשך בשניה כשתים', דיצא התקיעה אחרונה דתשר"ת, דבהא יש סברא מיוחדת, דכל שהתחיל לשם תקיעה שחייב בה, לא חיילא מחשבה לתקיעה אחרת להפקיע הכוונה קמייתא.

ולפי זה גם בגוונא דלא היתה תקיעה כשיעור שתים, אלא רק כשיעור תקיעה אחת, וחשב חציה לתשר"ת וחציה לתש"ת, אע"פ דלא כוון במשך שיעור תקיעה לשם התקיעה דתשר"ת, מכל מקום תעלה לו לתשר"ת. ונראה דהאי דרך צריך עיון טובא, ולא נהירא.

לא בעי אלא כוונה לשם תקיעה דמצוה

ג. יש לדון דלעולם לא בעי אלא כוונה לשם תקיעה דמצוה, והא דאמרינן דבלא התנה לא מהני, אינו כמו שביאר השער הציון דהוי מפאת חסרון כוונה, אלא מכיון דסבר שהיא אחרונה בהסדר, הוה ליה היסח הדעת לענין לצרפה לסדר דלאחריו. אך לכאורה אינו נראה כן, דהא דעתו להמשיך לתקוע, ואין כאן היסח הדעת, אלא דמשמע דמשום חסרון כוונה אתינן.

ד. עוד יש לדון לחלק, דלעולם לא בעי אלא כוונה לשם תקיעה דמצוה, ודינא ד'תקע בראשונה ומשך בשניה כשתים' הוי בגוונא כגון בין תשר"ת ראשון לתשר"ת שני, וכיון בתחילתה לסוף סדר ראשון, ובסופה לתחילת סדר שני, שמכיון דבאמת מחוייב בשני הסדרים, חשיבא כוונה מעליא לשם תקיעה, משא"כ בגוונא כגון בין תשר"ת לתשר"ת, אינו מחוייב בשני הסדרים, אלא רק בחד מינייהו, ואם כן להצד דחיובו בתשר"ת, כשמכוון לתשר"ת הא כוון לדבר שאינו מצוה כלל, ולא שמה כוונה.

אבל אין הסברא ברורה, דסוף סוף כוון בתקיעה לדבר שלדעתו מצוה, ואם כן אם לא יעלה להאי מצוה, שיעלה למצוה אחרת. ותו, דהרי גם תקיעה בלא סוף אין כדוותה בדאורייתא, אלא דיש כאן שם תקיעה. ותו, אטו המאריך בתקיעה כשתים בין תשר"ת לתשר"ת לא יצא מיהא חדא, והרי מבואר להדיא

בשולחן ערוך דגם בהא יצא ידי הראשונה.

ויעיקר האי סברא מצאנו בלבוש (שם) דלדעת היש אומרים דבגוונא ד'תקע בראשונה ומשך בשניה כשתים' אפילו אחת לא עלתה לו, היינו דוקא בסדר אחר, דמכוון לתקיעה דאינה דחיובא, משא"כ באותו סדר מודי דעלתה, ובמגן אברהם (שם סק"ה) פליג, אך עכ"פ לדידן דקיימא דלא כהיש אומרים, אלא קיימא לן דעלתה לו, איירי בכל גוונא.

עוד ב' תירוצים

ה. הנה איתא בשולחן ערוך (סי' תקפ"ז סעי' ג') דהשומע מקצת תקיעה בחיוב ומקצתה בפטור, והמקצת דהוי בחיוב הוי כשיעור תקיעה לא יצא, ויש אומרים דיצא, וכתב המשנה ברורה (שם סקט"ו) דסברא ראשונה עיקר, וצריך לחזור ולתקוע, אבל לא יברך דאולי כבר יצא, וספק ברכות להקל.

ולפי"ז יש לומר דבגוונא ד'תקע בראשונה ומשך בשניה כשתים' הטעם דאחת עלתה לו, מפאת דיש ב' צדדים להקל, והיינו דמוכרח מדינא דגמרא דאחת עלתה לו, או מפאת דנימא דסגי בשיעור תקיעה אף בלא סוף או התחלה וכהיש אומרים הנ"ל, או מפאת דנימא דאע"פ דלא כוון להאי תקיעה מהני כיון דכוון לשם תקיעה דמצוה. משא"כ בגוונא דתקע תשר"ת ש"ת, הא לא כוון להאי תקיעה בכל התקיעה, ואיכא רק צד אחד להקל, דאולי לא בעי כוונה לשם

ומקשה רבא אמאי יצא, הרי אע"פ דעל ידי התקיעה, השופר יצא לחולין, מכל מקום הא יוצא לחולין רק לאחר שגומר התקיעה, דאז חשיב דכבר דנהנה מהשופר, ונמצא דהתקיעה גופא היתה באיסור, והוי ליה מצוה הבאה בעבירה. ואין לומר דעכ"פ יצא בשאר התקיעות, דכיון דלא יצא בתקיעה הראשונה, נמצא דלא נהנה, ואם כן לא יצא לחולין, ורק כשגומר לתקוע כל התקיעות, ויצא ידי חובתו, אז חשיב דנהנה מהקדש, והשופר יוצא לחולין. [ואסיק בגמרא דהדר אמר רבא, דיצא ידי חובתו, דמצוות לאו ליהנות ניתנו].

והנה יש להקדים ב' הקדמות, חדא, דשיטת התוספות בסוכה (ט' א' ד"ה ההוא) דפסול דמצוה הבאה בעבירה הוי רק פסול דרבנן אך מדאורייתא יצא, ושנית, דבמצוה דרבנן אין פסול דמצוה הבאה בעבירה, וכדאיתא בגמרא סוכה (ל' א') דביו"ט שני יוצא ידי חובת ד' מינים בגזול.

ואיתא בגמרא ראש השנה (ל"ד א') דאיכא ג' דעות במצוות תקיעת שופר, חדא דסבירא ליה דכל התקיעות מדאורייתא, וחדא דסבירא ליה דשתים דאורייתא ואחת דרבנן, וחדא דסבירא ליה דאחת דאורייתא ושתים מדרבנן.

והשתא הקשה הטורי אבן אמאי מקשה רבא על ר' יהודה, הרי איכא למימר דשפיר יצא ידי חובתו, דסבירא ליה לר' יהודה כהדעה דאחת דאורייתא ושתים דרבנן, ומכיון דמצד הקיום

אותה תקיעה, ובאיכא רק צד אחד להקל לא מקילינן.

אך גם ע"ז יקשה ד'בתקע בראשונה ומשך בשניה כשתים' בגוונא דהוי בין תשר"ת לתש"ת, תעלה או לתשר"ת או לתש"ת, ואמאי אמרינן דלא עלתה לו רק אחת.

ו. ויותר היה נראה דעיקר הדין דבעי רק כוונה לשם תקיעה דמצוה, וכוונה לתקיעה אחרת לא מגרעת כלל, ומשום הכי בגוונא ד'תקע בראשונה ומשך בשניה כשתים' עלתה לו התקיעה האחרונה דתשר"ת, והא דלא מהני תשר"ת ש"ת בלא התנה, הוי תקנתא, דחכמים תקנו שיתקעו פעמיים תקיעה, משום דנפיק מיניה חורבא דמיחזי כלא כוון. [א"ה עיין במגן אברהם (שם סק"ו) דביאר דהטעם דלא תקנו דלכתחילה יתקעו רק תשר"ת ש"ת בשביל שלא יטעו לומר שאין צריך אלא ש"ת].

ומכל מקום תיקשי דאי הוי תקנתא אם כן בהתנה נמי נימא דלא מהני. ואולי בהתנה לא תיקנו להחמיר. אך תיקשי דכמו דבהתנה לא עקרו שם תקיעה מיניה, הוא הדין נימא כך בלא התנה, ויועיל בממה נפשך דומיא דהתנה, וצריך תלמוד.

תקע בשופר של עולה - קושיית הטורי אבן

(ב) אמרינן בגמרא ראש השנה (כ"ח א') אמר רב יהודה בשופר של עולה, [דהיינו בקרן של קרבן עולה], לכתחילה לא יתקע, ואם תקע יצא ידי חובתו, דכיון דמעל בה נפקא לה לחולין.

דאיכא תחילת הנאה. [והנה קיימא לן בגמרא חולין (ח' א') דבסכין דעבודה זרה, אם היתה הבהמה מסוכנת אסור לשוחטה, ואם היתה בריאה מותר, ואם כן הנידון דידן בשוחט מסוכנת].

ב. הנה מהא דכתב הטורי אבן דבג' הראשונות קיים הדרבנן, אע"פ דהתכוון לקיים הדאורייתא, חזינן דאם נתכוון למצוה דאורייתא ובאמת הוי רק מדרבנן, שפיר יצא ידי חובתו, ובאמת גם נראה כך מסברא.

ואך יש נידון להיפך, דהסתפק החלקת יואב (סי' ל"ג) בנתכוון למצוה דרבנן וקיים דאורייתא, אי חשיב כוונה להדאורייתא, והאי ספיקא אין לפשוט מהא דסבירא ליה להטורי אבן דמקיים הדאורייתא בשלוש השניות אע"פ שהתכוון רק לדרבנן, דבאמת גם בשניות חייב רק מדרבנן, [לקיים כך הדאורייתא], דהרי מדאורייתא יצא בראשונות.

ג. הנה איתא בתוספות בבבא מציעא (צ"ט א' סוף ד"ה וחבירו) דבנהנה מהקדש, בגוונא דאינו מכוון להוציא מהקדש מרשות לרשות, מעל רק כפי הטובת הנאה שהיתה לו. ובפשוטו יוצא לחולין רק כפי הטובת הנאה, [וכך כתב המשנה למלך פ"ו הל' מעילה ה"ד].

ולפי"ז יש לעיין בעיקר דברי הטורי אבן, הרי המועל בשופר של הקדש יוצא לחולין רק כפי הנאתו, ואם כן איך אפשר לומר דמחמת דקיים המצוה דאורייתא, השופר כבר יצא לחולין אחרי הג' תקיעות

דאורייתא לא אמרינן מצוה הבאה בעבירה, נמצא דבג' תקיעות הראשונות כבר קיים המצוה דאורייתא, ויצא השופר לחולין. והשתא שתוקע עוד שני סדרים של תקיעות לקיים התקיעות דרבנן, נימא שייצא בשניה את הדאורייתא אף לרבנן, [דהרי רבנן אמרו שאי אפשר לקיים הדאורייתא בגוונא דמצוה הבאה בעבירה], ובשלישית ייצא את הדרבנן, וכן בראשונה ייצא את הדרבנן, דהרי במצוות דרבנן אין עיכובא דמצוה הבאה בעבירה.

ויש להעיר בדברי הטורי אבן מתלתא אנפי:

א. נראה דהא דיצא השופר לחולין לא הוי בסוף המצוה אלא בתחילת המצוה, וכמו בתוקע בשני שופרות בכל אחד ג' קולות, דודאי דשניהם יצאו לחולין. ואם כן גם להדעה דשתים דאורייתא, השופר יצא לחולין בג' תקיעות הראשונות, דכבר קיים בו חלק מהמצוה דאורייתא, ומכאן ואילך כבר לא הוי מצוה הבאה בעבירה. ולפי"ז גם אם שתים דאורייתא ואחת דרבנן נמי תיקשי קושיית הטורי אבן, דאמאי הוי מצוה הבאה בעבירה, הרי יצא השתים דאורייתא בב' האחרונים לאחר שיצא לחולין בראשונים, ואת הדרבנן יצא בראשונים.

והאי נידון תליא בהא די ש לחקור בשוחט בסכין של הקדש, אימת ייצא לחולין, מי אמרינן דיצא לחולין רק בגמר השחיטה דאז חל החלות שחיטה, או דלמא יצא לחולין כבר בתחילת השחיטה

## מה טובו אהלִיךָ יַעֲקֹב | הגאון הגדול רבי אברהם נחובסקי זצ"ל

---

הראשונות, הרי לא יצא לחולין אלא רק בגמרא דיצא לחולין, היינו דאזתה הנאה  
כפי הא שתקע, ונמצא דבשאר התקיעות דנהנה בהתקיעה יצא לחולין, אבל לא  
עדיין מועל בהקדש. [א"ה והא דאיתא דכל השופר יצא לחולין].

הגאון הגדול רבי ישראל פסח פיינהנדלר זצ"ל

מח"ס אבני ישפה וש"ס

## שאלות ותשובות חדשות בהלכות סוכה וד' מינים

ערב סוכות תשס"ד

לכבוד חתני כבני הגאון הרב בן ציון  
ויספיש שליט"א,

אחדשה"מ,

אשר שאל ממני כמה שאלות בעניני ישיבת  
סוכה, והנני משיב מה שעלה בידי.ענף א: אם יש להוציא מידית צלחות  
ריקות של אוכל מן הסוכהאשר שאלת אם יש חיוב להוציא  
מידית מהסוכה צלחות ריקות של אוכל  
או שמא אין צורך להזהר בזה אלא  
יוציאם כאשר הוא יתפנה לדבר.בשו"ע סי' תרל"ט סע' א' כתב וז"ל:  
כיצד כלים הנאים ומצעות הנאות בסוכה  
וכלי שתיה כגון אשישות וכוסות בסוכה  
אבל כלי אכילה (לאחר אכילה) כגון  
קדירות וקערות חוץ לסוכה עכ"ל.  
ומשמע שרק כלי שתיה מותרים כל הזמן  
בתוך הסוכה, מן הטעם שאדם צריך  
לשתות כל הזמן וכמו שאמרו חז"ל אין  
קבע לשתיה. אבל בכלי אכילה חייבים  
להוציא אותם אחר האכילה מן הסוכה,  
כיון שאחר שגמר לאכול אינו אוכל יותר  
ואם כן אין זה כבוד לסוכה להשאיר בה  
כלי אכילה ריקים.אלא שעלינו לדעת אם כוונת השו"ע  
לכל כלי אוכל או שמא דוקא כלי אוכל  
מסוימים שהם בזיון לסוכה, והיינו כלים  
כמו קדירות או שמא אפילו קערות  
גדולות שלא אוכלים מהם לעולם אלא  
מגישים בהם. אבל צלחות ממש שכולם  
אוכלים מהם, שמא על זה כלל לא דיבר  
השו"ע כי זה דבר שהוא מכובד מאד  
להביא לסוכה כי כל אדם אוכל מתוך  
צלחתו. ואף שהאדם גמר לאכול מן  
הצלחתו, הרי בני אדם רגילים להשאיר  
הצלחת במקום האכילה, כי יתכן שירצו  
להניח בצלחת מאכלים נוספים וע"כ אינם  
ממהרים להוריד צלחת מן השולחן מטעם  
זה.ל' הגמ' סוכה כ"ט ב' אמר רבא מאני  
משתיה במטללתא מאני מיכלא בר  
ממטללתא חצבא ושחיל בר ממטללתא  
ע"כ. וכתב רש"י ד"ה מאני מיכלא וז"ל:  
קערות לאחר שאכלו בהו צריך להוציאם  
חוץ לסוכה עכ"ל. והב"י סי' תרל"ט הביא  
בשם המרדכי וז"ל: מאני מיכלא כ'  
בסה"מ משום מיאוס כגון קערות שנמאסו  
לאחר אכילה וי"מ כגון קדירה ואגני  
לישה דטעמא דבעי' כעין תדורו והני אין  
רגילין להיות בבית דירה אלא בית יש



משום שאין זה נחשב כמו אחר אכילה אלא בתוך כדי אכילה. והסבר הענין הוא שכל עוד שאין אנו מושכים את ידינו מן הפת זה עדיין נחשב בתוך האכילה.

וכן מבואר בשו"ע סי' קע"ז סע' ב' וז"ל: ודין זה האחרון אינו מצוי בינינו לפי שאין אנו רגילין למשוך ידינו מן הפת עד בהמ"ז עכ"ל. והיינו שאין אנו רגילים לסלק את הכלים ולשבת לאכול פירות ולשתות אלא בכל עת אין אנו מושכים ידינו מן הפת וכמבואר שם. ומטעם זה אין אנו מברכים ברכה אחרונה אף אם אכלנו דבר אחר שסלקנו את הלחם כי לעולם אין אנו מושכים ידינו מן הפת.

וכיון שאין אנו מושכין ידינו מן הפת, בודאי אין אנו מושכין ידינו משאר מאכלי הסעודה עד שאנחנו מברכים ברכת המזון. ולכן כאשר הפוסקים הזכירו שצריך לסלק הצלחות מן הסוכה אחר אכילה, ודאי שהיתה כוונתם אחר ברכת המזון שהרי עד אז הוא עדיין נחשב זמן אכילה וכדברי השו"ע שהבאנו שאין אנו מושכים ידינו מן הפת עד אחר ברכת המזון.

**ענף ב: להביא חמום לסוכה כאשר הוא מצטער מן הקור**

גם שאלת אם יש פטור של מצטער בימינו כאשר קר מאד בסוכה. והסיבה שאתה סובר שימינו שונה מדורות קודמים היא בגלל שיש אפשרות בקלות להביא תנורים קטנים שיחממו את

להם לבדם ולא טעמא משום מאיסותא וכ"כ ראבי"ה דקערות לאחר שאכלו שרי לאנוחינהו בסוכה ובה"ג מפרש מאני מיכלי כגון קדירה ושפוד עכ"ל.

ונראה שספר המצות שמובא במדרכי לומד שהגמ' מדברת לענין צלחות שאוכלים מהם, ולכן הזכיר הענין של אחר אכילה, כי כל עוד שאוכלים הצלחות חייבות להיות על השולחן ואחרי האכילה יש להוציאם. אבל היש מפרשים למדו שמדובר בקדירות ואגני לישא שהם כלים שלעולם לא אוכלים מהם רק מכינים בהם את האוכל. והטעם של היש מפרשים הוא משום שזה לא נחשב כעין תדורו כי לעולם כלים אלה הם נמצאים במטבח ולא מביאים אותם לשולחן שהוא המקום שאוכלים שם. וכן פסק ראבי"ה שהצלחות לאחר שאכלו מותר להם להיות בסוכה.

**אמנם בשו"ע שם סע' א' כתב וז"ל:** אבל כלי אכילה לאחר אכילה כגון קדירות וקערות חוץ לסוכה עכ"ל. וכיון שהשו"ע הזכיר קערות וגם כתב שתלוי אם זה אחר אכילה, מוכח שסובר השו"ע שגם את הצלחות צריכים לסלק מן הסוכה אחר שגמרו לאכול מהם. ויתכן טעמו שאף שהוא הביא פוסקים שמקילים בכלי אכילה כמו צלחות, אבל כיון שהטור סתם לאיסור שאין מניחים כלי אכילה בסוכה אחר אכילה, גם השו"ע סתם כמו הטור.

**אבל מה שנראה לי טעם נכון להקל** שאין צורך להוציא הצלחות של האנשים תכף ומיד לאחר שגמרו לאכול, הוא

לקנות כרים וכסתות כדי שהוא יוכל לישון בסוכה, ולא גרע מאדם שאין לו לולב ואתרוג שאומרים לו שילך לקנות כדי שיוכל לקיים את המצוה וגם כאן שיקנה כרים וכסתות כדי שיוכל לקיים מצות שינה בסוכה, ולמה כתב הלבוש שתלוי אם לו כרים וכסתות בתוך ביתו.

**ומסתבר שבאור דברי הלבוש הוא** שהגדר של סוכה הוא תשבו כעין תדורו, והיינו שאדם צריך לטרוח אחר המצוה של סוכה כמו שהוא טורח בתוך ביתו. ואם כל השנה קר לו באחד החדרים של ביתו, אז הוא לא נשאר בחדר הזה אלא אם כן יש לו כרים וכסתות כי למה שיהיה במקום שאינו נוח לו להיות שם. וכן לא ילך לקנות כרים וכסתות להיות בחדר זה שהרי יש לו חדרים אחרים להיות שם. ולכן כתב הלבוש שהוא לא צריך לקנות כרים וכסתות כדי לשבת בסוכה, שהרי גם בבית הוא לא יקנה כרים וכסתות לשבת בחדר מסוים.

**ולפי זה נראה שגם לענין להביא תנורים לחמם את הסוכה, הרי זה ממש דומה לענין של כרים וכסתות.** והיינו אם גם בתוך אחד החדרים של הבית הוא מביא שם תנורים כדי לשבת שם, אז גם בסוכה הוא חייב להביא תנורים כדי לשבת בסוכה. אבל אם בתוך הבית הוא לעולם לא מביא תנור מחדר לחדר, כי יש לו מזגן או יש לו הסקה שמחממת את הבית, אז גם לגבי סוכה אינו צריך להביא תנורים לתוך הסוכה, כי הגדר הוא תשבו כעין תדורו וגם כל השנה אינו נשאר

הסוכה, ואם כן מה שיך לפטרו משום מצטער בסוכה אם כל כך קל להביא חמום לסוכה.

**בשו"ע סי' תר"מ סע' ד' כתב בענין המצטער שפטור מן הסוכה וז"ל:** איזהו מצטער זה שאינו יכול לישן בסוכה מפני הרוח עכ"ל. ובבה"ל ד"ה מפני הרוח כתב וז"ל: וה"ה מפני הצינה במקומות הקרים וכדלעיל בסימן תרל"ט ס"ב בהג"ה ועיין בלבוש דאפילו יש לו כרים וכסתות להנצל מן הצינה ג"כ יש להקל דאין כל אדם יכול לטרוח בכל לילה להביאם שם ולמחר לפנותם [אם לא דיש לו מקום בסוכה להניחם שם לכל ימי החג וכן מוכח במ"א שם בסק"ז דבאופן זה לא נוכל לפטרו מחמת הטעם דצינה עי"ש] ודע דהסכמת רוב הפוסקים דמצטער פטור אף מאכילה כמש"כ המ"א בשם הב"י וע"כ נראה דיש ליזהר בזמן הקור שיהא לבוש בגדים חמים כשסועד בסוכה כדי שלא יהיה מצטער מחמת הקור ויהיה חשש ברכה לבטלה עכ"ל.

**מלשון הלבוש מוכח שהכל תלוי במציאות של האדם שיש לו הסוכה, והיינו אם יש לו כרים וכסתות ויש לו היכן להניחם בתוך הסוכה בלי לסחוב אותם כל יום לבית ובחזרה, אז אינו נחשב מצטער מן הקור. אבל אם יש לו טרחה לסחוב כרים או אם אין לו כרים וכסתות, אז הוא נחשב מצטער ופטור מן הסוכה.**

**ולכאורה דברי הלבוש קשים, שהרי גם אם אין לו כרים וכסתות בביתו, שילך**

שהס"ד של הגמ' היתה שהסכך לא היה עשוי לסכך על החלק החיצון אלא על הפנימי ולכן הוא פסול עבור החלק החיצון, אבל במסקנה הגמ' אומרת שהסכך כשר גם לחלק החיצון. ונראה הסברא בזה שלא צריכים לסכך לשם דבר מסוים אלא כל שיש כאן סכך הסוכה כשרה.

עוד כתבו תוס' שם שרש"י פירש דברי הגמ' לענין הדפנות והיינו לענין הדופן האמצעי וקמ"ל בגמ' שיכול לשמש גם לחלק החיצון עבור סוכה אחרת, ועל זה כתבו התוס' שדבר זה פשוט ע"ש.

עכ"פ למדנו מדברי התוס' שהוא דבר ברור שהסכך שבולט מסוכה אחת, אף שעיקר מטרתו הוא לסוכה מסוימת, בכל אופן הוא יכול לשמש גם לסוכה אחרת. וברור שצריך לעשות מתחת לסכך דפנות כשרות כדי להכשיר הסוכה שתחתיו.

אלא שישנה בעיה נוספת, והיא שכיון שהסכך קדם לדפנות יש כאן חשש של תעשה ולא מן העשוי. והיינו שצריך לבנות קודם דפנות ואחר כך להניח את הסכך כמ"ש הרמ"א סי' תרל"ה. אלא שיתכן דשאני התם שאין על הסכך שם סכך בלי שיהיו גם דפנות, אבל כאן הסכך נקרא בשם סכך כיון שהוא עשוי עבור סוכה אחרת. וכין שהוא סכך עבור סוכה אחרת הרי החלק הבולט כלפי חוץ מקבל דין של פסל היוצא מן הסוכה שנידון

בחדר שאין לו חמום של מזגן או הסקה ביתית.

כ"ג תשרי תשס"ד

### ענף א: סכך בולט מאחורי הדופן והוא מעל סוכה אחרת

מעשה בסוכה אחת בקומה עליונה אשר חלק מהסכך שעליה בלט על גבי סוכה שהיתה בקומה התחתונה, ונשאלתי אם מותר לשבת בסוכה התחתונה כי שמא הסכך של העליונה פוסל את התחתונה מדין - סוכה תחת סוכה.

בגמ' סוכה ט' ובשו"ע סי' תרכ"ח סע' א' מבואר שסוכה תחת סוכה פסולה. אמנם זה רק באופן שהתחתונה יכולה לקבל כרים וכסתות של העליונה. אבל אם התחתונה לא יכולה לקבל כרים וכסתות של עליונה אפילו על ידי הדחק, אז התחתונה כשרה. ובשאלתנו הרי אין אפילו מחיצות אלא סכך בלבד, ולכן ברור שאין לעליונה שם סוכה כלל וכלל, ומותר לשבת תחתיו כי אין כאן חשש של סוכה תחת סוכה.

### ענף ב: סכך בולט מאחורי הסוכה ובנה דפנות אחר כך

שאלה נוספת היא, מה הדין אם רוצים להשתמש בסכך שבולט החוצה מאחורי הדופן ואחר שהוא בולט הוא בונה סוכה מתחת לסכך כדי להשתמש בסכך עבור הסוכה השניה.

בגמ' סוכה י"ט א' אמרו לבראי לא עבידי. וכתבו שם התוס' ד"ה לבראי

כסוכה. וכן משמע קצת ל' התוס' שם שכתבו וז"ל: ס"ד לפוסלה לפי שאינה עשויה לצל קמ"ל דכשרה עכ"ל. והרי כל הפסול של סכך קודם לדפנות הוא משום שאינו לצל וכדברי המ"ב סי' תרל"ה ס"ק ט'.

ובאמת ד"ז לא גרע מהדין השני שמוזכר בגמ' והיינו שיש דופן אחד שיוצא מן הצד הפתוח של הסוכה ואף שיש שם רק דופן אחד שבולט אבל מותר לשבת שם תחת הסכך. ובאור הענין שאנחנו מחשיבים כאילו הסוכה נמשכת עד שם בגלל שהסכך מגיע עד שם. ואף כאן יש לומר שהסוכה נמשכת גם לאחורי הסוכה ושיש על הסכך הזה שם סכך אף שעדיין לא עשה את הדפנות של הסוכה.

ובשו"ע סי' תרל"א סע' ו' כתב וז"ל: קנים היוצאים לאחורי הסוכה כגון שאחורי דופן אמצעי בולטים קנים מן הסכך ויש בהם הכשר סוכה וצלתה מרובה מחמתה וג' דפנות כשרה אע"פ שהדופן האמצעי לא נעשה בשבילם אלא בשביל עיקר הסוכה שהוא לפנים ממנו עכ"ל. וכיון שלא הזכיר אחד האחרונים שיש כאן קולא מיוחדת דבכה"ג מותר להניח את הסכך לפני שנעשו הדפנות, נראה שהם לא סוברים חידוש זה.

והטעם לחלק בין המקרים הוא שאף שהסכך נחשב סכך כשר גם כאשר הוא עשוי לפנים הסוכה, אבל הוא נחשב גם סכך כשר לאחורי הסוכה. אלא שאינו עדיף מן הסכך הפנימי, והיינו כמו

שהסכך הפנימי חייב להיות קודם לדפנות כך הסכך כדי שלא יהיה תעשה ולא מן העשוי, כן הדבר לענין הסכך שבולט מן הסוכה לאחוריו גם צריך להקפיד בכך. והפוסקים לא הזכירו פרט זה כאן, ועכ"פ היו צריכים לומר שירים את הסכך ויניח מחדש שהרי הוא הניח קודם את הסכך הבולט ואחר כך בנה דפנות, וצ"ע.

היוצא מדברינו שצריך להקפיד שהסכך שבולט מאחורי הדופן האמצעי יהיו מתחתיו דפנות קודם שיבולט כדי שלא יהיה בזה הפסול של תעשה ולא מן העשוי, והיינו שלא יהיה מצב שהסכך עשוי לפני הדפנות. ואם הסכך בולט החוצה ואחר כך עשה לו דפנות, אז יגביה את הסכך מחדש לשם צל.

**ענף ג': קיר שיש לו דלתות פתוחות, אם מצטרף לדפנות הסוכה**

כמה פעמים נשאלתי לענין קיר של הסוכה שהוא עשוי מדלתות, אם מקום זה מצטרף לשעור סוכה. והדבר מצוי בסוכות שעושים במרפסת של הבית ואחד הדפנות הוא דלתות הזזה שנפתחים למרפסת.

וראיתי בספר הסוכה שהביא בשם כמה פוסקים שיש להקפיד שבזמן שהוא מניח את הסכך שיהיו הדלתות סגורות כדי שלא יהיה מצב שאין מספיק דפנות בעת הנחת הסכך. והוא מן הדין שהזכרנו לעיל שצריך שיניח קודם את הסכך ורק אחר כך יניח הדפנות. ואם אחר כך

ערב יום כפורים תשס"ג

**ענף א: אם צריך להגביה את הלולב  
פעמיים, אחת לקנין ואחת למצות  
לולב**

כידוע ביום ראשון של סוכות צריך לקיים ולקחתם לכם, ולכן כאשר אדם רוצה לצאת בארבעת המינים המהודרים של חברו, הוא צריך קודם לזכות בהם מחבירו ואח"כ יוכל לצאת בהם המצוה. ונשאלת השאלה אם צריך להגביה פעמיים, או שמא יכול לקנות וגם לקיים מצות לולב בבת אחת.

וכבר הביא מחלוקת הפוסקים בשאלה זו בספר ארבעת המינים עמ' תי"ז. וכתב שם בשם תוספת בכורים ששייך בזה שיצא בנטילה אחת כיון שהקנין וזה שיוצא בו יוצאים בבת אחת. ושוב הביא בשם שו"ת דברי מרדכי סי' נ"ז שפקפק בזה משום שלצורך קנין צריך להגביה טפח או ג' טפחים, אבל עבור מצות לקחת לולב כיון שהגביה משהו כבר קיים את המצוה.

אבל נראה לי שאין זו טענה, שאמנם כאשר אדם רוצה לקיים מצות לולב, די לו במה שהוא מגביה אפילו משהו, אבל כאן כאשר הוא מגביה את הלולב אינו יכול לקיים את המצוה כיון שעדיין לא זכה בלולב. ואם כן רק כאשר הגביה את הלולב בגובה של ג' טפחים וקנה אותו שייך לומר שהוא מקיים את המצוה. ונמצא ששני הדברים חלים בבת אחת,

חסרים דפנות עדיין לא נפסלת הסוכה וכמו שמוזכר לענין הגגון שמעל הסכך שדי בכך שהוא פתוח בעת שימת הסכך וכמו שכתב המ"ב סי' תרכ"ו ס"ק י"ט.

אבל לא הבנתי למה לא נכשיר את מקום הדלתות מדין צורת הפתח, שהרי כל דלת יש לה משקוף שנעשה כמו צורת פתח, ואם כן אף שהדלת פתוחה עדיין נשארה כאן צורת הפתח.

ובדין צורת הפתח בסוכה השו"ע סי' תר"ל סע' ב' וסע' ג' הזכיר את השמוש בצורת הפתח בסוכה שאין לה ג' דפנות ותליא אם עשוי בצורת ג"ם או שתי דפנות זו מול זו ע"ש. אבל הוא פשוט יותר מביעתא בכותחא שצורת הפתח מועיל להשלים את הדפנות של הסוכה וכמבואר שם בהדיא. ואם כן למה פסל ספר הסוכה כאשר הדלתות פתוחות ולא דיבר כלום לענין הצורת הפתח של הדלתות שהוא משלים מה שחסר בדופני הסוכה אם יש די בדופן עצמו.

ומסתבר שגם ספר הסוכה היה פשוט לו שהמשקוף יכול להשלים לדופני הסוכה מדין צורת הפתח כאשר יש די בדפנות, וכוונתו רק לדון כאשר אין די בצורת הפתח ואין שעור לסוכה בגלל פתיחת הדלתות. ועדיין צ"ע.

ולמעשה הדין הוא נכון שכל משקוף של דלת עשוי כמו צורת הפתח, ולכן הוא משלים לסוכה כאשר יש די בדפנות שצורת הפתח יכול להשלים את הסוכה.

והיינו שחל הקנין ובו זמנית הוא מקיים מצות נטילת לולב.

ועוד אני חושש שאם הוא יגביה את הלולב רק לשם קנין, הוא עלול להכשל בברכה לבטלה. וטעמי שהרי אף אם יחשוב שזה קנין ואינו לשם מצוה שמא מצות אינן צריכות כוונה כדאי' במג"א סי' תפט סק"ח והו"ד במשנ"ב סי' ס' סק"י וממילא אף שלא חשב לקיים מצות לולב הוא כבר קיים את המצוה. ואחר שיגביה את הלולב פעם שניה, יש כאן משום ברכה לבטלה כאשר הוא יברך אחר שכבר קיים את המצוה. וברור שיכול לכוון בפירוש לא לשם מצוה, אבל שמא הוא יטעה בזה.

ולמעשה נראה שהעיקר להלכה שאפשר לקיים את שניהם בבת אחת, והיינו גם לקנות הלולב במתנה על מנת להחזיר וגם לקיים מצות לולב. וכן נראה שהמנהג פשוט, כיון שבספר שערי דעה מהדו"ת סי' י"ט (הו"ד בס' ארבעת המינים שם) כתב שראה זקני ת"ח שהיו מגביהים ומניחים ושוב נוטלים, ומשמע ששאר העם לא עושים כן אלא סומכים שבבת אחת קונים וגם מקיימים מצות לולב.

**ענף ב: אם לעשות כדעת הגר"א**

**שאמר לכוון שלא לצאת עד אחר הברכה**

המ"ב בסי' תרנ"א ס"ק כ"ה הביא דעת הגר"א שסובר שהדרך הנכונה לצאת מצות לולב הוא על ידי שמגביה את

האתרוג כדרך גידולו ולא הפוך, אלא שהוא מכוון מראש שאינו רוצה לצאת ידי חובה עד אחר הברכה ע"ש. והשאלה היא אם באמת עצה זו מועילה, שהרי הדברי מרדכי הנ"ל ענף א' טען שהוא לא יצא כיון שבשעה שהוא מכוון לצאת בו אינו עושה מעשה נטילה. ותלה שאלה זו בדעת הרמב"ם שסובר שאם הובא לבית הקברות בשידה תיבה ומגדל ולא זו משם אינו חייב. ואם כן גם כאן בלי מעשה אינו נחשב שעשה דבר כיון שבתחילה לא היה מעשה מצוה ע"ש.

וחשבתי עצה לצאת גם דעת הדברי מרדכי, והיינו שאחר שיאמר את הברכה ינענע את הלולב, כנהוג. ואם כן הרי כל טענתו כי נטילה זו נחשבת בלא מעשה, והרי כאן שפיר יש מעשה של נענוע שהוא כמו מעשה חדש שמוכיח שהוא עושה מעשה נטילה. וזה ברור שלא צריך שהוא יגביה את הלולב ממקומו בשולחן, ושפיר יוצאים אם אדם אחר הניח את הלולב בידיו, אבל הוא הוא עושה כעת מעשה הגבהה אחר שהלולב כבר בידו. וזה טוב אף לשיטת השלטי גבורים (הו"ד בארבעת המינים עמ' תי"ח) שצריך הגבהה ממקום הנחתם, שהרי כאן הם כמונחים בידיו, ומשם הוא מגביה אותם גבוה יותר או מנענע אותם.

ולמעשה נראה נכון מה שכתב המ"ב כדעת הגר"א, שהרי בין כך כולם עושים נענועים אחר הברכה, ולכן אין שום חשש שמא לא יוצאים, כי יש כאן מעשה שהוא מכוון בו לצאת ידי חובה. ובזה גם מיושב

למדו הסלוק מפסוק שכל זמן שבין עיניך יהיו שנים ע"ש. ובענין הסילוק חשבתי שאפשר ללמוד מחליצת הנעלים שאנו חולצים קודם את הנעל השמאלית, וזה דומה לדברי המ"א. ואולי יש לחלק דבאתרוג ולולב ליכא ימין ושמאל ולא דמי לנעליים שכבוד הימני לחלצו בסוף.

וקושית הדגמ"ר היתה מדברי המ"א ס"ק י"א שהזכיר שיטול הלולב תחילה, אבל נראה דשאני התם שחייב להתחיל את המצוה כדי שלא יהא עובר דעובר, ולכן חייב לשים איזה דבר בידו כדי שיוכל לברך. וכיון שהברכה היא על נטילת לולב, ראוי שהלולב יתחיל את המצוה ראשונה. אבל מה שכתב המ"א שיטול האתרוג ראשונה, הוא כאשר לא יברך בין המינים, אלא יברך על שני המינים בבת אחת וכגון שמכוון שלא לצאת עד אחר הברכה, או שמברך ואחר כך הופך את האתרוג, או אם ברך לפני הנענועים.

והסברא לחלק בין הדברים הוא שכאשר הוא מברך ברכת לולב ומגביה אחד אחר השני, אז חייב להגביה את הלולב בראשונה כיון שהוא מוזכר בברכה, וכמו שכתב המ"ב סי' תרנ"א ס"ק נ"ד. אבל אם הברכה באה כאשר ארבעת המינים כבר בידיו, אז העדיפות היא להגביה את האתרוג ראשונה כיון שהוא נאמר בפסוק ראשונה. ובזה אין בכך כלום שהוא מברך על הלולב, כיון שבזמן הברכה כבר שני המינים נמצאים בידיו.

מנהגם של אלו הנוהגים כמו הגר"א ולא חוששים להגביה שנית.

### ענף ג: אם נוטל ראשונה לידו הלולב או האתרוג

פרט זה אם האדם נוטל ראשונה את הלולב או את האתרוג אינו מוזכר במ"ב. כתב המ"א סי' תרנ"א ס"ק ח' וז"ל: יטול תחילה האתרוג, וכשמסלק יסלק הלולב תחלה דומיא דתפילין, ולכן לא יתנו לחברו בידו אלא יניחנו ויתן לחבירו האתרוג, של"ה, עכ"ל. וראיתי מבארים שטעמו של המ"א משום סדר הכתוב שאמר "ולקחתם לכם ביום הראשון פרי עץ הדר וכפות תמרים", וכיון שהקדימה התורה את האתרוג, ואח"כ כתבה לולב ע"כ יש לקחת רק עם אתרוג. וגם כתב לסלק קודם את הלולב וכמו שמסלקים קודם תפילין של ראש כיון שמניחים אותו אחר תפילין של יד.

עוד הוסיף המג"א שלא יוכל לתת מידו ליד חבירו הלולב, שהרי הוא צריך קודם לתת הלולב, וחבירו צריך קודם לקחת האתרוג, ולכן יניחנו על השולחן כאשר רוצה לתת לחבירו, ואז יניח קודם הלולב, וחבירו יקח מן השולחן קודם את האתרוג.

אבל בהגהות הדגול מרבבה הקשה על דברי המ"א ממה שכתב בעצמו בס"ק י"א שיקח הלולב בידו קודם האתרוג. ועוד הקשה שברמב"ם ותו' ורא"ש ובטור מפורש שיקח הלולב מקודם. וגם לענין הסלוק כתב שאין ללמוד מתפילין שהרי

את האתרוג לידו.

היוצא מדברינו שיש חילוק איך רוצה לקיים מצות לולב. ואם רוצה לעשות כמו הספרדים שמברכים לפני הגבהת האתרוג, אז ודאי שיטול קודם הלולב בידו ויברך על נטילת לולב. אבל אם עושה כמו המנהג שנוטל שניהם בידו ואחר הברכה הופך את האתרוג, אז יטול האתרוג בידו ראשונה. וכן אם מכוון שלא לצאת עד אחר הברכה, יש להגביה את האתרוג ראשונה. ובסילוק מידו ודאי שנכון לסלק קודם הלולב כיון שמצאתי שגם הפמ"ג סי' תרנ"א א"א ס"ק ח' הסכים לזה.

ולפי דברינו מתישבים קושיות הדגמ"ר על דברי המ"א, שהרי בכל מקום שמוזכר שיטול לולב תחילה, מדובר שמברך אחר נטילת הלולב, ולפני נטילת האתרוג, שבזה ודאי צריך ליטול לולב תחילה מכיון שנוסח הברכה הוא על נטילת לולב, וכדברי המ"ב סי' תרנ"א ס"ק נ"ד. וכן אם מברך לפני נטילת הלולב כלל, שייכת הסברא הזאת, שחייבים ליטול הלולב קודם. אבל באופן שמכוון שלא יצא עד אחר הברכה או שהופך את האתרוג אחר הברכה, בזה שפיר שייכים דברי המ"א שקודם יטול



הגאון הגדול רבי אליהו ב"ץ זצלה"ה  
אב"ד ור"מ קה"ל יטב לב' ד'סאטמאר בני ברק  
ובנעל השו"ת 'ראש אליהו'

## אב המחזיר חובו לבנו בתוספת סכום עבור דירתו החדשה, האם יש בה משום ריבית

הגמ"ח אין הגבאי מחויב לשלם להגמ"ח, אלא הוא פשוט איש נאמן שעוסק בכסף הזה להלוות לאחרים ולדאוג שכל הלווים ישלמו בחזרה כל הלוואה, אבל ודאי שאם יקרה שלא ישלמו הכסף וילכו לאיבוד אין על זה אחריות ואף אחד מהגבאים לא ישלם הנזק, ועל כן אין כאן בעל הבית שאפשר לומר עליו 'שהוא המלוה', וממילא אין כאן ריבית מהלוה למלוה.

ובאמת: אפילו לפי מה שכתבתם מרוב תהלוכות הגמח"ם הנהוג במדינת אמעריקא, הרי גם שם אין ריבית מלוה למלוה. כי לפי דבריכם הרי אנשים מלווים כספים להקופה לזמן ארוך תמורת מה שיכניסו את הכספים לחשבונם הפרטי בבאנק, וקופת הגמ"ח מכניסים את כל המעות לבאנק, ואת הרווחים מרוויחים אנשי הקופה או המוסד וכדומה, והגבאים מלווים הלוואות להמכניסים בקופה או לשאר אנשים, וזהו בעיקר מטרת הגמ"ח, ולא לאסוף כספים ולהלוות וכו', עכ"ד.

הנה לא הבנתי בדיוק איך זה מתנהג. כי אם האנשים מלווים הכספים להקופה

בעזה"י, שלהי חודש תמוז שנת תשע"ב לפ"ק. לכבוד האברך החשוב חו"ב, לן באהלה של תורה, עוסק בחלכתא גבירתא, הירא וחרד וכו', ה"ה מוהר"ר יואל פאוועל הי"ו, איתן מושבו בעיר ואם בישראל 'זויליאמסבורג' יצ"ו.

אחרי דרישת שלומו הטוב כיאה, הנה קבלתי לנכון מכתבו אשר בו דן על תשובתנו שנדפסה בקובץ אור ישראל (חודש ניסן שנת תשע"ב). ואשר יהיה נדפס אי"ה בספרי ראש אליהו חלק ד'), בענין האם מותר לגבאי של הגמ"ח להלוות ריבית לאנשים שונים ולבקש מהם שיתנו לו (להגבאי) ריבית עבור זה.

### א.

בהשגת השואל על דברינו בתשובה הקודמת

הנה פליאה לי על מה שכתב שלא הארכתי לבאר טוב עניני תהלוכות הגמ"ח במה שדנתי בו. דהלא כתבתי שם מפורש: שכסף הגמ"ח אינו של הגבאי ואינו מוטל על אחריותו, והיינו, שאם הלווין לא ישלמו הלוואתם בחזרה לקופת

סעיף ז') ולספר חכמת אדם (והוא בכלל קל"א ס"ה ס"ו). אך המהרא"ל שמוכר בדרכי תשובה (סימן ק"ס סקי"ט) חולק, וסבירא ליה, דברגיל עמו לתת לו תמיד בדרך מתנה כסך זה גם בלא הלואה - וכלל אינו מכוין עתה לריבית, שרי. וכן כתב בכנסת הגדולה (סעיף י"ז) בשם מהר"ם וכו'. רק כתבתם, דאפשר לצדד לצרף דברי המחנה אפרים (הלכות מלוה ולוה סעיף י"ז), דכשפרש שנותן לשם מתנה מותר בריבית מאוחרת, והכי נמי בשעת פרעון דדינו כמאוחרת כמו שכתב החות דעת (סימן ק"ס סק"ב) ושע"ד (סימן ק"ס סק"א) וכו', עד כאן תוכן דבריו.

דברי הטור, ודברי הרמב"ם בג' מקומות בענין רבית בשעת - או לאחר - הפרעון, ופריטיהם הנה, בזה יש לבאר מקודם מקור הדברים בזה. דבטור (ריש סימן ק"ס, יו"ד חלק ב', א:) כתב: ואפילו אם הלואה נותן לו יותר מדעתו בשעת הפרעון שלא התנה עמו ואינו אומר לו שנתנו לו בשביל רבית אסור, אף על פי שרש"י מתיר בזה - וגם הרמב"ם כתב להיתירא, לא נהירא לאבי אדוני הרא"ש ז"ל, עכ"ד. ואחר כך (שם ב.) כתב הטור: וריבית מאוחרת נמי אסור וכו', מאוחרת - לאחר שהחזיר לו מעותיו, היה משלח לו ואמר 'שבביל מעותיך שהיו בטלות אצלי'. ויראה, שאינו אסור אלא במפרש שבביל זה

לזמן ארוך, הרי כבר יש קופה מלפני זה, אם כן איך נעשה הקופה עם כסף, מי הקים קופה זו, האם יש בעל הבית על הקופה ששייך לו הכסף, וגם האם הריווח שבא מהבאנק - זה עובר לאיזה בעלות, ואם זה עובר לאיזה מוסד וכדומה ומזה הוא דמלוים הכסף, הרי זה כמעות של יתומים והקדש, ואז גם כן אין כאן מלוה כי הוא מעות הקדש, ועל כן איני יכול להשיב לכם בירור הדבר עד שתכתבו לי כל פרטיה בדיוק איך נתהווה הקופה ולמי שייך עכשיו, והאם יש אחראי על זה - שבאם לא יחזירו הלויים את הכסף להקופה יצטרך הוא לשלם הנזקים.

## ב.

ועל דבר שאלתכם השניה באב שלוחה כסף מבנו שאינו סמוך על שולחנו - בלי זמן פרעון. ועכשיו קנה הבן דירה חדשה ועל כן רוצה האב להעניק לבן מתנה עבור הדירה החדשה, ונפשו בשאלתו: האם יכול ליתן לו 'טשעק' בסכום יותר גדול ממה שחייב לו, שבזה יכלול פרעון לחוב וגם המתנה שרוצה ליתן לו. וכתבתם, שזה דבר פשוט דיש לאסור מדין מוסיף בשעת פרעון, כיון דדעת הרא"ש (שהועתק לקמן ריש ד"ה הנה בזה) לאסור וכמובא בשולחן ערוך (סימן ק"ס סעיף ד' א') וכן ציינתם בשולחן ערוך הרב (והוא בהלכות רבית והלכות עיסקא

א. שכתב המחבר: אפילו אם הלואה נותן לו יותר מדעתו בשעת הפרעון, שלא התנה עמו ואינו אומר שנתנו לו יותר בשביל ריבית, אסור, ע"כ.

משלח לו, אבל בסתם מותר. והרמב"ם אסר אפילו בסתם. ובס"ה (ובספר המצוות) כתב, בדבר מועט מותר בסתם - שאינו ניכר שבשביל ההלואה הוא עושה. אבל בדבר מרובה, אפילו בסתם נמי אסור וכו', עכ"ד.

ולפני לכתנו הלאה, כדאי להביא דברי הרמב"ם מה שכתב בזה בשלשה מקומות, ושעל זה נביא דברי הפוסקים הדנין בדבריו.

(א) בפרק ד' מהלכות מלוה ולוה (הלכה ט') כתב: תלמידי חכמים שהלוו זה את זה ונתן לו "יתר" על מה שהלווה ממנו, הרי זה מותר, שהדבר ידוע שלא נתן לו אלא 'מתנה', שהרי הן יודעין חומר איסור הרבית, עכ"ל.

(ב) ושם בפרק ה' הלכה י"א כתב: אסור להקדים את הרבית או לאחר אותו, כיצד, נתן עיניו ללוות ממנו והיה משלח לו סבלונות בשביל שילוהו, זו היא רבית מוקדמת. לזה ממנו והחזיר לו מעותיו, והיה משלח לו סבלונות בשביל מעותיו שהיו בטלין אצלו, זו היא רבית מאוחרת. ואם עבר ועשה כן, הרי זה אבק רבית, עכ"ל.

(ג) ובפרק ח' (הלכה ט') כתב: הלוקח חטים ארבע סאין בסלע וכן השער, ונתן לו את המעות. וכשבא לגבות את החטים לאחר זמן, הוסיף לו במדה ונתן לו יתר, הרי זה מותר, שהרי ברצונו הוסיף לו ואילו רצה לא הוסיף, שהרי לא היה שם

תנאי, עכ"ל הרמב"ם.

ג.

תירוצי: המגיד משנה - הל"ח משנה - המשנה ל"מ"ד, בסתירת דעת הרמב"ם שבג' המקומות הנ"ל

והנה, המגיד משנה על הרמב"ם בפרק ד' (בד"ה ת"ח שהלוו) הנ"ל מפרש דברי הרמב"ם בהיתירו לתלמידי חכמים, שהוא דוקא בלוה סתם, שאין המלוה מתנה דבר אלא הלוה נותן לו יותר וכו', עיין שם. ולכאורה יוצא מזה, דאפילו בסתם אינו מותר רק בתלמיד חכם ולא בעם הארץ. והל"ח משנה שם (ד"ה ת"ח) כתב, שמדברי הרמב"ם ז"ל נראה, דמיירי דווקא כשלא אמר בשעת נתינה שהוא בשביל מעותיו, שהרי כתב 'שהדבר ידוע שלא נתן לו אלא לשם מתנה', ואם כן מה הפרש יש בין 'תלמיד חכם' ל'עם הארץ', שהרי הוא כתב בפרק ח' לגבי הדין דחטים, דכשנותן לו יותר הרי זה מותר כיון שברצונו הוסיף לו. שמזה נראה, שאפילו ל'עם הארץ' מותר. ועל זה כתב לחלק בין הדברים, דשאני התם דהוי מקח וממכר, וכן חילק הנימוקי יוסף שם בתירוץ קושיא אחרת גם כן וכו', עכתו"ד הל"ח משנה. הרי לפי התירוץ של הל"ח משנה יתכן, שבאמת בהלוואה יש חילוק בין תלמיד חכם לעם הארץ, דאפילו בסתם אינו מותר רק לתלמיד חכם ולא לעם הארץ. ועיין עוד בדברי הל"ח משנה (שם הלכה י"ג בד"ה הורו) דמחלק בין תלמיד חכם, דאם הוא בסתמא עדיף

מאמירה בפירוש של העם הארץ<sup>2</sup>, דאף על גב דאומר 'בפיו' אין כן 'בלבו', ע"כ.

ובדברי הרמב"ם אלו כתב בספר התרומות בשם יש מדקדקים<sup>3</sup> שדייקן מלשון הרמב"ם, דמיירי, דלאחר פרעון הוא נותן לו יותר והוא כמו רבית מאוחרת וכו', והוא שיהיו שניהם - היינו המלוה והלוה תלמידי חכמים, דהוי ליה כבני חבורה שאין מקפידין זה על זה. הרי יוצא מדבריו, דלהרמב"ם מותר ליתן יותר רק: (א) אחר הפרעון. (ב) וגם רק לתלמיד חכם. (ג) והיינו ששניהם יהיו תלמידי חכמים. ומשמע מזה: דהא לסתם אנשים אסור ליתן יותר אפילו לאחר הפרעון.

והנה. הלחם משנה (פרק ה' הלכה י"א בד"ה אסור להקדים) הנ"ל הקשה דברי הרמב"ם אהדדי. דשם בפרק ה' כתב, דאפילו שלח לו בסתם ולא פירש ואמר לו שהוא בשביל מעותיך שהיו בטלות אצלי שאסור. וכן בפרק ד' הלכה ט' הנ"ל כתב, דבתלמיד חכם מותר, ומשמע דלכולי עלמא אסור, ושם פירש דבריו הרב המגיד ז"ל (הנ"ל ריש ד"ה והנה המגיד) דאיירי בשעת הלוואה סתם שלא הזכיר לו כלל, ומכל מקום אפילו שהיה סתם בשעת הלוואה וסתם בשעת

פרעון, דווקא בתלמיד חכם מותר אבל לכולי עלמא אסור, והוא מסכים למה שכתב כאן, ורק דלזה קשה מלשון המשנה דקאמר בשכר מעותיך וכו'. אבל קשה לזה מהדין (דפרק ח' הלכה ט' הנ"ל) דלוקח חטין וכו' דמתיר, והוא היפך ממה שכתב כאן ובפרק ד'. ואפשר היה לחלק ולתרץ: דבפרק ח' הוי דרך מקח וממכר, והכא הוי הלוואה, אבל אחר כך מביא את דברי הטור בסימן ק"ס שהבין בדברי הרמב"ם במה שכתב בפרק ח' לגבי לוקח חטים וכו', דמתיר אפילו "בהלוואה ובשעת פרעון", וממילא לדידי' שוב תקשה ממה שכתב הרמב"ם בפרק ח' אל מה שכתב הרמב"ם בפרק ד' ובפרק ה'. ובפרט, שהטור כתב שם באותו סימן בשם הרמב"ם גבי רבית 'מאוחרת' שאוסר אפילו בסתם, ואם כן דברי הטור סותרים זה את זה בהבנת הרמב"ם ז"ל.

עיינ שם שלכן מתרץ קושיא זו, דיש חילוק בין הרב המגיד ז"ל לבין הטור בהבנת הרמב"ם. דהרב המגיד מפרש דברי הרמב"ם לחלק בין אחר הפרעון לבין בשעת הפרעון וגם מחלק בין מפרש לסתם, ובשני חילוקים אלו יתיישבו שתי

ב. ובעצם דין זה של הלוואה בתלמיד חכם בריבית, יש כמה פשטים וחילוקים בספר שיטה מקובצת (בבא מציעא עה.). ואין להאריך בזה כאן, וכן בספר התרומות (שער מ"ו חלק ד' סעיף ב') דן בזה, דהלא כתבו הטעם (בהיתר תלמיד חכם שהלוו זה את זה), משום דהם יודעים דרבית אסורה ועל כן מתנה הוא דקיהבי להדדי. הלא אין לך תינוק בישראל של בית רבן שלא ידע ידיעה זו שהרבית אסורה, ולפי זה כולן תלמידי חכמים בדבר, ולפי זה אין נמצא אדם שלא יהא מותר להלוות בריבית לחבירו, אחר שלמדו ושנו תורת המלוה והלוה, וזה ודאי דבר תימה הוא. עיינ שם מה שכתב עוד בזה.

ג. והוא בשיטה מקובצת בגמרא שם בשם הר' נתן ב"ר מאיר.

סתם בשעת ההלוואה, אלא בשעת ההלוואה פירשו שיתן לו יותר, ומשום הכי דווקא בתלמיד חכם מותר ולא לכולי עלמא, כך יוצא מדברי הלחם משנה.

וכן המשנה למלך בפרק ה' שם (ד"ה אסור להקדים) הקשה דברי הטור אהרדי, ומביא, דכבר הקשה כן בשו"ת מהריב"ל (חלק ג' סימן ס"ה) שכתב בשם רבני פרובינצ"א לחלק: דלאחר פרעון גרע טפי מבשעת פרעון, דבשעת פרעון לא מינכרא מילתא דמשום ביטול מעותיו מוסיף לו, אלא ברצונו. אבל באם כשהחזיר לו מעותיו לא הוסיף לו ואחר כך משגר לו, מינכרא מילתא ודאי דהוא משום ביטול מעותיו, כגון דחזא למלוה דלא מיפייס מיניה ולהכי שדר ליה ואסור. וכן מביא זה מדברי בעל גידולי תרומה (חלק ג' סימן י"א), עיין שם הסברו. וכן מביא עוד חילוק בשם המהריב"ל ודן בדבריו וגם העיר על זה. ועל כן כתב, דנראה לו, דהכא (בפרק ה') מיירי גבי איסורא דלוה, דקאמר דאם נתכוין לרבית אפילו שהוא לאחר פרעון אסור, אבל לעולם, דהמלוה מותר ללוקחו דאחזוקי אינשי ברשיעי לא מחזיקינן, אבל הלוה אסור ליתן כשהוא מתכוין לריבית אפילו כשהוא אחר הפרעון וכו' כמו שכתב בעל התרומות בחלק ג' סימן י"ז. ומפרש את כוונת הטור בשם הרמב"ם, דבסתם שרי אפילו בשעת פרעון היינו למלוה ומשום דאחזוקי אינשי ברשיעי לא מחזיקינן, והשתא

הלשונות, דלדעת הרב המגיד גבי רבית מאוחרת אוסר הרמב"ם בפרק ה' משום דאיירי במפרש, ובפרק ח' התיר משום דאיירי בסתם שהוסיף מדעתו סתם, ומשום דבפרק ד' איירי נמי בסתם ד' הוצרך הרב המגיד לחלק בין בשעת פרעון לאחר הפרעון ליישב ההוא דבפרק ד', כיון דבפרק ח' מיירי אחר הפרעון ואילו בפרק ד' מיירי בשעת הפרעון ולכך כתב הרב המגיד וחילק בין שעת פרעון לאחר הפרעון וכו'.

אבל הטור סובר בדעת הרמב"ם ז"ל דאינו מחלק בין סתם למפרש, וגם אינו מחלק בין שעת הפרעון לבין אחר הפרעון וגם רש"י ז"ל אינו מחלק בכך. ולדעת הטור, מה דהרמב"ם אוסר בסתם היינו כשמתכוין לכך בלבד לשולחו, ובשביל כך הוא אסור. ומחלק בין המקבלו - שעבורו מותר לקבל כיון דהוא בסתם, לבין הנותן דלדידיה אסור אם הוא מתכוין לכך. וכן אם מוכיחין הדברים שבשביל כך הוא עושה: הרי זה אסור אף לקבלו ממנו ודמי למתנה מרובה, דאם ניכרין הדברים שבשביל כך עושה, ודאי דאסור. אבל בפרק ח' איירי שלא כיון לכך ואין מעשיו מוכיחין שבשביל כך עושה, ועל כן שרי. וכן בפרק ד' לגבי תלמיד חכם שהלוו וכו', ודאי דאם היה בסתם הן בשעת הלוואה והן בשעת פרעון, ודאי דאפילו לכולי עלמא מותר, ומה דלא התיר שם אלא לתלמיד חכם, הוא משום שלא היה

ד. ובכל זאת אנו רואים דהרמב"ם אסר שלא בתלמיד חכם.

אשמעין רבינו, דלמלוה, כל שהוא בסתם ואפילו בשעת הפרעון שרי. וללוה, כל שהוא מתכוין לרבית, אפילו אחר הפרעון אסור. ואחר שנושא ונותן גם בדברי המהר"א ששון ובדברי המהר"ד ׳ן נחמייאש שמובא במהר"א ששון, כתב עוד שם: דלדרכו שכתב בפירוש דברי הרמב"ם, אינו אסור אלא ללוה ובמתכוין, ואילו לבעל התרומות אפילו בלא מתכוין אסור, עיין שם.

ד.

יישוב הב"ח בסתירת הטור בהבנת

דעת הרמב"ם

ועיין עוד בדברי הב"ח (יורה דעה סימן ק"ס, ב. ד"ה ומ"ש והרמב"ם) שגם כן הקשה כנ"ל בדברי סתירת הטור בפירוש הרמב"ם, ואחר שדן הרבה בזה שם, כתב בהאי לישנא: שוב נראה לפי עניות דעתי, דודאי דעת רבינו הוא. דלהרמב"ם נמי רבית מאוחרת אסור למלוה לקבל מהלוה בסתם כי היכי דאסור ללוה לשלוח לו בסתם, אלא דמחלק, דאין אסור אלא בנודע ומפורסם דמשלח לו בשביל מעותיו שהיו בטלות אצלו - ולכך נקט מתניתין דנתן לו על ידי שלוחו ולא נקט דהוא עצמו נתן למלוה, אלא ודאי דהא דנקט היה משלח לו לאורויי, דעל ידי השליח נתפרסם שלא היה משלח לו אלא בשביל מעותיו שהיו בטלות אצלו, אלא דכשנתן השליח למלוה - נתן לו בסתם, וכיון דנודע

ומפורסם שבשביל מעותיו הוא משלח לו לפיכך קרינן ליה רבית 'מאוחרת' וגם המלוה יודע שכך נתפרסם, לפיכך איכא איסורא בין ללוה בין למלוה. אבל היכא שנותן הלוה למלוה מדעתו יותר - ולא נודע ולא נתפרסם שנותן לו בשביל מעותיו, התם סבירא ליה להרמב"ם דשרי אפילו בשעת הפרעון בין ללוה בין למלוה, דכיון שנותן לו בסתם ולא נודע שבשביל מעותיו שהיו בטלות אצלו הוא נותן לו, איכא למימר 'מתנה בעלמא היא' ואינו בתורת רבית כלל, ודו"ק, עכ"ל הב"ח.

ה.

סיכום כל השיטות הנ"ל בקוצר  
אמרים

תורת המורס מכל האמור:

א. איכא סתירה בדעת הרמב"ם בפרק ד' שלא התיר ריבית אלא 'לתלמידי חכמים', לדעתו בפרק ח' שמשמע שבכל ענין - אף 'בעם הארץ' מותר.

ב. כמו כן איכא סתירה בדעת הרמב"ם שבג' מקומות הנ"ל - פרק ד' - פרק ה' - פרק ח'. דבפרק ח' משמע דעתו דמותר ריבית 'שבסתם' אף 'בשעת' הפרעון. ואילו בפרק ד' ובפרק ה' משמע דעתו, דריבית מאוחרת שאסור - הוא אפילו בסתמא כשאינו מפרש למלוה שהוא בשביל מעותיו שהיו בטילין אצלו וכדומה.

והנה:

(א) על הקושיא הא' הנ"ל מפרק ד' לפרק ח', מתרץ הלחם משנה, דבפרק ח' מדובר ממקח וממכר ולא מהלואה כלל, ואילו בפרק ד' מדובר מהלואה, שבזה חמור יותר.

ולפי דברי הלחם משנה הללו וכן מדברי המגיד משנה בפרק ד' שם וכן מדברי הספר התרומות, יוצא: שריבית מאוחרת מותר רק: (א) לתלמידי חכמים. (ב) ורק בסתמא שאינו מפרש שהוא בשביל מעותיו וכו'. (ג) ורק כשהוא לאחר הפרעון ולא בשעת הפרעון - בזה מותר 'להלחם משנה' גם לעם הארץ, ודו"ק. (ד) ורק כששניהם - גם הלואה וגם המלוה - המה תלמידי חכמים.

(ב) כמו כן, בסתירה הב' הנ"ל שבדברי הרמב"ם מפרק ד' ופרק ה' מול פרק ח', מתרץ הלחם משנה לפי הרב המגיד, דהשינוי מפרק ה' לפרק ח' הוא, דבפרק ה' מיירי שמפרש בשעת ההוספה, ולהכי אסור. ואילו בפרק ח' מיירי בסתמא ואינו מפרש. והחילוק בין פרק ד' [שבו גם כן מדובר מבסתמא ושאינו מפרש - ועם כל זאת אסור] לפרק ח', הוא משום, דאף גם כשהוא בסתם אינו מותר אלא כשהוא לאחר הפרעון - שבהא מדובר בפרק ח' - ולא כשהוא בשעת הפרעון - שבהא מדובר בפרק ד' - ולהכי אסור שם (לעם הארץ) אף בסתמא ואינו מפרש.

(ג) ואילו להטור התירוץ הוא אחרת, דאינו תלוי בין 'סתם' לבין 'מפרש' או בין

'בשעת' הפרעון או 'לאחריה', אלא תלוי, אם מעשי הלואה מוכיחין כוונתו שמוסיף לו בשביל מעותיו שהיו אצלו וכבפרק ה' - דאז אסור. לבין אם הוא בסתמא ואין ניכר כוונתו כלל, דאז מותר וכבפרק ח'. וכן הא דפרק ד' דהותר לתלמיד חכם, הוא משום דפירש בשעת בשעת ההלואה שיתן לו יותר, ואין הכי נמי, אם הוא בסתם הן בשעת ההלואה והן בשעת הפרעון ובלא כוונה מוכחת, אז מותר אף לכולי עלמא.

(ד) ולהמשנה למלך, אין החילוק בין 'בשעת' הפרעון לבין 'לאחר' הפרעון, אלא החילוק הוא בין אם מדובר מצד הלואה לבין אם מדובר מצד המלוה. דמצד הלואה אסור לתת לו ריבית כזה, אף כשהוא בסתמא ואינו מפרש כלל, ואף כשהוא לאחר הפרעון - ושמוזה מדובר בפרק ה'. ואילו מצד המלוה, לו מותר לקחת בסתמא אף שהוא בשעת הפרעון וכו'.

(ה) להב"ח אין תלוי אלא בין אם יש פירסום להוספת הלואה בתשלום החוב, דאז אסור בין ללוה ובין למלוה, לבין אם אין פירסום כלל מזה, דאז מותר אף אם הוא בשעת הפרעון ואף ללוה מותר לתת (ולא רק שלמלוה מותר לקבל).

ו.

מסקנת הדברים - למעשה

נחזור לשאלתינו. דלפי זה יש לומר,

דבנידון דידן:

[א] הרי האב נותן לבנו 'טשעק' הכולל

במתנה לבית החדש, אז יש להקל.

ואולי אפשר לומר בכוונת השולחן ערוך הרב (שם) במה שכתב "שכל מה שנותן בשעת הפרעון יותר מחובו, נראית כריבית". דהיינו בסתמא, אבל במקרה של אב ובנו - כשקונה דירה חדשה שמקובל הדבר כן ובפרט כשאין ברירה אחרת. אז יש מקום לסמוך על זה כי הרי זה כהיפך כוונה, ודו"ק.

ועיין עוד בשו"ת אבני נזר (יורה דעה חלק א' סימן קמ"ו. ובסימן קנ"ה). ועיין עוד במחנה אפרים (הלכות מלוה ולוה סימן י"ז) מה שכתב לתרץ קושיות הבית יוסף בסימן ק"ס, דכל שפירש ואמר לו שהוא לשם מתנה ליכא איסורא כלל, ולא קאסר אלא היכא דיהבי בשכר מעותיו, אבל בשביל מתנה, דמי לתלמידי חכמים שמוותרים ללוות זה מזה ברבית, דכיון דידעי באיסורא - לא קא יהבי אלא לשם מתנה, והוא הדין בעל הבית כל היכא דפירש לשם מתנה. וכתב, דאינו נראה לו מה שחילק בין הלואה למקח וממכר, ומדייק זאת מדברי הרמב"ם בפרק ד', עיין שם.

ועל כן בוודאי יש מקום להתיר הדבר. רק אולי כדאי שיכתוב לו האב כמה מילים במכתב מצורף - או על הטשעק גופא, דסך זה הוא 'פרעון' וסך היותר

ב' הסכומים ביחד - ואינו מפרט לו שהוא "בשביל מעותיך" וכדומה ה'.

ב] וכן אינו שולח את הטשעק לבנו על ידי שליח, וממילא אינו מתפרסם הדבר י'.

ג] וגם הנידון הוא, דהאב נותן לבנו, אשר דבר זה ידוע ומובן שמדרך האב לסייע את בנו כשקונה דירה והוא נצרך שיעזור לו בהוצאות הקניה כנהוג.

ד] ומה גם שלכאורה יש מקום לחלק בין שני אנשים סתם לבין אב ובנו, (א) שבדרך כלל האב מלוה להבן ואינו לוקח ממנו ריבית. (ב) ובפרט כשהבן קונה דירה חדשה, מקובל דבר זה שהאב מתחשב עם זה ונותן לבנו השתתפות בהוצאות, אם כן הרי זה בולט להיפך שאין כאן משום ריבית כלל, וממילא נקרא 'מפורסם הדבר' להיפך, והוא כמו תלמיד חכם שמלוין זה את זה ז'.

ה] ובאמת וודאי אם אפשר לצאת כל הדיעות ולהפריד את שני סוגי הכספים וכדעתם - עדיף. אבל אם אינו יכול מאיזה סיבה שהוא או מצד החוק שבאותו המקום וכדומה - להפריד את הממון שהוא לתשלום ההלוואה לבין הממון שנותן לו

ה. וכדנתברר לעיל: שאם היה כן, היה סיבה טובה לאיסור.

ו. וכדנתברר לעיל בדברי הב"ח, שבכהאי גוונא שפיר מותר.

ז. שנתברר לעיל דבהם קיל מאוד כל הענין הזה - ועל כמה פרטים.



על זה ומתיר באם הלוח ממילא רגיל לתת לו תמיד מתנה כסך הזה, וכלל אינו מכוינ עתה לריבית \* המחנה אפרים ס"ל, דכשפרש שנותן לשם מתנה מותר בריבית מאוחרת וכו' \* העתקת דברי הטור בהסבר ריבית מאוחרת \* העתקת דברי הרמב"ם בג' מקומות בהל' מלוה ולוה ע"ד ריבית מוקדמת או מאוחרת, (ענף ב').

(ב) מדברי המגיד משנה והלחם משנה יוצא, דהיתר הרמב"ם דתלמידי חכמים להלוות בריבית זה לזה אינו אלא בסתם ולא כשפרש, ואף גם זאת רק לתלמידי חכמים ולא לעם הארץ, ובמקום אחר בדברי הלחם משנה מבואר, דבתלמיד חכם בסתם - עדיף מאמירה בפירוש של עם הארץ שנותן בתורת מתנה, והביאור בזה \* הערת בעל התרומות, דאמאי אסור הריבית בסתם לעם הארץ והלא אין לך תינוק של בית רבן שאינו יודע מאיסור ריבית ובוודאי מתכוין לשם מתנה \* לפי היש מדקדקים יש עוד ב' תנאים בהיתר ריבית שבתלמידי חכמים: (א) שרק כשנותנים התוספת לאחר הפרעון, ואף גם זאת רק לתלמיד חכם וכנ"ל, (ב) וכן רק כששניהם - היינו הלוח והמלוה הם ת"ח \* קושית הלחם משנה בסתירה שבדברי הרמב"ם גופא בענין תוספת נתינה בסתם בשעת הפרעון האם אסור משום ריבית או לא, ותירוצו איך שמסביר החילוקים בין הבנת הטור בדעת הרמב"ם לבין הבנת הרב המגיד בדעת הרמב"ם \* יישוב המשנה

מזה הוא 'מתנה לכבוד קניית הבית', שדבר זה הוא מקובל - שאם הבן קונה בית חדש אז ההורים משתתפים בהוצאות.



ובזה נסיים את דברינו: דודאי אם אפשר לצאת כל הדיעות וכל השיטות שלא יהיה חשש ריבית מה טוב ומה נעים, אבל יתכן שהשאלה הוא כשאי אפשר לעשות כן מאיזה סיבה שלא יהיה: אם משום הפסד כסף - אם משאר סיבות שונות, שמוכרח לתת לו סכום זה בטשעק אחד, הרי יכול לסמוך על מה שכתבנו להתיר, ובפרט שיש סברא חזקה לומר, דגם השולחן ערוך הרב והחכמת אדם ודעימיה יסכימו בנידון דידן שזה נחשב כדבר מפורסם שאין כאן כונת ריבית בכלל, כי נהוג כן וכנ"ל.

ולא ראיתי להאריך יותר בזה, ועל כן פה אשים קנצי למילי.



וה' הטוב יצילנו משגיאות, ויורנו מתורתו נפלאות, וישמור אותנו מכל רעות, ומכל מכשול וטעות. ונזכה במהרה לאורו ברוב רחמיו וחסדיו אכ"ר.

הכו"ח בהערצה והערכה  
הק' אלי' ב"ץ

תמצית וקיצור כל האמור:

(א) דעת הרא"ש לאסור תוספת בשעת פרעון החוב אף כשבאמת מתכוין בהוספה לשם מתנה \* המהרא"ל חולק

פירסום על הוספת המעות, דאז מתיר הרמב"ם אף בשעת הפרעון ואף ללוה מותר כמו שמותר למלוה וכו', (ענף ד').

ד) סיכום בקצרה ובסדר היטב, יסודי הקושיות שבתוך דברי הרמב"ם גופא בפרקים ד' - ה' - ח', וסיכום כמה מהלכי האחרונים ביישוב כל הסתירות הללו, (ענף ה').

ה) מסקנת הדברים למעשה: להתיר הענין שבנידון דידן מכח ד'צדדים להקל, ורק שוודאי עדיפא באם אפשר להאב להפריד שני סוגי הכספים ולא לתתם ביחד, ואף אם אי אפשר לו, אז על כל פנים כדאי שהאב יצרף פתק הכתוב בו, שסכום כך וכך הוא לתשלום ההלוואה ואילו יתר הסכום הוא למתנה עבור הבית החדש, (ענף ו').

למלך בסתירה שבדברי הטור לענין דעת הרמב"ם בנתינה בסתם בשעת הפרעון, ויישובו לחלק בין שעת הפרעון לבין אחר הפרעון דבשעת הפרעון גרע טפי וכו', והחילוק שבין "המלוה" - דהוא אינו עובר משום ריבית בלקיחת התוספת אף בשעת הפרעון, לבין "הלוה" - שעבורו אסור לתת כשהוא מתכוין לריבית אפילו בסתמא כשאינו מפרש ואף כשהוא לאחר הפרעון, (ענף ג' ובהערה סק"ב).

ג) דעת הב"ח לחלק בכל האי ענינא: בין אם תשלום ההלוואה מהלוה למלוה היה באמצעות שליח שאז נתפרסם שבשביל מעותיו שהיו בטילות אצלו שלכן הוא מוסיף לו, דאז איכא איסור גם על "המלוה" כמו על "הלוה", לבין אם הלוה עצמו שילם למלוה בלא שום

## קיצור תולדות חייו של רבינו זצוק"ל

רבינו נולד ביום ב' אייר שנת תש"ו לפ"ק בעיר קלויזנבורג שבמדינת רומניא לאביו הגאון הצדיק המפורסם, סבא דמשפטים, מגדולי פוסקי הדור בדור הקודם, הלא הוא רבי אברהם שלמה הכהן כ"ץ זצוק"ל אבדק"ק ריסקעווע ולבסוף ימיו אב"ד ור"מ קהילת סאטמאר בבני ברק יצ"ו, בעל ה'ארחות המשפטים' על חושן משפט.

הולדת הגאון לאביו היה לעת זקנותו של אביו, לאחר שבשנת תרח"ץ נפטרה עליו זוגתו הרבנית הצדקנית מרת ריזל ע"ה בהשאיר את בעלה כספינה המטורפת בים עם תשעה ילדיו, ובשנת ת"ש לפ"ק נישא בזיווג שני להרבנית הצדקנית המפורסמת במידותיה הנעלות ובאצילותה המיוחדת, מרת רחל ע"ה לבית לעוו. וכפי המקובל במשפחת הגאון זצלה"ה, נמשך שרשרת השמות 'אליהו בן אברהם שלמה' - 'אברהם שלמה בן אליהו' זה רבות בשנים דור אחר דור עד זקנים הכהן הגדול מאחיו הרה"ק רבי אליהו הכהן בעל השבט מוסר זי"ע, והגאון מריסקעווע זצוק"ל כבר היה כבן שישים ועדיין לא היה לו בן בשם 'אליהו' לאחר פטירת אביו הגאון הצדיק כ"ק רבי אליהו אבדק"ק ראסלאוויטץ זצוק"ל ביום כ"ט טבת שנת ת"ש לפ"ק בהיות בנו הגאון מריסקעווע בן חמישים וחמש שנים. וכשהשיח את דאגתו לפני הרה"ק בעל 'ויואל משה' מסאטמאר זי"ע הרגיעו ואמר לו שעוד יוכה לבן 'אליהו', ואכן כך הוה, בהיותו בן שישים ואחת שנים נולד בנו יקירו הגאון רבי אליהו

זצללה"ה לשמחתו הגדולה - ולשמחת זוגתו הצדקנית שהיה לה לבן יחיד.

בנערותו וקטנותו של הגאון כבר היה ניכר עליו שלגדולות נוצר, ואביו הגדול על אף שהיה טרוד יומם ולילה בהנהגת הרבנות ובפסיקת השאלות לכל השואלים ובפרט בהנהלת הדיני תורות המסובכים ביותר שבמדינת אמריקא בימים ההם, עכ"ז שם עינא פקיא על בנו יקירו, וטיפחו וגדלו באהבה וחיבה יתירה והשקיע בו את כל כוחו למען יגדל לתפארת, וכך בהיותו עוד בחור צעיר בן חמש עשרה שנים כבר זכה להתקבל בישיבה הגדולה של הרה"ק מסאטמאר זי"ע, אשר היה לו קשר מיוחד עמו בהיותו הבן זקונים של ידידו הגדול אב"ד ריסקעווע. ואכן, מני אז עוד נקשר יותר נפשו של הגאון זצללה"ה בנפש רבו זצוק"ל בקשר אמיץ וחזק שלא נחלש עד יום פטירתו, ובכל עת מצוא כאשר דיבר מרבו הרה"ק מסאטמאר ובפרט בשנות חליו האחרונות, פלגי מים ירדו עיניו על שכבר לא זכינו שיהיה נרו עלי ראשינו.

כשאביו הגאון הצדיק מריסקעווע זצוק"ל עלה לכהן פאר כאב"ד סאטמאר בני ברק בשנת תשכ"ב לפ"ק בשליחות הרה"ק מסאטמאר זי"ע, רצה בנו הגאון המנוח להשאר באדמת אמריקא ללמוד בישיבת סאטמאר ולהסתופף בצילא דמהימנותא של רבו הק', אולם היותו בן יחיד לאמו, הוקשה הדבר על אמו הרבנית הצדקנית ע"ה. ואז כשבאה אמו הרבנית אל הרה"ק מסאטמאר, אמר לה הרה"ק מסאטמאר, וכי אם החשש שלכם הוא מי ישים עינא פקיא על בניכם אליהו, "אני הוא שאשים עינא פקיא ואשמור עליו".

כשפתח הרה"ק מסאטמאר ישיבתו במונטריאול יצ"ו ושלח במיוחד כמה מטובי הבחורים שהישיבתו בווייליאמסבורג למונטריאול, בחר גם בהגאון זצללה"ה שיעבור לשם ללמוד לחזק את הישיבה החדשה ולרומם את קרנה, וכבר בזמן החורף הראשון צבר הגאון זצללה"ה ידיעה מקפת בהלכות מקוואות עם הטור בית יוסף והשולחן ערוך ונושאי כליה, בהיותו עוד בחור צעיר בשנים, עד שאחד מהרבנים החשובים שבמונטריאול הגאון הצדיק המפורסם רבי יואל מאשאקאוויטש זצוק"ל אב"ד שאץ, כתב במכתב להגאון אבד"ק ריסקעווע זצ"ל ממחרת יום הכיפורים שנת תשכ"ב, בזה הלשון: דיברתי עם בנו הבחור אלי' שיחי' בהלכות מקוואות, וב"ה הוא זוכר ומבין היטב, וזכה לעשות פרי, ויהי רצון שיהי פירותיו דומה לאילן, ע"כ.

קרבתו המיוחדת של הגאון לאביו זצללה"ה השפיע עליו רבות בעיצוב דמותו המיוחדת לעתיד להיות רב ומנהיג ודיין ומורה הוראה בישראל, כאשר כבר מיד לאחר חתונתו התחיל להבחן על ההוראה בכל יורה דעה חלק א', ובהלכות נדה וריבית והלכות יום טוב ופסח ובהלכות מקוואות, בהצלחה יתירה, אצל: אביו זצוק"ל. הגאון הגדול רבי שלמה זלמן פרידמאן אבד"ק ראוהוב זצוק"ל. כ"ק הגאון הצדיק רבי משה ארי' פריינד זצוק"ל גאב"ד ירושלים וגאב"ד העדה החרדית. הגאון הגדול רבי העניך פאדווא זצוק"ל גאב"ד לונדון ובעל השו"ת חשב האפוד. שכולם הפליאו ידיעותיו המיוחדות בהוראה ועיטרוהו בכתר ההוראה ההולמת לו. ובשנת תש"ל כבר הכניסו אביו לישיבתו ישיבת מהרי"ט בבני ברק ללמד את בחורי החמד שיעורים תמידין כסדרן ביורה דעה חלק א' מהלכות טריפות והלאה, וזכה לסיים עם הבחורים ג' מחזורים ביורה דעה חלק א' עם נושאי כליה. וכך גם זכה לשמש ההוראה הלכה למעשה ליד אביו הגדול זצוק"ל, וכבר פסק בעצמו בהלכות הקשות של טריפות וצומת הגידין ויורה דעה חלק ב' וכו', עד שבשנת תשל"ד לפ"ק ציוה הרה"ק מסאטמאר זי"ע שימנו את הגאון זצללה"ה לדומ"ץ דק"ק סאטמאר בני ברק להיות לעוזר לאביו הגדול שכבר היה קרוב לשנת התשעים. ובפטירת אביו הגדול כשנה לאחר כך בערב הפסח שנת תשל"ה, ציוה הרה"ק מסאטמאר לקיים את צוואת אביו אב"ד ריסקעווע, ולמנות את בנו הגאון

זצללה"ה לאב"ד ור"מ קהילת סאטמאר בבני ברק. ועל אף היותו רק בן כ"ט שנים והיה אז הרבה תלמידי חכמים מופלגים וזקנים, בכל זאת בחר הרה"ק מסאטמאר בו, בהכיר את תלמידו הגדול מקרוב, ואחר שתהה כל השנים מקודם על קנקנו - קנקן חדש מלא ישן ודעת זקנים.

מיד בהכנסו למשרת הרבנות, עלה ונתגדל יותר ויותר בהשלימו עצמו גם בשאר המוקצועות שבד' חלקי השולחן ערוך, והתמיד בתורה יומם ולילה, וספרי הש"ס והשולחן ערוך שלו מלאים בהערות על הדף, הערות מחכימות וציונים לכל מיני ספרי שו"ת וכו', ועל אף הרבה סבל שעברו עליו בשנות חייו לא הרפה מלימוד התורה, והסתגר בתוך ד' אמות של הלכה בחדרו המלא ספרים והתרפק עליהן בצמאון גדול לרכוש יותר ויותר חלקים בתורה הק', ובד בבד אף השיב תשובות בכתב לשואלים המרובים, עד שזכה בערוב ימיו להוציא ג' חלקי השו"ת "ראש אליהו" המפורסמים בגאונותם ובלמדנותם ובבקיאותם המיוחדת, וזאת רק לאחר שהצליח להשיב לחלק קטן מכל השואלים, באשר שעל כל תשובה ותשובה ישב ימים רבים לברר וללבן הענין שהוא על כל צדיה ופרטיה. כמו כן הוציא לאור חמשה חלקים נוספים 'ראש אליהו' בדרוש ופולפול בענינים שונים, שהם רק חלק קטן מזעיר מכל דרשותיו אשר דרש בכל מ"ג שנות רבנותו.

כמוכן, שכל הנכתב כאן הם טיפה מן הים מה ששייך לכתוב על הגאון זצללה"ה, אבל כמוכן שאי אפשר להעלות במסגרת קטן זו את כל מהותו וכל מגילת שנות חייו של הגאון זצללה"ה.

בחמש שנותיו האחרונות חלה הגאון את חליו הקשה, שסבל רבות ממנה בגוף ובנפש, ועם כל זאת לא הרפה מכתבת תשובותיו בכתב לשואלים, וכן מתשובותיו בעל פה לפסוק הלכה למעשה לשואלים המרובים שהתדפקו על דלת ביתו כסדר. עד שנגזר מן השמים ובעצם היום הקדוש יום הכיפורים בשנה העברה שנת תשע"ט, נסתלק בפתע פתאום בביתו, כאשר בחדר הסמוך היה מנין לתפילות היום הקדוש, ובאמצע תפילת עבודת "הכהן הגדול" שביום הכיפורים, יצאה נשמתו בטהרה מזוככת ביסורים הרבים, לדאבון לב כל אנשי ביתו ואנשי קהילתו, אשר ליווהו למנוחות לאלפים בבכי ומספד כראוי לכבודו, במוצאי יום הכיפורים אל עבר בית החיים 'זכרון מאיר' בבני ברק, סמוך ממש ליד קבר אביו הגדול זצוק"ל ואמו הרבנית הצדקנית ע"ה.

בחדשים האחרונים לימי חייו חזר הגאון זצ"ל כסדר על בקשתו מבני משפחתו, שישתדלו להמשיך בהוצאת כל ספריו 'ראש אליהו' לאור עולם, ובפרט להוציא בראשונה לאור עולם חלק ד' וה' של השו"ת ראש אליהו אשר עדיין בכתב יד.

זכה קובצנו להיות אכסניא של תורה ולמלאות במקצת את בקשת הגאון זצללה"ה, ומתפרסמת כאן לראשונה תשובה מאותן החלקים אשר עדיין לא ראו אור עולם, ויהא רעווא שיהא לנייחא דנשמתו הטהורה.

התודה והברכה לבנו של הגאון זצללה"ה, הרב הגאון רבי אברהם שלמה כ"ץ שליט"א מקרית יואל בני ברק יצ"ו, אשר סידר וערך בטוב טעם ודעת תשובה זו המופיעה כאן, לעילוי נשמת אביו הגדול זצוק"ל. יהא רעווא שזכותו הגדולה של הגאון זצ"ל יגן על להבחל"ח - כל בני משפחתו ויוצאי חלציו החשובים, ועל להבחל"ח זוגתו הרבנית הצדקנית תליט"א.

הגאון רבי ברוך ראובן שלמה שלזינגר זצ"ל  
מח"ס ברכת ראובן שלמה הרבה חלקים, ירושלים

## מי שאין לו לולב אם יש לו ליקח מחבירו כדי להקיף

אסרו חג דסוכות תשס"ג

חיים ברכה ושל' למעלת כבוד היקר  
והנכבד בש"ת הרב גמליאל בן הרב  
אלחנן י. ד. הכהן רבינוביץ שליט"א.

בהא דכתב הרמ"א בסימן תר"ס ס"ב  
דמי שאין לו לולב אינו מקיף. ושאל  
מע"כ האם יש ענין שישאל לולב מאחר  
כדי להקיף בעוד הס"ת על הבימה.

הנה בענין הקפה בלי לולב פליגי בזה  
המחבר והרמ"א בסימן תר"ס ס"ב, ומובא  
פלוגתא זו בב"י סוף סימן תר"ס בשם  
א"ח דיש אומרים שאין מקיפין בלא לולב  
ויש אומרים שמקיפין, והמחבר פסק  
דנוהגים להקיף אף מי שאין לו לולב,  
והרמ"א כתב שמי שאין לו לולב אינו  
מקיף וכן נוהגין. והוכחת שיטה זו דאין  
מקיפין בלי לולב הוא מיום השבת דליכא  
לולב אין מקיפין. וכתבו הב"י והב"ח  
הטעם שאין מקיפין בלי לולב משום דלא  
שייך זכר למקדש בהקפה בלי לולב,  
וכותב הב"ח דביום השביעי יקיף עם  
ערבה אפילו אם אין לו לולב.

והב"ח מוסיף בשם המהרש"ל דליכא  
איסור להקיף בלי לולב, אלא אם ירצה  
שלא להקיף בלי לולב אינו מקיף, אלא  
שאין המנהג להקיף בלי לולב, לכן מי

שאינו מוחזק ביראת השם ראוי שלא  
להקיף בלי לולב כי היכא דלא ליחזי  
כיוהרא ע"ש.

וכיון דעיקר הטעם הא דנוהגין שאין  
מקיפין בלי לולב אינו מחמת איסור, אלא  
משום דהקפה בלי לולב חסר זכר  
למקדש, אבל מי שמוחזק ביראת השם  
מקיף גם בלי לולב, א"כ מבואר דמי  
שהוא מוחזק ביראת השם יש קצת ענין  
להקיף גם בלי לולב, אלא דליכא עליו  
חיוב להקיף בלי לולב. וכיון דלפי שיטת  
המחבר נוהגין לכתחילה להקיף גם בלי  
לולב, ולפי שיטת הרמ"א יש ג"כ קצת  
ענין להקיף גם בלי לולב אלא דמיחזי  
כיוהרא, א"כ אם יכול להכניס עצמו  
לחיוב ממש ולשאול לולב מאחר ודאי  
צריך לעשות כן.

ויש להביא ראיה דכדאי להכניס עצמו  
לחיוב ולישאול לולב מאחר ולהקיף, מהא  
דפסק הרמ"א בסימן תר"ס ס"ב דאבל  
אינו מקיף, (ובאלף המגן כתב דאבל  
שמקיף לא הפסיד ושכר מצוה בידו),  
וכתב שם השערי תשובה בסק"א בשם  
אליה רבה דאבל שיש לו לולב יש לו  
לכבד את מי שאין לו שיקיף הוא, דשמא

הלכה כמ"ד דאבל יקיף וכשאינו מקיף  
עושה רעה ע"ש.

ואם נימא דמי שאין לו לולב ליכא  
עליו שום ענין להכניס עצמו לחיוב  
הקפה, א"כ למה צריך לכבד לולבו למי  
שאיין לו לולב, הלא מי שאין לו לולב  
ליכא עליו שום ענין להקיף, ואי משום  
דאבל עושה רעה לעצמו כשאינו מקיף  
עם לולבו יניח הלולב מידו. וע"כ מוכח

דמי שאין לו לולב ויש שם אבל עם לולב  
צריך לישאל הלולב מן האבל ולהכניס  
עצמו לחיוב הקפה. וא"כ כל מי שאין לו  
לולב אם יכול לישאל לולב מאחר שכבר  
הקיף, ולהספיק להקיף את הבימה קודם  
שיכניסו ספר התורה להיכל ודאי דצריך  
לעשות כן.

בכל הכבוד וברכה מרובה, מנאי  
ש. שלזינגר



# **מועדים ועניני דיומא**







הגאון הגדול רבי אביגדר נבנצל שליט"א

רבה של עיר העתיקה

מח"ס ביצחק יקרא וש"ס

## שאלות ותשובות מתוך ספר שו"ת מציון תצא תורה חלק ב' העומד לצאת לאור

נכתב ונערך על ידי הגאון רבי יעקב אהרן סקוצילם שליט"א מח"ס אהל יעקב

### הלכות ראש השנה

התרת נדרים אצל מי שלא התיר עדיין

שאלה: האם יש בעיה לעשות התרת נדרים אצל מי שעדיין לא התיר את נדרו (דבר המצוי מאוד בערב ראש השנה)?

תשובה: אין בעיה א'.

בקשות פרטיות בר"ה שחל בשבת

שאלה: ראיתי בשם הגאון שליט"א שמותר לבקש בקשות בראש השנה שחל בשבת. לבקש בקשות פרטיות בר"ה שחל בשבת, ולכאורה צ"ע ממש"כ הרמ"א סימן תקפ"ד דאין אומרים אבינו מלכנו כשחל ראש השנה בשבת, ומשום איסור בקשות בשבת?

תשובה: אבינו מלכנו הוא גדר צעקה ואפילו ביום הכיפורים שחל בשבת אין אומרים.

ועי' בשו"ת בצל החכמה חלק ה' (סימן ס"ה) ובשו"ת בית אבי חלק ד' (סימן מ"ג) כתבו שאין ענין כפרה כלל, שהדיינים אין כוחם לכפר, ואינם אלא מתירים את הנדרים ועושים אותו כאילו לא נדר, ואין ענין "זכא" ו"חייב" בזה, ובקובץ מבית לוי הביא שכן נהג הגר"ש וואזנר זצ"ל. וכ"כ בשו"ת קנין תורה חלק ד' (סימן ס"ד) שלא ראינו אצל רבנן קשישי דעבדי הכי, ואדרבה ראינו לרבנותנו שנהגו להיות הראש והראשון להתרה.

א. והנה מעיקר הדין נוהגים להורות כדעת רבינו שליט"א שאין צריך לעשות התרת נדרים בפני שלשה אפילו אם לא התירו נדרי עצמם. מיהו יש מן הפוסקים שנקטו שיש ענין להדר לקחת להתרת נדרים שלושה שכבר התירו נדרי עצמם כמ"ש בספר מקראי קודש להגרצ"פ פראנק ימים נוראים (סימן ג') שכן היה מנהגו של בעל התורת חסד שהיה מהדר שיתירו לו דוקא כאלה שכבר התירו את נדריהם לעצמם עי' עוד בספר החשוב כל נדרי (פרק ע"ט סעיף ח').

אכילת חריין ודברים חריפים בראש השנה

שאלה: האם מותר לאכול חריין בראש השנה?

תשובה: מותר.

ומה הדין בתבשיל שהכניסו יין חומץ שנותן טעם אבל רק מכניסים קצת שהוא בעצם בטל בששים, האם מותר לאכול בשר כזה עם רוטב כזה בראש השנה?

תשובה: מותר.<sup>2</sup>

אמירת תהילים בין תקיעות

שאלה: האם למעשה מותר לומר תהילים בין תקיעות?

תשובה: לא.<sup>3</sup>

סח ביניהם אע"פ שעבר אינו חוזר ומברך וכ"כ עוד כמה ראשונים ראה בבית יוסף ושו"ע (סימן תקצ"ב סעיף ג') בכל זה. הט"ז (ס"ק ב') כתב וז"ל: ולא עוד אלא שבכל מצוה שהוא עוסק ואינו רשאי להפריד משם עד שיקים כולה איסור יש בהפסקתו, ובבדיקת חמץ מצינו גם כן איסור כמ"ש (סימן תל"ב). עוד כתב הט"ז ואין זה דומה למדבר באמצע הסעודה או בשיבתו בסוכה, דשם אי בעי פסיק והולך לו משא"כ במקום שלא גמר עדיין לפניו פשוט שיש איסור להשיח, ומה לי שיחה שבין התקיעות עצמן של מיושב דודאי יש איסור שם להפסיק בשיחה ומה לי אחריהם כל שלא קיים עדיין מה ששייך להמצוה הזאת.

בספר חוט שני הל' ראש השנה (עמוד פ"ב) כתב לבאר את הגדר של הפסק באמצע מצוה אחרי שכבר התחיל את המצוה, דלא דומה להפסק בין ברכה לתחילת מצוה, ולא משום הפסק של הברכה ולא משום היסח הדעת, אלא עניינו הוא שלא להתעסק בענינים אחרים באמצע המצוה, וכמו שביאר הט"ז שם, וכך דייק מלשון השו"ע לגבי בדיקת חמץ (סימן תל"ב סעיף א') דאין כאן משום איסור שחה אלא ענין לא להתעסק בדברים אחרים באמצע המצוה. ולפי זה העלה שם שמותר לומר תהילים בין התקיעות וכן הביא שכן נהגו כמה מהגדולים, וכן התיר ללמוד בין התקיעות הלכות תקיעת שופר אבל אין ללמוד בפיו ענינים אחרים שאינם שייכים לשופר, אך בהרהור

ב. בענין אכילת דברים מרים וחמוצים מצאנו מה שמוכח כבר בקדמונים ואחרונים את המנהג למנוע מזה, אך לא ברור לנו את המנהג לגבי חריין ודברים חריפים, ובאמת כבר ראיתי שהאריך בכל זה ידידי הגאון רבי חיים שלום סגל שליט"א בספר שו"ת בירורי חיים חלק ד' (סימן כ') בטוב טעם ודעת עם הרבה מקורות שדברים חריפים קדמונים אכלו וכן באחרונים שלא הקפידו על זה עי' שם היטב. עוד הביא ששמע מהגאון רבי נתן גשטטנער זצ"ל בעל הלהורות נתן שיש לחלק בין חומץ שהוא מין שהתקלקל לדברים חריפים שבמהותו הוא דבר טוב ומשובח ולכן שפיר יש מקילים בזה ובפרט אם אוכלו לתבל המאכל. וכן כתב לי בתשובה בעל האבני ישפה זצ"ל מותר לאכול מלוח וחרף בראש השנה כיון שהפוסקים רק הזכירו לא לאכול חמוץ. ואדרבא אולי יש אפילו מצוה לאכול אותם משום סימנא מילתא ואנחנו רוצים להיות מלוחים וחרפים בשנה הבאה. רק שיזהר שלא יפריעו המאכלים לתפילה שלו. וידידי הגר"י שוב שליט"א כתב לי שאין אוכלין חריין בראש השנה מיהו מותר לאכול מאכל שמעורב בו קצת חומץ, וכך שמע מהגאון רבי שריה דבליצקי זצוק"ל והגאון רבי עזריאל אויערבאך שליט"א. ועי' עוד בשו"ת מקדש ישראל הל' ימים נוראים שכתב להזהר גם בדברים חריפים עי' שם.

ג. והנה ברמב"ם (פרק ג' הלכה י"א) כתב שאינו מדבר בין תקיעות שמיושב לתקיעות שמעומד, ואם

לימוד בפה בין תקיעות

שאלה: ומה הדין לגבי לימוד בפה בין התקיעות?

תשובה: לא.

שאלה: והאם הדין משתנה אם הוא לומד הל' שופר?

תשובה: לא.

מורה הוראה קיבל שאלה דחופה בין התקיעות

שאלה: מורה הוראה שמגיע אליו שואל עם שאלה שצריך תשובה דחופה האם מותר להשיב לו בין התקיעות?

תשובה: כן.

נעלי עור ביום כיפור אם מוקצה

שאלה: נעלי עור ביום כיפור האם הם מוקצה?

תשובה: כן, אא"כ שכיח שיצטרך אותם<sup>7</sup>.

#### הלכות פוכה וד' מינים

לישן בסוכה שבנויה חלקו על המדרכה

שאלה: נשאלתי מבחור שבדירה שלו בחורים אחרים בנו את הסוכה באמצע המדרכה, והם לא ביקשו רשות מכל הרחוב לעשות כן אבל לא הגיעו עד ערב יום טוב אחד שמוחה כנגד זה, הוא שאל אם מותר לו לישן שם או זה כמו מצוה הבאה בעבירה?

תשובה: מותר<sup>8</sup>.

שכיחים מסתבר שהיו כלי שמלאכתו לאיסור, וע"י עוד בחוט שניהל' יום כיפור (עמוד קל"ז) ובספר הליכות שלמה הל' יום כיפור (פרק ה' סעיף כ"א), אולם בספר שלמי יהודה הל' מוקצה (פרק ד' אות ט') הביא ששמע מהגרי"ש אלישיב זצ"ל שנעלי עור הוי מוקצה שאין רגילות ללבוש נעלים של אחר. וראה עוד בשו"ת אבני ישפה חלק ו' (סימן פ"ג), שו"ת משנת יוסף חלק ו' (סימן קי"ד), שו"ת מנחת פרי חלק ד' (סימן מ"ד).

ה. וכן הורה לי הגרש"ק גרוס שליט"א ומו"ר הגר"מ דייטש שליט"א שמותר לשבת בחלק השני ואין חשש

מותר. וכמו כן התיר למורה הוראה להשיב שאל על שאלה הנצרכת לו, וכן לטפל בילדיו לא שייך שאלה של הפסק כיון שהוא מוכרח לעשות זאת. וכדעת רבינו שליט"א כך פסק הגר"ע אויערבאך שליט"א שמותר להרהר בדברי תורה ואין ללמוד אפילו הל' שופר בין התקיעות (רשימות הגר"י שוב שליט"א).

ד. וכן דעת הגר"ח קניבסקי שליט"א הו"ד בספר מועדי הגר"ח חלק ב'. וראה עוד בספר שלמי תודה הל' ימים נוראים (עמוד קע"ו) הביא מבעל הקהילת יעקב שבמקום שאופני ההיתר מצויים מסתבר שהיו כלי שמלאכתו להיות, אבל במקום שאין אופני ההיתר

להעיר אחד שנרדם מחוץ לסוכה

**שאלה:** אחד רואה חברו או פלוני נרדם בבית מדרש או שאר מקום מחוץ לסוכה האם הוא חייב להעיר אותו?  
**תשובה:** לא<sup>1</sup>.

קטן יושן בסוכה ואביו רוצה ללמוד שם

**שאלה:** קטן יושן בסוכה וצריך שיהיה חשוך ואביו לומד שם האם נדחה חיוב חינוך כדי שהוא יכול להמשיך ללמוד שם, או שיצא וילמוד בבית?  
**תשובה:** שילמד בבית<sup>2</sup>.

לימוד בבית או להכניס הרבה ספרים לתוך הסוכה

**שאלה:** אחד שמכין שיעור תורה וצריך להביא הרבה ספרים לתוך הסוכה האם הוא יכול ללמוד בבית מדרש כדי שלא יצטרך להביא את כל הספרים לתוך הסוכה כדי למעט את הטירחא?

ועוד טעם לדבר משום שמצות תוכחה אין כאן כיון שיש מתירים כשכבר ישן. ועוד לפעמים הוא פטור משינה בסוכה כיון שיש בסוכה דברים שמפריעים לו לישן וכדומה, וכל זה אם רואה אותו בבית מדרש או בבית. אבל בהולכי דרכים כגון באוטובוס וכדומה אין צריך להקיצו כיון שהולכי דרכים פטורים מן הסוכה. ובספר דרך שיחה פרשת אמור הביא הגר"ח שליט"א בשם חמיו הגר"ש אלישיב זצ"ל דאפשר דנסיעה של חצי שעה לא הוי בגדר הולכי דרכים לפטור מן הסוכה, ורק נסיעה ארוכה נחשב כהולכי דרכים, והביא שהגר"ג נדל זצ"ל צידד בזה להחמיר ע"י שם. ז. ע"י בספר סוכת חיים הל' סוכה לירידי הגרש"ב לונדינסקי שליט"א (עמוד תל"ד) שהסתפק בזה והביא צדדים אם עדיף שאביו ישב בסוכה ויקיים את המצוה מן התורה מאשר החיוב של חינוך, ע"י שם שנחלקו בזה הפוסקים וראה עוד בשו"ת משנת יוסף חלק ו' (סימן קי"ז-קי"ח) שכתב דאפשר שעדיף שבתחילה ישכיב הקטן בחושך ואחר שכבר נדרם יוציאו עם המטה מן הסוכה עד שהוא ילך לישן ואז יחזיר את הקטן, וראה עוד בשו"ת תשובות והנהגות חלק ו' (סימן קמ"ג אות א') וכמדומני שבספר קובץ הלכות הל' סוכות הביא שהגר"ש קמינצקי שליט"א פסק כדעת רבינו שליט"א.

סוכה גזולה. וע"י בספר שערי חג הסוכות (פרק ו') שהביא כמה מקורות לגבי סוכה גזולה וחשיבות הענין לא לבנות סוכה במקום שהולכים בו רבים ועוד פרטים חשובים, וכן מה שציין מספר פתחי חושן בזה.

ו. בספר בן איש חי האזינו אות ח' כתב מאחר ואפילו שינת ארעי אסור מחוץ לסוכה לכן אם רואים אחד בבית הכנסת שהוא מתנמנם צריך לעורר אותו. ובאמת יש פוסקים שחלקו על הפסק הנ"ל שאין חשש אם מתנמנם מחוץ לסוכה, מיהו למעשה נוהגים להחמיר בזה ולא לסמוך על המקילים ולתת להרדם מחוץ לסוכה. ולכן מי שמרגיש בעצמו שמתחיל להתנמנם באמצע דרשה וכדומה צריך להזהר שלא יישן.

ובביאור פסק של רבינו שליט"א כך נקטו עוד גדולי הפוסקים שלא צריכים להעיר את חברו שנרדם מחוץ לסוכה, כמ"ש בספר הליכות שלמה הל' סוכה (פרק ט' סעיף י"ז) שמרן הגרש"א זצ"ל היקל בזה ודלא כבן איש חי וטעמו משום שלא אסרה תורה את הישיבה חוץ לסוכה, אלא רק צייתה שכל ישיבה קבועה ובכללה שינה תהא בסוכה, וכיון דבשעת שינתו חשיב האדם כמו שוטה גמור ולא בר חיובא כלל ע"כ אין צורך להקיצו. ומטעם זה מעיקר הדין להוציא אדם בשעת שינתו מן הסוכה ע"י שם.

תשובה: כן.<sup>ח</sup>

חוב לשמוע לאביו ואמו לישון בסוכה אם קר בחוץ

שאלה: בחול לארץ יש מקומות שקרים מאוד בימי סוכות ויש בחורים שרוצים לישון בחוץ בתוך הסוכה, אב ואמו כועסים עליו שהוא עושה כן האם חייב לשמוע להם לישון בבית או אפשר לישון בסוכה בחוץ?

תשובה: אם יש חשש שיחלה צריך לשמוע להם.<sup>ט</sup>

הוי תשובו כעין תדורו דגם מביתו היה יוצא באופן זה, עכ"ל. וודאי שבן בביתו לא היה ישן כאשר אביו מצטער, וכיון דזה כעין תדורו, ממילא פטור הבן מסוכה. ויש לעיין בבן שחשקה נפשו בתורה ללמוד בלילות, ואביו מצוהו ללכת לישון, מה יעשה הבן על פי ההלכה, ויש לעיין בכל זה עוד.

ומענין לענין באותו ענין בסימן ק"ו שם הביא מספר הליכות שלמה מועדים פרק ט' הערה 140 שנשאל אודות אברך בשנה ראשונה אם חייב לישון בסוכה, וגם בבחור שאמא שלו אלמנה ולא רוצה לישון לבד בבית, אם מחויב לישון בסוכה, והשיב דלגבי האברך בשנה ראשונה פסק דלא שמענו להקל בזה, ואילו בבחור צריך לישון בבית עם אמו האלמנה. ובביאור הדברים נראה דלכאורה מצד מצות עשה דכיבוד אם יש לו לכבד אותה ואולי לא היה לא ברירה כי היא ממש מפחדת וגם אולי הוא הגיע רק ללילה אחת, אבל לגמרי לא פטור.

ועי' בספר מעדני שלמה פסקי הגרשז"א זצ"ל שנשאל שם אודות בעל תשובה אשר בני משפחתו לועגים על מה שיושב בסוכה ומצטערים אותו בכך, האם אפשר לפטור אותו משיבת סוכה בזמן כזה משום מצטער פטור מן הסוכה, והשיב הגאון זצ"ל על פי רבינו יונה ביסוד התשובה הנדפס בסוף ספר שערי תשובה "מי שמבזים אותו על קיום המצוות, אל יניח המצוה מפני הבושה, אלא יעז פניו ויקיים אותה מצוה ולא ישם לב לאלה המלעיגים עליו, כגון המתארח אצל בני אדם שאינם רגילים באכילת סעודה שלישית, שלא יתבייש, אלא יאמר למארחו שים כזית לחם ואסעוד כמצוות בוראי עלי", והוא הדין הכא שלא ישם לב למלעיגים עליו מלקיים מצות סוכה.

ח. נחלקו בזה האחרונים כמ"ש במגן אברהם (סימן תרל"ט ס"ק י"ג) ובערוך השלחן שם (סעיף י"ט) ועוד עי' בספר סוכת חיים (עמוד תל"ח).

ט. והנה בשו"ת משנת יוסף חלק י' (סימן ק"ה) נשאל אודות הורים שמתארחים אצל בנם בסוכות ומפצירים בו לא לישון בסוכה פן יצטנן, האם צריך לשמוע להוריו כיון דאם לא ישמע יצטערו בכך. והשיב דלכאורה הוא הלכה מפורשת ביורה דעה (סימן ר"מ סעיף ט"ו) א"ל אביו תעבור על ד"ת במצות עשה או בלא תעשה ואפילו דרבנן לא ישמע לו. וזה מדין כיבוד אב שאינו דוחה חוב מצוה, אבל לצער הוריו הוא ענין כשלעצמו, וכתב הבית לחם יהודה שם דבן שיודע שהוריו מצטערים כשמתענה לא יתענה תעניות שאינן חובה. אך כל זה לא דמי לנידון דידן, שיש מצוה לבן לישון בסוכה, ואסור לישון חוץ לסוכה ושומר מצוה לא ידע דבר רע אא"כ בצינה גדולה, וזה דומה לתענית חובה שלא ישמע לאביו שלא להתענות.

וכתבו הפוסקים בסימן ר"מ סעיף כ"ה דאם אביו מצטער ודואג שלא ילמד במקום שהבן רוצה מפני שחושש לסכנה אין צריך לשמוע לאביו. והכא נמי בדידן, אלא דבתלמוד תורה יש ענין מיוחד דילפינן מיעקב אבינו שפטור מכיבוד אב ואם, אבל הה"ד בכל חיובי תורה. דאיבעי ליה לאותוביה דעתה, ולא שייך לומר דהוריו פחדנים ביותר ולכן ישמע להם, דאדרבה יאמר דלכבודם מכניס תנור לסוכה ולהרגיעם יקבל ברכת צדיק.

שוב ראיתי בשו"ת התעוררות תשובה חלק ג' (סימן קכ"ח) בהוצאה חדשה וז"ל נראה לי דאם היושב בסוכה איננו מצטער בעדו, כגון שאביו דואג ואין לו ישוב הדעת אולי יתקרב בנו מחמת הצינה פטור, דלא

מצטער בסוכה כשיש לו גבס

שאלה: מי שהוצרך להניח גבס ברגלו קודם סוכות והולך עם קביים וגר בקומה חמישית ללא מעלית אם יש לו פטור מצטער מהסוכה. שאין יכול לרדת כל הזמן בנקל כל פעם שיצטרך לאכול?

תשובה: לענ"ד לא אא"כ הוא אונס'.

איך כהנים אכלו מנחות ללא סוכה

שאלה: האין אכלו הכנים שיורי מנחות בבית המקדש, הרי שם היה מקורה בלא סוכה?

תשובה: עוסק במצוה פטור מן המצוה יא.

ברכת לישיב בהבדלה בסוכה

שאלה: כיצד מכריעים למעשה באמירת לישיב בסוכה אחרי הבדלה, והאם אכילת מזונות העצה לברך לכו"ע, או אפילו אחרי כוס היין אפשר לברך?

תשובה: לאכול מזונות יב.

יצטער, הא מבואר דפטור של מצטער אינו בכל צער שיש לאדם, אלא רק כאשר הצער נגרם מחמת הישיבה בסוכה, ואם יוצא מהסוכה הוא מנצל את עצמו מהצער. וכן הוא במרדכי (סימן תש"מ) והרמ"א כתב בהדיא דאין המצטער פטור אלא אם ינצל עצמו מן הצער, אבל בלאו הכי חייב לישיב בסוכה אע"ג דמצטער. עי' עוד בספר סוכת חיים (עמוד תקנ"א).

יא. כבר הקדים קושיא הג"ל בשו"ת בית יצחק או"ח (סימן ס"ה אות י"ח), והעיר לי ידיד נפשי הגר"מ גבאי שליט"א שאפשר לתרץ על פי הבית הלוי חלק ג' (סימן נ"א ס"ק ג') שמצות אכילת קדשים מתקיימת פחות מכזית, א"כ אכלו פחות מכזית ואין צריך סוכה כמבואר בשו"ע סימן תר"מ עי' עוד בספר בית מתתיהו מה שהאריך בזה.

יב. והנה מה שדנו בזה הפוסקים אם אומרים ברכת לישיב בסוכה על ברכת יין של הבדלה הוא מאחר ובמשנה ברורה (סימן תרל"ט ס"ק י"ג) כתב שהסכמת כמה אחרונים דאין לברך לישיב בסוכה, ומ"מ הגרשז"א זצ"ל בספר הליכות שלמה (פרק ט' סעיף י"א) כתב דשאני הבדלה שמעולם אין מבדילים ברחוב רק באופן של קביעות ולכן פסק לברך לישיב

י. והנה איתא בגמ' במסכת סוכה דף כו. אמר רבא מצטער פטור מן הסוכה, וביאר בתוס' שם היינו משום הדרשה של תשבו כעין תדורו, דאין אדם דר במקום שמצטער, וכן דעת עוד כמה ראשונים. ובריטב"א שם כתב דהא דדרשינן בכל דוכתא תשבו כעין תדורו לאו מלישנא דתשבו נפקא לן, אלא שאנו לומדים זאת לפי כוונת המצוה, שאמרה תורה בסוכות תשבו שבעת ימים, כלומר כמו שהייתם יושבים בבתיכם. והנה מבואר מהגמ' והראשונים שאי אפשר לכל אחד לומר שהוא מצטער אלא דוקא בדבר שדרך בני אדם להצטער בו, וכ"כ לדינא ברמ"א (סימן תר"מ סעיף ד') ובמשנה ברורה שם (ס"ק כ"ח) כתב דבלאו כי אפילו אם הוא מצטער אמרינן בטלה דעתו אצל כל אדם, וכך הכריעו בשו"ע הגר"ז ובחיי אדם (כלל קמ"ז דין י"ח) שאין פטור מצטער אלא בדבר שדרך בני אדם להצטער בו.

ויש לעיין בנידון דידן שעצם הצער אינו מחמת הסוכה אלא מחמת הטירחא להגיע לסוכה האם בכה"ג יש פטור. והרי מבואר מדברי רש"י (דף כה: ד"ה צערא) שכתב דהסוכה מצערתו, והיינו שרק בהיותו בסוכה הוא מצטער אבל אם יצא ממנה לא

## מה טובו אהליך יעקב | הגאון הגדול רבי אביגדר נבנצל שליט"א קצג

מקום בסוכה או לאורח גדול או בן קטן

**שאלה:** הגיע אורח גדול לבית ובסוכה יש מקום לשינה רק האבא ובנו הקטן שהגיע לגיל חינוך, מי מכניסים לתוך הסוכה האורח הגדול או הבן הקטן?  
**תשובה:** האורח הגדול יג.

לקשור הסכך עם אזיקונים

**שאלה:** האם מותר לקשור את הסכך עם אזיקונים שהם מפלסטיק בכמה מקומות בסוכה כדי שלא יעוף הסכך?  
**תשובה:** זה מעמיד בדבר פסול יד.

אב שביקש מבנו לקנות אתרוג איזה יתן לו

**שאלה:** אב שצוה את בנו שיקנה אתרוג או לולב בשבילו וגם בשביל אביו שלו, וקנה שתי אתרוגים וא' מהם מהודר יותר מהשני, יש לעיין האם הבן מחויב לתת לאטביו האתרוג המהודר יותר משום כיבוד אב, או שיכול לקחת בשביל עצמו האתרוג המהודר?

**תשובה:** יקיים גם מצוה כיבוד אב טו. [בנוסף למצות ד' מינים י.א.ס]

אפילו בשעת הבדלה ולא אח"כ כשאוכל המזונות, וכן נקט בספר חוט שני ועוד, מיהו בעל הקהלות יעקב זצ"ל הקפיד לומר הברכה לישב רק בשעה שאכל המזונות.

יג. ראה בסוף הקונ' תשובה ארוכה שכתבנו בזה על הפסק של רבינו שליט"א.

יד. והנה בענין הנידון של מעמיד בדבר פסול עי' בספר החשוב בית דוד שהאריך בכל זה וגם כן יצא להחמיר בזה לכתחילה לא לקשור עם סכך פסול, וכן הובא בחוט שני הל' סוכה. מיהו גם שם ציין שכל הנ"ל היינו אם הוא מחזיק את הסכך שיעמוד ברוח מצויה, אבל אם הסכך כבר עומד מעצמו ברוח מצויה אלא שרוצה לחזקו שיעמוד גם ברוח שאינה מצויה שפיר דמי, וכן שמעתי ממו"ר הגר"צ ריבלין שליט"א דומ"ץ עדה החרדית ירושלים.

טו. והנה יש לדון האם בנידון דידן צריך הבן לקחת את האתרוג המהודר בשביל עצמו מאחר וזה מצוה שהקב"ה צוה אותו לקיים ואילו כיבוד אב ואם אינו מחויב לכבד משל עצמו אלא משל אביו כמ"ש ביורה

בהבדלה. ועי' עוד בשו"ת רבבות אפרים חלק א' (סימן תכ"ט) שנקט לברך, וכתב דכן נהג החזון איש עי' עוד בשו"ת מקדש ישראל הל' סוכות (סימן ש"כ).

ובספר בני אברהם (קונ' דיני לישב סוכה הערה מ"ב) העיר הערה נכונה דאף לפי המחמירים לא לברך לישב על הבדלה, מ"מ אם עזב ביתו והסיח דעתו משיבת סוכה לפני הבדלה ליציאה גמורה ממילא חייבים לברך על הישיבה החדש בשעת הבדלה אפילו בלי ברכת יין להבדלה. ואלו פוסקים שחששו לברך ברכת לישב בהבדלה עי' בשו"ת שבט הלוי חלק ו' (סימן מ"ב) שו"ת שרגא המאיר חלק ה' (סימן נ"ד) ובספר חוט שני (עמוד רמ"א).

ולגבי ההנהגה הראויה הוא כמ"ש רבינו שליט"א לקחת מזונות וכך נהגו כמה מגדולי ישראל כגון הגרשז"א והגרי"י קניבסקי זצ"ל והגרי"י פישר כמ"ש בהליכות אבן ישראל (פרק ל' סעיף כ').

ואף לאלו שמברכים ברכת לישב על הבדלה כשאוכל מזונות אח"כ בספר שמעתתא דמשה הביא מהגר"מ פיינשטיין זצ"ל שיש לברך הברכה לישב

## להסתכל בכשרות האתרוג בשבת

שאלה: האם מותר להסתכל באתרוג בשבת לברר כשרותו?

תשובה: אם ימצא כשר אולי יהיה מוקצה מחמת חסרון כיס טז.

דעה (סימן ר"מ סעיף ה'). ומאידך יש לדון דהרי מצות כיבוד אב ואם הוי דאורייתא ויכול לקיים גם את המצוה באופן מהודר ואילו המהודר ביותר להביא לאביו כדי לקיים את מצוה של כיבוד אב כמ"ש רבינו שליט"א שיכול לקיים גם את זה וגם את זה.

והנה מצאתי שכבר דנו בזה בספרי האחרונים, בשערי תשובה (סימן תרנ"ח ס"ק י"ב) הביא מהכנה"ג דמי שרוצה לקנות לולב ואתרוג, ואחד רוצה לקנותו בעד חכם גדול הדור, שאין צריך להניחו לפני הגדול, דמה דצינו ה' אין חולקין כבוד לרב, דיותר קרוב אצל עצמו לעשות המצוה שצונו הקב"ה. והבכורי יעקב (סוף סימן תרנ"ו) הביא את דבריו והוסיף דלפי זה ה"ה באביו אין צריך לנהוג כבוד בזה, דהא אין חיוב לכבד אביו משל עצמו אלא משל אביו, וא"כ אין חיוב לכבדו במצוה של הקב"ה. ובשו"ת חקי חיים חלק ד' (סימן קל"א) כתב דאם המהודר עולה יותר מהאינו מהודר פשוט שאין צריך לתת את המהודר לאביו דהרי קיימא לן דכיבוד אב ואם משל האב ולא משל הבן, ואפילו אם האתרוג אותו מחיר אין לוותר כי יש שיטות דס"ל דהידור מצוה הוי מדאורייתא, וראה עוד בשו"ת ערוגת הבושם או"ח (סימן י"ט). ובספר הליכות שלמה (פרק י"א הערה 4) נשאל בזה והשיב דאין זה קשור לכיבוד אב, ומאחר והמצוה מוטל על שניהם הרי הם קודמים. וראה עוד בספר בירורי חיים חלק ד' (סימן כ"ח אות ב') ובספר שמחת ישראל (פרק א' סעיף ל"א) אריכות בזה.

אמנם מאידך מצאנו בספר חשוך חמד סוכה (עמוד שנ"ז) שכתב כי מצות כיבוד אב דאורייתא, וכאן הרי לא יתבטל מהמצוה שנאמר חייך קודמים, כי יכול לקיים שניהם, לקחת לעצמו אתרוג מהודר, ואת המהודר יותר יקנה לאביו כדי לקיים מצות כיבוד אב. וכן בשו"ת משיב נבונים חלק א' (סימן כ"ג) כתב שמותר לתת לאביו אם יש לבן אתרוג כשר שאין בו חשש פסול. ובספר סוכת חיים (עמוד רס"ה) (לידידי הגרש"ב לונדינסקי שליט"א מרא דאתרא קהילת אור

גדלי' בליקווד) הביא שם ששמע מהגר"ט ווייס שליט"א גאב"ד דעדה החרדית דהרי הידור מצוה דרבנן, ואילו כיבוד אב מן התורה וממילא פשוט דצריך לתת לאביו. ובספר דרך שיחה חלק א' (עמוד רפ"ז) הביא שמרן הגר"ח קניבסקי שליט"א נהג לתת את האתרוג המהודר לאביו, כי בלאו הכי היה מברך על אתרוג של אביו זצ"ל.

ובשו"ת שבט הקהתי חלק ד' (סימן קע"ה) כתב לחלק, דאם אין אביו יודע שהבן לוקח לעצמו המהודר, אינו מחויב ליתן לאביו, דהבן רוצה לקיים בעצמו הידור מצוה, אבל אם האב רואה דהבן בחר לעצמו מהודר, ויש לאביו חלישת הדעת, בכה"ג יש חיוב ליתן לאביו המהודר. אך כתב דאפשר גם בכה"ג אין לו חיוב ליתן, דבשו"ת מהר"ם מלובלין (סימן קל"ו ד"ה ועתה) כתב דאם אין הבן מכלים את אביו ומצער במעשה אלא בשב ואל תעשה, אין חשש, ואע"ג דלחד תירוץ של הר"ן אם על ידי כיבוד האב יחסר מהבן איזה ריוח, אין להבן לצער אביו, אלא יפסיד הבן הריוח ולא יצער את אביו, היינו נמי דוקא כשצריך הבן לעשות מעשה לצער את אביו ולהקיצו משנתו. א"כ הכא נמי כיון דאין הבן עושה מעשה בידים לצער אלא על ידי שלוקח לעצמו האתרוג המהודר ממילא מצטער אביו, אינו מחויב לחסר מצות של הידור מצוה בשבילו, עכת"ד.

ובספר סוכת חיים שם כתב ששמע מהגר"י בלוי זצ"ל מח"ס פתחי חושן והגר"מ גרוס שליט"א דס"ל דהבן יכול ליטול את האתרוג המהודר ולא להביא לאביו, ומהגר"נ קרליץ שליט"א שמע שאין הבן חייב לתת את האתרוג משום כיבוד אב, ומ"מ ראוי לתת לאביו את המהודר יותר.

טז. בשו"ת ויען דוד חלק י' (סימן מ"ג) נשאל בזה וכתב לגבי מוקצה נראה שאין חשש כיון שיכול הריח בו כמ"ש בשו"ת ויען דוד חלק ט' (סימן ע"ט) מיהו לכאורה יש כאן שאלה של הכנה, הגם שאין בו מעשה לא גרע מחיפוש בספר תורה שוב העיר דחיפוש בספר



## מה טובו אהליך יעקב | הגאון הגדול רבי אביגדר נבנצל שליט"א קצה

חכם שאסור לגבי פסק הלכה באתרוגים

ט\*. נשאלתי מרב אחד שהגיע אליו שואל עם אתרוג שרב אחר שלא היה במקום כבר אמר שהאתרוג פסול האם מותר לרב השני להתיר אותו או שאלה כזה שייך לכלל הנפסק ברמ"א סימן רמ"ב סעיף ל"א חכם שטימא אין חבירו רשאי להתיר, נדה ע"ז, דף ז?

תשובה: נלענ"ד שלא יכשיר י".

כמה תשובות מאת רבינו שליט"א

שקבלנו מהגר"מ גבאי שליט"א

ובמח"ס סוכת חיים

סוכה שנבנתה על ידי אינם שומרי תורה ומצוות

שאלה: סוכה שנבנתה על ידי אין שומרים תורה ומצוות אם מותר לישב בה בסוכת או הוי מצוה הבאה בעבירה?

תשובה: יתכן דזו מצוה הבאה בעבירה.

להשתמש עם הושענות משומשים

שאלה: מי ששכח לקנות ערכות להושענות האם מותר לקחת את ההושענות של חבירו אחרי שכבר חבט אותם?  
תשובה: כן.

גדר לולב שנתייבש

שאלה: לולב שנתייבש באופן שאינו נראה לעינים אלא על ידי הסתכלות היטב האם הוא פסול?

תשובה: נראה דפסול י".

שיבשו רוב עליו או שדרתו פסול. ושיעור היבשות משיכלה מראה ירקות שבו וילבינו פניו. רמ"א: ויש אומרים שלא מקרי יבש אלא כשנתפרך בציפורן מחמת יבושתו וכן נוהגין במדינות אלו שאין לולבין מצויין. במשנה ברורה (ס"ק כ"ב) הביא דעת הראב"ד שאם עלה העליונה התיומת יבש פסול.

אולם בחזון איש (או"ח סימן קמ"ה ס"ק י"א) כתב שאם רק העלה האמצעי התייבש וכל העלים נשארו בלחותם מודה הראב"ד שכשר, ואפילו אם יבשו רוב

תורה אינו אסור אלא אם עשה מעשה כגון לגלול את התורה לחפש משהו משא"כ ראה בעלמא אין איסור, ואת"ל שיש איסור ממצוא חפצך לעיין בנכסיו בכה"ג הוי לצורך חפצי שמים ומותר ע"י שם.

יז. ראה תשובה ארוכה שכתבתי להגאון רבי גמליאל הכהן רבינוביץ שליט"א מח"ס גם אני אודך וברוב חסדו הדפיס אותו בקובץ שמו"ל מה טובו אהלך יעקב גליון ד' תשרי תש"פ.

יח. והנה איתא בשו"ע (סימן תרמ"ה סעיף ה') לולב

## תיומת שאינו סגור

**שאלה:** מה הדין אם שני העלים של התיומת האמצעית אינם סגורים בשוה?

**תשובה:** כמדומני דכשר.

## הידור מצוה בלולה ארוך ורחב

**שאלה:** האם יש הידור מצוה בלולב ארוך יותר?

**תשובה:** לא יט.

**והאם יש הידור מצוה בלולב שרוחב יותר?**

ידעתי למה המהדרין מבזבזים זמן רב למצוא לולב שראשו תהא כולו ירוק, ואולי זהו יופי והידור ללולב. ונראה דמה שפורסם שמרן הגר"ז מבריסק חשש לפסול בזה, וכן שבנחלק מעט ונראה משהו רווח לחשוש שפסול כהימנע (ראה להלן אות ד'), או בריון בראש התיומת מהשמש לחשוש שפסול משום יבש, ודלא כהמנהג להקל בזה משום שרביה כן, הנה מרן זצ"ל לא חש כלל לפסול מדינא, רק חיפש בעצמו לולב מהודר שאין בו מקום אפילו לחקור על כשרותו, והפוסקים התירו, והוא לא חולק להורות שפסול, רק חיפש בלי הוראת היתר, ומה נהגו כן גם כמה מתלמידיו, ובמק"א צידדתי שהיתר אינו רק ביופי, אלא גם בכשרותו שנראה לעין מיד שאין בו פגם, יש בזה מצות ואנוהו כמו יופי, עכ"ל.

ובספר קובץ הלכות להגר"ש קמניצקי שליט"א הל' סוכות (עמוד ע"ב) פסק שלולב שראש העלה האמצעי יש בו מראה אדום וכנראה שנשרף מחום השמש, יש להחמיר שלא ליטלם דקשה מאוד לידע בבירור מחמת השמש ולא מחמת עצמו.

יט. והנה המגן אברהם (סימן תער"ב ס"ק ג') כתב לענין נר חנוכה דיש הידור בנרות שעה ארוכים, דכשהם ארוכים הם נאים יותר כמו בנרות יו"כ ולולב ואתרוג וכדומה. מיהו בשו"ת אבני ישפה חלק א' (סימן קכ"ד) הביא מספר טורי אבן מסכת חגיגה דף ז. ד"ה וג"ח שחלק על המגן אברהם עי' שם.

מ"מ מבואר מדברי המגן אברהם שיש מקום לומר שיש הידור בלולב ארוך, ובשיעורי הלכה להגר"ש פעלדער שליט"א כתב שבמצאות לפעמים יש לולב

עלי הלולב ראשם כשר, ורק באופן שיבשו רוב העלים וכל עלה ברובו פוסל הראב"ד אם גם התיומת התייבשה. וטעמו משום שהראב"ד דיבר על לולב שיבשו רוב עליו, ועל זה כתב אשם התיומת העליונה נשארה בלחותה הריהו מצילה את כל הלולב. אמנם אם התיומת התייבשה בשיעור כזה שבמיעוץ מעט התפורר ותיפול, הרי זה פסול, משום שחוששים לו כאילו נקטם.

ולענין אם התיומת נשרפת על ידי החמה ראיתי בספר הליכות שלמה (פרק י' סעיף ג') שהביא פסקי הגרשז"א זצ"ל בזה שאם נשרף ראש התיומת מחמת השמש, אין זה בכלל יבש, וכשר לכתחילה אף להסוכרים שיבשות התיומת פוסלת בכלשהו, כיון שלולב כולו עומד במראהו הירוק ולח הוא, הרי דלא כלתה לחלוחיתו מחמת עצמו, ואין זה נקרא יבש, וכשר. וכן כתב בשו"ת עמק התשובה חלק ה' (סימן מ"ב אות ג') שאין זה בגדר יבש, דעדיין עלה יפה הוא, ובתוכו יש לחות, ורק בראשו נעשה חום מהשמש, ואין זה נחשב יבש. ועי' עוד בשו"ת תשובות והנהגות חלק ג' (סימן קפ"א אות ה') וז"ל הידור הוא שלא יהא יובש כלל בראש התיומת גם מחמת השמש, וצריך שמראה שלו יהיה ירוק, אבל לחוש ביבש משהו לענין פסול נראה דרק אם מראהו נתלבן נפסל, אבל כשצבעו חום מהשמש וכדומה לא נפסל, וצריך שיהא ניכר שיבש לרוב בני אדם בלי שימת עין מיוחדת בדיוק, דלא גרע מכל פסולי הדר שכן נבדקים. וכיון שהפסול משום נקטם נראה שאין להחמיר אלא אם היבשות בשני חלקי העלה כבנקטם, וגם שיעור יבשות היינו כשנעשה לבן דוקא, ולא

תשובה: כן.

עשה נענועים לפני ברכת שהחיינו

שאלה: אחד שעשה את הנענועים לפני שבירך ברכת שהחיינו ביום הראשון האם אפשר לברך עכשיו שהחיינו?

תשובה: נראה דכן, דעדיין יש לו הלל והושענות.

אתרוג עם נקודות שחורות

שאלה: נקודה שחורה על האתרוג שאינה נראית רק כיון שיש שם שתים, דפסול, האם נחשב לנקודה הנראית?

תשובה: כן נלענ"ד.

אתרוג עם מראה כעשבים

שאלה: מה הדין באתרוג שיש לו מראה בחוטם שהוא ירוק כעשבי השדה?

תשובה: כשר.

ספק בהדס ביום ראשון

שאלה: אחד שיש לו הדס ויש לו ספק אם הוא משולש האם ניתן להשתמש בו?

תשובה: לא ביום טוב ראשון.

נקטם עץ ההדס

שאלה: מה הדין למעשה אם נקטם עץ ההדס וגם עלה אחד, האם נפסל בזה?

תשובה: כמדומני שלא.

ערבות לבלב

שאלה: האם צריכים להקפיד על ערבות שיהיו לבלבים?

תשובה: לא צריך אבל כדאי.

אם עדיף לבחור ערבה עם קנה אדום

שאלה: כשיש לפניו ב' ערבות אחד עם קנה אדום, ואחד עם קנה ירוק, האם יש עדיפות לבחור את הערבה עם קנה האדום?

שההדור זה מבואר במגן אברהם, אפילו שאינו ישר לגמרי. ועכ"פ מנהג כמה מורי הוראה שליט"א כדעת רבינו שליט"א שעדיף לולב ישר ולכן במציאות אם הוא ארוך יותר מדאי אין את ההידור הזה.

שהוא ארוך יותר ועלול להיות עקום קצת, ומ"מ כיון שאין פסול בלולב עקום אלא אם הוא עקום שדומה למגל, ולולב ישר ממש אינו אלא הידור שהביא הספר חיים וברכה, לכן עדיף יותר להדר על לולב ארוך

תשובה: כן.

לפנות כלי סעודה מהסוכה אחרי סעודה שלישית אם אסור משום הכנה  
שאלה: האם מותר לפנות כלי סעודה מהסוכה לאחר סעודה שלישית (אחר שקיעה,  
קודם צאת השבת), כדי שהסוכה לא תהא בזויה?  
תשובה: אם באמת כוונתו לכבוד הסוכה<sup>2</sup>.

תשובה ששייך לשאלה לעיל מאת הגאון הרב יעקב אהרן סקוצ'ילס שליט"א  
מח"ס אהל יעקב וש"ס

## סוכה שאין מקום אלא לאחד בנו שהגיע לגיל חינוך או אורח גדול

- א -

והנה כדי לבאר ב' צדדים לנידון דידן,  
לכאורה עלינו להשוות החיובים ולראות  
איזה מהם יותר חמור. והנה קיימא לן  
שהמצוה של חינוך לקיום מצות על יד  
קטן שהגיע לגיל החינוך הוי מצוה וחיובו  
מדרבנן, ואילו לתת לגדול הזדמנות לקיים  
מצות שינה סוכה הוא חיוב מדאורייתא,  
ומקור הדבר ממה דאיתא במסכת סוטה  
(דף כא.) שכל אחד ואחד מישראל נעשה  
ערב על חבירו שישמרו את כל המצוות,  
עשה ולא תעשה, וכן לומדים את ענין של  
ערכות בגמ' במסכת שבועות (דף לט.)  
דכתיב וכשלו איש באחיו (ויקרא כו, לו)  
ודרשינן איש בעון אחיו, מלמד שכל  
ישראל ערבים זה בזה.

נסתפקו הלומדים במי שיש לו אורח  
בליל סוכות ובבית יש לו בן שהגיע  
לחינוך ואין לו מספיק מקום בסוכה  
שישנו גם האורח וגם בנו הקטן בסוכה,  
מה עדיף האם עדיף שהאורח תישן  
בסוכה ויקיים האורח מצוה דאורייתא ועל  
ידי זה לא יוכל לקיים הבעל הבית מצות  
חינוך בנו, או שמא עדיף להכניס בנו  
בסוכה לישן ויקיים האב מצות חינוך  
והאורח יהא נחשב כאנוס כיון שאין לו  
מקום.

כמו כן יש להסתפק כשיש לאב ב'  
בנים אחד בגיל בר מצוה וא' בגיל חינוך  
ויש מקום רק לאחד מהם האם עליו  
להכניס את הקטן כדי לקיים חינוך הבנים  
למצוות או לא.

הלכות להגר"ש קמנצקי שליט"א פסק להקל בזה ואין  
לחוש להכנה מפני שעושה כן משום הצורך עכשיו  
ולכבוד הסוכה.

כ. כך השיב רבינו שליט"א לבמח"ס אבני דרך הובא  
שם חלק ח' (סימן תס"ד), וכדברי רבינו שליט"א כן  
הובא בספר ארבעת המינים כהלכתם (עמוד ק"ג)  
שכן דעת הגר"ש אלישיב זצ"ל, וכן בספר קובץ

סוברים שמצות חינוך הוא מצוה מדברי קבלה דכתב חנוך לנער וכו' ראה בחיי אדם (כלל ס"ו) ובספר טורי אבן במסכת (חגיגה דף ו. ד"ה ובא שמואל), דבימי שמואל כבר גזרו על חינוך קטן ויש שמכמו גם כן אקרא מצות חינוך, מ"מ כולם הוי אסמכתא בעלמא דסתמא דש"ס ופוסקים ס"ל דחינוך הוי דרבנן, א"כ ודאי דמצות ערבות שהוא מן התורה קודם לחינוך דהוי דרבנן.

#### - ב -

ולמה שנתבאר הרי ב' החיובים של ערבות ושל חינוך מותרים אחת והיא שצריכים לדאוג שאחרים יקיימו מצוות, ובמצות חינוך אע"פ שהיא מוטלת על האב מ"מ יסוד המצוה היא להרגיל את הקטן למצות כדי שיהא מחונך ורגיל במצות וכמ"ש רש"י במסכת סוכה (דף ב:).

אלא שלפי זה יש לעיין, דהרי חיוב לחנך את בנו הוא כעין חיוב לדאוג שבן ישראל יקיים מצוות, וא"כ כן נהי שהגדול מקיים דאורייתא, מכל מקום מצד החיוב וכלפי האב שני העניינים שונים מדוע יש להעדיף את האורח הגדול מאשר הבן הקטן שהגיע לחינוך.

וראיתי יסוד הדברים מאת הגר"נ קרליץ שליט"א בספרו חוט שני (הל' סוכה עמוד רנ"ה) שאע"פ ששני חיובים מוטלים על האב ויש כאן אותה מטרה, מ"מ אין לנו לדון איזה חיוב מוטל יותר, אלא יש לדון איזו תוצאה וקיום מצוה

ולפי זה כאן שיש מצד אחד חיוב דאורייתא לדאוג שכל אחד מ ישראל יקיים מצוה שחייב בו, אפשר שזה עדיף ממצות חינוך לבנו שדרגת החיוב היא רק מדרבנן.

וליסוד הנ"ל ראינו במשנה ברורה (סימן תרנ"ה בשער הציון ס"ק ה') שכתב בתוך דבריו דהא אנו מצווין מטעם ערבות לראות שגם חבריו בן ישראל יעשה מצות התורה ואם יחסר לו הרי הוא כאילו לי ומטעם זה אנו יכולין להוציא אחד לחבירו בקידוש וכדומה.

ונמצא שמצד אחד אע"פ שאין לאביו חיוב לחנך את האורח לקיום מצוות, מ"מ הרי הוא ערב לו שיקיים את חובתו ככל איש ישראל ומוטל על האב לדאוג במידת האפשר לראות שגם חבריו יקיים המצוה, ומאידך החכמים הטילו חיוב על אביו לחנך את בנו כמ"ש במתני' במסכת סוכה (דף כח.) שנשים ועבדים וקטנים פטורין מן הסוכה. קטן שאינו צריך לאמו חייב בסוכה מעשה וילד כלתו של שמאי הזקן ופיחת את המעזיבה וסיכך על גבי המטה בשביל קטן. ובגמ' שם ילפינן כן מדכתיב 'אזרח' להוציא את הנשים, ומילת 'כל' באה לרבות הקטנים. והיינו בקטן שהגיע לחינוך מדרבנן הוא וקרא אסמכתא בעלמא. ומטעם זה קיימא לן במשנה ברורה (סימן תר"מ ס"ק ה') שאסור להאכיל קטן בידים חוץ לסוכה, אפילו לאדם אחר, או לצוות לו לאכול מחוץ לסוכה, וחיוב זה הוא חיוב מדרבנן, ואילו ערבות מקורו מן התורה. והגם די

ערבות, וצריך להכריע ביניהם, עלינו לראות לפי התוצאה באיזה אופן תצא אל הפועל תוצאה חשובה יותר, ומכיון שבמעשה של הבן הבר מצוה יהיה קיום של מצות עשה דאורייתא ובמעשה של הבן הקטן יהיה קיום רק של מצות חינוך מדרבנן, יש להעדיף את המעשה של הגדול על המעשה של הקטן.

- ד -

ויש לדון עוד, דהרי איתא בגמ' במסכת סוכה שעל חינוך לבנו האב מחויב להוציא הוצאות שהרי קונה אביו לבנו לולב ותפילין, ואילו משום חיוב ערבות אין חיוב לקנות עבור חבריו אתרוג וכדומה במקרה שלחבירו אין לו כסף, כמבואר בפמ"ג (סימן ל"ז) ובביאור הלכה שם.

מיהו נראה שאין לומר כן כי כל הנ"ל היינו במצוה שצריך להוציא הוצאות כדי לקיים אותה ואילו בנידון דידן אין צריך להוציא הוצאות רק צריך לתת לו מקום שכבר מוכן לו בסוכה. וממילא מחויב מן התורה מטעם ערבות להשתדל לתת לחבירו לקיים את המצוה.

ראיתי שיש שרצו להביא ראיה לספק הנ"ל מדברי המגן אברהם (סימן תרנ"ח סוף ס"ק י"א) שכתב בשם המטה משה, וז"ל: אדם שיש לו אתרוג מיוחד ובעיר אחרת אין להם כלל, מוטב שישלחנו לשם והוא יברך על אתרוג הקהל, עכ"ד. ואע"ג שכתבנו לעיל דאינו מחויב להוציא הוצאות בשביל חיוב ערבות מ"מ יש

יהיה יותר, וכיון דעל ידי קיום הערבות יתקיים המצוה דאורייתא של הגדול בשינה בסוכה, ואילו על ידי קיום החינוך יתקיים דין דרבנן יש לומר שיש להעדיף את הקיום דאורייתא מאשר את קיום הדרבנן.

וזכר לדבר שמקדימין את הצד שהתועלת תהיה יותר גדולה מהא דבמסכת קידושין (דף כט:) ת"ר ר' יהודה אומר, אם בנו זריז וממולח ותלמודו מתקיים בידו בנו קודמו, ורש"י ביאר דהאב רוצה שיצליח ממנו ואין לו סיפוק נכסים שילמדו שניהם ילמוד בנו והוא יטריח אחר מזונות ויספיקנו. הא מבואר מדברי הגמ' שמצד עצם דיני קדימה אזי חובת הלימוד של האב קודמת לבנו כמו בכל המצוות, מ"מ אם התועלת יותר גדולה תהיה מן הבן יש ליתן ולהקדים את בנו לעשות המצוה ולא הוא.

- ה -

וכהצד הנ"ל שיש להעדיף לתת להגדול לישון בסוכה, כן דעת הגר"מ פיינשטיין זצ"ל (בשמעתא דמשה) ובספר חוט שני שם, וכן כתבו לי כמה מגדולי ההוראה שליט"א.

וכעין זה ראיתי בספר חוט שני הל' סוכה (פרק י"ב עמוד רנ"ה) שדן בשאלה דומה לגבי ב' אחים אחד מעל גיל בר מצוה ואחד פחות והגיע כבר לגיל חינוך ויש מקום בסוכה רק לאחד מהם לישון, והאריך בזה והסיק למעשה דמכיון שיש עליו ב' חיובים א' מדין חינוך וא' מדין

שאין עדיפות לתת לאורח הגדול לישון בסוכה.

ובאמת כבר ידוע ששאלה זו נשאלה קמיה דמרן הגר"ש אלישיב זצוק"ל, בין באופן שיש אפשרות להכניס בנו או אורח ובין במקרה שיש ב' בנים א' גדול וא' קטן שהגיע לחינוך ויש מקום רק לאחד מהם, ופסק בב' מקרים האלו שיש להקדים את בנו הקטן שחיוב חינוך קודם וכך פסק בנידון דומה לגבי אתרוג שיש לתת את האתרוג לבנו הקטן מאשר אורח גדול כיון שזו מצוה המוטלת על האב בעצמו אע"פ שהוא רק מדרבנן ועדיף ממצותו של אחר דמדאורייתא. הא חזינן שמרן זצוק"ל למד בפשיטות כאותם אחרונים שהזכרנו לעיל שבמקום שצריך להוציא הוצאות כדי שהשני יקיים את המצוה עדיף לקיים את המצוה שמוטל עליו.

[מיהו נראה לי שעל פי היסוד שהזכרנו לעיל קשה לומר פסק הלכה כזה בנידון דידן לגבי שינה בסוכה, כי הכא ליכא הוצאות שמפסיד כדי לקיים את המצוה כי הסוכה מוכנה והשינה בסוכה אינה מפסדת הוצאות רק גורמת שהוא לא יקיים את המצוה בשלימותו כיון שבנו הקטן לא ישן שם, ולכן אין להביא ראיה מאחרונים הנ"ל ואולי במקרה של האתרוג עצמו יש מקום לדון יותר].

וכן כתב חתנו הגר"י זילברשטיין שליט"א, שפעם שאל להגאון ישראל הגר"ש אלישיב זצ"ל והשיב לו שמצות חינוך קודמת לדין ערבות, לפי שבמצות

לומר דס"ל להמגן אברהם דזה ששולח להם אתרוג משלו לא הוי הפסד כהוצאות בשבילו דהא נשאר לו האתרוג של הקהל וכמ"ש לעיל.

ובשערי תשובה (ס"ק י"ב) הביא מהבית יעקב דזה רק כשאין לכל העיר אתרוג, אבל יחיד שאין לו אתרוג אינו מחויב לשלוח אע"ג דהשולח יכול לשאול אתרוג, אולם האליה רבה השיג עליו, והסיק לדינא דאף משום יחיד הדר בישוב כיון דאין לו אתרוג יש לשלוח, ואע"ג שכתב כמה אחרונים בדברי המגן אברהם דמצוה דרבים שאני ואין צריך לתת ליחיד, מ"מ הרי לנו דברי השערי תשובה שכן הוא מסתבר.

- ה -

במחצית השקל (סימן תרנ"ח סוף ס"ק י"א) כתב דבזמן הזה שרוב פעמים אחר עבור כמה ימים מנהג על ידי רוב משמוש בני אדם אתרוג של הקהל מתקלקל, אפשר אינו צריך לשלוח לחבירו אתרוג שלו. הנה מבואר מדבריו שלא כל כך פשוט לוותר, כלומר שבכל האופנים הנ"ל יש לדון דאע"פ שיש כאן חיוב מן התורה של ערבות וחיוב מדרבנן שמוטל על אביו של חינוך, מ"מ במקרה כגון דא שיש לו אפשרות לקיים את המצוה מדרבנן של חינוך מאשר המצוה מן התורה לוותר לאחר לקיים חיובו מן התורה, והרי נחלקו האחרונים בזה אם עדיף לוותר על קיום מצוה מדרבנן כדי שהשני יקיים את המצוה דאורייתא, ולפי זה יש צד לומר

את הדין של חינוך לא מוטל עליו דין ערבות והוא צריך לחנך את בנו הקטן לישון בסוכה. וכן הסכימו הגאונים רבי יעקב מאיר שטרן ורבי שמואל אליעזר שטרן שליט"א, והוסיפו שדין ערבות הוא חיוב כללי על כל אחד מישראל, ואילו חיוב חינוך הוא חיוב פרטי שהאב מחוייב על בנו הקטן, ובודאי שהחיוב הפרטי קודם לחיוב הכללי.

הנה הגר"מ שטרנבוך שליט"א בשו"ת תשובות והנהגות חלק ה' (סימן רי"ד) הביא דברי הביאור הלכה (סימן ל"ז) והוסיף וז"ל: ולע"ד נראה דאף שחיוב מצות חינוך מדרבנן הוא בקטנותו (שאז חיובו חמור מאד שכיון שהילד אינו מבין, ממילא האחריות היא עליו לבד), אבל קיום מצות חינוך הוא גם בגדלותו, שמצות חינוך שנאמר (במשלי כב) חנוך לנער ע"פ דרכו, אינו בקטן לבד, אלא גם כאשר הוא גדול, ומפיו כן בקידושין (ל א) וז"ל חנוך לנער ע"פ דרכו פליגי בה רבי יהודה ורבי נחמיה חד אמר משיתסר ועד עשרים ושתים, וחד אמר מתמני סרי ועד עשרים וארבעה ע"ש היטב ברש"י, ומה שמברך עליו כשהגדיל ברוך שפטרני מענשו של זה, ברכתו על שפטר "מענשו", והיינו שמבואר ברמב"ם (רפ"ו מהל' תשובה) "יש חטא שהדין נותן שנפרעים ממנו על חטאו בעולם הזה בגופו או בממונו או בבניו הקטנים, שבניו של אדם הקטנים אין בהם דעת ולא הגיעו לכלל מצוות כקניינו, וכתיב איש בחטאו ימות עד שיעשה איש",

חינוך מוטלת בעיקרה עליו, ואילו המצוה של חבירו מוטלת בעיקר על חבירו, ולכן על האדם להקדים את בנו הקטן לכל אדם. ודימה דין זה למי שיש לו חוב מחמת הלואה וחוב מחמת ערבות, ויש בידו מעות רק עבור אחד מהם, שבודאי עליו להקדים ולשלם את החוב שמחמת עצמו שמוטל בעיקרו עליו לחוב שמחמת הערבות שמוטל בעיקרו על חבירו. ויתר על כן אמר הגרי"ש אלישיב דאף במקרה של ב' בנים שיש להם בסוכה מקום רק לאחד מהם וא' מעל י"ג ואחד פחות מ"ג שיש לתת לילד הקטן מקום לישון מאחר ויש לו חיוב לחנך את הבן והגדול ידאג לעצמו לישון באיזה סוכה אחרת.

ועוד יש לחזק ולהוסיף סברא שדין ערבות רק אחרי שהאדם עשה את המוטל עליו מצד עמו בשלימות, ולכן כל זמן שהוא קיים את הדין של חינוך לא מוטל עליו דין ערבות והוא צריך לחנך את בנו הקטן לישון בסוכה. ובפרט שדין ערבות הוא חיוב כללי על כל אחד מישראל, ואילו חיוב חינוך הוא חיוב פרטי שהאב מחוייב על בנו הקטן, ובודאי שהחיוב הפרטי קודם לחיוב הכללי. וראה עוד בספר הקטן והלכותיו (פרק כ"ט אות י') וכן בשו"ת שבט הקהתי חלק ה' (סימן ק"ח). והנה בעלון שו"ת וישמע משה שנת תשע"ו פרשת האזינו שאלה ה' דן בזה והביא שהגר"מ גרוס והגרמ"ש קליין שליט"א נקטו כן והוסיפו שדין ערבות רק אחרי שהאדם עשה את המוטל עליו מצד עצמו בשלימות, ולכן כל זמן שהוא קיים



בשו"ע הגר"ז הל' ת"ת שאפילו הבן גדול ונשוי חייב ללמדו תורה ואפי' בשכר כשיש לו), י"ל דאם חייב ללמדו תורה כדי שידע לקיים מצוות, כ"ש שחייב לדאוג לו כל אימת שמחויב לקיים מצוה שיוכל לקיים מצותו, שאם אין לבן גדול האפשרות לקיים בעצמו נשאר החיוב על האב.

ולפי זה אמת הדבר שאם הבן גדול עליו לדאוג בעצמו כיון שהוא מחויב במצוה, אבל אם אינו מצליח להשיג לעצמו, אביו חייב לחנכו, והוא קודם לקטן דכיון שהגדול מחויב מדאורייתא חמיר טפי החיוב על האב לדאוג שיקיים המצוה, ואם כן אם שניהם בבית הכנסת והגדול יכול להסתדר באחר והקטן לא, נותן לקטן, אבל כשאינם במקום שיש לולב, בודאי הגדול קודם, עכ"ל.

**אולם** ראיתי עוד בספר קובץ הלכות להגר"ש קמניצקי שליט"א הל' סוכה (פרק י"ד סעיף י"ז) שפסק לגבי הנידון כשיש מקום רק לאח הגדול או הקטן שיש להכניס לסוכה את האח הגדול, והמו"ל שאל אותו מדוע הרי יש חיוב לחנך את הקטן והגדול ידאג לעצמו, והשיב לו שם דכיון שהגדול חייב מן התורה ודאי יש להניח להגדול לישן בסוכה. מיהו כבר כתבנו לעיל כדעת רוב הפוסקים וכדעת מרן הגר"א נבנצל שליט"א שיש להורות למעשה שדין חינוך קודמת לדין הגדול והוא ידואג בשביל עצמו.

וכשבנו נעשה גדול, כבר אין הבן נענש על חטאי האב שזה רק בבניו הקטנים שהם כקניניו, וע"ז מברך ברוך שפטרני מהעונש המיוחד הזה, (ויש עוד לפרש שמברך שפטרני "מענשו" שמהגדיל יש לו בזה שותף שהוא הבן עצמו, ולכן לא נענש עליו כמקודם שאז האחריות היתה עליו לבד.

וכיון שמקיים מצות חינוך גם בבנו גדול וכמ"ש, לכן נלענ"ד דעדיף שיתן לבנו גדול לקיים בזה מצוה דאו' וגם מקיים מצות חינוך מאשר שיתן לבנו הקטן שאינו אלא מצוה דרבנן (וע"ע מש"כ בח"ג סי' קכ"ז דאפי' ליתן לאחר שאינו בנו שמחויב מדאו', עדיף מליתן לבנו קטן ע"ש).

ויש לפרש עוד שכבר ביארתי בכמה מקומות שיסוד חיוב חינוך קטן הוא מדאו', שמדין המ"ע ללמד בנו תורה מחויב לחנכו, שעיקר לימוד התורה כדי להביא לידי מעשה שנאמר ולמדתם אותם ושמרתם לעשותם, ואם חייב ללמד בנו תורה כדי שידע לקיים מצוות כ"ש שצריך לחנכו למצוות להרגילו לעשיית המצוות, ורק שמה"ת אין חייב לחנכו יום יום או בכל פרטי המצוה, כגון בזמנה, שחיובו רק כפי הבנת האב היאך יתרגל לקיים המצוות, ובאו רבנן וחייבו קטן כגדול ממש יום יום ובכל פרטיה.

ולפי"ז י"ל נמי דכיון שהאב מחויב ללמד את בנו תורה גם כשהוא גדול (עיין

הגאון הגדול רבי יוסף ליברמן שליט"א

ראש ישיבת "כולל שומרי החומות"

ורב דקהל סדיגורא ירושלים ת"ו, מח"ס "משנת יוסף"

## תקיעת שופר בחודש אלול כשמעיר את השכנים

בס"ד, כ"ח אלול תשע"ז

כתקוע קול שופר, לחיים טובים יוחק  
בספר, הרה"ג החו"ב טובא, מו"ה  
אלחנן פרינץ שליט"א, מח"ס שו"ת  
'אבני דרך'.

אחדשה"ט, ע"ד שאלתך בבנין שאחד  
השכנים בנה בית כנסת בחנייתו הפרטית,  
ומתפללים שם תפלת שחרית בשעה שש  
בבוקר והתפילה מסתיימת קרוב לשעה  
שבע, והנה בחודש אלול נוהגים לתקוע  
בשופר, ושואלים השכנים האם יכולים  
למנוע ממתפללי בית הכנסת את התקיעה  
בסיום תפילת שחרית (ויתקעו בזמן אחר,  
כגון במנחה) בטענת גזל שינה כיון  
שהתקיעה מעירה את ילדיהם.

הנה כבר כתבנו בכ"מ בשו"ת משנת  
יוסף (ח"ו סי' כד. ח"ח סי' לה. ח"י סי'  
קמ. ח"י"ג סי' שנד) שעצם האיסור להעיר  
אדם ישן, הוא משום דאסור לצערו, ואם  
צער בע"ח דאורייתא (ב"מ לב:) כש"כ  
צער אדם, ולהעיר אדם ישן הוי צער,  
כדחזינן בגמ' (קידושין לא.) בדמא בן  
נתינה שהיה המפתח מונח תחת  
מראשותיו של אביו "ולא ציערו", כלומר  
לא הקיצו. - והגם שכתב החות יאיר

(סוסי קצא) די"ל דהתורה הקפידה על  
צעב"ח דבהמה שאין לה דעת, משא"כ  
אדם איבעי ליה ליתובי דעתיה (כסוכה  
כה:), כבר השיג עליו הברכ"י (יו"ד שעב,  
ב), דמתשו' הרשב"א (ח"א סי' רנב)  
מבואר דאיכא פריקה וטעינה באדם משום  
צעב"ח, וגם שאר צעב"ח שייך באדם,  
עכ"פ מדרבנן, ובלא"ה כשיש לו אפשרות  
ליתובי דעתיה (כבאבל) אמרינן כן, אבל  
באופן אחר גם באדם צעב"ח דאורייתא  
עכתו"ד.

ובספר החפץ חיים ופעליו (ח"ג דף  
קה) כתב, שהחפץ חיים היה אומר כי  
המקיץ את חבירו משנתו הוי גזילה, שגזל  
ממנו את מנוחתו, וזוהי גזילה שאין לה  
הישבון ע"כ.

ואף שבשו"ע (חו"מ סי' קנו, ג) נפסק  
שמותר ללמד תינוקות תורה בתוך ביתו  
(שבחצר המשותפת) ואין השכנים יכולים  
למחות בידו לומר לו אין אנו יכולים  
לישן מקול התינוקות של בית רבן, והוא  
הדין לכל מילי דמצוה שאינם יכולים  
למחות בידו. וכ"כ הרמ"ה (פרק לא  
יחפור אות נה) ומסתברא דהה"ד לשאר  
מילי, כגון מגרס אורייתא משנה ותלמוד,

מרוצים ונותנים לו רשות לתקוע [וסבורני, שבדרך כלל בשעה כזו אינו מפריע כ"כ לשכנים כמה תקיעות ספורות].

ושפיר הבאת מדברי הט"ז (חו"מ קנו, סק"א) שאף להשו"ע שבכל מילי דמצוה אינו יכול לעכב, זהו דוקא למצוה שאינה יכולה להעשות אלא בצירוף אנשים (תפילה במנין, חלוקת צדקה וכו'). אך במצוה שניתן לעשותה ביחידות, היא איננה דוחה את מנוחת השכנים. ולפי זה ה"ה הכא, כיון שבחודש אלול אין החיוב לשמוע דוקא בציבור, ממילא אינו דוחה את מנוחת השכנים, והמתפללים בבית הכנסת שלא שמעו התקיעות, ישתדלו לתקוע או לשמוע במשך היום.

דושה"ט בברכת כוה"ט

ולצלווי בצבורא, לא מצי למימר ליה איני יכול לישן עכ"ל. וכן עולה מדברי מהר"י מיגאש (הובא בשיטה מקובצת) ורבינו ירוחם (נתיב לא) שהשכנים אינם יכולים לעכב בכל מי שעוסק בצרכי מצווה (ולא רק מלמדי תינוקות).

זה דוקא בדבר מצווה שבזה אין השכנים יכולים למנוע. אבל בנידו"ד דמיירי בתקיעת שופר בחודש אלול שאינו אלא מנהג כמש"כ הרמ"א בשו"ע (או"ח סי' תקפא, א) דמנהג בני אשכנז דמתחילין לתקוע מר"ח ואילך אחר תפילת שחרית. א"כ אם המדובר הוא במקום שבשעה שבע בבוקר האנשים עדיין ישנים ואין זו שעה סבירה להרעיש, שפיר אפשר למנוע מהשכן לתקוע, ואין לו רשות לתקוע באלול אחרי התפלה כשמפריע את מנוחת השכנים, אא"כ הם

## בגדר מצוה הבאה בעבירה בענין סוכה שנכנתה בשבת

ממצוה הבאה בעבירה. והבאת מס' מקראי קודש להגרצ"פ פרנק זצ"ל (סוכות ח"ב ס"ו) שנשאל בזה, וענה עפ"י דברי התוס' (סוכה לא.) דלא אמרו מצוה הבאה בעבירה אלא כאשר המצוה באה ע"י העבירה, כגזל שמחמת העבירה עושה המצוה, וא"כ ה"ה הכא שפיר י"ל שיצאו יד"ח, כיון שאין המצוה ע"י העבירה, שהרי יכול לבנותה ביום חול בהיתר. עוד כתב ע"פ דברי התוס' (שם) דהיכא שכלתה העבירה בעשיית הסוכה קודם

בס"ד, ד' אלול תשע"ו

בהתקרב הימים הנוראים, יתברך ממרומים, הרה"ג החר"ף ובקי טובא, מו"ה מתתיהו גבאי שליט"א, מח"ס 'בית מתתיהו' ו'מועדי הגר"ח'.

אחדשה"ט, ע"ד שאלתו בעובדא דהוי בשומר תומ"צ שסיכם עם שכיניו לעשות סוכה בשותפות, ושכיניו אינו שומר תומ"מ רח"ל ועושה הסוכה רק בשביל ילדיו, ובנה הסוכה בשבת, האם יצאים ידי חובתם, דלכאורה הו"ל

לישראל בשבת נכון להחמיר שלא יכנסו בו. ואולי ה"ה בנדו"ד. ולא מסתבר לחלק דשם מיירי בנכרי, וכאן בישראל. דכבר מפורש בשו"ע (או"ח שפה, ג) שאם הוא מחלל שבת בפרהסיא דינו כגוי, וראה מש"כ בזה בשו"ת משנ"י (חי"ג סי' רפד, וסי' של).

בברכת כוח"ט ושנה טובה מתוקה

שבאה המצוה, לא אמריןן בה מצוה הבאה בעבירה.

הנה, מצד מצוה הבאה בעבירה, כבר הארכנו בזה בשו"ת משנ"י (חי"ג סי' כד, ח"ו סי' צד, ועוד) ושם מבואר דדעת רוב הפוסקים כר"י דאם נעשית העבירה לפני המצוה יצא י"ח, עיי"ש. — אך אולי יש לאסור מצד מעשה שבת, דבשו"ע (סי' רמד, ג) מבואר דאינו יהודי שבנה בית

### במהות שמחת יו"ט ואם צריך דוקא יין

קד, טו), בכל זאת מי שאינו רגיל ביין, מסתמא אין עליו חיוב לדחוק עצמו ולשתות רביעית יין, דעי"ז לא יגרום לו שמחה, אלא להיפך, [וגם יכול להזיקו להפעלת יתר לחץ וכדו']. ומיץ ענבים מועיל רק לכוס של ברכה [קידוש ברכת המזון וכו'] עיי' כל זה בפסק"ת (תקכט, ט) בשם שאגת אריה (סי' סה) ונימוקי או"ח (סי' תקכט) ושו"ת דברי משה (ח"א סי' יא).

ממילא מובנים דברי שו"ת התעוררות תשובה (סי' רנו) שהבאת, דמצות שמחת יו"ט אינה צריכה כונה, דהעיקר להיות שמח, ואם שמח נתקיימה המצוה בכל דבר. וא"כ אם שותה רביעית מכוס הקידוש וזה משמחו לא הוי חבילות חבילות, דהרי הטעם שאין עושין מצות חבילות כתבו התוס' (מו"ק ח). כדי שיהא לבו פנוי למצוה, והרי שמחת יו"ט אינה

בס"ד, ו' חשון תשע"ז

בחודש מרחשון, יתברך בכל ענין, מע"כ הרה"ג החר"ף ובקן, מו"ה מתתיהו נבאי שליט"א, מח"ס 'בית מתתיהו' ו'מועדי חג"ח'.

אחדשה"ט, ע"ד שאלתך אם יוצאים יד"ח שמחת יו"ט ביין של קידוש, או שצריכין לשתות עוד יין בשביל מצות שמחת יו"ט. והארכת לדון בדין אין עושין מצוות חבילות חבילות, ושפיר חזו עיניך מש"כ בס"ד אריכות דברים בענין זה במשנת יוסף סוגיות או"ח (ח"א סי' כח).

הנה עיקר מצות ושמחת בחגך בזמן הזה שאין לנו שאר קרבנות, ענינה לא דוקא ביין, רק היין הוא האמצעי להיות שמח ולשמח עניים ובני ביתו כהרמב"ם (סוף הלכות יו"ט), ובכדי להיות שמח צריך לשתות יין, אם היין משמחו. דהגם דכתיב "ויין ישמח לבב אנוש" (תהלים

צריכה כונה. וכיון דלא היין היא המצוה דאורייתא, אלא כמו שנתבאר שהיין היא רק תוצאה להגיע לשמחה. ולפי"ז אין צריך להוסיף רביעית על יין הקידוש. - אלא א"כ מרגיש שהיין משמחו, ולא מספיק לו רביעית אחת, אז ישתה עוד רביעית.

פנים יפות. כמש"כ בספר החינוך (מ' תעט) לגבי צדקה, שלהסביר פנים יפות לחבירו הוא ענף ממצות הצדקה, עיי' מה שכתבתי בס"ד בשו"ת משנ"י (ח"י סי' כא). כמו"כ במצות "ושמחת בחגך" שמצוה לשמוח בעצמו, ולשמח בני ביתו, ענף ממנה הוא להסביר פנים יפות לכל אחד.

דושה"ט בברכה

והנה ענף ממצות צדקה הוא לשמח עניים ולהלבין להם שיניים להראות להם

מרן הגאון רבי ברוך דוב פוברסקי שליט"א

ראש ישיבת פוניבז'

ובע"ה הבד קודש

## ביאור דעת החת"ס דנשים אינן מברכות על מצות סוכה

ערכות על נשים בזה), אבל הן עצמן יברכו, אולם החת"ס נקט דבסוכה נשים יושבות ולא מברכות אפילו לדעת ר"ת, וכן נקט הישועות יעקב, וצריך ביאור הטעם והמקור לזה.

ואפשר לומר דא"י בסוכה כח. דתנו רבנן אורח זה אורח האורח להוציא את הנשים וכו', ותו קרא למה לי הלכתא למה לי הא סוכה מצות עשה שהזמן גרמא וכל מצות עשה שהזמן גרמא נשים פטורות, וכו' ואיצטריך סלקא דעתך אמינא תשבו כעין תדורו מה דירה איש ואשתו אף סוכה איש ואשתו קמשמע לן; ולהלן שם והשתא דאמרת סוכה הלכתא קרא למה לי, לרבות את הגרים, סלקא דעתך אמינא האזרח בישראל אמר רחמנא ולא את הגרים קמשמע לן; וצריך ביאור דאם כן לישתוק קרא ולא יאמר בישראל וכבר לא ניסק אדעתין למעוטי גרים ולא יצטרך לומר האזרח לרבויהו, והביאור בזה דבישראל אתא למעוטי עכו"ם, כן א"י בזוהר הקדוש בפרשת אמור, (דף קג. וז"ל: ועל דא כתיב כל האזרח בישראל ישבו בסכות כל מאן דאיהו משרשא וגזעא קדישא דישראל ישבו בסכות תחות

ביהמד"ר חוג חת"ס רח' מיימון יום א כה תשרי ה'תשע"ד יארצייט דמרן בעל החת"ס

נחלקו הראשונים בנשים שפטורות ממצות עשה שהזמן גרמא, כשבכל אופן מקיימות את המצוה אם יכולות לברך, דעת הרמב"ם [פ"ג מציצית ה"ט] דאין מברכות שאינן יכולות לומר וצונו, וכן פסק המחבר [או"ח סי' תקפ"ט סעי' ו'], אולם דעת ר"ת הובא בתוס' בר"ה [לג. ד"ה הא ובכ"ד] דמברכות, כיון דהוי מעשה מצוה אם מקיימות, וכיון דהוי מצוה שייך ברכה על זה, כיון דעל מצוה זו ציוה הקב"ה אף שאין הציווי אמור כלפיהן כיון שכלל ישראל נצטוו, וכתב הרמ"א [או"ח שם] דכן הוא המנהג שמברכות כר"ת.

והנה מ"ט משמ"י דהחת"ס [הובא שו"ת להורות נתן ח"ו סי' לט] חידוש דאף שפסק הרמ"א שנשים מברכות על מצות עשה שהזמן גרמא ונהגו בזה כר"ת, בסוכה אינו כן, ואף על פי שיושבות בסוכה אינן מברכות, ובתוס' חולין קי: ד"ה טלית כתבו להדיא דלר"ת גם על סוכה נשים מברכות, (רק שהדין הוא שאי אפשר לברך כדי להוציאן כיון שאין

המנחת חינוך [מ' ת"צ אות ה] דנהי נמי דנתמעטו נשים ממצות ראי', הרי יש בראי' ענין נוסף והוא לא תעשה דלא יראו פני ריקם, ובלאוין נשים שוות לאנשים בכל מילי, ומדוע לא שמענו דאשה הנכנסת לעזרה תתחייב בעולת ראי', ואם לא תביא הרי היא עוברת בלאו דלא יראו פני ריקם.

והביאור בזה דקרבן עולת ראי' אין זה חיוב מחובות הרגל, ואי' בחגיגה [ו.] לחד מ"ד דעולה שהקריבו בני ישראל במדבר עולת ראי' הוא, שנאמר ויחזו את האלקים ויאכלו וישתו, דכיון שזכו לויחזו את האלקים דהיינו ראיית פנים, נתחייבו בקרבן עולת ראי', ומשום דחובת קרבן זה אינו שייך לרגל אלא לראיית פני ה', דבכל ענין שרואה פני ה' נאמר ולא יראו פני ריקם, וזה הביאור בעקדת יצחק שאחר שאמר לו המלאך אל תשלח ירך אל הנער עדיין לא הניח אברהם את המקום והלך לו אלא חיפש קרבן להקריב עד שמצא את האיל, ומה צורך הי' לו בזה, והביאור שהרי קרא אברהם שם המקום ה' יראה ודרשין מזה יְרָאָה יְרָאָה והיינו דזכה שם לראיית פני ה', ואם כן מחוייב הוא בהקרבן קרבן כדי שלא תהי' ראי' ריקנית.

והא דאינו מחוייב להביא קרבן ראי' בכל ימות השנה כשנכנס לעזרה, הביאור בזה דלא כל שנכנס לעזרה זוכה לראיית פני ה', ורק שלש פעמים בשנה שנקראנו לבוא לראות וליראות אז זוכים לראיית פני ה', וכיון דנשים פטורות מראי' גם

צלא דמהימנותא, ומאן דליתיה מגזעא ושרשא קדישא דישראל לא יתיב בהו ויפוק גרמיה מתחות צלא דמהימנותא) וצריך ביאור מדוע בעינן קרא למעוטי עכו"ם, והרי אין הגויים בכלל כל מצות התורה שנצטרך למעט אותם ממצות סוכה, ובזוהר שם אי' שבא למעט שמי שאינו משרשא וזרעא קדישא דישראל לא ליתב בסוכה ויפוק גרמי' מצלא דמהימנותא.

וביאור הדברים נראה דהנה כתב הרמב"ם בפ"י מהל' מלכים [ה"י] בן נח שרצה לעשות מצוה משאר מצות התורה כדי לקבל שכר, אין מונעין אותו לעשותה כהלכתה; ונראה מדבריו שבאמת מועיל לו ויקבל שכר על עשייתו את המצוה, ונראה דזה בא הכתוב למעט דבסוכה עכו"ם הוא מופקע מסוכה, ואף אם יקיים סוכה לא יטול שכר על זה, ויש להוסיף שהרי סוכה ניתנה לבני אברהם על שהכניס האורחים והשענו תחת העץ, ואין זה רק ככל התורה שגויים לא נצטוו אלא יש ענין מיוחד בסוכה שנאמר לבני ישראל דוקא, ושמעתי שיש מקומות שהקפידו שלא יכנסו המשרתים הגויים בסוכה כלל.

ויש להביא עוד דוגמה לזה בנשים דמצינו גבי עולת ראי' שנאמר בה כל זכורך להוציא את הנשים, ופריך הגמרא [חגיגה ד.] תיפוק לי' דהוי מצות עשה שהזמן גרמא דנשים פטורות, ומשני דסלקא דעתך אמינא נילף ראי' מהקהל שנאמר שם אנשים נשים וטף, והקשה

הגוים הבאים על ירושלם ועלו מדי שנה בשנה להשתחות למלך ה' צבאות ולחג את חג הסוכות, וצריך ביאור מה ענין בזה שיעלו לחוג את חג הסוכות, ומדוע דוקא בחג הסוכות נאמר ענין זה ולא בשאר מועדות, ועוד דלהלן שם נאמר ואם משפחת מצרים לא תעלה ולא באה ולא עליהם תהיה המגפה אשר יגף ה' את הגוים אשר לא יעלו לחג את חג הסוכות; וצריך ביאור אטו נעשו מחוייבים במצות סוכה עד שאם לא קיימה מחוייבים הם מיתה.

ונראה בזה דהרי ענין סוכה הוא צילא דמהימנותא והשראת השכינה על ישראל, ומשה רבנו ביקש מאת הקב"ה ונפלינו אני ועמך שלא ישרה הקב"ה שכינתו על העכו"ם, ונראה דזהו הטעם שנתמעטו גויים ממצות סוכה ביחוד יותר משאר מצות כמו שנתבאר לעיל, דבמצות סוכה אינם שייכים כלל, כיון שסוד המצוה הוא השהות בצילא דמהימנותא ואינו שייך בגויים כלל, אולם לעתיד לבוא יגיע המצב של והיה ה' למלך על כל הארץ ביום ההוא יהי' ה' אחד ושמו אחד, ותכלה ממשלת זדון מן הארץ ויתן פחדו על כל העמים, ואז תהי' השראת השכינה בכל מקום בבריא, ולכן יבואו הגויים לחוג את חג הסוכות דוקא שעניינו השראת השכינה דשייך גם בהם, ולא פסח או שבועות שאין להם שייכות עם מצוות היום, [ובזה צ"ע על דברי רש"י בזכרי' שם שכתב דמה שיבואו הגויים

ברגל ולא נקראו לבוא, אין אצלם ראיית פנים ואין שייך בהם קרבן ראי'.

ונ"מ עוד בזה דיל"ד אם מברכים על מצות ראי', דלכאורה מצוה היא ככל המצות ומברכים בעשייתה, [ויל"ד מתי הוא זמן הברכה אם כשיוצא מביתו או כשבא לעזרה, ועכ"פ מסתבר דיש ברכה על מצוה זו], אולם אשה הבאה לעזרה לא תברך דאין אצלה ראי', וזה כיון שמיעטה תורה מזכורך הרי שיש כאן מיעוט יותר מפטור נשים בכל מצות עשה שהזמן גרמא, ואינן שייכות במצוה כלל.

וזה ביאור דעת החת"ס במצות סוכה אצל נשים דכיון שמיעטה תורה האזרח למעוטי נשים, דאמנם סד"א לרבוויי נשים מתשבו כעין תדורו וילפינן דאינו כן, אבל כבר יש לומר דמה שנתמעטו נשים אין זה רק מצד דהוי מצות עשה שהזמן גרמא אלא שנאמר מיעוט מיוחד על נשים במצות סוכה, ואם כן לא שייך בהו קיום המצוה, ואף אם תכנס לסוכה לא תברך, וגרע משאר מצות עשה שהזמן גרמא שגדר הפטור בהם רק שלא הטילה התורה חובתן על הנשים אבל לא הופקעו מלקיימה, מה שאין כן סוכה כמו שנאמר בישראל למעט עכו"ם דמופקע מכל שייכות בסוכה, וכן במצות ראי' זכורך להוציא את הנשים, דאין זה רק פטור אלא שאיננה בראי' כלל, ולכן גם אם באה לעזרה לא תביא קרבן, כך במצות סוכה אין האשה שייכת במצוה ולא תברך.

בהפטרות יו"ט ראשון של סוכות [זכרי' יד] נאמר והיה כל הנותר מכל



שלא עלה מחמת עיסוקיו וטרדותיו וכדו' לא ימות, אלא אמר דאומה שלא תעלה תמות, דענין אומה שאינה עולה היינו שאינם מכירים במצב זה של השראת השכינה שהקב"ה הוא מלך כל הארץ, ולכן תמות במגיפה שאינה יכולה להתקיים במצב זה של והי' ה' למלך על כל הארץ, אבל אין המיתה מחמת ביטול מצות סוכה, ואשה"ט. [סוכות ה'תשע"ד]

לחוג את חג הסוכות הוא כדאי' בריש ע"ז דלעתיד לבוא יתן להם הקב"ה מצות סוכה לבוחנם אם יעמדו בזה ויקיימוה, וצ"ע דשם עושה כן כדי להראות כשלונם ומוציא חמה וכו', ולא זה המבואר כאן דבאים ומקיימים את החג ומי שלא בא מת, וצ"ע]. ומה שאמר דמי שלא יבוא ימות במגיפה, כשנדייק בכתוב נראה דלא אמר דכל מי שלא יבוא ימות במגיפה, ומי

מרן הגאון רבי יצחק זילברשטיין שליט"א

גאב"ד רמת אלחנן בני ברק

ראש כולל בית דוד חולון

## פניני חשוקי חמד

### עניני ראש השנה, יום הכיפורים, סוכות

תשואת חן לידדי הגאון הנפלא רבי ישי מזלומיאן שליט"א מח"ס סגולות רבותינו וש"ס ששיגר לנו תשובות אלו עבור הקובץ.

#### ראש השנה

שאלה: האם לאפשר לאדם שאשתו מקשה לילד לתקוע בשופר בבית הכנסת תשובה: נאמר בספרי (במדבר י', ט) אין לי אלא במלחמה, שדפון ירקון ואשה מקשה לילד, וספינה המטורפת בים, מניין? תלמוד לומר הצר הצורר אתכם, על כל צרה שלא תבא על הציבור, והרעתם בחצוצרות.

ויעוין במה שכתב מו"ח הגרי"ש אלישיב זצ"ל בקובץ תשובות (ח"ב סימן לג), וז"ל: המג"א (בסימן תקעו) תמה למה אין אנו נוהגין לתקוע בעת צרה, שהרי כתב הרמב"ם (בפ"א מהלכות תענית) "מצוות עשה מהתורה לזעוק ולהריע בחצוצרות", וכתב המ"מ "והמחזור כדברי הרשב"א, או שופר או חצוצרות, ואף על פי שאין תענית צבור בבבל, מ"מ הלוא מדאורייתא מצוה לתקוע בלא תענית", עכ"ד.

והנה דעת הרמב"ם כנ"ל על כל צרה שלא תבא על הציבור מצוה מה"ת להריע בחצוצרות..., אך דעת הגאונים כנז"ל סוברים דעל כל צרה שלא תבא נהגו לתקוע בשופר... והריטב"א בתענית אחרי שהביא דעת התוס' והרמב"ם דהמצוה היא לתקוע בגבולין על כל צרה שלא תבא היא בחצוצרות, כתב: "ולפי סברא זו נהגו בצרפת שלא לתקוע לעולם בתענית צבור, כיון שאין לנו חצוצרות", ואין ספק שע"ז מבוסס המנהג שאין תוקעין בשופר.

אמנם הדבר צריך ביאור מה פירוש הדברים כיון שאין לנו חצוצרות, למה לא יתקנו חצוצרות ויהיה בידו לקיים המ"ע מהתורה והרעתם בחצוצרות.

והנה החינוך (מצוה שפד) כתב: "מצוה לתקוע בחצוצרות במקדש, וכמו"כ בשעת הצרות שנא' וכי תבואו מלחמה וכתוב אחריו ג"כ וביום שמחתכם ובמועדיכם ותקעתם כו', ונוהגת מצוה זו

בזמן הבית, בכהנים שעליהם המצוה לתקוע בחצוצרות", ואף זה צ"ע למה פקע החיוב לתקוע בעת צרה בזה"ז...

והלום ראיתי מה שהשיב הגאון באגרו"מ ז"ל (או"ח סי' קסט) להשואל פי' דברי הריטב"א הנ"ל, וכי אין אנו יכולים לעשות חצוצרות - דלהסוברים דתקיעה בחצוצרות צריך דוקא באלו חצוצרות שנעשו לתקוע בהם במקדש דוקא ולכן מנה [אותם] הרמב"ם במנין המצוות למצוה אחת והטעם הוא מפני שצריך דוקא אותן החצוצרות שבמקדש ע"ש, ולא ביאר למה דוקא באותן חצוצרות שבמקדש ולא סגי שיעשה חצוצרות שיהי' מיועדים גם לצורך מקדש.

עכ"פ כפי האמור לעיל מבואר בהחינוך שמצוה זו של חצוצרות בעת צרה לא נוהג אלא בזמן הבית, עכ"ל מו"ח.

והנה לפי דברי מו"ח, לכאורה אין מקום לתקוע בשופר בבית הכנסת כשיש צרה, או מפני שזה נוהג רק במקדש, או מפני שבעינן חצוצרות, אכן שמעתי בשם אחד מגדולי הדור זצ"ל שהורה שיש לתקוע בשופרות גם בזמננו מפני שהוא עת צרה, ולדבריו יתכן שאף בבית הכנסת שבבית החולים, כאשר יש נשים המקשות לילד, יש מקום להתיר לתקוע שם בשופר לחוש לשיטות שיש בזה מצוה מהתורה, וצ"ב. (חש"ח ערכין י ע"א).

השופר שבו תוקעים בבית הכנסת, קצת שבור למעלה, האם לקנות חדש

שאלה: שופר שתוקעים בו בבית הכנסת שנפגם למעלה והקול לא נשתנה כלל, האם יש לקנות חדש, דאולי גנאי הוא למצוה, שיהיה פגום?

תשובה: נאמר בערכין דף י ע"ב ת"ר אבוב היה במקדש חלק היה דק היה של קנה היה ומימות משה היה צוה המלך וציפוהו זהב ולא היה קולו ערב נטלו את צפוי ויהיה קולו ערב כמות שהיה, צלצול היה במקדש של נחושת היה והיה קולו ערב ונפגם ושלחו חכמים והביאו אומנין מאלכסנדריא של מצרים ותקנוהו ולא היה קולו ערב נטלו את תיקונו והיה קולו ערב כמות שהיה, מכתשת היתה במקדש של נחושת היתה ומימות משה היתה, והיתה מפטמת את הבשמים נתפגמה והביאו אומנין מאלכסנדריא של מצרים ותיקנוהו ולא היתה מפטמת כמו שהיתה נטלו את תיקונו והיתה מפטמת כמו שהיתה אלו שני כלים נשתיירו ממקדש ראשון ונתפגמו ולא היה להם ארוכה.

וכתב על כך היעב"ץ בהגהותיו וז"ל: נטלו את תיקונו (של הצלצל), ש"מ אין כלי פגום פסול לשירה, עכ"ל.

ולכאורה הדברים צ"ע, דאמנם כלי פגום אינו פסול, אבל הרי זה גנאי לקיים מצוה ולשיר שיר במקדש בכלי פגום, וש"מ דאין בזה פגם. ואולי נלמד מזה לשופר שאין פגם בשופר פגום כל זמן שהוא כשר.

ויש לדחות, דשאני אבוב וצלצל שהיו מימי משה וחביבים מאוד, ולכן השתמשו בו למרות שהיה פגום.

ואע"פ שבגמרא לא מוזכר להדיא שהצלצל היה מימי משה, אכן בשטמ"ק הוסיף שגם הצלצל היה מימי משה, ובלאו הכי מבואר בגמרא שהוא נשאר מימי בית ראשון, וממילא מובן מדוע השאירו אותו למרות שהיה פגום, ואין להביא ראיה משם לגבי שופר שלא השתמשו בו צדיקים, שאולי יש להחליפו.

עוד יעוין בשיטה מקובצת שכתב וז"ל: הקשה הר"ר אלחנן היאך תקנה (את המכתשת), והא אמרינן בזבחים (דף פח ע"א) דכלי שרת שנפגמו אין מתקנין אותן, ומכתשת כלי שרת היתה.

ויש לומר מה שאין מתקנין היינו משום שאין עניות במקום עשירות ומתקנים חדשים, אבל הכא שלא היו מוצאין חדשה טובה כמותה, הוצרכו לתקנה, עכ"ל.

משמע מדבריו שבאמת אם היה אפשר להחליף היו מחליפים באחר, ומה שלא החליפו היינו מפני שלא מצאו אחר כמותו, ולפי זה בשופר, שאמנם אינו כלי שרת, מכל מקום יתכן שלא ראוי לתקוע בו, ואם אפשר להשיג אחר שקולו יהיה דומה, יש להחליפו.

ויעוין בלבוש (סימן תקפו ס"ז) שכתב ששופר שנפגם בנקב שיש בו חסרון, לכתחילה לא יתקע בו משום הקריבהו נא לפחתך, ויעוין עוד במשנ"ב (שם ס"ק לז)

שכתב שבנפגם כשר בכל שהוא לכו"ע, ומ"מ אם ראהו קודם ר"ה טוב יותר לתקנו שלא יהיה נראה פגום, יעו"ש. ויעוין עוד בביאור הגר"א (שם ס"ז) שהביא את דברי הרוקח (הלכות ראש השנה סימן רג) שכתב: שופר צריך שיהא שלם למצוה כדאמרינן בפסיקתא רבתי (בפרשת הרנינו) ילמדנו רבינו שופר שניקב וסתמו מהו שיהא כשר לתקוע בו כך שנו רבותינו אם מעכב את התקיעה פסול ואם לאו כשר מה טעם דכתיב וה' אלהים בשופר יתקע מה שופרו של הקדוש ברוך הוא שלם אף שופר של ראש השנה יהא שלם למה שבראש השנה הם נגאלים ממלאך המות, יעו"ש.

ואם כן נראה שהוא הדין בעניננו, כיון שהוא נראה פגום, נראה שלכתחילה יש להחליפו באחר כדי שיהיה שלם.

**להשתמש בכתר תורה שבור, שהוא ירושה מצדיקים, או בכתר תורה חדש**

**שאלה:** בית כנסת חסידי שיש בו כתר תורה יפה מאד עתיק יומין, וכבר השתמשו בו בימי האדמו"ר הראשון של החסידות, ובכל פעם שמשתמשים בו הוא מעורר מחדש התרגשות בקרב המתפללים, אך דא עקא שהוא כבר ישן ובכמה מקומות הוא כבר סדוק ואי אפשר לתקנו. ולכן טוענים חלק מהמתפללים למרות יחוסו הגדול של הכתר תורה, צריך לקנות כתר חדש, כי אין זה כבוד שיהיה לתורה כתר שבור למרות יחוסו, והמתפללים התומכים בכתר הישן

טוענים, זה עדיף על כתר תורה חדש, הצדק עם מי?

**תשובה:** יעוין במש"כ בחשוקי חמד עמ"ס נדה (דף מו ע"ב) דאפשר להביא ראייה לשני הצדדים: לאלו המצדדים שיש ענין בכתר תורה מירושה, יש להביא ראייה מהנאמר בתוספתא (כלים בבא בתרא פ"ב ה"ג) "היה רבי אלעזר ברבי צדוק אומר שני כתפים היו בבית אבא, אחד טמא ואחד טהור, אמרתי לפני אבא מפני מה זה טמא וזה טהור? אמר לי זה שהוא חקוק טמא, וזה שאין חקוק טהור, ועליו יושב חגי הנביא". ומשמע שראו ענין בשמירת כסא שישב עליו אדם גדול.

כמו כן מצינו בירושלמי (מו"ק פ"ג ה"א) מקלו של רבי מאיר היתה בידו והיא היתה מלמדתו דעת. ומעשה בתלמיד ישיבה שגר בדירת בעל כף החיים ששם חיבר את חיבורו, ושאל האם יש ענין לגור בדירה זו, ואמר לי גיסי הגר"ח קניבסקי שליט"א שאם אין בזה ביטול תורה יש בזה ענין סגולי, וכעין זה מצינו ברא"ש (ראש השנה סימן יד) שכתב "יש לנו לקבל עדותם שהגאונים קיבלו מרבנן סבוראי ורבנן סבוראי מרבנן אמוראי, ובישיבתן על כסא של רב אשי יושבין, ובבית הכנסת שלו היו מתפללין".

ומאידך, יש להביא ראייה שעדיף להשתמש עם החדש, מהגמרא בערכין הנ"ל, שאם היה אפשר למצוא מכתשת טובה כמו הראשונה, היו מחליפים את המכתשת שהיה להם מימות משה רבינו.

אך כתבנו שיש לדחות את הראיה מהמכתשת מפני שגם בבית שני היו עשרה נסים במקדש, והרגישו שם את הקדושה, ולכן הירושה לא השפיעה כל כך, ולכן עדיף שיהיה חדש, ולא לתקנה, אבל כיום שכל גילוי של קדושה גורם התרגשות, עדיף להשאיר את הכתר תורה הישן. (חש"ח ערכין י ע"ב).

**בר"ה כשצריך להזעיק נגד טיילים, יריעו בשופרות, או בחצוצרות**

**שאלה:** ישוב שמערכת האזעקה שלו נתקלקלה, ויש חשש שהאויב ישלח טילים וחצי מות בראש השנה, וישנה אפשרות שבשעת הצורך ח"ו, יעמדו אנשים על גגות גבוהים ויתקעו בשופרות כדי להזהיר את העם לרדת למקלטם, וישנה גם אפשרות לתקוע בחצוצרות. במה יתקעו בשופרות או בחצוצרות, העבירה של מי קלה יותר?

**תשובה:** נאמר בחולין דף כו ע"ב יום טוב שחל להיות בערב שבת תוקעין. וכתבו התוס' בשבת (דף ג ע"ב ד"ה התירו) אף שביום טוב אסור לתקוע מדרבנן, מכל מקום התירו איסור שבות זה, כדי לקיים מצות תקיעה, להפריש את העם מאיסור, שעשה דרבנן דוחה לא תעשה דרבנן.

**אמנם הט"ז (סימן תקצו סק"ב)** כתב שביו"ט אין איסור לתקוע כלל אפילו תקיעות רשות, לפי שהתקיעה אינה מלאכה אלא חכמה, ואין איסור לתקוע ביום טוב, ורק בשבת גזרו שלא לתקוע

עכ"פ מבואר בדברי מו"ח על פי הראשונים, שכיום לא נוהגת מצוות חצוצרות וממילא פשוט שעדיף לתקוע בשופר. (חש"ח חולין-א כו ע"ב).



**שאלה:** האם ראוי שלא לשחוט בהמה

בראש השנה?

**תשובה:** המשנה בחולין דף יט ע"ב כתבה שהשוחט מן הצדדין שחיטתו כשרה, וכתב רש"י דכשר אפילו לכתחילה, מאידך הר"ן (דף ה ע"א מדפי הרי"ף) חלק על רש"י וכתב דמצות שחיטה לכתחילה באמצע צואר הוא, דמן הצדדין איכא למיחש שמא תשבר מפרקת קודם שחיטת הסימנין, ואיכא צער בעלי חיים, לפיכך נראין הדברים דדיעבד הוא דשחיטתו כשרה אבל לכתחילה מצוה לשחוט מן אמצע הצואר, יעו"ש.

והנה נחלקו הפוסקים אם צער בעלי חיים נאמר רק כשמצער בעל חיים בחיותו, או גם כשהורג בעלי חיים, יש איסור של צער בעלי חיים. בנודע ביהודה (מהדו"ק יו"ד סימן פג, ובמהדו"ת יו"ד סימן י) העלה שבהריגת בעל חיים, אין איסור של צער בעלי חיים, והביא ראיה מהמבואר בחולין דף ז ע"ב בעובדא דרבי פנחס בן יאיר, בכודנייתא דרבי שאמר עקרינא להו איכא צער בעלי חיים, ולבסוף אמר קטלינא להו, שמע מינה שבקטלא ליכא משום צער בעלי חיים, יעו"ש. וכן מבואר ביש"ש (ב"ק פרק י סימן לז, הו"ד בט"ז יו"ד סוף סימן קטז).

מחשש שמא יעבירונו ד' אמות ברשות הרבים, להביא לאומן לתקנו, וביום טוב לא שייך גזירה זו.

והקשה על דבריו החכם צבי (סימן לה) שבמסכת שבת (דף קיד ע"ב) מבואר שאסור לתקוע בליל יום טוב?

והשיב על כך הפנים מאירות (ח"א סימן קב) שדברי הט"ז נאמרו רק על יום טוב של ראש השנה, שמאחר דמותר לתקוע בו תקיעות חובה, התירו גם תקיעות רשות, אבל לא בכל יום טוב, יעו"ש.

לפי זה בשאלתנו בר"ה שחל בערב שבת אין איסור לתקוע בשופר, והוא עדיף מחצוצרות שהרי לא תוקעים בחצוצרות במדינה חוץ מבמקדש.

והנה היה מקום לדחות סברא זו, ולומר שבשעה שהצר הצורר בא להילחם בו, נאמר בתורה "ותקעתם בחצוצרות", אמנם אין אנו נוהגים כן, אבל למעשה התורה התירה, אכן יעוין במשנ"ב (סימן תקעו סק"א) שהביא את דברי המגיד משנה (פ"א מתעניות ה"ד) שחצוצרות לאו דוקא, ואפשר לתקוע גם בשופרות, יעו"ש, ואם כן נראה שעדיף לתקוע בשופרות, שהוא הותר לגמרי.

ויעוין עוד בקובץ תשובות למו"ח מרן הגרי"ש אלישיב זצ"ל (ח"ב סימן לג) שדן מדוע באמת לא תוקעים בחצוצרות במלחמה, ולמעשה העלו שכיום אין מצוה זו נוהגת, יעו"ש בטעם הדבר.

חיות טמאות, ליכא איסור, וא"כ אתי שפיר ג"כ מדברי הר"ן, דודאי השוחט מן הצדדין וחותר מן המפרקת איכא צער בעלי חיים, דדוקא לשחוט מן הסימנים הסכימו בהמות טהורות, ולא לשחוט מן הצדדין ולחתוך מן המפרקת, והגם שכוונתו להמית, אבל בלהמית נמי איכא צער בעלי חיים, אם ממיתה שלא באופן הרשאי לצער יותר מן הצריך, ולהמית שאין בו צער בעלי חיים שכתב הנוב"י היינו שממיתה שרוצה להמית, וממית בצער המיעוט שאפשר, אלא שהרי עכ"פ איכא צער בעלי חיים שממית, וע"ז ליכא קפידא כיון שרוצה להמית הבהמה, אבל אם ממית הבהמה, ובשעת מיתה מצערה, ודאי מודה הנוב"י שאיכא צער בעלי חיים, ולא חידש הנוב"י רק דעם דין להמית בהמה וחיה ליכא משום צער בעלי חיים, אבל ודאי דצריך להמיתה באופן שליכא צער בעלי חיים, ולכן בשחיטה צריך דוקא שחיטה כשרה ואם נבלה אית בה צער בעלי חיים וזהו ג"כ שיטת הר"ן למעיין וזה ברור, עכ"ל יעו"ש עוד.

והנה יעוין במה שדן במהר"י אסאד (או"ח סימן קסד) אם מותר לשחוט בראש השנה, וכתב שם: דבכל שחיטה אית ביה צער בעלי חיים, והתורה התירתו וזבחת ואכלת, זולת זה אית ביה אכזריות לשחוט בעלי חיים, וביומא דדינא שכולנו מבקשים רחמים כל היום, ורחמיו על כל מעשיו כתיב, ראוי גם לנו שלא לעשות שום אכזריות בפועל לשחוט בעלי חיים, וזכר לדבר עובדא דרבי בפ' הפועלים

מאידך בשואל ומשיב (מהדו"ת סימן סה) כתב להוכיח מדברי החינוך (מצוה תנא) שכתב בטעם השחיטה מן הצואר ובסכין בדוק, כדי שלא נצער בעלי החיים יותר מדאי, כי התורה התירן לאדם למעלתו לזון מהם ולכל צרכיו, לא לצערן חנם, שיש בהריגת בעל חיים צער בעלי חיים, יעו"ש.

ויעוין עוד במהרש"ם (ח"ד סימן קמ) שגם הביא ראיה זו שיש צער בעלי חיים בהריגה, מזה שזהו טעם השחיטה, וכן הביא ראיה מדברי הר"ן הנ"ל, שמשמע מדבריו שיש צער בעלי חיים גם בהריגה.

ולכאורה היה מקום לומר שמחלוקת הפוסקים אם יש צער בעלי חיים בהריגת בעל חיים, תלוי במחלוקת רש"י והר"ן הנ"ל.

אמנם יעוין במשנה הלכות (ח"י סימן פב) שדחה ראיות אלו, וז"ל: ולפענ"ד אי משום הא אכתי יש לחלק, דלא פליגי לפמ"ש ז"ל דכל מעשה בראשית לדעתן ולצביון נבראו, והתנה הקדוש ברוך הוא עם בהמות טהורות להיות נשחטת לשמו, ולאכול לבני אדם, ובהמה טהורה הסכימה להיות נשחטין באופן השחיטה שנאמרה למשה מסיני, וכל שאינו עושה לה כן, הרי הוא מצערה, ולכן השוחט שחיטה כשרה, ליכא משום צער בעלי חיים, אבל המנבלה כיון דלא הוה שחיטה כשרה, יש כאן לתא דצער בעלי חיים.

וממילא אתי שפיר, דהנוב"י מיירי מבהמות טמאות שרוצה להמית בהמות

ומעתה, אחר שלמדנו שבראש השנה יש להקפיד ביותר עד כדי כך שיש אומרים שלא לשחוט כלל כדי שלא להזיק לשום בריה ביום הדין, ועוד ראינו שעגל לא עומד לשחיטה עד שיגדל, ולמדנו שכל מה שהבעל חיים לא סובל היינו כששוחטים אותו באופן שעמד לכך מששת ימי בראשית, אם כן נראה שאם צריך לשחוט בראש השנה, שישחט שור ולא עגל, כי כששוחט שור אין זה נקרא שהזיקו, כי עומד לכך, מה שאין כן כששוחט עגל, שאינו עומד לשחיטה עדיין, ממילא הדר נחשב שהזיקו בראש השנה, ובראש השנה יש להזהר מכך, וצ"ע. (חש"ח חולין-א יט ע"ב).

#### יום הכיפורים

האם מותר לישון ביוהכ"פ כשלבוש קיטל

שאלה: נאמר בתמיד דף כה ע"ב לא היו ישנים [השומרים על בית המקדש] בבגדי קודש, אלא היו פושטים (מקפלין) ומניחין אותן תחת ראשיהן. ופירשו המפרש בדף כז ע"א (ד"ה שינה) והראב"ד שם, ורש"י ביומא (דף סח ע"ב) שמא יפיח בהן וגנאי הוא לבגדי קודש, יעו"ש.

ויש להסתפק האם הדברים נאמרו גם על קיטל שלובש ביום הכפורים, שאין ראוי לישן בו שמא יפיח?

תשובה: מבואר במשנ"ב (סימן תרי ס"ק יח) שאין להיכנס לבית הכסא בקיטל שהוא מיוחד לתפילה [אבל להשתין בו

בב"מ (דף פה ע"א) עגלא לשחיטה וכו', א"ל זיל לכך נוצרת, אמרו ולא קא מרחם... אחר שכתבתי זאת, קראתי לשוחטי דמתא מומחים דפה... ושאלתי אותו על זה המנהג, והשיב לי כי בכל תפוצות ישראל המנהג שלא לשחוט ביום טוב של ראש השנה, כדי שלא להזיק שום בריה, ושכן כתב בספר גבול בנימן, אחד מן היכי תמצא 'שוחטין ברגל ואין שוחטין בראש' דייקא, יעו"ש.

ויעוין עוד באפרקסתא דעניא (ח"א סימן קיג) שכשראש השנה חל ביום חמישי ושישי, מותר לשחוט לכבוד שבת, יעו"ש.

ונראה לחדש שכאשר שוחט בראש השנה, וכגון ביום שישי, או כאשר אין לו מה לאכול אם לא ישחט, או לצורך חולה וכדומה, שעדיף לשחוט שור ולא עגל, דהנה יעוין במהרש"א בב"מ שם שביאר מדוע רבי נענש על כך שאמר לעגל שנוצר לשחיטה, והוא שאמר לעגלה דהו קא ממטי ליה לשחיטה לכך נוצרת, דזה ממדת אכזריות, שהעגל הוא מובחר שבמינין, ועגל בן יומו קרי שור, ורוב עגלים לאו להכי קיימי, אלא רובן לרדיא קיימי, כדאמרינן בר"פ הפרה (ב"ק דף מז ע"ב), ולא אמרו (ברכות דף יז ע"א) אלא סוף בהמה לשחיטה, דהיינו בסופה אבל בתחלתה לרדיא קיימי, וע"כ אמרי ליתו עליה יסורין, דגם סוף אדם למות בזמניה ולא בתחילתו אלא דיסורין ממרקין, יעו"ש.



לבוש בהן, והיאך ס"ד דיש בהן משום חשש הפחה?

ולאור הנ"ל יש לומר דהו"א דהפחה על בגדי הקודש גם אסורה, ולכן גם כששוכב לידן גם אסור, כי ההפחה היא עליהם, קמ"ל שאם לא לבוש בהן לא חיישינן להפחה ורק כשלבוש בהם אסור.

#### האם מותר להתחפש בפורים בקיטל

שאלה: האם מותר לקחת קיטל בפורים ולהתחפש בו, כגון ילד הרוצה להתחפש לכהן גדול הלובש בגדי לבן?

תשובה: יעוין מש"כ בשאלה זו בחשוקי חמד עמ"ס יומא (דף כג ע"ב) דלכאורה יש מקום לומר שיש בזה חשש איסור, שהרי נאמר ביומא שם בגדים שנשתמש בהן קדושה חמורה תשתמש בהן קדושה קלה? וכך גם בענינו קיטל זה משמש לתפילה בימים הנוראים, ויש בו קדושה ואסור להכנס בו לבית הכסא, ואיך יתכן שקיטל זה ישמש גם תחפושת לפורים?!

ואמנם אין זו תחפושת של קלות ראש, אבל גם קדושתה קלה מקדושת קיטל הדומה לטלית. וכתב הספורנו (ויקרא טז כג) ופשט את בגדי הבד אשר לבש בבואו אל הקודש, והניחם שם כי הקריבם לפני ה' ויקדשו קדושה יתירה, ולא יאות אפילו לכהן אחר, שעברה שעת מעלתו, עכ"ל. [וכמו כן נראה שלא ראוי להשתמש בנוי סוכה לקישוט כיתת ילדים, וכדומה]. אך חלאט ירושלמי לבן, אין הוא בגדר קיטל ומותר, כיון

מותר, ואם כן יש מקום לומר דאולי אוסר גם לישן עמו שמא יפיח בו, כשם שאסור ליכנס עמו לבית הכסא. ויתכן שהפחה חמורה יותר מכניסה לבית הכסא, וכדמוכח בברכות (דף כג ע"א) שאסור להיכנס לבית הכסא קבוע בתפילין שמא יפיח בהם ויש אומרים שמא יפנה בהם, עכ"פ חזינן שהפחה חמורה יותר מעצם הכניסה לבית הכסא.

אכן יעוין בשער הציון (סימן קמז ס"ק כב) שכתב דיתכן שמותר לעשות מקיטל מפה לספר תורה, דכיון שנעשה להתפלל ביום הכיפורים, נחשב הדבר כתשמיש גבוה במקצת, ואינו כדבר שהוא תשמיש הדיוט שאסור להשתמש בו לתשמיש קדושה בלא ששינה קודם לכן את צורתו, עכ"ד.

מבואר בדבריו שקיטל נחשב רק לתשמיש גבוה "במקצת", ואינו תשמיש קדושה ממש, ולכן אין לך בו אלא חידוש, וכל מה שמצינו הוא שאסור להיכנס עמו לבית הכסא, אבל מעבר לכך, דהיינו שלא ישן בו, לא מצינו, ואין לאסור, ולכאורה הוא הדין שמותר להפיח בהם.

וקצת ראייה לזה שהגמרא בתמיד וביומא שם דייקו ממשנתינו שהיו מניחין את בגדי הקודש כנגד ראשיהן, שמעת מינה תפילין מן הצד שפיר דמי, ופרש"י שמע מינה מדמותר להניחן אצלו, לא חיישינן לשמא יפיח, והעיר מו"ח מרן הגר"ש אלישיב זצ"ל (בהערות ליומא דף סט ע"א) דמה חידוש יש בזה הא אינו

זכות על ישראל, והוא מוצא בכל יהודי מעלות וסגולות, במי לבחור?

**תשובה:** בשאלה זו דננו בחשוקי חמד עמ"ס יומא (דף עז ע"א) והבאנו את הגמרא שם שהחזירו את המלאך גבריאל למקומו בזכות שלימד זכות על ישראל, וכדאיתא התם, אמר לפניו רבונו של עולם אם יהיו כל חכמי אומות העולם בכף מאזנים, ודניאל איש חמודות בכף שניה לא נמצא מכריע את כולם? אמר הקדוש ברוך הוא מי הוא זה שמלמד זכות על בני, אמרו לפניו רבונו של עולם, גבריאל, אמר להם יבא, שנאמר 'ואני באתי בדבריך', אמר להו ליעול אעיילוהו. הרי שדבר גדול הוא ללמד זכות על ישראל.

וכן מצינו שגדעון נתמנה להיות שופט בישראל בגלל שלימד זכות על כלל ישראל, כמו שנאמר, 'ויפן אליו ה' ויאמר לך בכחך זה והושעת את ישראל מכף מדין הלא שלחתיך' (שופטים ו יד), ופירש"י (ד"ה בכחך) בכח הזכות הזה שלמדת סניגוריא על בני.

וכן כתוב במדרש רבה (שמות מג ב ד"ה ד"א ויחל) ויחל משה הה"ד 'חמת מלך מלאכי מות' (משלי טז), מדבר במשה כשעשו ישראל אותו מעשה עלתה חמתו של הקב"ה ושלח מלאכי חבלה לחבל ישראל, הוי חמת מלך מלאכי מות, 'ואיש חכם יכפרנה', זה משה שנקרא חכם שנאמר (משלי כא) עיר גבורים עלה חכם, שעמד ולמד סניגוריא על ישראל וריצה אותם לאביהם שבשמים הוי 'ויחל משה'.

שלושים אותו כל היום ולא רק בזמן התפילה.

**אכן** למעשה העלנו שם שיש מקום להתיר, דיש לחלק ולומר שאין זה דומה לבגדים שנשתמש בהם קדושה חמורה, שלא ישתמש בהם קדושה קלה, דדוקא לקדושה קלה שהיא מאותו מין של קדושה, אלא שקל ממנו, לכן הוי בזיון, משא"כ תחפושת שאינה קדושה כלל, והשימוש של תחפושת הוא סוג אחר של שימוש, לכן אין בזה איסור, וקצת ראייה מהנאמר במסכת שבת (דף לו ע"א) דשופר ראוי לגמע בו מים לתינוק ומשמע דאין בזה איסור.

ועוד יש לחלק בין בגדי כהונה שהם תשמיש קדושה, לבין קיטל שהוא רק תשמיש מצוה כמו שופר. ויעוין עוד מש"כ בנידון זה בחשוקי חמד עמ"ס מגילה (דף כו ע"ב), ובמש"כ בחשוקי חמד עמ"ס נדה (דף יג ע"א) בענין מי שצריך להתפנות, וקשה לו להוריד את הקיטל. (חש"ח מעילה כז ע"א).

### למנות ש"ץ תלמיד חכם או את המלמד זכות על ישראל

**שאלה:** ציבור הרוצה לבחור ש"ץ ליום הכיפורים, ולפניהם ב' מועמדים, אחד ת"ח מופלג בתורה וירא שמים, והשני ת"ח הגון הקובע עתים לתורה, ובעל מעשים טובים, אך לא מופלג בתורה כמו הראשון, אולם יש לו מעלה גדולה שהוא מצטיין בה, והיא לימוד

שבו כדניאל, לפי זה אע"פ שמעלת המסנגר היא גדולה, מ"מ הסנגוריה הטובה ביותר לפני הקב"ה הם התלמידי חכמים שלומדים תורה, ועושים מעשים טובים.

ולמעשה הסקנו שאם המועמד השני מרוצה יותר לקהל בגלל מעלותיו, אולי הוא עדיף משום שנאמר ברמ"א (שם) מיהו כל ישראל כשרים הם, רק שיהיה מרוצה לקהל, וכתב המשנ"ב (ס"ק יד) דהש"ץ שבחרוהו לימים נוראים קודם לאבל ולמוהל וליארצייט, דתפלה תליא ברצון הקהל, ואם כן אולי אם בזכות מה שהוא מסנגר על עם ישראל הקהל אוהבים אותו יותר, יתכן שהוא קודם. (חש"ח ערכין טו ע"א).

#### האוכל גיד הנשה ביום הכפורים, האם חייב

שאלה: כתב הרמב"ם (פ"ח ממאכלות אסורות ה"ו): האוכל גיד הנשה של נבילה או של טריפה חייב שתים, וביאר הכרתי ופילתי (סימן סה סק"ב) דאע"פ שהאוכל משאר גידים של נבילה וטריפה פטור לפי שאינם ראויים לאכילה, שאין בגידים בנותן טעם (כמבואר במסכת חולין דף צט ע"ב), אבל בגיד הנשה, מכיון שהתורה אסרתו משום גיד אע"פ שאין בו טעם, הרי שמתוך שחשובה אכילה לגבי איסור גיד, חשובה אכילה לגבי נבילה ושאר האיסורים.

והנה זה פשוט דהאוכל גידים ביום הכפורים, פטור כיון דאין בהם טעם

וכן איתא בילקוט שמעוני (שמואל ב רמז קנא) אמר ר' אחא מצינו שכל המלמד סניגוריא על ישראל הקב"ה מרוממו בעולם, דכתיב 'ולכן יחכה ה' לחנכם ולכן ירום לרחמכם', ממי את למד מאחימעץ בן צדוק שנאמר 'ואחימעץ בן צדוק אמר ארוצה נא ואבשרה, ויאמר שלום לנער לאבשלום ויאמר אחימעץ ראיתי את ההמון וגו', ויאמר המלך סב התיצב כה ויסב ויעמד'. אמר רבי אבא בר כהנא אם היה דוכוס איתעביד איפרכוס, ואי היה איפרכוס איתעביד אסטרטליטוס..., והלא דברים ק"ו ומה אחימעץ שלא דבר על בנו של מלך לא טובה ולא רעה, זכה לכל הכבוד הזה, מי שהוא מלמד סניגוריא על בניו של מקום על אחת כמה וכמה.

ויתכן דזה כלול בדברי המשנ"ב (סימן תקפא סק"ט) שכתב נהגו לעבור לפני התיבה פרנסים ומנהיגים שיודעים בצער הדור והיינו דוקא כשהם נאמנים ומגינים על הדור ומרוצים לעם, ויתכן שכלול בכוונת ומגינים על הדור, כאלו מנהיגים שיודעים לסנגר על עם ישראל, ומגינים עליהם מפני הקטרוגים.

מאידך כתבנו שמסתבר שהמועמד הראשון עדיף כי מעלתו כתובה ברמ"א (סימן תקפא ס"א) וז"ל: וידקדקו לחזור אחר שליח צבור היותר הגון והיותר גדול בתורה ומעשים שאפשר למצוא. ונראה שכן מוכח מהגמרא ביומא, שהרי גבריאלי סינגר על ישראל, בזכות התלמידי חכמים

כן לשיטת השאגת אריה שחייבים ביוה"כ באכילה שלא כדרכה, יהיו חייבים גם על אכילת גיד, יעו"ש. [יצויין שבערוגות הבושם נטה לומר שיש בגידין קצת טעם, ובספר מעדני השלחן (שם) פקפק בדבריו וכתב שמסתימת הפוסקים נראה שאין בהם טעם כלל].

וכעין חילוק זה כתב גם המנחת חינוך (מצוה רפא) וז"ל: ובמ"ש לעיל, דאם אכל מאכל איסור ביוה"כ שלא כדרך אכילתו, חייב אף על האיסור, כיון דהתורה אחשביה אכילה לענין יוה"כ הוי נמי אכילה לענין האיסור, כסברת השער המלך בגיד הנשה של נבלה, כיון דחייב משום גיד אף דאין בגידין בנ"ט מ"מ עץ הוא והתורה אסרתו, א"כ ממילא חייב נמי משום נבלה כיון דחשיב אכילה לגבי גיד.

נתיישבתי דלא דמיא לסברת השער המלך, דבשלמא גבי גיד דכתיב לשון אכילה ע"כ לא יאכלו כו', ומ"מ חייב משום גיד אף דאינו בנ"ט חזינן דהתורה קראה אכילה לענין גיד, א"כ ממילא נחשב אכילה לענין איסור אחר דכתיב אכילה, אבל גבי יוה"כ דלא כתיב אכילה, רק לא תעונה, ע"כ חייב על שלכד"א דלאו עינוי הוא, א"כ לא מוכח דהתורה אחשביה אכילה דלחייב עליה משום איסור דכתיב ביה אכילה דגם לענין יוה"כ התורה לא אחשביה אכילה רק דאינו עינוי אבל לא חשיב אכילה, א"כ לענין איסור דכתיב אכילה א"ח אף ביוה"כ, יעו"ש. (חש"ח חולין-ב צט ע"ב).

[למ"ד אין בגידין בנותן טעם], והוי כעפרא בעלמא.

אלא דיש לדון אם לאור דברי הרמב"ם הנ"ל ובביאורו של הכו"פ, מי שיאכל גיד הנשה ביום הכפורים יהיה חייב, דמתוך שחשובה אכילה לגבי איסור גיד, יהיה חשוב אכילה לגבי יום הכפורים?

תשובה: בספר ערוגות הבושם (סימן סה סק"ד, ציינו בדרכי תשובה שם ס"ק עט) דן לגבי אכילת גיד, האם הכוונה שאין בו טעם כלל, או שיש בו קצת טעם אלא שטעם זה נחשב כאכילה שלא כדרכה.

וכתב שם שיש בזה נפ"מ לגבי אכילת גיד ביוה"כ, דהנה יש חילוק בין יוה"כ לשאר איסורי אכילה, שבכל איסורי אכילה התורה אמרה לא לאכול, ואם התורה החשיבה אכילת גיד לאכילה, היא אכילה גם לשאר איסורים, משא"כ ביוה"כ יסוד איסור אכילה ביום הכפורים הוא משום ייתובי דעתא, שהרי התורה לא אמרה לא לאכול, אלא התורה ציוותה "ועיניכם את נפשותיכם", ולכן רק אוכל שמיישב דעתו של אדם אסור, וחייב עליו כרת, ומי שאין בו ייתובי דעתא אין חייבים עליו, ומכיון שגיד הנשה אין בו טעם, אין חייבים עליו, למרות שחשוב אכילה לגבי גיד.

אך כל זה רק אם נאמר שאין בגיד טעם כלל, אבל אם יש בגיד קצת טעם, אלא שזה נחשב לאכילה שלא כדרכה, אם

בשבת הוא על ידי שני שוחטים ביחד ושנים שעשאו פטורים.

והבית שערים דחה קושיא זו, לפי מה שכתב בתשובות חכם צבי (סימן פב) דאע"ג דפטור מחטאת, אפשר דאפי' איסור דאורייתא איכא, והרי הוא בכלל כל מלאכה לא תעשו מידי דהוי אחצי שיעור דאסור מה"ת ואין לוקין עליו עיי"ש, והקשה תוס' שפיר דמוכח דאזלינן בתר רוב דאל"כ היתה השחיטה אסורה מהתורה שמא ימצא טריפה וחללו שבת באיסור דאורייתא.

אבל ביותר קשה על כך, דהא דרשינן בחולין דף כט ע"ב 'תזבח' שלא יהו שנים שוחטים זבח אחד, ואף דמבואר שם דבדיעבד כשר, מ"מ מהיכי תיתי נאמר דציוותה תורה להקריב קרבנות בשבת באופן דאסור לכתחלה, אלא וודאי דאזלינן בתר רובא ומותר לאחד לשחוט, יעו"ש עוד מה שדן בסברא זו.

עוד הביא שם את מה שכתב השואל, דאכתי תקשי אמאי לא ילפינן רוב מפרו של אהרן, דכתיב ושחט את פר החטאת אשר לו, ושם אסור לשחוט על ידי שנים.

ודחה זאת הבית שערים, דהרי במנחות (דף יט) ילפינן מהאי מכלל דשחיטה בעלמא לא בעי בעלים עיי"ש, ואי לא נילף רובא דליתא קמן רק מזה ולא משאר קרבנות, דאפשר בשנים ששחטו, א"כ צריך קרא דמותר לשחוט לבדו ולא יהיה מוכח מכלל דשחיטה בעלמא לא בעי בעלים, די"ל לעולם בעי

אנסוהו לעשות עבירה, אולי יעשה ביוהכ"פ כדי שיתכפר לו מיד

שאלה: גויים אנסוהו לעשות עבירה ביום הכיפורים, כגון ללבוש בגד שעטנו, ואם לא יבצע את העבירה הם יהרגוהו, והוא יכול לבקש דחייה למחר. האם ידחה למחר?

תשובה: לכאורה הסברא הפשוטה היא שיש לדחות את האיסור למחר, דגזירה עבידא דבטלה, ויש לדחות את האיסור כמה שאפשר.

אולם יש צד לומר דאדרבא טוב לו לעשות העבירה כבקשתם דוקא ביום הכיפורים, כדי שיתכפר לו העבירה מיד, ויעוין במה שהארכנו בחשוקי חמד עמ"ס סנהדרין (דף מו ע"ב) לדון מתי יוה"כ מכפר בסוף היום, או בכל היום, עכ"פ בסוף היום הוא ודאי מכפר, ואם כן אם יעשה את העבירה ביום הכיפורים יתכפר לו מיד, משא"כ אם יעשה את העבירה למחרת הוא יצטרך להמתין שנה שלימה שתהיה לו כפרה שלימה.

והנה הקשו התוס' בחולין דף יא ע"א (ד"ה אבל) על סוגיית הגמ' מנלן דאזלינן בתר רוב, אמאי לא יליף מכל הקרבנות דדחו שבת, ולא חיישינן שמא ימצא קרבן טריפה ונמצא שחילל שבת.

ובבית שערים (יו"ד סימן ט) הביא את דברי השואל שהקשה בשם החת"ס על קושיית התוס', דאין להביא ראיה משחיטת קדשים, דיתכן שהחיוב לשחוט

אומרים שאם הוא מחלל יוהכ"פ ודאי שהוא מחלל שבת?

תשובה: תנן בחולין דף יד ע"א השוחט בשבת וביום הכפורים, אע"פ שמתחייב בנפשו שחיטתו כשירה, וביארה הגמרא בשם רב שאע"פ ששחיטתו כשרה, אבל אסורה באכילה לאותו היום. וביארה הגמרא להלן בדף טו ע"א שלומדים זאת מהסמיכות של שבת ליוהכ"פ, דכשם שביוהכ"פ אסורים באכילה בו ביום בין בשוגג בין במזיד, ה"ה בשבת.

ויעוין בפירוש רבינו יהונתן מלוניל בדף יד, שביאר את הלימוד של הגמרא, שהרי כל מה שהמשנה הזכירה את הדין שהשוחט ביום הכיפורים שחיטתו כשרה, הוא מיותר, שהרי הוא ק"ו משבת, דאם השוחט בשבת שחייב סקילה שחיטתו כשירה, כל שכן שהשוחט ביוהכ"פ שאינו חמור כל כך, שהרי אינו חייב אלא כרת, ודאי שחיטתו כשירה, וא"כ למה נכתב יוהכ"פ במשנה, אלא לכן הוא נזכר, כדי ללמדנו שהשוחט בשבת שחיטתו אסורה לאותו היום, כמו שאסור ביום הכפורים. וכן ביאר בתורת חיים בחולין שם.

אכן יעוין בצל"ח בחולין שם, שהאריך לדון בסוגיא זו, והעלה שם שהשוחט בשבת שחיטתו כשרה דווקא כששחט בשוגג, משא"כ ביוה"כ שאפילו במזיד שחיטתו כשרה, ועל פי זה העיר על דברי התורת חיים הנ"ל, שאין הדין של השוחט ביום הכיפורים מיותר, מפני

בעלים והא דאיצטרך קרא היינו להתיר לו לשחוט לבדו ולא שמעינן דאזלינן בתר רובא ולהכי יליף רוב ממקום אחר ואייתר קרא לשחיטה בעלמא דלא בעי בעלים, יעו"ש.

ויתכן לדחות קושיא זו באופן נוסף, דאפילו אם לא הולכים אחר הרוב, הרי החשש לטריפה הוא מיעוט קטן, והרי הכהן גדול חייב היום להקריב את קרבנות היום, ומה שחוששים מהחטא של הקרבת טריפה, אין לחשוש מזה כי יום הכפורים מכפר, ואם הוא מכפר כל היום, הרי שחטא זה יתכפר לו מיד, וצ"ע בסברא זו.

ולמעשה נראה שבודאי ידחה את האיסור למחרת, דכל מה שאפשר לדחות את האיסור עדיף לעשות כן, ואין לחשוש לזה שאין לו כפרה גמורה, דהרי סוף סוף הוא אנוס על החטא, וכל מה שצריך כפרה בנידון זה הוא רק כדי שתהיה לו כפרה גמורה. (חש"ח חולין-א יא ע"א).

#### מי חמור יותר המהלל שבת או המהלל יום הכפורים

שאלה: שנים טובעים בנהר, אחד מחלל שבת, והשני מחלל יום הכפורים, והמציל יכול להציל את אחד מהם, את מי יציל?

עוד יש לשאול, כאשר הסבא כתב בצוואה לתת מרכושו לנכדיו, פרט לנכדים המחללים שבת, וידוע לנו שאחד מהם מחלל את יום הכפורים, אבל שבת לא ידוע לנו אם מחלל או לא, האם לתת לו מהרכושו, או שלא נותנים לו, כי אנו

שיש בזה חידוש גדול לדינא, שאפילו במזיד שחיתתו כשרה, יעו"ש.

ומעתה יש מקום להעיר על התורת חיים לאידך גיסא, דהנה יעוין להלן בדף קא ע"ב שהביאה הגמרא מחלוקת של רבי עקיבא ורבי יוסי הגלילי אם איסור חל על איסור באיסור כולל ואיסור מוסיף, ובתחילה אמרה הגמרא שמי שלא מחייב על איסור כולל ומוסיף, ממילא אם עשה מלאכה ביוה"כ שחל בשבת, חייב רק אחת, ולא חייב על כל אחת ואחת. והוסיפה הגמרא ואמרה שלפי רבי יוסי הגלילי שסובר שאין איסור חל על איסור, והעושה מלאכה ביוה"כ שחל בשבת חייב רק אחת, החיוב הוא על שבת ולא על יוה"כ מפני ששבת קביעא וקיימא, ויום הכפורים בי דינא הוא דקא קבעי ליה, ולכן אם הוא שגג בשבת והזיד ביום הכפורים, חייב חטאת, שהרי הוא שגג בשבת, אבל אם הוא הזיד בשבת ושגג ביום הכפורים פטור, מפני שעל שבת הוא הזיד, ועל יוה"כ פטורים.

והקשה התוס' (ד"ה הזיד) דהא גם לרבי עקיבא שסובר שחייב על כל אחת ואחת, נמי פטור כשהוא הזיד בשבת, מפני שאינו שב מידיעתו, דאם הוא מזיד על השבת דחמיר דבסקילה בודאי שהיה חוטא ביוה"כ.

ותירצו התוס' וז"ל: וי"ל דאפילו הכי חמיר ליה יוה"כ, לפי שהוא יום כפרה ומחילה, עכ"ל.

מבואר בתוס' שבעיני אנשים יוה"כ חמור משבת, ולכן אם הוא מחלל שבת, בכל זאת הוא לא יחלל יוה"כ, מפני שיוה"כ הוא יום של מחילה וכפרה, ולכן הוא חמור יותר בעיני אנשים, ואפילו אם הוא מזיד בחילול שבת, אין זה אומר שהוא יחלל יוה"כ.

ויש להביא סמך לסברא זו, שבעיני אנשים יום הכפורים חמור יותר, ממה שמבואר בשו"ע (או"ח סימן רעה ס"ח) בשם בעל התרומות הסמ"ג והמרדכי, שאע"פ שאסור לקרוא בשבת לאור הנר, גזירה שמא יטה, בכל זאת נוהגים לקרות בליל יוה"כ לאור הנר, מפני שאימת יוה"כ עליהם, יעו"ש. הרי שיוה"כ חמור יותר בעיני אנשים מאשר חילול שבת.

ומעתה יש לומר על פי סברא זו, שהיה מקום לומר שאע"פ שאם שחט בשבת שחיתתו כשרה, מכל מקום השוחט ביוה"כ שחיתתו פסולה, שאע"פ שהמחלל שבת דינו בסקילה משא"כ ביוה"כ, אבל מצד שני יש ביוה"כ חומרא, שבעיני אנשים הוא חמור יותר, וממילא מי שמחללו עכ"פ במזיד, זה מראה שהוא בועט ביום המקודש ביותר בעיני ישראל, ביום שאימתו מוטלת על כולם, וממילא שחיתתו פסולה.

ויעוין עוד במה שדן בית הלוי (ח"א סימן יח) לדון אם מומר לחלל יוה"כ הוי מומר לכל התורה כמו שמצינו במחלל שבת, או לא, ובתוך דבריו דן בטעם שמומר לחלל שבת הוי מומר לכל התורה, האם זה מפני שעבר על עבירת שבת

כי אילו לא היה כתוב במשנה יוהכ"פ, היינו אומרים שהשוחט בשבת שחיטתו כשרה, ואילו השוחט ביום הכפורים, שחיטתו פסולה, כי בעט ביום המקודש ביותר, שאימתו מוטלת על כולם.

ואולי י"ל שרבינו יהונתן מלוניל סובר כמו הצד הראשון בבית הלוי, שמומר לחלל שבת הוא מומר לכל התורה, רק בגלל חומרת האיסור, ולא בגלל שחכמים ירדו לסוף דעתו, ואם כן אין צד לומר שאם שחט בשבת שחיטתו כשרה, שהשוחט ביוהכ"פ שחיטתו פסולה.

ועל עצם הדין של מומר לחלל יוהכ"פ, אם הוא מומר לכל התורה כולה, יעוין מה שנסתפק בזה בפמ"ג (בפתיחה להלכות שבת) ובתוך דבריו הוא העלה צד שאפילו אם מומר ליום הכיפורים לא הוה מומר לכל התורה, מכל מקום הוא חשוד לכל התורה כולה, דיום הכיפורים חמור בעיני העולם ביותר, דהוא יומא דדינא, יעו"ש. ויעוין עוד במה שהוכיח התבואת שור (יו"ד סימן ב סט"ז) מדברי השו"ע והרמ"א (אבה"ע סימן קכג ס"ה) שמומר ליום הכיפורים הוי מומר לכל התורה, ומאידך מה שפקקו בדבריו בצל"ח וברע"א בחולין דף יד, ובחתם סופר (גיטין דף כג ע"א) וברש"ש בחולין דף ה ע"א, ובבית הלוי הנ"ל.

**לסיכום:** שבת חמורה יותר מיום הכיפורים, ולכן אם רואים מישהו שהולך לחלל שבת, ואחר שהולך לחלל את יוהכ"פ יש למנוע את זה שהולך לחלל שבת.

החמורה, ממילא הוא מומר לכל התורה ולפי סברא זו אף המומר לחלל יוהכ"פ הרי הוא מומר לכל התורה, מפני שיוהכ"פ שוה לשבת לכל דיניו, כמו שהוכיח שם, או דלמא הטעם שמומר לחלל שבת הרי הוא מומר לכל התורה, הוא מפני שחכמים ירדו לסוף דעתן של בני האדם, דכיון דנתפקר לחלל שבתות בפרהסיא, בודאי הוי בלבו מומר לכה"ת כולה, והחילול שבת הוי רק בירור אצלינו דהוא מומר, ולא משום עבירה דשבת הוא דהוי מומר, ויעוין ברש"י בחולין דף ה שכתב הטעם דשבת דומה לע"ג בזה משום דשבת הוי אות על הבריאה, וא"כ הכופר בה כופר בבריאה אשר עליה יסובו רובי המצות, ולפי סברא זו אין לו ראייה שגם מומר ליוהכ"פ הוי מומר לכל התורה, דלא מצינו שיוהכ"פ חמור כמו שבת לענין זה, יעו"ש.

ולפי מה שנתבאר לעיל, יש מקום לומר שמכיון שבעיני הרבה אנשים יוהכ"פ חמור יותר בשבת, מפני שהוא יום סליחה וכפרה, ואימתו מוטלת על הכל, אם כן היה הו"א שאפילו אם מומר לחלל שבת לא הוי מומר לכל התורה, עכ"פ לפני ששחט בפועל, מכל מקום מומר ליוהכ"פ הוי מומר אפילו לפני ששחט בפועל, כי אם הוא בעט בקדושת יוהכ"פ, הרי זה מראה שהוא כבר היה מומר לכל התורה, ושחיטתו פסולה.

ומכיון שהיתה כזאת הו"א, אין כאן יתור במשנה במה שהזכירה גם את הדין של השוחט ביוהכ"פ ששחיטתו כשרה, כי לא היו יודעים ללמוד זאת בק"ו משבת,



עברו ושחטו אותה בשבת בשוגג, מותר לאוכלה לפי רבי מאיר.

ומשמע בגמרא שאפילו אם החולה הבריא במהלך השבת, הבהמה עדיין אינה מוקצה. והקשו התוס' (ד"ה כגון) שלפי השיטות שיש מוקצה לחצי שבת, היינו צריכים לומר שברגע שהבריא החולה, הבהמה חזרה להיות מוקצה, מפני שכעת אין היתר לשוחטה. ותירצו התוס' שהרגילות הוא שחולה שהבריא חוזר לחוליו, יעו"ש.

הרי לפנינו שמבואר בתוס', שמי שהיה חולה שיש בו סכנה בכניסת השבת, ובמהלך השבת הבריא, יש רגילות שהחולי יחזור באותו יום.

להתענות ביוה"כ מחשש שיחזור לחוליו

ויעוין מה שכתבנו בחשוקי חמד עמ"ס יומא (דף פה ע"א) לדון בדבר מי שעבר התקף לב, ועשו לו בדיקת מאמץ, ונמצא בריא, האם מותר לו לאכול ולשתות בשיעורים ביום הכיפורים, וכתבנו שם צירוף לקולא על פי דברי התוס' הנ"ל, שיש רגילות שהחולי יחזור, יעו"ש שכתבנו עוד סברות בדין זה.

[ויעוין עוד במנחת יצחק (ח"ב סימן נה) שדן לגבי שוטה, שאם יש אחד שלפעמים שוטה ולפעמים חלים, האם יכול לתת גט על סמך כך שבדקו אותו, או שיש לחשוש שהוא חזר לשטותו, וצוין לדברי התוס' האלו, שיש רגילות שמי שהיה חולה שיחזור לחוליו, יעו"ש].

אך מאידך אצל רוב העולם אימת יוה"כ גדולה יותר מאימת שבת, ולכן אם רואים מישוהו שהוא מחלל יוה"כ, מסתבר שהוא גם מחלל שבת, ואין ליתן לו חלק בצוואה. (חש"ח חולין-א יד ע"א).

אושפז בבי"ח ביוה"כ בגלל אבנים

בכליות ושחרר, וחושש מעוד התקף שאלה: ראובן נתקף ביום הכיפורים בכאבים חזקים בגלל אבן בכליות, ואושפז בבית חולים ביום הכיפורים, הוא קיבל זריקה, וגם שתה. הרופאים שחררו אותו לביתו, ואמרו לו שמעתה הוא כאדם בריא. אלא שהוא טוען שלמרות דברי הרופאים, הוא מרגיש שיש חשש שהוא יקבל התקף נוסף, ובא לשאול האם מותר לו להמשיך לשתות פחות פחות מכשיעור, כדי למנוע התקף נוסף, או שמא, מאחר והרופאים קבעו שכעת הוא בריא, אין לו היתר לשתות, ואין לו סיבה לחשוש שיחזור לחוליו?

דעת התוס' שרגילות שחולה שהבריא חוזר לחוליו

תשובה: מבואר בגמרא בחולין דף טו ע"ב שאם שחט בהמה בשבת, מלבד האיסור תורה של עצם השחיטה, הבשר אסור באכילה מפני שהוא מוקצה. אבל אם בבין השמשות היה לו חולה שיש בו סכנה [שיצטרך לאכול בשר] בתוך ביתו, הרי שבהמה חיה אינה מוקצה בשבת, כי מותר לשוחטה לצורך החולה, ולכן אם

יעו"ש, הרי שאחרי שנסתלקה הסכנה, הוא חוזר לאיסורו הראשון.

וי"ל דשאני מי שאחזו בולמוס, שהוא חולי מחמת רעבון, וכשמראיתו חוזרת בידוע שנתרפא, וממילא הוא חוזר להיות כאחד הבריאים וכאילו שלא היה חולה כלל, משא"כ שאר חולה שיש בו סכנה, ודאי הרגילות הוא שחוזר לחוליו כהתוס' הנ"ל, הגם שהרופאים אמרו שעברה ממנו הסכנה כעת, אפילו הכי שרי ליה לאכול כל אותו היום עכ"פ פחות מכשיעור כדיניה, עכ"ד הרב"ז.

ועל פי כל זה נראה שהוא הדין בענינו, לאחר שהיו לו אבנים בכליות, אפילו שהרופאים אמרו לו שהוא הבריא, בכל זאת יש חשש ורגילות שיחזור לחוליו, ואם הוא מרגיש שעלול לקבל התקף נוסף, מותר לו לשתות כדי למנוע זאת.

דברי התוס' מדוע לא אמרין 'הואיל' ויהיה כאן חשיב"ס

אלא שיש להעיר על כל הנ"ל, דהנה הרב"ז עצמו הקשה היסוד הנ"ל ועל התוס' בחולין הנ"ל, דהנה איתא בפסחים (דף מו ע"ב): איתמר האופה מיום טוב לחול, רב חסדא אמר לוקה, רבה אמר אינו לוקה, רב חסדא אמר לוקה לא אמרין הואיל ומיקלעי ליה אורחים חזי ליה, רבה אמר אינו לוקה אמרין הואיל.

והקשו התוס' (שם ד"ה רבה) דאי אמרין 'הואיל', א"כ בטלת כל מלאכת שבת, הואיל וראוי לחולה שיש בו סכנה?

דעת הרב"ז שכשהבריא ביוה"כ ישתה פחות מכשיעור שלא יחזור לחוליו

ויעוין עוד בשו"ת הרב"ז (או"ח סימן יא סק"ח) שדן לגבי מי שהותר לו לאכול ביום הכיפורים מפני הסכנה, שגם לאחר שאמרו לו הרופאים שעברה הסכנה, אפילו הכי מותר לו לאכול עוד בו ביום, עכ"פ פחות מכשיעור כדיניה, והביא ראייה מדברי התוס' הנ"ל שרגילות הוא שחוזר לחוליו.

ראיה להנ"ל הר"ן בתענית

וכן ציין גם לדברי הגמרא בתענית (דף י ע"א) שם נאמר: הרי שהיה מתענה על חולה ונתרפא וכו', הרי זה מתענה ומשלים, ובר"ן שם הקשה בשם הראב"ד, מאי שנא מתענית גשמים שמפסיקין אם ירדו גשמים קודם חצות? ותירץ הר"ן דשאני הכא בחולה, שכל שעה צריך רחמים שלא תחזור [המחלה]..., ועל כרחק משום דשכיח הוא שיחזור לחוליו כהתוס' הנזכר.

ואם כן על פי זה הכא נמי ביום הכיפורים, אע"פ שאמרו לו הרופאים שהסכנה עברה ממנו, אפילו הכי שרי ליה לאכול בו ביום, עכ"פ פחות מכשיעור כדיניה, מטעם שרגילות הוא שחוזר לחוליו, ולהכי דיניה כמו חולה שיש בו סכנה.

חילוק בין בולמוס לחולי

עוד כתב הרב"ז: ואין להקשות מהרשב"א בקידושין (דף כא ע"ב) שכתב שמי שאחזו בולמוס, מאכילין אותו עד שיאורו עיניו, ומשם ואילך באיסורו קאי,

התוס' בחולין שיש רגילות שהחולי יחזור, היינו רק לגבי איסורי דרבנן, כמו מוקצה, אבל לגבי איסור תורה של שחיטה, לא מהני סברא זו, שהרי סוף סוף אין זו שכיחות גמורה.

ואם חילוק זה נכון, הרי שבענינו אין להתיר לחולה לעבור על איסור תורה ולשתות ביום הכיפורים מחשש שמא יחזור לחוליו.

עוד יעוין בציץ אליעזר (חלק יח סימן יג) שדן אם יש מקום להתיר בשבת לפנות חולים מביה"ח שהבריאו ממחלה מסוימת, כדי למנוע שלא ידבקו במחלות אחרות ואפילו כשהדבר קשור במלאכה דאורייתא.

והשואל שם הביא ראייה להתיר מדברי התוס' בחולין הנ"ל, שרגילות הוא שחזור לחוליו ולכן הבשר לא הוי מוקצה, ומכיון דלפי דברי התוס' כל חולה רגילות הוא שעומד לחזור לחוליו, ובהצטרף עוד דעצם השהיה בביה"ח הלא גם יכול לגרום להם למחלה ויש מיעוט שנדבקים במחלה אחרת, לכן אף אם נאמר לפי דברי התוס' שרגילות הוא רק כמו מיעוט, אבל בהצטרף שני מיעוטים הלא יש לנו רוב שעומדים להיות חולים מסוכנים.

הציץ אליעזר דוחה את הראיות מהתוס' בג' אופנים

אמנם הציץ אליעזר עצמו דחה ראייה זו, וכתב שמג' נימוקים אין לבנות דייק

ותירצו התוס', דכיון דלא שכיח כלל חולה שיש בו סכנה, לא אמרינן הואיל, עיי"ש.

סתירה בדברי התוס'

ומעתה יש להקשות, דהנה בגמרא בחולין שם מבואר, שלשיטת רבי יהודה שאוסר מעשה שבת, אם שחטו בשבת, הבשר אסור באכילה, ושאלה הגמרא דאם מיירי שיש כאן חולה [שלכן הבשר אינו מוקצה] מדוע יש איסור של מעשה שבת, הרי מותר לשחוט לצורך חולה שיש בו סכנה, ותירצה הגמרא שמייירי שהחולה הבריא, יעו"ש.

וקשה, דאפילו אם החולה הבריא, בכל זאת אין איסור בשחיטה מדין 'הואיל', דהיינו שהוא ראוי לחולה שיש בו סכנה, וכאן לא שייך לומר דחולה לא שכיח, דהא חולה והבריא, רגילות הוא לחזור לחוליו? ונשאר הרב"ז בצ"ע, יעו"ש.

הרי לפנינו, שמדברי התוס' בחולין משמע שיש רגילות לחולה שהבריא שיחזור לחוליו, ומאידך יש ראייה שאין כזו רגילות, שאם כן לא היה איסור תורה בשחיטה כשהיה שם חולה מבעוד יום, מטעם 'הואיל' והבשר ראוי לחולה שיש בו סכנה, וכשהיה שם חולה והבריא, הדבר שכיח שהוא יחזור לחוליו.

יתכן שלהלכה אין להתיר איסורי תורה מחשש שיחזור לחוליו

והיה מקום לחלק, שכל מה שכתבו

(ג) מסתבר לומר שהתוס' בחולין שם שכותבים דרגילות הוא שחזור לחוליו, שהוא זה רק באותו יום עצמו, שלפני כן היה מסוכן, ופתאום בא שיפור במצבו והבריא באותו יום, אזי חוששין עוד שאולי מקרה הוא, כי רגילות הוא שכעבור מספר שעות חוזר למצבו הקודם, אבל אם עומד במצבו זה שהבריא יומיים ויותר, אזי גם התוס' יודו שאין רגילות כזה, דהא זה נגד המציאות, ושם בחולין הא המדובר על אותו יום, ולכן כתבו שרגילות הוא שיחזור לחוליו, אבל כעבור היום ויותר ועומד במצבו שהבריא גם התוס' מודים דתו אין רגילות כזאת שיחזור לחוליו.

**וסיכם** הציץ אליעזר, שלפי כל החילוקים הנ"ל, אין ללמוד להתיר להחזיר זקנים לביתם בשבת ע"י ישראל, יעו"ש.

ולפי דבריו יש מקום גדול להסתפק בענייננו, אם מותר לעבור על איסור תורה של שתיה ביוה"כ, רק מפני החשש שיש רגילות שחולה שהבריא חוזר לחוליו. שיתכן שאין הלכה כתירוצ הראשון של תוס', וכן יתכן שהחשש הוא רק שיחלה בחולי שאין בו סכנה, ואין להתיר איסורי תורה.

**הערה על דחיית הציץ אליעזר**

אכן יש להעיר על דברי קדשו של הציץ אליעזר, שפשטות וסתומת התוס', שהרגילות היא שחולה חוזר לחוליו,

על פי התוס' בחולין הנ"ל, וז"ל: (א) אין כל הוכחה שכוונת התוס' במה שכתב שרגילות הוא שיחזור לחוליו, דר"ל שיחזור עד כדי שיהיה סכנה, דלענין שלא יהא הדבר מוקצה, הרי מספיק שאפילו אם יהיה במצב של חולה שאין בו סכנה, [כדמביא בעצמו מדברי שו"ת רע"א (סימן ה), וכך ביאר כנראה כוונת התוס' גם האור שמח בתשובותיו (ח"ב סימן כא), יעו"ש].

**אמנם** רואה אנכי בשו"ת בית יעקב (סימן קב) שביאר כוונת דברי התוס' בחולין דרגיל לחזור לחוליו שיש בו סכנה כדיעו"ש.

**אבל** אני רואה גם ראייה שניה בשו"ת נחפה בכסף (לרבו של החיד"א, ח"א או"ח סימן ג) שמרבה להשיב על דברי הבית יעקב, וכותב דלא ידע מהיכן בא לו לומר דכיון שרגיל לחזור לחוליו, הוי כמו חולה שיש בו סכנה וכו', ובמוקצה דכל האיסור הוא משום דאסח ליה מדעתיה, לכן כתבו התוס' דכיון שרגיל לחזור לחוליו לא הוי מוקצה דלא אסח לה מדעתיה וכו' יעו"ש.

(ב) בתוס' חולין שם מה שתירצו כנזכר, הוא רק בתירוצ ראשון, אבל יש שם גם תירוצ שני, דרב גופיה מספקא ליה דשמא אין מוקצה לחצי שבת וכו'. ולפי תירוצ שני זה אין כבר הוכחה לומר בכלל הסברא של רגילות לחזור לחוליו. ויעוין שם בנחפה בכסף שמוכיח באמת שאין הלכה כתירוצ הראשון שבתוס' חולין שם.

בשואל ומשיב (מהדורה תליתאה ח"א סימן תלג).

ויעוין עוד בתורת חסד (מלובלין ח"א סימן כו) שבתחילה תירץ קושיא זו כדברי הברוך טעם הנ"ל, שכל ההיתר של 'הואיל' היינו כשהדבר בגדר 'הותרה', והתוס' בפסחים סובר שפיקוח נפש הותרה בשבת.

ההיתר של 'הואיל' רק כשהמתיר בעולם ואח"כ כתב תירוצו נוסף, דהא קיי"ל דאמרינן הואיל ומיקלעי אורחים חזי ליה, היינו משום דהאורחים ישנם בעולם, רק שעדיין לא באו אצלו, בזה אמרינן הואיל ואי מיקלעי ליה אורחים, דעכ"פ סיבת המתיר כבר ישנו בעולם כעת, וכן מה שכתבו התוס' דנימא הואיל וחזי לחולה, היינו ג"כ דמסתמא יש בעולם כמה חולים, ועל זה תירצו דלא שכיח שיזדמן לו חולה. אבל בחולה שהבריא, אף דשכיח שיחזור לחוליו, מ"מ עכשיו הוא ככל אדם, ואין לחלל שבת בשבילו, ואם יחזור לחוליו אז יתחדש לנו סיבת המתיר בעצם, ולא אמרינן כעת 'הואיל' במה שהמתיר לא בא לעולם כלל, יעו"ש. [ובהמשך דבריו, כתב שהסברא הנ"ל, שאמרינן 'הואיל' רק כשהדבר השני הוא בגדר 'הותרה', תלוי במחלוקת ראשונים, יעו"ש]. ויעוין עוד בישועות יעקב (סימן שכח סק"ג) בנידון זה.

לכאורה משמע מדברי גדולי האחרונים הנ"ל, שבעצם יש רגילות שהחולה יחזור לחוליו, ואז יהיה מותר

משמע שכן הוא הרגילות, ושחזור לחולי שהיה בו.

תירוצי האחרונים על הסתירה בדברי התוס' אמנם למעשה בשאלה הנ"ל, לגבי הסתירה שבין דברי התוס' בחולין שכתבו שיש רגילות שהחולה חוזר לחוליו, לבין התוס' בפסחים שכתבו שאם חולה שיש בו סכנה היה שכיח, לא היה איסור תורה בשחיטה בשבת משום הואיל שהוא ראוי לחולה, מצינו שהאריכו בזה גדולי האחרונים, וכתבו כמה חילוקים בדין 'הואיל'.

חילוק בין הותרה לדחוייה

הברוך טעם בספרו עטרת חכמים (חידושי חולין, עמ' סט) כתב שכל ההיתר של 'הואיל' היינו כשהדבר שהוא ראוי לו מותר לכתחילה והוא בגדר של 'הותרה', כגון מי שאופה ביום טוב, שאינו לוקה הואיל והוא ראוי לאורחים, שאפיה לצורך אורחים ביום טוב מותר לכתחילה.

משא"כ בענייננו, לגבי פיקוח נפש, שקיי"ל שפיקוח נפש דחוייה בשבת, אם כן גם אם היו חולים, ומותר לשחוט עבורם, אין זה בגדר של הותרה אלא בגדר של דחוייה, ולא אמרינן בזה 'הואיל' וראוי לחולים שגם אז אין זה פעולה של 'הותרה', וכל מה שכתבו התוס' בפסחים, שאם חולה שיש בו סכנה היה שכיח, לא היה איסור תורה בשחיטה, היינו למ"ד שפיקוח נפש הותרה בשבת, יעו"ש שהאריך מאוד בפלפול עמוק. וכן כתב

ואמר לו שידליק גללי צואת האדם ויאפה בהם העוגה והוא דבר טמא ומאוס והיא אות לבני ישראל שיאכלו לחמם טמא בגוים.

ועל זה התפלל יחזקאל להקב"ה: ואמר אהה ה' הנה נפשי לא מטמאה ונבלה וטרפה לא אכלתי מנעורי ועד עתה, ולא בא בפי בשר פגול, וביארה הגמרא: הנה נפשי לא מטמאה שלא הרהרתי ביום לבא לידי טומאה בלילה, ונבלה וטרפה לא אכלתי מנעורי, שלא אכלתי בשר כוס כוס מעולם, ולא בא בפי בשר פגול שלא אכלתי מבהמה שהורה בה חכם משום רבי נתן אמרו שלא אכלתי מבהמה שלא הורמו מתנותיה, יעו"ש.

והנה לכאורה יש לשאול איך הקב"ה ציווה את יחזקאל הנביא לאכול לחם שנאפה עם גללי אדם, הרי יש בזה איסור של תשקצו, ומזה שהקב"ה ציווה עליו לעשות כן, לכאורה יש מקום להוכיח שבאופן כזה אין איסור, והוא משום שכל האיסור הוא מפני שהוא נמאס בעיני האדם האוכלו, והנה אם היו מציעים לאדם סכום עצום של כסף על כל כזית לחם מגועל שהוא אוכל, יתכן שהדבר לא יגעיל אותו כלל, מפני שבשעת האכילה הוא רק יחשוב על הכסף ולא על האוכל המגעיל, והוא הדין כאשר הקב"ה מצווה עליו לאכול לחם זה, והוא מקיים בזה ציווי הבורא, שאין בזה גועל כי על כל כזית הוא מרגיש תענוג עילאי שהוא מקיים ציווי הבורא יתב"ש, ולא מרגיש את טעם הגללים.

לעבור על איסורי תורה, אלא שבכל זאת אין כאן היתר של 'הואיל' כל זמן שלא חלה, אבל עכ"פ יש חשש ורגילות שהוא יחזור לחולי שיש בו סכנה.

**לסיכום:** לפי דברי האחרונים הנ"ל נראה שלחולה שיש הרגשה שהחולי הולך לחזור, ויש לזה רגילות שיחזור לחולי שיש בו סכנה, יתכן שמותר לו לשתות ביום הכיפורים, כדי למנוע את הסכנה. ונראה שהכל לפי הענין, אם לפי ראות עינינו נראה שיש חשש שיחזור לחוליו, מותר לעבור איסורי תורה למנוע זאת. (חש"ח חולין-א טו ע"ב).

#### חולֵה, האם יאכלֵ לֶחֶם מֵאוֹס בְּיוֹם הַכִּיפּוּרִים

**שאלה:** חולה שיש בו סכנה שצריך לאכול לחם ביום הכיפורים, אך הוא לא רוצה לעבור על איסור תורה של אכילה, ולכן הוא מחפש דרך של היתר, על ידי אכילה שלא כדרכה. ומסתפק אם מותר לו לאכול לחם שנאפה בגללי צואת אדם, שהיא ודאי אכילה שלא כדרכה, או שמא אסור לו לעשות כן משום איסור כל תשקצו?

**תשובה:** הגמרא בחולין דף לו ע"ב הביאה את נבואת יחזקאל הנביא (יחזקאל ד יב-יד) שנצטווה לאכול עוגת שעורים בגללי צואת האדם לעיני בני ישראל, לאמר ככה יאכלו בני ישראל את לחמם טמא בגוים אשר אדיחם שם.

ופירש שם הרד"ק את הפסוק, שהוא נצטווה שיאפה אותה בגללי צואת האדם,

הוא שישכח תלמודו. וע"כ צוח יחזקאל שלא אכל אפי' מבהמה שהורה בה חכם מכ"ש שלא ויתר על שום הוראת חכם וגם נתן לכהנים מתנות כהונה שלהם וא"כ אמאי מאכילין אותו לחם שעורים המשכח תלמודו כמבואר סוף הוריות, עכ"ל.

עכ"פ מבואר בדבריו, שלמרות שהיה כאן ציווי ה', בכל זאת היה כאן איסור של בל תשקצו.

ויעוין עוד בספר הערות למו"ח מרן הגרי"ש אלישיב זצ"ל בדף לז ע"ב שגם העיר על נבואת יחזקאל הא איכא בזה משום בל תשקצו שיאפה הפת בדבר מאוס.

וכתב שם לבאר דכיון שאינו עוקר המצוה לגמרי אלא לשעה, הרי בזה נאמר לגבי הנביא 'אליו תשמעון', ובאם לא יקיים דברי הנביא מיחייב מיתה ביד"ש כדאיתא ביבמות (דף צ ע"ב), יעו"ש. הרי שנקט כדברי החת"ס שלמרות שיש לו מצוה באכילת האוכל המשוקץ, בכל זאת האוכל נשאר בשיקוצו, ויש בה איסור של בל תשקצו.

ומעתה יש מקום לומר שראוי לו לאכול לחם אפוי בצואה, מפני שיש בזה מיאוס למרות שעושה כן לצורך מצוה, ואם כן הוא ממעיט את האיסור אכילה של יום הכיפורים, כי יש כאן אכילה שלא כדרכה.

מאידיך יש לומר שאסור לעשות כן, דהנה בפרשת דרכים (דרוש יט) דן על

ואם סברא זו נכונה, הרי שגם בעניננו, כאשר אוכל לחם שנאפה בגללים, כדי לקיים מצוות הבורא כי רוצה לצום ביום הכיפורים, יתכן שאין בזה שיקוץ כלל, וממילא האכילה נחשבת לאכילה כדרכה.

ודוגמא לדבר יש להביא ממציצה, שהנה לכאורה מציצת הדם בפה מהמילה הוא דבר מאוס, ובכל זאת מפני שעושה כן לשם מצוה, אין בזה מאיסות כלל, ואדרבה יש בזה תוספת קדושה.

אלא שיעוין בחת"ס להלן דף מד ע"ב שביאר את תלונת יחזקאל הנביא וז"ל: אהא ה' אלקים הנה נפשי לא מטומאה וכו' עיין בפנים בקרא הקדוש ברוך הוא אמר שיאפה לחם שעורים בגללי צפיעי בקר. ועל זה צוח יחזקאל אהא ה' אלקים וכו', והענין כי אחז"ל בסוטה הואיל ועשתה מעשי בהמה ע"כ קרבנה שעורים מאכל בהמה ואמר יחזקאל נפשי לא מטומאה אפי' בהרהור ביום מכ"ש בשום זנות, א"כ מדוע יהיה מאכלו לחם שעורים מאכל בהמה.

ואחז"ל גבי מאכלות אסורות אדם מטמא עצמו למטה מטמאים נפשו למעלה הרבה, והנה הוא נזהר ממאכלות אסורות אפי' בשר כוס כוס לא אכל, ולמה משקצים נפשו בגללי בקר שעובר עליהם משום בל תשקצו כמבואר שלהי מס' מכות.

והמבזה הוראת חכמים משכח תלמודו או שאינו נותן למורי תורה הראוי להם היינו מתנות כהונה למורי התורה ראוי

בל תשקצו, ואם כן אולי ראוי לעשות כן, כדי להקל על האיסור של יום הכיפורים.

והנה לכאורה יש להעיר מדברי הפוסקים הנ"ל, על דברי החת"ס ומו"ח שכתבו שאפילו כשאוכל דבר מאוס לצורך [מפני ציווי ה'] בכל זאת יש בזה איסור של בל תשקצו.

ויש לחלק בב' אופנים, א. יתכן שהקב"ה ציווה על יחזקאל לאכול דבר מאוס כדי לרמז לבני ישראל שהם יאכלו בגלות לחם לא טוב, ואם כן אדרבה הציווי היה שימאס מהלחם ובכל זאת יאכלו, ואין זה דומה לחולה שאוכל דבר מאוס לצורך רפואה, שאין בזה כל כך מאיסות, כי חושב על התועלת.

ב. יתכן שדוקא כאשר האוכל המאוס הוא זה שמרפא, אז אין בזה איסור של בל תשקצו, משא"כ ביחזקאל, שנצטוו לאכול דבר מאוס לא כדי לרפאותו וכדומה.

ויתכן ששאלתנו תלויה בשני החילוקים הנ"ל, שלפי המהלך הראשון, כל הסיבה שאצל יחזקאל היה בזה חשש של בל תשקצו מפני שהוא נצטווה שיהיה לו מאוס, אם כן בעניננו שלא מעוניין במאיסות, אלא שאוכל כדי להתרפאות, ומה שזה מאוס לא אכפת לו כי עושה כן בשביל רפואה, אם כן אין בזה איסור בל תשקצו, ואולי ראוי לעשות כן להקל על איסור יום הכיפורים.

אך לפי החילוק השני, שכל מה שהותר היינו כשהאוכל המאוס הוא זה

דברי הגמרא ביומא דחולה הצריך לאכול בשבת טבל, נסתפקו חז"ל מדין הקל הקל תחילה, מה עדיף האם טבל קל יותר או תרומה קלה יותר. והקשה הפרשת דרכים שיפריש תרומה ואח"כ יבטלה ברוב.

והשיב דאסור לבטל איסור כי הוא לא מציל אלא בא למנוע עון, יעו"ש, [נויעוין בתורת היולדת פרק יט הערה ה], הרי שבשבת מותר לעשות דברים שהם מצילים מהסכנה, ולא דברים שהם מצילים מחטא, ולפי זה לכאורה הוא הדין בעניננו אין לו לאפות את הלחם בגללים, מפני שאיסור אכילה הותר לו ביום הכיפורים, משא"כ 'בל תשקצו' לא הותר, ואין לו לעבור על איסור בל תשקצו, כדי למנוע ממנו חטא של אכילה ביום הכיפורים שהותר לו לצורך פיקוח נפש.

אלא שיש לדון מצד אחר, שיתכן שבעניננו הדבר מותר וראוי לאפות את הלחם בגללים, דהנה כתב הפמ"ג (יו"ד סימן פא שפ"ד סק"ג) שלחולה שאין בו סכנה שרי לשנות מי רגלים, והקשה על כך אמאי מותר כיון דאיסור תורה הוא, ותירץ דאולי כל שעושה לרפואה לא שייך בל תשקצו, יעו"ש. וכן כתב הפרי תואר (סוף סימן קטז) שלרפואה מותר לשנות שתן אפילו לצורך חולה שאין בו סכנה, למרות שהוא מאוס.

ולפי דבריהם לכאורה הוא הדין שבעניננו, מותר לחולה לאכול את הלחם המאוס לצורך רפואה, ואין בזה איסור של



והמדקדקים אינם מוסיפים על שתי ערבות ושלושה הדסים עבות, עכ"ל.

וביאר המשנ"ב את טעם החילוק בין אתרוג ולולב להדס וערבה, משום דכתיב בתורה ולקחתם לכם ביום הראשון פרי עץ וגו' משמע אחד ולא שנים, וה"ה ללולב דכתיב כפות תמרים חסר וי"ו, דהיינו אחד וי"א דעובר בזה גם על כל תוסיף.

אבל בערבה, לא נתנה בה תורה קצבה, והאי דקי"ל דבעינן שתי ערבות משום דכתיב ערבי נחל היינו דבהכי סגי דמיעוט ערבי שתיים אבל טפי ג"כ שפיר דמי, וה"ה בהדס דכתיב ענף עץ עבות, ג"כ יכול להוסיף כמה שירצה.

והנה מבואר בשו"ע שהמדקדקים לוקחים רק ג' הדסים ולא יותר (ובביאור הלכה כתב שיתכן שהטעם הוא על פי הסוד), אמנם מצינו בהרבה ראשונים שיש מצוה להוסיף וכמו שכתב הרמב"ם (פ"ז מלולב ה"ז) וז"ל: כמה נוטל מהן, לולב אחד ואתרוג אחד, ושני בדי ערבה ושלושה בדי הדס, ואם רצה להוסיף בהדס כדי שתהיה אגודה גדולה מוסיף ונוי מצוה הוא, יעו"ש.

ויש לשאול (לשיטות הסוברים שיש בה משום הידור מצוה בריבוי ההדסים) האם יש שיעור בכמות ההדסים לקיים את המצוה של זה א-לי ואנוהו, או שמא כמה שירבה יותר יש בזה הידור מצוה?

תשובה: כתב הטור (שם) בשם רב עמרם: נהגו במקומינו במתיבתא מכמה

שמרפא, אם כן בעניננו יש להסתפק אם הדבר מותר, מפני שיתכן שדוקא כאשר צריך לאכול דבר מאוס כמו שתן לצורך רפואה, אז הדבר מותר, אבל כאשר מה שמרפא זה הלחם, אין היתר לגרום ללחם להיות מאוס, כי לא צריך את המאיסות בשביל הרפואה, או דלמא אחרי שהלחם יהיה מאוס, יהיה מותר לאכול אותו לצורך רפואה כי סוף סוף הלחם הזה ירפא אותו ואולי אין בזה איסור, וצ"ע.

**לסיכום:** האוכל אוכל מאוס לצורך רפואה, אין בזה איסור של כל תשקצו, ולכן אם יכול לאכול ביום הכיפורים אוכל רגיל או אוכל מאוס ראוי שיעדיף את המאוס, כי היא אכילה שלא כדרכה, ואין בזה איסור צדדי של כל תשקצו.

אבל כאשר צריך לאכול לחם לצורך רפואה, ורוצה להמאיסו בגללים כדי להקל על האיסור של יום הכיפורים, צ"ע אם יש בזה איסור של כל תשקצו או לא. (חש"ח חולין-א לז ע"ב).

## פוכות

### רוצה להוסיף מאה ועשרים הדסים משום נוי

**שאלה:** כתב השו"ע (סימן תרנא ס"א): מצוות ד' מינים, שיטול כל אחד לולב אחד וב' ערבות וג' הדסים, ועוד כתב (שם סט"ו): לא יטול יותר מלולב אחד ואתרוג אחד, אבל בערבה והדס, מוסיף בה כל מה שירצה, ויש מי שפוסל להניח הדס שוטה בלולב, נוסף על השלושה בדין עבות, ויש מתירין,

דורות, שלא לפחות משימים ושמונה ערבות כמנין לולב, ויש מוסיפים עד שבעים כמנין הפרים, יעו"ש. [ובמחזור ויטרי כתב בשם תשובות הגאונים לשים שבעים כמנין לולב (ס"ח) ועוד שנים כנגד האתרוג וההדס.]

וכתב על כך הבית יוסף: זה לשון הגהות אשרי (פ"ג ס' יד) יש נוהגין שעושין פאות ערבה כמנין לולב שזהו ס"ח ושלשה כנגד אתרוג ולולב והדס הרי ע"א כנגד סנהדרי גדולה..., יעו"ש.

ובעיטור (הלכות ציצית דף סח טור א) כתב: ועכשיו אנו עושים אפילו מאה הדסים, יעו"ש. וקצת משמע מלשונו שאפשר אפילו יותר ממאה.

עכ"פ לא מצינו מי שיגביל את כמות ההדסים של ההידור, אלא שמצינו שיעורים שונים שנהגו כמותם, ויש לשאול אם אחד ירצה לשים מאה ועשרים הדסים כמנין שנות משה רבינו וכדומה, האם יש בזה הידור בכמות ההדסים, או שאין ענין להרבות יותר ממה שמצינו בראשונים.

והנה נאמר במשנה בערכין דף יג ע"א אין פוחתין משתי חצוצרות מתשעה כנורות ומוסיפין עד עולם, ושאלה הגמרא (שם בעמוד ב): משתי חצוצרות ומוסיפין וכו', ועד כמה? אמר רב הונא ואמרי לה אמר רב זבדי אמר רב הונא עד מאה ועשרים, שנאמר ועמהם כהנים למאה ועשרים מחצרים בחצוצרות.

ונתקשו בתוס' (בע"א, ד"ה ומוסיפין עד עולם) בשאלת הגמרא 'ועד כמה', הרי המשנה אמרה עד לעולם, ומדוע הגמרא הגבילה את החצוצרות למאה ועשרים.

והשיבו התוס' בשני ביאורים, וז"ל: אמר רבי, דהא ודאי פשיטא שיוכלו להוסיף עד העולם, אלא בעי עד כמה יהא הידור מצוה ואין צריך לחפש יותר אחר כהנים, אמר רב הונא עד ק"כ דהא אשכחן בקרא (דה"ב ה) שחפשו אחרי ק"כ כהנים לתקוע בחצוצרות ולא יותר.

אי נמי, דהא פשיטא דאין מוסיפין עד העולם, שאם יוסיפו יותר עירבוב קלא, אמר רב הונא עד ק"כ כהנים יכול להוסיף, דהא אשכחנא בקרא דלא חיישנן לעירבוב קלא, עכ"ל.

והנה לפי התירוצ' השני של תוס', משמע דדוקא בחצוצרות יש מגבלה בכמות, מפני שהקול יתערבב, אבל כשאין חשש כזה, אפשר כמה שיותר, וכמו שבאמת מצינו בכנורות שאין להם מספר ולפי זה אולי גם בהדסים אין מספר, וככל שירבה יותר, יהיה בזה הידור ונוי מצוה.

וכתירוצ' זה משמע שסובר הרמב"ם (פ"ג מכלי המקדש ה"ד) שכתב: ובמה הם מנגנין..., ואין פוחתין משתי חצוצרות ולא מוסיפין על עשרים ומאה, ואין פוחתין מתשעה כנורות ומוסיפין עד לעולם, והצלצל אחד בלבד, יעו"ש. וכן העלה בספר הרב המוריה (על הרמב"ם שם).

משא"כ בשאר הכלים שלא נאמר בהם שיעור מפורש בכתובים, הרי שכלל שיהיו יותר יש בזה יותר הידור.

ואם סברא זו נכונה, נראה שכל שכן שבהדסים אין שיעור, שהרי בכתובים ואפילו בגמרא לא נאמר בהם שיעור כלל (מלבד שלוש הדסים המחוייבים על פי דין), והרמב"ם הרי כתב שאם רצה להוסיף בהדס כדי שתהיה אגודה גדולה מוסיף ונויי מצוה הוא, והוא לא הגביל את השיעור כלל, וכאמור לעיל כן משמע קצת מלשון בעל העיטור שיש הידור אפילו ביותר ממאה, אלא שנהגו במאה.

ואם כן נראה שאף לתירוצו זה של התוס', אפשר להרבות בהדסים כמה שרוצה (לשיטות שיש בזה הידור מצוה), וככל שירבה יותר יש יותר הידור מצוה, אלא שלמעשה כל אחד יעשה כמנהג רבותיו ואבותיו. (חש"ח ערכין יג ע"א).

**בן חו"ל ביו"ט שני דסוכות הצריך ערבות, ובן א"י קצץ עבורו**

**שאלה:** בן חו"ל הנמצא בא"י, וביו"ט שני שלו לא היו לו ערבות, ובן א"י קצץ עבורו ערבות, האם יכול בן חו"ל ליטלם, דלכאורה לשיטתו הערבות האלו הן מוקצה ואסור לו לטלטלם, ואיך יצא ידי חובתו בלקיחתם?

**תשובה:** איתא בחולין דף מט ע"ב שיש חלב הנקרא בר חימצא, ומכיון שבארץ ישראל נוהגים בו היתר, וסוברים שהוא שומן ומותר באכילה, אם כן גם בבבל שאין אוכלים אותו, צריך עכ"פ

הרי שהוא סובר שאין להוסיף על המאה ועשרים חצוצרות, [וכנראה שטעמו משום ערבובי קלא], ובכינורות באמת אין מספר.

ומה שיש לדון הוא לפי התירוצו הראשון של התוס', שכתבו ששאלת הגמרא היתה עד כמה יהא הידור מצוה, ואין צריך לחפש יותר, שמשמע שיש שיעור בהידור מצוה, ולא אמרין שעד לעולם הוי הידור מצוה, ואם כן אולי גם בעניננו יש שיעור להידור, וביותר מהשיעורים שנקטו הראשונים (דהיינו יותר ממאה הדסים) אין בו הידור, ואף אם הקצה יותר הדסים לאגד, מותר להורידם כי אין בזה מצוה.

אלא שיש להעיר על כך, שהרי כל שאלת הגמרא היתה רק לגבי החצוצרות, ומשמע שלגבי הכינורות באמת אפשר עד לעולם, הרי שאין שיעור בהידור, וצ"ב מה ההבדל בין החצוצרות לכינורות, מדוע בחצוצרות יש שיעור להידור משא"כ בכינורות.

ויתכן שדוקא בחצוצרות יש ענין לטרוח להגיע לשיעור של מאה ועשרים, מפני שיש על זה פסוק שהיו מאה ועשרים לויים, וכנראה שיש בזה ענין גדול ואולי על פי הסוד וכדומה, ולכן יש מצוה לטרוח להשיג לפחות מאה ועשרים, ואם יהיה יותר אולי זה פוגם קצת בהידור, כי אם בכתובים נאמר שיעור זה, הרי שזהו ההידור שרצתה התורה.

להחזיקו בתור חלב כשר לענין סתימת נקבים, שיוכלו לאכול ריאה שניקבה וחלב זה סותם.

ולכאורה הדברים צ"ב, דמה שבני בבל מחמירים בבר חימצא, הוא מחמת איסור תורה של אכילת חלב, וכשבאים להתיר את הנקב, אנו גם באים להתיר איסור תורה של אכילת טריפות, כי אם הוא חלב הוא לא יכול לסתום מדאורייתא, ונמצא שאוכלים טריפה, ולכן לא מובנים פשטות הדברים שלא יתכן להרחיב את המחלוקת בין בני א"י לבני בבל, שהרי אנו לא מרחיבים את המחלוקת, כי אם אסור לאכול את החלב מדאורייתא, הרי הוא גם לא יכול לסתום מדאורייתא.

והנה הר"ן (דף לא ע"א מדפי הרי"ף) הכריח מקושיא זו שמה שהוא אסור לבני בבל היינו רק ממנהגא ולא מעיקר הדין, אם כן מובנים היטב דברי הגמרא שדיינו להחמיר לא לאוכלו, אבל לענין סתימת הנקב דיינו להעמיד על עיקר הדין ולהכשיר את הסתימה הגם שהוא חלב, וכן סוברים עוד ראשונים.

אלא שהעיר במשנה למלך (פי"ג משגגות ה"ה) דרש"י בדף נ ע"א (ד"ה כי פליגי דאיתרא) חולק וסובר דלבני בבל אסור מדינא, דס"ל כר' ישמעאל דכל קרום ונקלף חלב טמא הוא.

וביאר שם הרע"א דלרש"י צריך לפרש דאע"ג דבני בבל ס"ל דהוה חלב, היינו משום דס"ל כר' ישמעאל דלא בעי תותב,

אבל במציאות הדבר דלא הוה תותב ומיהדק שפיר, ולכן סתימה מעלייתא לענין טריפה, ולכן הגם שבני בבל מחמירים ולא אוכלים את החלב, אבל לגבי סתימה לא חולקים שסותם, מאחר והוא אדוק.

והיה מקום לומר לפי זה שהוא הדין בעניננו, שמכיון שמה שנוהג יו"ט שני בזמן הזה היינו משום מנהג אבותינו בידינו, כי אנו בקיאים בקביעא דירחא, אם כן אם לבני ישראל מותר לכתחילה לקצוץ את הערבות, לא יתכן שלבני חו"ל הם מוקצה.

וקצת כעין זה מצינו בשבת (דף קז ע"ב) שתרומה אינה מוקצה לישראל כי היא ראויה לכהנים, אמנם יש מקום גדול לחלק, שיתכן שמחובר הוי מוקצה חמור יותר, וכן אולי יש גזירה שמא יתלוש.

ולענין מעשה, נחלקו בשאלה זו גדולי עולם, וכמו שכתב בספר יו"ט כהלכתו, שם הביא את תשובות מרן הגרש"ז אויערבך זצ"ל שסבר שערבות אלו אינם מוקצה, כי הם עומדות ליתלש בשביל בני א"י, וממילא אין איסור גם בשביל בני חו"ל, יעו"ש (בתשובות הגרש"ז שבסוף הספר סימן ג) שהאר"י בזה, וכן העיד (בעמ' קכא בהערה מב) שהורה מו"ח מרן הגר"ש אלישיב זצ"ל.

ומאידך ציין שם לדברי המנחת יצחק (ח"ח סימן נט) שס"ל שהערבות הם מוקצה, ואין לדחות איסור מוקצה אפילו במקום מצוה, אלא שהוסיף שם שאם אין

יכל לברר את המחיר, יכול לתבוע אונאתו גם מאוחר יותר, ובעניינו הביא הסוחר ראיות שהוא היה עסוק מאוד במכירת האתרוגים בערב סוכות ולא היה לו זמן לברר את המחיר.

והנה היה מקום לומר שהסוחר צודק בטענתו שבעל הפרדס הונה אותו, ומה שהסוחר גם הונה את הלקוחות, זה לא ענינו של בעל הפרדס, הוא הונה את הסוחר, והוא חייב לשלם לו. הגע עצמך ראובן גנב משמעון, ושמעון גנב אח"כ מלוי, והשלים חסרונו, האם ראובן לא יצטרך לשלם לשמעון? פשוט שיצטרך לשלם לו למרות ששמעון גנב מלוי והשלים חסרונו, דבר זה לא מענינו של ראובן הגנב, וכך גם במאנה את חברו, ההונאה היא גניבה, ומה שהסוחר גם הוא הונה וגנב, אין זה פוטר את בעל הפרדס על גניבתו.

ויש להוסיף על כך סברא נוספת על פי הירושלמי שמבארת למה המאנה את חברו ביתר משתות בטל מקח, ולא אמרין שיתן המאנה לזה שנתאנה את היתר משתות, ועל השאר הרי יש מחילה?

והביאור הוא שהלוקח שנתאנה מתבייש כי הסוחרים צוחקים ממנו ואומרים שהוא שוטה, והראיה שרימו אותו, וכך גם בענינו כל השומע שהוא שילם מאה דולר על אתרוג ירוק, צוחק ממנו ולכן אין מחילה. ולכאורה גם בענינו בעל הפרדס צריך להשיב לסיטונאי חמישים דולר, כי היו לו בושות מהאונאה.

ערבה אחרת כלל, בשעת הדחק גדול יכול ליטלו ולצרף את השיטות שלא נוהגים דיני יו"ט שני בא"י יעו"ש. (חש"ח חולין-א נ ע"א).

### בעל הפרדס הונה את הסוחר והסוחר הונה את הלקוחות

שאלה: בעל פרדס מכר לסיטונאי אתרוגים ירוקים במאה דולר לאתרוג, והסיטונאי מכרם במאה וחמישים, ועכשיו תובע הסיטונאי את בעל הפרדס שהונה אותו, כי נודע לו שמחיר אתרוג ירוק הוא לכל היותר חמישים דולר, והוא שילם מאה עבור כל אחד. שואל בעל הפרדס את הסיטונאי, וכי משהו מהלקוחות תובע ממך כסף חזרה? משיב לו הסיטונאי אף אחד לא תובע! אומר לו בעל הפרדס, אז אתה תובע ממני כסף כדי לשלשל אותו לתוך כיסך, אתה הרי הרווחת, אם כן מה אכפת לך ששלמת לי מאה דולר, הרי אתה מכרת במאה חמישים, מכרת וגם הרווחת! טוען לעומתו הסיטונאי, מה אכפת לך שאני משלשל את הכסף לכיסי, אתה אותי רמית, ואתה צריך לשלם לי מה שרימיתני, ומה שאני אעשה עם הכסף, לא אכפת לך!

הדין עם מי?

תשובה: תחילה יש לציין שאם עבר זמן כדי שיראה לתגר או לקרובו, אי אפשר לתבוע את אונאתו כלל כמבואר בשו"ע (חו"מ סימן רכז ס"ז), אמנם מבואר שם שאם היה לקונה אונס שלא

בעל הפרדס להשיב לסיטונאי, מאחר והוא קבלם במחיר מאה דולר כי ישנם קבוצת קונים שאומרים לדידי שוה לי ואם כן זה מחירם, כי אין מחיר קבוע לאתרוגים והם דומים למרגליות שמחירם לא קבוע ויכול בעל הפרדס לומר לסיטונאי הלוקחות אמרו לדידי שוה לי. (חש"ח חולין-א נו ע"א).

#### כשהלולב תקוע בתוך זר פרחים והאתרוג בתוך סלסלת פירות ונוטלם יחד

**שאלה:** מעשה ביהודי תושב אנטוורפן שהיה אמור לנסוע לברית המועצות לרגל עסקיו לפני חג הסוכות. הוא לקח עמו סט של ארבעת המינים עבור יהודי מוסקבה, אך סוכני הק. ג. ב. בולשים ועוקבים אחרי כל דבר הקשור לתורה ומצוות, ואם יראו שהביא להם ד' מינים, יאסרו וישלחו לסיביר. מצא היהודי עצה גאונית, הוא הזמין במלון זר פרחים גדול, וסל עם פירות, ובתוך הזר פרחים, הוא שילב את הלולב ההדסים והערבות, ובתוך סלסלת הפירות הכניס את האתרוג. וכך בידים מלאות כל טוב, הגיע לבית הכנסת, ומסרם ליהודים. ובחג עבר הזר פרחים שבתוכו הג' מינים, וסל הפירות שבתוכו האתרוג מיד ליד, וכל יהודי קיבל לידו את כל הד' מינים, כשהם משולבים וטמונים בתוך הזר והסל, כי לא יכלו להוציא את המינים מהזר.

**האם הם יצאו ידי חובה, או שמא הוי חציצה ולא יצאו ידי חובה?**

והנה מצינו ששאלה כעין זו כבר נידונה בקדמונים, דיעוין בדברי גאונים (כלל ו סימן לח) שהביא את שיטת הר"י מיגאש שכתב כעין הסברא הנ"ל, שהמוכר הראשון צריך להחזיר את האונאה, ומה שהלוקח מכר לאחרים ברווח גדול יותר, אין זה מעניינו של המוכר, דזריזתו של הלוקח עשתה את הרווח.

ויעו"ש שהדברי גאונים כתב על דבריו דלכאורה הם חולקים על המהרשד"ם והרשב"ש, ועוד הוסיף שלקתה בזה מדת הדין, שהלה יעשה סחורה ורווחים בסחורה של המוכר.

עוד יעוין בשו"ת הרע"א החדשות (סימן לג) שדן בכעין שאלה זו, והעלה שמכיון שיש כאן ביטול מקח, ממילא החפץ נשאר ברשות המוכר הראשון, וכל הרווחים שייכים למוכר הראשון.

ועוד הוסיף שם שאם היה לחפץ מחיר קצוב, אז הרווח של המוכר השני מתחלק בינו ובין המוכר הראשון, יעו"ש, אמנם נראה שאין סברא זו שייכת בעניננו שאין לאתרוגים מחיר קצוב.

וכשהצעת את הדברים לפני גיסי מרן הגר"ח קניבסקי שליט"א אמר לי שיתכן שאין כאן אונאה כלל, ובעל הפרדס לא צריך להשיב לסיטונאי את הכסף אפילו לשיטת הר"י מיגאש, כי הלוקחות שקנו כל אתרוג במאה וחמישים דולר, נחשבים כאומרים לדידי שוה לי מאה וחמישים דולר, וזה המחיר אצלם, ממילא לא חייב

שם, וממילא הוא יתבטל לגבי הד' מינים ולא יחצוץ.

אך צ"ע אם אפשר לומר כן, שהרי לא מצינו בשום מקום שעושים כן, וכל הסיבה שעשו כן, הוא כדי להסתיר את הלולב מהאויבים, ולא עשה כן לנאותו, וברגע שהאויבים לא יתבוננו, הוא יסיר את הפרחים. ואם כן אולי לא שייך לומר שהוא יתבטל ללולב, וממילא הוא יחצוץ. אך יתכן שיעזור אם יכוון להדיא שעושה כן גם לנאותו, ואף על פי שעושה כן בעיקר בשביל הסכנה, מכל מקום אם מכוון להדיא גם לנוי, מהני המחשבה, וצ"ע.

עוד יש לדון שיוצאים ידי חובה על פי מה שכתבנו בחשוקי חמד עמ"ס סוכה (דף מב ע"ב) שיתכן שחולה שאינו יכול ליטול בידו את ארבעת המינים מפני שיש לו אלרגיה ביד, ויכול ליטלם רק בכלי כסף או זהב, אם אי אפשר ליטול את האתרוג באופן אחר ככה"ג אולי יוצאים בו ידי חובה כיון שהוא עושה כן באופן מכובד, וכך דרכם של בני אדם המכבדים את המצוות שמובילים את האתרוג בכלי כסף.

ואם כן אולי אף בנידוננו, שאין אפשרות ליטול את המינים באופן אחר, הרי זה צורה מכובדת ליקח את ארבעת המינים, ויצאו ידי חובה, וצ"ע. והסברא נותנת דכיון שאין זה לקיחה של בזיון, הוי לקיחה, ויוצא בה ידי חובתו, יעו"ש עוד מש"כ בזה. (חש"ח מעילה לב ע"ב).

תשובה: נאמר במשנה בתמיד דף לב ע"ב מי שזכה בקטורת היה נוטל את הכף... והבונך [שבא הקטורת] היה בתוכו.

והקשה הרא"ש הרי הכף חוצץ בין ידי לבזך והוה חציצה, כדאמרינן ביומא (דף נח ע"א) שמזרק במזרק חוצץ.

ותירץ הרא"ש דכיון דצורך עבודה היא, לא הוה חציצה, א"נ הוה לקיחה בדבר אחר ושמה לקיחה, וכן פירש ר"י ז"ל בזבחים (דף כד ע"א) דלא הוה חציצה כשאחזו בדפנות הכלי אלא כשאחזו בשוליו.

לאור זאת י"ל דגם בענינו יוצאים ידי חובה ואין חשש חציצה, כיון דתרוייהו איתנהו בלולב שבזר הפרחים, א. הזר הוא צורך נטילת הלולב, כי בלעדי הזר יהרגוהו הרשעים. ב. כיון שאחזו את הזר בדפנות הזר ולא בשוליו לא הוי חציצה, כמבואר ברא"ש, ולכן מותר ליטול ארבעת המינים המשולבים בתוך זר הפרחים, בשעת הסכנה.

ויעוין עוד מש"כ בשאלה זו בחשוקי חמד עמ"ס ב"ק (דף ט ע"ב) דיש לדון שלא יחשב חציצה מכיון שהוי לנאותו, וכמו שמצינו במסכת סוכה (דף לו ע"א) שדבר החוצץ שבא לנוי, כגון שעושה אגד ללולב, אף על פי שאין חייבים לאגוד, מכל מקום מכיון שיש מצוה לאגוד משום זה א-לי ואנוהו, לכן אף על פי שאגוד במין אחר, אינו חוצץ, דכל לנאותו אינו חוצץ, שהרי הזר בא לנאות את הד' מינים, והוא מעוניין שהוא יהיה

לכאורה יטול לולב תחילה כי היא מצוה דאורייתא, ואדרבה אין לשהות מלקיים המצוה דאורייתא.

אבל לפי הטעם השני שכתב הרא"ש, שמשכים לטבול משום שיש לחוש שיכנס לעזרה לעבוד לפני הטבילה, יתכן שגם בענינו כן, יטבול תחילה, שמא מתוך רוב החביבות למצוה, ישכח מלטבול טבילת עזרא שנוהג לטבול קודם התפילה, ומיד לאחר שיטול הלולב ירוץ להתפלל.

אכן יש מקום גדול לחלק, דבמשנה בתמיד שטבלו לפני שהגיע הממונה שמא ישכח לטבול אח"כ, יש איסור דאורייתא להיכנס למקדש בלי טבילה, ולכן חז"ל תקנו שיטבול לפני הפייס שלא יכשל חלילה באיסור חמור, ועוד שהעבודה במקדש חביבה עד מאוד, שהרי כל כהן עבד במקדש רק יומיים בשנה, ועוד שיש מעלות רבות בעבודה במקדש, ולכן יש חשש שמא מרוב התרגשות יזדרז לעבוד בלי טבילה, משא"כ טבילת עזרא היא מצוה בעלמא, ובזמן הזה הוא אפילו לא חיוב, וכן הוא רגיל לטבול כל יום לפני הטבילה, והחשש שישכח לטבול הוא רחוק, ואם כן נראה שאין לדחות את המעלה הגדולה של זריזין מקדימין למצוות נטילת לולב (שבעקבות כך הוא מפסיד תפילה בהנץ החמה) בשביל קיום טבילת עזרא.

אלא שמצד אחר יש לומר שיקדים את הטבילה, כדי שיוכל גם לברך את ברכות

לַטְבוֹל לְפָנַי נְטִילַת לֹלֶב או אחריה שאלה: אדם שזריז במצוות, והוא מצפה ליטול לולב לפני התפילה, מיד אחרי הנץ החמה, כמבואר במשנ"ב (סימן תרנב סק"ד) דקצת מהמהדרין נוהגים לברך על הלולב בהנץ החמה בסוכה. והוא מקפיד לטבול (טבילת עזרא) גם בשבת וביו"ט לפני התפילה.

והנה ביו"ט ראשון של סוכות הוא תכנן לקום לפני הנץ ולטבול, וכשיגיע הנץ ליטול את הלולב, אלא שלמעשה הוא איחר וקם משנתו עם הנץ החמה, וכעת הוא מסתפק כיצד עליו לנהוג, האם יטול את הד' מינים בסוכה מיד בהנץ החמה, כי הוא מצוה דאורייתא, ויטבול טבילת עזרא אחרי נטילת הלולב, או שמא יטבול תחילה ואח"כ יטול את הלולב?

תשובה: נאמר בתמיד דף כו ע"א מי שרוצה לתרום את המזבח, משכים וטובל עד שלא יבוא הממונה.

והטעם שהקדימו לטבול קודם הפייס, ביאר הרא"ש להלן בדף כח ע"א (ד"ה מי) בשני אופנים: א. כדי שתיכף אחר הפייס יוכל לתרום בלי שהות. ב. מפני שיש לחוש שמא מרוב חביבות העבודה, ימהר ויכנס לעזרה קודם שיטבול, יעו"ש.

ומעתה בשאלתנו שאיחר לקום, וכבר הגיע זמן הנץ החמה ומסתפק אם לטבול תחילה או ליטול הלולב, הרי שלפי הטעם הראשון שכתב הרא"ש, שבמקדש משכים לטבול כדי שיוכל לתרום ללא שהות,



הלולב אחרי הטבילה, וצ"ע. (חש"ח מעילה כט ע"א).

**למה אסור להאכיל קטן מחוץ לסוכה, ומאידך מותר להאכילו לפני קידוש**

**שאלה:** מבואר במג"א (סימן רסט סק"א) שלמרות שאסור לספות לקטן איסורים, בכל זאת מותר להאכיל לקטן לפני קידוש מכמה טעמים, א. כל האיסור הוא דוקא בדבר שיש בו לאו, אבל קידוש אינו אלא עשה. ב. כתבו הראשונים דבכל מידי שהוא רביתא דתינוק, כגון אכילה ושתיה, מותר להאכילו בידים דלא גזרו בו חכמים, דהא אפי' ביוה"כ מצוה להאכילו ואין מחנכין אותו אפי' לשעות וכל שכן כאן. ג. יש חילוק בין אכילת איסור לאכילת היתר בזמן האסור, יעו"ש עוד שהאריך בזה.

**מאידך נאמר במג"א (סימן תרמ סק"ג) שאסור להאכיל קטן בידים חוץ לסוכה, דלא ספינן ליה איסורא בידים.**

והקשו הפוסקים שלכאורה כל הטעמים שמוזכרים בהלכות קידוש שייכים בהלכות סוכה, שגם כאן הוא רק מצוות עשה לאכול בסוכה, והוא אסור אכילה שתלוי בזמן ולא איסור חפצא, ומדוע יש בזה איסור ספיה?

**תשובה:** ראשית כל יש לציין לדברי הפרי מגדים (בסימן תרמ) שבאמת הקשה קושיא זו על המג"א, ולכן כתב שצריך לגרוס במג"א שאפשר להאכילו מחוץ לסוכה וכמבואר בהלכות קידוש ונשאר בצ"ע, יעו"ש.

**אכן** לדינא המחצית השקל קיים את גירסת המג"א, וכן כתב המשנ"ב לדינא שאסור להאכילו בידים מחוץ לסוכה, [אמנם יעוין במש"כ מו"ח מרן הגרי"ש אלישיב זצ"ל (בהערות על ערכין דף ב ע"ב) דנראה שלא נוהגין כן, וצ"ב. וז"ל הערוך השולחן (סימן תרמ ס"ב): להאכילו לכתחלה בידים חוץ לסוכה אינו נכון, ולא ידעתי למה אין נוהגין בזה בזמנינו ואולי מפני שבמדינתנו ע"פ הרוב הזמן קר בסוכות וקשה על הקטן לאכול בסוכה, וצ"ע], וחוזרת הקושיא מאי שנא קידוש מסוכה.

**ויעוין** בחיי אדם (כלל סו ס"י) שביאר ענין זה, שבסוכה הוא יעבור על איסור עשה, וז"ל: כל דבר שאין בו איסור מצד עצמו אלא שהיום גורם, אין בו מצות חינוך. ולפיכך מותר ליתן לתינוק לאכול קודם קידוש, אף על גב דחייב לחנכו בקידוש. ולכן אין צריך לחנכם להתענות בתענית צבור ואפילו בתשעה באב. אבל אסור ליתן לו לאכול חוץ לסוכה, דדוקא בקידוש שהוא כמו איסור לאו שאסור לאכול קודם קידוש, בזה קיל. אבל לעבור על עשה, אסור ליתן לו, יעו"ש.

**וכעין** זה כתב האבני נזר (או"ח סימן תפא אות ח) וז"ל: למה שכתבתי דאיכא איסורא באכילה חוץ לסוכה. אם כן אסור להאכיל לקטן כמו תרומה טמאה (יבמות דף קיד ע"א). ויעוין עוד במהר"ם שיק (יבמות דף קיד ע"ב) ובדברי יציב (או"ח סימן רמג).

תעשה לך, צריכים לסכך בידים ולא ע"י גרמא, וכפיפת המסגרת לא נחשב למעשה סיכוך. מה הדין?

**תשובה:** יעוין בשו"ת תורה לשמה (סימן רעח) שדן בדבר אדם שרצה לקיים מצות שילוח הקן, אך האם בורחת לו תמיד, ולכן לקח את האם והניחה בלול צר, וסגר את פתח הלול, ואח"כ בא לקיים מצות שילוח הקן ולא תפסה בידיו ושילחה, אלא פתח לה את פתח הלול וברחה, והשיב שבדיעבד קיים מצות עשה, והוכיח כך מהנאמר בחולין דף טז ע"א שהשוחט על ידי גלגל של אבן או של עץ שהיתה הסכין קבועה בה, וסיבב את הגלגל ושחט השחיטה כשרה, שכך גם נחשב לשחיטה, וכך גם לגבי שילוח הקן, ולכאורה ה"ה בסוכה.

אך יש לחלק דבשלוח הקן העיקר הוא התוצאה שהציפור תברח מחמתו, ובזה אמרינן דהתועלת הושגה, משא"כ בסוכה, שהעיקר הוא מעשה הסיכוך כמש"כ חג סוכות תעשה לך, ובעינן מעשה, וגרמא אולי לא הוי מעשה.

ולענין מעשה, יעוין במה שהארכנו בנידונים אלו בחשוקי חמד סוכה (דף ח ע"ב) בענין סיכוך על ידי קוף ועל ידי מנוף. (חש"ח חולין-א טז ע"א).

**הזמין סוכה מסוככת, וגם גגון שיסגר כשירד גשם, והופיע "רחם" שאלה:** ראובן הזמין סעודת בר מצוה בסוכות באולם, והתנה תנאי שהוא מזמין סוכה, ואם ירד גשם, על בעל האולם

ואולי אפשר להוסיף על דבריהם סברא שיש ענין להחמיר יותר במצוות אכילה בסוכה, מפני שהטעם שצריך לאכול בסוכה הוא "למען ידעו דורותיכם כי בסוכות הושבתי את בני ישראל בהוציא אותם מארץ מצרים", והרי זו מצוה תמידית כמבואר בביאור הלכה (סימן א ס"א ד"ה הוא) שם מונה שש מצות שחיובן תמידי, ולא יפסקו מעל האדם אפילו רגע אחד כל ימיו, וכל זמן וכל רגע שיחשוב בהן קיים מ"ע ואין קץ למתן שכר המצות, והמצוה הראשונה היא: להאמין שיש אלוך אחד בעולם שהמציא כל הנמצאות, ומחפצו ורצונו הוא כל מה שהוא עכשיו ושהיה ושהיה לעדי עד ושהוא הוציאנו ממצרים ונתן לנו התורה, וזהו מ"ע דכתיב אנכי ה' אלהיך אשר הוצאתיך וגו' ופירושו תדעו ותאמינו שיש לעולם אלוה המשגיח שהרי הוצאתיך מארץ מצרים, יעו"ש. ואם כן על ידי קיום מצוות סוכה, הוא יקיים מצוה תמידית, ולכן יתכן שבמצוה מרכזית שכל תורתנו ומצוותיה תלויים בה, החמירו יותר שלא לספות לקטן מחוץ לסוכה כדי שיזכה לקיים את המצוה ולהתחזק באמונה. (חש"ח ערכין ב ע"ב).

**סיכך ע"י גרמא, האם הסוכה כשרה שאלה:** כפף את המסגרת שעל גגו, ונפל הסכך שהיה עליה על סוכה מבלי שהוא התכוון לכך, האם הסוכה כשרה, או שמא מאחר וכתוב בתורה חג סוכות

לדאוג לגגון, כדי שהמזון לא יתקלקל, והאורחים לא יצטרכו לצאת מן הסוכה, והנה היה יום חם ולא היה נראה שירד גשם, למרות שהשרות המטרולוגי הודיע שיש חשש, שאולי יהיה טפטוף קל של גשם, ולמעשה בסוף ירדו גשמים, והמזון התקלקל והאנשים היו צריכים לצאת מהסוכה.

והנה השוכר מודה שמצד המזג אויר שהיה באותו יום, אף הוא לא היה חושש שירד גשם, והיה מוכן לוותר לבעל האולם על תנאו, אלא שטוען שבאותו יום הופיע שם עוף ששמו "רחם", ונאמר בחולין דף סג ע"א אמר ר' יוחנן למה נקרא שמו רחם, כיון שבא "רחם" באו רחמים לעולם, ופרש"י רחמים "מטר", ואם כן היה צריך בעל האולם להכין גגון למרות המזג אויר החם, ומכיון שהוא לא עשה כן והמזון התקלקל והאנשים יצאו מהסוכה, הוא דורש את כספו בחזרה. האם השוכר צודק בטענתו?

**תשובה:** גשם בסוכות סימן קללה הוא כמבואר בסוכה (דף כח ע"א), ונחלקו הראשונים האם במשך כל החג הוי סימן קללה או רק ביום הראשון, דהרמב"ם בסוכה (בפירוש המשניות פרק ב) כתב שרק ביום הראשון הוי סימן קללה, וכן כתב הריטב"א בתענית (דף ב ע"א) בשם רבינו אפרים, ומאידך הריטב"א חלק והעלה שכל החג הוי סימן קללה.

ועוד כתב הריטב"א שאף לרבינו אפרים, שאין הגשם סימן קללה בשאר הימים, אך גם לא הוי סימן ברכה, יעו"ש.

ומעתה נראה שאמנם כל ימות השנה כשרואים 'רחם', זהו סימן לרחמים ומטר, אבל אם רואין רחם בסוכות, אין זה מראה על גשמים, מפני שבסוכות אין זה גשמי ברכה, ממילא אין הרחם סימן לגשמים, ובפרט שבגמרא בחולין מבואר שהיה רחם "בדאי" ושקן ואם כן אולי יוכל בעל הסוכה לומר חשבתי שהרחם הזה הוא "בדאי" ושקן, מאחר ומזג האויר היה קייצי שהרי היו ימים חמים. (חש"ח חולין-א סג ע"א).

**המוכר הניח את ענפי הסכך ונעלם, ותוך זמן קצר כל הענפים נלקחו**

**שאלה:** מעשה בראובן שמספר ימים טרם חג הסוכות, הביא לרחבת בית הכנסת הגדול שבעירו, כמות גדולה מאוד של ענפי דקל, על מנת למוכרם לציבור לשם סיכוך הסוכות, במחיר של 5 ש"ח לכל ענף.

**כפי הנראה, בני המקום נוהגים לסכך את סוכותיהם במחצלאות, ולכן לא רכשו כלל מהסכך של ראובן. האיש עמד יום ויומיים וניסה למכור את מרכולתו, אך לא היו לה דורשים.**

**בבוקר ערב חג הסוכות, האיש סחב את הכמות הגדולה של הענפים אל המדרכה הסמוכה לבית הכנסת, הניחם שם והלך בפחי נפש ונעלם לו, והענפים נותרו מושלכים ברחוב, לעין כל, וללא שמירה למשך כמה שעות.**

**משראו כך האנשים, ששו ושמחו על הסכך כמוצא שלל רב, כולם החלו ליטול**

לו. כיצד, השליך כיסו ברשות הרבים והלך לו, הרי זה איבד ממונו לדעתו, ואף על פי שאסור לרואה דבר זה ליטול לעצמו, אינו זקוק להחזיר, שנאמר 'אשר תאבד' - פרט למאבד לדעתו". כלומר, לשיטת השו"ע אמנם אין חיוב 'השבת אבידה' ביחס לממון זה שאיבדו בעליו מדעתו, אולם הממון לא הפך להפקר שמותר לכל אחד ליטול אותו לעצמו. ואף על פי שהבעלים אינו חושש לשמור ממונו, מכל מקום הוא לא הפקירו בפירוש, ומה להם לאחרים לקחתו.

והרמ"א חולק על דברי השו"ע וכותב: "ויש אומרים, שאבידה מדעת הוי הפקר, וכל הקודם זכה". כלומר, המאבד ממונו לדעת, כאילו הפקירו בפירוש, ורשאי כל אדם לזכות בו.

והיה מקום לטעון, שהתשובה לשאלתנו תלויה במחלוקת הנ"ל: לשיטת הרמ"א האנשים זכו בענפים בהיתר גמור, כי נחשבים להפקר, אך לשיטת השו"ע הענפים נותרו ברשות בעליהם והיה אסור ליטול אותם ממנו.

אולם, למעשה נראה, שלאור הנסיבות, לכל השיטות האנשים זכו בענפים בהיתר, ונבאר דברינו:

דין אבידה מדעת, מתייחס לחפץ שיש בו שוויות לבעליו, כגון המניח כיסו או בהמתו ברשות הרבים, ובזה יש הסוברים שהממון לא הופקר לגמרי.

אך בענייננו, כפי שראינו האיש ניסה וניסה למכור את מרכולתו ולא הצליח, כי

מהענפים, ותוך רגעים ספורים, לא נותר ולו ענף אחד על המדרכה.

בליל החג, הגיעו המתפללים מלאי שמחה לבית הכנסת, ולפתע הבחינו במודעות ענק שנתלו מסביב לכותלי בית הכנסת: "כל מי שלקח היום מענפי הדקל שלי מבלי לשלם, ידע לו, שסיכך את סוכתו ב-סכך גזול, ואסור לו לברך על הישיבה המסוככת בסכך זה, אלא אם כן יחליט לשלם לי 5 שקלים עבור כל ענף. על החתום, ראובן".

רבים מהמתפללים סוברים, שראובן נקט בתחבולה על מנת לאלץ אותם לשלם על ענפיו. והתעוררה השאלה: האם אכן זהו סכך גזול, או שמא האנשים זכו בו מן ההפקר?

שאלה דומה התעוררה אצל אחד שהביא למקום פלוני מצות מכונה, אלא שבני המקום לא נהגו לאכול אלא מצות עבודת יד, ומשראה האיש שמרכולתו אינה נמכרת, נקט בתכסיס דומה – הוא הניח את המצות וחלף ונעלם לו, וגם המצות נעלמו תוך זמן קצר... לאחר מכן פרסם שיש לשלם לו עבור כל חבילת מצות. נשאלת השאלה, האם טענתו מתקבלת?

תשובה: הנחת הענפים ברשות הרבים ללא שמירה, נחשבת, לכאורה, ל"אבידה מדעת" [דהיינו דבר שבעליו הניחוהו במקום שהוא עלול להיאבד להם].

ושנינו בזה בשו"ע (חו"מ סימן רסא ס"ד): "המאבד ממונו לדעת, אין נזקקין

הראשון יש מצוות חינוך גם כשצריך לאמו?

תשובה: יש לחקור למה קטן הצריך לאמו פטור מסוכה, האם הוא שיעור בזמן החיוב, או שהוא מדין מצטער. ודן בחקירה זו בחידושי הגר"ז בערכין שם, וז"ל:

קטן שאינו צריך לאמו חייב בסוכה, י"ל שהוא שיעור בדין חינוך, דכשאינו צריך לאמו אז חל עליו החיוב דחינוך במצות סוכה, אמנם עיקר הדבר המבואר בזה נראה, דכיון דלענין חינוך במצוות הרי בעינן שיהא חזי לקיום המצוה, וכמו דאמרינן גבי לולב קטן היודע לנענע, וכן גבי ציצית קטן היודע להתעטף, וכיון דבגדול עצמו הרי מצטער פטור ממצות סוכה, אם כן הוא הדין קטן כשצריך לאמו הרי הוא מצטער, ואינו ראוי לקיום המצוה, ומטעם זה הוא דלא חל עליו חיובא דמצות סוכה, דחשיב שאינו ראוי לקיום המצוה, ושוב אף שאמו עמו פטור, דכיון דלא חזי לקיום המצוה ליכא עליו חיובא, דבכה"ג דמצטער הוא בלא אמו מיקרי דלא חזי למצוה, עכ"ל.

מבואר בדברי הגר"ז גדר חדש בפטור דקטן הצריך לאמו מסוכה, שהוא מדין מצטער. [וכן משמע מדברי האבני נזר (או"ח סימן תפא אות ח) שכתב בתו"ד: ...למה שכתבתי דאיכא איסורא באכילה חוץ לסוכה, אם כן אסור להאכיל לקטן כמו תרומה טמאה... ודוקא בצריך לאמו הוה ליה מצטער לישב בסוכה, אבל באין צריך לאמו אסור לגדול להאכילו מן

בני המקום לא היו מעוניינים לקנות את הענפים, וממילא במידה וסביר היה להניח, שבהניחו את הענפים בערב החג ברשות הרבים [ללא מודעה עם מחיר או קופה], הוא התיימש ממכירתם והפקירם, כי הבין שלא יוכל להפיק מהם רווחים. ומה שבא כעת ותובע לקבל תשלום, אין זאת אלא משום שהתחרט מהפקירו [לאחר שראה שיוכל לגרוף רווח נאה מהסכך]. וממילא, זכיית הציבור בענפים היתה כדין, וסוכם כשרה לחלוטין. והערכה זו נתונה לשיקול דעתו של הרב המקומי, ולכן יש לגשת אליו ולברר האם אכן היה לרואים יסוד להניח שהענפים הופקרו על ידי ראובן.

**לסיכום:** אם לדעת הרב, היה לאנשים להניח שראובן התיימש מהסכך והפקירו, אזי הם זכו בו בהיתר ואינם צריכים לשלם לראובן. (חש"ח ערכין ב ע"ב).

**האם בלי"ה הראשונה של סוכות, קטן הצריך לאמו חייב בסוכה**

**שאלה:** נאמר בערכין דף ב ע"ב הכל חייבין בסוכה לאיתויי מאי, לאיתויי קטן שאינו צריך לאמו, דתנן קטן שאינו צריך לאמו חייב בסוכה. וכן נפסק בשו"ע (סימן תרמ ס"ב): קטן שאינו צריך לאמו, שהוא כבן חמש, כבן שש, חייב בסוכה מדברי סופרים, כדי לחנכו במצות.

הרי לפנינו שאם הקטן צריך לאמו אין מצוות חינוך לגבי סוכה. ויש להסתפק אם גם בלילה הראשון פטור, או שמא בלילה

עליו חיוב למרות שכל מצטער חייב בלילה הראשון.

ונראה לבאר שכל החיוב של הלילה הראשון, הוא באחד שיש עליו חיוב של סוכה, אלא שיש פטור של מצטער, ובלילה הראשון אין פטור, אבל בקטן שלמעשה אין עליו חיוב של סוכה כלל, שלא חייבה התורה לחנך קטן כשהוא מצטער, וגדר מצטער הוא רק סימן ללמד שבגיל זה התורה לא חייבה לחנך קטן למצוה זו, [ולכן גם כשאנו מצטער, וכגון שאנו בסוכה, או כשאין לו אם, בכל זאת הוא פטור מסוכה], ממילא הוא פטור גם בלילה הראשון, מפני שהוא מופקע ממצוות סוכה.

עוד יעוין בספר נתיבות אדם (סימן יז) שהביא הערה זו בשם האדמו"ר בעל הפני מנחם, והוא עצמו כתב ליישב שכל מה שהיה מקום לחייב קטן בסוכה היינו מפני שנאמר תשבו כעין תדורו, ובלילה הראשון שגדול חייב בסוכה למרות שהוא מצטער, אינו משום תשבו כעין תדורו, אלא מפני שלמדים ט"ו ט"ו ממצוות מצה, וחיוב זה לא מוטל על קטן, וממילא הוא פטור מהמצוה אפילו שלא שייך פטור של מצטער. [ויעוין עוד במש"כ בתשובות והנהגות (ח"ה סימן רג)]. (חש"ח ערכין ב ע"ב).

**"מומר" בעל מסעדה, שהקים סוכה,**

**ואומר שהיא כשרה, הנסמוך עליו**

**שאלה:** אדם שאוכל בימי הסוכות מחוץ לסוכה, והוא מומר למצוה זו, ויש

התורה, יעו"ש, משמע שהפטור של קטן הצריך לאמו הוא משום מצטער].

והנה יעוין בחקרי לב (או"ח סימן קכז) שנסתפק בקטן שאין לו אם, אם חייב לחנכו בסוכה אפילו לפני הגיל המוזכר בגמ', כי הוא אינו צריך לאמו כלל שהרי הוא נסמך רק על אביו, ואביו הרי אוכל בסוכה, יעו"ש. וראיתי כמה תלמידי חכמים שרצו לתלות שאלה זו בדברי הגרי"ז, שלפי סברת הגרי"ז שפטור קטן הוא מדין מצטער, ממילא כשסמוך על אביו ולא על אמו, אין פטור של מצטער.

אכן למעשה נראה שאין זה נכון, מפני שאין כוונת רבינו הגרי"ז שהפטור הוא משום מצטער, אלא שזהו הגדר של חיוב התורה, שמכיון שבאופן רגיל קטן שצריך לאמו הוא מצטער, ממילא לא חייבה התורה במצוות חינוך לפני גיל זה.

ומעתה נפן לדון בשאלתנו האם קטן הצריך לאמו חייב לאכול בסוכה בלילה הראשון, דהרי הרמ"א פסק (בסימן תרלט ס"ה, ובסימן תרמ ס"ד) דבלילה הראשונה אפילו מצטער חייב לאכול כזית בסוכה, ולשיטת הגרי"ז שכל הפטור של קטן הצריך לאמו הוא רק משום מצטער, אם כן הקטן יהיה חייב בסוכה בלילה הראשונה, כיון דבלילה הראשון גם מצטער חייב בסוכה.

אלא שסברא זו צ"ע, שהרי מסתימת כל הפוסקים משמע שאין חיוב לקטן גם בלילה הראשון, והדבר צ"ב מדוע אין

לשקר ולומר על מאכל אסור שהוא כשר, כדי שלא יתבייש לאכול ממנה.

ולכאורה ה"ה בסוכה, אע"פ שהוא עצמו היה אוכל חוץ לסוכה, אבל אם יאמר על סוכה שהיא פסולה, יתבייש לאכול בה, וחשוד לומר על סוכה פסולה שהיא כשרה, כדי שלא יתבייש לאכול בה.

אלא שכל דברינו אמורים כשאותו מומר אוכל בסוכה זו, אבל אם אינו אוכל שם, או שאוכל שם רק סעודות ארעי שמותר לאכלם מחוץ לסוכה, א"כ איננו מתבייש לאכול בסוכה זו, וישאר בנאמנותו כשיאמר שהסוכה כשרה.

ולפי"ז יצא חידה מעניינת:

אדם האומר על סוכה שהיא כשרה, אם אוכל שם סעודת קבע אינו נאמן, ואם אוכל שם סעודת ארעי נאמן, מיהו?

והתשובה היא: מומר, אם אוכל שם סעודות קבע, הריהו מתבייש לומר שהיא פסולה, וא"כ מה שאומר שהיא כשרה, אין זה בהכרח שהיא אכן כשרה, ומה שאומר כן, הוא רק כדי שלא יתבייש לאכול בה, ולכן לא נאמן, אבל אם אין אוכל שם קבע אלא ארעי, הריהו בנאמנותו, כי אין לו סיבה לשקר.

והנה כל דברינו אמורים באופן רגיל, אבל בעניננו שיש לו סיבה לשקר, כי הוא רוצה שיקנו אצלו במסעדה, יתכן שבכל מקרה אינו נאמן. (חש"ח חולין-א ד ע"א).

לו מסעדה ובנה שם סוכה, ואמר לכולם שהסוכה כשרה, ונסתפקו האם אפשר לסמוך עליו, כי אולי המחצלת נוצרה לשכיבה עליה ופסולה לסכך, ואולי נבנתה במשך השנה לאיחסון הכלים, ולא לשם סוכה, וממילא היא פסולה?

תשובה: נאמר בחולין דף ג ע"א אמר רבא ישראל מומר אוכל נבילות לתיאבון, בודק ישראל כשר את הסכין ונותן למומר לשחוט בה ומותר לאכול משחיטתו, אבל לא בדק ישראל כשר את הסכין קודם השחיטה ונתן לו, לא ישחוט המומר לכתחילה, ובדף ד ע"א מבואר שהטעם שאין סומכים על המומר בבדיקת הסכין, מפני שיש בזה טירחא, ואף שהוא מעדיף לעשות בהיתר, אינו מוכן לטרוח.

וביאר הרא"ה (בע"א ד"ה רב אשי) שבאמת המומר טורח לבדוק את הסכין כמו שטורח לקיים שאר הלכות שחיטה, אלא שאם מוצא שהסכין פגומה אינו טורח לתקנה. אלא שהקשה הרא"ה מדוע אין המומר נאמן לומר לנו אם הסכין פגומה, והרי אוכל נבילות רק לתיאבון, ואיזו תאוה יש לו להכשיל אחרים, ותירץ שהמומר מתבייש לאכול מבהמה שהוא עצמו אומר שהיא אסורה, ולכן חשוד גם להכשיל אחרים כדי שלא יתבייש הוא לאכול ממנה, עכ"ד הרא"ה.

מדבריו למדנו, שגם מומר אע"פ שעובר עבירות לתיאבון, אבל אם הוא עצמו אמר על דבר שהוא אסור או טריפה הריהו מתבייש לאכול ממנו, ומעדיף

שקיום מצוה לא מיקרי הנאת הגוף אלא הוא גזירת מלך.

והוסיף המשנ"ב דאם אין לו שופר אחר תוקע בו לכתחלה כדי שלא לבטל המצוות עשה, יעו"ש.

ואם כן לכאורה הוא הדין בעניננו, אם אין לו דרך אחרת לבנות את הסוכה, כי אם בפטיש של עבודה זרה, אולי מותר לו לבנות בו את הסוכה, מפני שמצוות לאו ליהנות ניתנו, [ויעוין במהר"ם גאלנטי בספר קרבן חגיגה (דף מא) שכתב דעצי סוכה שנעשו מעצי איסור הנאה ואשרה כשרה מטעם דמצות לאו ליהנות ניתנו], ורק לכתחילה אסור, אך כשאין אפשרות אחרת הדבר מותר.

אמנם אם יש לו אפשרות, נראה ליעץ לו שיבקש משכנו הנכרי שיבנה סוכה לעצמו לשם צל, והרי סוכת גויים (גנב"ך) כשרה כמבואר בשו"ע (סימן תרלה), ואז יכנס היהודי, ויקיים בה מצות סוכה מבלי שהשתמש בפועל בפטיש של עבודה זרה. (חש"ח חולין-א ח ע"א).

לִבְנוֹת סוּכָה בַּפְּטִישׁ שֶׁל עֲבוּדָה זָרָה

שאלה: יהודי רוצה לבנות סוכה לקראת חג הסוכות והוא זקוק לפטיש, ונסתפק עם יוכל לבקש פטיש משכנו הכומר, המשתמש בפטיש זה לעבודה זרה?

תשובה: נאמר בחולין דף ח ע"א אמר רב נחמן סכין של עבודה זרה מותר לשחוט בה, דמקלקל הוא, וממילא יש ללמוד מכאן, שבנין סוכה שהוא תיקון, אסור להשתמש בפטיש של ע"ז.

אלא שאם אין לו דרך אחרת לבנות את הסוכה, יתכן שמותר לו להשתמש בפטיש, וכמו שמצינו בראש השנה (דף כח ע"א) אמר רב יהודה בשופר של עבודה זרה לא יתקע ואם תקע יצא, וכן נפסק בשו"ע (סימן תקפו ס"ג): תקע בשופר של עבודת כוכבים... של עובד כוכבים, וכן במשמי עבודת כוכבים של עובד כוכבים, לא יתקע, ואם תקע בו, יצא, וכתב על כך המשנ"ב: שלא יתקע לכתחילה משום דמאיס, דבדיעבד יצא, ואין זה נחשב שנהנה מאיסורי הנאה מפני



הגאון הגדול רבי נתן קופשיץ שליט"א

חבר בית דין עדה החרדית

ומרא דאתרא בית שמש

## הוראות בעניני אתרוג שנשמעו בבית ההוראה מהגאון הגדול רבי נתן הכהן קופשיץ שליט"א

הדברים נכתבו על ידי הגאון רבי מרדכי הלוי פטרפריינד שליט"א

והיו למראה עיני הגר"נ קודם הדפסתם

ג. נקודה הנראית שחורה אך כשמתבוננים בה בזכוכית מגדלת היא איננה שחורה, אם ע"י הזכוכית נראה שהיא בצבע חום כהה וכדו', ה"ז פסול, אך אם הזכוכית מראה שבאמת זה ירוק וכדו', והיתה כאן רק טעות אופטית, יש להכשיר.

ד. מצוי שיש הרבה נקודות שחורות בתחתית האתרוג מסביב לעוקץ, ובכה"ג האתרוג הוא כשר ומהודר, ואין לחשוש בזה מצד שזה רוב ההיקף, דמסתבר שתחתית האתרוג אינה נחשבת כ"צד" בפני עצמו שיש לו היקף משלו, אלא הולכים אחר רוב ההיקף בגוף האתרוג.

ה. פעמים שנקודות שחורות אינן רק שינוי מראה, אלא הן בגדר חסר, והיינו כשהן נוצרות ממים או מריסוס, והשמש יוקדת שם ושורפת באותו מקום. ואפשר להבחין בכך ע"י שרואים איזה עומק בשחור. וכשאכן רואים עומק בנקודה, יש לדון זאת עכ"פ כספק חסר.

א. נקודה קטנה מאד בחוטם, שאפשר למצוא אותה רק עם זכוכית מגדלת, פשוט שאין בה שום חשש. ואפילו אם אחר שמצאו אותה על ידי הזכוכית מגדלת אזי אפשר לראותה גם בעיניים כשמתבוננים מאד מקרוב, מ"מ האתרוג כשר ומהודר, ונקודה כזאת קטנה אינה מורידה כלל מרמת ההידור. וגם הפמ"ג שכתב (בסוס"י תרמ"ח) שיש הידור שהאתרוג יהיה נקי לגמרי, לא התכוין לנקודה כה קטנה שאינה נראית בלי זכוכית מגדלת. [ומיהו צריך לשים לב שאם כעת האתרוג ירוק, פעמים כשיצהיב הנקודה תהיה יותר ניכרת ואז היא יכולה להיות בעיה].

ב. נקודה שניכרת היטב באתרוג גם בלי עיון והסתכלות, [ע"י משנ"ב סי' תרמ"ח סקמ"ו], מסתבר שפוסלת למרות שצריך עיון והסתכלות כדי להחליט שהיא שחורה.

ראיות שהעיקר כהמקילים במנומר במראות כשרים.

ט. אתרוג שיש בו בליטה גדולה והיא בצבע של האתרוג, אין לחוש בזה לחזית כלל, גם אם הבליטה מכוערת, [ודלא כמי שרצה לומר שכזאת בליטה נחשבת לחזית].

י. אתרוגים שיש בהם מראה לבן קצת הנוצר מתולעת הנקראת "איקרית", והיא מוצצת את המיץ של האתרוג, אין לחוש בזה לשינוי מראה אלא אם כן זה ממש לבן גמור, וזה דבר שאינו מצוי כל כך. [ואפשר לבדוק לפי הלובן של החולצה, וכל שאינו כל כך לבן, ה"ז כשר]. וכמו כן אין לחוש דהוי חסר, דאין פסול חסר כשהחסרון הוא רק במיץ של האתרוג ולא בגופו.

אכן אם זה באמת בגדר מראה לבן, מקרי שינוי מראה, ובכה"ג אין להכשיר מצד שזה נעשה לחלק מהאתרוג.

יא. מה שחששו הפוסקים בבלעטלא"ך גבוהים, [עי' בשו"ע ובפוסקים בסי' תרמ"ח סע' י"ג], היינו דוקא כשהם משונים ונראים כמו פצע וכדו', שאז אם הם גבוהים יש לחוש. אבל אם הבלעטלא"ך נראים כסתם בלעטלא"ך רגילים, אין בזה חסרון גם אם מרגישים אותם כשעוברים עם האצבע על האתרוג, ובכה"ג אין זה בכלל החשש של גבוהים. ויש לצרף לקולא בכאלה בלעטלא"ך שעכ"פ שייכת טענתו השנייה של התורה"ד להכשיר, משום שהדברים הללו

ו. לכתחילה אין לתת אתרוג עם נקודות שחורות ניכרות בחוטם אפילו לקטנים, כיון שבזמנינו האתרוגים מצויים, ואין צורך להכנס בדחוקים. וגם לקטנים אין להקל כשיטת רש"י שהחוטם הוא רק במקום שמתחיל גובה האתרוג, דרק לחומרא יש מקום לחוש לשיטה זו, אך לא מקילים על פיה כלל.

ואף שיש קצת סברא להקל בנקודות כאלה כשהן באות מריסוס משום שאולי זה נחשב לדבר חיצוני שאינו פוסל, [עי' בגר"ז סי' תרמ"ח סע' כ"ג], מ"מ סברא זו אינה ברורה, דיתכן שגם כאלה דברים פוסלים את האתרוג, דסו"ס כעת יש מראה פסול בגוף האתרוג, וי"ל שכל זמן שיש על האתרוג מראה פסול ה"ז שינוי מראה. וכיון שאפשר למצוא אתרוגים בלי כאלה נקודות, יש להחמיר בזה גם לקטנים.

ז. לענין מראות פסולים הפוסלים ברוב ההיקף אפילו שלא בחוטם, מסתבר שכמה סוגים שונים של מראות פסולים מצטרפים לפסול. [כגון נקודות שחורות ביחד עם נקלף ושינוי מראה במראות פסולות].

ח. גם לדעת המחמירים במנומר במראות כשרים, [עי' משנ"ב סי' תרמ"ח סקנ"ה], מ"מ באתרוג שעדיין ירוק והתחיל להצהיב, אין לחוש, כיון שזהו טבעו של האתרוג, וכ"ה המנהג. [אף שיש המחמירים בדבר, כשיטת הבכורי יעקב שחשש בזה]. ובלא"ה יש הרבה

גידול נאה שיש לו בלעטלא"ך בחוטם, והכל לפי הענין.

טו. מה שיש החוששים לשיטת רש"י לענין מקום החוטם שהוא בעובי גובהו של האתרוג, [עי' בביאור הלכה סי' תרמ"ח סע' ט' ד"ה ממקום], היינו רק באותו מקום שמתחיל להשתפע כלפי מעלה, שאותו המקום הוא כמו החוטם של בני אדם. [ודלא כמי שרצה לומר שגם למטה מזה הוי בכלל החוטם לשיטת רש"י, עד היכן שמתחיל להשתפע מהצד השני כלפי מטה, וזה אינו].

טז. כשהשיפוע של האתרוג אינו שווה מכל הצדדים, מסתבר שלענין קביעת מקום החוטם הולכים בכל צד אחר השיפוע שבאותו צד, והיכן שמתחיל השיפוע בכל מקום זה החוטם, ודלא כמי שרצה לומר שבצד שלא התחיל השיפוע זה נקרא החוטם משום שבצד השני כנגדו כבר התחיל להשתפע.

[שאלה: אולי יש סברא לומר שגם הצד שעדיין לא השתפע נחשב לחוטם, לפי מה שהראשונים השוו את ראשו של לולב לחוטמו של אתרוג, ומשמע שהענין בחוטם אינו בגלל צורתו המיוחדת של האתרוג באותו מקום, דא"כ זה לא היה שייך בלולב, ועל כרחך שענין החוטם הוא בגלל שבמקום הגבוה אנשים רואים יותר. ולכאורה לפי זה יש סברא לומר שמספיק אם מתחיל להשתפע בצד אחד כדי שזה ייחשב למקום גובה האתרוג, וא"כ גם בצד השני של האתרוג, היכן שלא התחיל השיפוע, מ"מ מקרי חוטם.

מצויים אצלנו וחשיב מראה אתרוג, כמש"כ המשנ"ב (שם סק"נ). [ועל כן מסתבר שאם יש באתרוג כמה בלעטלא"ך רגילים, וביניהם אחד שהוא קצת גבוה יותר אך הוא נראה כמו כל האחרים, שאין בזה חסרון, כיון שזה בלעט"ל רגיל. ובלעט"ל גבוה היינו דוקא כשהוא משונה].

יב. בלעטלא"ך הנמצאים על מקום גבוה באתרוג, [כלומר על הבליטות של האתרוג], אינם נחשבים עקב כך לבלעטלא"ך הגבוהים מן האתרוג, דסו"ס הם עצמם אינם גבוהים ורק האתרוג גבוה באותו מקום, ודנים זאת כבלעטלא"ך רגילים שאינם גבוהים מן האתרוג. [ודלא כמי שהחמיר להחשיב זאת כגבוהים]. ומהאי טעמא גם בלעטלא"ך הנמצאים על הדר של האתרוג אינם נחשבים לגבוהים מן האתרוג.

יג. עדיף ליטול אתרוג שהחוטם נקי לגמרי בלי שיהיה בו אפילו בלעט"ל אחד למרות שבחלקו התחתון יש כמה בלעטלא"ך, מאשר אתרוג שיש בו בלעט"ל אחד בלבד בחוטם ולמטה הוא נקי לגמרי. וכדחזינן שחזו"ת בחוטם פוסלת אפילו במקום אחד, ואילו למטה מהחוטם רק מנומר פסול.

יד. עדיף ליטול אתרוג בעל גידול נאה שיש לו בלעטלא"ך רק בחלק התחתון, מאשר אתרוג בלי בלעטלא"ך כלל אך גידולו אינו נאה כל כך. אמנם עדיף ליטול אתרוג נקי לגמרי בחוטם אף שגידולו קצת פחות נאה מאשר אתרוג עם

תשובה: אין לחוש לזה, דסו"ס לא כתוב בשום מקום שהולכים אחר המקום הגבוה באתרוג, אלא אחר מקום החוטם, וממילא כשהשיפוע אינו שווה משני הצדדים, אזי בכל צד מקום החוטם הוא שונה].

יז. יש מעלה לאתרוג עם פיטם, כיון שזו עיקר צורתו השלימה של אתרוג. וזו מעלה עדיפה מהרבה דברים אחרים שמקפידים עליהם. [ולדוגמא, עדיף אתרוג עם פיטם אף שיש בחלק התחתון של האתרוג נקודות שחורות שאינן מתפשטות ברוב היקפו, מאשר אתרוג בלי פיטם שאין בו נקודות שחורות כלל].

יח. כשהפיטם נפל בעוד האתרוג היה על העץ, ויש נקב במקום הפיטם, בדרך כלל אין צריך לחוש שהנקב מגיע לחדרי הזרע, דאין זה מצוי. וכשרואים דרך הנקב את הצבע הירוק של האתרוג, בודאי אין לחוש.

יט. מה שהמשנ"ב (סי' תרמ"ח סקי"א) מכשיר בספק חסר, ה"ז גם בזמנינו, כשהמבינים אינם יודעים להחליט האם יש כאן חסר או לאו. ודלא כמי שרצה לומר שכיום אין אנו בקיאים וזה חסרון ידיעה בעלמא ולא בגדר ספק.

כ. מסתבר שאפשר לסמוך על סוחרים האתרוגים המפורסמים לענין שלא לחוש באתרוגים לערלה, כיון שיש כאן

סברא חזקה של מירתת, שהרי כל סוחר עוקב ובודק היטב אחר חבירו. ולא שווה לסוחרים להסתכן ולהפסיד את שמם ופרנסתם עבור כמה אתרוגים. [ובלא"ה יש לדון בדין רוב בדבר קבוע שאינו ניכר, ובד"כ החששות לערלה הם רק לערלה דרבנן].

כא. מעיקר הדין נראה דאפשר להסתפק באתרוג ששוקל כשמונים גרם. ובאתרוג השוקל כמאה גרם, בודאי שפיר דמי לכולי עלמא, אף לדעת הסוברים דבעינן שהאתרוג יהיה כב' ביצים של זמנינו. [ועיקר המדידה היא לפי נפח ולא לפי משקל, ובאתרוג ששוקל מאה גרם יש יותר ממאה סמ"ק]. ובדרך כלל אין לחוש שיפחת הרבה משיעורו במשך החג. ובפרט ששיטת החזו"א דאתרוג שהיה בו כשיעור, מברכים עליו גם אם הצטמק אחר כך. ויש לצרף עוד את דברי החזו"א שבדברים שנמדדים לפי ביצים, ולא לפי אצבעות, אזי הולכים לפי הביצים שבזמנינו, שזה שיעור קטן בהרבה מהנ"ל. [ועי' בביאור הלכה סי' תרמ"ח סע' כ"ב ד"ה פחות מכביצה].

כב. גם כשקונים אתרוג עבור קטנים, יש להקפיד על השיעורים הללו, כיון שאתרוגים מצויים אצלנו. ודלא כמי שרצה לומר שעבור קטנים סומכים בכל הדברים על השיעור הקטן.

הגאון הגדול רבי עזריאל אויערבאך שליט"א  
אב"ד בית וגן, מח"ס לבושי עז

## פסקי הלכות בעניני ד' מינים וסוכות

מתוך רשימות הגאון רבי יוסף שוב שליט"א מו"צ פהעיה"ק וקרית ספר

### מהלכות ד' מינים

לולב שיוצא מראש העלה העליון קוץ, הקוץ אינו נחשב כחלק מהעלה ואם נשבר הקוץ אין דינו כנקטם ראשו. לולב שהתיומת מסתיים בזיגוג [שלשלת] אינו בכלל לולב הכוץ וזה לולב כשר.

תיומת שהיא נמוכה משני העלין שבצדדיו אין בזה חסרון וזה לולב מהודר אולם יש להקפיד שגם שני העלין הגבוהים לא יהא נקטם או יבש ככל דיני התיומת.

לולב עקום שישורו חוזר הלולב להכשרו.

גדר יבש בלולב הוא שנתייבש לגמרי בצבע לבן, אבל נשרף בחום השמש והוא בצבע חום אינו חשיב כיבש, אולם יש לבדוק היטב בנשרף מחום השמש אם אינו נקטם.

לולב עם קורא בתיומת האמצעית אם הוא סגור היטב גם בלי הקורא אף שיש קצת קורא בין שתי העלין אין בזה שום חשש, אולם אם הקורא יפול יפתח התיומת או שיהא הימנך הרי זה חשיב כנחלקה התיומת והימנך, ולכן בני אשכנז

פסולי לקיחה תמה אף שפסולים רק ביום הראשון וכשרים בשאר ימים מ"מ ראוי להדר לא לצאת בהם ידי חובת ד' מינים בשאר ימים. ועדיף לקחת ד' מינים בשאר ימים שאין בהם פסול חסר ואין גידולו נאה מלקחת ד' מינים בגידול נאה ויש בהם פסול חסר.

### לולב

שיעור נקטם בלולב שפוסל היינו כשהקטימה נראית לכל אדם אבל אם אינה נראית אלא אחר עיון והסתכלות היטב אינו פסול וכל שכן שאין לפסול כלל אם אין זה נראה אלא ע"י זכוכית מגדלת. וכן מבואר בתשו' רעק"א שבסו"ס דרוש וחידוש דכל פסולי הדר בלולב כל שאין נראה לעין אלא צריך עיון והסתכלות היטב אינו פוסל, ונקטם כתב במ"ב (סימן תרמ"ה ס"ק כ"ז) דפסול משום הדר.

לולב שתיומתו האמצעית מתקפלת מעט כצורת אות ו' זהו לולב מהודר לפי שזה נשאר סגור ואינו חשיב כפוף דזה לא כפוף כאגמון.

מראה לבן שפוסל באתרוג אינו מצוי, דבדרך כלל הוי בלעטלך, רק בלבן ביותר פוסל.

אתרוג שנעשה בו חיטוי וכעת אינו ראוי לאכילה מחמת החומרים הרעילים ששפכו עליו אינו נפסל בכך.

יש ענין להדר לקחת אתרוג שהפיטם מכוון כנגד העוקץ.

נקודה שחורה על הפיטם פוסל את אתרוג אף שהפיטם הוא כמראה עץ, וה"ה על השושנתא.

כשהשיפוע של האתרוג מתחיל מכל צד במקום אחר יש לילך אחר רוב היקפו שממקום שברוב היקפו כבר משופע חשיב כחוטם אף במקום שעדיין אינו משופע.

עדיף לקחת אתרוג בלי בלעטלעך אף שאינו גידול יפה מלקחת אתרוג יפה עם בלעטלעך, דאף דנקטינן דבלעטלעך הוא מראה אתרוג ואינו חשיב כמנומר במראות כשרות אולם כיון שיש שיטות דהוי מראות כשרות והוי מנומר במראות כשרות לכן עדיף לקחת אתרוג בלי בלעטלעך.

אתרוג שיש בו ג' נקודות שחורות למטה מסביב לעוקץ אינו חשיב כנתפשט ברוב היקפו אלא חשיב כצד אחד.

אתרוג שיש בחוטמו כמה נקודות קטנות וכל נקודה בפני עצמה אינו פוסל

אין לוקחין לולב סגור בקורא שאולי נחלקה התיומת או שהוא הימנך.

נחלקה התיומת מעט אם לא נחלק רובו וכן לא נעשה הימנך אפשר להדביקו בדבק כדי שלא יפתח יותר.

לולב עם ב' תיומות ואחד מהם כפוף דינו כלולב שהעלה העליון כפוף שפסול לדעת הר"ן.

הדס

החלק הרך שבבד ההדס בראשו מצטרף לשיעור שלושה טפחים.

בהדסים ראוי להקפיד שאין נחשב לעבות א"כ ראש העלה התחתון מגיע לשורש העלה שלמעלה הימנו.<sup>א</sup>

הדס שיש עליו כתמים שחורים אינו פסול משום נימור אף שמצינו נימור בהדר בענבים שחורות.

ערבה

אין ענין להדר לקחת ערבה עם לבלוב כשברור שאינו נקטם.

אתרוג

נקודה על האתרוג שנראה לעין כצבע שחור אבל אם מסתכלים בעיון רואים שזה צבע חום דינו כנקודה שחורה.

אתרוג שעשוי כמגדל שיש לו שני שיפועים, החוטם מתחיל מהשיפוע העליון כלפי הפיטם.

מראה שחור על בלעטלך פוסל.

א. לשורש העלה, עי' שע"ת תרמ"ו ג'.

הצידה וחזרה אח"כ למקומה ע"י הרוח אף אם מיעוט המחצלת סיכך כל הזמן, הסוכה פסולה.

**סוכה שנפל על גבי הסכך שלה**  
מחצלת מסוכה אחרת ונמצא שסוכתו מסוככת בסכך שלא נעשה לצל מ"מ הסוכה כשרה.

**אם אילן העומד בסמוך לסוכה**  
מתנענעים ענפיו בכל רוח מצויה ומאהילים על הסוכה הלך וחזור הרי זה פוסל את הסוכה ויש לקצוץ הענפים.

**מחיצה העומדת במקום המוקף**  
כתלים גבוהים שאין שם רוח ואילולי הכתלים הגבוהים היה המחיצה מתנענעת עקב רוח המצויה שם נקטינן כמ"ב להחמיר בזה שהוי מחיצה פסולה בין לענין עירובין ובין לענין סוכה ואין להקל בזה אף בשעת הדחק.

**מחיצה שעשוי מסדינים והרוח מנידה**  
את המחיצה אנה ואנה אם מתנענע פחות מטפח אפשר להכשיר את המחיצה לעירובין וסוכה אולם אם מתנענע יותר מטפח אין להכשיר את המחיצה אף בשעת הדחק.

#### מהלכות הישיבה בסוכה

**אשה שאוכלת בסוכה והשלחן בתוך**  
הבית מותר לה לברך לישב בסוכה על אכילה זו שאין שייך גזירה זו של שמא ימשך אחר שולחנו אצל אשה כיון שאף אם תמשך לא תעבור בכך איסור, שהרי אינה מחויבת לאכול בסוכה.

כיון שאינו נראה לעין מכל מקום כיון שנמצאים זה ליד זה והם נראים כמראב כתם שחור הר"ז חשיב כנראה לעין וראוי להחמיר בזה.

**אסור להכניס אתרוג לתפוחים ביו"ט**  
כדי להציבו.

**אתרוג ששהה תחת המיטה כשר**  
לברכה ולא אמרינן דאינו ראוי לאכילה עיין בספר עין יצחק להגרי"א מקובנא.

#### הלכות סוכה

**בשעת הדחק גדול יש מקום להקל**  
לפרק את הסוכה באמצע סוכות כגון שבנה סוכה במקום שהתארח בתחילת סוכה וחוזר באמצע סוכות לעירו ואינו יכול להשאיר סוכה בבית שאינו שלו.

**חלונות של סוכה שהם משמשים**  
כדפנות הסוכה וכשפותחים את החלון הסוכה נפסלת אסור לפתוח ולסגור את החלון בשבת ויו"ט.

**מותר לקחת סכך של סוכה אחת עבור**  
סוכה אחרת בחוה"מ סוכות אם הסוכה אינה נפסלת, אולם אם הסוכה נפסלת ע"י הורדת הסכך אסור.

**אין להניח אבן על גבי הסכך שלא**  
יעוף ברוח מצויה דזה נחשב למעמיד בדבר שאין מסככים בו ואינו דומה לקיר שמותר להעמיד בזה את הסכך.

**סכך שהתרומם ע"י הרוח על גבי**  
שטח הסוכה ונפל אח"כ מאיליו למקומו כשר אולם אם הרוח דחתה את המחצלת

לא נהגו הנשים לאכול כביצה בשיעור של כדי אכילת פרס בליל א' של סוכות אף שישבו בסוכה.

**הצלוחיות וסכו"ם ובקבוקים ריקים**  
של משקאות וכדו' אין צריך להקפיד להוציאם מהסוכה מיד לאחר גמר האכילה אלא כמו שרגיל בביתו שאינו מקפיד להוציאם מיד כשגמרו אלא רק לפני המנה הבאה או בסוף הסעודה.

**היושב בסוכה ונזדמן לו מצוה אחרת**  
כגון עני שבא לביתו לבקש צדקה אמרינן בזה עוסק במצוה פטור מן המצוה ויעזוב את הסוכה וילך לביתו לתת צדקה לעני.

**קטן שהגיע לחינוך שנמצא בסוכה עם**  
אביו ואינו יכול לישון אלא אם מכבים את האור ואביו רוצה ללמוד בסוכה באור שהאבא ישאר בסוכה ללמוד והבן ישן בבית.

**המניח עציץ או אגרטל על השלחן**  
בסוכה אינו נאסר מדין נוי סוכה.

**אם אשתו מפחדת לישון לבד בבית**  
בחג הסוכות מותר לו לישון בבית.

**אם נראה שעומד לירד גשם ורוצה**  
ללכת לאכול או לישון מ"מ חייב ללכת ולישון בסוכה עד שיתחיל לירד גשם, ולא אמרינן שבכה"ג לא הטריחו אותו ללכת לסוכה.

**בסעודת צהרים אף שאוכל סעודה**  
שלימה אם אין אוכלים פת או פת הבאה בכיסנין אין לברך לישב בסוכה.

**יצא מן הסוכה באמצע סעודתו או**  
סגר הגג מחמת ירידת גשמים ופסקו הגשמים אם היה גשם חזק יש לו לחזור ולברך לישב בסוכה אולם אם היה רק מעט גשם אין לחזור ולברך.

**מותר לעשות קפנדריא בסוכה.**

**בשינת הצהרים אם ירדו גשמים ויצא**  
מסוכתו כשפסקו חייב לחזור לסוכה אף כשיש לו צער דרך בשינת הלילה הקילו שלא לחזור דזה צער גדול.

**ילד שהגיע לחינוך שנדרס חוץ לסוכה**  
אי"צ להכניסו לסוכה.

**בהבדלה מברכים לישב בסוכה רק אם**  
נשארים בסוכה לאחר הבדלה אולם אם מיד לאחר הבדלה יוצא מן הסוכה אין לברך לישב בסוכה.

**היושב בסוכה תחת מטריה בשעת**  
ירידת הגשמים מקיים מצות סוכה אולם זה הנהגה רק לגדולים וצדיקים.

**מותר לנסוע לטיולים בחוה"מ סוכות**  
למקום שאין שם סוכה אף שעי"ז נפטר ממצות סוכה מדין הולכי דרכים.

**שמחת תורה**

**אפשר לכבד בהקפה בשמחת תורה**  
אב ובן או שני אחים זה אחר זה דכל הקפידא זה רק בעליה לתורה.

**בשמחת תורה אין נוהגים לומר י"ג**  
מידות בהוצאת הס"ת לקריאת התורה.

**בשמחת תורה מהקריאה השניה ואילך**  
שואין בו לוי שעדיין לא עלה לתורה ויש כהנים שעדיין לא עלו לתורה יש לתת



ללוי עוד פעם עליה כל פעם שכהן עולה ראשון.	חזה"מ אסור לבדוק מבחנים בגמ' וכדו' בחזה"מ כשצריך לכתוב על התשובות ציונים. על דואר רשום בחזה"מ יש לחתום לדוור ביד שמאל.
בשמחת תורה אם כל הכהנים כבר קיבלו עליה אפשר לתת לישראל ראשון בקריאות שעושים כדי להשלים העליות לכולם.	מותר להבריש במברשת בגדים או כובע מן האבק בחזה"מ דאינו בכלל כיבוס.
בשמחת תורה מנין שיש בו הרבה כהנים או הרבה לויים אין לתת עליות לכהן אחר כהן או לוי אחר לוי.	אדם שאין לו הכנסה מספקת לפרנסת בני ביתו, וחי מהלואות, אסור לו לעבוד בחזה"מ מדין פועל שאין לו מה לאכול אלא יקח הלואה לצרכי החג.
בשמחת תורה בקריאות שעושים כדי להשלים העליות לכולם אפשר לתת עליה לכהן ולוי קטנים לפני הישראלים הגדולים.	מותר לתקן משקפיים בחזה"מ אף במעשה אומן דיש בזה משום צער הגוף ללכת בלי משקפיים.
בסוף הקריאה בשמחת תורה כשנשארו פחות מחמשה אנשים שעדיין לא קיבלו עליה אין צריך להתחיל את הקריאה בפעם האחרון מוזאת הברכה אלא יכולים להתחיל כפי המנין העליות שעדיין צריכים כגון להתחיל מוליוסף אמר וגו' וכדו'.	מי שקיבל צ"ק מחבירו בחזה"מ או שהגיע תאריך פרעונו, אם מותר להפקיד את זה בבנק בחזה"מ, תלוי לפי הענין דאם יש חשש שאם ימתין עד אחר המועד יגנב הצ"ק או שלא יהא לזה כיסוי בבנק הרי זה נחשב כדבר האבד ומותר להפקידו בבנק בחזה"מ.
בשמחת תורה נותנים עליה לקטנים מגיל שיכולים לומר את הברכות ולקרוא ביחד עם הבעל קורא, ואם אינם יכולים שיעלו רק לכל הנערים.	מי שקנה קודם המועד מותר לו לשלם עבור זה בחזה"מ דחשיב כפריעת חוב ולא כסחורה.
אסור לשבת בבית הכנסת בשעת הקפות בלי ס"ת ביד.	בזמנינו מותר לתקן בחזה"מ את הצנרת של האמבטיה ע"י מעשה אומן כדי שיהיו יכולים להתרחץ שם במועד דבזמנינו יחיד אי אפשר לו בלא מרחץ והנשים והבנות אינם יכולים ללכת להתרחץ במקום אחר.
בית כנסת שיש בו רק ס"ת אחד מכל מקום אפשר לתת חתן תורה לכהן אחד וחתן בראשית לכהן שני ומפטיר לכהן שלישי.	

מותר להתקשר לחבירו בטלפון בחוה"מ בענינים שאינם לצורך המועד כעין שהורה מרן הגרי"ש אלישיב זצוק"ל דמותר להדליק ולכבות את החשמל בחוה"מ כבימות החול ואי"צ לחשבן כל פעם אם יש בזה משום צורך המועד או שזה דבר האבד.

מותר להטביל כלים רק לצורך המועד אולם אם צריך להטביל כוס אחד לצורך המועד כבר מותר לו להטביל את כל הכוסות כמש"כ במ"ב (סימן שכ"ג ס"ק כ"ו) דמדיחים בשבת אפילו עשר כוסות ואין צריך אלא לאחת הואיל וראוי לו כל אחת הותרו כולן.

הא דאיתא במ"ב סימן רמ"ב ס"ק ו' דאין לאכול בשבת ויו"ט פת פלטר נראה כיון שכתוב שבת ויו"ט ולא כתוב חוה"מ משמע שבחוה"מ מותר.

הגאון הגדול רבי מתתיהו דייטש שליט"א  
גאב"ד רמת שלמה ובית הוראה יד הרמה  
ומח"ס נתיבות אדם

### - שיעור א' מסכם בדיני חולה בראש השנה ויום הכיפורים -

דמיושב בלבד, או להשתתף רק בתקיעות שתוקעים על סדר תפילת מוסף [הנקראים תקיעות דמעומד] עדיף שישתתף בתקיעות דמעומד.

ו. אם אין לו אפשרות [או כוח] לשמוע ק' קולות, ישמע ל' קולות. ואם אי אפשר לו לשמוע ל' קולות, ישמע לפחות י' קולות, שהם תשר"ת תש"ת תר"ת.  
ז. חולה לב וכדומה, שאסרו עליו הרופאים לתקוע בשופר, אם עבר ותקע, יש כאן עבירה, ואין כאן מצוה.

#### התפילות בראש השנה

א. חולה שאין לו כוח להתפלל שחרית ומוסף, יתפלל שחרית.  
ב. אם אין לו כח להתפלל מוסף, יתפלל לפחות הפסוקים של מלכויות, זכרונות, שופרות. [ועכ"פ ג' פסוקים ממלכויות זכרונות שופרות].

אכילה, טבילה, וידוי, הטמנה, בערב יום כיפור  
א. חולה שאינו מתענה ביום כיפור, גם כן מצווה באכילת ערב יום כיפור. [ואם

זמן תקיעת שופר, טעימה ואכילה לפני התקיעות

א. מותר לחולה לשתות ולאכול פירות ושאר תבשילים, או לאכול פת או מזונות פחות מכביצה לפני תקיעת שופר.

ב. אם נזקק לאכול סעודה קבועה [דהיינו פת או מזונות יותר משיעור כביצה] יתקעו לפניו תקיעת שופר בבוקר קודם האכילה.

ג. אשה חולה, מותרת לאכול סעודה קבועה לפני התקיעות, אם קשה לסדר שתשמע התקיעות לפני כן.

ד. בשעת הצורך, מותר לתקוע תקיעת שופר עבור חולה אף בג' שעות הראשונות ביום. [ויכול הבעל תוקע לכוין שאינו רוצה לצאת בתקיעות אלו, ואז יברך החולה הברכות בעצמו].

ה. חולה שיש בית כנסת או מנין מתפללים סמוך לו, ויש לפניו ב' אפשרויות, או להשתתף ולשמוע שלושים תקיעות הראשונות [הנקראים תקיעות

א. נאמר לפני רבנים ומורי הוראה מבית ההוראה 'יד הרמ"ה', בערב ראש השנה תשע"ה.  
נו"נ ויו"ל ע"י מכון נתיבות אדם, להארות והערות: a7182800ail.com

קשה לו האכילה יש לסמוך על המצדדים שחולה אינו מצווה בזה].

ב. אם אינו יכול לטבול במקוה ערב יום הכיפורים, אם אפשר, ישפכו עליו [מעל ראשו כנגד גופו ושני ידיו מונחים נגד לבו ברפיון] ללא הפסק ט' קבין מים, שהם 23 ליטר [ואפשר להקל ב-16 ליטר]. ועכ"פ מועיל כשזורם זרם מים רגיל של מקלחת למשך כארבעה דקות.

ג. יתודה בערב יום כיפור, ובשעת הצורך מותר לו לסמוך על איזה דבר ולהתוודות.

ד. מותר להטמין בערב יום כיפור חמין לצורך חולים שאין מתענים.

חולה ביום הכיפורים, גדרו והלכותיו

א. חולה, חייב להתייעץ עם רופאו האישי [שמכירו היטב, ועדיף רופא שומר מצוות] בשאלות דלהלן: (1) אם מותר לו לצום ביום הכיפורים. (2) אם הוא מוכרח גם לאכול או מספיק לו שתייה בלבד. (3) אם די לו בתזונה או נוזלים לפי ה"שיעורים" דלהלן. (4) כמות הנוזלים או האוכל שהוא זקוק להם במשך יממה זו. (5) הכרחו בלקיחת התרופות ביום הכיפור. ולאחר מכן, יעשה שאלת חכם כיצד לנהוג בכל זה.

ב. אין להסתמך על שנים קודמות, וכל שנה חייב לשאול מחדש את הרופא והרב כיצד עליו לנהוג.

ג. הואיל ואינו דומה מקרה אחד למשנהו, וכל חולה או חלש, יהיה מה שיהיה,

נידון בפני עצמו בלקיחת בחשבון כל מכלול מצבו הכללי, לכן חובה עליו להתייעץ עם רופאו האישי לפני שאלת הרב, וקשה לדמות מקרה למקרה. ולכן אנו נמנעים מלפרט פירוט סוגי מחלות וכדומה. [וכן קיבלתי ממו"ח עמוד ההוראה מרן הגר"מ הלברשטאם זי"ע].

ד. חשש של טירוף הדעת, מחמת הצום, דינו כחולה שיש בו סכנה, ומותר לו לאכול ולשתות לפי הוראת הרופא.

ה. חולה שספק אם הוא מסוכן, ואין שם רופא לשאלו, ספק פיקוח נפש להקל, ומאכילין אותו לפי הצורך וההכרח.

ו. חולה שאומר צריך אני לאכול, מאכילין אותו. אפילו כשלא אמר כן אלא רק אחרי ששאלוהו אותו על כך. ואפילו כשדעת הרופא מנוגדת לדבריו. אך יש להזכיר לו מקודם [באופן שאין חשש שיבהל ויפחד מזה] שהיום יום הכיפורים. [ואף אם הרופאים משערים בדעתם שהאכילה תזיק לו, אבל הדבר לא ברור להם, מאכילין אותו. זולת כשהם יודעים בבירור בטיב המחלה וקובעים בהחלט שהאכילה תזיק לו, שומעים לרופא].

ז. אף הבריא שקיבל חום גבוה ביוהכ"פ כ-39 מעלות, או עילוף, חולשה גדולה, כשמוטל במטה ואינו יכול לירד ממנה, סחרחורת קרוב לעלפון, ורואים פניו משתנים, או שנחלש ונראה לרוב בני אדם הסובבים אותו שהוא מסוכן, מאכילים אותו מיד בשיעורים אם מספיק

טז. בברכת המזון אומר יעלה ויבוא ומזכיר יום הכיפורים הזה. וכן מזכיר יוהכ"פ בברכה מעין שלש.

יז. לפני האכילה טוב שיאמר: "הנני מוכן ומזומן לקיים מצוות אכילה ושתיה ביום הכיפורים, כמו שכתבת בתורתך, ושמרתם את חקתי ואת משפטי אשר יעשה אותם האדם וחי בהם אני ה'." ובזכות קיום מצוה זו, תחתום אותי ואת כל חולי עמך ישראל לרפואה שלימה, ואזכה ביום הכיפורים הבא לקיים שוב ועניתם את נפשותיכם, כן יהי רצון, אמן."

יח. מותר לחולה לאכול גם בפרהסיא.

יט. חולה שאסור לו לצום ביום הכיפורים, אל יסגף את עצמו בהזנה מלאכותית, אלא יאכל וישתה בשיעורים, או רגיל, לפי הנחיית הרופא והרב, וכנ"ל.

כ. חולה שאוכל רגיל יכול לעלות עליה לתורה בשחרית [ונכון שלא יקראוהו לחמישי ששי ומפטיר]. ואם אוכל פחות מכשיעור יכול לעלות לתורה בין בשחרית ובין במנחה.

כא. אדם חלש, וקשה עליו הצום, ובמידה וילך לבית הכנסת יצטרך לאכול או לשתות בשיעורים, ואילו במנוחה כשישכב בביתו יוכל לצום כל הזמן כהלכה – חייב לישכב בבית, ולא יתפלל בציבור. [ואפילו כדי להימנע פעם אחת בלבד משתיה פחות מכשיעור, למי שהותר לו שתייה פחות מכשיעור, עדיף טפי לשכב בבית ולא להתפלל בציבור].

בכך. [כי לפעמים צריך יותר מזה, והכל לפי המצב והענין].

ח. וכן חולה שהרופא אמר לו שיכול לצום, אבל באמצע הצום חל הרעה במצבו, ומרגיש חלישות גדולה, ואין כאן רופא להכריע אם יכול להמשיך הצום, חייב לאכול מיד כנ"ל.

ט. חולה שחייב לאכול ביוכ"פ ומחמיר על עצמו להתענות, עליו נאמר: "אך את דמכם לנפשותיכם אדרוש", ואין בכך מדת חסידות כלל, וזה עבירה גמורה. ומצוה על גדולי ישראל וחכמיו להיות נוכחים בשעת האכלתו אם יש חשש שלא יאכל.

י. חולה שהותר לו לאכול ולשתות בלא שיעורים אסור בדברים שאינו אוכלם לצורך תזונתו אלא לתענוג והנאה בלבד.

יא. חולה שהרופא קבע שאם יצום כמה שעות יצטרך בודאי אחר כך לאכול שיעור שלם, מוטב שיתחיל לאכול מיד בבוקר פחות מכשיעור.

יב. חולה האוכל ביום הכיפורים אינו עושה קידוש לפני האכילה.

יג. חולה שאוכל פת ביום הכיפורים, נוטל ידיים לסעודה כהרגלו כל השנה עד לפרק היר.

יד. וכן נוטל מים אחרונים כהרגלו.

טו. כמה חולים שאוכלים במקום אחד יזהרו שלא יתחייבו בחובת זימון. [כגון שיאכלו בזמנים או בחדרים שונים].

מזה, עד 2 דקות].

ה. השיעורים נמדדים לפי נפח, לכן צריך החולה להכין לעצמו כוסית קטנה עם המידות הנ"ל, בערב יום כיפור, וכל תכולה שנכנס בתוכו, זה הוא השיעור המותר לו. [ואל יסתמך לשער לפי אומדן דעתו כי בקל יוכל לטעות בזה].

ו. מותר לשקול ולמדוד שיעורים אלו ביום הכיפורים. אך טוב ורצוי לעשות זאת ערב יום הכיפורים.

ז. אין אכילה ושתייה מצטרפים כאחד.

ח. נמצא, שחולה שמותר לו לאכול ולשתות רק בשיעורים, יכול לאכול כמות אוכל של כוסית המכיל 30 סמ"ק נפח מים, ולשתות כמות נזולים של כוסית המכיל כ-40 סמ"ק נפח מים, ולאחר תשע דקות מסוף האכילה הראשונה יכול לאכול שוב עוד הפעם את השיעור הנ"ל. וכן לגבי שתייה.

ט. ואם לפי חוות דעת הרופא והוראת הרב לא די לו הנוזלים בשיעור כזה, - יצמצם זמן ההמתנה בין שתיה לשתיה כפי הצורך עד ל-2 דקות. ואם גם זה אינו די לו, ימתין זמן מועט [כשיעור שתיית רביעית] בין שתיה לשתיה. ואם עדיין זה אינו מספיק עבורו, ישער עד שיעור של 56 גרם משקה. ואם גם זה עדיין אינו מספיק, ישער עד 80 גרם משקה. ואם גם בכך אינו מסתפק, שותה רגיל כדרכו. – והכל כמובן רק עפ"י הכרעת הרופא והרב.

כב. חולה שאין בו סכנה, [שזקוק ללקיחת תרופות, עפ"י הוראת הרופא והמו"צ] מותר לו לבלוע גלולות תרופה שטעמן מר. אבל אסור לו לשתות מים להקל על הבליעה. ואם מוכרח לשתות מים עמהן, יערב במים דבר מר שיפסל מהנאת החיך. - ואם אין טעמן מר, יעטפן בנייר ויבלענה בעטיפתה. [וקפסולה לא נחשב כעטיפת נייר].

"שיעורים", גדרו, פרטיו והלכותיו

א. אף שאסור מן התורה לאכול ולשתות אפילו משהו ביוהכ"פ, אך אין חיוב כרת אלא באוכל שיעור של "ככותבת" ושותה "כמלוא לוגמיו", תוך זמן של "כזית בכדי אכילת פרס". לכן, ישנם מצבים של חולים שעפ"י הוראת ופקודת הרופא והמו"צ מספיק להם לאכול או לשתות [הכמות שהוא זקוק לזה במשך היום] רק פחות משיעורים אלו, ובאכילה ושתיה כזו לא נעקרה התענית לגמרי.

ב. שיעור "אכילה ככותבת" הוא נפח של כ-30 סמ"ק מים.

ג. שיעור "שתיה כמלוא לוגמיו" הוא נפח של כ-40 סמ"ק מים באדם בינוני. [ומן הראוי לכתחילה שימדוד החולה עצמו שיעור מלא לוגמיו שלו לפני יוכ"פ, שימלא פיו מים כדי הבלטת לחי אחת, ויפלטם לתוך כלי עם מדידה, וביוכ"פ ישתה פחות מכמות זה בכל פעם שיצטרך].

ד. שיעור "כדי אכילת פרס" הוא תשע דקות. [ולעת הצורך מקילים בפחות

טו. חולה האוכל בשיעורים, אינו מברך ברכה ראשונה רק פעם אחת בתחילת אכילה או שתיה הראשונה, ואינו חוזר ומברך שנית כל זמן שלא הסיח דעתו ולא שינה את מקומו מהאכילה והשתיה. וכן לא יברך ברכה אחרונה. [ובמוצאי הצום כשיאכל כשיעור גמור של ארבעים וחמש גרם יוכל לברך ברכה אחרונה על הכל].

#### רחיצה ונעילת הסנדל בחולה

א. חולה, אף שאין בו סכנה, מותר לו להתרחץ, כשהרופא אומר שהוא זקוק לכך לצורך בריאות גופו.

ב. מי שנתקף בכאבי ראש ביוהכ"פ ומצטער מזה מאוד עד שנחלש כל גופו עקב כך, או נופל למשכב, מותר לו לשטוף ראשו במים צוננים להקל הכאבים.

ג. הסובל מטחורים וזקוק לשבת במים חמים כדי לשכך כאביו, רשאי לעשות כן ביום הכיפורים.

ד. חולה שאין בו סכנה, והצינה קשה לו, או שיש לו מכה ברגלו, וקשה לו ללכת בלי נעלי עור, מותר לו לנעול נעלי עור. אבל אם יכול להתאים לו נעליים נוחים שאינם מעור, יעשה כן.

ה. אם יש לו כאבי רגליים חזקים, מותר לו לשים מדרסים בתוך נעלי הגומי אף אם המדרסים מצופים בעור.

ו. חולה שהותר לו לנעול נעלי עור, רשאי לילך בזה אף אם אין חוליו ניכר. אולם ימעט בהילוך שלא לצורך.

י. וכן לענין כמות האוכל, אם לפי דעת הרופא לא די לו בשיעור הנ"ל, – יוכל להוסיף עד 38 סמ"ק. ואם גם זה לא די לו, יצמצם בזמן ההמתנה בין אכילה לאכילה, עד 2 דקות. ואם גם בזה לא די לו, יאכל כהרגלו. – והכל לפי הכרעת הרופא והרב.

יא. היתר אכילה ושתיה פחות מכשיעור, הוא רק בכמות שהרופא והרב ציווה עליו לאכול ולשתות, אבל אין לאכול ולשתות סתם ככה יותר מכמות זו אפילו פחות מכשיעור. [אמנם ישנם הרבה מקרים שהרופא בעצמו אומר שאינו יודע לכיוון במדויק כמה שיעור הנוזלים או האכילה שהוא זקוק להם].

יב. וכן צריך החולה לקבל הוראת היתר הן על השתיה והן על האכילה. כי בהרבה מקרים מספיק לו רק שתיה.

יג. הגדרת אוכל ומשקה לענין השיעורים – כל דבר קרוש ויציב, כמו חמאה גבינה וכדומה, נחשב כאוכל. ודבר נוזל כמשקה, נידון כמשקה. ויש כמה דברים שדנו בזה הפוסקים, וצריך להתייעץ עם רב ומו"צ בכל פרט.

יד. השורה פת או עוגה ושאר מאכלים במשקה, הרי כל הנוזל הנבלע בפנים נחשב כמאכל, ומצטרף לשיעור של 30 גרם. כמו כן, כל הממרחים המרוחים על המאכל [אף שמצד עצמו הוא נוזל] דינו כאוכל ומצטרף לשיעור של שלושים גרם. [וראוי ליזהר שגם בתוך פיו לא יבלעו המשקה בתוך האוכל, כאשר אוכל ושותה בבת אחת].

הגאון רבי בן ציון הכהן קוק שליט"א  
גאב"ד פתח תקווה ובית הוראה הכללי  
מח"ס ציוני הלכה וש"ס

### האויר שב'סכך קיינעס'

בן שמא אין אוויר באורך ז' טפחים  
שהוא שיעור סוכה, דינו כהולך על פני  
כולה ואין ישנים תחתיו. ושמעתי מרבינו  
מרן הגריש"א זצוק"ל שכך מסתבר שהרי  
גם כשהולך על פני כולה דאין ישנים  
תחתיו, וכי מהיכן גמרינן לה לשיעור זה,  
והרי אינו אלא רחב משהו, ואפ"ה אמרי'  
מסברא דהואיל והולך ע"פ כולה יש לו  
חשיבות ונפיק מכלל חורים בעלמא ולכך  
אין ישנים תחתיו, כך כל שהוא במשך  
שבעה שהוא שיעור סוכה, נפיק מכלל  
חורים ואין ישנים תחתיו. אכן נראה  
פשוט שאוויר על רוב ז' טפחים אין זה  
כלום וישנים תחתיו, אף לפ"מ שהסתפק  
החזו"א באוויר על פני רוב הסוכה. כי  
רוב ז' טפחים אין לו משמעות כלל ולא  
נפיק מכלל חורים.

והנה צריך ביאור באיזה אופן נאמר  
הדין באוויר "שהולך על פני כולה" ממה  
נפשך, אם רק מיעוטו תחת אוויר זה, מה  
בכך, הרי די במה שראשו ורובו תחת  
הסכך. ואם רובו תחת האוויר, זהו  
השיעור השני "שיש באוויר כדי לעמוד  
בו ראשו או רובו".

ב'סכך קיינעס' מצוי חריצים צרים של  
אוויר בין הקיינעס, יש לעיין האם מותר  
לאכול ולישון תחתיהם שהרי קיימא לן  
(סוכה י"ז, ב' ונפסק בשו"ע תרל"ב, ב' ובה"ל ד"ה ואין) אוויר אפילו פחות  
משלשה טפחים אין ישנים ואין אוכלים  
תחתיו.

והנה הקשו הראשונים הרי אין לך  
סוכה שאין בה נקבים ואיך אוכלים  
וישנים תחתיהם. וכתבו ב' תירוצים: א.  
"דווקא כשהולך האוויר על פני כל  
הסוכה" (הרא"ש ורבינו ירוחם). ב.  
"דווקא כשיש באוויר כדי לעמוד בו  
ראשו או רובו" (הר"ן). הרמ"א (תרל"ב,  
ב') מחמיר כתרומתו. וכנראה טעמו מפני  
שדין זה אין ישנים תחתיו הוא  
מדאורייתא כמו שכתב בביאור הלכה  
(ד"ה ואין), וספיקא דאורייתא לחומרא.

מרן החזו"ן איש (קמ"ד, ה') מסתפק  
בשיטת הרא"ש שכתב "ודווקא שהולך  
על פני כולה" "צריך עיון אי סגי ברובה  
או בז"ט". כלומר מסופק בב' ספקות: א]  
שמא אין ישנים תחתיו אף כשהולך  
האוויר רק על פני רוב הסוכה.



בשם רבינו זצ"ל שפס דק של אוויר המצוי בין הקיינעס ובלפונים אינו כלום ומותר לישן תחתיו.

שוב שאלתי זאת למרן רבינו הגר"ח קנייבסקי שליט"א ואף הוא השיב: לא מסתבר שפס דק של אוויר אין ישנים תחתיו, דווקא כשיש ריווח אוויר הניכר. שאלה: כשמרימים הראש ומסתכלים כלפי מעלה מבחינים בפס דק של כיפת הרקיע. השיב: זה לא נחשב אוויר שניכר. שאלה: מניין המקור לכך. השיב: פוק חזי מאי עלמא דבר. שאלה: יש מי שכתב (סוכה כהלכתה ה' סעיף 6 דין ג') "בסכך של נסרים צרים פלפונים או קנים צריך להעמיד כמה קנים או קורות גם לרוחב הסכך כדי שלא יהיה אויר רצוף על פני רוב הסוכה או באורך ז' טפחים". השיב: כך המנהג לסכך גם לרוחב. שאלה: ב'סכך קיינעס' לא מסככים לרוחב אלא כולם עומדים לאורך ולכן לפעמים יש איזה פס אוויר דק שבעה טפחים. תשובה: כשר לשבת תחתיו [בשונה מבלפונים וקיינעס בתפוזות שמצוי שמתחקים זה מזה באופן שניכר, ולכן נוהגים לסכך גם לרוחב].

ונראה ללמוד מקור לדבר זה שצריך שיהיה ניכר דהנה הט"ז (תרל"ב, ד' מובא במ"ב י') כתב "הא דחמיר אוויר מסכך פסול לענין ישנים תחתיו וכן לענין סוכה גדולה פסול אוויר בשלשה וסכך פסול בד' טפחים. ונראה לי הטעם שבאוויר נראה לעין טפי ההפסק בסכך ממה שנראה בסכך פסול". הרי שהפסול באוויר

וצריך לומר שמדובר כשמיעוטו תחת אוויר זה, אלא שמיעוטו האחר נמצא חוץ לסוכה, וכיון שאין ישנים תחתיו הרי שרובו מחוץ לסוכה. שו"מ שכך מתרץ החזו"א (קמ"ד, ה') בתחילת דבריו דמיירי "במיעוטו חוץ לסוכה".

עוד כתב בחזו"א "היה האוויר ע"פ כולה ואמצע גופו תחת האוויר וקצוותיו תחת הסכך, ורובו בצירוף הוא תחת הסכך, לדעת הרא"ש והרי"ו פסול ולדעת הר"ן והריטב"א כשר". כלומר מדובר כשאמצע גופו תחת אוויר זה, ואע"פ שב' צדדי גופו שתחת הסכך הן רוב גופו מכל מקום "אין ישנים תחתיו" משום שאין רוב גופו בסוכה במקום אחד, שהאוויר חוצה את גופו ואין מקצת הימין ומקצת השמאל מצטרפים. זהו חידוש גדול ונפלא שאי אפשר לצרף ב' חלקים [קצת יש לעיין מניין לחדש כן כיון שאפשר להעמיד את דברי הרא"ש כפי שכתב הוא עצמו תחילה כשמיעוטו האחר חוץ לסוכה].

כשאמרתי את דברי החזו"א הללו למו"ר זצוק"ל הגיב תיכף: בערוך לנר (סוכה י"ח, א' ד"ה בגמרא משום) נקט בפשיטות שלא כדבריו וסובר שמצרפים ב' קצוות האדם להיות רובו בסוכה. ומכל מקום אמר שיש לחשוש לדברי החזון איש, אלא שזה לא מצוי, אך צריך לפקוח עין על כך.

ולכאורה הוא מצוי מאד בכל סכך בלפונים או קיינעס שיש פס דק של אוויר במשך שבעה טפחים. ושמעתי אומרים

הוא רק כש"נראה לעין" ולא פס דק מן טעם, הלא זו הוא הלכה למשה מסיני. ולהאמור יש לומר בדוחק שהעיקר בא הדק. והנה בהגהות נתיב חיים (בגליון הט"ז לאשמועין באוויר פחות מג' השו"ע) תמה על הט"ז מה צריך לתת בסוכה קטנה דבעינן שניכר לעין.

מרן הגאון רבי מרדכי גרוס שליט"א

גאב"ד חניכי הישיבות

## במנהג הנשים מעוברות ליטול הפיטם של האתרוג ביום הושענא רבא

עם מה דטעם עצו ופריו שוה, וא"כ מתבאר טפי השייכות לסגולה שבאתרוג עם התפלה.

ועוד דבמדרש שוח"ט עה"פ (תהלים קב יט) "תכתב זאת לדור אחרון ועם נברא יהלל י", איתא דהוא אחר ר"ה ויוה"כ שהקב"ה בוראם ברי' חדשה ולוקחים הדס ולולב לברך שנאמר "ועם נברא יהלל י", א"כ איכא שייכות ללידה עם נטילת הארבע מינים, לכן קודם הלידה סגולתו לזכות בו שהולד יהי' בכלל "ועם נברא יהלל י", ועי'.

הזמן הראוי לסגולה זו, הנה בשער הכוונות (ר"ה) כתב האריז"ל, ששמיני עצרת הוא הזמן של התיקון מחטא אדה"ר באכילת עץ הדעת, וברמב"ן עה"ת כתב כי שמיני עצרת הוא בחי' אתרוג, א"כ זמנו הוא בשמ"ע, - משום מוקצה דאין האתרוג חזי למידי כי א"א לאוכלו חי, וגם ע"י בישול נצרך לשרי' של כמה ימים במים, וא"כ לא חזי ביו"ט לאכילה עדיין, ולריח אינו עומד בזמנינו [ומה"ט ס"ל למו"ר מרן הגרשז"א זצ"ל דאתרוג בשבת חוה"מ מוקצה הוא, אף דמדינא דגמ' ושו"ע (סי' תרנ"ג ס"א

בסייעתא דשמיא. אור ליום שנתלו בו המאורות, כ"ד לחדש תשרי, ה' תשנ"ט לפ"ג.

כבוד ידיד המאור הגדול, רב פעלים לתורה ויראה, מוה"ר אליהו גולד שליט"א ר"מ בעי"ת כאן, ומרביץ תורה בעיר ב"י יצ"ו.

א. בדבר מה דנהגו נשים מעוברות ליטול הפיטם של האתרוג ביום הושענא רבא וכו', כמובא בספר חיים וברכה או' ע' מספר נזיר שמשון, - נראה דלאו דוקא הפיטם ה"ה בחלק האתרוג דאזלינן בתר טעמא, שהי' לה ליהנות בימי החג ולא נהנתה, שבזה מראה שלא היתה חוטאת באכילת עץ הדעת שהוא האתרוג. - אף דרבינו בחיי פ' אמור (כ"ג ל"ט) כתב דמצות לולב מכפר על קלקולו של אבינו הראשון שהי' בזמן הזה. - מ"מ מתייחס להסגולה של האתרוג, כי האתרוג הי' בשלימות שלא שינה מאמר הקב"ה שעצו ופריו הי' שוה יעוי' באריכות בקרא (בראשית א יא) "ויאמר אלקים תדשא הארץ" וכו', ובספר זאב יטרף (פרק ל"ו) וכו', וה"נ התפלה שהולד יהי' שלם ברוחניות ובגופו מריש יצירתו. ועי"ש (פרק ל"ח) שייכות החטא שהי' באתרוג

של אדה"ר וחווה, דבל"ז הרי אין באמירה שאומרים "ולא הייתי עוברת על ציוויו" אלא מהשפה לחוץ ח"ו, - וגם באמירה גופי' הוי כמעין תשובה, כיון שבאדה"ר היו כלולים כל הנשמות העתידין דהוא הוי "אילן הנשמות"

ומש"כ שם שקודם נותנים צדקה לעניים "שהציל אותה ולעוברת ממות" נראה שצ"ל שיציל אותה וכו'.

כמדומה דה"ה שני נשים יכולים ליטול מאותו אתרוג דלאו דוקא הוא בראשו של האתרוג וגם במקום אחר, וכו"ל. אך נראה שנצרך שהאתרוג יהי' כשר עדיין כפי הנוסח שנזכר, ולהכי אחר שאשה אחת נגסה בראשו עדיין כשר הוא דאתרוג החסר כשר בכל הימים חוץ מיו"ט ראשון. - ואפשר נמי דשייכא סגולה זו בענבים וחטים שיש שמעמידים אותם לנוי וקושרים אותם בסכך הסוכה, וא"כ אסורים כל שבעה, ואח"ז יכולה לאכול ולומר כנ"ל למ"ד שהחטא הי' בחיטה, ולמ"ד שהחטא הי' בענבים.

ב. כפי שראה מעכת"ה במכתבי שאין ליתן לקטנים לקרוא בתורה בשמחת תורה, אוסיף דאף דבלבוש (סי' תרס"ט), ומקור מוקדם יותר הוא במנהיג הל' סוכה (סי' נ"ו) שיש לקטן לקרוא, מ"מ אינו אלא מדינא, אבל מחמת החשש שהזכרנו, הוי סיבה שלא יקרא.

בברכת התורה  
הדוש"ת באה"ר  
מרדכי גרוס

ותרנ"ח ס"ב), אינו מוקצה דעומד להריח בו, מ"מ האידנא דאין מריחים בו הוי מוקצה מחמת חיסרון כיס, הו"ד בספר שש"כ פרק כ"ב הערה נ"ה]. אבל נראה דכיון שהמה יודעים שישתמשו בו בזה לסגולה חשיבא דעומד להם לצורך, ואפשר דהוי ג"כ כיחדו לכך, ולכן שרי נמי בשמיני עצרת לחותכו, ומשום מיגו דאתקצאי למצותו בין השמשות ליכא, דהוי מוקצה מחמת יום שעבר דאינו מוקצה וכמבואר סי' תרס"ה ס"א.

בדרכי חיים ושלח' (או' תשצ"ו) כתב דאין ליטול בהושענא רבא, דהוקצה למצותו, והמחברים נטו אח"ז, ולהכי כתבו שאחר שמיני עצרת ינהגו בסגולה זו, ולכאורה שפיר השיג בספר הלכות חג בחג (עמ' תכ"ב) דהוקצה למצותו אי"ז בביטול מצותו, אלא כשמחסרו לגמרי כאוכל האתרוג וכיו"ב עי"ש מה שציין בזה לדברי הראשונים, וא"כ משום הוקצה למצותו ליכא, לכן נראה דזמנו סמוך לשמיני עצרת או בשמיני עצרת, מטעמים הנזכרים לעיל. [גם יוכל לעשות מהאתרוג מרקחת לאוכלו בליל ט"ו שבט, כמבוא בכה"ח (סי' תרס"ד או' ס') שהוא סגולה למעוברת ולמקשה לילד - ולשרותו במים ביו"ט לכאורה אסירא דהוי תחילת תיקונו והכשרתו לאוכל, באתרוגים שבל"ז אין ראויין לאכילה].

ועיקר הדבר קודם לסגולה ולתפלה שעזימה הוא תשובה שלימה על התגברות החמדה, שהוא הי' [בדקות] גורם החטא

מרן הגאון האדיר רבי אברהם יפה שליזנגר שליט"א

מגדולי הרבנים

מח"ס ושו"ת באר שרים וש"ס

## בחור שאין לו לולב אם רשאי להקיף

עשרה בטבת צום העשירי תשס"ג לפ"ק  
צום העשירי יחפך לנו בקרוב לששון  
ושמחה ובתוכם מע"כ הנכבד הר"ר  
גמליאל ב"ר אלחנן הכהן רבינוביץ  
בעיה"ק בני-ברק יצ"ו.  
אחדשה"ט כיאות.

מכתביו הרבים הגיעוני, ואשיב על  
שאלותיו וספקותיו בקצירת האומר  
בעזה"י.

ראשית שואל בהא דמבואר ברמ"א  
או"ח (סי' תר"ס סעי' ב') דמי שאין לו  
לולב אינו מקיף את הבימה בעת אמירת  
ההושענות, וכן נוהגין. האם יש ענין  
שילד או בחור שאין לו לולב שילווה עם  
המקיף.

והנה במה שכתב הרמ"א דמי שאין לו  
לולב אינו מקיף האם כונתו דאינו חייב  
להקיף או דאסור לו להקיף, עיין בשו"ת  
בית יהודה (עיי"ש, חאו"ח סי' י"ח)  
שהביא ממורו ששאל לדעתו, והשיב לו  
דכונת הרמ"א דאינו חייב להקיף אך אין  
איסור להקיף, וכתב שם בזה"ל, ובכה"ג  
שכל המקיפים מקיפין בלא לולב איכא  
קפידא, אבל אי קצת יחידים שאין להם  
לולב ורוצין להקיף אגב אותם המקיפין

בלולב למה נקפיד עליהם ולמונעם מניעה  
כזו ראוי לימנע ממנה, והנח להם לישראל  
יעשו כפי מה שירצו, וכ"ש לסברת  
השו"ע נהגו להקיף אפילו בלא לולב ומי  
שיעשה כסברתו חלילה לנו למונעו וכו'.  
מאיך ראה בברכ"י למרן החיד"א (סי'  
תר"ס סעי' ב') שכתב, והעיקר הוא שמי  
שאין לו לולב לא יקיף כי על דרך האמת  
ההקפה היא דוקא בלולב. ומרן כק"ז בעל  
הלבושים כתב (בסי' תר"ס סעי' ב') דמי  
שאין לו לולב לא יקיף, ובהמשך כתב,  
דבשבת אין מקיפין דכמו שאין עושין זכר  
למקדש בלולב שהרי אין נוטלין הלולב  
בשבת כך אין עושים זכר למקדש  
בהקפה, (והגר"ע יוסף שליט"א, ביחווה  
דעת ח"ב סי' ע"ה כתב דאף למנהגם אין  
אומרים בשבת כלל הושענות עבור כך  
עיי"ש). וגם בחל שבת ביום א' אין  
מקיפים אף דהנטילה מה"ת לא פלוג כיון  
שאין נוטלים הלולב, הלכך גם בחול לא  
יקיף מי שאין לו לולב. ובא"ר (שם אות  
ז') כתב אבל בהושענא רבה מקיפים  
בערבה לחוד וכו'. ושיירי כנסת הגדולה  
הגהות ב"י (אות ב') כתב שמנהגם  
בהושענא רבה שכולם מקיפין כקטן

כגדול זקנים עם נערים אף שאין לו לולב, אבל בספר ראב"ן (דף פ"ב קפ"א ע"ב) כתב, דאף שאין להם לולב מקיפין כל ז' הימים וכו'. ולכן מי שרוצה להקיף ולהצטרף למקיפים, גם כאשר לו אין לולב יש לו על מי לסמוך כנ"ל.

שרים (ח"ו סי' מ"ט אות א') מש"כ בזה. ואי בעינן "לכם" גם בהקפה שיצטרך ביום א' דוקא לולבו כדי להקיף, עיין במקראי קודש להגרצפ"פ על סוכות (ח"ב סי' י"ז בהררי קודש הערה שמינית ד"ה נסתפקתי).

אי"ה על שאר שאלותיו אבא עוד בלג"ד.

הכו"ח תוך צפי' לדבר ישועה ורחמים בכלל כ"י  
אברהם יפה-שלונינגר רב ואב"ד דפה

אך כמדומני שמנהגנו, שמי שאין לו לולב כמו בחורים וכדומה בשאר הימים אין מקיפים, ולכן אין לחנך קטן בדבר שכאשר יגדל לא יעשהו בכה"ג, כמבואר במנחת חינוך (סוף מצוה ז) ושו"ת אבני נזר (ראה סימן לז) ועוד, ועיין בספרי באר

מרן הגאון רבי יצחק יוסף שליט"א

הראשון לציון הרב הראשי לישראל

מח"ס "ילקוט יוסף" "עין יצחק" "שלחן המערכת" ושא"ס

## לולב סגור עם קורא

בס"ד, כ"ז אב תשע"ט,

לכבוד היקר והנעלה, שוקד באהלה של  
תורה, כש"ת הרב יחיאל יהודה שלזינגר  
נר"ו

שלום רב,

לשאלתו אודות מנהג הספרדים  
להקפיד לקחת לארבעת המינים בסוכות  
דוקא לולב סגור עם קורא, ועורר ע"ז  
שיש כמה בעיות הלכתיות, ולכאורה זה  
נגד ההלכה ומדוע להמשיך במנהג זה,

עיינ בספר ילקוט יוסף הלכות ארבעת  
המינים (סי' תרמ"ה סעיף י"ז) שהארכנו  
בדין זה, כי הנה דרך העלים של הלולב,  
שהם גדלים שנים שנים ודבוקים מן הגב  
שלם, והגב של כל עלה המורכב משני  
עלין, נקרא תיומת. ואם נחלקה התיומת  
ברוב העלים [וברוב כל עלה ועלה] פסול.  
וטוב להדר וליקח לולב שאין התיומת [גב  
העלים] פרודה אפילו כל שהוא, כדי  
לצאת ידי חובת כל הדיעות. [ואם צריך  
התבוננות מרובה אם הוא פרוד, מצדד  
הגאון רבי עקיבא איגר שהוא כלא נפרד.  
ולהידור מצוה בעלמא טוב לקחת לולב  
שמסתיים בעלה אחד כפול, וכן כשהוא  
דבוק בקליפה אדומה לשני העלים משני

צדדיו. כי לשיטת הט"ז בדעת הגאונים  
זהו הנקרא תיומת. ולכן אין למשש  
לבדוק אם לא נחלקה התיומת (היינו גב  
העלים), כי על-ידי זה תיפרד הקליפה  
האדומה. [שדי חמד, ושכן מנהג  
הספרדים. אבל האשכנזים מפרידים בין  
העלים, שהרי לשיטתם הנענוע הוא  
בכסוס]. ויכול לבדוק סוג הלולב אם  
עליו כפולים בעלים למטה בסוף השדרה.  
פחות מזה יקח לכתחלה לולב שיש  
בראשו ב' עלים דבוקים בקליפה אדומה.  
כי זהו הנקרא תיומת לפי הבית יוסף  
בדעת הגאונים. וכל זה להידור מצוה,  
אבל אם לא מצא דבוק בקליפה אדומה  
כשר לכתחלה לדעת מרן].

והנה בגמ' (סוכה לב.) איתא דנחלקה  
התיומת פסול. ובביאור נחלקה התיומת  
יש כמה שיטות: א. הרמב"ם (פ"ח ה"ד)  
כתב, דרך בריית עלי הלולב כך היא,  
שהם גדלים שנים שנים ודבוקים מגבן,  
וגב שני עלים הדבוקים נקרא תיומת. ולא  
נתבאר בדבריו וכן בדברי ברי"ף (טו.)  
מהו שיעור העלין שתחלק התיומת בהם  
ויפסל הלולב, וכתב ע"ז מרן בבית יוסף  
(סי' תרמה) שכבר כתב הרב המגיד (פ"ח

ה"ד) שפיסול זה אינו אלא ברוב העלין ולא במיעוטן. וגם הרא"ש (סי' ו) כתב ע"ד הרי"ף, דברוב עליו מיירי, והאי נחלקה הוא ברוב כל עלה ועלה. וברא"ש שם משמע שמפרש כן ג"כ בדברי הרמב"ם.

ב. והתוס' (ב"ק צו. ד"ה נחלקה) כתבו דמצא ר"י בתשובת הגאונים, שאותו הוצא העליון בראש הלולב שאין הוצא למעלה ממנו, והוא כשני הוצין דבוקים זה בזה, נקראין תיומת, וכן משמע מתוך הלכות גדולות (הל' לולב לד ע"ג) שרוצים לפרש כן [ופי' הב"ח, דמיירי בלולבים שהם כלים באמצע בשני עלים, שכל עלה מהם כפול כדרך שאר עלין שבלולב, ואותן שני עלין העליונים דרכן להיות מחוברים ודבוקים ממש בלי פירוד, כאילו הם גוף אחד, ואם נפרד אותו הדיבוק ברובן עד שנראים כשנים, זהו נחלקה התיומת, ופסול, אע"פ שלא נחלקו בגבן כל עיקר]. וכתבו התוס', שלדבריהם לא ימצא לנו לולב כשר, כי בטורח נמצאים אותם שיש להם תיומת כזה אפי' אחד בחמש מאות, וי"ל שאף לדבריהם אין פסול אלא שהיה מתחלה כענין זה, ונחלק שנשתנה מברייתו.

ג. ורש"י פירש נחלקה התיומת שני עלין עליונים אמצעיים ששם כלה השדרה נחלקה זה מזה ונסדקה השדרה עד העלין של מטה מהן, ומתוך פירוש משמע שנחלקה השדרה כ"כ, שנראים העלין העליונים חלוקים ומפוזרים זה מזה.

ד. עוד כתבו התוס' שם בשם ר"י, דיש מפרשים שכל עלי הלולב כפולים כל אחד לשנים, ויש בראש הלולב בסוף השדרה, שני עלין יוצאין ממנה שכל אחד כפול לשנים, כשאר עלי הלולב, ואותן שני עלין היוצאין מראש השדרה נקראין תיומת. ועליהם אמרו נחלקה התיומת פסול, אם נחלקו זה מזה, דהיינו קצת מהשדרה. ומיהו אין רוב הלולבים נמצאים בענין זה. ומ"מ יש לומר דמיירי אילו משתכח כה"ג תיומת ונחלקה. והמאירי (ב"ק צו:) כתב, גדולי הרבנים פי', הוצא האמצעית שמתאימין בה כל ההוצין. וגדולי הפוסקים פרשו שנתפרדו כל ההוצין מגבן, שהן מתאימות כל אחת ואחת מגבה. ע"כ.

וכתב הרב המגיד, יש מי שפירש נחלקה התיומת פסולה, העלה האמצעי העליון שבכולן, וכבר הכריע הרמב"ן מן הירושלמי (פ"ג ה"א) שהוא כפי' הרי"ף והרמב"ם, ואף לדברי אותם מפרשים, אין הפיסול אלא ברוב העלה ולא במיעוטו. עכ"ל.

וכתב הב"י ע"ד התוס' שם, דנראה דמיירי בלולבים שהם כלים באמצע בשני עלין, שכל עלה מהם כפול כדרך שאר עלין שבלולב, והם נקראים הוצין, ולפי מה שמצא ר"י בת' הגאונים צריך ששני הוצין אלו יהיו דבוקים ממש בלי שום פירוד, כאילו הם גוף אחד, וזה דבר שאינו נמצא בארצם. אבל אצלנו נמצא הרבה פעמים כמין דבר אדום בלולב מצד פניו שהוא מחבר שני הוצים אלו, ונראה



על העלה האמצעי שהלולב כלה בו, ואומ' אהר"א דחלוקת התיומת ונטילתה ברובה, וכן נפרצו עליו בשל הדס וערבה ברובן. לולב שנפרצו רוב עליו פסול, אלמא לולב נמי ברובו כערבה, והילכך כולהו נמי לא פסלי אלא ברוב, כללו של דבר אין שום פסלות בהן אלא ברובן, חוץ מנקב שבאתרוג או חזזית בחוטמו של אתרוג. ע"כ.

ומרן בש"ע (ס"ג) כתב: בריית עליון של לולב כך היא, כשהם גדלים, גדלים שנים שנים ודבוקים מגבן, וגב של שני עליון הוא הנקרא תיומת, נחלקה התיומת פסולה. הגה: ויש מפרשים לומר דאם נחלק העלה העליון האמצעי שעל השדרה, עד השדרה, מיקרי נחלקה התיומת ופסול, והכי נוהגין. מיהו לכתחלה, מצוה מן המובחר, נוהגים ליטול לולב שלא נחלק העלה העליון כלל, כי יש מחמירין אפילו בנחלק קצת. ע"כ.

ונראה דאנו אין לנו אלא דברי הרמב"ם ומרן בש"ע שהעתיק דבריו, וכבר כתב מרן בב"י שאף שלא נתבאר בדבריו וכן בהרי"ף שיעור החילוק לפסול, מ"מ כבר כתב המ"מ שפיסול זה אינו אלא ברוב העליון ולא במיעוטן. וגם הרא"ש (סי' ו) כתב על דברי הרי"ף, דברוב עליו מיירי, והאי נחלקה הוא ברוב כל עלה ועלה. וא"כ יש לנו דעת הרמב"ם לפי פירוש הרב המגיד, וכן דעת הרי"ף לפי פירוש הרא"ש, ולכאור' משמע שהרא"ש מפרש ג"כ בדעת הרמב"ם. וכך

כל ראש הלולב כאילו הוא עץ אחד בלי שום פירוד. ולפירוש האחרון שכתב ר"י, א"צ ששני הוצין אלו יהיו דבוקים זה בזה כאילו הם גוף אחד, אבל צריך שיהיו סמוכים זה לזה כמשפטם, שהם נראים כשנים, אלא שאין ביניהם חילוק כלל. אבל אם נחלק הוצא זה מחבירו, דהיינו על ידי שתחלק קצת מהשדרה, פסול. ומיהו בחילוק מועט שתחלק השדרה מיפסל, ודלא כרש"י שמצריך שתחלק השדרה כ"כ שנראים העליון העליונים חלוקים ומפוזרים זה מזה לגמרי.

והרא"ש (סוכה פ"ג סי' ו) הביא פי' הגאונים, וכן פירוש רש"י, וסיים בפירוש הרי"ף והרמב"ם, וביאר דבריהם. ויש לעיין אם הרא"ש הכריע בזה. וע"ע ברא"ש ב"ק (פ"ט סי' ד). והטור הביא ג"כ פי' רש"י, ופי' הגאונים, ואח"כ כתב, והרי"ף פירש על כל עלי לולב שהם כפולים, וגבן אחד, ואם נפרדו פניהם זה מזה ועדיין מחוברים בגבן, כשר, אבל אם נחלקו בגבן רוב כל עלה ועלה ברוב כל עליון שבלולב פסול, וכ"כ הרמב"ם והראב"ד ז"ל. ע"כ. וסיים בב"י בדברי המגיד משנה הנ"ל.

ובס' אהל מועד (שער סוכה ולולב דרך ה) כתב, נחלקה התיומת פסול, ופי' תיומת, גבה דהוצא דמתיים להו לשני צדי העלה ומשוי להו כי כל א' כפולה היא לשנים ותאומה מגבה, ואם נחלקה התיומת דפסלי' הוא על העליון כולן, ופסולו משום נפרצו עליו, וי"מ נחלקה התיומת, שאינה על העליון שבשדרה, אלא

שהוא על העלין כולן, ופסולו משום נפרצו עליו.

וכן הוא בפסקי הרי"ד (בב"ק צו). נחלקה התיומת, פי', שחלק כל עלה לשנים במקום כפילתו. וביש"ש (ב"ק פ"ט ס"ב) כתב, שכ"ה דעת הר"ח והרי"ף והרמב"ם והרא"ם. וע"ש שהרמב"ן הכריע מן הירושלמי כפי' הרמב"ם, וכ"כ הטור להדיא. [ושם כתב, שיש להחמיר ככל הפירושים, ולגבי העלה האמצעי רק אם נחלק ברובו].

והרא"ש (ב"ק פ"ט ס"ד) הביא דברי הלכות גדולות, ודברי הר"ח שכתב, תיומת מקום חיבור ב' צדי העלין. כי כל עלה כפולה לב', ותאומים מגבה, אם נפרדו ההוצין זמ"ז ועמד כל אחד לבדו, היינו נחלקה התיומת. וכתב הרא"ש, דלהני פי' משמע, דקאי אכולהו עלין, אם רוב עלי הלולב נחלקה תיומתן. וקשה לפי' מהו נחלקה התיומת. וע"ע בשבולי הלקט (ס"ס שנא) שכפירוש הרי"ף, פי' ג"כ הר"ח, ושכ"כ העיטור בשם הגאונים, ושמשמע שעל כל העלין קאמר, אבל אני קיבלתי שאינו אלא ראש הלולב. ובשבולי הלקט כתב ששאל את מה"ר אביגדור כהן צדק ז"ל, האם כוונת הרי"ף על רוב העלין, או על כל עלה ועלה. והשיב שאם נחלקו רוב העלין ונשתירו מיעוטן שלימות ותאומות שדרכן כשר. ובשם הראב"ד מצא, שהרי"ף על רוב העלין קאמר, ושכן שמע מחכמים הראשונים אשר לפניו. וכ"מ בשטמ"ק (ב"ק צו:) בשם הרמ"ה: תיומת, גבא דהוצי, היכא

יש לפסוק, שאינו פסול רק בנחלקו רוב העלים ורוב כל עלה ועלה. אבל אם נחלק העלה האמצעי לבד, אפילו נחלק עד סופו, אין בכך כלום. לפי שיטת הרמב"ם והרי"ף. וכ"כ הטור, שלהרי"ף אם נפרדו פניהם זמ"ז ועדיין מחוברים בגבן, כשר, אבל אם נחלקו בגבן רוב כל עלה ועלה ברוב כל עלין שבלולב פסול, וכ"כ הרמב"ם והראב"ד. ע"כ.

ובפרט שכ"ה בתשו' הגאונים (עמנואל ס"ז מז) דנחלקה התיומת פסולה, דוקא שנחלקה רובא וגם רוב העלין של הלולב שהן כולן דבוקות זו לזו, אבל אם רב העלין קיימות, שלא נחלק רוב כל עלה ועלה, אפי' המיעוט נחלקות מראשן עד סופן, כשר, כי בתר רובא אזלינן בכל עלה ועלה וכן בכל העלין. כך שמעתי ממנו, ואע"פ שלא נהגנו כן בימי החכמים אשר היו בימינו בלונל. ע"כ.

גם הרשב"א (ב"ק צו). כתב, שמפירוש הרי"ף והראב"ד והרב בעל ההלכות משמע, דעל רוב העלין קאמר, כלומר שנחלק גב העלין כולן או רובן. דהא נפרצו עליו ונפרדו עליו קאמרינן דמשמע כולן או רובן וה"ה לנטלה או נחלקה התיומת שלהן.

גם בהשגות הרמב"ן על הל' לולב לראב"ד כתב, ואני אכריע ע"פ הירושלמי וכו', ונחלקה התיומת הוא גב ההוצא, ואין כאן פרצה ניכרת, וקצת מפרשים מספקים עלינו כפי' נחלקה התיומת שאינה על העלין שבשדרה אלא על העלה האמצעי שהלולב כלה בו, ועכשו למדנו

הגאונים, וכן בלולבים שלנו, אם נחלק העלה האמצעי ברובו, [אפי' אם כלה בב' עלין, ונחלק אחד מהן]. גם המ"מ כ' שיש מי שפירש דעלה העליון שבכולן שנחלקה תיומתו פסול, והיינו דוקא ברוב עלה, וכ"כ הר"ן לסברת המחמירין. וכתב עוד שיש מחמירין אפי' נחלקה התיומת במיעוט, ואין זה נכון, אלא שראוי לחוש ולהחמיר. ע"כ. ומבואר שמעיקר הדין גם הב"ח ס"ל לקולא.

והגאון משכנות יעקב (או"ח סי' קנח), כתב להוכיח כפירוש הרי"ף והרמב"ם דנחלקה התיומת קאי על כל העליון, מהגמ' (ב"ק צו:): שנסתפקו לגבי שינוי השם, נחלקה התיומת מהו, דמעיקרא לוליבא והשתא חופיא. ואי נחלקה התיומת הוי בעלה הראשונה לבד, מה"ת דיהא זה שינוי השם שיהיה חופיא. דהא כמו דלא מיבעיא ליה בשאר פסולי לולב, כמו נקטם ראשו ושאר פסול יהדר אי הוי שינוי השם לענין גזילה, משום דאין זה ענין לכאן, ה"נ בנחלקה העלה העליונה לבדה. ורק בהא מיבעיא ליה משום שינוי השם, מלולב לחופיא, וחופיא לא הוי רק כשיש הרבה עליון נפרדין, וכמו שפירש רש"י על חופיא שהוא כמו מכבד שמכבדין בו את הבית. כן נלענ"ד ברור. ודו"ק. עכ"ל.

וכדברים אלו כתב ג"כ בקובץ שיעורים (להגר"א ווסרמן, ב"ק אות קיב), שהיה אפשר לפרש כאן ענין השינוי, כמו שמצינו בסוכה (לג.) שהדס שענביו מרובין מעליו פסול ואם מיעטן כשר, ואין

דדביקן להדדי, דכל הוצא מינייהו כפילא לתרי הוצי ומתיימא מגבה, וההיא גבא דמתיים להו לכל תרתי הוצי מינייהו ומשוי להו חד, מיקרי תיומת. ע"כ.

ובביאור הגר"א (תרמ"ה ס"ג) כתב בביאור דברי מרן, שזהו כדברי הרי"ף והרמב"ם, בנחלקה התיומת, וכמ"ש הרא"ש דהיינו ברוב העליון, והג"ה והירושלמי שם מסייע, להם ר' מלוך בשם ריב"ל נחלק המתאים כמו שנפרצו העליון, אלמא דבכל העליון מיירי, וברוב כמו נפרצו. וז"ש בה"ג וכו', וכן משמע בגמ' מדקבעינהו אחר נפרצו ונפרדו, ונפרצו ברוב. שנחלקו פיסולן משום נפרצו. ע"כ. ובביאור הלכה (תרמה ס"ז) כתב, שלדעת מרן דנחלקה התיומת דוקא ברוב עליון, גם לגבי נסדק כהימנך, אם נחלק העלה האמצעי בכולו או ברובו עד דעביד כהימנך, אפשר שכשר, שאין לו שום יתרון כלל משאר עליון, וכן משמע בלבושי שרד. אמנם מדברי הר"ן (סוד"ה אמר רב הונא) משמע קצת שיש להחמיר בזה. וצ"ע. עכ"ד.

והב"ח הביא דברי הרי"ף, שאם נחלקו ונפרצו העליון כל אחד לשנים מצד פניהם, אבל התיומת שלהן קיימת ועדיין מחוברין בגבן כשר, וכתב שפירוש זה כתבו גם הסמ"ג (עשין מד) בשם רבינו חננאל, והרב המגיד כתב שכך הכריע הרמב"ן מן הירושלמי. ולכן לענין הלכה נקטינן כהרי"ף והר"ח והרמב"ם והראב"ד והרמב"ן, אלא שראוי לאסור בנחלקו ב' עליון העליונים מדיבוקן וחיבורן כפירוש

נמי שינוי הוא וקנה. "עכ"ל. דמדלא כתב דכיון דנפסלה הו"ל שינוי, משמע דלא מהפסול ילפינן, אלא מאותו הטעם שנפסל, מאותו הטעם גם מיקרי שינוי. עש"ש. וע"ע במהרש"ל, דלולב ועבדינהו הוצא דקני, אפי' הוי הלולב פסול מחמת חסרון אחר, אפ"ה קנה בשינוי זה. וכ"כ מהרי"ח, ובספר תורת חיים. ודו"ק.

ובשטמ"ק (ב"ק צו:) הביא בשם הרמ"ה, שפירש, דמדלענין מצוה פסול אף על גב דלא חסר ולא מידי, אלמא הוה ליה כי הוצי בעלמא, גבי גזלן נמי קני, דמעיקרא לולבא והשתא הוצי. ע"כ. וזה ג"כ מסייע לדברי האחרונים הנ"ל.

וקצת יש להעיר על דברי המשכנות יעקב, שגם אם מיירי על רוב העלים, עדיין אין זה שינוי מהותי כל כך, כל זמן שאינו ניכר שנפרדו העלים זה מזה. שיתכן שאינן דבוקין, אבל הם עדיין צמודים זה לזה ממש כבתחלה, ואין ניכר כלל שהוסר חיבורן זה לזה. ובפרט מצוי כן בעלה האמצעי, שמבלי בדיקה היטב היטב, אינו יכול לדעת אם נפרד ממנו התיום שלו. ואולי מכאן מוכח שצריך שיהיו נפרדים זה מזה, דהיינו שיהיה ניכר שאינם דבוקין זה לזה. אך לכאורה זהו חידוש שלא נשמע בפוס' ושמא י"ל שכיון שנפרדו כל העלין זה מזה, מעתה הוא עומד לחופיא ולא לדבר אחר. וצ"ע בזה.

ובס' הליכות שלמה (עמ' קפא) העיר, דהא דנחלקה התיומת הוי שינוי לגבי גזילה, הנה יש לשאול, דהא תינח בימי

ממעטין אותו ביום טוב, וכתב שם ריב"א שמן התורה אסור לתקנו, והיינו משום מכה בפטיש שנעשה כלי חדש מה שהוכשר למצוה, וגם כאן י"ל שהשינוי הוא מה שנפסל, והוי כנשבר הכלי. אבל א"כ תיקשי, מ"ש אוזן בקרבן דנפסל להקרבה, ומ"מ לא הוי שינוי, ובע"כ צריך לפרש שאין השינוי מפני הפסול, אלא להיפוך, דהפסול הוא מפני שנשתנה מבריותו, שאילו לא היה שינוי בכך, לא היה נפסל. ע"כ. והיינו שנחלקה התיומת הוא שינוי גדול בגוף הלולב, גם בלי דיני המצוה.

גם בשו"ת עונג יום טוב (או"ח סי' נב) עמד בזה, וכתב, שלגבי הדס אם היו ענביו מרובים מעליו פסול, ואסור למעטו ביו"ט, והיינו רק בהדס שרוצה לקיים בו המצוה. אבל בלא"ה מותר, וכמו דמבואר בב"ק (צח.) בצורם אוזן פרתו של חברו, דכיון דסתם בהמתו לאו למזבח קיימי אין זה היזק. וקשה, שבדף צו: מבואר שכמו שלגבי ד' המינים נפסל הלולב, ב"ב שנחשב שינוי בשאר דברים. וא"כ גם לגבי תיקון מנא נימא הכי שאף בהדס סתם שאינו עומד למצוה נחשב תיקון. ותי', די"ל דהא דילפינן מדברי ריב"ל דנחלקה התיומת פסול, אין זה מחמת שנפסל, אלא שהטעם שנפסל הוא בהכרח מפני שנחשב שינוי מדרך ברייתו, וא"כ ה"ה לגבי גזילה נחשב שינוי, אבל לא דילפינן דין שינוי בגזילה מהדין פסול של לולב. ודייק כן מלשון רש"י שם שפירש: "וכיון דלענין פסול מפסלא, לענין מקנה

אם לשיטת הרי"ף וסיעתו יש מקום להחמיר  
בנחלק כל העלה האמצעי

ולשי" הרי"ף לכאור' אין לנו מקום  
להחמיר בנחלק כל העלה האמצעי. וז"ל  
הריטב"א (סוכה לא:) כתב, בשם קצת  
רבתינו, שנחלקה התיומת "אינו העלה  
העליון", אלא שהעליון הכפולין יש להם  
בגבם דבר שמחבר אותם ומתיימן, ואם  
נחלקו רוב העליון ורוב כל עלה ועלה  
באותו מקום, פסול. והשתא "לא איירינן  
כלל בעלה האמצעי" אלא בשאר העליון,  
וכן משמע בירושלמי דאמר' נפרצו עליו  
נעשה כמי שנחלקה התיומת, דאלמא  
פיסולא דנחלקה התיומת בכל העליון  
דומיא דנפרצו עליו מדקא מדמי לה  
להדדי. ע"כ. ומשמע בדברי הריטב"א,  
שלפירוש הרי"ף וסיעתו אם נחלק העלה  
האמצעי אין בכך כלום.

גם הר"ן על הרי"ף (טו.) כתב:  
ואחרים פי', דנחלקה התיומת, לא בעלה  
האמצעי בלחוד קאמר וכו', אם נחלקו  
רוב העליון ורוב כל עלה ועלה מהם. והכי  
משמע בירושלמי וכו'. וכן פי' הרי"ף,  
ולפ"ז אפשר שאפי' נסדק רובו או כולו  
של עלה האמצעי כשר, אא"כ עביד כי  
המנק. ומקילין עוד לפ"ז ואומרים, דכי  
פסלינן בדעביד כי המנק, היינו שהלולב  
עשוי כך מתחילתו, כעין ב' שדראות  
מקצת עליון כאן ומקצת עליון, כאן אבל  
נסדק ראש העליון והשדרה ויכול לאגדו,  
כה"ג נסדק מיקרי וכשר. ע"כ.

ומה שכתב החיי אדם (כלל קמט  
ס"ט) שאם נחלקה התיומת של רוב העליון

החג, אבל בכל השנה דלא קיימי לולבים  
למצוה, וכי איכא נפ"מ כלשהו אם נחלקה  
התיומת או לא, וברור הדבר דעקירת דקל  
הוי ודאי שינוי גמור לעומת נחלקה  
התיומת, ואפ"ה קאמר התם דעקירת דקל  
לא קני, וא"כ כ"ש בנחלקה התיומת, ולא  
משמע דמיירי דוקא בערב סוכות. וגם  
מלשון רש"י ד"ה מאי לאו, משמע  
דמאותו הטעם דפסול למצוה חשיב נמי  
שינוי, אבל אין זה מובן, הגע עצמך, וכי  
אתרוג בשאר ימות השנה, אם עשה בו  
נקב קטן, או נטל את עוקצו או שיבר את  
פיטמתו, מה שינוי הוא זה. ובפרט  
למבואר בסוכה (מ. וברש"י ד"ה יצאו)  
דלולב בכל ימות השנה קאי לטאטא בו  
את הבית, וא"כ מאי נפ"מ אם נחלקה  
תיומתו או לא. וצ"ע. נופ"א העיר  
הגרש"ז, לענין אגד לולב, שמסתבר דהא  
דאגד חשיב שינוי, הוא משום דמעיקרא  
לא הוי חזי למצוה, ועכשיו נעשה ראוי  
למצוה, אך אעפ"כ נראה דיתכן שאפי'  
אם גזל לאחר החג ואגדן, אע"ג דלשנה  
הבאה תו לא חזי למצוה, מ"מ אפשר  
דשפיר חשיב שינוי, הואיל ועצם האגד  
של ג' המינים מחשיבם יותר, הואיל ורק  
בצורה כזו ראויים הם למצות החג, ואין  
צריכים דוקא שיהיו ראויים בפועל לקיים  
בהם מצות לולב, והן אמנם שספק גדול  
הוא אצלי דבר זה אבל מ"מ אם כנים אנו  
בזה, אין זה חשיב כלל כשינוי החוזר  
ממילא בלא שום מעשה, כיון דעצם  
חשיבות האגד לא פקע כל גם לאחר החג.  
עכ"ד].

כדעת רוב הראשונים הנ"ל. ואף הר"ן לא כתב רק שנכון להחמיר, והרשב"א כתב בשם תוס' שפירשו כמו שפירש"י בסוכה, והרשב"א והר"ן וה"ה הסכימו ג"כ להלכה כהרי"ף והרמב"ם שרק ברוב עלין פסול, וא"כ אף אם מצינו כן באיזה פירוש דרש"י, למה נפסול אותם, נגד כל הני רבוותא, ובכל דיני התורה אחרי רבים להטות, והכא אפי' דעת יחיד אינה. וא"כ מה ראה רבינו הרמ"א להחמיר בזה. וצ"ע. ולכן נלע"ד ברור לדינא, דוודאי כיון דנפיק מפומיה דרבינו הרמ"א, אם יכול למצוא אחר, לא יטול לולב שנסדקה התיומת ברובה, אבל כשאינו יכול, ודאי מברכין עליו אפי' ביום הראשון מבלי שום חשש וגמגום, שכן הוא עיקר לדינא, ובפרט אצלינו הלולבים הבאים מאיטליא שרובם סדוקים. ובסידוק שהוא פחות ממחצה, אין דקדוק כלל. עכ"ד. [ובביאור שי' רש"י ע"ע בירחון הבאר שנת תשס"א עמ' מז].

אין צריך להחמיר כל כך לגבי נחלק העלה העליון

להחמיר בזה למצוא לולב שלא נחלק העלה האמצעי, אינו מעיקר הדין, שלפי עמודי ההוראה ורבים מהראשונים, וכן נראה דעת מרן, אין לפסול רק בשנחלקו רוב העלים ורוב כל עלה ועלה. ולדעתם א"צ לשלם עבור כך ממון רב יותר. ויש שאינם יודעים כלל את ההלכה, וסבורים שכך ההלכה. ואין לנו לשכוח את דין מדיני התורה"ק.

וברוב כל עלה ועלה, ולא דוקא שנחלקה מגבה (ראב"ד ובעה"ע ומ"מ), אלא כל שנסדקה רוב העלין ברוב כל עלה ועלה, שזהו ששנינו נפרצו העלין. (לתוס' וש"ר סוכה כט: וה"ז כאילו אינו, והלולב בלא עלין, והוי כאופתא דהוי פסול מגופו, וכל ז'). ובסעיף י כתב: נחלק העלה האמצעי עד השדרה, גם זה בכלל נחלקה התיומת והוי כאילו ניטל אותו עלה ואינו הדר, וזהו דעת ריה"פ. (ויש מחמירין אפי' בנחלק כ"ש, שע"י הנענועים סופה ליסדק כולה, וכל העומד ליסדק כסדוק דמי. וראוי להחמיר אם אפשר). ע"כ. אין זה אלא מחשש למפרשים כך, אבל לא מטעם שגם הרי"ף וסיעתו מודו בנחלק העלה האמצעי עד סופו. וכ"ה לשון הב"ח הנ"ל, שגם לדידהו, רק ראוי להחמיר בזה, אבל אין זה מעיקר הדין.

ובביאור דברי הרמ"א ותה"ד שהחמירו בזה, ע' בביאור הגר"א. וכל זה הוא רק לפי פירוש אחד בשיטת רש"י. וא"כ זו חומרא גדולה, וכ"ש לדידן בני ספרד שאין צורך לחוש לזה. ושור' בערוך השולחן (סעיף י, יא) שתמה מאד, שכיון שלהרי"ף והרמב"ם והראב"ד ובה"ג והגאונים, אין שום פסול בנחלק העלה האמצעי, וגם לפירש"י בסוכה, אין שום פסול בלא נחלקה השדרה עצמה, וגם ברש"י דב"ק כן הוא, א"כ אפי' שבתה"ד למד בכוונת רש"י שם בבנחלקה כולה פסול, מי אלימי פי' אחד ברש"י נגד פירושו בעצמו בסוכה, ונגד כל הני רבוותא. ומה גם שמפורש בירושלמי

התורה ופירושה, ומצוה לכופן ולהוציא מלבן שאין זה דבר אסור מעיקרו.

וראיתי מובא ממהר"ם שיק (צפונות קובץ ו' עמ' צג) לגבי איסור שרצו חכמי הדור לגזור, שצריכים ליהדר שלא לכתוב בנוסח שהוא איסור מדינא, אלא לגזור וכו', ואם אמרו שהוא איסור מדינא, עוברים בכל תוסף כמו שכתב הרמב"ם. ע"כ. ושם ס"ל שגם אם אומרים על סייג, שהוא אסור מדרכנן, שייך כל תוסף. וע"ע בספר מאורי אור (בן נון, דף קמו.): שכל מנהגים הנוספים על פסקי ומנהגי השלחן ערוך, אינם כלום, והמקפיד עליהם קרוב הוא לאיסור כל תוסף. ע"ש.

חובת קודש ללמוד את האמת של ההלכה אפילו לקולא

ומזה יש ללמוד שעל המורים הוראות ליהדר, שכאשר אומרים דבר של חומרא או מנהג וכדו', צריך שידעו הכל ויבינו שאין זה כלל על פי שורת הדין, אלא רק חומרא.

וכיוצא בזה כתב החזון איש באגרות שנדפסו בסוף ספר דרך אמונה (אגרת יט): "סוף דבר חלילה לעקור גוף דין מן התורה, ולומר שאין שביעית ערלה ונגעי בתים בעבר הירדן, ויש לחוש משום כל תגרע, כמ"ש הרמב"ם באומר בשר עוף בחלב מה"ת וכו'. ע"כ.

ובשו"ת אגרות משה (אה"ע ח"ג סימן יח) כתב, שאם רוצים להנהיג מנהג חדש, שאין בו ממש ואינו מעלה ואינו מוריד,

ומהר"ם אלאשקר (סימן מב) כתב בנידונו לגבי ביטול מנהגים שנהגו בכמה ארצות, "אבל אם היו טועים בדין, שהיו חושבים שהדבר המותר אסור והיו נוהגין בו איסור, [שאין יודעין שהוא רק על צד החומרא והפרישות], מתירין (פי'), מבטלין) להם את המנהג, ומודיעין אותן שהיו טועים, והדבר שחשבו בו שהוא אסור אינו אלא מותר, וכמו שפשוט בירושלמי, וכמו שכתב ג"כ הרמב"ם ז"ל בתשובה. וכן כתבו כל המחברים ז"ל, וכן כתב הר"ר אסמא"ל ז"ל וכו', שאסור לו לאדם להניחם בטעותם, לפי שנמצא מוסיפין על התורה ופירושה, ומצוה לכופן ולהוציא מלבם שאין זה הדבר אסור מעיקרו. ע"כ.

ומה שכתב בשם הרמב"ם, ראה בתשובת הרמב"ם (מהדורת מקיצי סימן שכ), "שמי שנוהג לפרוש מדבר המותר מחמת שסובר שהוא אסור, יצא מכלל הרבנים וכפר בתורה שבעל פה".

והובא בשו"ת פעולת צדיק (ח"ב סימן עו) שכל דבר שטעו באיסור והוא מותר מעיקרו, אסור לו להניחם בטעותם, לפי שנמצא מוסיפין על התורה ופירושה, ומצוה לכופן ולהוציא מלבן שאין זה הדבר אסור מעיקרו. עכ"ל. וכ"כ הרמב"ם (פי"א מאסורי ביאה). עכ"ד.

וכ"כ מהר"י אירגאס בשו"ת דברי יוסף (סי' מה), שכל דבר שטעו באיסור והוא מותר מעיקרו, אסור לו לאדם להניחם בטעותם, לפי שנמצא מוסיפים על

מושב בית דין הגדול של כל חכמי ישראל שהכריעו מה ההלכה.

ובס' מעשה איש (ח"ד עמ' קכא) הביא מהגר"ח קנייבסקי, שר' שאול ברזם שאל את החזו"א, שבביתם בחו"ל נהגו כבר לשמור על זמן רבינו תם, ואולי הוא מחוייב להמשיך את מנהג אבותיו, והשיב לו החזו"א: אין הלכה כר"ת. שהגר"א הביא ראיות ברורות שאין מה להשיב עליהם. ואינך זקוק אף להתרת נדרים. ופעם אחרת נשאל החזו"א, האם יש מקום להחמיר כשיטת רבינו תם בענין בין השמשות, והשיב החזו"א, שבדברים שמפריעים לסדרי החיים אין צריך להחמיר! [שם].

אלא דמ"ש שהראיות של הגר"א הם ברורות וכו', קצת צ"ע, דהא רוב הראשונים, עשרות עשרות ענקי עולם, ועד מרן הבית יוסף ס"ל כדעת ר"ת, ואטו כולם טעו בהלכה כל ימיהם. וכבר כתב מרן בהקדמת הבית יוסף, שאין בכוחינו להכריע בין הראשונים בראיות. וכל שכן נגד דעת רוב הראשונים. ומצינו לגדולי האחרונים גם אחרי הגר"א, וגם בדורות אחרונים, שכתבו שחובה קדושה להחמיר כשיטת רבינו תם לענין צאת הכוכבים. [והגר"א היה בוילנא שזמן ר"ת ניכר יותר מאשר באר"י, ואפ"ה חלק על ר"ת].

עוד הביאו (שם עמ' קלז), שפעם אחת נשאל החזו"א מבחור ישיבה האם להחמיר שלא לאכול מוצרי חלב עם אבקת חלב [פיי, חלב נכרין], והשיב לו החזו"א איש, בן תורה צריך להיות בריא.

אסור לעשות כן, שהוא איסור גדול שעל ידי זה עושים שישכח מהרבה אנשים דין התורה באותה המצוה, ושכחת דין אף שלא יבא לשום קלקול הוא איסור לאו, דהא אמר ר"ל במנחות (דף צט) כל המשכח דבר אחד מתלמודו עובר בלאו, ולרבינא בשני לאוין, ולרנב"י בג' לאוין.

וביש"ש (ב"ק פ"ד סי' ט) כתב, שלשנות את ההלכה אף לצורך גדול ואף כשיש חשש פיקוח נפש, אסור, משום שהוא ככופר בתורת משה. ולכן יש בזה איסור גמור וברור. הן מצד שכחת הדין. והן מצד שינוי הדין. [והיינו אף באוסר דבר המותר, זולת אם אירע מכשול לרבים].

ובכלל, בענין החומרות, יש לשקול בפלס דרכיו היכן באמת יותר ראוי ליתן לב להחמיר, והם בענינים שיש בהם חשש דאורייתא, וכל שכן ספק דאורייתא, וכמו בענין בשר חלק, וטלטול בשבת [פיי] גם ליוצאי אשכנז, והנחת תפילין דר"ת, ופאה נכרית, ועוד.

וכן בענין צאה"כ לר"ת, שכיון שדעת מרן ורוב הראשונים למעלה משלושים [וי"א שמצאו למעלה משבעים או שמונים ראשונים שכתבו כן], שסבירא להו כדעת רבינו תם בענין צאת הכוכבים, בודאי שכל ירא שמים צריך לחשוש לזה בדברים שהם מה"ת, כמו במוצאי שבת ובמוצאי יוהכ"פ, ולא מחמת מנהג העולם נשתנה הספק במציאות, שסו"ס הרי יש כאן מציאות של ספק, והרי לא היה כאן



עלין, שכולם עולין עמו בשוה מעיקרן, אינו פסול רק בקטימת שנים מהם, אבל בקטימת האמצעי אינו פסול. ואם כלה בב' עלין ונקטם א' מהן כשר. ע"ש.

[ובס' מגיד מישרים (פרשת אמור. ציין לדבריו בכשרות ד' המינים עמ' קנד) כתב בתו"ד: לולב סלקין עלין דיליה עד התיומת. ואית לולבים דשלמה תיומת דילהון בתלת עלין שוין קצת, ואית דשלמה תיומת דילהון בחד עלה בלחוד, ואינך תרי לתתא. ולעולם מציעאה עילא מן תרין, דמציעאה רמיזא לכתר, ואינך תרי לחכמה ובינה, ברזא דתלת עלין כחד מסדרין כח"ב זה אצל זה. ובאידך כתר לעילא חכמה ובינה לתתא, האי מהאי גיסא והאי מהאי גיסא, ואלו ואלו דברי אלהים חיים. ע"כ].

נחלק רק מקצת העלה העליון- ואיך הדין בנחלק ואינו ניכר

והריטב"א (סוכה לא:) נסתפק היאך הדין כשלא נחלקה רובו, ושמא אפי' בנחלק מיעוטו פסול. וכתב שלפי' חד פירושא, ראוי לחוש לפסול אפי' במיעוטו, כשהסדק לארכו שהוא מתרבה בכל שעה כשמנענעו, וכן חוששין בעלי הנפש, מיהו י"א שנחלקה התיומת הוא ברוב העלין. ע"כ. והגר"ז (סי' תרמה סעיף ט, י) כתב, שאם נחלקו רוב העלין ברוב ארכן, פסול, לפי שאינו הדר. ובעלה האמצעי הנקרא ראש הלולב, אם נחלק לשנים בכל ארכו, דהיינו מראשו עד השדרה, פסול. ופסולים אלו שבעלה העליון אינו משום הידור הלולב, אלא

אם הישיבה נותנת תחליף אחר במקום זה, אפשר להחמיר. ואחר שיצא השואל מן החדר, שאלו הנוכחים שם האם באמת מותר לאכול אבקת חלב, והשיב החזו"א שאפשר לאכול. וע' בחזו"א (יו"ד סי' מא סק"ד). ובפעם אחרת אמר, שבדברים של אוכל שיש בהם אבקת חלב יש להקל, אבל בממתקים לא.

לולב המסתיים בג' תיומות

לגבי לולב המסתיים בג' תיומות, הנה בהגהת ספר המנהגים קלויזנר (סי' מה אות ח) כתב, נראה כשיש ג' תיומות בלולב בכד אחד באמצע, אז הוא יותר טוב משנים או מד', כי כשיש ד', אז השנים האמצעיים היינו נחלקה התיומת, הר"ם. (סמ"ק).

ובביאור הלכה (תרמה ס"ו ד"ה רוב) הביא מהפרי מגדים, לגבי נקטם ראשו, שאם למעלה כלה הלולב בג' עלין, ונקטם הרוב מהן, דהיינו שנים, פסול, ומ"ש הרמ"א אם נקטם העלה העליון האמצעי, היינו אם כלה הלולב באחת, וגם המחבר מודה לזה. והעיר הביה"ל, שבד"מ מבואר דמה שמצייר הר"ן והמ"מ עלה עליון אמצעי, היינו ביש ג' עלים שכלה הלולב בהם, והעלה האמצעי שבו הוא העיקר, ואם נקטם פסול, ודין זה העתיק כאן ג"כ בשם המ"מ והר"ן, וא"כ מוכח להדיא אף לדידיה דהמ"מ והר"ן פליגי אדעה ראשונה, שלדעה ראשונה דוקא אם נקטמו שנים מהן, ולדידהו אפילו באמצעי לחוד. וראה מ"ש בזה בשו"ת בית דוד (סי' תמח) שלולב הכלה בג'

העלים שבראש הלולב האמצעיים, שהם כפולין, שכל העלים הם במחברים משדרתן, ואלו הם שתיים שהם ארבע, ומחברות עד למעלה. ואם נחלק עלה אחד מחבירו, עד שנראים כשתיים, והא רוב, פסול. ע"כ. וזה לפי הגאונים, ומבואר שהכל תלוי אם נראים כשתיים.

אך לכאור' בלא"ה יש לצרף בזה דעת רוב הראשונים וכמו שכתבו כמה ראשונים בדעת הרי"ף והרמב"ם עמודי ההוראה, שאינו פסול רק אם נחלקו רוב עלים ורוב כל עלה ועלה. [שוב הראוני בהליכות שלמה (עמ' קפא בארחות הלכה) שהגרש"ז אויערבך צייין לדברי הגר"ז הנ"ל].

ובפי' רבינו יהונתן (סוכה טו.) כתב, שאפי' להרי"ף שמחמיר נראה שלא יפסל [נחלק רב] העלה, אא"כ עביד כי המניק, שהוא כלי סופרין שאוחזין בו את הקונדריסין שלא יגבהו העלין שלהן. [וע"ש שיש מי שמפרש נחלקה התיומת, מאותו עלה שבין ב' עלין שבראש שעולין כלן למעלה מן השדרה, ונחלקה אותו עלה שדבוק בגוף השדרה בשוה, אע"פ שלא יגיע בשדרה, ובאותו מקום הוא דפסול אבל בכל עלה ועלה לא מיפסל, דלא יהא אלא ניטל עלה אחד דלא מיפסיל, כמו הדס וערבה שנשרו עליו, ואין זה ראייה גמורה, דאיכא הרבה פסולין בלולב שאין בהדס וערבה].

והח"א (קמט, י) כתב, שיש מחמירין יותר שאפי' לא נחלק רק מעט בסדק כל שהוא, פסול, שע"י הנענועים סופה

משום לקיחה תמה. וזה העלה שהוא עיקר הלולב שהאדם רואה אותו בתחלת השקפתו, ודרכו להיות כפול בכל הלולבין, ואם הוא חלוק לשנים, הרי ניכר ונראה שאינו תם ושלם במקום הסדק. ע"כ.

והח"א (קמט, י) כתב, שיש מחמירין יותר שאפי' לא נחלק רק מעט בסדק כל שהוא, פסול, שע"י הנענועים סופה ליסדק כולה, וכל העומד ליסדק כסדוק דמי. וראוי להחמיר אם אפשר. ודוקא שנסדק בענין שאינו נראה שנסדק. אבל אם נתרחב הסדק עד שנראה הסדק, זהו נסדק כהימנך, ואפי' לא נחלקה העליונה רק העלין שאצלה, אפילו במיעוט, פסול. ע"כ. ומשמע מדבריו שאפילו אם אינו ניכר, נחשב נחלקה התיומת ופסול.

ומדברי הגר"ז משמע לכאורה שאף אם העלה נחלק מדיבוקו, כל שאינו ניכר וחלוק לשנים, דהיינו שיש קצת רווח בין העלים, אין לפסול. [ובפרט אם הוא מטעם הדר, הרי לפעמים אינו ניכר כלל, רק על ידי שמחטט בין עלי הלולב, ובודק היטב אחרי העלה האמצעי אם ניתן להפרידו או שהוא עדיין דבוק. וע' בטור בשם הרי"ף שנחלקה התיומת היינו שנפתו מכנגד פניהם, ואם עדיין מחברים בגבן כשרים, ואם נחלק גם בגבן פסולים. ושם הוא ודאי ניכר]. וזה חידוש. וראה לעיל מה שהבאנו מהמשכנות יעקב (או"ח סי' קנח), ומה שכתבנו ע"ז שם.

וע"ע בצידה לדרך (מאמר ד' כלל שישי פרק ו) שכתב, נחלקה התיומת,

ובדברי הגר"ז הנ"ל מבואר שנחלקה התיומת לשי' המחמירים בעלה האמצעי, הוא מטעם לקיחה תמה. אולם לדעת רוב הראשונים דקאי על רוב העלים, הוא מטעם הדר. גם בקרית ספר (סוכה פ"ח) כתב, שלולב שנקטם ראשו, נסדק כהמניק, עקום, נפרצו עליו, פסולים מטעם הדר, וכן נחלקה התיומת נמי פסול דלאו הדר הוא. והמג"א (תרמה סק"ו) הביא מרבינו ירוחם, שכל הפסולים פסולים כל ז' מפני שאין לו הדר, חוץ מנסדק ונחלקה התיומת דפסולין משום לקיחה תמה, וכשרים בשני. ובחיי אדם (קמט, י) כתב שאף לסוברים דהיינו שנחלק העלה האמצעי, הוא מטעם הדר, דהוי כמי שניטל.

וכיום מצויים לולבים המובאים מעבר הירדן או מיריחו, שעליהם חופפת קליפה אדומה אשר היא מחברת את עלי הלולב, ואין להסיר קליפה זו, כדי לבדוק אם נחלקו העלים שבראש הלולב, שמסתמא העלים שבראש הלולב לא נחלקו כלל. וכמ"ש המאמר מרדכי (סי' תרמה סק"ד) וז"ל: דמ"ש הרמ"א שיש מחמירים לומר שאם נחלק העלה העליון האמצעי שעל השדרה מקרי נחלקה התיומת ופסול. הנה לרוב הפוסקים אין חשש איסור בזה. ונלע"ד שמאחר שמרן פסק כדברי הרי"ף והרמב"ם, אין חשש איסור בדבר, ואין להקפיד כל כך אפילו על צד חומרא. וכמה פעמים ראיתי שמפרידים את העלים העליונים זה מזה, כדי לבדוק אם נחלק העלה האמצעי, והרי לפירוש הגאונים אם

ליסדק כולה, וכל העומד ליסדק כסדוק דמי. וראוי להחמיר אם אפשר. ודוקא שנסדק בענין שאינו נראה שנסדק. אבל אם נתרבח הסדק עד שנראה הסדק, זהו נסדק כהימנך, ואפי' לא נחלקה העליונה רק העליון שאצלה, אפילו במיעוט, פסול. ע"כ. ומבואר מדברי שאפילו אם אינו ניכר, נחשב נחלקה התיומת ופסול.

וז"ל הגרעק"א בסו"ס דרוש וחידוש ח"ב (ונדפס כעת בחי' רע"א על הש"ס סוכה כט:): ומ"ש מעכ"ת, דבעינן שיהיה ניכר דנחלקה אם אוחזים בידו, כמ"ש המג"א (תרמח ס"ק טז) בשם המבי"ט. באמת המבי"ט כתב כן מסברא, דכיון דפסול מחמת הדר אם אינו ניכר לעין כשאוחזו בידו אלא ע"י שימת עין בדיוק, לא נפיק מכלל הדר, אבל נחלקה התיומת דמטעם חסר הוא, י"ל שאם נחלקה ממש ונראה בשימת עין בדיוק פסול, דלא מקרי תמה. אלא דע"י חגירת צפורן לא מפסיל. ובאמת תמוה לי מה דנקטי בפשיטות דנחלקה מדין חסר וכשר ביום טוב ב', כמ"ש המג"א (סתרמה סק"ו) והא מדברי התוס' (כט: ד"ה נקטם) משמע להדיא דניטלה התיומת פסול מטעם הדר, דגרע מנקטם, ובתירוצם האמצעי כתבו דס"ד דהוא הדר טפי מנקטם, משמע דאשמעינן דלא מקרי הדר ופסול ביום טוב ב', והרי אמרי' דנחלקה התיומת נעשה כמי שניטלה, משמע דחד דינא אית להו וחמיר ממש כמו נקטם, א"כ משמע דגם נחלקה מטעם הדר הוא, וצע"ג. עכ"ד.

שמדבק את שני העלים יחד, מיקרי שאינו נחלק וכשר לכתחלה. אלא שסיים דאולי יש לחוש שמא הלולב נסדק כהימנך או נחלקה תיומתו, וכיון שפסולים אלו הם בגדר מיעוט המצוי, היכא דאפשר לברר מבררינן. ועל כל פנים הקונה אסור לו להוריד את ה"קורא" של הלולב, משום איסור גזל, כיון שיש רבים שמהדרים אחרי לולב כזה וראוי ומהודר להם כך. ע"כ.

אלא יש לעיין, דמנלן שלא תועיל ה"קורא" גם לענין זה, דכמו שמועילה לענין נחלקה, להחשב כלא נחלקה, הכי נמי יתכן שתועיל לענין הימנך, ואמרינן שנחשב הכל כסתום. ובפרט אם הטעם הוא משום הדר, וכיון שהוא סגור כטבעו, אין כאן חשש של הדר. וגם מטעם לקיחה תמה, אפשר שאין לחוש בכה"ג. וצל"ע בזה.

אלא שבלא"ה בעיקר החששות בנסדק כהימנך הארכנו להלן, שיי"א שאין הפסול רק בשדרה או ברוב העלים.

ושו"ר בס' חוט שני (עמ' רעו, רעז) שכתב, שיסוד הפסול של לולב הנסדק כהימנך, הוא כמבואר ברמב"ם שנתרחקו שני סדקיו זה מזה עד שייראו כמו שנים, ולפי זה, אם אינו נראה כשנים, וכגון שבתוך התיומת יש קורא, אע"פ שאם לא היה שם קורא, היה נראה כמו הימנך קטן, נראה דשפיר דמי וכשר, דעכשיו שלא נראה כשנים אין בו פסול של הימנך, ועל כן אין להוריד את הקורא, וכל זמן

נפרדו העלים העליונים זה מזה מקרי נחלקה התיומת, ואצלינו יש לולבים שהם כלים בשני עלים למעלה, ודבוקים זה בזה ע"י דבר אדום, כמ"ש מרן בב"י, וע"י בדיקתם אחר העלה האמצעי אם נחלק גבו, הם מפרידים את שני העלים העליונים ופוסלים אותם. אלא יבדקו בראיה בעלמא, וכל שרואים שהם דבוקים ע"י דבר אדום, לא יגעו בו, כדי שלא יפרידו העלים הדבוקים, שמן הסתם לא נחלק העלה האמצעי, ואפילו אם נחלק, לא נחלק כי אם מעט. ופשוט. ע"כ.

ובמשנה הלכות (ח"ג סי' נט) העיר, שאדרבה מצוה מן המובחר לקחת דוקא לולב המחובר ע"י הקליפה האדומה כל העלין יחד, שאז נראה כעץ אחד, ואזי יוצא י"ח לכל הדעות. ואפשר דזה הוא מרומז ג"כ בקרא כפת חסר ו' שהוא אחד והבן, ודלא כאותן שנוטלין האי אדום מן הלולב, באומרם שהלולב יותר מהודר בלי האי אדום, ואדרבה לשיטת כמה פוסקים האי אדום הוא מעיקר הלולב שמחברו, ויש להזהיר על זה אפילו לאנשים בעלי תורה שטועים בזה. עכ"ד. וע"ש לשיטת הגאונים.

וכתב בקובץ מבית לוי (דיני לולב אות יב) שלולב הסגור בקורא, גם אם התיומת אינה מחוברת רק על ידי הקורא, כשר. בין אם מחזיקה את התיומת מבחוץ, ובין אם היא בין העלים. שהקורא הוא חיבור גמור, וכשר. שכן הוא דרך גידולו.

ובספר אשרי האיש (ח"ג עמ' קצח) כתב, שאם יש "קורא" בין שני עלים

ילפי' מתנופה, מ"מ אנו צריכין לקיים ד' הרמ"א. והגרי"ז מבריסק הקפיד לא לקחת לולב עם קורא, ושלא יהיה נסדק משהו, ושלא יהא הלולב עקום כלל, ולא יבש כלל עם מראה ברזין כעין יבש בראש התיומת. וי"ל שנהג כן לחומרא בעלמא ולעצמו לחוד. ויש בני תורה שמחמירים כן, וצריך לידע שזה רק חומרא ולא מעיקר הדין כלל.

ובקובץ מבית לוי (תשנ"ג). ענייני חג הסוכות עמ' צז) כתב, שמסתבר שאין לחוש בלולב הסגור בקורא להימנע, כיון שכך הוא הסוג של אותם לולבים, ונחשב לקיחה תמה. ואפי' במקום שהתיומת מחוברת י"א שאם הופרד מתחילת ברייתו כשר, ע' בפמ"ג (סי' תרמה מש"ז סק"ח), וכ"כ בתה"ד (סי' צט) לגבי נקבים שבאתרוג. וכן לגבי ניטלה פיטמתו יש מכשירים בכה"ג. וכ"כ בס' יבקש תורה (ד' המינים עמ' קנ).

גם למאי דסבירא להו לכמה מפוסקי הזמן, דהוי בגדר מיעוט המצוי ומבררין היכא דאפשר, ותפסו עיקר כשיטת המשכנות יעקב (יו"ד סימן יז. הו"ד בדרכי תשובה יו"ד סימן לט סק"ג) ששיעור מיעוט המצוי הוא עשרה אחוזים. וע' בבית אפרים (יו"ד סימן ו), ובשו"ת שבט הלוי (ח"ד סימן פא). וגם בשו"ת מנחת שלמה (סימן סג אות א) כתב, שטוב להתחשב במש"כ המשכנות יעקב מקרלין (חיו"ד סי' יז) דשיעור מיעוט המצוי הוא עשרה אחוז. וכתב, הנה מעכ"ת (הגאון ר' אפרים זלמן

שהקרא מונח שם ולא ניכר ההימנע הרי הוא כשר.

ובס' כשרות ארבעת המינים (עמ' קסה) כתב, שהלוקחים לולב סגור בקורא, אין להם לחוש שמא יש פתוח כהימנע תחת הקורא, שלהלכה הימנע הפוסל הוא רק בפתוח הרבה, ועוד שי"א שהימנע הוא רק ברוב העלים או בשדרה.

והסטייפלר זיע"א גער בתוקף באותם שעושים שאלה הלכתית בלולב המכוסה בקור"א על גבי התיומת ובין חודיו, שהרי החודים מחוברים וכשר לכתחלה גם ע"י חיבור קור"א. והורה שאפילו אם הקור"א היא בין העלים, והרי אם תיפול הקור"א ימצא שהם חלוקים כהימנע, אעפ"כ אין לחוש לזה, שהקור"א הוי חיבור. ודמי להדס שנקטם ראשו ועלתה בו תמרה שכשר. וגם החזון איש [ארח"ר עמ' רלח, קלט. וע"ש בעמ' רלה שהסטייפלר חשש לשי' הגאונים. בתוס' ב"ק צו. בלולב שנגמר בב' תיומות שנחלקו זמ"ז שפסול. ואעפ"כ היקל כאן].

ובתשובה"נ (ד, קנד) כתב, שאף שאם יוסר הקורא יתחלקו העלין, מ"מ עכשיו מחוברין הן, והוי מצוה מן המובחר, ולכן לא מצינו בפוס' שיעוררו להדר ולהסיר את הקורא ולבדוק אם נחלקה. שהקורא חלק מהלולב עצמו, ועיקר פסול נחלקו שנראה כשנים, וזה לא שייך כשיש קורא. ורק שלמנהג שצריך לכסס ולטרוף את העלים, אם הוא סגור בקורא א"א לכסס. ואף שלהגר"ח מבריסק זצ"ל א"צ רק הולכה והבאה ולא כסוס, דהא נענוע

גלעיני התירס ותחתיהם. ואף לאחר שבישלו את התירס אף שהתולעים שבו מתו, מכל מקום נשארים שם. ולכן יש לאכול את התירס רק אחרי שיפריד את הגלעינים מהקלח, ויבדקם היטב. וכן בתותים אין לאוכלם בלי בדיקה ושיטיפה הדק היטב. אבל פירות שאין דרכם להתליע אלא כשהם תלושים, אינם צריכים בדיקה. אבל האוכל פיסטוק חלבי, או בטנים, או גרעיני חמניות, או שקדים, מאחר ואין מצוי בהם הרבה מתולעים, אין צריך לבדוק כל בוטן ובוטן. וע"ע בילקו"י הלכות שעטנז (סי' רחצ סעיף ב) שבגדי נשים שמצוי בהם מיעוט המצוי שהוא קרוב למחצה חשש שעטנז, יש למוסרם לבדיקה במעבדה. ואכמ"ל בזה.

גם לבני אשכנז אם נחלק העלה העליון כשר ועוד יש להעיר בזה, בדעת הרמ"א גופיה, שנראה שגם הרמ"א מודה בעיקר הדין להכשיר בנפתח העלה האמצעי, ולא נתכוין להכריע להלכה לפסול. ובספר כשרות ארבעת המינים (עמ' קמג) כתב בשם המשנ"ב (ס"ק טז) שאם נחלק רובו של העלה העליון פסול. ע"כ. אך יש לדון בזה, שהרי י"א שגם לשיטת רש"י צריך שיתחלק עד השדרה, והשדרה עמו [וכ"ה במנהגים דבי מהר"ם, שנחלקו זע"ז ונסדקה השדר' עד העלין של מטה. עכ"ל. ובהגמ"י (פ"ח ה"ד) בשי"י רש"י כתבו ג"כ נחלקו זמ"ז ונסדקה השדרה עד העלים שלמטה, וכ"ד התוס' ורבו של הרא"ם], וי"א שצריך שיתחלק עכ"פ כולו, ומלבד

מרגליות בעל "בית אפרים" דקדק אחר כחא דהיתרא דעדיף, ושרש דבריו, שדין מיעוט המצוי שצריך לבדוק אחריו, כגון סירכות הריאה, הוא רק חומרא בעלמא מדרבנן, והיכא דתקון תקון, והבו דלא להוסיף עלה ללמוד מזה למקום אחר, ומזה התיר מעכ"ת בנ"ד שלא לבדוק אחר הראשים, מטעם ס"ס, וכת"ר האריך בזה להתיר, ולפע"ד לא מצאתי עדיין היתר ברור בזה שלא לבדוק וכו'. ע"ש. ויש שהורו שהוא ארבעה או שלשה אחוזים. ובשם הגר"צ אבא שאול אמרו שהוא שבעה עשר אחוזים.

ולדינא נקטינן לדינא להקל במיעוט המצוי עכ"פ עד 30 אחוז, כיון שמפורש בריב"ש בתשובה (סי' קצא) שעד קרוב למחצה נחשב מיעוט המצוי. והו"ד בב"י הלכות טריפות. וע"ע במשנה הלכות (חלק יג סימן קיג. ובחלק טז סימן ז, וסימן קלז), ובתשו"נ (ח"ה סי' רמא), ובבדיקת המזון כהלכה (עמ' קיח, קפא). וע"ע ברדב"ז (ח"ב סי' תשכג) בגדר מוחזק.

וראה בילקוט יוסף איסור והיתר (כרך ב עמוד ריא, רטו) מה שכתבנו בזה, ולכן אין לאכול תאנים יבשים קודם הבדיקה, אחר שמצוי בהם תולעים, [ואף לאחר שבודק ורואה שאין נראה שם תולעים, אם יניח התאנה במים כשהיא פתוחה, יראה שעל פני המים צפים כמה תולעים, ולכן צריך לבדוק היטב עד כמה שעין האדם רואה הדק היטב]. וכן בתירס קצת ישן מצוי בו מאד תולעים החבויים בין

האמצעי שעל השדרה "עד השדרה", מקרי נחלקה התיומת ופסול, והכי נוהגין. מיהו לכתחלה, מצוה מן המוכחר נוהגין ליטול לולב שלא נחלק העלה העליון כלל. ע"כ. ומ"ש הרמ"א בהגה, ש"נוהגין" לקחת לולב שלא נחלק כלל, הנה דבר זה לא מופיע בדרכי משה. וגם לא הובא לה מקור בדרכי משה. ואדרבה מפורש בדרכי משה שהמנהג לא כן אלא כדברי תרומת הדשן. אלא פשוט שהכוונה רק להידור מצוה, כמו שמפורש ברמ"א. וכ"ה בבכורי יעקב דלהלן. ופשוט. ונמצא שגם הרמ"א מודה שמעיקר הדין אין בזה חשש.

ובלקט יושר (ח"א עמ' קמו) כתב בשם רבו בעל תרוה"ד, שהורה הלכה למעשה, שאם לא נחלק העלה האמצעי לגמרי למטה מן העלין שבשדרה, כשר. ושכן הורו רבו ר' אהרן פלומיל, ושכן כתוב באור זרוע. ע"כ.

ובבכורי יעקב (סי' תרמה סק"י) כתב שהמיקל אפילו בנפתח רובו, לא הפסיד, שהרי האו"ז וסמ"ק ותה"ד שהם מגדולי חכמי אשכנז הכריעו להקל בזה, שאין נפסל בנחלק רובו עד שייחלק כולו, וגם כתבו שכן נוהגים, וגם הרמ"א כתב שכן נוהגים, מי יבא אחריהם להכריע כדברי הר"ן בלא ראיה.

ובספר לחם רב להגאון ר' שמואל בן יוסף מלובלין (בהל' לולב. נדפס בקובץ זכור לאברהם תשנ"ב עמ' קג) כתב ג"כ בסתם, שנחלקה התיומת היינו ברוב

דעת רוב הפוסקים דקאי על רוב העלים. (ובפרט אם אינו ניכר כלל שנחלק). וכן כמה ממחברי זמנינו החמירו בזה בסכינא חריפא, אך אין נראה כן. [ובשמחת ישראל עמ' פו כתב שגם לספרדים פסול אם נחלק רובו. וזה טעות. ומה שכתב מטעם סב"ל, לא ראה מ"ש בשו"ת יבי"א ובחזו"ע בשם גדולי הפוס', הרב גט פשוט, ומרן החיד"א, ועוד, דנקטינן שאם דעת מרן להכשיר סמכינן על כללו של הרב"ז וברוכי מברכינן].

והנה ז"ל הרמ"א בדרכי משה (סי' תרמה): ובתה"ד (סי' צו) כתב, דאנן נוהגים בנחלקה התיומת כפירוש רש"י בלשון א', שעלה האמצעי נחלק לשנים, ולא מיקרי נחלק אא"כ נחלק עד למטה מן העלין. ובאו"ז (ח"ב סי' שו) מיקל דבעינן שנחלקה השדרה ג"כ, והאו"ז סמך על פרש"י. וכן ראיתי אחד מן הגדולים שהיה נוהג להכשיר לולבין סדוקים בעלה אמצעית ברוחב אצבע ויותר. עכ"ל. מיהו במקום דאפשר למצוה מן המוכחר יהדר אחר אחד שלא נחלק כלל, כמ"ש הר"ן והמ"מ. מיהו המנהג כדברי תה"ד. ע"כ.

ומבואר מזה שהרמ"א לא פסק כלל כשי' רש"י, רק שסמך על דברי תרומת הדשן לענין המנהג. ותרומת הדשן עצמו כתב שהדבר אינו ברור בדעת רש"י, והביא דברי האו"ז שפסק כרש"י וס"ל שאינו פסול רק אם נחלק גם השדרה עצמה. ובזה יתפרש לשון הרמ"א בהגה: וי"מ לומר דאם נחלק העלה העליון

העלין, ודוקא שנחלק ג"כ רוב אורך כל עלה ועלה במקום שדבוקין העלין. ע"כ.

**נמצא** שגם תה"ד וגם הרמ"א לא באו בזה להכריע בין הראשונים, אלא רק לומר כיצד ראוי לנהוג לכתחלה. ויש לציין ג"כ למ"ש ר' יצחק מפוזנא (סי' קסג) שכל שהרמ"א לא סיים "והכי נהוג" [או וכן עיקר. או ואין לשנות], גם הוא מודה לעיקר ההלכה כדעת מרן. וכעין זה כתב בשאלת יעבץ (ח"א סי' עה), שגם הרב בעל המפה מסכים הולך בשיטת הרב"י ז"ל, ולא הביא בהגותו הדעת האחר, אלא לכבודו דמהרי"ל, ולחלוק כבוד למנהג במקום שנהגו כן, להודיע על מה שמכו, כמו שהוא מדרכו ז"ל בכמה מקומות, ואע"ג דאיהו לא ס"ל הכי. וידוע זה לרגיל בדבריו. ולכן כל שאפשר לא נעקור מהלכה מה שהוא מוכרח מהתלמוד ומוסכם מאבות העולם ראשי הפוסקים ואדיריהם. ע"כ. ודון מינה לנדון דידן. והארכנו בזה להלן בסי' תרמ"ו בדיני הדס שוטה. וראה עוד בביאור הגר"א, עש"ה. וסיים "שלא כ' בהגה דעת המחמירין רק לחומרא בעלמא, אבל לדינא אין להחמיר רק בנחלק רובו, וכמו שפשוט לד' הרשב"א ור"ן ומ"מ, ועל נחלק מקצתו [ולא רובו] אין להחמיר כלל". עכ"ל.

**ובחזו"א** (ר"ס קמה), כתב ע"ד הגר"א, שאין כוונתו להכריע כפרש"י, אחרי שדעת הרי"ף והרמב"ם והראב"ד והרמב"ן ובה"ג, דדוקא ברוב עלין, אלא

כונת הגר"א שאנו (בני אשכנז) שמחמירין לכתחלה כפרש"י, יש לחוש כפי שפי' הרשב"א והר"ן והמ"מ שהוא יותר נראה בפשט הענין מאשר פי' הסמ"ק והאו"ז, אבל במקום הדחק או דיעבד ודאי יש לברך עליו בנחלק רובו, שהרי כשר לדעת רוב הפוסקים, ולפי הסמ"ק והאור זרוע כשר אף לפרש"י, וגם לכתחלה כיון שאין מנהג לפוסלן בחלוקת רוב, וכמש"כ הרמ"א, נראה שאין לבטל המנהג ולהחמיר כפי' הרשב"א, אף שנראין דבריהן לפרש"י, מ"מ יש לסמוך המנהג ע"פ פי' הרי"ף וש"פ.

**וע"ע** באשל אברהם מבוטשאטש (סי' תרמה ס"ג) שכתב, לגבי תיומת של לולב שבראשו מחובר ובאמצע נפרד, דצ"ע בזה האם שייך רוב חיבור או כאצבע מכאן ומכאן חיבור כדי להכשיר. ע"כ.

**ויש** לעיין אם יש לולב נאה ומהודר בתארו ויופיו, אלא שהעלה האמצעי פתוח, האם יש להעדיפו על לולב שכולו סגור גם בעלה האמצעי, שהרי לדעת רוב הפוס' אין בזה חשש. וכן נראה להלכה לדעת מרן. אלא דאכתי הא איכא פוסלים (אע"פ שאין הלכה כן), ולכאורה עדיף מהידור מצוה.

**שוב** הראוני שכן כתב בספר אמת ליעקב קמינצקי (סי' תרמה הערה 571), כתב, שבלי ספק עדיף לולב קצר ודק שאינו פתוח כלל בעלה האמצעי, מלולב עבה וארוך נאה מהודר שפתוח קצת ראש העלה האמצעי. ע"כ.



שביום ב' של סוכות וכן בחול המועד, נראה שעדיף לקחת לולב נאה אע"פ שתיומתו פתוחה משהו, מאשר לקחת לולב סגור לגמרי. שהרי המג"א מכשיר נחלק לגמרי, ואף שהגרעק"א כתב שהתוס' חולקים, מ"מ בתוס' לא מצינו חומרא דנחלק משהו. עכ"ד.

בברכת התורה,

יצחק יוסף

הראשון לציון הרב הראשי לישראל

ונשיא הרבנות הראשית לישראל

ובספר חיים וברכה (אות קפג) כתב בשם המהרש"ם, שיש להכשיר בשאר ימים מטעם ספק ספיקא, שמא פסולו רק ביום הראשון, ושמא הלכה כהרמב"ם והרי"ץ גיאת ועוד דלא בעינן הדר רק ביום הראשון. ע"כ. ויש להוסיף עוד, שמא הלכה כרוב הראשונים וכ"נ דעת הרי"ף והרמב"ם וכ"נ דעת מרן, שנחלקה התיומת אינו פסול רק ברוב עלים ורוב כל עלה ועלה.

וע"ע בספר חוט שני (עמ' רעט),

הגאון רבי אלחנן יעקב דוד הכהן רבינוביץ שליט"א

ראש כולל "מעדני השלחן"

מח"ס "מועדי קדשך", ושא"ס, ירושלים

## אימתי נעילת שערי שמים מיום כיפור. ונשיאת כפים בנעילה

א. בשו"ע או"ח (סימן תרכ"ג סעיף ב') זמן תפילת נעילה, כשהחמה בראש האילנות, כדי שישלים אותה סמוך לשקיעת החמה. וצריך שליח ציבור לקצר בסליחות ופסוקים שבאמצע התפילה, וגם אין לו למשוך בתפלת נעילה כל תיבה ותיבה, כדרך שמושך בשאר תפלות, כדי שיגמור קודם שקיעת החמה (עכ"ל).

ב. אבל הר"ן (שם) כתב דמדברי הרי"ף נראה שהלכה כרב בירושלמי (שם), דתפלת נעילה צריכה להיות בלילה, דמאי נעילה, נעילת שערי שמים, ובגמרא התפילה הוי עיקר הנעילה (ב"ח שם ד"ה ואיכא).

וכן הוא ברוקח (סימן רי"ז) וז"ל: איתא בתוספתא "יום הכיפורים מכפר עם חשיכה" לכך תפילת נעילה בלילה כ"רב" דאמר תפילת נעילה פוטרת תפלה של ערבית (הובא ביפה ללב חלק ט' סימן תרכ"ג ס"ק א').

ג. והב"ח, אחרי שמביא דבריהם כתב, ולענין הלכה נראה, אע"ג דהרמב"ם, וכמה גדולים אחרים, שהובאו בהגהות מיימונית (הלכות תפילה פרק ג' הלכה ה'), ובמרדכי (יומא פרק ח' סימן תשכ"ז), והם הרוב, סבירא להו דגמרא תפילת נעילה צריך להיות בעוד היום גדול – מ"מ גדול המנהג בכל ישראל, שנהגו כרב, שגומרין התפלה בלילה, וכדאי לסמוך עליהם, שלא לבטל המנהג. אכן בזה צריך להזהר מאוד, להתחיל בעוד שהחמה בראש האילנות (עכ"ד הב"ח).

ובבית יוסף (שם) הביא שכן דעת הרא"ש (יומא פרק ח' סימן כ') בשם רבינו מאיר, דתפילת נעילה הוא רק ביום, דבירושלמי (תענית פרק ד' הלכה א') נחלקו בזה רב ורבי יוחנן, רב סובר שתפלת נעילה בלילה "נעילת שערי שמים", ורב יוחנן חולק עליו, וסובר שאין תפילת נעילה אלא ביום, והכוונה על נעילת שערי ההיכל. ורב ורבי יוחנן, הלכה כרבי יוחנן.

וכן נראה דעת הרמב"ם (הלכות תפילה פרק א' הלכה ז', ופרק ג' הלכה ב'), ומהר"ם מרוטנברג (הובא בר"ן, יומא פרק ח' דף ו' ע"ב), ובמרדכי (יומא פרק ח' סימן תשכ"ז), הגהות מיימונית (הלכות תפלה פרק ג' ס"ק ה').

ומתפלל לין אותה סמוך לנעילת שערי שמים, שנועלים אותם בגמר התפלות.

ואע"פ שהעיקר כסברא הראשונה, מ"מ עכשיו שנוהגין כסברא האחרונה, אין למחות בידם, ומ"מ צריכין להתחיל בעוד היום גדול, וגם יזהרו לומר חרוז "היום יפנה" קודם ערב שמש, דאל"כ דואר דובר שקרים לפני ה' (עכ"ל בעל התניא).

והמטה אפרים (סימן תרכ"ג סעיף ב') כתב, זמן תפלת נעילה הוא כשהחמה בראש אילנות, והמנהג ביותר שהתחלה תהיה על כל פנים ביום ממש, וממשיכין התפלה לתוך הלילה. וכתב (שם סעיף ה') שראוי למהר ולהתחיל על כל פנים קודם שקיעת החמה - באופן שיגמרו אותה בכניסת הלילה.

וכתב (שם סעיף ז') וכשמגיע בפיוט לחרוז "היום יפנה", אז אם כבר הגיע חשכת לילה, לא יאמר "יפנה", אלא יאמר "היום פנה, השמש בא ופנה", ואם עדיין לא יצא כוכבים, יש לומר "היום יפנה" (עכ"ל).

וכן הוא בחיי אדם (כלל קמ"ה סעיף ל"ו) זמן תפלת נעילה כשהחמה בראש האילנות, כדי שישלים אותה עם צאת הכוכבים, ועכשיו נוהגין שממשיכין התפלה גם בלילה (עכ"ל), וכ"ה בבאר היטב (סימן תרכ"ג ס"ק א'), יפה ללב (חלק ט' שם).

וכ"כ קיצור שלחן ערוך (סימן קל"ג סעיף כ"ד) זמן תפלת נעילה הוא,

ובט"ז (שם ס"ק א') סובר גם כן, וז"ל: כתב הב"ח, עכשיו שנוהגין שממשיכין התפילה גם בלילה, אין למחות בידן, אך צריך לזהר להתחיל בעוד היום גדול, וגם יאמר חרוז "היום יפנה" קודם ערב שמש, דאל"כ דובר שקרים לפני ה' (עכ"ל).

גם המג"א הביא מקודם דברי הסוברים שתפלת נעילה ביום, וסיים, והטור פסק כרב, דהיינו נעילת שערי שמים אפילו בלילה, אלא שהתחלה תהיה בסמוך לשקיעת החמה, שהוא שיעור השמש בראש אילנות, ויסיימו אותה עם צאת הכוכבים, וכבר נהגו בכל הקהילות כדעת הטור, ותמיהני על הרמ"א שלא הביא דעת הטור, מאחר שהמנהג כן (עכ"ד המג"א).

ד. וכ"ה בשו"ע בעל התניא (שם סעיף ב'-ד') שהביא בתחילה לשון השו"ע (הנ"ל), דהתחלת זמן תפלת נעילה, כשהחמה בראש האילנות, דהיינו קרוב להתחלת השקיעה, ונמשך זמנה עד סמוך לצאת הכוכבים, לפיכך צריך הש"ץ לקצר בסליחות ופיוטים, כדי שיגמור קודם צאת כוכבים.

אבל יש אומרים, שיכולין להאריך ולהמשיך בתפלת נעילה גם בלילה, ואע"פ שהוא אחרי נעילת שערי ההיכל, לפי שלא תקנו כלל להתפלל תפלה זו בעת נעילת שערי ההיכל, ומה שנקרא תפלת נעילה, היינו לפי שמתפללין אותה בסוף היום, והיא גמר תפלות של היום,

היום. רק יאמרו "היום פנה, השמש בא ופנה" (מטה אפרים, קיצור שלחן ערוך, הובא לעיל ס"ק ד').

ו. ונחלקן הפוסקים גם על נשיאת כפיים בנעילה, כשהוא כבר לילה, הגם שנשיאת כפיים אתקיש לעבודה (רמב"ם הלכות תפלה ונשיאת כפיים, פרק ט"ו הלכה י"ד) שהוא ביום (הגהות מיימונית הלכות תפלה פרק ג' ס"ק ה'), ולכן יש אומרים שגם בנעילה אם כבר לילה, אין נושאים כפיים, עכ"ז יש הרבה פוסקים שסוברים שגם כשודאי לילה, מותר לכהן לעלות לדוכן בתפילת נעילה, ואבארם אחת על אחת כיד ה' הטובה עלי.

ז. בשו"ע או"ח (סימן תרכ"ג סעיף ה') ונושאים כפיים בנעילה, והוא דברי המשנה (תענית דף כ"ו ע"א) והובא בטור. אבל הרמ"א כתב, והמנהג במדינות אלו שלא לישא כפיים, וכונת הרמ"א למנהג פולין (מאורי אור, חלק בן נון דף קס"ה ע"א).

אמנם לעיל (סימן קכ"ח סעיף מ"ד) כתב הרמ"א, ויש מקומות שנושאים בו כפיים בנעילה (עכ"ל).

וכ"כ שו"ת מהר"ם מינץ (סימן י"ב) שכהן עולה שחרית מוסף ונעילה, לדוכן. והשו"ת חתם סופר (או"ח סימן כ"ב) הוסיף על זה, כמנהג כהני אשכנז, וכתב ומעשים בכל יום שמברכים באשכנז בנשיאת כפיים שחרית מוסף ונעילה, ואין פוצה פה, ונכון הוא מדינא (עכ"ל). וכמובן שהם מיירי כשהוא עדיין יום.

כשהחמה היא בראש האילנות, כדי שישלים אותה עם צאת הכוכבים. ולפעמים נמשכת קצת בתוך הלילה, ואפילו הכי אומרים "חתמנו", לפי שאין הדין מסתלק, עד שיגמרו ישראל את סדריהם למטה.

והחרוז "היום יפנה", אם יצאו הכוכבים, לא יאמר כן, משום דהוי דובר שקרים. אלא יאמר, "היום פנה, השמש בא ופנה".

גם המשנה ברורה (סימן תרכ"ג ס"ק ב') הסביר מקודם דברי השו"ע, שישלים סמוך לשקיעת החמה, היינו מעט זמן קודם צאת הכוכבים.

ויש אומרים (ב"ח, ומובא גם במגן אברהם ושאר אחרונים, שער הציון ס"ק ג') שיכולין להאריך ולהמשיך בתפלת נעילה גם בלילה.

ואע"פ שהעיקר כסברא הראשונה, מ"מ עכשיו שנוהגין כסברא אחרונה, אין למחות בידן (עכ"ל המ"ב).

וכן דעת הגה"ק ממונקאטש (נמוקי או"ח סימן תרכ"ג סעיף ה', דרכי חיים ושלום סימן תש"ס) דיש להמשיך נעילה עד הלילה, אפילו מתחילין מבעוד יום, ולסמוך לכתחילה על מאן דאמר דתפילת נעילה בלילה.

ה. היוצא מכל זה, שיש נוהגין כסברא אחרונה, שתפלת נעילה מותר להתפלל בלילה, ואין למחות בידם, רק לא יכולים לומר "היום יפנה" אחרי שפנה

ח. ובדרכי משה (סימן תרכ"ג סעיף ה') הביא מהרי"ל (הלכות יום הכפורים סימן י') דאפילו אם איחר עם תפילת נעילה עד הלילה, נושאים כפיים, דאברים ופדרים מקרבן תמיד, היו נשרפים בלילה (ברכות דף כ"א ע"ב).

אבל הרמ"א סיים (שם) ואנו נוהגים שלא לשאת כפיים בנעילה בכלל (היינו אפילו שגומרים מבעוד יום) וכ"כ מנהגים (ר"א טירנא, מנהג יום הכפורים עמוד קי"ז).

וז"ל מג"א (שם ס"ק ג') אפילו איחר עד הלילה, נושאים כפיים (מהרי"ל, ד"מ), ולכתחילה אם הזמן קצר, יאמרו הפיוטים אחר התפילה, כדי שיהא נשיאת כפיים ביום (הגהת מיימונית סוף שביתת העשור ד"ה צריך).

והבאר שבע (סוטה דף ל"ז ע"ב ד"ה ואיתקיש) כתב דיש לבטל המנהג שנשיאת כפיים בלילה (עכ"ד המג"א), הובא בכף החיים (סימן תרכ"ג ס"ק כ"ב).

והפמ"ג (אשל אברהם שם ס"ק ג') הבין מדברי המג"א, שנשיאת כפיים ליכא בלילה, ובין השמשות צ"ע. ואנו אין נושאים כפיים בנעילה אפילו מבעוד יום (עכ"ל).

והכף החיים (שם, ולעיל סימן קכ"ח ס"ק רנ"ה, וסימן קכ"ט ס"ק ב') הביא עוד פוסקים שסוברים כן, שאין נשיאת כפיים בלילה, ה"ה: פרי חדש (סימן קכ"ט ס"ק א'), כנסת הגדולה (שם בהגהת ב"י ס"ק מ"א, וס"ק ס"ד, ושיירי

כנסת הגדולה סימן תרכ"ג בהגהת ב"י ס"ק ג') וכתב ומנהגי לכוין תפילת הנעילה בכדי שיהיה שהות לברך ברכת כהנים, קודם צאת הכוכבים, (הובא בשלמי ציבור דיני ברכת כהנים ס"ק ו', וחולק עליו, הובא להלן ס"ק י"ד), יד אפרים (סימן קכ"ט בהגהת הטור).

וכן הוא בבאר היטב (סימן תרכ"ג ס"ק א'), מטה אפרים (סימן תרכ"ג סעיף ז') חיי אדם (כלל קמ"ה סעיף ל"ז), שו"ת ראשית ביכורי קציר (תשובות חכמי איטליא, הובא בנמוקי או"ח סימן תרכ"ג סעיף ה'). שו"ת זרע אמת (הספרדי חלק ג' סימן ס"ב), וכתב הנמוקי או"ח (שם) שכן המנהג אצלו, על פי זקנו בעל בני יששכר, שאין נשיאת כפיים בנעילה.

ט. וטעם המנהג שאין נשיאת כפיים בנעילה, אפילו ביום, כתב הלבוש (החור סימן תרכ"ג סעיף ה') וז"ל: ואין אנו נוהגין לעלות לדוכן כלל בנעילה, וטעמא משום שלעולם אנו מסיימין אותה בלילה, ואין עבודה בלילה (עכ"ל).

ואליה רבה (שם סעיף ג' ס"ק ג') הוסיף על זה, וז"ל: נראה אף שאירע שסיימו בו, אין נושאים כפיים, כיון דאינו שכיח כלל.

וכ"כ מטה אפרים (שם סעיף ז') דאין הכהנים נושאים כפיהם, רק הש"ץ אומר "אלקינו ואלקי אבותינו ברכנו בברכה" וכו', ואף שכבר הוא לילה, אומרים זה, ויש מקומות שנושאים הכהנים כפיים בנעילה, אם הוא עדיין יום. ובמדינתנו

ללילה, והא גופא הגורם שמפסיקין בפיוטים בתוך התפלה קבוע – ולולא זאת היו נושאים בתפלה, דהלא גמ' ערוכה (יומא דף פ"ז ע"ב) דנעילה ביום הכיפורים נושאים כפיהם (עכ"ד).

י. אמנם מדברי המג"א בתחילת דבריו שכתב "אפילו איחר עד הלילה נושאים כפיים (מהרי"ל, ד"מ)". לכאורה אפשר לדייק, שהמג"א הבין שדעת הרמ"א בדרכי משה כהמהרי"ל, "אפילו איחר עד הלילה נושאים כפיים". ומה שסיים הרמ"א בד"מ "ואנו נוהגים שלא לשאת כפיים בנעילה בכלל", הוא לאו משום שנמשך התפלה בלילה, רק סובר שאין לזה קשר לזה. רק היות שמנהגנו לא לישא כפיים בנעילה, אין הבדל בין יום או לילה.

וטעמו אפשר לומר שסובר כהגר"א, דבביאור הגר"א על דברי הרמ"א (סימן תרכ"ג סעיף ה' ס"ק ה'), שאין נשיאת כפיים בנעילה, כתב וז"ל: שאף בשחרית אין נושאים כפיים, ועיין סימן קכ"ח סעיף מ"ד בהג"ה (עכ"ל).

והמשנה ברורה הסביר דבריו (בשער הציון ס"ק י"ב) וז"ל: והגר"א כתב טעם אחר (למה אין נשיאות כפיים בנעילה) שהוא כמו שחרית, וגם כן הלא לא נהגו לישא כפיים (בחזן לארץ), וציין לעיין בסימן קכ"ח (סעיף מ"ד) ושם כתב הרמ"א, שיש מקומות שנושאים כפיים בנעילה, שמע מינה דמקומות מקומות יש (עכ"ל).

אין נוהגים כן (לישא כפיים בנעילה), לפי שמסיימין בלילה, ואין עבודה בלילה, ומביא דברי אליה רבה (הנ"ל).

וכ"כ שו"ע בעל התניא (שם סעיף ח') נושאים כפיים בנעילה, ולפי שנשיאת כפיים הוקשה לעבודה (רמב"ם הלכות תפילה וברכת כהנים פרק ט"ו הלכה ד'). ועבודה אינה אלא ביום (הגהות מיימונית הלכות תפילה פרק ג' ס"ק ה') לפיכך צריך הש"ץ למהר בתפילת נעילה, ולדלג הסליחות אם אין שהות ביום, בענין שתהא נשיאת כפיים ביום, קודם צאת הכוכבים.

אבל במדינות אלו אין נוהגין כן, אלא אין הכהנים עולין לדוכן כלל בנעילה, לפי שמאריכין בסליחות ופזמונים עד הלילה, ואין נשיאת כפיים בלילה (עכ"ל).

וז"ל משנה ברורה (שם ס"ק ט') על דברי הרמ"א, והמנהג במדינות אלו שלא לישא כפיו, אפילו אם הוא עדיין בודאי יום (פמ"ג הנ"ל), מפני שכמה פעמים נמשך סיום התפלה עד הלילה, לפיכך נהגו שלא לישא כפיים בשום פעם (עכ"ל).

וכן כתב ערוך השלחן (סימן תרכ"ג סעיף ז') וז"ל: ומדינא נושאים הכהנים כפיהם בנעילה, אך המנהג במדינות אלו שלא לישא כפיהם, ונכון הוא, משום דעל פי רוב מסיימין בלילה, ואין דוכן בלילה.

וכן כתב מאורי אור (חלק בן נון דף קס"ה ע"ב) דמנהג פולין (שלא נושאים כפיים בנעילה) נמשך, כיון שסמוך

שערי שמים, והוא בלילה, וכמו שכתב הט"ז (סימן תרכ"ג ס"ק א') שמנהגינו כן הוא על פי דעת רב, שתפלת נעילה אפילו בלילה, והוא סברת הטור (הובא לעיל ס"ק ג').

וכיון דזמנה דנעילה בלילה אליבא דרב, דכוותיה קיי"ל, הא על כרחך גם הנשיאות כפיים בלילה.

ולכן דעת המהרי"ל נכונה בעיני, והכי מסתברא, ואחרי שדן בהסבר דבריו, סיים: "כוונתי בעז"ה לדעת הגדול (המהרי"ל) ז"ל לטעמו ממש, והחזקנוהו בתבלין ומלח, ויפה עשה הכהן המברך, והמתברך, ואומרין לו עלה והצלחה (עכ"ל).

וחזר על דבריו פעמיים, בספרו מור וקציעה, בסימן קכ"ט כתב, עיין מה שכתבתי בסימן תרכ"ג, דאפילו בלילה נושאים כפיהם.

ובסימן תרכ"ג כתב, ובמהרי"ל פסק שיכולין כהנים לישא כפיהם בלילה בנעילה, עיין שאילת יעב"ץ (סימן נ"א) שהחזקתי דבריו במלח ותבלין (עכ"ל).

גם החיד"א בברכי יוסף (או"ח סימן קכ"ט ס"ק א') אחרי שמביא דברי באר שבע (סוטה דף ל"ז ע"ב ד"ה ואיתקש), ופרי חדש (סימן קכ"ט ס"ק א'), שאוסרים (הובא לעיל ס"ק ו'). כתב, ודע דיש מבוכה בפוסקים בענין זה. וסיים החיד"א, וראיתי בספר שאילת יעב"ץ (סימן נ"א) יצא לישע להליץ בעד גדול מהרי"ל,

יא. היוצא מכל זה, שיש לנו ב' טעמים למה אין נשיאת כפיים בנעילה, טעם הלבוש ודעימיה "משום שלעולם אנו מסיימים אותה בלילה, ואין עבודה בלילה", וטעמו של הגר"א, דתפלת נעילה הוא כמו שחרית, ולא כמו תפלת מוסף. ויתכן לומר שהמג"א הבין כך בדברי הרמ"א בדרכי משה, שזה טעמו.

ויש נפקא מיניה לדינא בין הטעמים, דלטעמו של הגר"א שאיתקש לשחרית, ולפי זה הא תינח בכל העולם שאין נשיאת כפיים בשחרית, הוא הדין בנעילה.

אבל בירושלים עיה"ק, המנהג שנשיאת כפיים כל יום ויום, ובכל שחרית נושאים כפיים, לפי זה להגר"א יצטרכו לשאת כפיים גם בנעילה. משא"כ לטעמו של הלבוש ודעימיה גם בירושלים הדין כן.

יב. נחזור לראשונות, לדברי מהרי"ל (הלכות יום הכיפורים סימן י')

שהביא הרמ"א בדרכי משה (סימן תרכ"ג סעיף ה) דאפילו אם איחר עם תפלת נעילה עד הלילה, נושאים כפיים, דאברים ופדרים מקרבן תמיד היו נשרפים בלילה (הובא לעיל ס"ק ח').

ובשאילת יעב"ץ (סימן נ"א) נשאל על מה סומכין האשכנזים שנושאים כפיים בנעילה, אפילו בלילה, על פי המהרי"ל (הנ"ל).

והסביר וז"ל: נראה טעמיה דהמהרי"ל משום דאנן קיי"ל כשיטת רב (בירושלמי תענית פרק ד' הלכה א') דס"ל נעילת

מוצאי יום הכיפורים, נטפלת גם היא לעיצומו של יום המכפר.

וכל שכן תפילת נעילה, המאחרת שערי שמים פתוחים.

ועוד דין הוא שתהא ביום קדוש זה נשיאות כפיים שלוש פעמים, כמו שלוש תפילות, וכשם שתפילת ערבית, אשר היא כנגד אכילת אברים ופדרים היא בלילה, אע"פ שהיא מקובלת מתוקנת מאת יעקב בעל הרחמים, כך לא יקשה אם נאריך תפילת נעילה, ותהיה נשיאת כפיים בלילה, וקורא אני על זה (תהלים קל"ט, י"ב) "ולילה כיום יאיר".

ובפרט שכבר נתבטל הקטגוריית מבלילה, עד ראשון לחשבון עונות (טור או"ח סימן תקפ"א, והוא מדברי מדרש רבא ויקרא פרשה ל' ס"ק ז').

ואלמלא ישראל קדושים לא כן נהגו (להמשיך בלילה), היה נראה דעדיף טפי להמשיך הנשיאות כפיים עד הלילה, להאיר פנים של רצון, פנים של לילה ביום, דבקדשים הלילה הולך אחר היום (חולין דף פ"ג ע"א), והוא פשוט, כפי מקומו ושעתו.

וכ"כ הרב קארו (הב"י) בשם בעל תרומת הדשן (סימן רע"ח) דנמצא בנימוקים שבמוצאי יום הכיפורים, אין הדין והבימה מסתלקת, עד שישלימו ישראל סדריהם (עכ"ל).

יד. גם בשלמי ציבור (דיני ברכת כהנים ס"ק ו') אחרי שמביא דברי שיירי כנסת הגדולה (סימן תרכ"ג בהגהת ב"י

דשרי לשאת כפיים בנעילה בלילה, וסמכו עליה באשכנז.

וכ"כ בברכי יוסף (סימן תרכ"ג ס"ק ב'), וז"ל: יש נוהגים שמאריכים בנעילה, ונושאים כפיים בלילה, ויש להם למה שיסמכו, הרב שאילת יעב"ץ (סימן נ"א), ונסתייע שם מדברי מהרי"ל, הובא בשלמי ציבור.

יג. והבט וראה לשונו הבדולח של שו"ת באר עשק (סימן צ"ח) וז"ל: אם הכהנים נושאים את כפיהם ביום הכיפורים, כששהו להתפלל תפילת נעילה עד הלילה, אמינא דאם כפי הדין, ואם כפי הסוד, מותר גמור הוא.

וכתב הריא"ז, הביאו בעל שלטי הגיבורים ז"ל, דתפילת נעילה סמוך לשקיעת החמה מתפללים אותה, ופעמים שמאריכין אותה עד הלילה, שאם רצו להתפלל תפילת נעילה בלילה מתפללין (עכ"ל), אם כן לא אכפת לן אע"פ שהיא לילה.

ועוד אמינא, דתפילת נעילה נטפל לקדושת היום אפילו בלילה, מעין מה שכתב הרב בעל מעבר יבק, להפסיק בערב ראש חודש מבעוד יום, כדי לחשוב כ"ו שעות כמספר שם הוי', שעה אחת מבעוד יום לתענית, ושעה אחת בלילה אחר התענית.

ובדומה לזה כתב הרמ"ע זצוק"ל, במספר תפלות יום הכפורים, העולים למנין עשר תפלות, עם תפלת ערבית



ס"ק ג') בשם הרב באר שבע (סוטה דף ל"ז ע"ב ד"ה ואיתקש) האוסרים נשיאת כפיים בנעילה, סיים, ומצאתי בספר באר עשק (סימן צ"ח) דאם בדיעבד נמשכה הנעילה עד הלילה, הכהנים נושאים את כפיהם.

וכתב בשם הרמ"ע מפאנו ז"ל, וז"ל: לא יקשה אם נאריך תפילת נעילה עד הלילה, ותהיה נשיאת כפיים בלילה, וקורא אני על זה (תהלים קל"ט, י"ב) "ולילה כיום יאיר" ובפרט שכבר נתבטל הקטיגורייא מבלילה, עד ראשון לחשבון עונות (טור או"ח תקפ"א, והוא מדברי מדרש רבה ויקרא פרשה ל' ס"ק ז') שהיה נראה דעדיף טפי להמשיך נשיאת כפיים עד הלילה, להאיר פנים של רצון, של לילה כיום, עכ"ל, והנאני.

וכ"כ יפה ללב (חלק ב' סימן תרכ"ג ס"ק א) וז"ל: נושאים כפיים בנעילה, אפילו אם נתאחזה עד הלילה, כמו שכתב באר היטב (סימן תרכ"ג ס"ק ג') בשם מהרי"ל, וכן הוא המנהג, וחולק על האחרונים דיש לבטל המנהג. דשאני תפילת נעילה של יום הכיפורים, כי לילה כיום יאיר (תהלים קל"ט, י"ב), ורבו הדיעות בפוסקים ובקבלה, דבנעילה נושאים כפיים אפילו שאיחזה עד הלילה אף לכתחילה (הובא בקצה המטה על מטה אפרים סימן תרכ"ג סעיף ז' ס"ק ח').

והיפה ללב כתבו ג"כ בחלק א' (סימן קכ"ט ס"ק א'), וז"ל: הרב שלמי ציבור (דף קמ"ב) כתב בשם הרמ"ע מפאנו ז"ל,

וז"ל: לא יקשה אם נאריך תפילת נעילה עד הלילה, ותהיה נשיאת כפיים בלילה, וקורא אני על זה (תהלים קל"ט, י"ב) "ולילה כיום יאיר", ובפרט שכבר נתבטל הקטיגורייא מבלילה, עד ראשון לחשבון עונות (טור או"ח סימן תקפ"א, והוא מדברי המדרש רבא ויקרא פרשה ל' ס"ק ז') היה נראה דעדיף טפי להמשיך נשיאת כפיים עד הלילה, להאיר פנים של רצון, של לילה כיום (עכ"ל).

וסיים היפה ללב וז"ל: וערב לו, ישמח לבי גם אני, כי ביטל המעוררים, שרודפים אחרי השליח ציבור, שימהר בעבור זה (עכ"ל).

וכ"כ חסד לאלפים (הלכות נשיאת כפיים סעיף י"ח) שטוב לכוין להתפלל תפילת נעילה, באופן שיהא שהות לומר נשיאת כפיים קודם צאת הכוכבים.

ומ"מ אם נמשכה עד הלילה, נושאים כפיהם, ויש להם על מה שיסמוכו (עכ"ל).

טו. והמהרש"ם (דעת תורה או"ח סימן תרכ"ג סעיף ה'), ושו"ת מהרש"ם חלק א' סימן קנ"ח) הביא גליון הש"ס (לבעל שואל ומשיב וגיסו זצ"ל), על הירושלמי (תענית פרק ד' הלכה א') שפסק שמותר לישא כפיים בנעילה בלילה, הובא בקצה המטה (על מטה אפרים סימן תרכ"ג סעיף ז' ס"ק ח').

והקצה המטה (שם) הביא הגהות בית לוי (שבנועם מגדים החדש) שכן המנהג היה אצל הרה"ק מזידיטשוב זי"ע.

הרבה אחרי זמן ר"ת, גם עלינו לדוכן, וקבלנו ממנו, יישר כח כהנים, יישר כח כהנים, זיע"א.

יז. והנה הבה נסכם כל הנכתב עד כאן, יש לנו מחלוקת אם תפלת נעילה מותר להמשיך בלילה או לא.

ואפילו לאלו שמתירים תפילת נעילה בלילה, יש עוד מחלוקת, האם נשיאת כפיים בלילה, או לא. ויש פוסקים שסוברים שאין נשיאת כפיים בנעילה, כיון דעל פי רוב נמשך עד הלילה.

יח. וכשנסכם הדברים, מי סובר שנעילה מותר בלילה, הם רובא דרובא של הפוסקים, דגם אלו שאוסרים נשיאת כפיים בלילה, גם הם מתירים נעילה בלילה, ואביאם בקצרה.

א) הפוסקים שסוברים "תפילת נעילה זמנה בלילה", או ש"מותר להיות בלילה", או ש"רק בדיעבד מותר בלילה", ה"ה: רב (בגמ' ירושלמי), ר"ן, רוקח (הובא לעיל ס"ק ב'), הריא"ז שהובא בשלטי גיבורים, תרומת הדשן (הובא לעיל ס"ק ג'), טור, ב"ח, ט"ז, מג"א (הובא לעיל ס"ק ג'), מעבר יבק, הרמ"ע מפאנו, באר עשק (הובא לעיל ס"ק י"ג). שו"ע בעל התניא, מטה אפרים, חיי אדם, באר היטב, יפה ללב, קיצור שו"ע, משנה ברורה, הגה"ק ממונקאטש זי"ע (הובא לעיל ס"ק ד').

ב) הפוסקים שסוברים ש"לא נושאים כפיים בלילה", ה"ה: הגהות מיימוניות, באר שבע, מג"א, סמ"ג, פרי חדש, כנסת

ובנמוקי או"ח (סימן תרכ"ג סעיף ה') כתב שבספר מכת בכורות, מהגה"ק בעל משנת חסידים (בכת"י שהיה בבית עקד של הגה"ק ממונקאטש זי"ע) שמשיג על שו"ת ראשית ביכורי קציר (תשובות חכמי איטליא) שסובר, לא לישא כפיים בנעילה, כשודאי לילה, וסובר המשנת חסידים שנושאים כפיים אפילו שהוא לילה (ודעת הגה"ק ממונקאטש זי"ע, ראה לעיל ס"ק ח').

טז. והכף החיים (סימן קכ"ט ס"ק ב') אחרי שמביא ב' השיטות בזה, סיים, ועל כן כיון שיש פלוגתא בזה, לכתחילה יש לזהר להשלים תפלת נעילה עם שקיעת החמה (וכמו שכתב מרן (המחבר) בסימן תרכ"ג סעיף ב'), ובדיעבד אם נמשכה עד הלילה, ורוצים לעשות נשיאת כפיים, יש להם על מה שיסמכו (עכ"ל).

וכתבו ג"כ בהלכות יום כיפור (סימן תרכ"ג ס"ק כ"ב) וז"ל: ולענין דינא כבר כתבנו לעיל (סימן קכ"ט ס"ק ב'), וסימן קכ"ח ס"ק רנ"ה) דבדיעבד אם נמשכה (תפילת נעילה) עד הלילה, ורוצים לעשות נשיאת כפיים, יש להם על מי שיסמכו (עכ"ל).

ומדי דברו בו, זכור אזכרנו, שרביה"ק בעל חוקי חיים זי"ע, הורה לי לפני ט"ל שנים (י"א אב תשל"ו) לישא כפיים בנעילה, אפילו שהוא כבר ודאי לילה, לסמוך על הפוסקים שמביא הכף החיים (הנ"ל). (ואמר, "היום פנה, השמש פנה"), וכך עשיתי כל השנים, וגם השנים האחרונות לימי חייו, שברכת כהנים היה

לפני הקב"ה, רבש"ע כתוב בתורתך (דברים י', י"ז) "אשר לא ישא פנים, ולא יקח שוחד" והלא אתה נושא פנים לישראל, דכתיב (במדבר ו', כ"ו) "ישא ה' פניו אליך".

אמר להם (הקב"ה למלאכים) וכי לא אשא פנים לישראל, שכתבתי להם בתורה (דברים ח', י') "ואכלת ושבעת, וברכת את ה' אלקיך" (שיברכו ברכת המזון אחרי שאכלו כדי שביעה), והם מדקדקין על עצמם, עד כזית, ועד ביצה. (עכ"ל).

וזה אפשר לומר ג"כ לענינינו, אם מחמירים וצמים יותר מהזמן הראשון, ורוצים לצאת כל השיטות שכבר ודאי לילה, או שגם אח"כ לא גומרים עוד התפלה, וממשיכים לצום, זה מליצת זכות גדולה, שהקב"ה כביכול אומר למלאכים, תראו בני, אני אמרתי (ויקרא כ"ג, כ"ו) "אך בעשור לחודש הזה יום הכיפור הוא, מקרא קודש יהיה לכם, ועניתם את נפשותיכם" והם מחמירים, שצמים יותר, ברור שאני אשא להם פנים, להתברך בשנה טובה ומתוקה, אכ"ר.

כ. דבר נוסף מרויחים, דנפסק בשו"ע (או"ח סימן תרכ"ג סעיף ו') וז"ל: בסוף הסליחות (של נעילה) אומרים שבע פעמים "ה' הוא האלקים", ופעם אחת "שמע ישראל", וג' פעמים "ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד", ותוקעים תשר"ת.

והטעם הביא הבית יוסף (סימן תרכ"ד) דברי סמ"ג (לאוין ס"ט) שהוא

הגדולה, יד אפרים, באר היטב, מטה אפרים, חיי אדם, שו"ת ראשית ביכורי קציר, שו"ת זרע אמת, בני יששכר (הובא לעיל ס"ק ח'), לבוש, אליה רבה, שו"ע בעל התניא, משנה ברורה, ערוך השלחן, מאורי אור (הובא לעיל ס"ק ט').

ג) הפוסקים שסוברים ש"בנעילה נושאים כפיים בלילה, לכתחילה", או "רק בדיעבד", ה"ה: מהרי"ל (הובא לעיל ס"ק ח', וס"ק י"ב), דרכי משה (כהבנת המג"א), (הובא לעיל ס"ק י'), שאילת יעב"ץ, ברכי יוסף (הובא לעיל ס"ק י"ב), באר עשק (הובא לעיל ס"ק י"ג), שלמי ציבור, יפה ללב, חסד לאלפים (הובא לעיל ס"ק י"ד), גליון הש"ס, שו"ת מהרש"ם, הגה"ק מזידטשוב, משנת חסידים (הובא לעיל ס"ק ט"ו), כף החיים, חוקי חיים (הובא לעיל ס"ק ט"ז).

יט. והנה אלו שנוהגים שמאריכים בנעילה, ולא גומרים בזמן הראשון (בארץ ישראל הזמן הראשון הוא 35 דקות אחרי השקיעה), ומחכים חמשים דקות, או שבעים ושתים דקות שהוא ר"ת, או תשעים ושש דקות (מנהג בריסק). או אלו שגם אז לא גמרו, ומחכים עוד יותר. עליהם אפשר לומר שמרויחים שני דברים.

ואקדים דברי הגמ' (ברכות דף כ' ע"ב) דרש רב עזירא, זימנין אמר לה משמיה דרבי אמי, וזמנין אמר לה משמיה דרבי יוסי (לפעמים אמר זאת רבי עזירא משמו של רב אמי, ולפעמים אמר זאת משמו של רב אסי), אמרו מלאכי השרת

ולכן כיון שבשעת תפילת נעילה עדיין שכינה שרויה בינינו, וכל זמן שלא תוקעים בשופר, לא מסתלקת השכינה למעלה, לכן מאריכים בתפלת נעילה, אפילו שהוא ודאי לילה לכל הדעות, דכל מה שיכולים להאריך שהשכינה תהיה בינינו, למה נתפלל מוקדם ולסלקה.

כא. דזה ברור, שיום הכיפורים לא ננעל, לפני שגומרים התפלה, אפילו שהוא כבר לילה, כמו שהביא הב"י (סימן תרכ"ג דף שכ"ז ע"א) דברי התרומת הדשן (סימן רע"ח) דנמצא בנימוקים, במוצאי יום הכיפורים אין הדין והבימה מסתלקת, עד שישלימו ישראל סדריהם.

וכן הוא בלבוש (החור סימן תרכ"ג סעיף ה') וז"ל: במקום "כתבינו" אומרים "וחתמינו", ואע"פ שלילה היא, והחתימה כבר עברה, בטוחים אנו שאין הדין והחתימה מסתלק למעלה, עד שישלימו ישראל סדריהם למטה (עכ"ל).

וכן הוא בשו"ת באר עשק (סימן צ"ח) תפילת נעילה מאחרת שערי שמים פתוחים (הובא לעיל ס"ק י"ג).

וכ"כ קיצור שלחן ערוך (סימן קל"ג סעיף כ"ד) לפעמים נמשכת (תפילת נעילה) קצת בתוך הלילה, ואפילו הכי, אומרים "חתמינו", לפי שאין הדין מסתלק עד שיגמרו ישראל את סדריהם למטה (הובא לעיל ס"ק ד').

וכיון שאין הדין והחתימה מסתלק למעלה, שפיר מאריכים בתפלה זו מה

מקור דין זה, וז"ל: ומיד תוקעין משום דכתיב (תהלים מ"ז, ו') עלה אלקים בתרועה, והסמ"ק (סימן רכ"א בהגהות ס"ק ה') כתב וז"ל: בליל מוצאי יום הכפורים שרגילין לומר "ה' הוא אלקים" שבע פעמים, יש אומרים אותו קודם תקיעה, ויש אומרים אותו אחר תקיעה, וכן נראה, שהרי הוא אומר אותו לסימן סילוק שכינה, שמסתלקת ועולה עד רקיע שביעי, וכתיב עלה אלקים בתרועה, אלמא לאחר תקיעת שופר הוי העלאה והסילוק (עכ"ל).

ויותר מבואר בלבוש (החור סימן תרכ"ג סעיף ה') וז"ל: ונוהגין לומר שמע ישראל, ואח"כ אומר ג' פעמים בשכמל"ו, ה' מלך ה' מלך ה' ימלוך, ואומרים ה' הוא האלקים שבעה פעמים, ללוות השכינה שתעלה ותסלק עכשיו לעלות למעלה משבעה רקיעים, כיון שכבר גמרו ישראל את תפילתן, כי בשעת התפילה היתה השכינה שרויה בינינו, ועכשיו תעלה למקומה, ואחר שאמרו "ה' הוא האלקים" אומרים קדיש שלם, ותוקעין תקיעה אחת, שהוא סימן לסילוק שכינה שמסתלקת ועולה עד לרקיע, כמו שהיה במתן תורה, דכתיב (שמות י"ט, י"ג) במשך היובל המה יעלו בהר, וכתיב (תהלים מ"ז, ו'), עלה אלקים בתרועה. (הובא דבריו בשו"ע בעל התניא שם סימן תרכ"ג סעיף י', י"ד, ומ"ב שם ס"ק י"א, י"ב), והט"ז (שם ס"ק ב') כתב שזה טעם המובחר לתקיעה זו.

יותר, בשביל שהשכינה בינינו, וגם שיש זמן נוסף להתפלל "ותיטב לנו החתימה". ובזה יובן שבסוף הסליחות של נעילה הקטע האחרון הוא "שערי שמים פתח, ואוצרך הטוב לנו תפתח", וצריך ביאור דהרי מתחילים הסליחות "פתח לנו שער, בעת נעילת שער", למה בסוף הסליחות מבקשים "שערי שמים פתח".

כב. ובזה הרווחנו טעם לשבח, למה אומרים בתפלת מעריב שהיא תיכף ומיד אחרי תפילת נעילה "סלח לנו אבינו כי חטאנו, מחל לנו מלכנו כי פשענו", הרי ה' סלח ביום כיפור זה את כל עונתינו, ולא הספיקו עוד לעשות שום עוונות, וא"כ מה היא הבקשה, ועוד מוסיפים להכות באגרופ על החזה על זה.

רק אנו מבקשים סלח לנו, ומכים באגרופ, על מה שגמרנו נעילה, ותקענו בשופר, וגרמנו לסלק השכינה למעלה, והגם שמוכרחים לסיים ולנהוג כך, אבל מ"מ צריכים לבקש סליחה ומחילה על זה, שגרמנו לסילוק שכינה מישראל, והוא רחום יכפר עון.

רק מלכותא דארעא, כעין מלכותא דרקיע (ברכות דף נ"ח ע"א), ורואים מנהג העולם, למי שיש לו חנות, ובא אחד לקנות בשעה שרוצה לסגור חנותו, מקבל אותו, ובאמצע שההוא עוד בחנות, מתחיל כבר בעל החנות להתעסק עם סגירת הדלתות הגדולות, בכוונה להשאיר רק פתח קטן שיוכלו לצאת.

ולכן כיון שמתפללים כבר נעילה כשהוא ודאי לילה לכל הדעות, רוצים כבר בשמים לסגור הדלתות הגדולות,

הגאון רבי יום טוב זנגר שליט"א

רב בית הכנסת תלמידי ישיבת פוניבז' (צעירים)

ורב שכונת האדמו"ר מצאנז והסביבה ב"ב

מח"ס מעדני יו"ט ח"ה

## לולב שאינו שלו שנתערב בין הלולים שלו

רמב"ם הל' לולב פ"ז ה"ז, ומגיד משנה שם, ושו"ת הרשב"א ח"א סי' תקל"ה), אלא דיש מחלוקת אם בזה שעבר על כל תוסף, לא י"ח, דמצד אחד הרמב"ם ומגיד משנה ס"ל שלא י"ח, אבל בשו"ת הרשב"א הנ"ל וכן משמעות הטור (סי' תרנ"א) בשיטת תוס' דשפיר י"ח (וע"ע בזה בכפות תמרים בסוכה ל"א:).

שיטת המנ"ח דאסור ליטול ב' לולים מזה"כ אמנם המנ"ח (מצוה שכ"ד סק"ג) הוכיח מתוס' בסוטה (י"ח. ד"ה כתבה) ומעוד כמה ראשונים, שאם התורה כתבה לשון יחיד, הרי זה לעיכובא אפילו אם אין איסור של כל תוסף, וכיון דכתיב בתורה "ולקחתם לכם פרי עץ הדר" – היינו אתרוג אחד, "וכפת תמרים" חסר וי"ו – היינו לולב אחד, אבל המנ"ח הוסיף שאם אחד מהלולים הוא פסול, אין חסרון לקחת ב' לולים, והרא"י מהא דשנינו בגיטין (פ"ו:) שנים ששלחו שני גיטין ונתערבו, נותן שניהם לזה ושניהם לזה, והוסיף שכ"כ גם הטו"א. אבל הקולא של המנ"ח לא מהני בנד"ד, כיון שאינו יודע אם אחד משני הלולים הוא

מעשה שהיה בבית הרב בערב סוכות אחה"צ, כשרצה לאגוד הלולב שלו ושל בניו, ומצא שבמקום ארבע לולים שקנה לעצמו ולבניו, היו לו חמש לולים, וסיבת הדבר משום שבימים לפני סוכות הרבה אנשים באו עם הרבה לולים (זה עם שלש עשרה לולים, וזה עם עשר לולים, שלקחו מהמוכר כדי שהרב יבחר להם מספר לולים שהם צריכים), וכנראה אחד מהשואלים שכח אחד מהלולים אצל הרב, וכיון שבי"ט ראשון בעינן "לכם", ויש ספק על כל אחד מהלולים שמא אינו של הרב, הסתפקו מה ניתן לעשות כדי לקיים מצות ד' מינים בלולים הללו.

האם עובר על כל תוסף כשנוטל ב' לולים והנה הדבר הפשוט ביותר הוא שיקיים את המצוה בשני לולים מתוך החמשה, דממ"נ אחד מהם הוא שלו, וגם יאמר לכל אחד מבניו שמקנה לו שני הלולים שיברכו עליהם, אלא דיש כאן חשש של כל תוסף, דיתכן ששניהם הם שלו, והרי מבואר בראשונים שאם לקח שני לולים עובר משום כל תוסף (ע'

פסול, וממילא אינו יכול לקחת שניהם ביחד מחשש של בל תוסיף (וע' במ"ב סי' תרנ"א סקנ"ח שהביא בשם הב"י דאפילו אם אינו מכוון בהדיא לשם מצות לולב, ג"כ אסור וע"ש בבה"ל).

שיטת הפמ"ג שהנוטל ב' לולבים יקיים המצוה שנית בלי ברכה

והנה אע"פ שכמה ראשונים חולקים על הרמב"ם ודעימי', וס"ל דגם כששני הלולבים כשרים אינו עובר על בל תוסיף, משום שבתוספת אותו המין אין לפסול (ע' ראב"ד הל' לולב פ"ז ה"ז, והרא"ש בסוכה פ"ג סי' י"ד, וע"ע בטור"א בר"ה כ"ז:), אבל להלכה כ' הבכורי יעקב (סי' תרנ"א סקמ"ז) בשם הפמ"ג שאם לקח שני לולבים, יחזור לקיים את המצוה כדינו בלא ברכה.

האם יש עצה שיקיים המצוה באחד מהלולבים ואח"כ בלולב השני

אבל עדיין יש עצה שיקיים את המצוה באחד מהלולבים, ומיד אח"כ יקיים את המצוה בלולב אחר, דבכה"ג אין איסור של בל תוסיף, וממ"נ יקיים את המצוה, או בלולב הראשון, או בלולב השני. והנה מפורסם שהמהרי"ט אלגזי נסתפק (בספרו קהלת יעקב ח"א אות ס' סי' רל"ג דף ע"ט) מה הדין אם נתערב אתרוג של ערלה שאינו ראוי לאכילה, באתרוג כשר הראוי לאכילה, ואינו יודע איזה מהם האתרוג הכשר, האם י"ח אם יטול שניהם בזה אחר זה, דלכאורה ממ"נ י"ח בהאתרוג הכשר שבהם אע"פ שאינו יודע איזה מהם הוא האתרוג הכשר, דהרי סו"ס

קמי שמיא גליא איזה מהם הוא הכשר והראוי לאכילה, וכמו שנקטו הפוסקים לגבי תפילין של רש"י ושל ר"ת, דכיון דפליגי בסדר הפרשיות, יניח את שניהם וי"ח ממ"נ.

וכמו"כ נפסק בשו"ע בהל' גיטין (אהע"ז סי' קכ"ט סי"ט) דכשיש צורך ליתן שני גיטין לאשתו משום ספק היאך לכתוב השמות, לא יתן לה שניהם בב"א אלא בזה אחר זה (אמנם ע"ש בפת"ש סקנ"ה בשם הנו"ב שהק' דבשעת הנתינה אינו מבורר איזה מהם הוא הגט הכשר, והרי קיי"ל דבדאורייתא אין ברירה, ולכן כ' הנו"ב שהוא נוהג לסדר הגט הראשון ואינו מגלה כלל לבעל ולאשה ולעדים שיש ספק בגט זה, ואח"כ כשהבעל כבר נתן הגט לאשתו, אז אומר לבעל שצריך גט אחר משום שהי' טעות בגט הראשון, וממילא כשמסדר הגט השני, הבעל נותן לה הגט הזה ג"כ בדעה מוחלטת, ובזה אין חשש ברירה, אבל ע' בשו"ת עונג יום טוב סי' קס"ו מש"כ לבאר דלפעמים אין בנתינת שני גיטין חסרון של ברירה כלל). מאידך גיסא אפשר באתרוג גרע טפי, דכיון דבעינן שיהי' ראוי לאכילה, והרי מדאורייתא אסור לאכול שניהם מספק כיון דאיכבע איסורא, א"כ אין האתרוגים נחשבים ראויים לאכילה, ולמסקנא נקט המהרי"ט אלגזי דאינו י"ח כשאתרוג של ערלה נתערב באתרוג כשר (וע"ע אריכות בזה במעדני יו"ט ח"ה סי' קי"ג). לפ"ז י"ל דכיון שבלולב לא שייך האי חסרון של אתרוג שאינו ראוי לאכילה, א"כ יכול

דאורייתא כלל י"א - לפ"ז רק משום שיש גזה"כ למעט גזול אינו י"ח, משום שהוא פסול בעצמותו, והוי כאילו נוטל עץ בעלמא, ואין כאן לקיחה הניכרת כיון דלקיחת הגזול לאו לקיחת לולב היא, משא"כ בלי גזה"כ, אם הפסול הוא רק מדין מהבב"ע, שפיר נחשב כלקיחה הניכרת דלקיחת שניהם נחשבים כלקיחה, אלא שבאחד מהם שהוא גזול אינו עולה לרצון לפני השי"ת ולכן אינו י"ח בו, אבל אין זה מגרע מהלולב השני ע"ש).

האם יכול לברך כשנוטל שני לולבים זה אחר זה

עוד יש לדון מדין הפסק, דהרי על הצד שהלולב שיטול ביום הראשון של סוכות אינו שלו, ואינו מקיים את המצוה בנטילתו, א"כ הפסיק בין הברכה לנטילת הלולב שלו ע"י נטילת הלולב שאינו שלו, והרי שנינו בעירובין (ג.) דאם שני בהמות יצאו מהדיר בעשירי, וקראן עשירי, עשירי ואחד עשר מעורבין זה בזה, ופרש"י דחד מיניהו מעשר בהמה ואידך שלמים, ומה בין שלמים למעשר, שהשלמים טעונים סמיכה, ונסכים, ותנופת חזה ושוק, ונפדין במומן, ותמורתן קריבה, משא"כ במעשר בהמה, והשתא דקראן בבת אחת, ולא ידע הי עשירי גמור, והי אחד עשר שנקרא עשירי, בעי תרויהו תנופת חזה ושוק וסמיכה (ונסכים יביא נסכי קרבן אחד על תנאי) ולא יברך על התנופה ועל הסמיכה דלא ליהוי ברכה לבטלה. הרי מבואר ברש"י דאם בירך על התנופה והסמיכה, והניף ב' בהמות, וכלפי שמיא גליא

לקיים המצוה באחד מהלולבים, ואח"כ בלולב השני, וי"ח ממה נפשך.

חידוש הגר"י ענגיל זצ"ל שאינו י"ח בלולב שאינו ניכר

אבל הגר"י ענגיל זצ"ל בציונים לתורה (סי' כ"ז) חידש שאינו י"ח גם בכה"ג, דהרי שנינו בסוכה (ל"ה.) ת"ר פרי עץ הדר, עץ שטעם עזו ופריו שוה, הוי אומר זה אתרוג, ואימא פלפלין וכו' משום דלא אפשר, היכא נעביד, ננקוט חדא (פרש"י גרעין אחד), לא מינכרא לקיחתה (פרש"י מתוך קוטנה).

הרי מבואר ד"ולקחתכם לכם" דכתיב בד' מינים בעינן לקיחה הניכרת, ולפ"ז כ' שם שאם יש לו ב' לולבים מעורבים, אחד שלו ואחד גזול, אפילו אם יקחם בזה אחר זה לא י"ח, ואע"פ שבין שניהם יש ודאי לקיחת לולב כשר, מ"מ אין זה נחשב כניכר כיון שלקיחת הלולב הכשר אינה ניכרת בפנ"ע (וע"ש שכתב דלפי חידושו יש ליישב קושיית תוס' בריש לולב הגזול, למה צריך פסוק למעט לולב הגזול, תיפול"ל דהוי מהבב"ע, אבל לפי הנ"ל י"ל דנ"מ באופן שלולב הגזול נתערב בלולב שלו ולקח שניהם, דהרי המנ"ח ס"ל שהפסול של מהבב"ע אינו דומה לשאר פסולים, דבשאר הפסולים נחשב כאילו לא קיים המצוה כלל, משא"כ במהבב"ע דשפיר נחשב שעשה מעשה המצוה, אלא שמעשהו אינו מתקבל ברצון כיון שבא בעבירה, ואין קטיגור נעשה סניגור, ולכן אינו י"ח - וע"ע בלקח טוב כלל י"ב סק"ג ובאתוון



והראשונה שהניף אינה טעונה תנופה, נחשב כהפסק בין הברכה למצוה אע"פ שלא הפסיק בדיבור בכלל. לפ"ז נימא הכי גם בנד"ד, דכיון שאינו יי"ח ביו"ט ראשון בנטילת לולב שאינו שלו, א"כ על הצד שהלולב הראשון שיטול אינו שלו, הרי זה הפסק בין הברכה לקיום המצוה.

קושי' על הפסק של הגר"ח מבריסק זצ"ל בענין שני אתרוגים

אלא דלפ"ז יש לתמוה על הפסק המפורסם של מרן הגר"ח מבריסק זצ"ל במי שהי' לו ב' אתרוגים, אחד מא"י ודאי כשר, והשני מקורפו שהי' מהודר יותר אבל ספק פסול, ופסק שיברך על האתרוג המהודר שהוא ספק פסול ואח"כ יטול האתרוג שהוא ודאי כשר, דעל הצד שהאתרוג המהודר הוא כשר, בירך על אתרוג מהודר, ואילו אם הוא פסול, לא קיים מצוה באתרוג המהודר אלא באתרוג מא"י שלקח אח"כ. במקראי קודש (סוכות ח"ב סי' ט') הקשה דברש"י בעירובין (ג.) הנ"ל מבואר דתנופה וסמיכה על המעשר בהמה שא"צ תנופה וסמיכה, הוי הפסק בין הברכה לתנופה וסמיכה על השלמים, וא"כ גם הכא יש בזה משום הפסק אם לקח אתרוג הפסול בין הברכה לנטילת אתרוג הכשר.

שיטת המ"ב בענין הפסק במעשה בין הברכה לקיום המצוה או האכילה

והנה בשיטת המ"ב בענין הפסק בין הברכה לקיום המצוה או אכילת הפרי, מצאנו בכמה מקומות דס"ל דאינו הפסק בדיעבד, דהרי פסק לגבי תפילין (סי' ל"ד סק"י) דירא שמים שמניח תפילין של רש"י ושל ר"ת ואינו יודע לכוון המקום להניח שניהם יחד, יברך על אחד מהם ואח"כ יניח האחרים על סמך ברכה ראשונה שבירך.

וכן פסק בהל' ק"ש (סי' ס"ו סקמ"ד) דמי שנזדמנו לו טלית ותפילין בין גאולה לתפלה, יניח התפילין כיון שיש להם שייכות לק"ש ותפלה, אבל לא יברך

והניף אתרוגים שהניף אינה טעונה תנופה, נחשב כהפסק בין הברכה למצוה אע"פ שלא הפסיק בדיבור בכלל. לפ"ז נימא הכי גם בנד"ד, דכיון שאינו יי"ח ביו"ט ראשון בנטילת לולב שאינו שלו, א"כ על הצד שהלולב הראשון שיטול אינו שלו, הרי זה הפסק בין הברכה לקיום המצוה.

קושי' על הפסק של הגר"ח מבריסק זצ"ל בענין שני אתרוגים

אלא דלפ"ז יש לתמוה על הפסק המפורסם של מרן הגר"ח מבריסק זצ"ל במי שהי' לו ב' אתרוגים, אחד מא"י ודאי כשר, והשני מקורפו שהי' מהודר יותר אבל ספק פסול, ופסק שיברך על האתרוג המהודר שהוא ספק פסול ואח"כ יטול האתרוג שהוא ודאי כשר, דעל הצד שהאתרוג המהודר הוא כשר, בירך על אתרוג מהודר, ואילו אם הוא פסול, לא קיים מצוה באתרוג המהודר אלא באתרוג מא"י שלקח אח"כ. במקראי קודש (סוכות ח"ב סי' ט') הקשה דברש"י בעירובין (ג.) הנ"ל מבואר דתנופה וסמיכה על המעשר בהמה שא"צ תנופה וסמיכה, הוי הפסק בין הברכה לתנופה וסמיכה על השלמים, וא"כ גם הכא יש בזה משום הפסק אם לקח אתרוג הפסול בין הברכה לנטילת אתרוג הכשר.

וע"ש שהביא תי' בשם מרן הגר"י זצ"ל ומרן הגריש"א זצ"ל (וכן תי' בשו"ת ציץ אליעזר ח"ו סי' ל"ט סק"י, והוסיף שהגר"י אברמסקי זצ"ל הסכים לכך) דבלולב נוסח הברכה הוא על נטילת לולב, והרי הוא נוטלו מיד בלי הפסק,

דהתם אינו עושה מעשה רק שומע, ואע"ג דבשו"ע (סי' תק"צ ס"ח) מצאנו דשמיעת קול שופר שלא ע"פ הסדר הוי הפסק, אבל לא מצאנו ששמיעה תחשב כהפסק בין הברכה להמצוה.

הרי מבואר דלכתחילה בודאי אינו יכול לברך על אחד מהלולים כשאינו יודע שהוא שלו, דשמא אינו שלו, ונמצא שהפסיק בין הברכה לנטילת הלולב שלו, וכו"ע מודו דלכתחילה אסור, אלא דפליגי אם הוא לעיכובא.

נטילת לולב חבירו שלא מדעתו

שנינו בפסחים (ד:): ניחא ליה לאינש דלעביד מצוה בממוניה, וא"כ למה אינו יכול לצאת ידי חובתו בלולב של חבירו בלי לקבל רשות ממנו, ותי' המ"ב (סי' תרמ"ט סק"ג) עפ"מ ש"כ הרמ"א שם דביום הראשון לא מהני האי סברא, דהא בעינן "לכם" שיהא שלו ממש, והסבירו האחרונים דאם נעשה "שלו", א"כ בשעת קיום המצוה אינו ממנו של הבעלים הראשונים, וממילא אינו נכלל בסברת ניחא ליה לאינש... בממוניה, דבשעת קיום המצוה אינו ממנו, ואע"ג שיכול ליטלו במתנה ע"מ להחמיר, כ' השעה"צ (סקכ"ט) בשם הפמ"ג דלא אמרינן דניחא ליה שחבירו יטול לולבו במתנה על מנת להחזיר.

האם שייך ביטול ברוב בדבר שבממונו

עוד יש להסתפק דאפשר הלולב שאינו שלו בטל ברוב שאר הלולים, אבל בשו"ת ערוגת הבושם (או"ח סי'

עליהם, משא"כ בטלית דלא יתעטף בה, והסביר המ"ב טעם הדבר דאם יתעטף בטלית, יהי' מוכרח לעמוד בשתיקה בלי להתחיל שמו"ע והוי השתיקה הפסק, וק' למה לא כ' דמעשה העיטוף הוי הפסק בין גאולה לתפלה, אלא מוכח דס"ל דמעשה בעלמא אינה נחשבת כהפסק. אבל יש מקום לדחות אם נאמר דלגבי האיסור להפסיק בין גאולה לתפלה, אין נ"מ בין מעשה לשהייה בשתיקה, וחדא מיניהו נקט.

וכן פסק בהל' בציעת הפת (סי' קס"ז סקע"ט) לגבי מי שמברך ברכת המוציא וגם מוציא אחרים ידי חובתם, דלפי הט"ז אינו כדאי שהבוצע יחלק לכל אחד חלקו לפני שהוא טועם בעצמו, משום שאינם רשאים לטעום עד שיטעום הוא תחלה, וא"כ נחשב חלוקת הפת כהפסק בין הברכה לאכילה וזה אסור לכתחילה. עכ"פ מבואר מדבריו דס"ל דאינו הפסק בדיעבד (ומה שק"ק ע"ז ממש"כ המ"ב בהל' קידוש סי' רע"א סקפ"ב, ע' בשש"כ ח"ב סי' מ"ח סקע"ה מש"כ בזה).

עוד כ' המ"ב (סי' ר"ט סק"ח) שאם בירך בפה"ג וחשב שיש יין בכוסו, ואחרי שהתחיל לשתותו הרגיש שהוא מים, יכול לשתות יין על סמך ברכתו, ושתיית המים לא מקרי הפסק כיון שלא הפסיק בדבור.

ועוד מצאנו בענין תקיעת שופר, דהמ"ב (סי' תקפ"ח סק"ט) ושעה"צ שם (סקט"ז) נקט דשמיעת קול שופר שאינו יי"ח בשמיעתו, אינה נחשבת כהפסק בין הברכה לתקיעת שופר, אבל יש לדחות

חו"מ סי' ש"ס ס"א), והביא ראיי' ליסוד זה מתוס' במעילה (כ"א:), דשנינו התם האומר פרוטה בכיס זה הקדש, כיון שהוציא הפרוטה הראשונה מעל, והקשה תוס' דליבטל פרוטה של הקדש ברובא, ומקושיית תוס' הוכיח הבכור"י דאע"פ דקיי"ל דלא שייך ביטול בממון של אחר שיהיה כשלו, בכל זאת איסור הקדש שבפרוטה זו בטל, ורק שחייב ממון להקדש, ולפ"ז פסק הבכור"י דאיסור גזל שבהדס זה בטל, אלא שחייב דמיו לבעליו, ואע"ג שהדס הוא דבר שבמנין, ודבר שבמנין אינו בטל, שאני הכא כיון שנתערב באחרים ושוב אינו יכול להשיב הגזילה עצמה, ממילא אזיל האיסור גזל מההדס וחל על הממון שהוא חייב לשלם תחתיו (אמנם ע' בבכור"י סי' תרמ"ט סקמ"א), ושוב נעשה ההדס שלו, ויי"ח בו (וע"ע בביכורי יעקב סי' תרל"ז סקי"ג שפסק, שאם גזל עצים ועירבן עם עצים שלו ואינו ניכר, וסיכך בהם, ג"כ יי"ח בסכך זה וכסברתו הנ"ל, ודלא כפמ"ג שהחמיר לגבי הסכך ע"ש).

אבל בשב שמעתתא (שמעתא ו' פ"ד ד"ה ולכן) מוכח שחולק על הבכור"י, וס"ל דממונא לא בטל גם לענין איסור, דהרי הקשה על קושיית תוס', היאך הקשה שהפרוטה של הקדש יבטל את המעות שבכיס ברוב, הלא קיי"ל דממון אינו בטל, ומכח קושייתו הוכיח מתוס' דנכסי גבוה אין להם תורת ממון אלא תורת איסור. אבל לפי דבריו, זו סברא רק בהקדש, משא"כ בהדיוט לא אמרינן

קצ"ה סק"ב – וע"ש במגיה שציין שגם הברוך טעם כ"כ) כ' דהמושג שהמיעוט בטל ברוב, היינו רק כשהפסול בגופו של הלולב, אבל מה דבעינן "לכם", בזה לא שייך ביטול דהא קיי"ל דממון אינו בטל כדמוכח בביצה (ל"ח:), נתערב לו קב חטין בעשרה קבין חטין של חבריו, יאכל הלה וחדו, וביאור הדבר הוא, דאפילו אם התורה חידשה שבאיסורים בטל המיעוט ברוב, אבל אין אומרים שגם בדיני ממונות יתבטל שם הבעלים ע"י ביטול ברוב כמו באיסורים (ע' שטמ"ק שם בשם הריטב"א שכבר כ"כ), והערה"ב יישב בזה קושיית תוס' ריש פ' לולב הגזול למה צריך פסוק מיוחד לפסול לולב בגזול ולא סגי בפסול מהבב"ע.

ובביאור הנ"מ בין איסורים לממון הסביר הגרש"ש זצ"ל בשערי ישר (שער ג' פכ"ג ד"ה ולפ"ז) דיסוד בעלות על החפץ אינו קשור בעצם החפץ אלא בכח זכות הבעלים, והשינויים בין חטים שלו לשל חבריו, אינו שינוי בהחטים אלא בבעליהם, וממילא אין כאן מבטל ומתבטל.

מחלוקת הביכורי יעקב ושב שמעתתא אם שייך לבטל האיסור גזל

והנה הבכורי יעקב (סי' תרמ"ט סקי"א) דן בענין הדס גזול שנתערב באחרים, והוכיח דכמו דאמרינן שבאיסור התלוי בממון בטל האיסור, א"כ גם הכא איסור גזל שבו ג"כ הותר, אלא שחייב לו דמים כמו בכל גזילה שנאבדה (ע' שו"ע

חידוש המשנה הלכות שמצוה למכור את הלולב לטובת הבעלים

והנה בשו"ת משנה הלכות (שם ד"ה ולכן) כ' דיש ללמוד מהסוגי' בב"מ (כ"ח:) שהמוצא אבידה שמתקלקל, כגון פירות, אם יתקלקלו היום, שם דמיהם ואוכלם מיד ובזה מקיים מצות "והשבוחו לו", וכעין זה מבואר בהל' פסח (סי' תמ"ג ס"ב) שאם הופקד אצלו חמצו של ישראל, חייב למוכרו בשעה חמישית, והוסיף המ"א שאם לא מכרו חייב לשלם. לפ"ז בנד"ד כיון דבלא"ה חייב למכור הלולב קודם שיפסד מדין השבת אבידה, א"כ יכול לקנותו לעצמו כדי להציל ממון חברו, וכשיגיע בעל הלולב, ישלם לו את דמיו.

והנה מביאים מעשה עם מרן הגר"ח הלוי מבריסק זצ"ל (שלמי תודה עמוד תשי"א) שאבא של תלמידו שלח לו אתרוג "יאנועווער" לפי בקשתו, והאתרוג נשלח עם אחריות, ונרשם על הקופסא האחריות בחמש עשרה רובל, שהיה סכום הגון מאוד, ואחרי שהראה את האתרוג למבינים, לא הסכים לקבלו, ורק בערב חג, שעה אחת קודם השקיעה אמר לתלמידו שהביא לו את האתרוג, שכל המבינים אמרו שאינו שוה יותר מחמש רובל, ולכל היותר שמונה רובל, ולכן הסביר לתלמידו, שבהתחלה לא רצה לקבל את האתרוג, אבל עכשיו קודם השקיעה מי יקנהו, וממילא יהיה הפסד למשלח (אביו של תלמידו), ולכן עכשיו תקבל שמונה רובל עבורו, ותן לי את

ששייך ביטול בממון של גזל, ודלא כשיטת הבכור"י.

הרי דנחלקו הבכור"י והשב שמעתתא (והכי גם מבואר בנתיבות סי' רכ"ט סק"א ד"ה ולפ"ז) אם אמרין דאע"פ שאין ביטול בדבר שבממון, בכל זאת אפשר שייך ביטול איסור גזל, ובאופן שלא שייך להחזיר הלולב שנתערב באחרים, כיון שאינו ניכר, אע"פ שחייב לו דמים, מ"מ שפיר י"ח בנטילתו גם ביו"ט ראשון לפי הבכור"י, משא"כ לפי הש"ש אינו בטל ואינו י"ח בו.

סברת המשנה הלכות דבאבידה לא שייך ביטול בשו"ת משנה הלכות (חט"ו סי' קצ"ז) כ' דיש לחלק טובא בין נד"ד ללולב הגזול, דבנד"ד אין הלולב גזול אלא הוא אבידה, וא"כ לא שייך ביטול ברוב אפילו אם נתערב ברוב, דהרי חייב להכריז האבידה, ואע"פ שהוא אינו יודע איזה לולב שלו ואיזה אינו שלו, מ"מ שמא הבעלים יכירו את הלולב, כעין הא דשנינו במתני' בסוכה (מ"א:) יו"ט הראשון של חג שחל להיות בשבת, כל העם מוליכין את לולביהן (פרש"י מערב שבת) לבית הכנסת, למחרת משכימין ובאין כל אחד ואחד מכיר את שלו ונוטלו, ולפ"ז בנד"ד כיון שהלולב שנאבד מעורב עם הלולבים שלו, יש לחוש משום מהבב"ע שמא בעל הלולב לא התייאש, ובנוסף לכך יש גם חסרון שאינו "לכם".

שמצא, הוא דווקא כשרואה שהם מרקיבים, משא"כ בנד"ד, ולכן פסק שלא יברך עליו (ארבעת המינים כהלכתם עמוד קנ"ב), אבל צע"ק מאי שנא מחמץ שחחייבים למוכרו כדי שלא יאסרו בפסח.

#### סיכום לדינא

תבנא לדינא, אם הרב מצא לולב שאינו שלו מעורב ביחד עם הלולבים שלו, העצה הטובה ביותר היא שישום את דמיו, וסמוך ליו"ט יזכה את שוויו לבעל הלולב, ואז יוכל ליטול כל הלולבים.

האתרוג. אח"כ קיבל התלמיד מכתב מאביו, שלא התכוון לקבל כסף כלל עבור האתרוג, ומה שרשם אחריות של חמש עשרה רובל היה כדי שיהיה בטוח שהוא יגיע ליעודו. עכ"פ הנוגע לנד"ד, שמרן הגר"ח זצ"ל ס"ל דסמכין על האומדנא דניחא ליה למוכר לקבל פחות כסף סמוך לחג כדי שלא יהיה לו הפסד, וגם שראוי להקנות הכסף לבעלים כדי שיזכה באתרוג בקנין כסף.

אמנם מביאים בשם מרן הגר"ח קניבסקי שליט"א, שההיתר למכור פירות

הגאון רבי משה בראנדסדארפער שליט"א

גאב"ד היכל הוראה, מח"ס היכל הוראה

## שופרות בארץ ישראל בזמנינו

בס"ד יום ה' כח מנ"א תשע"ח לפ"ק

בני מדרשא היכל הוראה ירושת"ו

דאינו כדרך העברתו המבואר (בר"ה כ"ז ע"ב), שפירש רש"י כדרך שהאיל מעבירו בראשו בבהמה מחיים, ולפי דברי היום תרועה אם מרחיב את הקצר לבד או מקצר את הרחב לבד נפסל. עכת"ד השואל.

ובמנחת יצחק מסיים דבריו וכותב דלהלכה אין להקל, דשינה אחד מינייהו סגי לפסול כשיטת היום תרועה, ובנד"ד השינוי באמצע השופר בהחזרתו לצד אחר, מ"מ כיון שנוגע למצוה דאורייתא, יש להתיישב מאד אם ליתן הכשר על השופרות שנעשו כנ"ל, (ושוב אמר לי הרב הגאון הנ"ל דנתברר לו המציאות בנידון השאלה דאין כאן שום שינוי מגדולתו בחיי הבהמה, אבל שמעתי מאנשים נאמנים דישנם ג"כ שופרות אשר משנים אותם מגדולתם ולכן משנתינו לא זזה ממקומה), עכ"ד.

ובאמת דעיקר ספיקו של בעל הקנין תורה צריכה עיון שהרי גם בארץ ישראל אין מרחיבין את כל הפיה של השופר והיא נשארת כברייתה רק שקודם עשיית הנקב מרחיבים קצת את הפיה כדי שיהיה נח לתקוע בה כשתתאים אל השפתיים של התוקע וודאי אין זו ההרחבה של הרחיב

אודות מה שעוררו לאחרונה על השופרות הנעשות פה בארץ ישראל שבצד הצר שבו תוקעים מרחיבים קצת את הפיה כדי שיהיה נוח לתקוע בו ולכאורה הוא הלכה מפורשת שאם מרחיבים את הקצר השופר פסול לתקיעה בשו"ע (סי' תקפו סי"ב) הפכו ותקע בו, לא יצא; בין הפכו כדרך שהופכים החלוק שהחזיר פנימי לחיצון, בין שהניחו כמו שהיה אלא שהרחיב את הקצר וקיצר את הרחב (והוא הדין אם תקע במקום הרחב פסול) (ר"ן פ"ב דר"ה), ע"כ. הרי לנו דהרחבת הפיה פוסלת את השופר.

ובאמת שדבר זה כבר נפתח בגדולים בשו"ת מנחת יצחק (ח"ח סי' נד) שהשיב לחבר הבד"ץ הרב הגאון הגדול וכו' כש"ת מוהרא"ד הורביץ זצ"ל (בעל שו"ת 'קנין תורה') שעורר אותו על ענין השופרות שעושין בא"י אשר לא ראה כזאת בחו"ל, דשם כל השופרות הם כמו שהיו בחייהם, וכאן מתקנים ומעקמין השופרות באופן שאצל הפה רחב קצת ונקל לנפוח בו, ואפי"ה מקום הרוחב יהי למעלה כדין, ויש לעיין אם לא הוי בכלל

תמונת השופר, והוא נשאר בתמונתו ובכשרותו, וכן שמעתי מאאמו"ר זצוק"ל שהרחבה שעושים בשופרות בארץ ישראל שמרחיבים קצת את פיית השופר כדי שתתאים לשפתותי התוקע ודאי אינם נכללים בגדר של הרחיב את הקצר שעליהם דברו בגמרא דלא הוי אלא שינוי כל דהו.

**שוב דיברתי עם אחד מסוחריו** השופרות הרה"ח יצחק מארטש שיחי' ואמר לי ששמע מיהודי בשם ר' שמשון סאמסון שיחי' אספן של תשמישי קדושה וסופר סת"ם בלונדון (אנגליה) שיש באוצרו שופרות שייצרו אותם לפני יותר משלש מאות שנה וגם בהם הרחיבו את פיותיהם באותה מתכונת כמו שעושים כאן באה"ק.

רשמתי את אשר חנני השי"ת  
משה בראנדסדארפער

את הקצר שעליה דיברו הפוסקים דהם דיברו על האופן שהרחבה ניכרת לעין וצורת השופר משתנה ועל זה אמרו שצריך שיהיה כדרך גידולו בראש האיל אבל הרחבה פורתא כמו שעושים ודאי אינה נכללת בהגדרה של הרחיב את הקצר.

וכן הוא משמעות דברי היום תרועה (ראש השנה כז ב) [שעל פי דבריו רצה לפסול השופרות שעושין בארץ ישראל] שכתב וז"ל: יש לומר דהרחיב את הקצר עשה ב' דברים לריעותא כשהרחיב הקצר השחית תמונתו וכשחזר וקצר הרחיב נהי דהוא תמונתו צד א' קצר וצד א' רחב אבל אינו דרך ברייתו, עכ"ד. ומוכח להדיא מלשונו 'כשהרחיב הקצר השחית תמונתו' פירוש דבריו שאין ההרחבה פוסלת את השופר אלא אם כן תמונתו של השופר משתנה ושינוי פורתא כמו שעושים לשופרות ודאי אינו משחית

## בענין כפרה בזה אחר זה

שנים על עוף אחד, אז מגין שבזה אחר זה שאני, ואולי זה רק ענין של גניבת דעת וכדו', או שבאמת בזה פשוט שלכו"ע אינו יוצא חובת המנה, עכת"ד שאלתו.

הנה מה ששני אנשים יכולים לעשות כפרה בשותפות הוא ממה שאמרו דמעוברת תיקח ב' תרנגולים אחת נקבה ואחת זכר והנקבה היא כפרת עצמה ואם תלד נקבה הרי כפרתה תהיה גם כן להולד ששנים יכולים ליקח כפרה אחת וכתב

בס"ד, יום ד יג מנחם אב תשע"ט לפ"ק  
בני מדרשא היכל הוראה ירושת"ו  
אל מע"כ הרב יששכר מאוב שליט"א  
ראש מערכת נתיבים לכשרות

אודות שאלתו על מה שהקפידו בועד הכשרות על מוכרי הכפרות שלא ימכרו אותה כפרה לכמה בני אדם ושאלתו מהי באמת הקפידא שלא יעשו שני כפרות על אותו תרנגול, הרי המשנ"ב (סימן תרה סק"ג) כתב שמי שאין ידם משגת יכולים

לבדו ולא לזולתו ואין אפשרות לסוחר להחיל עליה כפרה אחרת, דודאי גם מה שאמרו שאפשר להביא קרבן בשותפות הכונה שכאשר השוחט שוחט את הקרבן הוא עושה פעולתו לשם שני הבעלים השותפים כאחד, אבל אחר שישחט את הקרבן לשם גוף אחד שוב לא שייך לשחוט את הקרבן לשם בעלים אחרים שהקרבן כבר שחוט לפנינו.

ובאמת שמהאי טעמא האר"י לקח למעוברת ג', ר"ל, תרנגול אחד ושתי תרנגולות, דשמא הולד נקבה וצריך אחד לאם ואחד לולד, דסבירא ליה דאין שנים יוצאים בכפרה אחת אפילו האם עם עוברת. ותרנגול אחד שמא הולד יהיה זכר.

ואפשר דמהאי טעמא לא כתב המשנ"ב דין זה אלא למי שאין ידו משגת, דלכתחילה עדיף שכל אחד יעשה לעצמו שתהא כפרות מושלמת.

[וע"ע מש"כ אאמו"ר זצוק"ל בשו"ת קנה בשם ח"ב סי' כ בענין מעוברת למה צריכה ליקח אחד זכר ואחד נקבה דאי אתינן מטעמא דעובר ירך אמו תסגי בכפרה אחת.]

והעולה מכל הנ"ל דודאי דמי שמוכר הכפרה לשני אנשים בזה אחר זה אחר שנתכפר בו הראשון ודאי לא שפיר עבד והוא עובר על אונאה [כמוש"כ בספרי היכל הוראה ח"א הוראה עז] והכפרה אינה עולה לשני.

רשמתי את אשר חנני השי"ת  
משה בראנדסדארפער

המג"א בסק"ב שם וכן נוהגים אפי' בשני גופים וכ"מ ספי"ב דמנחות, והאר"י לקח ג' (של"ה), עכת"ד המג"א. ועל זה כתב הגר"א שם בגליון: ומגן אברהם כתב משום דשני גופים מתכפרים בכפרה אחת כמ"ש במנחות בכל הקרבנות לבד ממנחה שנאמר נפש, ואינו נראה דלא דמי לנדבה.

ובמחצית השקל שם כתב דהראיה שהביא המג"א מגמ' מנחות היא דשם תנן שנים מתנדבים בשותפות עולה ושלמים ועוף אפילו פרדה אחת, עכ"ל. ואף על גב דהיינו דוקא בקרבן נדבה, אבל חובה אין שנים מביאים בשותפות, וכן הקשה בספר אליה רבה [ס"ק ח], וצריך לומר דהמ"א מדמה הא דהכא לקרבן נדבה, דהיכא מצינו שנתחייבנו בכפרות הללו והא אינו אלא מנהג בעלמא, ורבים קוראים תגר על המנהג. ואף על גב דעל כרחך דעת הנוהגים לשחוט הכפרות שיהיה להם כפרה בזה, מכל מקום הוי כעולת נדבה שגם כן מכפרת על עשה אפילו מקיבעא, כדאיתא בזבחים דף וי"ו [ע"א], ואפילו הכי באה בשותפות, ובוודאי כפרת התרנגולים לא הוי יותר מקרבן עולה, עכ"ל.

ובדבריו סרה תלונת הגר"א מעל המג"א ובאמת לפי זה שפיר יכולים לצאת בשותפות אולם נראה דכל זה דוקא כשעושים הכפרה בשותפות ממש דאז חלות המעשים שנעשים על הכפרה חלה על שניהם כאחת אולם כשאחד עשה כפרה כל זמן שלא נשחט העוף עדיין לא תמה כפרתו וכפרת העוף הזה שייכת לו



## "עט הדר" שמסיר נקודות מחוטם האתרוג

בס"ד יום ד' כח תמוז תשעט לפ"ק פעה"ק  
ירושלים תר"ב,

בני מדרשא היכל הוראה ירושת"ו

אודות מה שהובא לפני אשתקד מה  
שנקרא "עט הדר" והוא כדמות עט שעל  
ידו אפשר להסיר בנקל נקודות שחורות  
מחוטם האתרוג שבדרך כלל בלי העט  
הנ"ל קשה להוריד הנקודות הללו, ועתה  
שקרים ימי חג הסוכות הביאו לפני שוב  
את העט הנ"ל בשביל להציע את העט  
לרבנים העוסקים בכשרות הד' מינים  
בקשו עליו אישור הלכתי להשתמש בזה.

והנה אשתקד קודם חג הסוכות בעת  
בדיקת האתרוגים הביאו לפני את העט  
הנ"ל וכשהשתמשתי בו נוכחתי לדעת  
כיצד הוא דרך פעולתו של העט והוא  
באמת הפלא ופלא כיצד הנקודות  
השחורות שבכל השנים התעוררה על ידם  
שאלה על הידורו של האתרוג ולא אחת  
אחר שהיו מנסים להסיר הנקודות היו  
האתרוגים נפסלים ומעתה והלאה בנקל  
אפשר להשתמש עם העט והאתרוג נשאר  
בכשרותו ובהידורו.

אלא שדא עקא שלפי ההוראות  
למשתמש שמיד לאחר שמנקים על ידו  
את הנקודה צריכים לשטוף את המקום  
במים כדי שלא ישאר עליו החומר החרף  
היוצא מן העט שעל ידו הוא מרכך את  
הנקודה ומועיל להסירה ואם לא ישטפו  
את האתרוג לאחר השימוש בעט יוצר

עליו כתם לבן הנוצר מחריפות החומר  
שבבואו במגע עם הגלד החיצוני של  
האתרוג הוא משנה את צבעו [של הגלד  
החיצוני במקום שהיתה בו הנקודה],  
ונסתפקתי שאולי בשביל זה יש לחוש  
לכבוש באתרוג במשהו דסוף סוף  
באמצעות החומר החרף הגדל החיצוני  
נעשה כבוש במגע עם החומר החרף  
ובפרט במקום הנקודה דהנה מבואר  
בשו"ע (סימן תרמח סעיף טו) דאתרוג  
שהוא כבוש בחומץ או מבושל וכו' פסול.  
ובמשנה ברורה (שם ס"ק נד) כתב  
דבכבוש בחומץ אפילו לא שהה אלא כדי  
שירתיח הוי כמבושל, ע"כ. [ובספר דרכי  
תשובה (יו"ד סי' קה סקמ"ב כתב שהוא  
שיעור של ח"י דקות] ומעתה בנ"ד אולי  
מחמת חריפות החומר כמו דחזינן שהוא  
פועל מיד בהסרת הנקודה נימא דהמקום  
שמתחת הנקודה וסביבותיו נחשב ככבוש  
(ואף שבחומץ בעינן זמן של כדי שירתיח  
אפשר שבנ"ד שהחומר חריף ביותר סגי  
בשיעור מועט) והוה כבוש במשהו שעל  
זה דן בביאור הלכה שם ד"ה ונפל עליו  
וז"ל: ולענין אם גם בזה בחוטמו בכל  
שהוא צ"ע אחרי דהטעם הוא בחוטמו  
משום דהחוטם הוא נראה לעינים יותר  
ואפשר דזהו דוקא בחזזית ושאר שינוי  
מראה דמינכר טפי אבל לא בתפח כל  
שהוא וכן בהשאר לבד מגומר וצ"ע,  
עכ"ל. ומעתה בנ"ד אם שוטפו במים מיד  
אחר שפעל את פעולתו שפיר לא נסתפק

בזה בביאור הלכה וליכא למיחש לכבוש  
בכה"ג.

האתרוג באמצעות "עט הדר".

ואחר שבדקתי וניסיתי הדבר בפועל  
נוכחתי לראות שאכן כן הוא, ופעולת  
הנקיון אינה פוגעת בכשרות ובהידור  
האתרוג בתנאי שתיכף אחר השימוש  
בלורד הפלא ישטוף את מקום השימוש  
במים, כי אם ישאר משהו מהחומר  
השקוף המצוי ב"עט הדר" על האתרוג  
עלול להיווצר כתם לבן.

[ואינו ענין למה שכתבתי בספרי  
"היכל הוראה" ח"א (הוראה פה) אודות  
התחכמויות הסוחרים שעושים כל מיני  
פעולות להסרת הנקודות וכו' וגורמים  
לפסולי חסר ועוד שמלבד שהם פוסלים  
האתרוגים לברכה יש בזה גם איסור  
אונאה]

ועל זה באעה"ח  
הרב משה בראנדסדארפער  
הנ"ל

ומ"מ נראה לענ"ד דמחמת זה באמת  
נכון להקפיד שלא להשהות החומר על  
האתרוג עצמו ומיד שיעשה החומר את  
פעולתו ישטפנו במים ויסירונו כדי שלא  
יהיה כתם לבן דאז יש גם חשש של שינוי  
מראה.

רשמתי את אשר חנני השי"ת  
משה בראנדסדארפער

#### מילי דהוראה

הואיל ואתא לידן האי ענינא דעט הדר  
נימא בה מילתא מה שאישרתי לאברך  
ההוא (שהביא לפנינו את העט הנ"ל) את  
השימוש בעט הדר וכדלהלן:

בא לפני הרב שלמה קליערס שליט"א  
מפעיה"ק ירושלים תו"ב שיש לו  
מומחיות להורדת נקודות שחורות וכו' מן

הגאון רבי אהרן יהודה גרוסמן שליט"א

דומ"ץ ירושלים ומודיעין עלית

ומח"ס ודרשת וחקרת

## בענין חידור מצוה כשיש לפניו כמה מצות באיזה מהם יהדר יותר ועוד ענינים שונים

משל יש לו מאה דולר להשקיע, יחלקו לכל המצות לפי החשבון הנ"ל, שאם יש לו אתרוג כשר ששילם עבורו שישים ש"ח יחליפנו באתרוג של תשעים, וכן אם היה קונה יין לשמחת יו"ט בשישים ש"ח יקנה בתשעים, וכן בנוי סוכה, אם קנה בשישים יקנה בתשעים, וכן יוסיף בבגדי בני ביתו באופן הנ"ל, (מפורסם הסיפור עם מוח"ז הגר"ש הלוי אייזען זצוק"ל, שאברך אחד בא לפניו עם אתרוג יפהיפה בכלל ההידורים, ושאלו כמה זה עולה, א"ל חמש מאות ש"ח, שאלו אם אשתו עובדת, והשיב לאו, היכן הוא לומד, בכולל מיר, האם אביו תומך בו, לא, א"ל האתרוג פסול עבורך, תמה האברך, וא"ל תקנה אתרוג במאה חמישים ש"ח, ותקנה בגד לחג לאשתך עם העודף...)

(ב) מה ששאל כשיודע שיש לבחור מספר גבוה במשקפים, אם חייב לספר כששואלים עליו, לשידוכים, עובדא ידענא במעשה כעין זה, שהורה הגר"י פישר זצוק"ל בעל האבן ישראל ראב"ד דפעיה"ק, כדלהלן, אם שואלים במפורש האם יש לו איזה בעיה רפואי כל שהוא,

בס"ד פעיה"ק ירושלים ת"ו יום ד' לחודש כסלו שנת תשע"ז לפ"ק

מע"ב הרה"ג רבי גמליאל הכהן רבינוביץ שליט"א מח"ס גם אני אורך ועוד ספרים נפלאים.

אחדשכתר"ה בידרות.

זמן רב לא התפנית להשתעשע עם מעכתר"ה מחמת הרבה טרדות ועמו הסליחה, וכעת כרצון יראיו אעשה בעז"ה להשיב על חלק עכ"פ משאלותיו שהגיעו אלי בזמן האחרון.

(א) זה יצא ראשונה, כמה ששאל מי שיש לו אפשרות להדר באחד מד' דברים, (א) סוכה יפה, (ב) ד' מינים מהודרים יותר, (ג) בגדים חדשים לחג לבני ביתו, (ד) מאכלים משובחים יותר לחג, כמה עדיף שישקיע עכ"ד, בב"ק דף ט. א"ר הונא במצוה עד שליש, ופירש רבי זירא שהכוונה להידורי מצוה, ופירש"י שיוסיף שליש בדמים, וכן נפסק להלכה בשו"ע או"ח סי' תרנ"ו סעי' א' עיי"ש, וכתב המ"ב שם שיש מחמירים לחשבן שליש בלבד שאם יש לקנות בשש, יש לו לקנות בתשע, ולפי"ז נלענ"ד בנד"ד שאם דרך

"שלא עשני אשה" דא"כ האיך כהנים מברכים אק"ב של אהרן בפני כל הלויים והישראלים בביהכנ"ס וכדומה, אע"כ רק במתים שהיו חייבים וכעת פטורים מכל המצות איכא לועג לרש, מה עוד שהמתים נמצאים בעולם האמת, ובאמת מצטערים שאינם יכולים לקיים עוד מצוות, ורק כשארש אין כל איכא לעג, ולא באשה שחייבת במצותיה, ואינה בגדר "רש" וק"ל.

ז) מה ששאל אם יש ענין לכהנים בברכת כהנים לכויין גם על המתים, לא שמענו ולא ראינו דבר כזה, אבל בס"ח סי' רמ"א האריך שיש להתפלל על המתים כמו שהתפלל מרע"ה על עצמותיו של יהודה וכו' עיי"ש, ואולי גם ברכת כהנים בכלל זה, אבל אפילו אם כן א"צ כוונה מיוחדת, אלא הוא מכויין לכל כלל ישראל בלי יוצא מן הכלל, ואם כלפי שמיא גליא שהמתים בכלל מה טוב ומה נעים, ואם לא לא הפסיד כלום כנלענ"ד.

ח) שמע ברכת כהנים מכהן אחד בודאי יש ענין לשמוע משנים, (וכן נהג מו"ר הג"ר משה אהרן שטרן זצוק"ל משגיח דשיבת קמניץ), דלדעת ר"ת בתוס' מנחות דף מב. ד"ה כל כהן, כהן אחד העוסק במצוה דרבנן, וכתב המאירי בסוטה דף לח. דלא כהמהר"ח והט"ז סק"ג, עיין מ"ב סי' קכ"ח ס"ק ל"ט, ושעה"צ ס"ק מ"א, והרי החרדים בסי' י"ב סעי' י"ח כתב שגם הישראל המתברך הוא בכלל המצוה, והאג"מ באו"ח ח"ד סי' כ"א פסק כהחרדים, וכ"כ הגרע"א

חייב לענות האמת שיודע, (עם כל כללי הח"ח שאינו מגזים וכוונתו לתועלת וכו', (ב) אם אינו שואל אינו חייב לספר, (דאיהו דאפסיד אנפשיה שהו"ל לשאול), (ג) אם זה קרוב משפחתו וכדומה ורוצה לספר, מותר לספר, (שוב עם כל כללי הח"ח), נא לעיין היטיב בכללי הח"ח בזה כי קיצרתי.

ג) בחור שישב על כסא של הישיבה, ורצה להתקרב לשולחן, ובעודו יושב קירב עצמו ונשבר הכסא, פשיטא שזה פשיעה, ולא מתה מחמת מלאכה וחייב לשלם, אא"כ הנהלת הישיבה מוחלת, (קיבל רשות מכל שכיניו לבנות דירה על הגג המשותף, גג הדירה שבנה שוב שייך לכל הבנין, אא"כ סיכמו אחרת, או שיש מנהג המדינה אחרת וצריך בירור).

ד) לעשות קיפול קטן בספר ששאל מחבירו כדי לזכור מקומו, עיין בגליון "פנינים" גליון ע"ג שהביא הרבה אוסרים גם בספר שלו, ביניהם הגה"ק רבי צדוק הכהן מלובלין, ורבי דוד בהר"ן. והחזו"א ולעומתם הגרשז"א התיר וכן הגר"מ שטרנבוך שליט"א התיר, והגר"ש"א (אני ראיתי מו"ר הגר"א ליטשטיין זצ"ל ראש ישיבת קמניץ שנהג לקפל, ואמר שיקבל שכר על זה משום ביטול תורה) ולענ"ד היום שיש שפע רב של ספרים יש יותר מקום לקפל אבל בספר שאול צריכים לאמוד דעת המשאיל אם גברא קפדנא הוא או לא כנלענ"ד.

ו) אין חשש לועג לרש כשמברך ברכות השחר בפני אשתו שתענה אמן, משום

לזורקו בבזיון כיון שזה נוסח של מצוה, אבל אין לו קדושה כי בכל ימות השנה אין בנוסח הזה כלום, כ"כ בספר גנוזי הקודש פי"ב סק"י בעמוד קמ"ג בשם הגריש"א עיי"ש, ולכן מותר להיכנס עמו לביהכ"ס וכדומה מאותו טעם, (הטעם שלא תיקנו חז"ל לברך שעשני כהן או לוי עיין ב"ח סי' מ"ו סעי' ז', ודבריו שייכים גם לזה ולא אאריך).

(יב) עיין יו"ד סי' ר"מ סעי' ז', בחי' רע"א, שהביא תשובת שער אפרים סי' ע"ח, שגם אם אביו סומא יש לקום בפניו, ומסתבר שה"ה אם הוא חרש או זקן מאד או מנמנם לא יקרא שמו, ושם בסעי' ב' גם במותו אסור לקרותו בשמו, וא"כ כ"ש בטלפון או בשידור חי ומש"כ מעכתר"ה שאסור לקרותם בשמם "בפניהם", יש לדעת דגם שלא בפניהם אסור כשהוא שם פלאי עיי"ש בסעי' ב', (וע"ע בשו"ת גינת ורדים יו"ד כלל ד' סי' ב', ושו"ת הלכות קטנות ח"א סי' קנ"ד, ומנ"ח מצוה רנ"ז, וברכ"י יו"ד סי' רמ"ד אות ב', ושו"ת קנין תורה בהלכה ח"ד סי' ט"ז בזה ולא אאריך).

ידידו דו"ש המצפה לישועתן של ישראל בקרוב  
אהרן יודא הלוי גרוסמן  
פעיה"ק ירושלים תובב"א

והשע"ת, ומפורסמים דברי הראב"ד בסוף מסכת תמיד בשם ספר המקצועות, וע"ע שו"ת חת"ס סי' כ"ב, ויהודה יעלה סי' מ"ו, וחתן סופר סי' י"ג, ומנ"ח מצוה שע"ח שדנו בזה, (הריטב"א בסוכה דף לא: ס"ל דליכא חיובא על הישראל כלל עיי"ש), ועכ"פ כיון שלהרבה שיטות עדיין לא קיים מ"ע דאורייתא בודאי יש ענין להתברך משני כהנים כשאפשר. שו"ר תניא דמסייע לי, שכתב הקצות השולחן סי' כ"ג בבדה"ש ס"ק מ"ז, שכהן שעלה לדוכן יחידי יחזור ויעלה, כדי לקיים חיובו מן התורה עיי"ש וה"ה בנד"ד וק"ל.

(ט) אמר ביום ל"ג בעומר "היום ל"ג בעומר" יצא, אבל אם אמר "היכן יש מדורה של ל"ג בעומר" לא אמר כלום, כיון שלא אמר "היום", (עיין בשו"ע או"ח סי' תכ"ח סעי' א' שכתב המחבר ל"ג "לעומר").

(י) אדם שהוא מסוכן לציבור אין להשתדל להוציאו מבית המאסר, ואם אינו מסוכן, והם מענישים אותו יותר ממה שמגיע לו עפ"י תורה, מצוה להשתדל עבורו, ומותר להשתמש בכספי צדקה לזה, אם הוא ראוי לקבל צדקה.

(יא) דף שכתוב בו "היום יום אחד לעומר" אינו טעון גניזה, ומ"מ אין

הגאון רבי אברהם זנגר שליט"א

כולל ישיבת מיר ירושלים

## חפץ להחליף לאתרוג מהודר יותר לאחר הברכה

להחליף וליטול את המהודר תחילה (כי עדיין לא יצא יד"ח המצוה לפי שהאתרוג היה הפוך בידו בשעת הברכה כמש"כ בשו"ע סי' תרנ"א ס"ה), ויש בזה ב' נידונים; הא' האם יש דין לכתחילה לקיים המצוה בדוקא באתרוג שהחזיק בידו בשעת הברכה אף שאינו מהודר כאחרים. הב' שמא הוי לעיכובא מצד הברכה, דלא חלה הברכה כי אם על האתרוג שהחזיק בידו ואם יטול קודם את המהודר יצטרך לחזור ולברך וגם תצא ברכתו הראשונה לבטלה כפי שיבואר.

והנה לענין נידון הא' יש לדון מצד ג' טעמים דראוי לברך על האתרוג שהחזיק בידו בשעת הברכה;

אם הידור מצוה דוחה דין אין מעבירין על המצוות

א] מדין אין מעבירין על המצוות. אלא די"ל דהידור מצוה דוחה דין זה, וכן מצאנו להדיא בחכם צבי סי' מ"ה שכתב דאתרוג מהודר דוחה דין אין מעבירין על המצוות וז"ל; 'ועוד אם כבר לקח האתרוג שאינו מהודר בידו לברך ועד שלא בירך הביאו לו בחינם אתרוג יפה שאין כמוהו ונתנוהו לו במתנה לפי דבריו (של השכות יעקב המובא להלן) לא יברך

הוא עובדא באחד שיש לו כמה אתרוגים מכמה חזקות והוא נוהג ליטול את כולם לאחר הברכה בזה אחר זה, והנה בשעת הברכה הוא נוהג לאחוז את האתרוג היותר מהודר ולנענע בו תחלה ואח"כ נוטל את שאר האתרוגים, וזה ע"פ דברי הגר"ח הנודעים שאמר לאחד שהיו לו ב' אתרוגים, האחד מהודר אבל ספק מורכב והשני אינו מהודר אבל בודאי אינו מורכב, ואמר הגר"ח שיקדים ליטול את הספק מורכב ואחריו יטול את השני, כי אם יקדים ליטול את הודאי כשר אין לו שום תועלת ליטול אחריו את המהודר, לפי שאין מצות הידור לאחר קיום המצוה (הובא בספר מקראי קודש סוכות ועוד, ועי' מועדים וזמנים ח"ב סי' קי"ח, אולם בשו"ת התעוררות תשובה ח"ג ס' תל"ד כתב דזקנו החת"ס ואביו הכת"ס נהגו דלא כהגר"ח ואכמ"ל), וה"נ בעובדא הנ"ל הוא נוטל אתרוגים מכמה חזקות משום חשש מורכב, ועל כן הוא מקדים ליטול את היותר מהודר מביניהם כד' הגר"ח.

והנה אירע שטעה ונטל בשעת הברכה אחד מהאתרוגים הבלתי מהודרים, וכאשר הבחין בכך לאחר הברכה נסתפק אם יכול

כי אם על הראשון שאינו מהודר, ודבר זה נשתקע ולא נאמר, והדבר ברור דבין באתרוג בין בנר חנוכה ובכל המצוות שבעולם מברך על היפה והמהודר ויוצא בו ידי חובתו אף שבא באחרונה עכ"ל.

והנה השגת החכ"צ היא על השבות יעקב ח"א סי' ל"ז שדן במי שהכין נר שעוה לנר חנוכה וקודם שהדליק הביאו לו שמן זית מה יעשה, ובח"ב סי' ל' השיב השבות יעקב על דברי החכ"צ וז"ל; 'הנה באמת אינה מן הצורך להשיב על כל דבריו שם כלל כי כל עיקר הראיות שכתבתי שם בספרי היינו לומר שאין צריך לבזות מצוה ראשונה ולעשות מצוה מן המובחר דוקא וכו', ומשמע דגם לדבריו אין כאן משום אין מעבירין על המצוות אלא סברתו היא דאין בזה הידור מצוה כשע"ז יהא כאן ביזוי מצוה למצוה הראשונה ועל כן יעשה מה שירצה ע"ש. [והובאה פלוגתת החכ"צ ושב"י בשע"ת סי' תרע"ג סק"א].

אולם בשו"ת חסד לאברהם תנינא סי' ע"ז נקט דלא כהחכ"צ, דדין אין מעבירין דוחה הידור מצוה, וכגון באתרוג עליו ליטול ולברך על האתרוג שבידו אע"פ שהובא לפניו אתרוג מהודר יותר.

ובאבנ"ז סי' שע"ט סק"ח הוכיח דמצוה מן המובחר דוחה דין אין מעבירין על המצוות ממש"כ השו"ע סי' תכ"ו דיש להמתין מלקדש הלבנה עד מוצ"ש שהוא מבושם ובגדיו נאים, והמקור הוא מתרוה"ד סי' ל"ה שכתב להוכיח דמצוה מן המובחר דוחה דין מצוה הבאה לידך

אל תחמיצנה, והנה דין מצוה הבאה לידך אל תחמיצנה יסודו מדין אין מעבירין על המצוות כמבואר במגילה ו: (כלומר דאין מעבירין זמן המצוה), וא"כ ה"ה דשרי להעביר על החפץ של המצוה לצורך מצוה מן המובחר כד' החכ"צ, וכן מבואר בחכ"צ סי' ק"ו ע"ש, ובשערי תשובה סי' תרנ"א סקי"ז הביא הרבה מקורות לזה ע"ש. [וכ"כ בספר משברי ים כללי המצוות עמ' נ"ז בשם מו"ר הגר"א גנחובסקי זצ"ל שנקט בפשיטות דלמאי דקיי"ל בסי' תכ"ו דהידור מצוה דוחה דין מצוה הבאה לידך אל תחמיצנה ה"ה דדוחה דין אין מעבירין על המצוות].

והנה בחיי אדם כלל ס"ח אות א' הוכיח מספר חסידים דלא כהתרוה"ד וחכ"צ, דאין לדחות זמן קיום המצוה בשביל הידור, ובנשמת אדם צידד דהלכה כס"ח והובא בשע"צ שם סק"א, אולם רבים דחו הוכחת הנשמת אדם מהס"ח, [דהס"ח כתב שלא ישתהה אדם מלקנות טלית עד שיבא לידו טלית יפה יותר, וכן עיר שאין בה ס"ת ויש שם סופר שיודע לכתוב לא ימנעו מלכתוב על ידו עד שיבא לאחר זמן רב סופר הכותב יפה יותר, ובכל אלו י"ל דהטעם הוא לפי שמפסיד קיום המצוה בכל רגע ורגע, ועוד דיש לחוש שיפסיד המצוה לגמרי דכיון דאפליג אפליג ואכמ"ל].

ויש להוסיף בענין זה, דאין הגדר דליכא דין אין מעבירין כלל במקום הידור מצוה, אלא דההידור דוחה לדין אין מעבירין, והכי מוכח מהאבנ"ז הנ"ל

סק"ט ומדברי המשנ"ב סי' תע"ה שעה"צ סק"ו ע"ש היטב ואכמ"ל.

בגדר דין עובר לעשייתן בברכת המצוות

[ב] עוד יש לדון מדין ברכת המצוות מברך עליהן עובר לעשייתן, ובב"י סי' תרנ"א הביא פלוגתת תוס' והרא"ש על הרמב"ם אם יברך קודם שיטול הלולב בידו, או דכה"ג הו"ל עובר דעובר, ולכן צריך לאחוז הלולב בידו בשעת הברכה אלא שעדיין לא יגביה האתרוג או שיהפוך האתרוג או יכוין שלא לצאת יד"ח המצוה עד לאחר הברכה.

[והיא פלוגתא כללית בכל המצוות בגדר דין עובר לעשייתן, דדעת הרמב"ם דהוי קודם תחילת ההתעסקות במצוה, ואין להתחיל המצוה קודם שבירך, ודעת תוס' והרא"ש דקודם שנוטל חפץ המצוה בידו הוי בגדר עובר דעובר, וגדר עובר לעשייתן הוא עד גמר המצוה, ותוס' צידדו דאף קודם הנענועים מקרי עובר לעשייתן אע"פ שכבר קיים עיקר המצוה, וזהו שורש פלוגתת הרמב"ם והרא"ש לענין ברכת לישב בסוכה, דלדעת הרמב"ם פ"ו מסוכה הי"ב צריך לברך קודם שישב, והרא"ש חולק דיכול לברך לאחר שישב לפי שכל זמן המשך המצוה מקרי עובר לעשייתן, והוכיח כן מהא דמברכים על הציצית אחר תחילת הלבישה, וכן לענין נט"י דעת תוס' והרא"ש דאפשר לברך קודם הניגוב, ואם מברך קודם הנטילה כתב הפמ"ג סי' קנ"ח דהוי עובר דעובר, אולם דעת הרמב"ם בפ"ח מחמץ ומצה ה"א דמברך

קודם הנטילה (הובא בביה"ל סי' קנ"ח), וברמב"ם פ"א מברכות ה"ג דימה דין עובר לעשייתן בברכת המצוות לדין ברכת הנהנין, דכשם שאסור לאכול בלא ברכה ה"נ אין לעשות מצוה בלא ברכה, ולשיטתו אזיל. ועי' משנ"ב סי' כ"ה סקכ"ה דאין לברך על התפילין עד לאחר הנחה על הקיבורת קודם הקשירה שלא יהא עובר דעובר, וכן בסי' קס"ז סקכ"ב כתב דאין לברך על הלחם קודם שיתפוס בידו משום דהו"ל עובר דעובר דומיא דתפילין, אכן בב"י סי' כ"ה ומג"א סי' קס"ז צידדו דזה כד' תוס' והרא"ש לענין סוכה ולולב, אבל לד' הרמב"ם ליכא להאי דינא, וכן בביאור הגר"א יו"ד סי' רס"ה סקל"ח כתב דלפ"ד תוס' והרא"ש צריך לאחוז הערלה בידו בשעת ברכת המילה דאל"כ הו"ל עובר דעובר. ורבינו מנוח על הרמב"ם פ"ו מסוכה הי"ב כתב דבזה תלויה פלוגתת הראשונים אם מברכים ברכת להכניסו בבריתו של א"א קודם המילה או בין המילה לפריעה, דהרא"ש שכתב לברך קודם הפריעה לשיטתו אזיל].

וא"כ למאי דקיי"ל כד' תוס' והרא"ש יש לדון דאין ראוי להחליף האתרוג משום דכלפי האתרוג השני הו"ל עובר דעובר. אך בפשוטו זה אינו, דהא כתבו תוס' והרא"ש דיכול לברך בשעה שהלולב בידו קודם שנטל בידו את האתרוג, הרי דכה"ג לא הוי עובר דעובר, [ובביאור הדבר דנו האחרונים אם היינו משום שכבר אוחו בחלק מהחפצא דמצוה



או משום שמקיים חלק מהמצוה בנטילת הלולב לפ"מ שפסק בשו"ע דאם נטלן בזא"ז יצא ואכמ"ל].

נטל פרי ובירך עליו ואחר הברכה רואה שיש לפניו פרי יפה יותר

ג] במג"א ומשנ"ב סוס"י ר"ו כתבו בשם ספר חסידים דאם נטל פרי ובירך עליו בפה"ע ואחר הברכה רואה שיש לפניו פרי יפה יותר אין להחליף ולאכול תחלה את הפרי השני אף אם היה בדעתו בשעת הברכה לאכול את ב' הפירות ואין כאן חשש ברכה לבטלה, לפי שלכתחילה צריך לאכול את מה שנטל בידו בשעת הברכה. וכן מבואר במשנ"ב סי' קס"ח סק"א דאם בירך על הפרוסה ואחר הברכה הביאו לפניו שלמה, אף אם היה בדעתו בשעת הברכה לפטור גם את השלמה יבצע את הפרוסה ולא את השלמה הואיל ונטלה בידו בעת הברכה. וא"כ י"ל דה"נ בניד"ד עליו ליטול את האתרוג שנטל בידו בעת הברכה.

אולם נראה דלא דמי, דשם ב' הפירות טעונות ברכה וכיון שהיתה דעתו על שתיהן חלה הברכה ופטרה את שתיהן והנידון הוא רק מה לאכול תחילה, ובזה כתב הספר חסידים דראוי לאכול תחילה את הפרי שנטל בידו בעת הברכה. אך בניד"ד לעולם לא תחול הברכה על נטילת ב' אתרוגים דהא אין קיום המצוה אלא באחד, ואחר שמקיים המצוה באחד מהם לא שייך ברכה על נטילת השני, ועל כן מה שדעתו בשעת הברכה ליטול כמה אתרוגים כדי לצאת מכל ספק, פירוש

הדבר שדעתו שתחול הברכה על מה שהוא מקיים בו המצוה אם בראשון או באחרון, ובכה"ג מסתבר דאין מקום לדברי הספר חסידים, כיון שהוא חפץ לקיים המצוה באתרוג המהודר, ועי'.

שו"ר בשערי תשובה סי' תרע"ג סק"א שהביא פלוגתת החכ"צ והשב"י במי שעמד להדליק נר שעה לנר חנוכה והביאו לפניו שמן זית האם הוי ביזוי מצוה להניח השעוה ולהדליק בשמן זית, וכתב השע"ת בזה"ל; 'ונראה דאם כבר התחיל הברכה אע"פ שכבר מוכן לפניו השמן זית עם הפתילה וא"צ לעסוק בה, מ"מ כיון שהתחיל לברך ע"ז (כלומר על נר שעה) גומר, וגם יש בזה ספק אם צריך לברך מחדש כמבואר סי' ר"ו ע"ש, וה"ה לענין אתרוג כה"ג עכ"ל. ולכאור' כוונתו כעין סברת הספר חסידים הנ"ל ודלא כדברינו. ומ"מ בניד"ד דמעיקרא היתה דעתו לקיים המצוה באתרוג המהודר י"ל דעדיף, וצ"ע.

בירך על אתרוג ונפל מידו האם תחול הברכה על אתרוג אחר

ד] מעתה יש לדון בניד"ד מצד נידון הב', דשמא אין הברכה יכולה לחול כלל על האתרוג השני, דהנה מבואר בשו"ע סי' ר"ו דאם בירך על פרי בורא פרי העץ ונפל מידו לאחר הברכה ונמאס ונטל פרי אחר צריך לחזור ולברך לפי שלא היה דעתו לברך על הפרי השני, ודנו האחרונים אם דין זה קיים גם בברכת המצוות כשנפל מידו האתרוג או השופר או הטלית והתפילין ונפסלו ונטלו אחרים,

[ואף לפ"ד השו"ע סי' ר"ו דאם דעתו לאכול ב' פירות ובירך על אחד מהם ונפל ונמאס אינו יכול לאכול את השני לפי שחלות הברכה היא רק על הראשון והשני יכול להיפטר רק בגרירת הראשון, נראה דהכא לא שייך זאת, כי רק אחד מהם טעון ברכה כאמור, ומעיקרא דעתו שאם הראשון פסול הוא מברך רק על השני, ודמי למברך על ב' פירות ודעתו שאם הראשון אינו ראוי לאכילה תחול הברכה על השני ונתברר שהראשון אכן אינו ראוי לאכילה דפשוט דמהני גם לד' השו"ע].

פלוגתת התו"ש ומחצה"ש בבירך על כוס מים קודם הסעודה ונשפך

שוב התבוננתי דלכא' נידון זה תלוי בפלוגתת התו"ש ומחצה"ש שהביא בגליון הגרע"א סי' קע"ד ס"ז [והרחבנו בזה בספר בירורי ברכות סי' ק"פ], דהנה בשו"ע סי' קע"ד ס"ז הובאו הדעות דמים בסעודה טעונים ברכה, וכתב השו"ע דהרוצה להסתלק מן הספק יברך על מים קודם הסעודה כדי לפטור המים שבסעודה, וכתב התו"ש סי' רע"א דאם

או דשאני התם דהברכה היא על קיום המצוה ולא על החפצא דמצוה, ולדינא פסק המשנ"ב דגם בברכת המצוות הדין כן<sup>א</sup>, ולפ"ז פשוט דאם בירך על אתרוג ולאחר הברכה הביאו לו אתרוג מהודר יותר אינו יכול להחליף האתרוג לפי שיצטרך לחזור ולברך וברכתו הראשונה תצא לבטלה, וכבר רמז לזה בשערי תשובה הנ"ל.

ומעתה יש לדון דשמא ה"ה בניד"ד, אע"פ שהיה בדעתו מתחילה לברך על כל האתרוגים וליטול את כולם, מ"מ לא מהני לחול על האתרוג השני אם יקדים ליטלו ראשון, מפני שאם הראשון כשר נמצא שאם היה נוטלו בראשונה לא היה מקיים כלום בשני ואזי לא היתה הברכה פוטרת כלל את השני, וא"כ י"ל דלהך גיסא דהראשון כשר הוי השני כלא בירך עליו כלל ולא היה בדעתו לפוטרו בברכתו הואיל ובכה"ג אין הברכה יכולה לחול עליו, או דנימא דהואיל והיה דעתו שהברכה תחול עליו אם הראשון הוא מורכב סגי בזה להיחשב כדעתו עליו, וכן היה נראה מסברא.

א. סי' ח' סק"ל לענין ציצית, סי' כ"ה סק"ג לענין תפילין, סי' תקפ"ה סק"ד ושעה"צ סקל"ב לענין שופר, סי' תרנ"א סקנ"ו ושעה"צ סקע"ד לענין לולב, וציין שם לסי' ק"מ ס"ג לגבי מי שבירך על פרשה אחת ונתברר דצריך לקרא פרשה אחרת דחזור ומברך, אמנם לגבי מי שבירך על ס"ת ונמצא פסול והביאו לו ס"ת אחר כתב המשנ"ב סי' קמ"ג סקי"ט דא"צ לחזור ולברך דהא דעתו היה מתחלה על פרשה זו מה לי ס"ת זו או אחרת, וכבר עמד בזה במאמ"ר סי' כ"ה סקט"ז דלא דמי לכל הנ"ל ולא ביאר החילוק, וצריך לחלק דהס"ת אינו חלק מגוף המצוה אלא רק היכ"ת לקיים קריאת הפרשה מתוך הכתב, וע"ע שעה"צ סי' תרל"ט סקצ"ד שכתב דד' הבית מאיר דאם בירך על סוכה זו והלך לסוכה אחרת א"צ לברך אף אם לא היה דעתו בשעת הברכה על הסוכה השנית לפי שמצוה אחת היא מה לי סוכה זו מה לי סוכה אחרת, וצ"ע, אלא דבאופן זה שכבר התחיל במצוה יש סתירה במשנ"ב הנ"ל סי' תקפ"ה סק"ד וסקי"ח לענין שופר, ואכמ"ל, וע"ע שו"ת מהרש"ג יו"ד סי' נ"ז ובצל החכמה ח"ו סי' קט"ז.

(אע"פ שלא היתה דעתו לשתות עוד מים קודם הסעודה) ע"ש. [וע"ע בספר בר אלמוגים סי' ל"ט-מ' וספר בני ראם סי' ס"ב וספר בירורי ברכות סי' י' ובהערות שם שהרחיב מו"ר הגר"א גנחובסקי זצ"ל בפלוגתא זו].

ולפו"ר ניד"ד תלוי בפלוגתא זו, דלכא' אין חילוק בזה בין ברכת הנהנין לברכת המצוות, וכ"כ מו"ר זצ"ל בגליון פירורים משלחן רבינו פסח תשע"ד בעובדא דאחד בירך על אכילת מצה על כזית מצה וכיוון לפטור גם את הכורך דהוי ספק אם הלכה כהלל דטעון ברכה, ואחר שאכל הכזית מצה נתברר שאכלה ביותר מכדי אכילת פרס ולא יצא וצריך לאכול שוב כזית מצה, ועתה הנידון אם צריך לברך שוב על אכילת מצה כי לא כיוון על אכילה זו או נפטר מחמת שכיוון על אכילת הכורך, וכתב דנראה דתליא בפלוגתת התו"ש ומחצה"ש הנ"ל, דלכא' אין חילוק בין ברכת הנהנין לברכת המצוות.

[אמנם יעוי' בבר אלמוגים סי' מ' (עמ' רכ"ב ד"ה והנה טען ואילך ובהשלמות שם) שדן לחלק חילוק דק,

עשה כן ובירך על מים קודם הסעודה, אזי אם נשפך הכוס שבירך עליו הוי ספק אם יכול לשתות כוס אחר כדי שלא תהיה ברכתו לבטלה ע"ש. והביאור הוא דאם הכוס שבירך תוך הסעודה נפטר בברכת המוציא של הפת אזי אין ברכת המים שקודם המוציא פוטרתו ונמצא שלא היתה דעתו לפטור בברכתו אלא את הכוס שבירך עליו וכיון שנשפך הוי ברכתו לבטלה, אבל אם פוטר בברכתו את המים שתוך הסעודה אזי חשיב שדעתו לפטור בברכתו עוד מים ועל כן אין נפ"מ אם שותה את שאר המים קודם הסעודה או בתוך הסעודה<sup>2</sup>.

מבואר מדברי התו"ש ב' חידושים; א] דאף שודאי היה דעתו לשתות עוד מים מ"מ הואיל ולא היו זקוקים להיפטר בברכה זו לא מהני. ב] דאע"פ שמספק דעתו לפוטרם לא אמרינן דנכלל בזה בתורת ודאי כוסות נוספות באופן שישתה אותם קודם הסעודה.

אכן המחצה"ש סוס"י רע"א חולק על החידוש הב' וכתב דסו"ס הואיל ודעתו לפטור עוד מים בברכתו מחמת הספק מהני בתורת ודאי למים שקודם הסעודה

ב. מבואר בדבריו דלד' הראשונים דמשקים בסעודה אינם טעונים ברכה אינם נפטרים מכח ברכת המים שקודם הסעודה אלא רק מכח ברכת הפת, אע"פ שברכת המים קדמה לברכת הפת והתכוין לפטור בזה גם את המים שבסעודה. ואפשר דהביאור בזה דכל שנפטר מדין טפילות לפת א"א לפוטרו בפנ"ע. אך מצאנו עוד בניד"ז בפוסקים שנקטו דבלייל הסדר שמברכים על ב' כוסות יין אזי היין ששותה בתוך הסעודה נפטר מכח הברכה על כוס הב' ולא מכח הברכה על כוס הא' (כן מבואר במחצה"ש סי' קע"ד ס"ז ומגן גיבורים שם בשלטי הגיבורים סוף סק"ו, וכן מוכח במשנ"ב סי' תע"ב סקכ"א וסי' תע"ג ס"ק ד-ה ע"ש). ונראה מזה דס"ל דלעולם הברכה האחרונה פוטרת, ועי' בספר בירורי ברכות חידושי הגר"א גנחובסקי סי' ה' הערה ז' וסי' י' הערה ה' מה שכתבנו בזה בשם מו"ר זצ"ל ואכ"מ.

המצוה. וה"נ בנידון התו"ש לו יצויר שהמים שבסעודה נתחייבו אח"כ בברכה לכו"ע מטעם אחר (ולא מחמת שאינם יכולים להיפטר ע"י הפת), מסתבר דחלה עליהם הברכה לכו"ע, דכך היתה דעתו לפטור את המים שבסעודה להצד שיהיו טעונים ברכה, ולא מסתבר דנחית להתנות דוקא בכך שיהיו טעונים ברכה מחמת שיטות הפוסקים שאינם נפטרים מכח הפת, עכת"ד, ויש להתבונן היטב בדברים].

בירך על הדלקת נר חנוכה ואחר הברכה נשפך הנר הראשון

וכזאת נראה לדון בעובדא דאחד בירך על הדלקת נר חנוכה ואחר הברכה נשפך הנר הראשון שעמד להדליק והשאלה אם יכול להדליק הנר השני במקומו או צריך לברך שוב. והנה רבים מחכמי זמנינו צידדו דנר חנוכה דומה לשופר ולולב דאם נשפך השמן של הנר שעמד להדליק ומדליק נר אחר שלא היתה דעתו עליו צריך לחזור ולברך (וכן מבואר מדברי השע"ת סי' תרע"ג שהעתקנו לעיל, וע"ע שו"ת מהר"ם שיק או"ח סי' של"ב), אולם בניד"ד הוא מדליק נר שהיה בדעתו להדליק, אלא שהיה בדעתו להדליקו בתורת נר של הידור ולא נר של עיקר המצוה, ובשו"ת רעק"א תנינא סי' י"ג כתב דנחלקו הא"ר ופר"ח אם נר של הידור בעי ברכה, ונקט הגרע"א לדינא דהוי ספק, והובא בשעה"צ סי' תרע"ו סק"ה, וכ"ה במשנ"ב סי' תרע"ב סק"ו בשם הפמ"ג שמצדד דאם הדליק רק נר

דכל הנידון הוא רק באופן שהמים שהיה בדעתו לשתות בתוך הסעודה נשארו בפטורם, אבל אם נשתנה דינם ונתחייבו בברכה כו"ע מודו דנפטרים בברכתו, וכגון אם נמלך לאכול הסעודה בלא פת, דבכה"ג המים שבסעודה חייבים בברכה לכו"ע, בזה י"ל דכו"ע מודו דנפטרים בברכה שבירך על הכוס ששתה קודם הסעודה הואיל והיה דעתו בשעת הברכה לשתות מים בסעודה, ולכן כל היכא דבשעת השתיה נתחייבו המים הללו בברכה נפטרים בברכתו הראשונה, ושאיני בגוונא דהתו"ש דנתקיימה מחשבתו שאכל פת והמים שבסעודה פטורים מברכה ועל כן תמה ברכתו ע"ש היטב, ולפ"ז גם בניד"ד הוא כן דהאחרוג השני מתחייב בברכה לאחר שנמלך ונטלו ראשון. אך בענייני לא זכיתי להבין עומק החילוק, וגם מו"ר זצ"ל פקפק בחילוק זה וכתב דצריך לעיין בו הדק היטב.

וידידי הג"ר שמעון מועלם שליט"א אמר לחלק באופ"א, דהנה לו יצויר שנמצא אח"כ שהאחרוג הראשון שנטל היה פסול משום חסר או שאול ולא משום מורכב, האם נימא דהברכה לא חלה על האחרוג השני, כי סו"ס לא נתכוין לפוטרו בברכתו אלא להך גיסא דהראשון הוא מורכב, הלא ודאי מסתבר דדעתו היא כללית דאם לא יצא יד"ח בראשון אלא בשני הרי הוא פוטר בברכתו את השני, וא"כ מסתבר דאף אם נמלך ונטל את השני תחלה הרי זה בכלל כוונתו לפטור אתרוג זה בברכתו אילו יקיים בו את

ואכמ"ל, ועי' ספר שלמי תודה סי' מ"א סוף אות ד' מש"כ בזה. ואף אם הוי מצוה בפנ"ע בכל פעם מ"מ בפשוטו אי"ז מצוה גמורה הטעונה ברכה, וא"כ כשמחליף אתרוג פשוט דלא שייך ע"ז ברכה.

#### ברכה על הנענועים

**אמנם** לענין הנענועים בשעת הברכה מצאנו בריטב"א ר"ה לד. וסוכה לח. דבעי ברכה, ועל כן כתב דמהא דמבואר בסוכה שם דדיבור בין נטילה לנענוע אינו הפסק, מוכח מזה דדיבור באמצע המצוה לא הוי הפסק לענין הברכה, ומותר לדבר בין התקיעות וכן בין שחיטה לשחיטה ע"ש, ומשמע דס"ל דאם היה הפסק בין הנטילה לנענועים היה צריך לחזור ולברך, וכן משמע מכמה ראשונים שהקשו מ"ט נוסח הברכה הוא על נטילת לולב ולא על נענוע לולב, ובספר האשכול כתב ליישב בזה"ל (וכע"ז בספר המכתם ואבודרהם ועוד); 'ונטילת לולב עיקר מצוה מן התורה ונענוע שיירי מצוה מדרבנן הוא, ולפיכך מברכין על הנטילה ולא על הנענוע, ודומיא דביעור חמץ מן התורה ובדיקה מדרבנן, דעל ביעור מברכין ולא על הבדיקה, וכשם דלגבי חמץ הביטול עיקר וכשביטל אע"פ שלא בדק קיים המצוה, ה"נ בלולב הנטילה עיקר ומשעה שנטל קיים המצוה, מיהו מצוה כתקנה גבי חמץ לברך ולבדוק ולבטול, וגבי לולב לברך וליטול ולנענע' עכ"ל, ומשמע דהנענועים ג"כ חלק מגוף המצוה הם והברכה חלה עליהם. ובשו"ת תשובות והנהגות ח"ה סי' רט"ז וספר שלמי תודה

אחד ושוב באו לידו עוד נרות של הידור לא יברך על הדלקתן משום דנר של הידור לא בעי ברכה (וכע"ז במשנ"ב סי' תרע"א סקמ"ט, וכן בסי' תרע"ו סק"ח לענין אמירת נרות הללו אחר הדלקת נר הראשון דאין בזה חשש הפסק מצד הברכה כלפי נרות ההידור ודלא כהפמ"ג שם, וע"ע ראש יוסף שבת כג.), וא"כ לפי האמור נראה דתלוי בפלוגתא התו"ש ומחצה"ש אם מה שכיוון בברכתו מספק על נר ההידור מועיל לפוטרו בתורת נר של עיקר המצוה. [ואולם יש שדנו דאם מכוין לקיים המצוה בכל הנרות מקיים בכולם כמו בנרות שבת ואז י"ל דהברכה חלה על כל הנרות אף אם נר של הידור אינו טעון ברכה, עי' קובץ ישורון ג' עמ' תכ"א, ואכמ"ל].

**נטל ב' אתרוגים בזא"ז** האם חלה הברכה על שניהם

והנה יש להעיר עוד בניד"ד, דכל דברינו מיוסדים על ההנחה הפשוטה דאם נטל ב' אתרוגים בזא"ז אין הברכה חלה אלא על האתרוג הראשון ולא על השני הואיל וכבר קיים המצוה בראשון ולא שייך לקיים המצוה שנית ולברך עליה, ואף שמצאנו באנשי ירושלים שנטלו הלולב כל היום, בפשוטו אינו אלא חיוב מצוה כמש"כ הרמ"א סי' תרנ"ב או המשך המצוה של הנטילה הראשונה וכולה מצוה אחת היא כמש"כ בהגהות הגרא"מ הורוויץ סוכה מד. וכן משמע ברש"י שם מא: ותוס' לט. מה: וחידושי רבינו דוד פסחים ז: דהוי שיירי מצוה

ודאי אין ע"ז ברכה, אלא דכל שעסוק במצוה מקרי עובר לעשייתן ע"ש בהרחבה רבה.

שיטת הראשונים דבכל פעם שנוטל לולב במשך היום חוזר ומברך

אולם יש שיטה מחודשת בראשונים דבכל פעם שנוטל לולב במשך היום יש לו קיום מצוה ומברך עליה, כ"כ בספר העיטור סוף הל' לולב ושכלי הלקט סי' שס"ו וספר האשכול הל' סוכה וספר הפרדס שער תשיעי בשם רב האי גאון, וכן הביא המאירי מא: מה: שכן מפורש בירושלמי סוכה פ"ג ה"ד וברכות פ"ט ה"ג דכל שעה ושעה שנוטלו מברך. אך מ"מ לא קיי"ל הכי כמש"כ הראשונים הנ"ל, ועל כן מסתבר כמש"כ דהנוטל ב' אתרוגים בזא"ז אין הברכה חלה כלל על האתרוג השני אם הראשון כשר, וא"כ ניד"ד תלוי בפשוטו בפלוגתא התו"ש ומחצה"ש כמו שנתבאר.

סי' מ"א סק"ג העירו דהנוטלים לולב קודם התפלה בביתם יתכן דמפסידים הברכה על נענועים דהלל משום דהוי שינוי מקום, ולכאו' דבריהם הם רק לפ"ד הריטב"א דנענועים בעי ברכה, והאמת דגם לד' הריטב"א רק נענועים של שעת הברכה בעי ברכה ולא נענועים של הלל כמבואר בדבריו בסוכה לז:, אולם בפרט זה נחלקו הראשונים אם עיקר חובת הנענועים הם אלו שבשעת הברכה או הנענועים שבהלל, ואכ"מ. וע"ע בשלמי תודה שם שהאריך לדון אם יש ראייה לנידון זה אם הברכה חלה על הנענועים מהא דכתבו הראשונים דאם שכח לברך קודם הנטילה יכול לברך קודם הנענועים ומקרי עובר לעשייתן, והסיק דא"ז ראייה, דגדר הדבר הוא דכל שעוסק הוא עדיין במצוה מקרי עובר לעשייתן וחלה הברכה על הנטילה דמעיקרא, דהא משמע בתוס' סוכה לט. דאף לאחר הנענועים יכול לברך למנהגן של אנשי ירושלים, ושם

הגאון רבי אברהם יהודה הכהן רבינוביץ שליט"א  
מח"ס פרדס יהודה

## בדין כפרה למעוברת

מנין הכפרות לעובר

כתב הרמ"א (בסי' תר"ה ס"א) לוקחין למעוברת שני תרנגולים אולי תלד זכר. והוא מדברי המהרי"ל (הל' ערב יוה"כ סי' ב') וכ"פ הב"ח (אות ב') והלבוש (ס"א) והקישו"ע (סי' קל"א ס"א) והצדה לדרך (מאמר ה' כלל ה' פ"ה) והמטה משה (סי' תתל"ח) מאידך דעת האריז"ל (שעה"כ ריש דרושי יוה"כ פע"ח שער כ"ז פ"א) דלאשה מעוברת יקח עליה מספק ג' תרנגולים אחד זכר אולי הוא זכר ותרגולת אחד נקבה אולי הולד נקבה ועוד תרגולת אחרת בשביל האשה עצמה. וכ"פ הב"ח (שם) בשם מרדכי קטן ובהגהות מנהגים (אות קל"ט) והשל"ה (מס' יומא ריש פרק תורה אור) ובאליה רבה (סק"ח ובא"ז אות ז') ובשו"ע הרב (בפסקי הסידור – סדר כפרות). ובסידור בית יעקב עמדין (דף של"ז ע"ב) בשם אביו החכם צבי זי"ע.

בביאור שיטת הרמ"א דמהני רק ב' כפרות למעוברת

והנה המג"א (שם) הסביר בשם הלבוש (שם) שיטת הרמ"א דאף אם העובר נקבה די לה ולבתה באחד משום ששנים רשאים ליקח כפרה אחת וכדאיתא

במנחות (דף ק"ד ע"ב) והובא בשו"ע הרב (ס"ג) ובחיי אדם (כלל קמ"ד ס"ד) ובמשנ"ב (סק"ג).

אמנם באליה רבה (שם) הק' ע"ז דהכפרה דמי לקרבן חובה וקי"ל דאין שנים מביאין קרבן אחד של חובה וכמ"ש במנחת יהודה ונחלת יעקב (פ' ויקרא עה"כ אדם) וכתב לחלוק על המג"א דאין שנים רשאים ליקח כפרה אחת והמחצה"ש (בד"ה וכן) כתב ליישב דצ"ל דהמג"א מדמה הא דהכא לקרבן נדבה דהיכא מצינו שנתחייבו בכפרות הללו והא אינו אלא מנהג בעלמא ורבים קוראים תגר על המנהג אשר ע"כ הוי כעולת נדבה,

והנה הגר"א הביא על דברי הרמ"א ולוקחין למעוברת דברי הגמ' והראשונים דעובר ירך אמו והביא דברי המג"א וכתב ואינו נראה דלא דמי לנדבה (עכ"ד) והיינו שפליג ג"כ על טעמו של המג"א וכקושיית הא"ר מ"מ ס"ל כהרמ"א דדי בב' כפרות משום דעובר ירך אמו. ותמהו ע"ז האחרונים דאם עובר ירך אמו א"כ אמאי צריכה ליקח תרנגול בפני עצמו דשמא תלד זכר ות' התולדות יעקב [מנהגי הגר"י קיינבסקי זצ"ל] (פי"ט הע')

העובר זכר לא זכתה לו וכה"ג יש להק' מכל המקומות בש"ס ופוסקים דאמרינן דעובר ירך אמו ולא חילקו בהכי וצע"ג. שוב ראיתי בשבעת הנרות על התשב"ץ (סי' קכ"ה) שג"כ כתב מדיליה כדברי הפמ"ג דוולד זכר לא הוא ירך אמו והוסיף דזהו דוקא בנ"ד דאיכא נפק"מ בין עובר זכר לנקבה דלזכר צריך תרנגול ולקבה תרנגולת אשר ע"כ לא אמרינן שע"י שהוא ירך אמו יהא נידון כנקבה כיון דבעצם זכר הוא אבל במה שאין נפק"מ לענין הדבר הנידון בין זכר לנקבה כהא (שו"ע חו"מ סי' שצ"ט ס"א) דפרה שהזיקה דגובה ממנה ומולדה וכד' אמרינן דגם זכר חשיב ירך אמו.

[ואגב אורחין אציין להא שנתיישב לי עפי"ז דהנה כתב הרוקח (סי' שט"ו) דאשת כהן מותרת ליכנס לכתחילה באהל המת שהיו ס"ס שמא הוא זכר או שמא הוא נפל ותמהו ע"ז בשו"ת הרדב"ז (החדשות סי' ר') ובשו"ת שילת יעב"ץ (ח"ב סי' קע"ז) והמג"א (סי' שמ"ג סק"ב) דאין צריך לזה דהרי טהרה בלועה אינה מקבלת טומאה ובברכ"י (סי' שמ"ג סק"ד) והאבני מילואים (סי' פ"ב סק"א) והחת"ס (חולין דף נ"ז) כתבו לתי' דכיון דקי"ל דעובר ירך אמו א"כ כשאמו נטמאת גם הוא נטמא [וצ"ע דאם הוא ירך אמו הוי דינו כהאם ובנות אהרן אינם מצווין על הטומאה ועי' בחת"ס שם ובשו"ת בנין ציון החדשות סימן צו מש"כ ליישב בזה] וכ"כ הצ"ח (חולין דף ע"א ע"א) והשו"ת תשורת שי (ח"ב

8) והשו"ת משנה הלכות (חלק י"ג סי' פ"ה) והמועדים וזמנים [להגר"מ שטרנובך שליט"א] (ח"א סי' נ"ב) ובספר תורת היולדת (פרק מ"ט הע' י') דאף אם נימא דעובר ירך אמו מ"מ בשעה שהאם מעוברת מזכר היא עצמה צריכה תרנגול זכר בשביל החלק הזכרות שיש בה ויש עליה שני חיובים ודמי לדין אנדרוגינוס שיש בו זכרות ונקבות. ובטהרת יוסף (כלים פ"ח מ"ה) ובקנה בושם (ח"ב סי' כ') ובשבט הקהתי (ח"ב סי' קצ"ט) ובאבן טובה (שעור נ' אות ד') ובביכורי שמחה (סי' ז' אות ה') יישבו באופ"א עיי"ש ולהלן כתבנו בעה"י ביאור מחודש בדברי הגר"א.

והפמ"ג (א"א אות ב') ג"כ פליג על המג"א מחמת קו' הא"ר וס"ל דגופין נפרדים צריכין כפרה לכל אחד וכתב לחדש דהא דאמרינן דעובר ירך אמו הוא רק כשהוולד נקבה אבל לא בולד זכר ולפיכך די לה בתרנגולת אחת ועוד תרנגול דילמא זכר הוא. ולפי"ז א"ש דברי הגר"א הנ"ל אולם לא זכיתי להבין דברי הפמ"ג דהרי להדיא מצינו במקומות רבים דלא שנא וכגון הא דאיתא בגמ' גיטין (דף כ"ג ע"ב) דעבד מקבל גט לחבירו מיד רבו של חבירו אבל לא מיד רבו שלו ומקשינן מהא דשנינו בבריתא הרי את שפחה וולדך בן חורין זכתה לו ומתרצינן דהא מגי רבי דהמשחרר חצי עבדו קנה וקסבר עובר ירך אמו ונעשה כמי שהקנה לה אחד מאבריה. ולפי"ד הפמ"ג צ"ע אמאי לא מחלקינן דאם



## מה טובו אהליך יעקב | הגאון רבי אברהם יהודה הכהן רבינוביץ שליט"א שלא

והנשמה יחד לכך אי אמרינן עובר י"א מהני כפרה אחת.

והנה בדעת האריז"ל שהצריך כפרה מיוחדת להעובר ובדעת המג"א שס"ל דהוי כתרי גופי צ"ל שס"ל דקיי"ל דעובר לאו ירך אמו (עי' בשד"ח ח"ה דף קי"ט ובדע"ת בסי' תר"ה שהאריכו בזה טובא במח' וסתירת הפוסקים בענין זה) או נימא דאפי' דעובר ירך אמו מ"מ מכיון דענין הכפרה הוא לנשמה וכן"ל ולכו"ע יש לו נשמה בפנ"ע ובספר פלגי מים (תמורה דף ל' ע"ב) הסביר דעת המג"א עפ"י דברי הגרעק"א (בשו"ת סי' קע"ב) דאפי' דעובר ירך אמו לא משוי לאם ולעובר כגוף אחד אלא חשיבי כשני גופים ועל כן צריך העובר כפרה לעצמו.

הנוסח שצ"ל בכפורת לעובר

הנה לפי"ד האריז"ל דצריך כפרה מיוחדת לעובר הדבר פשוט דבעשיית הכפורת לעובר צ"ל כעושים לאחר (בתרנגול זה חליפתן ובתרנגולת זאת חליפתך) אולם לשיטת הרמ"א בתרנגולת לפי"ד המג"א דהטעם דמהני כפרה אחת דשני גופים מתכפרים בכפרה אחת צריכה לומר בלשון רבים (זאת חליפתנו) ולפי"ד הפמ"ג (והגר"א) צ"ל כמו העושה לעצמו (זאת חליפתי) דעובר ירך אמו ובתרנגול להמג"א ולפמ"ג צ"ל כהעושה לאחר דבזכר לא אמרינן עובר ירך אמו ולהגר"א לפי ביאור אחרונים הנ"ל צ"ל כהעושה לעצמו דעובר ירך אמו ויש לה צד זכרות ודו"ק.

סי' תרל"ה) והשו"ת מהרי"א אסאד (יו"ד סי' שנ"ד) וכתב שם הברכ"י נפק"מ בין המג"א לרוקח דאם ההיתר משום ס"ס ראוי להחמיר בזה עיי"ש באריכות ולכאור' לפי"ד הפמ"ג והשבעת הנרות לא הוי הכא ירך אמו מכיון שהוי נפק"מ אם הוא זכר או נקבה וא"ש דברי הרדב"ז והשילת יעב"ץ (אמנם דברי המג"א א"א ליישב בהכא דהרי בנ"ד שכתב הטעם דשנים רשאים ליקח כפרה אחת חזינן להדיא שלא ס"ל כהפמ"ג).

ואציין דבשו"ת בנין ציון (החדשות סי' צ"ו) כתב דאי אמרינן עובר ירך אמו אף אם הוולד זכר נחשב כנקבה עיי"ש ראיתו ולפי"ז בנ"ד לשיטת הרמ"א יספיק לה תרנגולת אחת ולהאריז"ל בעי רק ב' תרנגולות.

וישל"ע בדברי הגר"א והפמ"ג דהרי הכפרה הוא על הנשמה ולא על הגוף וא"כ מאי שייכי בהו עובר ירך אמו. ואפ"ל עפ"י דברי הגמ' סנהדרין (דף צ"א ע"א) אמר ליה אנטונינוס לרבי גוף ונשמה יכולין לפטור עצמן מן הדין, כיצד גוף אומר נשמה חטאת, שמיום שפירשה ממני הריני מוטל כאבן דומם בקבר. ונשמה אומרת גוף חטא, שמיום שפירשתי ממנו הריני פורחת באויר כצפור. אמר ליה הקב"ה מביא נשמה וזורקה בגוף, ודן אותם כאחד. ולפי"ז א"ש דמכיון דהחטא הוי ע"י הגוף

האם אפשר לסמוך על בדיקת אולטרה סאונד  
כתב בשו"ת קנה בושם (שם) דאף  
לנוהגים עפ"י האריז"ל אם נתברר ע"י  
מכשירים אלקטרוניים אם הוא זכר או נקבה  
אפשר לסמוך ע"ז. וכן הביאו בשם  
הגרי"ש אלישיב זצ"ל (תורת המועדים  
סי' תר"ה סק"ד אות א', אשרי איש ח"ג  
פי"ז אות י"ב, הליכות והנהגות תשרי עמ'  
11) ובשם הגר"ש ואזנר זצ"ל (מבית לוי  
תשרי הל' כפרות ס"ב אות ו') וכ"פ בספר  
תורת היולדת (שם הע' ט') ובמשנה  
אחרונה (על משנ"ב סק"ג) ועי' בשו"ת  
תשובות והנהגות (ח"א סי' תרע"ט)  
שכתב לענין אשת כהן מעוברת שהתברר  
ע"י מכשיר הסריקה שהולד זכר שראוי  
לאסור (כשקרבו ימיה ללדת).

מאידך בעל המנחת יצחק (בהגהותיו  
על הקנה בושם שם) כתב ע"ז ששמע  
מרופא מומחה שא"א לסמוך ע"ז ולקבוע  
בבירור את מין העובר וכן הביא בספר  
שאלת רב (ח"א פי"ב) בשם הגר"ח  
קניבסקי שליט"א. ועי' בשו"ת אבן  
ישראל (ח"ח סי' ע"ז) ובשו"ת שבט הלוי  
(ח"ו סי' קע"ה) לגבי אשת כהן מעוברת  
שאין צריך לחשוש לזה מכיון שכבר נודע  
שלא תמיד מכוונים נכונה [וזה סותר  
למש"כ לעיל משמו]. אך כבר כתב ע"ז  
אחי הגאון רבי אליעזר שליט"א בספר  
חינוך הבנים כהלכתו (פרק צ"א כרם  
אליעזר אות י"ג) דכידוע דבזמנינו כבר  
נשתכללו מוכנות אלו יותר ויותר וכמעט  
שאינם טועים בזה ולכן מסתברא דמדינא  
יותר לסמוך ע"ז ובפרט שכל ענין

הכפרות הוא רק מנהג ועי' גם בא"א (סי'  
תר"ה מהדו"ת) דאם עשה כפרה לזכר  
בתרנוגלת או להיפך מכיון דסבר שהוא  
כהוגן הוה ליה כאילו היה ממש כראוי.  
וא"כ כיון דסו"ס עושים לה ב' כפרות  
בודאי יש מקום לסמוך ע"ז (ובפרט  
דכידוע שהיום א"א לעמוד בירור מוחלט  
אם העוף זכר או נקיבה אלא לאחר  
שחיטה ע"י בדיקת האיברים הפנימיים  
כמ"ש בהיכל הוראה (ח"א הוראה ע"ו)  
א"כ בודאי יש מקום לומר שלא צריך  
לעובר יותר מתרנוגול א'. ברם במרא  
דשמעתתא אות ר"פ ובמועדים וזמנים  
שם פשיטא להו דאם עשה כפרה לזכר  
בתרנוגלת או להיפך דלא יצא וצ"ע האין  
יוצאים כהיום יד"ח ואכ"מ) [וציין שם  
בחינוך הבנים דבעיקר בדיקה זו דעת  
כמה גדולים וצדיקים שאין ראוי כלל  
לברר את מין העובר ואכמ"ל]

ויש לציין דלפי"ד הבנין ציון דלעיל,  
נמצא דלעולם צריך ב' כפרות אף אם  
יתברר לה שהולד זכר.

#### כשנתברר לה שהם תאומים

כתב הב"ח (שם) בשם מרדכי קטן  
שלמעוברת די בג' כפרות ותאומים לא  
שכיח ולא חיישינן וכ"כ בשעכה"ג  
(בהגב"י אות ו') והפמ"ג (שם) וכתב  
בשו"ת קנה בושם (שם) וכ"ה בקובץ  
מבית לוי (תשרי הל' כפרות ס"ב אות ו')  
שאם נתברר לה ע"י מכשירים אלקטרוניים  
שתאומים בבטנה לנוהגים עפ"י האריז"ל  
בודאי היא צריכה לקחת שלשה תרנוגולות  
ושני תרנוגולים מכח ספק זכרים ספק

שומר הטיפה שאינה מסחרת ואפשר שלכן עדין לא שייך בהו כפרה. והנה עי' בנשמת חיים (מאמר ב' פרק י"ח) ובשו"ת משנה הלכות (ח"ט סי' שכ"ח) דהק' מדברי הגמ' מנחות (דף צ"ט ע"ב) ר' יוחנן ור' אלעזר דאמרי תרוייהו: תורה ניתנה בארבעים ונשמה נוצרה בארבעים, כל המשמר תורתו נשמתו משתמרת, וכל שאינו משמר את התורה אין נשמתו משתמרת. הרי לנו דהנשמה ניתנת רק לאחר מ' יום עיי"ש תי'. ולפי"ד המהר"ל הנ"ל א"ש ודו"ק. (ובקובץ מקבציאל (עמ' שי"ג) הק' מדברי הגמ' בסנהדרין על דברי מהר"ח בשער הגלגולים (דף ה' ע"א) דע כי גלגול הוא שבצאת הוולד ממעי אמו נכנסת הנשמה שם בגוף ההוא ע"כ ואפ"ל עפ"י מש"כ המהר"ל (נדה דף ל' ע"ב) עיי"ש ועוד אולי אפ"ל דנפש הוא משעת פקידה ורוח דנפש הוא לאחר מ' יום ונשמה דנפש הוא בעת הלידה דהרי הרוח נכנס בהיותו בן י"ג) [וראה רבינו בחיי ויקרא י"ח כ"ט] ושמתתי לראות דבספר תורת המועדים (סי' תר"ה סק"ד אות ג') הביא בשם הגר"ח קיינבסקי שליט"א וכ"כ בשו"ת שבט הקהתי (ח"ב סי' קצ"ח) דאף בתוך מ' יום צריך לעשות כפרה לעובר.

#### ספק מעוברת

בקובץ מבית לוי פסקי הגר"ש וואזנר זצ"ל (תשרי עמ' ל"ג הע' ו') כתב שאם היא מסופקת אם היא מעוברת מסתברא שא"צ לעשות כפרה לולד.

נקבות וכן הסכים לזה המנח"י (בהגהותיו שם על הק"ב) ולדעת הרמ"א תרנגולת סגי בחדא דאם העוברות נקבות סגי לשלתן בכפרה אחת ולגבי מנין התרנגולים נסתפק בספר חינוך הבנים כהלכתו (שם בכרם אליעזר אות ב') האם שני העוברים נחשבים כשני אנשים דעלמא דלמג"א מהני ולגר"א לא מהני או מכיון דעובר ירך אמו לכן אף שאינו נחשב זכר כמותה מ"מ שני הזכרים נחשבים כאחד. ונקט כצד הא' [וראה מש"כ לעיל בשם הבנין ציון] אולם בשערי הלכה ומנהג לאדמו"ר הרמ"מ מליובאוויטש זצ"ל (ח"ב סי' ר"נ) מצדד דאף אם נתברר שיש לה תאומים גם הנוהגים כהב"ח די בג' תרנוגלים. כיון דבלא"ה י"א לפטור כמה זכרים בתרנוגול אחד.

#### כשעדיין לא מלאו מ' יום להריונה

כתבו בספר אוצר הברית (פ"א סי' ב' סעי' ב') בשם הגרי"ש אלישיב זצ"ל ובקובץ מבית לוי (בדין חולה ביוה"כ בהע' אות י"ב) ובמועדי ישראל (סי' קע"ד) דקודם ארבעים יום אין לה דין מעוברת לענין זה. וצ"ב מדברי הגמ' בסנהדרין (דף צ"א ע"ב) דהנשמה כבר ניתנת באדם משעת פקידה ופי' ביד רמה שהיינו משעה שהאשה קולטת את הטיפה לבית ההריון וי"ל עפ"י מש"כ המהר"ל (ח"א בד"ה אלא) שאע"ג שא"א שיהיה בטפה נשמה שאין כאן הכלי שצריך אל הנשמה מ"מ הטפה בכח על הנשמה והוא

## ילדה לאחר עשיית הכפרה

יש להסתפק במעוברת שעשתו שתי כפרות ולאחמ"כ ילדה בתוך עשיית אם צריכה לחזור לעשות כפרה לוולד והנה אם נהגה כהאריז"ל פשיטא שא"צ לחזור ולעשות כפרה דהרי כבר עשאו לו כפרה בפנ"ע במעי אמו אולם לשיטת הרמ"א לפי"ד המג"א ששני גופים מתכפרים בכפרה אחת ג"כ כבר יצאה יד"ח אבל לפי"ד הגר"א לפי ביאור אחרונים דאין צריך כפרה בפנ"ע דעובר ירך אמו א"כ לכאור' עכשיו שנעשית נפש וגוף נפרד צריך לחזור ולעשות לה כפרה (ואף אם יש טורח בדבר הרי כתב בילקוט יוסף עמ' ע"ו ובלוח דבר בעתו שאפשר לעשות כפרות לאדם שלא בפניו ואומר זה חליפת פלוני בן פלוני) ולפי"ד הפמ"ג (ואפשר גם דעת הגר"א) תליא אם ילדה זכר א"צ דעבור זכר אינו ירך אמו ובנקיבה צריכה ברם ראיתי בספר אשרי האיש (שם) בשם הגר"ש אלישיב זצ"ל ובשו"ת שבט הקהתי (ח"ב סי' קצ"ט) דפשיטא להו שא"צ לחזור ולעשות כפרה וצ"ע.

## עשתה כפרה רק לעובר האם יצאתה יד"ח

יש להסתפק באופן שבתחילה היה דעתה לנהוג לעשות לכל אחד כפרה בפנ"ע ולאחר שעשתה לולד שבמעיה שינתה דעתה לנהוג כרמ"א האם יצא בזה יד"ח לכאור' תליא בפלגות המג"א והפמ"ג דלמג"א לא מהני דהוי כשני גופים מחולקים ולא היה בדעתה לשהתתף בכפרה זו אולם לפמ"ג דעובר

ירך אמו יצאתה יד"ח בהכא [אמנם אפשר דמכיון שאמרה הנוסח זה חליפתך וכו' לא יצא יד"ח (והגם שכתב בשו"ת וישמע משה ח"א עמ' קצ"ו בשם הגריש"א דאין האמירה מעכב מ"מ מכיון שאמרה גריע טפי מלבד זאת בשו"ת שבט הקהתי ח"ד סי' קס"ה אות א' פשיטא ליה דאמירה לכה"פ פ"א מעכב, ואכ"מ) אמנם הוי נפק"מ באופן שאחר עשה לה כפרה ודו"ק] אולם מצאתי כתוב בשו"ת שבות יעקב (ח"א סי' ע"ג) דרק הולד הוי ירך אמו אבל האם לא הוי ירך הולד והוכיח כן משמעתין דתמורה (דף י' ע"ב) עיי"ש א"כ לכו"ע לא יצתה יד"ח.

והנה נחלקו האחרונים דאם נמצא העוף טריפה אם צריך לקחת עוף אחר (דעת הא"א סי' תר"ה מהדו"ת והשד"ח מע' יוה"כ סי' א' אות י"ג ועוד שא"צ ודעת הקצה המטה סקי"ב והמועדים וזמנים ח"א סי' נ"ב ועוד שלא יצא יד"ח) וכתב בנטעי גביראל (יוה"כ פי"ג ס"ה) דאם לקחו למעוברת ונתטרף אחד או אחת מהם א"צ כפרה אחרת כיון דמדינא יוצאין בכפרה אחת א"צ להחמיר כ"כ לקחת כפרה אחרת. (וצ"ב דהרי מדינא דרמ"א צריך ליקח ב' ורק באופן שלקח ג' תרנגולת כהאריז"ל ונתטרף תרנגולת אחת אפשר דא"צ להחמיר ואולי כוונתו לדברי הא"א הנ"ל דאיש שעשה כפרה בתרנגולת וכן להיפך יצא יד"ח עיי"ש וא"כ לפי"ז יהני תרנגולת אחת למעוברת) אולם לפי מה שנתבאר אם נטרף התרנגול של העובר צדקו דבריו דאפשר לסמוך

דעובר ירך אמו אולם אם נטרף התרגול של האם לכו"ע לא יצתה יד"ח.

בטעם הדבר שצריך עובר לכפרה

והנה בגוף דברי הרמ"א ישל"ע דהרי איתא בגמ' ב"מ (דף ק"ז ע"א) ברוך אתה בבאך וברוך אתה בצאתך שתהא יציאתך מן העולם כביאתך לעולם; מה ביאתך לעולם בלא חטא אף יציאתך מן העולם בלא חטא. א"כ מאי שייך כפרה לעובר.

א. אמנם ידוע דברי הרש"ש שכתב על דברי הגמ' שם מכאן סתירה קצת לבעלי דעת הגלגול ע"כ [וראה מה שכתבנו ליישב דבריו בפרדס יהודה פ' כי תבא] וא"כ אפשר דהכפרה הוא משום גלגולים הקדומים כן תי' בשו"ת שבט הקהתי (ח"ב סי' קצ"ח) ובמראה כהן (פ' כי תבא) ובחינוך הבנים כהלכתו (שם כרם אליעזר אות ג')

ב. ועוד אפשר עפ"י מש"כ הרמב"ם (פ"ו מהל' תשובה ה"א) יש חטא שהדין נותן שנפרעים ממנו על חטאו בעולם הזה בגופו או בממונו או בבניו הקטנים שבניו של אדם הקטנים שאין בהם דעת ולא הגיעו לכלל מצות כקניינו הן וכתוב איש בחטאו ימות עד שיעשה איש, כן תי' בחינוך הבנים כהלכתו (שם)

ג. ועוד י"ל עפ"י דברי הגמ' שבועות (דף ל"ט ע"א) שכל ישראל ערבים זה בזה וכתב האריז"ל (בלק"ת פרשת קדושים ובטעמי המצות מצות ואהבת לרעך כמוך) וז"ל דע כי כל ישראל סוד גוף אחד של נשמת אדה"ר, כנודע אצלינו

— וכל אחד מישראל הוא אבר פרטי, כי זה הערבות שאדם ערב בשביל חבירו אם יחטא. ולכן נהג מורי זללה"ה, לומר פרטי הוודוים כלם, אפילו שלא היה בו והיה אומר כי אעפ"י שלא מצאו בו, צריך להתודות עליהם, ולכן תקנו בלשון רבים חטאנו וכו', ולא חטאתי כי כל ישראל גוף אחד ולכן אעפ"י שאין בו אותו עון ראוי להתודות כי כשעשהו חבירו כאלו עשהו עצמו ולכן נאמר בלשון רבים ואפילו אם היחיד מתפלל ומתוודה בביתו צ"ל לשון רבים כי מה שחטא אחד נחשב כאלו חטא ביחד מצד ערבות נשמות (עכ"ל). והרש"ש בהקדמת רחבות הנהר (דף ט' ע"א בד"ה בכל) ביאר שע"י התכללות והתקשרות של נשמות ישראל זה בזה יש ניצוצת ששייכים לו שנמצאים אצל חבירו לכך נתחייב בעון חבירו עיי"ש

ד. במשנה אחרונה (שם) תי' בשם הגרי"י קיינבסקי זצ"ל עפ"י הא דמבואר במתני' דערכין (דף ז' ע"א) דהאשה מעוברת שיצאה ליהרג אין ממתניין לה עד שתלד והולד נתפס בעון אמו לכן צריך כפרה.

ד. איכא אופנים שגם העובר חוטא וכגון באוכלת מאכלות אסורות ומזה נזון הולד וכד' והגם שהוי אונס מ"מ הרי כתב הפת"ש (יו"ד סי' קפ"ה אות י"ב) דאף באונס בעי כפרה.

ה. ועוד י"ל עפ"י דברי הגמ' סנהדרין (דף פ' ע"א) אמר רבא ולד הנוגחת אסור, היא וולדה נגחו. ולד הנרבעת אסור, היא וולדה נרבעו (ע"כ). הרי לנו דהעבירות

לה, ולא אילחישא. קרי עליה זרו רשעים מרחם, נפק מיניה שבתאי אצר פירי וכעייז הוא בירושלמי (יומא פ"ח ה"ד). ובערוך לנר (נדה דף ל' ע"ב) תי' קושית המהרש"א ע"פ מה שיש לדקדק דאמר יצה"ר שולט באדם ולא אמר ניתן באדם ולכן יש לפרש דודאי היצה"ר מוטבע בגוף האדם ונוצר עמו אבל אין לו שליטה להכריח לאדם עד שעת יציאה דאם הי' לו שליטה יהי' כל וולד בועט באמו ויוצא אבל כיון שיש יצה"ר בו ניכר לפעמים החפץ להרע ולכן בעשו הי' מפרסם לצאת ומכ"מ כיון שלא יכול לשלוט לא יצא (ע"כ) והשתא א"ש דכיון דהיצה"ר מוטבע אף בעת העיבור לזה צריך כפרה לרצונות הרעים [והגם שאמרו ז"ל בגמ' קידושין דף מ' ע"א מחשבה רעה וכו' מ"מ ע"י במס' כלה דעל מחשבת ע"ז וג"ע נענשים וע"י ברמב"ם פ"ז מהלי תשובה ה"ג ואכמ"ל]. ומצאתי דבספר חסידים (אות תתשל"ז) כבר הק' קושיית המהרש"א ועיי"ש מה שתי' וע"ע מה שתי' ע"ז המהר"ל בגור אריה (בפ' נח עה"כ כי יצר ובפ' תולדות עה"כ ויתרצו) והפתחי שערים (זמנים פ"ג בדין יצירת הולד) ולפי דבריהם א"ש כנ"ל ודו"ק.

ז. בספר גם אני אודך לאחי הגדול הגאון רבן גמליאל שליט"א (מו"ץ דק"ק קרעטשניף רחובות) תירץ דהעובר צריך כפרה על הצער הריון שגרם לאמו וכיוודע שהרה"ק בעל הנועם אלימלך זי"ע חזר ע"ז בתשובה.

שעשתה האם נחשב שגם הולד עשהו ולפיכך צריך לכפרה. והשתא א"ש כמין חומר דברי הגר"א הנ"ל דהוקשא ליה על הרמ"א שמעוברת צריכה ליקח כפרה לולדה הרי ביאתך לעולם בלא חטא וע"ז תי' דעובר ירך אמו וא"כ החטאים של האם נחשב שגם העובר עשהו ומש"כ אחר"כ לחלוק על המג"א הוא ענין אחר ולא שייך למ"ש דעובר ירך אמו. וא"כ לפי"ז נמצא חידוש דין דדעת הגר"א כא"ר הנ"ל ודו"ק.

ה. במועדים וזמנים (שם) תי' דאף שאין להעובר דעת בני עצמו מ"מ דעת האם נחשב כדעתו אף למ"ד עובר לאו ירך אמו עיי"ש ראייתו וא"כ כשעושה האם עבירה רח"ל הוי כמו שעשה העובר העבירה מדעתו והוי שותף במעשה אמו אשר ע"כ צריך לתיקון.

ו. ועוד י"ל דהנה איתא בגמ' סנהדרין (דף צ"א ע"ב) דיצה"ר שולט באדם משעת יציאה ממעי אמו וכ"ה בירושלמי ברכות (פ"ג) והק' ע"ז המהרש"א (שם בח"א בד"ה לפתח) מהא דדרשינן גבי ויתרוצצו הבנים בקרבה שהיתה עוברת על פתח עבודת כוכבים והיה עשו מפרסם לצאת, וכן מצינו בגמ' יומא (דף פ"ב ע"ב) ההיא עוברת דארחא, אתו לקמיה דרבי, אמר להו: זילו לחושו לה דיומא דכיפורי הוא. לחושו לה ואילחישא. קרי עליה בטרם אצרך בבטן ידעתך וגו'. נפק מינה רבי יוחנן. ההיא עוברת דארחא, אתו לקמיה דרבי חנינא, אמר להו: לחושו

הגאון רבי יעקב אהרן סקוצילס שליט"א  
מו"צ בבית הוראה יד הרמ"ה ובית הוראה הכללי  
מח"ס אהל יעקב ושא"ם, ירושלים

## חכם שפסל אתרוג באיזה אופן יכול חכם אחר להכשירו

אלול תשע"ח  
לכבוד הגאון החשוב רבי גמליאל הכהן  
רבינוביץ שליט"א

אין חבירו רשאי להתיר". והשאלה השניה  
היא האם יש דרך שיוכל להשתמש  
באתרוג זה למצוה.

- א -

חכם שאסר, שיטת הראב"ד שהוא מטעם שויה  
איתא במסכת עבודה זרה (דף ז.) וכן  
במסכת נדה (דף כ:) "הנשאל לחכם  
וטימא לא ישאל לחכם ויטהר, לחכם  
ואסור לא ישאל לחכם ויתיר" עכ"ל.  
ונחלקו הראשונים בטעם האיסור.  
הראב"ד מובא בר"ן (עבודה זרה שם דף  
א:) כתב וז"ל דלא משום כבודו של  
ראשון נגעו בו, אלא משום דכיון דאסרה  
ראשון שויה חתיכה דאיסורא, ושוב אין  
לה היתר דאפילו התירה שני אינה מותרת,  
והיינו דתניא בפרק אלו טריפות (חולין  
דף מ"ד:) חכם שטימא אין חבירו רשאי  
לטהר, אסר אין חבירו רשאי להתיר,  
כלומר אינו רשאי להתיר דאפילו התיר  
אינו מותר, אפילו היה גדול ממנו בחכמה  
ובמנין דמדקאמר אם היו שנים אחד אוסר  
ואחד מתיר אם היה אחד מהן גדול  
בחכמה ובמנין הלך אחריו, מכלל דהיכא  
דלא היו שנים בבת אחת אלא שהאחד

אודות מה שחחנו בטלפון לגבי  
השאלה המצויה לגביחכם שהורה על  
אתרוג ופסל אותו האם מותר לחכם השני  
להכשירו, ומאחר ואירע מעשה בבית  
הוראה למו"ר הגר"מ דייטש שליט"א  
גאב"ד רמת שלמה אמרתי שנברר את  
ההלכה למעשה, כי הרי הגיע אברך עם  
אתרוג ושאל את אחד מהרבנים שישב  
שם מה דינו. ענה לו הרב שהאתרוג  
מהודר ומברכים עליו לכתחילה. לאחר  
שמע את הפסק, סיפר האברך שלפני  
דקות אחדות, עבר במקום מורה הוראה,  
והוא שכבר היה עייף מחיפושים אמר  
לעצמו שישאל את הרב אודות כשרות  
האתרוג ומה שיענה לו הרב הוא יקבל על  
עצמו. אותו רב (ששמו לא ידוע וכבר  
הלך מהמקום) הביט באתרוג ופסק לו  
שהאתרוג פסול.

וכעת מסתפק האברך בתרתי, חדא,  
האם ישנו כאן הכלל המבואר בכמה  
מקומות בש"ס ונפסק להלכה ברמ"א  
(יורה דעה רמב סעיף לא) "חכם שהורה

בהנאה אלא בקיום מצוה, ויש לדון אם דמי לקונם אבן לזריקה כשנוגע לקיום מצוה, ודו"ק].

וכבר עמד בזה בשו"ת ר' עזריאל הילדסהיימר (סימן קכא) עיי"ש לדון באם אמר אדם תפילין אלו אינן כתובות לשמה אם מהני מטעם שו"א, ועיי"ש שדעתו נוטה לומר דמהני שו"א אנפשיה גם בכה"ג ומביא ראיה מסוכה (מב, ב). וא"כ הכי נמי כאן כשעשה שו"א דאתרוג זה אינו הדר או אינו בלקיחה תמה.

עוד יש לדון, דגם אם בכה"ג לא יהני שו"א, וכגון בהך דתפילין דהא סו"ס כתובים לשמן, וכן אם יאמר אתרוג זה אינו הר או מורכב ג"כ לא יהני דהא סו"ס במציאות הוא הדר ואינו מורכב וכל הנדון אינו נוגע רק לקיום מצוה ובזה אפשר דלא מהני שו"א, אמנם כאן יש לומר דיהני שו"א, דיש לדון באם יאמר שאתרוג זה ערלה, הרי יהיה אסור לו לאכול את האתרוג ושוב לא יהא בו היתר אכילה, וא"כ ה"ה בשאל לחכם י"ל שקיבל על עצמו שבאם יפסול החכם את האתרוג ייאסר עליו באכילה (אך גם זה צ"ע דהא סו"ס בודאי שאתרוג זה מותר באכילה והחכם לא אסרו אלא מטעם הדר או לקיחה תמה, ואם אינו אסור באכילה שוב יכול בודאי לטלו.

עוד יש להעיר, דתלוי בגדר שו"א, ואם שו"א הוא מטעם נדר כבר נכנסים לנידון הראשונים באיזה אופן מהני קונם על מצוות כיון שמצוות לאו להנות נתנו.

אסור בפני עצמו אין חבירו רשאי להתיר אפילו גדול בחכמה ובמנין, עכ"ל. כלומר דלאחר שכבר טימא או אסר חכם חל על חתיכה זו או אשה זו פסק כחתיכה דאיסורא שאי אפשר להתירו, וכך נקטו הרא"ש רמב"ן והרשב"א המובאים בר"ן שם.

ולפי זה ה"ה בנידו"ד באתרוג, דלשיטות הראשונים הנ"ל אם רב פסל את האתרוג הרי שהשואל אינו יכול להשתמש באתרוג משום דשויה אנפשיה חתיכה דאיסורא.

#### שו"א אנפשיה בקיום מצוה

והנה היה מקום לומר, דכיון שמגדר שו"א אנפשיה אתינן עלה, א"כ היינו דוקא כשהוא נוגע לשאלת איסור והיתר, כגון במאכלות אסורות או באיסור נדה וכיוצא, משא"כ כשהוא נוגע לקיום מצוה, לא שייך כלל גדר שו"א אנפשיה חתיכה דאיסורא.

והביאור בזה, דעד כאן לא מהני שו"א אלא במה שנוגע לאיסור והיתר של שימוש, אבל בנוגע לקיום מצוה הנדון הוא המציאות גרידא אם אתרוג זה הוא הדר אם לאו, ואם הוא 'הדר' כיצד יפסלהו בדיבורו והרי הוא מחוייב ליטלו.

[ואמנם אי שו"א אנפשיה מטעם נדר,

יהני קונם ואין כאן חסרון דמלל"נ כפי שכבר האריכו הראשונים בנדרים (טו, ב) לבאר הא דקונם סוכה, ואכמ"ל. אלא שהרי כאן מיירי שלא אסר את האתרוג



גדר חכם שהורה אינו שויה על החפצא

ואולם אחר העיון אין הנדון נוגע לכאן, דיעויין בחוט שני (נדה, סי' קפח סעיף ב סק"ז) שהאריך לבאר יסוד דינא דחכם שאסר לשיטת הראב"ד וכתב וזה לשונו: "ודע עוד דחכם שאסר אין פירושו שחל כאן איסור על החפץ שעליו נשאל, אלא פירושו שחל כאן הוראה, ואף שההוראה לא היתה על חפץ מסוים, ומהאי טעמא חכם שאסר למשל בהלכות ברכות או שנשאל ביום חול על הלכות מוקצה וכדומה חל כאן הוראה ואין לחכם השני להתיר", עכ"ל והוסיף בשער הציון (אות ט) "דיסוד דינא דחכם שאסר הוא שחל כאן הוראה, ולא משום שחל חלות על החפצא, אלא שיש כאן חלות פסק הלכה. ועיי"ש בהמשך דבריו (דינים נוספים אות ז') שכן הוא גם בהנהגה כללית כגון בהלכות כיבוד אב ואם כיון שחל כאן הוראת איסור.

אכן מבואר שם, דבהוראה כללית לא שייך שויה אנפשיה ורק בהוראה על דבר מסויים נאמר דין שויה. והיינו שאין הגדר שפסיקת החכם אוסרת אלא חלות ה'הוראה' וזה שייך רק בהוראה על מקרה מסויים, ומטעם זה אם הורה החכם הוראה בדבר שאינו למעשה כגון בשיעור או בספר לא שייכת הלכה זו.

ויסוד לדבריו איתא בשו"ת משיב דבר (ח"ב סי' ט) עיין שם דהשויה אינו על ידי השואל, אלא על ידי ההוראה של החכם, ומטעם זה אפילו לא נשאל החכם אלא

שהורה מעצמו (ויש לו כח פסק על אנשי העיר וכדומה) יש בזה דינא דשויה חתיכה דאיסורא, עיין שם.

ועיין להלן (אות ד') לשונות הראשונים בענין זה, ומה שנתבאר שם.

מ"י נאסר בהוראת חכם

ועכ"פ בשואל מורה הוראה דעלמא, אין נאסר רק השואל, ואולם לאחר שאסר החכם את החפץ לבעליו אסורים בו כל העולם. והטעם הוא כנ"ל דההוראה אוסרת והיא נוגעת לבעלים.

בספר בית לחם יהודה הביא בשם הפוסקים שהדין של חכם שאסר אין חבירו רשאי להתיר לא אמרינן אלא בהוראה חדשה שמעולם לא הובאה בבית המדרש, אבל דבר שהותר מכבר על ידי חכמים ונהגו בה היתר כמה ימים ואסר חכם אחד חבירו יכול להתיר.

הדרינן לנידון דידן באתרוג זה שהורה החכם לפלוני שהוא פסול, דשויה אנפשיה לאתרוג פסול אף אם האמת אינה כן.

טעם רש"י והר"ן

עוד טעם להא דחכם שהורה אין חבירו רשאי להתיר כתב הר"ן וכן פרש"י שהוא משום כבודו של החכם הראשון, שבזה ששואל חכם אחר יש פגיעה בכבוד החכם הראשון.

טעם נוסף כתב הר"ן שהוא כדי שלא תראה התורה כשתי תורות הללו אוסרים והללו מתירים.

נפק"מ בין הטעמים

א. בדיעבד. כתב הריטב"א במסכת עבודה זרה (דף ז'). דלא תימא שכל הדין כאן הוא דין לכתחילה כלומר דאין לשואל לכתחילה לחכם שני משום כבודו של הראשון, אלא אפילו בדיעבד אם שאל אין טהרתו והתירו של האחרון כלום, וטעמא דמילתא משום דמאחר שהורה חכם הראשון הראוי להוראה לאסור או לטמא כבר שויה חתיכה דאיסורא, ולפי זה מה שכתב בגמ' אינו רשאי להתיר כוונתו אפילו אם יתיר לא עשה כלום. אבל לטעם הר"ן, יעויין בר"ן שמחזירין הוראתו בהסכמתו של החכם הראשון, אפילו טעה בשיקול הדעת. והאחרונים דנו בזה דבענין להסכמתו של ראשון דאל"ה יש בזה ג"כ כבודו של חכם, אלא דאפשר שבדיעבד שלא שאלו את הראשון שרי (עיין ברעק"א).

ב. שהשני גדול מהראשון. בר"ן הנ"ל מבואר שלפי הראב"ד דהטעם הוא שויה חתיכה דאיסורא א"כ אפילו בגדול מן השני אינו יכול להתיר. משא"כ לדעת הר"ן שהוא מטעם כבוד, יכול השני להתיר כי אין חסרון בכבוד הראשון כל שהשני גדול ממנו. ואולם הש"ך (ס"ק נג) אף שפוסק כהראב"ד הביא שתי דעות.

ג. כשהראשון מסכים להתיר. אם השני מתיר בהסכמתו של הראשון, יעויין בר"ן שכתב בהדיא דבכה"ג מותר לחכם השני לטהר, ואילו להראב"ד יהיה אסור.

ד. לאסור מה שהראשון התיר. אם החכם הראשון התיר האם החכם השני

יכול לאסור, דלפי הראב"ד לא שייך האיסור כיון דליכא כאן שויה חתיכה דאיסורא, משא"כ לדעת הר"ן ששהטעם הוא כבוד החכם השני, א"כ יש לחוש אפילו כשהראשון התיר.

הש"ך ביורה דעה (שם ס"ק נ"ט) וכן מבואר בעוד כמה מקומות נקט לכאורה כדעת הראב"ד ודעמיה, וכן נראה בשו"ת ריב"ש (סימן שע"ט) ולכן פסק דאם הראשון התיר יכול השני לאסור.

- ב -

אם בזמנינו שייך האיסור דחכם שהורה

כתב הרמ"א יורה דעה (סימן רמ"ב סעיף ל"א) וז"ל: חכם שאסר אין חבירו רשאי להתיר משיקול הדעת, וכו', ולכן אין איסור לשואל לשאול לשני ובלבד שיודיע אותו שכבר הורה הראשון לאסור. אבל אם יש לו קבלה שטעה או שטעה בדבר משנה יכול להתיר. בספר בית לחם יהודה המובא בגליון של השו"ע וז"ל כתב הרמ"ע פיג"ו דין זה חכם שאסר אין חבירו רשאי להתיר אינו נוהג בזמן הזה, ונ"ל שאף שבשכנה"ג הביא שחולקין על זה אבל בעונותינו הרבים שהמורה יורה כבן סורר ומורה ואין להם שיקול הדעת אלא כסומא בארובה בודאי אם אוסר רשאי להתיר כי בוודאי לא יתיר אא"כ יש לו ראיה ברור וכל האוסר הוא עושה רק שאינו בקי בדינים ולכן הוא מחמיר בלא שום טעם, אבל באמת כשם שאסור למורה לכשיר את האיסור כך אסור

לאסור את המותר, עכ"ל. וכן נקט כדבריו בשו"ת האלף לך שלמה (סימן רנ"ה).

**אמנם** עי' בשו"ת רדב"ז חלק א' (סימן שס"ב) שהביא מאחד מהראשונים שהשואל שקיבל דעתו של החכם, הוא שעשה על עצמו חתיכת איסור ואם כן כיון שעיקר הגורם הוא השואל, לכאורה שייך דין זה גם בזמן הזה. וכן בשו"ת יגל יעקב יורה דעה (סימן ז') כתב שוודאי אין זה כלל בכל מקום כגון ברב דפקיע שמה וכדומה, ועכ"פ בודאי שאין לסמוך על עצמו בלי שאלת חכם.

ועיין בערוך השלחן (סעיף ס"ג) כתב דהרמב"ם והטור השמיטו את דין חכם שאסור כיון שנתפשטו ספרי הפוסקים אין לך דבר הוראה שאין לך ראייה מדברי הגמ' או פוסק ורחוק הוא להורות מסברא בעלמא. ובספר תורת חסד (סימן י"ב) צידד דלכך השמיט מרן את דין חכם שאסר מהשו"ע דאפשר דבזמן הזה ליכא שום חכם שיחשב כמוחזק בהוראה, אבל בסוף לא סמך התורת חסד על סברא זו.

והנה המעיין יראה שהנדון תלוי הן במח' הראשנים הנ"ל, והן בסברות שהובאו לעיל שהשויא הוא על ידי ה'הוראה' ובה יש לומר שבזה"ז שהכל כתוב בספרים לא שייך ענין 'הוראה'.

**ואולם** במראות אתרוג וכן במראות הדמים, בודאי ששייכא הוראה בכל מקרה לגופו, ופש לן רק מחלוקת הראשונים הנ"ל.

**אלא** שאליבא דאמת האריכות בזה אך למותר כי דברי הבית לחם יהודה לא הובאו בפוסקים, ועוד יש אומרים דאפילו הרמ"ע מפיג"ו יודה דבבמקום שהאוסר הוא ת"ח שהגיע להוראה ומורה ע"פ יגיעתו בש"ס ובפוסקים אין חבירו רשאי להתיר אא"כ הוא טועה בדבר משנה. וברוב ספרי הפוסקים הביאו דנחלקו גדולי האחרונים בזה הרמ"ע מפיג"ו והרדב"ז הנ"ל האם בזמן הזה יש עדיין סמכות וכח למורי הוראה, ומקובל בדינו מגדולי הדורות שהעיקר כדעת הרדב"ז שגם כיום יש עדיין מורים, כיון שידיעת המורים בכל דור הוא לפי ערך הדור, וכיון שלמדו כמקובל באותו דור ומורים על פי כללי הפסק הנמסר בשימוש ת"ח מדור דור, נחשב הפסק שלהם לפסק והוראה בישראל.

**היוצא** מכל הנ"ל דשיטת הרמ"ע מפיג"ו אינה מצטרפת אפילו לסניף להקל, ולא נותר לנו אלא מה שהתירו הפוסקים הרמ"א והש"ך דבסמוך. ועי' בספר דברות משה על מסכת שבת (סימן י') מה שכתב בכל זה.

**להקל** במקום ספק, וכשהחכם הראשון הסתפק מיהו במקום שיש ספק בדין יש מקום לפסוק לקולא מאחר שכל דין הנ"ל הוא מדרבנן וכמ"ש בספר עבודת עבודה להגר"ש קלוגר (ע"ז דף ז).

עוד יש לידע מה שכתב בספר חוט שני דחכם שהורה לאיסור מכח שנסתפק לו הדין, ואמר לשואל שהוא אסור מכח

או החמיר מספק, אבל אם השואל לא זכר מה שפסק הרב הראשון אין זה נחשב כספק של הרב ויש להחמיר שהרב השני לא יתן הוראה אח"כ.

עוד זאת יש לידע שאם החכם הראשון אסר מכח שיקול הדעת, או שסמך על מיעוט מהפוסקים אין לחכם השני להתיר מכח רוב הפוסקים שמתירים, מכיון שחלה כבר הוראת הראשון (וכדלהלן אות ג').

- ג -

להכשיר אתרוג שחבירו פסק עליו בלי קבלה בהוראה-טעה בדבר משנה

איתא בסוגיא דנדה (דף כ:) ת"ש דילתא אייתא דמה לקמיה דרבה בר בר חנה וטמי לה, הדר אייתא לקמיה דרב יצחק בריה דר"י, ודכי לה, והיכי עביד הכי, והתניא חכם שטימא אין חבירו רשאי לטהר, אסר אין חבירו רשאי להתיר, מעיקרא טמויי הוה מטמי לה כיון דא"ל דכל יומא הוה מדכי לי כי האי גונא והאידינא הוא דחש בעיניה דכי לה, אלמא מהימנא לה רב יצחק בר יהודה אגמריה סמך, עכ"ל.

והענין ד'אגמריה סמך', כתב רש"י שפשיטא ליה דטהור והאי דהוה מטמא מעיקרא משום כבודו דרבה בר בר חנה. אבל אי הוה מספקא ליה לא הוה סמך עלה. והתוס' הוסיף דבכה"ג רשאי להתיר אע"ג דחכם כבר אסר. ועי' בש"ך (ס"ק נ"ו) שכתב דיש לו קבלה שטעה היינו שיש לו קבלה שאין הדין כן ואם כן זה

ספק, מותר לחכם השני להתיר, משום דאין כאן הוראת איסור דלא חשיב נגמרה הוראתו בזה. וה"ה אם אסר מכח מחלוקת הפוסקים בזה ואסר מדין ספיקא דאורייתא לחומרא עדיין לא נגמרה הוראתו בכך, ויכול השני להתיר.

ומקור הדברים מהמאירי במסכת חולין (דף מד:) שאם החכם הראשון הסתפק ולא הכריע למעשה בשאלה שלפניו, אלא הוא חוכך לאיסור או שהכריע לחומרא משום שהסתפק בדבר וחשש לברכה לבטלה בנידון דידן אז קיימא לן שמותר לחכם השני להורות להכשיר, וראה עוד ביד שואל (ס"ק כ"ב).

ובספר חוט שני הלכות שבת (חלק א' עמוד רי"ט) כתב לגבי שאלה בצורת אות בסת"ם, והורה חכם אחד שיראה לתינוק, שמותר להראות את הספר לחכם אחר להורות בו על פי שיקול דעתו, מפני שהוראה הראשונה להראות לתינוק היינו שהחכם מסופק, ואם כן הרי שלא הורה כלום ולכן מותר לאחר לפשוט הספק.

והנה בנידון דידן אין אנו יודעים מאיזה טעם אסר החכם את האתרוג, ואפשר שהוא מטעם שנסתפק לו, וא"כ אפשר אולי לצרף ב' הסברות, חדא דדלמא לא היתה כאן הוראה, ושוב יש להקל כיון דדין זה הוא ספק דרבנן, וצ"ת ודו"ק.

מיהו יש מגדולי הפוסקים שכתבו בפירוש שכל ההיתר של ספק היינו כשהשואל הבין שהרב הראשון הסתפק

טעה. ועי' שם (ס"ק נ"ה) שהביא שיטת הראשונים כמ"ש הרמ"א שסומכים על מה שיש לחכם השני קבלה אחרת, אמנם השיג עליו דהרי בתוס' במסכת חולין (דף מ"ד:): ועוד ראשונים ס"ל דאפילו אם יש לו קבלה אינו יכול להתיר, וכתב דכן נראה עיקר לדינא.

אמנם בפתחי תשובה (ס"ק י"ח) הביא מספר משכנות יעקב שהשיג על מה שהביא הש"ך לחלוק כנגד הרמ"א, ונקט להלכה כדעת הרמ"א, אבל הוסיף דנראה ברור מלשון הרמ"א דהך דינא שייך רק אם חכם הראשון מוכרח להודות לקבלתו כשישמע ולא יחלוק על רבותיו של זה אבל בכה"ג שגם אחר שיוודע לו קבלת השני מרבותיו יישאר בדעתו ויחלוק גם על רבותיו משום דרב גובריה, ודאי שאין רשאי להתיר.

ושוב הביא דכן מצא בשלטי גיבורים בהדיא כדעת הרמ"א, אלא דהוסיף מילה אחת שאם יש לו קבלה אמיתית, כלומר דמכוון דבעינן שחבירו יודה לו בזה. וכדעת המשכנות יעקב בדברי הרמ"א כך נקט בספר חוט שני הלכות נדה (סימן קפ"ח סעיף ב'). ועי' בחכמת אדם (כלל ק"ד דין ו').

כשהראשון חוזר בו

הרא"ש במסכת עבודה זרה (פרק ד' סימן ו'), דאם חכם פסק דין ואח"כ שמע שחכמים שלפניו התירוהו וכששמע דבריהם ישרו בעיניו והודה שטעה, דינו

כטועה בדבר משנה ומותר לשני להתירו, אבל אם לא ישרו בעיניו והביא ראיות לדבריו מאנשים מקובלים דהוי כטעה בשיקול הדעת שאין חבירו רשאי להתיר. ובריטב"א שם כתב דרק אם היה חוזר בו כשהיה שומע את הוראת הרב חשיב כטועה בדבר משנה, אבל אם לא היה חוזר בו כיון שהוא ראוי להוראה דינו כטועה בשיקול הדעת.

והנה לענין טעות בפסק הלכה יש כל מיני סוגי טעויות שאפשר להכשל בהם חלילה בטעה בדבר משנה ובשיקול הדעת, עי' בש"ך (ס"ק ס"ק נ"ז) שציין לדברי השו"ע חושן משפט (סימן כ"ה סעיף א' וב') בגדר מהו טעה בדבר משנה. והמעין שם יראה (בסעיף א') שכתב המחבר דכל דין שדן דיני ממונות וטעה בדברים הגלויים וידועים כגון דינים המפורשים במשנה או בתלמוד או בדברי הפוסקים, חוזר הדין ודנים אותו כהלכה. ובהמשך (בסעיף ב') כתב שכל מי שטעה בשיקול הדעת כגון שהוא מח' תנאים או אמוראים ולא נפסקה הלכה כאחד מהם בפירוש אלא שפשט המעשה בכל העולם בדברי האחד מקרי טעה בשיקול הדעת.

והנה הרמ"א הביא דעת הר"ן בזה, ועי' בש"ך (ס"ק נ"ח) שכתב דטעה בשיקול הדעת היינו דוקא אם טעה בתרי תנאי או אמוראי או פוסקים ופסק האוסר כחד מינייהו וסוגיין דעלמא כאידך, דבכה"ג לא שייך לומר שווא אנפשיה חתיכה דאיסורא דהא בטעות היא.

דלהראב"ד לא מהני מה שהראשון גדול כיון דשויא אנפשיה חתיכה דאיסורא.

אמנם ברבינו ירוחם כתב שגדול יכול להתיר מה שאסר הראשון אף שהוא הביא את טעם הראב"ד דשויא אנפשיה כטעם לאיסור חכם שהורה, ואו דס"ל דבכה"ג לא קיבל על עצמו ולא חשיב שויא (ואולי יהיה תלוי בגדר השויא, אם הוא מחמת הקבלה הוא מצד דהוי גדר הוראה, עיין לעיל), ויל"ע.

- ד -

כשיש בזה מחלוקת קודמת

הנה בענין זה פרטים רבים, וכדלהלן:

א. מנהג המקום

במקומות שנוהגים בכל דבריהם כפוסק מסוים והורה חכם להחמיר שלא כדבריו שהוא בעצם כנגד המנהג, בספר יבין שמועה לרשב"ץ (פרק ד' מהלכות טריפות) כתב "וכתב הרשב"א שאם קבלו בני הדור לעשות כדבר אחד מהרבנים כגון הראי"ף או הרמב"ם סומכין עליו בין להקל בין להחמיר אפילו בשל תורה שהרי עשאוהו כרבם. אם כן המורה שלא כדבריהם באותו מקום נעשה כטועה בדבר משנה. וטועה בשיקול הדעת הוא בדבר שהוא מח' בין שני גדולים שלא קבלו אחד מהם אנשי העיר עליהם ולא הכריעו ביניהם האחרונים אלא שנהגו העולם כדברי האחד להתיר וזה הורה לאיסור הוא הטועה בשיקול הדעת. ועיין בדברי הרמ"א ועי' בשו"ת חוות יאיר

אם חילוקים אלו תלוי במח' הראב"ד והר"ן וביאר הש"ך דאף לדעת הראב"ד שהחמיר כל זמן שלא טעה בדבר משנה, הכא מודה כיון שנחשב כטעות ולכן לא שייך חתיכה דאיסורא. אמנם לפי האחרונים שנקטו שהרמ"א לא פסק כדעת הראב"ד מוכח דלא נקטו כביאר הש"ך כאן.

ולמעשה אם אי אפשר להתברר שהוא טעות בשיקול הדעת אע"פ שהוא נושא ונותן עם המורה עד שהוא חוזר אינו יכול להתיר. ולכאורה יש העיר דאם הטעם שאסור לשני להורות הוא משום כבודו של הראשון וכמו שכתב הר"ן צ"ע דהא הכא הראשון מודה לשני, ולכאורה לא שייך כאן כבוד הראשון, וע"כ דס"ל לש"ך כטעם הראב"ד שהאיסור משום שויא אנפשיה חתיכה דאיסורא. וכבר הזכרנו שמוכח מדבריו בכמה מקומות כדעת הראב"ד.

חכם השני גדול מהראשון

כתב הר"ן במסכת עבודה זרה (שם) ומובא בש"ך (ס"ק נ"ג) שאפילו חכם השני גדול מהחכם הראשון בחכמה ובמנין, גם כן אין החכם השני יכול להתיר, ויש מתירין בגדול ממנו להתיר האיסור של החכם הראשון אפילו במידי דתליא בסברא, ועי' בחכמת אדם (כלל ק"ד דין ו').

וכבר התבאר לעיל מדברי הר"ן שהדבר תלוי בטעמי הראשונים,

ג. מנהג חוג או קהילה

להנ"ל יש לדון במה שיש לפעמים שאין שואלים ל'מרא דאתרא' אלא לרב הקהילה או החוג המסויים, אם הוי כהסברא הנ"ל, או דדוקא מרא דאתרא יש לו הכח הנ"ל דהוי כמנהג המקום ובפרט הסייעתא דשמיא המבוארת בדמשק אליעזר אפשר דשייכא דוקא ברב המקום ולא ברב קהילה או חוג מסויים. וצ"ע. (ולציון בעלמא הנה מצאנו ברדב"ז לענין צדקה שחוג וקהילה נחשבים כעניי עירך יותר מעניי עירו ממש שמקהילה אחרת, אלא שאין הנדון דומה לראיה ופשוט).

ועיין לקמן (ס"ק ו') מחלוקת הפוסקים אם כשהורה לאשכנזי נגד פסק הרמ"א מקרי טועה בדבר משנה, ולכאורה אין לך גדר של חוג וקהילה גדול מזה ואעפ"כ יש מהפוסקים שכתבו דל"ה טועה בדבר משנה בכה"ג וא"כ כל שכן בחוג וקהילה מצומצמים, ולא דמי למרא דאתרא שהוא הכח היחיד שיכול לפסוק כאן.

ואמנם כ"ז כהיום שאין מקום מוגדר ומסויים לקהילה מסוימת אבל במקומות בחו"ל שאין שם אלא אנשים מבני אשכנז או ספרד, או בעיר שהוקמה רק לחוג מסויים נראה דפסק בני ספרד ואשכנז או אפילו מנהג הקהילה המסויימת מקרי מנהג המקום. ותלוי במש"נ לעיל (סק"א)

ד. כשהכח הראשון הורה נגד דעת רוב הפוסקים בספר טהרת הבית (להגר"ע יוסף זצ"ל חלק א' עמוד ש"ל) כתב שם שנראה

הובא בפתחי תשובה חושן משפט (סימן כ"ה ס"ק ב') שכתב דמה דסתם השו"ע וכתב הרמ"א שיש חולקים עליו והסכים עמהם הוי לי דעת הרמ"א כדבר משנה בארצות אשכנז, והיכא דהרמ"א כתב דיש אומרים ולא הכריע הוי ליה הכרעת הסמ"ע והש"ך כדבר משנה. והיכא דפליג הש"ך והסמ"ע הוי ליה דברי הש"ך כדבר משנה אא"כ ברור לדיינים שבוזה האמת כסמ"ע.

לעומת זאת הש"ך חושן משפט שם (ס"ק י') כתב שאם פשט המעשה בכל העולם כדברי האחד מקרי טעות בשיקול הדעת, וכן דעת עוד נו"כ שם שדינו כטועה בדבר של שיקול הדעת ולא בדבר משנה.

ב. מרא דאתרא

בספר דמשק אליעזר על מסכת חולין (פרק א' סימן ו') וכתב וז"ל ורשות ביד חכם העיר להתיר מה שאסר חכם אחר ואפילו אם האוסרין רבים, הקב"ה מצליח לחכם העיר יותר, ואפילו אם איזה ת"ח שבעיר שאינו ממונה אוסר, רשות לחכם הממונה להתיר אפילו אם אינו רבו של האוסר, ואם אסר חכם הממונה אין חבירו רשאי להתיר, והביא בשם ר' ירוחם דפסק גם כן דהחכם במקומו יכול להתיר מה שאסור ת"ח אחר, וצריך לומר דלא שייך בחכם העיר איסור להתיר דהטעם הוא משום כבודו של חכם וכיון דאין החכם ממונה בעיר אם כן אדרבה כבודו של חכם העיר עדיף.

הורה נגד רוב מנין ובנין של האחרונים לא נקרא בגלל זה טעה בדבר משנה אלא דינו כטעה בשיקול הדעת וסוגייהן דעלמא דלא כוותיה שכל עוד לא חזר בו הפסק עדיין קיים.

ויש להעיר עוד שסברא זו תלויה לכאורה במח' הראב"ד והר"ן, דלהראב"ד אף שרוב הפוסקים מקילים מ"מ שויה אנפשיה לאיסור. משא"כ להר"ן שתלוי בכבודו של חכם שייכים הסברות הנ"ל דבכה"ג ליכא משום כבודו של חכם.

ואולם גם לפי"ז יש לדון במקום שכך נוקטים רובם ככולם של פוסקי זמנינו והפוסקים בעיר, אלא שאותו מורה הוראה מחמיר בדבר, דאפשר דגם לדיליה מקרי שהמנהג להתיר והוא מחמיר, וכיון שאין זה אלא בגדר 'חומרא' יש לומר שלא שייך גדר שויה על חומרא.

ה. כשהפוסק אוסר מחמת שראוי להחמיר ולפי"ז יש לדון כאשר הפוסק השני אמר להדיא שמעיקר הדין הדבר מותר אלא שלבן תורה ראוי להחמיר, והמורה השני אומר שאין כאן בית מיחוש, דיש לדון טובא אם הוי 'הוראה לאיסור' וגדר שויה אנפשיה, וצ"ע.

ו. רב מבני אשכנז שהורה לבני ספרד שלא כדברי השו"ע

בספר טהרת הבית להגר"ע יוסף זצ"ל (שם עמוד של"א) שמי שהורה לבני ספרד שקיבל על עצמו כל הוראות של השו"ע בין לקולא בין לחומרא נגד דעת השו"ע, דינו כטועה בדבר משנה וחוזר. ובספר

שאם חכם השני סומך בהיתרו על דעת רוב הפוסקים האחרונים, בודאי שיכול להתיר מה שאסר חבריו מכח סברא בעלמא, והביא סיוע לדבריו מספר יחסי תנאים ואמוראים מובא בספר בעלי התוספות (עמוד נ"א) בשם הרשב"ם דהא דחכם שאסור אין חבריו רשאי להתיר הני מילי במילתא דתליא בסברא בלבד, שאין כח וראיה למתיר יותר מן האוסר, דלאו צניעות הוא להתיר מה שחבירו אוסר, אבל מידי דלאו סברא, כגון שטעה בדברי תנא או אמורא, או שאמר הלכה כאחד מהם, וטעה וטימא יבוא חבריו ויטהר, אי אמר ליה טעמא דטעותא דליכא חוצפה בכה"ג אם מטהר מה שטימא חבריו, אלא מצוה גמורה היא. ואם כן כשדעת רוב האחרונים להתיר ליכא חוצפה בכה"ג להתיר מה שאסר חבריו. וכן כתב כמה אחרונים שמי שהביא ראיות מן הפוסקים אפשר דמקרי אגמריה סמיך ואפשר להתיר מה שחבירו אסר.

ועיין בספר מעדני אשר (הל' נדה סי' צג) שעל עצם הקביעה שההלכה היא כדעת רוב האחרונים יש להעיר דכמו שמצאנו בבית יוסף שג' עמודי ההוראה מכריעים להלכה יותר משאר הראשונים כך גם באחרונים יש לעמודי ההוראה יותר משקל מאשר לשאר האחרונים, וציין לדברי החזון איש (באגרות חלק א' סימן ל"ב) איך שהחשיב את הגר"א, ובחלק ב' סימן מ"א איך שהחשיב המגן אברהם ומשנה ברורה. ואין ההלכה נקבעת תמיד בתר הרוב. אמנם אפילו במקום שהחכם



מהעדני אשר הלכות נדה (סימן צ"ג אות ה') הביא דברי הטהרת הבית שם, וכתב עליו שלכאורה כו"ע יודו בכה"ג שלא נחשב כטעה בדבר משנה, שהרי רבים מגדולי פוסקי הספרדים הגם שפסקו בעיקר ההלכה כמין אפילו לקולא מ"מ החמירו במקומות רבים שלא כדברי מין השו"ע, אם כן אי אפשר לומר שאם החמיר הוא טועה בדבר משנה מאחר שיש גם צד להחמיר. ועי' שם שהביא ראיות לדבריו. ואח"כ מצאתי בספר חוט שני (הל' נדה עמוד ק"א) שכתב בהדיא בציור הפוך לגבי אדם אשכנזי שהגיע לחכם ספרדי, והורה לו לאיסור כדעת השו"ע שזה מנהג רבותיו, ולא היקל לו כדעת הרמ"א שזה מנהג רבותיו, חלה על זה הוראת חכם הראשון, ואין לחכם השני להתירו, אא"כ ילך לחכם הראשון ויראה לו שטעה ויחזור בו החכם הראשון מהוראתו, אבל השואל חייב לנהוג כהוראת הראשון עד שיתיר לו החכם הראשון. וטעמו בזה הביא בשער הציון שם שהיו לכל הפחות הוי כטעה בשיקול הדעת, ואין לומר דהוי כטעה בדבר משנה, משום דפסקי השו"ע והרמ"א בנויים על פלוגתת הראשונים, ואם כן אין זה טעות בדבר משנה, ואין לומר שלאחר שהשו"ע או הרמ"א הכריעו את הדין הוי כהכרעה גמורה וממילא הוי טעה בדבר משנה, זה אינו דהוראת הפוסקים כדעת חלק מהראשונים ז"ל אין פירושו שהראשונים ז"ל האחרים כמאן דליתא, אלא פירושו שהשו"ע הכריע לנהוג

כהראשונים הללו והרמ"א כהראשונים האחרים, ומהאי טעמא לא הוי טעה בדבר משנה, וממילא הוי לכל הפחות כטעה בשיקול הדעת דסוגיא דעלמא כאידך, ואין לומר דהוי הוראה בטעות, דיש לומר דכיון שיש פוסקים שס"ל הכי אם כן חל ההוראה, ואין לשני להתיר עד שילך לחכם הראשון ויוכיח לו שטעה ואם יחזור בו, מותר להתיר, אבל לשואל אסור לנהוג בזה כרבותיו אלא כהוראת הראשון אף שנודע לו שהפסק לא היה כהפוסקים שנוהג בהם משום דחל כאן הוראה, עד שהחכם הראשון יחזור בו. והרי מבואר לפי כל הנ"ל שמה שפוסקים במקום אחד דוקא כדברי מין השו"ע או כדעת הרמ"א לא הוי כטעה בדבר משנה.

עוד הביא שם דחכם שבא לפניו שאלה שיש לו להכריע בזה, מוטל עליו להורות כמנהג רבותיו של השואל בפסקיו, וכגון אשכנזי שבא לחכם ספרדי, על החכם הספרדי להורות לו כפסקי רבותיו האשכנזים, וכן להיפך שמוטל על החכם האשכנזי להורות לספרדי כפסקי רבותיו הספרדים. אמנם בדיני ממונות במקום שפסק הבית הדין קובע, מוטל על הדיין לפסוק כדעת רבותיו שלו, והטעם דבאיסור והיתר ההוראה היא לשואל משא"כ בדיני ממונות ההכרעה היא של הדיין שהוא עושה אצ הדין, ואכמ"ל.

ובכל עניני הוראה בנוגע לשיטת מין השו"ע עיין היטב בהקדמה לשו"ת אור לציון (חלק ב') מה שהאריך בזה.

- ה -

האוסרת), א"כ לא מהני מה שקיבל על עצמו.

איברא דמלבד שאין לדייק מהראשונים כנ"ל וכדלקמיה, גם אינו תלוי כלל זה בזה, ויעויין ברדב"ז הנ"ל שהביא מהראשונים אם לומר אפילו איפכא דכיון שחלה הוראת ההיתר שוב אי אפשר לאסור, ומבואר דהוי חלות הרואה כמש"נ לעיל ולא גדר שויא כפשוטו, (ואף שהרדב"ז כתב דלא מסתבר כן, המעיין בדבריו יראה שאינו חולק על הגדר הנ"ל שהוא 'חלות הוראה' אלא דלא מסתבר שאפשר להתיר עי"ז מה שאסור ע"פ דין, עיי"ש).

וכבר כתבנו, שאף שהגדר הוא חלות הוראה, מ"מ החלות הוראה היא כלפי השואל (או כלפני בני עירו של הרב האוסר) ולכן צריך שיקבל עליו הוראתו, וזהו גם משמעות לשונות הראשונים הנ"ל שלא באו לחלוק על סברא זו אלא להעמיד הגדר שחלות ההוראה תלויה במה שקיבל על עצמו, אבל איה"נ שהאוסר אינו הקבלה שלו אלא ההוראה של החכם, וכיון שכן פשיטא שלסברא הראב"ד ודעימיה, אם מעיקרא לא קיבל על עצמו את הפסק ובא לשאול רק כשומע דעה, שפיר יכול לשאול חכם אחר.

אם שייד כבודו של ראשון כשלא קיבל על עצמו

ואפילו לשיטת הרמ"א דהטעם משום כבוד חכם, דלכאורה לפי"ז לא מהני מה

המתנה על עצמו מתחילה לא לקבל הפסק עד שישאל לאחרים

לכאורה לפי מה דקיימא לן להחמיר כדעת הראב"ד וסייעתו שמה שחכם אוסר הוי כשויא אנפשיה חתיכה דאיסורא, יש לעיין אם הוא מתנה על עצמו מתחילה שאינו רוצה לקבל הפסק עד שישאל מעוד גדול, א"כ הרי לא שויא אנפשיה חתיכה דאיסורא, וממילא מותר לו לילך לשאול לחכם השני.

והנה בלשונות הראשונים משמע שטעם האיסור הוא משום שקיבלו עליהו, זה לשון הריב"ש (סי' שעט) דאזלינן לחומרא פילו כהשהאחרון גדול מהראשון כל ששאלוהו לראשון והחמיר 'שהרי קבלו דעתו', וברדב"ז (סי' שסב) זה לשונו: "דכיון דסמך מעיקרא על חכם הראשון שויא אנפשיה וכו', וכן הוא לשון הנמוקי יוסף ור"י מלוניל (עבודה זרה שם) דכיון ששאל ממנו תחילה 'גמר בלבו לעשות ככל אשר יורה אותו' ושויא אנפשיה חד"א.

אם תלוי בגדר שויא בהוראת חכם

ובמושכל ראשון היה נראה דתלוי במה שהבאנו לעיל (באות א') דאם הוא גדר שויא כפשוטו כמו שמשמע בלשונות הראשונים, א"כ כל שלא קיבל הוראתו לא הוי שויא משא"כ אם הוא גדר הוראה כמו שנתבאר שם מהנצי"ב (וגם בלשון הראב"ד יש לדייק שההוראה היא

יותר את שורת הדין ויוכל לנהוג לחומרא כפי יראת החטא שלו.

ובנדון דידן, יהיה תלוי בהנ"ל, שהרי הוא קיבל על עצמו לשמוע לפסק האחד אלא שאחר כך בא לשאול מורי הוראה נוספים וא"כ להראב"ד כבר שויה אנפשיה, משא"כ להנך דס"ל בדעת הרמ"א שהוא כטעם הר"ן, נהי דלא יפה עשה ששאל מורה הוראה נוסף מ"מ בדיעבד יוכל לסמוך על הוראתו.

כשיש כמה חכמים באותו בית מדרש

פסק הש"ך (ס"ק נ"ה) בשם תוס' במסכת עבודה זרה (שם ד"ה הנשאל), שכששני החכמים יושבים באותו בית מדרש אין בזה גדר חכם שהורה והביאו דעתו באחרונים, ועיין ברדב"ז (שם) דלא 'חלה הוראת הראשון' קודם שנחלק עליו חברו.

אלא שלכאורה יהיה תלוי בטעמים, דלטעם הראב"ד ודעימיה יש לומר דרק כשמעיקרא בא לשאול לפני שנים אכתי לא חלה הוראת הראשון, משא"כ כששאל חכם אחד וקיבל עליו לקבל דעתו מה יועיל מה שיש עוד חכם בבהמ"ד, משא"כ לטעם דזילותא יש לומר דכל שיש חכם אחר בבהמ"ד לא הוי זילותא ויש לעיין בזה. ועוד יש לומר דאפילו לפי הטעם דשויה לא מקרי שחלה הוראה כל זמן שיש בבית מדרש חכם אחר שאפשר לשואלו, ועיין בזה במח' הט"ז והנקה"כ מה מקרי חלה הוראה דלהט"ז הוא רק שכבר נהגו על פיו והש"ך פליג וסובר

שהתנה מתחילה שלא לקבל הפסק ואסור לו לשאול את השני (אלא אם כן אומר זאת להדיא לחכם הראשון, דלכאורה בכה"ג ליכא כבוד שאומר לו להדיא ששואל רק חוות דעת), מ"מ בדיעבד אחר שהורה כתבו בפוסקים שיש להתיר, ויעויין ברע"א בשם שו"ת לחמי תודה דהרמ"א דייק בדבריו, דמתחילה כתב חכם שאסר אין חבירו רשאי להתיר, דהיינו דאפילו בדיעבד אין בכוחו להתיר דכבר נעשה חתיכה דאיסורא, ואח"כ כתב דאפילו אם התיר הראשון וכבר חלה הוראתו אין לשני לאסור, ולא כתב אין רשאי, אלא דאין מן הראוי לעשות כן מפני כבודו של הראשון, ואם כן לכאורה באופן שמתנה מתחילה דלהנ"ל ליכא רק חשש כבוד של הראשון יש לומר דבדיעבד שכבר שאל גם לפי הרמ"א יש להתיר, ויש לעיין בזה.

ואח"כ ראיתי בספרי השו"תים דהיכא שהשואל לפני כניסתו לרב הראשון הפוסק התנה שאינו מתכוין לקבל עליו את פסקו, אלא רק לשמוע חו"ד בתורת צד לפסק, שאין כאן גדר של חכם שאסר, מאחר שהשואל גם כן לא אסר דבר זה על עצמו מעולם. ומאחר שלפי דברי הרמ"ע מפיג"ו המובא בבית לחם יהודה נקט דאין בזמנינו כח הוראה לגבי הדינים של חכם שאסר, אע"פ שרוב הראשונים והאחרונים לא נקטו כדבריו מ"מ נראה שיתכן דיהא מותר לכתחילה ללכת למורה הוראה נוסף, כדי שיוכל בעצמו לברר

- 1 -

## חכם שאסר במראות

והנה יש לעיין בנידון דידן אם הפסק היה מראה שבנמצא על אתרוג שהוא מראה שחור, והרב השני פסק שהוא לא שחור כלל וכדומה האם ניתן להקל יותר. דהנה מצאנו חידוש לגבי כתמים ומראות דמים אם אומרים הכלל דחכם שטמא אין חבירו רשאי להתיר. בשו"ת דברי חיים יורה דעה (חלק ב' סימן פ"א) נקט דגם בכתמים אמרינן חכם שטמא אין חבירו רשאי לטהר, ועי' בשו"ת בית שלמה יורה דעה (חלק ב' סימן י"ד) שכתב דלגבי מראות דמים כל שמקובל מרביותיו שמראה זו טהורה הוי הוראה מגמרא ולא מסברא, ויכול להתיר.

אכן לפי זה דוקא בימיהם היה שייך לומר כן, אבל בזמנינו לא שייך לומר בענין המראות 'אגמריה סמיך' דאין לנו אלא דעת השו"ע דאין לטהר אלא מראה לבן וירוק שאין לספקם באדמימות כלל וכל שנוטה אף קצת למראה אדמימות או לשחור טמא ואין שום איש מקובל מרבו בפרט במראות לא שייך דלכו"ע בזמן הזה הוא הוראה מסברא אם המראה אינו נוטה למראה אדום ושחור, ובודאי אי חכם בהוראה טימא הוא טמא ואין חבירו רשאי לטהר ואף אם טיהר אינו כלום וכדברי הראב"ד.

והנה באמת צ"ע לכאורה מהו מקום הספק כאן אם שייך הדין של חכם

ד'חלה הוראה' היינו שנתשפטה ההוראה לאפוקי היכא ששניהם בבהמ"ד, ולשונו משמע לכאורה דכל שיש חכם אחר בבהמ"ד לא מקרי חלות הוראה וכסברא הנ"ל שהרי אפשר עדיין לשאלו. אלא שיש לדחות הדקדוק דהלא הש"ך שם נסמך על הרא"ש והרא"ש מיירי בבאו לפני שנים ונחלקו (עיין גם בש"ך סקנ"ה) וא"כ גם דברי הש"ך יש לומר דכל שבא לפני אחד מקרי נתפשטה ההוראה גם אם יש אחר בבהמ"ד וצ"ע.

ומלבד זאת יש לעיין במה שמצוי בבתי הוראה דד' מינים שיושבים כמה מורי הוראה ויש תור לפני כל אחד, וגם הם נוהגים להתיעץ ביניהם שבכה"ג אף שחשב לילך אצל אחד מסוים (וגם נראה לו שהוא בקי יותר מאחרים), מ"מ ענין זה נחשב כבא הדבר להדיא לפני שנים.

מצד שני יש לדון במה שמצוי ג"כ בבתי מסחר של אתרוגים ויש שם כמה מורי הוראה, וחלקם ממונים ויושבים שם להורות, ויש כאלו שעוברים שם ואנשים באים לשאלם, היאך לדון דבר זה כיון שאין כאן 'בית המדרש', אך מאידך גיסא יש לומר שכל שלא יצא מהמתחם נחשב שיש כאן חכם אחר, ואולי יש לומר שאפילו אם בשעה ששאל היה רק מורה הוראה אחד שם ואחר כך באו מורי הוראה נוספים שאולי לא מקרי 'חלות הוראה' עד שיצא מהמקום, וצ"ע בכל זה.

וא"כ בנדון דידן יהיה תלוי בהנ"ל, שהרי הוא שאל מורה הוראה ההולך ובא ולא בא לשאול אצל כמה מורי הוראה.

גם במקום שהדבר ספק אם הרב הראשון היה מסכים לשנות דעתו, מ"מ מהני מה שאין הדבר ידוע, וצ"ע, ויעויין לעיל (אות ב') דין חכם שהורה ויש ספק.

ויש לעיין לפי זה כשהרב השני אומר שהטעם שהראשון אסר הוא משום שלא היה לפניו מנורה או אור השמש וכל כיוצא בזה דאולי מקרי העלם פרטים וצ"ע.

- ז -

מומחה להלכות מסוימות

מצוי במקומות רבים שישנם תלמידי חכמים הבקיאים בהלכות ד' מינים והם יושבים כמורי הוראה לענין ד' מינים, אכן יש מהם שלא למדו הל' איסור והיתר ואין להם סמיכה וקבלה להורות. ונראה פשוט שבכה"ג לא שייך כלל דינא דחכם שהורה, לא מבעיא לדעת הראב"ד ולא מקרי 'הוראה' בכה"ג אלא אפילו להטעם שהוא משום כבודו של ראשון זהו רק כשהראשון הוא מי שהגיע להוראה ויכול להורות, מה שאין כן זה המורה אינו אלא כמראה מקום ולא שייך בזה כלל דינא דחכם שהורה, ושפיר יכול השני להתיר.

אלא שיש מי שהעיר, שאליבא דאמת אין פשוט כלל לסמוך על דבריהם ולקולא במקום שיש מחלוקת והוא נוגע לשאלות דאורייתא, דהלא בסוגיא הנ"ל בעבודה זרה (שם) נאמר דין נוסף שכל שנחלקו שנים בשל תורה הלך אחר המחמיר, אלא שכתב הריטב"א (ביבמות טו, ב) שאעפ"כ כשחכם הורה להתיר יכול לסמוך על

שטימא בכתמים הרי הסוגיות בש"ס מיירי להדיא בעניני מראות דמים וכתמים.

ונראה דהמקום לעורר ספק כאן הוא במקום שאין הויכוח בגדר 'מראה אדום' בדם או 'מראה שחור' באתרוג, אלא שהויכוח הוא על המראה עצמו איזה גוון הוא, ונמצא שאין הנידון באיסור והיתר שהכל מסכימים שצבע הנוטה לאדום בכתם אסור וכן צבע שחור באתרוג אסור, והויכוח שלהם הוא רק על המציאות ומראה העינים וכה"ג לא שייך חכם ש'הורה' ולא גרע מטעה מדבר משנה שאין זה מוגדר כשיקול הדעת אלא כענין של מציאות.

ולפי זה במקום שהמחלוקת היא בהלכה, וכגון בהוראות על צבע 'חום' במראות שיש בזה מחלוקת בפוסקים איזה גוון נאסר, וכן בנקודה שחורה שאינה ניכרת להדיא לעינים שיש בזה מחלוקת מה גדר שינוי מראה אם בניכר לעינים וכמה ניכר צריך להיות, וכן בשילוש ההדס מה מקרי יוצא בקן אחד וכל כיוצא בזה, הדרינן להא שהוא ספק הלכתי ובודאי יהיה שייך דינא דחכם שהורה. משא"כ באופנים הנ"ל שהויכוח הוא מציאותי יש לומר דהוי כטעה בדבר משנה וצריך תלמוד.

חסרים פרטים

עוד יש לציין מה שכתבו בעל הוראה, שאם השואל לא סיפר את כל הפרטים לרב הראשון והרב השני מתיר ע"י אותם פרטים שיש להקל בזה, ולכאורה סברתם

שהרב הראשון הסתפק. ד. כשהרב הראשון טעה בשיקול הדעת אסור לשני להתיר, אבל כשטעה בדבר משנה יכול להתיר, אלא שיש בזה פרטים רבים אימתי נחשב כטעות בדבר משנה ואימתי כטעות בשיקול הדעת והלכה זו גופא טעונה שאלת חכם. ה. נח' הפוסקים אם מנהג המקום נחשב כטעה בדבר משנה או בשיקול הדעת. ו. פסק כנגד מרא דאתרא נחשב כטעה בדבר משנה. ז. שאל פוסק שאינו מהקהילה או החוג שלו, אף אם נתברר לו שבקהילתו נוהגים להקל נחשב כטעה בשיקול הדעת, ואסור. ח. הורה לספרדי כאשכנזי או להיפך, נחלקו פוסקי זמנינו אי הוי כטעה בדבר משנה או בשיקול הדעת. ט. התנה שאינו שואל את הרב אלא כמתייעץ יכול לשאול חכם אחר. י. כהשאלה באה לפני שנים אף שאחד מהם כבר הכריע לאסור יכול השני להתיר. יא. כשנשאל אחד ויש מורה הוראה נוסף במקום יש לדון אם נחשב כמו בא לפני שנים, וישאל שאלת חכם אם מותר לשאול. יב. כשהרב השני אומר שהראשון טעה במציאות כגון בפירוש הגוון או שהיו חסרים לו פרטים ייתכן שנחשב כטעה בדבר משנה וישאל שאלת חכם. יג. שאל תלמיד חכם שלא הגיע עדיין להוראה אלא שהוא בקי בהלכות אלו לא נחשב כחכם שהורה ויכול לשאול חכם אחר.

הוראתו באותה חתיכה גופא כיון דיצא הדבר להיתר, אבל בחתיכה אחרת כיוצא בה בשל תורה הלך אחר המחמיר וא"כ בשלמא כששואל חכם בעל הוראה יש בזה היתר דהוראת חכם, משא"כ במקום שהנשאל אינו חכם, אלא שהוא יודע שפוסק זה מכשיר ופוסק זה פוסל, אין זה אלא ספק דאורייתא ורק החכם עצמו יכול להורות ולהכריע כך או אחרת.

והוא נוגע נמי לכל התורה כולה מה שנוהגים ההמון לשאול תלמידי חכמים שלא נסמכו להוראה הדין, והם עונים להם שיש בזה מח' הפוסקים ורב פלוני מתיר שלכאורה בכל הנוגע לדאורייתא אי אפשר לסמוך אם לא יצאה הוראה מסויימת מחכם להתיר, אכן יש מקום לחלק בכל זה באופני הוראה שונים ובסברות נוספות, וקצר המצע מהשתרע גם לנידון זה.

### דינים העולים:

א. חכם שפסל אתרוג אין חבירו רשאי להתירו, האיסור הוא גם כלפי השואל וגם כלפי החכם, וכשהשני גדול מהראשון נח' הפוסקים אם יכול לשאול. ב. אם כבר שאל את השני, דעת הש"ך לאסור אפילו בדיעבד, אבל יש הסוברים שהרמ"א מיקל. ג. גם בזמנינו שייכת הלכה זו. ד. כשהרב הראשון מסתפק מותר לשני להורות, ואולם צריך שידעו בבירור

הגאון רבי יעקב יוסף כהן שליט"א  
דומ"ץ שטענפינעשט, זכרון מאיר בני ברק

## זהירות מלולב משופץ

לשפץ את הלולב כראוי, או שמקום הקטימה התחיל להתייבש משום שלא עבר טיפול נוסף למניעת בריחת נוזלים כתוצאה מהקטימה.

והנני בזה לעורר את אחינו בני ישראל מהדרין מן המהדרין ומחזרין אחר המצוות שלא לסמוך על סוחרי הלולבים אלא אם כן הם מפורסמים ביראת ה' טהורה שלא להונות ולהכשיל חלילה בקיום המצוה החביבה של ארבעה מינים.

ואשר על כן יש להמליץ ליראי ה' המדקדקים במצוות החפצים להציל עצמם מכל חשש פסול או בלתי מהודר לקנות רק לולבים ארוזים וממויינים בהשגחה מהודרת.

וכאן המקום להעלות על נס את פועלו הכביר של הרה"ח מו"מ בתוי"ש ר' יהודה טרייטל סאמעט שליט"א העומד בראש מפעל 'הלולב' שמשקיע כל הונו ומרצו לזכות את ישראל בהידורי מצווה, והעמיד צוות מומחים ובראשם רבנים גאונים מופלגים שליט"א, ובביקורי גם השנה במפעל הנ"ל משך שעות רבות במעקב אחרי אלפי לולבים נוכחתי לראותם עושים מלאכתם נאמנה בקפידה וביושר, ובכמה וכמה נסיונות בכור

ער"ח אלול ה'תשע"ט לפ"ג

הן נודע דעת הר"ן (יד. מדהרי"ף) שחז"ל עשו ראשו של לולב כחוטמו של אתרוג ויש לפסול לולב בקטימה כל שהוא בראש עלה האמצעי, ויראי ה' המדקדקין ומחזרין אחר המצוות מייגעים עצמם זמן רב ובממון הרבה כדי לברור ולמצוא לולב מהודר למצוות ד' מינים שיהיה שלם בראשו ללא חשש קטימה או הימנך ושאר פסולים.

אך דא עקא שיש מציאות עגומה של שיפוץ לולב שיש בו הימנך פסול לדינא [דהיינו שפתוח מעט כצורת מחוגה כזה: V] או הימנך קטן [דהיינו שאין ב' חלקי התימות פונים לצד אלא רק מעט רווח בין העלים] שאינו פסול לדינא כלל אבל העולם מחמירים להדר גם בזה, והשיפוץ נעשה ע"י קטימה זדונית זעירא ביותר של התימות בעזרת ציפורן או סכין חד, שאם זה נעשה באופן מקצועי הרי לפנינו כאילו לולב בתכלית השלימות למראה העין.

למרבה הצער סוחרים ממולחים שאינם מיראי ה' ומחושבי שמו מכשילים את הרבים עבור בצע כסף, ובעין מיומנת ומנוסה אפשר להבחין בפעולה חמורה זו בחלק מהפעמים שבפועל לא עולה בידם

המבחן שערכתי לפנייהם נפעמתי לראות  
שוב ושוב את מקצועיותם המובהקת  
בטביעת עין של ת"ח להכיר בהרגשה  
דקה מן הדקה אפילו פגימה קלה בראשו  
של לולב אם הוא טבעי ומהודר או שמא  
חלילה מלאכותי.

ובזה באה"ח

יעקב יוסף כהן

דומ"ץ שטעפינעשט זכרון מאיר בני ברק

ויתן ה' שנזכה לקיים כל המצוות

כהלכותיהם ודקדוקיהם וכוונותיהם כרצון



הגאון רבי חיים שלום הלוי סגל שליט"א

מו"צ בבית ההוראה דהגרי"מ שטרן שליט"א

ור"מ בישיבת 'כנסת מרדכי' סאדיגורה

ומח"ס שו"ת בירורי חיים ח"ח ועוד

## עריכת ספר תורני בחול המועד

שיעור שנאמר בביהמ"ד הגדול 'עקבי אבירים' – סאדיגורה  
א' דחול המועד פסח ה'תשע"ח

חז"ל אומרים בגמ' (ברכות ח, א) על הפסוק בתהלים (פז, ב) אוהב ה' שערי ציון מכל משכנות יעקב, זה שערים המצוינים בהלכה, זה הולך על הני שמחדשים חידוש בהלכה ומעמידים אותם על בורין, אותם שערים נאהבים יותר מכל משכנות יעקב, ואהוב ונחמד לפני המלך העליון, ואם על אבידת כסף הותר מלאכה בחול המועד, קל וחומר בן בנו של ק"ו שיש לחוש על אבידת המרגליות היקרות שהם סברות ומחשבות התורה היקרה שיש לכתבם שלא ישתכחו.

כדהובא בשערי תשובה (סימן תקמ"ה סק"ד ד"ה מי ששלחו) שציין לדברי הברכי יוסף (סק"ב), שהביא מתשובת כ"י מהר"י הלוי ממורי"ש שהיה קדמון ושואל שאלות מן השמים ומשיבים לו, בזה"ל אם מותר לכתוב פסוק הלכה בחוה"מ, והשיבו לו אוהב ה' שערי ציון המצוינים בהלכה, שמחדשים חידוש בהלכה ומעמידים אותם על בורין, אותם שערים נאהבים יותר מכל משכנות יעקב,

באומה הישראלית הדרך הוא, אצל כל אחד ואחד מעימנו שיש לו איזה שאלה, או קושיא, או אפילו ספק באיזה ענין אם זה בהלכה, או בהנהגה, או בהליכות הבית, או אף בהשקפה יש לו לילך לשאול, יש שאלות שבאים לשאול את פי גדולי מנהיגי הדור בבחינת את הדבר הקשה יביאון אלי (שמות יח, כו), ויש שאלות שנבוא לשאול את הרבנים, ויש דברים שצריך לבוא להראות למורי ההוראה – המורים בעם, שיפסקו ויכריעו את המעשה אשר יעשון. ומאידך יש דברים שאין את מי לשאול, ואין אנו יודעים לכאורה כדת מה לעשות, ומ"מ לא אלמן ישראל המצינו לאחד מגדולי הראשונים מבעלי התוס' רבי יעקב הלוי ממורי"ש זצ"ל שהיה שואל שאלת חלום לשמי השמים, וזכה שהשיבו לו תשובות ברורות משמיא. והנה אחד מהדברים שלא היה לו תשובה ברורה בארציות, זה בהלכות חול המועד.

וכל אותם החושבים מחשבות וסברות בהלכה חמורה ובפוסקים החמורים, אהוב ונחמד לפני המלך העליון, ואם על אבידת כסף הותר מלאכה בחול המועד, כ"ש וכ"ש שיש לחוש על אבידת המרגליות היקרות שהם סברות ומחשבות התורה היקרה שיש לכתבם שלא ישתכחו ויאבדו, וכל הכותב אותן מקבל שכר עליהם, זה פירשו לי ושמו בפי אמת. עכ"ל. א

מהות ימי חול המועד שמחה ע"י עסק התורה (ב) בספר החינוך (מצוה שכ"ג) כתב הוקבעו ימי חול המועד, כי אם לשמוח לפני ה' ב, רוצה לומר להתקבץ במדרשות ולשמוע נועם אמרי ספר. ע"כ.

א. וע"ע מה שכתבנו בזה בספר בירורי חיים (ח"א עמ' רמט), ושם מהדו"ת (עמ' תקמט), וח"ד (עמ' לו הערה ח').

ב. אן נצטוינו לשמוח בחג כדכתיב בקרא 'ושמחת בחגיך וגו' והיית אך שמח' (דברים טז, וברמב"ם (יו"ט פ"ו ה"ז) כתב בזה"ל, ז' ימי הפסח וח' ימי החג עם שאר ימים טובים..., וחייב אדם להיות בהן שמח וטוב לב, הוא ובניו ואשתו ובני ביתו וכל הנלוים עליו, שנאמר ושמחת בחגיך וגו'. אעפ"י שהשמחה האמורה כאן היא קרבן שלמים וכו', יש בכלל אותה שמחה לשמוח הוא ובניו וב"ב כל אחד ואחד כראוי לו עיי"ש, כמבואר בגמ' (פסחים קט, א), ובספר החינוך (מצוה תפ"ח), ואיפסק בשו"ע (סימן תקכ"ט ס"ב).

וידוע השאלה [מהגר"א, כן הביא בספר חוט שני (הלכות יו"ט וחווה"מ עמ' קנח ד"ה ולהיות)], היאך נצטוינו לשמוח בחג כדכתיב (דברים טז, ו) והיית אך שמח, וכי השמחה תלויה באדם, הא הדבר תלוי בנסיבות וטירדות החיים, דבאם השתרגו עליו איזה מאורעות או דערו עליהם כמה הרפתקי (קידושין לג, א), היאך יוכל האיש הישראלי לשוש ולשמוח בשמחת החג.

[והלום ראיתי מובא כן בספר דברי שלום מהרה"ק מהרא"ש מסטראפקוב זצ"ל (ליו"ט ד"ה שאלו להגר"א), דפעם אחת שאלו להגאון החסיד רבי אליהו מוילנא זצ"ל, שיאמר איזה הוא המצוה שיותר קשה לקיימה מכל מצות שבתורה, והשיב שחקר ודרש היטב הדק עד שביירר שמצות שמחת הרגל הוא המצוה היותר קשה בקיומה מכל מצוות התורה הק', לאשר החיוב מוטל אקרקפתא דגברא דכל בר ישראל בכל שמונת ימי החג להיות שמח וטוב לב בכל הימים ובכל הלילות שלהם בלי שום הפסק רגע, ואסור להניח בכל אותו הזמן להעלות על ליבנו שום מחשבת והרהור של דאגה בשום ענין שבעולם, ושום צער ויגון לא יתערב בשמחתנו כדי שלא יבטלנו משמחה, וזה הוא דבר המסור ללב, ונחוץ לזה הרגל לחזק השמחה בלב בעבודה גדולה, וא"כ זה הוא המצוה היותר קשה בקיומה מכל מצוות התורה"ק ע"כ.

ובאשל אברהם – בוטשאטש (סימן של"ט ס"ג) כתב, דמה שכתוב 'אך שמח' המיעוט הוא למנוע כל המתנגדים לרביי השמחה, רק להרבות השמחה מכל צד [בספר חוט שני (הלכות יו"ט וחווה"מ עמ' קנח ד"ה גדר) כתב, דגדר הענין הוא מה שנקרא בל"א צופרידין [מרוצה] ופריילך [שמח] כאדם שיש לו קורת רוח, וזוהי מצוה שבלב, וצריך להרחיק מעצמו כל דבר אשר יכול לעשות היפך מן השמחה, כמו צער ודאגה שצריך להסירו ולהיות בשמחה ע"כ], וע"י בשר ויין ובגדי צבעונים וכו', ובפרט שזריזות החיצוני מעורר זריזות הפנימי, וכמ"ש בספר מסילת ישרים (פ"ז) גבי זריזות עיי"ש, וכן הוא בכל התעוררות שע"י הקריאה בפרסום חיצוני עיי"ז נמשך נעירה בפנימיות ע"כ. ויסוד הדבר כבר מצינו בספר החינוך (מצוה טז) בזה"ל, דע כי האדם נפעל כפי פעולותיו, ולבו וכל מחשבותיו תמיד אחר מעשיו ע"כ. וע"ע בירורי חיים (ח"א מהד"ת עמ' תקנח).

[וכיבו"ז הבאנו להלן (הערה) מדברי אור החיים הק' (פר' ואתחנן ו, ו), ע"ד מצות אהבת ה', דלכאורה האהבה אינה מעשה שיכריח האדם רצונו וכו', הוא דבר שתלוי בלב. אלא י"ל דע"י שיתמיד בשימת הדברים על לבו יולד בלבו חשק תאוה הרוחנית לאהבת ה' וכו'. וראה בירורי חיים (ח"ב עמ' קסא הערה רו) בזה].

חזינן יסוד, משמעותה דשמחה<sup>ג</sup> - עסק פ"ב ה"ג) כלום אסור לעשות מלאכה התורה. וידועים דברי הירושלמי (מו"ק בחולו של מועד, אלא כדי שיהיו אוכלין י

[ב] ברם י"ל, דהנה כתב הרמב"ם (סוף הלכות לולב) בזה"ל, השמחה שישמח אדם בעשיית המצוה ובאהבת האל שצוה בהן עבודה גדולה היא. וכל המונע עצמו משמחה זו ראוי להיפרע ממנו שנאמר (דברים כח, מז) תחת אשר לא עבדת את ה' אלוך בשמחה ובטוב לבב ע"כ. וכיוב"ז כתב (יו"ט פ"ו ה"כ), וז"ל ולא נצטוונו על ההוללות והסכלות, אלא על השמחה שיש בה עבודת יוצר הכל, שנאמר (דברים כח, מז) תחת אשר לא עבדת את ה' אלוך בשמחה ובטוב לבב, הא למדת שהעבודה בשמחה ע"כ.

ובביאור דברי הרמב"ם כתב המגיד משנה (שם) בזה"ל, וכשהוא עושה מה שנברא בשבילו ישמח ויגיל, לפי ששמחת שאר דברים תלויים בדברים בטלים שאינן קיימים, אבל השמחה בעשיית המצוות ובלמידת התורה, והחכמה היא השמחה האמיתית. וזהו ששלמה [המלך] בדרכי מוסרו שבח שמחת החכמה ואמר (משלי כג, טו) בני אם חכם לבך ישמח לבי גם אני. עכ"ל. וכיוב"ז הביא באשל אברהם – בוטשאטש (סימן של"ט ס"ג – הנ"ל) מהאריז"ל, שיהיה השמחה יתירה מצד עבודת השי"ת יותר מהשמחה האפשרית בעולם עיי"ש.

וראיתי בקובץ גלאט (כד עמ' מד) שהגרא"מ שך זצ"ל היה אומר, שאילו היה כותב זאת מאן דהו, היה ניתן לומר שמה אין לו השגה בחכמות ותענוגות העולם, אך כאשר אלו הם דברי הרמב"ם [בביאור המ"מ] שהיה חכם בכל מיני חכמה ומדע, והיה שר ונגיד ורופא המלך ומבאי ביתו, [עיי' רדב"ז (מלכים פ"ה ה"ז) דנשתקע במצרים כיון דהיה אנוס עפ"י המלכות, שהיה רופא למלך ולשרים עיי"ש], הרי הם אלו עדות נאמנה שאין שום שמחה בעולם כלל, מלבד שמחת התורה והמצוה ואהבת ה' יתברך. [וע"ע באורך בזה בספר בירורי חיים (ח"ד עמ' ח)]. והוסיף (הגרא"מ זצ"ל) להעיד על עצמו בערגה, שבכל פעם הינו מתרגש בהיזכרו דברים אלו. ופעם נשאל בערב חג ע"י אברך, היאך מגיעים לשמחת יו"ט, דהיא מצוה דאורייתא. והשיבו: בקידוש תדע. ותמה האברך לתשובה. והסבירו, ישמעו אזניך מה שפיך מדבר, כשאתה נותן שבח והודיה לבורא עולם אשר בחר בנו מכל עם, ורוממנו מכל לשון, וקידשנו במצותיו, ונתן לנו באהבה מועדים לשמחה חגים וזמנים לששון. אני כשאני חושב על כך, חפץ אני לרקוד, ואתה שואל כיצד מגיעים לשמחת יו"ט. ע"כ.

ג. ע"ד מה דהבאנו לעיל מדברי הרמב"ם (סוף הלכות לולב) שכתב בזה"ל, השמחה שישמח אדם בעשיית המצוה ובאהבת האל שצוה בהן עבודה גדולה היא וכו' ע"כ, והיינו ששמחת המצוה עבודה גדולה היא. הנה בברטנורא (אבות פ"ד מ"ב) כתב דשכר של שמחת המצוה הוא 'כמו' המצוה, וז"ל כל מה שאדם משתכר ומתענג בעשיית המצוה נחשב לו למצוה בפני עצמה, ונוטל שכר על המצוה שעשה, ועל העונג וההנאה שנהנה בעשייתה. ע"כ.

אולם הרחיד"א בספרו צאוורי שלל (הפטר פר' בהעלותך על הפסוק רני ושמחי) כתב, דהשמחה של המצוה יותר חשובה מהמצוה עצמה, וז"ד אי נמי במה שאמרו ז"ל דאין השכינה שורה אלא מתוך שמחה של מצוה, ונראה הטעם הפשוט כי כתבו ז"ל דיותר יש לו שכר על שמחת המצוה מהמצוה גופא. ונראה בחוש כי השמח במצוה מתעורר כל גופו לידבק בו יתברך, ומרגיש הארה בנפשו, ומתוך כך מזדכך החומר שבו ומלא יראה ואהבה, ואם היה איזה אחיזה מהסטרא אחרא בגופו כלה גרש יגרשנה, ומשו"ה אין השכינה שורה אלא מתוך שמחה של מצוה, כי אז הגוף מוכן, ראוי שתשרה עליו השכינה. וזה רמז 'רני ושמחי' – רני במצות ושמחי בתורה, כי פקודי ה' ישרים משמחי לב, כי הנני בא ושכנתי בתוכך, ואין השכינה שורה אלא בשמחת מצוה, ולכן רני ושמחי כדי שתהיי מוכנת להשראת השכינה, ואז ושכנתי בתוכך, דהוא מדרגה עליונה. ע"כ.

ד. במתני' (אבות פ"ג מ"א) המבזה את המועדות אין לו חלק לעוה"ב, ובברטנורא פירש שנוהג מנהג חול באכילה ושתייה. ע"כ. ובמג"א (סימן תק"ל סק"א) הובא, כתב התניא חייב לכבדו במאכל ומשתה ובכסות כשאר יו"ט. ע"כ. ועיי' ליקוטי מהרי"ח (ח"ג דף לה, א ד"ה סעודת).

בשערה, לכן החושש על נפשו יראה ללמדם בדקדוק ומתון ע"כ.

ג] ושמעתי שהרב מבריסק זצ"ל אמר, הנה הלכות יו"ט קשה יותר מהלכות שבת, כיון דבעי לידע הלכות שבת היטב, ואחר שכבר יודע הלכות שבת, צריך להבין במאי קילי יו"ט משבת, והלכות חול המועד קשה מתריוויהו, דצריך לידע הן הלכות שבת והן הלכות יו"ט, ואזי במאי קילי חוה"מ מינייהו.

ד] וראיתי בספר שמירת המועד כהלכתו להרה"ג רבי משה אפרים ליברמן שליט"א (עמ' ג') שהביא עובדא מהחפץ חיים זיע"א, שבא אחד לשואלו שאלה להלכה בהלכות חול המועד, לאחד השומעים היה נראה שהתשובה מדאי פשוטה, ולא היה צריך להטריח את רבינו הח"ח עם שאלות כאלו, וכשהעיר בזה עיני השואל הקפיד עליו הח"ח באומרו, שבחול המועד צריך לידע שהכל אסור, אלא שיש דברים שהותרו לעשות ע"כ.

ובארחות רבינו הקהלות יעקב (ח"ב עמ' קכ) הובא מהחזון איש זצ"ל, שאחד שאל בהלכות חוה"מ, ואסר לו החזו"א, ולמקורביו אמר דאעפ"י שמעיקר הדין אפשר להקל בזה, מ"מ מאחר דהלכות חוה"מ מזולזל בעיני הבריות, לכן צריך להחמיר בזה ע"כ. וכיוב"ז בספר דינים והנהגות להחזון איש (פי"ח סי"ד).

ה] וראה בספר שלמי תודה להגר"צ פלמן זצ"ל (עמ' תתס) שהביא, שמעתי דהיה מעשה אצל משפ' שכטר שיחי',

ושותין ויגעין בתורה. הובא בתוס' (חגיגה יח, א ד"ה חולו), ובמ"ב (סימן תק"ל סק"ב).

#### חומר ולזול המועד

ג] כל המבזה את המועדות כאילו עובד ע"ז (גמ' פסחים קיח, א), ועכ"פ עונשו גדול כדאמרו ז"ל (שם) דכאילו עובד ע"ז (מג"א סימן תק"ל סק"א).

א] בגמ' (פסחים קיח, א – מכות כג, א) כל המבזה את המועדות כאילו עובד ע"ז, דכתיב (שמות לד, יז) אלהי מסכה לא תעשה לך, וסמך ליה (שם פסוק יח), את חג המצות תשמור. וברשב"ם (פסחים ד"ה כל) וברש"י (מכות ד"ה את) שעושה מלאכה בחולו של מועד ע"כ, וראה בבית"ל (סימן תק"ל ס"א ד"ה ומותר) שהביא מדברי התוס' (חגיגה יח, א ד"ה חולו) שלמדו בדברי הרשב"ם הנ"ל דהוי איסור דאורייתא, וכ"ה ברש"י הנ"ל, וכמו"כ ציין להרבה ראשונים דס"ל הכי. ועיין מג"א (שם סק"א) שהביא דהב"ח ס"ל כהרמב"ן, דמלאכה בחוה"מ כשאינה לצורך המועד, ואינו דבר האבד איסורו מדאורייתא, והב"י ס"ל דהוא מדרבנן, ועכ"פ עונשו גדול כדאמרו ז"ל (שם) דכאילו עובד ע"ז. ע"כ.

ב] איתא בירושלמי (מו"ק פ"ב ה"ב) כהנא אמר 'אית מילין במועד דקשיין מן אהלות ומן נגעים'. ובספר יוסף אומץ (סימן תל"ג) כתב, דינים דחול המועד נפישים, ואין לעמוד על עיקרם אם לא בדקדוק גדול, כי חילוקיהם תלויים

מלאכתו להמועד. וכמעט אין איש צדיק בארץ וכו'.

#### הלכות מועד כהלכות שבת

וכאן אנו באים ליסודן וגדרן של הדברים. טעות שורשית אצל ההמון עם, בחשבם דימי חול המועד הם ימי חול כבכל ששת ימי המעשה, דהרי נוסעים במכוניות, ומדליקים את החשמל, ומעשנים סיגריות ומדברים בטלפון ופלאפון, אלא שלובשים מלבושי שבת וכמה דברים שאסרו. וזה אינו, אלא כמו שיבואר להלן דגדרי חול המועד כיום השבת, ויש כמה היתרים שנמסרו לחכמים.

ה) הנה בגמ' (מו"ק יב, א) אמר אביי נקטינן הלכות מועד כהלכות שבת, יש מהן פטור אבל אסור. ויש מהן מותר לכתחילה. וראה עוד בשבלי הלקט (סימן רכ"ה) הביא מהר"ר אביגדור כהן צדק "והלכות מועד כהלכות שבת" ה' [הובא בשו"ת באר משה (ח"ז סימן א')] ע"כ, והיינו דדין חול המועד כדין שבת, אלא שבחוקה"מ איכא כמה היתרים, שהתורה מסרה לחכמים, שיאסרו מה שנראה להם, ויתירו מה שנראה להם.

כן נראה מהחיי אדם (ריש כלל ק"ז) שכתב בכותרת הכלל – הסימן, 'פרטי ל"ט מלאכות מה שהותר בחול המועד', הרי לן דס"ל דל"ט מלאכות דשבת מישך

שהיה להם מפעל בנתניה, ושאלו את מרן החזון איש זצ"ל האם חייבים לסגור את המפעל בחוקה"מ, כי אם ישביתו את המפעל יהא להם הפסד שיצטרכו לשלם לעובדים גם על ימים אלו, כי ימי החופשה של הפועלים לא היו בחוקה"מ אלא בזמנים אחרים בשנה, והיה שם הרבה פועלים ויהיה להם הפסד רב. ואמר החזון"א זצ"ל שמדינא שרי לעבוד, שזה מיקרי דבר האבד, ומ"מ מכיון דבדור הזה שמירת מלאכה בחולו של מועד רפויה מאוד אצל בני אדם, ורבים מורים היתר בכל דבר, ראוי לחזק הדבר ולהשבית את המפעל בחוקה"מ. ובמקום שאין אנשים ישתדל להיות איש. וגם לא הוה ניחא ליה שיעבדו ויתנו את הרווחים לתלמוד תורה, והשביתו את המפעל כהוראתו. עיי"ש.

ועיין בערוך השלחן (סימן תק"ל ס"ד) שכתב, ויש לחכם לחזק האיסור מלאכה אם יש לו כח. והחכם שאסר דבר האבד בשביל שהיו פרוצים בכל המלאכות, אין חכם אחר יכול להתיר להם. ע"כ.

#### תענית בה"ב משום הזלזול בחוקה"מ

ד) וכתבו הפוסקים דמטעם זה צמים תענית בה"ב.

כתב האליה רבה (סימן תצ"ב) הטעם שמתענין בה"ב לאחר פסח וסוכות, משום דבקל עובר אדם עבירה בהם, 'שהרי לא הותר בהם מלאכה אלא לצורך המועד ולצורך דבר האבד מהקרן', וכשלא כיוון

ה. וראה בשו"ת רמ"ע מפאנו (סימן ק"ח) שכתב, שיש בחוקה"מ גם נשמה יתירה כבשבת ויו"ט ע"כ.

שייכא בחוה"מ, כיון דדין המועד כדין השבת, אלא דאיכא בהו כמה היתירא.

#### הוצאה מרשות לרשות בחול המועד

ו) והנה ע"ד מלאכת הוצאה מצינו, בבית הבחירה להמאירי (מו"ק יח, ב ד"ה אין כותבין) כתב דליכא איסור הוצאה בחוה"מ<sup>1</sup>. ועיין בחזון איש (סימן קל"ה הערות על גמ' מו"ק יב, ב ד"ה רא"ש) שכתב, דבפרקמטיא מותר אפילו הוצאה מרשות היחיד לרשות הרבים. ומשמע דדוקא בפרקמטיא בגוונא דשרי בחוה"מ כגון לצורך הוא דשרי, אבל שלא לצורך אין להתיר. עיי"ש.

והוצאה ליו"ט. ורב יוסף ואינך אמוראי ס"ל דבכלל המלאכות האסורים ביו"ט הוי נמי איסור הוצאה, אלא דאמרין 'מתוך', ודעת הרי"ף דגם מלאכת חול המועד אסור מן התורה בדבר שאינו אבד עיי"ש, ולפי"ז הא דאמרין בגמ' (סוכה ז, א) בסיכך על גבי מבוי שיש לו לחי כשרה, מגו דהוה דופן לענין שבת, הוה דופן לענין סוכה, ומתבאר מתוך הסוגיא דלא מתכשרא אלא בשבת שבתוך החג דהוי מגו מעליא, אבל בשאר ימות החג דליכא מגו, א"כ הוה ימי חול המועד בכלל איסורא דהוצאה. ע"כ<sup>1</sup>.

ושמעתי עתה<sup>2</sup> מהגאון רבי עמנואל טולדנו שליט"א, ביסוד דברי החזו"א, דמצינו בגמ' (שם ב, ב) משקין בית השלחין במועד ובשביעית, בשלמא מועד משום טירחא הוא וכו', אלא בשביעית מי שרי להשקות בין למאן דאמר משום

אולם בשו"ת עמודי אור להגאון רבי יחיאל העליר זצ"ל (סימן ל"ה) הובא, דמלאכת הוצאה בחוה"מ הוי כאיסור הוצאה ביו"ט. דהביא לדברי הגמ' (ביצה יב, א) פלוגתא רבה ורב יוסף, דרבה ס"ל יש עירוב והוצאה לשבת, ואין עירוב

ו. וראה בספר תורת המועד להרב ווייל שליט"א שכתב, דבדברי המאירי איכא למימר דלא התיר הוצאה אלא כשהוא לצורך, אבל כשאינו לצורך המועד אף המאירי לא התיר.

ז. וכיצא בזה ראה במנחת חינוך (מצוה שכ"ג אות ד') שהביא להטורי אבן (אבני מילואים חגיגה יח, א) שכתב, דחוה"מ שוה לכל דיניו ליו"ט, ועל מה שחייב ביו"ט חייב נמי בחוה"מ, אך היכא דשייך 'הואיל ואי מקלעי אורחים', או 'מתוך שהותרה לצורך, הותרה נמי שלא לצורך' בודאי פטור, דלא עדיף מיו"ט. עיי"ש.

ח. וכאן אספר לפני חברי היקרים – חברים מקשיבים, הנה לפני כשלושים וחמש שנה בהיותי בחור עלם צעיר, הלכתי בימי בין הזמנים ללמוד במסגרת 'ישיבת בין הזמנים' ברמת יצחק – השוכן על גבול בני ברק, ושם הביאו לפנינו את הגאון רבי עמנואל שליט"א שיאמר שיעור בחול המועד, ואמר לפני הציבור את הנ"ל שרואים מדברי הראשונים והפוסקים שגדרו של חול המועד כגדרו של שבת עם כמה היתרים. והאריך בזה כיד ה' הטובה עליו.

ועתה שנתבקשתי לומר לפניכם שיעור בהלכות חול המועד כהוראת מרן אדמו"ר שליט"א, אזי התקשרתי אל הרה"ג רבי עמנואל שליט"א האם עדיין זוכר שאמר לפנינו שיעור מזה כמה עשרות בשנים, ואמר לי דשיעור זה אמר גם בבית"ל לדרמן בב"ב, ובאמת יש תלמידי חכמים שאחר ששמעו את הדברים בשיעור, התחילו מאז להיזהר מלהשתמש בימי חול המועד בנייר לא חתוך בבית הכסא, והוא מצד מלאכת קורע. הרי לך דחיו את הדברים כפשוטן ימי חוה"מ גדרן כיום השבת עם ההיתרים שבו.

הבחירה מו"ק יח, ב ד"ה אין כותבין – וכן יג, ב ד"ה מחפין. (ב) אין איסור ממצוא חפצך (עיי' סימן תקמ"ג ס"ג ומ"ב סק"ז). (ג) אין איסור הפרשת תרומות ומעשרות וחלה, גם אלה שאין לו צורך בהן לחג. (ד) מותר להטביל כלים. (ה) אין איסור תחומין (ארחות חיים (הראשון) הלכות חוה"מ ס"ד). (ו) אין איסור הבערת אש. (ז) בחוה"מ לא גזרו על השמעת קול בכל כלי נגינה. (ח) מותר להתיר נדרים בחוה"מ, אף אלה שאינן לצורך היום. (שמירת שבת כהלכתה ח"ב עמ' תטז). (ט) לא מצינו שחז"ל אסרו בישול ואפיה במועד, שאינן מלאכות כללי (שש"כ שם עמ' תטו הערה ק'). (י) אמירה לעכו"ם אסורי בחול המועד (שו"ע סימן תקמ"ג ס"א), דעשו חכמינו מועד לזה, כשבת ויו"ט (מ"ב סק"א). אפילו הוא דבר האבד, אם כיוון היהודי מלאכתו למועד (שש"כ ח"ב עמ' תיט סל"ג).

ועתה אביא לפני התלמידי חכמים חברי היקרים, שאלה להלכה למעשה שנשאלנו:

זורע, ובין למ"ד משום חורש, מי שרי זריעה וחרישה בשביעית וכו'. הרי לן דכל שאינו בו טירחא שרינן בחוה"מ. ואמר לו הגאון רבי חיים קניבסקי שליט"א שראה את החזו"א, שהיה נוהג לרוקן את כיסיו לפני שיצא לרחובה של עיר בחוה"מ. וכששאל את דודו החזו"א הרי ס"ל להיתירא כל שאין בו טירחא, והא הוצאה לית ביה טירחא. והשיבו (החזו"א), דמ"מ חושש לשיטות החולקים דסברי דגדרי חול המועד הוי כשבת עם היתירים. ולכן נזהר מלעשות איסורא דהוצאה. עכ"ד.

גדרי ההיתר למלאכת חוה"מ

(ז) גדרי ההיתר למלאכת חוה"מ, והם חמשה, א] דבר האבד. ב] צורך ה[מועד, והיינו דבר שהוא לצורך אוכל נפש<sup>ט</sup>. ובזה שרי אפילו שהוא מעשה אומן. ג] פועל שאין לו מה יאכל. ד] צרכי רבים. ה] מעשה הדיוט. וזה שרי אפילו ליחיד (מ"ב סימן תק"ל סק"א).

דברים שלא נאסרו בחול המועד

דברים שלא נאסרו בחול המועד. כגון (א) מוקצה לא נאסר בחוה"מ (בית

ט. וראה בספר שמירת שבת כהלכתה (ח"ב עמ' שנד ס"ב) שכתב, לא רק מלאכת אוכל נפש התירו לעשות בחוה"מ, אלא גם כל טיפול בגוף האדם התירו לעשות בו ולכן מותר לעשות הכל לצורך שמירת בריאותו. וכמו"כ מותר לרחוץ כל גופו בסבון קשה, ומותר להסתרק, ולצבוע שפתיים וכו' ע"כ, הרי דאין כוונת המ"ב 'לצורך אוכל נפש' כפשוטו, כדמצינו גבי יו"ט שהתירו לבשל אוכל נפש, אלא כל שהוא לצורך גופו של האדם שרי.

י. כעין זה מצינו בביאור הלכה (סימן תקכ"ז ד"ה וע"י) לגבי עירוב תבשילין, דהביא מהריצ"ב (עירובין לח) בטעם דליכא איסור הכנה בבישול ביו"ט להשבת, כיון דאיסור הכנה לא שייך רק בדבר חדש [יצירה חדשה], משא"כ בישול ואפיה הוא תיקון בעלמא, ולכן מהני לזה עירוב תבשילין עיי"ש. וכיוב"ז מצינו בתוס' (ביצה ב, ב ד"ה והיה).

## עריכת ספר תורני בחול המועד

לכבוד ידידי בנש"ק הר"ה נ' ר'  
...שליט"א

אחר מבוא הברכה והשלום

שאלה: ע"ד שאלתו, האם מותר לערוך ספר הנהגות והוראות מכבוד קדושת מרן אדמו"ר רבי אהרן מבעלזא זיע"א בחוה"מ, ולצד זה לתקן את התיקונים הנצרכים.

צדדי השאלה: מי איירי שלומד את תוכן הספר ואזי לצד זה מתקן ומשפר את תוכנו, ע"י שילוב כותרות מישניות, ומפתחות, ושגיאות כתיב. או איירי באופן שאינו לומד את תוכן הספר בצורה עיונית, ורק מתקן שגיאות כתיב.

תשובה: (א) בשו"ע (סימן תקמ"ה ס"ט) ואם שמע דבר חידוש מותר לכתבו כדי שלא ישכח. וכן אם ראה ספר מחודש מותר להעתיקו אם לא ימצא להעתיק לאחר המועד. ע"כ. ובט"ז (סקי"ג) הביא מהגהות סמ"ק שכתב ראה נכונה לזה, מדאמרין (תמורה פ"ב) דילמא מילתא חדתי שאני, פירוש דבר חידוש וירא שמא ישכחנו, אלמא אפילו בזמן שנאסרה הכתיבה בדברים שבע"פ, הותרה בדבר חידוש, אזי גם בחול המועד נתיר מטעם זה לכתוב דברים שהם מחודשים אצלו, וירא שמא ישכחם ע"כ (הגהות סמ"ק), ומותר לשמוע לכתחילה בכדי לכותבו. ואין חילוק בין אם שמע החידוש מאחר, או חידשו הוא עצמו, דהרבה זימנין מצוי שאדם שוכח מה שחידש כבר ואינו יכול לחדשו אח"כ.

ואפילו בלא טעם שכחה, כיון שבכל עת ורגע מוטל על האדם לעמול בתורה ולחדש בה כפי יכולתו, אין שייך לומר ימתין אחר יו"ט ואז יכתוב החידוש, דאותו זמן יהיה עליו חיוב אחר, דהיינו שיחדש אח"כ חידושים אחרים, ואם יתעכב בכתיבת החידושים שלמד בתוך המועד יצטרך ללמוד שנית מה שלמד כבר ולהזכיר מה שחידש כבר וזה יבטלנו מלימוד חידושים אחרים באותה שעה, ואין לך דבר האבד גדול מזה שמאבד הזמן. וכן ראיתי למו"ח [ה"ה הב"ח] ז"ל שכתב חיבוריו גם בחול המועד ע"כ (ט"ז). והובא במשנה ברורה (שם סקמ"ז). הרי לך דבריו ברור מללו דביטול זמנו הוי נמי בכלל דבר האבד.

ויסוד הדבר כבר מצינו בריטב"א (מו"ק יח, א ד"ה אין כותבין), וז"ל... שאין לך דבר האבד גדול מזה, וכן הסכימו רבותי על ידי. ועוד התירו לי לכתוב שיטת חידושיי שלי שהייתי לומד, וכיוצא בו כדי שלא אשכח, וכן נראה הלכה למעשה עכ"ל. וכמו שהביא השעה"צ (שם סקנ"ב) 'וכן מצאתי בחידושי הריטב"א שכתב להלכה למעשה' ע"כ.

אין אדם לומד תורה אלא ממקום שלבו חפץ (ב) והרי ברור שיכול ללמוד אדם כל מה שיחפוץ, ואדרבה מעלה איכא אך בזה, כמו שאמרו ז"ל (ע"ז יט, א) אין אדם לומד תורה אלא ממקום שלבו חפץ, דאזי הלימוד יותר איכותי ופורה, כדברי רש"י (שם ד"ה ממקום) שאם ישנה לו



על אתר הרי זה ילך לאיבוד ולטמיון, ואין לך דבר האבד גדול מזה.

ושמחתי שכיוצא בזה העלה בספר חוט שני (יו"ט וחוה"מ עמ' רנב), הכותב חידושי תורה בחוה"מ, אינו צריך לקצר על מנת לחסוך מכתיבת תיבות ואותיות בחוה"מ, כיון שאם מאריך בכתיבתם הרי הוא כותב ומדגיש בכתיבתו את כל 'הדקות שנתחדש' לו, ויש לו לכתוב כדרכו.

וכמו"כ מי שרגיל לסכם סוגיות בכתב, מותר לו גם לסכם בכתב בדרך לימודו בחוה"מ. 'דהסיכום של שעת העיון בסוגיא, יש לו אז את הדקות וההרגשות בסוגיא, ואח"כ הוא ישכח' ע"כ.

וראה בספר מאיר עיני ישראל (ח"ב עמ' תט) שהובא דהחפץ חיים זצוק"ל כתב את אחד מחיבוריו בימי חול המועד, והגיע אדם חשוב אליו וראהו שכותב בחוה"מ, ותמה הוא עליו שכותב בחוה"מ, והיה להח"ח קפידה מאוד גדולה על שהעירו לו הנ"ל י"א. ע"כ.

מסכת אחרת אין מתקיימת – לפי שלבו על תאותו ע"כ, ואחר שלמד הרי תמיד יהיה לו מה לכתוב, הן דברי חידוש והן ביאור ובירור הענינים, דאין בית מדרש בלא חידוש, ועי"ז שהוא עתה נמצא בתוך הענין יוכל לכתוב באופן ברור ומתומצת כותרות מישניות ומפתחות הענינים, שזה לא יוכל לעשות כדבעי אם אינו בתוך הענין כמצטרך. ופעמים אפילו שגיאות כתיב אינן מתגלות אלא אך כשלומד הדק היטב [לאפוקי היכא דאיכא הרבה שגיאות כתיב].

לעולם ישנה אדם לתלמידו דרך קצרה

וכבר מצינו בדברי הרשב"ם (פסחים קט, ב ד"ה דהיינו), בדברי הגמ' מהי רביעית של תורה, דאחר שכתב באריכות ביאור הענין, הביא 'לשון קצר ששמע רבינו מרבי יעקב בר יקר זצ"ל' ע"כ, והוא בכדי ללמד לאדם בדרך קצרה, כדאמרו ז"ל (שם ג, ב) לעולם ישנה אדם לתלמידו דרך קצרה. וכאמור זה אינו שייך אלא אם הוא בתוך הענין, וכיון שכן אם לא יכתוב

יא. וראה בשדי חמד (אסיפת דינים מערכת חוה"מ סוסקי"א) שכתב בזה"ל, וקרוב הדבר לומר דמה שנהג לא לכתוב דברי תורה הוא מנהג בטעות. ועיין בארחות חיים (סק"ז) שכתב, דמי שנהג להחמיר על עצמו לא לכתוב חידושי תורה בחוה"מ, יכול לשאול על נדרו. ואפשר דמצוה נמי איכא ע"כ. ועי' בספר שמירת שבת כהלכתה (ח"ב עמ' שפו הערה עז).

ובארחות רבינו הקהלות יעקב (ח"ד עמ' קעב אות נד) הביא, ראיתי את החזון איש זצ"ל כותב חידושי תורה בליל הושענא רבה. אולם בעל הקהלות יעקב לא כותב חידושי תורה בחוה"מ, ואמר שחושב שיוכור את מה שמחדש בחוה"מ ואזי אין היתר לכתבם בחוה"מ. ע"כ.

ועיין במשנה ברורה (סימן תקמ"ה סקמ"ז) שהביא מהט"ז (שם סקי"ג – הנ"ל) עוד טעם לכתיבת חידושי תורה, דאם יתעכב בכתיבת החידושים שלמד בתוך המועד יצטרך ללמוד שנית מה שלמד כבר, וזה יבטלנו מלימוד חידושים אחרים באותה שעה [לעיל הובא דבריו באורך] עיי"ש, ולפי"ז צ"ע הנהגת בעל הקהלות יעקב

שגיאות כתיב שמתגלים אך תוך כדי עיונו – כאמור לעיל. אבל הגהה עיונית ודאי שרי, דאל"ה הא הוי דבר האבד.

וע"ז הדרך, מה שכתב בספר שמירת שבת כהלכתה (ח"ב עמ' שפו) בזה"ל, ומ"מ מי שיש לו בכתב חידושי תורה, אלא שרצונו לסדרם מחדש לפי סדר מסויים, אסור לו לכותבם מחדש בחוה"מ ע"כ, ולדברינו זה אינו, דכל זה אלא אך בגוונא שאינו מעיין בדברים, ואך מעתיק כמעשה קוף בעלמא, אבל היכא שלומד את החידושים ואזי ממילא מתחדדים הדברים, ויודע היאך להגדיר ולתמצת כדבעי, שרי וכאמור.

דעת רוב הפוסקים דלא אסרו כתיבה – כתב שלנו

(ד) ותו חזיא לאיצטרופי, דהא איירי דכותב בכתיבה שלנו שהיא כתב משיט"א, ובמשנה ברורה (שם סקל"ה) הביא מכמה אחרונים שכתבו – ה"ה ב"ח (ס"ד), וט"ז (סק"י), ואליה רבה (סקי"ד) דבמדינתנו נהגו להקל בכתב משיט"א, וכן בכתב שלנו דאינו מעשה אומן, ויש להם על מה שיסמוכו, והמחמיר יחמיר לעצמו ע"כ. ובביאור הלכה (שם ס"ה ד"ה אפילו) כתב, דאף דלענין שבת קי"ל דהכותב בכל כתב ובכל לשון של כל אומה חייב, ומאי גריעא כתב עברית מהן, צריך לומר דאעפ"כ לענין חול המועד לא אסרו כי אם כתב שהוא מעשה

(ג) ועתה ראיתי שכן כתבו פוסקי זמנינו ה"ה בשו"ת יביע אומר (ח"ב יו"ד סימן כו אות ט'), ושכן מתבאר בספר מאמר מרדכי (סימן תקמו סק"י). וכ"ה בספר חול המועד כהלכתו (פ"ו הערה כב).

יש לתמוה על דעת האוסר לערוך מפתחות

ונפלאתי על מה שהעיר בספר פסקי תשובות (סימן תקמ"ה הערה עב) על דברי ספר חול המועד כהלכתו (פ"ו הערה כב) – שהתיר עריכת מפתחות עיי"ש, דבאמת עריכת מפתחות צריכים ללמוד את הענין כדבעי, ורק אח"כ יוכל להגדיר ולחדד את הדברים, א"כ זה גופא הוי חידוש, וכאמור לעיל.

ובאמת היכא דאיירי בסוג עריכה, דאינו אלא תיקוני שגיאות כתיב, ודאי דאין להתיר. וכמבואר בט"ז שהעתיק המשנה ברורה (שם סק"ח), אהא דכתב השו"ע (ס"ב) מותר להגיה בחול המועד ספרי מקרא וגמרא שצריך לקרוא במועד, והקשה הט"ז הא יכול ללמוד בהם אפילו אינם מוגהים, רק יעשה רושם במקום הטעות, ואחר המועד יתקנם. וצריך לומר ש'שמגיה מתוך השכל' ולא מתוך ספר אחר, ואפשר שאחר יו"ט ישכח עיון הזה והוי דבר האבד ע"כ, הרי לן דכל היכא דאינו הגהה מתוך השכל, אלא הגהה מכנית אין להתיר [לבר היכא דהוי מעט

אומן, וסתם כתב הוי מעשה הדיוט, לבר כתב אשורית.

ובספר מור וקציעה מאריך בזה, ודעתו שיש להחמיר גם במשיט"א עכ"פ בכתב יד סופר, וכמו שנהוג להיות לציבור לבלר נאה מיוחד לכתיבותיהם שהוא מעשה אומן, לפיכך נכון שלא יכתוב כתיבה נאה אף בכתב משיט"א ע"כ.

וסיים הביאור הלכה, דהעולם נהגו להקל בזה, ואין למחות בידן שיש להם על מי שיסמוכו, וטוב לחוש לדבריו אם לא לצורך גדול, ובפרט לענין פרקמטיא שאינה אבודה בודאי נכון למעט בחול המועד כל מה שיוכל ע"כ.

הרי לן דאף המור וקציעה שהחמיר, אינו אלא בכתב מיוחד, כמו שכתב 'שנהוג להיות לציבור לבלר נאה מיוחד לכתיבותיהם שהוא מעשה אומן', משא"כ בכתב רגיל ופשוט בעלי הגהה, שאני.

(ה) ומה דמצינו בשו"ע (שם ס"א) דאסור לכתוב בחול המועד, ואפילו להגיה אות אחת בספר [תורה] עיי"ש, ולכאורה הוי לן למישרי מטעם הא דאמרו ז"ל (כתובות יט, א) דאל תשכן באהליך עולה. ותו, הא באם יתקן על אתר, אזי יקח רגע כמימרא, משא"כ באם יניחנו לאחר המועד, אזי יקח לו יותר זמן, דיצטרך לחגור הס"ת מבחוץ, והוי זמנו דבר האבד. וצריך לומר דאיירי דלא יקח לו הרבה מזמנו. ודוחק.

ואגב, ראה בשעה"צ (שם סק"א) דהביא לדברי הבית יוסף (ד"ה וכתב הרב המגיד) שלא התיר לתקן ספר תורה שלו, אף דע"י תיקונו יהיה לו ספר תורה כשרה. ולא כהרא"ה שהתיר. והעיר השעה"צ, ולא אבין הטעם של הב"י, דמאי שנא מכתיבת מזוזה דמותר לכתוב לצורך עצמו שצריך לה במועד לכו"ע, והלא הכא ג"כ באם חסר בתוכה אות אחת אין לו מצות עשה דכתיבת ספר תורה ע"כ.

שיטת הראשונים האם בזמן איכא מצוה עשה דכתיבת ספר תורה

ולכאורה יש להבין דברי השעה"צ, הא הטור (יו"ד סו"ס ער) הביא לדברי אביו הרא"ש (הלכות ספר תורה סימן א') שכתב, דהאי מצותא רבתא של כתיבת ספר תורה לכל אחד, לא נאמר אלא לדורות הראשונים שהיו כותבין ספר תורה 'ולומדים בה', אבל האידנא שכותבין ס"ת ומניחים אותו בביהכ"נ לקרות בהם ברכים, מצות עשה על כל ישראל אשר ידו משגת לכתוב חמשה חומשי תורה ומשנה וגמרא וכו', לכן הן הן הספרים שאדם מצווה לכתוב ע"כ, וראה בפרישה (אות ח') נראה דהכי קאמר שהמצות עשה נאמר דוקא באלו ולא בספר תורה וכו' [וע"ע בב"י (שם) דפליג] ע"כ.

ותו, הא עינינו הרואות שאין כל אחד זוכה לקיים מצוה זו, רק אנשים שכבר באו בימים ועול הפרנסה – הכולל אף את חיתון הילדים סר מעליהם, אזי פונים הם

למצוה זו, ועתה אחר רוב ימות שנות חייו שנתגלה טעות של אות אחת בחוה"מ, תרעש כל הארץ? והן סיכום הדברים יי, והן ביאור הענין, והן כותרות משניות, והן עריכות מפתחות, והן מעט שגיאות כתיב

וצריך לומר, דבאמת כל זמן שעדיין לא קיים האזינו מצוותא, מה נעשה, אבל אחר שכבר זכה לקיים מצוה זו, יש לו לעשות כל טעמי וכל זירוז אחר זירוז לקיים מצוה זו אף בחול המועד.

העולה מן הדברים: מותר לכתוב בחול המועד חידושי תורה יי, שזה כולל

יב. ויעיין בשערי תשובה (שם סק"ד ד"ה מי ששלחו) שציין לדברי הברכי יוסף (סק"ב), שהביא מתשובת כ"י מהר"י הלוי ממורי"ש שהיה קדמון ושואל שאלות מן השמים ומשיבים לו, וז"ל אם מותר לכתוב פסוק הלכה בחוה"מ, והשיבו לו אוהב ה' שערי ציון המצוינים בהלכה, שמחדשים חידושי בהלכה ומעמידים אותם על בורין, אותם שערים נאמרים יותר מכל משכנות יעקב, וכל אותם החושבים מחשבות וסברות בהלכה חמורה ובפוסקים החמורים, אהוב ונחמד לפני המלך העליון, ואם על אבדת כסף הותר מלאכה בחול המועד, כ"ש וכ"ש שיש לחוש על אבדת המרגליות היקרות שהם סברות ומחשבות התורה היקרה שיש לכתבם שלא ישתכחו ויאבדו, וכל הכותב אותן מקבל שכר עליהם, זה פירשו לי ושמו בפי אמת. עכ"ל.

וע"ע מה שכתבנו בזה בספר בירורי חיים (ח"א עמ' רמט), ושם מהדו"ת (עמ' תקמט), וח"ד (עמ' לו הערה ח').

יג. וראיתי בספר הליכות חיים (מועדים – אלול תשרי עמ' רמ) כשראה אדמו"ר מקלויזנבורג זצ"ל שהכותב [ה"ה הגאון רבי אליהו שמואל שמרלר שליט"א ראש ישיבת צאנז] נמנע מלכתוב בחוה"מ את הדברי תורה שנאמרו ע"י האדמו"ר ביו"ט, ניגש רבינו לארון הספרים והוציא את הספר 'משמרת איתמר' להרה"ק רבי איתמר מקאנסקיוואלי זצ"ל – תלמידם של הרה"ק מקאזניץ והחוזה מלובלין והיהודי הק' מפשיסחא זיע"א, ופתח בהסכמה שנתן לספר הגאון רבי יוסף שאול הלוי נתנון זצ"ל מח"ס שו"ת שואל ומשיב, והראה כי כתב הסכמה בחוה"מ פסח תרכ"ט, וכתב שם 'ואף שלא הורגלתי אף לצוות לכתוב בימים האלו, שכן ישנו חול המועד, בכל זאת יען כי ביקש שבדעתו להדפיסו תיכף אחר יו"ט, אמרתי לך מצוה לא משהינך'. ע"כ.

יד. הובא בתוס' (חגיגה יח, א ד"ה חולו), ובמשנה ברורה (סימן תק"ל סק"ב).

טו. במתני' (אבות פ"ג מ"א) המבזה את המועדות אין לו חלק לעוה"ב, ובברטנורה פירש שנוהג מנהג חול באכילה ושתייה. ע"כ. ובמג"א (סימן תק"ל סק"א) הובא, כתב התניא חייב לכבדו במאכל ומשתה ובכסות כשאר יו"ט. ע"כ. ועיין ליקוטי מהרי"ח (ח"ג דף לה, א ד"ה סעודת).

טז. בספר חוט שני (יו"ט וחוה"מ עמ' רנב) הובא דהחזון איש זצ"ל נהג לכתוב גם חידושי תורה שנתחדשו לו במועד, בשורות באלכסון.

ושם חוט שני (שעה"צ סקלח) הובא עוד, דהגאון רבי ניסים קרליץ שליט"א סיפר על מרן החזו"א זצ"ל, בימי חול המועד באו אנשים רבים אליו להקביל פניו בחג, וביניהם באו הרבה רבנים וראשי ישיבות, ונקבעו אז הנהגות רבות לשיבות. ועכ"ז הספיק החזו"א גם בימי המועד ללמוד ולחדש, וגם לכתוב את החידושים שנתחדשו לו אז, וכל זאת כי השכיל לנצל את הזמן. ע"כ.

וכל אלו הימים יש בהן תוספת קדושה וכו', ואין השכל נותן שניתנה הקדושה בימים אלו כדי לאכול ולשתות ולנהוג בהן מנהג חול, והמתנהג בהם במנהג הזה...ועתיד ליתן את הדין, ומחלל קדושת הימים ומעלתם וכו' ע"כ. ובספר יוסף אומץ הקדמון (סימן תתל"ט) כתב, דאף שמצוה לענג את ימי חוה"מ במאכל ומשתה, מ"מ עיקר קדושתו אינו מצד הגוף, רק מצד הנשמה, 'שיש להוסיף על לימודו יותר משאר הימים'. ע"כ.

וע"ע בכל בו שהביא המ"ב (סו"ס תק"ל), נראה מזה שאיסור גדול בשחוק יותר ממלאכה, שכונת השי"ת בנתינת המועד היתה כדי להדבק ביראתו ואהבתו ולעסוק בתורתו ע"כ. ובאליה רבה (שם) הביא ממהרי"ל (מנהגי חוה"מ) שכתב, דמה שהתירו לעשות דבר האבד הוא ג"כ בכדי שלא יצטערו על איבודה, ויבטלו מלימוד התורה"ק. ע"כ.

יתן ה' שנוכל להמשיך לחוג את החג ברוב דיצה וחדוה. אמן.

ובפרט בספר זה שהוא גם 'צרכי רבים', הנהגות והוראות ממלאך אלוקים צדיק יסוד העולם אדמו"ר מבעלזא זיע"א – הנוגעות לכל אחד ואחד מאיתנו. זאת ועוד, והרי כבר כמה עשרות בשנים שהדבר מתמחה, ואין לך דבר האבד גדול מזה. ולבר מהכי, הרי בשאר ימות השנה הינך שקוד על תלמודך במסגרת הכוללים.

בברכת התורה  
ידידו: חיים שלום הלוי סגל

ואסיים מעין הפתיחה: כתב רש"י (ביצה כט, א ד"ה תנא אף) בזה"ל, ובמועד רבים עוסקים בתורה, שאין טרודים במלאכה וכו' ע"כ.

וראה בספר סדר היום לרבי משה בן מכיר זצ"ל (ענין חוה"מ) שכתב על ימי חוה"מ, והם ימי רצון ומוצלחים בלימודם, לכן אין לאדם לאבד אותו במאכל ומשתה ושינה וטיול, אלא כל אדם יעמוד במקומו המיוחד לו, ויעסוק [בתורה] במה שחננו האל יתברך וכו',

הגאון רבי משה צבי רומשטיין שליט"א  
מדריך חתנים בישיבת מיר  
בעמח"ם כוס של אליהו על הל' ברכות ועל הל' מביאת כלים

## בענין גדרי החיוב לקנות מתנה לאשתו לשם שמחת יו"ט ושאר צרכים

המשפחה שקיבלו מתנות כל חג. ובאשר  
הבנתי שמזלזלים בהלכה זו רצוני לברר  
מה הגדר של החיוב.

א"י בגמ' (חולין פד:) לעולם יאכל  
אדם וישתה פחות ממה שיש לו, וילבש  
ויתכסה במה שיש לו, ויכבד אשתו ובניו  
יותר ממה שיש לו, שהן תלויין בו והוא  
תלוי במי שאמר והיה העולם. ופי'  
מהרש"א (שם) וכנה"ג (יו"ד כח הגהות  
ב"י ג) שהחיוב לכבד אשתו ובניו יותר  
ממה שיש לו הוא דוקא לענין בגדים (ולא  
לענין מאכל) שמכבדים את מי שלובשם,  
וכר' יוחנן דקרי למאניה מכבדותי (שבת  
קיג.). עוד ביאר מהרש"א כונת הגמ'  
'יותר ממה שיש לו' דר"ל שילווה כסף  
לממן קניית הבגדים.

בשיטה להר"ן (שבת סב:) בשם רבינו  
יהונתן כתב שמי שאינו מכבד את אשתו  
כראוי יענש בעניות, מדה כנגד מדה. וכן  
מבואר בגמ' (ב"מ נט.) לעולם יהא אדם  
זהיר בכבוד אשתו שאין ברכה מצויה  
בתוך ביתו של אדם אלא בשביל אשתו,  
שנאמר ולאברם הטיב בעבורה, והיינו

הקדמה - חשיבות הענין לכבד את  
אשתו ע"י מתנה של בגדים

מעשה בחתן אחד כשבועיים לאחר  
חתונתו שדיברנו ביחד על עניני שלום  
בית, ובדרך אגב הזכרתי לו שבעוד  
כחודש יש חג ויש לו חיוב לקנות מתנה  
לאשתו. אף שזה לא היה מתפקידי ללמד  
אותו הלכות פסוקות בהלכות יו"ט,  
חשבתי שאזכיר לו הלכה זו כדי שיוכל  
כבר להתחיל ללכת איתה לקניות  
ולהראות שאיכפת לו ממנה ובדרך זו  
לחזק מצב השלום בית בתקופה רגישה.  
אך החתן הסתכל עלי כאילו נפלתי  
מהירח ואמר לי "באמת?! אתה  
רציני?!". שאלתי אותו הייתכן שלא למד  
את דברי הש"ע והמ"ב סוף חלק ה',  
כאשר הכרתי אותו כבחור שהשקיע הרבה  
בלימוד משנה ברורה. וענה לי "בטח  
שלמדתי, אבל לא קלטתי שהכוונה אלי!"

מאז החלטתי שחייבים להגיד לחתנים  
שהלכה פסוקה היא לקנות מתנה לאשתו.  
לאחר זמן כשלימדתי זאת לחתן אחר,  
טען בפני שאף פעם לא ראה שנהגו כן  
במשפחה שלו, ולא ראה אצל נשות

דאמר להו רבא לבני מחוזא אוקירו  
לנשייכו כי היכי דתתעתרו.

#### ענף א - חיוב לקנות בגדים ליו"ט

אי' בגמ' (פסחים קט.), ת"ר, חייב  
אדם לשמח בניו ובני ביתו ברגל שנאמר  
וְשִׂמְחָתָּ בְּחֻגְךָ. במה משמחם? ביין, רבי  
יהודה אומר, אנשים בראוי להם ונשים  
בראוי להן. אנשים בראוי להם ביין,  
ונשים במאי, תני רב יוסף בבבלי בבגדי  
צבעונין, בארץ ישראל בבגדי פשתן  
מגוהצין.

פשטות הגמ' משמע שזהו דין  
דאורייתא הנלמד מהפסוק השלם  
"וְשִׂמְחָתָּ בְּחֻגְךָ אֶתָּה וּבִנְךָ וּבִתְּךָ וְעַבְדְּךָ  
וְאִמְתְּךָ וְהַלְוִי וְהַגֵּר וְהִיתוּם וְהָאֱלֻמָּנָה אֲשֶׁר  
בְּשַׁעְרֶיךָ, והיינו שאתה חייב לא רק להיות  
שמח אלא גם לדאוג לכך שכל המשפחה  
והנלוים אליך יהיו שמחים. והגמ' קבע  
שלנשים זהו בבגדים. וצריך לחקור אם  
'בגדים' דוקא ובחפץ אחר א"א לקיים  
המצוה או שהגמ' נתן דוגמא בעלמא.  
וצריך להבין כוונת רב יוסף מה ההבדל  
בין בבל לא"י, ותוס' כתבו שבני בבל לא  
היו בקיאים לגהץ ולכן לא היו יכולים  
לשמח בבגדים מגוהצין, ועדיין צ"ב לשם  
מה רב יוסף צריך להודיע לנו ד"ז ואיזה  
נפק"מ להלכה יש לנו מהנהגות בבל  
וא"י. ואם נאמר שבגדים דוקא י"ל שרב  
יוסף השמיענו שאע"פ שא"א להשיג  
בגדים יפים ומשמחים כ"כ, עדיין חייב  
לתת בגדים והם עדיפים על מתנה אחר.

אך אי נימא בגדים דוקא, מה הסברא  
בזה הלא התורה מחייב מצות שמחה  
והסברא נותנת שמקיים המצוה בכל דבר  
שיש בו כדי לשמחה. ונהי שכתבו  
מהרש"א וכנה"ג שבגדים מכבדים את  
הלובשם, אבל כאן הוא ענין של שמחה  
ולא של כבוד. ואי בגדים לאו דוקא למה  
הזכיר בגמ' בגדים, הלא כל בעל יראה  
בביתו מה משמח את אשתו, ומה מלמדנו  
הגמ' בדוגמא של בגדים.

הרמב"ם (הל' יו"ט פ"ו הי"ז והי"ח)  
כתב שאפשר לתת גם תכשיטים ואין זה  
חידוש כ"כ דהכל בכלל בגדים.

והנה דיין בשו"ת שבט הלוי (ח"ח  
קכד) מדברי הראשונים שהשמחה שבו  
נתחייבנו הוא שמחה של יו"ט. כי כן כתב  
המרדכי (ביצה תרנח) דכיון דאמרין  
"מתוך שמלאכת הוצאה הותרה לצורך  
אוכל נפש הותרה נמי לצורך היום קצת"  
לכן מותר לטייל עם התינוק ביו"ט ברה"ר  
שיש בזה שמחת יו"ט. ועוד דייק כן  
מדברי הרמב"ם (סה"מ נד), שהוסיף  
לרשימה של מיני שמחה, ריקוד וניגון.  
דברי השבה"ל קצרים וצריכים ביאור מה  
הגדר ומה הכוונה לשמחה שבאה מחמת  
היום. הלא יש להקשות, וכי מי שקיבלה  
בגדים חדשים שמחה מחמת היום? הלא  
היא שמחה מחמת שהיא נראית טוב  
בבגדים יפים. וכן מי שאוכל בשר ושותה  
יין אינו שמח מחמת החג אלא מחמת  
שטעים לו. וכבר אמרו (מו"ק ח:): שאין  
נושאים נשים בחג שנאמר ושמחת בחגך  
ולא באשתך, הרי מפורש שגדר של

שמחת יו"ט הוא שצריך לשמוח עם החג ולא במשהו אחר.

ולאחר המחשבה נראה שהכלל הוא שלקיים מצות ושמחת בחגך לא מספיק שהאדם יהיה שמח ובמצב רוח טוב במשך החג (דא"כ יהיה מותר לישא נשים), אלא צריך שישמח בעצם הדבר שהיום הוא חג, דהיינו שיתעסק בפעולה או הנהגה שגורם לו שמחה, באופן שניכר וברור שעושה כן מחמת שהיום הוא חג. ולכן, מי ששמח בחג מחמת שקיבל בערב החג מתנה של הרבה כסף, אינו מקיים מצות ושמחת בחגך, וכן מי שמעניק מיקסר חדש למטבח בערב החג לאשתו, הגם שאשתו מאד שמחה בחג בגלל שמצפה להקלה בעבודתה במטבח מחמת זה, אין זה קשור לחג, ואפילו משתמשת במיקסר בחול המועד, אין זה מיוחד לחג, כי אינה עוסקת בדבר שמראה לנו שהיא שמחה שהיום הוא חג, הגם שבאופן רשמי היא קיבלה המתנה "לכבוד יו"ט". וכן לקנות לה ספר בישול (או כל ספר אחר) או מצלמה, אינו יוצא בהם י"ח להעניק מתנה לאשתו, הגם שהיא מאד מרוצה מהמתנה, המתנה אינו מחמת שהיום הוא יום מיוחד. ולכן להתחתן בחג הוא ביטול ושמחת בחגך, כי אע"פ שחתונה גורם לו שמחה עצומה, אינו מחמת שהיום הוא יום מיוחד אלא מחמת אשתו, וכל אחד שמתבונן בשמחת החתן מבין שהשמחה הוא פועל יוצא מהחתונה ולא מהחג.

משא"כ מתנה של פרחים, בגדים, אכילת בשר, שתיית יין, לטייל עם המשפחה, לרקד, לשיר, ולנגן, כל אלו הדברים הם דברים שחוץ ממה שגורמים שמחה, הם גם דברים שאדם עושה אותם מחמת שהוא שמח כבר להראות את שמחתו לאחרים ולהוציא את שמחתו מן הכח אל הפועל. למשל, מתנה של פרחים הוא דבר שאינו עושה כל יום אלא ביום מיוחד כיום הולדת או יום נישואין, אינה לובשת בגדים יפים כל יום אלא כשהיא הולכת לחתונה או לבר-מצוה, וכן ריקוד ושירה אינם אלא מחמת שמחה שכבר קיימת. אכילת בשר ושתיית יין פחות מראים על שמחה אבל גם הם נהוגים במיוחד בשעת שמחה, מצופה לאכול בשר ויין בחתונה או בר-מצוה, ולכן גם הם בכלל דברים שאינם רק גורמים שמחה אלא הם סימנים של שמחה קיימת. וכל אחד שמתבונן בשמחתו של זה בשעת אכילתו או שירתו מבין ששמח מחמת החג, והדברים האלו הם רק דברים קטנים והם סימנים של שמחתו הקיימת מחמת החג, או שעוזרים לו להוציא לפועל את שמחתו הקיימת בלבו מחמת החג.

ומתורץ מה שהקשינו הלא כל אלו הדברים גורמים שמחה שלא מחמת החג, דאח"נ שגורמים שמחה מחמת הדבר הגשמי (כגון אכילה או לבישה) אבל ג"כ הם הם סימנים שהיום הוא יום שמח ומיוחד ובזה נצטוינו ושמחת בחגך. וגם פועלים אצל האדם לשמוח עוד יותר



סופרים (הל' אבלות ח"ב סי' שפה בירור הלכה סד"ה שואל).

#### ענף ג - לתת מתנה לאשתו נדה

הנה ביררנו לעיל שגדר המתנה ליו"ט אינו מדיני שלום בית אלא מדיני החג ולכן אם קונה לה כלי יקר כגון מיקסר או מכונת כביסה איננו יוצא י"ח. אך יש פעמים שלענ"ד יש חיוב לקנות לאשתו מצד דיני שלום בית, וכגון ביום הולדתה או לאחר שילדה. זאת מפני שמקובל לתת מתנות כאלו והתחייב בכתובה להוקירה כמנהג גברים יהודיים.

אך מפני שת"ח אחד פקפק בדבר ושאל אותי היכן מקורי אקדים לבאר דין מתנה לאשתו נדה. כתב התורת השלמים (יו"ד קצה ב) שאע"פ שמותר לנפוח נוצה מבגדי אשתו נדה, מ"מ המחמיר תבא עליו ברכה. ובתשובתו (הנדפס בס"ס תורת חטאת, ס"ס יג) ביאר טעמו שבעל נפש יחמיר על עצמו דאולי גם בזה איכא קירוב דעת וחיבת ביאה ויש בו חשש משום הרגל עבירה, וקצת ראייה לזה דכה"ג נחשב לקירוב דעת מהא דאי' (כתובות קה:): דאמימר הוה יתיב וקא דאין דינא, ונוצה פרח על ראשו של אמימר, בא איש אחד ונטלו ממנו, ואמימר פסל את עצמו מלדון אותו איש שעשה לו טובה זו.

וכתב ע"ז הכרתי ופלתי (ר"ס קצה) דדעתו דאדרבה אין להחמיר בדברים אלו, דאם היינו למדים משוחד, ואומרים שכל טובה שאסור לדיין לקבל מבעל דין אסור

כמ"ש החינוך (טז) והמסילת ישרים (ז) שהאדם נפעל כפי פעולותיו, שהחיצוניות מעוררת הפנימיות.

ולפ"ז נתבאר למה הודגש בגמ' אנשים בראוי להן ונשים הראוי להן, וכן מה שחילק רב יוסף בין א"י לבבל, שלכל אחד יש משהו אחר שדרכו הוא מראה שמחתו לאחרים, אמנם אנשים גם לובשים בגדים יפים בשעה שהם שמחים בחתונה אבל אין זה בולט כ"כ כמו הבשר ויין שהם נוהגים לאכול בשעת שמחתם. בבבל היה נהוג להראות שמחה ע"י לבישת בגדי צבעונים ובא"י לא היה נהוג בזה אלא בבגדי פשתן מגוהצים, ולכן החיוב לשמוח בחג הוא ע"י סימנים אלו.

#### ענף ב - מתנה באבילות

והדגיש החוט שני (שבת ח"ד עמ' שדכ) שאין זה מחיובי הכתובה אלא מצוה ממצוות החג ולכן אפי' היא מוחלת ואומרת שאינה צריכה מתנה, חייב הבעל לקנות לה מתנה. ולפ"ז נ"ל שגם אם הוא או היא באבילות רח"ל, ואסור לאבל לשלוח או לקבל מתנה כמבואר ברמ"א (יו"ד ס"ס שפה), מ"מ מחמת החיוב של ושמחת בחגך מחויב להעניק לה מתנה כי גם אבל מחויב בשמחת יו"ט כי אין אבילות בפרהסיא נוהג בחג. וכמש"כ הרא"ש (מו"ק פ"ג סי' פה) שאבל חייב לשלוח מנות בפורים דחייב בכל מצוות האמורות בתורה. וה"ה שחייב להעניק מתנה לאשתו מה"ט. וכן פסק בדברי

נמצא להלכה שגם הכו"פ אינו מתיר מתנה אלא משום שאינו מרגיל לערוה. ולפי זה יצא לנו גדר הדברים איזה מתנה מותר ואיזה אסור, מתנה שמרגיל לידי ג"ע אסור גם לכו"פ, ומתנה שאינו מרגיל לידי ג"ע מותר אף אם הוא דבר אישי ביותר. ועפ"ז יש לכתוב רשימה של מתנות שמותרים בשעת טומאתה. כיון שכלה תתן מתנה של פרחים או תכשיטים לחמותה מותר לבעל לתת לאשתו נדה פרחים לכבוד שבת או לכבוד יום הולדת שלה. וגדולה מזו שמעתי ממו"ר הגרפ"א פאלק שליט"א שמותר לבעל לקנות בושם לאשתו ולהעניק לה בימי טומאתה, כי הגם שמתנה זו אישי ביותר, מ"מ גם חמות תתן מתנה של בושם לכלתה או לבתה, או אחות לאחותה ואינו מרגיל לידי ג"ע. והוסיף לבאר דבריו שאף שפשוט שאסור לאיש לתת מתנה של בושם לאשה זרה, אין זה אלא משום שאין לו קשר עמה (וכמו שאסור לדבר עם אשה זרה סתם דברים של מה בכך אפי' אינם דברים של צניעות), אבל לתת לאשתו מתנה של בושם מותר כמו שמותר לדבר עמה דברים של צניעות שאינם קשורים לג"ע.

**אמנם** מתנה שמרגיל לידי ג"ע, כגון תכשיט שרק בעל יקנה לאשתו, אסור לבעל להעניק לאשתו נדה, כיון שסוג תכשיט זה לא היתה קונה אחות לאחותה וכדומה. וכן אם (בימי טהרתה) רגיל הבעל לקנות לאשתו מתנה מסויימת (אפי' פרחים או מגנט) ביום שיש בו מצות

לעשות לאשתו נדה, אף ליתן מתנה לאשתו נדה יהא אסור, וזה פשוט שמותר, אלא שאין אסור שום קירוב דעת רק קירוב דעת בנגיעה, דברים המביאים לידי קורבה דג"ע, ולא תוסיפו פן תגרעו ח"ו, עכת"ד.

ודבריו צ"ב דודאי גם קירוב דעת שאינו בנגיעה אסור כמפורש בש"ע (קצה א), אלא ע"כ ר"ל שנגיעה אסור בכל אופן אפי' אינו גורם קירוב דעת, ודיבור אסור רק אם מביא לידי קורבה דגילוי עריות. ולכן לנפוח מותר שאין זה נגיעה ואינו דבר של קירוב הדעת דג"ע, ולא דמי לשוחד שכל טובת הנאה אסור אף שאינו של ערוה. וכן מפורש בטור וז"ל, ולא מתשמיש לבד אלא בשום דבר לא יתקרב אליה אפילו בדברים אם מרגילים לערוה לא ידבר בהם עמה, עכ"ל. אך דברים שאינם מרגילים לידי ערוה מותר, אפי' אם הם דברים פרטיים דברים שבינו לבינה, כמבואר בגמ' (עירובין סג:) אמר רב ברונא אמר רב כל הישן בקילעא שאיש ואשתו שרויין בה עליו הכתוב אומר נשי עמי תגרשון מבית תענוגיה, ואמר רב יוסף אפי' באשתו נדה. ופי' רבינו יהונתן (סוף יט. בדפי הרי"ף) משום שדברי צניעות שבין איש לאשתו אין יכול לומר האיש לאשתו מחמת נוכחות הזר, ומצטערים שניהם. וכן פסק בשער הציון (רמ לד). והט"ז (תרלט ט) הוכיח מזה ששמחה לאשה לישן עם בעלה, ולכן הרבה אנשים נשואים מקילין שלא לישן בסוכה אף בימי נדתה.

הטלטה שעברה הרי זה הפרת חיוביו שבכתובה.

ואף המחמירים לא להעניק מתנות, אמנם סמוך לטבילתה ממש יש להתיר ולפעמים אף להמליץ לתת לה מתנה, ע"פ מש"כ הש"ך (קצה יז) שיש מקילים בהרחקות סמוך לטבילה כדי שתרצה לטבול. וכן מסיק במשמרת הטהרה (ח"ב סי' קצה משמה"ט ס"ק קלד ובה"ל אות מז עמ' שנט) וז"ל, מדברי הפוסקים הללו (הו"ד בש"ך יז) שהתירו ביום הז' למדנו דבר גדול דלרצותה שתטבול ביום הז', נמי מצוה איכא ולא חשיב קירוב, ולכן נראה דאם יודע באשתו שהיא קצת רחוקה ממנו בדעתה בימי טומאתה יכול לקנות לה מתנה ביום הז' לרצותה שתטבול ומצוה נמי איכא בזה דכל מה שעושה כדי לרצותה בכך לא חשיב הרגל דבר, [אבל מתנה בשאר הימים אין לקנות לה בסתם], ורק במה שאסרו חז"ל להדיא באכילה עמה בקערה אחד דנו הפוסקים אם להתיר, והוצרכתי לזה לפי שראיתי שיש שהתירו מתנה לאשה כל ימי נידותה מלבד ביום הז', ולענ"ד איפכא שאם באנו לאסור זהו בכל הימים מלבד ביום הז' דאיכא מצוה לרצותה שתטבול ואין בזה הרגל דבר, עכ"ל.

דעת המשמרת הטהרה הוא לאסור מתנות דלא ככו"פ, ולכן מיקל רק לצורך לרצותה. ולדרכנו שביארנו שההיתר של הכו"פ ברור כל זמן שאינו מרגיל לידי ג"ע, א"צ בכל זה, ומ"מ נפק"מ גם להכו"פ, במתנה שאינו משום אירוע

עונה, אסור לקנות לה אותו מתנה ביום הטבילה, כיון שברור לה שנותן לה פרחים אלו כהקדמה לקיום מצות עונה הלילה. ואפי' אינו רגיל בכך, עצם הדבר שמעניק לה מתנה בלי שום סיבה הנראית לעין (כמו יום הולדת או יום נישואין), מראה שטעם המתנה הוא משום חיבת ביאה.

ובזה יצא לנו היתר להעניק לאשתו היולדת מתנה לכבוד הלידה שעברה. וכמעט שיש חיוב בדבר, מטעם שהתחייב בכתובה "וְאֵנָּה אֶפְלַח וְאֶקִּיר וְאִיזֹן וְאֶפְרָגִס וְאֶכְסִי יְתִיכִי פְהִלְכוֹת גְּבָרִין יְהוּדָאִין דְּמוֹקְרִין וּמְסוֹבְרִין וְזִנִּין וּמְפָרְנִסִין וּמְכַסִּין יֵת נְשִׁיהֶן בְּקֶשְׁטָא", הרי התחייב הבעל להוקיר ולכבדה כפי מה שמקובל אצל גברים יהודים. ודרשתי וחקרתי וביררתי שאכן לא רק שנהוג ומקובל שבעל יעניק לאשתו מתנה לאחר שילדה, אלא שהיולדת מצפה לכך ואם לא תקבל מתנה היא תיפגע ויכולה להרגיש שבעלה אינה מעריכה את מה שעברה. והרי בגמ' (נדה ט.) מבואר שלאחר לידה אבריה מתפרקין ואין נפשה חוזרת עליה עד עשרים וארבע חדש (!), וכן אי' בגמ' (נדה לא:) אמר רשב"י בשעה שכורעת לילד קופצת ונשבעת שלא תזקק לבעלה לפיכך אמרה תורה תביא קרבן. וביאר מהר"ל (חידושי אגדות שם עמ' קסד) שאין הכוונה שנשבעת בדיבור, אלא הלידה עצמה הוא יציאה מן עצם הסדר, וזה עצמה היא השבועה שלא תזקק לבעלה עוד. ואם בעלה לא מעריכה את

דעת השבה"ל שכיון שברור שמתנה של פרחים הם מחמת ששבת היום, אין בזה שום שמץ של מרגיל לג"ע, אבל אם ניתנו הפרחים בלי סיבה ברורה, הרי מסתמא הם מחמת חיבת ביאה ואסור. ואז סיים השבה"ל שסמוך לטבילתה ממש מותר, וציין לש"ך, ור"ל, לאחר צאה"כ שכבר סיימה ז' נקיים ובידה לטבול, אז מותר לתת לה מתנה הגם שברור לה שהוא מחמת חיבת ביאה. וכ"מ בשיעורי שבה"ל (עמ' רנד סד"ה ובפלת) וז"ל, ונראה דלהלכה שרי ליתן מתנה, אמנם מתנה מיוחדת לקירוב לבבות כמתנה קודם יום הטבילה ממש פשוט דאסור ויש לדעת לפי הענין אימתי אסור כה"ג, עכ"ל. ולשון "קודם יום הטבילה ממש" צ"ב ונראה פירושו שרק מתנה קודם יום הטבילה ממש אסור, אבל מתנה ביום הטבילה ממש (ליל ח') מותר, כנ"ל. או שיש לפרש קודם יום הטבילה ממש שר"ל שאסור לפני הטבילה אבל מסתייג שיש לדעת וכו' שגם אז מותר אם צריכה עידוד לטבול.

מיוחדת כמו יום הולדת או לידה, שמתנה כזו יש לאסור ביום הטבילה משום שנראה כהקדמה לקיום מצות עונה. אמנם לאחר ז' נקיים דהיינו בליל הטבילה ממש לאחר צאה"כ (כן משמע בראב"ן (סי' שלה) שהובא בש"ך (שם) "עד כלות ז' נקיים דשוב ליכא הרגל עבירה אלא הרגל מצוה דכיון דמציא למטביל לא שביק היתרא ואכיל איסורא"), מותר להעניק לה מתנה אע"פ ששניהם יודעים שטעם המתנה הוא כדי לרצותה שתטבול.

ובזה נתבאר הלשון שכתב בשו"ת שבט הלוי (ח"ה קטו סד"ה זה) וז"ל, ובענין שלוח פרחים לבית לכבוד ש"ק שיש לזה מקור בש"ס (שבת לג:) ובקבלה (ע' שה"ש רבה פ"ב ו), נשאלתי אם מותר בימי נדתה כשגם לב האשה שמח בזה, ולפי דעתי אין בזה שום חשש, ואמנם בימי חול בדרך כלל אפי' עם הארץ אינו שולח אלא בהגיע תור קירוב דעת יש להחמיר בזה, אם לא סמוך לטהרתה ממש, וע' ש"ך סי' קצה סקי"ז, עכ"ל. הרי

הגאון רבי מרדכי הלוי פטרפרויד שליט"א

מח"ס בנתיבות הוראה וש"ס

ומו"צ בירושלים

## דרך אחיזת האתרוג בשעת בריקתו

בלי עיון והסתכלות. אבל אם כשמחזיק את האתרוג מקרוב המראה ניכר גם בלי עיון והסתכלות, ה"ז פסול אף אם כשמחזיק מרחוק לא רואים אותו. ונמצא שדרך הבדיקה של האתרוג היא כשמחזיק אותו מקרוב, ובכה"ג צריך להחליט אם הנקודה ניכרת מיד או שרק עם עיון והסתכלות. והקולא שהתחדשה כאן שלא צריך עיון והתבוננות היא רק כשעכ"פ מחזיק את האתרוג בקירוב לעין. ונראה דמפשטות דברי הרדב"ז הנ"ל (בסי' ב') משמע כהחזו"א, ע"ש ודוק.

ומיהו נראה דאין כוונת החזו"א שצריך להחזיק את האתרוג ממש צמוד לעין. וכן מעידים תלמידי החזו"א שהוא בעצמו לא נהג כן. ומסתבר שהכוונה היא כעין שמתבוננים על פרי שרוצים להכיר בטבעו, ולאפוקי שלא להחזיק ממרחק, אך עכ"פ לא צריך שיהיה ממש קרוב לעיניים.

ביאור שיטת המבי"ט באופן אחיזת האתרוג ב. והנה יש שנקטו בדברי החזו"א דאין כוונתו לפרש את דבריו בדעת המבי"ט אלא לחלוק עליו, וטעמם הוא דפשטות לשון המבי"ט לא משמע

נחלקו המורים כיצד להחזיק את האתרוג בשעה שבודקים אותו לראות אם אין בו שינוי מראה. ועיקר הנפק"מ בזה היא בנקודות השחורות המצויות אצלנו, דפעמים רבות כשמסתכלים על האתרוג מרחוק לא רואים את הנקודה, אך כשמסתכלים עליו מקרוב רואים אותה מיד אפילו בלי עיון והתבוננות. ונראה לעיין בדבר.

דברי החזו"א באופן אחיזת האתרוג

א. ידועים דברי המבי"ט (ח"ג סי' מ"ט) שהובאו במשנ"ב (סי' תרמ"ח סקמ"ו), דאף מראה פסול בחוטם אינו פוסל אלא כשנראה לכל, אבל אם אין נראה לעין מחמת דקותו וצריך להסתכל, אינו פוסל. אלא שלא מבואר בדבריו באיזה מרחק להחזיק כדי להחליט אם המראה הוא בגדר נראה לעין.

והנה יעויין בחזו"א (סי' קמ"ז סק"ה ד"ה מש"כ המבי"ט) שכתב דמש"כ המבי"ט דאם צריך הסתכלות אינו פוסל, היינו דגם בקרוב צריך הסתכלות. כלומר שכל התנאי של המבי"ט נאמר רק כשמחזיק את האתרוג מקרוב, דבכה"ג המראה פוסל רק בתנאי שהוא ניכר מיד

מרחוק, ואז צריך להחליט אם רואים את הנקודה גם בלי עיון והסתכלות או לא, ובכה"ג שמרחוק אינו נראה אלא בעיון והסתכלות ה"ז כשר אף אם מקרוב זה נראה אפילו בלי עיון והסתכלות. [נוכך משמע קצת גם מגוף דברי המשנ"ב (סקמ"ו) שכתב שאם אין נראה לעין וצריך להסתכל אינו פוסל. ובפשטות הכוונה שמרחוק זה לא נראה לעין וצריך להסתכל ואז זה כשר, אבל כשמחזיק מקרוב זו הסתכלות ולא ראייה. ומיהו אפשר שההבדל בין הסתכלות לראייה הוא במהירות בה הוא מתבונן, ולא במרחק, וא"כ אין מכאן ראייה לנדו"ד, ועיין]. וכן משמע לכאורה בפמ"ג (סי' תרמ"ח א"א סק"ח, וכן בסוה"ס"י) שכתב דפסלינן דוקא שנראה להדיא לרוב בני אדם, הא אם צריך הסתכלות ועיון ומרחוק קצת אין נראה אין חילוק ובחוטמו נמי כשר.

**אמנם** נראה שגם זה אינו, ובאמת אין כאן מחלוקת בין החזו"א והמשנ"ב. וגם המשנ"ב שכתב מרחוק אין כוונתו ממש מרחוק אלא לאפוקי ממה שהיתה הו"א שצריך לקרב את האתרוג לעיניו כדי לבודקו, וכנגד זה כתב המשנ"ב "מרחוק אינו נראה". אך באמת גם להמשנ"ב אין להחזיקו ממש רחוק אלא כדרך שבוחנים פרי שרוצים לדעת מה טיבו.

ויש לחזק זאת מסברא, דנראה שכשמחזיקים מרחוק אי אפשר להחשיב זאת בשום אופן כעיון והתבוננות, דכל המושג של עיון והתבוננות הוא בהבטה

כהחזו"א, אלא שדרך הבדיקה היא כשמחזיק מרחוק, שבזה הקובע הוא האם זה ניכר רק בעיון והסתכלות או לא, שהרי המבי"ט כתב דמראיית עיניו עד ידו אינו נראה אלא כשמסתכל בו הרבה וכו', ולכאורה שיעור זה של מראיית עיניו ועד ידו הוא לא כשמקרב את ידו אם האתרוג סמוך לעיניו, אלא במרחק הרגיל בו נמצאת היד. ועוד שהמבי"ט כתב דאף אם אחרים שנמצאים אצלו אינם רואים אלא בהסתכלות טוב, מקרי הדר, ולגבי אחרים אין זה קרוב לעיניים אלא זה רחוק קצת. ומשמע נמי שדרך הבדיקה היא מרחוק ולא מקרוב.

ומיהו לקושטא דמילתא זה אינו, דהחזו"א בא לפרש את המבי"ט ולא לחלוק עליו. ומה שכתב המבי"ט מראיית עיניו עד ידו, באמת גם החזו"א מודה לזה, וכמש"נ דאף החזו"א דנקט שצריך להחזיק מקרוב אין כוונתו ממש להצמיד את האתרוג לעיניים בקירוב ממש, אלא כוונתו לאפוקי רחוק, והיינו שיש להחזיק את האתרוג קרוב לעין כמו שרגילים להתבונן בפרי שרוצים לבחון את טיבו. וזו הכוונה מקרוב. והן הן דברי המבי"ט שכתב מראיית עיניו עד ידו.

**ביאור שיטת המשנ"ב באופן אחיזת האתרוג**  
ג. ויש שכתבו שבמשנ"ב משמע דלא ס"ל כהחזו"א, שהרי בשעה"צ (סי' תרמ"ח סקמ"ט) כתב דכשצריך עיון והסתכלות ומרחוק אינו נראה א"כ אף בחוטמו אינו פוסל. ולכאורה משמע במשנ"ב דדרך הבדיקה היא כשמחזיק את האתרוג

נאפשר לדקדק קצת כביאור זה במשנ"ב, דאי לא נימא הכי צע"ק שפתח בצריך עיון והסתכלות וסיים במרחוק אינו נראה, ובפשטות ההיפך של מרחוק אינו נראה הוא לא שצריך עיון והסתכלות אלא שנראה רק מקרוב, ועיין].

וגם לפי ביאור זה נמצא שלכו"ע יש להתבונן באתרוג מקרוב ואז להחליט האם זה ניכר גם בלי עיון והתבוננות או לא. אלא שהמשנ"ב רק הוסיף סימן לדעת מה בכלל שיעור זה, והסימן הוא להרחיק את האתרוג ולבדוק אם עדיין זה ניכר. והמראה נחשב שאינו ניכר רק אם כשמתבונן מקרוב זה לא ניכר בלי עיון והתבוננות, והסימן לזה הוא שכמרחיק את האתרוג הוא כבר לא יראה את המראה למרות שהוא יודע היכן להסתכל. אך כל היכא שכשמתבונן מקרוב ומוצא את המראה ואחר כך כשמרחיק את האתרוג הוא עדיין רואה אותה, שפיר מקרי מראה ניכר הפוסל את האתרוג.

אם יש טעם להחזיק את האתרוג בדרך שמחזיקים אותו בשעת קיום המצוה

ה. יש שהורו שדרך בדיקת האתרוג היא להחזיקו כמו שמחזיקים אותו בשעת נטילתו למצוה. ויש שאף קבעו שיעור לזה, שצריך להחזיק את האתרוג במרחק של כשלושים ס"מ מהעיניים.

ולכאורה צ"ע מהיכא תיתי לומר כן, ומדוע ששעה זו תקבע האם האתרוג הוא בגדר הדר או לא. ומסברא נראה יותר שגם אם לא צריך להסתכל מקרוב אלא

מקרוב. ולא יתכן שהדרך לבדוק אם ניכר בעיון והתבוננות או לא היא כשמחזיק מרחוק, דלא שייך עיון והתבוננות מרחוק, וזה דבר הסותר את עצמו מיניה וביה.

ונמצא שאין כאן שום מחלוקת בין המשנ"ב לחזו"א, וכו"ע מודו לחד שיעורא, שדרך החזקת האתרוג היא לא כשהוא ממש קרוב לעיניים, ולא כשהוא רחוק מהעיניים, אלא נראה שהשיעור הוא בדרך שמחזיקים ביד פרי שרוצים לבדוק, דזהו שיעור מסתבר שעולה יפה עם דברי כל הפוסקים.

ביאור נוסף בשיטת המשנ"ב

ד. עוד אפשר לבאר את המשנ"ב באופן אחר קצת. דבאמת י"ל שכוונת המשנ"ב כשכתב מרחוק היא אכן יותר רחוק ממה שמחזיקים פרי שרוצים לבדוק, ומ"מ ס"ל להמשנ"ב שדרך הבדיקה היא על ידי הסתכלות מקרוב. ומש"כ "ומרחוק אינו נראה", כוונתו רק לתת סימן להגדרה של דבר הצריך עיון והסתכלות, דבגוונא שאחר שמתבונן באתרוג מקרוב אם לאחמ"כ הוא מרחיק את האתרוג מעיניו ושוב לא רואה את הנקודה ה"ז כשר, דכשמרחוק הוא לא רואה אחר שראה מקרוב ה"ז סימן שזו נקודה הניכרת רק בעיון והסתכלות. אך באמת עיקר הבדיקה היא מקרוב, ואם אחר שבודק מקרוב ומוצא את הנקודה הוא מרחיק את האתרוג ועדיין רואה אותה, יש כאן סימן שהנקודה ניכרת גם בלי עיון והסתכלות, והאתרוג פסול.

אם יש ראייה לנדו"ד מדין קטימת ההדס ו. מתחילה היה נראה שיש ראייה שדין ההדר נקבע לפי מה שנראה לעין כשמחזיקים את האתרוג בשעת הנטילה, מדין הדס קטום, דהנה כמה ראשונים כתבו שהדס קטום כשר אף שלולב שנקטם פסול, וביארו הטעם דהיינו משום שקטימת ההדס אינה ניכרת כיון שהעלים חופים את מקום הקטימה. וכ"ה ברא"ש (ריש סי' י"ד) בשם ה"ר ישעיה, דהא דהדס קטום כשר אף שלולב וערבה קטומים פסולים ה"ז משום ד"ענפיו חופין את עציו ואין קטימתו נראית כל כך". וכ"כ המשנ"ב (סי' תרמ"ו סקכ"ט). ויעויין בשעה"צ (סקל"ב) שכתב דכיון דטעם ההכשר בנקטם ההדס הוא משום שקטימתו אינה ניכרת מחמת שהעלים חופים את מקום הקטימה, לפי זה הדס שאין בראשו עלים לחופף על ראשו פסול, ואפילו אם לא נקטם רק עלה אחד עם ראש העץ ונשארו שנים ג"כ י"ל דפסול, דבכה"ג הקטימה ניכרת. ומבואר דהקולא בהדס טפי מבלולב היא משום הענין המציאותי, שבהדס לא רואים את הקטימה משום שהמקום מוסתר על ידי העלים. ולכאורה צ"ע מדוע ההדס נחשב כאין קטימתו ניכרת, והרי הכל תלוי בצורת אחיזתו של ההדס, ואם מחזיקים אותו כשראשו כנגד העיניים אזי בדרך כלל הקטימה ניכרת גם אם לא נשר שום עלה, שהרי מלמעלה זה פתוח קצת. ועל כרחק צ"ל דכיון שבשעת הנטילה לא מחזיקים את הלולב בצורה כזאת, אין

מרחוק, מ"מ יש להחזיק את האתרוג כדרך שמסתכלים על פרי שרוצים לקנות כדי לאכול ומתבוננים אם הוא יפה וטוב. אך מהיכתי תיתי להסתכל כ"כ במרחק כמו שמחזיקים אותו בשעת קיום המצוה, ומנין לחדש ששעת נטילתו למצוה היא הקובעת את הדור.

עוד יש לתמוה על דרך בדיקה זו, דהרעק"א (סוכה כט:) נקט דדינו של המבי"ט נאמר גם בפסולי הדר שבלולב. והשתא אם דרך בדיקת האתרוג היא להחזיקו כשעת הנטילה, לכאורה גם בלולב זו צריכה להיות צורת הבדיקה, דעשו ראשו של לולב כחוטמו של אתרוג, וזה לא יתכן שהרי ראש הלולב בשעת הנטילה גבוה ממה שהעין רואה, ועכ"פ לא מחזיקים בשעת הנטילה בצורה שאפשר לראות בה את ראש הלולב, ועל כרחק שבלולב לא הולכים לפי שעה זו, ומהיכתי תיתי לחלק בין לולב לאתרוג.

ועוד יש לתמוה מסברא כמו שכבר הערנו לעיל, דכשמחזיקים ממרחק כבשעת קיום המצוה כלל לא שייך להחשיב זאת כעיון והתבוננות, דלעיון ולהתבונן אפשר רק כשאתרוג קרוב יותר לעיניים.

וכאמור, שיטה זו נסתרת לכאורה מדברי החזו"א שכתב להדיא שהבדיקה היא כשמחזיק את האתרוג מקרוב. ואדרבה אפשר שהחזו"א בא לאפוקי מהא גופא, שאין לקבוע לפי שעת קיום המצוה אלא יש להחזיק מקרוב.



דיעוויין בדבריו (סי' קמ"ו סק"ל) שחלק על הפמ"ג והמשנ"ב שפסלו כשנפל עלה אחד משום שבכה"ג קטימתו ניכרת, וכתב החזו"א שגם בכה"ג כשר, והביא את לשון הרמב"ן במלחמות (טו: מדפי הרי"ף) שהטעם שהדס שנקטם כשר הוא, "משום שההדס בעבותו תלוי הדרו שעליו חופין את עצו משא"כ בשאר המינין", וביאר החזו"א שכוונת הרמב"ן היא שטבע הקטימה אין מפסיד צורתו כמו בשאר מינין שהדרתן בראשן אבל הדס הדרת צורתו הוא חיפוי ועליו, ולכן נראה דגם חשיבת ראש אין כאן, שאין הדרו מתייחס לראשו, ע"כ. כלומר שהידורו של הדס לא נקבע לפי שלימות ראשו אלא בהדס חיפוי העלים הוא הקובע את ההדר, והיינו לא דוקא החיפוי בראש ההדס אלא כל שההדס מחופה הוי הדר. ולפי זה כתב החזו"א שגם אם נשר עלה וניכר מקום הקטימה אינו פסול, דסו"ס לא זה קובע את הידור ההדס אלא מה שהוא עבות. אלא שכתב החזו"א דלשון הרא"ש והר"ן לא משמע כן אלא שטעם ההכשר הוא כי אין הקטימה ניכרת. וסיים החזו"א וכתב "דאפי' להני דנקטו טעם ההכשר משום שאין הקטימה ניכרת, מ"מ אין דעתם לחדש בזה הדין לפסול בגלוי, כיון שאין טעמם מפורש בגמ', ואפשר כיון שלא ראו חכמים לפסול בעיקר הקטום סתמו להכשיר בכל קטום דגבולי ההדר חפץ ד' כהסכם חכמים כמש"כ הרא"ש הובא בשעה"צ תרמ"ט אות ס"ג, ואפשר שכלם כונתם

להתחשב בכך שבאופן זה ניכרת הקטימה, אלא צורת ההסתכלות נקבעת לפי דרך האחיזה בשעת הנטילה, וכיון שבשעת הנטילה עומדים העלים מול הפנים ומכסים את מקום הקטימה, שפיר מקרי שאין קטימתו ניכרת. וא"כ יש ללמוד מזה גם לאתרוג, שדרך ההתבוננות בו היא כדרך האחיזה בשעת הנטילה.

ומיהו נראה לדחות דבאמת לא שעת קיום המצוה קובעת אלא הדרך הרגילה בה בוחנים הדס כדי לראות אם הוא נאה. וכיון שבאופן רגיל לא בוחנים זאת כשראש ההדס ישר כנגד העיניים, אלא כשההדס עומד מול העיניים, שפיר נקבע הדבר כאין קטימתו ניכרת. וממילא גם באתרוג הולכים אחר דרך ההתבוננות בפרי לראות אם הוא נאה.

עוד יש לדחות דלשון ה"ר ישעיה שהובא ברא"ש היא שאין הקטימה ניכרת "כל כך", והיינו שכדי שהקטימה תפסול צריך שזה יהיה מאד ניכר, כמו שהקטימה ניכרת בלולב שמכל צד שיסתכלו עליו יראו אותה, אבל בהדס אף שיש איזו היכי תמצוי שזה כן יהיה ניכר, והיינו אם יחזיק ראש ההדס כנגד עיניו, מ"מ כיון שבדרך כלל לא מחזיקים כך, אם כן זה בגדר שאין הקטימה ניכרת "כל כך", ולכן זה כשר.

ובלא"ה יש להעיר דהחזו"א העלה צד לבאר באופן אחר את עיקר דברי הראשונים לגבי קטימת ההדס כך שלפי הבנתו אין משם שום ראייה לנדו"ד,

כדברי הרמב"ן ועי' במ"מ הלשון ג"כ כבמלחמות". כלומר שלחזו"א בסו"ד היה צד לפרש ברא"ש ובר"ן שכוונתם כהרמב"ן, דהיינו דמש"כ הרא"ש והר"ן שקטימת ההדס אינה נראית כיון שענפיו חופין, הכוונה אינה שבפועל לא רואים את מקום הקטימה, אלא שזה לא דבר שנראה כל כך משום שבהדס לא מתבוננים בפרט הזה אלא האם הוא עבות או לא, וזה הקובע את הדרו, ולכן הקטימה אינה ניכרת כמו בלולב, שבו מסתכלים על פרט זה כדי לקבוע את שם ההדר. [או שכוונתו לבאר שחכמים קבעו זאת משום שבדרך כלל הקטימה אינה נראית ולכן אמרו שהעבות הוא הקובע את הידורו של ההדס, וממילא גם אם יש איזו היכי תמצוי שזה כן נראה, מ"מ אינו פוסל].

והשתא להבנת החזו"א נמצא שאין שום ראייה מדברי הראשונים לנדו"ד בדרך אחיזת ההדס, דהנידון אינו על ההתבוננות בפועל אלא על שם ההדר של ההדס שנקבע לפי העבות, ודוק.

הכרעת ההלכה באופן אחיזת האתרוג ז. לפי מה שעלה בידינו נמצא דמה שיש הנוהגים לבדוק את האתרוג במרחק ולא מקרבים אותו לעיניים, ואם בכה"ג הנקודה אינה ניכרת הם מכשירים את האתרוג, לכאורה הנהגה זו אינה נכונה. דמלבד שזה דלא כהחזו"א שכתב להדיא שדרך הבדיקה היא כשמחזיקים את האתרוג מקרוב, בלא"ה נתבאר שגם להמשנ"ב לא סגי להחזיק מרחוק, ואפשר שגם הוא סובר בזה כהחזו"א.

ונראה דמי שאין לו הכרעה מהסוגיא או קבלה מרביתו שיש להקל בזה, בודאי צריך להחמיר ולהסתכל על האתרוג מקרוב, כיון שיש כאן נידון דאורייתא האם יש באתרוג שינוי מראה הפוסל מהתורה, ובשל תורה יש לילך אחר המחמיר, ובפרט בכה"ג דאפשר שאין בכלל מי שמיקל להחזיק מרחוק.

אכן נתבאר דאין צריך לעיין מקרוב ממש כשהאתרוג הוא ליד העין, ומסתבר שהשיעור הוא כדרך שמחזיקים פרי כשרוצים לדעת מה טיבו, שזה כשהפרי אינו רחוק אך גם לא קרוב מידי לעין.

הגאון רבי יהודה ברכה שליט"א

מח"ס שו"ת ברכת יהודה ז"ח, ושא"ס, ירושלים

## ברין שימוש בממחטות לחות ביום טוב לצורך ניקוי התינוקות

לכבוד הרה"ג רבי אלחנן פריינד  
שליט"א מח"ס שו"ת אבני דרך  
שלום וישע רב

מה ששאלת אודות מ"ש בשו"ת אליבא דהלכתא חותה (חלק א סי' קעה) להתיר להשתמש בממחטות לחות ביום טוב לצורך ניקוי התינוקות, וחיליה דמר ממ"ש בספר חזו"ע יו"ט (עמוד ס בהערה קו) שלא אסרו סחיטה ביו"ט אלא בדברים שסוחטים לימים רבים, וכן מוכח מדברי הגרי"ח בספר בא"ח ש"ב (פרשת יתרו סעיף ו). ע"ש. ולפיכך אין חשש סחיטה במשיכת הפתילה במנורת נפט ביו"ט. ע"כ דברי החזו"ע. ורציתם לדעת חו"ד בזה.

קלקול בסחיטה רבה, משא"כ לגבי נ"ד דליכא קלקול במים היוצאים מהממחטות, אלא שאין דרך לסחוט מהם הרבה לצורך ליום אחר, בכה"ג שפיר קיימת גזרת חז"ל. וע"כ למימר הכי, דאם לא כן כמעט נתבטלה גזרת סחיטה ביו"ט, שהרי אין דרך לסחוט בגדים ושערות וכיו"ב לצורך יום אחר. אלא ע"כ למימר כמ"ש בס"ד. וגם מ"ש הגרי"ח בזה אינו אלא כדי ללמד זכות על מנהג עירו, ומה שנהגו נהגו ומה שלא נהגו שלא ינהגו, והווי דלא להוסיף עלה, וכיו"ב כתבו הפוסקים, ובאו לציון בשו"ת ברכי"ה חלק ז בסופו בכללי הפוסקים (עמוד סז כלל יא אות יז). ע"ש.

תשובה: (א) הנה בספר בא"ח (שם) כתב ליישב את מה שנהגו בעיר בגדאד לסחוט לקערה ריקנית רמונים חמוצים, שמאחר ודרכם לשלקם תחילה במים על האש, ואח"כ סוחטים אותם כדי שיהיו נוחין להסחט יפה בנקל, הרי בכה"ג א"א לסחוט מהם הרבה לצורך חול, כי יתקלקל הנסחט מהם ולא יתקיים אלא לצורך בו ביום דוקא, ועל כן בזה לא שייכה גזרת חז"ל שגזרו שלא לסחוט ביו"ט שמא יעשה הרבה לצורך חול. ע"ש. אולם נראה דשאני היכא דאיכא

ולפי האמור מה שסמך בספר חזו"ע על דברי הבא"ח, במכת"ר יש מקום לחלק בין הנושאים וכו"ל, ועכ"פ הרי כתב שם בחזו"ע כמה טעמים להוראתו, ונודע מ"ש הגדולים שפוסק הכותב כמה טעמים, אינו סומך על טעם אחד בלבד. (הובאו בשו"ת ברכי"ה שם עמוד סא כלל ז אות טז). ע"ש. שו"ר בספר חזו"ע שבת ד' (עמוד קמח) שמחמיר שלא להשתמש במגבונים לחים אף ביו"ט, אלא א"כ ינגבו בהם בנחת, משום איסור סחיטה. ע"ש. והרי הוא כמבואר. וכן מבואר

כשנותן תחילה תערוכת מים עם שמפו על התינוק בכל מקום הקינוח, משום דהוי סחיטה לאיבוד, שהרי אין לו שום תועלת מהלחלוחית הנסחט מהממחטה, מאחר שכבר נתן מים עם שמפו על התינוק, וגם הוי דבר שאין מתכוין, כי לא איכפת ליה בסחיטה זו. ע"ש. שאני התם דמיירי בשמפו סמיך הנשאר על גוף התינוק, כך שאין צורך בממחטה, שהרי אף אם יקנח בנייר את התינוק כשעל גופו נמצא שמפו סמיך, התינוק יתנקה היטב, וממילא בכה"ג הקינוח בממחטה לחה, אין בה שום תועלת, וגם הוי דבר שאין מתכוין, כי לא איכפת ליה בסחיטה זו. נמצא א"כ שאף בשמפו דליל, לא תועיל עצה זו. עיין ודו"ק.

ומ"ש בשו"ת שמע שלמה (שם) ובשו"ת ברוך אומר (שם) להתיר להשתמש בממחטות לחות בנחת, המציאות מוכיחה שכמעט אף אשה לא עומדת בתנאי זה, וא"א למסור קולא זו לידי הנשים, וכבר הערנו מזה בשו"ת ברכי"ה (ח"ה שם). ע"ש. ואין צורך לכפול את הדברים.

והעצה הנכונה בזה היא מ"ש בשו"ת ברכת יהודה (ח"ג שם) להשתמש במה שהמציאו מקרוב בקבוק המהול במים וסבון, המיוחד ליום שבת, ולאחר קינוח הקטנים בנייר מזלפים עליהם מעט מים עם סבון, ושוב לוקחים נייר ומקנחים את התינוקות, ובכה"ג אין בזה שום חשש כלל ועיקר. ע"ש.

בברכת יגדיל תורה  
יהודה ברכה

בשו"ת שמע שלמה (חלק ט סי' ב אות ד). ע"ש.

ומעתה נראה לפענ"ד שיש להחמיר אף ביו"ט שלא להשתמש בממחטות לחות לצורך ניקוי התינוקות, וכפי שהעלנו בשו"ת ברכי"ה (ח"ג חאו"ח סי' יז, וח"ה סי' לז) לגבי שמושם ביום שבת קודש.

כמה הערות בדיון סחיטת ממחטות לחות ביום שבת קודש

(ב) ובהיותי בזה הנני להעיר אודות מ"ש בשו"ת מנחת שמואל (חלק ד סי' טו) שיש להחמיר בשימוש המגבונים ביום שבת קודש, ובשפלנו זכר לנו ממה שכתבנו בשו"ת ברכת יהודה (שם). אלא שבסוף תשובתו כתב שיש להקל בזה אם סחטו את המגבונים מערב שבת. ע"ש. [וכ"כ בשו"ת ברוך אומר (חלק ב סי' פו), ובשו"ת תורת מאיר פנחסי (סי' נא באות יד). ע"ש]. אולם בספר מנחת שבת (העוסק כולו באיסור שימוש במגבונים ביום שבת) דק ואשכח בפרק ג (עמוד עב) שיש לאסור אף בכה"ג מכמה טעמי תריצי. ע"ש. וגם מ"ש שם בשו"ת מנחת שמואל שאפשר לשפוך מים על גבי מקום הלכלוך, וכשיש מים אינו צריך יותר את המים שבמגבונים, ולמרות שהם מהולים עם סבון מעט, אין האשה מקפידה על כך וכו'. ע"כ. אנא עניא קשה לי לקבל עמדה זו, שהרי המציאות מוכיחה שכל המים הנשפכים על גוף התינוק, מיד הם יורדים מעל גופו, וממילא הקינוח במגבונים ניחא השמוש בהו. ואף דאשכחנא בספר מנחת שבת (פרק ג הלכה ד) שכתב שיש להתיר לקנח התינוקות בממחטות לחות,

הגאון רבי אלחנן פרינץ שליט"א

מח"ס אבני דרך, בית שמש

## אכילה בפרגולה בסוכות

שאינן לחוש בנסרים שכן זו לא דרך תקרה ע"י חיבור נסרים ואין לנו לחדש גזירות (שו"ת יביע-אומר ד אורח-חיים מט. שו"ת ישכיל-עבדי ו, כ. שו"ת ציץ-אליעזר טו, לה), וכ"ש אצלנו שיש 6 ס"מ בין קרש לקרש.

הקרשים מחוברים עם מסמרים:

על פניו מכיוון שהקרשים מחוברים לקורות הפרגולה באופן קבוע במסמרים, הקרשים הללו פסולים לסיכוך, דהוי כדירת קבע. והסכך צריך להיות עראי ולא קבוע. ונראה דהכי דעת הרמב"ם (סוכה ה, ח), הרא"ש (סוכה א, כט) ושו"ת מהרי"ל החדשות (סו"ס סו) דקיימת חובה להסיר את המסמרים הקבועים. והכי משמע מדברי המגן אברהם (תרכז, סק"ב) בשם האגודה (על-פי תוספות סוכה ב, א ד"ה 'כי עבד'), ערוך השלחן (תרכט, לב), שער הציון (תרלג, סק"ו),

נשאלנו ע"י רב שגילה כי בסוכת חמיו הפרגולה<sup>א</sup> של הסוכה קיימת בכל ימות השנה, ובחלק העליון בפרגולה<sup>ב</sup> (בין קורה לקורה), ישנם קרשים דקים המחוברים עם מסמרים (לקורת הפרגולה), בין כל קרש לקרש יש כשש ס"מ. הסוכה רובה צל. על הפרגולה הקבועה שם חמיו מלמעלה ענפי דקל. מה עליו לעשות, האם הוא יכול לאכול עם כל המשפחה המורחבת כעת בסוכה. ברור לו שאם לא יאכל, יגרם ריב משפחתי גדול.

גזרת תקרה:

נראה כי בשאלתנו, אין את החשש של גזירת תקרה, שהרי הקרשים בפרגולה אינם רחבים ארבעה טפחים (עיין שולחן ערוך תרלב, א. ובמשנה-ברורה סק"ב). וממילא אין לחוש שישב תחת תקרת הבית (שולחן-ערוך תרכט, יח. משנה ברורה סקמ"ה). וכבר האריכו הפוסקים

א. בתיאורי פרגולה, עיין בפניני הלכה הרחבות (יז, א).

ב. כיוון שהפרגולה היא בחצר ויש שם קיר הקיים כל השנה, אין בעיה של שהסכך קודם לדפנות. ועיין בהגהות מיימוניות (סוכה ה, ט אות מ) שבשעת עשייתן לא היו אוהל ופסול משום תעשה ולא מן העשוי. והובא ברמ"א (תרלה, א). ואם אין דפנות וקיים הגג, בזה אין להכשיר את הפרגולה כלל מדין תעשה ולא מן העשוי (ועיין בערוך השלחן תרלה, ה). וקיימת מחלוקת בפסול זה, לפי הב"ח והשערי תשובה (סק"ג) פסול רק לכתחילה. ואילו לפי הלבוש, הט"ז והאליה רבא זה פסול אפילו בדעבד.

(ח"ב סוכה סי' רפה"ז. וע"ע בבית-יוסף תרכו, ג שהביא מבעל העיטור ותורת הדשן סי' פט לגבי הסרת הרעפים שנשאר עץ המחובר במסמר להתיר. וגם הב"ח הביא את תרודה"ד).

ועיין במהר"ם מרוטנבורג (ספר מנהגים דבי מהר"ם, סדר סוכות ד"ה 'עשבים') שכתב: "סיככה בנסרים רחבים ד' פסולה אין בהן ד' כשרה וכגון שהשכיבון זה אצל זה ולא תקעון במסמרות עד שתציל מן הגשמים". ומשמע שאף כשיש מסמר הסוכה כשרה ובתנאי שהגשם"י יכול להיכנס (וע"ע בשו"ת מהרלב"ח סי' א. ובשו"ת שרגא המאיר ד, ק אות ד). ונראה דכן התירו המסמרים בשו"ת האלף לך שלמה (שסו). עיין בהערה 8), בשו"ת אבני נזר (אורח-חיים תעב), בכף החיים (תרכט, סקע"ה. וע"ע בתרכט, סקמ"ח), בלבוש

קובץ תשובות (א, סא) ושבות יצחק (עמוד סח).<sup>ג</sup>

אולם ישנם פוסקים המכשירים סכך הקבוע במסמרים, והכי דעת מחצית השקל (תרמ, סק"ט) ע"פ שו"ת בעלי התוספות (טו). ויתכן לדייק זאת גם מהרשב"א (א, ריג) שנשאל בדבר נסרים המחברים במסמרים, שהיה מי שאסרם, משום שכל הנסרים מתחברים ע"י המסמרים לנסר אחד רחב ד' ויש בו גזירת תקרה, וכתב הרשב"א: "הנח להם לישראל, אם אינם נביאים בני נביאים הם" (כלומר, לפי הרשב"א חיבור במסמרים לבד אינו פוסל). ואכן כבר מצינו בהגהות מיימוניות (סוכה ה, ט) כי רק סכך המציל מן הגשמים נחשב סכך קבע פסול, אך אם הסכך אינו מציל מן הגשמים, אף שהוא קבוע במסמרים, לא חשיב בית וכשר, וכן הובא באור זרוע

ג. מצד מעמיד בדבר המקבל טומאה, עיין בתחומין (יט עמודים 373-377) שביאר מדוע בפרגולה אין בזה בעיה.

ד. "ומעשה בה"ר שמעון זצ"ל גיסו של רבנו תם בנו של ה"ר יוסף זצ"ל שסיכך סוכתו בנסרים שאין בהם ד' טפחים דאמר דלדברי הכל כשרה ועשה סוכה כמין כיפת החדר יפה מאוד תקועה במסמרות ופסלה רבנו תם משום דמצלת מן הגשמים, אבל השכיבון זה אצל זה כשרה דאז אינה מצלת מן הגשמים...". ועיין שם שסיים בהצלת גשמים, והמחמיר ישא ברכה מאת ה'. כלומר, אם עשויה כמין כיפה ובמסמרים, לדעת הרב שמעון גיסו של רבנו תם כשרה היא. ולדעת רבנו תם פסולה, לפי שמצלת מן הגשמים. ומשמע שאם אינה מצלת מהגשמים פשיטא שיהא מותר להשתמש במסמרים (וע"ע בראבי"ה סו"ס תריא).

ה. ועיין במרדכי (סוכה פ"ק סי' תשלב) שביאר שלפי רש"י אם סיככה כל כך עד שאין הגשמים יכולים להיכנס לסוכה, הסוכה כשרה (ולר"ת פסולה). וע"ע בספר הפרדס הגדול (קפח). ולדינא נקט בשולחן ערוך הרב (תרלא, ה) דאם הגשם אינו יכול להיכנס בגלל שהסכך מעובה, הסוכה פסולה. אולם הברכי יוסף (תרלא, סק"ב) הבין דדעת מרן שאף אין הגשם יכול להיכנס, בדיעבד אין הסוכה נפסלת. וכן משמע מרבים שבדיעבד אין הסוכה נפסלת כשלא יכולים לחדור לתוכה גשמים, ובהם: המאמר מרדכי (סק"א), הבכורי יעקב (תרלח, סק"ד), הרב בית השואבה (דף נו), המטה אפרים (תרכו אות טו), המשנה ברורה (תרלא, סק"ו), ערוך השולחן (תרלא, ו), שו"ת שבט הלוי (ז, ס. י, צג) ועוד.

(תרכט, ח) ובשו"ת ציץ אליעזר (טו, כח). וע"ע בתחומין (יט עמ 373-377). וכן התיר בשו"ת שיח נחום (לט) לכתחילה שיהיו מסמרים (כיוון שהגשם חודר). וע"ע בשו"ת שבט הלוי (ז, ס. י, צג סוד"ה 'והנה') ובחזון עובדיה (סוכות עמוד לו). וע"ע באריכות בילקוט יוסף (מועדים, סוכה עמודים תעד-תפד), בשו"ת קנה בושם (ב, כו. ב, כז אות ב) ובקובץ דרכי הוראה (תשרי תשס"ו ח"ג סי' ה אות ב בתשובת המנחת אשר).

ואזכיר עוד בזה את דברי ספר נהר שלום (תרכז, סק"ד) שביאר כי לפוסקים החולקים על רבינו תם, וסוברים כי סכך מעובה שגורם שלא יכנסו גשמים לסוכה, לא מעכב את כשרות הסוכה, זהו אף כשקבע את הסכך עם מסמרים, עיי"ש (וע"ע במשנת יוסף סוגיות אורח-חיים ח"ב עמוד קל).

אלא שגם המכשירים סכך הקבוע במסמרים סוברים כי מצווה מן המובחר לחדש דבר בסוכה, כפי שכתב התוספות (סוכה ט, א ד"ה 'סוכה ישנה') ע"פ

הירושלמי. בייחוד דהבית יוסף והטור הבינו שלחדש בה דבר הוא לעיכובא (וע"ע בשו"ת בנין-שלמה מג). הטעם שצינו דהוי רק מצווה מן המובחר, שכן כתב המשנה ברורה (תרלו, סק"ד) דזה רק לכתחילה (ואכמ"ל בדברי ב"ה וב"ש בסוכה ישנה, דהרי נפסק כב"ה שכשרה וביאר התוספות בסוכה ט ד"ה 'ואם עשה' דגם הם מודו שצריך שיחדש בה דבר). והכי יעשה ויחדש בה בכל שנה (משנה ברורה תרלו, סק"ז). והכי הובא בשו"ת במראה הבזק (ה, נט). וע"ע בזה בשו"ת יחל ישראל (א, לה) וכן במה שהאריך שם בשיטת ב"ה בזה. וממילא כאשר מניחים בכל שנה ושנה ענפי דקל על הפרגולה הקיימת בכל השנה, יש על מה לסמוך להקל, אף שהקשרים בפרגולה מחוברים במסמרים.<sup>1</sup>

כמו כן, מצינו ברמ"א (תרכו, א) שאם ישנו אף מצד שאם הניח סכך כשר על סכך פסול, מקרי עירוב וכשר, כלומר הסכך הפסול מתבטל לכשר. ואמנם כתב המשנה ברורה (סק"ט) דזה רק אם הסכך

ו. וכתב היחל ישראל במסקנתו: אי לכך, באנו למחלוקת לגבי כשרותה לקיום מצות הסוכה. לשיטת התוספות, הרא"ש, בעל העיטור, המרדכי, האור זרוע, האגודה, ההגהות מיימוניות והטור פסולה הסוכה לגמרי עד שלא יחדשו בה דבר. לשיטת הר"ן, הריטב"א, המאירי והמ"א במסקנתו כשרה סוכה זו בדיעבד, אך למצוה מן המובחר צריך לחדש בה דבר. ולשיטת הרמב"ם והרי"ף הסוכה כשרה לכתחילה. ולכן העולה לדינא, כאשר רוב הפוסקים נוטים לחייב לחדש דבר בסוכה, ולשיטתם הסוכה פסולה בלא החידוש הנוכח, חייבים לדאוג לכך שהסוכה תהיה כשרה למהדרין. וסוכת פרגולה למהדרין, היא רק במידה שהוסיפו בה את החידוש שהיא זקוקה לו, והיינו הוספת סכך בגודל טפח על טפח, כנפסק בשו"ע (תרלו, א, וראה מ"א סק"ב). והמוסיף ענף מעץ הדקל ומניחו על קרשי הפרגולה קיים בכך את מצות החידוש דבר למהדרין, וזיכה את היושבים בסוכה בקיום מצות סוכה לכל הדעות.

ז. ויל"ע, האם מועיל חידוש דבר בדפנות. ועיין בשפת אמת (סוכה ט) שהוכיח מהעיטור (עמוד קנה) שמועיל

והעלה שלכתחילה יש לבנות פרגולות שחמתן מרובה מצילתן, אך פרגולה הקיימת ועומדת ואין מקום אחר לעשות סוכה - מותר להשתמש בה אפילו אם צילתה מרובה מחמתה וגגה הוא הסכך, עיי"ש. וכבר מובא באור שמח (סוכה ה, יב) שאם יניח (על הפרגולה) סכך כשר, שצילו יהיה מרובה מהצל הקיים (שהפרגולה נותנת), למרות שגם הפרגולה לבדה צילתה מרובה מחמתה, הואיל והסכך הכשר מרובה מהפרגולה, הסוכה כשרה.

ואציין כי יש המתירים בצילתה מרובה מחמתה, כיוון שלשיטתם, הכל תליא בהגדרה של דירת קבע, ולשיטתם כל שהגשם אינו חודר דרך הסכך חשיב לקבע (עיי"ן בשו"ת האלף לך שלמה שסו"ח). וממילא כיוון שחודר גשם בפרגולה היא אינה נחשבת לדירת קבע (אף שיש בו מסמרים).<sup>ט</sup> ועיין עוד בזה בשו"ת יחל ישראל (א, לה), בשו"ת שיח

הכשר מרובה על הפסול. ועיין בביאור הלכה (שם ד"ה 'מקרי ערוב וכשר') שציין שיש ראשונים החולקים על דינו זה של הרמ"א. אך ראוי לציין בזה את דעת הריטב"א (סוכה ט, ב) שכאשר הסכך הכשר הינו מעל הסכך הפסול, אזלינן בתר הסכך העליון (ולפי זה כאשר מניח על הפרגולה ענפי דקל בכמות גדולה, שפיר) ואין מסתכלים כלל בצל קרשי הפרגולה.

צילתה מרובה מחמתה:

אולם ראוי לדאוג שכמות הענפי דקל שיהיו על הפרגולה, יהיו בכמות שאף אם יינטלו הקרשים (בין קורות גג הפרגולה), עדיין יהיה בסכך "צילתה מרובה מחמתה". ואמנם יל"ע, כיוון שבקרשים עצמם יש "צילתה מרובה מחמתה", וצריך היה שיהיה דוקא "חמתה מרובה", כמבואר בשולחן ערוך (תרכו, א) ובמשנה ברורה (סק"י). אולם ראיתי כי בשו"ת באהלה של תורה (ב, פה) דן בשורש הדין

אף חידוש בדפנות. וכן נקט בשער הציון (תרלו, סק"ז). ומה שלא מועיל חידוש דבר בדפנות, זהו דווקא בדופן רביעית (וע"ע בפרי מגדים משבצות-זהב תרלו, סק"א). וע"ע בשו"ת משנה הלכות (ח, רלו) ובספר ילקוט יוסף (מועדים, סוכה עמוד תסב).

ח. בדבריו התיר האלף לך שלמה אף מסמרים, ואלו דבריו: "ומה שהעיר על מה שמשמע מדברי המגן אברהם וכן הביא הב"י שמותר לקבוע הסכך במסמרים, והקשה מתוספות פרק קמא דסוכה דכתבו דבסכך בעינן עראי ממש, וכתב שהוא פליאה נשגבה, ולדעתי אין התחלה כלל, דודאי הכונה כמו שכתב רמ"א ח"כ דכונת התוספות דבלא יוכלו גשמים לרדת שם זה הוי קבע, ואני מוסיף עליו דודאי אף אם לא יוכלו גשמים לרדת שם כשרה, דהרי מבואר בשו"ע דמעובה כמו בית כשרה, רק כונת התוספות היכא דהוי תרתי, דמטר אינו יכול לירד, גם הוי קבוע במסמרים – זה הוי קבע. אבל בחד מנייהו – אם המטר יכול לירד, או אף באינו יכול המטר לירד רק דאינו קבוע במסמרים, כשרה, וזה לא הוי קבע".

ט. וראייתם מסוכת היוצרים (סוכה ח, ב) שהסוכה הפנימית שבה היוצר מתגורר ועובד פסולה, ואילו הסוכה החיצונית, שבה הוא מאכסן את הכלים ומוכרם כשרה (כלומר, גם מבנה קבוע, אם אינו משמש לדירה, כשר לסוכה). אולם אין זו הוכחה מוכחת כי מהמשנה במעשרות (ג, ז) משמע שלא גרו בסוכת היוצרים כל השנה אלא רק בימות הקיץ.



סוכה בחג סוכות, ובלבד שיחדש בה דבר, וכגון שיתן מעט סכך חדש לפחות בשיעור טפח על טפח לשם החג, או שיגביה מהסכך הקיים בשיעור זה לשם מצות סוכה. ואם עשאה בתחלה לשם סוכה בפירוש, א"צ לחדש בה דבר, ואפילו מכמה שנים. ואם ירצה להחמיר לחדש בה דבר, לעצמו יחמיר".

**אגב,** יש שחששו לדין אויר המהלך על פני כל אורך הסוכה (וזה מצוי במיעוט של המיעוט של הפרגולות, ששם ישנם קרשים לכך האורך). דבזה מצינו שפסק הרמ"א (תרלב, ב) שאם אויר מהלך על פני כל אורך הסוכה, אפילו אין בו כדי לעמוד או לשכב ראשו ורובו - אין ישנים תחתיו (אפילו ברוחב כל שהוא). אך נעיר כי ישנם פוסקים שדחו פסק זה, והעלו כי רק אם ראשו או רובו תחת האויר, אין לישון או לישב תחתיו. והכי איתא בשו"ת שלמת חיים (רמג-רמה), חזון איש (קמד, סק"ה), שו"ת יביע אומר (ד אורח-חיים מט), מועדים וזמנים (ו, עא) ועוד. ועיין בדבריהם שלכתחילה יש להניח סכך גם לרוחב הסוכה כדי לצאת ידי חשש זה. יא

**אם** עדיין חפץ להחמיר, לא יאכל לחם או חמשת מיני דגן. אך שאר דברים: בשר, דגים, פירות וירקות יכול להקל,

נחום (לט) ובספר חבל נחלתו (ו, טו). אך לא ניתן להתעלם מהפוסקים הסוברים דפרגולה הינה מבנה (כדירת) קבע (כיוון שיכולה לעמוד ולהתקיים לאורך שנים), וממילא הם מחמירים בשימוש בפרגולה (לשמש כסכך).<sup>1</sup> וע"ע בשו"ת שער יושר (ו, נח).

וראיתי דכתב הגר"א מלמד בפניני הלכה: "יש מתירים וסוברים שהואיל והפרגולה לא נועדה לדירה, וגם אינה ראויה לדירה, שהרי הגשם חודר דרכה, עצי הפרגולה כשרים לסכך אלא שנכון להוסיף לכבוד החג מעט סכך כדי שהפרגולה לא תחשב סוכה ישנה. ואם חמתה של הפרגולה מרובה מצילתה צריך להוסיף עוד סכך עד שצילתה תהיה מרובה מחמתה". וע"ע בשו"ת אמת להשיב לגר"ב נקי (כד), בשו"ת ויברך יעקב (מב) ובספר אדברה בעדותיך (סי' קיט).

וכן ראיתי דהקל בזה בילקוט יוסף (מועדים, סוכה) ואחר עיון ואריכות דברים כתב במסקנתו (עמוד תפד): "והעולה מן האמור, שנסרים הסמוכים אחד לחבירו וקבועים בשיפוע ע"י מסמרים למסגרת מעץ, והמסגרת עצמה מחוברת לכותל, ועשאה לשם צל, וצילתה מרובה מחמתה, אפשר לסמוך עליה לשם

י. הכי דעת הגר"ש אלישיב (שבות יצחק עמ' סח) והגר"א שלזינגר (אלה הם מועדי א, לח) ולשיטתם צריך שיהא פתוח יותר משלושה טפחים.

יא. לגבי צביעת קרשי הפרגולה, אם יש לחוש בעקבות זאת דהוי סיכון בדבר המקבל טומאה, עיין בשו"ת שיש נחום (לט) דחילק בין צביעה לנוי לבין צביעה לשימור, עיי"ש.

ראיתי בסידור אור זרוע דאם קובע עליהם סעודה, צריך סוכה). וכן איתא בשו"ת משנת יוסף (י, קח) דסעודה בשרית אף ללא פת חייבת בסוכה. וכן מפורש בקיצור שולחן ערוך (קלה, ז) דאם קבע עליו צריך סוכה. וכ"כ בנטעי גבריאל (סוכות נ, ב) דמותר בדרך עראי מחוץ לסוכה, אבל בדרך קבע בעי סוכה.

#### העולה לדינא:

סוכת פרגולה הקיימת בכל ימות השנה, ובחלק העליון בפרגולה (בין קורה לקורה), ישנם קרשים דקים המחוברים עם מסמרים (לקורת הפרגולה), ובין כל קרש לקרש יש כשש ס"מ. יכול לאכול שם כשהניחו לחג הסוכות ענפי דקל על גבי הסוכה.

ולסמוך על המקלים לאכול זאת אף מחוץ לסוכה, כפי שמשמע מהמשנה ברורה (תרלט, סקי"ג): "דאכילת פירות אפילו הרבה בקביעות חשיב רק כאכילת עראי דפת וה"ה אכילת בשר ודגים וגבינה ושאר מיני מאכל חשובים כפירא". וכן פסק בשו"ת יחזה דעת (א, סה) ובילקוט יוסף (מועדים, סוכה עמודים תרפג-תרפה) דדברים אלו אינם צריכים סוכה (ועיין בגינת ורדים או"ח כלל ד סי' ו). וע"ע בערוך השלחן (תרלט, ז) ובספר בית דוד (סוכה טז, יט).

ואעיר דבשו"ת תשובות והנהגות (א, שעא) כתב דכיוון שכיום מקובל לאכול ארוחת צהרים אף בלי לחם, ואוכל זאת לשביעה, יש לאכול זאת בסוכה (וכן

הגאון רבי אהרן ליברמן שליט"א

ראש כולל אור עמרם, מח"ס משנת אהרן, בני ברק

## סוכה על פיגומים (רלסים)

בס"ד, כ"ה אדר תשע"ח

בחודש אדר, שלמא אשד, להאברך  
בחלכה, אשרי שלו כבה, הר"ר שלמה  
הכהן רבינוביץ שליט"א, בן ידידי  
הרה"ג ר' גמליאל שליט"א מח"ס 'גם  
אני אודך' ו'פרדם יוסף החדש' על  
המועדים.

אחדשה"ט, ע"ד שאלתך אודות  
המתגוררים בקומות עליונות החפצים  
להרחיב את שטח סוכותיהם, ע"י 'רלסים'  
הנתמכים על גבי פיגומים הניצבים מעל  
מדרכה, ומעליהם יוצרים משטח ובונים  
את הסוכה, האם אריך למיעבד הכי.

שאלת הרחבת סוכה יש לחלק  
לחמשה אופנים: (א) כשהפיגומים  
מוצבים על מדרכה שרבים בוקעים בו. –  
(ב) הרחבת סוכה ללא רשות עיריה  
שאוסרת להעמיד עמודים מעל מדרכה  
כדי לשמור על חזות פני העיר. (ג) –  
העמדת פיגומים במקום האסור עפ"י חוק  
מטעמי בטיחות, כגון על מדרגות חירום,  
או סמוך לפתח חירום. (ד) הרחבת סוכה  
כשמפריע לשכן, וכגון שמאפיל חלונותיו.  
(ה) הנחת פיגומים בחצר משותף ללא  
רשות השכנים.

(א) כשרות סוכה שנבנתה על דרך הרבים

תנו רבנן (סוכה לא.): המסכך ברה"ר,  
רבי אליעזר פוסל, וחכמים מכשירים.  
ובירושלמי (סוכה ג, א) איתא, "גמליאל  
זוגא עבד ליה מטללתא [סוכה] בגו שוקא  
[ברה"ר], עבר רבי שמעון בן לקיש, אמר  
ליה מאן שרי לך". והעתיקהו הדרכי  
משה (סי' תרלז סק"א) והגר"א בביאורו  
(תרלז ס"ג). וביאר האור זרוע (ח"ב הל'  
סוכה סי' שב) תמיהתו של רשב"ל מאן  
שרי לך, דעד כאן לא הכשירו רבנן (סוכה  
לא.) במסכך ברה"ר אלא בדיעבד, אבל  
לכתחילה לא. ופסק כן לדינא רמ"א  
(תרלז, ג) "שלא יעשה סוכה לכתחילה  
בקרקע שהיא של רבים, ומיהו בדיעבד  
יצא".

וכתב המג"א (סק"ג) שצ"ע מה שנהגו  
קצת לעשות סוכה ברה"ר, ואת"ל דכל  
ישראל מוחלין, מ"מ יש לעכו"ם חלק  
בהם, והעלה דאסור מטעם זה לעשות  
סוכה ברה"ר דעכו"ם ודאי לא מחלי, ואף  
דבדיעבד כשרה, מ"מ לא יברך עליה דהוי  
ברכה לבטלה. אך עיין משנ"ב (סק"י)  
שהביא מהא"ר (סק"ד) דברכה לבטלה לא  
הוי, ועל כן אם אין לו אחרת מותר לברך

הפקירו ישראל רה"ר שלהם שיוכלו גוים למחות קיום מצותיהם להניח נר חנוכה, או לעשות סוכה, או להעמיד תנורי פסחים על פתחי בתיהם. והא דריש לקיש אי היה נמי בא"י צ"ל שסיכך באמצע רה"ר במקום מעבר לרבים, שאפילו ישראלים מקפידים, עכ"ל.

חילוק זה מבואר גם בהגהות מקור חיים להחור"ד (סי' תרלז סק"ג), שתמה על מה שהניח המג"א בצ"ע הא דנהגו לעשות סוכה ברה"ר. דהא בתוספתא (ב"ק ו, יג) אמרו כגון אלו מסכנין על פתחי חנויותיהן ברה"ר בחג, והמג"א בפירושו לתוספתא שם פירש, דהטעם משום דלב בית דין מתנה עליהם, והוסיף דמכאן יש ללמוד היתר לאותן העושין סוכה ברה"ר. וא"כ סותר דברי עצמו. – ותירץ המקור חיים, דיש לחלק בין סמוך לפתח החנות או הבית דאינו מזיק רבים כל כך, לרה"ר גמור שמזיק רבים שעוברים שם, ועל אופן זה לא התנו בית דין להתיר.

אבל הבכורי יעקב (סק"ו) הקל לגמרי, ועפ"י מש"כ רמ"א (חור"מ קסב, א) דאם נתן המלך רשות להעמיד דלתות במבוי שלהן, דינא דמלכותא דינא, כי השוקים והרחובות שלהן, ויכולים לעשות בהן מה שירצו, ומעתה כיון שהכל תחת רשות המלך, בין הרחובות שבתוך העיר בין אותן שמחוץ לעיר, וכיון שהמלכות יש לה רשות למחות ואינה מוחה, מסתמא מוחלת על זה לעשות סוכה ברה"ר, ואין כאן איסור גזילה כלל. – ועיי"ש שדעתו

עליה, ושכן מצדד בספר מאמר מרדכי (סק"ד).

ובביה"ל (ד"ה וכן) כתב, דאפשר לחלק בין מסכך בשוקא במקום שמצוי עוברים ושבבים, דעלה איתא בירושלמי להחמיר לכתחילה, ובין מסכך בצדי רה"ר סמוך לפתח ביתו דשרי. ושכעין זה כתב בשו"ת שואל ומשיב (קמא, ח"א סי' קכח). – ולחילוק זה כשרות סוכה ברה"ר תליא במקום עשייתה, במקום שמצוי עוברים ושבבים יש להחמיר לכתחילה, אבל בצדי רה"ר שרי אפילו לכתחילה.

ועפ"י חילוק זה יש ליישב מה שנראה לכאורה כסתירה בדברי הירושלמי, דבירושלמי (הנ"ל) איתא דלכתחילה אסור לעשות סוכה ברה"ר, ואילו בירושלמי (ב"ק ו, לח) – הובא ברשב"א ב"ק סב: ד"ה ר"י) מבואר דמותר לכתחילה לעשות סוכה ברה"ר, דתני רבי יודן, בנר חנוכה פטרו מפני שהוא רשות, וחכמים אומרים בין כך ובין כך חייב, כגון אלו שהן עושין סוכותיהן בפתחי חנויותיהם בחג מפני שהוא רשות, ובא אחר והוזק בהן חייב, ע"כ.

ולחילוק הביה"ל אתי שפיר, דהבדל יש בין עושה סוכה באמצע רה"ר שמפריע לרבים שבוקעים שם, ובין עושה סוכה סמוך לפתח ביתו דבהא לא קפדי אינשי. – ומצאתי שכבר עמד החת"ס בהגהותיו לשו"ע (סי' תרלז) על סתירת הירושלמי, והניח בצ"ע. אבל בחידושי חת"ס (סוכה לא. ד"ה והמסכך) תירץ: נלענ"ד לחלק, התם בארץ ישראל, ולא

שבכך שייך ג"כ שתיקה במחילה, כיון דהשרים יודעים, וכמה פעמים רואים שעושים על הדרך, והוה ליה כנטילת רשות להדיא, וכשמשיעין לפני ממונה מהשר להנהגת דרכי העיר גם אם שתק הוה ליה כהסכים בפירוש, עכ"ל.

לכן, כשהעירייה אינה מוחה בו, מותר לברך, דשתיקתם מהוה הסכמה לבניית הסוכה. וכל שכן בארץ ישראל דקיל טפי מבחו"ל, וכמו שכתב בחוט שני (סוכות, עמ' רכג), דהמשנ"ב שנוטה להקל לברך על סוכה שעשה בקרקע של רבים, איירי בחוץ לארץ אצל גויים, וכל שכן בארץ ישראל אצל יהודים שגם הם חייבים במצות סוכה, ואין צריך לבקש רשות מהעירייה לזה, ובלבד שיבנה את הסוכה בצד שישאר מקום לבני רשות הרבים לעבור שם, ולא תפריע להם הסוכה לעבור שם, אף שמצמצם את הדרך, אין זה סיבה שלא לבנות סוכה, שהרי כולם מצווים לבנות סוכה, עכ"ד. – ולדבריו, כל שמניח מקום לעבור דרך שם, אעפ"י שמצמצם את הדרך, מותר לבנות שם סוכה מלכתחילה ובלי רשות העירייה והעוברים ושבים.

אלא דלכאורה יש להעיר על זה, דהא גם בארץ ישראל יש לדאבוננו פורקי עול שאינם שומרי תורה ומצוות, שיש להם חלק ברה"ר, והם לא מחלי על זכותם לצורך בניית סוכה, א"כ גם בא"י יש מקום לדון להחמיר כמו בחו"ל. – וכתב בשו"ת תשובות והנהגות (ח"ו סימן קמ), דכיון דישראל ועכו"ם שבאו לדין ולדיני

דאין צריך ליטול רשות בפירוש על זה משר העיר, דמסתמא נתון לו מדלא מוחין בידו, ולכן שפיר יכול לברך. – וסיים הביה"ל: סוף דבר, הנוהגים להקל בזה אין למחות בידו, כי רבו המתירין.

נפקא לן ג' שיטות בדין בניית סוכה ברה"ר: - א) לכתחלה אין לעשות סוכה ברה"ר, אבל בדיעבד יצא [רמ"א]. ונחלקו הפוסקים לענין ברכה, י"א דאף שבדיעבד כשרה, מ"מ לא יברך עליה [מג"א]. וי"א דבאין לו סוכה אחרת, מותר לברך עליה [א"ר ומאמר מרדכי]. - ב) בצידי רה"ר שאינו מזיק כל כך לרבים, נראה להקל [ביה"ל ושכע"ז כ' בשואל ומשיב, ומקור חיים]. - ג) י"א דבכל גוונא יכול לברך על סוכה שברה"ר [בכורי יעקב], ואין למחות בהמקילין בזה [ביה"ל].

ב) הנחת פיגומים במקום המשמש מעבר, ללא רשות העירייה והעוברים ושבים

לאור זה נראה, דכשהניח פיגומים על מדרכה מבלי להפריע להילוך הרבים שם, והעירייה אינה מוחה בו, מותר לברך על סוכה זו, שכן אינו מונע את תשמיש הרבים שם, ושתיקת העירייה מתפרשת כהסכמה.

וכן מפורש באשל אברהם (בוטשאטש, סי' תרלז) דשתיקה מהוה הסכמה, וז"ל: סוכות שבונים על מקום מהשוק, גם שהוא על דרך הרבים, מועיל בכך רשות מהשר כבחור"מ (ת"ז, א בהג"ה), שע"ז אין חשש מצד דרך הרבים. וכבר כתבתי במקום אחר, שי"ל

דמלכותא דינא בדברים שבין אדם לחבירו, עיין מגיד משנה (הל' מלוה ולוה כז, א) שלדעת הרמב"ם ורוב הגאונים, לא אמרו דינא דמלכותא דינא אלא בדברים שהם לתועלת המלך, כגון בעניני המיסים שלו, ומה שהם מחוקיו [כלומר לתועלתו], אבל בדברים שבין אדם לחבירו אין דינו דין. אולם הרשב"א כתב, דאף בדברים שבין אדם לחבירו דינו דין. וכן יכול לעשות חוקים בארצו כדי שלא יבואו העם לידי הכחשות וקטטות.

ולכאורה שאלתינו תליא בפלוגתא זו, דלדעת הרמב"ם אין ביד העיריה למנוע את בניית הסוכה, וממילא הסוכה כשרה, דלא נאמר דינא דמלכותא דינא בדברים שבין אדם לחבירו. משא"כ להרשב"א, דהעיריה יכולה למנוע את בניית הסוכה, לא יבנה לכתחלה ללא רשותם.

אך אכתי איכא לעיוני בהא מילתא אם אכן להרשב"א יכולה העיריה למנוע בניית סוכה, שהרי מבואר בש"ך (ח"מ סי' עג סקל"ט) שגם להסוברים שדינא דמלכותא דינא נאמר גם בדברים שאינם לתועלת המלך אלא בין אדם לחבירו, מ"מ אין זה אלא בדברים שאינם נגד תורתנו הק'. – והני מילי בנוגע לדין שבין ישראל לישראל, אבל בדין שבין ישראל לעכו"ם הולכים אחר דינא דמלכותא דינא אפילו כשהוא נגד התורה. ולכן אם המלך אומר שלא יקנו קרקע אלא בשטר, דין דמלכותא דין. ואף שמדין תורה קרקע נקנית בחזקה מ"מ כיון שהקרקע היתה של נכרי והקנה

העכו"ם העכו"ם חייב, אמרינן לעכו"ם כך דינכם ומזכים הישראל (וישראל מומר דינו כעכו"ם אפילו שהוא תינוק שנשבה), א"כ במקום שרוב בני המקום הם מוקירי דת ומחלי על זכותם לבניית סוכה, אף שיש מיעוט פורקי עול בעיר שלא מחלי על זכותם, מ"מ כיון שלפי חוקיהם אין זכות למיעוט להתנגד למה שהרוב מסכימים, א"כ א"צ לחשוש למיעוט שמתנגדים. ומה עוד דמסתבר דגם לפי דיני ישראל השימוש ברה"ר תלוי לפי הסכמת הרוב ואין זכות למיעוט להתנגד.

וראה הליכות שלמה (סוכה ז, יא) דאם אין לו מקום בביתו, רשאי להקים סוכה ברה"ר אם נתנו פרנסי העיר רשותם, אך יזהר שלא יפריע להילוך הרבים. והעיד הגרשז"א זצ"ל שבירושלם קיבלו על כך את רשות המושלים עוד בימי שלטון התורכים, ואח"כ בימי שלטון אנגלי, וגם כהיום יש על כך בירושלם רשות מראשי העיר, אך יש להזהר ביותר שלא להפריע הילוך הרבים.

ג) הרחבת סוכה ללא רשות עיריה שאוסרת פיגומים כדי לשמור על חזות פני העיר

עד כאן היו דברינו באופן שאינו מעכב הילוך הרבים, והעיריה אינה מוחה על בניית הסוכה. – ויש להסתפק מהו כשהעיריה מוחה, אבל לא מפני שמפריע לעוברים ושבים, רק משום שלטענתם מכער את פני העיר.

לפום ריהטא היה נראה דתליא במחלוקת הראשונים אי אמרינן דינא

אותה לישראל הולכים אחר דין המלכות, יעוי"ש באריכות.

אם כן מאחר שמניעת בניית הסוכה הוא נגד התורה, כי ימנע מצות סוכה, אזי בארץ ישראל גם להרשב"א אין בכח העיריה למנוע קיום מצוה, דלא נאמר דינא דמלכותא בדברים שנוגדים לקיום תורה ומצוות. אבל בחו"ל שהולכים אחר דינא דמלכותא אפילו כשהוא נגד התורה, לכאורה לפי שיטת הרשב"א אפשר להעיריה למנוע בניית סוכה גם כשהוא לחזות פני העיר בעלמא.

שוב ראיתי בספר חשוקי חמד (עמ"ס סוכה, עמ' רלט) שדן מהי ההלכה כשהשלטונות בחו"ל אוסרים לסכך במרפסות של הבתים, כי לדעתם הסוכות מכערות את פני העיר, האם מותר לסכך שם, או שמא מאחר ודינא דמלכותא דינא בחו"ל, והשלטונות הם אדוני הארץ, אסור לסכך נגד החוק. וצידד, דאם אין אפשרות לעשות סוכה כי אם במרפסת אין כח לשלטון לחוקק חוק שיבטל את ישראל מלקיים מצוה, וכעין מה שכתב החזו"א (או"ח סי' קיח סק"ה) לגבי נכרי שהפקיד חמצו אצל ישראל וקיבל עליו הישראל אחריות דחייב לבערו, וז"ל: ומיהו אם אי אפשר לישראל להחזיר את החמץ לגוי, רשאי לשרוף על מנת לשלם לנכרי, וממון נכרי מופקר לישראל בזמן שהוא נכשל בהן לעבור עבירה, אלא דחייב לשלם לנכרי, עכ"ל. ובנידונו שהישראל לא מפסיד ממון של נכרי, אלא שגורם לו כיעור [לדעת הנכרי] זמני,

מסתבר שהרגשה זו מופקרת לישראל, כדי שיוכל לקיים מצותו ושלא יכשל באכילה מחוץ לסוכה, וזכות היא לנכרי שישראל יקיים מצוות מבלי שהנכרי יפריע לו. [אך אם ישנה אפשרות לעשות סוכה במקום שלא מפריע אלא שהדרך כרוך בטרחא, ראוי להישמע להם].

אך כשהציע הדברים לפני חמיו הגרי"ש אלישיב זצ"ל, השיב שמכיון שבלי אישור מהשלטונות אסור לבנות שם בנינים, וכל מה שהתירו לבנות הוא בתנאי שלא יכערו את פני העיר, נמצא שמי שיבנה סוכה במרפסת נגד החוק יש בזה חשש של גזל על הבנין עצמו, ולכן למעשה אין לבנות סוכה במקום זה, [ויוכלו לבנות סוכות על הגגות או במקום שאינו נראה לרבים]. ואין הדבר דומה לחזו"א, כיון שפה עובר על גזל ממש, משא"כ כשמבער חמץ על דעת לשלם, אין הדבר גזל גמור, שהרי לא נחסר שוויות הממון.

אולם בשו"ת תשובות והנהגות (ח"ו סימן קמ) חלק עליו, דנראה פשוט דכשבונה סוכה במרפסת או בחצר שהשלטון מתנגד לכך משום שמכער את פני העיר, אין מקום לחשוש שהרי זה כקרקע גזולה, כיון שגם לפי החוק אין זה מוגדר שהשלטון מקפיד כל כך על כיעור פני העיר עד שמפקיעים זכותו של הבעלים להשתמש בחצירו לדבר שמכער פני העיר, ואם יעבור וישתמש לכך הרי הוא כגזול שגזל לדבר שאין לו זכות בו, אלא הגדר הוא שאף שמצד בעלותו

יש לו זכות לעשות בחצירו ככל שיחפוץ, מ"מ החוק אוסר עליו לעשות כן כיון שמכער העיר, ואם עבר ועשה מתייחסים אליו כעובר על החוק ולא כגזול.

ומה עוד שלא נאמר בפירוש בחוק שאסור לבנות אפילו לתשעה ימים, ורק מי שעושה כן יביאו אותו לערכאות שידונו בדבר אם נכלל בחוק אפילו לבנות לזמן קצר לצורך החג, ועד שהערכאות לא יכריעו בזה זכותו לישב שם. ואולי אפילו אם כבר הכריעו פעם הערכאות במקרה דומה שאסור לבנות אפילו לחג הסוכות, מ"מ עדיין אין זה נקרא שהוכרע שלפי החוק אסור לבנות אפילו לחג הסוכות בלבד, רק בכל פעם יש להביא הדבר לערכאות שידונו בזה שאולי העורך דין יוכל למצוא טענה שלא להקיש ממקרה אחר למקרה שלו, עכ"ד.

סוף דבר, בארץ ישראל אין בכח העיריה למנוע בניית סוכה כשהסיבה למניעתם הוא לשמור על חזות פני העיר, דאין בכוחם למנוע קיום מצוה, וכה"ג לא אמרינן דינא דמלכותא דינא. – אבל בחו"ל נחלקו הפוסקים (הנ"ל) אם אפשר להקל בזה, ולכן מן הראוי לבנות סוכה במקום שאין שום חשש, או לראות להוציא מהם היתר שיסכימו לבניית הסוכה. ועכ"פ בדיעבד אפשר לסמוך להקל לברך על סוכה זו, לא מבעיא לפי הבכורי יעקב (הנ"ל אות א) דס"ל דבכל גוונא יכול לברך על סוכה שברה"ר, ומטעם זה כתב הביה"ל שאין למחות

בהמקילין בזה. אלא אפילו להמג"א דחשש לברכה לבטלה על סוכה שברה"ר, לא ברירא מילתא שלא לברך, שהרי אינו מונע את דרך הרבים, וכל הנידון הוא רק משום חזות פני העיר, ואין זה מוכרח לומר דנחשב כבנה על קרקע גזולה, וכנ"ל.

(ד) העמדת פיגומים במקום האסור עפ"י חוק מטעמי בטיחות

העושה סוכה על מקום שעל פי חוק הממשלה אסור לבנות שם סוכה, כגון על מדרגות חירום, כתב בשו"ת ישכיל עבדי (ח"ז סי' לט) דהסוכה כשרה, דמשום דינא דמלכותא אינו מסתלק חלק הבעלות ממנו. וכן מובא בשו"ת רבבות אפרים (ח"א סי' תכד אות ב) בשם הג"ר משה שטערן זצ"ל בעל שו"ת באר משה, דכי משום דינא דמלכותא אסור להעמיד שם סוכה, וכמו ברה"ר, מה הדמיון, הרי יציאת חירום נשאר שלו רק המלכות אוסר להעמיד שם שום דבר, אבל המקום שלו, ואין ביד המלכות כח לקחת ממנו, וגם אין ברצונם ליקח ממנו, א"כ בודאי מקיים מצות סוכה אם העמיד שם.

מאידך, בנטעי גבריאל (סוכות, פ"ד הערה יא) הביא משו"ת אהל יוסף (סי' יד) שהרעיש שלא לעשות סוכה על מדרגות חירום, כיון שנעשה בשביל רבים הדירים בהבית והוי כרבים שותפים בזה וצריך לבקש רשות מכולם, ולא מהני מחילתם כיון שנעשה בשביל הצלת נפשות.



ונראה לענ"ד דעל כגון דא יש לומר ספק ברכות להקל, ולא יברך על סוכה זו. שהרי מדריגות ופתחי חירות הם תנאי לקבלת רשיון בניה, וכבר העיר הגריש"א זצ"ל (הנ"ל אות ג) דכשעובר על חוק המעכב רשיון בניה, יש בזה חשש של גזל על הבנין עצמו, ולכן אין לבנות סוכה במקום זה.

ובאופן זה מודה התשובות והנהגות (הנ"ל אות ג) לאסור, וכ"כ מפורש (בתשו' שם), דכיון שהשלטון מקפידים מאד שישאר תמיד פנוי פתח חירות, שאם יקרה שריפה חלילה יוכלו להימלט דרך המדריגות, בזה י"ל שכיון שמקפידים מאוד מאוד על זה מחמת הסכנה, ואדם שאינו נזהר להשאיר המדריגות פנוי אינו רק מסכן עצמו אלא גם מסכן משפחתו וכל דיירי הבנין, לכן לחוקיהם מוגדר הדבר שאין לשום אדם זכות להשתמש במדריגות חירות, שאין לאדם זכות לסכן חיי אחרים. ועוד דבזה בודאי לפי החוק אסור אפילו אם בונה לזמן קצר ואין צריך לזה הכרעת הערכאות אם יכול לבנות שם סוכה למשך שבוע ימים. לכן אם בנה סוכה על מדריגות חירות דינו כבונה על קרקע שאין לו זכות להשתמש בו לבניית סוכה, ולדעת המג"א אסור לברך עליה, ואם בירך ברכתו לבטלה.

ואולי יש לפשר בין הצדדים, להכל לפי הענין, ותלוי באופן בניית הסוכה אם חוסם לגמרי את פתחי החירות, ואם יש עוד פתחים, דאולי באופנים כאלו אין הקפדת השלטון גדול כל כך.

ובעיקרא דמילתא יש להעיר שאין זה ראוי להתחכם לבנות סוכה במקומות שלדעת השלטון יש חשש סכנת נפשות, ואין לזה שייכות להנידון אם יש דינא דמלכותא או אין דינא דמלכותא. וכעין מש"כ מוח"ז מרן זי"ע בשו"ת שבט הלוי (ח"י סימן רצא) לענין תקנות שעושים למנוע תאונות דרכים, דאין לזה שום שייכות אם יש דינא דמלכותא או אין דינא דמלכותא, דהתקנות שנעשו ע"י השלטון נעשו לטובת הציבור למנוע אסונות, ואם לא נעשו על ידם היה חיוב עלינו לעשות כן. ומסיק בסוף דבריו בזה"ל: וממילא פשוט דאסור על פי הלכה לעבור ברמזור אדום בכל הזמנים, גם כשאין מכוניות מתקרבות ממש, דהירוס הסדר מביא לידי סכנה בנפש כידוע. וממילא מצוה לעורר ולהוכיח לאדם שלא ציית לתקנות שנעשו לטובתו ולטובת הציבור כולו שע"י דרכיו הבלתי ישרים, מביא עצמו ואחרים לידי סכנה, עיי"ש.

(ה) הרחבת סוכה כשמפריע לשכן

כתב הגר"ח פלאגי' זי"ע בספרו מועד לכל חי (סי' כא אות כה): אם ע"י הסוכה מאפיל חלונות של שכנו, יכול למחות, ואף דניחא ליה לאינש למיעבד מצוה, מ"מ אם אמר לא ניחא לי אין כופין אותו, ואפילו אם החזיק בשוכר הראשון הבא אחריו יכול למחות (עיקרי הד"ט אות יג). והאמנם שאין דרכם של בני ישראל להקפיד אחד על משנהו בהקמת סוכה של מצוה אם בגלל זה יסבול קצת בהיזק

ו) הנחת פיוגומים בחצר משותף ללא רשות השכנים

בנין משותף שאחד הרחיב את המרפסת ללא רשות השכנים, או בנה עמודים קבועים ע"ג חצר משותפת ללא רשות השכנים, הורה הגרי"א זצ"ל (אשרי האיש ח"ג כד, יב), דאסור הדבר משום גזל, ואין לו לברך על סוכתו, דצריך לבקש רשות מכל השכנים שיכולים לעכב ע"פ מנהג המדינה. – ואם יש לו רשות אמיתי [שלא ע"י שוחד] מהעיריה לבנות, אף שהשכנים מתנגדים, מותר הדבר. וכן אם עושה עמודים רק לסוכות, ואחרי החג יסלקם, אינו צריך רשות מהשכנים. אך מי שרוצה לבנות עמודים קבועים לכל השנה, אפילו אם בונה לצורך סוכה בלבד, חייב לקבל רשות מהשכנים, לא קיבל רשות, אינו יוצא ידי חובת סוכה.

ושם (סעי' יג) בניה של סוכה בחצר השותפים, אם אין מקום אחר לבנות את הסוכה רשאי לבנות את הסוכה בחצר ללא רשותם, דכל אחד יש לו זכות לבנות סוכה לשבעת ימי הסוכות. אבל אם יש למתנגדים טענה מוצדקת, כגון שהיה יכול לבנות הסוכה במקום אחר ובנה במקום המפריע, אסור.

ביקרא דאורייתא וברכה מרובה  
אחרן ליברמן

ראיה, בהאפלה וכדומה, וכאשר הביא בספר חשוקי חמד (עמ"ס סוכה, עמ' קפז) סמוכין על כך מגמרא (ב"ב ו:): שסוכת מצוה, עד שבעה יומין לא הוי חזקה, [ועיין בתוס' דלאו דוקא שבעה דשמיני עצרת לא יוכל לסתור], ורק לבתר שבעה יומין הוי חזקה, ופירש"י שכיון דשבקוה עלה יותר מן הצורך הוי ליה למחויי, ומינה דהא בכדי הצורך רגילות הוא שלא למחות. וכן נפסק בשו"ע (חור"מ קנא, יז) דאין חזקה לסוכת החג כל שבעה ימי החג, עיי"ש. ולכאורה הטעם הוא בגלל ההנחה הפשוטה והמושכל הראשון שאין דרכם של בני ישראל להקפיד אחד על משנהו בהקמת סוכה דמצוה, גם כאשר בגלל זה יסבול קצת באותם הימים מהיזק ראיה או האפלת אור וכדומה. [אך צריכים מקימי הסוכה לצמצם להקימה סמוך לחג בכל מידת האפשרות].

בכל זאת אם השכן מתנגד, בטענה שהסוכה מפריעה לו, ובית הדין אכן רואים שיש בסיס לטענותיו כגון שטוען שהוא מאפיל עליו, נראה שאי אפשר לכפות עליו את בניית סוכה, כי סוף סוף אין זה מדת סדום, דכל מה דאמרינן דניחא ליה לאיניש, הני מילי בסתמא, אבל כאשר הוא מתנגד להדיא, יכול למחות, [וכן משמע במשנ"ב (סי' יד סק"ג)]. וכן משמע מדברי השערי תשובה (תרלז, א) דסוכות השותפים דקפדי אהדי פסולה, יעוי"ש.



# **אורח חיים**





מרן שר התורה הגאון רבי חיים קניבסקי שליט"א  
בני ברק

## בענין הלכות והנהגות קודם התפילה.א

שו"ת מרן הגר"ח קניבסקי שליט"א שכתב להגאון רבי אליעזר קרביץ שליט"א  
מחבר דמשק אליעזר קובץ שיחות, קונטרס עזרת אליעזר על התורה ועוד

ש. כשאדם עומד להתפלל מקיים בזה ת. מצוה שאין לה קצבה אין מברכים מצוה ולפי הרמב"ם אפילו מצוה עליה.ב  
דאורייתא. נתעוררתי לפי"ז לחשוב מדוע ש. חכם אחד שליט"א רצה לתרץ, לפני שאדם עומד להתפלל ומקיים מצוה, מצוה שכל עשייתה היא ע"י מעשה, בזה לא מברך ברכה על קיום מצוה זו כמו שייך לברך לפני שעושה את מעשה שמברכים לפני שאר קיום מצוות. המצוה. אולם כשכל המצוה עצמה היא

א. תשובות שזכיתי לקבל בכתב יד ממרן שליט"א, מתוך עריכת קונטרס עזרת אליעזר על תפילה, וכל מי שיש לו הוספות בענין אשמה לקבל לזיכוי הרבים, בכתובת דוא"ל 036164702aail.com.

כמו כן ניתן לקבל גליון שבועי על פרשת שבוע באופן לעיל.

ב. בספר ברכות איש על מסכת ברכות עמוד קצב' מצאתי בס"ד על הסוגיא תפלות אבות תקנום שכתב יש לעיין למה לא מברכים ברכה קודם התפלה שמתפללים, כדמצינו בכל מצוה שקודם המצוה מברכים ברכה. והביא שנאמרו בזה כמה דרכים.

א. במאירי במסכתין סוף פרק ראשון בד"ה וראיתי כתב וז"ל "ראיתי מי ששאל למה אין מברכין אשר קדשנו במצותיו וציוונו להזכיר יציאת מצרים וכן קריאת שמע וכן להתפלל, ואיני רואה מקום לשאלה זו, שהרי קריאת שמע נתקנו לה ברכות שראוי להם לפטור ברכה זו, ויציאת מצרים ותפלה הן ברכות גמורות לעצמן". מבואר בדבריו, דכיון שמצוות תפלה הן ברכות גמורות לעצמן, פוטרות י"ח ברכות של התפלה את ברכת המצוות שהיה ראוי לברך עליהם אקב"ו על התפלה, כשם שברכות ק"ש פוטרו מלברך אקב"ו לברך על שמע.

ב. במג"א סימן קו' ס"ק ד', הביא בשם אבודרהם לתרץ, דתפלה הוי מצוה שאין לה קבע מן התורה, אלא ביד האדם להרבות או למעט בתפלה. ועיין בפרי מגדים באשל אברהם שם.

ג. בשו"ת מהר"ם שי"ק או"ח סימן לט' כתב לתרץ, ע"פ הכלל, שהביא בשו"ת הרשב"א ח"א סימן יח', דמצוה שאפשר שלא תבא לידי גמר אין מברכין עליה, משום חשש ברכה לבטלה, וא"כ בתפלה שעיקר מצוותה היא הכוונה, וכדאמרינן בתענית ב' ע"א ולעבדו בכל לבבכם איזו עבודה שבלב זו תפלה, א"כ יש לחוש שמא לא יתפלל בכוונה הראויה, לפיכך לא תקנו לברך עליה.

ד. ציין עוד לעיין בספר מצוה ועושה להרב שמואל דוד פריעדמאן עמ' קמב' שהביא עוד טעמים בזה.

השתמש בהם איזה אדם ונגע בהם או לא, האם מספיק שיתקן את המים שבכלי על ידי שיוסיף עליהם עוד מים מהברז וכך יוכל להשתמש בהם, או שחייב לשפוך את כל המים שיש בכלי ואח"כ למלאות מחדש את הספל במים טהורים.

ת. א. ספיקא דדינא.

ב. כמדומה שאי אפשר לתקן.<sup>ה</sup>

ש. המשנה ברורה בסימן ד' ס"ק ב' מביא בשם סדר היום שלא לגעת בבגדים עד שיטול ידיו שחרית. כיצד ינהג אדם שנפלה לו הכיפה כשישן, וכעת שקם רוצה מיד ללובשה, האם ילבש את הכיפה לפני נטילת ידים שחרית.

ת. ילבש.<sup>ו</sup>

ברכה, לא שייך לברך ברכה על ברכה אחרת. ומכיון שכל שמו"ע שזה עיקר התפילה עניינו ברכות, לא מברכים לפני כן ברכה על הברכות שמברך אח"כ, כמו שלא מצינו שאדם עושה ברכה לפני שמקיים מצוה דאורייתא של ברכת המזון, כי גם שם כל המצוה נעשית ע"י ברכה ואין ברכה על ברכה.

ת. אולי.<sup>ג</sup>

ש. חדר אמבטיה עם בית הכסא, האם מותר למלאות מים מהברז להכין לנטילת ידים שחרית או שהמים נטמאו.

ת. מותר.<sup>ד</sup>

ש. אדם שמצא בכיור ספל עם מים ואינו יודע האם המים שבו טמאים כי

ג. הגאון ר' אברהם ישעיה אדלר שליט"א מרבני ישיבת רבינו חיים עוזר.

ד. מצאתי בדעת נוטה ח"א עמוד קנ"ד תשובה שס' שנשאל כבר האם אפשר לקחת מים לנטילת ידים שחרית מחדר שיש בו ביהכ"ס ע"מ ליטול בהם בחוץ, והשיב כן. ובהערה 356 הביאו שביאר בזה רבינו שליט"א, דלגבי בית הכסא לא מצינו שרוח רעה שורה על האוכלין ומשקין שנכנסו לשם ואף החמירים לא לשתות מים אלו, לענין נטילת ידים לא שמענו להחמיר ומהני בזה בין לסעודה ובין לרוח רעה דשחרית.

בפסקי תשובות סימן ד' אות יט' מאריך לגבי נטילת ידים בכיור שם וז"ל "וכן מותר בשעת הדחק כשאין לו מקום נטילה אחר, ליטול ידים מהכיור ששם לצורך להעביר רוח רעה, וכן לצורך נטילת ידים לאכילה או לתפילה, אך לא יברך שם, ולכתחילה יצא משם כשהיו עדיין רטובות וינגבם בחוץ, ואם יוכל להוציא המים לחוץ וליטול ידיו שפיר טפי וכו'".

רק לא מדבר להדיא באופן שיש שם גם בית הכסא, ויש אומרים שבית הכסא שלנו יותר קל ואין זה דומה לזמן חז"ל.

ה. הגאון ר' שמואל אליעזר שטרן שליט"א אמר לי שלחוש אין צריך לחוש שמא המים טמאים, כי מסתבר שזה נשאר מהקודם שנטל ולא השתמש בכל המים או שטפטף מהברז. אבל אם יודע להדיא שהמים טמאים, לא יעזור לתקן את המים הטמאים ע"י שיוסיף מים טהורים, אלא חייב לשפוך, כי רק בפגום עוזר לתקן ע"י הוספה.

ו. במשנה ברורה בהוצאת דרשו הערה 7 הביאו שבספר אשי ישראל כבר הביא כן בשם מרן הגרש"ז אויערבאך זצוק"ל.

ויש לעין כיצד הדין לכבות את השעון מעורר לפני שנטל ידיו כדי לא להעיר את שאר בני הבית.

## מה טובו אהליך יעקב | מרן שר התורה הגאון רבי חיים קניבסקי שליט"א תא

- ש. המשנה ברורה סימן ד' ס"ק ב' מביא את דברי הגמ' בברכות נא' ע"א שלא ליטול בשחרית את הבגדים ממישהו אחר משום סכנת מזיקין אלא יקח זאת בעצמו אפילו כשהשני נטל ידיו. מה הביאור בזה, אם מצד מזיקין, מה לי פלוני מה לי הוא עצמו.
- ת. זה דיני דהזיקין.
- ש. האם אמא צריכה להשתדל לא להכין את הבגדים בבוקר לילדים שלה אחרי שנטלו ידיהם משום דין זה ועדיף שיקחו לבד.
- ת. כן.
- ש. מדוע לא ראינו כ"כ שנזהרים בדין זה, כי אין מצוי בזמנינו מזיקין.
- ת. בודאי מצוי כי כסלא לאוגיא.<sup>ז</sup>
- ש. הנוגע רק בשרוכי הנעלים בזהירות שלא ליגע בנעל עצמו, האם צריך ליטול ידיו כי השרוך מתבטל לנעל.
- ת. לא.<sup>ח</sup>
- ש. אשה שקושרת נעלים, האם צריכה לקשור של שמאל תחלה כאנשים הגם שלא מניחה תפלין, או שתקשור ימין תחלה מפני חשיבותו של ימין.
- ת. עמש"כ בדעת נוטה ח"א תשו' קנז'.<sup>ט</sup>

ז. בדעת נוטה ח"א עמוד קעה' תשובה קכ' מצאתי שנשאל רבינו שליט"א האם בזמן הזה שאין מזיקין ג"כ יש לחוש לכך או לא. והשיב טוב לזהר. ובהערה 416 הביאו שנשאל על ענין אחר שנוכר בגמ' לזהר בו משום מזיקין, ואין מקפידין עליו כיום והשיב ששאל ממרן החזו"א והשיב לי דאביי גירש כל המזיקין. ובפסקי החזו"א שבכת"י רבינו שליט"א נתבאר יותר וז"ל "בפתח בית הכנסת שלו היו ב' דקלים והיו עוברים ביניהם ושאלתי הרי בגמ' אמרו שהוא סכנה והשיב וכו' אביי כבר גירש את כל השדים. ובע"פ הוסיף רבינו שחזר לשאול לחזו"א שיש הרבה דברים שנזהרים גם בזמנינו משום מזיקין והשיב לו דמה שהעולם נזהרים צריך לזהר ואמר רבינו דכל דבר שהפוסקים מביאים כמו נידון דידן שהובא במ"ב, הוא נחשב לדבר שהעולם נזהרים דיש לזהר". בתשובה קכא' הביא עוד שאלה האם הקפידא בזה היא שיטול את החלוק ממקומו בעצמו או רק שלא יטול מיד השמש אבל אם השמש מניח את החלוק לפניו ושוב נוטלו בעצמו לית לן בה, והשיב דוקא מידו. לפי"ז האמא יכולה להביא את הבגדים ולהניח לידם ויקחו לבד אח"כ.

ח. עיין בספר וזאת הברכה בפרק נקיון הידים לברכות בחלק מהמדרות עמוד 197 שהביא בזה מחלוקת הפוסקים, שדעת החזו"א והגר"ח קניבסקי שליט"א להקל, וכן דעת הגרש"ז אויערבאך זצוק"ל, אולם דעת הגר"ש אלישיב זצוק"ל להחמיר בזה שהשרוך בטל לנעל ויטול ידיו. עיין אשרי האיש ח"א עמוד ח' אות כו'. ט. שם כתוב שתירץ "ספק ישן וגם אאמו"ר זלה"ה נסתפק בזה ויתכן דגם נשים". בהערות הוסיפו שבשו"ת דבר יהושע ח"ב סימן קיא' עמד בזה וביאר שנשים כאנשים, כיון שלענין קשירה שמאל עדיפא ממה שמצינו שהתורה החשיבה לקשור תפילין, וזה גילוי שבקשירה שמאל עדיף ולכן לא שנה נשים מאנשים. אולם הביאו את דעת מרן הגר"ש אלישיב זצוק"ל שאשה אינה חייבת בתפילין וחזר הדין שימין עדיפא ותקשור ימין תחלה. וכן הביאו במ"ב דרשו סימן ב' הערה 15 במלואים עמוד 2.

בעלון מים חיים גליון 320 מביא בשם הליכות שלמה על תפילה ח"ב ס"כ כיון שאצלן אין תפילין, יש להן גם לקשור צדימין קודם. והביא שדעת רבינו הגר"ח קניבסקי שליט"א שגם נשים נוהגות כן משום לא פלוג, ולכו"ע יש לקשור צד שמאל תחילה וכן מלמדים בבתי ספר לבנות, ורק איטר יד נועל וקושר צד ימין קודם.

ש. האם מותר לשלוח ילדים לפני התפילה, וכיצד הדין ביש לו מנין קבוע בשעה מסוימת.

ת. מותר שהיא מצוה עוברת. יב

ש. האם מותר לקנות אוכל להכין לילדים שהולכים לחידר לפני התפילה, וכיצד הדין ביש לו מנין קבוע.

ת. כנ"ל. יג

ש. בדין שאסור להתעסק עם שום דבר לפני התפילה, כיצד הדין בילדים שמתפללים בתלמוד תורה וכן בנות המתפללות בבית ספר, האם יכולים להכין להם את הדברים בתיק בכל בוקר מה

ש. כיצד באופן שאשה נועלת את הנעלים של בנה, האם תקשור של שמאל תחלה, כי אצל הבן יש חשיבות לשמאל, הגם שעתה עדיין לא מניח תפילין, או שיכולה לקשור ימין כפי שקושרת לעצמה.

ת. כמו בן גדול. י

ש. האם אפשר לתת לבנות בגיל 9 להתפלל תפלת שחרית עם בגדי שינה או שראוי לחנכם להתלבש בבגדים כיון שבשמונה עשרה עומדים לפני המלך.

ת. אין ראוי. יא

עיין עוד בפסקי תשובות ח"א מה שכתבו בזה.

עוד הראני הרב שלמה זלמן גואלמן נ"י נידון דומה בשערי תשובה סימן ג' לגבי אשה האם תקנח בימין או בשמאל כי הרי לא מניחה תפילין.

י. באשרי האיש או"ח ח"א עמוד ג' מביא דעת מרן הגר"ש אלשיך זצוק"ל שכתב שלגבי עצמה, תקשור של ימין תחלה, דאצלה אין חשיבות ליד שמאל לענין קשירה ומסתפק לגבי אמה שקושרת נעלים לבנה מה תעשה. יא. וכן מבואר במ"ב סימן צא' ס"ק יא' שאין להתפלל בבגדי שינה. ויש מעוררים שגם לא ראוי להתפלל בחלוק ביתי.

יב. אור לציון ח"ב עמוד רצ' אות כ' כתב אף שאין לו לאדם לעסוק בצרכיו קודם התפילה, מ"מ מותר לו לטפל בילדים קודם התפילה, וכן רשאי לקנות דברי חלב וכדומה כשזה לצורך הילדים, או משום כיבוד אב ואם, אם הוריו ביקשו ממנו לערוך קניות. וכן אף שאין לסדר מיטתו קודם התפילה, מ"מ במוסדות חינוך יש להתיר דבר זה משום חינוך הילדים.

בכאיל תערוג גילון 192 הביאו שהגר"צ במברגר זצ"ל אמר בשם החזו"א שמותר לבחור לסדר את המיטה שלו לפני התפילה, לפי שאינו דרך ארץ שהמיטה שלו מפורזת, ואין ראוי להשאיר כך את המיטה שלו, ואין זה בכלל האיסור של להתעסק קודם התפילה.

עוד הביאו בשם מרן שליט"א שמורה שמותר לאברך לסדר ולהכין את ילדיו להוציאם לת"ת לפני התפילה כיון דהוי בכלל צרכי מצוה.

יג. בחוברת יחלק שלל ח"ו עמוד קל' הערה 1 הביאו תוספת על הדברים, שבספר תפילה כהלכתה פ"ו סק"לט' שמותר לעזור לאשתו להכין אוכל לילדים היוצאים ללימודם כיון שיש בזה צרכי שמים. ונראה דיאמר קודם כמה ברכות ובכה"ג יש לסמוך על המקילים, וגם שייקבע מקום לתפלתו. ובשו"ת מבית ישראל בסוף דבריו כתב העולה לדינא דלכתחילה אין לטפל בילדים קודם התפילה אף לצורך תלמודם אא"כ לא יכל לקום קודם להתפלל, ולא יכול לשכור מטפלת.



## מה טובו אהליך יעקב | מרן שר התורה הגאון רבי חיים קניבסקי שליט"א תג

שצריכים ללימודים, כל הספרים התפילה, אלא שיוכלו ללכת להתפלל והמחברות והאוכל לפני התפילה, או וללמוד בחידר. שלא ראוי. ת. יאמרו פסוק. יד.

ת. לא. ש. האם מותר להפעיל מכונת כביסה או לחמם מים לפני התפילה, או לפתוח בלון גז אחר שנגמר לפני התפילה לצורך אנשי הבית. ת. הכל לפי הענין והצורך. טו.

יד. לפי"ז צריך שיאמרו גם ברכות התורה.

בגליון דברי שיח 66 הביא בשם ספר דולה ומשקה ששאל את רבינו שליט"א האם יש דין חינוך לקטנים שלא לאכול קודם התפילה, בפרט שקשה להקפיד על כך שהרי הם מתפללים רק בתלמוד תורה. והשיב שיאמר עכ"פ איזה ברכות.

אולם במ"ב סימן קו' ס"ק ה' מבואר שרשאי ליתן להם לאכול קודם תפלת שחרית ואסור לענותם. באשרי האיש תפילה ח"א עמוד צו' כתב שנשים הרגילות להתפלל כל יום אין להם להקל לאכול קודם התפילה.

בנתיבות ההלכה שע"י והגית כרך לד' עמוד 462 מובא ששאלו לגאון ר' נסים קרליץ שליט"א בת בגיל 13 שהולכת לבית ספר כל יום אם מותר לה לאכול בבית לפני התפילה, הלא יש פסוק לא תאכלו על הדם, והאם זה מספיק שהבת אומרת מודה אני לפניך. והשיב, שזה רק הודאה וצריכים גם תפילה שיהיה. ושאלו גם למרן הגרא"ל שטינמן זצוק"ל וענה, שחייב תפילה, והיה משמע פרשה שלמה של תפילה ופסוק אחד לא מספיק רק פרשה שלמה כמו פרק כ' יענך ד' ביום צרה.

יש להעיר שלפי"ז יצטרכו גם לומר ברכות התורה. ועיין באשי ישראל פרק יג' ס' קט' שקטנים אפילו שהגיעו לחינוך יכולים לאכול קודם התפילה, אמנם בהערה כתב על פי הכף החיים ס"ק יא' דראוי לאסור כדי שלא יתרגלו לאכול קודם התפילה כי ההרגל נעשה טבע.

טו. בהליכות שלמה על תפלה עמוד י' כתב וז"ל "הכנסת כביסה המחולקת כבר לסוגיה, לתוך מכונת כביסה והפעלתה וכן הוצאת הפסולת לפח האשפה ברחוב וכדומה, מותרים קודם התפלה. וכמו כן נראה דיש להקל לקנות לפני שחרית אוכל לקטנים היוצאים ללימודם". ובהערות דבר הלכה כתב שהוא הדין שמוותר להכין ארוחה עבורם, שהרי ודאי מוטל עליו לעזור לבני ביתו וגומל עמהם חסד בכך, וחשיב כצורכי שמים. ואם מתפלל עם הצבור בזמן קבוע ועדיין לא הגיע הזמן, לכאורה יש מקום לומר דבלא"ה שרי להתעסק בצרכיו וצ"ע. וכן סדור מטתו כשאין מי שמסדרה עבורו.

בספר תורת הישיבה עמוד יד' כתב מותר לבני ישיבה לסדר מיטתם קודם התפילה. ובהערות הביא כן בשם אור לציון ח"ב פרק מה' סעיף כ' דבישיבות ומוסדות חינוך חשיב הדבר כצורך מצווה - מטעמי חינוך ולצורך מצווה מותר

עוד הביא בהערות להתיר כמו שכתב בספר פאר הדור חלק ד' עמוד ריג' בשם מרן החזו"א דסידור המיטה שייך לעניני דרך ארץ ואינה מלאכה.

בספר תפלה כהלכתה עמוד קיד' אות כג' הביא בשם הגאון ר' חיים פנחס שינברג זצוק"ל שאמר שהמעונין

- ש. האם אפשר להזמין לפני התפילה בעל מלאכה בטלפון שיבוא אח"כ במשך היום. וכן לבעל חנות להזמין סחורה לפני התפילה שיהא לו לכל היום.
- ת. כמדומה שאם אמר מקצת ברכות יש להקל. טז
- ש. האם אפשר להזמין בטלפון תור לרופא לפני התפילה.
- ת. כנ"ל.
- ש. האם מותר להתקשר ולומר שלום בטלפון לפני התפילה, או שאסור לומר שלום בטלפון לפני התפילה.
- ת. לצורך המצוה מותר.
- ש. האם מותר להתקשר ולומר שלום בטלפון לפני התפילה, או שאסור לומר שלום בטלפון לפני התפילה.
- ש. בחור בישיבה שקם לפני התפילה בישיבה האם מותר לו לסדר לפני

לעסוק בפעולה גופנית לחילוף עצמותיו כדי לחזק את גופו לעבודת הבורא במידה ואין באפשרותו לעסוק בכך אלא לפני התפילה, שרשאי ובתנאי שלא יעבור משום כך זמן קריאת שמע, תפילה, או תפילה בצבור.

טז. עוד בענין עשיית חפצו לפני התפילה, מצאתי בדעת נוטה ח"א עמוד רמו תשובה כא' שנשאל רבינו האם מותר קודם התפילה ללכת לכותל המערבי להתפלל על זיווג ולחזור למקומו להתפלל וכתב רבינו שליט"א שמוותר. עוד נשאל בענין להתרחץ לפני התפילה כשזה עוזר לו לכוין, ותיירץ רבינו שליט"א בתשובה כב' עמוד רמז' שמוותר. ועיין שם עוד ובהערות לגבי לקרוא מודעות ברחוב ולעיין בעתון שאוסר אלא א"כ רואה ממילא בלי כוונה לקרוא, ואם אמר ברכות השחר רשאי להסתכל בדבר נחוץ. ובענין לסדר את המטה בבוקר לפני התפילה, כתב רבינו שליט"א עמוד רמז' תשובה כב' שמוותר.

בספר אשי ישראל פרק יג' עמוד קטו' כתב שמוותר לאסוף גם צדקה קודם התפילה אבל אסור ללכת לחנויות לקניות, אך בערב שבת אם משער שלא יוכל לקנות צרכי שבת לאחר התפילה יכול לקנות קודם התפילה. וכן אסור להסתפר או להתרחץ מעלות השחר עד לאחר התפילה אך אפשר להקל לטבול במקוה קודם התפילה וגם לעשות תחילה מקלחת ולעשן קודם התפילה מותר.

הגאון ר' נסים קרליץ שליט"א בחוט שני פסח עמוד שו' כתב שההולך לטבול במקוה קודם התפילה אחרי שעלה עמוד השחר אסור לו להתרחץ יותר ממה שצריך לטבילה, ולכן אין להתרחץ בסבון קודם התפילה, אפילו שעל ידי זה יצטרך להתרחץ עוד פעם לאחר התפילה וזה יגרום לו ביטול תורה. אולם אם על ידי הרחיצה בסבון יתפלל יותר טוב מותר לו להתרחץ אף בסבון קודם התפילה. ואף כשמתפלל בזמן קבוע תפילת שחרית, ועדיין לא הגיע הזמן, אסור להתרחץ דהאסור הוא עצם הדבר שמתעסק בצרכיו קודם התפילה, ולכן אף שלא הגיע הזמן אסור.

עיין עוד בזה באשרי האיש ח"א עמוד צו'.

בהליכות שלמה תפילה פרק ב' באורחות רבינו הערה 23 ובהגדה של פסח עם פסקי הגרש"ז אויערבאך זצוק"ל מובא שהיה נוהג להשכים בבוקר לפני התפילה להשגיח על אפיית המצות שנאפו עברו ולהשתתף באפייתן והשיב לשואל דשרי קודם התפילה, משום דצורך מצוה שרי.

## מה טובו אהליך יעקב | מרן שר התורה הגאון רבי חיים קניבסקי שליט"א תה

ש. ראש ישיבה שצריך לגייס תרומות עבור החזקת הישיבה, ויכול להשיג בטלפון את התורמים דוקא לפני שחרית בישיבה, כי כשבארץ ישראל מתחיל הבוקר, יש מקומות בחוץ לארץ שאז זה הלילה ואפשר להשיג את העשירים והתורמים יותר בקלות. האם יוכל להתעסק להשיג את הכספים בטלפון לפני שמתפלל שחרית בישיבה, כמו שמצינו (ברכות ג' ע"ב) שחכמי ישראל התעסקו להשיג כספים עבור הציבור.

ת. יתכן שמותר.

ת. יאמר בלי וי"ו. י. ש. כיצד הדין באופן שרוצה להתקשר לקרובים או לתורמים בחוץ לארץ, שבזמן שאצלנו בוקר, אצלם זה לילה וקל להשיגם, האם יהא מותר להתקשר ולומר להם שלום ולדבר עמהם.

ת. כנ"ל. יח.

ש. האם מותר לגבאי צדקה להשיג כספים עבור עניים לפני תפילת שחרית לאחר עלות השחר.

ת. אם לא יוכל אח"כ. יט.

---

יז. לכאורה כוונת רבינו שליט"א שלא יאמרו שמו של הקב"ה לפני התפילה אלא במשמעות אחרת בניקוד אחר שישמע כאילו אמר שלם.

בספר פניני תפלה עמוד נח' מביא שנשאל מרן הגר"ש אלישיב זצוק"ל איך הדין כשמתקשר אליו בטלפון, האם זה כמשכים לפתחו, ותיירץ בודאי שכן, וכל זה כשמתלפן כדי ליתן שלום, אבל אם מטלפן כדי לדבר עמו דבר אחר רק שמקדים לו שלום, אין בזה איסור, דכל האיסור הוא רק כשמקדים לפתח חבירו ליתן לו שלום, אבל כשהמטרה שמקדים לפתח חברו הוא לצורך דבר אחר, כגון שהולך לרופא אלא שמקדים לו שלום, בזה מותר, וכך כשמתלפן אליו לאיזה צורך אלא שמקדים שלום מותר.

בספר נקיות וכבוד התפילה עמוד עד' אות ה' כותב שאמירת שלום בטלפון דינה כפוגש חבירו בדרך ולא כמשכים לפתחו.

עוד כתב בעמוד עה' בשם מרן הגר"ש אלישיב זצוק"ל שהפוגש את חבירו בדרך קודם התפילה אל יאריך עמו בשיחת חולין. וטעמו, כיון שכתוב בשו"ע שצריך לשנות באמירת שלום כדי לזכור שאסור להתעכב קודם התפלה, א"כ כל שכן שלהתעכב ממש אסור. ועוד הביא בעמוד עח' הערה 25 בשם הגר"ח קניבסקי שליט"א שמותר להביא ילדו לחדר לפני התפילה כיון שגם זה צורכי מצוה.

עוד הביא בשם מרן הגר"ש אלישיב זצוק"ל ויבלחט"א בשם הגר"ח קניבסקי שליט"א שאסור להתעסק בצרכיו קודם התפילה אף אם רגיל להתפלל במנין קבוע והקדים לקום.

יח. בספר אשי ישראל פרק יג' הערה מ' מביא בשם שו"ת אז נדברו חלק יד' סימן לד' שלדבר בטלפון אין דינו כמשכים לבית חברו ובפרט כשמדבר עם הוריו דמקיים בזה מצות כבוד אב ואם ולכן יש להקל אפילו באמירת שלום. וסיים שנכון לומר ברכות השחר מקודם. עוד הביא שם שבספר אהלך ואמיתך שהקל לצלצל בטלפון לחברו שיוצא לדרך ולברכו בשלום, אם יודע שעד שיגמור להתפלל כבר יצא חברו לדרך.

יט. בעלון כאיל תערוג גליון 197 הביאו שנשאל מרן הגר"א"ל שטינמן זצוק"ל האם מותר לפני תפילת שחרית לפנות אשפה מהבית לרחוב לפחים המוצאים לשם בלילה מביתן האשפה, וענה, שלפני עלות השחר ודאי מותר ואין שום שאלה, ואחר יעלות השחר אם קשה בענין אחר אפשר ג"כ להקל. עוד נשאל, האם אפשר להצביע לבחירות לפני התפילה, ואמר שאפשר. והביאו בהערה שידוע שכן הורה מרן החזו"א.

- ש. בחורים שואלים מה הבעיה ללבוש חולצה קצרה שהשוויל עד המרפק.
- ת. יכולים להשתגע.<sup>כ</sup>
- ש. בחורים שואלים מה הבעיה ללבוש חולצה קצרה שהשוויל מגיע על המרפק, והרב שליט"א כתב לי שיכולים להשתגע. האם כוונת הרב שליט"א שלא יוכלו להבין מה שלומדים כי נוגעים במקומות המכוסים ויאטם לבם כעין מאכלות
- אסורות המטמטמות לב האדם.
- ת. ועי' בשו"ע הנוגע במקומות הצנועים ולא יטול ידיו אם ע"ה הוא משתגע. כא
- ש. האם מותר להעיר בבוקר בחורים בישיבה לתפילת שחרית, ע"י שעון מעורר עם שירה נעימה.
- ת. מותר אם יועיל. כב

כ. עיין בספר תורת הישיבה עמוד שו' מה שכתב בזה בשם האגרות משה יור"ד ח"ג סימן מז' אות ג' ובסימן סח' אות ד', ובשם שו"ת שלמת חיים סימן ה' מה שכתב בזה.

כא. בכאיל תערוג גליון 176 הביאו מכתב של מרן הגרא"ל שטיינמן שליט"א "אודיע צערי לכ' על מה ששמעתי שיש מקומות שבחורי ישיבה נמצאים ערים הרבה מהלילה ומפטפטים בדברים של מה בכך, ולבושים כשלא מכוסה כל הגוף כגון גופיה, וזה דבר גובל באיסור. ועיין מ"ב ס"ק א' וז"ל וכן צריך לזוהר תמיד מחמת טעם זה שלא במקום הכרח מלגלות בשרו אפילו מעט כל שדרכו להיות מכוסה בבגדים לעולם. אבל רשאי לגלות ידו עד הקובד"ו וצוארו עד החזה, ובשער הציון מובא שזה מהפרי מגדים וארצות החיים, וכש"כ שזה מאד לא דרך בני תורה, וזה גורם לקצת פריקת עול, ומאד יש להקפיד להיות צנוע גם במלבושיו. והיות שהימים הם בסוף אלול ומצפים לרחמים וצריך להיוסף בכל מדה נכונה, צריך לקבל על עצמו להתנהג בצניעות גם בלבושו.

כב. בספר תורת הישיבה עמוד יג' כתב שאותם ישיבות הרגילים להעיר את הבחורים ע"י השמעת כלי נגינה צריכים להמנע מכך, כן הביא בשם הגרש"ז אויערבאך זצוק"ל בהליכות שלמה תפלה פרק יג' סעיף יח', וכן הביא בשם מרן הגר"ש אלישיב זצוק"ל. והוסיף בספר תורת הישיבה שיש סוברים שאם קשה להערים בדרך אחרת יש להקל.

עיין עוד בשבט הלוי חלק יא' סימן ב'.

מרן הגאון רבי משה שטרנבוך שליט"א

ראב"ד עדה החרדית

מח"ס תשובות והנהגות מועדים וזמנים ושא"ס

## פסקים ותשובות בענינים שונים מאת מרן פוסק הדור רבי משה שטרנבוך שליט"א

שנשאלו ע"י הגאון רבי יוסף שוב שליט"א מו"צ בבית הוראה אהבת שלום ירושלים וקרית ספר נכתב ונערך על ידי הגאון רבי יעקב אהרן סקוצילס שליט"א

אם עדיף להתפלל וותיקין במנין קבוע או לקחת העמוד

שאלה: אחד שנוהג להתפלל עם הנץ החמה ויש במנין שלנו חיוב שבעוד כמה חודשים מסיים השנה, האם עדיף לי להמשיך להתפלל בנץ אפילו אם אני צריך להחליף איתו כל יום שיום אחד אני מתפלל עד אשרי ויום אחר אני מתחיל מאשרי ובא לציון-או שמא עדיף למצוא מנין אחר אפילו אחרי הנץ שאני יקבל את העמוד כל יום?

תשובה: עדיף שיתפלל וותיקין אפילו אם צריך להחליף עם חיוב אחר.

אם מותר לקנות בית חולים שבתוכו יש חדר עבור כנסיה

שאלה: יהודי מניו יורק אודות יהודי אחד שהציעו לו לקנות בית חולים או בית אבות ובתוך המקום הזה חדר א' משמש עבור המבקרים והעובדים ככנסיה לתפילות שלהם, האם מותר לו לקנות

השתתפות אבל במסיבת חומש של בנו

שאלה: מסיבת חומש של התלמוד תורה ששרים שם שירים עם אורגן וגם מקבלים החומש שלהם באמצע המסיבה האם מותר לאבל להשתתף בזה, ומה הדין עם סבא או סבתא של הקטן שמקבל החומש האם מותר להם להשתתף בזה?

תשובה: בשעת הדרשות מותר לאבא להשתתף, ובריקוד האבות עם הבנים על הכתפיים אם לילד זה מאוד חשוב אפשר להקל בזה.

השתתפות אבל בסיום מסכת לכבוד אביו הנפטר כשלא למד

שאלה: קרובי משפחה אבלים שלא למדו משניות לסיום ששה סדרי משנה, האם מותר להם להשתתף בסיום מסכת בליל השלושים שהוא מקצת הלילה של השלושים ומדוע?

תשובה: מותר לאבלים להשתתף בסיום מסכת שעושים לכבוד הנפטר אף שלא למדו.

ולהיות בעל הבית של הבית חולים  
בכה"ג?

תשובה: אסור לקנות.

שוכר בית מגוי שיש בתוכו ע"ז

שאלה: אחד ששוכר בית מגוי ויש  
בתוכו ע"ז האם מותר לו לשכור את  
המקום אם הוא יכסה אותם?

תשובה: אם אינו יכול להוציאו מהני  
להכניסו לתוך ארון סגור.

מלמד בת"ת שהוא אבל אם מותר להשתתף  
בטיולים ושירים

שאלה: מלמד בת"ת או בישיבה  
שהוא בתוך השנה על אביו ואמו האם  
מותר לו לטייל מדי פעם עם הכיתה שלו,  
וכן האם מותר לו לשבת ולשיר שירי רגש  
עם התלמידים בלי כלי זמר?

תשובה: מותר למלמד ללכת לטיול  
עם הכיתה שלו בשנת אבילות, ולגבי  
שירי רגש יש להתיר דזה חשיב לצורך  
פרנסה.

שינוי מקום בשנת אבילות אם יכול להשאר שם  
שאלה: אבל ששינה את מקומו בבית  
הכנסת האם בסוף השנה צריך לחזור  
למקומו הישן או יכול להשאר במקומו  
החדש ששינה אליו במשך השנה?

תשובה: ראוי לחזור למקומו הראשון  
כדי שיהא ניכר ששינה לכבוד אביו ואמו.

קבלה בטעות לענין גילוח בימי הספירה לנשים  
שאלה: אחד שחשב שאביו הקפיד  
כמו אריז"ל לא להסתפר כל הספירה גם

לא להסתפר בל"ג בעומר וחשב שכן  
המנהג בין לבנים ובין לבנות, וכעת אחר  
כמה שנים שמע מאביו שמעולם לא  
הקפידו על הבנות רק הבנים, האם זה  
נקרא קבלה בטעות, או שמא מאחר ויש  
גם בנות שנוהגים כך כאן באר"י הוא  
צריך להתיר נדרו?

תשובה: זה נחשב כמנהג בטעות ולא  
צריך התרת הנדרים.

אכל ציפס מתוך תבנית עם חזה עוף אם צריך  
להמתין שש שעות

שאלה: נשאלתי מאחד שחימם  
בתבנית אחד חזה עוף, ובצד השני ערימה  
של ציפס ואכלו רק ציפס אחד מתוך  
הערימה ולא טעמו שום טעם בשר האם  
צריכים להמתין שש שעות אח"כ?

תשובה: אין בקיאים בטעמים ויש  
להחמיר.

אם מצטרפים יין מפוסטר לקולא

שאלה: הרבה פעמים שואלים אותי  
אחרי שמגיעים שאלות חמורות בהל' יין  
נסך עד כמה היום אפשר לצרף למעשה  
שהיין פיסטור הוי כמבושל בדיעבד-האם  
בכל שאלה של בדיעבד של הפסד אפילו  
בקבוק אחד או לא מצרפים בכלל בשום  
מקרה של הפסד?

תשובה: זה צירוף דלדעת הגר"א די  
ביד סולדת בו והש"ך חולק.

שאלות באיסור השתחויה לע"ז

שאלה: אחד נכנס במונית בחו"ל  
שהנהג תלה ליד החלון שלו צלב שתי



הגאון הגדול רבי שמאי קהת הכהן גרום שליט"א  
דומ"ץ מחזיקי הדת ובית הוראה אוצר הפוסקים  
מח"ס שבט הקהתי

## שאלות ותשובות קצרות בשאלות המצויות

שנשאל ונכתב על ידי הגאון רבי יעקב אהרן סקוצילס שליט"א מח"ס אהל יעקב

הבנה כלל, לפי מה שכתב השו"ע הרב  
סודות התורה הוא חלק מתורה שבעל  
פה, והמשנה ברורה מביא שמי שקורא  
תורה שבעל פה בלי הבנה לא נחשב  
כלימוד אז האם הוא צריך לברך ברכת  
התורה על הקריאת הזוהר, (ומדובר על  
חלקים שלא מהפוסקים)?

תשובה: לא יברך ברכת התורה ועי'  
בשו"ע הל' תלמוד תורה סוף פרק ג'.

לברך ברכת התורה לפני לימוד אלף בית עם  
ילד

שאלה: האם צריכים לברך ברכת  
התורה לפני שקוראים אלף בית עם ילדים  
קטנים?

תשובה: לכאורה אין צריך כיון שאינו  
לומד כלום.

צירוף למנין לובשי מכנסיים קצרות

שאלה: האם ראוי להצטרף אחד  
שלוש מכנסיים קצרות למנין לתפילה  
בציבור או שמא מאחר שהוא קצת בזיון  
לתפילה אין לסמוך עליו להיות העשרי  
למנין?

נטילת ידים בחדר עם אחרים ויש חשש שיעיר  
אותם מהרעש

שאלה: כיצד נוהגין למעשה לגבי  
נטילת ידים בבוקר ליד המטה במקום  
שזה מעיר את אשתו על ידי הרעש האם  
בכה"ג אפשר ליטול מחוץ לחדר וכן מה  
הדין לגבי בחורים בפנימיה לאחד שקם  
יותר מוקדם מאחרים ועושה רעש עם  
הנטילה.

תשובה: אפשר לעשות בלי רעש  
ליטול מבקבוק בנחת.

גר בברכת שלא עשני גוי

שאלה: נשאלתי מגר שנתגייר ולומד  
כעת בישיבה ורוצה להיות כמו כולם שם  
ושאל אם מותר לו לברך בברכת השחר  
שלא עשני גוי, ומדוע?

תשובה: עי' בבאר היטב דכל הגרים  
מברכין כן.

לקרוא זוהר הקדוש בלי להבין לפני ברכת  
התורה

שאלה: מובא בספרים הקדושים  
חיד"א פלא יועץ ועוד שיש מעלה גדולה  
לקרות מספר זוהר הקדוש אפילו בלי



תשובה: אפשר לצרפו.

עשרה ואם הוא ירצה להרים את הספר הוא יצטרך לעבור לפני המתפלל, האם מותר להרים הספר בכה"ג?

תשובה: מותר.

לעבור כנגד המתפלל כדי להחזיר ספר לארון  
שאלה: ומה הדין במי שרוצה ליטול התפילין שלו או סידור מהארון כשיש אדם שמתפלל שמונה עשרה שם ויצטרך להושיט את ידו כדי להשיג הסידור או התפילין וכדומה, האם זה מותר?

תשובה: מותר.

לנשק בניו בבית הכנסת שלא בשעת התפילה  
שאלה: לגבי הדין של הרמ"א סימן צ"ח לגבי נישוק ילדים בבית הכנסת כיון שהדין סתום קצת ומאוד מפורט רציתי לברר כמה דינים בזה לראות שאני מבין את הענין. ראיתי בשם האגרות משה שכל הדין היינו דוקא בשעת תפילה ומשום כך כתב הרמ"א הדין הזה בהל' תפילה ולא בבית הכנסת?

תשובה: אפילו שלא בשעת תפילה אסור.

חיבוק לילד בבית הכנסת כדי להרגיעו

שאלה: האם חיבוק לילד אסור בשעת התפילה-ולאחר הגיע ילד האם כו"ע מודים שמותר לנשק אותו באמצע התפילה?

תשובה: להרגיע מותר, חיבוק ונישוק לא נהגו.

הלכות קריאת שמע-והיה מחניך קדוש

שאלה: אחד שיש לו בבית מקום להכניס שקיות אשפה ואחרי שהם מתמלאים סוגרים אותו על ידי קשר האם בכה"ג שהם סגורים אפשר לברך לידם אפילו בתוך ד' אמות כיון שהם סגורים?

תשובה: אפשר כיון דאינו גרף של ריע בתנאי שאין שם ריח.

שאלה: וכיצד נוהגין למעשה לגבי ילדים שהטיטול מלוכלך ואין בו ריח אם מותר לברך לידם, ומה הדין אם יש ספק האם חייב לברר או שיש כאן ספק אם עשו, ואת"ל עשו שמא מכוסה?

תשובה: מותר, עי' תשובת דברי חיים.

שאלה: מעמד כסא של פלסטיק שמשמשים בו ללמד ילדים לעשות בבית הכסא אם מותר לברך בתוך ד' אמות שלו, ואם יש בו ריח רע ואין עליו ממשות האם צריכים להרחיק ממנו ד' אמות?

תשובה: אם מנקים הכלי שנופל לתוכו הצואה אין שום חשש.

### הלכות תפילה

לעבור כנגד המתפלל כדי להרים ספר

שאלה: מי שרואה שספר קדוש נפל על הריצפה ורואה שאחד מתפלל שמונה

לחבק אחרי שמוחה בבית הכנסת-ברית מילה  
שאלה: מה הדין לגבי אחד שעושה  
ברית בבית הכנסת האם מותר לנשק אותו  
אחרי הברית באמירת מזל טוב?  
תשובה: יש להקל.

אם מותר לנשק ילד בעזרת נשים  
שאלה: ראיתי מח' פוסקי הזמן אם  
מותר לנשק ילד בשעת תפילה בעזרת  
נשים, כיצד מכריעים בזה למעשה?  
תשובה: אין להקל.

לכבות טלפון באמצע שמונה עשרה כששומעים  
הרטט  
שאלה: אחד ששכח לכבות את טלפון  
לפני התפילה והוא ברטט ואחד התקשר  
אליו באמצע שמונה עשרה ושומעים איך  
שהטלפון עושה רעש שרק הוא ואולי אלו  
שעומדים קרוב אליו מרגישים בזה, האם  
הוא יכול באמצע שמונה עשרה לכבות  
אותו דומיא דמה שכתב המ"ב בהל'  
תפילה לענין הפרעה באמצע התפילה?  
תשובה: ודאי יכול.

לעקור ממקום תפילה כדי להסיר חפץ מעל גבי  
ספר קדוש  
שאלה: נשאלתי לגבי אחד שמתפלל  
שמונה עשרה ומלפניו המתפלל הניח  
טלפון או משפיקים שלו על גבי חומש  
לידו וזה מפריע את המתפלל מאחוריו  
ששם לב לזה באמצע התפילה שלו האם  
מותר לו לצאת ממקומו כדי להסיר את  
בזיון כתבי הקודש שקורה מלפניו?

תשובה: אם כשיסגור עיניו עדיין  
יפריע לו מותר.

אחר לתפילה ורואה כובע שלו על כסא אם  
מותר לעבור כנגד המתפלל לקחתו  
שאלה: אחד שהגיע מאוחר למנחה  
ורצה ללבוש כובע שלו שהיה מונח על  
כסא וכדי לתפוס אותו הרי הוא היה צריך  
לעבור כנגד המתפללים האם זה מותר  
במקרה שהוא לא יכול להתפלל אח"כ  
במנין אחר וגם הוא תמיד מקפיד  
להתפלל עם כובע?

תשובה: כיון שזה לצורך מצוה מותר.  
אם מותר לשלוח מאייל לפני התפילה  
שאלה: היום מצוי שיש הרבה אנשים  
שעובדים בעסק וקורה הרבה שלפני  
שמתפללים הם צריכים לשלוח לאנשים  
"מאייל" דרך המחשב, האם מותר לעשות  
כן לפני התפילה או דמי לשאלת שלום  
וכדומה שאסרו?

תשובה: יש בזה עשיית צרכיו לפני  
התפילה ושאלת שלום, לצורך גדול מותר  
אחר שאמר ברכת התורה וברכת השחר.

לעבור כנגד המתפלל כדי לקיים כיבוד אב  
שאלה: בענין לעבור כנגד המתפלל  
האם מותר לעבור כנגדו כשרואה אביו  
מחכה לו בחוץ לבית הכנסת ורוצה  
שיהוא לעזור לו בכיבוד אב שאי אפשר  
לעשות על ידי אחרים?  
תשובה: לצורך מצוה כתבו הפוסקים  
שיש להקל.

## מה טובו אהליך יעקב | הגאון הגדול רבי שמאי קהת הכהן גרום שליט"א תיג

ברכה על שניצל

שינוי מקום אפילו לרגע

שאלה: מה הקבלה לברך למעשה על המאכל שניצל?

תשובה: שהכל.

ברכה על גלידה עם ביסקויט

שאלה: ומה הברכה שאומרים על הקינוח בסוף השמחות שהוא חתיכות עוגה ומונח עליו גלידה כיצד נוהגין למעשה?

תשובה: לברך על כל אחד בנפרד דשניהם עיקרים.

נחנק בגרון אם מברך ברכת הגומל

שאלה: אחד שאכל דג ועצם היה תקוע בתוך הגרון שלו עד שכמעט הרגיש שלא יכול יותר לנשום וברגע אחרון נעשה נס והעצם יצא מפיו, האם הוא נחשב שהוא היה במקום סכנה מספיק שיכול לברך על זה ברכת הגומל בשם ומלכות?

תשובה: בלי שם ומלכות כי הוא נס בדרך העולם.

שאלה: לגבי שינוי מקום מבוואר בכמה מקומות במ"ב ששינוי מקום היינו אפילו לרגע-האם פוסקים למעשה כך שאחד בירך על קפה ורצה לומר שלום עליכם לפלוני שעומד מחוץ לבית הכנסת ומיד חוזר שגם כן הוי שינוי מקום?

תשובה: לכתחילה יש להקפיד דיעבד אפשר להקל.

בירך מיד לפני שיצא מביתו אם צריך לברך בחוץ

שאלה: מה שכתב בשו"ת אגרות משה חלק ב' סימן נ"ז שאם אחד כמעט הולך להתכוון לצאת מן הבית ומחזיק קפה למשל ובירך עליו ואח"כ יוצא לחוץ אינו מברך שנית והוי כמו מחדר לחדר בבית אחד כיון שהוא עשה מעשה שמוכיח שהוא יוצא החוצה האם פוסקים כך כי במ"ב שם (ס"ק מ"ב) נראה בהדיא שהכל תלוי במציאות איפה עומד ולא תלוי בדעת?

תשובה: אפשר להקל כהאג"מ.

הגאון הגדול רבי יוסף חיים דוד ווייס שליט"א

אב"ד אנטווערפן

ומח"ס שו"ת ויען דוד וש"ס

## אם שייך להעביר על המצוה באותה מצוה

קנ"ח. לענין כיבוד אב ואם במקום ביטול תורה), אלא לכאורה דיש סתירה לירושלמי הנ"ל, נראה דאין זה כונתם, ואבאר.

הנה קיימא לן דעוסק במצוה פטור מן המצוה, וכל האיסור לעסוק במצוה אחרת שייך רק מחמת שאין מעבירין על המצות, ופשוט דהעוסק במסכת זו ורוצה לעסוק במסכת אחרת אין בו שום סרך איסור, (והא דאמר רבי יוחנן בגמרא (חגיגה דף י" ע"א) עה"פ וליוצא ולבא אין שלום, הני מילי מש"ס לש"ס ולא במסכת למסכת, ובתוספות (שם ד"ה אפילו) עיי"ש), דבאותה מצוה לא שייך העברה, וכדאיתא בגמרא יומא (דף ס"ט ע"ב) דמדלגין בתורה מענין לענין, ורק בציבור אסור משום שצריך ליכנס בלב השומעים, וכשיוצא משיטה לשיטה אחרת אינו נוח להתבונן (פירש"י שם ד"ה בענין אחד), וא"כ מהיכי תיתי שיהיה אסור לקרות קריאת שמע באמצע לימודו מחמת שהקריאה היא שינון אחר.

ועל כרחך הכונה, דפטור מלקרות קריאת שמע, וכמאמר הגמרא (שבת דף י"א ע"א) אם התחילו אין מפסיקין, וכי

א"כ הה"ג בנש"ק כש"ת מה"ר אליעזר שטערנבוך שליט"א, דומ"ץ בב"פ אחרש"ה,

במה שהקשית לפי הירושלמי (שבת פ"א ה"ב), דהעוסק בתורה לא יפסיק לקרות קריאת שמע, דאין דוחין שינון מפני שינון, איך יתכן שהעוסק בתורה יוכל להתפנות למצות עשה עוברת.

תשובה: הנה ברור דלדינא לא קיי"ל כהך ירושלמי, לא מיבעיא לקריאת שמע ולתפלה, וכדאיתא בגמרא (שבת דף י' ע"א) זמן תפלה לחוד וזמן תורה לחוד, ובאור"ח (סימן ק"ו סעיף ג'), ואפילו לשאר מצות, ואדרבה בשו"ע הרב (הלכות תלמוד תורה פ"ד סעיף ג') כתב וז"ל, היה לפניו עשיית מצוה ות"ת, אם אפשר למצוה להעשות ע"י אחרים (מועד קטן דף ט'), לא יפסיק לימודו וכו', ואם אי אפשר למצוה להעשות ע"י אחרים, כגון לעשות מעשה לצדקה במקום שדבריו נשמעים יותר מדברי אחרים וכו', יפסיק תלמודו ויעשה המצוה ויחזור לתלמודו וכו', ואם אינו עושה כן, נמצא שלמד שלא לעשות, ונוח לו שנהפכה שלייתו על פניו (ירושלמי פ"ק דברכות) וכו' עכ"ל, וביארתי בתשובה (ח"ו סימן

מה טובו אהליך יעקב | הגאון הגדול רבי יוסף חיים דוד ווייס שליט"א תטו

יש איסור להפסיק סעודתו כדי להתפלל, (ב) הכלל דעוסק במצוה פטור מן המצוה אלא דפטור קאמר. מחמת דאין מעבירין על המצות.

והא דאיתא בגמרא, (מנחות דף ס"ד ע"ב, לענין קצירת העומר), דשייך העברה על המצוה, כשעובר על שדה סמוכה והולך למרחוק, היינו שמונע מלהתחיל את המצוה. (ג) האיסור דאין מעבירין על המצות לא שייך באותה מצוה (אות ב').

(ד) לדלג בתורה מענין לענין ליחיד מותר, ולציבור אסור (אות ב'). את המצוה.

(ה) ת"ת נדחית לכל מצוה עוברת. היוצא לנו מהג"ל:

(א) מותר לעוסק בתורה להפסיק לק"ש (אות א'). והנני דו"ש וכמ"ס חיים יוסף דוד ווייס

הגאון רבי ישי מזלומיאן שליט"א

מו"צ בחולון, ומח"ס גבורי כח סגולות רבותינו וש"ס

## סגולות מיוחדות לשבת קודש

- א. שלום בית - סגולה לשלום בית, לפנות קורי עכביש מהבית בערב שבת.<sup>א</sup>
- ב. שלום בית - שבת נקראת "שלום", ושמירת השבת וקדושתה מסייעת ומרבה שלום בבית ובעולם, והיא סגולה לשלום בית.<sup>ב</sup>

הקדוש (אחרי מות דף ס עמוד ב) תרין בנות הסטרא אחרא שתחות רגליה, בחינת צפרני ידיה ורגליה ר"ל. עכ"ל.

והרב כף החיים (סופר. סימן רנ"ט ק"י) כתב, שיזהר לפנותו קודם שעה חמישית, משום דמשם ואילך נכנסת הארת שבת. ע"כ. וכתב רבי חיים פלאגי בכף החיים (סימן כו סעיף לד) ששמע מפי הרב בעל עבודת משה שהרה"ג בעל יד אהרן ז"ל היה מזהיר לבני ביתו שאחר חצות שנכנסה קדושת שבת אין לפנות קורי עכביש אם לא קודם חצות, והרמז ר"ת שב"ת הנ"ל. וגם היתה להם זו לסגולה כשרוצים לתפשה אומרים "שבת" ואינה זוהי ממקומה. עכ"ד. והוא פלא. הובא בספר שיבת ציון (חלק א שער ב סעיף יב עמוד עט). ע"ש.

ב. כתב הגה"צ הרב חיים רבי שליט"א בספר הנהגות לשבת קודש (חלק ב) וזה לשונו: רבינו החפץ חיים זיע"א היה אומר תמיד, אנשים מחפשים סגולות וקמיעות להצלחה, וכי לא די במצוות הנפלאות שבתורה הקדושה? האם יש סגולות טובות מהם? ומה כמו שמירת שבת קודש, אשר כל הברכה לכל השבוע מגיעה בזכות שמירת שבת וקדושתה.

ורבותינו ז"ל (גיטין דף נב ע"א) מספרים על רבי מאיר שעשה שלום בין שני שכנים שהיה ביניהם ריב ומדון, וכל ערב שבת קודש התארח אצלם, וכך היה במשך שלוש שבתות עד שעשה שלום ביניהם, ע"ש. ויתכן לומר שאפשר לעשות שלום בית ולהרבות

א. כתב הרמ"ק ז"ל (אור יקר ח"ח די"ג) שבערב שבת קודש יפנה קורי עכביש מהבית לסוד הרמז, ויתקן הבית בנרות דולקות. וכן כתב משמו תלמידו הרב ראשית חכמה (תוצאות חיים צ), וכן כתב השל"ה (שבת. נר מצוה ד) והוסיף וזה לשונו: "ואני הולך רכיל מגלה סודו, כבר ידעת אם זכית לחזות בנועם ה' רמז הכתוב בכל ביתי נאמן הוא, כי המלכות נקראת בית (עיין בזה הקדוש חלק ב דף קד עמוד ב) והנה מפורסם עליה נאמר כשושנה בין החוחים שסביב רשעים יתהלכון (רמ"ק פירוש ספר יצירה ו-ה) והוא סוד הקליפה שרצונם למנוע שלום בית, והם המה העכביש שצריך לפנותם מהבית, שהוא סוד להעביר גילולים מן הארץ העליונה בפרט ביום שבת קודש שהוא סוד מידת המלכות. עכ"ד. וכן כתב בהנהגות רבי דוד לידא (אות פט) בשם השל"ה דיוהר לפנות ביתו קודם כניסת השבת מכל אשפה. ע"כ. וכן כתב האליה רבה (אורח חיים סימן רנ"ו).

ועיין עוד בחמדת ימים שכתב כי ראשי תיבות שב"ת שממית בידים תתפש, לרמז כי זמן ביעור הקליפות הוא בערב שבת, ולכל בני ישראל היה אור במושבותם. ע"כ. ועיין פירוש רש"י בסנהדרין (דף קג עמוד ב) שכתב ששממית היא עכביש, וה לשונו "העלה שממית, קורי עכביש, שביטל עבודה מכל וכל, עד שארגו עכבישים קוריהם על גבי המזבח". עכ"ל. וכן פירש המלבי"ם (משלי פרק ל פסוק כח). ועיין פירוש הגר"א לספרא דצניעותא (פרק ג) דהיא סוד קליפת עשו וישמעאל, וזה סוד מה שאמרו בזהר

ג. רפואה - סגולה לרפואה לערוך את שולחן השבת בשעת חצות של יום שישי, ולהמנע ממלאכה משעה הקבועה בהלכה להדלקת נרות שבת.<sup>ג</sup>

שלום פירוש לבטל לגמרי ולהגיע לדרגה גבוהה באמונה שאפילו השתדלות אינו עושה על מה שנראה לו שזה מגיע לו, כי בין כה וכה הכל מהשמים. ויקבל באהבה מה' יתברך את כל הזכויות שלו. וכמו שעשה רב יוסף (ברכות דף סד ע"א) שויתר על תפקידו להיות "מרא דאתרא", והרוויח יותר, שהכל חזר אליו, ע"ש.

ג. כן הובא בשם מרן החפץ חיים זצ"ל בספר טובך יביעו (חלק א עמוד שי-שיג). ראה שם סיפור המעשה.

ובספר אביהם של ישראל (חלק ג עמוד 202) הובא: לעובדת שעבדה עמי היתה בת בגיל שלוש שחלתה בסרטן. לאחר טיפולים כימותראפיים סברו הרופאים שהמחלה עברה, אך בבדיקת אולטרה-סאונד מצאו שוב גידול ושלחו אותה לבדיקות מקיפות בבית החולים "הרסה". העובדת פנתה אלי בוכיה ומבקשת עיצה. הפניתי אותה אל הראש"ל הרה"ג מרדכי אליהו זצ"ל והזהרתי אותה שלא תשכח לשאול: "מה אוכל לעשות כדי לקדם את רפואת בתי?"

חזרה העובדת בוכה מהתרגשות וספרה כי כשהחלה לספר לרב את כל הרקע הרפואי, קטע אותה הרב ואמר: "התוצאות ייצאו תקינות!" ועמד על דעתו גם כשניסתה שוב לספר את פרטי המקרה. כששאלה: "מה אוכל לעשות כדי לקדם את רפואת בתי?" ענה לה הרב: "תדליקי נרות בזמן שכתוב בלוחות, לפני כניסת השבת".

אמרה לו: "אבל אני מדליקה נרות". חזר ואמר לה הרב: "תדליקי נרות בזמן שלהם", וכך היה שלוש פעמים. אמרתי לה: "הרב לא חוזר על דבריו לחינם, אולי את מדליקה נרות בליל שבת?" ענתה: "מה פתאום? בערב שבת אני הולכת לחמותי, ולכן אני מדליקה נרות כבר מהצהריים!". אמרתי לה שצריך להדליק נרות שבת כמו שהרב אמר, ארבעים דקות לפני השקיעה ולא כבר מהצהריים.

היא נדהמה מכוח הראייה של הרב והתעוררה בעניין של הבת שלה. כעבור כמה ימים היא קבלה מכתב מבית חולים שנוסחו היה כלשון הרב ממש: "תוצאות הבדיקה תקינות".

אהבה ואחוה על ידי שיחות וחיוזקים ומוסר השכל לאותם שכנים או אותם בני זוג שרבים תמיד, ואפשר באופן נוסף, על ידי קמיע שיש בו סגולה לשלום בית. וסגולה הוא דבר שאינו כפי הטבע (עיין אוה"ח הקדוש שמות יט, ה).

ולפי זה יש לומר שעצם שמירת שבת קודש ששמרו אותם שכנים בנוכחות רבי מאיר, שינתה אותם ואת מידותיהם הרעות שלא כדרך הטבע ועשו שלום זה עם זה. ומבואר בזוהר הקדוש הנ"ל, שעל ידי שמירת שבת קודש יש שלום בעליונים ובתחתונים. ואסור שימי החול ישלטו בשבת, ולכן אסור גם לדבר דבור חול בשבת. ומי שחולק על השבת, שזה השלום, נאבד מן העולם, ע"ש.

ונראה, שעל ידי שמירת שבת קודש עם כל פרטיה ודקדוקיה, חייבים להגיע למדות טובות ונעלות, שלא לכעוס, ולא לדבר דיבור חול, ולא להרבות שיחת חולין. וממילא זוכה גם להתחכם ולהתגבר על יצרו ושלום הבית חוזר למקומו. ומי שעדיין לא טיפל במידותיו בשבת קודש, עדיין אי אפשר לומר עליו "שומר שבת", אלא "משתדל לשמור שבת".

ויש להוסיף ולבאר, שצריך להגיע בשבת קודש לדרגה גבוהה באמונה, אפילו בורח מהשתדלות. אף שבדרך כלל אנחנו מאמינים באמונה שלימה שהכל מהשמיים, ועם כל זה צריך השתדלות כדי שלא יראה כמו נס, וכל אחד ואחד לפי דרגתו באמונה כך ההשתדלות שלו, עם כל זה בשבת קודש צריך לסלק ההשתדלות לגמרי ולא לעשות כלום בעניינים הקשורים לימי החול. וזו ההגדרה הנכונה של "שבת", כלומר שבייתה מוחלטת גם בלב ובמחשבה, וזורק את כל החבילה שלו על ה' יתברך. וכן כל ט"ל מלאכות, הן ותולדותיהן, מקיים בהם "שב ואל תעשה כלום", פשוטו כמשמעו. וזו אמונה גבוהה של בעל אמונה, שמידי פעם מכוון ומנהיג את עצמו לסמוך אך ורק על ה' יתברך מבלי השתדלות כלל, ואשריו הזוכה לכך.

וזה בעצם מה שעשה רבי מאיר שלום בין השכנים.

## ד. סגולה לזכות בבנים - להיזהר בתוספת שבת בערב שבת.<sup>1</sup>

### חיזוק בתוספת שבת

וסיפר הגאון רבי יצחק זילברשטיין שליט"א: לפני שנים ספורות, התרחשו כמה אסונות רצופות לא עלינו בשכונתנו רמת אלחנן בבני ברק. כשעלינו למרן ראש הישיבה הגראי"ל שטיינמן זצ"ל, ושאלנו אותו במה אפשר להתחזק כדי לעצור את המגיפה, ואמר שיש להתחזק בתוספת שבת, ולקבל שבת ברמת אלחנן עשר דקות קדום הזמן הרגיל, והיינו חצי שעה קודם השקיעה. וכמו שכתב הפרי מגדים (אורח חיים. אשל אברהם סימן רנו), שראוי לקבל שבת על כל פנים חצי שעה קודם בין השמשות... והמוסיף מחול על הקודש מוסיפין לו חיים.

וכך מובא גם ב'רמזי השבת' הכותב ש"המרחיב גבולות השבת ומצמצם שעות החול, יצים לו השי"ת גבול צרותיו". ובספר בן יהוידע (שבת דף קיח עמוד ב) כתב שדברי הגמרא "המענג את השבת נותנים לו נחלה בלי מצרים", מוסיבים על המוסיפים תוספת שבת.

כמו כן כתבו הסופרים שהמזיקים נוצרו בבין השמשות, ועל ידי תוספת השבת אנו מבטלים את כוחם.

ובספר חסידים (סימן אלף קע) כתב: למה הרוחות מחבלין ערב שבת, לפי שאין הרוחות בגיהנום, פירוש רוחות של רשעים במיתתן הם מזיקים, כמו כל תולדות קין שמתו נעשו שנותיהן מזיקין, וניתן להם רשות להזיק למחללי שבתות, או אם היו עצבין בשבת, או אם אינו מתעדין בו, לכן תחלואי רוחות בשבת, ולכן סמך שיר של פגעים לשיר של יום השבת, ולכן אומר בשבת "יקום פורקן ובריות גופא" ולא ביום טוב. ונשמות שמזיקין אין לאדם רפואה ברפואות בני אדם יותר, כי אם בוראו.

עלינו אז ללשכת הגזית אל מו"ח מרן הגאון רבי יוסף שלום אלישיב זצ"ל ושאלנו אותו, שמא יש חשש להחמיר יותר מכל תושבי בני ברק, ולהקדים את זמן הדלקת הנרות בעשר דקות לפני הזמן של כולם? והשיב מרן: "הרי בפתח תקוה קבלו עליהם להקדים בארבעים דקות לפני השקיעה. ובני ברק קרובה מאוד

לפתח תקוה, אם כן מותר גם בבני ברק לקבל לפחות עשר דקות לפני הזמן הרגיל". וברך בחום את מי שייעשה כך, ואמר שבדאי ינצל מכל מרעין בישין.

וזכורני, סיים הגר"י זילברשטיין, שמו"ר הגאון רבי יחזקאל אברמסקי זצ"ל סיפר לנו, שלפני שעבר לשיבת נובהרדוק, אמר לו בעל 'ערך השולחן' שבנובהרדוק מקבלים שבת לפני הזמן, וזאת כדי שהעגלונים לא יכנסו לחילול שבת (הובא בקובץ ווי העמודים וחשוקיהם. ירחון 13, טבת תשע"ה. עמוד יא).

### במה להתחזק?

ואגב, כאשר נשאל הגאון רי"ש אלישיב זצ"ל במה להתחזק, בעקבות ארועים והתרחשויות בזמנים שונים, היה רגיל להשיב: "כל אחד יודע בעצמו טוב יותר מכולם במה עליו להתחזק..." (הובא שם עמוד י).

### לבחון כל חיזוק וסגולה

ואמנם יש להביא כאן את שאמר רבינו מרן הגאון רבי אלעזר מנחם מן שך זצ"ל, שכאשר עושים איזה "מבצע" לחיזוק מצוה כזו או אחרת, כסגולה בעת צרה, יש להזהר ולבחון היטב משמעות הדבר, כדי שלא נאבד הערך הנכון למצוות התורה.

הרב שך זצ"ל אמר את הדברים כאשר סיפרו לו בעת מלחמת המפרץ, כי אומרים בשמו שידליקו נרות שבת מוקדם כסגולה לעת הסכנה. רבינו הכחיש זאת, ואף אמר שיש לחשוב היטב בטרם עושים תקנות כאלה להמון. וסיפר שפעם היתה גזירה בעיר בריסק והציעו למרן הגאון רבי חיים סולובייצ'יק זצ"ל שיעשו תקנה להקדים הדלקת הנרות בשבת...

ואמר הגר"ח: "מיט שבת שפילט מען ניטש" - עם השבת לא משחקים! (ספר משולחנו של רבינו - שמושה של תורה, חלק ב עמוד קפח). וראה עוד במה שהבאנו בספרנו סגולות רבותינו (מערכת אות ג סעיף ג).

### תוספת שבת סגולה לבנים

ד. בספר משפט צדק כתב, אמר רבינו האר"י ז"ל



ה. בנים תלמידי חכמים - הזהיר בנרות שבת וחנוכה זוכה לבנים תלמידי חכמים. ה. ותתפלל האשה אחר הדלקת נרות השבת שבזכות מצוה זו יזכו לאריכות ימים עם

ר סעיף ט), ובשער השו"ת מהגר"ח קניבסקי שליט"א (עניני שידוכים וזיווגים, אות כ).

#### ישועות שלא כדרך הטבע

והרבנית קולדצקי תחי' מספרת, שמידי שבוע היא שומעת על עשרות ישועות שלא כדרך הטבע מאנשים שהקדימו שבת עשר דקות לפני הזמן, וזכו לראות ישועה בעניינם (עלון וארטים לפרשת כי תשא, תשע"ט).

עוד הביא שם את דברי הגאון הרב יחזקאל אברמסקי זצ"ל, שאשתו היתה מצאצאי הרידב"ז. ופעם סיפר הרידב"ז על עצמו, שהיה לו פעם מוות קליני, וראה כי לא עוזר לו בשמים שום דבר, לא חיבוריו, ולא שיעוריו, ולא זיכוי הרבים הגדול שעסק בזה, רק כשטען שהוא מקפיד לקבל את השבת מוקדם, הוא זכה שנתנו לו עוד שנות חיים, ועד היום צאצאיו מקפידים על זה ביתר שאת, כעדות הגר"י אברמסקי. ע"כ. וראה בספר מלך ביופיו (פרק ב עמוד 21-22).

#### סגולת הנרות לבנים תלמידי חכמים

ה. אמרו חז"ל במסכת שבת (דף כג עמוד ב) הרגיל בנר הויין ליה בנים תלמידי חכמים. וכן אמרו בזהר הקדוש (פרשת בראשית דף מח עמוד ב) וְאֶתְּאָ בְּעֵינָא בְּחֻדְהָ דְּלִבָּא וְרַעוּתָא לְאֶדְלָקָא בּוֹצִינָא דְּשִׁבְתָּ, דִּהָא יִקְרָא עֲלָאָה הִיא לָהּ וְזָכוּ רַב לְגִרְמָה לְמִזְפִּי לְבָנִין קְדִישִׁין דִּיהוֹן בּוֹצִינָא דְּעֲלָמָא בְּאוֹרֵייתָא וּבְדַחְלֵתָא, וְיִסְגֹּן שְׁלָמָא בְּאַרְעָא, וְהִיכֵת לְבַעֲלָהּ אוֹרְפָּא דְּחִיין, בְּגִין כִּף בְּעֵינָא לְאַדְהָרָא בָּהּ. ובאלפסי זוטא להרמ"ע מפאנו (בפרק ב דשבת, תשל"ט, עמוד נב) כתב בזה הלשון: אמר רב הונא הרגיל בנר חנוכה הויין ליה בנים תלמידי חכמים, הרגיל בנר שבת בניו תלמידי חכמים, אלמא זכות חנוכה עומדת לו למקצת בניו ודשבת לכל בניו. ע"כ. וכן כתב בספר העיתים (סימן יא) אמר רב הונא הרגיל בנר חנוכה, ואית דגרסי הרגיל בנר, סתמא, והיא נר של שבת, הויין ליה בנים תלמידי חכמים, פירוש מדה כנגד מדה, כדכתיב (משלי פרק ו פסוק כג). "כי נר מצוה ותורה אור". עכ"ל.

לאחד סגולה לבנים שיהיה מאד וגם יזהיר אחרים על תוספת שבת בערב שבת ובמוצאי שבת. והובא בספר סגולות ישראל (מערכת ב אות כז). ובמנחת שבת (סימן עו ס"ק ח בשם ע"ש אות כג) כתב "מורי ציוה לחכם אחד שלא היו לו בנים להוסיף על תוספת שבת כפי כוחו, ולסובב בשווקים וברחובות בערב שבת ובמוצאי שבת להזהיר העם להוסיף מחול על הקודש, וימצא תיקון לנפשו וכו', וכנאמר (ישעיהו פרק נו פסוק ד-ה) "כִּי כֹה אָמַר לְסָרִיסִים אֲשֶׁר יִשְׁמְרוּ אֶת שְׁבֻתוֹתַי וְיִכְחָרוּ בְּאֲשֶׁר חִפְצֹתַי וּמַחְזִיקִים בְּכְרִיתִי. וְנִתְּתִי לָהֶם בְּכִיתִי וּבְחֻמֹּתַי יָד וְשֵׁם טוֹב מִבָּנִים וּמִבָּנוֹת שֶׁם עוֹלָם אֲתֵּן לוֹ אֲשֶׁר לֹא יִכְרֹת". והובא בספר פסקי תשובות (שבת, מהדורת תשע"א, עמוד קלה הערה 18).

ובספר דרך שיחה (חלק ב עמוד שצג) נשאל הגר"ח קניבסקי שליט"א, מה יקבלו עליהם זוג שלא זכו לזרע של קיימא. והראה הגר"ח את דברי המשנה ברורה (סימן רנו ס"ק ב), שהמשגיחים על יום השבת יזכו עבור זה לבנים גדולי ישראל. וזו סגולה לעצם הבנים ולא רק שיהיו גדולי ישראל. [ועיין עוד בספר סגולות ישראל (מערכת ת אות ח)].

ובספר 'דרך כוכב מיעקב' (ירושלים תשנ"ז. שער לזרע של קיימא, אות לג עמוד 70) הביא דברי המשפט וצדק הנזכר, וכתב, סיפר לי אחד שהיה לו עיכוב מספר שנים (7), והתקין "צופר שבת" בעיירתו ונפקד. וכן העיד על חברו בירושלים שעשה כן בשכונתו והועיל לו.

ומעשה באברך בן דורנו, שלא זכה להפקד בבנים, וכשראה את דברי החפץ חיים הנז', התחזק במצוה זו, והלך לבעלי חנויות לעוררם לסגור מוקדם. כך נהג שנה שלימה באמונה ובתמימות. למרבה הפלא בדיוק ביום הזכרון של מרן החפץ חיים זצ"ל, נולד לו בן זכר במזל טוב (עלון לקראת שבת לכו ונלכה). ועיין בספר ברכי נפשי (במדבר. עמוד שצג). ולהגרי"ש אלישיב זצ"ל בספר משנת איש (חלק א עמוד סז אות נט). וראה עוד בספרנו סגולות רבותינו (מערכת אות

בעליהן, ושיזכו לבנים הגונים תלמידי חכמים יראי ה' וחושבי שמו, המאירים בתורה, ויצליחו בתורה וביראת ה' טהורה,<sup>1</sup> ושנזכה לגאולה במהרה בימינו אמן.<sup>2</sup>

א-ב) ובספר ילקוט יוסף (שבת כרך א חלק ב. מהדורת תשע"א. עמוד טו-כ) שהאריך בזה. ועיין עוד בספר חזון עובדיה (שבת חלק א עמוד קעז סעיף ו), ולהגרי"צ מוצפי שליט"א בספרו שיבת ציון (חלק א שער ג סעיף יג) ובספרו שופר ציון (פרק א סעיף כד). ובספרו חנוכה בציון (פרק ח סעיף ב). ובשו"ת חמדת אברהם (דיין. חלק א סימן יז). ולהגרי"ר יהודה ברכה בשו"ת ברכת יהודה (חלק ו או"ח סימן כז-כט). וראה מה שכתבנו עוד לקמן (מערכת אות נ סעיף ב).

וכתב הגאון רבינו יוסף חיים זצ"ל בספרו חוקי הנשים (עמוד 112), שבעירם בגדאד לא היה שמן זית כלל [נזלת שמשן השומשומין], אלא שאביו רבי אליהו ע"ה היה מביא שמן זית במיוחד מהעיר דמשק שבסוריה, ומדליק בו בלילי שבת ומועדים, כדי שתהיה מצוה מן המובחר. ע"ש. וראיתי מובא (עלון 'עונג שולחן' שבת' גליון 188 כסליו תשע"ז) שמפני מעשה זה, שהשתדל וטרח אביו רבי אליהו בהבאת שמן זית דוקא, לזכות את הרבים בהדלקה מהודרת של נרות שבת וחנוכה, זכה לבן שהאיר את העולם בתורתו הזכה והבהירה, הלא הוא רבינו יוסף חיים זצ"ל.

#### חלוקת צמר גפר

וראיתי למו"ר הגאון רבי יצחק זילברשטיין שליט"א בספרו חשוך חמד (ברכות כז ע"ב) שכתב, זכורני באדם שחילק חנים צמר גפן להדלקת הנר בימי המלחמה כשאי אפשר היה להשיג צמר גפן, וזכה לנכדים תלמידי חכמים. ע"כ.

#### תפילת האשה בעת הדלקת הנרות

ו. כתב רבינו בחיי (שמות, פרשת יתרו פרק יט פסוק ג ד"ה כה תאמר) על הפסוק "כה תאמר לבית יעקב" וזה לשונו: לכך ראויה האשה להתפלל לה' יתברך בשעת הדלקת הנר של שבת, שהיא מצוה המוטלת עליה, שיתן לה ה' יתברך בנים מאירים בתורה, כי התפילה נשמעת יותר בשעת עשיית המצוה, ובזכות נר שבת שהוא אור, תזכה לבנים בעלי תורה הנקראת אור, שנאמר (משלי פרק ו פסוק כג) "כי נר מצוה

ונראה שהלשון "רגיל בנר" היינו שמהדר להדליק בשמן זית, אף שכל השמנים כשרים, כמו שכתב הפרי מגדים (סימן רסג אשל אברהם ס"ק א) שכוונת חז"ל הרגיל בנר הויין ליה בנים תלמידי חכמים, היינו הרגיל להדליק בשמן זית. וכן פירש בספרו ראש יוסף (שבת דף כג עמוד ב). וכן כתב החיד"א בספר מחזיק ברכה (הלכות שבת. סימן רסד אות ב) שצריך להיזהר בשמן זית כדי לזכות לבנים מאירים בתורה שנמשלה לשמן. ובשו"ת שמש ומגן (חלק ב סימן עה) פירש הטעם שזוכה לבנים תלמידי חכמים, שהוא בגדר מדה כנגד מדה, שכשם שהשמן [שהרי עדיף להדליק בנר שמן] צף מעל כל משקה, כך תלמידי חכמים הם כתר תורה העולה על כולם. ועיין עוד בספר חוקי רצונך מהגרי"ח סופר (מהדורת תשע חלק ב סימן ב).

#### לקיים את המצוה בהידור ובחביבות

וראיתי להגרי"ש אלישיב זצ"ל שביאר ענין זה, שבראשונים מבואר ש"הרגיל", הכוונה שמקיים יותר מכפי הדין. ראשית שמקיים את המצוה בחביבות, ולא כמי שכפאו, כי הוא חייב לקיים, אלא שעושה את המצוה באהבה. שנית שמקיימה בהידור, כגון שמדליק עשרה נרות, וכהעובדא בהמשך הגמרא שם "דהוה רגיל בשרגא טובא", אז יש לו את השכר של "הויין ליה בנים תלמידי חכמים", אבל לא באופן שמקיים את המצוה כדין. והובא בספר משנת איש (חלק א עמוד מו אות לו). ע"ש.

ומה שאין רבים זוכים לזה אף שמהדרין להדליק, כתב רבי יצחק סגי נהור בן הראב"ד (בכתב יד שהתגלה לאחרונה) שקיבל מאלו הנביא זכור לטוב, על מאמר חז"ל הזהיר בנר הויין ליה בנים תלמידי חכמים, וכולי עלמא מדליקין נרות חנוכה ורובם אין זוכים לכך, שמאמרם ודבריהם אמת, כי כפי שרוב העולם מדליקים אכן יוצאין ידי חובה, אבל מיעוטא דמיעוטא זהירים להדליק כפי כל פרטי המצוה והדקדוקים שאז זוכים בסגולתה לבנים תלמידי חכמים. והובא בספר פסקי תשובות (חלק ו עמוד תס). וראה בספר חוקי רצונך מהגרי"ח סופר (שם סימן

תלמידי חכמים, ויש להתפלל על כך לאחר הדלקת הנרות.

ובקונטרס של סבו החיד"א נאמר: "הזהיר בנר חנוכה הוי"ן ליה בנים ת"ח", ותמוה שהרבה מדליקים נר חנוכה ואינם זוכים לבנים ת"ח? ומסיק שמעוטא דמעוטא זהירים להדליק לפי כל פרטי המצוות ודקדוקיהם, ורק בכח סגולת המצוה זוכים לבנים ת"ח. ע"כ.

#### דוגמא אישית וללמוד עם הילדים תורה

ובספר הקטן והלכותיו (פרק פב ס"ק סב), הביא בשם הגה"צ רבי משה אהרן שטרן, שפירש את דברי חז"ל הרגיל בנר וכו', באדם שרגיל ללמוד לאור הנר עד השעות המאוחרות של הלילה, ובנו מתעורר באמצע הלילה ורואה את אביו שקוע בלימוד התורה הקדושה, אזי זוכה לבנים תלמידי חכמים, כיון שהבנים רואים דוגמא מוחשית אצל אביהם, והם גם הם ממשיכים בדרך זו. ע"כ. ועיין בעיון יעקב (על העין יעקב) שביאר כעין זה, על נר שמדליק אדם בלילה בשביל בניו שיעסקו בתורה. ע"ש. והובא בשו"ת חמדת אברהם (דיין. חלק א סימן יז). ע"ש.

ובעת ביקורי בסוכת מו"ר הגר"ח קניבסקי שליט"א (חול המועד תשע"ג, וכן בפעם אחרת) באו אב ובנו לפני הגר"ח, ובנוכחותי ביקש האב ברכה על בנו שיהיה תלמיד חכם. השיבו הגר"ח כשהוא מצביע על הילד: "תלמד עמו! כמה שתלמד עמו, כך יהיה תלמיד-חכם..." [ונעשה הגר"ח כאומר, מברכות אין צומחים תלמידי חכמים זולת מלימוד תורה בהתמדה]. ע"כ. ובספר דרך שיחה (חלק ב עמוד רצז) הובא בזה מהגר"ח קניבסקי, שבצרוף עם הסגולות צריך גם כן ללמוד תורה. ע"ש. וראה בספרנו סגולות רבותינו, בתשובות הגרב"צ מוצפי שליט"א (אות יד) מה שהשיבנו בזה.

בזכות התפילה בהדלקת נרות זכו לבנים תלמידי חכמים

ובספר דעת משה (פרשת תרומה) כתב, ששמע מאביו המגיד מקאזניץ זצ"ל, על אמו של רבי שמואל קאדנייבער זצ"ל (בעל ספר ברכת זבח על סדר קדשים וספר תפארת שמואל על הרא"ש, ועוד ספרים), שלא

ותורה אור". וכן דרשו רבותינו (גמרא שבת שם) האי מאן דרגיל בשרגי הויין ליה בנים תלמידי חכמים. עכ"ל. והובא במטה משה (סימן תיז) ובמגן אברהם (סימן רסג ס"ק יא) ובכף החיים (שם ס"ק לד). ועוד.

וכן כתב רבינו יונה באגרת התשובה (ליום ו אות פא) שראוי לאשה להתפלל בעת הדלקת הנרות על בניה שיהיו מאירים לכל העולם בתורה ובמצוות וכו', לפי שתפילתו של אדם נשמעת יותר בעת שהוא עושה מצוה. וכן כתב בספר מנורת המאור (חלק ג עמוד תקצד) ובספר חמדת ימים ועוד. והאריך בזה בספר ילקוט יוסף (שם עמוד כ סעיף ג). ע"ש. וכן כתב ב"מאמר הכבוד" לבעל הפלא יועץ (בסוף ספרו יעלוזו חסידים עמוד שצו) שסגולת המצוה של הדלקת נרות שבת תוסיף תת כוחה שתהא התפילה מקובלת וראויה, ותזכה לזרע בעלי תושיה. והוסיף שם נוסח תפילה לאיש לפני שמטיב את הנרות. ע"ש. וראה להגר"י זילברשטיין בספר עלינו לשבח (דברים-א עמוד רצ) ובספרו ברכי נפשי (במדבר. עמוד שנא-שנב). ועיין עוד בסגולות הדלקת הנרות שכתב הגרב"צ מוצפי שליט"א בספרו שיבת ציון (חלק א שער ג סעיף ב) ובספרו שופר בציון (פרק א סעיף כד). ובספרו חנוכה בציון (פ"ח סע' ג).

והגאון רבי יצחק זילברשטיין שליט"א בספרו חשוקי חמד על חנוכה, הביא את דברי המשנה ברורה (סימן רסג ס"ק ב): "ואיתא בש"ס דזוכה עבור זה [הדלקת נר יפה בשבת] לבנים תלמידי חכמים דכתיב 'כי נר מצוה ותורה אור', ע"י נר מצוה דשבת בא אור דתורה. ולכך ראוי שתתפלל האשה אחר שתגמור ההדלקה והברכה שיתן לה הקב"ה בנים זכרים מאירים בתורה". ובמחצית השקל (שם ס"ק יא) הוסיף: שבשעת קיום המצוה, התפילה על השכר המיוחד לאותו מצוה יותר רצויה לפניו.

והעיר, שלפי זה גם לאחר הדלקת נר חנוכה יש להתפלל על הבנים שיאירו בתורה, שהרי שם בסוגיא (שבת דף כג ע"ב) שמבואר שזוכה על ידי נר לבנים תלמידי חכמים, פירש (ד"ה בנים ת"ח), שעל ידי נר מצוה דשבת וחנוכה בא אור דתורה.

הרי שגם בנר חנוכה יש את הסגולה לזכות בבנים

בחורף. כשיצא מהפגישה, הוא פשוט יצא מגדרו מרוב התפעלות והתרגשות שכמותה מעולם לא ראינו על פניו. הוא סיפר בהתפעלות על גאונותו וחכמתו העמוקה של ה'חזון איש', והוא לא נרגע עד שהתבטא ואמר: אילולא ראיתיו, לא הייתי מאמין שיש אנשים כאלו..."

רעייתו שמעה את הסיפור בהשתוקקות רבה והדברים נחרטו בליבה. היא לא שמעה ולא הכירה מעולם את ה'חזון איש', אך מרגע זה הוא הפך בעיניה לאדם המיוחד ביותר בבריאה, שהרי גם גוריון בעצמו מעריך אותו.

בערב שבת שלאחר מכן, היא הדליקה את נרות השבת כהרגלה, עצמה את עיניה, אך הפעם ביקשה בקשה שונה מתמיד: "אנא, בורא עולם, תן לי בנים ונכדים שיהיו כמו החזון איש, הרב קרליץ. שיהיו מיוחדים כמוהו", הוא התחננה בהתרגשות כשדמעו קלה צורבת את עיניה...

כך התפללה מאותו ערב שבת עד סוף ימיה. הקב"ה, כידוע, לא מזלזל באף תפילה, אף אם היא תפילה של אדם שלא זכה לשמור תורה ומצוות, אך כיון שמתפלל אליו מעומק הלב - ה' מאזין לתפילתו.

"כיום", מספר הרב היימן, "אני נכדו של השר זלמן ארן, ובטוח אני שרק תפילותיה התמימות של סבתא בזמן הדלקת נרות השבת, פעלו בשמים ובזכותם זכיתי להתקרב לתורה ולמצוות". ע"כ. ואחר כך ראיתי את המעשה בקיצור בספר טובך יביעו (חלק ב עמוד רפז).

#### הדמעות של הגיורת

ומענין לענין נוסף מעשה שהיה, כפי שסיפרו הרה"ג משה בויאר שליט"א: סיפרה לי גיורת, כי בתקופה שהיא למדה לימודי יהדות היא נתקלה בהרבה עניינים חדשים ומוזרים בעיניה, אך היא היתה מוכנה לקבל הכל באהבה, מלבד דבר אחד - היא ראתה אשה יהודיה מזילה דמעות מול נרות השבת. היא לא הבינה מה כל כך מעורר את הרגש דוקא מול הנרות...

באמת, אין פלא עליה. מנין תבין? אין לגוי שמץ של מושג מהו "נר ה' נשמת אדם" (משלי כ-כז). לך

ידעה להתפלל כלום, רק בעת ההדלקה התפללה בלשון רוסית ואמרה יהי רצון שיהיה בני שמואל תלמיד חכם, וזכתה למוה"ר שמואל זצ"ל. ע"ש. והובא בספר פסקי תשובות (סימן רסג אות ד). ע"ש. התפללה בהדלקת נרות שיהיו נכדיה כמו ...

באחד הימים הבאתי מכתב זה דלהלן לפני רבנו הגר"ח קניבסקי שליט"א, ושאלתיו אם מכיר הוא את הסיפור. לאחר שקרא את הדברים, השיב בחיך שהוא מכיר והסיפור נכון. הוספתי לשאול, אם אפשר לפרסם את הסיפור? והשיב בחיוב. ולאחר כמה ימים אף קבלתי תשובתו של רבינו בכתב ידו: הסיפור נכון (כך שמעתי). ע"כ.

מספר הרב היימן שליט"א: בראשית שנותיה של מדינת ישראל, כיהן השר זלמן ארן כשר החינוך במדינה.

השר זלמן ארן היה מקורב מאד לראש הממשלה דאז, מר ד"ב גוריון, ואף היה מעריך גדול שלו. פעמים רבות כשהיה שב לביתו, היה מספר בהתפעלות לרעייתו על חכמתו וכישרונו המבורך של בן גוריון, ראש הממשלה המוצלח.

אשתו היתה מתפעלת מהסיפורים הרבים על בן גוריון והחליטה לעשות מעשה:

בכל יום ששי בכניסת השבת, היה מנהגה להדליק נרות שבת ולשאת תפילה קצרה לאלוקים כפי שראתה בבית אמה, למרות שלא זכתה לקיים תורה ומצוות. תמיד כשסיימה להדליק את הנרות, היתה עוצמת את עיניה ומבקשת מעומק לבה: "אנא בורא עולם, תן לי נכדים שיהיו כדמותו המיוחדת של בן גוריון"... היא היא ראתה בכך מנהג קדוש שלא ביטלה מעולם.

והנה, ביום שני, א' חשון שנת תשי"ג, מגיע השר זלמן ארן לביתו וקורא בהתפעלות ובהתלהבות: "את חייבת לשמוע את החדשות הטוריות היום מהכנסת".

רעייתו הגישה לו כוס קפה חם וישבה נרגשת לשמיעת הסיפור הטרי על בן גוריון:

"היום אירע מאורע נדיר במינו שכמותו לא ראיתי מעולם", הכריז זלמן ארן בהתלהבות, "ראש הממשלה, דוד בן גוריון, ערך פגישה עם ה'חזון איש', רבי אברהם ישעיהו קרליץ מבני ברק, ואני המתנתי לו

## ו. לידה קלה - קריאת תהילים מועילה ללידה קלה, וכן תפילת האשה בעת הדלקת נרות שבת.<sup>ח</sup>

שם באות ב].

והעיר על זה הרחא"נ שטיגליץ שליט"א (בהערה שם ס"ק יב), דאולי משום שכל הבקשות של האשה בהדלקת נרות שבת קודש הם בקשות רוחניות ולא אסרו לבקש בשבת, מה שאין כן בקשת 'רבונו של עולם' בברכת כהנים ודו"ק. ע"כ. ואחר בקשת המחילה, ביאורו בדברי הגר"ח אינו מדויק, דהא הבאנו בספר סגולות רבותינו (שער השו"ת, עניני זרע של קיימא הריון והפלה, אות מח) שדעת הגר"ח שאסור לבקש בשבת בקשות רוחניות. אלא הטעם כמו שכתב הגר"ח "כיון שאין זמן אחר לזה מותר". ועיין עוד בעלון מרי"ח נרחח מידידי הרה"ג רן יוסף מסעוד אבוחצירא (גליון 111, שמחת תורה תשע"ג. עמוד 4).

וכן ראיתי שנשאל הגאון רבי חיים פנחס שיינברג זצ"ל ראש ישיבת תורה אור, כיצד יתכן שלאחר שהדליקו הנשים נרות שבת, הן מבקשות בקשות פרטיות, והרי הלכה היא בשולחן ערוך (סימן רפח) שאין מבקשים בקשות פרטיות בשבת. והשיב "אם לא עכשיו אימתי", והיינו, כי זכות המצווה היא עתה וכאשר זה הזמן, מותר לבקש אף בקשות פרטיות. (הובא בספר אורחות הרב וראש הישיבה, עמוד פז).

ואף האיש יכול להתפלל על בניו וכו' בעת הדלקת הנרות של אשתו, אם נוכח באותו מעמד, כמו שהשיבו הגר"ח קניבסקי, והובא בספרנו סגולות רבותינו (בשער השו"ת, ענינים שונים, אות מו).

### דיוק בנוסח התפילה לאחר הדלקת נרות

ומענין לענין, שאלתי מהגר"ח קניבסקי שליט"א, שראיתי נוסח תפילה לאשה לפני הדלקת נר שבת שכתוב בו "אני נודבת את המטבעות הללו לקופת רבי מאיר בעל הנס, לכבוד אמותינו וכו'". וקצת קשיא לי דהא אין להאומרת אלא קופות צדקה של ישיבות אחרות ולא של רבי מאיר בעל הנס, האם אף על פי כן יכולה לומר את הנוסח. והשיבני תשובה (בכתב יד): לא.

ח. כן השיב הגאון רבי בן ציון מוצפי שליט"א לשואל.

תספר לגוי כשארם מסתכל על הנר - הוא מסתכל על נשמתו, הנשמה שלו מתעוררת. האשה לא הבינה מה כל כך רוחני בהדלקת הנרות, ובתחילה התנגדה לכך. אך הסבירו לה שזו אחת המצוות החשובות של הנשים, ואם תתנגד - הליך הגרות שלה יתעכב. בלית ברירה הסכימה לכך.

הליך הגרות הושלם. בשבת הראשונה היא הדליקה נרות, ואז לפתע היא הרגישה גלים של התרגשות עולים וגואים בקרבה, בתוך שניות הציפו דמעות את עיניה...

מה קרה? מה השתנה? פשוט מאד, היא קבלה נשמה יהודית, והנשמה היהודית שלה התעוררה מול אור הנרות...

ז. מה שכתבנו שטוב שתתפלל האשה גם על הגאולה, הוא כמו שאמרו במדרש ילקוט שמעוני (ריש פרשת בהעלותך) אמר הקדוש ברוך הוא אם שמרתם נרות של שבת, אני מראה לכם נרות של ציון, שנאמר (צפניה פרק א פסוק יב) 'וְהָיָה בְּעֵת הַהִיא אֶחָפֶשֶׁת אֶת יְרוּשָׁלַם בְּנֵרוֹת'. ע"כ. וכן כתב בספר חזון עובדיה (שבת חלק א עמוד קעז סעיף 1).

### בקשת צרכים אחר קבלת שבת בהדלקת הנרות

ונשאל הגר"ח קניבסקי שליט"א איך מותר לאשה לעמוד בתפילה ובקשה אחר הדלקת נרות שבת, ומתפללת שיהיו לה ילדים מאירים בתורה, הרי קבלה שבת בהדלקה זו, ובשבת גופא אסור לבקש צרכיו כמבואר במגן אברהם (סימן קכח ס"ק ע) דהגם שמותר להתענות בשבת תענית חלום מכל מקום אסור לומר תחינת 'רבונו של עולם' בשעה שהכהנים נושאים כפיהם, דבשלמא תענית ודאי מבטלת חלום כאש לנעורת והוה פיקוח נפש, מה שאין כן תחינת 'הרבונו של עולם', וכמו שכתב השולחן ערוך (יורה דעה סימן קנה) שאין מחללין שבת עבור החולה אלא אם כן התרופה ידועה כמועלת. והשיב הגר"ח, כיון שאין זמן אחר לזה מותר. והובא בספר אשיחה (עמוד שטז). [וכן השיב בספר שאלת רב (חלק ב עמוד רעד אות א) שהמנהג שמתפללין אחר הדלקת נרות. עיין

ז. זכרון - סגולה לזכרון, להאריך בתיבת "זכרון" כשאומר "זכרון למעשה בראשית" בקידוש ליל שבת. וכן יכוין בברכת "אתה חונן" שבתפילת שמונה עשרה.<sup>ט</sup>

#### רופא חינוך - כח התהילים

יש להביא מעשה שהיה באדם שאינו שומר תורה ומצוות שאשתו התקשתה בלידתה, ולא מצאו לה הרופאים מזון, למגינת לבו של בעלה. בצר לו, החל הבעל לצעוק בקול בוכים לעבר הרופאים: "אם אתם לא יכולים להועיל למצוקת אשתי, מה אתם שוים?..." אברך שנכח בקרבם ושמע את מצוקתם, ניגש אל הבעל ואמר לו: "יש איזה רופא גדול שיכול לעזור לכם".

לתדהמתו עמה הבעל: "מי הוא זה ואיזה הוא? כל הון שבעולם אני מוכן לתת למען אשתי..."

השיבו האברך: "הרופא הזה נמצא בשמים, והוא רופא חינוך, אם פונים אליו ומבקשים את עזרתו. עתה קח את ספר התהילים, קרא בו ובקש מהקב"ה שיפתח את רחמה של אשתך..."

לקח הבעל את ספר התהילים והחל קורא בו בדמעות שליש. מיד החלו צירי הלידה להופיע, וילדה בנקל לחיים טובים... כראות בני הזוג את כל זאת, שבו בתשובה שלימה, הקימו בית על אדני התורה והמצוות, וחינוכו את ילדיהם בתלמודי תורה (ספר כיצד מתמודדים, שער ז פרק א עמוד רכו).

#### סגולה לזכרון

ט. כן שמעתי מפיו של מרן הראש"ל הגאון רבי עובדיה יוסף זצ"ל שיעץ לאחד שבא לפניו והתלונן על השכחה. אחר כך ראיתי שכן הובא בשמו בספר סגולות ותפילות מהרה"ג אהרן זכאי (עמוד 62 אות ג). שוב ראיתי בספר קידוש כהלכתו מהרה"ג הלל הלוי (עמוד שלה) שהביא עדות מהגאון רבי יצחק יוסף שליט"א על אביו מרן הראש"ל הגר"ע זצ"ל, שבקידוש של ליל שבת בהגיעו למילים זכרון למעשה בראשית, האריך מרן זצ"ל ביותר במילה "זכרון", והוא סגולה לזכרון טוב. והובא בספר משוש תבל (במדבר עמוד קנב).

וראה בספר שמירת הגוף והנפש (חלק ב. סימן רסט אות לד) שהביא מהגה"ק ממונקאטש (מחבר ספר שו"ת מנחת אלעזר) בספרו חמשה מאמרות (מאמר

תורת השבת, פרשת ויחי), שמקובל מצדיקים זי"ע סגולה לזכרון בתורה לכוין בשעת קידוש שבת ב"זכרון למעשה בראשית" שיוטב לו הזכרון. וכן מצאתי בספר טעמי המנהגים (עניני סגולות עמוד תקעד) בשם הרה"ק מהרי"א מזידיטשוב. והובא גם בספר זכר עשה בעניני זכרון ושכחה (פרק י סעיף רכג). וראה להגאון רבי מאיר מזוז שליט"א בירחון אור תורה (תשרי תשנ"ג עמוד מה).

ובאחת מדרשותיו אמר הראש"ל זצ"ל: "רבים מתלוננים כי כל מה שהם לומדים היום שוכחים מחר ומבקשים סגולות לזכרון נוסף על החזרה, ובספרים מובאים כמה סגולות לזכרון. אחת מהם כתב בספר מדרש תלפיות, בעת אמירת הקידוש של ליל שבת יאריך וינגן בתיבות "זכרון למעשה בראשית". וכן בתפילת שמונה עשרה יכוין היטב בברכת "אתה חונן לאדם דעת" ובברכת "שים שלום טובה וברכה", וראוי שכל אחד יעשה זאת, וגם אם לא יועיל לו לפחות הרויח שכיון בתפילתו... אמנם יש עוד סגולות, אך העיקר ההתמדה והשקידה זו הסגולה אשר עלית על כולנה". והובא בספר מעדני המלך (חלק ג). ע"כ. גם בספר זכר עשה בעניני זכרון ושכחה (פרק י סעיף רכב) הביא, שהמכוין באמירת "וחננו מאיתך חכמה בינה" ראשי תיבות חב"ד, יועיל לזכרון, ומקורו מדברי הגאון רבי חיים פלאג'י זצ"ל בספרו רוח חיים (אורח חיים סימן קטו אות ד). ע"ש. וע"ע בגליון פנינים (גליון ע"ב שנה ח תשע"ו).

#### סגולה לזכרון הלימוד

ומסופר שאברך חשוב ממקורבי מרן הראש"ל הגאון רבי עובדיה יוסף זצ"ל פנה לרבינו בבקשה ש"יגלה לו את הסגולה לזכרון, כמו של כבוד הרב..."

כדי להשיבו, ניגש רבינו לארון הספרים ופתח לו את אחת הגמרות, הצביע לו על תוס' ארוך הנפרס על פני רוב העמוד ואמר "תסתכל בתוס'", ורבינו החל להרצות לפניו את כל דברי התוס' מילה במילה החל מ"אם תאמר", "ויש לומר", עד "ועוד יש לומר", "אי נמי" וכו'.

## ח. עיניים - לרפואת העיניים ישתה מכוס היין שקידשו עליו בליל שבת.<sup>י</sup>

בספר משוש תבל, דברים עמוד עז ועמוד עט).

### חזרה על הלימוד מפתח במוח את הזכרון

והג"ר רבי דוד ברדוגו שליט"א אמר, "שמעתי לפני שנים רבות ממרן הראש"ל רבינו עובדיה יוסף זצ"ל, שאמר בעצמו שהזכרון הוא בר השגה, וניתן לכל אדם להשיגו על ידי שחזורים ומשננים את הדברים עד שהלימוד נקלט, ואז קורה שכל דבר שנקלט בזכרון הרי הוא מפתח במוח את הנקודה האחרת לזה בזכרון, וכך עם השינון והחזרה, הזכרון הולך ומתפתח עוד ועוד, עד שלבסוף האדם נעשה זכרן" (קונ' דורשי תורה, חלק ב עמוד קכח. הובא בספר משוש תבל, במדבר עמוד קנא).

ופעם אחת (ח כסליו תשע"ג) ביקש יהודי אחד בנוכחתי ברכה וסגולה ממרן הגר"ח קניבסקי שליט"א לזכור את תלמודו. השיבו הגר"ח במאור פנים: "צריך לחזור הרבה!" ע"כ. ושוב מצאתי כזאת עם רבינו מרן הגר"ש אלישיב זצ"ל, שאחד נכנס לפניו וביקש ברכה שיזכור את תלמודו. השיב לו רבינו: "תחזור על מה שאתה לומד!"... [כלומר: מה לך מבקש ברכה, תשב ותחזור ואז תזכור...]. הובא בקונ' קנין תורה (מהד' תש"ע. עמוד מה). ועיין בשו"ת שבט הלוי (חלק ב סימן נז אות ד. ובחלק ט סימן מג אות ג). ובספר זכר עשה בעניני זכרון ושכחה (פרק ב סעיף כט). ובספר גאון ההוראה על הגאון רבי צבי פסח פראנק זצ"ל (חלק ב פרק כב עמוד 15). ובספר קרוב אליך (מהדורת תשע"ט. פרק ו ס"ק כב ופרק ט ס"ק לג, ועוד).

### סגולות הקידוש בליל שבת

י. בגמרא מסכת ברכות (דף מג סוף עמוד ב) אמרו "לא יפסיע פסיעה גסה, דאמר מר פסיעה גסה נוטלת אחד מת"ק [מ-500] ממאור עיניו של אדם. מה תקנתו? להדריה בקדושה דבי שימשי". פירש רש"י: שותה כוס של קידוש בשבת בלילה. ע"כ. אמנם מלבד השתיה מצינו ענין גם בהבטה בכוס ובנרות.

ושאלתי מהגר"צ מוצפי שליט"א, שבספר כף החיים (סימן רעא ס"ק סז) כתב כמה דעות לענין הסתכלות בנר שבת עבור החזרת הראיה, מחמת

כשסיים אמר לו רבינו: "מה אתה חושב, איך אני יודע את התוס' הזה? למדתי אותו מאתיים פעם! רק על ידי שינון וחזרה זוכרים". (ספר מלך ביופיו עמוד 125. הובא גם בספר משוש תבל, שמות עמוד קצא ודברים עמוד קח-קט).

עוד סיפר הראש"ל זצ"ל, "היה אברך אחד שבא אלי וביקש ממני שאתן לו סגולה לזכרון, מפני שכל מה שהוא לומד - הרי הוא שוכח. שאלתי אותו כמה פעמים הוא רגיל לחזור על כל דבר ודבר שהוא לומד, והשיב לי שדרכו לחזור שתי פעמים על תלמודו.

הצעתי לו שישתדל לחזור על כל דבר ודבר שלומד ארבעים פעם! שהרי מסופר בגמרא שרבי שמעון בן לקיש היה רגיל לחזור ארבעים פעם על כל דבר שהיה לומד. ואם הוא כך עשה, כל שכן אנחנו..." (ספר משיעורי הראש"ל, חלק ב עמוד שצו. פרשת שלח תשנ"ח. הובא גם בספר משוש תבל, במדבר עמוד קמח).

### להתפלל ולהוריד דמעות

ובפעם אחרת אמר רבינו הראש"ל הגרע"י זצ"ל לבנו הראש"ל הגאון רבי יצחק שליט"א (ראש ישיבת חזון עובדיה): "רגילים לחשוב שיש לי זכרון, האמת שבילדותי לא היה לי זכרון והייתי מוריד דמעות כנחל כדי שה' יחוס עלי ואזכור את למודי". וכך נהג רבינו בילדותו, תוך שהוא עמל בשינון וחזרה תמידית עד לעשרות פעמים לכל מסכת חזר ושנן. וכמו שהעיד רבינו באחת הפעמים: "כשהייתי בחור בישיבה ולמדנו אז מסכת גיטין, למדתי את כל המסכת שישים פעם!" (ספר מלך ביופיו עמוד 125. ועיין בספר הדרן עלך עמוד עז, הובא בספר משוש תבל, דברים עמוד פא ועמוד קלח. וראה שם בחלק שמות עמוד שנה-שנו).

ופעם התייחס מרן הראש"ל זצ"ל בגילוי לב נדיר עד מאז, לזכרון הצילומי שבו ניתן וכך אמר: "אומרים שיש לי זכרון טוב, אבל לא כן הדבר, הכל תוצאה של עמל ושל יגיעה, כל מסכת למדתי עשרות פעמים, על כל שו"ת ישבתי ימים ולילות, שום דבר לא בא מהשרוול!"... (אוצרות סופרים אות ו-ז. הובא

ט. זרע של קיימא - טוב שיביאו איש ואשתו על השולחן בליל שבת קודש תאנה ורמון, שעל פי הסוד הם מסוגלים לזרע של קיימא. יא

י. פרנסה - סגולה שלא יחסרו מזונותיו לעולם, לומר קודם סעודה שלישית של שבת "מזמור לדוד ה' רעי לא אֶחָסֵר וגו'" (תהילים פרק כג), כולו, שלש פעמים. יב

יא. עין הרע - האוכל דגים בסעודה שלישית של שבת, זוכה להיות שמור מעין הרע ומיצר הרע ומכל מיני מזיקים כל ימי השבוע. יג

בנו שכנראה איבד אביו את ראייתו, ורצה להזמין את רופאו.

אמר לו רבי אברהם: "אל תזמין, בא נקיים את דברי הגמרא (מסכת ברכות דף מג עמוד ב) האומרת, שכדי להחזיר את מאור העיניים ישנה מכוס הקידוש בליל שבת קודש, ויש מפרשים שיסתכל בנרות בשעת קידוש, ויש מפרשים שיסתכל על היין. בא ונעשה דבר זה בערב". וכך היה. בליל שבת הזכיר רבי אברהם לבנו להסתכל בנרות וביין, ואחר שטעם מכוס הקידוש, והנה שב מאור עיניו, אמר לבנו: "הנה יש כאן 'חק לישראל', פתח וקרא בו". וראה בספרנו סגולות רבותינו (שער השו"ת מהגר"ח קניבסקי שליט"א, עניני רפואות, אות יב).

יא. כן כתב הגאון רבינו יוסף חיים זצ"ל בספרו כתר מלכות (אות קלח), והביאו הגר"צ מוצפי שליט"א בספר שיבת ציון (חלק א שער ו סעיף לו). ע"ש טעמו ונמוקו.

יב. כן הביא הגר"צ מוצפי שליט"א בספרו שיבת ציון (חלק ב שער יא סעיף כט) מספר פרי עץ חיים בשם רבינו האר"י. ויש בזה סגולות נוספות. ע"ש.

יג. כן הביא הגר"צ מוצפי שליט"א בשם אביו הגה"ק רבי שלמן מוצפי זצ"ל בספר שיבת ציון (חלק א שער ו סעיף כא עמוד רסו). והוסיף שהיה אביו מזור הרבה לאחרים בענין זה. ועיין בספר שולחן המערכת מהגאון רבי יצחק יוסף שליט"א (כרך ב. מערכת ד אות צה עמוד קכו).

מענין לענין באותו ענין. נשאל הגאון רבי יעקב גלינסקי זצ"ל: בענין עין הרע, מה לעשות כדי להנצל מזה. והשיב, בהרבה ספרי תהלים בדף האחרון, כתוב נוסח להוריד עין הרע (ירחון יתד המאיר, אדר א תשע"ד. סימן צו אות ג).

פסיעה גסה הנוטלת אחד מחמש מאות ממאור עיניו של אדם. ע"ש. כיצד יש לנהוג למעשה.

והשיבני תשובה (בכתב יד): הנה המהרי"ל (מנהגים שבת ב) כתב להביט בנרות להחזיר מאור עיניו שנחלש בפסיעה גסה, וכן כתב הרמ"א (סימן רעא סעיף י) והאליה רבה (שם כא). אלא שדעת רש"י (שבת דף קיג עמוד ב) עיקר הרפואה היא שתיית היין, ולהתוספות (פסחים דף ק עמוד א) נתינת היין על גבי עיניו רפואה, וכן כתבו בספר העינים (סימן קמ), ובסדר רע"ג (שבתות) מחזור ויטרי (סימן קו) אבודרהם, ועוד. ודעת רבנו האר"י בשער הכוונות (דע"א ע"ד ועוד) להביט בנרות ואחר כך בכוס, ומשמע מדבריו שכשיכנס לביתו יביט בנרות, וכן שנית בשעת בורא פרי הגפן. וכן מפורש בסידור הרש"ש להביט בנר ובכוס, וכן מבואר בשו"ת רב פעלים (חלק ד אורח חיים סימן כג). וכן נהג מו"ר אבי [הגה"צ המקובל רבי שלמן] זלה"ה להביט בנרות פעם אחת בכניסתו לביתו, ופעם שניה בסיום ברכת בורא פרי הגפן בנרות ובכוס. עכ"ל. וכן הביא הגר"צ מוצפי שליט"א בספרו שיבת ציון (חלק א שער ה סעיף לו) מהכף החיים להגר"ח פלאגי (סימן לו סעיף טל) שהטעימה מהקידוש רפואה היא לעיניים. ע"כ. ועיין עוד מה שכתב בזה הגאון הראש"ל רבי יצחק יוסף שליט"א בספר ילקוט יוסף (מהדורת תשע"ב. שבת כרך א חלק שלישי עמוד תקח).

#### עננים שחורים...

ובספר האיר המזרח הובא (חלק ב פרק טז עמוד קפ): היה זה בשנותיו האחרונות של הגה"צ רבי אברהם הררי רפול זצ"ל, מרבני ישיבת פורת יוסף. יום שישי אחד קרא רבי אברהם לבנו ואמר לו: "מה קרה היום? עננים שחורים כל כך, לא רואים כלום!" הבין



**יב. ברכו - סגולה להאריך באמירת "ברכו את ה' המבורך" במוצאי שבת, להינצל מכל נזק כל השבוע ויצליח בכל מעשה ידיו. יד**

#### סגולת המאריך ב"ברכו" במוצאי שבת

יד. כתב בהלכות גדולות (סימן כז בסוף הלכות ציצית) וזה לשונו: ומבעי ליה לאיניש לאגודי ב'ברוך ה' המבורך' באפוקי שבתא דניתצל מן היזיקא דההיא שבתא". עכ"ל. וכלשון הזה כתבו בסדר רב עמרם גאון (סדר מוצאי שבת) וסידור רש"י (תק"ז) וכן כתב במחזור ויטרי (סימן קמה) ובספר המחכים (מוצאי שבת, שסב). והאור זרוע (ח"ב פט) כתב וזה לשונו: "כתב מורי ה"ר אלעזר מוורמיש במוצאי שבת לאחר שאומרים והוא רחום יכפר עון וגו', ה' הושיעה וגו' ומיד חזן אומר 'ברכו' במשך גדול, מפני שהנשמות חוזרות לגיהנם לאחר מכן, ובעוד שמושך אינם חוזרות, ועוד מפני לוית השבת שצריך ללוות המלך יש למשוך, ועוד מפני איחור להוציא השבת צריך למשוך, כן עושה אני הקטן, וכן שמעתי שר"א בן רבנא משולם הגדול הוא היה חזן והיה מושך ברכו בכל כוחו, וכן נמצא בסדר תפילת רבנא עמרם, במוצאי שבת ימשוך החזן ברכו". עכ"ל. וכדברים האלה כתב הרוקח (פרוש התפילה קה, ערבית מוצ"ש). ומה שכתב שכן עשה רבנו אליעזר ב"ר משולם, הוא ר"א חזן משפירא חברו של הריב"א ותלמיד ר"ת. ועיין עוד במהרי"ל (מנהגים שבת מ). וכלבו (סימן מא).

ומורנו החיד"א בברכי יוסף (סימן רצג אות ב) כתב וזה לשונו: "ראיתי מטהרת יד הקודש מהרח"ו זצ"ל בשם רבינו האי גאון ז"ל שכתב וזה לשונו, "קבלה דמנסי שיש הצלחה כשמושך אדם ומאריך באמרו 'ברוך ה' המבורך' באפוקי שבתא". עכ"ד. ואחר כך מצאתי בהלכות גדולות סוף הלכות ציצית שכתב ומיבעי ליה לאיניש לאגודי ב'ברוך ה' המבורך באפוקי שבתא דניתצל מהזיקא דההיא שבתא, וכן כתב אורחות חיים (דס"ו ע"ג). עכ"ל. וכן כתב רבי משה אזולאי נכד החיד"א (שמע טוב) "מור זקני החיד"א דרכו היה להתפלל ערבית בכל מוצאי שבת קודש בביתו במנין, והיה הוא עצמו החזן כדי להאריך בענית ברכו בניגון וכך היה מנהג מור אביו רבי ישעיה

והוא גם כן אחריו". עכ"ד. והובא בספר שיבת ציון (חלק ב שער יב סעיף י) מהגר"צ מוצפי שליט"א. ובספר ילקוט יוסף (מהדורת תשע"ג. שבת כרך א חלק רביעי סימן רצד סעיף א). ע"ש. וכן כתב הגאון רבי שריה דבליצקי זצ"ל והובא בירחון יתד המאיר (גליון 141. חשון תשע"ד סימן טו). והוסיף שיש להאריך אף בפסוקי "והוא רחום" וכו' שלפני "ברכו". ע"ש. ומבואר שיש להאריך בברכו הראשון שלפני התפילה. וכן השיבני הגר"ח קניבסקי שליט"א בתשובה, והבאנו דבריו בספרנו סגולות רבותינו (בשער השו"ת, עניני לחשים וסגולות בשבת, אות ה).

#### הסגולה ב"ברכו" האחרון

אמנם דעת הגאון רבי מצליח מזוז זצ"ל הי"ד שעיקר הסגולה הוא להאריך בברכו האחרון שאומרים לפני עלינו לשבח. ומנהגו היה לנגן ולהאריך כל-כך עד שהציבור שלא ידעו מסגולה זו היו מגיעים לסוף עלינו לשבח. ואף על פי שמדברי הרמ"א (סימן קלג סעיף א) ועוד ראשונים, מוכח שכוונתם לברכו הראשון, זה דוקא בזמנם שלא היו רגילים לומר ברכו בסוף התפילה, אלא אם כן היו אנשים שאיחרו לתפילה, אבל בזמנינו שנוהגים תמיד לומר ברכו בסוף התפילה [נשכן נכון על פי הקבלה, כמו שכתב הכף החיים שם], יותר נכון להאריך שם. (קצור שולחן ערוך איש מצליח פרק לה סעיף ח). וכן כתב בנו הגאון רבי מאיר מזוז שליט"א, שלדין הספרדים עדיף להאריך בברכו האחרון, שאז נכנסים הרשעים לגיהנם ומאריכים לטובתם כידוע. והובאו דבריו בהערות איש מצליח (סימן קלג סעיף א). וכן בסידור 'איש מצליח' כתבו ענין זה בברכו שבסיום התפילה, לפני עלינו לשבח, וסיימו, ויש נוהגים להאריך גם בברכו הראשון, והמחמיר תבוא עליו ברכה.

וחלק מהדברים הנז' התפרסמו בירחון יתד המאיר (אייר תשע"ד עמוד 49), והעיר על זה הרה"ג יעקב קארפ שליט"א ביתד המאיר (גליון 150 תמוז תשע"ד, סימן קפט אות יד), הנה שמעתי מהג"ר שריה דבליצקי זצ"ל שכל הראשונים שהביאו מנהג זה לא

יג. הצלחה - לכיון באמירת מזמור "שיר למעלות אשא עיני" (תהילים פרק קכא) בסיום תפילת ערבית במוצאי שבת, ואמירתה מסוגלת מאד לשמירה והצלחה לכל השבוע כולו. טו

(סימן קי אות ח). וכן לאומרו בסיום כל תפילה, וכמו שכתבו הרמ"ז והגאון החיד"א בספר ציפורן שמיר (סימן ב אות לא) והבן איש חי (שנה א פרשת וישלח סעיף כג) ובשו"ת רב פעלים (חלק ד, סוד ישרים סימן יט), וכן לאומרו אחר ברכת הלבנה וסגולתו שיצליח כל החודש כמו שכתב השל"ה והזכירוהו האליה רבה (סימן תכו-ד) והמגן אברהם (סימן תכו). וכן בעשרת ימי תשובה עבור כל השנה כמו שכתב במטה אפרים (סימן תרא-ב). ויש לו רמז לאמרו במוצאי שבת ביותר כוונה על פי הקבלה כמו שכתב במגלה עמוקות (פרשת ניצבים) שרומז לשלושים מעלות שבשלוש עולמות, בריאה יצירה עשיה, כל אחד בן עשר מדרגות. ע"כ. וכנודע שהם מתברכים עתה מעולם האצילות מכח קדושת שבת. וכן כתב בפרי עץ חיים (שער חזרת העמידה פ"ז). הובא בספר שיבת ציון (חלק ב שער יב סעיף כב). והוסיף הגר"צ מוצפי שליט"א, שמצא להם מקור מתיקוני הזוהר (תיקון יג דף כז עמוד ב). ועיין עוד בפרי עץ חיים (שער ק"ש שה"מ פ"א) בסוד אמירת מזמור זה בלילה, ומכל הנ"ל תראה שיש בו יותר צורך לתחילת ימי השבוע. ע"כ.

ועוד בענין אמירת המזמור הנ"ל בסיום תפילת ערבית [למנהג קהילות הספרדים], ראה מה שכתב הגר"צ מוצפי שליט"א בספרו ארחות ציון (חלק ג פרק יב סעיף מח). ע"ש. וראיתי בשם רבינו הגה"צ המקובל רבי מרדכי שרעבי זצ"ל שבאמירת מזמור "שיר למעלות אשא עיני" הנאמר לאחר תפילת העמידה של ערבית, טמונה סגולה גדולה להצלחה, לכן ישתדל כל אחד לכונן באמירת המזמור כפי יכולתו (ספר דרך צדיקים, חלק ב עמוד 302). משמע שסגולתו בכל יום ויום. וראה עוד במה שהבאנו בסגולת מזמור זה בספרנו סגולות רבותינו (מערכת אות ז סעיף ב ומערכת אות ש סעיף כג).

נהגו בזמנם כלל בברכו בתרא לאחר התפילה, ואפילו לדין אין חילוק כלל אם יאריכו בברכו קמא או בברכו בתרא, שהרי אין חזרין הנשמות לגיהנם עד שיכלו הציבור תפילת קדושה דסודרא, והיינו עד גמר ברכו בתרא. ולכן בין אם מאריכים בברכו קמא ובין אם מאריכים בברכו בתרא, גורמים שיתארך הזמן שיסיימו הציבור. לכן אי אפשר לומר שהעיקר הוא הברכו בתרא ולא הברכו קמא, שהכל זמן אחד הוא (או שמאריכים בהתחלה או בסוף), ולכן אין לשות מעיקר התקנה המוזכר בראשונים להאריך בברכו קמא. עכ"ד הגר"ש דבליצקי. והוסיף הגר"י קארפ, שהרי הרמ"א בדרכי משה ובהגהת השולחן ערוך (סימן רצג סעיף ג) כתב וזה לשונו, ונוהגים לומר והוא רחום וברכו באריכות נועם כדי להוסיף מחול על הקודש. עכ"ל. ומשמע שגם בוהוא רחום מאריכים ולא רק בברכו, ואין לחלק ביניהם שיאריכו רק בוהוא רחום ולא בברכו קמא, כשעיקר האריכות בוהוא רחום בא מחמת האריכות בברכו. וק"ל.

#### סגולת שיר למעלות

טו. בסדר רב עמרם גאון (סדר מוצאי שבת) כתב שנוהגים בסיום ההבדלה לומר "שיר למעלות אשא עיני" וגו' ועוד פסוקים לשמירה והצלחה. וכן כתב רבינו יצחק אבן גיא ז"ל (הלכות הבדלה עמוד כ), ורש"י בסידורו (סימן תקכג), וכן הוא בטור (אורח חיים סימן רצט), ובתיקוני שבת (מגורי האריז"ל), והביאו האליה רבה (סימן רצה אות ז). גם נודע ברוב תפוצות ישראל שנוהגים לומר בכל לילה בסיום תפילת ערבית מזמור זה, כי נזכר בו שמירה מכל רע ומרוח בלילה וכנזכר בדברי החיד"א ומהר"ח פלאגי ועוד.

#### סגולה לפני יציאה לדרך

גם נודע שאמירת המזמור מסוגלת ליוצא לדרך כמו שכתב בספר צידה לדרך (ד"ט) והביאו האליה רבה

יד. סגולה לזכות בבנים - הבדלה על יין [ולא מיץ ענבים] במוצאי שבת היא סגולה לבנים. טז וכן זימון על כוס יין [ולא מיץ ענבים]. יז

#### הבדלה על יין במוצאי שבת

טז. סיפר רבינו הגר"ח קניבסקי שאחד ביקש ברכה לבנים, אמרתי לו תבדיל על יין כמו שנאמר בגמרא (מסכת שבוועות דף יח עמוד ב): אמר רבי חייא בר אבא אמר רבי יוחנן כל המבדיל על היין במוצאי שבתות הויין ליה בנים זכרים, ולא כתוב מיץ ענבים. הובא בקונ' מנחת תודה (מהדורה שלישית, עמוד עט). וכן שמעתי שיעץ לכמה אנשים בנוכחתי. וכן נשאל הגר"ח בקונ' תא שמע (חלק ח עמוד רלד) מהיכי תיתי לחדש חידוש זה, והלא בכל מקום שכתבו יין, מיץ ענבים בכלל, דינו כיון לכל דבר (זולת מקום שיש טעם מיוחד דבעינן יין בדוקא). והשיב, מדאמרו "כל המבדיל על היין" משמע דיש הידור וקפידא על היין בדוקא, כדי לזכות בסגולה זו, שאם לא כן היה צריך לומר "המבדיל על הכוס", מאחר שבכל מקום מיץ ענבים ויין דינן שווה. אמנם אף אם מוזג את היין בשליש מים, נחשב בכלל "המבדיל על היין". ע"כ. וכן הוא בספר דרך שיחה (חלק ב עמוד שצא). וכן הובא בשמו בספר בזאת יבא אהרן (פסין. עמוד תט). וכן בספר הלכות שבת בשבת (חלק ד עמוד ריז הערה 66).

וכן ראיתי מובא על מרן הגר"ש אלישיב זצ"ל שאף שבקידוש היה מוסיף מיץ ענבים על היין, מכל מקום בהבדלה למרות שהיה שם מיץ ענבים, היה מבדיל רק על היין, ולא היה מוסיף מיץ ענבים כלל. ואפשר דהוא משום דברי הגמרא שבוועות הנז'. והובא בספר משנת איש (חלק א עמוד נב אות מד).

#### לעיתים הסגולה אינה פועלת - מדוע?

ויש להביא כאן מה שכתב הגר"ח קניבסקי בספרו שערי אמונה (מסכת פאה פרק א משנה א עמוד יב), על מה שאמרו חז"ל (מסכת שבוועות שם) כל המבדיל על היין וכו'. וזה לשונו: ראינו הרבה בני אדם שלא חיסרו שום הבדלה ואין להם בנים זכרים, או שאין להם בנים כלל, וכן יש להקשות בשאר שכר המובא בגמרא או עונש, ואנו רואים כמה פעמים שאינו כן? והתשובה לזה בשני אופנים, או שמעשיו מעכבין,

כמו שכתב המשנה ברורה (סימן קנח ס"ק לח) לענין נטילת ידיים. והענין שיש עבירות שמעכבים בנים כגון מה שאמרו בגמרא סנהדרין (דף צב עמוד א) כל המסתכל בערוה קשתו ננערת. ושם (דף פב עמוד א) אם כהן הוא לא יהיה לו בן וכו', ובגמרא יבמות (דף נה עמוד א) אין לו בנים הולך עירי, וכהאי גוונא הרבה. ואם עשה מצוה ששכרה בנים, וכנגדה עבירה שמפסידה בנים, יצא זה בזה וכן כל כהאי גוונא.

ועוד יש תשובה, שאם אחד אין לו בנים אין מנכין מעוונותיו, דמי יימר שמגיע לו בנים, אבל אם עשה מצוה שהבטיחוהו חז"ל בנים עבור זה, נמצא אם אין לו בנים מנכין לו עבור זה מעוונותיו, והרי זה כאילו נתנו לו בנים ונטלוהו ממנו, ואם כן נקרא שבאמת היו לו בנים וכן כהאי גוונא.

וכן לענין עונש, שמי שאינו עני אינן נחשב שמכין ממצותיו, אבל אם עשה עבירה שמגיע לו עניות עבור זה ואינו עני, מנכין לו מזכותיו, וכן כהאי גוונא. ובאמת שתי התשובות דבר אחד הוא ודו"ק.

גם לפעמים הקדוש ברוך הוא יודע שאם יתנו לו בנים או עשירות אין זה טוב עבורו אלא רע, ולכן אין נותנין לו וכמו שכתב רש"י (במלכים א פרק ח פסוק מג), וכל דעביד רחמנא לטב עביד. עכ"ל השער אמונה.

וכן סיפר הגר"ח: שמעתי שגאון אחד הפציר וביקש מאד מ"החפץ חיים" שיברכו על זרע של קיימא, ולא רצה ליתן לו כי מי יודע אם הוא טוב, ובכל זאת הפציר בו שוב ובירכו החפץ חיים, ואחר כך סבל מזה... והובא בקונ' ורפא ירפא (פרק ב עמוד מד).

#### סגולת כוס ברכת המזון

יז. הנה בספר באר שבע (פרק ו עמוד מה) הובא, שהגר"ח קניבסקי כיבד אברך אחד ממקורביו בזימון בעת שסעד על שולחנו, וביקש הלה לערב את היין במיץ ענבים. שאלו הגר"ח "וכי אינך רוצה בנים זכרים כנאמר בגמרא מסכת שבוועות (שם) שהמבדיל על היין יהיו לו בנים זכרים?" תמה האברך "והלא כעת אינו הבדלה?" השיבו רבינו "וכי כוס של ברכת

טו. הצלחה - טוב לברך ברכת מאורי האש במוצאי שבת על נר העשוי משעוה הנקראת דונג. והוא מסוגל מאד לשמירה והצלחה. י"ח ולומר את התפילה המופיעה בסידורים "בסימן טוב ובמזל טוב החל עלינו את ששת ימי המעשה" וכו', ובכל פעם יכוין במיוחד באחד מהשערים, ויזכה באותו שבוע להצלחה מיוחדת באותו שער. י"ט [הבאנו את נוסח התפילה לעיל בסדר ההבדלה].

טז. ריח - סגולה לחיזוק חוש הריח, לכבות נר הבדלה העשוי משעוה בשארית היין של ההבדלה במוצאי שבת, ולהריח בו. כ.

יז. אליהו הנביא - סגולה לומר במוצאי שבת מאה ושלושים פעמים "אליהו הנביא זכור טוב", והוא תיקון גדול לנפש האדם ומציל מגהינם, ומכניע כוחות הטומאה, וטוב לזכרון וכל דבריו מצליחים. כא

דרך צדיקים (חלק ב פרק כט עמוד 213) בשם המקובל הגה"צ רבינו מרדכי שרעבי זצ"ל: בכל מוצאי שבת קודש לאחר ההבדלה, יכבו את הנר העשוי משעוה דוקא בשירי כוס היין, ואחר כך יריחו את הנר הכבוי מהיין, וזאת ההרחה סגולתה להחזיר לאדם את מה שמיעט מחוש הריח שלו. ע"ש. וראה בספר סגולות ישראל (מערכת ה אות ב) שהביא מספר זכירה שעל ידי שמריח ריח נר הבדלה (כשהוא של שעוה) ניצול מרוחות רעות. ע"ש. וראה עוד להגר"ב"צ מוצפי בספרו שו"ת מבשרת ציון השלם (חלק ב. סימן סז) בענין כיבוי נר ההבדלה ביין. ע"ש.

ועיין להגאון הראש"ל רבי יצחק יוסף שליט"א בספרו שולחן המערכת (כרך ב. מערכת ה אות צא עמוד שסח) שהביא סגולה לבנים תלמידי חכמים, להריח הדס במוצאי שבת, כמו שכתב המהרש"א. ע"ש. וראה עוד בספרנו סגולות רבותינו (מערכת אות ה סעיף ז).

לומר "אליהו הנביא זכור לטוב" במוצאי שבת

כא. כתב בתוספת שבת שיאמר ק"ל פעמים אליהו הנביא כמנין "אליהו הנביא" עם עשר אותיותיו, והוא סימן להצלחה, ואחר כך יבדיל על הכוס. ע"כ. והביאו האליה רבה (סימן רצה-ז). והזכירו גם במדרש תלפיות. וכן כתב בשו"ת תורה לשמה (סימן תקכג) לומר אותו ק"ל פעמים.

טעם נוסף למספר ק"ל דוקא, כתב במדרש תלפיות (דף קיח ע"ג) כי "אליהו" יש לו ק"ף צירופים, וכן

המזון גרע? ע"כ. וראה מה ששאלנו על זה מהגר"ח בספרנו סגולות רבותינו (שער השו"ת, עניני זרע של קיימא הריון והפלה אות ג). ועיין להגר"ב"צ מוצפי בספר ארחות ציון (חלק ג פרק יא סעיף סה) שהפליג במעלת כוס ברכת המזון. ע"ש.

יח. כן היה מזרו בזה המקובל הגה"ק רבי שלמן מוצפי זצ"ל, והובא בספר שיבת ציון (חלק ב שער יב סעיף לז). ועיין במה שכתב בזה ידידי הרה"ג מרדכי חיים בגליון פנינים (שנה ד תשע"א. גליון מח-מט). וראה בספרנו סגולות רבותינו (מערכת אות ר אות ג).

יט. אברך הגיע לפני הגה"צ רבי יעקב אדלשטיין זצ"ל וביקש ברכה להצלחה. הגר"י הורה לו לומר במוצאי שבת את תפילת "רבון העולמים" שמפורט בו כל השערים [בסידורי נוסח הספרדים, התפילה מתחילה ב"אלוקינו ואלוקי אבותינו, בסימן טוב וכו'"].

והוסיף, שבכל שבוע כשיאמר את השערים, ירגיש בשער אחד הרגשה מיוחדת, ויכוין במיוחד בשער זה. ויזכה לראות באתו שבוע הצלחה מיוחדת באותו שער (קוני' בסוד קדושים עמוד 15, הובא בקובץ גליונות ר"ה תשע"ח).

הרחת נר ההבדלה

כ. כשמגיע אדם לגיל העצה [חמישים שנה], אזי חוש הריח שבו מתמעט, סגולה בדוקה לשמור על תיפקודו התקין היא לעשות את התקנה הבאה שהובאה בספר

יח. מוצאי שבת - סגולה להצלחה וישועה בכל אשר יחפוץ, לשורר במוצאי שבת פיוטים שונים בשמחה. כב

יט. ישועה ורחמים - סגולה להיוושע, לקיים במוצאי שבת קודש סעודת מלוה מלכה עם נטילת ידיים, ואחר הסעודה להדליק נרות לעילוי נשמת רבי ישראל בעל שם טוב הקדוש, רבי אלימלך מליז'נסק בעל ה"נועם אלימלך", ורבינו יעקב בן רבי מסעוד אבוחצירא זצוק"ל. אחר כך לתרום שמן למאור לעילוי נשמת רבי מאיר בעל הנס, ולבקש בקשה אחת בלבד. העושה כן מובטח לו שתמלא בקשתו, ויפקד בדבר ישועה ורחמים. כג

כ. שמחה - סגולה שלא תהיה לאדם עצבות ויהיה תמיד שש ושמח, שיאכל סעודה רביעית במוצאי שבת. כד

והנפש (חלק ב סימן רסט אות לו). ע"ש. ועיין בספר זכר עשה על עניני זכרון ושכחה (פרק ח סעיף קצט).

#### פיוטים במוצאי שבת

כב. כן הובא בשם המקובל הגה"ק רבי סלמן מוצפי זצ"ל בספר שיבת ציון (חלק ב שער יב סעיף מו), וכן נהג הוא בכל מוצאי שבת לישב בשמחה רבה ובפנים מאירות ושר בערגה ובהתלהבות, ואמר שהוא בדוק ומנוסה. ע"ש. ועיין באליה רבה שכתב שהמדקדקים אומרים פזמונים ושירים כאשר הם מצויים אצלנו. והובא במשנה ברורה (סימן רצה ס"ק ז).

כג. כן הובא בשם הגה"ק רבינו ישראל אבוחצירא זצ"ל ה'בבא סאלי', בספר 'פניני דברי יאשיהו' (אשדוד תשס"ח. עמוד רנט) מאת נכדו רבי יאשיהו יוסף פינטו שליט"א. ע"כ.

#### סגולת החמין במוצאי שבת

כד. כן הביא מרן הראש"ל הגרע"י זצ"ל בספרו חזון עובדיה (שבת חלק ב. עמוד תמז) שמה שאמרו בגמרא שבת (ק"ט עמוד ב) חמין מוצאי שבת מלוגמא, ופירש רש"י לשתות ולרחוץ. וכתב בארחות חיים החדש (סימן ש אות ב) בשם הרה"ק ר' משולם זוסיא מאניפולי, שהרפואה היא שלא תהיה לו עצבות ויהיה תמיד שש ושמח. רמז לדבר "הרפא לשבועי ל"ב ומחפש לעצבותם" (תהילים פרק קמז פסוק ג), מחב"ש ראשי תיבות חמין במוצאי שבת מלוגמא. וכן כתב בספר אמרי שפר, ובספר רבבות אפרים (חלק ה

"הנביא" הוסף עליהם עשר אותיותיהם הרי ק"ל. וכן כתב כף החיים פלאגי" (סימן לא סעיף כג) והחיד"א במורה באצבע (אות קסג). ועיין בספר ילקוט יוסף (מהדורת תשע"ג). שבת כרך א חלק רביעי סימן רצו עמוד תשעו).

ובשו"ת תורה לשמה שם כתב להקפיד לומר תיבות "זכור לטוב", והטעם כי מספר "אליהו הנביא זכור לטוב" עולה בגמטריה ארבע מאות, ועל ידי כך מכניע ת' כוחות הסטרא אחרא, כמו שכתוב (פרשת וישלח) והנה עשו בא וארבע מאות איש עמו, וכיון שהם מתעוררים בצאת שבת קודש צריך להזכירו כדי להכניעם. גם כשתחבר אות ה' של הנביא עם אליהו יהיה א-ל הוי"ה", ואותיות נביא בגמטריה הוי"ה במילוי ס"ג ותכוין "אל הוי"ה" גימטריה "אוכל", ועל ידי כך יתברך הבית ומזונו. והתיבה "זכור" גמטריה הוי"ה במספר ע"ב ואקי"ק במספר קס"א. ואותיות "לטוב" כמספר הוי"ה אקי"ק, בסוד ערוב עבודך לטוב. עכת"ד. וכן כתב בספר בן איש חי (שנה ב פרשת ויצא סעיף כה). ועיין בספר חמדת ימים (חלק א דף קו עמוד ב) שכתב לאמרו ק"ך פעמים. ועוד לענין סגולת אמירתו עיין בלבוש (סימן רצט) ובסידור הגאון יעב"ץ. והובא בספר שיבת ציון (חלק ב שער יב סעיף כד). ע"ש.

וראה בטור (אורח חיים סוף סימן רצט) שכתב סגולה לזכרון באמירת כל הפסוקים שמוזכר בהם אליהו הנביא במוצאי שבת. והובא בספר שמירת הגוף

**כא. רפואה - סגולה לרפואה לאכול במוצאי שבת פת חמה או לשתות משקה חם, או להתרחץ במים חמים. כה**

**כב. לידה קלה - אשה שאוכלת סעודה רביעית [סעודת מלוה מלכה] במוצאי שבת, סגולה שתלד בקלות. וכן סעודה זו מצילה מחיבוט הקבר, ושלא יצטרך לשתות תרופות מרות בחייו. כו**

שליט"א בקיום סגולה זו (עניני רפואה אות כ-כז), ובמה שכתבנו שם בהערות.

#### סגולות סעודת מלוה מלכה

כו. בספר דברי יצחק הובא בשם רבינו הקדוש רבי אלימלך מליזנסק זצ"ל שסגולה לנשים שלא יתקשו בלידתן, שיאכלו בכל מוצאי שבת איזה דבר לשם סעודת מלוה מלכה, ואף כי יאמרו בפיהן בפה מלא לשם מצות מלוה מלכה, ועל ידי זה ילדו בנקל. והובא בספר סגולות ישראל (מערכת מ אות מא). וכן הוא בכף החיים (סימן ש ס"ק ד). וכן הביא מרן הראש"ל הגר"ע יוסף זצ"ל בספרו שו"ת יביע אומר (חלק י אורח חיים סימן לג. סוף ד"ה ולענין הנשים) מספר טעמי המנהגים (בעניני שבת דף סג עמוד ב) [בספר טעמי המנהגים שבידי הוא בעמוד תקסח] בשם הרה"ק רבי אלימלך מליזנסק הנ"ל. ע"ש. וכן כתב בספרו חזון עובדיה (שבת חלק ב עמוד תמה).

וכן כתב הגר"צ מוצפי בספר שיבת ציון (חלק ב שער יב סעיף ג), והוסיף שסעודה זו מצילה מחיבוט הקבר, ושלא יצטרך לשתות תרופות מרות בחייו. ע"ש. וכן הובא בספר ישועות מרדכי מהראש"ל הגר"ר מרדכי אליהו זצ"ל (עמוד 58), שיש ענין גדול בסעודה זו לשמירה על ההריון ועל היולדת.

#### הסגולה פועלת למקפידים לקיימה בקביעות

ובספר טובך יביעו (חלק א עמוד נא) סיפר הגאון רבי יצחק זילברשטיין: אחד מחשובי המתפללים בבית מדרשינו שהיה בבית החולים עם רעייתו שנכנסה ללידה. והנה חלפו כבר שעות ארוכות ועדיין לא נתבשר האיש בבשורה טובה. בתוך כך הגיע אברך נוסף שלחש למיודענו: "עכשיו תיראה איך הלידה שלנו תעבור בסיעתא דשמיא במהירות ובקלות".

האברך סיפר שרעייתו מקפידה לאכול סעודת מלוה מלכה כל מוצאי שבת קודש, וכדאיים הם

סימן רצה). ע"ש. וכתב עוד שטוב שיאמר גם כן בפיו "חמין במוצאי שבת מלוגמא". ע"כ. והובא גם בספר סגולות ישראל (מערכת ע אות מ). ועיין בספר שיבת ציון (חלק ב שער יב סעיף נ), ובמה שכתבנו בספרנו סגולות רבותינו (מערכת אות ל סעיף ו). לך נא ראה.

#### סגולות המוזכרות בגמרא

ובספר דרך שיחה (חלק א עמוד נו) הובא מהגאון רבי חיים קניבסקי שליט"א, לענין מה שכתב הגאון רבי עקיבא איגר (יורה דעה סימן שלו סעיף א) בשם מהרי"ל, שאין לעשות היום סגולות ורפואות שנוכרו בגמרא, כי יש הבדל בין רפואה, עליה מדבר המהרי"ל שאין ידוע בדיוק כיצד עושין אותה ונשתנו הטבעים, לבין סגולות, שזה אפשר לעשות. ונשאל שם הגר"ח ששם כתוב שחזן מדבר - אחד לומר "חד חד נחית בלע בלע נחית חד חד" למי שנתקע לו עצם בגרון (האמור במסכת שבת דף סז עמוד א) שזה בדוק ומנוסה, ואף שזה סגולה, משמע שסגולה אחרת אין לעשות.

והשיב הגר"ח, שגם בסגולות יש חילוק, הרי עניין של מלוגמא במוצאי שבת זהו משום שעל ידי זה מכבד את השבת, ובזה הוי סגולה שלכן יתרפא, אם כן יש לזה מהלך טבעי ומובן, כל כהאי גוונא שייך גם בזמנינו. ע"כ. וכן הוא בקונ' ורפא ירפא (פרק א עמוד לז). ועיין בספר חשוקי חמד להגר"י זילברשטיין (על מסכת סוכה. עמוד שצ), ובספר הליכות שלמה (תפילה. פרק ב סעיף כב ובהערות שם).

#### שמחה בעבודת ה'

כה. מקור הסגולה בגמרא שבת (דף קיט עמוד ב) חמין (לשתות ולרחוץ. רש"י) במוצאי שבת מלוגמא, פת חמה במוצאי שבת מלוגמא. וראה בספרנו סגולות רבותינו, כמה שאלות ששאלנו מהגר"ח קניבסקי

כג. גזירות - לקבל את השבת מוקדם היא סגולה גדולה וברכה, שבכחה לבטל כל הגזירות. כי ולרפואה שלימה. כח

סבל. צרות רבות סבל מילדיו, חלקם נפטרו ואחרים חלו במחלות קשות. משקבל על עצמו הוא ובני ביתו לקבל את השבת חצי שעה קודם הזמן כעצת הרב, נושע מכל צרותיו... (ספר 'רבי שמואל שפירא'). וראה גם בהערה הבאה.

העצה של רבינו החפץ חיים - לקבל שבת מוקדם כח. סיפר הגאון רבי שמחה קפלן זצ"ל רבה של צפת, מעשה מדהים ששמע בימי בחורו, בהיותו בחור בשיבת מיר בחו"ל: בשנות לימודי בשיבה התאכסנתי אצל משפחה בעיירה שם, ולמשפחה זו היה בן יחיד בשם בערליה [דב].

באחד מימי השישי, כאשר קמתי ממטתי ללכת לשיבה ראיתי את בעל הבית מתכונן לצאת לשוק העיירה למסחר. שוק העיירה היה יריד מרכזי לכל העיירות מסביב. בדרכו לצאת, שומע אני איך בעלת הבית אומרת לבעלה פעם ופעמיים "היום ערב שבת ותחזור מוקדם". אימרה זו היתה די מובנת לי.

הלכתי לשיבה ללמוד וחזרתי לאכסניה בצהרים, אחר תפילת המנחה, והנה מוצא אני את בעלת הבית עומדת בחלון ומשקיפה בצורה לחוצה ועצבנית. פחדתי לנפשי מי יודע מה קרה, והנני שומע איך שפולטת מפיה ואומרת: עוד מעט שבת - עוד מעט שבת.

נדהמתי ותמהתי, אמרתי לה: הרי עוד היום גדול וכמה שעות שלימות עד כניסת השבת, ומה לך דואגת ונלחצת כבר מעכשיו? כששמעה בעלת הבית את תמייתי, אמרה לי: בא ואספר לך מתולדות חיינו ותבין פשר הדבר.

שנים רבות היינו נשואים אני ובעלי ולא זכינו להפקד בבנים, ובעזרת ה' יתברך לאחר שנות סבל ועגמת נפש זכינו לבן זכר, אך לדאבונינו לא התפתח כראוי רח"ל ורבות סבלנו בגידולו. ביקרנו עמו אצל רופא העיירה, ואבחנתו הדאיגה אותנו באומרו, שכנראה זו בעיית מום בלב, ולו אין אפשרות להועיל כלום. בוילנא יש רופא גדול, כך הוא אמר, פנו אליו אולי הוא יוכל לעזור לכם.

גדולי ישראל שהסגולה שהביאו בספריהם אכן תועיל ותפעל את פעולתה. ואכן, ממשיך בן שיחנו, לא עברו יותר מעשר דקות והאברך שהגיע זה עתה נתבשר על לידת בנו, בשעה טובה ומוצלחת.

סגולה זו אינה פועלת מן הסתם, אלא אם כן מקפידים לקיימה בקביעות. ואגב, הסגולה מופיעה בספר תורת היולדת (פרק לט סעיף יט. עמוד רנב), ובהערות בשולי הדף הביא בשם ה"שערי תשובה", שמי שאינו יכול לאכול בעצמו, יטרח להכין סעודה זו לאחרים, או שילמד דינים ומאמרים השייכים למלווה מלכה.

תשובה זו השיב הרב לאשה שהקפידה לאכול סעודת מלווה מלכה, אך דווקא במוצאי שבת, לפני שהספיקה לאכול, תקפוה צירי לידה ונאלצה ליסוע ואז כבר אסור לה לאכול מאום. הרב יעץ לבני הבית שהיולדת תכין את הסעודה לבעלה ויחשב כאילו אכלה בעצמה. ע"כ. וראה בספרנו סגולות רבותינו (שער השו"ת מהגר"ח קניבסקי שליט"א, עניני זרע של קיימא הריון והפלה, אות מג).

#### לקבל שבת מוקדם

כז. בעיר לייקווד שבארצות הברית אירעו אסונות רבים. יעץ להם מרן הגאון רבי אהרן יהודה לייב שטיינמן זצ"ל לקבל את השבת מוקדם, "השבת היא מקור הברכה ובכחה לבטל את כל הגזירות" (עלון לקראת שבת לכו ונלכה).

כן מובא על הגאון רבי משה שמואל שפירא זצ"ל ראש ישיבת באר יעקב, שרבות היה מעורר ומייעץ, כי כל הזהיר לקבל את השבת חצי שעה לפני הזמן, יזכה לישועות גדולות שלא כדרך הטבע, ורבים הם העובדות מכך.

היתה אשה אשר סבלה נוראות, והרב ביקשה: "הבטחי לי שמכאן ואילך תקפיד לקבל שבת לפני הזמן כל ימי חיך ותראי ברכות וישועות גדולות!". וכך הוה.

עוד הובא שאחד משכני הרב זצ"ל היה איש למוד

תהיה כבר מפת שולחן של שבת פרוסה, ופמוטי הנרות סדורים על השולחן, ומזמן הדלקת הנרות לא לעשות שום מלאכה, ויהי מה!"

הדברים יצאו מפי הצדיק הקדוש, וקבלה נחושה גמלתי תיכף בליבי בתוך כדי דיבור, לא לשנות כלום מדבריו. אמרתי לעצמי, שאם היה גוזר עלי הצדיק לצום שנתיים ללא הרף, גם זאת הייתי מקבלת ומבצעת.

מיד בהגיענו לביתנו שבמיר כבר חל שיפור ניכר בילדנו, וקימעא קימעא החל לאכול יותר ויותר ולהתפתח בצורה רגילה כשאר ילדי גילו, ללא שום הבדל. כמובן שביקרנו אצל רופא העיירה שלנו ששלח אותנו בשעתו לוילנא, והוא השתומם למראה עיניו. לא יכול היה להבליג על תמנהונו והוציא מכיסו סכום כסף ניכבד שניסע לרופא גדול, ויאמר מה מצבו של הילד, אם לא טעות כוזבת התרחשה כאן.

כשהגענו לוילנא לרופא הגדול, אמר לנו הרופא: "הלצון אתם חומדים לי? זה ילד אחר - קבע בפסקנות - ולא אותו ילד שבדקתי לפני תקופה קצרה".

"בן יחיד הוא לנו ולואי שזכינו לעוד בנים..." השבנו.

אמר לנו הרופא: "האם הייתם בוינא?" (היה שם מרכז רפואי עולמי). אמרנו לו: "גם לא שם". אלא איפה???

"הלכנו לחפץ חיים והוא יעץ לנו את עצתו..."

אמר לנו הרופא: "אנחנו הרופאים יש בדינו לתקן את הקיים, לב פגום מנסים אנו לתקנו. החפץ חיים יכול לברוא "יש מאין", עכשיו יכול אני לספר לכם: הלב של בנכם היה אכול לגמרי במצב של "אין"..."

נו... אומרת בעלת הבית, עכשיו הנך מבין מדוע כה עצבנית אנכי שבעלי עדיין לא הגיע... סיימה האשה את סיפורה באוזני הרב קפלן. והובא בספר מאיר עיני ישראל (חלק ג עמוד 558-561). וראה שם עוד עובדות ממרן החפץ חיים בסגולת הקפדת שמירת שבת וכו'. ע"ש.

נסענו אליו בפעם הראשונה, ולא קבלנו ממנו עדיין מידע ברור אודות מצב בננו. אך בפעם השניה שבאנו אליו אמר לנו בצורה פסקנית וחד משמעית: "לילד הזה אין סיכוי לחיות יותר מכמה שנים, חבל לכם להשליך ממון לחנם, חזרו לביתכם והשלימו עם המציאות".

שבוירים ורצוצים יצאנו מבית הרופא. לא ידענו לאן פנינו מועדות לאחר שמיעת דברי יאוש הללו. בקושי הגענו לאכסניה שבוילנא, ושם פרצתי אני האמא בבכי תמרורים ומאנתי להנחם. שובתי האכסניה כששמעו על צרתינו אמרו לנו, הנה אתם נוסעים חזרה למיר, בדרך כדאי לכם להכנס לראדין, שם מתגורר הצדיק הקדוש ה"חפץ חיים", פנו אליו ובוודאי תוושעו.

זיק של תקוה נופח באפינו. מיד נסענו לראדין ואיתרנו בזריזות את ביתו של החפץ חיים, אך מה דוה לבנו בשומענו שאין מכניסים לביתו אנשים, כי מצבו חלוש ביותר ואין באפשרותו לקבל קהל. נשארנו קפואים על מקומינו. ועכשיו מה עושים?!

בעוד אנו עומדים תוהים, ולפתע - סייעתא דשמיא! רואים אנו את בעל נכדתו של החפץ חיים, אברך צעיר, שזה לא מכבר למד בשיבת מיר והיה מתגורר בביתנו. והנה "שלח לחמך על פני המים כי ברוב הימים תמצאנו".... מיד הכניס אותנו לחדר סבו, הגאון הצדיק החפץ חיים, שישב אז על כסאו וספר נביא עזרא בידו.

ישבנו וסיפרנו לו את כל השתלשלות חיינו, וצרת בננו העומדת כעת על הפרק. אומר לנו החפץ חיים: "מה ביכולתי לעזור, כסף אין לי ומה עוד אוכל לעזור לכם?"...

שוב פרצתי אני האמא בבכי תמרורים ודמעות שליש זלגו מעיני. נכדו הנ"ל שהכניס אותנו אליו הוסיף ואמר לסבו "והרי זה בן יחיד!!!"

קרא לי החפץ חיים זצ"ל בלשון חיבה ואמר: "טאכטערל (בתי), קבלי עליך שתקדימי לקבל את שבת מלכתא".

שאלתי: מה היא ההגדרה להקדים לקבל את השבת? ענה לי החפץ חיים: "ביום שישי בחצות



כד. זכרון ללימוד התורה - חזרה על הלימוד וכן שמירת שבת הם סגולה לזכרון הלימוד. כט

כה. עסק - סגולה להצליח בעסק, להתחזק בשמירת השבת. ל

כו. ישועות גדולות - על ידי זהירות מרובה בקדושת השבת, יכולים להגיע לידי ישועות גדולות. לא

#### שמירת שבת כהלכה סגולה לזכרון הלימוד

כט. לא פעם נשאל רבנו הגר"ח קניבסקי שליט"א על ידי בחורי ישיבה צעירים, בני עליה, איזה סגולה או מה הדרך בכדי לזכור את הלימוד? ותמיד רבנו שליט"א משיב את אותה תשובה: "לחזור! הרבה פעמים!"

אך פעם אחת השיב רבנו שליט"א לאחד ששאל 'איך זוכרים?' - "תשמור שבת כהלכתה!"

ומשנשאל רבנו מדוע אמר ששמירת שבת היא סגולה לזכור את לימוד התורה, השיב: שמסבא אמר כך, מכיון שזה הוא המצווה הראשונה בתורה (עלון ארחות ישר, גליון מס' 1 עמוד 8).

ל. כן ייעץ הגאון רבי יעקב אדלשטיין זצ"ל לאשה שהיה לה עסק של שמלות כלה, והעסק לא מצליח, שתתחזק בשמירת השבת (קונ' בסוד קדושים עמוד 10, הובא בקובץ גליונות ר"ה תשע"ח).

#### שמירת שבת סגולה לישועות

לא. כן כתה הגה"צ הרב חיים רבי שליט"א בספר הנהגות לשבת קודש (חלק ב) וז"ל: כשמברכים את החולה בשבת, אומרים עליו "שבת היא מלזעוק ורפואה קרובה לבוא" (שבת דף יב ע"א). כלומר, מחמת קדושת השבת לא לזעוק, והרפואה תגיע. והמפרשים למדו מכאן גם להיפך, שבכדי שתהיה רפואה שלימה יש להיזהר שהשבת לא תזעק לה' שמחללים אותה, ואז הרפואה קרובה. נמצא שהשבת יכולה להציל, וכלשון הגמרא (שם) "יכולה היא שתרדם".

וכן אצל אדם הראשון, השבת הצילה אותו, שאמרה וביקשה מה' יתברך שמחמת כבוד השבת שהגיעה לא ימות, ובזכות זה ניצל ממות (ביביע אומר שם), ושר לה' את הפסוק "מזמור שיר ליום השבת"

#### (תהילים צב, א).

ופלא גדול על אותם שחושבים שהבעיות בבית בגלל הכתובה שאינה בסדר, או השם שקראו לו בזמן הלידה, או מספר הבית ברחוב, ועוד כאלה הבלים, ולא מעוררים אותם על שמירת שבת.

ורבי אלעזר בן עזריה נענש על שלא מיחה בשכנתו בגלל קדושת השבת (שבת נד ע"ב). ונראה שלפעמים צריך לעשות לכבוד שבת "מסירות נפש" מעל הטבע, מעל השכל, ואז מגיעים לדרגה גבוהה וזוכים גם לישועה מעל הטבע.

וכמו שסיפרו על זמן השואה, מלחמת העולם, רחמנא ליצלין. שהיו כאלה בסכנת מוות ממש כל רגע, והרב שלהם הציע לעשות מסירות נפש ממש, כמעט עד מוות, ולשמור מצוות ולהקפיד בכשרות ולא לאכול דברים אסורים, אף שזה ספק פקוח נפש ומעיקר הדין מותר, ולהמשיך לסבול. ומאחר שעשו כן מעל כוחות הטבע, גם ה' יתברך עשה להם ישועה וניצלו בני אותה קהלה קדושה מהמוות.

וידוע פירוש הזוהר הקדוש (תיקוני זוהר דף כז, א) על הגמרא (ברכות ו ע"ב) "אגרא דכלה דוחקא", כלומר גלות של ערב רב שדוחקים את ישראל ממהרת את הגאולה, ע"ש. דוגמא של מסירות נפש בשבת, גם כשהוא בחולשה גדולה לא מוותר על שלוש סעודות בשבת. וכן כשמוכן לוותר על שינה ביום שבת קודש ועוסק בתורה בשקידה עצומה. וכן כשעושה תענית דבור בשבת קודש ואפילו ברמז קל לא משתמש, וכולו קודש לתורה ויראת שמים. וכן כשהכין הפרשה היטב לקרא בשבת קודש, בשבת חתן וכיוצא בזה, וכדי למנוע מחלוקת בבית הכנסת מוותר ויושב כמו כולם, ואחרים מנהלים את התפילה וספר תורה. וזה מסירות נפש לוותר ולשמור על כבוד שבת קודש וקידוש השם. וכן אם יש לו טרדות גדולות ובעיות

**כז. זרע של קיימא - סגולה מיוחדת לפתיחת שערים לתפילות לזרע של קיימא, שיקבל על עצמו להמנע מדיבורי חול ביום שבת. לב**

**כח. כתמים בעור - לכתם בעור כתוצאה מבעיות בכלי הדם, למרוח יין משאריות ההבדלה, ולומר שיהיה לרפואה. לג**

זצ"ל ראש ישיבת 'תורה אור', שבשבת עצמה לא הוציא מפיו דברי חול. הוא החל בהנהגה זו בערך בגיל שלושים. היה זה כשאחת מבנותיו חלתה, רבנו קיבל אז על עצמו כמה הנהגות לרפואתה, ביניהם תענית דיבור בשבת (ובנוסף, שלא ליטול ידיים רק בסעודת מצוה, ועוד).

הוא הקפיד על הנהגה זו ולא דיבר דברי חול, וכאשר שאלוהו בעניני חול ענה בלשון הפסוק: "מזמור שיר ליום השבת"... כאשר נצרך לומר דבר מה היה אומר בלשון פסוק. בשבת אחת ליווהו אברך לקידוש שערך אחד האברכים לרגל הולדת בתו, רבנו לא מצא את הבית ורמו לבן לוותו שישאל מישוהו את הכתובת באמרו: "שאל אביך ויגדך זקנך ויאמרו לך" (ספר מגדלתו ומרומתו).

לג. כן הורה הגה"צ רבי יעקב אדלשטיין זצ"ל (קונ') בסוד קדושים עמוד 6, הובא בקובץ גליונות ר"ה תשע"ח).

#### סגולת שאריות יין ההבדלה

המקור לסגולה בשאריות ההבדלה, בפרקי דברי אליעזר (פרק כ) רבי אליעזר אומר לאחר ששתה אדם כוס של הבדלה מצוה להטיל מעט מים בכוס של הבדלה ושותהו. ע"כ. וכתב שם הרמד"ל היינו ששוטף שיורי טיפות יין שבכוס במים ושותהו כדי לחבב את המצוות, ומה שישאר בכוס מן המים מעבירו על גבי עיניו משום שאמרו רז"ל (גמרא סוכה דף לח ע"א) שיירי מצוה מעכבים את הפורעניות. ע"כ. וכ"כ בשו"ת רב נטרונאי גאון ז"ל (או"ח סימן צ) וז"ל "ולאטיל מים בכוס של הבדלה לאחר ששותהו כך אנו רגילים לעשות, וכך שמענו מרבותינו שמצוה לעשות כך. כלומר שיירי מצוה מעכבין את הפורעניות, ומה שנשתייר מן המים אנו מטילים על ידינו ומעבירין על פנינו כדי לחבב את המצוה". עכ"ל. וכ"כ רב עמרם גאון (סדר מוצאי שבת) שכן

קשות, ועם כל זה שמח בשבת קודש, בתפילה ובלימוד התורה ובשירי שבת, והישועה בדרך. "בשבת ויום טוב אל תדברו כלל מדברים שאינם נצרכים מאד. וגם בדברים הנצרכים למאד, תקצרו מאד, כי קדושת שבת גדולה מאד. ובקושי התירו לומר שלום בשבת. ראה בדבור אחד כמה החמירו. ותכבד את השבת מאד, כאשר היה לפני, ואל תצמצם כלל, כי כל מזונותיו של אדם קצובים לו חוץ מהוצאות שבת ויום טוב" (אגרת הגר"א זיע"א).

#### לא לדבר דברים בטלים בשבת

לב. מעשה בזוג שהיו נשואים 18 שנה ולא נפקדו. ביום מן הימים עלה הבעל אל הגאון רבי חיים פינשטיין שליט"א ראש ישיבת 'עטרת שלמה', ושאל בבכי ובתחנונים מה עליו לעשות כדי להוושע?

ראש הישיבה השיב לו, שיש סגולה מיוחדת לפתיחת שערי שמים לתפילות, והיא, לקבל על עצמו שלא לדבר דברים בטלים ביום שבת.

הגר"ח הסמיך על כך את הפסוק (ישעיה פרק נח פסוק יג): "אם תִּשָּׁב מִשְׁבַּת רְגֶלְךָ עֲשׂוֹת חֲפָצֶיךָ בְּיוֹם קִדְּשִׁי וְקִרְאָתָהּ לִשְׁבַּת עֲנֵג לְקִדּוֹשׁ ה' מְכַבֵּד וְכֹבֵדָתוֹ מַעֲשׂוֹת דְּרָכֶיךָ מִמִּצְוֹת חֲפָצֶיךָ וְדַבַּר דְּכָר", וביאר, שחז"ל דורשים מפסוק זה שאסור לדבר דברים שאינם-צריכים בשבת (עיין בגמרא שבת דף קיג סוף ע"א). ובהמשך הפסוקים שם (פרק נט פסוק א) נאמר: "הֵן לֹא קִצְרָה יָד ה' מִהוֹשִׁיעַ וְלֹא כָבְדָה אֲזָנוֹ מִשְׁמֹעַ". על כן, אמר הגר"ח לאב, אם תקיים את הפסוק הראשון, ותמנע מלדבר דברים בטלים בשבת, תזכה שיתקיים בך גם הפסוק הסמוך.

בני הזוג קיימו את הדבר בהידור, וזכו, לאחר מעט יתר משנה, להיפקד בתאומים! (קול ברמה, גליון 326, שבט תשע"ט, עמוד 29).

#### מנהגו של הגר"ח פ' שיינברג זצ"ל

וכן מובא שנהג הגאון רבי חיים פנחס שיינברג

כט. כאב ראש - רפואה לכאב ראש, למרוח יין משאירות ההבדלה על מקום הכאב. ל' משפט - סגולה לשמירה ולחן ולחסד להצליח במשפט, או לעמוד בפני שר, לומר [במוצאי שבת] פרשת וישלח מתחילתה (בראשית פרק לב פסוק ג), עד "במאה קשיטה" (פרק לג פסוק יט). לה

לא. זרע של קיימא - ללמוד חמש דקות בכל יום הלכות שבת, ובזכות זה יתקיים 'השומר שבת הבן עם הבת'. לו

אחד, שהרצאה לדבר בפני מלך או שלטון, יקרא פרשה ראשונה מפרשת "וישלח" מתחילה עד "שם המקום סוכות" וכו' ויצליח. וסיים הגר"י שאלתיאל, שלפי זה יש סגולה לקרוא פרשת "וישלח" בכל שעה שיצטרך לדבר עם השלטון, ולא דוקא בליל מוצאי שבת. ע"כ. וצריך עיון.

לו. כן הורה הגה"צ רבי יעקב אדלשטיין זצ"ל (קונ' בסוד קדושים עמוד 21, הובא שם). ונהבאנו את כל הפיוט לעיל.

לימוד הלכות שבת ושמירתה - מקור הברכה

מענין לענין, נוסף מעשה עם מרן הגאון רבי אהרן יהודי לייב שטיינמן זצ"ל, וסגולת לימוד הלכות שבת ושמירתה:

ביתו של הנגיד ר' שמעון גליק שבארצות הברית לבש חג. השמחה שרויה במעונו. מרן ראש הישיבה הגר"א שטיינמן מתארח בבית זה בעת שהותו בארה"ב. זכות עצומה היא לזכות לארח בין כותלי הבית את מרן הגר"א.

'מדוע שלא יזכו הסובבים ליהנות מהשפעתו וברכתו?' מהרהר ר' שמעון. באחת נודדות מחשבותיו אל אחד ממכריו, יהודי שאינו שומר תורה ומצוות, ושרוי בצרה גדולה. ר' שמעון שאל את רבינו אם אפשרי הדבר שיזמן את מכרו לביתו, כדי שרבינו ישוחח עימו.

אולם רבינו בענוותנותו נענה ואמר: "אם יהודי בצרה אלך אני לביתו, ונשוחח איתו שם".

רבינו הגיע לבית המכר, ובאחת פרצו המילים את מחסום הכאב: "אמנם אינני שומר תורה ומצוות, התוודה היהודי, אולם להתפתחויות כאלו לא שיערתי, בתי עומדת להינשא לגוי, וחיי אינם חיים בשל כך.

שמע מרבותיו לעשות. וכ"כ בשו"ת הגאונים (מוספיה סימן ח) בשם רב האי גאון ז"ל. וכ"כ רש"י בסידורו (סימן תקלד) ותלמידו רבנו שמחה ז"ל במחזור ויטרי (סימן קג). וכ"כ הגאון החיד"א בספרו ברכי יוסף (סימן רצו-ב). והובא בספר שיבת ציון (חלק ב שער יב סעיף מג). וראה מה שכתב בזה בספר ילקוט יוסף (שבת א-ד סימן רצו סעיף כט עמוד תתכ-תתכב).

לד. כן הורה הגה"צ רבי יעקב אדלשטיין זצ"ל (קונ' בסוד קדושים עמוד 8, הובא שם).

כאב ראש בכל מוצאי שבת

ולאברך שהתלונן בפני הגר"י אדלשטיין זצ"ל, על כאב ראש התוקפים אותו בכל מוצאי שבת, הורה הרב ללמוד הלכות שבת עם משפחתו בכל שבת, ונרפא לו (שם עמוד 9).

סגולה לשמירה ולעמוד בפני שר

לה. כן כתב הגאון רבי בן ציון מוצפי שליט"א בספרו שיבת ציון (חלק ב שער יב סעיף נא) בשם מדרש תלפיות (דף קיח עמוד ג). וכן כתב הגאון רבי חיים פלאג'י בספר כף החיים (סימן לא סעיף נא). ושכן הוא היה נוהג. וסיים שלא יעשה כן אלא רק כשהדבר נחוץ מאוד באותו שבוע. ע"כ.

אמנם ראיתי בספר ילקוט מעם לועז (בראשית חלק ב. פרשת וישלח עמוד תרג) שנוהגים לקרוא פרק ראשון של פרשת "וישלח" בכל מוצאי שבת אחרי ההבדלה כיון שיש בו סגולה גדולה, שהקורא בה יש לו חן בעיני הבריות. ובפרט מי שעומד לצאת למסע בדרך הים או בדרך היבשה, תועיל לו להנצל מאויביו. ע"כ. ובספר יוסף אברהם להגאון רבי יוסף שאלתיאל זצ"ל מסלונקי (הנד"מ). בראשית. פרשת וישלח עמוד קעב) הביא מהרב בעל ספר סולת בלולה בשם מקובל

**לב. שידוך - סגולה לחפץ למצוא את זיווגו, ללמוד מסכת שבת, לי וכן ילמד בכל יום הלכות שבת. לה ושהאמא תבקש עליו בשעת הדלקת נרות שבת, ולומר 'שבת**

הברכות והשפע לעולמות העליונים והתחתונים והיא משפיעה מזון לכל יום מימי השבוע. והביא את דברי הזוהר הקדוש (נח עה ע"ב) שכתב וז"ל: אבל לא אתפתח לאתזנא עלמא מקודשא, בר ביומא דשבתא וביומא דחדשא. וכולהו יומין כולהו אתדבקן ביומא דשבתא ואתזנו מתמן. ע"כ. וכן להלן (בשלח סג ע"ב) איתא וז"ל: א"ר יהודה בכל יומא ויומא מתברך עלמא מההוא יומא עילאה יומא שביעאה, ומתברכאן כל שיתא יומין כל חד וחד בלחודי, וכל יומא יהיב ביומא דייליה מההוא ברכה דקביל מההוא יומא עילאה, ועל דא אמר משה איש אל יותר ממנו עד בוקר, מאי טעמא? בגין דלא יהיב ולא יוויף יומא דא לחבריה. ע"כ. עוד הביא מספר הבהיר (בזוה"ק ח"א השמטות רסה, סימן מ) "יש לך להקב"ה צדיק אחד בעולם וחביב לו, מפני שמקיים כל העולם כולו, והוא יסודו והוא מכלכלו ומצמיחו ומגדלו ומשמחו, אהוב וחביב למעלה, נורא ואדיר למטה, מתוקן ומקובל למעלה, מתוקן ומקובל למטה, והוא יסוד הנפשות כולם, אמרת שמיני ואמרת יסוד הנפשות כולם, והא כתיב וביום השביעי שבת וינפש? אין, שביעי הוי, אלא משום דמכריע ביניהו, ויש אינון תלת לרע ותלת לעיל והוא דאכרע ביניהו". ע"כ לעניננו.

ועל פי זה כתב רבנו האר"י בשער הכוונות (ד"ס ע"ג) שצריך להמשיך תוספת קדושת שבת לכל ימי השבוע עד שבת הבאה, כי ביום א' נשאת תוספת קדושת הנשמה, וביום ב' תוספת קדושת הרוח, וביום ג' תוספת קדושת הנפש. ומיום ד' ואילך צריך לכוין שיהיה ראוי ומוכן לקבל תוספת נפש משבת, הבאה וביום ה' תוספת רוח, וביום ו' תוספת נשמה. ע"כ. ועיין עוד בשער הפסוקים (פרשת אמור) ובפרי עץ חיים (שער השבת פכ"ד). ועיין עוד באורך בסוד זה ששבת היא מרכז הימים וכולם ניוונים ממנה, במה שכתב הרמ"ע מפאנו (מאמר שבתות השם ח"א), וכ"כ הרב ראשית חכמה (שער הקדושה פ"ג), ומהר"א אזולאי בחסד לאברהם (מעין ב נהר סח), ושערי הלשם (ח"א סימן יח אות פב), ומאור עיניים (פרשת ויקהל), ובשפת אמת (פרשת כי תשא), ועוד רבים. וכן

ניסיתי להניא אותה מהחלטתה, ניסיתי לדבר על ליבה שלא תבגוד בעמה, שלא תרחיק לכת עד כדי כך. ניסיתי בכה ובכה בכל דרך אפשרית, אולם היא עומדת בשלה. רבי", סיים היהודי נואשות, "מה אעשה?!"

רבינו השיבו תשובה קצרה ונחרצת, ובמילים ספורות נתן לו דרך פעולה ממוקדת: "תתחיל לשמור שבת - ואז הכל יסתדר, מהיום תלמד הלכות שבת מתוך הספר קיצור הלכות שבת, למד על מנת לקיים, וכך הכל יסתדר!"

היהודי הקשיב מחריש ומשתאה, מה אפשר לעשות, אם זו העצה, הוא יבצע אותה בקפידה. הוא אמנם לא בדיוק מבין את הקשר, אבל הוא זוכה לשבת לפני רב ישיש שנאמנים דבריו - הוא ינסה!

מאותו יום ואילך החל היהודי ללמוד הלכות שבת. שבעה ימים הוא לומד, ובשבת הוא מקיים. חלפו ימים ספורים, והנה יצא החתן הגוי לרכיבה על אופניו. תוך כרי רכיבה מואצת ארע דבר פלא: האופניים גלשו אל הנהר הסמוך, והגוי טבע ומת.

אם היוודע הבשורה באו לרבינו להודיעו את אשר ארע. כיצד לקח ראש הישיבה אחריות שהענין יסודר על ידי לימוד הלכה ושמירת שבת? שאלו הכל בפליאה.

האם אני ברכתי שהענין יסודר? התפלא רבינו, והלא השבת ברכה - "כי היא מקור הברכה!"

לז. כן הורה הגה"צ רבי יעקב אדלשטיין זצ"ל (קונ' בסוד קדושים עמוד 32, הובא שם).

לח. כן הורה הגה"צ רבי יעקב אדלשטיין זצ"ל (קונ' בסוד קדושים עמוד 21, הובא שם). ובפעם אחרת הוסיף שילמד האב עם ילדיו, אפילו בטלפון כמו שכתבו 'השומר שבת הבן עם הבת' (שם עמוד 32).

#### שבת מקור הברכות

ובאמת שהשבת כי מקור כל הברכות, כמו שכתב הגר"צ מוצפי שליט"א בספר שיבת ציון (חלק א שער א סעיף מט) בשנת קורש היא שורש ומקור כל

שלום' לפני שבת. לט ולכבוד את השבת ולומר בפה "לכבוד שבת קודש". מ

ע"א) גבי שמאי מצא בהמה נאה הימנה, אומר זו לכבוד שבת. ע"כ. וכן יש קצת ראייה ממעשה דרשב"י (גמרא שבת דף לג ע"ב) גבי ההוא סבא דנקיט תרי מדאני אסא ורהיט בין השמשות, ושאל אותו רשב"י הני למה לך? וא"ל לכבוד שבת. ע"כ. וכן כתב הא"ר (או"ח רנ) שכל מה שיקנה יאמר לכבוד שבת. ועיין בפרי עץ חיים (שער השבת פ"ב). וכן כתב השל"ה (שבת, נר מצוה א) שגם כשקונה באמצע השבוע, זריזים מקדימים, יאמר לכבוד שבת, ואמירה זו פועלת כששומר שבת באמת (שם לא). ועיין בספר ראשית חכמה (שער הקדושה פרק טו).

ובספר קב הישר (פרק פו) כתב, דכשואמרים לכבוד שבת, פותחים מלאכי השרת ואומרים 'אשרי העם שככה לו'. ע"כ. וכן כתב המקובל רבנו יעקב צמח ז"ל, שטוב לאדם שכל צרכי שבת יקנה ביום השישי, וכל מה שיקנה יאמר בפירוש לכבוד שבת. ע"כ. והביא דבריו הגאון החיד"א בספר ברכי יוסף (סימן רנ ב), אלא שהוסיף שאם הוא דבר שלא ימצא ביום ו', יקנה ביום ה'. ע"כ. וראיתי מקובלים בירושלים שנהגו לקנות חלק מהמצרכים מיום ד', מחשש שלא ימצאו ביום ה'. וכן נהג מור אבי [המקובל רבי שלמן מוצפין] ז"ל. ועיין במגן אברהם (שם א). וכתב מחצית השקל, שאמירת לכבוד שבת, תחיל קדושת שבת על אותו דבר, שהדיבור לא דבר ריק הוא. ע"כ. ועיין מעבר יבק (שפ"א פ"ח).

והמקובל רבנו ששון מרדכי זצ"ל בספרו דבר בעתו (ח"א דל"ז ע"ב) כתב וז"ל: הנה קודם שיקנה הדברים לשם שבת, יוציא הדברים מפיו, לומר לשם יחוד קבה"ו וכו', הנה אני קונה זה לשם שבת [ע"כ יאמר], ובכן תתפשט קדושת השבת על הדבר ההוא, ויהיה ריחו נודף כעין רוחני, וזהו שאמר תבלין יש לנו ושבת שמו, והוא ענין מזכרת קדושת המחשבה במאכליו ומשתיו, כמו שכתבו הראשונים. ועוד כדי שיאיר לנר"ן שלו, שהמחשבה שחשב בלבו לקנות לשם שבת לחבר ה' בהשישי, היא כנגד הנשמה, והדיבור שאמר הרי אני קונה זה לשם שבת, ממשיך הרוח, והעשיה כנגד הנפש, נמצא עי"ז מאיר לנר"ן שלו. עכ"ד.

כתב הבן איש חי (שנה ב פרשת לך לך סעיף יב, ובפרשת וירא סעיף ו וכו'). ע"ש.

לט. כן הורה הגה"צ רבי יעקב אדלשטיין זצ"ל (קונ' בסוד קדושים עמוד 32, הובא שם). וראה מה שהבאנו לעיל (סעיף ד) בענין תפילת האמא על בניה וכו', בעת הדלקת הנרות.

מ. כן הורה הגה"צ רבי יעקב אדלשטיין זצ"ל לבחורה שביקשה ברכה לזיווג (קונ' בסוד קדושים עמוד 33, הובא שם).

#### לומר "לכבוד שבת קודש" בהכנות לשבת

המקור לומר על כל דבר שקונה לכבוד שבת, כי זהו לכבוד שבת, הובא בספר שער הכוונות, ומהר"י צמח בהגהותיו (כ"י). והביאווה האחרונים.

ויש להביא מקור לדבר מדברי הגמרא במסכת שבת (דף קיט ע"א) אמר רבי חייא בר אבא: פעם אחת נתארחתי אצל בעל הבית בלודקיא, והביאו לפניו שלחן של זהב, כובדו - משוי ששה עשר בני אדם. ושש עשרה שלשאות של כסף קבועות בו, וקערות וכוסות וקיתוניות וצלוחיות קבועות בו, ועליו כל מיני מאכל וכל מיני מגדים ובשמים, וכשמניחים אותו אומרים (תהלים כד) "לה' הארץ ומלואה". וכשמסלקין אותו אומרים (תהלים קטו) "השמים שמים לה' והארץ נתן לבני אדם". אמרתי לו: בני, במה זכית לכך? אמר לי: קצב הייתי. ומכל בהמה שהיתה נאה אמרתי: זו תהא לשבת. אמרתי לו: אשריך שזכית, וברוך המקום שזיכך לך. ע"כ. וכתב המשנה ברורה (סימן רנ ס"ק ב): וטוב שיאמר על כל דבר שקונה "זהו לכבוד שבת", כי הדיבור פועל הרבה בקדושה.

וכן כתב בספר שיבת ציון (חלק א שער ב סעיף א), טוב מאד שהן האיש הן האשה כשקונים איזה מוצר לכבוד שבת, וכן כשמבשלים או מסדרים הדירה, יאמרו בפיהם "לכבוד שבת". וכשאומר כך, מלאכי השרת אומרים 'אשרי העם שככה לו', וברכה וקדושה חלה ושוורה על אותו עסק וחפץ, ונשמתו תאיר מאוד. והביא שכן כתבו בשם רבנו האר"י בשער הכוונות (דס"א ע"ד), ומקורו מהגמרא מסכת ביצה (דף טז

**לג. סגולות השבת - יש שכתב שהסגולות של סעודות שבת קודש מתקיימות רק במי שאומר דברי תורה ומתקדש מלמטה, ואז מתקדש ויורד שפע מלמעלה. מא**

הקדוש שהובא בספר הנהגות לשבת (ח"א עמוד צו), ע"ש. ומסתברא שגם "ח"י רוטל" המפורסם בל"ג בעומר בציונו של רבי שמעון בר יוחאי הקדוש, הכוונה למי שיש לו יחד עם כך עמל תורה ומצוות.

וכן שינוי השם (גמרא ראש השנה יז ע"א), זה הולך ביחד עם תורה ויראת שמים, אחרת לא יהיה שינוי לטובה בלי קבלות נכונות. כי ביהדות אין תחבולות להצלחה. ועל אחת כמה וכמה קדושת השבת שיש להתעורר בה מאד. ואפס קצתו יש לראות על ידי הספר הקטן הנהגות לשבת קודש. והנה, לדעת הזוהר הקדוש הני"ל, אסור בשבת קודש לשוח שיחה בטילה כמו שיחת חולין. אף שלהלכה נפסק בשלחן ערוך (אורח חיים סימן שז סעיף א) שמותר בשבת קודש לדבר מעט דברים בטלים, עם כל זה בזוהר הקדוש אוסר זאת.

ועיין מלא הרועים (גמרא שבת קיט ע"ב) שביאר כוונת חז"ל הקדושים בגמ' שם: אמר רבי אלעזר מנין שהדיבור כמעשה שנאמר "בדבר ה' שמים נעשו" (תהילים לג-ו). ורש"י לא פירש כלום. ומלא הרועים ביאר שהכוונה על דיבור בשבת קודש שהוא אסור כמו מעשה מלאכה ממש, מאחר שמלאכה אסורה כי ה' יתברך שבת בשביעי, ומלאכה של ה' יתברך נעשתה על ידי דיבור בלבד, נמצא שהדיבור כמעשה. ולכן בזוהר הקדוש מחמיר בדיבור מאוד. ואין זה דומה לדבר שאינו מתכוון, וכן למלאכה שאינה צריכה לגופה שמותר באופנים שונים, כי שם זה בלי כוונה. אבל כשזה דיבור בכוונה, זה כמו מעשה וחמור יותר.

ומובא בחז"ל (גמרא ברכות ד ע"ב), כל האומר תהלה לדוד בכל יום שלוש פעמים מובטח לו שהוא בן עולם הבא. ובספר בן יהוידע (שם) מובא, שהסגולה הזאת אינה קלה על האדם, כי התועלת שלה תלויה בכוונת הלב, ויצר הרע ניצב לקראתו לבלבלו בכל זה ומתעהו, ע"ש. ומכאן לסגולות בשבת קודש, שעל ידי כח לימוד התורה יכולות סגולות אלו לפעול הרבה. עכ"ד.

ורשכבה"ג רבנו יוסף חיים זיע"א כתב בספרו בניהו (שבת דף קיט ע"א), בענין שאמר קיסר לרבי יהושע בן חנניא, מפני מה תבשיל של שבת ריחו נודף? והשיבו רבי יהושע, תבלין אחד יש לנו ושבת שמו. ופירש מהרי"ח, שהדיבור פועל יותר מהמעשה, כי יוצא מהלב, ולכן הארת קדושת שבת במאכלים נקראת "תבלין" שהוא אותיות "תני לב", שאומרים לאשה בעלת-הבית המבשלת, תני לב לכוין בהם לכבוד שבת, כדי שתחול קדושת שבת על התבשיל. עכ"ד. ועיין עוד בספרו בן איש חי (שנה ב פרשת לך לך סעיף א-ו), ומקור הדברים שאמירת לכבוד שבת היא סוד תבלין ושבת שמה, עיין בספר חמדת ימים (ח"א די"ב ע"א).

#### הסגולות פועלות למקדשים מעשיהם

מא. כן כתב לדון הגה"צ הרב חיים רבי שליט"א בספרו הנהגות לשבת קודש (חלק ב), האם באמת הסגולות המפורסמות ומובאות בספרים כוחם להשפיע גם על מי שלא מקיים מצוות ה' כתקנם, או שאין קשר. ומסתברא שבדאי יש קשר, ולא יעזרו כל הסגולות למחללי שבת קודש ולאותם שאינם שומרים מצוות. ואדרבה, זה מצד יצר הרע שמבלבל אותם שהסגולה עזרה ובקשתם התקיימה ועל ידי זה נשארים בקלקולם ולא משתנים כלל. וזה היפך מהמכוון באמת וכנזכר לעיל.

הגע עצמך, מי שאוכל בשבת קודש שלוש סעודות ואינו שומר שבת כראוי, וכי יתכן שסגולות אלו יועילו לו, אף שבפועל חייב לאכול שלוש סעודות. וזה מתאים לרמב"ן שסיים באיגרת המפורסמת שלו "וכל יום שתקראנה יענוך מן השמים". והכוונה, לאחר שזכה לענוה ולחסידות ויתגבר על הכעס, כעת תועיל לו קריאת האיגרת.

וידוע משלו הנמרץ של המגיד מדובנא על שבת קודש, שאומר כל מה שתעשה "לכבודי" תקבל מנה אחת אפיים. אבל כשאין שמירת שבת כפי הרצוי, אז אין הבטחה שיהיה מצוי. וכן משמע מדברי הזוהר

הגאון משה צבי ברוך בוחבוט שליט"א

רב ואב"ד עיה"ק מבריה

## שליח ציבור המרותק לכסא גלגלים\*

פשיטא דראוי וראוי הוא ואדרבה מצוה מן המוכרח דמלך מלכי המלכים חפץ להשתמש בכלים שבורים ולא כדרך מלך בשר ודם וכדכתיב (תהלים נא. יט) לב נשבר ונדכא אלהים לא תבזה ולא נפסלו במומים אלא כהנים עכ"ל. והביאו הב"ח (או"ח סי' נג). וגם המהרש"ל ביש"ש (פ"ק דחולין סוסי' מח). הביאו וכתב עליו, ואני אבוא אחריו למלא את דבריו דהא אפילו לויים שעבודתם בשיר בשילה ובית עולמים אינם נפסלים אלא בקול<sup>ב</sup>, כל שכן בש"צ שלנו. וגם המג"א (שם סק"ח) הביא דין זה בשמם אלא שהעיר על זה וז"ל: אבל בזוהר (פ' אמור) איתא, דהא דקוב"ה משתמש בכלים שבורים היינו דכא ושפל רוח אבל מי שיש בו מום

שואלים הלכו בי זה כמה פעמים אודות אדם נכה ברגליו ויושב על כסא גלגלים אם רשאי להיות שליח ציבור. בשאלה זו יש לדון בשתי נקודות יסודיות א. האם בעל מום כשר להיות ש"צ, ואם כן, איזה מום פוסל בו. והאם יש חילוק בין ש"צ קבוע לשאינו קבוע. ב. האם רשאי הציבור למחול על כבודם ולהרשות לו לשמש כש"צ עבורם, ועיני לשמיא נטלית לסייעני לאסוקי שמעתתא אליבא דהילכתא, וזה החלי בס"ד.

-א-

תשובה: כתב מהר"ם מרוטנבורג בתשובה (דפוס קרימונה סי' רמט) ששאלת אדם שפגעה בו מדת הדין שנפלו לו זרועותיו אם ראוי להיות שליח ציבור

א. בס"ד, כד ניסן התשע"ו: לסדר: קדושים תהיו.

ב. וכן מבואר להדיא בש"ס חולין (כד.) וכ"פ הרמב"ם (הל' כלי המקדש פ"ג ה"ח). והנה איתא בסוטה (יב:) לגבי משה רבינו; קרי ליה 'ילד' וקרי ליה 'נער', תאנא ילד הוא, וקולו כנער, דברי רבי יהודה. אמר לו רבי נחמיה: אם כן עשיתו למשה רבינו 'בעל מום'. ופירש רש"י: והרי לוי נפסל בקול לעבודת השיר. והר"א מזרחי עה"ת (שמות ב. ו) כתב, ומה שטען רבי נחמיה על דברי רבי יהודה: 'אם כן עשיתו למשה רבינו בעל מום', אינה טענה, מפני שאין הלוי שקולו עבה נפסל לעבודת השיר אלא בהיותו נער, וקולו עבה ומשונה מקול הנערים, אבל אם בהיותו נער היה קולו כשאר כל הנערים, אף על פי שהיה קולו משונה בעת ילדותו, אין בכך כלום. ורבי נחמיה עצמו מודה בזה, רק שחשב, שמאחר שבילדותו היה קולו כקול נער, אין ספק שבעת הנעירות היה קולו עבה ומשונה מקולות שאר הנערים ולכן טען מה שטען ע"ש. ואילולא דברי רש"י אולי היה מקום לפרש 'אם כן עשיתו למשה רבינו בעל מום' ושוב אינו יכול לישב בסנהדרין, דהא תני רב יוסף כשם שב"ד

מנוקים בצדק, כך ב"ד מנוקים מכל מום, שנאמר כולך יפה רעיתי ומום אין בך. וכן פסק הרמב"ם (הל' סנהדרין פ"ב ה"ו) וז"ל: כשם שב"ד מנוקין בצדק כך צריך להיות מנוקים 'מכל' מומי הגוף. וכיון דדרשינן בסנהדרין (לו:) ונשאו איתך – בדומין לך דקאי גם על מומין א"כ י"ל שגם קול משונה הוא מום הפוסל אותו לשמש בסנהדרין, ולזה התכוון רבי נחמיה באומרו 'א"כ עשיתו למשה רבינו בעל מום' ולזה כבר לא יועיל תירוצו של הרא"ם שאין הלוי נפסל בקול עבה אלא בהיותו נער, דהכא הפסול הוא לגבי סנהדרין וכיון שהיה קולו עבה בילדותו הרי שגם בבגרותו היה עבה ומשונה וייפסל מלהיות בסנהדרין. אלא שהדברים המה מחודשים לפסול מי שקולו עבה להיות בסנהדרין. אולם לאחר החיפוש מצאתי בס"ד שכבר קדמני בזאת הג"ר מאיר שמחה הכהן בס' אור שמח (הל' סנהדרין שם) שעמד על דברי הגמרא בסוטה, ולמד מזה שגם מי שקולו עבה יהיה פסול לשמש בסנהדרין וז"ל: דכיון דמשה לוי היה, וא"כ מי שקולו עבה אינו בסנהדרין, דואתך בדומין לך גם על זה קאי, ומכש"כ נשיא שהוא תחת משה רבינו, כמו שכ' הרמב"ם (פרק א' הלכה ג) ודאי פסול אם קולו עבה. ולפי"ז מובנים דברי ר' חייא לר"ש ברבי אלמלא לוי אתה פסול לדוכן דעבי קליך (מגילה כד:) דהיו מסופקים מי יהיה נשיא, אם ר"ג הבכור או ר"ש דממלא מקומו וכדאיתא בכתובות (קג:) וא"ל שאם היה לוי הרי שהיה פסול לדוכן, וא"כ פסול לנשיאות, ולא כיוון ר"ח לקנתר לר"ש ברבי דהיה רבו והוי קאים מקמיה כמש"כ פ"ק דקדושין (לג.) יעו"ש. ודברים אלו הם חידוש גדול לדינא.

אולם מצאתי בשו"ת חת"ס (אהע"ז ח"ב סי' צג) שעמד על המבואר בדרכי משה (סי' קל אות יח), וכן בסדר הגט של הד"מ בשם מהרי"ל, שלא הניח לחתום לאחר מעדי הגט כשהיה בעל מום, כי אמר שאין בע"מ כדאי להתיר אשת איש לעלמא ע"ש. וקבע דין זה ברמ"א (סי' קל ובסי' קנד בסה"ג), וכתב על זה שעשו רבנן האי מילתא בלא טעמא, ושאל לחכמים ואין פותר, וביאר הדברים מסבא עפ"י מאי דאיתא ביבמות (קכב:) דעדי נשים כדיני נפשות דמי, והרי בב"ד של דיני נפשות בעינן כולך יפה רעיתי ומום אין בך, ואם כן הוא הדין בב"ד שמתיר אשת איש לעלמא, דהיינו בסדר גט שלישי, שהוא מהשליח לאשה דהו"ל קיום ובעינן לזה שיהיה בפני שלשה, ומשכך הרי הוא ב"ד הראוי לד"נ (אע"פ ששם צריך כ"ג והכא הוי שלשה, מ"מ כיון שעכשיו בטלו ד"נ סגי בשלשה) וכמו שבדיני נפשות בעינן שלא יהיו בהם מום הכא נמי כו' וצריך לומר דגזר מהרי"ל עדי גט אטו דייני גט, שלא יאמרו התרנו אשת איש ע"י בעל מום, ולא יבחינו בין עדים לדיינים וכו', הכא נמי גזר דייני חליצה אטו דייני גט. והוסיף שם החת"ס, ואמנם בגדר המום נראה פשוט, דכל מום הפוסל לכהן לעבודה, פוסל גם לסנהדרין, ואפשר דחמירי טפי, מדכתיב כולך יפה, משמע אפילו ריבדא דכוסילתא, (עי' סנהדרין צג:). ע"כ תרומת דבריו. ומבואר להדיא שהוא ז"ל תופס בפשיטות שרק מום הפוסל בכהנים הוא הפוסל לדיין היושב בסנהדרין, ובמומי הכהנים המנויים במס' בכורות (פרק שביעי, וברמב"ם הל' ביאת מקדש פ"ו) לא מצאנו שקול עבה חשיב כמום הפוסל לעבודה, וא"כ גם אינו פוסל דיין לשבת בסנהדרין.

אכן מה שסיים החת"ס מש"ס סנהדרין לפסול ריבדא דכוסילתא שלא היה בגופם א"כ משמע שגם מה שאינו פוסל בכהנים פוסל בסנהדרין, כבר העיר על זה בשו"ת הרב"ז שפרן (ח"ב אהע"ז סי' מו) דלפי החת"ס שחידש דלהתיר א"א צריך שיהיו ב"ד הראויים לד"נ, א"כ כל הני אמוראי הנזכרים בשבת (קכט.) דעברו מילתא דהקזה, שמואל ור"י יוחנן ורב נחמן ורב יוסף ורבא, לא היו רשאים א"כ לסדר גט משום שהיו בהם ריבדא דכוסילתא, וראה שם במהרש"ל ובמהרש"א (בחדא"ג לסנהדרין צג:), שפי' שלא היו בהן רושם אפילו כריבדא דכוסילתא, ומעתה י"ל דכל שלאחר הקזה נתרפא ולא נשאר שום רושם, תו לא נחשב מום כלל וכלל. ע"ש. אכן לגבי קול שהוא דבר קבוע לכאורה יש לפסול. ושוב מצאתי בחי' החת"ס (חולין כד.) שכתב וז"ל: ולולי דמסתפינא היינו אומר דנהי דאין קול פוסל בכהנים מ"מ בסנהדרין דכתיב כולך יפה רעיתי ומום אין בך, פוסל שום מום אפי' מומי לויים דהיינו עובי קלא, והיינו דא"ל ר"ח לר"ש ברבי אלמלא לוי אתה פסול אתה מן הדוכן דעבי קלך, איקפד וא"ל לאבוה (מגילה כד:), ולכאורה מאי אכפת ליה בזה הרי לא היה לוי, אלא ע"כ לפוסלו מנשיאות קאמר, והיינו נמי דאמר ר' נחמ"י עשיתו למרע"ה בעל מום והוא היה מופלא שבסנהדרין, וזה דלא כפירש"י



רבנן דאנשי כנה"ג וכו'. וכיון דתפלה במקום קרבן א"כ הש"ץ המקריב את התפילה חשוב ככהן, וכשם שכהן בעל מום פסול להקריב ואם הקריב עבודתו פסולה<sup>ג</sup> הכ"נ יש לפסול בע"מ מלשמש כשליח ציבור. וכיו"ב מצאנו בתשובה שבספר אור זרוע הגדול (ח"א הל' תפילה סי' קיב) לגבי אדם שהרג נפש בשגגה, אם רשאי להיות ש"ץ, וכתב שם להדיא, דהא בכהאי גוונא מצאנו לגבי כהן שהרג את הנפש שנדחה מלהקריב ולעשות עבודה (עי' סנהדרין לו.), ומזה יש ללמוד שאינו יכול להיות ש"ץ, משום דתפילה במקום קרבן וכו' ע"ש, הרי לן להדיא דס"ל להאור"ז דש"ץ דמי לכהן המקריב קרבן, וא"כ לשיטתו י"ל דגם בע"מ אינו רשאי להיות ש"ץ כשם שכהן בע"מ אינו יכול לשמש בעבודת המקדש. וכן דקדק בשו"ת הרב"ז שפרן (חלק או"ח סי' ג) יעו"ש.

הוא פגום ע"ש שהאריך, ולכן כהן פסול לעבודה, וא"כ גם בש"ץ יש להיזהר, ועוד הקריבהו לפחתך עכ"ל. והובא להלכה בס' יד אהרן (סי' נג בהגה"ט). וראה עוד בשו"ת משכנות יעקב (קרלין, חאו"ח סי' ט). ונמצא מעתה שיסוד הדיון והמחלוקת לגבי בעל מום אם כשר לשמש כש"ץ תלוי אם דומה הוא לכהן בעל מום שפסול לעבודה, או שמא דומה הוא ללוי שנפסל רק בקולו.

ולכאורה צודקים מאוד דברי המג"א, דהא איתא בברכות (כו.) דתפילות כנגד תמידין תקנום. וכן פסקו רב האי גאון בתשובה (שערי תשובה סי' נו) והרמב"ם (הל' תפלה פ"א הלכה ה) וראה בכס"מ שם, וכ"פ מרן השו"ע (או"ח סי' צח ס"ד) שהתפלה היא במקום קרבן. וכן דעת הזוה"ק (פ' חיי שרה דקל"ג ע"א) א"ר שמעון תא חזי תפלות כנגד תמידין תקנום

בסוטה הנ"ל דלענין דוכן קאמר ליה. עכ"ל. ותהילות לאל עליון שזכינו לכוון דברינו כמעט אות באות לדברי החת"ס ולפרש דברי רבי נחמיה שלא כפירוש מאורן של ישראל רש"י ז"ל, והדברים מכוונים ג"כ לדברי האור שמח הנז"ל. ועדיין יל"ע לדינא בכל זה.

ג. עיין זבחים (טו.) וברש"י (ד"ה ואם) דיליף לה מקרא דכתיב: ולא יחלל את מקדשי (ויקרא כא. כג). ויל"ע מדברי הש"ס בקידושין דיליף לה מקרא: הנני נותן לו את בריתי שלום – כשהוא שלם ולא כשהוא חסר. ומצאתי בשו"ת הרב"ז (או"ח סי' ג) שתמה כן והצ"ע. ובעיוני בזה מצאתי בדעת זקנים בעלי התוספות (ויקרא כא, יז) שתמהו למה הוצרך הש"ס בקידושין לאתויי מקרא הנני נותן וכו' ולמה לא סגי למילף מקרא: איש אשר בו מום לא יקרב (שם, שם, יז). וכשעיינתי בדברי הגמרא בקידושין ראיתי דהתם מיירי בשוגג, דמקרא ולא יחלל את מקדשי ליכא למילף דאפשר דמיירי בעבד במזיד וכמו שכתב שם רש"י בקידושין (ד"ה ובעל מום). ושור"ר בס' ארץ יהודה על הרמב"ם (הל' ביאת מקדש פ"ו ה"א) ובזה דחה את דברי הדעת זקנים, ויעו"ש שכ' שכן כ' הר"ש (תרומו פ"ח מ"א) ובזה עמד על דברי הכ"מ שצ"י על פסק הרמב"ם את הש"ס בקידושין ולא הביא את הפסוק ולא יחלל את מקדשי. אכן יש להעיר שדעת זקנים הקשה על זה מן הפסוק איש אשר יש בו מום לא יקרב. ובאמת שמצאתי בפיה"מ להרמב"ם (תרומו שם) שלמד מפס' זה שעבודת בעל מום פסולה. אך יעויין שם בהגהות מהר"י לנרא שכתב לתקן: וצ"ל לא יגש כי מום בו ולא יחלל את מקדשי ע"ש.

ומוכח מכאן שהיסוד לדימוי הפוסקים של ש"צ לכהן ולוי מיוסד על ההשוואה שבין תפילה לקרבן וכמאמרם ז"ל תפילות כנגד תמידין תקנום, ברם לא מתקבל על הדעת שהם מושווים לגמרי שהרי כהן בע"מ הוא פסול ויש מומין המחללים את עבודתו וכמבואר ברמב"ם (פ"ו מהל' כלי מקדש ה"א) ד לפי שהוא נחשב כזר שאינו יכול להקריב כפי הנז' בתוס' יומא (כג: ד"ה יש עבודה), וכן לגבי לוי המשורר בבית המקדש נפסל בקולו, שהפסול הוא בעצמותו, ויותר מסתבר שדמיון הש"צ לכהן או לוי מפני שעומדים ומשרתים לפני ה' כל א' בעבודתו, אבל מ"מ ודאי שאי אפשר לומר שהושוו לגמרי לכל דיניהם ה', ומה

ד. ודע שיש חילוק בין אם הם מומין המיוחדים לאדם שאם עבד אע"פ שהוא לוקה לא חילל לבין אם הם שווין לאדם ובהמה שאם עבד הרי שגם עבודתו חילל, עי' רמב"ם (שם ה"ו) ומדבריו משמע שעובר באיסור לאו, וכן דקדק המשל"מ שם. ברם, יש סוברים שאינו עובר אלא בעשה, שכן היא המשמעות: השהו בזרעו של אהרן הוא יעבוד ושאניו שוה לא יעבוד, ולא הבא מכלל עשה – עשה, עי' רש"י בכורות (מג:). והנה בס' פני יוסף עמ"ס בכורות (ס' לב) חקר במאי דקאמר הש"ס מאי איכא בין מומא לשאינו שוה בזרעו של אהרן וכו'. וראה לעיל (בכורות ג:) בפירוש רש"י, דהא דבעינן שוה בזרעו של אהרן, כיון דבעי' שדומה לבני אדם עכ"ל. ויל"ע בזה, האם גדר אינו שוה בזרעו של אהרן הוא מגדרי המומין, או דנימא דאינו שוה בזרעו של אהרן משום שמאוס הדבר שיעבוד עבודה במקדש, וחסר לו בשלימות האדם. והביא כמה ראיות מלשונות הראשונים. דהנה רש"י כאן (בד"ה מאי איכא וכו') כתב: מאי איכא בין כהן הנפסל במום לכהן הנפסל משום שאין שוה בזרעו של אהרן וכו' ע"כ. ומלשוננו משמע שהפסול דאינו שוה בזרעו של אהרן הוא ג"כ פסול מום, אך אינו מום גמור ע"כ. אולם ברש"י לעיל (מג. ד"ה איש) כתב: הא דאין שוה בזרעו של אהרן בלא מומא נמי מיפסיל ע"כ. וראה בתוס' יו"ט (פ"ז מ"א) שהביא את שני דיבורי רש"י אלו אהרדי, ונראה שכוונתו לומר דגדר הפסול הוא שאינו מום גמור המחלל עבודה. וא"כ מבואר לדרכו של רש"י ז"ל להדיא, דאין זה בכלל מום אלא יסוד הדין דכהן העובד בביהמ"ק יהיה שוה בזרעו של אהרן שיהיה דומה לבני אדם, וכשאניו שוה בזרעו של אהרן הדבר מאוס שיעבוד, אבל אינו בגדר מום כלל. וראה שם שדקדק מלשונות רבינו גרשום שאין זה 'פסול' אלא 'שאניו ראוי לעבודה' אבל אינו נחשב כבעל מום גמור המחלל את העבודה. אך מלשון הרמב"ם שכתב: כל מי שיש בו מום מן המומין המיוחדים לאדם ועבד אף על פי שהוא לוקה, לא חילל עבודתו עכ"ל. וממה שלא הזכיר בדבריו מאומה מהך דבעינן שיהא שוה בזרעו של אהרן, אלא כתב בסתם שיש מומין המיוחדים באדם, משמע שדעת הרמב"ם דהפסול של 'אינו שוה בזרעו של אהרן', הוי בגדרי המומין, ולכן הגדירו הרמב"ם פסול מומין המיוחדים באדם ולא רק שאינו שוה בזרעו של אהרן, משום דהוא מום בגדרי המומין אלא שאינו מחלל את העבודה. וראה שם הנ"מ בזה עפ"י מה שהסתפק שם הגרא"ז בס' אבן האזל (הל' ביאת מקדש פ"ו אות ה) לגבי אינו שוה בזרעו של אהרן האם עובר בכניסה למקדש בלא עבודה ומתחייב על כך, דאם הוא בכלל מום הרי שהוא אסור להיכנס גם בלא עבודה (עי' רמב"ם שם פ"ו ה"א, ולדעת הרמב"ם בסה"מ אינו לוקה, ועיין מגילת אסתר שם, ועי' משל"מ פ"ט מהל' ביאת מיקדש, והאחרונים עמדו ופירשו שיטת הרמב"ם ואכמ"ל), ואם אינו בכלל המומין הרי שאינו נאסר כניסה בלא עבודה ע"ש.

ה. והנה כבר דנו הפוסקים אי ש"צ שנשוי ב' נשים כשר להיות ש"צ ביוה"כ, עיין בשו"ת שבות יעקב (ח"א סי' כט), ובשדי חמד (ח"ט מערכת ראש השנה סי' ג אות ו עמ' 106) ובס' תורת חיים סופר (סי' נג ס"ק יג). וראה עוד בשו"ת תורה לשמה (סוסי' שפח) לגבי מי שלא גילח שערו מאיזו סיבה שלא טוב שיהיה ש"צ ביוה"כ ובפרט שאומר סדר העבודה, ונראה שמדמהו לכה"ג (ועי' הל' ביאת מקדש פ"א הי"ז).

להיות ש"צ רק באקראי, והסכים עמו בשו"ת בנין ציון הישנות (סי' ה) ודקדק כן מלשון השו"ע שכתב: סומא יורד לפני התבה' ולא נקט כשאר לשונות בסימן זה שראוי להיות ש"ץ ע"ש. אכן יעויין למרן החיד"א בס' ברכ"י (סי' נג אות ו) ובמחבר"ר (שם אות ו) דמבואר מדבריו שסומא כשר להיות ש"צ כהוראת הרמב"ם הרא"ש ומרן, וכן הוא בארץ מצרים שנהגו שהרבה סומים הם ש"צ בבתי כנסיות אשר שם עכ"ד (ועי' בס' פקודת אלעזר סי' נג ס"א מה שהעיר עליו בזה). ומדבריו משמע דסומא כשר להיות אף ש"צ באופן קבוע<sup>1</sup>, ולפי"ז הדק"ל לשיטת הפוסלים מאי שנא סומא מבעל מום, ומוכרח מכאן שאין לפסול בעל מום מלהיות ש"צ ואפילו באופן קבוע. וכ"כ להדיא הא"ר שבעל מום כשר להיות ש"צ אפי' באופן קבוע ודלא כמהר"י ברונא. וצריך לחלק בין כהן המקריב שאין ראוי להביא דורון אלא בכלי מפואר ולכן נפסל מלהקריב, משא"כ תפלה שהיא תחנונים ידבר רש וכל שכן מי שהוא מנוגע שכשר להיות ש"צ, וכ"כ בשו"ת חיים שלום

שמצאנו שהשוו תפילות לקרבנות ועבודת הכהנים זהו ענין כללי הנוגע לכל אדם וכמבואר בארוכה בדברי הטור (סי' צח) ולאו דוקא לעניין ש"צ, ועניינו הוא שתהיה תפילתו של אדם בכוונה, ויהיו בגדיו נאים כמו שהיו לכהן בשעת העבודה, ומשו"ה הוצרך המג"א למצוא סמך שהוא משום הקריבהו נא לפחתך שהוא עניין שנאמר גם לגבי מומי הכהנים והוא גם עניין כללי בעשיית המצות שצריך שלא יהיה מכוער<sup>2</sup>, וכיו"ב כתב בשו"ת איתן האריה (סי' קיד) יעו"ש.

כמו"כ ציין שם לדברי הבאר היטב (סק"ז) שהביא את דברי הרב אליה רבה (אות יא) שהק' על המג"א מסומא שכשר להיות ש"צ, ואם כדבריו מדוע שו"ט הפוסקים בכשרות הסומא להיות ש"צ מפני שאפשר שהוא פטור מכל המצות לדעת כמה פוסקים, והא בלא"ה יש לפוסלו מצד היותו בעל מום, אלא ודאי שאין בעל מום נפסל מלהיות שליח ציבור יעו"ש. אכן יעויין בשו"ת מהר"י ברונא (סי' כה -כו) שכ' דשאני סומא שכשר

1. עי' סוכה (ג.) וסוטה (יד:) ב"ב (צז:) זבחים (פה.) ועוד. ועיין תפארת ישראל עמ"ס מנחות (בועז פ"י אות ג) שכתב, כי יסוד הדין של הקריבהו וגו' עניינו שלא יביא לגבוה דבר מכוער שמומו ניכר וגלוי, וכשאין חיסרון וכיעור בגוף הדבר ורק אפשר שיביאו דבר יותר מוכחר דרשו מקרא אחרינא כנאמר: ממבחר נדריך יעו"ש. ובאמת שיסוד הדברים מבוארים בתוס' ע"ז (ו. ד"ה תמים) וז"ל: וא"ת גבי קרבן (מנחות ה:) למה אנו מצריכין מן הבקר להוציא טריפה תיפוק ליה מתמים. וי"ל דהתם סברא הוא למדרש תמים ולא בעל מום 'דמגונה לגבוה יותר מטרפות'. תדע דבעל מום מגונה הוא ביותר דכתיב גבי בעלי מומין לגבוה הקריבהו נא לפחתך הירצך 'והיינו טעמא דניכר' אבל טרפות יש שאינו ניכר ע"ש. ולפי"ז גם ש"צ שהוא טריפה ואינו ניכר בו המום יהיה כשר דלא גרע מכהן טריפה שהוא כשר לעבודה וכמבואר בבכורות (מה:), אכן במום גלוי היא פלוגתת הפוסקים וכמו שמתבאר כאן, וכבר עמד בזה בס' פתח הדביר (סי' קצט סוף סק"ט) יעו"ש. וראה עוד להלן (הערה 10).

2. וראה עוד בזה בשו"ת מהרא"ב זה ברבר (או"ח סוסי' ח).

(ח"ב סי' עא ד"ה ואודות, דמ"ד ע"א) ע"ש. ומה שמצאנו שהשוו בין תפלה לקרבנות הוא ענין כללי וכמשנ"ת.

הן אמת שראיתי בשו"ת הרב"ז (שם) שנדחק ליישב את שיטת המג"א מדין סומא עפ"י המבואר בט"ז (או"ח סי' צא) בשם הזוה"ק ואתחנן, דמאן דפקח עיניו בשעת צלותיה מקדים עליה מה"מ ע"ש (וראה עוד באה"ט או"ח סי' צה סק"א בשם שכנה"ג, ובשע"ת שם, ובסי' צו בענין זה). וכיון שכל מתפלל צריך שיהיו עיניו סגורות בשעת תפלה, א"כ גם סומא הוא בכלל זה וצריך בעת תפלתו שיהיו עיניו סגורות וממילא אין מומו ניכר כל כך, ולהכי רשאי להיות ש"ץ, משא"כ שאר מומים הניכרים בגופו דודאי איכא למימר בהם הקריבהו נא לפחתך. ועפ"י יתורצו דברי האור זרוע, דאעפ"י שפסק שאין בעל מום רשאי להיות ש"ץ בע"מ בשאר מומין, מ"מ כתב האו"ז בשם ספר המקצועות שסומא כשר להיות ש"ץ (ועי' ח. וראה עוד בס' ברכ"י (סי' נג אות ז) ובמחבר"ר (שם אות ו), ובמשנ"ב (שם ס"ק מא) בענין זה ואם יש לחלק בין יוה"כ לשאר ימים, ועיין בס' עושה שלום (בחי' עמ"ס מגילה דקל"ג ע"ג) שהעלה שאין להעלותו בימים נוראים אבל כשר הוא בשאר ימים. ובשו"ת עין אליעזר (סי' ג) כ' לפסול ש"ץ סומא בתפלת המוספין מחמת הפסוקים הנאמרים שם, והרי זה דומה לסומא שאינו עולה לתורה מחמת דברים שבכתב וכו' וכמו שפסק מרן (או"ח סי' קלט ס"ד), דמה שהתירו לומר פסוקי תפלת המוספין בע"פ היינו משום שהם שגורים בפיו, ובסומא יש היתר משום עת לעשות לה' וכמבואר בתוס' ב"ק (ג: ד"ה כדמתרגם) אבל בפסוקים שאינם שגורים יש לאסור ע"ש.

שו"ת עמודי אש סי' ב דט"ז ע"ד שעמד בזה), ולפי המבואר ניהא. ובשו"ת ארץ טובה (סי' כה) יצא לחלק בין מחוסר אבר שפסול משום הקריבהו נא לפחתך והוא הדין לנפלו זרועותיו, משא"כ בסומא שלא נחטטה עינו דכשר להיות ש"ץ ע"ש. אבל באמת א"צ לכל הדוחק הזה, דבאמת אין ההשוואה של תפלה לקרבנות מוחלטת וכאמור. וראה עוד בשו"ת חות יאיר (סי' קעו) שכ' לגבי סומא בעין אחת שמעולם לא עלה על דעתו לפוסלו משום שתפלה במקום קרבן, ובס' יד אהרן (שם) תמה עליו דהא אפילו סומא בשתי עיניו כשר לרדת לפני התיבה לדעת רזה"פ, ואפי' לדעת רבינו ירוחם שפסל סומא בשתי עיניו מ"מ בעין א' מודה הוא שכשר וא"כ ודאי אין לדמות תפלה לעבודה ע"ש<sup>ח</sup>, ולכן כל הדיון לגבי סומא דשו"ט הפוסקים לגביו הוא אם נחשב כבר חיובא ויכול לשמש כש"ץ ולא מצד היותו בעל מום<sup>ט</sup>, וזה ברור.

ח. וראה עוד בס' ברכ"י (סי' נג אות ז) ובמחבר"ר (שם אות ו), ובמשנ"ב (שם ס"ק מא) בענין זה ואם יש לחלק בין יוה"כ לשאר ימים, ועיין בס' עושה שלום (בחי' עמ"ס מגילה דקל"ג ע"ג) שהעלה שאין להעלותו בימים נוראים אבל כשר הוא בשאר ימים. ובשו"ת עין אליעזר (סי' ג) כ' לפסול ש"ץ סומא בתפלת המוספין מחמת הפסוקים הנאמרים שם, והרי זה דומה לסומא שאינו עולה לתורה מחמת דברים שבכתב וכו' וכמו שפסק מרן (או"ח סי' קלט ס"ד), דמה שהתירו לומר פסוקי תפלת המוספין בע"פ היינו משום שהם שגורים בפיו, ובסומא יש היתר משום עת לעשות לה' וכמבואר בתוס' ב"ק (ג: ד"ה כדמתרגם) אבל בפסוקים שאינם שגורים יש לאסור ע"ש.

ט. ובאמת שדעת רוב ככל הפוסקים לפסוק כרבנן דר' יהודה שהסומא חייב בכל המצות שבתורה, וכמ"ש הרמב"ן והרשב"א והריטב"א והר"ן בפ"ק דקידושין (לא). וראה עוד בשו"ת הריטב"א (סי' צז), ולרבינו המאירי (ב"ק פז.), ובמרדכי (סוף פ"ב דמגילה). וכן פסק בעל הלכות גדולות (בסוף ב"ק דף צא.). וכן פסקו בספר האשכול (ח"ב סי' כט עמוד פח), והרא"ש בתשובה (כלל ד ס"ס כא), והאור זרוע (ב"ק סי' שלט) בשם רבינו חננאל. וכן דעת הרמב"ם (הל' תפלה פ"ח ה"ב). וכ"כ הגאונים (שערי תשובה סי' קנו וסי' רסז). וכ"כ מרן הבית יוסף (בסי' נג) לגבי סומא שיכול לרדת לפני התיבה. וראה עוד בסוף סי' תעג, שדחה דברי רבנו ירוחם

הכפרה, מפני שהמקריב מתבייש והבושה היא עיקר הכפרה, וחלק שמקריבין על המזבח הוא רק דורון בעלמא לגבוה. ולכן לגבי הקרבה כהן בע"מ פסול משום הקריבהו נא, שאין ראוי להקריב דורון ע"י בעל מום, אמנם, החלק שאוכלים הכהנים, והבעלים מתכפרים באכילה ההיא מכח הבושה מאחר שקרבן שלהם נאכל בין הבריות, וביותר ויותר מתבייש אם כהן בעל מום אוכל קרבנו, ותגדל כפרתו. ומטעם זה, התיר הקדוש ברוך הוא לבעלי מום לאכול בשר קדשים (עי' זבחים טו:), כדי שיהיה לכפרה למקריבים. ומעתה יפה פסק מהרש"ל להכשיר בעל מום להיות שליח ציבור (אלא שהוא ז"ל הוסיף נופך מדיליה על דברי מהר"ם כשהשווה ללוי שאינו נפסל אלא בקולו, אך באמת לפי האמור גם אם הוא דומה לכהן לק"מ). ולפי דרך זו, התפלות במקום קרבן הם (ברכות כו:), והם כקרבן ממש, ובהם תלוי הכפרה בזמן הזה, כנאמר: ונשלמה פרים שפתינו (הושע יד. ג), והוא במקום הכהן המתפלל בעד עם ישראל. וכמו שעיקר הכפרה היה בכהן בעל מום, כך מהראוי שלא להרחיק שליח ציבור כשהוא בעל מום, רק שהוא הגון במעשיו ע"ש.

והגאון בעל איתן האריה ז"ל אחר כתבו זאת הביא את דברי הרב ווי העמודים (שער העבודה פ"ז) שהכשיר בעל מום ואדרבא עיקר חילו הוא מכח השוואת התפלה לקרבנות. ובתחילת דבריו הקדים לתמוה על דברי מהרש"ל להכשיר ש"צ בעל מום והלא קרבנות במקום תמידין וא"כ הש"צ במקום כהן ומדוע ישתנה דינו מכהן וכנ"ל. ותירץ עפ"י המבואר בפסחים (נט:): תניא 'ואכלו אתם אשר כפר בהם' (שמות כט. לג), מלמד שהכהנים אוכלים ובעלים מתכפרים. וביאר רבינו הרמ"א בס' תורת העולה (ח"ב פכ"ה) שהטעם שהכהנים אוכלים ובעלים מתכפרים, מטעם קבלת בושתו, ושקרבנו נאכל בין הבריות, שעל ידו מתבזה. ועל כן באה המצוה לאכול ביום אחד, כדי להמעיט בושתו של המקריב קרבן, מאחר ששב על עקב בושתו, ראוי לרחם עליו, כדי שלא תנעל דלת בפני בעלי תשובה, עיין שם באריכות. ונמצא לפי זה, שהקרבן בא לכפר, כנאמר: 'ונרצה לו לכפר עליו' (ויקרא א. ד), והכפרה תלויה באכילת כהנים, כי על ידי אכילתם מתביישין המקריבין וזהו כפרתו. ע"כ. נמצא, שחלק הקרבן שאוכלין הכהנים זו היא עיקר

וכתב דאנן לא קי"ל כר' יהודה דאמר סומא פטור מכל המצות. ע"ש. ובשו"ת הרדב"ז (ח"ד סי' נט) כתב שלא מצינו חבר לרבינו ירוחם שפסק כר' יהודה. וכל גאוני עולם שאנו סומכים עליהם פסקו שדין הסומא כדין הפקח שחייב בכל המצות. ועי' עוד בבס' לשון למודים (או"ח סי' כג) ובשו"ת הרב"ז (או"ח סי' ג) ובשו"ת יביע אומר (ח"ט חאו"ח סי' פח, ח"י חאו"ח סימן נה). ובס' הלכה ברורה החדש (סי' נג). והנה הגרעק"א (יו"ד סי' א ס"ט) כ' שלדעת ר' יהודה אין הסומא פטור ממצות ל"ת יעו"ש שהביא ראיה לזה. ועי' בזה בס' אמרי בינה (ח"ד, שו"ת סי' ג). וע"ע בשו"ת חינוח דחיי (סי' צב) ובשו"ת תורת חסד (חאו"ח סי' ח) ועוד אחרונים, ואכמ"ל.

ואף שהחזו"י (סי' קעו) דחה ראייה זו שלא מנו שם אלא דברים שיש באדם בלא חסרון גוף, מ"מ אין זה מספיק ליישב דעכ"פ הו"ל להש"ס להשמיענו שהוא פסול ע"ש. וראה בשו"ת חיים של שלום (שם) שכתב בסיכום דבריו שפשטה הוראה להכשיר בעלי מומין וכדעת הפוסקים הנז', יעו"ש. וראה עוד בס' תורת חיים סופר (סי' נג סק"ו).

ומכאן יש להעיר על דברי השיירי כנה"ג (סי' נג הגב"י אות ט) שהעתיק את דברי רש"ל להלכה, ואילו להלן (שם אות יא) כתב בשם מהר"י ברונא בתשובה, דש"צ בעל מום אין נכון למנותו לכתחילה לש"צ קבוע אבל באקראי יכול להיות דלא גרע מסומא, אבל היכא דלא אפשר באחר אין לבטל תפלותיו, ע"כ. והפסקים סותרים זא"ז. וראה להרב שו"ג שם עמד על זה ותירץ, דאפשר שהרש"ל מיירי שנפלו זרועותיו אחר שהיה ש"צ דכיון שעלה שוב לא ירד, ואילו מהרי"ב מיירי בבאים למנותו בתחילה וכמדוייק בלשונו. ברם המעיין בלשון מהרש"ל יווכח דאדרבא מצוה מן המוכחר להשתמש בכלים שבורים כדכתיב לב נשבר וגו' דמשמע שאפילו למנותו

ומדבריו מתבאר דשרי לבעל מום להיות ש"צ ואדרבא יש מעלה בזה וכסברת מהר"ם מרוטנבורג ומהרש"ל. ואילו לדעת המג"א אין להכשיר להיות ש"צ, וראה בשולחן גבוה (סי' נג ס"ק כב) שכתב שנראים דברי המג"א מדברי הרש"ל שאין כבוד לציבור להיות להם ש"צ בעל מום ע"ש. אכן לפי המבואר בשל"ה אדרבא יש מעלה בזה וכמו שנתבאר. ובס' אדני פז (או"ח סי' נג) הביא דברי השל"ה הללו, ונראה שמסכים כן להלכה. וכ"פ בשו"ת חוט השני (סי' עה) דבעל מום כשר להיות ש"צ. וכן דעת הב"ח והפרישה והא"ר. וכן העלה בשו"ת איתן האריה (שם) והביא ראייה מהאמורא לוי בר סיסי שהיה חזן וכמבואר בירושלמי יבמות (פ"ב ה"ו) וכבר נודע דלוי איטלע (נעשה צולע) לאחר שהטיח דברים כפי מעלה וכמבואר בתענית (כה). מגילה כב: (וסוכה נג.), ולא מצינו שנפסל מלהיות ש"צ, ועיין שבת (נט:): דלוי אתא לבבל אחר פטירת רבי (עיין רש"י שם, וכתובות קג:): ובירושלמי תענית (פ"ג ה"ח) מבואר שאף גם אז ירד לוי לפני התיבה. ועוד שלא מצאנו בתענית (טז:): שמנו בעל מום בין הפסולים להיות ש"צ,

י. ובספר דעת תורה (סי' נג) חידש נ"מ לדינא בין שני הטעמים, דלטעם דש"צ דומה לכהן בעל מום ופגום הוא, היכא שנעשה טריפה וכגון שנחתכה רגלו למעלה מן הארכובה ונתרפא, כיון שנעשה לו נס והוא חי, או משום דאית ליה מזלא (עי' רש"י שבת סא: ד"ה מזלי וברך נג: ד"ה מזלי שכ' וז"ל: מלאך שלו ומליץ עליו), א"כ חשיב כאדם גדול שנעשה לו נס וגם לשיטת הזוהר יש להכשירו. ולמג"א צ"ל דמיירי באופן שנפלו לו זרועותיו ולא נעשה טריפה וליכא נס, ולכן פסלו. אבל לטעם השני שכ' המג"א דהקריבהו נא לפחתך יש לפסול גם היכא נעשה לו נס ונתרפא, ומהר"ם מרוטנבורג ורש"ל חולקים עליו בזה. אלא שלא הונח לו בזה דהא גם לפי הטעם שאנו מדמים ש"צ לכהן, הרי כהן בעל מום פסול לעבודה אפילו אם נתרפא ונעשה לו נס יעו"ש.

דרכי מאיר שקראה בטבעון מיושב כדאיתא בירושלמי מגילה (פ"ד הלכה א) ע"ש. וכ"כ הר"ן (דף יא. בדפי רב אלפס) דלכתחילה קאמר.

ושו"ר שכיו"ב ביאר הפני יהושע (מגילה שם) בדברי רש"י, וכתב שם שרש"י הוצרך לפרש כן משום דלכאורה הוי משמע דיושב אינו כשר אלא בדיעבד כדמשמע לשון 'הקורא' וכה"ג דייקנן בכמה דוכתי. ועוד דהו"א דלשון יצאו דקתני בסיפא דאיושב נמי קאי, ויש סברא ג"כ לומר כן דמגילה לכתחילה בעינן מעומד כדס"ד בתלמודא דהירושלמי (שם), מכ"ש למאי דמספקא ליה התם אי הא דבעינן מעומד בקורא בתורה היינו משום כבוד הרבים, וא"כ יש לומר דבמגילה נמי כיון דהש"ן מוציא רבים בעינן מעומד, לכך הוצרך רש"י לפרש דהא ליתא, דודאי יושב כשר אפילו לכתחילה כדמסיק בירושלמי ומייתי מדר"מ שקרא יושב. ולכאורה מסוגיא דתלמודא בסמוך (מגילה כא.) נמי הכי משמע מדקתני בברייתא, מה שאין כן בתורה דבעינן שיקרא מעומד, וא"כ משמע דלכתחילה איירי יעו"ש. ומבואר לפי"ז בדעת רש"י שיכול לקרותה מיושב לכתחילה ואפילו אם הוא בציבור, וכן מוכח מההיא עובדא דר"מ בירושלמי.

אכן דעת רבינו הגדול הרמב"ם (הל' מגילה פ"ב ה"ז) אינה כן, וזה לשונו: קראה עומד או יושב יצא ואפילו בציבור, אבל לא יקרא בצבור יושב לכתחילה מפני כבוד הצבור. ונראה לפי"ז

לכתחילה מותר, ויש לתמוה על השכנה"ג שהביא שני הדינים הללו יחדיו ולא הרהר אחריהם כלום. וצ"ע. ועכ"פ נראה להלכה שמעיקר הדין בעל מום כשר להיות ש"צ וכדעת מהר"ם מרוטנבורג וגדולי הפוסקים שאיתו וכמו שהתבאר לעיל, ובודאי דהיכא שאין להם אחר שמותר להם למנותו אף לדעת מהר"י ברונא ומהר"י מולכו בס' שו"ג, וכ"נ מדברי המשנ"ב (ס"ק יג), ובודאי שאם הוא באקראי לית דין צריך בשש דשרי אף אם יש אחר וכמו שכ' הא"ר.

## ב-

אולם בנידון שלנו שהוא יושב על כיסא גלגלים יש לדון בזה מצד אחר. הנה שנינו (מגילה כא.) הקורא את המגילה עומד ויושב, קראה אחד קראוה שנים יצאו. ופירש"י: עומד ויושב, אם רצה עומד אם רצה יושב. ומשמע מדבריו דאפילו לכתחילה נמי יכול לקרותה מיושב אם רוצה. ואע"פ דקאמר לשון 'יצא' שהוא לשון דיעבד, מ"מ הכא משמע שיוצא לכתחילה. וכן ראיתי בחידושי הרשב"א שכתב כן וז"ל: ואף על גב דקתני יצא אפי' לכתחלה קאמר, ותדע לך דהא קתני קראה אחד קראוה שנים יצאו, וההוא על כרחין לכתחילה הוא דהא קתני בברייתא ובמגילה אפי' עשרה קורין ועשרה מתרגמין, ועוד דהא קתני קראה אחד ובאחד מי יש לך לומר יצא בדיעבד אלא ודאי לכתחלה קאמר. ויעויין ברשב"א שם שהוכיח מעובדא

וּבְעֵינַי בֹּזֵה רֵאִיתִי לְהַגְאוֹן טוֹרֵי אֲבֵן (מגילה כא.) שֶׁהוֹסִיף לְתַמּוּהָ עַל הַרְמִב"ם, שֶׁאֵם כְּדַבְּרֵיו הָאֵם אֲמַרִּינֵן בַּגְמָרָא (מגילה שם) תֵּנָא, מָה שְׁאִין כֵּן בַּתּוֹרָה, מִה"מ, א"ר אֲבָהוּ דֹאמַר קֵרָא וְאַתָּה פֶּה עֲמוּד עֲמָדִי. וְהָרִי קֵרִיאת הַתּוֹרָה בְּצִיבּוֹר קֵאִי שְׁאִין קוֹרִים בְּצִיבּוֹר מִיּוֹשֵׁב וְכַדְפִּירֵשׁ רִש"י, וְא"כ הִשְׁתָּא לְדַעַת הַרְמִב"ם מָה בֵּין קֵרִיאת הַתּוֹרָה לְמַגִּילָה הֵלָא בְּשִׁנְיָהֶם אֵין לְקִרְוֹת לְכַתְחִילָה בְּצִיבּוֹר מִיּוֹשֵׁב וּבִיחִיד שְׂרִי לְקִרְאָה מִיּוֹשֵׁב לְכַתְחִילָה. וְלֹא מִסְתַּבֵּר לְמִימַר כָּלֵל דְּבַתּוֹרָה אֲפִילוּ מִיּוֹשֵׁב לֹא יֵצֵא. וְעַל כִּרְחֹךְ צ"ל דְּבַקֵּרִיאת הַמַּגִּילָה שְׂרִי לְקִרְאָה בְּצִיבּוֹר לְכַתְחִילָה מִיּוֹשֵׁב, וְהָא דְתַנִּי 'הַקֹּרֵא' דֵּהִיא לִישָׁנָא דְּדִיעֵבַד, לֹא דוֹקָא אֵלָא הוּא הָדִין לְכַתְחִילָה וְכו'. ע"ש. וְכִי"ב הָעִיר הַפְּנִי"י הַמּוֹבָא לְעִיל. וּמַעַתָּה דְּבָרֵי הַרְמִב"ם צְרִיכִים בִּיאֹר. וְרֵאִיתִי לְאֶדוֹנֵנוּ הַגַּר"א (ס' תַּרְצ') שֶׁהִרְאָה מְקוֹר לְשִׁטַּת הַרְמִב"ם מִדְּבָרֵי הִירוּשָׁלַיִם (שם) דְּבַעֵי הַתֵּם, מִפְּנֵי מָה הוּא עֲמוּד (בְּקִרְיָאָה בַּתּוֹרָה) מִפְּנֵי כְבוֹדָה אוּ מִפְּנֵי כְבוֹד הַרְבִּים, אִם תֹּאמַר מִפְּנֵי כְבוֹדָה אֲפִילוּ בִּינוּ לְבִינָה (כְּלוֹמַר אֲפִילוּ בִּיחִיד צְרִיךְ לְעֲמוּד), וְאִם תֹּאמַר מִפְּנֵי כְבוֹד הַרְבִּים הִרִי שְׁבִינוּ לְבִין עֲצָמוּ א"צ לְעֲמוּד. וְדָחִי הִירוּשָׁלַיִם, אִם אוֹמַר אֵת כֵּן אֵף הוּא מִתְעַצֵּל וְאֵינוּ קוֹרֵא. כְּלוֹמַר לְעוֹלָם מִפְּנֵי כְבוֹדָה וְאֲפִי"ה בִּיחִיד יִכּוֹל לְקִרְאָה מִיּוֹשֵׁב שֶׁאֵל"כ יֵשׁ לְחוּשׁ לְעֲצָלוֹת וְלֹא יִקְרָא כָּלֵל. וּמִדּוּיָק א"כ מִדְּבָרֵי הִירוּשָׁלַיִם דֵּהִיכָא דֹאֲתִינֵן עֲלָה מִשּׁוּם כְּבוֹד הַצִּיבּוֹר יֵשׁ לְקִרְאָה מִעֲמוּד וְזֶהוּ מְקוֹרוֹ שֶׁל הַרְמִב"ם.

שֶׁהַרְמִב"ם חִלּוֹק עַל הִירוּשָׁלַיִם. וְכֵן נִרְאָה מִדְּבָרֵי הַטּוֹר (או"ח ס' תַּרְצ') וְז"ל: הַקֹּרֵא הַמַּגִּילָה עֲמוּד אוּ יוֹשֵׁב יֵצֵא, מִשְׁמַע בְּדִיעֵבַד אֲבָל לְכַתְחִילָה לֹא יִקְרָא יוֹשֵׁב. וּבִירוּשָׁלַיִם קֹאמַר דֹּאֲפִילוּ לְכַתְחִילָה. וְהַרְמִב"ם ז"ל כָּתַב אֲבָל לֹא יִקְרָא לְכַתְחִילָה יוֹשֵׁב בְּצִיבּוֹר מִפְּנֵי כְבוֹד הַצִּבּוֹר. וְכִבֵּר עֲמָד הַלֶּחֶם מִשְׁנָה עַל דְּבָרֵי הַטּוֹר וְכָתַב שֶׁמִּדְּבָרֵיו נִרְאָה שֶׁהַרְמִב"ם פִּלֵּג עַל הִירוּשָׁלַיִם. אֵךְ בְּאַמַּת י"ל שֶׁהִירוּשָׁלַיִם מִיִּירִי בְּקִרְיָאָה יַחִיד וְאִילוּ הַרְמִב"ם דִּיבֵּר עַל קִרְיָאָה בְּצִיבּוֹר, וְהֵינּוּ טַעְמָא דְּהַרְמִב"ם לְפִי שְׁלִשּׁוֹן הַמִּשְׁנָה מוֹרָה עַל דִּיעֵבַד וְאֵיךְ קֹאמַר הִירוּשָׁלַיִם שֶׁאֲפִילוּ לְכַתְחִילָה, וְלִכֵּן הוֹצֵרֵךְ הַרְמִב"ם לְחִלֵּק שֶׁהַמִּשְׁנָה מִיִּירִי בְּקִרְיָאָה בְּצִיבּוֹר וְלִכֵּן נִקְטָה לְשׁוֹן דִּיעֵבַד וְאִילוּ הִירוּשָׁלַיִם מִיִּירִי בִּיחִיד, וְסִיִּים שֶׁם שְׁאוּלִי זֶה כּוֹנֵנָה הֶרֶב הַמַּגִּיד שְׁצִיִּין לִירוּשָׁלַיִם יַעו"ש. וּבְעֵינֵינוּ שֶׁגָּבּוּ מִמֵּנִי דְּבָרֵי הַלַּח"מ, דֹּא"כ אֵיךְ קֹאמַר הִירוּשָׁלַיִם דְּרַבִּי מֵאִיר קִרְאָה בְּבִבִּית כִּנְסַת דְּטַבְעוֹן מִיּוֹשֵׁב וּמִזֶּה מוֹכַח שֶׁאֲפִילוּ לְכַתְחִילָה שְׂרִי לְקִרְאָה מִיּוֹשֵׁב וְכִמוּ שֶׁהוֹכִיחַ הַרְשֵׁב"א, וְדוּחֵק לֹאמַר שֶׁקִּרְיָאָתוֹ הִתֵּה בִּיחִיד, דְּטַפִּי מִסְתַּבֵּרָא לְמִימַר שֶׁר"מ קִרְאָה שֶׁם בְּצִיבּוֹר. וְצ"ע. וְלִכֵּן נִרְאִים יוֹתֵר דְּבָרֵי הַטּוֹר שֶׁלְּדַעַת הִירוּשָׁלַיִם כֶּשֶׁר לְקִרְוֹתָה לְכַתְחִילָה בְּצִיבּוֹר אֵף מִיּוֹשֵׁב, וְאִילוּ הַרְמִב"ם סְבוֹר שְׁאִין לְקִרְוֹתָה בְּצִיבּוֹר לְכַתְחִילָה מִיּוֹשֵׁב. וְלִפִּי"ז צְרִיךְ תִּלְמוּד מִהִיכֵן שֶׁאֵב הַרְמִב"ם אֵת מְקוֹרוֹ לְהִלְכָה זֶה.



אלא שעדיין יוקשה מאוד על דברי הרמב"ם מדברי הבבלי דא"כ מה בין קריאת התורה למגילה. ומצאתי בפירוש פתח הדביר על בעל העיטור (ח"ב הל' מגילה דק"ג ע"א, אות לט) שהקשה כן יעו"ש.

ונראה לומר שהרמב"ם מפרש את המשנה – הקורא את המגילה עומד ויושב וכו' לא כפירש"י שכתב, אם רצה עומד אם רצה יושב, אלא הכי מפרש לה; ציבור מעומד ויחיד מיושב, וממילא נשמע מזה שאם קראה בציבור מיושב יצא, דלענין דיעבד אין מקום לחלק בין יחיד לציבור. ולפי"ז מה שאמרו בגמרא: תנא מה שאין כן בתורה צריך לפרש אליבא דהרמב"ם שלענין דיעבד הוא, כלומר שאם קרא בתורה בדיעבד מיושב לא יצא, ודלא כהטו"א הנז' לעיל. ובאמת שכן היא שיטת הב"ח (סי' תרצ, והעתיקו השכנה"ג שם) שאם קרא בתורה מיושב לא יצא יד"ח, וביאר שם דמאי דנקט הקורא לשון דיעבד הוא רק לענין מגילה כדי להשמיענו שלגבי קריאת התורה גם בדיעבד אינו יוצא, אבל לגבי קריאת המגילה הנקראת בציבור לכתחילה צריך לקראה מעומד והיינו טעמא דכל שהוא משום כבוד הציבור אין חילוק בין קריאה בתורה למגילה. ושו"ר שכן כתב בחי' השפת אמת (מגילה שם), אלא שהוא ז"ל מיאן בזה וכתב דמסתברא כדעת הטו"א דלענין קריאת התורה מסתברא שיצא בדיעבד יעו"ש.

ובאמת שלא מצאנו ברמב"ם שפסק כהלכה מפורשת את דברי הגמרא במגילה לגבי קריאה בתורה. ויעויין בעין משפט ונר מצוה שעל גיליון הדף במגילה שציין על דברי הש"ס 'מה שאין כן בתורה' לדברי הרמב"ם בהל' תפלה (פי"ב הי"א) שכתב: ואין המתורגמן נשען לא לעמוד ולא לקורה אלא עומד באימה ויראה. וראה בכס"מ שכתב, כי מקורו הוא מהירושלמי (מגילה שם), אך הביא את השגות הרמ"ך שכתב: דכל שכן שהקורא אסור לישען בשעת קריאת התורה. ואכתי לפלא בעיני שלא הביא הרמב"ם את דברי הגמרא מה שאין כן בתורה, ואסמכוה אקרא ואתה פה עמוד עמדי. ועכ"פ מזה משמע לכאורה שהעמידה אינה אלא לכתחילה ולא לעיכובא. ולכן הביא הרמב"ם את ההלכה של הירושלמי שאסור להשען על עמוד וקורה כדי שתהיה נקראת באימה ויראה. ואיך שלא יהיה גם לטעם הירושלמי נראה שבדיעבד אם קרא מיושב יצא. ואכתי צ"ת. ושוב מצאתי בפמ"ג (או"ח סי' קמא משב"ז סק"א) שישב על מדוכה זו והוקשה לו השמטת הרמב"ם לדברי הש"ס במגילה, וכתב שמזה נראה שלדעת הרמב"ם אם קרא בתורה מיושב יצא דאל"כ לא היה משמיט זאת. אלא שהוקשה לו מדברי הרמב"ם מהל' מגילה שהצריך לקראה בציבור מעומד לכתחילה, ולפי"ז מוכרחים אנו לפרש את לשון הבריייתא 'מה שאין כן בתורה' שאם קראה מיושב גם בדיעבד לא יצא, וכ"כ בספרו ראש

ופירש המחציה"ש שלגבי קריאת המגילה כתב רש"י אם רצה עומד אם רצה יושב משמע שגם יושב שרי לכתחילה במגילה, ולהלן על מה שאמרו בגמרא מה שאין כן בתורה פירש: שאין קורין בתורה בציבור מיושב. ולכאורה הוספת תיבת 'בציבור' היא מיותרת דהיכן מצאנו קריאה בתורה שלא בציבור והרי כל קריאה היא בציבור. ונראה שרש"י בא להשמיענו הטעם למה החמירו בקריאה בתורה מפני שקריאתה הוא בציבור ומשום כבוד הציבור יש לקראה בעמידה. ומהאי טעמא סבירא ליה לרמב"ם כשקורא מגילה בציבור צריך שיקראנה בעמידה, ולפי"ז צריך לומר הא דנקטה ברייתא תורה, מילתא פסיקתא נקט, דבתורה לא משכחת מיושב דהא אין קורין בתורה אלא בצבור, מה שאין כן מגלה משכחת מיושב כשקורא ביחיד. וכיון דלרש"י הטעם משום כבוד הציבור, מסתברא דיצא בדיעבד מיושב. ואע"ג דבגמרא שם יליף מקרא דבתורה צריך לקרות בעמידה, דאמר ר' אבהו דכתיב ואתה פה עמוד עמדי וגו', צריך לומר לרש"י דקרא אסמכתא בעלמא הוא יעו"ש. (ולא כמבואר בשו"ת עני בן פחמא סי' ה, סוד"ה והנה דברי, שכ' דהיא דרשה דאורייתא). ולפי דבריו יוצא שגם לדעת הרמב"ם הקורא בתורה מיושב יצא בדיעבד וכדעת רש"י ז"ל, ומאי דנקט הש"ס מה שאין כן בתורה מילתא דפסיקתא נקט לפי שבתורה לא משכח"ל קריאה מיושב. אלא שגם לדבריו יוקשה דא"כ למה לא הביא הרמב"ם בהל' תפלה

יוסף (עמ"ס מגילה שם). ומעתה קשיא ממ"נ, אי ס"ל שהקורא בתורה מיושב לא יצא וכדעת הב"ח הו"ל לאשמועין הכי, ואי ס"ל שיצא בדיעבד א"כ כיצד יפרנס את דברי הש"ס 'מה שאין כן בתורה'. ולאחר כתבי כן מצאתי להגאונים מהרי"ש ומהרמ"ז בספר מגן גיבורים (סי' קמא סק"א) שנבוכו בשיטת הרמב"ם ככל האמור, ויעו"ש מה שכתבו בשם רבינו המאירי.

והרב מגן אברהם (סי' קמא סק"א) הביא את דברי הב"ח בהל' מגילה שכתב שאם קרא בתורה מיושב שלא יצא, וציין שכן משמעות לשון הטור (סי' קמא) שכתב: וצריך לקרות מעומד דתנן הקורא את המגילה יושב יצא משא"כ בתורה. ובמחצית השקל שם פירש דבריו, מדכתב לשון יצא במגילה משמע בדיעבד וכמו שכ' הטור בעצמו להלן (סי' תרצ), וע"ז קאמר הטור משא"כ בתורה דמשמע מזה שאפילו בדיעבד לא יצא. ואף אם ננקוט לענין מגילה דשרי לקראה מיושב לכתחילה מיהו עכ"פ כדי לא לאפוי פלוגתא לגבי קריה"ת נאמר שלגבי קריאת התורה אם קרא מיושב לא יצא. אולם כ' המג"א שמדברי מרן הב"י (סי' קמא) לא משמע כן ממה שהביא את פירש"י במגילה דדוקא לכתחילה קפדינן אבל בדיעבד יצא ע"ש. ומשמע מזה שאם קרא מיושב יצא בדיעבד (וראה שם מה שהביא ראיה מקריאת המלך בעזרה, ועיין בס' מגן גיבורים שם דשו"ט בזה, וע"ע בשו"ת יחיה דעת חזן ח"ג או"ח סי' ח).

משום כבוד הציבור, וזאת מנין לו, והרי ברמב"ם בהל' תפלה הנז"ל לא הזכיר כי אם את ההלכה של הירושלמי שאסור להשען על קורה ועמוד מפני שצריך לעמוד באימה ויראה ולא מפני כבוד הציבור כפי פירוש רש"י, וכמו שהקשנו לעיל. זאת ועוד הרי משכח"ל קריאת התורה שתהא גם ביחיד וכמו שכ' הרמב"ם (הל' תפלה פי"ג ה"ו) שמונה פסוקים שבסוף התורה מותר לקרות אותם בבית הכנסת בפחות מעשרה אע"פ שהכל תורה היא וכו' הואיל ומשמען שהם אחר מיתת משה הרי נשתנו, ולפיכך מותר ליחיד לקרות. ולכאורה נראה שגם על שמונה פסוקים אלו נאמר הדין שאין קורין מיושב, שהרי הרמב"ם כתב רק שמותר ליחיד לקרות אבל לגבי שאר דיני התורה יש גם בקריאת שמונה פסוקים. ולכן נראה לפרש את דברי הגמרא במגילה לדעת הרמב"ם 'תנא, מה שאין כן בתורה' היינו שרק בקריאת המגילה בציבור אין קורין מיושב מפני כבוד הציבור, אבל ביחיד קורא אותה מיושב גם לכתחילה, מה שאין כן בתורה שגם ביחיד אין קורין מיושב, ומשכח"ל בשמונה פסוקים אחרונים של התורה שלדעת הרמב"ם קורין אותם ביחיד, ומיירי שהיו שם עשרה בתחילת הקריאה ויצאו מקצתן שגומרין בפחות מעשרה, וכמו שכ' הרמב"ם (בהל' תפלה פ"ח ה"ו) לגבי כל דבר שבקדושה שאם התחילו בעשרה ויצאו מקצתן אע"פ

את דברי ש"ס במגילה כי אם את דברי הירושלמי.

ובספר מטה יהודה (שם סק"א) כתב דמה שאמרו מה שאין כן בתורה היינו מפני כבוד התורה לא יקרא ואפילו ע"י סמיכה, וכן אם היה זקן או תש כח אינו רשאי לקרות יושב על הכיסא משא"כ במגילה יש להקל ע"כ. (אך בשו"ת בית אביי ח"ד סוסי' נז, הקל לזקן וחולה לקרוא בתורה מיושב כל שאינו קורא בעצמו, ושכן היה מעשה אצל גדול א' בעת שהיה חולה וקרא מיושב עפ"י הוראת גדולי הדור). ולפי"ז יונח במקצת למה לא הזכיר הרמב"ם את ההלכה הנז' בש"ס דילן והביא את דברי הירושלמי, לפי שהם הם הדברים. ועדיין לא נחה דעתי בזה. ועיין להגר"ש רוזובסקי בס' זכרון שמואל (סי' לג, ס"ק א-ב) שגם הוא ז"ל עמד על השמטת הרמב"ם לדברי הש"ס במגילה דילף לה לקריאת התורה מקרא דואתה פה עמוד עמדי וציין רק את דברי הירושלמי, יעו"ש מה שכ' לדרכו בזה.

-ג-

ואנכי הרואה להגר"ב זולטי בס' משנת יעבץ (הל' מגילה סי' עז אות ד) דשו"ט בשיטת הרמב"ם בזה, והביא את דברי המג"א ופירוש הרב מחצית השקל בשיטת הרמב"ם ודחה דבריו משני נימוקים, דנמצא לפי הסברו טעמו של הרמב"ם שקריאת התורה מיושב אסורה

שאינם רשאים יגמרו השאר ע"ש יא, ומ"מ מיושב אינם רשאים לקרותה אע"פ שאין כאן ציבור של עשרה. וזהו שאמרו בגמ' מנה"מ אמר ר' אבהו דאמר קרא ואתה פה עמוד עמדי, והעיר המחצית השקל הנ"ל, הלא שם לא היה ציבור. אכן לפי המבואר ניחא, שהרי גם בקריאת יחיד אסור לקרוא כשהוא יחיד, וזה ברור.

ויסוד הדברים הוא כך, מה שצריך לעמוד בקריאת התורה אין זה מדין כבוד הציבור אלא מדין כבוד התורה, וזו היא יסוד ההלכה המובאת בירושלמי ונפסקה ברמב"ם שאין המתורגמן רשאי להשען וכו' מפני שצריך שיהיה קורא באימה ויראה מפני כבודה של תורה. ולכן גם כשקורא ביחיד הדין כן. ובאמת שכן מפורש בירושלמי הנז"ל שאם הוא מפני כבודה אפילו בינו לבניה<sup>2</sup>. ובזה ניחא מה שהשמיענו הרמב"ם דין מתורגמן ולא השמיענו את דברי הגמרא במגילה לגבי הקורא עצמו, וכבר הרגיש בזה הכ"מ והביא בשם הרמ"ך שדין הקורא נלמד מכ"ש מדין מתורגמן. וכבר תמהנו למה לא הזכיר הרמב"ם להדיא דין זה. אך לפי המבואר ניחא, דהרמב"ם בא להשמיענו דהא דצריך לעמוד הקורא בתורה אין זה

מדיני הקורא בתורה בציבור שצריך לעמוד מפני כבוד הציבור, וכקריאת המגילה שצריך לעמוד בה מפני כבוד הציבור, אלא הוא דין בתורה עצמה כדי שיהא קורא באימה ויראה, ולכן כתב הרמב"ם בדוקא דין מתורגמן שאין זה מדיני קריאת התורה, שהרי קריאת המתורגמן היא קריאה של תורה שבע"פ וכמו שכ' שם הרמב"ם (הי"א) וז"ל: ולא יתרגם מתוך הכתב אלא בע"פ, לפי שהתרגום הוא בכלל תורה שבע"פ ואי אפשר לאומרה מתוך הכתב, ואעפ"כ צריך המתורגמן לעמוד, ומזה מוכח שהוא דין בתורה עצמה שתהא נקראת באימה ויראה, ומשכך כבר לא הוצרך הרמב"ם להזכיר את דברי הש"ס במגילה. ולפי"ז גם אין לנו הכרח לדברי הב"ח שאם קראה מיושב שלא יצא יד"ח, שהרי כל מה שכ' הרמב"ם הוא דין מתורגמן, ופשיטא שאם קרא המתורגמן מיושב שא"צ לחזור ולקרוא, ומדכתב הרמב"ם דין מתורגמן ולא דין הקורא בתורה משמע דחד דינא אית להו ואם קרא מיושב יצא, וא"צ לחזור ולקרות, וכן הוא להדיא במאירי עמ"ס מגילה שלא נאמר קריאה בתורה מעומד כי אם לכתחילה<sup>3</sup>.

יא. וכן נפסק בשו"ע (סי' נה סעיפים ב-ג) וראה במשנ"ב שם כמה פרטים בזה.

יב. וכן נראה שהיא מסקנת הירושלמי שהוא מפני כבוד התורה וכמבואר בפנ"מ ובקה"ע שם, אלא שביחיד ממש לא תקנו מפני חשש עצלות. אכן בס' באר שבע עמ"ס סוטה (מא. ד"ה קורא ויושב), לא משמע כן אלא מסקנת הירושלמי הוא מפני כבוד הציבור. וראה משכ"כ בזה בשו"ת דברי יהושע אהרנברג (ח"ב סי' טו אות ו).

יג. וכן היא הסכמת הפוסקים עיין בס' מאמר מרדכי (סי' קמא סק"א) שכ' שאם היה רואה הב"ח את המאירי לא היה כותב כן. וראה שם שעמד על הנוסחא במשנה במגילה שממנה יתר ופינה לשיטות הפוסקים וכבר העיר בזה המאירי יעו"ש.

ע"כ תמצית דברי הגרב"ז ז"ל. והדברים נכונים מאוד, ובזה התיישרה שיטת הרמב"ם על נכון.

ומכל דברי הפוסקים עד כאן למדנו שעמידת הקורא מגילה היא מפני כבוד הציבור ואינה אלא לכתחילה, ואף הקורא בתורה שגדרה הוא מפני כבוד התורה גם כן אינו אלא לכתחילה, וכן דעת מרן הב"י וכמו שכתב המג"א. אלא דאיכא נ"מ לדינא ביניהם, שלגבי קריאת התורה יש להיזהר מלהשען ולסמוך וכמו שפסק הרמב"ם מפני שצריך שתהיה נקראת באימה ויראה, ואילו לגבי קריאת המגילה שעניינה הוא רק מפני כבוד הציבור אפשר שמותר להישען ולסמוך. ושוב מצאתי בביאור הלכה (סי' תרצ"ד אב) שכ' בשם המטה יהודה שצידד להתיר בקריאת המגילה סמיכה לכתחילה ע"ש, והחילוק מבואר.

-ד-

ומעתה נבוא לדון לגבי עמידת הש"צ בשעת התפלה. והנה בכל תפלה יש חיוב לעמוד במקומות הנצרכים וכמו שתקנו חז"ל, וכתב הרמב"ם (הל' תפלה פ"ה ה"א –ב) שמונה דברים צריך המתפלל להיזהר וכו', עמידה כיצד, אין מתפללין אלא מעומד, היה יושב בספינה או בעגלה אם יכול לעמוד עומד ואם לאו ישב

במקומו ויתפלל. חולה מתפלל אפילו הוא שוכב על צידו והוא שיכול לכוון את דעתו. וכן נפסק בשו"ע (סי' צד סעיפים ה –ו). ועיין בט"ז (סק"ד) שהקשה לגבי המהלך בעגלה או בספינה דמה מהני מה שעומד בתוכה והרי חשוב כמהלך וכמו שאמרו רכוב כמהלך דמי. ותירץ, דלענין תפלה לא הצריכו להתפלל מעומד אלא כדי שתהיה אימת שכינה עליו, ובזה סגי גם אם עומד בקרון וספינה ע"ש. הרי שיסוד דין עמידה בתפילה הוא מפאת אימת השכינה. ולפי"ז מובן דהיכא שהוא אנוס וכגון שהוא חולה או שהוא מותר לו להתפלל גם כשהוא יושב או שוכב על צידו"י. וראה עוד במג"א (שם סק"י) על הנפסק בשו"ע שיש להיזהר מלסמוך על חברו בעמידה, וכתב שם שני טעמים חדא מפני דהו"ל עמידה מן הצד ולאו עמידה היא וכ"כ הב"י, ועוד משום שצריך לעמוד באימה ויראה, וראה בפמ"ג (א"א סק"י) ובמשנ"ב (ס"ק כב) הנ"מ בזה. הן אמת שבטור (סי' צח) איתא דתפילה צריכה להיות מעומד דומיא דעבודה דכתיב לעמוד ולשרת. אך יעויין בב"ח שם שכתב דודאי שאין דעת הטור להשוות תפילה לעבודה, שהרי בלאו הכי תפלה בעיא עמידה דכתיב באברהם אל המקום אשר עמד שם ומכאן ג"כ למדנו קביעות מקום לתפלה, אלא יסוד דברי

יד. ועיין הגמ"י אות א שרש"י לא היה מתפלל בעת חוליו אלא קורא ק"ש בלבד. ועיין בב"י (סי' צד) בשם תה"ד (פסו"כ סי' נז) דהרמב"ם ורש"י לא פליגי, שבעובדא דרש"י שהיה חולה כל כך לא יכול היה לכוון דעתו ולכן קרא ק"ש שצריך לכוון רק בפסוק ראשון, ואילו הרמב"ם מירי במי שאינו חולה כ"כ ע"ש.

הטור שיכוון האדם בתפלתו בכל ענייניה שיהיה כדוגמת הקרבן יעו"ש. ומובן מכל זה שלגבי תפילת יחיד הטעם שצריך שיהיה מעומד הוא כדי שתהיה אימת שכונה עליו, אבל היכא שהוא אנוס ואינו יכול לעמוד על רגליו והוא יושב על כיסא גלגלים שפיר מותר לו להתפלל מיושב, ולית דין צריך בשש.

אכן לגבי שליח ציבור ישנו ענין נוסף. הנה פסק מרן השו"ע (סי' נג סעיף א) אומר שליח ציבור ישתבח מעומד. וראה בב"ח שדן אם תפלת ישתבח מצריכה עמידה מצד עצמה, או שכל ענין עמידת הש"ץ הוא כיון שצריך לומר אחריו קדיש מעומד וכדי שלא יהיה הפסק בין ישבח לקדיש יקדים לעמוד בתפילת ישתבח, והסכים הוא ז"ל כצד האחרון. והט"ז (סק"א) הביא כתב על דבריו שמדברי הגמ"י המובא בב"י לא משמע כן אלא כל א' צריך לעמוד בתפילת ישתבח יעו"ש.

והג"ר אלעזר נ' טובו בס' פקודת אלעזר (סי' נג) העיר על דבריו וכתב, שאין משמעות דברי הגמ"י כדבריו אלא רק הש"צ הוא העומד לבד, דלכבוד הציבור הוא עומד כדרך שאמרו אין קורין את המגילה אלא מעומד מפני כבוד הציבור, והכ"נ הש"צ ראוי שיעמוד ולא היחיד על שכתוב 'לעמוד ולשרת', שאין שירות מעומד, והכ"נ הש"צ הוא במקום כהן העובד ולכן צריך שיהיה בעמידה, אבל לא היחיד. ומה שכ' הרמ"א (בסי' נא) שנהגו לעמוד כשאומרים ישתבח אין זה אלא מנהג. ושוב דן שם על ענין הדימוי של ש"צ לכהן והביא את דברי מהר"י ברונא יעו"ש. והנה מילתנו אמורה לעיל בענין השוואת ש"צ לכהן וכבר הוכחנו שאין ההשוואה מוחלטת וכמו שנתבאר. ועכ"פ מדבריו אנו למדים שעמידת הש"צ היא משום כבוד הציבור<sup>טו</sup>. וכיון שענין כבוד הציבור הוא דין של לכתחילה, הרי ברור שבאופן שאין אפשרות לאחר להיות

טו. ועתה ראיתי להרב ש. טולידאנו נר"ו במאמרו הנדפס בכת"ע 'צהר' (ג, תשנ"ח עמ' קלז) בענין ש"צ המרותק לכסא גלגלים, ובתוך דבריו שם רצה לדייק מדברי הריב"ש בתשובה (סי' תיב) שם דן לגבי ש"צ שאומר נפילת אפיים מיושב ולא מעומד, וז"ל: וכי תימא א"כ השליח צבור, שכל ברכותיו מעומד, למה יושב בנפילת אפיים. יש לומר: שמה שהשליח צבור עומד, הוא במה שאומר בקול רם, כדי להוציא מי שאינו בקי. אבל במה שאומר בלחש לעצמו, ואין להוציא אחרים, לפי שאינו מחובת התפלה; אומרו מיושב, כדרכו, ואין מטריחין אותו לעמוד. עכ"ל. וביאר הרב הנז' שמדבריו אנו למדים כי עמידת הש"צ נצרכת להוציא מי שאינו בקי, דכיון שצריך להוציא אחרים מדין שומע כעונה, והואיל והשומע חייב לעמוד, לכן גם הש"צ צריך להיות במצב דומה עכ"ד. יעו"ש. ובמחכ"ת אין לדבריו שחר. וכוונת דברי הריב"ש היא פשוטה, דהסברא נותנת שגם הוא ז"ל מודה שטעם עמידתו של הש"צ הוא משום כבוד הציבור שצריך להוציאם וכדין קריאת המגילה, ולכן בדבר שהש"צ צריך להוציאם ומוכרח לומר בקול רם הרי שכבוד הציבור מחייבו לעמוד שהרי הוא שלוחם, אבל בנפילת אפיים שנאמרת בלחש ואין הוא מוציאם יד"ח הרי הוא כיחיד ושוב אינו מחויב לעמוד, וזה פשוט וברור. וממילא כל הנ"מ לדינא שכ' שם הרב הנז' בין 'שני הטעמים' יעו"ש, – בטלים מיסודם, ואין כאן אלא טעם אחד. ומ"מ גם הרהמ"ח הנז' העלה להלכה להתיר לאדם המרותק לכסא גלגלים להיות ש"צ, ויפה פסק. שו"ר מציינים שגם בקובץ תחומין (כרך ד עמ' 455) עמדו בנידון זה, ואינו תח"י לעיין בו.

-ה-

ולאחר ימים רבים העירוני כי הרב חנן קבלן נר"ו בספרו שו"ת לב נבון (סימן יב) דחה דבריי בשתי ידיים והעלה שאדם המרותק לכסא גלגלים אינו רשאי להיות ש"צ. ובפתח דבריו כתב וז"ל: ורוב דבריו נסובו על ש"צ שהוא בעל מום ולא בדין ש"צ על כסא גלגלים, אכן בעמוד האחרון כתב שכל נושא עמידת הש"צ הוא משום כבוד הציבור, וכיון שכבוד הציבור הוא דין של לכתחילה הרי ברור שבאופן שא"א לאחר להיות ש"צ נראה להתיר למי שיושב על כסא גלגלים. ע"כ. ולא הבנתי את כוונתו באמרו שרוב דבריי נסובו על ש"צ שהוא בעל מום וכו' ורק בעמוד האחרון וכו', וכי מי שהוא מרותק לכיסא גלגלים אינו תלוי בבירור יסוד הדין של בעל מום האם כשר להיות ש"צ? אתמהה! סבורני שהערה זו מביאה לידי גיחוך. ומה שסיימתי את הדיון בעניין מחילת כבוד הציבור הוא באמת עניין מרכזי לדון בו וכמו שהתבאר ועוד יתבאר להלן.

עוד כתב שם: שיש להצדיק את דברי הר"ש טולידנו (הנז' כאן בשולי הגליון) בפירוש דברי הריב"ש (סימן תיב) ממה שהשגתי עליו, מפני שהריב"ש דיבר על ש"ץ עומד להוציא את מי שאינו בקי, ולכן צריך לעמוד, ושאר התפלה שאינו מחובת התפלה אפשר לשבת ואין מטריחין אותו לעמוד. והערתו על דבריו שגם להריב"ש החובה לעמוד מפני כבוד הציבור. והרב המשיג העיר על דבריי

ש"צ נראה להתיר למי שיושב על כיסא גלגלים להיות שליח ציבור.

זאת ועוד, הרי כבר דנו גדולי הפוסקים בארוכה אי רשאי הציבור למחול על כבודו וכמו שהאריך בזה הגאון מאוה"ג מהר"ח פלאג' בשו"ת נשמת כל חי (או"ח סי' ט) והעלה להלכה עפ"י דעת רוב מנין ובנין הפוסקים דמהני מחילת הציבור כשיש טעם וסיבה לדבר. וא"כ באופן שהש"צ מרוצה לציבור ואין להם הגון ממנו שיתפלל עבורם מותר לו להיות שליח ציבור ואפילו באופן קבוע, ובודאי דהיכא שהוא אינו קבוע שמותר לו לעבור לפני התיבה ובלבד שיבקש את מחילת הציבור. ועתה ראיתי למורנו הראש"ל בשו"ת יביע אומר (ח"י חאו"ח סי' מה אות א) שהעלה לגבי ש"צ ותיק, זקן ונשוא פנים, אשר נחלש לבו, וקשה לו לעמוד בכל משך התפלות ביום הכפורים, ורצה לישב בעת אמירת הפיוטים שבתפלה, שמותר לו לשבת בשעת אמירת הפיוטים שבתפילה. וכן לגבי ש"צ המרותק לכסא גלגלים דשרי ליה לקרות המגילה מיושב ובלבד שיבקש את מחילתם יעו"ש. כנלע"ד. ושור"ר בשו"ת שערי עזרה בצרי (ח"ב סי' ט) שהעלה שאדם המרותק לכיסא גלגלים מותר לו להיות ש"צ. יעו"ש. אך באופן שאין סיבה וטעם להעמידו כש"צ יש להימנע מלמנות ש"צ כזה. וראה עוד בשו"ת בית אבי"י (ח"ג סי' כט) משכב"ז לדרכו, והעיקר להלכה כמו שכתבנו. וה' יאיר עינינו בתורתו אכ"ר.

עוד כתב שם: ולנדוננו, אם כל הטעם שצריך לעמוד הוא מפני כבוד הציבור מדוע חייבים לעמוד בעמידה אם כל הציבור מוחל, ולא יעלה על הדעת דברים כאלו, וכי אדם שלא מוגבל כשמתפלל יחיד רשאי להתפלל בישיבה דלא שייך כאן כבוד הציבור, הרי חז"ל קבעו במקומות שונים לעמוד לא מפני כבוד הציבור אלא מדינא חייבו לעמוד וכגון בתפילת העמידה. עכ"ל אות באות. ולא ראיתי מימי דברי הבל כאלו, בנה מערכה של תוהו והקשה קושיא של בוהו. היכן ראה בדבריי שחיוב העמידה בתפילה הוא מצד כבוד הציבור, כל מה שדיברתי הוא חיוב עמידת הש"צ אף במקום שהציבור יושב שהוא מפני כבוד הציבור, אבל לעמוד בתפילת י"ח הוא חיוב מדינא וכמו שכתבתי להדיא בריש אות ד', ובודאי שבזה אין חילוק בין יחיד ש"צ, ואם הוא בריא מהכ"ת לבקש את מחילת הציבור, וכל מה שדיברתי הוא באופן שרוצים בו שיהיה ש"צ והוא אינו יכול לעמוד, שבכל המקומות שדין הש"צ לעמוד והציבור יושב זהו רק מפני כבוד הציבור. וכשהש"צ מתפלל י"ח בלחש אין הוא מוציא את הציבור, ודינו בזה כיחיד, ואילו לגבי חזרה, הרי גם שם אין חיוב מדינא לציבור לעמוד היכא שכבר יצא הציבור בתפילתו וכמו שכ' מהר"א הכהן מסאלוניקי בס' טהרת המים (שיורי טהרה מערכת ת' אות כט, והובא בשו"ת יחוה דעת ח"ה סימן יא), וממילא כל מה שעומד הש"צ אח"כ הוא רק משום כבודו

שבזה צדקו דברי הר"ש טולידנו מפני שהריב"ש דן אם רשאי לשבת בנפילת אפיים כשמוציא אחרים יד"ח, ולא נחית לטעם זה אם זה משום כבוד הציבור, ודברי הר"ש טולידנו נכונים ואמתיים למיימינים בם ע"כ. ולא ידעתי מהי דחייתו, והרי כל יסודו של הריב"ש שם שאין נפילת אפיים מעיקר התפילה, ומשכך אין צריך לדקדק אם צריך שיהיה בישיבה דוקא כפי שבא בשאלה לפניו, ומה שנהגו הקהל בישיבה הוא כדי שלא להטריח עליהם זולתי ב"ח. וע"ז הקשה, א"כ למה ש"צ יושב והרי כל ברכותיו מעומד. וע"ז תירץ שהש"צ עומד במקום שהוא צריך להוציא את מי שאינו בקי אבל במה שאומר בלחש בינו לבין עצמו (דוגמת נפ"א) ואינו מוציא אחרים לפי שהוא אינו מחובת התפילה אינו צריך לעמוד. וע"ז כתבתי דודאי שיסוד העמידה של הש"צ היא מכבוד הציבור, ולא מטעם להוציא את שאינו בקי, שזהו אינו טעם למה עומדים כפי שחשב הרש"ט נר"ו, דסברא פשוטה היא וזיל לבי מדרשא הוא, וזאת לא הוצרך הריב"ש לפרש, וכל מה שכ' הריב"ש שהמקומות שעומד בהם הם המקומות שצריך להוציא הציבור בעיקר התפילה. ודוק כי פשוט הוא. והרב המשיג בחינם השיג. ומה גם שהרש"ט נר"ו הסכים להלכה שאדם המרותק לכסא גלגלים רשאי להיות ש"צ, ואת זה 'שכח' הרב המשיג מלהזכיר.



של הציבור וכמו שיבואר בסמוך. ומעתה מאי שיאטא להיכן שהוא מתפלל יחיד שאין שם כבוד הציבור שיהיה רשאי לשבת, זאת מעולם לא על לב אדם וכ"ש על "לב נבון".

ועוד השיג עלי ממה שהבאתי דברי מרן זצוק"ל בשו"ת יביע אומר (ח"י סי' מה) שדן לגבי קריאת המגילה מיושב לגבי ש"ץ שקשה לו לעמוד וכתב להתיר, וטעיתי בהביאי את דבריו לעניין ש"ץ דשאני תפילת י"ח שהיא מדינא שחובה לעמוד ולא יוכל להוציא אותם כשהוא יושב, משא"כ מגילה שנקראת בין מיושב ובין מעומד ונהגו מיושב. והמעין בדברי יבי"א יראה ויבין שאסור לאדם שאינו יכול לעמוד על רגליו להיות ש"ץ עכ"ד. הנה כל מה שהבאתי ראייה הוא דמהני מחילת הציבור, ושכן פסק הרב זצוק"ל לענין מגילה. ולגופם של דברים, מה שכתב שהרואה בדברי הרב יבי"א יראה ויבין שאסור לש"ץ לשבת מדינא, לא מיניה ולא מקצתיה, כל מה שהזכיר שם הוא דברי ס' חסידים (הוצאת מקיצי נרדמים, סי' שצז) שכתב, זקן הגון שהיה רגיל להתפלל כש"ץ ביום הכפורים, ושנה אחת היה חלש ולא היה יכול לעמוד, ואמרו מקצת הקהל הואיל ואין לנו ש"ץ כיוצא בו, מוטב שיתפלל לנו בישיבה, אבל הזקנים אמרו שכיון שאינו יכול לעמוד, יתפלל אחר, אף על פי שאינו הגון כמותו, 'פן ילמדו ממנו אחרים להתפלל חזרת הש"ץ מיושב'. עכ"ל. וע"ז הוסיף הרב ואמר שאין זה ענין לנידון

דין, וכוונתו דהכא במגילה ליכא האי חששא. והשתא לדברי הרב המשיג שיש איסור מדינא לש"ץ לשבת מדוע הוצרכו הזקנים לנמק פן ילמדו אחרים לשבת בחזרת הש"ץ, והרי אסור לשבת כלל במקום שאמרו לו לעמוד, ולמה תלו זאת פן ילמדו אחרים ממעשיו. אלא ודאי שיש מקום להתיר אלא שלא רצו להתיר לו פן ילמדו אחרים להקל גם כן. וזה ברור.

ומה שכתב שההיתר שלנו נשען על מחילת הציבור שכתב הגר"ח פלאגי בשו"ת נשמת כל חי, וגם בזה שגיתי לכאורה, דהגר"ח דן בנושא טורח ציבור שבזה מהני מחילת הציבור ורק לצורך גדול, ושני נושאים שונים הם, ולא שהציבור מוחל על כבוד שמים, דמי זה האיש אשר מלאו לבו לעבור על ההלכה בשו"ע כדי לרצות את הציבור, ואין זה תלוי במחילת הציבור דכבוד שמים אין מי שימחל על זה עכ"ד. ולאחר מחי"ר נעלמו מעיניו דברי גדולי הפוסקים, הנה יעויין שם בגוף התשובה שהביא את דבריהם לגבי ש"ץ שלא התמלא זקנו אם רשאים הציבור למחול, ואכן דעת הב"ח (סימן נג) דכיון שנוגע לכבוד המקום קצת לא מהני מחילה, ושכן נוטה דעת הט"ז (סק"ב). וזה לשון הב"ח שם: ולפענ"ד וכו' לא מהני מחילת הצבור דאין פירוש מפני כבוד הצבור שהוא כנגד כבודם לפני בני אדם שתועיל בו מחילת הצבור אלא פירוש שאין זה כבוד הצבור שישלחו לפניו יתעלה מי שאין לו הדרת פנים להליץ על הצבור, דאף לפני מלך בשר

שהביא שכן פסק גיסו הרה"ג הנאמ"ן נר"ו, אדרבא יודיע לנו דרכיו ונדע טעמו ונימוקו.

וגם מה שהביא מעשה רב מהגאון מהרח"ך שבסוף ימיו נמנע מלהיות ש"צ ורק היה קורא פרקי סליחות וכיו"ב כשהוא יושב, הנה כבר אמרו ז"ל אין למדין הלכה מפי מעשה עד שיאמרו הלכה למעשה (בבא בתרא קל.), ואפשר שהיה שם ש"צ בריא ולמה יעלה הוא בעצמו, והרי גם אנו אומרים שאם יש אחר עדיף, ואיך ניתן לומר כאן מעשה רב. וראה לרבינו השד"ח (ח"ד, מערכת המ"ם מכלל מה והלאה) שדן אפילו היכא דבעל הסברא עשה כעובדא ידידיה אי אמרינן בזה מעשה רב, ואיך שלא יהיה שם, היינו דוקא כשירדע לנו מהי דעת הפוסק בענין זה, ומוכח ממעשיו שעושה כן מפני שלדעתו כך ההלכה, ועל זה נחלקו הפוסקים יעו"ש, אבל היכא שלא אמר מהי סברתו בענין זה מהכ"ת ללמוד ממעשיו שהוא בשוא"ת, וכנידון דידן, דאפשר שמניעתו מפני שהיה שם ש"צ בריא שיעמוד במקומו וכנ"ל, אבל אילו לא היה אחר והיו מוחלים הציבור אפשר שהיה עולה בעצמו.

ולפיכך, על משמתי אעמודה, ולפי דעתי יש להורות שאם אין בנמצא ביניהם ש"צ שלם בגופו דרשאים הציבור לבקש מאדם המרותק לכיסא גלגלים שישמש כש"צ. והנה שלח לי הרה"ג גמליאל רבינוביץ נר"ו מחה"ס גם אני אודך, קונטרס ארוך מהרה"ג מתתיהו גבאי

ודם אין שולחין להליץ על הציבור אפילו אם הוא חכם גדול אלא אם כן שהוא בעל צורה ויש לו הדרת פנים שנתמלא זקנו, כל שכן לפני מלך מלכי המלכים הקדוש ברוך הוא, דלפי זה אין מקום כלל לומר דמהני למנותו כשרצו הציבור למחול על כבודם. עכ"ל. ולפי דבריו אין מקום למחילת הציבור בכל גוונא שהדבר נוגע לכבוד שמים. ועוד האריך הב"ח להקשות דא"כ כל התקנות שתיקנו חכמים מפני כבוד הציבור שאין גוללין את הס"ת בציבור (יומא ע.), וכן אישה לא תקרא בציבור (מגילה כג.) היעלה על הדעת שתועיל מחילת הציבור. יעו"ש. אולם כבר השיג הרב פר"ח (שם ס"ו, ובסי' קמג וסימן קמד) וחלק על הב"ח וכתב שנעלמו ממנו דברי המרדכי ורי"ו דרשאים הציבור למחול על כבודם. ולפי דברי הרב המשיג שרק בעניינים של טורח ציבור מצאנו מחילה, הנה כל מחלוקת הב"ח והפר"ח אינה נוגעת רק לדברים של טורח ציבור, שהרי בגוף הדברים דנו לענין ש"ץ בלי זקן דמהני מחילה עכ"פ לדעת הני ראשונים אע"פ שהדבר נוגע לכבוד שמים לפי הסברו של הב"ח. ומזה הקיש מהר"ח פלאגי' לענין דינים הכרוכים בטורח ציבור שרשאים למחול על כבודם, ואילו לדברי הרב המשיג הם שני עניינים. וכפי הנראה לא עיין המשיג בגוף התשובה ורק ראה דבריו ברפרוף בעלמא וחילק חילוקים טפלים וללא עיון כדי הצורך, וכל כוונתו רק להשיג כדי להעמיד דבריו, ואין זו דת של תורה. ומה

שרשאי להיות ש"צ בישיבה. ואע"פ  
שהביא שם כמה גדולים שחששו  
להחמיר, נלענ"ד שהעיקר כמו שכתבתי.  
והן אל כביר לא ימאס תפילת הרבים.

הכו"ח לכבודה של תורה

משה צבי ברוך בוחבוט

רב ואב"ד עיה"ק מבריה

שליט"א בעהמ"ס בית מתתיהו בענין זה,  
ושם הביא כמה עובדות מגדולים שהיו  
ש"ץ למרות היותם מרותקים לכיסאם,  
האדמו"ר מערלוי זצ"ל בשלהי ימיו, וכן  
בס' שיח שמואל (פ"ו ס' כג) הביא מבעל  
שבט הלוי זצ"ל שהעיד דהמהר"ם שפירא  
מלובלין זצ"ל היה ש"ץ בישיבה. וכן פסק  
הגאון המופלא רבי גדליה נדל זצ"ל

הגאון הגדול רבי יצחק שמואל שכטר שליט"א

מח"ס שו"ת ישיב יצחק ושאל

דומ"צ נתניה

## אם אונן מותר לעשות מלאכה לפני הבדלה

מרחשון תשע"ט

הנה בעיקר הק דינא יש לדון בכו"כ דברים:

א. האם אסור לעשות מלאכה מדינא עד שיבדיל על הגוס.

ב. האם אונן פטור מכל המצוות מה"ת או רק מדרבנן.

ג. האם סגי או מותר שיאמר ברוך המבדיל וכו' בלי שם.

ד. והאם יכול להתפלל ולהבדיל מבעוד יום.

ה. אם יוצא בשמיעת הבדלה מאחר.

ו. או מותר מהדין לעשות מלאכה אחר אמירת ברכו בביהכ"נ או אחר אמירת קדושה דסידרא.

ז. והאם יש חילוק אם הציבור שלו או רוב ביהכ"נ כבר אמרו קדושה דסידרא.

ח. האם יש חילוק בין מלאכה קלה למלאכה גמורה.

ט. כשמסרוהו להח"ק האם כבר חייב במצוות ויכול להבדיל.

י. ומתי נגמרה מעיקה"ד אנינות.

ועוד שאר דברים שיתבהרו בהמשך התשובה בעזרתו יתברך.

לכבוד מכובדינו מאד נעלה הרה"ג המפורסם לשול"ת ר' מתתיהו גבאי שליט"א מח"ס שו"ת בית מתתיהו וש"ס ירושלים

בנידון שאלתכם באונן אם מותר בעשיית מלאכה קודם הבדלה דאונן פטור ממ"ע דהבדלה, אולם אין אונן פטור מאיסורים, ואיכא איסור בעשיית מלאכה קודם הבדלה.

ודנתם במש"כ העולת שבת וכ"ה במ"ב כיון שלא הבדיל עדיין חל עליו במקצת קדושת השבת ואסרו חז"ל במלאכה עיי"ש. וכמ"כ במש"כ הפוסקים דהבדלה להיכרא בעלמא ללות המלך עיי"ש. וא"כ י"ל שאונן פטור מזה כמו שפטור מכל המצוות ואמנם באשל אברהם מבוטשאטש מה"ת סי' רצ"ט ס"י דכל שלא הבדיל בפה הו"ל תוספת שבת שהיא מה"ת בשבת ויו"ט, והפרמ"ג סי' רצ"ו א"א בהקדמה, דכ"ז שלא עשה מלאכה שם שבת עליו, ואם עשה מלאכה י"ל שהוה דרבנן על הכוס וכו', עכת"ד השאלה.

אונן במוצ"ש

דהכא אסור במלאכה שוב ראוי שיחוייב בהבדלה.

האם הבדלה הוי לצורך היתר מלאכה וכ' שם ובע"כ דהבדלה מצוה בפ"ע משום כבוד שבת, רק לבתר דחייבוהו להבדיל אסרו חז"ל במלאכה עד שיבדיל, וכאן דפטור מהבדלה שוב מותר במלאכה.

ב' תקנות שיהא מותר האונן במלאכה

וכ' הדע"ת שם ומ"מ טוב שיאמר האונן המבדיל בלא שם ומלכות, או ישמע מאחר. ועי' חידושים מהג' רא"ז מרגליות שם דאם טעה האונן והבדיל במוצ"ש שוב לא יבדיל לאחר קבורה וכו', א. והביא מהברכי יוסף בשם שו"ת בית דוד דגם אם שמע הבדלה מאחרים לא יבדיל עוד, ב. והברכ"י השיג עליו מהרא"ש פ"ג דברכות בשם מהר"ם והגמ"י בשמו וכן רי"ו כתבו להדיא דאפילו שמע מאחרים לא יצא דבההיא שעתא לאו בר חיובא הוא וכו'.

שמע האונן הבדלה מאחרים האם יצא

אבל הרא"ש הביא דעת גדולים שישמע מאחרים וכו', והשיג עליהם הב"י האיך יפטר עי"ז שישמע מאחרים הא אפילו לענות אמן אסור, וסיים הגרא"ז ז"ל דהשלמי ציבור תי' השגח הב"ח דמספק"ל אם יהי' רשאי להבדיל ביום וכו', לכן כתבו שישמע מאחרים וכו', והגרא"ז כתב דא"צ לזה כו', אלא דבעצמו אסור להבדיל מחשש ברכה לבטלה, מה שא"כ שמיעה מאחרים

מקור הך דינא בטור וב"י יור"ד סי' שמ"א דהתחלת אנינות בשעה שמחשיך עליו התחום לעסוק בצרכי המת חל עליו חיוב אנינות.

וע"ש בשו"ע סעי' ב' דיבדיל אחר קבורת המת, עיי"ש בט"ז ובש"ך שם (ס"ק כ"ב) ובשע"ת (ס"ק ט"ז-י"ז) מתייחס חל עליו חיוב כל המצוות.

אונן האם פטור מכל המצוות מהתורה

הישועות יעקב או"ח (סי' ע"א) חקר אי הך דינא דפטור מכל המצוות הוא מן התורה או מדרבנן ועי' רא"ש סופ"ב דברכות מפורש דהוי דרבנן, אך י"ל דהתם קאי למ"ד אבילות יום ראשון דרבנן, אבל למ"ד דהוי מה"ת צ"ע. ועי' יור"ד סי' שצ"ח ודע"ת יור"ד סי' שמ"א (ס"א) ועיין שו"ת חכם צבי (סי' א') דדוקא ממ"ע פטור, אבל בל"ת חייב, וכ"ה בברכי יוסף.

אונן לענין הבדלה ומלאכה

בעיקר הך דינא פסק בשו"ע יור"ד סי' שמ"א (סעי' ב') מי שמת לו מת בשבת יאכל במוצ"ש בלי הבדלה והמהרש"ם בדע"ת שם כתב יש לעיין אי מותר במלאכה המותרת באנינות (כלומר: מלאכה שהיא לצורך המת דמצד אנינותו מותר. אבל במלאכה שאסור קודם הבדלה יש לעיין אי מותר). ועי' פתחי תשובה (סק"ד) דבכל ל"ת ואיסור דרבנן גם אונן מצווה, ולכן חייב בנט"י, ולפי"ז אי נימא

דמקרא מגילה קודם להמת וא"כ חייב במקרא מגילה וכו' עכ"ד.

ואולי זה כוונת המהרש"ם דיוצא בשמיעת הבדלה מאחר דגם הוי שמיעה בעלמא (כמש"כ הריא"ז מרגליות), ובפרט במקום שיש ח"ק דהוי כנמסר לכתפים עיין בסמוך.

אם מסרוהו לח"ק אי חייב במצוות

בעיקר ניד"ד יש לדון כיון דע"פ רוב יש ח"ק מסודר אם כבר מסרוה להם, אי כבר חייבים במצוות ויכולים לעשות הבדלה, וזאת ע"פ מש"פ בשו"ע יור"ד סי' שמ"א (סעי' ג') דאם מסרוהו לכתפים מיוחדים מותר כבר בבשר ויין.

חילוק במוליכין המת למקו"א באין האונן הולך לשם או הולך

ועי' פתחי תשובה שם (סקכ"א) בשם נוב"ת יור"ד (סי' רי"א) שהביא מירושלמי דכ"ש שחייבים בכה"ג במצות, ועוד כתב הנו"ב שם שחוכך לומר דהא דנמסר לכתפים מהני, היינו במקום שמוליכין המת למקום רחוק ואין האונן הולך עמהם, אבל במקום שגם קרובים הולכים בשעת קבורה לא מהני מסירה, ומטעם זה כתב הפ"ת שנהגו במקומינו שהאוננים ממתינים מלהתפלל עד אחר הקבורה אף שכבר נתפשרו עם הח"ק וכו', והביא מהחכמת אדם שהתרעם על זה, וכ' דבחנם התרעם, עכ"ד הפ"ת. ועי' שדי חמד אסיפת דינים מערכת אנינות (סי' כ') מש"כ בזה.

דכוונה בעלמא לית לן בה עכ"ד יעשו"ה. ועי' פתחי תשובה סי' קי"ט (שהביא ג"כ משו"ת פמ"א הנ"ל שבחידושי הגרא"ז).

אונן בקריאת מגילה

וכע"ז דן המג"א באו"ח סי' תרצ"ו (סקט"ז) עמש"כ שם רמ"א דכ"ש דחייב במקרא מגילה ותפילה וק"ש, אבל נ"ל דכ"ז דוקא בלילה אע"פ שמתו מוטל לפניו, אבל ביום שרוצה לקברו קבורת מתו קודם וכו' עכ"ד רמ"א. וכתב ע"ז המג"א וז"ל, קבורת מתו קודם, עמ"ש סי' תרפ"ז דיש חולקין וכן נוהגין לקברו אחר יציאה מביהכ"נ, וקשה דהאיך חייב בקריאת מגילה כיון דפטור מכל המצוות, וי"ל דטעמא דפטור משום שיהא עסוק בצרכי המת, והכא אסור לקברו עד שיקרא תחילה, א"כ חייב אפילו בק"ש ותפילה ודמאי דפסח וכו', ומ"מ נ"ל דפטור מק"ש ותפילה.

אונן ששמע קריאת המגילה קודם הקבורה

א. וגם נ"ל דאע"פ ששמע המגילה בציבור יקראנה שנית אחר שנקבר המת כי תלמוד ערוך הוא דאונן פטור מכל המצוות, ואע"ג דאמרינן מקרא מגילה קודם, היינו באחר, אבל האונן פטור עד שיקברנו, ב. מיהו לפי מ"ש בסי' ע"א דאם רצה להחמיר רשאי (היינו בשיש אחרים מתעסקין, וגם בזה ציין ברמ"א שם למ"ש כאן דלא נהגינן הכי, אלא בכל גווני אינו רשאי להחמיר על עצמו ע"ש), א"כ יוצא במה ששמע בציבור, דהא עיקר

אונן בעשיית מלאכה במוצ"ש בלי הבדלה

כבר הבאתי לעיל מה שדנו הפוסקים כיון דאונן אסור במוצ"ש עד אחר הקבורה איך יעשה מלאכה. ובעיקר הדבר כבר דנו גם שאר האחרונים בזה וכ"ה במקו"ח או"ח (סי' רצ"ט), קיצור הלכה (ס"י) שכתב, שצ"ע באונן שאינו מבדיל עד אחר הקבורה, האיך יקרע וימלא עפר לזרוק בקבר וגם האיך יחלוץ נעל לנהוג אבילות עיי"ש. אך לפי המבואר בטו"ז סי' רצ"ט (סק"ט), ועולת שבת שם (סק"ב) ושו"ע הרב (סט"ז) אתי שפיר, דבאמת איסור מלאכה הותר בצאת השבת ורק אסור לעשות מלאכה מטעם חיוב הבדלה ללוות את המלך, לכן אם אומר המבדיל להיכר בעלמא של לווי המלך עושה מלאכות עיי"ש, ולפ"ז באונן דליכא חיוב הבדלה מותר לו לעשות מלאכה וכמש"כ המהרש"ם שם בדע"ת יור"ד סי' שמ"א.

האם מהתורה צריך להבדיל קודם עשיית מלאכה

בעיקר הך דינא פסק בשו"ע או"ח סי' שצ"ט (סעי' י') אסור לעשות שום מלאכה קודם שיבדיל. ואם הבדיל בתפילה מותר אע"פ שעדיין לא הבדיל על הכוס, ואם צריך לעשות מלאכה קודם שהבדיל בתפילה אומר המבדיל [בין הקודש ובין החול] בלא ברכה ועושה מלאכה וכן נשים שאינן מבדילין בתפילה, יש ללמדן שיאמרו המבדיל בין קודש לחול קודם שיעשו מלאכה.

חילוק בין מלאכה גמורה למלאכה קלה

וברמ"א שם כתב וי"א דכל זה במלאכה גמורה כגון כותב או אורג אבל הדלקת הנר בעלמא או הוצאה מרשות לרשות אין צריך לזה ומזה נתפשט המנהג להקל שמדליקים נרות מיד שאמרו הקהל ברכו אבל העיקר כסברא ראשונה (עמש"כ בסמוך הסבר החילוק בין מלאכה גמורה או לא).

לעשות מלאכה קודם הבדלה על הכוס או קודם קידושא דסידרא

ובמ"א שם (סקי"ז) כ' זה לשון הדרכי משה סוף סי' רצ"ד כתוב באור זרוע (הל' מוצאי שבת סו"ס צ') צריכים ליזהר שלא לשעות מלאכה עד אחר סדר קדושה אע"פ שכבר הבדילו מיהו חזן הכנסת מדליק הנרות בבית הכנסת שהבדיל בתפילה אפילו קודם סדר קדושה א. ובזוהר בראשית (י"ד ע"ב) כתב עונש גדול שלא להדליק עד אחר שהבדיל על הכוס. ב. ולא ראיתי מי שחושש לזה אלא המנהג פשוט להדליק אחר שהבדיל בתפילה וכן הוא סי' תרפ"א ע"כ, ובאמת בזוהר במדבר (ע' ת"ן [דף רמ"ו סוע"א]) כתב גם כן שלא להדליק עד אחר סדר קדושה.

וסיים המ"א ובעל נפש יעשה כמ"ש לעיל בשם דרכי משה והזוהר שלא להדליק עד אחר סדר קדושה, אבל טלטול הנר פשיטא דשרי אחר שהבדיל בתפילה ועיין סי' תרכ"ג ותרנ"ד עכ"ד המ"א, וכ"ה השו"ע הרב (סי' ט')

כדלהלן. וכן הארכתי בזה בספרי שו"ת ישיב יצחק חלק ל"ז (סי' כ"ד).

מצות הבדלה מה"ת אי הוי בפה דייקא או גם במחשבה

הגה"ק מבוטשאש סי' רצ"ט בס' א"א כ' תוספת שבת ויו"ט ק' מהתורה הק' משמע שעד הבדלה בפה. ואולי מ"מ כשבמחשבתו שלא יומשך עוד התוספת אין עוד איסור מלאכה מהתורה הק' רק מצות הבדלה מוטלת. ובמק"א שם בא"א הסתפק בזה והבאתיו בספרי הנ"ל שם.

ובעיקר הך דינא כתב בשו"ע הרב סי' שצ"ט (סעי' ט"ז) ואם רוצה לעשות אפילו מלאכה גמורה קודם שיבדיל בתפילה או על הכוס אומר ברוך המבדיל בין קודש לחול בלא שם ומלכות להיכר בעלמא ללוות המלך ועושה מלאכה וכו' ע"ש.

מדינא אחר קידושא דסידרא של רוב ישראל מותר במלאכה

ושם בסעי' י"ט פסק בשו"ע"ר כהמג"א הנ"ל דימתינו במלאכה עד אחר קדושה דסידרא של הציבור ע"ש. וממוצא הדברים נלמד, שהקובע בזה הוא אמירת הציבור קדושה דסידרא בבתי כנסיות.

ולכן באונן שא"א לו לעשות הבדלה בעצמו מעיקה"ד יש לסמוך דאחר אמירת הציבור קידושא דסידרא מותר בעשיית מלאכה רק י"א שיאמר המבדיל וכו' בלי שם ומלכות כמו שנהגו הנשים וכמש"כ המהרש"ם ובמקו"ח הנ"ל.

וכ"כ הגה"ק הדברי יחזקאל משינווא זי"ע בס' בתשובות שם (סי' י"ד) דצריך ליזהר שלא להדליק עד אחר קדושה דסידרא רק בזה אנו סומכין על קדושה דסידרא של אחב"י בבתי כנסיות ובבתי מדרשות שברוב ישראל ע"כ אנו מדליקין בהיותנו יושבים בסעודה שלישית איזה שעות בלילה אחר הזמירות אף שלא התפללנו מעריב וקדושה דסידרא מדליק השמש שכבר התפלל מעריב, ע"כ. הרי לך דהקובע בזה בהיתר מלאכה היא אמירת הציבור קדושה דסידרא.

טעם דמהני אמירת ברוך המבדיל וכו' בלא שו"מ – והסבר החילוק בין מלאכה קלה לשאר מלאכה

הבדלה אינו בשביל היתר מלאכה רק מצוה בפ"ע

א"כ יש להבין הא אין זה ברכה כלל, וצ"ל דלדיעה זו הא דהצריכה התורה הבדלה אינו מפני שבלא זה אסור במלאכה, אלא מצוה בפני עצמה היא שצותה התורה לזכור קדושת שבת בכניסתו ויציאתו, אלא שחז"ל אמרו דכיון דהתורה הצריכה הבדלה, גם עלינו לעשות איזה היכר גם במלאכה, ולא מפני איסור, אלא לתת לב לזכור איזה הבדלה, ולכן די בברוך בלא שם, כיון שהוא להיכר בעלמא כפירש רש"י, וא"כ נתינת לב והיכר לא שייך רק במלאכה דמינכרא עבודה, ולא במה ששם מלאכה עליה וזהו כדי ליישב המנהג. ולא מעיקר דינא סגי בהיכר בעלמא או אחר קדושה דסידרא של הציבור מותר במלאכה כמש"כ



ולכן כ' השבו"י דיפה פסקו הטור והשו"ע (סי' שמ"א) מי שמת לו מת בשבת לא יתפלל ערבית אף לאחר קבורה כיון שעבר זמנה, ורק שחרית יתפלל לאחר קבורה אם לא עבר זמנה. לכן כ' שם דאין ספק שהרב המורה הזה שגג בכל זה עכת"ד.

**אולם** המחצית השקל סי' ע"א (סק"ג) הביא מ"ש השבו"י וכתב עליו, ואני לא הבנתי, שהרי כל זמן שאינו רשאי להתעסק בצרכי המת מפני קדושת השבת לא חלה עליו אנינות, וא"כ אפי' מתפלל תפילת חול ומבדיל, הרי אעפ"כ אסור הוא במלאכה עד הלילה. וכדלקמן בשו"ע סי' רצ"ג (ס"ג) אם כן לא חלה עליו אנינות כיון שעדיין אינו יכול, ע"כ ובזה נתיישב שיטת הט"ז הנ"ל וכן ג"כ פסק בשו"ע הרב כדלהלן.

**יסוד המחלוקת** אם התפלל ערבית חל עליו אנינות

וכ"ק האדמו"ר האמרי אמת מגור זי"ע במכתבי תורה (סי' מ"ה אות ב') כ' הוגד לי שדודי הרה"צ מפילץ ע"ה בהיותו אונן בשבת קיים בנפשו צלי של מוצאי שבת בשבת, וגם הבדיל על הכוס מבעו"י. א. והנה השבו"י דחה דברי המורה שהורה כן דארכביה אתרי ריכשי. ב. והגר"י ענגיל דחה דבריו שאין בזה משום ארכביה אתרי ריכשי. כי רק נתנו לו רשות להתפלל של חול בשבת אבל עדיין איננו חול אצלו ולא חלה עליו אנינות. אבל האמרי אמת זצ"ל חיזק שיטת השבות יעקב הנ"ל, ע"ש.

המג"א ושועה"ר והדברי יחזקאל בתשו' הנ"ל.

**אונן להתפלל ערבית ולהבדיל מבעו"י**

א. בעיקר דין זה עיין בשו"ע או"ח סי' ע"א (סעי' א-ב) דאונן פטור מקרי"ש ובשבת כתב שם בשו"ע אבל אם אינו מחשיך על התחום חייב גם לעת ערב. ע"כ (וע"ע ביור"ד סי' שמ"א ס"א). וכ' הט"ז שם (סק"ד), ונ"ל שכיון שיש עליו חיוב גם לעת ערב יש לו לקרות ק"ש של ערבית מבעוד יום, ואע"פ שאין הקהל קוראים ק"ש אלא בלילה, מ"מ זה שיהיה פטור בלילה לא יבטל ממנו עול מלכות שמים כל שהוא יכול לקרות ק"ש קודם הלילה, שהרי בכל יום אנו קוראים ק"ש של ערבית אפילו בעוד היום גדול. ע"כ.

**התפלל ערבית מבעו"י אי חל עליו אנינות**

ב. ובשו"ת שבות יעקב ח"א (סי' ח') כתב, שמורה הוראה אחד הורה שיתפלל ערבית מבעוד יום. עיין בשו"ע או"ח סי' רצ"ג ס"ג דחייב לעת ערב קאי על ק"ש של ערבית. אך המעיין בב"י שם יראה נכוחה דלא קאי אלא על שאר מצות, כיון דאכתי לא זמן ק"ש הוא. ובודאי שגם בשו"ע כוונתו כך.

**חילוק בין ק"ש של ערבית לתפילת ערבית**

ומ"מ אפי' נימא שכוונת השו"ע על ק"ש של ערבית, מ"מ תפילת ערבית בודאי שלא יתפלל, שמכיון שמתפלל של חול ומבדיל בתפילה הרי הוא חול אצלו וחלה עליו אנינות, והרי אונן אסור לו להתפלל והוי כארכביה אתרי ריכשי.

האם מה"ת או מדרבנן וכתבו דתליא אי אבילות יום ראשון מה"ת או מדרבנן ויודע שיטת הח"צ דאונן פטור רק ממצות עהש אבל ל"ת חייב.

ודנו הפוסקים באונן במוצ"ש שא"א לו להבדיל האיך מותר במלאכה והסבירו הפוסקים דהבדלה אינו בשביל היתר המלאכה אלא הוא מצוה בפ"ע רק אחר שתיקנו חז"ל להבדיל אסרו במלאכה עד אחר הבדלה ומ"מ גם קודם יש אופנים שיותר במלאכה. ושיטת המהרש"ם שטוב שיאמר האונן המבדיל בלא שם ומלכות כמו נשים או ישמע הבדלה מאחר.

ובעיקר הדין פליגי הפוסקים אם שומע מאחר יצא כיון דבהאי שעתא לאו בר חיובא הוא אבל הגר"ז מרגליות בחידושו על אבילות כתב דרק בעצמו אסור להבדיל מחשש ברכה לבטלה אבל שמיעה מאחרים דכוונה בעלמא לית לן בה, וביותר אם נמסר לח"ק דקיל יותר.

וכע"ז דנו הפוסקים וכן המג"א באו"ח באונן ששמע קריאת המגילה בציבור קודם הקבורה אי יצא.

ושיטת הנוב"י הא דקיי"ל דנמסר לכתפים מהני כ"ז שמוליכין המת למקו"א ואין האונן הולך עמהם אבל אם האונן הולך עם הח"ק חיוב האנינות עליו עד אחר הקבורה דלא כיש חולקים.

וכבר כתבו הפוסקים דמעיקר הדין א"צ להבדיל קודם עשיית המלאכה רק

וכן האריך בזה הגרע"י זצ"ל בספרו חזון עובדיה אבילות ח"א דיני אונן סעי' כ"א (מעמ' קס"ז ואילך) ודן בזה באריכות והביא שם מחלוקת האחרונים בזה והמ"ב סי' ע"א (ס"ק י') פסק כהשבות יעקב עיי"ש דיקרא ק"ש בלי ברכות ושיטת השו"ע הרב שם ס"ג כהט"ז דיקרא ק"ש מבעו"י ויתפלל ערבית דעדיין לא חל עליו אנינות ולכאור' לדבריו יכולים להבדיל מבעו"י וכן פסק החזו"ע דמותר להתפלל ולהבדיל מבעו"י.

עכ"פ דין זה במחלוקת שנויה וכבר הבאתי מש"כ המהרש"ם ביור"ד סי' שמ"א דיכול לשמוע הבדלה מאחר או יאמר ברוך המבדיל בלי שם ומלכות ומ"מ בלא"ה מותר האונן במלאכה גם אם לא יבדיל אחר קידושא דסידרא של הציבור כמו שהביא המ"א שם מהזוה"ק וכן פסק בשו"ע הרב וכ"כ הגה"ק הדברי יחזקאל משינווא זי"ע בתשו' שכן נהגו בחצרות צדיקים וא"כ אין חשש עשיית מלאכה של האונן במוצ"ש אפי' להפוסקים דלא יבדיל מבע"י מ"מ הבדלה מצוה בפ"ע ולא שייך להיתר מלאכה כלל כמ"ש המהרש"ם והערוה"ש וש"פ כנ"ל.

המורם מכל הנ"ל:

בעיקר הדין כבר פסק בשו"ע יור"ד דאונן במוצ"ש יבדיל אחר קבורת המת ודנו הפוסקים שם מתי חל עליו חיוב כל המצות האם מיד שנמסר לכתפים, וכן דנו בעיקר הדין שאונן פטור מכל המצוות

זאת תורת העולה:

בעיקר הדין כבר כתבו הפוסקים דאין איסור מלאכה תלוי בהבדלה, רק הבדלה מצוה בפ"ע רק אחר שתיקנו חז"ל הבדלה על הכוס החמירו עליו שלא לעשות מלאכה עד אחר הבדלה ומ"מ מעיקר הדין אפי' אמר המבדיל בין קודש לחול בלי שו"מ או אחר שאמרו רוב הציבור קידושא דסידרא מותר בעשיית מלאכה ובפרט באונן שאין יכול להבדיל אין עליו איסור מלאכה אחר זה גם קודם שהבדיל על הכוס, וביותר שיטת המהרש"ם כמהריא"ז מרגליות דיכול לשמוע הבדלה מאחר ובפרט שיטת הרבה מגדולי הפוסקים דאונן במוצ"ש יכול להתפלל ערבית מבעו"י כמש"כ הט"ז ושו"ע הרב ופ"פ. ולפי"ז כתב בחזו"ע דיכול אז גם להבדיל מבעו"י ועכ"פ אין חשש איסור מלאכה על האונן גם אם לא הבדיל על הכוס.

הנלענ"ד כתבתי

המוקירכם

יצחק שמואל שכטר

צריך היכר בעלמא שמבדיל בין קודש לחול.

ושיטת המג"א דמעיקר הדין שאמרו הציבור קידושא דסידרא מותר בעשיית מלאכה וכן משמעות הזוהר הק', וכ"כ השו"ע הרב דאפי' במלאכה גמורה אחר שאמר ברוך המבדיל בין קודש לחול בלי שו"מ או אחר שאמרו רוב הציבור קידושא דסידרא מותר בעשיית מלאכה וכן פסק הדברי יחזקאל משינווא זי"ע.

ובלא"ה דנו הפוסקים אי אונן יכול להתפלל במוצ"ש ערבית ולהבדיל מבעו"י הגם ששיטת השבות יעקב דאם התפלל ערבית מבעו"י חל עליו אנינות מ"מ שיטת הט"ז ופ"פ כמש"כ המחצה"ש דאפי' מתפלל תפילת חול ומבדיל דין שבת עליו והראיה דאסור במלאכה עד הלילה וכן פסק בשו"ע הרב הגם שיש פוסקים כהשבות יעקב מ"מ הרבה פוסקים ס"ל כהט"ז דיכול לקרות ק"ש ולהתפלל ערבית מבעו"י דעדיין לא חלו עליו אנינות בזה ולפי"ז כ' בחזו"ע דיכול האונן גם להבדיל מבעו"י.

הגאון רבי יחיאל מיכל שטיינמעטץ שליט"א

אב"ד חסידי סקווירא בארו פארק

מח"ס שו"ת משיב נבונים ושא"ס

## אם מותר לבן אר"י למול תינוק שנולד יוצא דופן ביום טוב שני

### שאלה

נשאלתי מאחד שנולד לו בן יוצא דופן (קייזער שניט) וזמן הברית יהיה ביו"ט שני אם מותר למול ע"י בן ארץ ישראל.

### תשובה

במשנה (שבת קלז, א) קטן נימול לשמנה ולתשעה ולעשרה ולאחד עשר ולשנים עשר לא פחות ולא יותר, הא כיצד כדרכו לשמנה, נולד לבין השמשות נימול לתשעה, בין השמשות של ערב שבת נימול לעשרה, יום טוב לאחר השבת נימול לאחד עשר, שני ימים של ראש השנה נימול לשנים עשר. ובפירוש רש"י שם: נולד בין השמשות נימול לתשעה - שהרי ליום שמיני של מחר הוא נימול, ושמא בין השמשות יום הוא ונימול לתשעה. היה היום ערב שבת - אי אפשר למולו בשבת הבאה דשמא תשעה הוא, והוא ליה מילה שלא בזמנה ואינה דוחה שבת, וצריך להמתין עד לאחר השבת שהוא עשירי. חל יום טוב להיות אחר השבת - אין מילה שלא בזמנה דוחה אותו, ונימול לאחד עשר, ע"כ. וה"ה

בשני ימים של ראש השנה דכיון דאינו נדחה מפני מילה שלא בזמנה, אינו נימול אלא ביום שלישי שהוא יום השנים עשר מלידתו. ונלקו הראשונים אי שני ימים של ראש השנה דווקא, דקדושה אחת הן, אבל יו"ט שני של גליות נדחה אפילו מפני מילה שלא בזמנה. או שמא לא נקטו שני ימים של ראש השנה אלא משום דבזמן המשנה בארץ ישראל לא היה נוהג יו"ט שני של גליות, אבל אה"נ דהוא הדין ליו"ט שני של גליות דאינו נדחה מפני מילה שלא בזמנה.

### מחלוקת הרמב"ם והרא"ש

דעת הרמב"ם (הלכות מילה פרק א הלכה טו) דלא אמרו אלא ב' ימים של ראש השנה, אבל יו"ט שני נדחה אפילו מפני מילה שלא בזמנה. עיי"ש שכתב: כל מי שאינו דוחה את השבת אינו דוחה את יום טוב ראשון ודוחה את יום טוב שני, ובשני ימים טובים של ראש השנה אינו דוחה לא את הראשון ולא את השני, וכן מילה שלא בזמנה אינה דוחה את שני ימים טובים של ראש השנה, ע"כ. מבואר כנ"ל. גם בשו"ת תמים דעים (סימן קכ, הלכות יו"ט מלשון הרב ר' אשר בן הרב

דהוא הדין יום טוב שני של גליות, אלא דתנא דנקט שני ימים טובים של ראש השנה תנא דירושלמי הוא, דלית להו שני ימים טובים של גליות, וסרכא דמתניתין דמנחות דנקט שני ימים טובים של ראש השנה בדוקא נקט הכא נמי, והוא הדין לדין דאית לן שני ימים טובים של גליות, כי היכי דלא דחייא ספק מילה יום טוב שני של ראש השנה הוא הדין יום טוב שני של גליות. וכתב שם עוד דהרמב"ם שתפס לשון המשנה כפשטה שאין ספק מילה דוחה יום טוב שני של ראש השנה אבל יום טוב שני של גליות דוחה, וכן כתב בספר המצות הגדול, נראה כי בלא השגחה כתב כן. וראוי לסמוך על הרא"ש בזה, כל שכן להחמיר, ולפי שהוא דבר נוהג תדיר כתבתי זה, שמעון בה"ר צמח זלה"ה, ע"כ.

#### אדרבה מוכח מרש"י מדעת הרא"ש

אכן עיין בשו"ת חסד לאברהם (תנינא או"ח נט) שכתב דאדרבה ממה שכתב רש"י דבזמן לחם הפנים לא היו שני ימים טובים של גליות, מה שאין שייך גבי 'מילה' הא מוכח דסבירא ליה לרש"י דהאי מתניתין דמילה (שבת שם) תני ראש השנה דווקא אבל שאר יו"ט שני של גליות נדחה מפני מילה שלא בזמנה, ועל ראיתו של התשב"ץ כתב ז"ל: נפלאיתי מאד, דמאי ראיא מלחם הפנים, שאני התם דאפשר לעשות מערב יום טוב, מה שאין כן במילה שלא בזמנה שאי אפשר למול מערב יום טוב, שעדיין לא הגיע

משולם זצ"ל) האריך לדון בזה, והכריע לדינא דיום שני נדחה מפני מילה שלא בזמנה, עיי"ש. אבל בשו"ת הרא"ש (כלל כו סימן ה) כתב ז"ל: מילה שלא בזמנה אינה דוחה יום טוב שני של גליות. והא דקתני בפרק רבי אליעזר דמילה שני ימים טובים של ראש השנה נימול ל"ב הוא הדין ביום טוב של גליות, אלא שהמשנה נשנית בארץ ישראל. דדוקא גבי מת התירו לדחות יום טוב שני והתירו אפילו ביום טוב שני של ראש השנה, אבל במילה שכבר עבר זמנה לא התירו לדחות יום טוב שני בשבילה, ע"כ.

#### דעת רש"י

ועיין בשו"ת תשב"ץ (חלק ג סימן רפד) שכתב דדעת רש"י מוכח כשיטת הרא"ש, דאיתא במשנה (מנחות ק, ב): לחם הפנים נאכל לתשעה לעשרה ל"א. פירוש שלחם הפנים אפייתו לא היתה דוחה שבת ולא יום טוב, וכשאופין אותו ערב שבת נאכל לשבת הבאה לט', ואם חל יום טוב ערב שבת אופין אותו בחמישי ונאכל לעשרה, וכשחל ראש השנה בחמישי ובששי, כגון שלא באו עדים יום ה' מן המנחה ולמעלה שהיו נוהגין ב' הימים קדש, נאפה בד' ונאכל בשבת ל"א. וכתב רש"י (פסחים מז, א ד"ה שני ימים) ז"ל: שני ימים טובים של ראש השנה דוקא נקט, דבזמן לחם הפנים לא היו שני ימים טובים של גליות, עיי"ש. למדנו מדבריו דכן מה ששינונו בפרק המילה (שבת שם) יש נימול לח' כו' אם חל ראש השנה יום א' ויום ב',

הדין דהיה לנו להתיר משום כבוד מלך מלכי המלכים הקב"ה.

#### מחלוקת המחבר והש"ך

עכ"פ לעניין הלכה כתב המחבר (הלכות מילה יו"ד סימן רסו סעי' ח): מי שנולד בין השמשות שהוא ספק יום ספק לילה, מונין מן הלילה ונימול לתשיעי שהוא ספק שמיני, ואם נולד ערב שבת בין השמשות אינו דוחה את השבת שאין דוחין את השבת מספק, וכן אינו דוחה יום טוב מספק, ואפילו יום טוב שני של גליות, ע"כ. מבואר דעת המחבר להלכה לחומרא דגם יו"ט שני אינו נדחה מפני מילה שלא בזמנה כדעת הרא"ש, אבל בש"ך (שם ס"ק ה) נקט שהעיקר לדינא כדעת הרמב"ם דשרי, עיי"ש שכתב: לענ"ד נראה עיקר כהרמב"ם דדוחה יום טוב שני של גליות, דכן הוא ג"כ דעת הסמ"ג (עשין כח) והכל בו (סימן עג) וכן נראה דעת הברטנורה (שבת שם) שפירש שני ימים טובים של ראש השנה - דקדושה אחת הן, עיי"ש.

#### הכרעת הפוסקים

ועיין בנודע ביהודה (או"ח סימן ל) שכתב דאף דנראין דברי הרא"ש, מ"מ מי שרוצה לסמוך על הש"ך שהכריע כהרמב"ם להקל ולמול ביו"ט שני של גליות מילה שלא בזמנה אין מוחין בידו. אכן דעת הרבה גדולי אחרונים להחמיר כהרא"ש, וכן כתב בברכי יוסף (או"ח סימן שלא אות ד, ויו"ד סימן רסו אות ו) עיי"ש, גם בשו"ת חתם סופר (יו"ד סימן

זמנה, שפיר יש לומר דדוחה יום טוב שני, עיי"ש. ונראה דקושיה זו מתיישבת במה שכתב בשו"ת תשב"ץ (שם) דאם אפו את הלחם בערב ראש השנה ובאו עדים קודם המנחה ועשו אותו היום קדש ולמחרתו חול יחזרו ויאפו אותו בערב שבת, שאם תאמר כיון שאפו אותו ביום ד' מפני חשש שמא יבואו עדים מן המנחה ולמעלה ויהיו ב' הימים קדש, וכיון שבאו קודם המנחה מניחין אותו לשבת אף על פי שאפשר לאפות אותו בערב שבת אין דרך כבוד של מעלה שיסדרו לחם שנאפה בד' שהיה אפשר לאפות אותו בערב שבת, וכמו שאמרו כיוצא בזה במסכת מנחות (סב, א) על תנופת שתי הלחם שהיה אומר תנא קמא שנותן שתי הלחם בין יריכות הכבשים לקיים מה שנאמר 'על הלחם' ומה שנאמר 'על שני הכבשים', ואמר רבי והלא לפני מלך בשר ודם אין עושין כן, וכן ביומא (מז, א) אמרו על חפינת הקטורת בין הבדים שהיו אומרים שהיה מסייע בשניו, ואמרו שם והלא לפני מלך בשר ודם אין עושין כן, וכן בענין צליית הפסח שלהבת בלא גחלת כגון דשפייה למנא במשחא אי איתלי ביה נורא אמרו (פסחים עה, ב) והלא לפני מלך בשר ודם אין עושין כן. וכן שיאפו לחם בד' בשבת ואפשר לאפות אותו בערב שבת אין זה כבוד מלכו של עולם, עיי"ש. וכן לעניין יום טוב שני אי היה שייך להתיר מפני שאי אפשר בעניין אחר וכמו גבי מילה שלא בזמנה, הוה

חוזר לאיסורו וכתב שם עוד דאין לומר דזה הוא דבר שיש לו מתירים, שיכול למול אחר יום טוב, וסבירא ליה להמחבר דדבר שיש לו מתירין אפילו ספק ספיקא אסור וכמו שכתב הרמ"א (יו"ד סימן קי סעי' ח), דהא דעת כמה פוסקים דלא מקרי יש לו מתירין אם חוזר אח"כ לאיסורו כמו חמץ בפסח שחוזר לאיסורו בשנה הבאה כמבואר ביו"ד (סוף סימן קב) והכי קיימ"ל, שהרי חמץ בערב פסח בטל בששים, וכן כתב המגן אברהם (או"ח סימן תמז ס"ק מ) דהכי קיימ"ל דחמץ לא מקרי דבר שיש לו מתירין. וא"כ ג"כ בתינוק הזה למה נחמיר בספק ספיקא מטעם דבר שיש לו מתירין, הרי חוזר הוא לאיסורו, שאם לא ימהלנו בחול ויגיע שבת או יום טוב יחזור לאיסורו. ומסיק שם לכן נראה לענ"ד דהמחבר אגב שיטפא כתב וכן יום טוב שני של גליות, וכוונתו באופן שהוא וודאי שלא בזמנו כדברי הרא"ש ממש, אבל ספק מילה שלא בזמנה ודאי שרי ביום טוב שני, עיי"ש.

אין ספק מצוה נדחה  
אכן בשו"ת חתם סופר (יו"ד סימן רנ) העיר דלא אמרינן דמיקרי דבר שאין לו מתירין מה שחוזר לאיסורו אלא בתערובת, דמה דלא בטיל הוא מטעם שכתב הר"ן במסכת נדרים דכיון דיש לו מתירין הוה היתר, והיתר בהיתר הוה מין במינו, בזה אמרינן דכל שחוזר לאיסורו לא הוה היתר בהיתר. אבל מה דבדבר

רנ וסימן רנב) האריך לפסוק כהשו"ע דאסור, וכתב דלדינא יש להחמיר בשב ואל תעשה כהסכמת התשב"ץ שראה דברי הרמב"ם והסמ"ג והסכים עם הרא"ש להחמיר, והש"ך לא ראה אותה תשובה, וכל היכי שהראשונים נעלמו מעיני האחרונים הלכה כהראשונים, דאמרינן אלו היה יודע הוה הדר ביה. וכן בשו"ת שואל ומשיב (מהדורה תליתאה חלק א סימן תמד) כתב דלא מלאו לבו להתיר בזה.

#### ספק מילה שלא בזמנה

והנה לשון המחבר שכתב 'אינו דוחה יום טוב מספק, ואפילו יום טוב שני של גליות', משמע לכאורה דלא רק כשהוא וודאי שלא בזמנה אינו דוחה יו"ט שני אלא אפילו שהוא ספק שלא בזמנה, כגון שנולד בין השמשות ועכשיו הוא ספק שמיני ספק תשיעי, מ"מ לא דחי יום טוב שני של גליות. והקשה הנודע ביהודה (סימן ל' שם) הא דין זה שפסק בשו"ע לא עלה על דעת הרא"ש מעולם, דהא הרא"ש לא קאי אלא על מי שנולד בערב שבת בין השמשות ולשכוע שאחר ספק שמיני חלו שני ימים טובים של גליות באחד בשבת ובשני בשבת שנימול ליום י"ב, ושם ביום טוב שני כבר עבר זמנה בודאי, אבל מי שספק שמיני שלו ביום טוב שני מהי תיתי לאסור, והלא יש כאן ספק ספיקא, שמא היום זמנה ואם תמצי לומר היום אחר זמנה שמא היום חול, שהרי יום טוב שני ספק הוא.

שיש לו מתירין אפילו ספק ספיקא אסור הוא משום דעד שתאכלוהו בספק המתן ואכלוהו בודאי היתר, וזה שייך אפילו אם חוזר לאיסורו מ"מ עד שיחזור לאיסורו יאכלנו בהיתר, א"כ ספק ספיקא דמילה נמי הוה כדבר שיש לו מתירין ואין מועיל בזה ספיק ספיקא להתירו. ומ"מ מסיק שם החתם סופר דמ"מ יש להקל בזה מטעם אחר, משום דאתי ספק קיום מצות עשה דאורייתא ודחי ספק קל דרבנן, דדלמא היום הוא יום ח', ונמצא עובר על מצות עשה דאורייתא משום ספק דרבנן, ומסיים שם על כן הזריז ומיקל ביום טוב שני ומחמיר למול ביומו ספק ח' ספק ט', הרי הוא מן הזריזים, עיי"ש. וע"ע אריכות נפלאה בזה בשו"ת משנת ר' אהרן (לר' אהרן קוטלר זצ"ל סימן יא).

#### ביוצא דופן

ואחרי כל המתבאר, עתה נבא לספק דידן, וראשית יש לדון אי מילת תינוק שנולד ע"י ניתוח קיסרי (יוצא דופן) דחיא יום טוב שני דגלויות או לא. דהנה איתא בגמרא (שבת קלה, א) אמר רבי אסי כל שאמו טמאה לידה נימול לשמונה וכל שאין אמו טמאה לידה אין נימול לשמונה, שנאמר (ויקרא יב, ב) אשה כי תזריע וילדה זכר וטמאה וגו' וביום השמיני ימול בשר ערלתו, כו', איני והא איתמר יוצא דופן ומי שיש לו שתי ערלות רב הונא ורב חייא בר רב, חד אמר מחללין עליו את השבת, וחד אמר אין מחללין, עד כאן לא פליגי אלא לחלל עליו את השבת אבל לשמונה ודאי מהלינן ליה. הא

בהא תליא. ע"כ. וברש"י (שם) לשמונה ודאי מהלינן - ואף על גב דיוצא דופן אין אמו טמאה לידה. הא בהא תליא - חילול שבת תלי במילה לשמונה, דמי שנימול לשמונה דוחה שבת ומי שאינו נימול לשמונה אינו דוחה את השבת, דכי כתיב 'וביום השמיני' דילפינן מיניה ואפילו בשבת - בנימול לשמונה כתיב, ועיי"ש עוד בגמרא דאוקימנא לדרכי אסי בפולגת תנאים - ר' חמא ורבנן, וקם ליה רבי אסי כר' חמא דהוה יחידאה. ועיי"ש בר"ן (נד, ב מדפי הרי"ף ד"ה לענין הלכה) דלענין הלכה איכא מאן דאמר דלא קיימא לן כרב אסי, אלא אף על פי שאין אמו טמאה לידה נימול לשמונה ימים, משום דאוקימנא לה לדרב אסי כתנאי, וקם ליה רב אסי כרבי חמא וכיון דיחיד הוא לא קיי"ל כותיה לגבי תנא קמא, דרבים נינהו דסבירא להו דאע"ג דאין אמו טמאה לידה נימול לשמונה, דאילו לא איפליגו אמוראי בהא מילתא כלל הוה נקטינן כרבי חמא כיון דרב אסי דאמורא הוא פסק כותיה, אבל השתא דאמוראי נמי פליגי בהא מילתא, דהיינו רב הונא וחייא בר רב, לא שבקינן תנא קמא למנקט כרבי חמא דיחידאה הוא, ועוד דרבה ורב משרשיא ור' ירמיה שקלו וטרו אליבא דת"ק. אבל הרב ר' יונה ז"ל פסק כרב אסי, משום דכיון דאוקימנא לה בפלוגתא דרב הונא וחייא בר רב, הוה להו מאן דאמר יוצא דופן אינו נימול לשמונה ורב אסי רבים ומאן דאמר נימול לשמונה יחיד, ואף על גב דאוקימנא לה בגמרא



דהא בהא תליא הוי ליה כספק שאינו דוחה את השבת, ע"כ.

ביום טוב שני של גלויות

ולהלכה כתב ברמב"ם (הלכות מילה פרק א הלכה ז) ז"ל: יוצא דופן ומי שיש לו שתי ערלות מלין את שתיהן בשמיני. ועוד שם (הלכה יא) יוצא דופן ואנדרוגינוס ומי שיש לו שתי ערלות אין דוחין את השבת, אלא נימולין באחד בשבת שהוא יום תשיעי שלהן, ע"כ. וכן כתב המחבר (יו"ד הלכות מילה סימן רסו סעי' י): יוצא דופן וכו' אף על פי שנימולים לשמונה אינם דוחים את השבת, ע"כ. אכן כבר נתבאר דאין זה אלא מחמת ספק, דכיון דלא הוכרעה ההלכה כמאן אזלינן לחומרא וכ"כ בביאור הגר"א (יו"ד שם ס"ק יט) דמשום הכי פסק המחבר לחומרא משום דאסתפיך לן כמאן הלכתא כתנא קמא או כר' חמא דרב אסי סבירא ליה כוותיה, ע"כ. וא"כ ביום טוב של גלויות, שהבאנו לעיל משם הנודע ביהודה ובשם שו"ת חתם סופר דתינוק שהיום הוא ספק שמיני ספק תשיעי, מספק אין דוחים את המילה אלא מלין אותו ביום טוב שני א"כ לכאורה הוא הדין 'יוצא דופן', שהוא ספק דדינא אי דוחה את השבת או לא, דיש למולו ביום טוב שני של גלויות ולא לדחותו למחרת. וכן כתב בשו"ת חשב האפוד (חלק ב סימן קלד) הלכה למעשה למול יוצא דופן ביום טוב שני, כי אין סברא לחלק בזה בין ספק מציאות אם הוא יום השמיני לספק פלוגתא דאמוראי

כתנאי וקם ליה רב אסי כיחידאה, רובא דאמוראי דקבעי כיחידאה עדיף טפי מהך רובא, ומסיים שם הר"ן דכיון דהר"ף לא הכריע בהלכות כדברי מי, משמע דמספקא ליה מילתא, הלכך מטילין אותו לחומרא דנימול לשמונה ואין מחללין עליו את השבת, ע"כ. הרי מבואר דמה דקיי"ל להלכה דאין מילת יוצא דופן דוחה את השבת אין זה הלכה מוחלטת, אלא מחמת ספיקא דדינא הוא.

נקטינן לפלוגתיהו לחומרא

וכן מבואר ברא"ש (שם פרק יט סימן ו) עיי"ש שכתב דמדסברי רבנן דר' חמא דנימול לשמונה אף על פי שאין אמו טמאה לידה משמע דאין הלכה כר' אסי, ורב הונא ורב חייא בר רב וודאי לא שמיעא להו הך ברייתא, דאי הוה שמיע להו להנאי אמוראי הך ברייתא לא הוה אמרי מימרא מפי עצמן, אלא מר הוה אמר הלכה כהך תנא ומר הוה אמר הלכה כאידך תנא, וכיון דלא שמיע להו הך ברייתא אפשר דאי הוה שמיע להו לא הוה פליגי אלא הוה אמרי כיון דפליגי רבנן עליה דר' חמא הלכה כרבים ומחללים על יוצא דופן את השבת, אכן כיון דבעל הלכות נסתפק בדבר, הלכך נימול לח' ואין מחללין עליו את השבת, עיי"ש. מבואר כנ"ל דמחמת ספק הוא. וכן הוא בבעל המאור (שם) עיי"ש שכתב דכיון דלא אפשר הלכתא בהדיא כרבנן או כר' חמא, נקטינן לפלוגתיהו לחומרא, ונימול לשמונה ואינו דוחה את השבת, אף על גב

דעת הפוסקים דמתורת ספק הוא

והנה מה שכתב שיש חילוקי דעות אם הוא מתורת וודאי או מתורת ספק, לא זכיתי להבין, דהא הבאנו לעיל דברי הר"ן והרא"ש שכתבו דמתורת ספק הוא, וכתב שם הר"ן דהרב אלפסי ז"ל לא הכריע בהלכות כדברי מי, וכ"כ הרא"ש דמשום דבעל ההלכות נסתפק בדבר אזלינן לחומרא, גם בכסף משנה על הרמב"ם (הלכה ז שם) כתב דהרמב"ם פסק לחומרא מחמת ספק, וכ"כ הגר"א בדעת המחבר, ובשולחן ערוך הרב (או"ח סימן שלא סעי' ו) כתב ז"ל: 'יוצא דופן ונכרית שילדה ואח"כ נתגיירה הואיל ואין אמו טמאה לידה יש להסתפק אם נימולים בשמיני או מיד שנולדו, שהרי התורה סמכה מילת שמיני לטומאת היולדת, לפיכך נימולים הם בשמיני מספק אבל אינן דוחין את השבת מספק, ע"כ. א"כ וודאי כן קיי"ל להלכה דמחמת ספק הוא, והגם דבלבוש נראה דמחמת וודאי פסק כן, וודאי העיקר להלכה ככל הנ"ל. ומה שכתב במשנה ברורה (סימן שלא ס"ק יח) דטעם כל אלה כגון גבי אנדרוגינוס ומי שנולד בין השמשות וכו' הוא משום ספק, חוץ מיוצא דופן ואינה יהודית שילדה התם הטעם משום דאין טמאים בטומאת לידה, ולכמה תנאי בעינן כסדר האמור בפרשת תזריע דאשה כשהיא טמאה לידה בנה נמול לשמונה, ע"כ. ונראה מפשטות לשונו דביוצא דופן אינו משום ספק, נראה לענ"ד דקשה לומר דפליג המשנה ברורה על כל הנ"ל ועל מה שכתב

אם יוצא דופן נצטוה על יום השמיני, כי בכל אופן יש כאן ספק דאורייתא שמא יש כאן מצות מילה של יום השמיני, ואם כן לפי הני רבוותא שכתבו דבספק זמנו יש למולו ביום טוב שני, הוא הדין ביוצא דופן, עיי"ש. וכן הוא בשו"ת תשובות והנהגות (חלק א סימן תקצד) עיי"ש, וע"ע בספר יו"ט שני כהלכתו (מילואים עמוד שכז) בשם הגרש"ז אויערבך זצ"ל.

ספק אחד בדין וספק אחד בגוף

אכן עיין בשו"ת ציץ אליעזר (חלק יג סימן סב) שפקפק בהיתר זה, וכתב דהספק ספיקא שכותב הנודע ביהודה להתיר מכח זה נולד בין השמשות ספק שמיני ספק תשיעי אין שייך ביוצא דופן, דהתם ב' הספיקות הם בגופו, א' שמא היום זמנה ואם תמצי לומר דהיום הוא כבר אחר זמנה מ"מ שמא היום חול, שהרי יום טוב שני ספק הוא, אבל גבי יוצא דופן הא הוה ליה ספק אחד בדין (אם יוצא דופן דוחה שבת) וספק אחד בגופו. עוד כתב שם דהא דיוצא דופן אינו דוחה שבת ישנם חילוקי דיעות אם הוא מתורת ודאי או מתורת ספק, וא"כ הכרעת הכף לאיסורא הוא הרבה יותר מהכרעת הכף להיתרא, ולכן י"ל דעל כה"ג לא כתב החתם סופר את סברתו הנ"ל דאתי ספק קיום מצות עשה דאורייתא ודחי ספק קל דרבנן, בהיות שהוא הרבה פחות מספק קיום מצות עשה, דהא כמה המה הסוברים שמתורת ודאי אינו דוחה, עיי"ש.

כהדעה המחמירה, אבל בנידון דידן לא הוכרע להלכה כמאן, אלא כיון דנסתפק לראשונים הלכה כמאן (כפי שהובא לעיל באריכות) על כן הנהיגו לחומרא, ובכה"ג וודאי עדיין הספק בעינו ולמה לא יצטרף לספק ספיקא, וצ"ע.

#### איסור סקילה דשבת בחזקתו

ובשו"ת שבט הלוי (חלק ח סימן רכ) כתב דאין לנו לדמות כלל ספיקא דיוצא דופן לספיקא דיום ח' שנחלקו הפוסקים ביום טוב שני של גליות, דספיקא דיוצא דופן הוא ביסוד אם זה בכלל ההיתר למול אפילו בשבת, ואם אנו מכריעים מספיקא דאורייתא דיוצא דופן לא נתנה שבת לדחות הרי איסור סקילה דשבת בחזקתו והוא הדין ספק קרוב לוודאי דמילה נדחה לפני שבת לא שבת מלפני מילה, משא"כ במקרה של ספק כהאי דבין השמשות או שאר ספיקות דאין הנדון אם ניתנה שבת לדחות אלא הנדון אם זה יום השמיני, והיינו דהמחבר בשו"ע סתם דיוצא דופן אין מחללים עליו השבת, ולא הזכיר הספק ביוצאי דופן שהיה נפק"מ לכמה דברים, אלא וודאי ר"ל דאע"פ שהוא ספק מ"מ להלכה נחשב כודאי, כסברא הנ"ל, עיי"ש. וכן כתב עוד גם בחלק ט (סימן ריג). ובספר הברית (עמוד שע) כתב דכן הוא גם דעת הגר"מ פיינשטיין זצ"ל להלכה, שלא למול יוצא דופן ביו"ט שני. וצ"ע לדינא.

בביאור הגר"א מבלי מקור, אלא נראה כוונתו דהני אין דוחים שבת מפני שיש בהם ספק במציאות, אימתי נולדו מאי הערלה וכדומה, אבל יוצא דופן אינו ספק במציאות, אלא ספיקו הוא ספיקא דדינא, כן נראה לענ"ד. גם מה שכתב דהוה חד ספיקא בגוף וחד ספיקא בדין, עיין בשו"ת עין יצחק (סימן טז ענף ב) שכתב דאדרבה ספק אחד בדין וספק אחד בגוף עדיף יותר ויש מקום לומר דמועיל אף בדבר שיש לו מתירין עיי"ש. ושמה כוונתו משום דהוה ספק ספיקא בתרי גופי, אחד ביום אם יום זה קודש, ואחד בתינוק אם מילתו דחיא שבת ויום טוב, וצ"ע.

#### דעה שהושמטה מההלכה

ובשו"ת קנין תורה (חלק א סימן צט) כתב דלא יתכן לומר בזה ספק ספיקא, כיון דדעה זו דמותר לחלל שבת עליו הושמטה לגמרי ברמב"ם וטור ושו"ע ויתר רבוותא, ומבואר בפתיחה כוללת להפרי מגדים (הנהגת איסור והיתר שלישי אות ו) דאם הרמ"א פוסק דלא כהמחבר וסיים וכן עיקר אין לעשות ממנו ספק ספיקא שמא כהמחבר לדידן דפסקינן כהרמ"א, ועיי"ש עוד כמה וכמה מראה מקומות שכתבו כן, דדעה שלא הובאה בשו"ע אין לצרפה לספק ספיקא, עיי"ש אריכות דבריו. ובאמת לא זכיתי להבין דבריו, דאין נידון דידן דומה לראיות הנ"ל, דהתם מיירי מדין שנפסק להלכה לחומרא משום שהוכרע להלכה

## בנדון דידן

ובנדון דידן שרוצה למול את היוצא דופן על ידי מוהל בן ארץ ישראל כדי לקיים מילה בשמיני, יש לדון אם אין בזה משום זלזול ביום טוב שני, כמבואר בשו"ע (או"ח סימן תצו) דבן ארץ ישראל הנמצא בחוץ לארץ אף דאינו בכלל החיוב דיום טוב שני, מ"מ אסור לו לעשות מלאכה אפילו בצנעה, עיי"ש. גם יש לדון דכיון דהוא בעצמו אינו יכול למול ביום זה א"כ אין שייך בשליחות, דכל מידי דהוא לא מצי עביד לא מצי משוי שליח.

## ב' סברות להיתר

והנה בספר שדי חמד (אסיפת דינים מערכת יום טוב סימן א אות י) הביא מספר ויען אברהם (יו"ד סימן כא) שחקר אם יוכל בן חוץ לארץ לומר לבן ארץ ישראל הנמצא שם (לזמן מועט) שימול את בנו ביום טוב שני של גליות, או שמא כיון דהוא לא מצי עביד לא מצי משוי שליח, וכתב שם ב' סברות להיתר, א' על פי דברי המשנה למלך (הלכות ביאת המקדש פרק ב הלכה ו) שכתב דלא אמרינן דבמלתא דאיהו לא מצי עביד לא משוי שליח אלא באיסורי דאורייתא, אבל באיסורי דרבנן מצי משוי שליח, עיי"ש. ודברי המשנה למלך הללו החזיק בחקרי לב (או"ח סימן מ), והובאו הדברים גם בפתחי תשובה (על שו"ע אבהע"ז סימן א ס"ק טז - במוסגר), עיי"ש. וא"כ הוא הדין בנדון דידן דאין האיסור אלא דרבנן דהא יום טוב שני דרבנן הוא, א"כ אין

שייך לומר דלא מצי משוי שליח. עוד כתב שם סברא ב' על פי מה שכתב בספר קול אליהו (חלק א סימן טז) דלא נאמר כלל זה אלא בדבר שאם יעשה המעשה כלא חשיב ולא יהיה המעשה עשוי, בבהא הוא דאמרינן דכיון דאיהו אם היה עושהו לא היו מעשיו כלום ולא חשיב מעשה, לא עדיף גברא דאתי מחמתיה ואינו יכול לשלוח שליח על זה, אבל בדבר דהגם דאסור לעשותו מ"מ אם עביד ליה משלח מה שעשה עשוי ואהני מעשיו, בכה"ג לא אמרינן האי כלל ומצי לשוי שליח, עיי"ש. ועל כן גם בברית מילה דאם עבר ומל ביום טוב עלתה לו, ואינו צריך לחזור ולמולו, א"כ וודאי יכול לשוי לחברו שליח, עיי"ש. מבואר מכל זה דמשום האי כללא דאי לא מצי עביד כו', לית לן בה.

## זלזול ביום טוב

אכן התם מיירי בבן חוץ לארץ שנמצא בארץ ישראל, דהאי בן ארץ ישראל אינו חייב ביום טוב שני כלל, אבל בנדון דידן שהבן ארץ ישראל נמצא בחוץ לארץ, וחייב לשמור כל דיני יום טוב שני מפני שלא יהיה זלזול ביום טוב, ומבואר בפוסקים דאפילו בצנעה אסור לעשות מלאכה, א"כ יש להסתפק בכה"ג שרי למימר ליה למול את בנו. אמנם לענ"ד נראה ב' סברות להיתר, א' כיון דהרבה פוסקים מתירים למול יוצא דופן ביו"ט שני, א"כ בודאי הרואה אותו מל יאמר שהוא נוהג כאלו הפוסקים המקילים ולא שייך זלזול בזה. ב' כיון דאין זה דבר

## מה טובו אהליך יעקב | הגאון רבי יחיאל מיכל שטיינמעטץ שליט"א תעט

ביום טוב, עיי"ש. אבל באמת לא הבנתי מה שייך זלזול בזה, דכיון דיש אחרונים דמתירין לעשות כן אפילו בעצמו וא"כ בודאי אין שייך זלזול בזה.

### היוצא לדינא

א. מילה שלא בזמנה לא דחיא יום טוב שני של גליות.

ב. ספק מילה בזמנה כתבו כמה אחרונים להקל למולו ביום טוב שני של גליות.

ג. יוצא דופן אין מילתו דוחה שבת ויום טוב, מיהו אין זה אלא מחמת ספק, ולכמה פוסקים מצטרף ספק זה עם ספק אחר להיתר.

ד. נראה דמותר להדר אחר בן ארץ ישראל הנמצא בחוץ לארץ שימול את בנו מילה בזמנה.

מפורסם דתינוק זה יוצא דופן הוא, ואין יודעים מזה רק הבעל והאשה, בכה"ג דלא מקרי זלזול. על כן נראה לענ"ד דטוב להדר אחר בן ארץ ישאל שימול את בנו מילה בזמנה. אח"כ מצאתי שכ"כ בנשמת אברהם (יו"ד סימן רסו, חלק ב עמוד שצב) בשם הגרש"ז אויערבך, שמותר למוהל בן ארץ ישראל הנמצא בחוץ לארץ למול ביום טוב שני של גלויות תינוק שנולד בניתוח קיסרי בזמנו, אם אין ידוע לכולם שהתינוק נולד בניתוח קיסרי, עיי"ש.

### גבי ספק מילה בזמנה

וראיתי בספר יו"ט שני כהלכתו (פרק יב ס"ק ו) שמביא בשם ספר באר משה גבי ספק מילה שלא בזמנה דלא ימול על ידי מוהל בן ארץ ישראל, דהוא זלזול

הגאון רבי אשר פרוכטר שליט"א  
ראש כולל להוראה בית מרדכי יצחק ירושלים  
מח"ס פירות הבית ושאל"ס, ירושלים

## בענין שינוי מקום

כשינוי מקום אליביה בשהייה מועטת כזו. עי' כאן סי' קע"ח בדברי הגר"ז ובערוה"ש, וכן האריך היעב"ץ במו"ק לאפוקי מהך דעה. ונר' דכ"ע ס"ל שודאי מודה רב ששת שיש דין של קביעות סעודה. דאמנם שפסק ששינוי מקום צריך לברך גם כאשר אוכל פת מ"מ ודאי יש ענין של קביעות וממילא לא נחשב כעקירת קביעות אם יצא לאיזה שהייה מועטת.

וילה"ע שאשכחן עוד נ"מ לדינא והוא בדברי הט"ז סק"ט שכ' שאם היה בדעתו מתחלה להמשיך קביעותו במקום אחר א"כ מודה רב ששת שאין בזה שינוי מקום (ודלא כהרמ"א סעי' א'). אכן לדין אין נ"מ בזה בענין שינוי מקום כי אנן ס"ל כרב חסדא ולכן גם אם לא היה דעתו לשנות מקומו מ"מ א"צ לברך.

ונר' לפרש שרב חסדא ורב ששת נחלקו אם סתם קביעות לגבי סעודה כולל שאין עקירה כאשר יוצא ממקומו, או שאין עקירת סעודה ע"י יציאה ממקומו כי מ"מ קביעותו נמשך בכל מקום שהוא. אמנם ודאי כ"ע מודו שאם כיוון להכי א"כ קביעותו בכל מקום שהוא. והנה יש

מו"מ בדין שינוי מקום צריך לברך וביאור פלוגתת הפוסקים אליבא דרב חסדא -

איתא בסוגיין (פסחים קא:) מח' רב חסדא ורב ששת אם שינוי מקום צריך לברך באכל דברים הטעונים ברכה במקומן, ואליבא דרב חסדא אשכחן מח' רמ"א וט"ז לדינא אם מהני הניח מקצת חביריו, ולכאור' הוא מחלוקת ראשונים אם מהני הניח מקצת חביריו אליבא דרב חסדא, ועי' בב"י. וצ"ב במה נחלקו רב חסדא ורב ששת, וכן במה נח' הפוסקים אליבא דרב חסדא. (וילה"ע שמש"כ הט"ז אליבא דהסמ"ק שהביא הב"י, שחלק ראשון מדבריו הם מדברי הסמ"ק וחלק שני הם מהגה' רבנו פרץ לכאור' כיוון אל האמת כדמודפס בפנינו, אמנם מש"כ הט"ז שהסמ"ק ס"ל כרב ששת, זה ליתא כפי נוסחא דידן, אלא ס"ל כרב חסדא וא"כ צדקו דברי הב"י ודברי הט"ז צ"ע).

והנה עי' במשנ"ב סק"ב שכ' [אליבא דהמחבר] שאם יצא לרגע נחשב כשינוי מקום וצריך לברך כשחוזר. ועי' בכל הפוסקים שנח' עליו אליבא דרב ששת וכדפסק המחבר, וס"ל שודאי לא נחשב

והנה ילה"ע דאמנם שהאו"ז גופיה פירש דהיינו כעין קביעות הנ"ל, ולכן א"צ לברך אליביה בכה"ג שהניח מקצת גם במקום שני, מ"מ המג"א וכל הפוסקים ס"ל שרק במקום הראשון א"צ לברך, אבל במקום השני ודאי צריך לברך (אע"ג שהניח מקצת חביריו). וילה"ע לפ"ז שיש לחלק בין דין הניח מקצת חביריו אליבא דרב ששת די"ל שאינו אלא ממשיך קביעות סעודה דמהני דוקא גבי פת [וכדכ' הט"ז בהדיא אליבא דרב ששת] וא"כ י"ל שקביעותו נמשך גם למקום השני ולא נחשב כעקירה מחמת שיצא, משא"כ לפי רב חסדא אין זה אלא כממשיך התעסקות הראשון אבל ודאי היה יציאה מהתעסקות וצריך לברך במקום השני.

והעירו בני החבורה שיחי' שלפ"ז יש קצת נ"מ בין הדין של הניח מקצת אליבא דרב חסדא לבין כוונה לשנות מחדר לחדר. שי"ל שכוונה לשנות מחדר לחדר היינו כי מעיקרא ס"ל שהתעסקות ידיה הוא בכל חדרי הבית ותלוי בכוונתו בעת ברכתו, ועי' לקמן דברי תבואות שור ופר"ח די"ל דלכ"ע סתם כוונתו שהתעסקות ידיה אינו אלא חדר אחד. משא"כ כאשר הניח מקצת י"ל שכל זמן שבאו חביריו ואכלו עמו אפי' אחר שבירך הרי התעסקות ידיה לא נסתלק לגמרי ע"י חביריו ויכול לחזור להתעסקות כאשר יחזור למקום הראשון. ולפ"ז ג"כ יש להגדיר את פרטי דינים של הניח מקצת חביריו, ועי' לקמן עוד בזה.

עוד ענין בדין שינוי מקום והוא שאם הפסיק התעסקות של אכילה א"כ שוב לא נמשך התעסקות ידיה וצריך לברך על אכילה חדשה. (ועי' לקמן אריכות דברי תבואות שור ופר"ח ולבוש בענין התעסקות).

והנה בענין שינוי מקום לדין כאשר יצא ממקום שאוכל שם פירות, בזה ודאי שייך לומר כלשון ב"י וכדברי משנ"ב לעיל שאפי' יצא מפתח ביתו נחשב כהפסיק התעסקות אכילתו. דהנה לגבי התעסקות אכילה של פירות לא אשכחן המשך התעסקותו אלא תוך בית אחד, וכנר' בסתם דעת בנ"א על חדר אחד, אמנם אם דעתו על כל החדרים א"כ מהני להמשיך התעסקותו בכל החדרים שבבית א'. (ובזה יש לפרש את דברי הרמ"א סעי' א' עפ"י דברי הר"ן ושאר). נמצא שיש היכ"ת שנחשב כגמר התעסקותו אמנם לא הוא עקירה מקביעות. ולכן אם יש לו קביעות כדס"ל לרב חסדא (ורב ששת כשכיוון להכי) אע"ג שהוי גמר התעסקותו כאשר יצא לרגע א"צ לברך. [ולקמן נאריך עוד בדין עקירה לכת' מסעודתו ודברי הרמ"א סעי' ב' ומה שיש נ"מ לדינא לדידן].

הנה הערנו לעיל שהרמ"א פסק שמהני דין הניח מקצת חביריו אליבא דרב חסדא. דעי' בב"י שמביא דברי הסמ"ק והאו"ז דס"ל שגם רב חסדא ס"ל שמהני הניח מקצת חביריו כאשר אוכלים דברים שאינם טעונים ברכה במקומן.

הבית (דהיינו שממשיך כל זמן שאין לו יציאה ממקום), מ"מ מדברי הט"ז משמע דס"ל שרק בב' חדרים בבית אחד שייך התעסקות אחת ולא גבי הליכה בדרך. (משא"כ אליבא דשא"פ אפשר לומר דס"ל שיכולים לכוון להמשיך התעסקות כל זמן שאינו גומר ע"י יציאה).

והשתא דאתית להכי י"ל שלגבי הדין שאין לעקור לכת' מסעודתו ע"י יציאה מהמקום ודאי שאינו אלא כה"ג שנחשב כלא נשמך התעסקותו. ולכן י"ל שאם כיוון מתחלה להמשיך במקום אחר, מחמת ששייך קביעותו בכל מקום שהוא א"כ גם לא נחשב כגמר התעסקות אם כיוון להכי מתחלה. ויש לחקור ג"כ בדין הניח מקצת חביריו אליבא דרב חסדא ואם מהני שיכול לכת' לעקור כי לא נחשב כגמר התעסקות כאשר הניח מקצת חביריו. ועי' בפמ"ג (מש"ז סק"ט) שמשמע שיש לו צד כזה, אמנם כ' שלדידן אליבא דרב חסדא לא מהני לכת' כאשר הניח מקצת חביריו. אמנם עי' בגר"ז שמשמע שבכה"ג שיצא ממקומו על דעת לחזור למקום הראשון שבו הניח מקצת חביריו שמועיל לכת'. וי"ל כנ"ל משום שנחשב כממשיך התעסקות ולא נחשב כגמר. וי"ל שהפמ"ג מודה לזה אכן מ"מ לכת' א"א לעקור ולהפסיק התעסקות אע"ג שיכול אח"כ להמשיך התעסקות הראשונה דמ"מ נחשב כעקירה שאסורה לכת' מחמת שמא ישכח וכו'.

אכן יש להוסיף שהמשנ"ב בהדיא כ' שיכול לצאת לרגע תוך סעודתו לכת'.

ולפי הנ"ל דין הניח מקצת כפי פירוש המג"א אליבא דהרמ"א לא דמי לדין הניח מקצת אליבא דרב ששת. שאלבא דרב חסדא אינו אלא המשך התעסקות הראשון ע"י שחזר להתעסקות שבירך עליה, משא"כ לפי רב ששת הוי דין של המשך קביעותו ואפשר לומר שהיינו בכל מקום שהוא. אכן ילה"ע שדין שני של המשך התעסקות היא גופה מח' בין הט"ז לבין המג"א. שעי' בט"ז דס"ל שאין כלל דין של הניח מקצת חביריו גבי פירות, ולכאור' כי ס"ל שאחר שעקר ממקומו שוב אין כאן המשך התעסקות. ותו ילה"ע דמגלן לחדש דין חדש של הניח מקצת שלא נמצא בגמ' (דהרי רב ששת הוי דין בקביעות סעודה וכו"ל). והנה נר' שהט"ז לשיטתו אזל דס"ל שלא מהני כוונה גבי פירות גם בכה"ג של הולכי דרכים, דס"ל להט"ז שרק ע"י ראיית מקום או מוקף מחיצות נוכל לומר שבירך על כך התעסקות ולא צריך לברך עוד כאשר הלך למקום אחר. משא"כ לפי מג"א ושא"פ אינהו ס"ל שאפשר להמשיך התעסקות ע"י מקצת חביריו וגם ע"י מה שכיוון מתחלה לאכול כאשר הולך, אע"ג שמודו הם שאם יצא ממקומו הראשון ודאי נחשב כהתעסקות חדשה, רק שאם לעולם היה בדרך ואין כאן יציאה ממקום א"כ שייך להמשיך התעסקותו ע"י שכיוון מתחלה להמשיך בהליכה בדרך. ואע"ג שלכאור' הט"ז יכול להודות לזה ולדמותו לדין של ב' חדרים בבית אחד שיכול לכוון שהתעסקותו בכל



שהוי שינוי מקום, אמנם בכה"ג שאין בזה הפסק י"ל שאין זה שינוי מקום. ולכן נר' לדון שגדר הדברים הוא אם היה הולך ואוכל כאשר יוצא לרגע. שלכאו' לגבי חבירו שקרא לו ויצא לפתח ביתו אין אדם ממשיך התעסקות אכילה כאשר קורא לו חבירו, אכן אם הוא סתם מטייל בתוך ביתו ויוצא רגע למרפסת [שיוצא לרחוב] וכנ"ל לכאו' אין שם הפסק התעסקות אם עדיין היה אוכל ולא היה מניח את האוכל מידו. ולדינא יש לדון בכה"ג ששותה קפה בבימ"ד ויצא לרגע בגלל שקראו לו אם ג"כ נחשב כשינוי מקום, ולכאו' מתלא תלי אם בהנ"ל אם אדם שותה קפה ג"כ בשעה שקוראים לו לצאת לחוץ. ולכאו' הכל לפי המקום והזמן, אבל ברוב מקומות היה נר' שאין אדם ממשיך התעסקות אכילה ושתייה כאשר הוא באמצע דיבורו עם חבירו.

ולפ"ז צ"ל שהמשנ"ב סקל"ד שמיקל לכת' לצאת לשהייה מועטת הוא משום סברא אחרת של דעתו על קביעות סעודתו כל הזמן וכעין דברי הגר"ז לגבי הניח מקצת חבירו, ולא משום שכל יציאה של שהייה מועטת לא נחשב כגמר התעסקות. ולכאו' כן מבואר בדברי המשנ"ב בריש הסימן סק"ב שכ' שגם שהייה מועטת נחשב כשינוי מקום וכדעת הגר"ש מיללער שליט"א. אכן מ"מ אם יוצא בדוקא משום ספק ברכות ודאי הוי הפסק התעסקות ולא בעי לשהות בחוץ יותר מרגע אם בלא"ה לא היה יוצא, וכנ"ל פשוט ובפרט שיש לסמוך על דעת

ולכאו' יל"ע בזה מדוע דבר זה לא נחשב כעקירה האסורה שהרי לגבי שינוי מקום לכאו' נחשב כהפסק התעסקות, וא"כ זה"נ לדידן יש לאסור לכת'. אמנם נר' ודאי שלדינא אין יציאה כרגע בכל נידון נחשב כהפסק התעסקות. ולכן נר' שהמשנ"ב ס"ל שודאי תוך סעודתו אין זה כלל עקירה, וא"כ לגבי אוכלים שאינם טעונים ברכה במקומן שהארכנו לעיל שצריך ברכה לדידן כאשר גמר התעסקות יש לדון אם יציאה כרגע בכל גוונא נחשב כשינוי מקום דטעון ברכה. ונר' מש"ה שאין לברך פעם שניה אם מה שיצא כרגע לא נחשב כהפסק או גמר של התעסקות ידיה. ולכן בכה"ג שיש לו מרפסת ורגיל לו לצאת וליכנס באמצע אכילת פירות, אע"ג שודאי יש לדון שאין זה חדר לחדר בבית אחד ובפרט כאשר יוצאת לרחוב (ורו"פ ובראשם הגרש"ז אויערבך והגר"ש אלישיב זצ"ל טענו שמרפסת רגילה הוי חדר לחדר, אמנם מרפסת שיוצאת לרחוב וכגון גבי קומת קרקע לא נחשב כחדר לחדר), מ"מ אם לא יצא אלא לרגע וכך הוא רגיל לעשות נר' ודאי שיש לסמוך על זה לא לברך כאשר חזר שוב לתוך ביתו. וידידי הגר"י סקוצילס העירני ששמע שכך פסק הגר"ש קמנצקי שליט"א שלא נחשב כשינוי מקום, משא"כ הגר"ש מיללער שליט"א ס"ל שכן נחשב כשינוי מקום. עכ"פ היה נר' שבכה"ג שודאי נחשב כהפסק התעסקות כי אין אדם מתוך ביתו באמצע אכילת פירות אפי' לרגע א"כ יש לדון

מ"מ נחשב שחזר להתעסקות הראשונה שבירך עליו. ואע"ג שק"ק לפרש לפי דברי החסד לאברהם איך שייך סברא זו אם לא היו אוכלים מ"מ לכאור' יש היכ"ת שמניח זקנים ויודע שהוא חוזר להך ישיבה וא"כ ע"י שהם נמצאים שם אפשר לו להחזור להתעסקות ידידה. ולכאור' ברוב מקרים אין זה שייך אא"כ היו אוכלים יחד וכנ"ל. וה"ה גבי עכו"ם או קטנים יש לדון בכנ"ל. (ואין לדמות כ"כ לדין צירוף של זימון ולדיני קידוש במקום סעודה דאשכחן כמה דברים שמחמירים בהם ומקילים כאן ולהיפך, וכן העיר הפמ"ג שם והניח בצ"ע).

ולכאור' הה"נ לגבי יציאה מביתו לחדר מדרגות או למחסן וכיוצ"ב יש לדון אם נחשב כגמר התעסקות ע"י שיצא מביתו או דומה טפי לחדר לחדר. ולכאור' הכל תלוי אם רגיל להמשיך התעסקות גם בחדר מדרגות וכיוצ"ב. ולכאור' שוב כנ"ל שברוב מקרים אין אדם ממשיך התעסקות אכילה בחדר מדרגות, אלא שיש לדון לגבי שתיית קפה וכיוצ"ב. אמנם היינו רק לומר שלא יצא אלא מחדר לחדר, אמנם יציאה מביתו גם בשתיית קפה ודאי גרע טפי כי מ"מ ע"י שיצא ודאי מהמקום (אא"כ הוא שהיה מוטעת וכנ"ל) נחשב כסילוק מהתעסקות הראשון וכמבואר בכמה ראשונים ג"כ (עי' במהר"ם חלוואה ערבי פסחים שם, וע"ע ברא"ש חולין פרק כיסוי הדם סי' ה').

המשנ"ב הנ"ל. נוהג"י שוב שאל את הגרע"ז אויערבך שליט"א בענין שינוי מקום וג"כ פסק כהגר"ש מיללער וכפשטות דברי המשנ"ב שגם שהייה מועטת הוי שינוי מקום וצריך לברך].

ולכן לפי הנ"ל ילה"ע ג"כ לדינא עמש"כ הפוסקים לחלק בין מקצת חביריו האוכלים או שותים או אפי' אינם אלא עומדים או יושבים שם, שלכאור' אין כאן דין של הניח מקצת חביריו עפ"י קרא וכיוצ"ב, אלא שהוי סברא שיכול להמשיך התעסקות הראשונה וכנ"ל. [ולכן ילה"ע גם במה שדנו לגבי עכו"ם או קטנים וכיוצ"ב]. דהראוני את דברי החסד לאברהם זקנו של החיד"א שכתב בהגותיו על הלבוש שגם אם לא אוכלים עמו מ"מ מהני לדין מקצת חביריו, משא"כ המשנ"ב ושא"פ משמע להיפך שלא מהני אא"כ אוכלים בהדדי. דלכאור' נר' לומר דלכ"ע אין כאן דין דבעינן אכילת חביריו (ובפרט איך נפרש את דברי האו"ז שהניח מקצת חביריו הועיל גם למקום שני, ואיך ידע אם חביריו אוכלים אי לאו), אלא שיש לדון באיזה היכ"ת יכול הוא להמשיך התעסקות הראשונה ידידה. שהוא בירך על התעסקות אכילה במקום ההוא ואח"כ יצא, וכאשר חזר רצה לסמוך על מה שבירך על הך התעסקות מתחלה. והנה לכאור' אם מתחלה ישבו יחד לאכול, לכאור' כל זמן שהם לא הסיחו דעתם מלאכול אפי' לא הפסיקו לאכול בפועל

-מו"מ בפלוגתת התבואות שור והפר"ח בענין כיוון שלא להוציא את כל המאכלים שלפניו ופלוגתת התבואות שור והלבוש בענין מי שטעה וכיוון רק לפרי אחד-

לעיל הארכנו בדין מי שממשיך או מפסיק התעסקות ידיה לגבי דין שינוי מקום, ולכא' הדברים מבוארים יותר ע"י דברי התבואות שור יו"ד סי' י"ט בענין ברכה ראשונה. דילה"ע שנחלקו הלבוש ותבואות שור (סי' י"ט סקל"ג) מה הדין אם טועה וסובר שצריך לברך על כל פרי שלפניו. שהרי ודאי דעתו לאכול כל פרי שלפניו אמנם בשעת ברכתו סבר שאינו מברך אלא על פרי אחד. ואח"כ אמרו לו שאין הדין כן ויכול [וצריך] לברך ברכה א' על כל הפירות שלפניו. האם יברך שוב על פרי שני כי לא היה בדעתו בעת ברכתו אי לאו. התבואות שור פסק שודאי אין לברך שוב ולאפוקי משיטת הלבוש שפסק שחייב לברך בכה"ג גבי כיסוי שני, עיי"ש סי' י"ט.

ותו ילה"ע שלגבי הדין מאה ברכות (או"ח סי' מ"ו) נח' הפוסקים אם מותר לכוון שאין ברכתו אלא על פרי אחד וכדי שיכול לברך שוב ולהרבות מנין ברכותיו, שהתבואות שור ס"ל שאסור והווי ברכות לבטלה משא"כ הפר"ח לגבי דין ספק מתיר. [ובתבואות שור משמע שהה"נ לגבי מאה ברכות היה מתיר]. (ותו לגבי דין מאה ברכות עי' לקמן דברי מג"א וחכמת שלמה סי' מ"ו).

ולכא' יש כאן ב' ענינים, חדא אם אפשר למעט ברכתו עפ"י כוונתו

שהלבוש ס"ל שמצינן למיעבד הכי, והתבואות שור חולק, ויל"ע במאי פליגי. ותו יש ענין שני שיש סברא בסוגיין שאין ברכה מועלת לעולם, וכגון גבי שינוי מקום, ויל"ע מדוע יש היכ"ת שאין ברכתו מועלת. דאימתי נפסק כוח הברכה. ובאמת יש להסתפק גם מדוע יש כוח לברכתו להועיל גם לאחר זמן, שדילמא אינו מועיל אלא תיכף ומיד (אלא שיש לדון בשיעור זה). עכ"פ צ"ב מדוע ואימתי לא נשאר עוד כוח בברכתו (שיוכל לאכול על ידה).

והנה ילה"ע שיש עוד דין הפסק (גמ' ברכות מ.), דהיינו שאין להפסיק בין ברכתו לבין אכילתו (או עשיית מצותו). ודין זה נכלל בתקנת חז"ל לברך עובר לעשייתו, ואין כאן מקומו לנידון דידן. אכן ודאי שהך דין הפסק אינו שייך למי שכבר אכל אחר ברכתו, ולכן צ"ב איך נפסק כוח ברכתו ע"י היסח הדעת וכיוצ"ב. כי לא דומה לדין הפסק קודם אכילתו.

ונר' שיסוד הענין של היסח הדעת, ופלוגתת האחרונים הנ"ל, נמצא במה שנחלקו בו הב"י והב"ח ביו"ד סי' י"ט, ששם מבואר שהב"י ס"ל [אליבא דהרא"ש] שאחר ברכתו אם הוא עדיין לא שחט את הבהמה והביאו לפניו עוד בהמה לשחוט דלא בעי לברך עוד, משא"כ הב"ח ס"ל [אליביה] שאם בשעת ברכתו לא היה לפניו, א"כ צריך שוב לברך אם הביאו לפניו עוד בהמות אפי' קודם ששחט את הבהמה שלפניו. ועיי"ש

משא"כ חכמת שלמה שם היקל עכ"פ בענין מי שנכנס לחנות של בשמים וכיוון רק לפעם זו ולא לשאר פעמים שנכנס. ויל"ע אם מיקל ג"כ בכעין דברי הפר"ח והערוה"ש וכגון שכיוון בפירוש לא לצאת בברכתו אלא על פרי אחד. שדילמא רק בכה"ג שהוי כעין סילוק יש מקום להקל ע"י הך כוונה, וא"כ לכ"ע לא מהני למנין ק' ברכות בכה"ג שבירך על פרי אחד בדוקא, וכמו שהוכיח תבואות שור מדברי של"ה, עיי"ש. למעשה בנידון של תבואות שור ולבוש לגבי טועה שבירך רק על פרי אחד, פסק שע"ת סי' ר"ו כדעת תבואות שור שאין לברך על פרי שני. ולכן יל"ע אם הויא פלוגתא שע"ת וחכמת שלמה או כ"ע מודו שיש לחלק בין היכ"ת של סילוק (שינוי מקום) לבין היכ"ת שמיעט בכוונתו. ושור"ר שהשע"ת בהדיא כ' בסי' ח' שיש לדייק בכה"ג שאינו מתעסק בו בהדיא א"כ מודה התבואות שור לסברת הפר"ח, והיינו ממש כנ"ל שדוקא ע"י הא שמתעסק בו לא שייך לברך עוד כי ברכתו מהניא לכל התעסקות שבירך עליה, אמנם בכה"ג שיש לדון שיש לו גמר התעסקות ודאי מצינן למימר שמודה התבואות שור.

והשתא דאתית להכי נחזור לדין שינוי מקום שהארכנו בו לעיל, והערנו שקיי"ל שינוי מקום צריך לברך כי הפסיק התעסקות הראשונה. ולכן ילה"ע שסברת שינוי מקום ודין היסח הדעת לגבי ברכות ג"כ יש לפרש עפ"י צדדים הנ"ל. שיי"ל שברכתו מהני עד תום התעסקות כפי מה

בשו"ע סעי' ו' בחי' רעק"א שהעיר שהמחבר שם אינו מדוקדק כי הביא לשון הטור, והרי איהו גופיה ס"ל שתלוי בשחיתתו ולא בעת ברכתו, וכנ"ל, והניח בצ"ע.

אמנם נר' שיש כאן ב' צדדים בהבנת ענין ברכתו, או שתלוי בכוונתו בעת ברכתו וכדפי' הב"ח שם, או שתלוי בזה שמתעסק בשחיטה (והה"נ באכילה) אחר שבירך, וכל זמן שעוסק במה שבירך עליה הרי הוא עדיין בכוח ברכתו, ולכן אפי' הביאו לפניו עוד הרי הוא המשיך התעסקותו במה שלפניו.

וע"ע בערוה"ש יו"ד שם (סעי' י"ב) שג"כ העיר כדברי רעק"א הנ"ל, אלא שהוסיף שהמחבר ס"ל שאם בהדיא כיוון דוקא לבהמה שלפניו בעת ברכתו א"כ רק על בהמה זו בירך ולא על שאר בהמות. והיינו כסברת הלבוש הנ"ל, אלא שערוה"ש ס"ל שדוקא כאשר בפירוש כיוון לאפוקי שאר בהמות הדין כן. ועי' בלבוש שם שפירש בענין אחר, שהרי איהו סבר שתלוי בעת ברכתו, א"כ איך יפרש את הדין בשו"ע שם שהביאו לפניו עוד בהמות קודם ששחט כל מה שלפניו, ועיי"ש שתי' שכל זמן שברכתו מועלת א"כ אפשר למשוך את ברכתו גם על האחרים, וטעון ביאור, ואכמ"ל.

והנה בנידון של מאה ברכות ג"כ אשכחן הך פלוגתא אם אפשר לכוון בפירוש להוציא משאר דברים, שעי' במג"א סי' מ"ו שם שהחמיר בזה,

ברכתו ע"י שהסיח דעתו מיציאת המקום שבירך בו. דהיינו לפי הנ"ל או הוי סברא שהסיח דעת ע"י תום התעסקות או שהסיח דעת מברכתו ע"י ששינה מקום שבו בירך. אכן צ"ע מדוע ע"י ששינה מקומו הסיח ממה שכיוון מתחלה בברכתו. או דילמא י"ל שגם הלבוש וסיעתו מודים שאע"ג שכיוון מתחלה למאכלים במקום אחר מ"מ אין ברכתו מועלת אם כיוון להתעסקות במקום אחר כי אין ברכתו נמשכת להם (כעין היפך סברת הלבוש הנ"ל בענין הביאו לו עוד בהמות שאפשר למשוך את ברכתו, דהיינו שיש הגבלות בברכה אימתי יכול למושכו לשאר מאכלים).

שסבר מתחלה בעת ברכתו (לאפוקי דין נמלך). וא"כ אי נפרש ששינוי מקום הוי עקירות סעודה וכדכ' מהר"ם חלוואה ניחא שאין בזה המשך התעסקות. אבל אפי' אם נפרש שהויא דין היסח הדעת בעלמא [וכדפי' הרשב"ם בערבי פסחים שם] י"ל שתלוי בפלוגתא הנ"ל. או שמסיח דעת ממה שכיוון תחלה בעת ברכתו על איזה התעסקות אכילה שיהיה לו, שאין זה כולל אלא התעסקות במקום זה. כי ודאי נידון כהתעסקות חדשה במקום אחר. או י"ל שתלוי בכוונתו בעת ברכתו, ואע"ג שכיוון להיות במקום שני, מ"מ אין ברכתו מועלת אלא במקום שבירך כי כאשר שינה מקומו הרי הפסיד

הגאון רבי נפתלי צבי הלוי ראטטענערג שליט"א  
 רב ואב"ד דק"ק עטרת משולם קאסאן בית שמש  
 ומו"צ העדה החרדית

## תרופה לצהבת בשבת

### שאלה:

בכל המקורות בפסקי תשובות שם, וגם הגרשז"א זצ"ל נשאר בזה בצ"ע כמבואר בשש"כ (פרק ל"ד הערה פ"ג), וז"ל: ושמעתי מהגרש"ז אויערבאך זצ"ל דבליקחת גלולות נגד הריון אין משום רפואה, דרפואה היא רק למי שיש לו צער הגוף או מרגיש חולשה, אבל לא לעניני הריון, אבל מהספרים לא משמע כן וצ"ע בדבר (עכ"ל).

מה הדין בקטן שיש לו צהבת ומחמת כן לא יוכלו לקיים את המילה ביום השמיני ורוצים לעשות לו איזה פעולה להורדת הצהבת ביום השבת האם יש בזה איסור משום איסור נטילת תרופות בשבת מכח הגזירה של שחיקת סממנים?.

### תשובה:

ומסברא נראה יותר דכל תרופה הבא לשנות ולשפר את הגוף, וכגון מי שיש לו פצעי בגרות ונוטל תרופות לרפאותם, וכן אם נוטל תרופות שיגדלו לו שערות, אי נמי שיש לו כתמים משונים בעור בשרו וע"י התרופות הם חוזרים לצבע עור הברור, כל זה בכלל רפואה האסורה בשבת ויו"ט, כי אין לנו מקור ברור להגביל את האיסור רק בדבר הקרוי רפואי, ובאמת כל קלקול בגוף הוי בכלל חולי הצריך רפואה אף שאין זה בדבר שחיי האדם תלויים בו, ומעתה בנידון הצהבת הנגרם מחמת איזה חסרון בפעולת הדף שבגוף, כל שלוקח תרופה לשפר את הגוף ולתקנו הוי בכלל איסור רפואה.

א. לכאורה היה מקום להתיר יען שבאמת אין כאן חולי, ולולי הברית מילה הרופאים משחררים את התינוק לביתו, וכמו כן בלידת בת אין מתייחסים לזה, ורק שאסור למול באופן זה דהוי כתנוק שלא נבלע דמו שיש חשש סכנה, וכיון שאינו חולי אין בזה הגזירה של שחיקת סממנים, וראה בפסק"ת סימן שכ"ח (אות ס"ג) כמה וכמה דוגמאות של נטילת תרופות לדברים שאינן בגדר חולי אף שהתרופות גורמות לשינויים בגוף, וציין שם לכמה פוסקים שכתבו כלל זה דכל שאינו בגדר חולי אין בו גזירה זו.

ואולם לאמיתו של דבר נראה דכל קולא זו של נטילת תרופות כשאין חולי אינו ברור כלל כאשר יראה המעיין היטב

מעשה עדיין אין זה ניכר שעושה לרפואה, דעצם המציאות להיות חשוף נגד השמש הוא מעשים בכל יום, ואין כאן פעולה מיוחדת כמו רחיצה בחמי טבריא וכדומה שצריך לילך ולהגיע לשם, משא"כ לצאת לחוץ נגד השמש היא פעולה רגילה, שהרי השמש נמצאת בכל מקום ובכל זמן.

ולפי"ז אה"נ להניח תינוק תחת האור בבית יתכן שאסור, שניכר שהוא לצורך רפואה, משא"כ להניחו בשמש ודאי מותר.

ד. אכן שוב התבוננתי כי לכאורה כל האיסור כאן של שחיקת סממנים אינו מצד הגדול שהרי הוא אינו נוטל שום רפואה והאיסור הוא רק מצד הקטן שאנו מכשילים אותו באיסור זה, ומעתה כיון דלדעת הרשב"א באיסור דרבנן ליכא כלל איסור ספייה, והותר לצורך הקטן, י"ל דהכי נמי הוי ג"כ כצורך הקטן שיהא אפשר למולו בזמנו.

ה. ועוד יש להוסיף להיתר זה שיטת השו"ע הרב סימן שמ"ג מבואר דאפילו לצורך הגדול יש להקל באקראי ליתן לו איסור דרבנן לצורך מצוה, וממילא ה"ה כאן. – ומיהו יל"ע בזה באופן שלא ימולו אותו בשבת, ונמצא שאנו רוצים ליתן לקטן איסור דרבנן באקראי לצורך קיום מצוה שתתקיים בעוד כמה ימים, האם גם זה מותר לדעת השו"ע הרב הנ"ל, או שמא דוקא לצורך מצוה של בו ביום.

ב. ושוב התבוננתי כי יש להביא ראיה ברורה לאיסור ממשנה מפורשת במסכת שבת (ק"ט ע"ב) שאסור לשתות כוס של עיקרין, וזהו לשון המשנה שם "כל האוכלין אוכל אדם לרפואה וכל המשקין שותה, חוץ ממי דקלים וכוס עיקרין, מפני שהן לירוקה. אבל שותה הוא מי דקלים לצמאו, וסך שמן עיקרין שלא לרפואה". – והרי בזה ודאי אין ענין חולי רק שברצונו לשנות מערכות הגוף, ואפ"ה אסור כשעושה כן עבור זה.

ומה שהתירו כמה פוסקים נטילת מניעת הריון בשבת, התם שאני שאינו משנה כלל את מערכת הגוף ורק שהוא מונע ומבטל את האפשרות של הריון, וכן מבואר בשו"ת מהר"ם בריסק (ח"ג סימן כ"ד) וכתב לדמות זה לנותן בגד על המכה כדי שלא יסרט, ובשו"ת אגרות משה (אבן העזר ח"ד סימן ס"ג) סתם וכתב שאין בזה איסור רפואה, וכנראה כונתו מטעם הנ"ל.

ג. ומיהו כל זה ברפואה ממש, אבל מה שמקובל להניח את התינוק תחת אור חזק יתכן שאין זה דומה לגזירת שחיקת סממנים ששם גזרו רק על דבר ממשי של תרופה וכדומה, משא"כ על קרני אור המרפאים וכדומה.

וראה בשו"ת מנחת יצחק (ח"ה סימן ל"ב) שהעלה להחמיר לעשות שיזוף בשבת תחת השמש, ובשו"ת אבן ישראל (ח"ט סימן י"ג) נקט לקולא, והנידון בדבריהם הוא האם זה נחשב כמעשה או לא, ולענ"ד אפילו אם נאמר שזה נקרא

והנה לגבי אמירת לנכרי שהותר שבות דשבות לצורך מצוה, נחלקו הפוסקים האם זהו דוקא לצורך מצוה של בו ביום או גם לצורך מצוה של מחר, וראה בענין זה במג"א סימן רנ"ב (סק"כ) ובסימן רע"ו (סק"ח), ובמג"א בסימן תרנ"ה (סק"א) ובבכורי יעקב שם (סק"א וסק"ד) ובמשנ"ב שם (בשעה"צ סק"ד), ובשו"ת נוב"י (תנינא או"ח סימן מ"ד) ועוד, ובמק"א הארכתי בזה, - אלא שאין זה ברור אם הוא הדין כאן לגבי קטן אם זה דומה לאמירה לנכרי, וזה תלוי בטעם הדבר שהתיר השו"ע הרב רק לצורך מצוה, דלדעת התהלה לדוד הוא משופ דבלא"ה הוי כעין אמירה לנכרי יעו"ש, אבל לדעת הקצות השלחן הוא חומרא מיוחדת שרק לצורך מצוה אין חוששים לשמא אתי למסרך, והבן.

ו. עוד יש לעיין לכאורה לענין איסור הספייה בזה לקטן, דהרי הפוסקים חילקו בין מאכל איסור שהוא איסור

בעצם החפצא לבין דבר האסור באכילה בגלל שהוא תלוי בזמן וכגון קודם קידוש וכדומה, שבוזא אין איסור ספייה, וא"כ אולי נטילת רפואה אינו איסור בעצם בחפצא שהרי אחרי שבת הוא היתר גמור, ורק תלוי בזמן ואין כאן איסור ספייה.

אבל לקושטא דמילתא טעם זה אינו נכון דהרי הסכמת הפוסקים כי באיסורי שבת יש איסור ספייה ואין בהם קולא זו שהיום גורם איסורו, ואף אם נאמר שקולא זו נאמרה רק באיסור דרבנן התלוי באכילה שבוזא הקילו כשהזמן גורם איסורו, משא"כ שאר איסורי שבת שאינם שייכים לעניני אכילה ושתייה, סו"ס נראה כי איסור לקיחת תרופה בשבת אינו בגדר מאכל איסור, שהרי גם לולי אכילה יש איסור לרפא עצמו, והרבה תרופות אינם ראויים כלל אכילה, ועכ"פ כיון שבכל איסורי שבת יש איסור ספייה ממילא ה"ה בזה.



הגאון רבי יהודה בצלאל שפיין שליט"א  
 נולד בכו"ל הלכה אור לגולה שע"י ישיבת אור שמח ירושלים  
 בעמח"ס משלחן יהודה על ענייני הלכה, גבעת זאב החדשה

## בעניין קביעות הפרשיות במקום נופש בחו"ל

{א}

ידוע חקירת הגר"ח מברסק זצ"ל (הובא בברכת שמואל ביכמות ס' כ"א), ומחלוקת הר"ן ורמב"ן בריש מסכת מגילה (דף ג' ע"א בדפי הרי"ף), ודברי החיי אדם (חלק א' כלל ל' ס"ק י"א) וביאור הלכה (בריש ס' קמ"ג ד"ה בפחות) אם קריאת התורה מיקרי חובת היחיד או חובת הציבור, אבל למעשה הכריעו הפוסקים שהוי חובת הציבור - ע"ע בפעולת שכיר על המעשה רב (ס' קע"ה), שו"ת אגרות משה (או"ח חלק א' ס' כ"ח), שו"ת ציץ אליעזר (חלק י"ח ס' ה'), מקראי קדש (פורים ס' ז'), אורחות רבינו (חלק א', הוספות עמ' י'), הליכות שלמה (מועדים חלק ב', הלכות פסח פרק י' סע' כ"ב), ויו"ט שני כהלכתו (פרק ט' סע' י"ג - י"ז); שציטט הגרמ"מ שך זצ"ל, הגר"ש אלישיב זצ"ל, הגרש"ז אויערבך זצ"ל, והגר"מ פיינשטיין זצ"ל, ועוד.

אבל אין אני צריך לכתוב שרעיון זה - לאיים לעזוב את בית הכנסת ונשאר ללא מניין לקריאת התורה הוי בניגוד הלכה בסיסי - שייתכן שעל אף שעיקר

נשאלתי לאחרונה מאת מי ששהה למשך חודש ימים בעיירת דאבוס בשווייץ בשביל מחנה רפואי לאחד מבני ביתו, וז"ל: בשבת האחרון בבית הכנסת 'איתניה' היה סכסוך גדול לפני קריאת התורה באיזו פרשה לקרוא - קרח או חוקת. כידוע בשנה הנוכחית (התשע"ט) היה הבודלי פרשיות בין הקריאה של א"י לחו"ל (מאחרי חג הפסח), ואינם התאחדו עד פר' מטות-מסעי בתחילת חודש אב. כמובן, חלק מן הציבור - בני א"י שחוזרים לארץ בקרוב - ביקשו לקרוא רק פרשת חוקת, וחלק מן הציבור - בני חו"ל ובני א"י ששוהים במקום עד חודש אב - ביקשו לקרוא קרח - כי זו הפרשה הנכונה בסדר חו"ל ולמה לדלג פרשיות בחו"ל כשאנחנו כרגע בחו"ל - רק בשביל כמה אנשים. וכמה מהישראלים טענו שהם ברוב (אבל לא ברור שבאמת היה כך) ולכן חייבים לקרוא רק פרשת חוקת ויש שאפ' אימו שאם לא קוראים חוקת בשבילם, הם יצאו מביה"כ ואז יתכן שלא יהיה מניין לקריאת התורה בכלל. והשאלה הנשאלת היא - מי צודק בויכוח זה?

קבוע בחו"ל, ואם יש להם מנין של (או אם רוב רובם של האורחים היו) ישראלים - שאז חייבים לקרוא את הפרשה כמו שהיא בא"י ולא בחו"ל. [ונכעין זה אודות דיני קביעות באוניה באמצע הים - כבר דנו בעניין האחים הרבנים שטרן בשו"ת באר משה (חלק ז' עמ' רכ"ח) ושו"ת בצל החכמה (חלק א' ס' ז')].

והלום שיש פסק מפורסם מאת הגרש"ז אויערבך זצ"ל שכנראה דומה לזה - אודות יו"ט שני בחו"ל למשפחה גדולה של ישראלים ששהו למשך החג במלון של גוים שהוכשרו להם במקום שאין עוד קהילת יהודים - שדינם עדיין כבני א"י, נלפע"ד שיש לחלק, שבנ"ד מיירי בעיירת דאבוס בשווייץ - שלמרות שאין קהילה קבועה למשך כל ימות השנה, מ"מ במשך דורות כבר נופשים בקיץ המון יהודים והרחובות מלאים וגדושים עם חרדים (רובם מאירופה), וגם יש מקוה קבוע ואפ' בית קברות יהודי. ועוד נראה שיש לפקפק על הוראה זו, שבדקתי ומצאתי שעכשיו (בזמן השאלה) יש ארבע בתי כנסת במקום שיש בהם לכל הפחות שלוש מניינים כל יום - וכולם התנהגו במנהגי חו"ל ולא כמנהגי א"י במשך כל השבוע - כולל שלא אמרו ברכת כהנים או ברכו בתרא בתפילה, ואכן הוסיפו ברוך ה' לעולם אמן ואמן במעריב וכדו'.

ומ"מ למרות דברי הרב אלו, נלע"ד שאין לדמות מלתא למלתא כלל, שביה"כ 'איתניה' נוסד בדאבוס לפני יותר ממאה

החובה של קריאת התורה חל על הציבור, עדיין החיוב מתייחס לכל יחיד ויחיד, בכך שעל כל אחד מוטלת האחריות לוודא שהקריאה בציבור תתקיים. כלומר, כל אחד מבני הקהילה חייב להשתתף בקריאה של ציבור, כיון שציבור מורכב מתוך חיבור של יחידים - הגם שהחובה היא "על הציבור", וכמו שפסק השו"ע בריש ס' קמ"ו שאסור לאדם לצאת מבית הכנסת במשך קריאת התורה (וע"ע בעמק ברכה, קריאת התורה ס"ק ג' בהרחבה בזה).

ועוד, נראה שאינו פשוט שאפ' כשיש רוב של ישראלים בחו"ל מהני להכריח בני חו"ל לשמוע לקריאת א"י - עיין בשו"ת חתם סופר (או"ח ס' ק"מ ד"ה לפע"ד) שמבואר שדין 'רובו ככולו' נאמר רק כאשר יש כבר חיוב, ובזה נאמר רובו מתוך כולו, ולא כשעדיין לא חל חיוב לקרוא כי לא היה כאן עשרה וכדו'. ויתכן שי"ל בדומה לגבי נ"ד, שעדיין לא מטה זמן חיוביהו לקרוא פרשה שבוע מלא לפני זמנו, וק"ל.

ואכן, השאלה האמיתית כאן היא - מיהו הציבור כאן ומהו החיוב שלהם? כלומר- כיצד אנו מגדירים את עיירת הנופש הזו בחו"ל?

## {ב}

וראיתי מכתב מרב אחד אודות מלון אחר של גוים במקום שהושכר רק לחודשי נופש ליהודים והביאו תיירים מישראל לשווייץ - שהורה שאין להם דין

שנה כבסיס יהודי במקום, ויש מניינים קבועים במשך כל הקיץ וגם בכמה יו"ט ובזמנים מסוימים בשנה וגם יש מקוה טהרה ליד, ולכן כנראה הרב הנ"ל לא שם לב לזה, ולכן לפע"ד אין להביא ראיה מדבריו לנ"ד, ויותר נראה שדינו של 'איתניה' כבית כנסת קבוע בחו"ל.

ושמעתי שיש עוד מלון באזור שכדי להמנע מויכוחים, כל שבת שיש בה הבדל בין א"י לחו"ל קוראים בה פרשת חו"ל בשחרית ובשבת במנחה קוראים את כל הפרשה הבאה – שהיא הפרשה הנוכחית בא"י. אבל לפי דרך זו כל הציבור מאולץ לשמוע שתי פרשיות שלימות כל שבוע,

וזה דבר שכנראה לא הגיוני כ"כ. ויותר נראה בעיני שאם יש מנין של מתפללי א"י שיש להם חיוב שונה מהקביעות, שיעשו מנין נפרד בשבת למנחה ויקראו את כל הפרשה הבאה - וכעין דברי המשנה ברורה בס' קל"ה (ס"ק ה') בשם הדגול מרבבה (שם), וע"ע בשו"ת מלמד להועיל (חלק א'-או"ח ס' י"ד) ובשו"ת אגרות משה (או"ח חלק ד' ס' כ"ג) כעין זה בנידוניהם, ורעיון זה יסיר כל קטטה ומחלוקת. שוב שמעתי מאת הרב נתן בורשטיין, יו"ר של המחנה הרפואי שם ב'איתניה', שיישמו את הרעיון הזה בשבת השנייה והיתה להם מנוחת שבת.

הגאון רבי יהודה אייזנשטיין שליט"א

כולל ישיבת מיר ים

מג"ש והגית ישיבת נתיבות חכמה ים

מח"ס "מילי דשטרות" ו"אהל אבות",

## סימן קפב - דין כוס ברכת המזון, ושלא יהא פגום

עליו, אמנם המצוה מן המובחר לברך על יין (ד"ע). ויש מדקדקין כשמברכין ביחיד על היין שלא לאחוז הכוס בידם, רק מניחין אותו על השלחן לפניהם, ונכון מנהג זה על דרך הקבלה (ב"י).

הטעם שי"א שברכת המזון טעונה כוס - "ברוב הברכות שתיקנו חז"ל תקנום לסדר על הכוס, מפני שכן הוא דרך כבוד ושבח נאה להקב"ה לסדר שבחו וברכתו יתברך על הכוס וכמו שכתוב "כוס ישועות אשא ובשם ה' אקרא" (משנ"ב בשם הלבוש).

האם זה לעיכובא - המשנ"ב (סק"ב) מביא את הכרעת המג"א ודעימי', שאם יודע שלא יהיה לו כוס, אינו צריך לימנע משום זה לאכול. ויתירה מכך מוסיף המשנ"ב (סק"ג), שמנהג העולם להקל כדעות שלא צריך לחזר אחר כוס, אם לא כשיש לו יין בביתו, שאז בודאי מצוה מן המובחר\* לכו"ע לברך על הכוס.

סעיף א - יש שאומרים שברכת המזון טעונה כוס אפילו ביחיד, וצריך לחזור עליו, ולא יאכל אם אין לו כוס לברך עליו אם הוא מצפה ואפשר שיהיה לו, אפילו אם צריך לעבור זמן אכילה אחת; ולפי זה אם שנים אוכלים יחד צריך לקחת כל אחד כוס לברכת המזון; וי"א שאינה טעונה כוס אלא בשלשה; ויש אומרים שאינה טעונה כוס כלל, אפילו בשלשה. הגה: ומ"מ מצוה מן המובחר לברך על הכוס (ר"ן פרק ערבי פסחים).

סעיף ב - כוס ברכת המזון אינו אלא של יין, ולא משאר משקים אפי' קבע סעודתו עליהם; ואם אין יין מצוי באותו מקום והשכר או שאר משקין הוו חמר מדינה, מברכין עליהם, חוץ מן המים. הגה: ומה שנוהגין במדינות אלו לברך על השכר, אין למחות דהא י"א דאינו מעון כוס כלל, ועוד דהא עיקר חמר מדינה הוא שכר וקובעין הסעודה עליו; ואף על גב דיין נמצא בעיר, מ"מ לא מיקרי מצוי לדבר זה, שהוא ביוקר ואי אפשר לקנות יין בכל סעודה לברך

א. ראה בשבט הלוי (ה, לב) שכותב שזה לא רק גדר של "הידור מצוה", ורק לבקש בעיר לקנות או לטרוח אינו מחויב כל כך, אבל כשיש יין בבית בשפע ולפעמים גם קבע שתיתו על היין בסעודה ואין לו שום הפסד וטירחא בבהמ"ז על היין, לכו"ע מצוה לברך על היין ולא רק הדור מצוה (ומש"כ מג"א לשון הדר, היינו לשון להדר ולחזור עליו, לא לשון הדור מצוה).

לא בירכו על הכוס גם בשבת, וגם כשבירכו במזומן". ועלינו לבאר מה הטעם בזה.

ותחילת הדברים הוא מה שכותב הערוך השולחן (סעיף א): "אמנם במדינתנו לא נהגנו בכוס כלל, כי היין וכן שארי משקים ביוקר אצלנו וכל שתייתנו הוא מים כידוע, וכפי הנראה תפסנו לעיקר כדיעה הסוברת שאין צריך כוס. ומ"מ יש מדקדקים בשבתות וי"ט כשיש זימון לברך על הכוס אם אפשר להשיג". אך לפי זה בזמנינו שהיין מצוי ואינו ביוקר, לא שייך האי טעמא. וכפי שכותב הערוך"ש בעצמו (סעיף ג): "דבר ברור הוא שאפילו למאן דס"ל דאינה טעונה כוס, מ"מ הידור מצוה הוא לברך על הכוס, ובש"ס משמע שהם כולם היו מברכים על הכוס מפני שיש להם אצלם בזול, ולכן בהמדינות שיש מצוי ובזול וודאי ראוי לכל ירא ד' לברך על הכוס ובפרט כשיש זימון, ובמדינתנו אי אפשר מפני שאין לנו יין וגם היין שאנו עושים מצימוקים הוא ביוקר, ואף גם שכר ביוקר ואין ידינו משגת ליקח לכל סעודה כוס

בתשעת הימים - המשנ"ב (תקנא, עא) כותב שבתשעת הימים יברך ברכת המזון בלא כוס גם כשאכלו שלשה יחד, כיון שיש פוסקים דס"ל שגם ג' שאכלו אין צריך כוס, עכ"פ בכה"ג יש לסמוך עליהו.

ביחיד - עפ"ד הוזהר יחיד לא יברך על הכוס<sup>2</sup>, ולכן המדקדקין שרוצים לצאת את כל השיטות, מברכין על הכוס גם ביחיד אבל לא אוחדים את הכוס בידם, ובזה יוצאים ידי כל השיטות, כי אפילו האומרים שגם ביחיד טעונה כוס, הרי הכוס לפניו על השלחן ואחיותו אינה אלא למצוה מן המובחר, ומאידך עיקר הקפידא בזה, זה דוקא כשאוחז את הכוס בידו כדרך המברכין (משנ"ב ס"ק טו ושעה"צ שם). ולמעשה כותב המשנ"ב (ס"ק טז) "וכהיום מנהג העולם שאין מברכין על הכוס כלל ביחיד".

המנהג בזמנינו - בזמנינו לא נוהגים לברך על הכוס גם בזימון של שלשה ועשרה, כי אם בשמחות וכדומה. וכפי שמובא בארחות רבינו (ח"א עמ' פג אות עג) "שהן אצל החזו"א והן אצל הקה"י,

ב. הבית יוסף מביא מה שאמרו בזה"ר (זוה"ח רות מז, א) "ברכת המזון בג' צריך כוס שלא בג' אין צריך כוס, מ"ט דכוס של ברכה אינו מתברך אלא בג' ומג' ולמעלה הא פחות מג' לא". ועוד מובא בזה"ר (שמות קסח, ב) "כיון דנטיל בר נש כוס של ברכה קודשא ב"ה קאים על גביה ואיהו אצטריך לאעטפא רישיה בחדוה, ולברכא על הכוס במותב תלתא נברך שאכלנו משלו ובטובו חיינו". וכבר תמה הב"ח: "ולא ידעתי למה לא יתפסנו בידו, הלא ליכא למאן דאמר דאיכא איסורא לכוס של ברכה ביחיד, ובמדרש נמי לא אמר אלא דשלא בשלשה אין צריך כוס, ומשמע ודאי מלשון "אין צריך כוס" דאם מברך על הכוס טפי עדיף ואיכא מצוה מן המובחר, וכדכתב ב"י גופיה לדעת הרי"ף והרמב"ם שכן כתב ה"ר מנחם, והא ודאי כשמניח הכוס על השלחן ואינו תופסו בידו אין זה מברך על הכוס". וע"ע בבאר היטב (אות א) שכותב בשם האריז"ל שיחיד לא יברך על הכוס. והגר"א כותב "דעל פי קבלה אין לברך כי אם בג', ועי' בזה"ר דעיקר קפידא לאחוז ביד".

להתנות מי שרוצה לנהוג כן מצד המעלה".



**חמר מדינה** - השו"ע כותב ש"אם אין היין מצוי במקום והשכר או שאר משקין הוו חמר מדינה, מברכין עליהם לכוס של ברכה". ומוסיף הרמ"א: "ומה שנוהגין במדינות אלו לברך על השכר, אין למחות, דהא י"א דאינו טעון כוס כלל, ועוד דהא עיקר חמר מדינה הוא שכר וקובעין הסעודה עליו, ואע"ג דיין נמצא בעיר, מ"מ לא מיקרי מצוי לדבר זה, שהוא ביוקר ואי אפשר לקנות יין בכל סעודה לברך עליו". ומוסיף המשנ"ב (סק"ז), שאפילו נמצא יין בעיר אלא שאינו מצוי הרבה, ומפני זה עיקר שתיית בני העיר הוא שכר ושאר משקין, יש להקל לברך בהמ"ז על שכר, כי דעת הרמב"ם שבכה"ג זה נחשב חמר מדינה, ולענין ברכת המזון בודאי יש להקל כיון שדרך רב העיר לקבוע שתייתן עליהם.

**מים** - מים לא נחשבים "לחמר מדינה", גם אם רוב שתיית האנשים ממנו. וה"ה כל סוגי השתיות שמורכבים בעיקר על מים (עפ"ד המשנ"ב סק"י). והאג"מ (או"ח ב, עה) מעמיד בזה גדר, שכל משקה ששותים אותו לשם צימאון, אינו נחשב לחמר מדינה. כי חשיבות משקה הוא שאין השתיה מחמת שצריכים להם לצמאם, אלא שותים אותם אף בלא צורך לגופם אלא כשביל כבוד הסעודה וכבוד האורחים, דאין שום אדם שותה יין ויין"ש ושכר לצמאון, דע"ז שותין מים שיותר

של ברכה, אך העשירים ששותים שכר בכל סעודה וודאי דלהם נאה לברך על הכוס והשומע יתברך מן השמים".

**אולם** האגרות משה (יו"ד ג, נב-ג) כותב: "הנה לענין כוס בברכת המזון, ודאי איכא מעלה לברך על הכוס בשלשה, אבל חיוב ליכא אפילו בעשרה, לדידן דכמה מאות בשנים לא נהגו לברך על הכוס, אף שאולי היה זה מחמת שלא היה יין מצוי דיין של ענבים ברוב המקומות שהיה רוב ישוב ישראל לא היה כלל רק יין של צמוקין וג"כ ביוקר גדול, שלכן סמכו על הרי"ף והרמב"ם שסברי דבהמ"ז אינה טעונה כוס כו', מ"מ אף אם נימא כן נמי כיון שעכ"פ מאות בשנים נהגו כן, נחשב ג"כ כנפסק אצלינו שבהמ"ז אינה טעונה כוס, שלכן אף כשבאו עתה אחרי שנחרב עיקר ישיבת היהודים ובאו הרבה מהן למקומות שמצוי יין, לא נשתנה מנהגן שנהגו להלכה לפסוק כהרי"ף והרמב"ם והסמ"ג, שלכן ליכא שום חיוב כוס לבהמ"ז אצלינו, ורק למעלה בעלמא ודאי איכא כו'. ויש אינשי שנוהגין כן אבל בת"ח לא שמעתי, ואולי מפני שלעשות כדן, הא צריך לשנות כמלא לוגמא שיש מחלוקת אם צריך לברך אחריו מעין ז' ולשתות רביעית גדול שחייב לברך מעין ז' יהיה אסור להורות, וממילא מובן שגם לעצם הלמוד בעיון אינו טוב, שלכן אם אחד רוצה להתנהג כן הוא דבר טוב ויצטרך להתנות שיהא בלא דין נדר כו' כיון שאינו מדינא אצלינו ולא ממנהגא, צריך

לדידהו אין להחשיב זה למשקה דחמר מדינה ואין לקדש ולהבדיל עליהן".

משקה ששותין רק לפעמים - גם אם בעצם הוא חשוב יותר מחבירו, אינו נחשב לחמר מדינה, ולכן "יין תפוחים" ו"יין רמונים" אינם נחשבים לחמר מדינה (משנ"ב סק"ט). ומוסיף בשעה"צ (אות ז), שכל זה אם נמנעים מלשתותו מפני שאין נחשב להם למשקה, אבל אם נמנעים מלשתותו בגלל היוקר, י"ל שזה נחשב כחמר מדינה.

בזמנינו - המציאות היא ששכיח יין בכל מקום<sup>ג</sup>. ודעת החזו"א<sup>ד</sup>, שבזמנינו בא"י שאין ההמונים שותים בירה או שכר במקום יין (הגם שגם יין לא שותים הרבה), אין בזה דין חמר מדינה, ואמר שאולי "מיץ תפוזים" הוא חמר מדינה, אבל למעשה גם על זה לא הסכים. ודעת הגריש"א<sup>ה</sup>, שמין טבעי 100% (כגון תפוחים ותפוזים) מסתבר שיחשב כחמר מדינה, ומה שלא שותים אותו הרבה, כי הוא יקר. ודעת הגרשז"א<sup>ו</sup>, ש"בירה"

עדיפי אלא רק לכבוד בעלמא שותין אותן, ואלו המינים נקראים בשם משקה וחמר מדינה (וע"ע במשנ"ב רצו, י).

תה וחלב - האג"מ (שם) כותב: "ואף המתירין לקדש ולהבדיל על תה מתוק (עיין בעה"ש ערב, יד), נראה שבתה דרך העולם שמכבדין ושותים זה אף שאין צריכים כלל לשתות אלא מפני הכבוד, ולכן מחשיבים זה למשקה, אף שלכאורה הם מים ממש. והמתירין גם על חלב (עי' משנ"ב שם, כד), אולי הוא מחמת שחלב שותין שלא לצורך צמאון וכשמכבדין לאורח בכוס חלב לא יוכל לומר שאינו רוצה לשתות משום דאינו צמא, דחלב שותין גם שלא לצמאון ויתחשב שאינו רוצה להתכבד ולכבד, לכן מחשיבין זה למשקה שמכבדין בו כחמר מדינה. אבל המיני סודה אין שותים אותם אלא לצמאון וכשיכבדו אותו במשקה סודה והוא אינו צמא ולא ישתה לא יתחשב לאינו רוצה להתכבד ולכבד, לכן אף

ג. אך יעוי' בשבט הלוי (ה, לב) מש"כ לדון שבזמנינו נשתנו הטבעים, וגם במקום ששכיח יין, הרי לא נעשה יין סתם שתייתן של בני העם ובפרט אחב"י, ומהדרין אחר שאר משקאות דוקא. ועוד דן שם באם מונע עצמו בזה"ז משום שמזגי הטבע אין סובלים כ"כ יין, ויעו"ש מש"כ לדון אם עדיף יין פגום או שכר מדינה לא פגום ע"ש. וע"ע בוקבץ מבקשי תורה מנ"א תשנ"ג.

ד. כ"כ הגר"ח"ק (בקובץ תשובות ח"א סי' נז). ובחוט שני (שבת ח"ד פרק פו אות ד) כותב, שבשנים הראשונות שהיה החזו"א בא"י, היה מורה במקום הצורך להבדיל על בירה לבנה, ואחר זמן חזר בו כי במקום שהיין מצוי אין לו דין חמר מדינה. ומוסיף שברוסיה החשיבו תה עם סוכר לחמר מדינה, אך בזמנינו בא"י ודאי זה לא יחשב כחמר מדינה.

ה. שבות יצחק פסח (יא, ד). וע"ע בהלכות שבת בשבת ח"א פ"ז הע' 56.

ו. הליכות שלמה בין המצרים פט"ז דבר הלכה אות טז. והוסיף שם, שגם מין טבעי וקפה נחשב חמר מדינה.

קפה עם חלב וסוכר, שהיום חמר מדינה המשכר אינו עיקר השתייה כאן" (וע"ש עוד מש"כ שמועה בשם מוהר"ח מואלזין).

סעיף ג - צריך שלא יהא פגום, שאם שתה ממנו, פגמו; אבל אם שפך ממנו לתוך ידו או כלי, אין בכך כלום; ואפי' שתה מהכד או מחבית קטנה, הוי פגום; אבל אם שתה מחבית של עץ גדולה, אין להקפיד. יש מי שאומר שאפילו מים פגומים, פסולים למוזג בהם כוס של ברכה.

כוס פגום - אם שתו מהפה מהכוס אפילו משהו בעלמא, נעשה הכוס "פגום" לכוס של ברכה. אבל אם טעמו באצבע לא נעשה פגום, כי דוקא אם שותים מהכוס בפה זה פוגם (משנ"ב ס"ק יח). ומכאן יש ללמוד, שאם ילדים נגעו באצבעותיהם ביין שבכוס, שלא נעשה הכוס פגום עי"ז - וה"ה בליל הסדר שמוציאים יין באצבע בדצ"ך עד"ש באח"ב, שאי"ז פוגמו<sup>ז</sup>. ואם שתה מהכוס על ידי 'קש' או שפך מהכוס לתוך חלל הפה, ראה בהערה ט.

לבנה או שחורה נחשבת כחמר מדינה. והרבה דנים<sup>י</sup>, שכיום "קפה" זה מה שנחשב ל"חמר מדינה" דידן [רק צריך ליזהר שיוכל לשתות ממנו שיעור כדין, וכמש"כ המשנ"ב (רצו, יט) לגבי יי"ש].

ונעתיק בזה מה שכותב בתשובות והנהגות (ד, עז): "בזמננו השתיה הקבועה היא כוס קפה או תה, וזה כמו יין בזמנם דמיקרי חמר מדינה לרמב"ם, ואין רגילין בכל סעודה בשכר - בירה כביין, וא"כ עדיף להבדיל על כוס תה או קפה. ויש אומרים שמועה בשם הגאון דבריסק זצ"ל, שצריך דוקא משקה המשכר, ועל כן בירה שחורה דאינה משכר פסול להבדלה. ואינו נכון, שהרי איתא בגמ' סוחר אדם אשכול של ענבים ומקדש עליו, וכן מהני ביין מבושל אף שלא משכר, ומהכ"ת להצריך בחמר מדינה דוקא חמר המשכר. ומה עוד דעיקר השמועה אינו נכון כלל, דכפי שמעיד גיסי הגרמ"ד שליט"א, לעת הצורך ציוה אביו להבדיל על תה או קפה. העולה מדברינו, דבמקומנו עדיף כוס

ז. ראה בציץ אליעזר ח"ח סי' טז; שש"כ פרק ז' הע' יח; הלכות שבת בשבת ח"א פרק ז' הע' 56 [ויעו"ש שכותב שהציע את הדברים קמי דהגריש"א והסכים עמו, באם אכן זהו המנהג הרווח היום להגיש קפה בשמחות וכדומה].

ח. ויעו"ש בשעה"צ בהלכות ליל הסדר (תעג, פא) שכותב: "ופשוט שאם הוא אסטניס ועי"ז יהיה נמאס בעיניו אחר כך לשתות הנותר מן הכוס ויבא לידי הפסד אוכלין, אין כדאי לזרוק ממנו באצבעו אלא ע"י שפיכה מן הכוס. אחר כך מצאתי שי"א שלכתחלה נכון לנהוג כן ע"י שפיכה מן הכוס ולא באצבע, ועל כן באסטניס בודאי יש לנהוג כמו שכתבתי" (אולם שיטה זו שלא לזרוק ע"י האצבע, זה לא מצד לתא של כוס פגום, אלא עפ"ד האריז"ל ומצד הקבלה, וכמש"כ בשו"ע הרב שם סעיף נא).

ט. וכן אם שתה בקש' כותב השע"ת (אות י') שלא נעשה עי"ז כוס פגום, אולם החוות יאיר (מקור חיים קיצור הלכות ס"ג) כותב לא כך. וע"ע בשו"ע הרב (סעיף ד) שכותב "ואפילו לא הקריב אליו את פיו אלא שפך לתוך



סעיף ד - אם היו כוסות המסובין פגומים, צריך לתת מכוס הברכה לתוכם ויש מי שאומר שא"צ. (ע"ל ס' ק"ץ וס' רע"א).

**כוסות המסובין** - לפעמים נותנין כוס לפני כל אחד ואחד מן המסובין, וכשברך המברך הגפן כל אחד שותה מכוסו המונח לפניו. ואם הכוסות שלהם פגומים, נחלקו הפוסקים אם יש גם להם דין "כוס פגום" או זה דין רק על המברך בעצמו. ויש להחמיר לתקן את כוסם כפי שיבואר להלן (משנ"ב ס"ק כג-כו).

**כוס המברך** - אם המברך שותה מהכוס ואח"כ שותים אחרים מכוסו, אי"ז נחשב לכוס פגום, מכיון שמתחילה לא היה פגום וכולהו כחד חשיבי, דחשובין כהמקדש גופא (משנ"ב ס"ק כד ושעה"צ רעא, פט). וה"ה אם מחלק מהכוס שלו לכוסות אחרים<sup>1</sup> (ואדרבה לכאורה עפ"ד המשנ"ב ס"ק לב יתכן שזה עדיף טפי

בקבוק פגום - אם שותה מבקבוק, כל מה שבתוך הבקבוק נעשה פגום [גם אם מעביר ממנו לכוס אחר]. אבל אם שותה מחבית גדולה, י"א שאין בזה חיסרון של "פגום", ולכתחילה יש לחוש גם בזה שלא לשתות גם מברז של חבית גדולה (משנ"ב ס"ק כ-כא).

**כוס מלא** - כוס מלא הוא רק למצוה לכתחילה ואינו מעכב (משנ"ב קפג, ט). ובכל אופן, מותר להכניס לתוך הכוס חתיכת פת וכדומה כדי לגרום שיחשב כ"כוס מלא". אבל דוקא בחתיכה אחת, כי בהרבה יש בזה משום מיאוס ואדרבה צריך להדיח הכוס מפירוורי פת (משנ"ב ס"ק יט-לד). וה"ה שניתן להכניס חתיכות משחק וכדומה ללא הגבלה, בתנאי שיהיה ביין שיעור רביעית (קצוה"ש מו, ה).

פיו, אבל אם שפך ממנו לתוך ידו או לתוך כלי ושתה אין בכך כלום.

י. אולם בשו"ע הרב (קצ, ה) כותב: "אע"פ שמצוה מן המובחר שכל המסובים יטעמו מכוס של ברכה, א"צ לטעום מכוס המברך, אלא יכול כל אחד ליתן כוסו לפניו, ויותר טוב לעשות כן אם אפשר, לפי שכוס המברך הוא פגום לאחר ששתה ממנו המברך כו'. ואם לפני המסובין הן כוסות ריקנים יכול ליתן מכוס הברכה מעט לכל כוס וכוס שלהם אחר שבירך בורא פרי הגפן קודם שתייתו כדי שיטעימו מכוס שאינו פגום ואין בזה משום הפסק בין ברכה לשתייה כיון שהוא לצורך שתיית המסובים, ומה שהוא מברך הוא כאלו הם מברכים שהרי הם יוצאים בברכתו, וכן אם כוסות שלפניהם מלאים אלא שהם פגומים יכול לשפוך מכוס שלו לתקנם קודם שישתה". וכבר עמד בזה הגר"ש דבליצקי (שובע שמחות פ"ד הע' קסז), שלכאורה רק אם יש להם כוסות מלאים יש בזה חיסרון, אבל אם הכוסות שלהם ריקים, מה לי אם שותים מהכוס של המברך עצמו או ממה ששפך מכוסו לכוס שלהם. ואכן כותב הפמ"ג (מ"ז אות ד) "ומיהו כמדומה המנהג ששותה המברך תחילה". וע"ע בקובץ בית אהרן וישראל (אלול תש"א) מש"כ הגר"ב זילבר בענין זה. ויש לציין לעצה בזה, להוסיף מהבקבוק עוד יין לתוך הכוס אחר ששתה ממנו, ואז תיקן את פגימתו. אך יעוי' בקצוה"ש (בדה"ש מו, לא) שלא ניחא ליה כ"כ בהוספת יין אחר ובפרט כשהתוספת מרובה על העיקר, אבל כותב בעצמו שמנהג העולם להוסיף יין.

הישן שבכוס מצד "קמא קמא בטיל", מ"מ מאחר ש"כוס פגום" אינו פסול ממש רק פגם בעלמא, לכן כשחוזר ומוסיף עליו קצת יין שאינו פגום, נעשה מתוקן בכך י"א. וה"ה שיכול להוסיף עליו מעט מים י"ב או שאר משקין י"ג, ובתנאי שלא יתקלקל היין על ידי מזיגה זו [כגון שהיין חזק או שיוסיף רק משהו בעלמא] (משנ"ב ושעה"צ).

להחזיר את היין לבקבוק - בדיעבד אם החזיר את היין הפגום לבקבוק נויש בבקבוק יותר מהיין שבכוס, אז קמא קמא בטיל. אבל מאחר שלכתחילה אסור לעשות כן [כי אין מבטלין איסור לכתחילה י"ד], לכן נוהגין מתחילה להוסיף לכוס מעט יין מהבקבוק, ואחר כך

שיש בזה קצת תיקון). ורק כשהם שותים מכוסות שהיו מונחין לפנייהם בעת הברכה, אז אם הם היו פגומין צריך לתקן קודם שישתה מהכוס (ע"פ השעה"צ שם).

סעיף ה - אם החזיר יין של כוס פגום לקנקן, היין שבקנקן כשר, משום דקמא קמא בטיל.

סעיף ו - יכולין לתקן כוס פגום ע"י שיוסיפו מעט יין, ואפילו על ידי שיוסיפו עליו מים מיתקן.

סעיף ז - בשעת הדחק מברכין על כוס פגום.

תיקון כוס פגום - ניתן לתקן את הכוס פגום על ידי שיוסיף מעט יין לא פגום לתוך הכוס. והגם שלכאורה היה לנו לומר, שיתבטל היין החדש שמוסיף ליין

י"א. המג"א מוסיף: "דעיקר הפגם משום ששתה ממנו מעט וכשחוזר ומוסיף עליו מיתקן בכך, דומיא דפגימת המזבח כשחוזר וסותמו מתקן כו'. ומש"כ הב"ח דלדבריו אם החזיר מן הכוס לקנקן נעשה הכל פגום, לא נראה, דהתם בטל היין הפגום ביין הקנקן ברוב, אבל הכא מתקן הכל בכל כו'. ועוד דבנפל התיירא לגו איסורא לא אמרינן קמא קמא בטיל כו'". וכבר הקשה החת"ס, דהתם במזבח מטעם חסרון הוא והרי נתמלא חסרונו, משא"כ כאן הרי שתה ממנו ונפגם. וכתב בשבט הלוי (א, רה): "ונראה דבגמ' סוכה (מח, ב) איתא "אותו היום נפגמה קרן המזבח והביאו בול של מלח וסתמוהו, לא מפני שהוכשר לעבודה, אלא שלא יראה המזבח פגום", ונראה הטעם מפני דפסול עבודה הוא דין דאורייתא על כן לא מהני מה שסתמוהו בבול של מלח באינו מינו, אבל מטעם שלא יראה מזבח פגום מפני כבוד המזבח מהני אפי' אינו מינו, וא"כ כאן שהוא דין דרבנן מפני כבוד הברכה, מהני ג"כ מים אע"ג דהוא אינו מינו".

יב. אולם לא יעשה כן במים רק כשאין לו יין (כה"ח ס"ק לב). וע"ע בשש"כ (פמ"ז הע' עח) שציין לדברי החת"ס שהעיר, שאם היין מזוג ולא צריך את המים, מנא לן שיועיל המים לתקן.

יג. בתנאי שהמים עצמם אינם פגומים (דהיינו שלא שתו מהם), כי אם הם פגומים י"א (בשו"ע סעיף ג) שגם מים נפגמים בשתיה.

יד. כ"כ בשש"כ (פמ"ז הע' עה). ויעור"ש שציין לדברי הישועות יעקב שכותב שאסור לתקן בשבת כי זה "מיחזי כמתקן", אמנם במשנ"ב (רעא, פא) לא משמע כן. והובא שם בשם הגרשז"א שביאר, שהישועות יעקב קאי בשיטת מהר"ם מרוטנברג, שלא מועיל לשפוך מהבקבוק לתוך הכוס כי קמא קמא בטיל, אך לפי מש"כ המשנ"ב (ס"ק כט) שכוס פגום אינו פגם ממש [ולכן לא אמרינן קמא קמא בטיל], לא חזינן ליה כתיקון רק כניקוי הכוס, והרי זה דומה למש"כ השו"ע (שכג, ח) ש"כוס ששתה ממנו גוי יין מותר להדיחו בשבת", הגם שאסור לשתות ממנו בלא הדחה (מצד יין נסך), אפ"ה לא מקרי מתקן עי"ז, וכמש"כ המשנ"ב שם, דהא גוף הכלי היתר הוא

בתוך הכוס, והטור דחה מנהג זה דלא מהני זה לפגימה". אולם הב"ח כותב: "וראיתי כתוב דאיכא סמך מקרא ד"גורן ויקב" שהגורן ממלא ומתקן היקב".

**בדיעבד** - כשאין לו כוס אחר רק כוס פגום [ואין לו במה לתקן את הכוס], יקח גם כוס פגום לכוס של ברכה, מאחר ש"פגום" הוא רק לכתחילה כשיכול ליזהר ואי"ז לעיכובא. ובכל אופן, עדיף שיעביר את תכולת הכוס לכוס אחרת קטנה המחזקת רביעית, כי בזה יש קצת תיקון (משנ"ב ס"ק לב).

שופכין את תכולת הכוס לתוך הבקבוק טי. ולכתחילה אין אנו מסתפקים במה שאנו מוסיפים קצת יין מהבקבוק, מאחר שהמהר"ם מרוטנברג חולק על העצה הזו וס"ל ד"קמא קמא בטיל", ולכן תחילה מוסיפים מהבקבוק לכוס ושוב מוריקים את הכוס לבקבוק (משנ"ב ושעה"צ) טז.

**נתינת פירור בתוך הכוס** - הטור כותב: "ויש שנותנין בו מעט פירורין של פת, ואומרים שמיתקן בכך, ומנהג של שוטים הוא ואין לו סמך ולא ראיה". והובאו דבריו במשנ"ב (ס"ק לב): "יש שמתקנים הפגימה על ידי נתינת פירור פת

### סימן קפג - המברך איך יתנהג בכוס של ב"מ

שטיפה, חי, ומלא. תנא הדחה מבפנים ושטיפה מבחוץ".

[ותחילה נעתיק בזה דברים נפלאים שכותב המהרש"א (שם בח"א) אודות עשרה דברים הנ"ל, וז"ל: "הם כולם עשרה דברים אשר מצד הקדושה והטהרה, כי הדחה מבפנים ושטיפה מבחוץ – שיהא הכלי נקי וטהור מכל צד. חי – על שם החיים האמיתי אשר

הקדמה: "עשרה דברים נאמרו בכוס של ברכה" - בגמ' בברכות (נא, א) אמרו: "תנא, עשרה דברים נאמרו בכוס של ברכה, טעון הדחה ושטיפה, חי, ומלא, עיטור, ועיטוף, נוטלו בשתי ידיו, ונותנו בימין, ומגביהו מן הקרקע טפח, ונותן עיניו בו, ויש אומרים אף משגרו במתנה לאנשי ביתו. אמר רבי יוחנן, אנו אין לנו אלא ארבעה בלבד: הדחה,

והיין אוסרו, וכשמסירו אינו מתקנו אלא כמסיר ממנו דבר המאוס. ומקור הדברים בשו"ת הרא"ש (כלל יט ס"ו) שכותב וז"ל: "ולא דמי לטבילה, דהתם האיסור בגוף הכלי מיחזי כמתקן, והכא גוף הכלי היתר והיין אוסרו, וכשמדיחו אינו מתקנו אלא כמסיר ממנו גרף של רע".

טו. יש להעיר, שיש חסידות להחזיר לבקבוק מזכוכית אם לא טבלו אותו.

טז. ובמג"א (קפב, ט) מבואר טעם אחר, וזה עפ"ד הרמ"א (קפג, ב) ש"חיי" הכונה לשפכו מן הקנקן לכוס בשעת ברכת המזון (מחצה"ש).

בברכתו. ומלא – על שם שאין שום חסרון ח"ו בחקו. עיטור – על שם העטרה היא שלו. ועיטוף – על שם הכון לקראת אלהיך וגו', ופרס סודרי' כו' דתהוי אימתא דשמיא על המברך. ונוטל בב' ידיו – על שם הימין והשמאל שהם הדין והרחמים והיינו שאו ידכם קודש וגו'. ונותנו לימין – שיהיו הרחמים גוברים על הדין. ומגביה מן הקרקע כו' – מגביה כלפי מעלה על שם הכתוב "כוס ישועות אשא וגו'", כי כמה כוסות דכתיבי בקראי בכוס פורענות כמו "גם עליך תעבר כוס וגו'" ו"כוס התרעלה וגו'", ומלת כוס גימטריא אלהים שהוא מדת הדין, על כן אמרו שזה הכוס ב"ה הוא כוס של ישועות ולא פורענות כו' דאין מברכין ב"ה על כוס של פורענות, אבל אמר כי זה הכוס אשא אותו בשם ה' שהוא הרחמים כו'. ואמר ונותן עיניו בו – דהיינו שלא יסיח דעתו ממנו אלא יכוין דעתו לזאת הכוונה. ואמר משגרו לאנשי ביתו במתנה כו' – דרך נתינה שהנותן בעין יפה נותן כי היכא דתתבר".

והנה הרמב"ם (פ"ז מהל' ברכות הט"ו) מנה רק את הארבע דברים הנ"ל. אולם הטור כותב: "וכתבו הגאונים, כוס של ברכה צריך י' דברים, ושומר ר' יוחנן אין לנו אלא ד', ולא מצריך עיטוף, ליתא, אלא כרב פפא ורב אשי דבתראי נינהו ועבדו עובדא, ורמב"ם ז"ל לא הזכיר אלא ד' של רבי יוחנן". הרי לנו מחלוקת הרמב"ם והטור, כמאן לפסוק.

אולם התוס' שם כתבו: "אין לנו אלא ארבעה דברים – ומיהו לא משמע דפליג ר' יוחנן אההיא דנותנו לימינו, כדאמרין לקמן א"ר יוחנן ראשונים שאלו מהו שתסייע שמאל לימין, משמע שכן היו נוהגים. ומיהו מדהאמוראים היו עושים עיטור ועיטוף, משמע שהיו מחמירים על עצמן והיו נזהרים בכולן, ולפיכך יש להחמיר בכוס של ברכה". וראה בפרישה (אות יד) שמבאר, ד"ה דקאמר רבי יוחנן "אנו אין לנו אלא ארבעה", לאו אדברי ר' זירא קאי שר' יוחנן היה קדמאי, אלא הכי קאמר אין לנו צרכי הכוס אלא ארבעה, דאלו הארבעה שייכי בכוס עצמו, שמבלעדן לא נקרא כוס של ברכה, לאפוקי אינך קאי על האדם איך יתנהג בכוס של ברכה, חוץ מעיטור שקאי גם כן אכוס של ברכה והיו נוהגין בו קצת, ומשום הכי אמר אנו אין לנו אלא אלו הארבעה ולא עיטור, אבל אינך שהם תיקוני המברך מאלה לא דיבר רבי יוחנן, ובודאי גם כן סבירא ליה דצריך, שהרי קצתם נדרשו ונסמכו אקרא וקצתם דברי טעם, כמו ונותן בו עיניו שלא יסיח דעתו ממנו, אבל עיטוף לית ביה טעם וסברא וקרא כדאיתא שם בגמרא, ולכן כתבו התוספות חוץ מעיטוף ועיטור דקאמר ר' יוחנן ופרטוהו לבדו, לפי שהוא גם כן תלוי בכוס לכן פרטוהו לבדו שהוא אינו מדבר אלא בדברים שתלוי בכוס של ברכה".

ולמעשה כותב המג"א (סק"ה): "כתבו המקובלים, להצריך כל הי' דברים

"היכא דלא שתו בו בשעת אכילה, ועכשיו בשעת הברכה מוצאין אותו נקי, נראה שבודאי אין צריך הדחה ושטיפה".

**הדחה בפנים ושטיפה מבחוץ -**  
הדחה הוא במים או במפה מבפנים ומבחוץ (משנ"ב). ויש לציין מש"כ הלקט יושר (עמ' פז): "מפרש בתלמודא שטיפה מבחוץ והדחה מבפנים. ויראה דבלשון "הדחה" יש נקיון טפי מב"שטיפה", דלשון "הדחה" אשכחן דתנא תנא במקום הגעלה, ולשון "שטיפה" אשכחן גבי מריקה ושטיפה אליבא דר' דתרווייהו בצונן הוא דאינו ע"כ אלא בשיכשוך בעלמא".

**שיירי מצוה -** בכוס שני של ליל הסדר, כותב המשנ"ב (תעג, סח; וע"ע בתעט, א) שלא צריך שטיפה והדחה, מאחר שכבר שטפוהו לכוס ראשון של הקידוש. ומבואר מינה, שאם יש בו שיירים מהכוס הראשון, אין בזה חסירון. אולם שכיח מאוד ב"קידושא רבה" שאדם שעשה קידוש על כוס, שצריך השני לשטוף את הכוס, ולא דמי לליל הסדר שזה שיריים שלו בעצמו, ואדרבה מבואר בשו"ע (קע, טז) שאסור לשתות מכוס של חבירו (הגרשז"א; שולחן שלמה רעא, יז).

חוץ מעיטוף בחו"ל". ומבאר המחצית השקל, שלמעשה ההבדל בין השיטות זה רק לגבי "עיטור" ו"עיטוף", שהרי גם השו"ע מנה את כל השמונה דברים האחרים (דהיינו הדחה, שטיפה, חי, מלא, מקבלו בשתי ידיו, נוטלו בימינו, ומגביהו טפח, נותן בו עיניו).

**אולם הגר"א** מכריע כדעת הלחם חמודות (ברא"ש ברכות פ"ט ס' לה אות צ) שמעיר, שמה שאמר ר' יוחנן "אנו אין לנו אלא ארבע" בלשון שלילה, לא יתכן לפרש שבא למעט רק עיטור ועיטוף [דאם כן היה לו לומר "אנו ארבעה יש לנו"]. ולכן מפרש שמה שאמר "אינו לנו אלא ארבעה" היינו חובה, וכל השאר (כולל עיטוף ועיטור) זה למצוה בעלמא.

**וכעת נבאר את כל העשרה דברים הנ"ל.**

**סעיף א -** כוס של ברכה מעון הדחה מבפנים ושטיפה מבחוץ; ואם הוא נקי ואין בו שיורי כוסות, א"צ.

**(א) "הדחה" (ב) "שטיפה"**

**הדחה בכוס של ברכה -** אם הוא נקי אין צריך הדחה. וטוב להדיח אפילו כשאין בו שיורי פת, אם לא שהוא נקי וצח (משנ"ב). ולכן כותבים הפסוקים יח:

יז. העטרת זקנים מבאר, שזה נוהג רק בארץ ישראל משום כבוד השכינה. ובקצוה"ש (מו, ו) אכן כותב עפ"ד שו"ע הרב (קפג, ו) שבא"י יש ליזהר יותר בכל זה מפני כבוד השכינה.

יח. כ"כ הב"י והפרישה. ועפ"ז אם הדיחו את הכוס במוצאי שבת והניחו אותה במקום שמור, אינה צריכה שוב הדחה בשבת הבאה, וכן די בהדחה שהדיחו בליל שבת עבור הקידוש של היום (חוט שני שבת ח"ד פפ"ה ס"ק יד). אולם הכה"ח (אות ד) כותב: "מיהו מדברי הזוהר והתיקונים שנתנו טעם בסוד להדחה ושטיפה משמע, דדוקא צריך הדחה ושטיפה במים ואפילו אם הוא נקי".

סעיף ג - צריך לחזור אחר כוס שלם.

**כוס שלם** - הבית יוסף מביא בשם התוספות שפירשו ש"ח"י היינו ל"שלם". והכונה שלא יהיה גוף הכוס שבור ולא פגום בשפתו אפילו חסרון מועט יט, ובנסדק יש להקפיד לכתחילה גם בלא חסרון [דהיינו אפילו אין היין נוטף דרך הסדק]. וכן אם גוף הכוס שלם רק בסיסו נשבר, ג"כ יש להקפיד, ואפילו יכול לעמוד על בסיסו, אם לא שאין לו אחר יש להקל בכל זה – דהיינו גם בכוס שהוא שבור בשפתו, כיון שנשאר רביעית ממנו ולמטה. אבל אם יש נקב בשולו ועי"ז אינו יכול להחזיק רביעית, אין על זה שם כוס כלל והוא לעיכובא אפילו בשעת הדחק מאחר שצריך שהכוס יחזיק רביעית (משנ"ב ושעה"צ אות יד).

**כוס חד פעמי** - האג"מ (ג, לט) כותב: "בדבר כוסות מנייר הוא כלי רק לשעה ששמע אשר אסרתי, אמת הדבר דהא התוספות מפרשים כו' בהדברים הצריכים בכוס של ברכה הוא שיהיה הכוס גופו כלי שלם, ואיפסק כן בשו"ע (קפג, ג), וכתב המג"א סק"ה דאפילו נשבר רק בסיס שלמטה נמי פסול אף שגוף הכוס שלם, וכוס של קידוש טעון כל מה שטעון כוס של בהמ"ז כו', אלמא דבעינן שיהא הכוס נאה שרק כוס כזה כשר לבהמ"ז ולקידוש, ורואה אני שכוס

סעיף ב - יתן היין לתוכו חי, עד שמגיע לברכת הארץ, ואז מוזגו להודיע שבח הארץ. הגה: וי"א דאם היין אינו חזק א"צ למוזגו (טור), וכן נוהגין באלו הארצות; ויוציאו מן החבית לשם ברכה (טור בשם רש"י); ונראה דלדין שאין לנו הרבה יין, א"צ רק לשפכו מן הקנקן ששומרים בו היין לשם ברכה וחבית לאו דוקא, וכן נוהגין במדינות אלו. וכוס של ברכה ימלאנו שיהא מלא על כל גדותיו.

(ג) "חי" (ד) "מלא"

**מזוג** - הנה ב"ח"י נאמרו כמה פירושים. י"א שהכונה ל"מזיגה", ועל זה כותב הרמ"א וי"א דאם היין אינו חזק אין צריך למוזגו, וכן נוהגין באלו הארצות.

**טרי** - ורש"י מפרש שהכונה ל"חי" הכונה ל"טירות". ועפ"ז כותב הרמ"א ש"יוציאו מן החבית לשם ברכה" (שעה"צ אות ז), והכונה שיוציא את היין סמוך לברכה מן החבית לשם ברכה ולא יוציאו מקודם, וישתהא בכלי, וזהו רק למצוה מן המובחר (משנ"ב סק"ח; וע"ע במ"גא קפב, ט).

**כוס מלא** - ימלאנו שיהא מלא על כל גדותיו, הגם שרגיל לישפך קצת עי"ז לארץ. ויש שאין ממלאין אותו כ"כ מטעם זה ואפ"ה שם מלא עליו. ובכל אופן יש לציין ש"כוס מלא" הוא רק למצוה לכתחילה ואינו מעכב (משנ"ב סק"ט).

יט. באליה רבה כתב, אפילו רק חסרון כדי חגירת צפורן, ופרי מגדים כתב על זה דחומרא היא (שעה"צ אות ט).

כ. ואם אינו יכול לעמוד על בסיסו כלל, יתכן שזה לא נחשב כלל ככוס, ולמעשה צ"ע (שעה"צ אות יג).

טומאה כיון דעומדים להזרק כו', וממילא מהאי טעמא נראה דלא הוי כלי גם לקידוש. אולם נתעוררתי דבאין לו כוס אחר יש לצדד דאם מייחד לתשמיש קבוע וראוי לתשמיש קבוע שפיר יכול לקדש עליו כו' כב.

אך בשו"ת ציץ אליעזר (יב, כג) מסיק: "כוסות נייר של נידוננו אשר עשויים מתחילה לשם כך וראויים כשלעצמם להתקיים, ועושים חיזוק לכך שיתקיימו ע"י משיחתם בפרפין וכדומה, ושותים בהם אפילו חמים ונשאים קיימים, שבודאי הברור שמותר לקדש או להבדיל בהם, וכן ליטול בהם נטילת ידים לסעודה. ולא משנה כלל מה שאין נזהרים

של נייר שהוא רק לשעה על פעם זה לבד הוא עוד גרוע דאין לו שום חשיבות שודאי אינו ראוי לבהמ"ז ולקידוש. אך כשליכא כוס אחר אולי יש להקל"כא. ובמנחת יצחק (י, כג) מוסיף על דבריו, שהגם שלגבי "כוס שלם" כותב המשנ"ב (סק"י) שזה לא מעכב, אבל כוס חד פעמי גרע טפי, ולכן הסתפק האג"מ אם להקל בדיעבד.

אך המנח"י עצמו כותב: "ולהלכה למעשה נ"ל, דכוס של נייר שהוא כלי רק לשעה גרע עוד מנשבר בסיסו, וצדקו דברי האגרות משה בזה, אולם לא מטעמיה אלא מטעם אחר כו' ומטעם דאין על כלים אלו שם כלי לקבלת

כא. בשו"ת ציץ אליעזר (יב, כג) תמה על דברי האג"מ: "ואחר בקשת המחילה איני רואה בסיס לאיסורו, ואין הנידונים שוים כלל ועיקר, דהתם הרי עשוי היה מתחילה עם בסיס, ולכן כשנשבר ממנו לאחר מיכן פסולו בזה משום שבור ולא נקרא תו חי כפי יצירתו, וכפי שמסבירים התוס' בעירובין ד' כ"ט ע"ב ד"ה כדי ופסחים ד' ק"ח ע"ב ד"ה שתאן וב"ב ד' צ"ז ע"ב ד"ה עד, דשייך חי בכוס וכן מיתה כדאמרינן גבייהו שבירתן זו היא מיתתן ע"ש, מה שלא שייך זה בכוסות נייר שכך הוא תחילת יצירתם, והוא חי כפי היותו ולא נחסר ממנו כלום".

כב. בשו"ת ציץ אליעזר (יב, כג) מביא שיש שהביאו ראייה מדברי הרמב"ם (פ"ה מהל' כלים ה"ז) דמשמע משם שאם משליכין אותו אחר הסעודה לא הוי כלי. וכותב על זה: "אין כל ראייה מההיא דהרמב"ם, דבשם המדובר על קרן שמשמש בה באקראי ומשליכה, באופן שאין כל הוכחה לפי המבנה שלה שעשויה לשמש כלי, ובכל זאת גם שם מסיים שאבל אם חישב עליה מקבלת טומאה. ומשא"כ בנידוננו בכוסות נייר שמתחילת עשייתם עשויים בצורה כזאת, ולשם כך, שישמשו בהם לשתייה, ולמעשה ראויים המה להיות קיימים ועומדים לכמה וכמה שתיות, ורק מפני שהמה בזול משליכים אותם ע"פ רוב לאחר שתייה, בכל כגון דא נראה דבודאי שם כלי עליהם הן בגלל שעשויים ככלים והן בגלל שיש גם תחילת מחשבה לכך שמהני אפילו בקרן" (וע"ש עוד מש"כ בזה). ועד"ז תמה בספר חידושי בתרא, וז"ל: "הגרמ"פ פוסל בכוס של נייר, וצ"ע דמאי פסול יש בו, ואף ראוי לקבל טומאה, ומה שזורקים הוא משום רוב עושר, והוא ס"ל נמי שתבניות מאלומניום אין צריך טבילת כלים, וצ"ע למה כל כך פשיטא ליה הכי". וכותב: "לכאורה היסוד של הגרמ"פ הוא, דכמו דבעינן שלם דאז הוא חשוב, כמו"כ בעינן שעצם החפצא יהא חשוב, וכיון דאפילו עניים משתמשים בכוסות של נייר, לאו משום עושרם זורקים, אלא מחמת אי חשיבותם. וכן לענין "טבילת כלים" בעינן שיהא חשוב ככלי מתכות ומדורבנן ככלי זכוכית, משא"כ של אלומניום מאוד דק, אינם חשובים אף ככלי חרס, ובצורתם אינם דומים לסתם כלי מתכות שיש לו צורה מצוק וחזק, משא"כ הני תבניות בקל יכולים לעקמם ולהוציאם מצורתם".

ולמעשה במעשה רב (אות פו) מובא: "טוב לעטר כוס של בהמ"ז וקידוש והבדלה שיהא ששה כוסות סביב כ"ד. וה"ה לכל העשרה דברים, וד' לעיכוב" [וזה כשיטתו שהבאנו בהקדמה לסימן זה, שסובר הגר"א כדעת הלחם חמודות, שארבעה דברים נאמרו חובה וכל השאר למצוה בעלמא]. וכותב בחוט שני (ח"ד פפ"ה אות יד): "למעשה אין נוהגים לחזור אחר כוסות כדי לעטר כוס של ברכה, אבל אם בלא"ה צריכים כוסות בשביל המסובין, אז מעטרים בהם את הכוס של קידוש בכוסות כשהם רקים".

ויש לציין מש"כ השערי תשובה (אות א) בשם התפארת שמואל בהגהת הרא"ש, שהגם דלא עבדינן עיטור, מ"מ אין לעשות להיפך ואין להניח כלים ריקים על השלחן בעת בהמ"ז, וגדולים נזהרים בזה" (וע"ע בקב הישר סי' סד שהאריך שיש חומר ע"פ קבלה שלא להשאיר כלים רקים בעת ברכת המזון).

עיטור - בסוגית הגמ' (שם) אמרו: "עיטור" - רב פפא מעטף (בטליתו) ויתיב, רב אסי פריס סודרא על רישיה. וכותב הלבושי שרד שגם כובע זה בכלל

בהן לקיימם בגלל זה שאפשר לקנותם בזול, דהעיקר בזה מה שבעצם ראויים המה להשתמש בהם הרבה פעמים ושם כלי עליהם, ומה שעל הכוס שם חי ושלם עליו".

וכ"כ בחוט שני (ח"ד עמ' צה) שבא"י שהדרך שלפעמים משתמשים בו שנית, הוא כשר לקידוש ולנטילת ידיים. וכן ידוע שהיה דעתו של הגריש"א. וראה בהערה דעת הגרשז"א כג.

(ה) "עיטור" (ו) "עיטור"

עיטור - בסוגית הגמ' (שם בברכות נא, א) אמרו: "עיטור" - רב יהודה מעטרהו בתלמידים (תלמידיו סובבין אותו כשהוא מברך, רש"י). רב חסדא מעטר ליה בנטלי (כוסות).

המחצית השקל (סק"ד) מביא שיש שפירשו ש"עיטור" הכונה שלא יהיה הכוס מלא, ויהיה לו בפנים עטרה. והמג"א דחה פירוש זה, שהרי אדרבה בעינן שיהא הכוס מלא על כל גדותיו, והוא אחד מעשרה דברים "מלא". והט"ז כותב שטעם העושים כן, כדי שלא ישפך הכוס ויתבזה.

כג. "כוסות כאלה שמיוחדין לכך וגם אנשים חשובים משתמשים בהם בסעודות חשובות, אין להפקיד ביותר אם אין כוס אחרת" (שש"כ פמ"ז הע' נא בשם הגרשז"א).

כד. בתשובות והנהגות (א, רנו) מבארו עפ"ד דברי הירושלמי שהובאו בתוס' (ברכות שם ד"ה שטיפה) שהמקור של עיטור הוא מהמקרא "נפתלי שבע" ולכן "עיטור" הוא בשש כוסות סביב. ומוסיף שיש בזה גם טעם ע"פ סוד, דכוס של ברכה בגדר מלכות, ולכן מעטרים אותו בשש כוסות סביב עם יין. אבל בכתבי האריז"ל נראה שעיטור רק כשהנהגת הקב"ה בגלוי ולא בזמן הסתר (עי' בתקו"ז מ"ז ובשעה"מ פרשת עקב). והנהגין כגר"א זצ"ל נוהגין בשש כוסות עם יין בכל כוס של ברכה גם בקידוש ברהמ"ז והבדלה, ולדבריו בזה מקיימין המצוה בהידור ומצוה מן המובחר.



ולמעשה כותב הב"ח: "ולענין הלכה נראה, כיון דהתוספות והרא"ש העידו שהיו נוהגים בזמניהם אף בפריסת סודר, וכן כתבו רבינו וה"ר ירוחם, לכן כל ירא שמים יהא נזהר בשעת ברכה להתעטף במלבוש העליון וגם להשים הכובע על ראשו ולא יברך במצנפת קטנה, ואפילו כשהוא מברך ביחיד יהא נוהג כך, ולא יהא חסר אלא מזיגה ועיטור".

ויש לדקדק את לשונו של המשנ"ב (ס"ק יא) שהביא את דברי הב"ח כדלהלן: "ירא שמים לא יברך במצנפת, רק ישים הכובע על ראשו. ויש שנוהגין גם כן להתעטף בבגד העליון, דכל זה הוא בכלל עיטוף הנאמר בגמרא אצל כוס ברכה. וכן נהגו כהיום בישראל בעת ברכת המזון ששימין הכובע על ראשיהן אפילו כשהוא מברך ביחיד בלי כוס". ומשמע מדברי המשנ"ב, שחליפה (בגד עליון) זה רק כשיש כוס של ברכה, וכובע זה בכל ברכת המזון גם כשמברך ביחידות.

ויש לציין לדברי השל"ה (שער האותיות אות הקו"ף, קדושת האכילה; מובא באליה זוטא אות ח) שכותב: "וראיתי ממדקדקים נזהרים לשום בגד עליון בשעת ברכת המזון כמו בשעת

"עיטוף", וכ"כ היעב"ץ (סידור סדר הנהגת הסעודה) ש"לדידן כובע עליון היינו סודר".

כובע וחליפה בברכת המזון - הבית יוסף מביא מש"כ רבינו ירוחם שהכונה "שנותן סודר על ראשו" מאחר שאסור לברך בגילוי הראש. ותמה הב"י, "ולא נהירא לי, דאם כן מאי רבותא דברכת המזון הא כל שאר ברכות נמי משמע דאסור לברך בגילוי הראש. אלא עיטוף היינו סודר שפורסים על כובעיהם העומדים לפני הגדולים". והדרכי משה כותב ליישב "יש לומר דאפילו אותן שאינן מברכין לא ישבו בגילוי הראש, הא בשאר ברכות כהאי גוונא שרי". ותמה הב"ח: "ולא ידעתי שורש לחילוק זה, דאם בשאר ברכות גם כן המברך מוציא את אחרים בברכתו ועונה אמן, פשיטא שלא יענה אמן בגילוי הראש כמו בברכת המזון דשומע כעונה ומברך ממש, אלא ודאי בגילוי הראש ממש אסור בין למברך בין לאחרים השומעין ועונין אמן בין בברכת המזון בין בשאר ברכות, אלא דבכוס של ברכה צריך לפרוס עוד סודר על המצנפת לצניעות כדפירשתי והוא האמת".

כה. ובערוה"ש (סעיף ד) כותב אודות בגד עליון: "ויש נוהגים גם עיטוף בבגד העליון, ולא ראינו ולא שמענו מנהג זה". ובספר חידושי בתרא כותב על זה: "לכאורה הבין שהכונה לבגד עליון שלובשין בחוץ ולא מה שלובשין בתוך הבית", ויעו"ש שמבאר שיש לברך באופן שהיה מתראה לפני אדם חשוב, ולכן סוודר יפה ג"כ מהני. ולמעשה הוא כותב שם שגם במשנ"ב משמע כערוה"ש, שהמנהג בפועל הוא רק על עיטוף הראש (כובע) ולא על עיטוף הגוף (חליפה). ויעו"ש בפנים מש"כ שבא"י יש להקפיד על עיטוף יותר מבחו"ל.

יברך בבגד ים (הליכו"ש תפילה פ"ב ארחות הלכה הערה 73).

סעיף ד - מקבלו בשתי ידיו, וכשמתחיל לברך נוטלו בימינו, ולא יסייע בשמאל. הגה: והיינו דוקא שלא תגע השמאל בכוס, אבל אם נותן השמאל תחת הימין, לסייעה, מותר (ב"י בשם שבולי הלקט). ומגביהו מהקרקע טפח, אם הוא יושב על גבי קרקע; ואם הוא מוסב בשלחן, מגביהו מעל השלחן טפח; ונותן בו עיניו שלא יסיח דעתו. הגה: ועל כן אין לוקחין כוס שפוי צר, שקורין גלוק קלא"ז, לברך עליו; ומשגרו לאשתו שתשתה ממנו.

סעיף ה - יש מי שאומר שאם המברך אטר (בלע"ז מנצ"ינו), אוהו הכוס בימינו שהוא שמאל כל אדם.

(ז) "נוטלו בשתי ידיו" (ח) "נותנו בימין"

מקבלו בשתי ידיו כח - הטעם בכל זה, כדי להראות חביבות קבלת הכוס עליו, ואחר כך אוהו ביד אחד שלא יהא

תפילה, ומנהג טוב הוא, בפרט כשיש זימון שהמברך יתעטף בבגד העליון, ואז מורא שמים עליו, והכל כדי שלא יתגאה כשאכל ושבע ודשן".

ובארחות רבינו (ח"א עמ' פג) מובא, שהקהילות יעקב היה מקפיד לברך ברכת המזון [ועל המחיה כ"ן] עם כובע ולא הקפיד על חליפה, ושפעם העיר לאחד מצאצאיו שבירך בלא כובע. וסיפר הקה"י, שהחזו"א היה מברך ברכת המזון רק עם כיפה גדולה ולא לבש הכובע, וכששאל אותו מדוע מברך בלי כובע? השיב לו החזו"א: שיש לו הוכחות מהגמ' שלא צריך מגבעת לברכת המזון כ"ן. ואעפ"כ אמר הקה"י לאותו אחד שילבש כובע לברכה"ז.

חולה או בים - לא ראוי לברך ברכת הזמון עם חלוק, אבל חולה או מי שנמצא בחוף ים, יכול לברך בחלוק, אבל לא

כו. אך מנהג העולם לא כך. ובשו"ת שלמת חיים (סי' קעח) מובא שגם בשאר ברכות ודאי לכתחילה אם אפשר לו, אכל בברהמ"ז חיוב מדינא דגמ' דכתיב "וברכת" שאנחנו מברכים להשי"ת ויהיה באימה ובריאה". ובהערות שם ציינו לדברי המהרש"א בברכות שכותב ש"עטוף" הוא מצד "הכון לקראת אלוקין" ופרס סודריה דתהוי אימתא דשמיא על המברך.

כו. יעו"ש שהאריך לפרש שרק אמרו עיטוף שלא יהיה בגילוי הראש. וראה בפנים שהבאנו מש"כ הבית יוסף בשם רבינו ירוחם.

כח. הגה בלשון הברייתא אמרו "נוטלו בשתי ידיו" אולם השו"ע כותב "מקבלו בשתי ידיו" שמשמעותו שיש לקבלו מאדם אחר (כה"ח אות יט), ומקור הדברים בזוהר (שמות קנו, ב) "כוס של ברכה אצטריך למיהב ליה בימינא ובשמאלא ולקבלא ליה בין תרווייהו בגין דאתיהיב בין ימינא ושמאלא". אולם היעב"ץ (סידורו סדר הנהגת הסעודה) כותב: "יש מדקדקין מוסיפין ליתנו ג"כ בב' ידיו ליד המברך המקבל, ולישנא דגמרא לא משמע הכי כו', מ"מ כשאני זוכר אני עושה כך כי אין בו הפסד. ודוקא לאורחין, אבל כשאין שם בעה"ב שמכבד ומוסר הכוס אלא המברך זוכה בו מעצמו, ואין מי יתנו בידו (כי לא פורש מי הוא אם כל הנשאים שוין), בודאי לא יתכן להקפיד לחדש מעתה דבר שלא נזכר בפירוש, ויבוא הדבר לידי עיכוב והפסקה בין נטילה לברכה שיכבדו זה את זה או שיריבו זה על זה על הדבר הזה. על כן המוסיף להחמיר בכאלה ודאי אינו אלא גורע".

הוא כוס של ישועות ולא פורענות כו' דאין מברכין ב"ה על כוס של פורענות, אבל אמר כי זה הכוס אשא אותו בשם ה' שהוא הרחמים כו']. ובקצוה"ש (בדה"ש מו, כ) כותב שצ"ע, כשיש לכל אחד מהמסובין כוס לפניו (כגון בליל הסדר) אם צריך המזמן להגביה את כוסו.

**טפח** - התהילה לדוד (סק"ג) כותב, שאפשר שאם מעמיד הכוס על כף ידו, שמצטרף עובי הכף לשיעור טפח (דהיינו שאנו דנים משפת הכוס שיעור טפח). ובספר שולחן שלמה (קפג, ו) כותב: "אם יש לו בסיס גדול, שאין צריך להיות טפח מן סוף הבסיס לשולחן, רק מן סוף הכוס שהמשקה בתוכו" (וממילא כוס עם רגלית, מודדים את הטפח משפת הכוס ולא משפת הרגל).

עד מתי מחזיק את הכוס - הקצוה"ש (בדה"ש מו, כא) כותב שמנהג העולם להחזיק את הכוס עד "אל יחסרנו", ושוב לוקחים אותו בעת הברכה. ולכתחילה בודאי נכון לאוחזו גם בעת אמירת "הרחמן" מאחר שהשו"ע הרב (קפט, ז) כותב לבאר שכל אמירת "הרחמן" אינו נחשב להפסק בין ברכת המזון לשתיית הכוס, כי מאחר שנהגו בהם, נעשו כאלו הם מטופס הברכה (עכ"ד).

(\*) "נותן עיניו בו"

ונותן עיניו בו - הטעם כדי שלא יסיח דעתו מן הברכה כט (משנ"ב). וראה

נראה עליו כמשוי, וביד ימין שהוא העיקר והחשוב [ואטר יחזיק בשמאל], ולא יסייע בשמאל, אבל במקום הצורך מותר להניח את יד שמאל תחת יד ימין כיון שאין נוגע בהכוס (משנ"ב). ולא יטול הכוס עם כפפות, רק יסירם מקודם (משנ"ב).

**צורת אחיזת הכוס** - המשנ"ב מביא מש"כ השל"ה (שער האותיות אות הק'): "קבלתי, להניח הכוס על כף הימין, והאצבעות זקופות, וסימן "ואתן את הכוס על כף פרעה" (בראשית מ, יא). ולא כאותן שנוהגין לאחוז הכוס בימין, דהיינו שאצבעות מקיפות את הכוס, ויש קצת הוכחה לזה בזוהר" (ח"א א, א). [ובבאר היטב (אות ה) מביא מספר נגיד ומצוה, שיהא הכוס עומד על ה' אצבעות על גביהם ממש. והובאו ב' השיטות בשו"ע הרב (סעיף ז) ובקצוה"ש (בדה"ש מו, יט) כותב ש"כמדומה המנהג להעמיד על האצבעות].

(ט) "מגביהו מן הקרקע טפח"

**הגבהת הכוס** - הטעם כדי שיהא נראה הכוס לכל המסובין ויסתכלו בו, ובגמרא מסמין לה אקרא דכתיב "כוס ישועות אשא וגו'" (משנ"ב). [ומבאר המהרש"א (ח"א ברכות נא): "כי כמה כוסות דכתיבי בקראי בכוס פורענות כמו "גם עליך תעבר כוס וגו'" ו"כוס התרעלה וגו'", ומלת כוס גימטריא אלהים שהוא מדת הדין, על כן אמרו שזה הכוס ב"ה

כט. צ"ע, דאדרבה מצד ה"ברכה" עדיף היה שיסתכל בסידור, ועוד דהו"ל לומר "כדי שיכוין", והלשון "שלא

הסעודה) "ואיני יודע מהיכן בא להמון שנמנעים לשתות מכוס של ברכה כשלא אכלו באותה סעודה".

סעיף ו - משנתנו לו כוס לברך לא ישיח המברך; והמסובין אין להם להשיח משהתחיל המברך, לא מבעיא בשעת שהוא מברך, שצריכין לשמוע ולהבין מה שאומר המברך, אלא אפילו בין ברכה לברכה אין להם להשיח; ואם עברו ושחו בין ברכה לברכה בשעה שהמברך שותק מעט, יצאו. (הגה: אפילו אם שח המברך עצמו), אבל אם שחו בשעה שהוא מברך, לא יצאו.

שיחה אחר נטילת הכוס - לא ישיח המברך מעת שנטל את הכוס עד אחר שתייתו [שהוא לאחר גמר בהמ"ז], וכפי שאמרו "אין מסיחין על כוס של ברכה". וגם שאר המסובין ראוי שלא ישיחו מעת שנטל את הכוס (משנ"ב). וכן אין למסובין לדבר בכוס של ברכה (כגון ברכהמ"ז ושבע ברכות) עד אחרי ששותה המברך מהכוס (אור לציון ח"ב פמ"ו תשובה כא; חידושי בתרא).

שיחה בין ברכה לברכה - בדיעבד לא הוי הפסק. והנה אם שח במזיד [אפילו שיחה מועטת ואפילו בין ברכה לברכה] דעת המג"א שחוזר לראש, אך למעשה מאחר שיש חולקים בדיעבד לא יחזור אפילו כששח במזיד, אך לכתחילה יש ליזהר הרבה בזה (משנ"ב).

במשנ"ב שמעיר שעיקר הקפידא לראות את הכוס ולא את תכולת הכוס. [נראה בהקדמה לסימן זה שהבאנו מש"כ המהרש"א, שהכונה שלא יסיח דעתו מהכונה שבעבורה מגביה טפח].

עיניים עצומות בברכת המזון - המור וקציעה כותב: "משמע שאם בא לעצום עיניו, אין נכון לעשות כן בברכת המזון, אף שהגון הדבר בתפלה (כמש"כ בהל' תפלה בסי' צה) וכן ראוי לעשותו בשאר ברכות מפני הכוונה, אבל כאן הקפידו דווקא על ההבטה בו. אף שאפשר לומר דלא אתי למימר אלא שלא יתן עיניו בדבר אחר, מ"מ ראשון נראה עיקר. ואפילו תימא כלישנא בתרא, מיהת שמעת מנה דלא צריך המברך לסגור העינים". ובסידורו הוא מוסיף: ואם בא לעצום עיניו עד שיגמור ברכת הזמן אינו רשאי, אם לא ביחיד אז יברך בעינים סגורות".

"משגרו במתנה לאנשי ביתו"

ומשגרו לאשתו - שעל ידי כוס של ברכה מתברכת האשה, ואפילו לא אכלה האשה עמהם. ואם יש עוד אורחים אצלו יתן גם להם לטעום מהכוס של ברכה. ואם אורח מיסב אצל בעה"ב ובירך על הכוס יתן גם לבעה"ב לשתות מכוס של ברכה כדי שיתברך הבעה"ב (משנ"ב). וכותב היעב"ץ בסידורו (סדר הנהגת

יסיח דעתו" לא משמע כן. ובכה"ח מביא מהזוהר ש"יתן עיניו בו" כדי שתחול הברכה וישגיחו בזה, ואף המברכים מתוך הסידור יסתכלו בו מפעם לפעם כו'. וי"ל שגם המשנ"ב כיון לזה, כדי שלא יסיח דעתו מן הברכה שחלה בכוס של ברכה ע"י ברכת המזון של המברך (חידושי בתרא).

שיכולים לחזור ממקום שפסקו לשמוע את דברי המברך (דהיינו שאת חלקו הראשון של הברכה יוצאים מדין 'שומע כעונה' ואת חלקו השני של הברכה יוצאים במה שהם מברכים בעצמן) שאין דבר זה מוסכם, ושהחזו"א (כט, ו) חולק על זה.

א] ונרחיב בזה, הנה החזו"א (שם) כותב לחלוק על דברי הרע"א (בתשובה, מובא בביה"ל רעא, ב ד"ה דאיתקש) שיכולה אשה לצאת ידי חובת קידוש, באופן שתאמר את כל נוסח הקידוש בעצמה, ואת הפתיחה והחתימה תצא מאחר. וכותב החזו"א: "ומבואר בדבריו ז"ל, דשפיר נפיק בשמיעת חצי ברכה, והשאר גומר בעצמו. וצ"ע בגמ' ברכות (מו, א) ברכת המזון בב' ובג', והסכימו הפוסקים לדעת הרי"ף דאם אין אחד יודע ברכה שלמה אין מחלקין ברכה אחת לשנים וצ"ע".

והנה השעה"צ (קכד, מז) כותב לגבי מי שיוצא ידי חובת תפילת שמונה עשרה מחזרת הש"ץ ולא שומע את ה"מודים": "ואפשר דיאמר אלו התיבות בלחש בפני עצמו, דומיא דמיקל הפרי מגדים לענין מגילה לאמר בעצמו איזה תיבות בעל פה בלחש שלא שמע אותן מפי הש"ץ". וגם כאן בדבריו מבואר, שניתן לצאת ידי חובת חלק מהברכה מדין "שומע כעונה". אולם כאן תמך המשנ"ב את יתירותיו על הפמ"ג במגילה שכותב, שניתן להשלים

שהה לגמור את כולה - אם שהה בין ברכה לברכה שיהוי מרובה שהיה יכול באותו הזמן לגמור את כל ברכת המזון מראש ועד סוף ל', אפילו אם לא שח כלל בינתים, י"א דצריך לחזור לראש בהמ"ז (אם השיהוי היה מחמת אונס כגון שהיה צריך לנקביו או שהיה המקום אינו נקי). ולמעשה מאחר שאין דין זה ברור, לכן בדיעבד לא יחזור. אך אם שהה שיהוי כזה באמצע ברכה, צריך לחזור לראש אותו ברכה (משנ"ב).

שחו בעת שהמברך מברך - אם דלגו רק דברים שהם שלא מעיקר הברכה, יצאו בדיעבד ולא צריכים לחזור בשביל זה, [וכ"ש אם לא דילגו כלל, כגון שהמברך עצמו שח אז באמצע ושחו גם הם, אף דבודאי שלא כדין עשו, מ"מ בדיעבד יצאו ואינם צריכים לחזור]. אבל אם שחו בעת שהמברך אמר דברים שהם מעיקר הברכה, אם לא גמר המברך עדיין את הברכה - חוזרין המסובין ומברכין בעצמן ממקום שפסקו לשמוע את דברי המברך, ואם גמר המברך את הברכה וכווננו לשמוע - צריכין המסובין לחזור לתחלת הברכה ולברך בעצמן דכיון שדלגו באמצע הוי כלא אמרוה כלל.



מקצת ברכה בעצמו ומקצתה ב'שומע כעונה' - בשונה הלכות (כאן) מציין שהדין הזה שכותב המשנ"ב בפשיטות,

ל. וראה בשעה"צ (אות כד) שנוטה לומר שמשערים עד "בונה ירושלים" ולא עד "אל יחסרנו".

תיבות שלא שמע מהבעל קורא (עי' משנ"ב תרצ, יט), ולא משמע שהחזו"א בא לחלוק על דברי הפמ"ג הללו (ויבואר להלן).

ב] אולם מאידך מצינו בעוד מקום מבואר כדברי החזו"א, והוא במה ששינו (ברכות לד, א; ונפסק בשו"ע קכו, ב) שחזן שטעה באמצע ברכה ועומד אחר תחתיו, שצריך השני להתחיל מתחילת הברכה, ולא סגי להתחיל ממקום שטעה. הרי שלא מועיל "שומע כעונה" לחצי ברכה.

ומאידך מוכיח הקה"י (ברכות סי' יא) מדברי הגמ' בסוכה (לח, ב) שאמרו לגבי הלל "הוא אומר 'ברוך הבא' והן אומרים 'בשם ה'" – מכאן לשומע כעונה – שבשומע כעונה מועיל לשמוע מהחזן רק מקצת מהדבר.

והרי עולה לנו כאן סתירה, שמחד גיסא מדברי הגמ' בברכות לגבי זימון ולגבי חזן שטעה, מבואר שלא מועיל לצאת מקצת ברכה בשומע כעונה, ומאידך גיסא מדברי הגמ' לגבי הלל ומדברי הפמ"ג לגבי מגילה, מבואר לא כך.

ג] וכותב הקה"י שם ליישב בב' אופנים: (א) מביא שם מי שהציע ליישב, שאמנם ניתן לצאת מקצת ברכה ב"שומע

כעונה", אבל זה רק אם ממשיך את החצי השני לבדו, אבל לא ניתן לצאת מב' בני אדם בדין שומע כעונה חצי ברכה. ולכן בזימון ובחזן שטעה שבאים להוציא אחרים, לא מהני. (אולם אם נבוא לדון על הבנת הדברים, אין הבנה לחילוק זה, ומדוע שלא יוכל גם לצאת שני חצאים מב' בני אדם, ומה המעלה בזה שאת החצי השני אומר בעצמו).

(ב) הקה"י (שם) והמנחת שלמה (א, כ-ג) כותבים לחלק חילוק נפלא, שאם המברך עצמו ממשיך לברך את כל הברכה, אז יש על זה "שם ברכה" ומועיל לצאת ממנו גם חצי ברכה, אבל אם המברך עצמו מברך רק מחצית מהברכה, אין על זה שם טופס ברכה, ולכן לא מועיל לצאת ממנו. ולכן א"ש שבזימון ובחזן שטעה, שהוא עצמו לא מסיים את הברכה לכן לא ניתן לצאת ממנו, משא"כ במגילה והלל שהחזן עצמו קורא הכל לא, לכן ניתן לצאת ממנו גם מחצית מהברכה. ולפי"ז בנדר"ד והרע"א, שהמברך מברך את כל הברכה, שפיר ניתן לצאת ממנו גם חלק מהברכה, ודלא כהחזו"א.

ד] אך מעיר הקה"י ממש"כ הטור (או"ח סי' רפא) בשם הרא"ש, על מנהג הקהילות בזמנו שבברכת "יוצר אור" היו אומרים כל אחד את תחילת הברכה

לא. הקה"י מוסיף שברור שגם החזן היה אומר "בשם ה'", כי לא יתכן שהיה יומא מהקהל שלא מכונים להוציא אותו.

"ברכה" משני חצאי ברכה, וכמו שאם המברך לא מברך הכל נתבאר שאין ע"ז טופס ברכה, ה"ה שלא ניתן ליצור טופס ברכה ע"י שני חצאים.

ולפי"ז נראה פשוט, שזה שייך רק כשהנידון לגבי "ברכה" עצמה (כגון בזימון, בחזון שטעה, נידון הרע"א בקידוש, ונידון הרא"ש בברכת יוצר אור, השלמת תיבות המודים), אבל בהלל ומגילה שזה פסוקים – ורק מברכים ברכה על קריאת הפסוקים הללו, בזה לא צריך ליצור טופס ברכה, ולכן בזה פשוט שגם הרא"ש והחזו"א יודו שאין חיסרון לצאת מהחזון או הבעל קורא חלק מהפסוקים.

ואם כנים הדברים, אז מה שדימה השעה"צ ממש"כ הפמ"ג לגבי מגילת אסתר שניתן להשלים תיבות המודים, שהוא הדין שניתן להשלים תיבות בברכת מודים, אי"ז מוכרח, וזה נכון רק לפי הבנת הרע"א.

ו] ונסיים בדברים נפלאים שכותב במנחת שלמה (א, כ-ג).

ראשית מביא מש"כ השערי תשובה (סי' ריד) בשם הברכי יוסף, שאם אחד אכל מזונות ושתה יין אע"פ שכולל את שניהם בברכת מעין שלש, מ"מ יכול להוציא אחר שאכל רק מזונות, והטעם כי יכול השומע לכוין לצאת מה שנוגע לו ולא איכפת לן במה שמוסיף המברך לעצמו.

בעצמולי, אבל מ"תתברך מושיענו" היה אומר רק החזון וכולם היו יוצאים ממנו. וכותב הטור: "והיה תמה אבי הרא"ש ז"ל על מה שנוהגין בכל המקומות שהקהל אומרים מקצת הברכה וש"צ גומרה".

ולכאורה הבנת הרא"ש הוא כהבנת החזו"א, שגם במקום שהמברך מברך את כל הברכה, יש חיסרון לצאת ממנו רק חלק מהברכה. ונמצא, שפלוגת הרע"א והחזו"א, הוא פלוגת הרא"ש ומנהג כל המקומות בזמנו (שלבטח הונהג בהסכמת הרבנים).

אך מקשה הקה"י, שהרי מפורש בסוגית הגמ' בסוכה שמועיל לצאת בכה"ג מדין שומע כעונה, ומה יענה הרא"ש עלה, וקאי בצ"ע.

ויתכן לדון ולחלק, שהרא"ש מודה אם את תחילת הברכה שמעו מאחר ואת הסוף באים לברך בעצמן, ורק במקום שרוצים להצטרף באמצע הברכה למברך (כגון ביוצר אור) אז תמה שלא יתכן לצאת בכה"ג (אך יש להתבונן אם יש מקום לחלק כן).

ה] ומה שנראה ליישב בזה – וליישב בזה גם את משנת החזו"א מההיא דהלל ומההיא דמגילה (פמ"ג).

דהנה כד נתבונן בביאור משנת החזו"א דס"ל שגם כשהמברך מברך את כל הברכה לא שייך לצאת מדין שומע כעונה, הביאור הוא, דלא יתכן ליצור

לב. גם החזון היה אומר בלחש את כל הברכה מתחילתו כמו הקהל (כ"מ בפרישה שם).

לשמוע ממנו רק את הפתיחה בלבד ואילו המוציא לחם מן הארץ יאמר השומע בעצמו, ויצא מקצתו בדיבור ומקצתו בשמיעה, ואף להסוברים שאם פתח אדעתא דחמרא וסיים בשיכרא לא עלתה לו ברכה, היינו מפני שלא כוון יפה ולכן אין זו ברכה, משא"כ הכא זה שמברך על היין מכוון יפה וגם השומע מכוון יפה וכיון דזכרון אחד לשניהם מה טעם לא תעלה לזה ולזה לג, אלא שמעולם לא שמענו חדוש גדול זה, אך אפשר דהרע"א ז"ל נתכוין רק להתיבות שבאמצע הקידוש אבל לא בעיקר הברכה וצ"ע.

ומוסיף הגרשז"א, דה"ה אם המברך אכל מזונות והשומע שתה יין, שיכול לצאת בברכתו של המברך, וכשהמברך אומר "על המחיה ועל הכלכלה" יאמר השומע "על הגפן ועל פרי הגפן" וכן בחתימה, ויכול שפיר לצאת חובת הברכה מקצתה בשמיעה ומקצתה באמירה, ע"פ הכרעת המשנ"ב הנ"ל.

ועפ"ז הוסיף הגרשז"א עוד: "ואם כנים אנו בזה נלענ"ד, דלפי"ז במי שמסופק אם בירך ברכת המוציא או לא, שיכול לשמוע מאחר שמברך על היין או מברך להתעטף בציצית, והיינו שיכוין

---

לג. יש להעיר, שהנה מדברי המשנ"ב (סי' תרצב) בשם הפמ"ג, מבואר שאם לא יכוין המברך על מקרא מגילה על כל מצות היום, לא יועיל היוצא לכוין כן על עצמו. וא"כ גם בנידו"ד, מאחר שהמברך בירך ברכה על דעת לברך על מיני דגן או על הציצית, אם השומע רוצה ליפטר בו ליין, הרי זה כפתח באדעתא דחמרא וסיים בשיכרא. וע' בהר צבי (או"ח א, נח) ובחשוקי חמד (מגילה כד, א).



הגאון רבי אריה גלינסקי שליט"א

מח"ס בירורי השיעורים

## בעניין שיעור כזית ופחות מכזית לברכה אחרונה

הוא שליש ביצה כי עכ"פ בשליש ביצה בוודאי יש כזית, אבל כשאנו דנים על שיעור פחות מכזית עלינו לחשוש שהזית הוא פחות הרבה מזה, וע"כ אין לאכול אלא או כחצי ביצה או פחות הרבה משליש ביצה באופן שאין חשש שהוא כזית.

וביאור הדברים כי המקור מדברי הרמב"ם לזה הוא ממה שכתב [בפ"ח מהל' שבת ה"ה] שהגרוגרת הוא שליש ביצה ודבר זה מוכח בגמ' לפי מה שפסק [בהל' עירובין פ"א ה"ט] ששיעור ב' סעודות של עירוב הוא שש ביצים, וב' סעודות הם י"ח גרוגרות כמבואר בגמ' [עירובין פ ע"ב] וא"כ מבואר שיש ג' גרוגרות בביצה, ובגמ' בשבת [דף צא ע"א] מבואר בהדיא שזית הוא פחות מכגרוגרת [וכדלקמיה], וא"כ מוכח שהזית הוא לכל היותר כשליש ביצה, אבל בוודאי ייתכן שהוא פחות, וע"כ כתב המשנ"ב שכדי לא להיכנס לספק ברכות יש לאכול פחות "הרבה" משליש ביצה.

משמעות הגמ' שהכזית פחות הרבה מגרוגרת שהיא שליש ביצה

ובאמת פשטות הגמ' משמע שהוא פחות מכגרוגרת בשיעור הניכר מאוד

ביאור דברי המשנ"ב שלכתחילה יש לאכול הרבה פחות משליש ביצה

כתב המשנה ברורה [סימן תפו סק"א] 'ולענין ברכת המזון ששיעורו מדברי סופרים בכזית, [וכן לענין ברכה אחרונה], ספק ברכות להקל, ולא יברך עד שידע שאכל כחצי ביצה, ולכתחילה נכון ליזהר שלא יכניס עצמו בספק ברכות ויאכל כחצי ביצה או פחות הרבה משליש ביצה [פמ"ג].'

ונראה פשוט דמה שכתב המשנ"ב שלא יכניס עצמו לספק ברכות ועל כן יאכל או כחצי ביצה או "הרבה" פחות משליש ביצה, היינו כפשוטו דהיינו הרבה פחות משליש ביצה עד שבוודאי אין בו כזית, והכוונה בזה, כי באמת דעה זו שהכזית הוא שליש ביצה [שהוא דעת הרמב"ם ורוב הראשונים], אין הכוונה שמבואר בדבריהם שהזית הוא שליש ביצה, אלא שלפי דבריהם מוכח שהכזית הוא עכ"פ לא יותר משליש ביצה, ובאמת מוכח שהוא עכ"פ פחות קצת, ומשמע יותר שהוא פחות בשיעור ניכר וכדלקמיה, אבל עכ"פ לדבריהם בשליש ביצה בוודאי יש כזית, וע"כ כשאנו דנים על שיעור כזית יכולים לומר שלדבריהם

גודל כזית, ובזמננו שמצוי אצלנו זיתים ממילא אפשר לומר בזה גדר ברור דהיינו לאכול פחות מזית הבינוני המצוי אצלנו שזהו וודאי פחות מכזית, אבל כל שהוא כגודל זית המצוי אצלנו יש לחוש אולי זה הוא באמת שיעור זית [ששיעורו בזית הבינוני] וכבר נתחייב בברכה אחרונה [שהרי לפי דעה זו שהכזית מעולם היה פחות משליש ביצה, אין לנו שום ראיה שנשתנו הזיתים מכפי שהיו בימי קדם, וממילא בוודאי מהיכ"ת לומר כן, וכמו שכתב בשש"ת סי' יא, ודעה זו שהזית הוא פחות משליש ביצה הוא דעת כל הראשנים שפסקו ששיעור סעודה הוא שש ביצים, והוא הרי"ף והרא"ש והרמב"ם ועוד הרבה ראשנים וכמו שמנאם השש"ת שם].

פירוש הגריש"א בדברי המשנ"ב ותמיהה על זה ובספר כזית השלם [פרק א הערה 36] הביא בשם הגריש"א שפחות הרבה משליש ביצה היינו 15 סמ"ק ופחות מזה מותר לאכול [אלא שלכתחילה אין לאכול כשיעור כזית של זמננו לחוש לדעות דאזלינן לפי זיתים שבכל דור, יעו"ש] והביאוהו במשנ"ב דרשו [בסי' תפן], וכפי הנראה פירש הלשון פחות הרבה משליש ביצה שהוא כדי שלא לצמצם ועי"ז יבוא לאכול בשליש ביצה וע"כ די במה שמפחית שיעור הניכר קצת באופן שאין כאן צמצום השיעור, וע"כ כיון ששליש ביצה הוא 17 סמ"ק, כתב לאכול פחות מזה בשיעור הניכר דהיינו 15 סמ"ק, אבל הדבר פלא מאוד דמלבד מה

שהרי ז"ל הגמ' שם [בשבת דף צא ע"א] 'אמר רב יהודה אמר שמואל מחייב היה רבי מאיר אף במוציא חטה אחת לזריעה, פשיטא כל שהוא תנן, מהו דתימא כל שהוא לאפוקי מגרוגרת ולעולם עד דאיכא כזית, קא משמע לן', הרי מבואר מלשון הגמ' שכזית כלפי כגרוגרת הוא בגדר "כל שהוא" ואם כזית הוא מעט פחות מגרוגרת קצת תמוה בזה הלשון כל שהוא, וע"כ בוודאי פשטות הלשון הוא שהכזית פחות הרבה מכגרוגרת [וכע"ז מצינו בדברי הרשב"א בתורת הבית ומובא בב"י יו"ד סי' מג לענין טריפות שקיי"ל שם שאם נשתייר בטחול עובי דינר זהב כשר וכתב בזה הרשב"א 'עובי דינר זהב לא נתבאר כמה והולכים בו לחומרא, ומכל מקום יש לנו לומר דכל שניקב עד מחציתו כשרה דהא נשתייר קאמר', והיינו שלשון שיריים אינו מתפרש על פחות מחצי, ולכאור' כש"כ דלשון כל שהוא אינו על פחות מחצי].

וע"כ נראה בפשיטות דמה"ט נקט המשנ"ב שלכתחילה יש לאכול פחות "הרבה" משליש ביצה [והוא מלשון השו"ע הרב], כי בוודאי ייתכן שהזית הוא פחות מזה, ועפי"ז כוונתו לאכול פחות הרבה בשיעור כזה שיצא הספק מהלב שבוודאי אין בו גודל של כזית, ומה שלא נתן שיעור לזה, כי לא היה מצוי במקומותם זיתים [וכמבואר ביד יהודה יו"ד סי' מא סק"ב יעו"ש], וממילא לא היה דרך לשער בזה, וע"כ כתב לאכול פחות הרבה מכביצה ואז בוודאי אין בו

על הדעות שהזית הוא חצי ביצה, א"כ יכול לאכול אף יותר מזה].

המשנ"ב שינה מלשון הפמ"ג בכוונה

ובאמת בפמ"ג [שהוא מקור דברי המשנ"ב] לא כתב הלשון פחות הרבה משליש ביצה אלא כתב הלשון שיאכל פחות משליש ביצה [ואולי זה טעמו של הגריש"א שלא רצה לפרש דברי המשנ"ב שכוונתו להרבה מאוד פחות מכביצה], אבל נראה פשוט שבדווקא הוסיף המשנ"ב תיבה זו [שהוא מלשון השו"ע הרב] ודבריו ברורים ומוכרחים כי באמת לדעה זו יש לחוש בהחלט שהזית הוא הרבה פחות משליש ביצה, ובאמת מסתבר שהפמ"ג לא דק בלישניה מחמת ההכרח הנ"ל, שהרי עכ"פ איך שיהיה אין די בפחות משליש ביצה שהרי הזית הוא "פחות" מגרוגרת שהוא שלישי ביצה, וא"כ אם אוכל מעט פחות מכביצה הרי הוא "בוודאי" שיעור כזית לדעה זו, ומוכרח לאכול פחות מפחות משליש, וא"כ בהכרח לא דק בלשניה וא"כ ייתכן שבאמת כוונתו אף לפחות מזה, ועכ"פ דברי המשנ"ב ברורים שלמעשה בוודאי לדעה זו יש לחוש שהכזית הוא הרבה פחות משליש ביצה [ואולי טעמיה דהגריש"א הנ"ל כי הבין דברי המשנ"ב שצריך פחות הרבה כדי שיהיה קצת פחות מפחות משליש כי פחות משליש הוא כזית, אבל הלשון פחות הרבה דחוק מאוד, וגם עצם הסברא פלא מאוד שהרי בוודאי הפשטות היא שיש לחוש שהכזית הוא פחות מגרוגרת בשיעור הניכר].

שהלשון "הרבה" לכאור' אינו יכול בשום אופן להתפרש על שיעור של 2 סמ"ק דזה רחוק מלהיות הרבה, [ואף אם סבי"ל שהביצה הבינונית היא כ-57 סמ"ק וכדעת הגרש"נ, וא"כ שלישי הוא מעט יותר מ-18 סמ"ק, עדיין זה רחוק מלהיות הרבה, ובאמת המשנ"ב בוודאי מדבר על ביצים של 50 סמ"ק דאל"כ אין האצבעות כפליים מהביצים ואכמ"ל], גם עיקר הדבר פלא שלכאור' הדבר פשוט דאין כוונת המשנ"ב כדי שלא לצמצם, דזה פשוט שבכל שיעור יש להיזהר שלא לצמצם וזה אי"צ לכתוב, אלא כוונת המשנ"ב כי ייתכן מאוד ששיעור כזית הוא פחות משליש ביצה, ובאמת אין שום טעם לומר שפחות משליש ביצה יהיה מותר לאכול ואינו נכנס בזה לספק ברכה, שהרי "מהיכי תיתי" ששיעור כזית הוא שלישי ביצה, והרי אין לנו שום מקור אלא לומר שהזית הוא "פחות" משליש ביצה, וא"כ בוודאי אם רוצה לא להיכנס לספק ברכה צריך לאכול פחות משליש ביצה בהפרש גדול באופן ששוב אין ספק בלב שהוא בכלל כזית, וזה ברור ופשוט, וממילא אין שום טעם לאכול פחות מ-15 סמ"ק דאם חיישינן להדעות שהזית הוא פחות משליש ביצה, א"כ צריך לאכול פחות מכזית לשיטתם, וכשאוכל מעט פחות משליש ביצה, קרוב לוודאי שאכל כזית, שהרי באמת אין לנו שום מקור שכזית הוא שלישי ביצה רק שאינו יותר מזה, ומנ"ל שאינו פחות מזה, [ואם סומך

ביאור דברי הפמ"ג עפ"י דברי המג"א ותמיהה האחרונים על המג"א

ואולי הפמ"ג באמת כוונתו לפחות משליש ביצה כפשוטו, ודבריו הם עפ"י דברי המג"א שכתב דג' זיתים הם יותר מכביצה, וזה כדי ליישב מה שאמרו ביומא [דף פ ע"א] דבית הבליעה מחזיק כביצה ובכריתות [דף יד ע"א] אמרו שבית הבליעה מחזיק שני זיתים, שמזה הוכיחו התו' שהזית הוא חצי ביצה, וכתב המג"א שעכ"פ צ"ל שהוא יותר משני זיתים [וחצי ביצה לאו דווקא רק פחות מזה], שהרי אמרו שם דככותבת אית ביה שני זיתים וככותבת הוא פחות מכביצה, אלא הכוונה שבית הבליעה מחזיק שני זיתים ולא ג' אבל לעולם ייתכן שקרוב לג' זיתים הוא מחזיק, אבל לדעת הרמב"ם יקשה שהרי ג' גרוגרות הם כביצה וזית הוא פחות מזה, אלא שי"ל דההיא דההמצניע איירי בזית קטן ולא בזית בינוני ולעולם זית בינוני הוא יותר מכגרוגרת, זה תוכן דברי המג"א, ולפי"ז באמת בפחות משליש ביצה הוא פחות מכזית לכו"ע.

אבל הנודע ביהודה [בסי' לח] תמה מאוד על דברי המג"א אלו שהרי מוכח בהדיא בגמ' שם שכזית שהוא פחות מכגרוגרת הוא שיעור להתחייב בו לעניין יוצא בקדשים וכן לעניין אכילת תרומה טמאה וזה וודאי בכזית בינוני, מלבד מה שעצם התי' מחודש מאוד לומר שזית דשבת אינו זית דשאר מקומות בש"ס

שהוא זית הבינוני [וכמו שתמה שם הרב השואל], וכן השיג על המג"א בשו"ת יד אליהו [סי' כו, וציינו השע"ת], וכן נקט הפר"ח בפשיטות שלהרמב"ם מוכרחים לומר דזית הוא פחות משליש ביצה [ואת הסוגיא בכריתות יישב באופן אחר דהכוונה שמחזיק שני זיתים, היינו שני שיעורים, דהיינו ככותבת וכזית].

דברי הראשונים בעניין הראיה על גודל הכזית מהסוגיא בכריתות

ובאמת על עיקר הראיה מדברי הגמ' בכריתות שהזית הוא כחצי ביצה, מצינו כבר בדברי התו' [יומא דף פ ע"ב] שהביאו דברי ר"ת שהוכיח שהזית פחות מכגרוגרת מסוגיא דשבת הנ"ל, וההיא דכריתות כתב דיש לחלק בין דבר קשה לדבר רך שבדבר קשה מחזיק בית הבליעה ב' זיתים ובדבר רך מחזיק כביצה, וכמו"כ מצינו בזה תי' בתו' ישנים [בכריתות שם] שבדרך אכילה הוא מחזיק ב' זיתים ובאכילה ע"י הדחק הוא מחזיק כביצה, עוד מצינו בזה בדברי רש"י [בסוכה דף כו ע"א] שנראה מדבריו שמפרש הסוגיא ביומא שבית הבליעה מחזיק כביצה, דהיינו שיעור מילוי פיו באכילה בבית אחת ולא על בית הבליעה ממש, ויעוי' עוד בשש"ת [סי' יא] שהביא ראה ברורה מנדרים [דף נ ע"ב] שאין בית הבליעה מחזיק כביצה באכילה פשוטה, ועפ"י כ"ז בוודאי יש לפרש הדברים כפשוטם שהזית הוא פחות הרבה משליש ביצה [וכפי שאנו רואים בעינינו],

כמה וכמה ראיות עצומות שכזות הוא שיעור קטן מאוד

וכמו"כ מוכח דבר זה מהא דאין קמיצה פחות משני זיתים [כמבואר במנחות כו ע"ב וכמו שפסק הרמב"ם בהל' מעשה הקרבנות פי"ג הי"ד], וזה לא ייתכן בזית גדולה וכנראה בחוש שהרי האגודלים לא נשתנו, ואם נשתנו האגודלים הרי גם הביצים היו יותר וממילא גם הזיתים, וע"כ הזית הוא קטן מאוד כפי שהוא במציאות לפנינו, [וכן הקשה בשו"ת משנה הלכות ח"ח סי' קצד, וכבר העיר בזה באיפת צדק ענף ו בהגה אות ג וצידד שזהו טעם הגר"ח מוואלזין שהקטין הכזית מאוד, ויעוי' בשש"ת סי' א' משכב"ז ואכמ"ל], וכן משמע ממה שמבואר [בביצה דף טז ע"א] שמשכח"ל דבשמנונית שעל הסכין יש כזית, ומבואר שאין הכזית שיעור גדול כל כך, וכן מוכח מברייתא המובאת בגמ' [יבמות קג ע"ב] שמבואר שבמטלית ג' על ג' אצבעות יכול להיות "כמה זיתים" ע"י שהחוט עבה [יעו"ש], וזה לא ייתכן רק בזית קטן מאוד, דאל"כ לא ייתכן שיהיה כמה זיתים בג' אצבעות, וכן מהמבואר בגמ' [שבת עז ע"א] שרביעית דם כשנקרש הו"ל כזית, ומנסיון שניסו במציאות עולה עפ"ז שהזית הוא לכל היותר רביע ביצה [וייתכן אף פחות כי ייתכן שכוונת הגמ' שברביעית יקרש לכל הפחות לכזית ואכמ"ל, ובשש"ת סי' יא נתקשה בזה אם הכזית הוא קטן והרביעית הוא גדול איך ייתכן שהרביעית תקרוש

ונראה דעפי"ז הם דברי המשנ"ב שלכתחילה אין לאכול אלא פחות הרבה משליש ביצה כי בוודאי יש לחוש שזהו שיעור כזית [ובאמת גם בשו"ת יד אליהו סי' כו כתב שיש לאכול פחות משליש ביצה כדי לא להיכנס לספק וזה פלא קצת ואולי הוא ל"ד, ועכ"פ בלשון המשנ"ב שהוא מלשון השו"ע הרב נראה דלשונו הוא בדרווקא, שהרי האמת הוא כן שאין מקור לומר שהכזית הוא שלישי ביצה רק שאינו יותר משליש ביצה וייתכן בהחלט שהוא פחות מזה וכנ"ל].

דברי הראשונים שמפורש בדבריהם שהכזית הוא הרבה פחות משליש ביצה

ובאמת כן הוא בהדיא בריטב"א בשבת [דף עז ע"ב ד"ה והקשו בתו'] שגורגרת יש בו "כמה זיתים" ומלבד זה מצינו ברשב"א [משמרת הבית בית ד' שער א' דף ו ע"א] שבט"ו ביצים יש הרבה יותר מששים זיתים, מבואר שהוא הרבה פחות מרביע ביצה, וכן במאירי [שבת צה ע"א] מבואר ששורש קטן הוא פחות מכזית מעט, ומשמע שהכזית הוא מעט יותר משורש קטן שהוא קטן מאוד כנראה בחוש, וכן מצינו בכת"י של אחד מתלמידי המהר"ם מרונטבורג [נדפס בקובץ המועדים, מוריה ירושלים תשס"ה, פסח ח"א עמוד סה] שכתב דראה בעיניו זיתים ואף שש מהם אינם גדולים כביצה [וכמובא כ"ז בספר הידורי המידות פרק ב, וחלק מהנ"ל הובא גם בשבות יצחק מידות ושיעורי תורה].

ותעמוד על כזית, כי מצד הסברא הוקשה לו לומר שקרישה מייבשת כל כך, וכתב שאולי אין אנו בקיאים באופן הקרישה וטיבה יעו"ש, אבל באמת הנסיון הראה שאדרבא הקרישה מקטינה ביותר מששית], וגם במציאות הרי הזית הוא הרבה פחות משליש ביצה ובוודאי דוחק לומר שנשתנה כ"כ היחס של הזית לביצה, גם בשבת [קמג ע"א] מבואר שפחות מכזית הוא מאכל בהמה ואינו עומד למאכל אדם, ואם אינו קטן כ"כ אינו מובן למה יהא ראוי רק למאכל בהמה [וכמו שהביא כ"ז בספר הידורי המידות בפרק ד'], וכמו"כ יש להוכיח ממשנה בטהרות [פ"ג מ"ב] 'גוש של זיתים שנפל לתנור והוסק, כביצה מכוון טהור יותר מכביצה טמא', מבואר שמשכח"ל גוש של זיתים שיש בו רק כביצה [וגוש הוא לפחות ג' זיתים ומשמע לכאור' יותר], וכן ממה שמצינו שבח ארץ ישראל שרוב שיעוריה משתערין בכזיתים [יעו"ש עירובין דף ד ע"ב] משמע שלעולם יש לשער בזיתים דאל"כ בטל שבח אר"י, ומוכח שהשיעור הוא גם בזמן הזה, [ב' ראיות אלו הביא בספר טל חיים פסחים סי' יג אות ד, ואמנם הראייה מהא דשיעוריה כזיתים אינה ראייה מוכרחת שכך היה הזית בזמנם, כי ייתכן שהוא נכון מחמת שהשיעור הוא לפי כל דור ואינו בהכרח שלא נשתנה, אלא שיהיה עכ"פ מוכח שיש לשער בכזית של זמננו או מחמת שכך היה מעולם או מחמת שכן הוא הדין לשער לפי כל דור, אבל הראיות

הקודמות הם ראיות שהיה הזית קטן אף בזמן הגמ']. ויש להביא עוד מהמבואר במכות [דף טז ע"ב] שמשכח"ל שבי' נמלים קטנות ובב' גדולות יהיה כזית, וזה וודאי א"א אם לא בכזית קטן [ובשש"ת סי' א' כתב מזה ראייה שנשתנו הנמלים והוכיח שמצינו התשנות הברואים, אמנם הוא דוחק לכאור', כי בפשטות נמלה היא בריה קטנה מאוד וכמו שמוצאים בכל מקום שנמלה הוא ביטוי לכל שהוא, יעו"ש מכות יג ע"א, ובוודאי יותר פשוט אם נאמר שמעולם היה הכזית קטן, ואף שנכון הוא שמצינו השתנות בברואים, אבל עדיין ניחא יותר לומר שהכזית היה קטן מלומר שהנמלים היו גדולים כל כך], וכמו"כ יש להביא מהמבואר בסוגיא בנזיר [דף לח ע"א] שמשכח"ל שורה פתו ביין ויש ביין עצמו כזית בכדי אכילת פרס, ובוודאי זה קצת דוחק אם אין הכזית קטן [אף שיש לדון ולפלפל בזה דאולי נספג הרבה בפת, אבל אם הכזית קטן וכמו שהוא במציאות, ניחא בפשיטות], וכמו"כ יש להביא מהמבואר בשו"ע [בסי' תמב סי"א] שקשה לנקות העריבות שלשין בהם החמץ שלא ישאר בין הכל כזית, ובוודאי זה מתפרש יותר בפשיטות על זית קטן, וכמו"כ יש להביא סיוע מהמבואר בגיטין [פו ע"ב] שקרצית דהיינו זבוב גדול שבין הסלעים יש שהוא יותר מכזית, והרי קוראים לו זבוב וא"כ אינו גדול כל כך, וברש"י מבואר דהוא כמו חגב, וכמדומה שחגב אינו גדול כל

שזהו עיקרא דדינא, ואולי מש"כ לכתחילה הוא לא דווקא, וצע"ק [ויעוי' לקמיה מש"כ בזה], ועכ"פ למעשה אחר שדעה זו היא דעת כמעט כל הראשונים וכנ"ל, קשה מאוד להקל לאכול בלא ברכה אחרונה משיעור של בערך 5 סמ"ק [שהוא כגודל פקק בקבוק סודה או קולה] שזה שיעור זית הבינוני המצוי בזמננו [וכמוש"כ בספר הידורי המידות].

דברי הפסקי"ת בזה ותמיהה בדבריו

ובספר פסקי תשובות [סי' רי אות א] כתב שהרוצה לצאת מכל ספק יאכל או פחות מ17 סמ"ק [שליש ביצה] או שיעור של 57 סמ"ק [שהוא שיעור ביצה שבזה יש כזית אף אם נימא דנתקטנו הביצים וננקוט שכזית הוא חצי ביצה בקליפתה כפי שהיה בימי חז"ל], וזה פלא גדול שהרי עכ"פ מבואר במשנ"ב שכדי לצאת מספק יש לאכול פחות הרבה משליש ביצה ואין די בפחות שליש ביצה, ועפ"י מה שנתבאר צד זה שהכזית הוא הרבה פחות משליש ביצה הוא גדול מאוד, ובוודאי הוא הרבה יותר מהצד לחוש שהכזית הוא בגודל של ביצה, וא"כ מי שרוצה לחוש להסוכרים שנתקטנו הביצים וששיעור הזית הוא חצי ביצה ושהזית הוא כזית של ימיהם וע"כ אוכל רק כביצה, הרבה יותר יש לו לחוש שלא לאכול משיעור 5 סמ"ק ויותר בלי ברכה, שהוא הרבה יותר בחשש אכילה בלא ברכה, כי לפי כל אחד מג' הצדדים הנ"ל שצריך לחוש כדי לומר שהזית הוא ביצה, הזית הוא הרבה פחות, היינו כי כדי לומר

כך, ואעפ"כ יש בו שהוא יותר מכזית ודו"ק, ואף שאולי יש מקום לדון ולפלפל בחלק מהראיות, אבל בוודאי עכ"פ מכל זה מוכח שפשטות הדברים נוטה יותר שהזית הוא קטן [מאז ומעולם], וכמו שהוא במציאות לפנינו, וכמו שמבואר באמת מדברי הרבה מאוד מהראשונים וכנ"ל.

בפשטות היה הזית קטן מאז ומעולם

ומכל זה מתבאר שמפשטות הסוגיות נראה בהדיא שכזית המצוי בינינו כן היה שיעור הכזית מאז ומעולם וממילא עכ"פ לעניין להחמיר בוודאי "חייבים" לחוש לזה שכך הוא גודל הזית ואין לאכול כשיעור זה בלא ברכה, ובאמת אף שהמשנ"ב נקט רק לשון לחוש לכתחילה לאכול פחות הרבה משליש ביצה, עפ"י כל הנ"ל שמרוב הראשונים ומהרבה ראיות מתבאר שלכא' הזית מאז ומעולם היה הרבה פחות משליש ביצה, קשה לדונו אפילו בגדר ספק, ואף שלעניין לילך ולברך אולי יל"ע בזה וכדלקמיה, אבל לאכול בלא ברכה אחרונה קשה מאוד להקל דלכא' אינו בגדר ספק ממש, ובאמת אף בדעת המשנ"ב נראה שאינו בגדר ספק ממש שהרי הביא [בסי' תפו סק"א] דברי החיי אדם שבשעת הדחק אפשר לאכול כזית מצה בשיעור של שליש ביצה, ומבואר שאינו בגדר ספק ממש שא"כ מחוייב להחמיר בזה בדאורייתא, וא"כ יל"ע מש"כ שרק לכתחילה נכון לאכול פחות הרבה משליש ביצה, דלהנ"ל גם המשנ"ב סבי"ל

גאון שלעיקרא דדינא כל השיעורים שנמסרו בזיתים וביצים וכיוצא בשתערים לפי כל דור ודור אף אם ישתנו, וי"א שלמעשה סמך ע"ז אף לעניין כזית מצה, יעוי' בארחות רבינו ח"ב אות מב ויעוי' בספר הידורי המידות מה שהביא בזה וכן במאמר שבסוף ספר מידות ושיעורי תורה ובהנהגות החזו"א בתחילת ספר שער המועדים, שבכל אלו נראה שהיקל בזה אף לכזית מצה, אמנם בשש"ת סי' יא כתב שלמעשה לא הקל החזו"א לשער בכזית בינוני של זמננו, וצ"ע כוונתו דלכאו' זה סותר למה ששיער בכף יד ללא אצבעות ואמר שכן היה נותן החזו"א וכמובא בארחות רבינו הנ"ל, ואין הדבר ברור, עכ"פ הדבר ברור שאף שלכתחילה החמיר בזה, היינו רק לחומרא בעלמא במצוה דאורייתא, וכלשון הקה"י במכתב המובא בספר הלכות חג בחג, ואולי הכוונה שלא הקיל לשער בכזית "בינוני" של זמננו כמו הגר"ח, אלא הצריך כזית "גדול" של זמננו, ובזה א"ש כי השיעור שנתן החזו"א עולה בערך 17 סמ"ק כמוש"כ בסוף ספר מידושת הנ"ל, וייתכן שחשש שיש זיתים כאלו וכנראה מדברי השש"ת סוף סי' יא שחשש לזה במציאות, ולעולם על מה שהכזית הוא לפי כל דור סמך למעשה, כי אין לומר דסמך על הדעות שהזית הוא שליש ביצה וכמוש"כ בקונטרס השיעורים שיש לסמוך על זה, דא"כ צריך שני שליש ביצה ואין די בשליש, שהרי הכריע החזו"א דנתקטנו

שהזית הוא ביצה צריך ג' צדדים, דבר ראשון שהזית בזמנם היה חצי ביצה ובאמת דעת רוב הפוסקים אינו כן, דבר שני שנתקטנו הביצים וג"ז אינו מוסכם [אף שלזה יש מקום לחוש דלכאו' ראיית הצל"ח למציאות זו היא גדולה], ודבר שלישי שאזלינן לפי זית שבימיהם ובזה ג"כ דעת רוב הפוסקים אינו כן וכדלקמיה, וא"כ מי שמחמיר לאכול כביצה, הרבה קודם לכן יזהר לא לאכול יותר 5 סמ"ק בלא ברכה וכנ"ל, ועכ"פ זה מבואר בדברי המשנ"ב שכדי לצאת מספק צריך לאכול הרבה פחות מכביצה והיינו כשיעור שאין לחוש שהוא גודל הזית וכנ"ל [ובספר שערי הברכה פי"ד סעיף מט כתב בשם המשנ"ב שיש לאכול פחות משליש ביצה או כחצי ביצה, ולא נתן ליבו שלשון המשנ"ב לאכול פחות הרבה משליש ביצה, וכן בספר ברכה אחרונה העתיק כן בשם המשנ"ב ופלא שלא נתנו ליבם לדקדוק לשון המשנ"ב].

דעת החזו"א עפ"י תשובת הגאון שלעיקרא דדינא שיעור כזית הוא לפי כל דור

וכל זה הוא עפ"י דברי המשנ"ב [שלא הזכיר בהדיא צד לילך אחר זיתים שבכל דור ודור, אף שייתכן שסבי"ל כן עכ"פ כספק ויעוי' לעיל בסי' קנח מש"כ בזה, וכן לקמן יתבאר בזה בדעת המשנ"ב, ועכ"פ כל הנ"ל הוא אף אם לא ננקוט שאזלינן לפי כל דור ודור, מ"מ בפשטות הזית מאז ומעולם היה כפי שהוא בזמננו], אבל מלבד זאת מבואר בדברי החזו"א [סי' לט סק"ו] עפ"י דברי תשובת



ג"כ דעת מהרש"ם בסי' לה עניין טרפא דאסא], ובאמת זה דעת כמעט כל הפוסקים וכמו שנתבאר במקום אחר באריכות, וכן הורה למעשה הגר"ח מוואליץ וכמובא בספר שערי רחמים [אות נא ויעו"ש באות קסה, ומובא בשש"ת סי' יא] וכן דעת האבני נזר [כמובא בספר הידורי המידות פרק א ובהליכות שלמה פסח פ"ט הערה 53 ובעוד ספרים, ויעו"ש במכתב הגר"מ שפרן בתחילת הספר שהורה למעשה בשעת הדחק לברך על אכילת מצה על שיעור של 6 סמ"ק, וכן מבואר שם במכתב הגר"א נויבנצל והגר"א וייס שמעיקר הדין יש לשער בכזית שבזמננו אף לעניין לברך ברכה אחרונה], ועכ"פ לעניין להחמיר שלא לאכול בלי ברכה בוודאי יש בזה חיוב להחמיר מעיקר הדין, כיון שזה דעת כמעט כל הפוסקים שמעיקרא דדינא אזלינן בכל השיעורים לפי מה שהם בכל דור ודור [ובאמת המתבונן בזה יראה שזהו הסברא הפשוטה שהשיעור הוא לפי כל דור ודור דמהיכ"ת שהשיעור יקבע לפי מה שהיה בדורות קודמים].

דברי הקה"י בזה וביאור דבריו

וכן כתב הקה"י בשיעורי המצוות [שבסוף ספר שיעורין של תורה] שאף שלכתחילה נכון לאכול כשני שלישי ביצה לברכהמ"ז וברכה אחרונה, מ"מ אף אם אכל בשיעור כזית של זמננו "אסור" שיהא בלא ברכה אחרונה ו"מחוייב" לאכול עוד כדי לברך, ואין כוונתו

הביצים, ומשמע מדבריו דסבי"ל כן בתורת וודאי, יעו"ש בסק"ה 'החליטו דנתקטנו הביצים, וכו' ועל פיהם נהגו כל בני הגולה ונתפרסם בכל הספרים דביצים שלנו קטנים הם, וכן משמע מלשון השש"ת בסוף סי' יא, ועל כרחק שסמך על כזית שבכל דור אלא שהחמיר להצריך כזית גדול, ואכתי צע"ק בבירור דעתו], עכ"פ איך שיהיה הדבר ברור שכך סבי"ל להחזו"א לעיקרא דדינא וכמבואר בהדיא בדבריו בספרו [בסי' לט סק"ו, ולעניין פדיון הבן סמך ע"ז למעשה אף בהוראה לרבים ולא החמיר אפילו לכתחילה, וכמבואר שם בתחילת הסימן, והיינו כי עיקרו חיוב ממון, אבל עכ"פ אם היה לו ספק בזה לא היה מיקל בזה בפשיטות, ובפרט שמברך על פדיון הבן, ומבואר שהיה דבר זה ברור בעיניו למעשה, ולהנ"ל לכאן אף בכזית מצה סמך ע"ז], וא"כ לדבריו בוודאי אין היתר לאכול כשיעור זה בלא ברכה אחרונה אחר שלעיקרא דדינא הוא שיעור כזית.

כן הוא דעת רוב הפוסקים שהשיעור לפי כל דור

וכן מבואר בהדיא בש"ך [יו"ד סי' מד סקי"ב] מדברי ראב"ן שהשיעורים הם לפי כל דור, וכן דעת החתם סופר [סי' קכז וסי' קפא] והבית שלמה [סי' קז] והברוך טעם [בהגהותיו לצל"ח פסחים קטז ובהגהותיו ליו"ד סי' מד] והיד אליהו [סי' כו], והזרע אמת [ח"ב סי' צ'] והצפנת פענח [הל' שקלים פ"א ה"ג] ועוד [ואח"כ ראיתי בשש"ת סי' ט' שזה

קטנים, בוודאי חיוב גמור מדינא להחמיר בזה].

#### מסקנת הדברים

העולה מכל זה שכל שאוכל כשיעור זית של זמננו [שהוא בערך 5 סמ"ק וכנ"ל וייתכן שקצת יותר וכדלקמיה] חייב מעיקר הדין בברכה אחרונה, וע"כ אף אם רוצה להחמיר שלא לברך בשיעור זה, היינו להחמיר ולאכול עוד [ולקמיה יתבאר כמה יש לאכול כדי לברך לכתחילה], אבל לאכול ולא לברך ברכה אחרונה קשה מאוד למצוא היתר לזה, ונתבאר שדבר זה הוא גם דעת המשנ"ב [עכ"פ לעניין לכתחילה, ולפי מה שיתבאר לקמיה כן דעת המשנ"ב לעיקרא דדינא], וכן דעת החזו"א והקה"י [אח"כ ראיתי ספר בשם הכזית בזמננו מהג"ר זמיר כהן שהעיר ג"כ בעניין זה שאסור לאכול כזית של זמננו בלא ברכה אחרונה, ויעו"ש שהאריך ג"כ שאף הספרדים אין להם להקל בזה].

ואף אם יתעקש המתעקש לומר דהמשנ"ב חולק ע"ז וסב"ל דעד חצי ביצה אין איסור לאכול ורק לכתחילה אין לאכול, מ"מ בוודאי היינו חצי ביצה בלא קליפתה [כי אף שהמשנ"ב כתב חצי ביצה בקליפתה, כבר תמהו בדבריו מאוד שהרי הוא נלמד ממה שמוכח בגמ' שכזית הוא חצי ביצה של טומאת אוכלין ושם הוא בלא קליפתה, וכ"כ הגו"ב והגר"א שהוא בלא קליפתה, וכן הסכימו כל הבתראי, ויעו"ל לעיל בסי' קנח מש"כ

לחומרא בעלמא לכתחילה, אלא מחמת שבאמת כן הוא עיקר הדין וכמבואר בדבריו באריכות [שם בשש"ת בסי' יא] שלרוב הראשנים הכזית הוא פחות משליש ביצה ולדבריהם מהיכ"ת שישתנה הזית [אלא שהעיר שם שיש קצת ראייה מירושלמי שהזית היה גדול קצת, אבל באמת לאידך גיסא יש הרבה ראיות שהזית היה קטן ויעו"ל לקמיה מש"נ בזה בעזה"י], וגם, והוא העיקר, שלעיקרא דדינא אזלינן לפי זית שבכל דור, וביאר בזה טעם הוראת הגר"ח מוולאז'ין [לברך על כזית שהוא כשליש כף רגילה], וסמך ע"ז שם השש"ת למעשה לעניין מרור ומשמע דאף מברך על זה, ועכ"פ לחומרא בוודאי חיוב לחוש לזה מאחר שזה דעת כמעט כל הפוסקים [וכמו שהאריך בזה שם בסי' ט' הדעות בזה, ויעו"ש שצידד כן לדינא אף שסב"ל דאין כן דעת הט"ז והמהרש"ל והשו"ע, מחמת שכן מבואר בדברי הגאון ובדברי הראב"ן, ובאמת גם מדבריהם אין ראייה מוכרחת שחולקים ע"ז וכמו שנתבאר כל זה באריכות במקום אחר], ועכ"פ זה כוונת השש"ת שכתב שאסור להיות בלא ברכה אחרונה אם אוכל כזית של זמננו, מחמת שכן הוא עיקרא דדינא [וזה אף לפי מה דסב"ל שהט"ז והמהרש"ל והשו"ע חולקים, וכן שיש ראייה בירושלמי שהזיתים אז היו גדולים, וכש"כ לפי פשטות הדברים שאף הט"ז והמהרש"ל והשו"ע אינם חולקים בזה, וכן מכל הראיות שנתבאר שהזיתים היו

בעניין זה באריכות, וע"כ אף אם לעניין כזית מצה החביבה אולי יש מקום להדר לצאת דעת המשנ"ב, אבל בוודאי ח"ו להקל על סמך זה], ושיעור הקליפה לפי דברי האחרונים הוא רביע, וא"כ חצי הוא קרוב ל19 סמ"ק, ולכל היותר נוכל להקל כפי מה ששיעורו בזמננו את הקליפה כעשירית מהביצה [כמוש"כ בספר מדות ושיעורי תורה פרק טו ס"ב] וא"כ חצי ביצה בלא קליפתה הוא 22.5 סמ"ק, וכבר הוכיח הגו"ב בסי' לח שחצי ביצה לאו דווקא והוא פחות מחצי ביצה בלא קליפתה, וא"כ יותר מ20-21 סמ"ק בוודאי אין שום היתר לאכול בלא ברכה, וזהו בערך חצי כוסית רגילה של ליקר שהיא מכילה 40 סמ"ק וחצי מזה הוא כבר בוודאי שיעור שאין שום היתר לאכול בלא ברכה אחרונה].

הגאון רבי משה חליוה שליט"א

מח"ס ענפי משה ושאל"ם, אופקים

## בענין קיפול הטלית במוצאי שבת קודש

ותגדל התמיהה דמה רמז מצא המג"א לפמ"ש"כ הדע"ת בין מנהג אנשי ציפורי למנהגא דמהרי"ל.

ובדרך אפשר חושבני לפרש בכוונת דברי המג"א, דאין כוונתו להביא ראיה להא דה"י המהרי"ל מקפל טליתו במוצ"ש, רק כוונתו לרישא דענינא, והיינו למ"ש "מהרי"ל היה לו טלית של שבת", וקמציין המג"א דאף לאנשי ציפורי היו בגדים מיוחדין לש"ק ובמוצ"ש בישמום, וכמ"ש"כ ברש"י שם על מנהגם וז"ל: לבשם בעצמו את הבגדים, ע"כ. והוא לפי שהיו מכניסין בגדיהם לארון בישמום תחילה, ודוק (מיהו יש לפלפל בזה לפמ"ש"כ בענין הבא אם מ"ש וכבודו הוא גם בטלית, ע"ש).

וסמך לדברינו ה"י נלע"ד להביא מ"מ"ש הגריעב"ץ ז"ל בהגהותיו לגמ' דברכות הנ"ל, דעמד לבאר הא דבטבריא היו מבשמיין בש"ק ובציפורי במוצ"ש, וכתב בתו"ד וז"ל: "וצפורי שיושבת בראש ההר הרוח מפית בם דמילדיא ובסיים אורה, לא היו צריכין לבסם האויר, גם לא היה הריח מתקיים בבגדים שלובשים מפני הרוח הנושב תמיד, לכן

הנה במשנה ברורה סימן רצ"ט (סוס"ק מ') כתב וז"ל: מהרי"ל היה מקפל הטלית שלו בכל מוצאי שבת כדי להתעסק במצוה מיד, ע"כ. ומקור דבריו מהמגן אברהם (סימן ש') דכתב "מהרי"ל היה לו טלית של שבת, והיה קופלו בכל מוצאי שבת כדי להתעסק במצוה מיד, עכ"ל, וכן היו עושין אנשי ציפורי", ע"כ.

וברירא הא מילתא דמהרי"ל היה מקפל טליתו במוצ"ש אחר הבדלה, והיינו דכתב המג"א "כדי להתעסק במצוה מיד", ור"ל מיד אחר דהוציא השבת בהבדלתו. וכן ראיתי למרן פוסק הדור הגאון רבי שמואל הלוי ואזנר שליט"א דמיד אחר דעביד הבדלה בביתו מקפל טליתו.

ולקושטא דמילתא צריך עיון בהא דכתב המג"א "וכן היו עושין אנשי ציפורי", דהיכא מצינו דנהגו כן אנשי ציפורי, ושבתי וראיתי בשו"ע הוצ' מכון ירושלים דצינו לספר דעת תורה למהרש"ם ז"ל, דפירש דכוונת המג"א למ"ש בברכות (דף נ"ג ע"א) אמר רבי יוחנן המהלך בערבי שבתות בטבריא ובמוצאי שבתות בציפורי והריח ריח, אינו מברך, מפני שחזקתו אינו עשוי אלא לגמר בו את הכלים, ע"כ.

לא היו מגמדין אותם אלא בשעה שמצניעים כליהן שקולטין הריח", ע"כ.

הרי דשפתי הגריעב"ץ ז"ל ברור מללו דבמוצ"ש היו אנשי ציפורי מצניעין כליהן, וממוצא דבר אתה למד דאיכא מדבריו סייעתא להא דכתיבנא, דהמג"א קמייתי ראיא מאנשי ציפורי דהיו להם בגדים מיוחדין לש"ק, ושכן היה להמהרי"ל טלית של שבת (ובעל כרחינו לפרש כן, דאי לא נימא הכי, ונוקים דהמג"א מיייתי ראי' להא דמהרי"ל קיפל טליתו במוצ"ש, תקשי מהא דהזכיר המג"א לאנשי ציפורי, דאיזה מצוה הי' לאנשי ציפורי שגימרו כליהן במוצ"ש, והרי כליהן אין מוכרח דקאי אטלית, ופשוט וק"ל).

והנה בירושלמי דברכות (פ"ח ה"ו) איתמר כהא דאמרו בבבלי (דנ"ג א') במנהגא דבני טבריא וציפורי, וראיתי למו"ר מרן הגר"ח קניבסקי שליט"א בביאורו לירושלמי דפירש וז"ל בתו"ד: "ובטבריא מנהג היה לבשם את הכלים בע"ש לכבוד שבת, ובציפורי במוצ"ש להפיג הצער שנסתלק השבת", ע"כ.

ובעניותין קשיא לן, דמדברי מו"ר הגר"ח שליט"א מתפרש דהא דציפורי לא הי' לבשם הבגדים רק להפיג הצער שנסתלק בשבת, וצ"ע דלפום לישנא דגמ' מרש"י בבבלי (שם) דכתב "בטבריא היו רגילים לגמר ערבי שבתות ובציפורי במו"ש", ע"כ. משמע דאף בציפורי גימרו כליהן במוצ"ש, ולא בשביל להפיג הצער

שנסתלק השבת, וכאשר כתב היעב"ץ להדיא, ועיין בפ' מבעל ספר חרדים לירושלמי דמשמע מיני' הכי, ושכן מבואר בפירוש פני משה לירו' דכ' דלאו לריחא עביד רק לגמר הכלים, ובטבריא בער"ש ובציפורי במוצ"ש וגם בלילה דער"ש, ע"ש היטב, ושכן מבואר בכסף משנה הל' ברכות (פ"ט ה"ח) ע"ש, ועכ"פ הא דכתב מו"ר שליט"א דבציפורי הוא להפיג הצער שנסתלק השבת, לע"ע לא ידעתי מקורו, וצ"ע.

שוב מצאתי בתוס' הרא"ש ברכות (דף נ"ג ע"א) דפ' דבער"ש עשו כן לכבוד ש"ק, ובמוצ"ש להתנחם מהצער דהי' להו באבדת נפש, וע"ע ברבינו יונה (דף ל"ט ע"ב מדפי הרי"ף) דכתב כן (תו ראיתי מביאין מס' המכתם דאפשר דהא דהיו עושין כן אנשי ציפורי הוא כפי דאנו מברכין על הבשמים במוצ"ש, ע"ש היטב), אמנם עדיין יל"ע ממה שפירשו האחרונים ז"ל דעבידו הני רק לגמר הכלים (ועיין בפ' שדה יהושע לירו', ובפ' פנ"מ הקדמון, ובמה שהארכנו לעיל), עכ"פ מקורו דמו"ר מרן הגר"ח ק שליט"א מדברי הראשונים ז"ל, ודוק.

ואגב גררא יעויין בספר פסקי תשובות סימן רצ"ט (אות ה') דמיייתי מספר טעמי המנהגים עניני אישות קו"א (סימן תתקמ"ז), דכ' משום ס' תולדות מנחם דקיפול הטלית במוצ"ש הוא סגולה לאשתו שתאריך ימים, ע"ש, ומנהג ישראל תורה הוא.





# יורה דעה







מרן הגר"ח קנייבסקי שליט"א

שאלות ותשובות מרן הגר"ח קנייבסקי שליט"א

הל' הרחקות ביו"ד ס' קצ"ה

נערך ע"י הגאון רבי מתתיהו גבאי שליט"א

מח"ס בית מתתיהו ומועדי הגר"ח

הכר בשתיה

אוכל עם אשתו בשר וחלב

שאלה: בדין הכר שאוכל עם אשתו נדה, אם זהו גם בשתיה כששותים ביחד, או רק באכילה.

שאלה: כשאוכל עם אשתו נדה, זה בשר וזו חלב, אם צריך ליתן שני הכר או סגי באחד.

תשובה: לכאור' גם בשתיה.

תשובה: סגי בהכר אחד.

ועמש"כ בזה בשו"ת ציץ אליעזר חיי"ח ס' כ"ג ובשו"ת משנת יוסף ח"ט ס' קפ"ו אור"ב ובס' שיעורי שבט הלוי הל' נדה ס' קצ"ה ס"ג סק"א ובס' בדי השלחן ס' קצ"ה ס"ק ל"ב ובשו"ת שערי יושר ח"ג יו"ד ס' י"ד ובשו"ת ברכת יהודה ח"א ס"מ ובס' אוצר ההרחקות פ"ג ס"ז ומש"כ בס' בית מתתיהו ח"ב ס' ט"ו אות ד', ומש"כ בשו"ת מנחת חן ח"ב יו"ד ס' ס"ה, ובספר גם אני אודך תשובות מבעל האבני ישפה זצ"ל, סימן קמ"ה, ובשו"ת ברכת יוסף ח"ב ס' קכ"ג ובס' שפע טהרה ס' קצ"ה סק"ח ובספר דור המלקטים נדה ח"ב ס' קצ"ה ס"ג אות י"ד סק"ה ובס' מראה כהן עמ' ס"ו, ובס' משמרת הטהרה ס' קצ"ה ס"ק כ"ו ובשו"ת חמדת אברהם ח"ד ס' ל"א ובס' חוקת הטהרה ס' קצ"ה ס' כ"ח.

וכ"כ בס' חוט שני נדה ס' קצ"ה אות י"ב, וכן בס' שבט הלוי נדה ס' קצ"ה סק"ג, וכן מסיק בשו"ת משנת יוסף ח"ט ס' קפ"ו אור"ג, ובשו"ת ויען דוד ח"א יו"ד ס' קל"ב ובשו"ת מנחת פרי ח"ג ס' נ"ו ובשו"ת חיי הלוי ח"ה ס' פ"ה אות מ"א ובס' אהל יעקב הרחקות עמ' ל"ב, ועמש"כ בס' בית מתתיהו ח"ב ס' ט"ו אות ה', ובס' חוקת הטהרה ס' קצ"ה ס' ל"ב ובס' פתחי הלכה פכ"ו הערה מ"ב ובס' דור המלקטים ס' קצ"ה ס"ג אות י"ד סק"ח ובס' מעדני אשר יו"ד ס' ל"ט ובשו"ת דבר יהודה ח"א ס' כ"ד ובס' אהל יעקב הרחקות עמ' ל"ב.

שומר במקום הכר

שאלה: אם יכול לעמוד שומר במקום הכר כשאוכל עם אשתו נדה.

תשובה: צריך הכר.

ובס' חוט שני נדה ס' קצ"ה פשיט"ל שה"ז רק לבעל, אולם בשו"ת משנת יוסף ח"ט ס' קפ"ו שה"ז על שניהם. וכ"כ בשו"ת חיי הלוי ח"ה ס' פ"ה אות מ' ובס' פסקי משנה הלכות פ"ה ס' ל"ה ובס' חוקת הטהרה ס' קצ"ה ס' כ"ט, ועמש"כ בזה בשו"ת ודרשת וחקרת ח"ד יו"ד ס' ט"ו ובס' נטעי גבריאל נדה פט"ז ובס' סוגה בשושנים פ"ד ס' ל"ו ובס' פתחי מגדים פ"ג ס' נ"ה ובס' אוצר ההרחקות פט"ו ס"ג, ועמש"כ בזה בבית מתתיהו ח"ב ס' ט"ו אות א', ובס' דור המלקטים נדה ח"ד ס' קצ"ה ס"ג אות י"ז סק"ד.

סומא אם צריך ליתן הכר.

שאלה: סומא שאין רואה אם צריכה אשתו ליתן הכר שבל"ה לא יראה.

תשובה: צ"ע.

ובס' הנהגה כהלכה פ"ז ס"מ הביא ממרן, בבעל ואשה עיוורים שבעי היכר ולא פלוג, ודעת הגר"י זילברשטיין שא"צ הכר עי"ש, והשיב לי מרן הגר"נ קרליץ שא"צ הכר בסומא, וכ"כ לי הגר"י רוטנברג בעל המנחת פרי, ועמש"כ בשו"ת אבני דרך ח"ז ס' קל"ב. ומש"כ בבית מתתיהו ח"ב ס' ט"ו או"ג, ובשו"ת דברי בניהו חכ"ו ס' ס"ב ובשו"ת ודרשת וחקרת ח"ו יו"ד ס"מ או"ג ובס' יוצר המאורות יו"ד ס"ו ס"י, ובספר גם אני אודך תשובות הגר"ח שסגל, חלק ב' סימן נ"ו, אות י', ובספר גם אני אודך תשובות הגר"מ חליוה, חלק ד' סימן כ"ט, ובשו"ת

והסתפק בזה בס' חוט שני נדה ס' קצ"ה בשעה"צ ס"ק ל"ג, ובס' פסקי משנה הלכות פ"ה ס' ל"ז שמהני שומר, וכ"כ בס' חוקת הטהרה ס' קצ"ה ס' ל"ו ובס' נטעי גבריאל נדה ח"א פט"ז ס' י"ד ועמש"כ בשו"ת משנת יוסף ח"א ס' קנ"ד או"ד ובס' אוצר ההרחקות פ"ג ס' כ"ג ובס' בית מתתיהו ח"ב ס' ט"ו אות ו' ובס' דור המלקטים נדה ח"ב ס' קצ"ה ס"ג אות י"ד סק"ט ובס' סוגה בשושנים פ"ד ס' ל"א.

אוכלין בעמידה וללא שולחן אם צריך הכר שאלה: כשאוכל עם אשתו בעמידה או כשאוכלין ללא שולחן, אם צריך ליתן הכר כשהיא נדה.

תשובה: לכאור' א"צ.

כשאוכלין ללא שולחן, בשו"ת בצל החכמה ח"ה ס' פ"ו וכ"פ בס' חוט שני נדה עמ' רי"ט שא"צ הכר וכ"כ בס' אשרי האיש יו"ד פכ"ח אות ח' ובס' פסקי הלכות פ"ה ס"מ ובס' משמרת הטהרה ס' קצ"ה ס"ק כ"ח, ועי' בס' אוצרות הטהרה עמ' תתק"ד, אולם בשיעורי שבט הלוי ס' קצ"ה סק"ז ובשו"ת שבט הלוי ח"ו ס' קל"ו או"ג החמיר בזה עי"ש, ועי' בס' פתחי הלכה פכ"ו הערה ל"ה ובס' נטעי גבריאל נדה פט"ז ס' י"ז ובס' דור המלקטים ס' קצ"ה ס"ג סוף אות י"ד.

חיוב ההכר אם הוי על שניהם

שאלה: בחיוב ההכר כשאשתו נדה, אם ה"ז מוטל רק לבעל או גם לאשה.

תשובה: על שניהם.

## מה טובו אהליך יעקב | שאלות ותשובות מרן הגר"ח קנייבסקי שליט"א

מציון תצא תורה שאלה תקי"ב ובס' תפארת הטהרה פ"ג ס' כ"ב.  
משנה הלכות פ"ה ס"ב ובשו"ת חיי הלוי ח"א יו"ד ס' ע"ג ובס' חיי הלוי טהרה עמ' רפ"ב.

בהנ"ל

שאלה: כתב לי מרן, שצ"ע אם סומא צריך ליתן הכר ע"י אשתו, וצ"ע כיון שה"ז מוטל גם על האשה, היא תצטרך ליתן הכר.

אשה להחזיק נר הבדלה  
שאלה: אם מותר לאשה כשהיא נדה להחזיק נר של הבדלה.  
תשובה: כמדומה לנהוג להקל.

תשובה: יתכן שאם אינו עליו גם היא פטורה.

ובשו"ת בית ישראל ס' י"ד כתב שאסור, אכן בשו"ת אגרות משה יו"ד ח"ב ס' פ"ג ובשו"ת משנה הלכות ח"י ס' ק"ל ובשו"ת קנה בושם ח"א יו"ד ס' פ"ו דשרי, וכ"פ בס' שבט הלוי ס' קצ"ה סק"ג, ובשו"ת שבט הלוי ח"ה ס' קט"ו ח"ו ס' קל"ו ובס' תפארת הטהרה פ"ב ס' י"ח.

מתנה לאשתו נדה

שאלה: אם מותר ליתן מתנה לאשתו כשהיא נדה

תשובה: יזהר.

לחצצח נעלים של אשתו נדה  
שאלה: אם מותר לבעל לחצצח נעלים של אשתו נדה

תשובה: אין לאסור מה שחז"ל לא אסרו.

וכן השיב מרן בקונטרס גם אני אודך חלק ג' תשובה קע"א, וכן כתבו בתשובה לבעל גם אני אודך בכמה שו"ת להקל: בשו"ת ברכת ראובן שלמה ח"א ס' ק"ה ובשו"ת אבני דרך ח"ח ס' תקמ"ה ובשו"ת שערי יושר ח"ג יו"ד ס' י"ג, ובספר תפארת הטהרה פ"ב ס"כ, ובספר גם אני אודך תשובות מבעל האבני ישפה זצ"ל, סימן קמ"ד, ובשו"ת דברי בניהו חכ"ו ס' ס'.

והכריתי ופליתי ס' קצ"ה סק"א כתב שמותר ובס' תפארת צבי סק"י שאסור, וכ"פ בשו"ת שבט הלוי ח"ה ס' קט"ז ח"ו ס' קל"ו, ועמש"כ בס' בדי השלחן ס' קצ"ה סק"י ובשו"ת מנחת חן ח"ב יו"ד ס' מ"ד ובשו"ת חקי חיים ח"ג ס' מ"א ובס' תפארת הטהרה פ"א ס"ב ובס' שולחן שלמה נדה פ"ח ס"ח ובס' שפע טהרה ס' קצ"ה ס"א ובס' סוגה בשושנים פכ"ב ס"ב, ובס' חוט שני נדה עמ' רט"ו ובשו"ת ויצבור יוסף ח"ג ס' ס"ד ובס' ציוני טהרה ס' קצ"ה ס"ב אות כ"ז ובשו"ת משיב נבונים ח"ד ס' ל"ה ובשו"ת אור יצחק ח"א יו"ד ס' כ"ט ובס' מעדני שלמה הנדמ"ח עמ' שי"א ומה שכתבתי בספר גם אני אודך מתשובתי, חלק ג', סימן י"א, עמוד קי"ח, ובס' פסקי

לייחד בגדים בזמן נדה

**שאלה:** מ"ט בזה"ז אין מקפידין שאשתו תלבש בגדים מיוחדים לה בזמן נדותה כמש"כ השו"ע.

**תשובה:** נכון לזהר.

ובס' שבט הלוי ס' קצ"ה ס"ח העיר מ"ט השמיטו הפוסקים בספרים על הל' נדה הך דינא לייחד בגדים, ובס' חוט שני נדה עמ' רכ"ו סק"י, שלא נהוג בזמנינו, אכן בס' גנזי שערי ציון ח"ב הביא ששאל להחזו"א וס"ל שגם בזה"ז יש לייחד בגדים, ומובא גם בס' הוראות והנהגות החזו"א עמ' ק"א, ועמש"כ בס' פתחא זוטא ס' קצ"ה שם, ובשו"ת נתיבות אדם ח"א ס' נ"ג ובס' דעת כהן ס' קצ"ה ס"ח אות י' ובס' אוצר ההרחקות פ"ז, ומש"כ בבית מתתיהו ח"ב ס' ט"ו אות ג' ובס' תפארת הטהרה פ"י ס"ד.

**לעמוד על מיטת אשתו**

**שאלה:** באיסור לישיב על מיטת אשתו כשהיא נדה, אם ג"כ אסור לעמוד על מטתה כשנצרך לכך.

**תשובה:** אולי.

ובשו"ת שרגא המאיר ח"ז ס' קמ"ג או"ב כתב להקל בזה, אולם בשו"ת ודרשת וחקרת ח"ג יו"ד ס' כ', הביא מבעל האור לציון זצ"ל להחמיר בזה, והסתפק בזה בס' עלי טהרה ס' קצ"ה ס"ה, ועמש"כ בשו"ת אשר חנן ח"ב ס"ח ובשו"ת ודרשת וחקרת ח"ה מילואים ס"ז או"ד ח"ו סו"ס ס"ב, ובס' תפארת הטהרה פ"ו ס' ט"ו ובס' פסקי משנה שלמה עמ'

רכ"ז, וכתב לי הג"ר שמאי גרוס להקל בעמידה לצורך, ועי' בס' ברכת יצחק נדה עמ' קע"ד ובס' משמרת הטהרה ס' קצ"ה ס"ק נ"ט. ומה שכתבתי בספר גם אני אודך מתשובתי, חלק א', סימן י"ז.

**לישיב במיטה מחוברת ושני קומות**

**שאלה:** באיסור לישיב במטה של אשתו כשהיא נדה, כשיש מטה נפתחת לשניים, או במיטת שני קומות מחוברים.

**תשובה:** יזהר.

ועמש"כ לעניין מיטה נפתחת בשו"ת מנחת יצחק ח"ז ס' ע"א או"ב, ובשו"ת ישכיל עבדי ח"ד קו"א יו"ד ס"ג עמ' קכ"ו, ח"ז ס' ע"א או"ב ח"ח יו"ד ס' י"ח ובשו"ת שבט הלוי ח"ד ס' ק"ו ובשו"ת קנה בושם ח"א ס' פ"ט ובס' אורחות הבית להגר"מ שטרנבוך בסוף הספר הדרכה והערות פכ"א ס"ט ובס' אוצר ההרחקות פכ"א ס"ט.

ולעניין מיטת שני קומות בשו"ת קנין תורה ח"ה ס' צ"ד החמיר בזה וכן בס' משמרת הטהרה פ"ח ס' פ"א הביא בשם הגריש"א זצ"ל להחמיר, והסתפק בזה בס' עלי טהרה ס' קצ"ה ס"ה עלי י"ב, ועמש"כ בזה בס' חוקת הטהרה ס' קצ"ה ס' נ"ו ובשו"ת אבני דרך ח"ט ס' קט"ז ובשו"ת אשר חנן ח"א ס' מ"ט, ובשו"ת חמדת משה ח"א יו"ד ס"ב ובס' תפארת הטהרה פ"ח ס"ו ובשו"ת ודרשת וחקרת ח"ו יו"ד ס' ל"ח. ומה שכתבתי בספר גם אני אודך מתשובתי, חלק א', סימן י"ז, ובספר גם אני אודך תשובות הגרמ"ש

## מה טובו אהליך יעקב | שאלות ותשובות מרן הגר"ח קנייבסקי שליט"א

---

דיין, חלק א', סימן כ"א, ובספר אהל יעקב הרחקות עמוד ס"ו.

לשלוח לאשתו מיין ענבים

שאלה: אם מותר לשלוח לאשתו נדה כוס מיין ענבים דאי"ז כיון.

תשובה: מיין ענבים כיון.

וכ"כ להחמיר בס' פסקי משנה הלכות פ"ה ס' ע"ד וכן בס' אשרי האיש יו"ד פכ"ח אות כ"ג ובס' נטעי גבריאל פכ"ב ס"ו ועי' בס' פתחי דעת פ"ח ס' י"ג ובספר דור המלקטים נדה ס' קצ"ה ס' י"ג אות מ"ט וכן השיב מרן בס' הנהגה כהלכה מכתב י"ב או"ב דכל משקה אסור וכ"ש מיין ענבים שהוא כיון ממש עי"ש, אולם בס' אבני שוהם ס' קצ"ה ס"י הקל במיין ענבים, ובשו"ת רבבות אפרים ח"ח ס' רצ"א או"ח שהוי כיון, ועי' בס' שמועת חיים ערבי פסחים ס' ס"א או"ט,

ובס' גן נעול ח"ב פי"ב ס' פ"ד, ומה שכתבתי בספר גם אני אודך מתשובתי, חלק א', סימן ג', עי"ש, ומש"כ בס' תפארת הטהרה לידידי הגר"ר שמואל זכאי פי"א ס"ז.

להניח לאשתו כוס מים או סודה

שאלה: אם מותר להניח לאשה כוס מים או סודה כשהיא נדה.

תשובה: לא.

ובשיעורי שבט הלוי ס' קצ"ה שם כתב להקל במים וסודה עי"ש, וכ"כ בס' חוקת הטהרה ס' קצ"ה ס' ע"ב שם, אולם בספר דור המלקטים נדה ס' קצ"ה ס"י מובא תשו' הגר"א נבנצאל, וכן בעל האבני ישפה זצ"ל להחמיר אף במים עי"ש. ומה שהארכנו בזה בספר גם אני אודך מתשובתי, חלק ה'.

הגאון הגדול רבי יוחנן סגל וואזנר שליט"א

ראב"ד חסידי סקווירא

ומח"ס שו"ת חיי הלוי

## שאלות מצויות בהלכות לשון הרע וענינים שונים

לברר שידוך בעבורו, והכל לפי הענין  
ובלבד שיכון לבו לשמים.

(ב) ומה ששאל מע"כ אי מותר להודיע  
למשולחים איזהו עשיו שיכולים  
לבקש ממנו, הנה אמרו חז"ל ערכין דף  
טז. על הפסוק מברך רעהו בקול גדול  
וכו' (משלי כז-יד) כגון דמיקלע  
לאושפיזא וטרחו קמיה שפיר, למחור  
נפיק יתיב בשוקא ואמר רחמנא ניברכיה  
לפלניא דהכי טרח קמאי, ושמעין אינשי  
ואזלינן ואנסין ליה, עי' שם, ומובא במגן  
אברהם (סימן קנ"ו) וכ"כ בחפץ חיים  
הלכות לשון הרע (כלל ט' סעיף ג'), אכן  
וודאי תלוי הדבר לפי העין וכמה פעמים  
אדרבה עושה מצוה לזכות את העשיר  
במצות צדקה, חוץ באופן שיש חשש  
שיגיעו אנשים שאינם הגונים, או שיודע  
שהעשיר לא ניחא ליה בזה, אז אולי יש  
למנוע מלגלות, וראיתי בספר חפץ חיים  
מהדורת דרשו שמביא מכמה גדולים  
סברות בזה ולמעשה תלוי לפי הענין  
בסייעתא דשמיא.

(ג) ומה ששאל מע"כ אי מותר לאיש  
לספר לשון הרע לאשתו וכן האשה  
לבעלה, כדי להפיג צערותו, הנה בחפץ

יום חמישי לסדר מעשה רוקח, אדר א' תשע"ט  
לפ"ק

לכבוד מע"כ הרה"ג המפורסם מו"ה ר'  
יעקב אהרן סקוצילס שליט"א מו"ץ  
בירושלים עיה"ק ומח"ס אהל יעקב  
אחדשה"ט וסליחה על איחור המכתב  
ממעם מירדות שבאו עלי באתי בקיצור  
אמרים.

(א) מה ששאל מע"כ אי מותר לומר  
לחבירו על פלוני שהתגרש, באופן  
שאינו לתועלת, הנה בחפץ חיים (כלל ב'  
סעיף ד') לאחר שכתב שאין לספר לשון  
הרע אפילו כשכבר נשמע באפי תלתא,  
כתב אם לא שכבר נתפרסם הדבר ונודע  
לכל, וגם בזה כתב בחפץ חיים שם סעיף  
ג' דדוקא בדרך אקראי ולא להעביר הקול  
ולגדלותו, ולפי שיטת היד הקטנה גם  
בדרך קראי אסור רק אם נתגלגל הענין  
דרך אגב ולא שיתכון לספר ענין זה לבד,  
ועי' עוד בספר דרשו על ספר חפץ חיים  
שם שהביא עוד טעמים שאין לדבר שום  
דבר גנאי אפילו כשכבר נתפרסם רק  
באופן שהוא לתועלת. ובאמת כמה  
פעמים הוא תועלת גדול כדי לידע האיק  
לדבר עמו, וכמה פעמים הוא תועלת

כשרוצה לדבר שקשה מאוד להזהר בכל הפרטים עי' שם.

(ד) ומה ששאל מע"כ באחד שלקח תפח אדמה ממקום שמתעסקים עם בשר אימותר ליתן התפוח אדמה לתוך מרק שהוא פרווה ועשו במקום שמתעסקין עם חלב, ונראה פשוט שתלוי לפי הענין, ובדרך כלל אפילו יש חשש שהתפוח אדמה נגע לבשר יכולין להדיחו היטב.

(ה) ומה ששאל מע"כ במי שאנבד לו טשע"ק של חבירו שלקחו להבאנק בשביל חבירו והנה לכאורה הטשע"ק לא עדיף משטרות שאין גופם ממון שמבואר בגמ' בב"מ דף נו. שאין בו דין שומרים וכן נפסק להלכה בשו"ע חו"מ (סימן ס"ו וכן בסימן ש"ס סעיף א') ונחלקו הפוסקי אי חייב כשפשע, והרמ"א (סימן ס"ו סעיף מ') פסק דהעיקר כסברא ראשונה דפטור גם בפשיעה רק כשיזיקו בידיים כגון שהשליכו לנהג עי' שם. ועכ"פ כשלא פשע לכאורה פטור. ואפילו בשטרי כסף שלנו יש שסוברים שכיון שאין להם ערך בעצם לא נקרא גופו ממון ובשו"ת אמרי יושר חלק ב' (סימן קפ"ה) סובר שהמוחזק יכול לומר קים לי' כהסוברים דנקרא שטר עי' שם. אכן בזה שיטות רוב הפוסקים דכיון שמשמשין בו כמו כסף ממש נקרא גופו ממון ועי' עוד בספר פתחי חושן הל' פקדון (פרק א' ס"ק ו').

ועכשיו אסתגר בזה  
ידידכם יוחנן סגל וואזנר

חיים הלכות לשון הרע (כלל ו' סעיף י"ד) כתב בענין ההיתר לדבר לשון הרע כשאין כוונתו לגנות את חבירו רק לתועלת, כתב החפץ חיים שם בהגה"ה דאפשר דה"ה אם כוונתו להפיג את דאגתו מלבו הוי כמכוון לתועלת, וכתב דעכ"פ אפילו לפי זה צריכין להזהר בכל הפרטים שכתב שם האחד שראה בעצמו מה שעשה חבירו השני שצריך להתבונן היטב אם באמת ע"פ התורה עשה פלוני עוולה כנגדו, השלישי שאם יכול לסדר עם פלוני את הענין צריך לעשות כן, הרביעי שיהא כל מה שמספר אמת בלי שום הגזמת הדברים, ולא יגדיל העולה יותר ממה שהוא, ולא יחסר שום פרט שיכול להיות אפילו קצת לימוד זכות עליו. חמישי שאם יכול לסדר את הענין בלי לספר או שיכול להקטין את העוולה שלא יתגנה כ"כ צריך לעשות כן. השישי שלא יגרום היזק על ידי סיפורו יותר מאשר לא יספר. ולאחר כל התנאים האלו עדין אינו פשוט שלכאורה צריך גם לומר להשומע שלא יאמין את הלשון הרע וזה קשה מאוד, עי' בחפץ חיים מהדורת דרשו שם שהביא מהגר"ש הומינר ז"ל שגם החפץ חיים כתב בלשון ספק שאפשר שמותר לספר להפיג דאגתו, שהיה מסופק אי מותר לעשות כן ועי' עוד שם בזה. ועל כן ודאי למעשה יש למנוע מזה, וגם החפץ חיים כתב שם סעיף ט"ו באופן שמספר לתועלת ממש שצריך שיקול גדול

הגאון הגדול רבי נח אייזיק אהל'בוים שליט"א

אב"ד ד'הומנא נחלת יצחק

ומח"ס מנחת חן

## הוראה למעשה בענין החזקת בובות בבית ישראל

להשהותה בביתו, במה דברים אמורים  
אסורים כשהיא צורת בולטת, אבל כשהיא  
שוקעת כגון אותם שאורגים בבגד או  
שמציירים בכותל, בסממנים מותר  
לעשות. ובשו"ע הוסיף שם סעיף ז' שאף  
בצורה בולטת לא אסרו אלא דוקא  
כשהיא צורה שלימה בכל איברי, אבל  
פרצוף אדם בלי גוף אין בו שום איסור  
לא בעשייתו ולא בשהייתו, ע"כ.

(ב) אולם מצינו חילוקי דעות בזה, דהנה  
הגאון בתשו' מהרי"ט יורה דעה (סימן  
ל"ה) העלה לאסור אף בפרצוף אדם בלי  
גוף והוכיח כן מדברי מהר"ם מרוטנברג  
בתו' יומא דף נד:, עוד ראשונים וגם  
בשו"ת שאילת יעב"ץ חלק א' (סימן ק"ע)  
שאף התוס' והרא"ש לא התירו אלא  
בשהי' אבל לעשות צורת אדם בולטת  
אפילו בלא גוף אסור, אכן הגר"ח פלאגי  
בשו"ת לב חיים חלק ב' (סימן קע"א)  
העלה שהעיקר כדברי השו"ע שפרצוף  
אדם בלי גוף מותר אף בעשייתה.

(ג) ולמעשה נראה להקל בהני בובות  
העשויות לצורך תינוקות לשחק בהן  
שמותר לקנותם ולהשהותן ברשותו, ויסוד  
הדברים הוא לפי מה שכתב בחכמת אדם

פרשת משפטים תשע"ט לפ"ק

לכבוד ידידי החשוב והנכבד הרה"ג  
המפורסם בחיבוריו הנודעים לשם  
ולתהילה מרביץ תורה ומוכח את  
הרבים. כש"ת מו"ה יעקב אהרן  
סקוצילס שליט"א ראש כולל ומו"צ  
בירושלים עיה"ק

אחדשה"ט

בדבר השאלה המצויה כיצד מורין  
למעשה לגבי בובות שהם בצורת בני אדם  
האם מותר להשהותם בבית ישראל בלי  
לפגום אותם?

### תשובה:

(א) הנה במסכת עבודה זרה דף מג:  
מבואר שאסור לעשות צורת אדם  
בולטת, ויעויין בסמ"ג לאוין כ"ב,  
שאפילו פרצוף אדם בולט בלי הגוף אין  
לעשות. אולם תוס' והרא"ש שם כתבו  
שלא אסרו בגמרא עשיית אנדרטי אלא  
משום שהיא צלם דמות אדם בכל גופו,  
אבל צורת הפרצוף בלבד בלא גוף מותר,  
ואפילו היא צורה בולטת. וכן פסק בשו"ע  
יורה דעה (סימן קמ"א סעיף ד' והלאה)  
שאסור לצייר צורת אדם אפילו לגוי,  
ואפילו אם עשה גוי אסור לישראל



שאותם פרצופים שעושים לתינוקות לשחוק בהן, הואיל ואינם עשויים בדרך קבע כאנדרטי, שרי, ע"כ.

(ו) וכיוצא בזה מצאנו עוד בשו"ת פרי השדה חלק ג' (סימן ל"ח) שנשאל אם מותר לסחור בחנות באלו הצורות הנקראות "בובות" שהן תבנית אדם בולטת, והביא ראייה להתיר ממה שפסק בשו"ע (סימן קמ"א סעיף ג') המוצא כלים ועליהם צורת חמה ולבנה או דרקון, אם הכלים מכובדים כגון נזמים וטבעות אסורים, שבודאי נעשו לשם ע"ז. ואם הכלים מבוזים כגון כוסות ששונים בהם מותרים. שלא נעשו אלא לנוי. ולפי זה גם הבובות שעיקר עשייתן לתינוקות לשחק בהן, ודרךן לגוללם בטיט ואשפה ובמקומות מלוכלכים ומטונף הוו כמבוזים שאין דרכם לעבדם, ומכיון שאין בזה שום חשד של עבודה זרה מותר, ושוב הביא דברי המהרי"ט הנ"ל.

(ז) וכ"כ הגאון הנצי"ב בספר עמק שאלה (סימן נ"ז אות ג') שאחרי שהאריך בזה סיים בזה"ל היוצא מזה, דהתוס' והרמב"ם והרמב"ן והר"ן כולו ס"ל דלא חיישין לחשדא דעשייה, וכן דעת רבינו השאילתות, ובכה"ג והכי נהוג להשהות אפילו צורת אדם שלם. ומשום דבזמן הזה ליכא חשדא דעבודה זרה כמ"ש הר"ן ובביאורי הגר"א (סימן קמ"א ס"ק י"ח) וכן כתב הנצי"ב עוד בספר שו"ת משיב דבר יורה דעה (סימן י"א) וכ"כ להקל בשו"ת יחווה דעת חלק ג' (סימן ס"ד).

(כלל פ"ה סעיף ו') וז"ל: ונ"ל דצורת אדם בזמן הזה מותר להשהותו דכיון דאינו אלא משום חשד, וידוע דבזמן הזה אין עובדין לצורת אדם ואותו שנעבד עושין אותו משונה, וכן מתלמידיו הנעבדין יש בכל אחד מהן סימן, ואלו ודאי אסור להשהותן, אבל שאר צורת אדם ומכ"ש גם סימא עינו וכיוצא בו דאין בו משום חשד.

(ד) וכיוצא בזה כתב הגאון בעל נחל אשכול על ספר האשכול חלק ג' (סימן ז') שלפי מה שכתב רבינו בעל האשכול שאין איסור תור אלא בעשיית צורת אדם בולטת, ולא בשהיה, וכן דעת רוב הפוסקים, יש ללמד זכות על חכמי ישראל שלא מיחו בעשירי עם שיש להם בחדרי משכבותם צורות אדם בולטות, שכיון שכל האיסור הוא משום חשד עבודה זרה, ולא היתה גזירה כללית, שהרי התירו בנשיא לפרקים ולהתלמד ולהבין ולהורות ובזמן הזה שאפילו גוים אין עובדים לצורת אדם, אין כאן חשד לעבודה זרה, וכמ"ש בכה"ג התוס' ביצה דף ו., ולכן יש מקום להתיר, ושוב מצא כן בחכמת אדם (כלל פ"ה), ע"כ.

(ה) וגם יעויין בשו"ת מהרי"ט יורה דעה (סימן ל"ה) שכתב וז"ל: ומה שפסק הרמב"ם שאסור לעשות צורת אדם בולטת לנוי, זהו בדבר קבוע, שיטעו לומר שיש בהם ממש, משא"כ צורות העשויות פי שעה דרך עראי, כגון להתלמד בהן או לשחק בהן מותר, דלא אתי למטעי בהו, ולפי דרכנו למדנו

גומר צורת אדם, עי' בשו"ת שבט הלוי שם (אות ד').

ובזה אסיים ואצא ואומר שלום, וחותרם בכל חותמי ברכות, שיזכה להמשיך בעבודת הקודש בהרכצת התורה והלהרחיב גבולי הקדושה מתוך שמחה ונחת והרחבת הדעת מתוך בריות גופא ונהורא מעליא להגדיל תורה ולהאדירה מתוך סייעתא דשמיא בכל הענינים

ביקרא דאורייתא  
נח אייזיק אהלבוים

ח) ואף שיש מחמירים בזה וס"ל שצריכים לפגום הצורה באוזן או בפנים, עי' בשו"ת שבט הלוי חלק ז' (סימן קל"ד). ובשו"ת תשובות והנהגות חלק א' (סימן תנ"ד) מ"מ שהנהגים לקנות בובות לילדים הקטנים לשם שחק ושעשוע יש להם על מה שיסמכו.

ט) ולהמחמירים נראה שאף בכה"ג שהיד או הרגל של הבובה תמיד יוצא בקלות אסור לו להחזירם היות שהוא

הגאון רבי שמואל מאיר פרוכטהנדלר שליט"א

ר"מ בשיבת תפארת ישראל - מודו"ץ

חבר מערכת מכון 'אהל יעקב'

לכבוד מערכת 'מה טובו אהליך יעקב', בראשות הרה"ג גמליאל רבינוביץ שליט"א, אשר איתמחי גברא ואיתמחי קמיעא, בחיבוריו הנרחבים ורעיונותיו הנפלאים להגדיל עולם התורה וההלכה, ולהאדירו כנהר המתגבר ושופע, בהפצת מעיינות רבותינו מורי ההוראה, בכל תחומי ההוראה ואופני הפסק, לאורכם ולרחבם ולרום עומקם של ד' חלקי השו"ע, בהוראות עיוניות ומנומקות לשאלות מעשיות ומצויות, המתחדשות לבקרים בפי העם, הצמאים ומבקשים את דבר ה' - זו הלכה, ומשוטטים תדיר אחת הנה ואחת מהנה, למצוא דברי חפץ במענה ברור ונהיר, וכעת בודאי ימצאו מנוח לנפשם, בראותם בחיבה הקובץ הנפלא 'מה טובו אהליך יעקב' המלקט ומחבר יחדיו את כל חידושי הפסק מפי מאורינו ורבותינו מצוקי תבל.



בספר אהל יעקב - הלכות יין נסך ודיני עבודת כוכבים העומד בשלבים האחרונים לקראת ההדפסה, מובאת שאלה הלכתית מעניינת שנשאלה על ידי ידידינו הבלתי נשכח, הדבוק בתורה ובלומדיה בכל לב, הרב ד"ר טלי סקוצילס זצ"ל, בענין תרומה קטנה לידיד שערך מגבית לצורך שיפוץ בית תיפלתם.

התשובות ההלכתיות שנכתבו בדיעבד לאחר מעשה, נתנו אמנם פתח ואפשרות להקל בדבר, אך התשובה המיידית לשאלה שהיה בה צל נדנוד של איסור היתה 'לא' באלף רבתי, למרות המבוכה הרבה ואי הנעימות שנגרמה בענין.

וזה דבר השאלה כפי שנכתבה על ידי בנו הרב הגאון רבי יעקב אהרן סקוצילס שליט"א מח"ס אהל יעקב:

מעשה זה אירע עם אאמו"ר זצ"ל הכ"מ ששימש במרבית שנות חייו כרופא בכיר בבית חולים גדול בארה"ב. בשל

שאלה מורכבת זו שעלתה על שולחן מלכים, וזכתה לתשובות מכמה גדולי הדור, מלבד מה שהיא חשובה מצד הבירור ההלכתי שבה, כפי שיובא ביריעה שלפנינו, הלקוחה מתוך ספר אהל יעקב - הלכות יין נסך ודיני עבודת כוכבים, שיצא לאור בעז"ה בקרוב, הרי שהיא מעידה כאלף עדים על יראת חטאו של השואל, ישרותו וצדקותו ללא פשרות

במתני' ע"ז (דף ט"ז ע"א) אי' הגיע לכיפה שמעמידין בה עבודת כוכבים - אסור לבנות. ופירש"י דקאי על מרחצאות ודרך עובדי כוכבים להעמיד דמות אפרודיטא בבית המרחץ שלהן, ולכן יש איסור לבנות את הכיפה של המרחץ שמעמידין בה את האליל, שהוא תשמיש עבודה זרה. וכן פסקו הטור והשו"ע ריש סימן קמ"ג דאסור לבנות הכיפה שמעמידין בה ע"ז.

## א

והנה במשנה שם אי' דמות לבנות עמם בימוסיות, ופירש"י (שם) דהיינו בימה של אבן אחת, ומקריב עליה זבחים, דהוי תשמיש דתשמיש לעבודת כוכבים. ומבואר דכל מה שאינו משמש את האליל עצמו אלא משמש את משמשו מותר.

וכ"כ הרמב"ם (פ"ט מהלכות עבודה זרה הלכה י"א) וז"ל, אסור לבנות עם העובדי כוכבים כיפה שמעמידים בה עבודת כוכבים, ואם עבר ובנה שכרו מותר, אבל בונה הוא לכתחילה הטרקלין או החצר שיש בה אותה הכיפה. וכתבו הטור והבית יוסף (יו"ד, ריש סימן קמ"ג) דהרמב"ם סבר כרש"י שמההיתר של דימוסיות מוכח שמותר לבנות את הטרקלין והחצר משום דהוי תשמיש דתשמיש ולא אסרו אלא את בניית הכיפה עצמה דהוי תשמיש ממש.

אמנם בתוס' (שם, ט"ז ע"ב - ד"ה בימוסיות) הקשה על דבריהם, דנחי נמי שהוא משמש למשמש עבודת כוכבים,

היותו רופא ותיק בבית החולים, נוצרו במשך השנים קשרי ידידות והערכה עם רבים מהרופאים, אשר העריצו אותו באופן מיוחד בשל אופיו והתנהגותו האישית והמקצועית. באחד הימים ניגש אליו אחד מידידיו שאינם בני ברית, ובקשתו בפיו: כיון שהוא נתמנה על ידי חברי קהילתו לגיוס תרומות לצורך שיפוץ בית תיפלתם - "כנסיה", החליט הוא לערוך מגבית זוטא בקרב רעיו וידידיו של תרומות קטנות עבור ההוצאות של בית התיפלה שלהם "כנסיה", וממנו מבקש הוא סכום לא גדול, שמיועד עבור ההוצאות לקניית מיקרופונים והגברה וכדומה.

אבי זצ"ל מתוך צידקתו וישרותו המפורסמת השיב מיד בשלילה מוחלטת, ואמר לו בפשטות וללא חכמות, כי דתו ואמונתו אינם מאפשרים לו לתרום לצרכי כנסייה, והדבר אסור עליו בתכלית האיסור. או אז השיבו הרופא הנכרי בכעס, דע לך, שאם המקרה היה הפוך, ויהודי היה מבקש ממני כסף לבית כנסת, הייתי תורם סכום נכבד...

אחר כך הסתפק אאמו"ר זצ"ל הכ"מ האם באמת היה אסור לו לתת כמה דולרים לכוזה דבר שמסייע לעובדי ע"ז. והאם יש לחשוש באופן כזה משום איבה וכדומה. ושלחנו את השאלה לכמה מגדולי דורינו, ולהלן נשלב את תשובותיהם במאמר הבא בו יובאו מקורי הדינים וההכרעות לדינא בזה.

הבית שהעבודת כוכבים בתוכו הוא תשמיש דעבודת כוכבים ממש ואסור. והיינו דאסרין כיפה שמעמידין בה עבודת כוכבים משום שהוא תשמיש עבודת כוכבים, וכדאי' בש"ס. והביא דברי הב"ח שכתב וז"ל, נראה שאם לא היה הבית עצמו נעבד, אלא שהעמידו בו עבודת כוכבים, לא היה נקרא מהנה לעבודת כוכבים בבנין הכותל, ותו דהא מותר לבנות טרקלין שיהא העובד כוכבים מעמיד בה כיפה להעמיד בה עבודת כוכבים לרש"י, עד כאן לשונו. וכתב הש"ך עליו, לא ירדתי לסוף דעתו, דאדרבה משם ראייה דהא דוקא בטרקלין דהוי תשמיש דתשמיש שרי לרש"י, הא לאו הכי לא, ואם כן למה יהא מותר לבנות כותל לבית שמעמידין בה עבודת כוכבים.

ומבואר מדברי הש"ך דאף לשיטת רש"י אין ההיתר אלא כשהאליל הוא בתוך כיפה, אבל אם כל הבית מיוחד לאליל הרי בנין הבית אסור אף לשיטת רש"י.

ועיין עוד בט"ז (שם ס"ק ב') שהביא דדברי השו"ע הם אכן כפסק של רש"י והרמב"ם במתניתין דקתני בונה עמהם בימוסיות דהיינו מידי דהוה תשמיש דתשמיש לעבודת כוכבים, אבל התוספות חולקים וגורסים בגמרא דימוסיות ופירושו מרחצאות, וכ"פ הערוך, והטור הביאו במסקנא אבל תשמיש דתשמיש לעבודת כוכבים אסור.

אמאי מותר לבנות עמהן, וכי הוא סברא להתיר לבנות עמהן מקום שיקטירו עליו במחתה לעבודת כוכבים. לכך נראה לר"י כגירסת הערוך שפירש דימוסיות בדל"ת, והוא לשון מרחצאות כדאמרי' בשבת פרק חבית (דף קמז:) אסור לישב בקרקעיתיה של דימוסיות מפני שמעמלת ומרפאה, וכן אמר (שם) מיא דדמוסיות וחמרא דפרוגיתא קפחו עשרת השבטים, ואמרי' נמי במדרש למחר אני פותח להם מרחצאות ודימוסיות, ובפירוש רשב"ם כתב דימוסיות ופירש שהוא בנין שלא לצורך עבודת כוכבים, ע"כ. ומבואר מדבריו שהכריע לאיסור לגבי תשמיש דתשמיש, ולשיטתו אסור לבנות את כל הבית שהעבודה זרה קבוע בתוכו.

וכן הובאו השיטות בטור בהלכות עבודת כוכבים (ריש סימן קמ"ג) שכתב וז"ל, אסור לבנות הכיפה שמעמידין בה אליל, עבד ובנה שכרו מותר. וכתב הרמב"ם אבל בונה הוא לכתחלה הטרקלין או החצר שיש בה אותה כיפה, וכ"כ רש"י שהוא מותר כיון שהוא תשמיש תשמישי אליל, ור"י פירש דאפי' תשמיש תשמישיה נמי אסור, ע"כ.

## ב

והנה בשו"ע (יו"ד סי' קמ"ג סעיף ב') פסק להדיא כדברי הרמב"ם שמותר לבנות את הטרקלין והחצר, דהוי תשמיש דתשמיש. וכתב הש"ך (שם סק"א) דאף לדברי הרמב"ם ורש"י משמע דתשמיש דעבודת כוכבים עצמה אסור, ואם כן

וּכְתָב הַט"ז שֶׁכ"כ תִּימָה עַל הַש"ע וּרמ"א שֶׁלֹא חָשְׁשׁוּ לַפְסוֹק לַחֹמְרָא, בַּפְרָט בְּאִיסוּר אֲלִיל, שֶׁכ"פ מְצִינוּ שֶׁהַחֲמִירוּ בּוֹ טַפִּי מִשְׁאֵר אִיסוּרִים, וְהֵלֵא תִּרְאָה בְּסוֹף סִי קל"ט שֶׁהַחֲמִירוּ לַמְכּוֹר לֹהֵם אִפִּי קַלְפִּי וְדִיו וְשֹׁאֵר חֹמְרוֹת ק"ו בֶּן בְּנוֹ שֶׁל ק"ו הַטְרַקְלִין הַשֵּׁיךְ לַכִּיפָה שֶׁל אֲלִיל.

וְעוֹד הוֹסִיף הַט"ז דֹּאפִי לְרַש"י וּרמב"ם אֵין הִיתָר אֲלֵא דֶרֶךְ מַסִּיעַ לַחֹד שֶׁהִרִי אֵיתָא בַּמִּשְׁנָה בַּלְשׁוֹן זֶה בּוֹנָה עִמָּהֶם, וְכֵן הַרמב"ם שֶׁהֶעֱתִיק הַמַּחֲבֵר כֹּאֵן כֹּתֵב בְּרִישׁ הַסֵּעִיף אִיסוּר לִבְנוֹת עִם הָעוֹבְדֵי כּוֹכָבִים כּו', וְעֵלָּה קֹאמֵר אֲבָל בּוֹנָה כּו' כְּלוּמַר עִמָּהֶם דּוֹקָא, וּמְצִינוּ כִּמָּה פַּעֲמִים דְּמַסִּיעַ אֵין בּוֹ מִמֶּשׁ, אֲבָל לִבְנוֹת הוּא לְבַדּוֹ אִיסוּר לִכ"ע.

וְהַכְרִיעַ הַט"ז שֶׁלֹּמַעֲשֶׂה וְדֹאֵי רֹאִי לָנוּ לַפְסוֹק כְּר"י שֶׁרֹאֶה דְּבָרֵי רַש"י וְחֹלֵק עֲלֵיהֶם, וְאֵלּוּ תִּשְׁמַעוֹן לַהֲרַחֵק מִכִּיעוֹר וְדוּמָה לוֹ, ע"כ דְּבָרָיו.

וְעֵינֵן בְּבִיאוֹר הַגְר"א שֶׁתִּמָּה עַל הַטּוֹר שְׂדִימָה דְּבָרֵי הַרמב"ם לְשִׁטַּת רַש"י, וְכֹתֵב שֶׁאֵין לְהוֹכִיחַ מִדְּבָרֵי הַרמב"ם מִיָּדִי. וּבִיאוֹר דְּבָרָיו מְצִינוּ בְּסִפּוֹר עֲבוּדַת הַמֶּלֶךְ עַל הַרמב"ם (שם) שֶׁהֵבִיא דְּבָרֵי הַטּוֹר, וְכֹתֵב וז"ל, וְהוּא פֹּלֵא שְׂדַעַת רַבְּנֵינוּ אֵינָה כְּרַש"י כִּלְלִי, וְעִי בְּרִיטב"א שֶׁאַחַר שֶׁהֵבִיא פִּירוּשׁ רַש"י ז"ל דְּמִשּׁוּם תִּשְׁמִישׁ דְּתִשְׁמִישׁ הוּא דְּמוּתָר, וְכֹתֵב עַל זֶה וְלֹא נִהִירָא וְכו', וְכֹתֵב אַח"כ לִכְךָ נִרְאָה

דְּבִימוּסָאוֹת הֵן בְּנִין נָאֵה וְרַחֲב שְׁעוּשִׁין לִישֵׁב שֵׁם וּמַעֲמִידִין בֵּהֶם ע"ז, וְזֶהוּ כְּפִי הַרמב"ם ז"ל. וּמִצָּאֵתִי לַמֶּרֶן הַגְר"א ז"ל שֶׁתִּמָּה בְּאֵמֶת כֵּן וְכֹתֵב וצ"ע דְּדְּבָרֵי הַרמב"ם אֵינוּ עֲנִין לְזֶה דֵּהָא אִמֵּר בְּמִתְנִיתִין הִגִּיעוּ לַכִּיפָה וְכו', וְר"ל הִרִי דְּמוּתָר לִבְנוֹת עַד שֶׁמִּגִּיעַ לַכִּיפָה, וְזֶהוּ דִּינוֹ שֶׁל הַרמב"ם, עכ"ל.

וְרֹאֶה עוֹד בְּשו"ת אַגְרוֹת מִשֶּׁה יוֹרָה דְּעָה (חֶלֶק א' סִימָן ס"ח) שֶׁהֶאֱרִיךְ בַּעֲנִין בִּיאוֹר שִׁטַּת הַגְר"א בְּדַעַת הַרמב"ם.

וְלִסְיָכּוּם: בַּעֲנִין תִּשְׁמִישׁ דְּתִשְׁמִישׁ דַּע"ז נִחְלָקוּ הָרֵאשׁוֹנִים דְּלְרַש"י מוֹתָר לִבְנוֹת, וְלַתּוֹס' אִיסוּר, וּבְשׁו"ע וְהַש"ךְ פִּסְקוֹ כְּרַש"י, וְכֹתֵבוּ שֶׁכֵּן הוּא שִׁטַּת הַרמב"ם. וּבִט"ז פִּסְקֵי כְּתוּס', וְהוֹסִיף דֹּאף לְשִׁטַּת רַש"י אִיסוּר לִבְנוֹת לְבַד אֲלֵא רַק לְסִיעַ. וּבְגֵר"א כֹּתֵב דֹּאף הַרמב"ם הוּא כְּשִׁטַּת הַתּוֹס', וּמִשְׁמַע דְּלְשִׁטַּתוֹ יֵשׁ לַפְסוֹק כְּתוּס'. וּבְבֵית שְׁמַכְנִיסִים בּוֹ עֲצָמוֹ ע"ז כֹּתֵב הַש"ךְ דְּבִזָּה לְכו"ע אִיסוּר לִבְנוֹת אֵת כָּל הַבֵּית כִּיּוֹן שֶׁנִּחְשַׁב תִּשְׁמִישׁ ע"ז.

ג

וּבְטַעַם הָאִיסוּר עֵינֵן בְּרִיטב"א שֶׁכֹּתֵב דֹּאף עַל גַּב דֹּאכְתִּי לֹא הוּוּ מִשְׁמִשִּׁין עַד שִׁיעֲבָדוֹ לְדְּבָרֵי הַכֹּל, מִכָּל מְקוֹם אִיסוּר לַעֲשׂוֹת שׁוּם הֶכֶן לַעֲבֹדָה זֶרֶה שֶׁאֵין רוּצָה בְּקִיּוּמָה אִיסוּר, כְּדֹאֵיתָא בְּפֶרֶק הַשּׁוֹכֵר, ע"כ. וּמִבּוֹאֵר שְׁשׁוֹרֵשׁ הָאִיסוּר הוּא מִדִּין שֶׁאִיסוּר לְרִצּוֹת בְּקִיּוּמוֹ שֶׁל ע"ז מִבּוֹאֵר בְּדֶף ס"ד ע"א.

ד

אמנם נסתפקו האחרונים לגבי בניית חלקים מסוימים בתוך הבית, כגון בניית החלונות או הגג, וכן לגבי שיפוץ הרצפה וכדומה, האם כל אלה נכללים באיסור בנית תשמיש ע"ז או דבאלו הוי כדבר חיצוני שאינו שייך לע"ז עצמה. ופרטי הדינים יבוארו בהרחבה בעז"ה בספרנו אוהל יעקב – הלכות עבודת כוכבים (סימן קמ"ג), ושורש הדברים הינם ע"פ המבואר בט"ז, שכתב דאף לדעת השו"ע אסור לעשות חלונות לחדר שהע"ז בתוכו, כי החלונות חשובים כמו תכשיט של ע"ז. ועי' עוד בשו"ת טוב טעם ודעת (סימן קצ"ד) שכתב שאסור לעשות גג של בנין של ע"ז לכו"ע כיון שלא עדיף מחלונות שמבואר שאסור לכו"ע.

מיהו בספר הלכות איסורי הנאה (קושנער, עמוד 107) הביא מכמה פוסקים שכתבו לחלק בין גג לחלונות, שרק חלונות אסור לכו"ע, כיון שמייירי בכה"ג שהחלונות נעשים לייפות את הבנין וכדי לתת כבוד לע"ז והעבודה שנעשית בתוכו, אבל הגג אינו נעשה אלא להצילה ממטר ומחמה, א"כ אין נעשה לייפות את הע"ז ואינו דומה כלל לחלונות. אמנם ודאי מדינא גם לעשות גגות אסור כיון שכבר פסקו הט"ז וסיעתו שגם תשמיש דתשמיש צריך להחמיר, וע"כ כל הבנין כולו אסור. וראה היטב בעוד כמה דוגמאות בדרכי תשובה (ס"ק ה').

ועי' עוד בשו"ת יביע אומר חלק ב' (סימן י"א במילואים) שהביא דברי

המהר"ש ענגל (סימן פ"ג) שאסר לנגר להעמיד חלונות בבית כנסיה, דהוי בנין עבודה זרה, וביאר דלא דמי לענין משא ומתן ביום אידם, שהקילו בו בזמן הזה. ועל פי זה כתב ביביע אומר שמכאן אזהרה לכל בעלי אומניות, שלא להכנס לבית כנסייתם לתקן להם את המקום בבניין וסידור וריהוט של כלים קבועים וכדומה.

ה

ובבואנו לדון בנידון דידן של תרומת כסף לצורך מערכת הגברה של כנסיה, יש לנו לדון בג' צדדים. הא' אם דין כנסיות בארה"ב הוא כדין בית עבודה זרה. הב' האם יש מקום להקל מצד חשש איבה. הג' אם מערכת הגברה נחשבת כחלק מבנין הבית או כדבר צדדי כדוגמת מלבושים וכדומה.

והנה לגבי הנדון הראשון הארכנו בספר לבאר דמסקנת רוב הפוסקים היא שיש ליתן לכנסיות בימינו דין בית עבודה זרה לכל דבר וענין, מלבד לגבי האיסור של לפני אידיהן, והתם הארכנו להביא דעות הפוסקים האוסרים אפילו כניסה בעלמא בכנסיות בני ימינו, וק"ו לגבי דין איסור בנייתן, ונזכירם כאן בקצרה לתועלת המעינים.

ראש המדברים הוא הרמב"ם בפי' המשניות (ע"ז פ"א) וז"ל, ולפיכך יש לדעת שכל עיר מערי האומה הנוצרית שיש להם בה במה, רצוני לומר בית תפילתם, אשר הוא בית עבודה זרה בלא

פלגא דמידי סרך טומאה ואביזרייהו דע"ז לא פלטי".

וכעין זה כתב החיד"א (ברית עולם סי' תל"ה) בשם החסד לאברהם: שהנכנס לבית עבודה זרה הרי הוא בכנפי הסטרא אחרא של הטומאה. ועיין במור וקציעה (סי' רכ"ד), ובשאלת יעב"ץ (סי' מ"א) שאסרו הכניסה לכנסיה, וכן איתא בשו"ת פרי השדה (ח"ב, סי' ד') שפסק שיש איסור להכנס לבית תיפלתם של נוצרים הינו אף כשאין שם צלמים, וזהו על פי דברי הרמב"ם (מאכלות אסורות פרק י"א) שהנוצרים עובדי עבודה זרה הם, ולפיכך דין כנסייתם כבית עבודה זרה ממש, וכן הובא בשו"ת מנחת אלעזר (ח"א, סי' נ"ג אות ג') ובשו"ת ציץ אליעזר (חלק י"ד, סי' צ"א), ועיין עוד בשו"ת נודע ביהודה (תנינא יורה-דעה סי' קמ"ח), שו"ת שער אפרים (סי' כ"ד), שו"ת מעיל צדקה (סי' כ"ב) ובקובץ תחומין במאמרו של הגר"ח הלוי (ט עמוד 74).

ועוד פוסקים רבים אסרו ביקור בכנסיית הנוצרים וכן כל כניסה אל הכנסיה, ובהם שו"ת הר צבי (אורח-חיים סי' פ"ה), שו"ת ישכיל עבדי (ח"ח, סי' כ') אות מ"ו), שו"ת אגרות משה (יורה-דעה ח"ג, סי' קכ"ט אות ו'), שו"ת יחוה דעת (ח"ד, סי' מ"ה), שו"ת יביע אומר (ח"ב יורה-דעה סי' י"א, וח"ז יורה-דעה סי' י"ב), שו"ת רבבות אפרים (ח"ה, סי' ת"פ, סקי"ד), שו"ת משנה הלכות (ח"ו, סי' קל"ט), שו"ת דברות אליהו (ח"ד, סי' י'),

ספק, הרי זו העיר אין מותר לעבור בה בכוונה, וכל שכן לדור בה. אבל ה' מסרנו בידיהם עד שנדור בעריהם בעל כרחנו, לקיים ייעודו 'ועבדתם שם אלהים מעשה ידי אדם עץ ואבן'. ואם זה הוא דין העיר, קל וחומר לדין בית עבודה זרה עצמו, שכמעט אסור להביט בו, וכל שכן לקרב אליו, וכל שכן להיכנס אליו, ע"כ. וכן כתבו הריטב"א (עבודה זרה יא, ב), וכן הביא הטור בשם הרשב"א, עיי"ש.

וכן נפסק לדינא (סימן קמ"ט סעיף א') שאסור להכנס אפילו בעיר שמתקבצים שם ליריד ביום חגם, ובש"ך (ס"ק א') הביא דברי הרמב"ם בפיה"מ דלפי זה אסור להכנס בבית עבודה זרה וכמעט שאסור גם לראותו. ועי' עוד בשו"ת מנחת אלעזר חלק א' (סימן נ"ג אות ג'), ובשו"ת אגרות משה יורה דעה חלק ג' (סימן קכ"ט אות ו'), ובשו"ת תשובות והנהגות חלק א' (סימן תס"ו), ושו"ת אות חיים חלק א' (סימן נ"ו), שכתבו כולם דכל זה איירי גם בכנסיות בזמנינו.

ובשו"ת חיים ביד להגר"ח פלאגי (יורה דעה סי' כ"ו) האריך על חומרת האיסור להיכנס אל מקום תיפלתם, והובאו דבריו בדרכי תשובה (קמט, סק"ב), ואלו דבריו: "ואל יקחך לבך לומר שבזמן הזה ליכא עבודה זרה, כמ"ש הפוסקים בכמה מילי, שהרי הכנסיה הוא מקום מוכן לפורענות, שמקטרים קטורת ועושים עבודתם לע"ז, ואפילו אם אינו ע"ז ממש, נקוט מיהא



ומה שהבאנו לדון אם יש להתיר מצד חשש איבה. בתוס' (ע"ז דף י"ט ע"ב ד"ה הגיע) כתבו דלכו"ע יש איסור לעשות תכשיטין לעבודת כוכבים קטלאות נזמים וטבעות, והוסיפו וז"ל, ואין לומר דשרי ר"א משום איבה כדשריא בפ"ב (לקמן דף כ"ו ע"א) לילד את העובדת כוכבים, דלא דמי דהתם ודאי איכא איבה דליכא לאשתמוטי, אבל הכא איכא לאשתמוטי למימר דאסור לן למעבד שום תכשיט עבודת כוכבים.

וכ"כ הט"ז (סי' קמ"ג ס"ק ב') דאין להתיר בנית החלונות משום איבה, דכבר כתבו התוספות פ"ק דעבודת כוכבים (דף י"ט) לענין תכשיטין של אליל דאיכא לאשתמוטי למימר דאסור לנו למיעבד תכשיטין לאליל, ע"כ.

ומבואר בפוסקים רבים דמדברי התוס' משמע שהיה מקום להתיר מצד חשש איבה, אלא שכתבו דלא שייך בזה איבה כיון שמבינים שאסור לנו לעשות כן לאלילים. ומחמת זה כתבו דהיכא דאיכא צד איבה יש מקום להקל, אבל רק בדברים המותרים מדינא אלא שנגזר להחמיר בזה משום הרחק מן הכיעור, ובהם יש מקום להקל היכא דאיכא איבה.

וכן כתב בשו"ת אגרות משה יורה דעה (חלק א' סימן ס"ח) לגבי אדריכל שנתבקש לשרטט תוכנית אדריכלית לבניית כנסיה. והאריך לדינא לאסור השתתפות בתוכנית זו, אך כתב למסקנא

שו"ת מראה הבזק (ח"א, סי' נ"ט) ועיין בזה בחכמת אדם (כלל פ"ד, סעיפים ט"ו-ט"ז), שו"ת בנין ציון (ח"א, סי' ס"ג), שו"ת ירך יעקב (אורח חיים ג'), שו"ת שבט הלוי (ח"ב, סי' ס'), שו"ת בכורי יעקב (סי' ז'), שו"ת דברי בניהו (ט"ז עמוד תמ"ט), בספר חקיק למדני (עמודים 179-180) ושו"ת אבני דרך (ח"ו, סי' קט"ו).

כמו כן, ראוי לציין כי בספר שבילי דוד (סי' קנ"ד) פסק שאיסור הכניסה לכנסייה של נוצרים הוא איסור תורה. ועיין עוד בשו"ת מבשרת ציון (ח"א יורה-דעה ד'), ועיין בשו"ת אבני ישפה (ח"א, סי' קנ"ג אות ד') שהביא בשם הגריש"א שאף אין להסתכל על הכנסייה מבחוץ, ועל כך נאמר: הרחק מן הכיעור (וכן הובא בספר אשרי-האיש יורה-דעה סי' י"א) וכן הובא בספר מנוחת אמת (עמוד ק"כ הערה כ"א).

ועיין עוד בשו"ת דבר חברון (ח"ג, סי' י"ד) שאסר הכניסה אף לחצר הכנסייה "כדי שלא יראה שמודה ומשלים עם תופעה זו". ועיין עוד בספר אהל יעקב סי' ק"נ מה שנתבאר בדיני חצרות הכנסייות וגינוניהן. ועיין עוד בשו"ת עשה לך רב (ח"א, סי' נ"ט) שאסר הכניסה לכנסיה: וכתב "בית תפלה של ע"ז אסור בהנאה, ואפילו פינו משם הע"ז. וכיון שאסור בהנאה א"כ אסור ליכנס לתוכה ואפילו לשבת בצילו אסור".

משום דרכי שלום, שאם יהודי נמנע מלהיכנס מפני שההלכה אוסרת עליו, האם משהו צריך להיפגע מכך, האם יהודי שאינו אוכל ממאכלי הגויים, האם פוגע בהם, וכי האם מפני דרכי שלום צריך אדם לוותר על אמונתו ועקרונותיו.

ז

**אמנם** מה שהבאנו לדון מצד שמערכת ההגברה איינה חלק מהבנין אף באופן דהוי מחובר לבנין, בזה ודאי יש מקום גדול לדון להקל בצירוף הסברות הנזכרות לעיל.

דהנה עי' בדרכי תשובה (ס"ק י"ג) בשם שו"ת מנחת שי (סימן פ"ב) שנשאל אם מותר ליתן כסף משום דרכי שלום, לבניין בית תיפלה שלהם. והשיב, שלא יתן מעות מזומנים, כ"א איזה חפצים כגון עצים לבנין הגג וכדומה.

וכן ראה בשו"ת משיב בהלכה יורה דעה (סימן ע"ו) והובא גם בספר מנחת שמואל (סימן ו') שדן במי שיש לו עסקים עם גוי שהוא עושה עמו מסחרים גדולים, והגוי ביקש ממנו שינדב מעות לצורך בניית בית תיפלה, וקשה לו להשיב פניו ריקם, ויעץ שיתן לו חפץ מסוים מדברים העומדים בחוץ כגון מנעול החצר וכדומה, וה"ה שיכול ליתן מעות ויאמר לו שנותן לו מעות לצורך המנעול וכדומה, ע"כ. ואמנם מערכת ההגברה נמצאת בתוך האולם שעובדים בו, אך מ"מ יש מקום לדונה ג"כ כדבר סיוע ונוחות לקהל שאיננה חלק מנוי הע"ז.

וז"ל, דאם יש משום איבה הא משמע בתוס' דף י"ט ד"ה הגיע, שאף לעשות תכשיטין לעכו"ם שהוא אסור מדינא היה מותר, שהרי הוצרכו לומר דליכא איבה, וא"כ כ"ש כשיש איבה שאין להחמיר כשמותר מדינא. וכן אף באין לחוש לאיבה, אבל הוא עני שצריך לפרנסתו אינו צריך להחמיר, מאחר שמדינא מותר, וכ"ש כשיש לו הפסד ממון כגון שעובד אצל אחרים, ואם לא ירצה לעשות שרטוטים אלו יסלקוהו מעבודתו, שאין לו להחמיר. אבל כשליכא הפסד ממון, וא"צ לפרנסתו, וליכא איבה, יש לו להחמיר ולהתרחק מן הכיעור שלא להיות אף מסייע רחוק לזה.

וראה בשו"ת יביע אומר יורה דעה חלק ז' (סימן י"ב) שנשאל אודות מעשה שאירע עמו במצרים שנפטר שם גוי מכובד ורצו שהוא ישתתף בתוך הכנסיה ללויה שלו, ולמעשה כתב שאין להתיר להכנס לבית עבודה זרה במקום איבה, כיון שאיסור כניסה לבית עבודה זרה אסור מהדין ולא התירו בזה במקום איבה. ועוד הביא שרוב מה שהתירו הפוסקים משום איבה אין להתירם בזמן הזה, שדווקא בזמניהם שהיו הגוים עושים עלילות ברשע, יש לחוש שיעליל עליו עלילה, אבל בזמן הזה שאינו יכול לעשות שום היזק בלא דין ומשפט, וליכא להאי חששא, תהוי ליה איבה ואיבה, עי' שם.

וכן בספר אור לגויים (פרק ט' הערה 6) כתב שאין להתיר להכנס לכנסיה

מ"מ כבר כתבנו דבמקום איבה ניתן להקל בדברים המותרים מדינא.

ולאידך גיסא יש לזכור שמערכת ההגברה הינה קבועה ומחוברת בבנין עצמו, ומשמשת ממש לצורכי פולחן טומאתם, וא"כ יש אולי מקום יותר להחמיר בזה מאשר בספסלים וכדומה. ובלשון בעל יביע אומר המובא לעיל אסר להתעסק בכל דבר שקבוע בבנין, אבל יש לעיין אם נתינת כסף חשובה נמי כהתעסקות בבנין ממש או דקילא טפי.

והגאון הגדול רבי יצחק זילברשטיין שליט"א השיב לאבי זצ"ל בתשובה, וז"ל: כתב בשו"ע יורה דעה (סימן קנ"א סעיף א') שאסור למכור לעכו"ם דברים השייכים לעבודתם, וכן אסור למכור לעובד כוכבים מים, כשיודעים שרוצה לעשות מהם מים להטביל. ויש אומרים הא דאסור למכור להם דברים השייכים לעבודתם היינו דוקא אם אין להם אחרים כיוצא בו או שלא יוכלו לקנות במקום אחר, אבל אם יכולים לקנות במקום אחר, מותר למכור להם כל דבר.

ויעוין בדרכי תשובה שם שמותר למכור מלבושים לעכו"ם המשמשים לפני עבודה זרה, ואין בזה לפני עור. ועיין עוד שם (ס"ק ד') שדעת הפני יהושע שהאיסור של לפני עור לעכו"ם לאחר מתן תורה הוא מדרבנן. ועוד שהרי בארה"ב אין העכו"ם עובדי ע"ז אלא מעשה אבותיהם בידיהם. ולכן נראה שמשום איבה מותר לתרום להם כסף

וכבר דנו הפוסקים לגבי רכישת ספסלים מבתי תיפלתם לצורך בתי כנסיות, ומצינו במפורש בשו"ת שבט סופר (יב) שהתיר לקנות מבית עבודה זרה שלהם ספסלים וכיסאות לצורך בית כנסת, אם מיירי שהם זולים יותר. וכן הובא בפרי מגדים (קנר, סק"ח). וכן איתא בספר מנחת שמואל (ח"א עמוד ר"ח) עיי"ש. ועיקר טעם הדבר הוא לפי שאין הכסאות משמשים לנוי ע"ז, אלא לצורכי ישיבה גרידא.

ובמפורש מבואר הדין להיתר במשנה ברורה (סי' קנ"ד, ס"ק מ"ו), וזה לשונו: "ולענין ספסלים מבתי אלילים שהם עשויין רק לישיבה בעלמא ולא לנוי לעכו"ם, פסק הפמ"ג דמותרים לביהכ"נ אף בלי ביטול, ע"כ.

והן אמנם בשו"ת אבני דרך (חלק ט' סימן ק"י) אסר לנגר לקבל הזמנת ריהוט לצורכי כנסיה. אך עיי"ש היטב בדבריו שמבואר דבאמת לא אסר מצד בנין בית ע"ז, כיון שמתעסק רק בריהוט, ולא אסר אלא מצד הכניסה לכנסיה. ועיקר טעמו שם הוא משום שסבר שראוי לומר על ענין זה הרחק מהכיעור, ואין להתעסק ולסייע ב"נוחיות" (ריהוט) הקהל, בעת אשר הינם עובדים עבודה זרה.

וא"כ בנדוננו שאין מתעסקים בקניית והתקנת מערכת ההגברה עצמה אלא רק בתרומה לצרכי קנייתה, יש לומר דאף אין בזה משום הרחק מן הכיעור, ואף אם לכתחילה אין ראוי להתעסק בזה אבל

להם בעבירותם. וע"ז כתב שבודאי אין בזה משום לפנ"ע, בין מצד דהוי כמכירת מלבושים לע"ז שמותר משום שאין זה מכשיר את עבודתם, ובין מצד דהוי רק איסור דרבנן, ואפילו פחות מכן כי רק מעשה אבותיהם בידיהם, וע"כ יש להתיר במקום איבה.

לצורך מערכת ההגברה, שהרי אין זה עבודה זרה, עכ"ד.

ומבואר מדבריו שלא דן בזה כלל מצד איסור בניית בית ע"ז, ולכאורה היינו כמבואר בסוף דברינו דאין להחשיב את מערכת ההגברה כחלק ממשי מבית הע"ז, ולא דן אלא מצד איסור לפני עור שמסייע

הגאון רבי חיים רוטר שליט"א  
דומ"צ א"ע, מח"ס ושו"ת שערי חיים

## בענין העוף החדש בלי מסורת דמוי הלהגורן

זו באו לאחמ"כ לטעות חמורה יותר, שניסו להעמיד מסורת מחודשת שמבוססת על השערות ונאמנותם של כל מיני גויים וחוקרים למיניהם. הכל בבחינת "את אשר התרת אסרתי ואת אשר אסרת התרתי". ויסוד הכל אחד, לערער ולשבש את המסורת שבידינו ע"י מחקרים והשערות חיצוניות ובדויות, שאין להם כל שורש ויסוד בהלכה.

והנה על אף שעוף הבראקל הוכרע ע"י מרנן ורבנן שליט"א וע"י כל ועדות הכשרות ונותני ההכשרים לאיסור, אולם אותם העסקנים שהשקיעו הרבה ממון לא קיבלו את ההכרעה, והם עדיין עומדים בדעתם שכביכול בטלה מסורת מישראל, והם הם יכולים לחדש מסורת חדשה המבוססת על מחקרי גויי הארץ ה"י.

וכבר צווח ע"ז ככרוכיא הגרמ"ל ז"ל מבני ברק, במכתבו הידוע, שאף העבירו אלי להדפיסו בקונטרס "תרנגולתא דאגמא" סימן י"א: "הם אומרים בפירוש כי חדלה מסורת בישראל ולכן חייבים ליצור מסורת חדשה, ואם אין מסורת בישראל ימצאו מסורת אצל הגויים, והביאו עופות אשר אומרים בשם הגוי שעופות אלו לא נשתנו מאז מתן תורה...

בס"ד חודש הרחמים והסליחות תשע"ט  
לכבוד הרבנים הגאונים, ומנהלי  
מערכות הכשרות בארצנו הקדושה,  
ובחו"ל, שלו' רב לאוהבי תורתך ואין  
למו מכשול

יראתי בפצותי את פי בפני ראשי אלפי  
בני ישראל אולם מכיון דקי"ל דבאיסורא  
אין חכמה ותבונה ואין עצה לנגד ה',  
באתי בשורות דלהלן ובה החלי.

הנה לפני כשנתיים ימים קמה גם  
ניצבה קבוצת עסקנים וצירפו עמם כמה  
ת"ח דפקיע שמייהו למדקדקים במצות,  
וניסו להחדיר לציבור את עוף הנזיר  
מבראקל ובחסדי השי"ת נסיון זה לא צלח  
בידם וכהבטחת השי"ת כמאמר רשב"י  
ח"ו שתשתכח תורה מישראל שנאמר כי  
לא תשכח מפי זרעו (שבת קלח ע"ב).

ויסוד טעותם היה שהם באו בערעור  
באמצעות מחקרים חיצוניים על המסורת  
הקיימת של עוף הפטם [לאכילת בשר]  
ועל עוף הלהגורן [לאכילת ביצים],  
בתואנה שע"פ השערות של חוקרים גויים  
התערבו חלילה לפני מאות שנים בשורש  
התרנגולים שיש לנו מסורת עליהם עופות  
קרב טמאים מהמזרח הרחוק, חלילה, עי'  
בשו"ת קנה בשם (ח"ד סי' מ"ו). ומטעות

על כגון דא אין מילים להסביר ורק לצעוק אוי מה היה לנו".

ועתה באו עם עוף חדש דמוי הלהגורן, שהוא זן חדש שאינו דומה לה"להגורן" שלנו, שממנו אנו צורכים את הביצים, ושעליו יש לנו מסורת, ומכיון שעוף זה אינו ההלגורן שיש לנו עליו מסורת אלא רק דמוי להגורן, הדבר פשוט שהוא אסור באכילה כדין כל עוף שאין עליו מסורת, וכדנפסק בשולחן ערוך יור"ד (סימן פ"ב) ללא חולק.

והנה כיון שע"פ ההלכה הפסוקה, הנידון היחידי להכשיר עוף הוא אם זה הוא העוף שיש לנו עליו מסורה, או שזה עוף אחר שיש לו רק דמיון לעוף שיש בידנו עליו מסורת. ומאחר שהעוף החדש אמנם קוראים לו "להגורן", אבל אינו דומה לעוף הלגורן שיש לנו מסורת עליו, א"כ הדבר פשוט שהוא אסור באכילה באיסור גמור.

וביותר שלפי השינויים שרואים בו בכרבלתו, נראה לענ"ד שאינו בכלל תרנגול כלל, והוא בכלל עופות הטמאים, וכדלהלן.

אולם בהקדם רואה אני לנכון לצטט קטע מתוך יומנו של הרב שלמה ציפער [שנסע לייבא את עוף הנזיר מבראקל] והוא זכרון דברים שכתב ממסע חיפוש תרנגולים במדינת בעלגיא: "ראינו שם הרבה תרנגולים במדורים נפרדים... וגם תרנגולי לאגהארען לדבריו הם מאיטאליא: הם מטילים יותר מ- 300

ביצים בשנה והם אינם דומים כלל ללאגהארען הידוע כאן כמטילי הביצים למאכל, אולי בעתיד יהיה אפשר לקחת מהם לגדל ביצים עם מסורת אחרי שנחפש היטב את מקורם ושיהי' גזע נקי", עכ"ל. הרי מפורש בדבריהם שמלכתחילה ניסו להחדיר עוף דמוי להגורן, שגם לדבריהם "אינם דומים כלל ללהגורן הידוע", ורק שחיפשו את מקורו וטוהר גזעו לפי אותם גויים שעליהם סמכו לגבי עוף הבראקל. וממוצא דברים ע"פ הודאת בע"ד עצמם, ברור שא"א לסמוך כלל על השוואת השם בעלמא, וממילא פשוט שהוא אסור ולא יבוא בקהל ד'.

ואמנם ראיתי חובה לנפשי לבוא בכתובים לדון כדרכה של תורה על אחד מהשינויים בעוף זה, והוא ענין הכרבות.

דהנה זן עוף זה ברובם הכרבות שלהם שמוטה לצדדים ונופלת על פניהם, ומכיון שכל שינוי בעוף ובפרט בכרבות דנו בזה הפוסקים, אפילו בשינוי בין כרבות גדולה לקטנה, וביותר דמבואר בגמ' דגוף הדוכיפת הוא כתרנגול, וכל השינוי בינו לתרנגול הוא בכרבות, לכן ראיתי לחובה להאיר בזה כמה נקודות לחשיבה.

איתא בשבת (קי ע"ב) "הרוצה שיסרס תרנגול יטול כרבלתו ומסתרס מאליו [ואע"ג דסירוס אסור בידיים, רש"י] והאמר רב אשי רמות רוחא הוא דנקיטא ליה". ופירש"י וז"ל: "דההוא לאו סירוס הוא, אלא רמות רוחא נקיטא ליה

וגם אפשר דבזמנינו לאו משום שניטל הודו הוא אלא מחמת החולי והזקנה, אולם הא מיהת חזינן דתליא אהודי, ועכ"פ ודאי דשינוי זה הוי ריעותא גדולה, שהזן הזה אינו בכלל תרנגול, וי"ל.

ועכ"פ זה ברור שצורת עמידת הכרכולת היא חשובה לאין ערוך לזהות המין, וזן זה שהטבע שלו שהכרכולת שלו שמוטה לצדדין, ועם כל זה הם פרים ורבים מניין לנו כלל שזה תרנגול, דהלא באופן נורמלי אצל התרנגול הידוע ומקובל אצלינו זה מורה על חולי וזקנה, והוי שינוי מהותי שהוא לבד מצריך מסורת להכשיר זן חדש זה.

ברם מה שחמור ביותר דאפשר דבאמת אינו אלא "דוכיפת", וכדפירש"י בחולין (סג ע"א) בד"ה "שהודו כפות" כרבלתו עבה, ודומה כמי שכפולה לתוך הראש וכפותה שם, והוא "עוף גדול כתרנגול" וכו', ע"כ, והלא עוף זה "הודו כפות" וגם כרבלתו עבה ושמינה, ועל ידי שהיא שמוטה היא דומה כמי שכפולה וכפותה לתוך הראש, וא"א להגביהה שהיא מיד נשמטת בחזרה], כך שכל סימני הדוכיפת שכתב רש"י נמצאים במין זה, ודבר זה מבהיל.

עוד מצינו בעירובין (ק' ע"ב) דרך ארץ מתרנגול שמפייס ואח"כ בועל וכו' הכי קאמר לה (התרנגול אומר לתרנגולת) זבנינא לך זיגא דמטו לך עד כרעין [הרי דאין לתרנגול נוצות על הרגלים, ועי' בבן יהוידע] לבתר הכי אמר לה [התרנגול לתרנגולת] "לישמטתיה לכרבלתיה"

לתרנגול, ומשניטל הודו הוא מתאבל, ואינו משמש אבל בסירוס אפילו ממילא אסור, ע"כ.

איברא דהרמ"א באהע"ז (סי' ה' סעיף י"ג) כ' וז"ל: "אבל מותר ליטול כרבלתו של תרנגול אע"ג דמסתרס עי"ז וכל כיוב"ז, דלא עבד כלום באברי הזרע", (בהגהות אלפסי פ' במה בהמה), עכ"ל. ומשמע מהרמ"א דס"ל דנטילת כרבלתו מסרסתו אולם לא דרך אברי הזרע, ותמוה מדברי הגמ' הנ"ל, וכבר תמה בזה הט"ז (סק"ח) ובביאור הגר"א (סקל"א) כ' "לאו דוקא" אלא משום דאינו מסרס כלל אלא מונעו מתשמיש וכו' [ועי' במאירי], ואכמ"ל.

ומבואר לן דהכרכולת של תרנגול עומדת זקופה שזה הודו, וממילא שמעינן דכל שאין כרבלתו עומדת זקופה, אלא נכפפת ונשמטת על גבי פניו, לא רק דהוי שינוי מהותי שמצריך מסורת, אלא שמשמע שאינו נכלל במיני התרנגול, שיסוד טבעם הוא שכרכולתם שהוא "הודם" עומד זקוף.

וכן הוא במציאות בימינו כפי הידוע לי מקרוב, וכפי שבררתי עתה אצל בעלי לולים המחזיקים מאות אלפי עופות, שהתרנגול כשהוא צעיר ובריא הכרכולת שלו אדומה [עי' בברכות ז' ע"א] וזקופה, ומאידך כשהתרנגול חולה או מזדקן הכרכולת שלו ורודה ונשמטת לצדדין. ואף דיתכן דאין הוא מסתרס כשכרבלתו שמוטה לצדדין, ורק כשניטלה לגמרי דאז אמרין דרמות רוחא הוא דנקיטא ליה,

מסימני ותכונת התרנגול ש"הודו זקוף", הא עכ"פ כיוון שתרגולים שיש לנו עליהם מסורת כולם כרבותם זקופה, וזה הזן החדש כרבותו שמוטה, הוי שינוי גדול ומינכר המחייב מסורת מיוחדת. ובלא זה הוא אסור באכילה, כדין השו"ע. והרי יש בעולם מאות זנים של תרגולים, ואין אנו אוכלים במסורת אלא מספר מועט, וגם אי נימא שהוא מין תרגול, עכ"פ הוי תרגול אסור. וראה כע"ז בספר שו"ת חזון איש (סימן קל"ב), מכתבי אביו של החזו"א הגרש"י זצ"ל אב"ד קוסובה, שכתב להדיא דגם כרבות קצרה וקולם עבה הוי שינוי.

ושו"ר בשו"ת בית שלמה יו"ד (חלק א' סימן קמ"ח), דמבואר בדבריו להדיא דכל שינוי בכרבות בין המינים אפילו שינוי קטן, אסור לאכלו ללא מסורת מיוחדת על עוף זה. יעו"ש שכ' בתחילת דבריו ע"פ דעת בעל הצמח צדק (הקדמון) שאפילו שינוי מועט הוי שינוי, וכ' שם להרב השואל שכ' שדעת הכנה"ג אינה כן, וע"ז כ' הבית שלמה דגם הכנה"ג לא התיר אלא כגון שיש שינוי קטן בכרבות באופן שאינו שינוי בין המינים, וכגון שגם במין הישן שיש עליו מסורת יש עכ"פ מקצת עופות שיש להם כרבות כזו, אבל אם אין במין הישן שינוי כזה אז גם בשינוי מעט בין המינים, אז בכה"ג אסור לכו"ע. הרי להדיא דעת הבית שלמה דשינוי בכרבות, אפילו שינוי מועט הוי כעוף שאין עליו מסורת ואסור ככל עוף טמא. וא"כ כל שכן

דההוא תרגולא וכו', עיי"ש. ובפשטות גם מהכא מוכח דצורת תרגול [בריא שיכול לשמש], שהכרבות שלו זקופה ולא שמוטה, וכנ"ל.

אשר עלה בידינו מכל הנ"ל: א) שעוף זה בחשש עוף טמא שהוא ממין הדוכיפת. ב) גם אם אין הוא דוכיפת, אבל עכ"פ הסימן של "הודו זקוף" בתרגול הוא מפורש בגמרא, וכל שאין הודו זקוף הוא בכלל מין אחר לגמרי וצריך מסורת מיוחדת להכשירו.

ועוד בה שלישיה, דהרי דנו הפוסקים בכמה מיני שינויים אם מקרי מין אחר אפילו בשינוי קלוש כמו שינוי בצבע הרגליים ואורכם, יעויין בחולין דף ס"ב ב' ודף ס"ג א' ודף ע"ט א', וכן בב"ק דף נ"ה א', וכן בשו"ת דברי מלכאל ח"ד סימן נ"ו ואבני נזר סימן ע"ה סק"ב, ובשו"ת מהרש"ם חלק ח' סימן קל"ט כ' דאפילו אם יש שינוי ביחסיות הגודל בין האיברים, וכן בשו"ת מהר"ם שיק יו"ד סימן צ"ט לגבי שינוי מיקום גידול הנוצות, ושו"ת תשובות והנהגות למרן הראב"ד הגר"מ שטרנבוך שליט"א לגבי שינוי של העדר אליה בכבשים, ובמש"כ בזה בס"ד בשו"ת שערי חיים יו"ד. ועיין במש"כ בכ"ז בס"ד ובגדרי הדברים ב"קונטרס תרגולא דאגמא", ושם סימן כ'.

אשר לפי"ז, עכ"פ הא מיהת דשינוי משמעותי וניכר בזה שכרבותו שמוטה, גם לולי היה בחשש שזה "דוכיפת" שאסרה תורה, וגם לולי היה נאמר בגמרא



עכ"ד. ויעוי' בשו"ת אגרות משה (יו"ד ח"א סימן ל"ד) דבעופות חדשים אף אם ימצאו להם מסורת טובה, היה מהראוי שלא להתירם שלא יבואו לטעות בעופות הדומים להם.

ובזה אחתום ואבקש מפמעכ"ת לשמור המשמרת בלא לזוז מהמסורת, ושלא להכניס חלילה עוף טמא שאין לנו עליו מסורת להכשירו, ושלא יחתו ושלא יראו וילחמו מלחמתה של תורה למען טהרת שולחנם של בני קדושים, ובפרט מהרה"ג מנהלי מערכות הכשרות שרבים סמוכים על שולחנם הטהור.

יתן ה' שיזכו כל הרה"ג וכל הנלווים אליהם בגמר חתימה טובה.

מנאי איסקופה הנדרסת עבד לעבדי ה'.  
חיים רוטר.

בנידו"ד שכל התרנגולים הודם זקוף ואין תרנגול בריא שהודו שמוט אם לא מחמת חולי וזקנה, ולעומת זה במין החדש הוא בטבעם שהכרבות שמוטה על הפנים והצדדים, דהוי שינוי גדול ממש, ובזה פשוט דלכו"ע הוי שינוי גמור ואסור בלא מסורת מיוחדת, ככל עוף טמא.

וזה מלבד הרבה שינויים נוספים בין הלהגורן הנאכל אצלינו במסורת לבין זה הלהגורן הזן החדש. וא"כ נמצא דבין כך ובין כך בלא"ה הוא אסור באכילה כיון שהוא זן אחר שאין עליו מסורת, וכמש"כ מרן הראב"ד הגר"מ שטרנבוך שליט"א, במכתבו הראשון מעש"ק ואתחנן תשע"ז לגבי הבראקל, "דעוף משונה שאין לו מסורת דינו כעוף טמא וכמבואר בשו"ת דברי חיים (סי' מ"ה) ומסיים שם אפילו כל גדולי ישראל יכשירו דינו כטריפה".

הגאון רבי אליעזר קרביץ שליט"א  
מחבר ספר דמשק אליעזר קובץ שיחות,  
קונטרס עזרת אליעזר על התורה ועוד. א

## עיון בהלכות רבית לגבי מוסד שעשה הגרלה על זכות תרומה להלוואה בגמ"ח

דעת אחד מרבני הגמ"ח המרכזי.

מוסד מסוים ערך מבצע התרמה ובו  
הוגרלה זכות ליחידת הלוואה בגמ"ח  
המרכזי, שהמוסד יתרום לגמ"ח עבור  
הזוכה סכום התרומה הנצרך לקבל  
הלוואה, וכנגד זה זכאי המגריל לקבל  
הלוואה גדולה מהגמ"ח. ונשאלה השאלה  
האם יש חשש רבית בדבר.

ורבני הגמ"ח קבעו שיש במקרה הזה  
רבית גמורה, הואיל והתורם המדובר רכש  
כרטיס ההגרלה בכסף מלא, ותמורתו  
קיבל התחייבות המוסד לתרום עבורו,  
ודומה שהוא עצמו תרם סכום זה לגמ"ח,  
ואם הוא לווה כנגד תרומה זו הלוואה  
מהגמ"ח, הרי זו רבית קצוצה.

אמנם הזוכה בגורל יכול לבקש  
ההלוואה עבור בנו או חברו, ככל  
התורמים שרשאים לבקש הלוואה עבור  
ילדיהם שאינה מלווה למלווה והיא  
מותרת.

כמו כן כשהתרומה לגמ"ח לא ניתנה  
מכספי המוסד שעשה ההגרלה, אלא נדיב  
לב נתן התרומה משלו לגמ"ח המרכזי,  
כדי שהמגריל יקבל ההלוואה, ויש  
שחשבו להתיר זאת כיון שנחשב רבית  
שאינה מהלווה למלווה, שהרי התרומה  
למלווה- הגמ"ח נתן הנדיב, ואילו  
המגריל לא נתן מאומה לגמ"ח ולתורם  
בכדי לקבל ההלוואה, אלא תרם תרומתו  
בעקיפין למוסד.

אמנם רבני הגמ"ח קבעו שאין הדבר  
נכון, משום שסוף סוף ההתחייבות כלפי  
התורמים היא של המוסד, ונמצא  
שהמוסד מחויב כלפי המגריל להשיג לו  
הלוואה מהגמ"ח ע"י נתינת תרומה, ומה  
שבפועל אדם אחר נותן התרומה במקום  
המוסד, אינו אלא כמו פורע חוב לחבירו.

ויש שצידדו להקל בכך מצד  
שהתחייבות המוסד הייתה להשיג הלוואה  
בכל דרך ולא דווקא בתרומה, ומשום כך  
אין להחשיב כסף התרומה ככספו של

א. מתוך קונטרס עזרת אליעזר עיונים בהלכות רבית בשלב עריכה ואפשר לקבל הגליון השבועי בהלכות רבית  
בכתובת דוא"ל 036164702aail.com.

כשהגרי"ל הלווה, אך הסברא אינה ברורה, שהרי במציאות הקיימת החוק קובע בגמ"ח שלא נותנים הלוואה אלא כנגד תרומה, ובהתחייבות למגרי"ל כלול הדבר ממילא לתת עבורו התרומה הנצרכת, ונחשב דבר השווה ממון, וזכה בזה ע"י ששילם על ההגרי"ל, ונחשב כשילם בעצמו בעקיפין לגמ"ח כדי לקבל הלוואה שהיא רבית.

עד כאן מה שפורסם.

דעת הרבנים שליט"א החולקים להתיר.

הגאון ר' מנחם מנדל לובין שליט"א צידד שכנראה רבני הגמ"ח שרוצים לאסור, ביאור הדבר, שאדם שתורם כסף להגרי"ל למוסד שרוצה לתרום, אח"כ כשזכה בכרטיס הגרי"ל שהם אמורים לדאוג לתרום לגמ"ח המרכזי שילוו לו, יש כאן כסף מהלווה למלווה, כי הכסף שהוא שילם בעד הכרטיס הגרי"ל, כאילו מעורב בתרומה שהמוסד אח"כ מעביר עבורו לגמ"ח המרכזי על מנת שיקבל הלוואה, ולכן הם אוסרים. ורצה להציע שאולי יש פתרון שהמוסד שעשה את ההגרי"ל יתנו לו כסף בעד הכרטיס שקנה, כאילו שאין כאן כלל את הכסף שלו שמעורב בתרומה אח"כ לגמ"ח, אין כאן כסף מהלווה למלווה בתרומה בעד הלוואה.

והוסיף עוד, שכל הנידון אם זה בכלל רבית, זה רק באופן שהמוסד מוציא מכספי התרומות שכולם תרמו ובכלל הזוכה, ומעביר ממנו למוסד, האם כאילו יש כאן גם כסף של הלווה לבסוף או לא, אבל ברגע שיש למוסד נדיב שמוכן לתרום את הסכום עבור מי שיזכה בגורל, והנדיב לא תרם זאת למוסד כלל, בכה"ג ודאי המוסד יכול לבקש אח"כ מהנדיב להעביר את הסכום לגמ"ח המרכזי, ואין כאן כסף מהלווה למלווה.

הגאון ר' יחזקאל דברמדיק שליט"א ביאר, שיש נידון במי שתורם כספי מעשר למוסד שעושה הגרי"ל, ואח"כ הוא זוכה, האם נחשב שהשתמש בכספי מעשר לצורכי עצמו, ולכן מן הראוי שאם זכה אח"כ בהגרי"ל, שיפריש מעות אחרים

המגרי"ל הלווה. אך הסברא אינה ברורה, שהרי במציאות הקיימת החוק קובע בגמ"ח שלא נותנים הלוואה אלא כנגד תרומה, ובהתחייבות למגרי"ל כלול הדבר ממילא לתת עבורו התרומה הנצרכת, ונחשב דבר השווה ממון, וזכה בזה ע"י ששילם על ההגרי"ל, ונחשב כשילם בעצמו בעקיפין לגמ"ח כדי לקבל הלוואה שהיא רבית.

עד כאן מה שפורסם.

דעת הרבנים שליט"א החולקים להתיר.

הגאון ר' מנחם מנדל לובין שליט"א צידד שכנראה רבני הגמ"ח שרוצים לאסור, ביאור הדבר, שאדם שתורם כסף להגרי"ל למוסד שרוצה לתרום, אח"כ כשזכה בכרטיס הגרי"ל שהם אמורים לדאוג לתרום לגמ"ח המרכזי שילוו לו, יש כאן כסף מהלווה למלווה, כי הכסף שהוא שילם בעד הכרטיס הגרי"ל, כאילו מעורב בתרומה שהמוסד אח"כ מעביר עבורו לגמ"ח המרכזי על מנת שיקבל הלוואה, ולכן הם אוסרים. ורצה להציע שאולי יש פתרון שהמוסד שעשה את ההגרי"ל יתנו לו כסף בעד הכרטיס שקנה, כאילו שאין כאן כלל את הכסף שלו שמעורב בתרומה אח"כ לגמ"ח, אין כאן כסף מהלווה למלווה בתרומה בעד הלוואה.

אולם אח"כ צידד שיותר נראה להקל שאין כאן כלל רבית, כי בדרך כלל שאנשים תורמים למוסד, יודעים שרוב הסיכויים שבכלל לא יגרי"ל, וגם אח"כ

להיכנס להגרלה, וכשזכה בגורל, יש לו זכות שחייבים לו התנאי שהתחייבו להעביר את הכסף לגמ"ח המרכזי.

וכן צידד ראש הכולל הגר"י ליברמן שליט"א.

שו"ת עם הגאון ר' נפתלי נוסבוים  
שליט"א.<sup>ב</sup>

ש. ארגון צדקה פרסם שאפשר לזכות בין כרטיסי ההגרלה, שהם יתרמו הסכום שמבקש הגמ"ח המרכזי על מנת שיוכל הזוכה לקבל מהם הלוואה, האם יש כאן חשש רבית מה שהזוכה שילם לארגון צדקה כסף כדי לזכות בהגרלה שהמוסד יתרמו עבורו סכום לגמ"ח המרכזי, שנחשב כאילו הלווה שילם למלוה תרומה בעד ההלוואה.

ת. הקונה את הכרטיס הגרלה זוכה מהמוסד בזכות שהם חייבים לתת מתנה לגמ"ח המרכזי את הסכום שהם צריכים לתת. ומדין חו"מ יש לזוכה היכולת לתבוע לא את הכסף של התרומה, אלא רק את הזכות שהתחייבו המוסד ליתן כסף לגמ"ח, והכסף שהוא קנה את הכרטיס זה תרומה בעלמא למוסד שתרום עבורו, רק שהם התחייבו שמי שיעלה בגורל לאחר שתרום עבורו, מתחייבים לתת מתנה לגמ"ח המרכזי, וממילא אין כאן שום רבית מהלוה למלוה. כי הכסף שלו הלך למוסד כתרומה, והם נותנים מתנה לגמ"ח.

למוסד, כדי שלא יחשב שהשתמש בכספי מעשר, או שהכספי מעשר הלך לתרומה לצדקה, וטובת הנאה יש לו ממה שתרום, מה שנכנס להגרלה וזכה.

והנה הסוברים שאם לבסוף זכה ע"י שתרום כספי מעשר, עד שצריך אח"כ ליתן כסף אחר, סוברים שמתברר שבכספי מעשר שתרום, זה מה שהביא לזכייתו, והרי בזכיה מונח הכסף מעשר שקנה, ולכן נחשב שהשתמש בכספי מעשר לצורך עצמו, ועפ"ז יש מקום לומר כדבריהם, שגם בנידון כאן אחרי שזכה התורם בהגרלה שהמוסד צריך להעביר מעתה התרומה לגמ"ח המרכזי, מונח כאילו הביא כסף לשליח על מנת שיעשו לו טובה זה וילכו למלווה ויתנו לו התרומה, והרי אסור ללווה ליתן שום כסף לשליח על מנת שיתן כסף עבורי, ובזכיה כאילו מונח הכסף שלי שזה הביא לזכיה, כמו בהגרלה מכספי מעשר שמתברר אחרי הזכיה שבכספי מעשר השתמשתי לצורך עצמי.

אולם בפשטות לדינא נוקטים שמי שקנה כרטיס הגרלה מכספי מעשר, הכסף שתרום זה צדקה ממש, רק שיש לו טובת הנאה צדדית מזה, ואח"כ כשזוכה לא נחשב שזכה מכספי מעשר, אלא רק טובת הנאה ממה שתרום, ולכן גם בנידון כאן נראה יותר שהתרומה למוסד היא תרומה כמו שהיה תורם מכספי מעשר, שזה צדקה ממש, וכעת יש לו טובת הנאה

ב. נשאל בע"פ יום ב' ט' טבת תשע"ט.

**שו"ת עם הגאון רבי מרדכי צבי  
גרינפילד שליט"א<sup>ג</sup>**

ש. ארגון צדקה פרסם שאפשר לזכות בין כרטיסי ההגרלה, שהם יתרמו הסכום שמבקש הגמ"ח המרכזי על מנת שיוכל הזוכה לקבל מהם הלוואה, האם יש כאן חשש רבית מה שהזוכה שילם לארגון צדקה כסף כדי לזכות בהגרלה שהמוסד יתרמו עבורו סכום לגמ"ח המרכזי, שנחשב כאילו הלווה שילם למלוה תרומה בעד ההלוואה.

ת. נראה שאין תרומת דמי השתתפות בסכום שארגון צדקה נותן לגמ"ח המרכזי, אלא דמי הרגלה שהסכום המפורש מארגון צדקה להמסר לגמ"ח, ופעול לטובתו, ודו"ק. ואם הזוכה יכול לבקש מהם הסכום, כשאינו צריך להלוואה, בזה יש מקום פקפוק.

**טענת רבני הגמ"ח המרכזי שליט"א.<sup>ד</sup>**

נקדים שאלה כיצד הדין במי שקנה כרטיס הגרלה במפעל הפיס על מיליון ואחד זכה בגורל, וכעת מפעל הפיס לא רוצה לתת לו את המיליון שקל שזכה בהגרלה, מה יכול הזוכה לתבוע על פי חו"מ את מפעל הפיס, האם רק התחייבות לקיים ההבטחה, וכשלא עומדים בהתחייבות הם מחוסרי אמנה וכדומה, או שנחשבים לגזלנים על כל המליון שקל שזכיתי ולא רוצים ליתן.

וע"ז השיבו שפשוט לכאורה שהם נקראים גזלנים, אחרי שעשו כרטיס הגרלה וזה מחייב על פי ההלכה מאיזה טעם, הרי שהכסף כאילו נקנה לי והוא שלי.

עפ"י דימו לנידון כאן במוסד שעשה הגרלה על הסכום של התרומה לגמ"ח המרכזי, ברגע שאדם תרם למוסד וקנה כרטיס הגרלה, אחרי שהוא זכה בהגרלה, הם חייבים לו את הכסף וזה שייך לו, וכשלא ירצו לקיים הבטחתם לתת התרומה לגמ"ח המרכזי, בחו"מ הוא תובע אותם את התרומה שזכה ולא טובת הנאה בעלמא, וממילא זה כסף ששייך לו, וברגע שהם מעבירים את כספו שזכה לגמ"ח המרכזי, זה כסף שלו ממש ולכן יש כאן רבית.

והוסיף עוד, שבמקרה כאן הנידון היה שהמוסד מעביר את כל הסכום של התרומה בבת אחת לגמ"ח המרכזי על דעת שילוו לזוכה. וא"כ לכאורה זה דומה לנידון של מפעל הפיס וכדומה.

עד כאן טענת רבני הגמ"ח המרכזי.

**החילוק בין הגרלה של מפעל הפיס  
להגרלה של מוסד הצדקה**

הגאון ר' יחקזאל דברמדיקר שליט"א השיב, שאין הכא נמי במוסד רגיל נראה שהזוכה זכה בכסף עצמו אחרי ההגרלה המחייבת את הזוכה, ואם לא יתנו לו, הם

ג. תודה רבה על התשובות שנתקבלו בכתב ידו ע"י אחד מבני החבורה.

ד. שיחה עם הרה"ג ר' יצחק וינברג שליט"א מרבני הגמ"ח בעל פה מוצאי עשרה בטבת תשע"ט.

ש. האם יש הבדל בין מוסד צדקה למפעל הפיס, שזה ע"י צדקה ומפעל הפיס זה סתם כסף.

ת. לא, החילוק הוא רק מה ההתחייבות, האם ממון או זכות.

מכתב מאת הר"ג ר' נחום מאיר  
רוזנברג שליט"א  
עם תוספת דברים מאביו הגאון  
ר' שריאל רוזנברג שליט"א

לכבוד ...

במה שדיברנו בענין מוסד שמכר כרטיסי הגרלה על זכות לקבל הלוואה מגמ"ח המרכזי ושילם לגמ"ח עבור הזוכה בגורל, וטען אחד מרבני הגמ"ח שדין הזוכה בגורל כדין בעל יחידה בגמ"ח שאסור לו לקבל את ההלוואה משום רבית, וכת"ר הביא מדברי כמה רבנים שאמרו להקל בזה, וכפי שהעתיק דבריהם בגליון שכתב בטוט"ד ע"ז.

הנה הרבנים המובאים בגליון דנו אם התשלום הניתן ע"י המוסד לגמ"ח נחשב ככספי הזוכה בהגרלה, והיינו שהגורל היה על דמי השתתפות בגמ"ח המרכזי והזוכה בגורל זכה בדמים אלו ובשמו הם ניתנים לגמ"ח, וא"כ הוי רבית מלוה למלוה, ואף אם נימא שלא זכה בעצמות הממון מ"מ כיון שלוה שלו נתן על פיו לגמ"ח הוי כנותן ממון שלו, וע"ז השיבו כמה רבנים שאינו כן, דמעולם לא נתחייב המוסד דמים להזוכה, ואילו יתן הגמ"ח

גזלנים על הסכום ולא רק טובת הנאה, אולם במוסד של צדקה שאני, שמצינו הבדלים בין מוסד של צדקה שעושה הגרלה לסתם מוסד פרטי, שיש אופנים שמוסד של צדקה שפרסם על איזה הגרלה, והיה חסר איזה דבר מסוים, שאינם מחוייבים לעשות עוד. ולכן אי אפשר להוכיח מסתם הגרלה של מפעל הפיס וכדומה לנידון של ארגון צדקה. עכ"ד.

הגאון ר' מנחם מנדל לובין שליט"א השיב, במפעל הפיס מסתמא יכול לתבוע הכסף, אבל בהגרלה של מוסד הצדקה, הזוכה יכול ללכת רק לגמ"ח המרכזי ולבקש את הלוואה ולומר להם תביאו לי את הזכות הלוואה ע"י התרומה שהעבירו לכם המוסד הצדקה שזכיתי בהגרלה אצלם, וכך יכול ללכת למוסד הצדקה ולומר תעבירו את הזכות של התרומה שהתחייבתם לגמ"ח המרכזי על מנת שיסכימו להלוות לי.

שו"ת עם הגאון ר' נפתלי נוסבוים  
שליט"א. ה

ש. מה התחייב מוסד צדקה בהגרלה להעביר תרומה לגמ"ח המרכזי עבור הזוכה.

ת. במוסד צדקה זוכה רק בזכות ממוני בלבד ולכן אי אפשר לתבוע אותם ממון. משא"כ במפעל הפיס וכדומה שם התחייבו לתת כסף זוכה בממון.

ה. נשאל ע"י אאמו"ר ליל שבת פרשת ויחי טבת תשע"ט.

יחידה לזוכה ע"פ בקשתם הרי נתקיימה בזה התחייבותם לנכנסים בגורל, ומה שנותנים מעות בשביל כך הוא כשאר נותן זוז למלוה כדי שילווה לפלוני, ואף שהוא ע"פ בקשת הלוחה הרי זה מותר.

**אמנם יש לדון כאן לאסור מצד אחר,** שכבר כתבו התוס' בקידושין ו' ב' דאף שמותר ליתן זוז לפלוני שיאמר למלוה שילווהו מ"מ אם אותו פלוני יתן הזוז למלוה בשביל כך הוי הערמת רבית ואסור, וכן פסק הרמ"א בסימן קס' סט"ז, וה"נ הרי כל הנכנסים בגורל נותנים מעות למוסד בשביל שיאמר לגמ"ח שילווה לאחד מהם, וכשנותן המוסד לגמ"ח מאותם מעות הוי הערמת רבית, (דכיון שאילו היו אומרים לו ליתן מאותן מעות הוי ממש שלוחם א"כ אף אם לא ציוו אותו להביא הוי עכ"פ הערמה).

**וכת"ר דן להתיר בזה מטעם,** דאף שבשאר גורל כל הנכנסים בו נעשים שותפים בזכות זו שיזכה אחד מהם בזכיה המדוברת, והעושה את הגורל יש עליו חיוב גמור ליתן לעולה בגורל את הדבר שהגרילו עליו וחיוב זה יוצא בדיינים (וגם בזה יש לדון, דלכאור' אין כאן אלא קנין כסף ואם יקבל עליו מי שפרע יוכל לחזור בו ולהחזיר את דמי הגורל, אך אפשר שחל כאן חיוב מצד הגמירות דעת או דהוי כעין סימטותא וצ"ע). מ"מ כשנעשה הגורל ע"י מוסד של צדקה אין הדין כן, ואם יחזור בו המוסד ולא יעשה ההגרלה או שלא יתן לעולה בגורל את

הדבר להגרילו עליו אינו אלא מחוסר אמנה, דכיון שכונת הנכנסים לגורל היתה בתורת צדקה למוסד, שהרי רובם נותנים את דמי ההשתתפות בגורל ממעות מעשר, ע"כ כוונתם ליתן צדקה למוסד והמוסד מבטיח להם מתנות אבל אינו בגדר חיוב כלל, וכיון שכן אינו דומה לרבית שהרי לא בשביל ההלואה נתן לו את הדמים עכ"ד.

**אבל אינו נראה כלל, דאף שהנותנים מחשיבים נתינתם לצדקה היינו משום שאי"ז מדרכי המסחר להשתתף בהגרלות כאלה, ועושים כן רק בשביל הריוח שיהיה מזה לצדקה, וכעושה פרקמטיא עם עני באופן שירויח הרבה יותר מן הראוי דמסתבר שאותו ריוח נחשב ממש כצדקה ויכול לנכותו מכסף מעשר, אבל גוף הדבר שנעשה עם העני הרי הוא כמו שאר משא ומתן, ובני"ד הרי הוא כשאר גורל שהוא חיוב גמור, ואף אם לא היתה כוונתם לכך הוי דברים שבלב ואינם דברים. (ועוד דאף אם אינו חיוב גמור אין הכרח לומר דמש"ה אינו נראה כשלוחו, די"ל דכיון שהותנה ביניהם שבעד דמים אלו יסדר לו הלוחה מיחזי כרבית, ומיהו בחו"ד כתב להקל בכיו"ב, ואכמ"ל).**

**ולכן נראה דאף שצדקו דברי הרבנים שאין כאן רבית, מ"מ אין להתיר לעשות כן משום הערמת רבית.**

בברכת שלום רב לאוהבי התורה  
נחום מאיר רוזנברג.

בס"ד.

נותנים זכות ההגרלה ע"י תרומה שהם מקבלים לצורך הענין. ושאני בדברי תוס' ופסק הרמ"א סימן קס' סט"ז דאיתו זוז שנתן למשתדל ניתן הלאה למלוה ומיחזי כהערמה ע"מ לתת רבית למלוה.

ולכן נראה דהדבר מותר לכאור' בלי פיקפוק.

יוסף ליברמן

מסקנת ופרסום דעת רבני הגמ"ח המרכזי כפי שנכתב לאחרינה.

בקונטרס גמ"ח חברים שיצא ע"י רבני הגמ"ח המרכזי עמוד עב' סימן יז' חזר לדון בשאלה זו, מוסד מסויים ערך מבצע התרומה ובין התורמים הוגרלה זכות ליחידת הלואה בגמ"ח המרכזי, והיינו שהמוסד יתרום עבור הזוכה אלף מאתיים דולר לגמ"ח וכנגד זה יהיה זכרי המגריל לקבל הלואה, האם יש חשש בדבר.

והשיב וז"ל א. "רבית גמורה קא חזינא, הואיל והתורם הנ"ל קנה בכסף תרומתו את ההתחייבות של המוסד לתרום עבורו, הרי הוא כמו שהוא עצמו תרום סכום זה לגמ"ח, ואם הוא לזה כנגד תרומה זו הרי זו רבית קצוצה.

ברם המגריל יכול לבקש הלואה עבור בנו או חבירו, וככל התורמים שרשאים לבקש הלואה עבור ילדיהם דוה רבית שאינה מלוה למלוה ומותרת.

ב. היה מקרה שהתרומה הנ"ל לגמ"ח לא ניתנה מכספי המוסד שעשה את ההגרלה, אלא איזה נדיב לב החפץ

מקובל להורות שחלק מכספי ההגרלה לא מזכים ממעשר, כי בודאי היה מסכים לקנות באיזה פרוטות זכות בהגרלה אפילו אם לא הי' זה מוסד צדקה, וא"כ בזה בודאי מסתבר הטענה הנ"ל.

שריאל רוזנברג

דעת ראש הכולל הגאון ר' יוסף

ליברמן שליט"א

א. בדרך כלל עושי ההגרלות לא משלמים לחנויות וכדומה על הפרסים שהם נותנים עבור ההגרלות והכא נמי מסתבר שעזר מציון לא נותנים לגמ"ח מרכזי את דמי היחידה (דהרי הדמים האלו ניתנים בתורת תרומה ולא מסתבר שעזר מציון נותנים תרומה לגמ"ח המרכזי). וגמ"ח המרכזי מסכימים לתת הלואה לזוכה בהגרלה כיון שזה לטובת הצדקה, וא"כ לא שייך בכלל את ההערמה הנ"ל.

ב. גם אם עזר מציון נותנים הכסף לגמ"ח המרכזי מסתבר דאין זה כסף שלהם אלא מי שהוא תורם הכסף וא"כ לא שייך ההערמה.

ג. ואף אם לו יצויר דעזר מציון נותנים מכספם לגמ"ח המרכזי, נראה דכיון דהסכום של ההגרלה הוא סכום מועט של עשר ואינו מגיע לחלק קטן של התרומה הנצרכת לקבלת היחידה, ממילא לא מיחזי בכלל כנותן לעזר מציון ע"מ שהם יתנו הכסף לגמ"ח המרכזי, אלא נראה לכולם כנותן תרומה לעזר מציון ע"מ לקבל טובת הנאה של הגרלה, ועזר מציון



חובו של חברו. ויש צידדו להקל מצד שהתחייבות היתה להשיג הלואה בכל דרך שהיא ולא דוקא על ידי תרומה, וא"כ אין להחשיב את כסף התרומה ככספו של המגריל הלוח, אך לדידי לא ברירא לי סברא זו כלל, דסוף סוף לפי המציאות הקיימת שהחוק קבוע בגמ"ח שאין נותנים הלואה אלא כנגד תרומה, א"כ בהתחייבות למגריל כלול ממילא לתת עבורו את התרומה הנצרכת הוי דבר השווה ממון, והוא זכה בזה ע"י ששילם על ההגרלה והוי כמי ששילם בעצמו בעקיפין לגמ"ח כדי לקבל הלואה.

בטובת המוסד נתן תרומה זו משלו לגמ"ח המרכזי כדי שהמגריל יקבל הלואה, ולכן יש שחשבו להתיר דהוי רבית שאינה מלוה למלוה, שהרי את התרומה למלוה (הגמ"ח) נתן הנדיב, ואילו המגריל הנ"ל לא נתן מאומה לא לגמ"ח ולא לתורם אלא למוסד.

אבל באמת זה ליתא, משום שסו"ס ההתחייבות כלפי התורמים היא ש למוסד, וממילא המוסד מחוייב כלפי המגריל להשיג לו הלואה מהגמ"ח ע"י נתינת תרומה, ומה שבפועל אדם אחר נותן במקום המוסד אין זה אלא כפורע

הגאון האדיר רבי שלמה משה עמאר שליט"א

הראשון לציון רבה של ירושלים

מח"ס שו"ת שמע לשלמה וש"ס

## זיכוי מחנות אם משמט בשביעית

מכר לו בעל החנות ע"מ שיהיה חוב, אבל  
מכר לו מעט מעט עד שנקבץ לו הכל,  
ויתן לו ממונו. עכ"ל.

ולכאורה נראה כאריכות בדברות  
קדשו דהרמב"ם ז"ל, אך כשנתבונן נראה  
שבא ללמדנו בינה והשכל, להבין היטב  
החילוק שבין מלוה ובין הקפת החנות,  
שיש מקום לדמות אותם זה לזה, שגם  
בהקפת החנות, בא הקונה ולוקח מבעל  
החנות, כל אשר יחפוץ מאכל ומשקה  
וכו', לוקח ואינו משלם, רק מתחייב  
לשלם אחר זמן, ואינו משלם לו סחורה  
תחת סחורתו, שאם לקח כו"כ יין ישיב  
כמדתו, אלא משלם ממון תמורת הסחורה  
אשר לקח, ולכאורה היינו מלוה, דמה לי  
אם לקח ממון ומשיב ממון לאחר זמן, או  
שלוקח סחורה ומשיב ממון אחר זמן.  
ואפילו אם היה משיב לו סחורה, כיון  
שאינו מחזיר אותה סחורה עצמה הוה  
ליה כמלוה. ואם משום שלוקח קמעא  
קמעא, זה בודאי לא מעלה ומוריד, דאטו  
אם יקח סחורה רבה בב"א מן החנוני  
תשמטנו שביעית, זאת לא שמענו. ועוד,  
וכי אם ילוה כסף מחבירו מעט היום  
ומעט למחר וכן בכל יום, ע"מ לפרוע לו

בעה"ת"ש, באחד בשבת ארבעה עשר יום  
לאולו התשס"ח

לכבוד מעלת הרב גמליאל הכהן  
רבינוביץ שליט"א, בעל מחבר ספר "גם  
אני אודך". בעה"ק בני ברק ת"ו  
שלום שלום בכפלים, וברכות משמים.

אדוני שאל באדם שיש לו "זיכוי  
מחנות", האם שביעית משמטתו או לא.

א. והן עתה לקחתי מעט מזמן שאינו  
בידי, לעיין בדבר. ומקור הדבר,  
במסכת שביעית (פ"י משנה א') דתנן,  
שביעית משמטת את המלוה בשטר ושלם  
בשטר, הקפת החנות אינה משמטת, ואם  
עשאה מלוה, הרי זה משמט. רבי יהודה  
אומר הראשון הראשון משמט. שכר שכיר  
אינו משמט, ואם עשאו מלוה, משמט.  
רבי יוסי אומר כל מלאכה שהיא פוסקת  
בשביעית משמטת, ושאינה פוסקת  
בשביעית אינה משמטת.

ופירש הרמב"ם ז"ל שם, הקפת  
החנות, היא האמנה במקח וממכר, שבין  
בני אדם ובעלי חנויות, שיוציא עליו כל  
מה שצריך, וכשיקבץ סך ממון עליו  
יפרעהו, וזה הנקבץ לא יהיה נשמט בשנה  
שביעית, מפני שאינו על דרך חוב, ולא

בעל החנות ע"מ שיהיה חוב, אבל מכר לו מעט מעט, עד שנתקבץ הכל, ויתן לו ממונו. כלומר דיסוד הדבר אינו על דרך חוב, ואין כונה שימכור לו בחוב, אלא כונתם לקנות, רק כיון שיש בזה טורח לכל הצדדים, שהדרך של קניות מן החנות שהן מעט מנט, ע"כ קבעו לנוחותם שהמסחר הזה יהיה באופן שאינו משלם על כל פעם ופעם, אלא כשיתקבץ סכום גדול. ולא שממתין על התשלום, כדי להרויח זמן עד שישלם, אלא כדי לחסוך טירחת ההתחשבות בכל קניה קטנה, מכל הצדדים וכו"ל. ואולם כשישבו חשבונם וא"ל הקונה אני אבא אחר זמן לשלם, היינו שאמרה המשנה, ואם עשאה מלוה הרי זה משמט. וצריך לברר אי בעינן שקבעו זמן לתשלום, ורק בזה נחשב שעשו הסכום הזה למלוה, או בעצם החשבון שחישבו הוה ליה מלוה.

ב. ובתפארת ישראל (אות ג') כתב, שבהקפת החנות, כיון שלוקח פרוטה פרוטה ואינו קובע זמן לפרעון, רק כשיצטרף סך מה פורע הכל. עכ"ל. ועדיין אין ענין הזמן של הפירעון ברור, האם נלמד מדבריו שאם קבעו זמן הפירעון, בזה דמי למלוה ומשמט. או שאין זה תלוי רק בקביעת זמן בלבד, ורק כתב כן לרווחא דמילתא, והעיקר הוא שאין זה בדרך חוב.

ובמשנה ראשונה כתב שהרא"ש ז"ל (בפ' השולח) כתב, שעשאו מלוה, פירוש שקבע לו זמן פרעון, והב"י כתב דמהרמב"ם משמע דעשאו מלוה, היינו

אחר שלשים או ששים יום, האם זה לא יקרא הלואה. ולא תשמטנו שביעית. בודאי דהלואה גמורה היא. לזה שיכל הרמב"ם לידיו להאריך מעט, ולבאר בחכמה, לבסס החילוק שבין הקפת חנות ובין מלוה, כדי להפריד בין הדומים, ולהעמיד כל דבר על דגלו ועל מחנהו. והקדים וכתב, שהקפת החנות היא האמנה במקח וממכר, שבין בני אדם ובין בעלי החנויות. כלומר שאין זו הלואה, אלא הסכמה על דרך מקח וממכר שזה קונה וזה מוכר, והוא הסכם בין הקונים ובין בעלי החנויות, כדי להקל על המו"מ הזה, שלא יהיה טורח בכל פעם להביא כסף ולשלם, שבדרך כלל קונים דברים קטנים של מאכל ומשקה וצרכי נקיון וכיו"ב, ובכל יום עושים איזה קניות או כל כמה ימים, ויכבד הדבר להביא בכל פעם כסף שאינו מצוי במזומן תחת ידי הקונים, והדבר יגרום לקונה טרחא יתירה, ועלול להמנע מלקנות, ובעלי החנויות מעונינים שיקנו, וע"כ רוצים וחפצים הם להקל ומוכנים להמתין, עד שיגיע לסכום גדול ויבא וישלם, וגם לבעל החנות נוח יותר לחשב החשבון וכו', רק אחת לכמה זמן. וזו האמנה שעשו בין אלה ובין אלה לטובת כל הצדדים, ואעפ"י שנראית כמלוה, אינה מלוה, שלא בא להלוות, אלא לקנות, רק עשו להם דרך נוחה למסחרם, ואל תאמר דאעפ"י שבא לקנות, כיון שלוקח ומשלם אחר זמן הרי זה מלוה. לזה הוסיף הרמב"ם ז"ל וכתב: מפני שאינו על דרך חוב, ולא מכר לו

אם היה החדש, הוא חדש אלול, אם היה ל' יום, ונעשה היום שחשב שהוא ראש השנה, היום האחרון מאלול, ונמצא כשמכר מכר בחוב קודם שנת השמטה, (שנתן לו ביום א' דר"ה, והתברר שהוא יום אחרון דאלול והוא יום חול, ומהשנה השביעית הוא). שהוא לא חלק אותה אלא ע"מ שימתין בדמיה, שהיום הוא יו"ט חשוב, וא"א למכור בו מכירה גמורה בפריעת דמים, ובאה השמטה אחר זה ונשט החוב, ואם נתברר שהים ההוא יום ראש השנה, (שאלול לא היה מעובר) לא נשט חובו מפני שלא נעשה חובו בשנה שביעית. עכ"ל.

נמצאנו למדים מדב"ק דהרמב"ם ע"ה, דמכירה זו היא בדרך של מלוה, שברור שלא ישלם לו בשעה שזה נותן לו את הבשר, כי זה יו"ט ראשון דר"ה. וביו"ט אסור לפרוע. אלא נותן לו ע"מ שישלם לו אחרי יו"ט, וזה מיקרי חוב. רק החילוק הוא אם החוב נעשה בשביעית ביום אחרון, וממילא שביעית משמטתו, והיינו כשאלול היה מעובר, שאז מתברר שביו"ט ראשון (שבו נתן לו הבשר) הוא יום אחרון של אלול, והוא יום אחרון של השנה השביעית, נמצא שהלוהו בשביעית ומשט. אבל אם חדש אלול לא התעבר, נמצא שיום טוב ראשון היה א' תשרי, והוא יום ראשון לשמינית וחוב שנעשה בשמינית לא משט.

ובא לבאר בסברא למה חלוקת בשר הפרה, לא דמי להקפת החנות כלל, דבהקפת החנות תנן דלא משמטת, וכאן

מזמן העמדה בדין, והמרדכי (פ' כל הנשבעין) כתב שאם כתב סכום מעות בפנקס היינו מלוה. אבל אם כתב סכום פירות לא הוי מלוה. וכן הוא בתוספתא, הקפת החנות משמטת דברי ר"י, וחכמים אומרים אינה משמטת. אמר רבי נראין דברי ר"י בכותב מעות, ודברי חכמים בכותב פירות. ע"כ. וע"ש עוד.

ונמצא דלהרמב"ם זקפן במלוה היינו מזמן העמדה בדין, ולהרא"ש הוא משקבע לו זמן לפרעון, ולמרדכי משכתב מעות בפנקס. ומתשובת הרשב"א ז"ל (סימן תתקפ"ט) הובא במלאכת שלמה שם, דזקיפת מלוה כפרעון דמי. ונר' דר"ל דמשקבעו זמן לפרעון ואולי כהרא"ש סבירא ליה. וגם תפא"י (או' ה') כתב שזקפן במלוה, היינו שחישב עמו וקבע זמן לפרעון.

עו"כ במשנה ראשונה שם דבשכר שכיר, אפילו עשה רק חצי מהמלאכה כגון ששכרו לבנות לו בית, ובנה חציו, וזקפו הסך הזה במלוה, ג"כ משמט. ואע"ג שאין שכירות משתלמת אלא לבסוף, אם נתרצה לעשותו מלוה הר"ז מלוה (ויש לבאר דבריו, דכמו שרשאי לשלם לו בחצי המלאכה, כן הוא רשאי לזקפו במלוה, וממילא שביעית משמטת). וע"ש שכתב להוכיח כן מהירושלמי.

ג. והנה במשנה שאחריה (פ"י מ"ב) תנן, השוחט את הפרה וחלקה בראש השנה, אם היה החדש מעובר משמט, ואם לאו אינו משמט. ופירש הרמב"ם ז"ל שם,

ושנתים ודמי למלוה לחברו וקבע לו זמן לאחר שביעית, דלרוב הפוסקים אין שביעית משמטת בכה"ג. משא"כ במוכר מיד שמכר לו, הו"ל כהלוהו, ומשמט. והוא פלא, דהרמב"ם ז"ל בפירושו למשנה האריך יותר מהרגלו בשתי המשניות הנז' כדי להבהיר החילוק שבין מכירה זו ודומה לה, ובין הקפת החנות, דבהקפת החנות דרך המכירה היא מוסכמת מראש, ולא בשביל לעכב הכסף כהלואה, אלא משום הנוחות של הקונים, ובעצם גם של המוכר, ועוד שיש למוכר רצון בהסכמה זו, שע"כ הם קונים ממנו כל צרכיהם. אבל חלוקת הבשר אינו דבר של קבע אלא, כך עושים בחגים ומועדים ושאר זמנים המזדמנים, לשחוט פרה ולחלקה בין שכנים או ידידים, לכל אחד כהזמנתו, ומיד משלמים לבעל הפרה, ורק כששוחטים ביו"ט שאסור לפרוע בדמים אז מניחים התשלום עד לאחר מיכן, ולא מפני שזו הדרך למכור בשר, ולא שיש הסכמה בדבר, רק משום האיסור לסחור ביו"ט. וממילא הוי ליה מלוה רגיל, ומלוה משמט, ואע"ג דהמלוה הזה יסודו בקניית בשר ומכירתו, מ"מ מיד זוקפים אותו בחוב, שתיכף קובעים המחיר ומשלמים לאלתר, וכשהוצרך להמתין על מעותיו, הו"ל מלוה ומשמט. ואין צורך להמציא טעם חדש, דהקפת חנות לא משמטת משום דדמי למלוה עד אחר השביעית.

וקשה דלפי חידושו דמרן הב"י ע"ה יוצא, שאם יש קפידא לשלם לבעל החנות

אמרו דאם החלוקה היתה בששית (דהיינו שאלול נתעבר) כן משמט. ולזה כתב הוא ז"ל דיש חילוק פשוט וברור, דבהקפת החנות זה הסדר מוסכם על דרך המקח וממכר של הקונים מן החנויות. אבל כאן אין הסכם או אמנה, אלא יש בעלי בהמות ששוחטים ומחלקים, ובדרך כלל כל הנוטל חלק מן הבשר, נותן שכרו מושלם מיד, ולא זזים משם עד שפורעים ומשלמים הכל, ורק ביו"ט הוא דלא יכולים לשלם, וממתין לתשלום לאחר היום טוב. וזה ממש כמו זוקפו עליו בחוב. ופשוט.

אלא שמרן ז"ל בב"י (ח"מ סימן ס"ז) ולא דמי להקפת חנות ושכר שכיר דבמשנה דלעיל, הקפת חנות דרך להקיף שנה ושנתים, ובסוף נוטל חובו ואין דרך לנגשו, וכיון שכן הו"ל כהלוהו עד אחר שביעית, דלרוב הפוסקים אין שביעית משמטתו. וכן השכיר דרכו לקבץ שכר שנה או שנתים, ביד שוכרו ואינו נוגשו לתחם לו, אבל הם בידו כפקדון, או כהלוהו עד אחר שביעית. אבל המוכר חפץ לחברו ולא קבע לו זמן לפרועו אחר שביעית, מיד כשמכר לו הו"ל כאילו הלוהו ושביעית משמטתו, והיינו טעמא דהשוחט את הפרה וחלקה בר"ה וכו'. והתוספות יו"ט הביא דבריו.

נמצא דהוקשה לו למרן הב"י ע"ה, ממשנה ב' למשנה א', דאיך אמרו כאן שבמחלק פרה בשביעית משמטת, ומאי שנא מהקפת חנות דתנן לעיל, שאין משמטת, וכתב דשם דרך להקיף שנה

יהודה היא דפליג במשנה א', וס"ל שגם הקפת חנות משמטת. ומסתמא שזאת שהיתה קשה לו למרן הב"י, עד שהוצרך לטעם חדש, לישב דעת הרמב"ם ז"ל שפסק דהקפת החנות לא משמטת, ואילו בפרה פסק דמשמטת. ואולם לא הרוחנו בזה דבר, סו"ס הירושלמי לא ס"ל חילוק זה דהב"י ג"כ, דאל"כ למה אמרו על המשנה דפרה ר' יהודה היא.

ומהר"י קורקוס ז"ל הוכיח מהמגמ' בפ' השואל, שהקשו ממשנה זו לרב יוסף דאמר הלואת י"ט לא ניתנה ליתבע. מזה לומדים, דמתניתין אתיא לכו"ע ולא כר' יהודה בלבד, ולא דמי להקפת חנות. וכתב שהרמב"ם ז"ל בביאור המשנה רצה לחלק בין הקפת החנות ובין שוחט פרה, דגבי הקפת החנות כתב, היא האמנה במקח וממכר שבין בני אדם ובין בעלי חנויות, שיוציא עליו כל מה שיצטרך וכו', (כהנ"ל), וגבי שוחט הפרה כתב ונמצא כשמכר מכר בחוב, בשנת השמטה, שלא חילק אותה אלא ע"מ שימתין בדמיה, שהיום ההוא יו"ט חשוב, וא"א למכור בו מכירה גמורה בפריעת דמים, ועברה השמטה אחר זה, ונשטט החוב. עכ"ל. והוא ז"ל ביאר בדבריו של הרמב"ם, דכיון שאינו יכול לפרוע בשעת המכר, כיון שהוא בחזקת יו"ט, הרי הוא כאילו מוכר ע"ד שיהיו המעות חוב בידו עד שיוכל לתבוע אותם. וא"כ הרי זה זקפו עליו במלוה, ובזקפן במלוה מודים חכמים, וא"כ מתני' (דפרה ) אתיא ככו"ע, מדלא דמי להקפת חנות, שדרך

מדי חדש בחדשו, כמו בימינו, והגיע הזמן בחצי אלול ולא פרעו, א"כ שביעית משמטת, וחילוק זה היו צריכים לכותבו, בדין הקפת החנות שאינו משמט, דהיינו דוקא כשמשלמים אחר שנה ושנתיים, דדמי למלוה עד אחר השביעית. וזאת לא שמענו.

ותבט עיני בדברי מרן ז"ל בכסף משנה, בהלכות שמיטה ויובל (פ"ט הי"א), ושם הביא פי' הרמב"ם ז"ל למשנה א', וכתב עליו, ונראה לי שטעם הדבר, שמאחר שדרך להקיף זמן אחר זמן, ואינו נפרע ממנו עד שיזדמנו לו מעות, ואין דרך לנגשו, הוי כאילו הלוהו עד אחר השביעית, שאין שביעית משמטתו, וזה טעם שכר שכיר שאינו משמט, וכו'. ולכאורה החילוק מבואר בדברי הרמב"ם ז"ל בפירושו למשנה. והוא הביאו, וכתב עליו ונ"ל שטעם הדבר, וכתב טעם מחודש. ולא ביאר למה לא ניחא ליה בטעמו של הרמב"ם ז"ל, גם לא הקשה עליו מאומה.

ד. ושו"ר ברמב"ם ז"ל שם (פ"ט ה"ה) שפסק הדין דחלוקת הפרה דבמשנה ב' הנ"ל, וכתב עליו הראב"ד ז"ל: א"א אשתמיטתיה מאי דאמור בירושלמי (פ"י ה"א) דהאי מתניתין ר' יהודה היא (דפלוג על ת"ק בהקפת החנות). דאמר הקפת החנות ראשונה ראשונה משמטת, ואילו לרבנן כל הקפת החנות אינה משמטת, והא דפרה הקפת החנות היא. עכ"ל. והנה הירושלמי באמת מדמה חלוקת בשר לדין הקפת החנות לגמרי, עד שאמרו מתני' ר'

במשכון. ע"כ. [והמעייין יראה שהוא נדחק מאד בישוב הדברים].

והנה לפי מה שהעליתי, דכל שלא נעשה בדרך הלואה, אינו משמט, אבל אם מכר לו חפץ והיה צריך לשלם מיד, ולא היו לו מעות, או שהיה יו"ט וכדו', ודחו זמן הפרעון, גם זה נחשב למלוה. ואע"פ שהיה בדרך מקח וממכר, כיון שביקשו להמתין על המעות, הרי עשו את התשלום למלוה ומשמט, ורק בהקפת חנות הוא דאמרינן דלא משמט, אעפ"י שגם שם החנוני ממתין על מעותיו, שאני התם שכן הוא דרך המקח וממכר של בעלי החנויות, ויש הסכם כזה שמסדיר את צרכי התשלום לנוחותם. וכן הוא גם בשכר שכיר דלא משמט, מהאי טעמא.

ה. ונבא לדין הזיכוי, שהוא קנה חפץ מהחנות ושילם תמורתו במושלם, ואחר זמן בא וביקש דבר אחר, ובעל החנות הסכים להחליף, אלא שלא היה לו אותו החפץ שדורש הקונה הזה, ואינו מסכים להחזיר לו כסף מזומן, שלא יקנה במקום אחר, (כנראה שהוא טוען שזכה בזכות הקניה אצלו בסכום זה). וע"כ נותן לו זיכוי לסימן וזיכרון, שיכול לקחת את אשר יחפוץ בסכום כזה, ואין שייך בזה הלואה, ולא דומה לבשר הבהמה שחלקו, ששם הוא מוכר ולא מקבל כספו מיד, מפני קדושת החג, וממתין עד יעבור החג דחשיב חוב שבמקום שישלם היום משלם בעוד יום, אבל כאן הוא קנה ושילם, ויכול בכסף זה לקחת מה שירצה, בין היום הזה ובין בכל יום אחר, ובכל עת

להקיפו אפילו שיוכל לתובעו, אבל זה אינו מקיף אלא מפני שהוא יו"ט, ואינה הקפה רק כזקיפה במלוה. וע"ש שרוצה לפרש גם הירושלמי כן. ונתתי שמחה בלבי שכיונתי בזה לדעתו הגדולה של מהר"י קורקוס ז"ל, שלמדתי מפיו הרמב"ם ז"ל לחלק בין הקפת חנות ובין הפרה, וכתבתי שבפרה הוא זקיפת מלוה, וכן"ל. וב"ה אשר נחני בדרך אמת. וע"ש שהוספתי עוד לבאר ענין הקפת החנות בטעם נכון. וכן"ל.

ושו"ר במשנה ראשונה שם (פ"י מ"ב) שהזכיר דברי הב"י שהובאו כתוי"ט, והקשה דא"כ למה צריך לשנות "וחילקה בר"ה", ליתני המוכר חפץ לחברו שביעית משמטתו דאינו כהקפת חנות. (כלומר דשאני הקפת חנות שהוא קבע עמו זמן אחר השביעית). עוד הקשה על הב"י שדימה הקפת חנות להלואה שזמנה אחר השביעית, והא במסכת מכות (ד') נחלקו בזה, וקשה למ"ד התם, שגם הלואה שזמנה אחר השביעית משמטת, תיקשי ליה מתניתין דהקפת חנות. ועוד הזכיר קושית הר"ש, דלמ"ד הלואה לעשר שנים אינו משמט, למה אמרו במשנה זו, שאם החדש מעובר משמט, והרי הוא לא יתבענו ביו"ט, וממילא הו"ל כהלוהו עד אחר השביעית. וע"ש שהאריך לישב את הירושלמי, והעמיד הדין דפרה בשעשאו מלוה, וקמ"ל דגם ביו"ט יכול לעשותו מלוה, וכגון שקבע לו זמן להביא משכון אחר שעה, או לר' יהודה גם בלי משכון, דראשון ראשון משמט כיון שאפשר

מיוחד להקפת חנות שלא נשמטת). והוסיף שלדעות אלו, י"ל דרך בחוב שהקונה חייב לבעל החנות לא נשמט, דומיא דהקפת החנות. משא"כ בחוב שהמוכר הוא שחייב לקונה, הוי כשאר תביעת ממון שהלוקח תובע את המוכר, ואפ"ל שדומה יותר להלואה, שיסוד החוב מטעם ממוני גבך. עכת"ד.

ואולם לפי מה שכתבתי זאת עדיפא מהקפת החנות, שבהקפת החנות מראש יודעים שצריך להמתין על התשלום, ובזה דומה למלוה, רק שזה לא נעשה בדרך מלוה, ואין עיקר כונתם להמתנה על המעות, אלא הסדר מוסכם הוא ביניהם, להקל על עצמם במסחר הזעיר הזה. ואילו כאן, אינו דומה כלל למלוה, שלא נתן לו סחורה ע"מ שישלם לאחר זמן, אלא שילם לו מיד, וגם עתה שבא להחליף, אין בעל החנות מעכב המעות, אלא טוען שבדין אינו חייב להחזיר, אחר שנגמר הקנין, אלא שמוכן לתת לו כל חפץ אחר שיחפץ בו תמורת מה שהחזיר, ואת זה מוכן לתת לו מעתה בלי שום עיכוב כלל, ומניח ההחלטה ביד הקונה לבא וליטול בכל עת אשר יחפוץ.

וכ"פ מרן בש"ע סי"א וז"ל, מי שהיה שותף עם חברו והיו מתעסקים בסחורות

יכול לבא ולקחת, והפתק שנתן בידו, הוא רק לסימן בעלמא, והכסף הוא פיקדון, או החפץ שהחזיר מופקד עד שיבא ויקח חפץ אחר תמורתו, וכמו שכתב הרמב"ם ז"ל גבי הקפת החנות, שזו דרך שהסכימו עליה בעלי חנויות עם לקוחותיהם, וגם כאן זה הסדר של כמה בעלי חנויות, שמוכנים להחליף את הסחורה בסחורה, ולא מחזירים הכסף. ואולם זה עדיף מהקפת החנות, שבהקפת החנות מראש יודעים שצריך להמתין על התשלום, ובזה דומה למלוה, רק שזה לא נעשה בדרך מלוה, ואין עיקר כונתם להמתנה על המעות, אלא הסדר מוסכם הוא ביניהם, להקל על עצמם במסחר הזעיר הזה. ואילו כאן, אינו דומה כלל למלוה, שלא נתן לו סחורה ע"מ שישלם לאחר זמן, אלא שילם לו מיד, וגם עתה שבא להחליף, אין בעל החנות מעכב המעות, אלא טוען שבדין אינו חייב להחזיר, אחר שנגמר הקנין, אלא שמוכן לתת לו כל חפץ אחר שיחפץ בו תמורת מה שהחזיר, ואת זה מוכן לתת לו מעתה בלי שום עיכוב כלל, ומניח ההחלטה ביד הקונה לבא וליטול בכל עת אשר יחפוץ.

ותתני יקירי וחביבי הרה"ג רבי עובדיה יוסף שליט"א, כתב לי, דדין הזיכוי הזה תלוי במחלוקת הראשונים, אם רק חוב דהלואה הוא שנשמט בשביעית, או שכל חוב נשמט, ולא מיעטו אלא הקפת החנות שלא נשמט בשביעית. ושכן נראה דעת הב"י שכל חוב נשמט ולא רק הלואה. (שמשום זה חיפש טעם



ואחרונים, שכולם סוברים שאין שביעית משמטת אלא מלוה בלבד, וכל אלו אינם מלוה, ונאמר שכונתם היא, שכל חוב שלא בא בדרך הלואה ממש אינו משמט, לא נמצא ידינו לפרש המשנה דהשוחט את הפרה (שביעית פ"י מ"ב), דאם היה אלול מעובר משמט כי התברר שיום א' דר"ה, הוא סוף אלול, והוא משנת השמיטה. וכמבואר לעיל, וכ"פ הרמב"ם ז"ל (פ"ט משמיטה ויובל ה"ה) וכנ"ל, והרי החוב הזה לא היה בדרך הלואה רגילה, שלא הלואה להם כסף, אלא מכר להם מבשר הפרה, ומפני קדושת יו"ט לא יכלו לשלם לו מעות, ונשאר עליהם חוב עד לאחר יו"ט, ואמרו שמשמט.

ובע"כ צריכים אנו לומר שאין כונתם להלואה דוקא, אלא לכל חוב הדומה להלואה, ואולי שנוקף למלוה, דחוב הבשר של הפרה הנ"ל, אעפ"י שיסודו היה במכירה וקניה של הבשר, הרי נזקף למלוה, מרגע שנקבע מחירו ולא שילם מיד, או משום קדושת יו"ט, או מפני שלא היו מעותיו מזומנות לו, הרי זה נהפך למלוה ומשמט.

וע"ז הקשו ראשונים ואחרונים (ובעצם היא קושיית הירושלמי) למה הקפת החנות לא משמטת, והרי הוא לוקח דברי אוכל שונים ונרשם בפנקסו של החנוני, וביום פקודה ישלם, והרי זה כמלוה גמור, או לכל הפחות יחשב כזקיפת החוב במלוה.

והירושלמי מסיק שכל הדין של חלוקת הבשר במשנה ב' הנז', אתי כרבי

ובשטרות, ונשאר מהם בידי אחד מהשותפים, אין שביעית משמטתו, משום שאין שביעית משמטת אלא מלוה. עכ"ל.

והרב פאת השלחן (בית ישראל סק"ל) כתב ע"ז, נ"ל שמרן הש"ע חזר בו כאן, ממ"ש בב"י בד"ה הקפת החנות וכו', שהעלה שכל דבר מכר משמט, ואילו כאן כתב להדיא שאינו משמט אלא מלוה. ובודאי שחזר בו, משום שראה להר"ן שכתב, שכל חוב שאדם מתחייב לחברו שלא ע"ד מלוה, אין שביעית משמטתו, כדתנן הקפת החנות אינה משמטת, לרבנן דקי"ל כותיהו. ע"ש. עו"כ מרן שליט"א שם, וכן הוא דעת הרמב"ם ז"ל, שכתב: שאינו על דרך חוב. ועיין עוד בתשובת הרא"ש ז"ל (כלל ע"ז סעיף ג'), כי בודאי לא נעלם מעיני מרן דפלוגתא היא במכות (ג' ע"ב) אליבא דרב יהודה אמר שמואל, ואילו היה הטעם העיקרי של משנתנו דתנן הקפת החנות אינה משמטת, משום דהוי כמלוה חברו לעשר שנים, לא היו נחלקים אמוראים בזה, מאחר שמשנה ערוכה היא, שהקפת חנות אינה משמטת, משום דהוי כמלוהו לאחר שביעית, אלא ודאי שגם מרן מודה שעיקר טעם משנתנו הוא משום שאין שביעית משמטת אלא מלוה. עו"כ ונפקא מינה לפקיד וכו'. (ועוד אשוב לזה בעה"ו).

ועכ"פ מכל האמור עולה בפשיטות דביזכוי שקיבל מהחנות פשיטא שאין שביעית משמטתו.

ו. והנה אם נבין דברי כל הני רבוותא שהזכיר בחזון עובדיה, ראשונים

ז. ואבא לפרש דברי הפוסקים שכתב מרן נר"ו בחזון עובדיה הנז'. דמ"ש הרמב"ן והרשב"א והריטב"א, שהטעם שהקפת חנות לא משמט, הוא משום שאין שביעית משמטת אלא מלוה, צ"ל דשאני הקפת חנות שלא נעשה מלוה מלכתחילה, וגם ההמתנה על החוב, לא בדרך מלוה היה, שרק לנוחות מסחרם קבעו להמתין עד זמן מסויים, או עד שיצטבר סכום מסויים, וכפי שדקדקתי מפ"י הרמב"ם ז"ל הנ"ל, וממילא אין להקפת החנות דין של מלוה, וע"כ לא משמט.

וכך צריך לפרש גם בדברי המאירי (גיטין ל"ז ע"ב) הנ"ל, דשכירת בתים לא משמט, צ"ל שלא מדובר שקבעו זמן מסויים ביניהם, ולא היו לו מעות לשוכר, וביקש להמתין לו עוד, דאם כך הרי זו זקיפה במלוה, שגם בהקפת חנות משמט. כמפורש במשנה ובכל הפוסקים, לגבי הקפת חנות וגם בשכר שכיר. אלא בע"כ מדובר בשכר בית, ומשלם לו שכר דירה כפעם בפעם בהתאסף סכום גדול, דומיא דהקפת חנות, ושכר שכיר.

וכך צריך לבאר גם מ"ש בש"ע (ח"מ סי' ס"ז סי"א) בשותף עם חברו וכו', ונשאר בידי א' מהם מהשטרות והסחורות, שאין שביעית משמטת. ברור דלא זקפו במלוה, אלא שעדיין לא ישבו לגמור כל חלוקת השותפות שביניהם. אבל אם היו יושבים ומסכמים הכל, ואחד צריך להשיב איזה דברים או שוויים, ומבקש להמתין לו ע"ז, מאיזה סיבה,

יהודה, דפליג במשנה א', וס"ל שגם הקפת החנות משמטת, כלומר דמשוים שני הנדונים לגמרי, ומי שסובר בהקפת החנות דמשמט, הוא שאמר הדין דהשוחט הפרה משמט. אבל חכמים דס"ל שאין הקפת החנות משמטת, גם החוב של הבשר בשוחט את הפרה לא משמט, וכנראה דהירושלמי הזה סובר דרק במלוה ממש הוא דמשמט, ולא בחוב שבא ע"י מקח וממכר, וצ"ל איך הירושלמי מפרש את האמור במשנה א' בהקפת החנות, דאם זקפן במלוה משמט. (ועי"ל שכתבתי ג' דעות בזה מן הראשונים.)

אבל כל הפוסקים לא פסקו בזה כהירושלמי הזה. ופירשו דמשנה ב' הנזכרת, אזלא גם כחכמים, שאמרו שהקפת החנות לא משמטת, וכ"פ הרמב"ם ז"ל בפ"ט, שבהלכה י"א, פסק שהקפת חנות לא משמטת, ובהלכה ה', פסק בחלוקת הפרה דמשמט. וכבר כתבתי משם מהר"י קורקוס ז"ל, שמוכיח מהגמ' דפרק השואל שהמשנה דפרה אזלא ככו"ע. וכנ"ל. ולזה האריך הרמב"ם ז"ל בפ"י המשנה, לבאר החילוק שיש בין שתי המשניות האמורות וכנ"ל. אלא שהב"י הוסיף חילוק אחר מדיליה, ורבים אמרו שרק לרוותא דמילתא אמר כן, והעיקר כדבריו הראשונים, ועכ"פ א"א לומר שרק מלוה ממש הוא דמשמט, ולכל היותר נצטרך לומר דגבי פרה משמט משום שזקפוהו במלוה.

פעולה, או כל יום, רק ההסכם הוא שמשלם לו מזמן לזמן, גם בזה אין לו דין מלוה, אך אם קבעו זמן לפרוע דהיינו זקפן במלוה, לכ"ע משמט. ועיין במהר"י קורקוס ז"ל על הרמב"ם שם (הי"א): ואם זקפן במלוה פירוש שזקפן במלוה לפרוע עד זמן פלוני ע"כ. והכונה שאותו זמן שקבע הוא קודם ר"ה של שמינית, ופשוט הוא. עכ"ל.

והרמב"ם ז"ל (הי"ב) כתב קנסות של האונס ומפתה וכו', ומאימתי נזקפן במלוה משעת העמדה בדין. עכ"ל.

הכלל העולה לפי מה שכתבתי הוא, דלא נחלק בזה אלא הירושלמי, דס"ל דגם במכירת בשר, אעפ"י שהיה צריך לשלם, והמתין לאחר החג, לא חשיב כמלוה ולא משמט. (ומה שאמרו במשנה דמשמט כר' יהודה אזלא). אבל לכל הראשונים רק בדומה להקפת חנות ושכר שכיר, הוא דלא משמט, משום שלא נעשה בדרך הלואה, וגם עיכוב התשלום לא היתה לצורך המתנה עד שישגיג וכדו', אלא דרך מסחר מוסכמת. אבל בקניה ומכירה רגילים, מיד יש לו דין דזקפן במלוה ומשמט.

ח. ומ"ש מרן נר"ו (בחזון עובדיה עמוד ל"ו, סוף טור א') ונ"מ לפקיד שעובד אצל בעה"ב, ומקבל משכורת מדי חדש בחדשו, ויקר מקרהו שלא שילם לו משכורתו שהגיע זמנה, ימים מספר קודם סיום השנה השביעית, שאעפ"י שאין שייך כאן הטעם, שהוא מפני שאין שכרו משתלם אלא לאחר שנה או יותר, שהרי

בודאי דמשמט, דהיינו זקפן במלוה. שבזה אין מחלוקת כלל דמשמט.

ומ"ש על זה הרב פאת השלחן, שמרן ז"ל בש"ע חזר בו ממה שכתב בב"י וכו"ל. כונתו היא שחזר בו, מאותו טעם שכתב, דלא משמט רק אם דומה לקבע זמן פירעון החוב אחר השביעית, דלפי זה כל מכר אפי' שממתין על המעות, רק לנחות המסחר ותקנתו, משמט. ורק בהקפת חנות הוא דלא משמט שאינו משלם רק אחר שנה או שנתיים וכו"ל, בזה חזר בו.

אבל בע"כ צריכים לומר שגם בדבר שלא נעשה מראש הלואה, אם זקפו במלוה, משמט והוא פשוט. וגם מה שהוסיף מרן נר"ו בחזון עובדיה הנז', שכן הוא ברמב"ם, ובודאי לא נעלם מעיני מרן דפלוגתא היא במכות וכו'. כל זה הוא לומר שבמסקנא, גם מרן הב"י מודה שא"צ לטעם דדמי למלוה לעשר שנים, אלא דבר שהוא בדרך מו"מ, ולא זקפו למלוה, אינו משמט.

וממילא נראה ברור דאם קנה אדם חפץ, וראה שאין בכיסו מעות מזומנים, או שאין לו כל הדרוש לשלם בעד חפץ זה, וביקש שימתין לו על מעות, דבודאי דמשמט, דדמי לחלוקת בשר הפרה. ורק בהקפת חנות ודומיה שיש הסכמה בין הקונים ובין בעל החנות, להמתין ולא לשלם קימעא קימעא, והדבר נעשה מראש לטובת המסחר, ולא על דרך הלואה, בזה הוא דלא משמט וכן הוא בשכר שכיר, שאינו משלם לו על כל

מלוה. דגם בעל הפרה לא יכול לקבל מעותיו מפני קדושת יו"ט, ובכה"ג סובר בירושלמי דלא חשיב מלוה כלל, ולא משמט.

ועוד י"ל, דגם למה שכתוב בספרי (דברים פרשת ראה סימן קכ"ח) שמוט (כל בעל משה ידו), יכול אף בגזלה ופקדון ת"ל אשר ישה ברעהו, אם סופנו לרבות את כולם מה ת"ל משה ידו, מה משה ידו בזקיפה אף כולם בזקיפה, עכ"ל.

ולפי גירסא זאת בספרי, עולה דהכי קאמר, מנין לרבות שכר שכיר כהקפת החנות שכן משמט, ת"ל אשר ישה ברעהו, ואולם אין זה משמט אא"כ זקפן בחוב, שלמדו את זה מדכתיב משה ידו. וכן פי' המלבי"ם ע"ה בהתורה והמצוה שם, וז"ל והוסיף אשר ישה לבאר גם דבר שלא היה בדרך הלואה, כמו שכר שכיר והקפת חנות אם זקפן עליו אח"כ במלוה, שעל זה אמר, אשר יעשה בעתיד, ג"כ שביעית משמטתו, כמ"ש במשנה שביעית ובח"מ (סימן ס"ז ס"ד). וכו'.

ומראשית דבריו נראה דבגזל ופקדון לא משמט כלל. ומיהו קשה לומר דאם זקפן במלוה שלא ישמטו. וכמו שמבואר במשנה (פ"י מ"ב) גבי אונס ומוציא שם רע, וכל מעשה ב"ד, דלא משמטין, וכתב הרמב"ם ז"ל (פ"ט הלכה י"ב) דאם זקפן במלוה נשמטים. ע"ש. ואפ"ל דיש דין מיוחד לגזל ופקדון, דלא שייך בזה מלוה שאינם חוב כלל, שהם של בעליהם עדיין והחובה המוטלת על הגזלן היא להשיב

משתלם מדי חדש בחדשו, אעפ"כ אין שביעית משמטתו, מפני שאינו מלוהו.

ולענ"ד נראה לפרש בדברי מרן שליט"א, דמדבר באופן שאין קפידא ביניהם על יום מדויק, וכשאינן לו זמן לערוך חשבונותיו, הוא מתעכב איזה ימים, דבזה דומה להקפת חנות ולשכר שכיר דמתניתין, אבל אם הזמן קבוע, וכמו בימינו, שהדברים מסודרים מראש, ובכל חדש ביום הקבוע, מזכים אותו בסכום הראוי ישירות בחשבוננו בבנק, אין פרץ ואין יוצאת מכלל, אם יתעכב התשלום ותעבור השביעית נראה דמשמט, דדמי למחלק פרתו הנ"ל, שהיה צריך לשלם לו דמי הבשר, ולא יכל מפני קדושת יו"ט, ופסקו דמשמט, ואפילו שהיו"ט הוא שגרם, וק"ו בזה שמפני דוחקו וכיוצ"ב עיכב ולא שילם בזמן, דהואיל והיה חייב לשלם בזמן, א"כ הוי מלוה מאז ומשמט.

ועוד יש להוסיף דאפילו לפי הירושלמי הנז', דס"ל שגם במחלק פרתו אין השביעית משמטתו, ומשנתנו כר' יהודה אזלא, עכ"פ גם הירושלמי יודה שאם זקפן במלוה שמשמט, כמפורש במתניתין, בין לענין הקפת החנות ובין לשכר שכיר. אלא שמוכרחים לומר בעל כרחינו, שהירושלמי מפרש בההיא דפרה שלא נחשב לזקפן במלוה, ואפשר שטעמם הוא, משום דלא היתה המתנת מעות מחושבת ומכוונת אלא שקדושת יו"ט מנעה ממנו מלשלם לו, והוכרח להמתין עד למחרת. ואין בזה זקיפת

משמט, דלאו הלואה היא. ומכוח קושיא זו פירש ר"י דתוספת ככתובה, דאם פגמה הכתובה הוי כפגמה התוספת. וע"ש. ולמד מזה שהתוס' סוברים שלפי חכמים אין משמט אלא הלואה בלבד. ואולם רש"י ז"ל חולק בזה וס"ל דלאו דוקא הלואה, ושאינה הקפת חנות שיש טעם אחר שלא נשמטת, ולפ"ז גם תוספת כתובה היה נשמט, אי לאו דתוספת ככתובה.

ולענ"ד גם לדעת התוס' א"א לפרש דרך הלואה היא שמשמטת, דא"כ למה בשוחט הפרה תנן דמשמט, והרי אין זו הלואה. ומה שהקשו, דתוספת לא משמט גם אם לא היה הדין דתוספת ככתובה, אפ"ל דס"ל לתוס' דדין כתובה ותוספתה כדין הקפת חנות, דלפי מ"ש לעיל, עפ"י פירוש הרמב"ם ז"ל, דהטעם שאין הקפת החנות נשמטת, משום שהמתנה שממתיך החנוני על התשלום, לא נעשתה בשביל הרווחת זמן לקונה עד שירחיב וכדומה, אלא זו דרך למסחר קימעונאי שהסכימו עליו, כדי להקל על עצמם גם על הקונים, וגם על החנוני המוכר, שלא יצטרכו בכל קניה קטנה לחשב ולהביא מעות ולהחזיר עודף וכו', וכל זה על איזה פרוטות קטנות. ובכה"ג אין לו דין של הלואה כלל, ולא משמט. וה"נ בכתובה, לא רק שאין כאן הלואה, אלא גם מה שממתינים על תשלום הכתובה, אינו משום הרווחת זמן, אלא הדרך היא ששני הצדדים מיחלים ומתפללים שלא תבא לידי גיבוי לעולם, ויחיו כל ימים באהבה ובשלום,

את הגזלה אשר גזל. וכן גם בפקדון. ואם כפר וחייבוהו ב"ד להשיב והוא כבר אבד אותו החפץ, וחייבוהו לשלם תמורתו במושלם, זה חוב חדש לגמרי ולא דמי לקנס וכיו"ב, שמעיקרו חוב הוא, רק לא נעשה החוב בדרך של הלואה, אלא התורה קנסה אותו בגלל מעשיו, אבל סו"ס הוי חוב, ומשזקפוהו במלוה חל עליו דין השמטה. אבל זה מחזיק בחפצי חברו ואין כאן חוב רגיל, ואם תהיה העמדה בדין וכנ"ל, הרי זה נעשה חוב חדש, כי עד עתה לא היה חוב כלל. וע"כ אפשר דלא שייך לומר בו, אם זקפן במלוה, שזה קאי על חוב שהיה, וזקפוהו במלוה, ודוק' ועוד אשוב לזה בעה"ו.

ועכ"פ לא קשה מהספרי על מה שכתבתי, דגם הספרי לא דרש אלא להוציא דברים שלא ע"ד חוב, כהקפת חנות ושכר שכיר, וכמו שפירשתי לעיל, ומאותו פסוק למדו, שאם זקפן במלוה משמט וזה ממש כמשנתנו, בלא שינוי.

ט. וחתני הנ"ל הי"ו, העיר ממחלוקת רש"י ותוספות, בכתובות (נ"ד ע"ב) ששם איתא, דאמר ר' איבו א"ר ינאי תנאי כתובה ככתובה דמי, למאי נ"מ למוכרת ולמוחלת וכו', ולשביעית. ופירש"י (שם נ"ה ע"א) ולשביעית, שאין שביעית משמטת כתובה כשאר שטרות, אא"כ פגמה וזקפה, כדאמר במסכת גיטין (י"ח ע"א), ותוספת נמי לא משמט. עכ"ל. והתוס' שם הקשו לרבנן דהקפת חנות לא משמטת, דאין משמט אלא מלוה, א"כ אפילו אין תוספת כתובה ככתובה, לא

שהרמב"ם ז"ל וכל הפוסקים וכן הש"ע, פוסקים דבשוחט פרה משמט, ש"מ דאפילו שאינו מלוה ממש, ואפשר שהטעם דזה עצמו שהיה צריך לשלם לו מיד, ורק מפני קדושת יו"ט, דוחים התשלום לאחר החג הו"ל זקפן במלוה ומשמט.

י. והנה בדין זקפן בודאי דלא פליגי דמשמט, אע"פ שמלכתחילה לא היה מלוה ממש, וכמפורש במשנה א' בהקפת החנות ובשכר שכיר, וע"כ צ"ל דברי הרמב"ן ז"ל שכתב דסוברים כהירושלמי דגם בשוחט הפרה לא משמט, ואמאי, והרי זה כזקפן במלוה ולעיל כתבתי דאפשר שהירושלמי ס"ל, דשאני השוחט ביו"ט, דרק היו"ט הוא הגורם שלא יוכל לבצע התשלום, וגם המוכר לא יכול לקבל הכסף ולא חשיב כחוב ולא כזקפו במלוה, אלא דמי להקפת חנות, שלא מחמת הרווחת זמן ממתין לו למעות, אלא אריא דיו"ט רביע עליה. וכאמור אפשר לפרש גם בדברי התוס', דשאני כתובה דלא דמיא למלוה כלל וכנ"ל.

עו"כ בשיטה מקובצת שם בשם הר"י הלוי נ' מיגאש ז"ל, שכתב וז"ל, והיינו טעמא דלא משמט אלא עד דפגמה וזקפה, משום דכתובה מעשה ב"ד, כלומר אינה חוב שעשאה על עצמו, אלא הדין הוא שעשאה עליו. והלכך כי לא פגמה וזקפה עדיין לאו חוב הוא, כי היכי דשמיט ליה, אלא מעשה ב"ד הוא, ומעשה ב"ד אינו נשמט, כדתנן האונס והמפתה וכל מעשה ב"ד אינן נשמטין,

והיה אם תקראנה מלחמה חלילה וחס, ויגיע מצב שיצטרכו לגבות, אז מתדיינים ע"כ ביניהם וגם ע"י ב"ד, אם מגיע לה כתובה, וכמה צריך לשלם וכו'. וע"כ סוברים התוספות שזה דומה להקפת החנות, וגם בלא הדין דהתוספת ככתובה, לא משמט, אא"כ זקפה בחוב, וע"כ פירש ר"י ז"ל, באופן אחר וכנ"ל.

ורש"י ז"ל פי' דהטעם שלא משמטת, כי זה מעשה ב"ד שאינה כשאר שטרות. אלא הוא מעשה ב"ד ואינו משמט עד שתפגום או תזקוף אותה בחוב, וה"ה נמי לתוספת הכתובה. ובשיטה מקובצת לכתובות (נ"ה ע"א) ד"ה וזה כתבתי תחלה, הביאו להתוס' דגיטין שפירשו, דכתובה ותוספת אין משמטין מן הדין, בלא תנאי ב"ד, לפי ששנינו שהקפת החנות לא משמטת וכו', וקתני נמי שכר שכיר לא משמט, דאלמא לא משמט אלא מלוה, וקתני סיפא האונס והמפתה וכל מעשה ב"ד אין משמטין, ומפרש עלה בירושלמי דר"מ היא דאמר במלוה הדבר תלוי, וההיא דקתני התם השוחט את הפרה וחילקה בר"ה, אם היה החדש מעובר משמט. מוקי לה בירושלמי כרבי יהודה. אלמא לת"ק דהוא סתם דמתניתין, לא משמט אלא מלוה ממש. הא כתובה ותוספת לכ"ע לא משמט, אלא כדפירש ר"ח ורבינו עיקר. הרמב"ן ז"ל.

והנה לפי זה עולה דאזיל כהירושלמי לגמרי, דגם בשוחט הפרה לא משמט משום דהוי דרך מקח וממכר, ולא מלוה ממש. וצע"ג בהבנת הדברים. אך אין ספק

## מה טובו אהליך יעקב | הגאון האדיר רבי שלמה משה עמאר שליט"א תקעז

המו"מ שלהם, כמו הקפת חנות ושכר שכיר, בזה הוא דלא משמט, דעדיין לא מיקרי מלוה, וזה נלע"ד ברור, ובעה"ו עוד חזון למועד, לדון בדברי הראשונים והאחרונים שהזכיר לי חתני הנ"ל בכתב שלו, וישר חיליה לאורייתא בפ"י.

ועל כל פנים, "בכתב זיכוי" שקיבל מבעל החנות, בזה לכ"ע לא משמט, ואינו תלוי בכל האמור כלל, דזה לא היה בדרך חוב, אלא קנה חפץ קנין גמור וגם שילם תמורתו במושלם.

ואח"כ נמלך וחזר בו ורוצה את כספו, ובחנות זו לא מחזירים הכסף, אלא אומר לו תבחר כל מה שתרצה מהחנות ששוה הסכום הזה ותקח לך, והקונה לא מצא מבוקשו באותה עת, והוא רוצה לבא פעם אחרת, ונותן לו דף זיכוי למזכרת, שיכול לבא בכל עת ולקחת לו חפץ כנגד הסכום הזה, ואין כאן מלוה לא מתחילה ולא בסוף. וע"כ פשוט הוא דאינו משמט לכ"ע. זה הנלע"ד בס"ד.

בברכת מועדים לשמחה ותז"ל רנ"ו,  
ע"ה שלמה משה עמאר  
הראשון לציון

אבל כי פגמה וזקפה נפקא לה מתורת מעשה ב"ד, והוא כחוב דעלמא ומחייבה בשמיטה. וראיה לדבר דכתובה מעשה ב"ד מיקריא וכו'. עכ"ל. וזו היא שיטת רש"י ז"ל ובודאי שזו שיטת תלמידו, רבינו הרמב"ם ז"ל, וע"כ נראה דאין משמט רק מלוה, או כשנזקף כמלוה, ובהקפת החנות שהמתנת המעות אינה להרווחת זמן כמלוה רגיל, רק הסדר מסחרי שעשו בין הקונים ובין בעלי החנויות. וכנ"ל. בזה הוא דלא משמט לכו"ע.

וחתני הנ"ל הביא לי עוד פוסקים רבים ראשונים ואחרונים, הדנים בזה, ורצה להוכיח מהם דס"ל דרק מלוה בלבד משמטת. וכבר כתבתי דגם אם נאמר שרק מלוה משמטת, עכ"פ בכל החובות גם בכתובה שהוא מעשה ב"ד, וגם באונס ומוציא שם רע, בכולהו אי זקפן במלוה משמט, ועצם הסיכום של החשבון, וכן דרישת התשלום או בהגעת זמן, הו"ל זקפן במלוה, ומשמט לכ"ע, דמאותו רגע הוא חייב לשלם, והוא מעכב משום שאין בידו כעת מזומנים, והו"ל חוב גמור, ורק במקום שהמתנה נעשתה כחלק מדרך

הגאון רבי מתתיהו גבאי שליט"א

מח"ס בית מתתיהו ושא"ס, ירושלים

## בעניין כתובת קעקע

בס"ד, תמוז תשע"ט.

לכבוד הרה"ג המפורסם לשו"ת מובה  
הרבים רבי גמליאל הכהן רבינוביץ  
שליט"א מח"ס גם אני אורך ופרדס  
יוסף החדש על המועדים, שלום רב.

ע"ד שאלתו, אם מותר לרשום על ידו  
דבר שנצרך לזיכרון וכיוצא בו.

א

מתני' מכות כ"א ע"א הכותב כתובת  
קעקע כתב ולא קעקע, קעקע ולא כתב,  
אינו חייב עד שיכתוב ויקעקע בדיו  
ובכחול ובכל דבר שהוא עושה רושם,  
ר"ש בן יהודה משום רבי שמעון אומר  
אינו חייב עד שיכתוב את שם השם,  
שנאמר וכתובת קעקע לא תתנו בכס אני  
ה', ובגמ' דלר' שמעון אינו חייב עד  
שיכתוב שם עבודת כוכבים עי"ש. וא"כ  
לר"ש דאינו חייב עד שיכתוב שם ע"ז,  
שכותב על בשרו דבר שנצרך לו שלא  
ישכח כשאין לו נייר, אינו חייב משום  
כתובת קעקע דאין זה שם ע"ז. ואולם  
בריב"ן שם כתב דאף לר"ש היינו שאינו  
חייב מלקות כשלא כתב שם ע"ז,  
ואיסורא איכא בכתובת קעקע גם כשאינו  
כותב לשם ע"ז, וא"כ שאיסורא איכא אף  
כשאינו כותב לשם ע"ז, אם כן לכאורה

אף אם כותב על ידו דבר הנצרך לו ואי"ז  
שם ע"ז אסור. ואמנם יל"ד לרבנן  
דאיסורא דכתובת קעקע הוי אף כשאין  
כותב שם ע"ז, מהו כשכותב על ידו דבר  
הנצרך לו שלא ישכח, דס"ל לרבנן דאינו  
חייב בכתב ולא קעקע או בקעקע ולא  
כתב, וא"כ לכאורה כשרק כותב על ידו  
בדיו אינו חייב כל שלא קעקע.

אולם התוס' בגיטין כ' ע"ב, הא  
דכותב ואין מקעקע אינו חייב מה"ת מ"מ  
מדרבנן אסור עי"ש, ובחת"ס גיטין שם,  
וכ"כ המנ"ח מ"ע רנ"ג סק"ב לדייק  
מלשון המשנה כתב ולא קעקע אינו חייב  
עד שיכתוב ויקעקע, ומשמע שאינו חייב  
אבל אסור מדרבנן עי"ש, וכתב המנ"ח  
שם שכן ס"ל לרמב"ם פ"ב מע"ז הי"א  
דכתב כתב ולא רשם בצבע, או ולא רשם  
בשריטה פטור עד שיכתוב ויקעקע עי"ש,  
ומלשון פטור משמע שאסור עי"ש, וכ"כ  
הבית שמואל אהע"ז ס' קכ"ד ס"ק ט"ז,  
דאף בכתב ולא קעקע או קעקע ולא כתב  
פטור אבל אסור וכ"כ בס' קובץ ברמב"ם  
פ"ב מע"ז הי"א, וכן בדינא דחיי מבעל  
הכנה"ג על הסמ"ג ל"ת ס"א, ומש"כ בס'  
קדושת ישראל ליד ידי הג"ר איתמר  
מחפוד פ"א ס"א.



שאי"ז כחוקות הגויים אסור דעצם הכתובת קעקע נאסרה אף ללא טעמא דחוקות הגויים, וא"כ בכתב ולא קעקע איסורא איכא אף שאי"ז כחוקותיהם. ולכאור' יש להוכיח דס"ל להשו"ע כהמשנת חכמים דבכתב ולא קעקע ליכא איסורא כלל, דהשו"ע ביו"ד ס' ק"פ השמיט הא דתנן כתב ולא קעקע, קעקע ולא כתב פטור, וכן הטור השמיט ד"ז, והרמב"ם כן כתב זה וכנ"ל, ועמד בזה בשו"ת מציון אורה ח"א יו"ד ס"ב, וכתב דע"כ ס"ל לשו"ע דכתב ולא קעקע מותר, דאי פטור ואסור הו"ל לשו"ע לכתוב פטור עי"ש, ועפ"ז מוכח מהשמטת השו"ע דכתב ולא קעקע פטור, שס"ל דאף איסורא ליכא וכמש"נ המשנת חכמים, ועפ"ז בכותב על דיו על בשרו שלא ישכח דבר כשאינן לו נייר, כיון דלא קעקע ליכא איסורא דכתובת קעקע, ואולם להתוס' הנ"ל דאיסורא איכא אף בכתב ולא קעקע וכ"כ הב"ש וכנ"ל, א"כ יהא אסור לכתוב על ידו בדיו.

וראיתי למרן הגר"ח קנייבסקי בס' שיח השדה ח"א בקונ' פתשגן הכתב ס' י"ח, דכתב דנראה דגם אם נימא כהתוס' דאיכא איסור דרבנן זהו דווקא בשרט ולא מילא השריטה דיו דבהכי מיירי התם בגט דכה"ג הוי כתב שאינו יכול להזדייף, אבל בצבע ולא שרט בזה גם להתוס' ליכא איסורא דליכא מראית עין כשרט בידו איכא מראית עין להרואה ששורט בצורת אותיות יחשוב שדעתו למלאתו דיו יעו"ש. ועפ"י דנפיק דבכתב בעט על ידו

וביותר כתב הגר"פ פערלא ל"ת ל' דאף אם כתב ולא קעקע י"ל שאסור מה"ת מדין חצי שיעור, וכתב לדון בכתב ולא קעקע לא יעבור באיסור מה"ת כיון שכל איסור חצי שיעור רק באופן שיכול להצטרף לשיעור שלם יעו"ש, ומש"כ בזה בבית מתתיהו ח"ב ס"ו אות א' אם ח"ש הוי רק כשיכול להצטרף עי"ש, ועוד יל"ד בזה ממש"כ בשו"ת חכם צבי ס' פ"ו דאיסור חצי שיעור הוי רק באיסורי אכילה ולא בשאר איסורים עי"ש ומש"כ בזה בב"מ שם אות ב' עי"ש, ומש"כ בס' בל תקיף ס"ג באיסור דבל תקיף בחצי שיעור יעו"ש. ומש"כ בס' מי הבאר ליד"נ הגר"א מימון ס' ט"ו אות ח' ובס' קדושת ישראל פ"א ס"ו אם שייך ח"ש בכתובת קעקע עי"ש, ובס' שערי חיים ס' ק"פ ס"ד עי"ש.

אמנם במשנת חכמים ס' נ"ו ביבין שמועה אות א', כתב דלרבנן בכתב ולא קעקע ליכא איסורא כלל אף מדרבנן, וביאר הבארות המים פ"ב מע"ז הי"א, דכל האיסור דכתובת קעקע משום שעושה כחוקות הגויים, ולהכי רק כשעושה שניהם בחדא שכתב וקעקע דכך עושים הגויים איכא איסורא, ולא בכתב ולא קעקע דאין עושה כחוקותיהם ליכא איסורא כלל עי"ש. אולם יש לדון בזה ממש"כ הריב"ן שם במכות כ"א, דאסור לכתוב שום כתיבה בעולם על בשרו, שכך גזירת הכתוב עי"ש, הרי דאיסור כתובת קעקע ל"ה משום חוקות הגויים אלא גזה"כ, וא"כ י"ל אף בכתב ולא קעקע

אף להתוס' דאיכא איסור מדרבנן זהו בשרט ולא מילא בדיו, ובכתב ולא שרט אף איסור מדרבנן ליכא, וא"כ כה"ג שכותב בעט על בשרו אף להתוס' ליכא איסורא, וכיו"ב כתב בשו"ת שבט הלוי ח"ג ס' ק"י מה דהתוס' ס"ל דאסור מדרבנן זהו רק בשרט על בשרו ולא מילא בדיו או ממלא בדיו מקום המשורט כבר, אבל בכתיבה על הגוף בלא שירוט אין זכר בדברי התוס' שהוי איסור מדרבנן יעו"ש.

אולם המנחת חינוך מ"ע רנ"ג שם, הביא להמשנת חכמים הנ"ל דפוק חזי מאי עמא דבר שעושים רשימה בידם, וכתב המנ"ח שלא ראה מי שכותב על ידו אלא בכתב הנמחק, ואף להתוס' דאסור מדרבנן בכתב ולא קעקע, זהו בכתב קיים דאינו נמחק כמו השריטה בעצמה ולהכי י"ל דאסור כמו בגט דבעי שאינו יכול להזדייף, אבל כתב בעלמא על גופו בדיו, ליכא איסורא כלל כשאי"ז כתב המתקיים יעו"ש.

אכן בס' אלא ד' אמות של הלכה פס"ח ס' י"ג, דפעם הבחין מרן הגר"ח קנייבסקי באחד מבני ביתו שרשם אותיות על ידו בעט, והעיר לו שיש לחוש בזה לכתובת קעקע יעו"ש, ולכאו' צ"ע בזה ממש"כ בשיח השדה דאף להתוס' דאיכא איסור דרבנן, זהו בשרט ולא כתב ולא בכתב ולא שרט ליכא אף איסורא מדרבנן, וכן ראיתי בשו"ת מציון תצא תורה ח"א תשו' תנ"ט, ששאל יד"נ הגר"י סקוצילס

להגר"א נבנצאל, במי שמצייר על הגוף שלו עם עט או כותב מספרים אם יש בזה איסור והשיב ע"ז שלא, והביא שם שהשיב לו מרן הגר"ח קנייבסקי שיש בזה איסור שדומה לכתובת קעקע עי"ש, וא"כ האיסור משום שדומה לכתובת קעקע ולא משום כתובת קעקע ממש, ולכאו' כוונתו שדומה לכתובת קעקע, כמש"כ התוס' גיטין כ' ע"ב דאפי' אפר מקלה אסור ליתן ע"ג מכתו שנראה ככתובת קעקע עי"ש, וה"נ בכתב אותיות על ידו נראה ככתובת קעקע, ואולם בס' נשמת אברהם יו"ד ס' ק"פ סק"א הביא בשם בעל המנחת שלמה זצ"ל שמותר לכתחילה בעט על בשרו שאי"ז כתב המתקיים שמתכוין למחקו עי"ש, ואולם בשו"ת יבקש תורה ח"א ס' מ"ה מסיק שלירא שמים יש לימנע מלכתוב בעט על בשרו, אבל א"א למחות בעושינן כן עי"ש, ובשו"ת דברי דוד ח"ב ס' ל' מסיק שמותר לכתוב על ידו או על בשרו בדיו דבר לזיכרון כמס' טלפון, ואין בזה סרך של איסור דכתובת קעקע עי"ש, וכ"כ בשו"ת מציון אורה ח"א יו"ד ס"ב דאין איסור לקשקש אותיות ע"ג ידו וגם לקטן מותר לכתוב אותיות על ידו ואין בזה איסור מצד חינוך המבו' בשו"ע או"ח ס' שמ"ג עי"ש, וכ"כ להקל בשו"ת אשר חנן ח"א יו"ד ס' מ"ד יעו"ש ובשו"ת אבני דרך חי"ג ס' קמ"ג ובשו"ת אבי הנחל ח"א ס' כ"ב יעו"ש, ובס' אש התורה עמ' ר"ט השיב ג"כ הגר"ח ש"אין לכתוב על ידו ומש"כ בזה בקובץ אליבא דהלכתא ע' עמ' ס"ט יעו"ש.

## ב'

ובגיטין י"ט ע"א תנן, בכל כותבים וכו', ועל הכל כותבים על יד של עבד עי"ש, ובגמ' שם כ' ע"ב מוקי לה הא דכותבין גט על יד העבד בכתובת קעקע, והבית שמואל אהע"ז ס' קכ"ד ס' ט"ז, הקשה שע"כ העדים חתמו ג"כ בכתובת קעקע, וא"כ היאך עדותם כשרה הרי הם רשעים ופסולים לעדות, וכתב נפק"מ כשהיו שוגגין עי"ש, אולם הגט פשוט אהע"ז ס' קכ"ד סק"ל, תירץ כיון דאין כוונתו לחוקות הגויים אלא לחתום על הגט שרי לכתוב כתובת קעקע, וכ"כ לתרץ הערוך לנר מכות כ"א ע"א יעו"ש. ולכאור' עפ"ז ה"ה י"ל ברושם על ידו דבר שלא ישכח, אף אם נימא דלא כהמנ"ח דס"ל שבכתובת קעקע בעי כתב המתקיים שלא נמחק, מ"מ י"ל ברושם על ידו דבר לזכרון כשנצרך לו ואין כוונתו לחוקות הגויים אין עובר משום כתובת קעקע, דכוונתו בכדי שישמר לו דבר הנצרך לו בידו לזיכרון, ואולם הגט פשוט והערל"נ הנ"ל כתבו שמסתימת הפוסקים דעובר בכתובת קעקע אף שאין כוונתו לחק הנכרים, ועי' עוד בלבוש יו"ד ס' ק"פ ס"ד, ובמהר"ם שיק מ"ע רנ"ד ובס' שיח השדה קונ' פתשגן הכתב ס"ט.

והנה בתוספתא מכות פ"ג ה"ט ואינו חייב עד שיקעקע בדיו בכחול לעבודת כוכבים, קלפו באיזמל פטור הרושם על עבדו שלא יברח פטור עי"ש, וכ"פ בשו"ע יו"ד ס' ק"פ ס"ד הרושם על עבדו שלא יברח פטור, וביאר הגט פשוט

אהע"ז ס' קכ"ד ס' ק"ל, ע"פ דרכו הנ"ל, שלא חייבה תורה אלא כשעושה כתובת קעקע לשם הכתיבה עצמה כמו שעושים הגויים בחוקותיהם, וכשרושם על עבדו שלא יברח פטור והוי כדין מלאכה שא"צ לגופה וליכא בהכי איסור מה"ת יעו"ש. ויש לדון בזה ממש"כ הריב"ן הנ"ל דאיסור כתובת קעקע הוי גזו"כ, א"כ זהו הוי גם כשאין עושה כמו שעושים הגויים בחוקותיהם, דאסרה תורה עצם הכתיבה אף שאין כוונתו משום חוקות הגויים, וא"כ י"ל דהרושם על עבדו שלא יברח פטור אבל איסור איכא דכתוב"ק, ואכן הרמ"א יו"ד ס' ק"פ שם, כתב שלכתחילה אסור לרשום על העבד שלא יברח, וכתב בביאור הגר"א שם סק"ד, בטעם הרמ"א דאסור לכתחילה לכתוב על יד העבד שלא יברח, דאף שלא התכוין לע"ז מ"מ לא עדיף מאפר מקלה ע"ג מכתו דאף ר' אשי לא התיר רק משום שמכתו מוכחת עליו עי"ש, והערל"נ מכות כ"א שם, כתב להסתפק בכותב כתובת קעקע ולא התכוין לשם ע"ז אם חייב, ותמה שבתוספתא הנ"ל, אמרו דאין חייב עד שיקעקע לשם ע"ז, ולכאור' מלשון המשנה בכל כותבים על יד העבד ומוקי לה בכתובת קעקע, נראה דשרי לכתחילה לכתוב ע"י העבד, וע"כ דאין עובר משום כתובת קעקע דכוונתו לגט ולא לחוקות הגויים וכנ"ל, ודלא כהרמב"ם שאסור לכתחילה לכתוב ע"י העבד שלא יברח, ואולם בשו"ת נוב"י אהע"ז מה"ת ס' קל"ה דמלשון המשנה בכל כותבים משמע דהוי

שעושה על בשרו כתובת קעקע דהתורה אסרה את עצם המעשה יעו"ש.

ובס' דברי שלום [יודייקין] ח"א ס' כ"ה הביא להתוספתא הנ"ל ברושם ע"י עבדו שלא יברח פטור, והקשה הכסא דהרסנא ס' שכ"ד דהיכא מיירי אם כתב ולא קעקע לגמרי פטור, ואי בכתובת קעקע מה נשתנה עבדו מבשר חבירו, ואם משום שעושהו שלא יברח מאי בכך הא במתני' נראה דלאיזה טעם שעושה חייב, וכתב הדברי שלום, דיש לחקור באיסורא דכתובת קעקע, אם האיסור במה שיש בגוף כתובת קעקע, או"ד דהאיסור במעשה הכתיבה דמאחר וכך היה מעשה העכו"ם מש"ה אסרה תורה, והאיסור בעצם הכתיבה, ונפק"מ כה"ג דכותב כתובת קעקע לא לשם ע"ז אלא למטרה אחרת, דאם האיסור שלא יהא בגופו כתובת קעקע, א"כ ליכא נפק"מ בכוונת הכותב, ואולם אם האיסור במעשה הכתיבה דלא לעשות כמו העכו"ם, י"ל דווקא אם כותב לשם ע"ז דומיא דעכו"ם, וכשכותב למטרה אחרת לא דמיא לעכו"ם וליכא איסורא יעו"ש.

והלום ראיתי בתשו' שאילת משה [רוזין] יו"ד ס' קי"ב, דנשאל בחברה שנתייסדה ועלתה בדעתם לכתוב על בשרם כל אחד את שם החברה אם יש בזה משום כתובת קעקע, והביא להתוספתא הנ"ל ברושם על עבדו שלא יברח פטור, ומ"ט אי"ז כתובת קעקע, וע"כ דאם כותב לאיזה מטרה אין בזה משום כתובת קעקע, וה"ה כשכותב שם

לכתחילה, וכתב שבעבד אין איסור לקעקע ודווקא בישראל אסור לקעקע בידו יעו"ש ובס' שיח השדה קונ' פתשגן הכתב ס' י"ח.

אולם ראיתי בתשו' להורות נתן ח"י ס' ס"ד אות ח', שכתב לתמוה על הגט פשוט לדמות גט לרושם על העבד שלא יברח, דהא בגט הרי הוא צריך לכתב עצמו כי הכתב הוא שעושה את ספר הכריתות ואינו דומה לרושם על העבד שאין לו צורך בכתב עצמו והוא אינו אלא אמצעי לשמירה, אבל בגט הלא הכתב הוא הגט וכדכתיב וכתב לה ספר כריתות, וכתב עוד הלהור"נ, לתמוה בדברי הג"פ, דכתב שהוי מלאכה שאינה צריכה לגופה, דהא מבו' בתוס' שבת ע"ה, הא דבשבת ס"ל לר"ש דמלאכה שא"צ לגופה פטור משום דבשבת בעי מלאכת מחשבת יעו"ש, וא"כ בכתובת קעקע ודאי חייב אף במלאכה שא"צ לגופה עי"ש, ובס' ראש השרביט שבת ס' ל"ח בסברא זו.

ושו"מ בשו"ת ברית הלוי לידידי הג"ר איתמר מחפוד ח"א ס' צ"ט, דהביא להתוספתא הנ"ל דאינו חייב עד שיקעקע לע"ז, דבפשוטו קאי לרבנן דהא לא קתני בתוספתא שיכתוב שם ע"ז, אלא שיכתוב לשם ע"ז, והיינו מאחר ושורש האיסור דכתובת קעקע, משום שהגויים עושים כן לע"ז וכמבו' ברמב"ם הנ"ל, ואולם ממה דהש"ס שלנו לא הביא תנאי זה, ע"כ לא ס"ל כהתוספתא, ואף לרבנן שורש האיסור בכתובת קעקע זהו בעצם מה

הרמ"א הנ"ל דלכתחילה אסור לכתוב ע"י העבד שלא יברח, ולהכי איתא בתוספתא בלשון פטור אבל באמת אסור יעו"ש, ועפ"ז י"ל הא דהשמיט הרמב"ם דין הכותב ע"י עבדו שלא יברח דפטור, דס"ל בכוונת התוספתא דאסור לכתוב ע"י עבדו שלא יברח ורק פטור ממלקות ועצם האיסור דכתובת קעקע זהו אף שאין כוונתו לשם ע"ז אלא אסרה תורה עצם המעשה תו לא איכפ"ל במה שכותב שלא יברח אלא לעניין שפטור ממלקות ולא לגוף האיסור, ומש"ה השמיט הרמב"ם הך דינא דכותב ע"י עבדו שלא יברח, וכע"ז כתב בס' קדושת ישראל ליד"נ הג"ר איתמר מחפור פ"א ס"ב ע"ש, ובעיקר השמטת הרמב"ם הך דין התוספתא עמד בזה בשו"ת זרע אמת ח"ג ס' קי"א, ומש"כ בזה בשו"ת משפטי עוזיאל מה"ת ח"ב יו"ד ס' כ"ב, ובשו"ת ברית הלוי ח"א ס' צ"ט ומש"כ בזה בס' דרך חקיקת עמ' רנ"ח בהשמטת הרמב"ם.

ג'

#### אם בעי צורת אותיות בכתובת קעקע

והנה הפתחי תשובה יו"ד ס' קפ"א סק"א, הביא משו"ת מעיל צדקה ס' ל"א שהסתפק בכתובת קעקע אם חייב רק כשכתב אותיות, או חייב אף כשעושה שריטה בעלמא או איזה רושם יעו"ש, וכן הסתפק בשו"ת מוצל מאש ס' נ"א ע"ש, ומצינו שכבר נחלקו בזה הראשונים, דהתוספות ישנים מכות כ"א כתב דכתובת קעקע היינו כתיבת אותיות, אולם

החברה בכדי שלכל אחד יהא שם החברה עליו, אין בזה משום כתובת קעקע, וכתב השאילת משה שם, ע"ד הגט פשוט הנ"ל בטעם דרושם על עבדו שלא יברח פטור דהוי כמלאכה שא"צ לגופה, דתמוה דכ"ז לעניין שבת וכמש"כ התוס' שבת ע"ה, ול"ש בשאר איסורים, וע"כ דכוונת התוספתא בכותב על יד עבדו שלא יברח דפטור, דלאו דווקא מפני יראת הברירה אלא ס"ל להתוספתא כדעת ר"ש דאם לא כתב שם ע"ז אין בזה משום כתובת קעקע ודוגמא בעלמא נקיט שלא יברח, ולא דווקא וה"ה כל דלא כתב שם ע"ז אין בזה משום כתובת קעקע, וכתב ליישב בהכי מה שהשמיט הרמב"ם הך דינא דהכותב על יד עבדו שלא יברח פטור, דלא בעי לכתוב לשם ע"ז, ולהכי יש להחמיר לכתוב שם החברה על בשרם ע"ש. ודבריו תמוהין דהשו"ע פסק הך דין התוספתא דהרושם ע"י עבדו שלא יברח פטור, ואף שפסק השו"ע שם כרבנן דחייב על כתובת קעקע אף בלא כתב שם ע"ז, וע"כ אף דלא בעי שיכתוב שם ע"ז י"ל שיהא בעי כוונתו לשם ע"ז, ולהכי כשמטרתו שלא יברח העבד אין חייב דאין כוונתו לשם ע"ז, אף דלא בעי שיכתוב בפירוש שם ע"ז, וכ"כ בכוונת התוספתא הערל"נ מכות כ"א וכנ"ל.

ובדעת הרמב"ם שהשמיט דין התוספתא דהרושם ע"י עבדו שלא יברח פטור כבר עמד ע"ז בחדסי דוד פ"ג דמכות ה"ט שם, וכתב בכוונת התוספתא דפטור אבל אסור מדרבנן, וכמש"כ

דכתובת קעקע כתב דאיסור כתובת קעקע מאיסורא דע"ז, והפרישה יו"ד ס' ק"פ סק"ד, כתב דהטור מודה להרמב"ם בכתובת קעקע דמפורש בתורה שהיא מדין ע"ז יעו"ש. ועפ"ז י"ל למש"כ הריב"ן מכות כ"א הנ"ל דאיסור כתובת קעקע הוי גזירת הכתוב, וא"כ י"ל דגזיה"כ הוי בכתיבה וי"ל שזהו דווקא בכתיבת אותיות, דאם יסוד האיסור מחמת שלא יעשה כעובדי ע"ז י"ל דכל שהגויים עושים שריטה ורושם אף שאי"ז צורת אותיות ה"ז נאסר משום כתובת קעקע, ואילו אם הוי גזיה"כ ללא טעמא וכמפ' בריב"ן הנ"ל י"ל דבעי דווקא צורת אותיות, ולהמכו' בטור ע"כ שאני איסור כתובת קעקע דיסודו משום חוקות הגויים, ושאני מהקפת הראש, דס"ל לטור דנאסר ללא טעמא דע"ז, ועמש"כ עוד בדעת הטור בשו"ת שבט הלוי ח"י ס' קל"ז ובס' חוקת עולם ס' רנ"ב.

ועפ"ז י"ל דהרמב"ם והריב"ן אזלי לשיטתם, דס"ל להרמב"ם דלא בעי בכתובת קעקע לכתוב צורת אותיות וכמש"כ המעיל צדקה שם בדעת הרמב"ם, וי"ל שס"ל להרמב"ם דיסוד איסור כתובת קעקע מחמת שעושין הגויים וכל שעושים רושם או שריטה אף שאי"ז בצורת אותיות נאסר משום חוקות הגויים וכתובת קעקע, אולם הריב"ן שס"ל דכתובת קעקע הוי מגזה"כ ללא טעמא, שפיר ס"ל להריב"ן דכתובת היינו מלשון כתיבה, ובעי שיהא צורת אותיות ולא רושם בעלמא.

הראב"ד בתו"כ קדושים פ"ו אות י' דא"צ דווקא אותיות וחייב אף על רושם בעלמא, ועמש"כ בזה במנ"ח מ"ע רנ"ג אות ה' ובמחזיק ברכה או"ח ס' ש"מ או"ג ובברכי יוסף יו"ד ס' ק"פ, וכן מפורש בסמ"ק ס' ע"ב שכתב ואינו חייב עד שיכתוב ויקעקע ישרוט כעין אותיות עי"ש ועמש"כ בזה אם בעי צורת אותיות באיסורא דכתובת קעקע, בס' נתן פרי מכות כ"א ע"א ובשו"ת להורות נתן ח"י ס' ס"ד או"ב, ומש"כ בזה מרן בס' שיח השדה ח"א קונ' פתשגן הכתב ס"ח, ובשו"ת ברית הלוי ח"א סו"ס צ"ט ובשו"ת ברכת ראובן שלמה ח"י ס' מ"ד, ובשו"ת אבני דרך חיי"ב ס' קס"ג ובשו"ת מציון אורה ח"א יו"ד ס"ב אות ט'

ובביאור הך פלוגתא אם בעי צורת אותיות לכתובת קעקע, ביאר בס' מצות המלך ח"ד עמ' רע"א, משום שיסוד איסור כתובת קעקע כתב הרמב"ם פ"ב מע"ז שזה היה מנהג הגויים שרושמין עצמן לע"ז שלהן וכן הרמב"ם בסה"מ ל"ת מ"א, שלא לכתוב בגוף כעובדי ע"ז, הרי שהגדרת האיסור שלא יעשה כעובדי ע"ז, וזהו החפצא של הלאו, מחמת שכך הוא מנהג הע"ז, וא"כ האיסור תלוי במה שהם עושים ורושמים וזהו אף בלא כתיבת אותיות, והטור יו"ד ר"ס קפ"א באיסור הקפת הראש, הביא שהרמב"ם כתב דלאו זה הוא מענייני ע"ז, וכתב הטור ואין אנו צריכים לבקש טעם המצוה כי מצות המלך הם עלינו או שלא נודע הטעם, ואולם הטור יו"ד ס' ק"פ באיסורא

ונפק"מ בהכי במה שהאריכו בספרי השו"ת, באיפור שנותנים לנשים לזמן ממושך אם איכא להך איסורא דכתובת קעקע וכתבו לצרף אם נימא שלאיסור כתובת קעקע בעי שיהא צורת אותיות, ועמש"כ בזה בשו"ת להורות נתן ח"י ס' ס"ד ובשו"ת שרגא המאיר ח"ח ס' מ"ד ובשו"ת פלגי מים ח"ב ס' נ"ב ובשו"ת והיה העולם חו"מ ס' ט"ו ובשו"ת מגדל צופים ח"ג ס' ל"ג ובשו"ת מנחת פרי ח"ב ס' ס"ה ובשו"ת פלאות עדותיך ח"ב ס' מ"ו ובשו"ת דברות אליהו ח"ו ס' כ"ז ובשו"ת ושב ורפא ח"א ס' מ"ה ובשו"ת דברי פנחס ח"ב ס' ס' ובשו"ת אבני דרך ח"ב ס"ז ובקובץ ויען שמואל ח"י עמ' תר"י, ויש שכתבו כיון שעושות משום יפוי ל"ה בכלל האיסור דכתובת קעקע, וגם זה הרי תליא ביסוד איסור כתובת קעקע אם הוי משום שעושה כחוקות הגויים או שה"ז מגזה"כ, וכן ה"ז תליא בהנ"ל אם בעי לרבנן שיעשה לשם ע"ז, ובשו"ת שבט הלוי ח"י ס' קל"ז כתב לאסור האיפור לזמן ממושך משום סרך כתובת קעקע עי"ש, ובס' מצות המלך ח"ד ל"ת מ"א עמ' רע"א, ובשו"ת פלגי מים ח"ב סו"ס נ"ב הביא מהגר"ח קנייבסקי שאין לעשות כן משום מראית עין עי"ש, ובשו"ת נתיבות אדם ח"א ס' מ"ג ובס' תכלית חכמה ס' ק"פ סק"א, ובס' דברי שלום [עפגין] יו"ד ס' ק"פ ס"א עי"ש, ובשו"ת לב אהרן ח"ב יו"ד ס"ח.

ושו"מ בס' חוט שני שבת ח"ג עמ' רמ"א, שהביא לספיקת המעיל צדקה הנ"ל, אם בעי צורת אותיות לכתובת קעקע, וכתב עפ"ז דיש להחמיר באיפור לזמן ממושך משום כתובת קעקע, דיש לחוש דאף כשאין כותב בצורת אותיות נאסר משום כתובת קעקע יעו"ש, ואולם בשו"ת חמדה גנוזה ח"ג ס"ט כתב להקל בזה יעו"ש. ולהנ"ל י"ל דמהרמב"ם והשו"ע משמע דכתובת קעקע הוי אף בלא צורות אותיות וכ"כ בדעתם בשו"ת להורות נתן ח"י ס' ס"ד אות ג' יעו"ש, א"כ יש לחוש להחמיר באיפור לזמן ממושך אף שאי"ז צורת אותיות, ואף שאי"ז כוונתו לכתובת קעקע מ"מ ל"ד לכותב ע"י עבדו שלא יברח דאין לו עניין בגוף הכתיבה כלל, והכא רוצה בגוף האיפור שיהא לנוי, וצ"ע. וע"ע בס' היכל הוראה ח"ה הוראה ע"ו.

#### ד

#### אם יש חיוב להסיר כתובת קעקע

והנה המנחת חינוך מוסך השבת אות ל"ה, מלאכת מוחק או"ד, כתב בתו"ד, נראה לענ"ד המוחק כתובת קעקע בשבת חייב להרמב"ם משום דהוי תיקון, כי לישראל אסור מחמת חוקות העכו"ם, כי בשעת עשיה לוקין מגזה"כ, אבל עכ"פ להיות על בשרו אינו נכון לישראל יעו"ש. ובשו"ת להורות נתן ח"ח ס' ע"ב הקשה ע"ד, דמנ"ל שיש איסור במה שכתובת קעקע נמצאת על בשרו, ולא מצינו איסור אלא על עצם הכתיבה אבל אחר שכתב

נבנצאל בשו"ת מציון תצא תורה ח"א תשו' ת"ס שא"צ להסיר הכתובת קעקע עי"ש, ומש"כ בזה בס' חשוקי חמד גיטין כ' ע"ב ובס' שפת מלך להגר"ש קורח זצ"ל פי"ב מע"ז הי"א, ובחשוקי חמד שבת ק"ה ע"ב, ובשו"ת ברכת ראובן שלמה [שיצא לאור על ידי מכון גם אני אודר] חלק י"א סימן צ"ג, ובשו"ת רבבות ויובלות ח"ב ס' קנ"א ומש"כ בזה בשו"ת צל ההרים ח"א ס' נ"ד בעניין גוי בתהליך גיור אם יש חיוב להסיר הכתובת קעקע עי"ש ובשו"ת ושב ורפא ח"ג ס' קכ"ו בזה ובשו"ת שפתי דעת ח"ג ס' י"ט, וע"ע בשו"ת אמרי יעקב ח"א ס' קכ"א ובשו"ת דבריך יאיר ח"ה ס' ל"ט, ובס' קדושת ישראל פ"א ס' י"ג כתב בפשיטות דאין חיוב למחוק הכתובת קעקע מגופו עי"ש.

ולכא' יש לתלות אם צריך להסיר הכתובת קעקע מגופו ה"ז תליא ביסוד איסור כתובת קעקע, דלהרמב"ם הנ"ל שיסודו משום חוקות הגויים א"כ י"ל דהאיסור לאו דווקא בשעת עשיית הכתובת קעקע וגם במה שה"ז על בשרו איכא משום חוקות הגויים ג"כ אח"כ, ויהא צריך להסירו משום שלא יהא כחוקות הגויים, ואולם למש"כ רש"י הנ"ל במכות כ"א שם, דאיסור כתובת קעקע הוי גזה"כ ללא טעם, א"כ י"ל שזהו רק בשעת עשיית הכתובת קעקע עבר באיסור ואחר שכבר עשה תו אין עובר באיסור וא"צ להסירו אח"כ, ומצאתי כע"ז לתלות בס' מצות המלך

כבר אין חיוב עליו למוחקה דליכא איסור בקיומה של כתובת קעקע, וכתב דע"כ לא כתב המנ"ח דאסור לישראל שתהא עליו כתובת קעקע אלא רק שאין נכון וראוי שיהא על בשרו דכ"ז שלא נמחקה יש בזה מזכרת עוון וגנאי שנעשתה בגופו עבירה, יעו"ש מש"כ בזה נפק"מ לבעל תשובה שיש על ידו כתובת קעקע אם חייב להסירה עי"ש, וגם בשו"ת שבט הקהתי ח"ה ס' קנ"ד כתב להסתפק בזה בבעל תשובה שיש על בשרו כתובת קעקע, אם יש חיוב עליו לעשות השתדלות להסירו, אם עובר בכל רגע ורגע על הלאו, או רק בשעה שקעקע עבר ואין חייב להסירו, והביא בשם בעל המנחת שלמה זצ"ל דלא מצינו שעובר בכל רגע במה שיש כתובת קעקע על בשרו, וכתב השבט הקהתי שלא ראה אצל אלו שקיבלו מהגרמנים סימן על ידיהם שמחקו זאת עי"ש. ובס' חשוקי חמד מכות כ"א ע"ב הביא בשם הגר"א סילבר זצ"ל שלא הוריד הסימנים שעשו לו בשואה ואמר שמקיים בזה מצות זכירת מעשה עמלק, ומש"כ בחשוקי חמד פסחים ע"ה ע"ב. ומש"כ בשו"ת ממעמקים ח"א ס' כ"ז בעניין כתובת קעקע בזמן השואה עי"ש.

ואולם בטעמא דקרא עמ' שצ"ח הוכיח מרן, דיש חיוב להסיר הכתובת קעקע שעל גופו עי"ש, ומש"כ בזה בספרו שיח השדה ח"א פתשגן הכתב ס' י"ג, ובס' עלי שיח עמ' רע"ה השיב מרן שא"צ להסיר עי"ש, וכן השיב הגר"א



ע"א בכתב ע"ג כתב בגט ובשבת עי"ש.  
ולכאור' י"ל בזה לעניין כתובת קעקע ה"ז  
תליא במה שחקר הדברי שלום הנ"ל אם  
האיסור במה שיש בגוף כתובת קעקע  
א"כ י"ל כיון שכבר יש בגופו כתובת  
קעקע, לא נאסר להוסיף באותו מקום עוד  
כתובת קעקע, ואולם אם נימא דהאיסור  
זהו במעשה הכתיבה דכ"ק שזהו מעשה  
העכו"ם בהכי י"ל כל שכותב בשנית  
כמעשה העכו"ם עובר בהך איסורא  
דכתובת קעקע דסו"ס עושה כחוקות  
הגויים. והגר"א נבנצאל כתב לי ע"ז,  
דכתב ע"ג כתב אי"ז כתיבה.

ח"ד ל"ת מ"א עמ' רע"ג יעו"ש, וע"ע  
בס' דברי שלום [יודייקין] ח"א ס' כ"ה.

ה'

ובס' נתן פריו להגר"נ גטשטטנר זצ"ל  
מכות כ"א שם כתב להסתפק, כשיש  
כתובת קעקע על גופו וקעקע עוד קעקוע  
על אותו שכבר היה, אם אסור משום  
כתובת קעקע יעו"ש, ובס' קדושת ישראל  
להגר"ר איתמר מחפור פ"א ס' י"ד כתב  
דאם היה כתובת קעקע על גופו, וקעקע  
עוד קעקוע מדוייק על אותו קעקוע אינו  
אסור מה"ת, והביא להסוגיא בגיטין י"ט

הגאון רבי משה פריד שליט"א

מח"ס וישמע משה ושא"ס, בית שמש

## גביר שמוכן לתרום כסף לישיבה בתנאי שהישיבה לא תקח סחורה מן המתחרה שלו

שמאי גרוס שליט"א. והגאון רבי שמואל אליעזר שטרן שליט"א אמר שזה דבר מגונה ביותר ליטול כסף כזה.

ואמר לי הגרא"ד דונר שהוא היה נוכח כאשר אחד שאל את הגרי"ש אלישיב זצוק"ל, בהיות שעסקו הוא ממכירת מכשירי טלביזיה לאחינו התועים ה"י, האם מותר לו לעסוק בזה, והשיב לו שלא יעסוק ברכה כי לא תשרה הברכה בכזה עסק, ואע"פ שהוא מוכר לכאלו שאינם שומרי שבת. ושאלו הרי אין בזה משום לפני עור, שהרי אם לא יקנה ממנו יקנה מאחר, ואינו בגדר תרי עברי דנהרא כלל, והשיב דאה"נ שאינו עובר על לפני עור, אבל יש בזה משום מסייע ידי עוברי עבירה לדעת החוות יאיר. וחזר הלה ושאל, הלא הש"ך חולק בזה על החוות יאיר, וחזר הרב והשיב שלמעשה לא תשרה ברכת ה' ע"י התעסקות בדברים שהם היפך רצון ה', ושלא יעסוק בזה.

והגר"ש גרוס אמר שלא יתכן לבנות ישיבה ולהרבות תורה בעולם ע"י שגורמים צער ליהודי אחר, ובודאי אין ליטול כסף באופן כזה. וסיפר מעשה שהיה אצל הגאון רבי חיים מבריסק

שאלה: מעשה אירע לאחרונה בישיבה שפנתה לגביר גדול בבקשת תמיכה לישיבה, והגביר ענה שהוא מוכן לתרום סכום גדול של מאה אלף דולר לישיבה, בתנאי שהישיבה תפסיק לקנות סחורה מפלוני שאותו גביר שונא אותו או שהוא המתחרה שלו. [מובן שאם היה התנאי שיקחו סחורה מן התורם כדי לחזק את העסקים שלו, הרי זו זכותו של התורם וזה בכלל מה שאמרה התורה שטובת הנאה לבעלים, וזו הטובת הנאה שלו מן התרומות שתורם, שאלו שמקבלים את התרומות יחזקו את העסקים שלו. אבל כאן הנידון שהתורם לא יקבל שום הנאת ממון מזה, אלא כוונתו רק לגרום נזק לאותו אחד שהוא שונא אותו או מתחרה עמו]. ונשאלה השאלה האם יש איסור על הישיבה ליטול את הכסף מן הדין, ואף אם אין בדבר איסור מן הדין - האם ראוי ליטול כסף כזה לישיבה קדושה או לאו.

תשובה: הגאון הגדול רבי חיים קניבסקי שליט"א השיב שאין כדאי ליטול את הכסף הזה ובודאי לא תשרה ברכה בכסף שניתן מתוך מחשבת רשע כזו. וכן הסכימו הגאונים רבי אהרן דוד דונר ורבי

ועל עצה זו פקפק קצת הגרש"א שטרן, דשמא היא אומדנא ברורה שהגביר אינו מסכים שייקחו מכספו וייתנו ממנו פיצויים לשונאו וכאילו התנה שלא יעשו כן. והגאון רבי נפתלי נוסבוים שליט"א אמר שאין לחוש לזה, דבודאי אחרי שנכנס הכסף לרשות הישיבה מותר לה לעשות בו כרצונה, ואינה צריכה להתחשב בדעתו של הגביר בזה, והיא יכולה לפצות את אותו פלוני בחלק מן הכסף.

והגאון רבי משה שאול קליין שליט"א מאן להשיב בשאלה זו לא הן ולא לאו, רק אמר שעצם העמדת התנאי הזה מצדו של הגביר היא מעשה שלא ייעשה. והגאון רבי יצחק ווייס שליט"א מב"ד שבט הלוי השיב שיש בזה חילוק בין אם עיקר פרנסתו של אותו פלוני היא מן הישיבה, עד שכאשר הישיבה תפסיק להתעסק עמו יש בזה סכנה שתתמוטט פרנסתו לגמרי, או שעלול לצאת שם שהישיבה החרימה אותו ובעקבותיה יפסיקו גם אחרים להתעסק עמו עד שתקופת פרנסתו, בכחאי גונא בודאי אסור לישיבה מצד הדין ליטול את הכסף ולהסכים לתנאי הזה, שהרי זה בגדר מסייע ידי עובדי עבירה והגביר עובר באיסור חמור של יורד לאומנותו של חבירו. אבל אם אותו פלוני פרנסתו מבוססת היטב, ואף שזה שהישיבה תעזוב אותו יגרום לו נזק כלכלי מכל מקום אין חשש שהדבר יקפח את פרנסתו וימוטט אותו, אין איסור בדבר מן הדין, ומכל

זצוק"ל, שהתקימה אסיפה בביתו של הרבה רבנים וראשי הקהל אודות העמדת וביסוס מוסדות התורה, ישיבות וחדרים, ובאמצע האסיפה נתדפק עני על הפתח וביקש צדקה, והגבאי שילח אותו בטענה שכעת אי אפשר להתייחס אליו בעת שכולם עסוקים באסיפה כה חשובה, והעני לא הרפה רק דפק שוב ושוב עד שהגר"ח מבריסק שם לבו לדבר ושאל מי הוא הדופק בדלת, וכשאמרו לו שזה עני המבקש צדקה, נזדעזע מיד ממקומו, ואמר: וכי אפשר להצליח לבנות ולהרבות תורה בעת שיש עני בפתח ואין מתייחסים אליו כראוי?! ויצא וכיבד את העני במתנת יד כראוי ורק לאחר מכן חזר לנהל את האסיפה כמקודם. ואם במניעת הצדקה הוא כן, כל שכן בדבר שבא לרדוף את השני ולצער אותו ולרדת לחייו, בודאי ששום כבוד שמים לא יצמח מתרומה כזאת.

והגר"ש גרוס נתן עצה לישיבה, שישאלו את אותו פלוני שהגביר שונאו, האם יתרצה ליטול מהם עשרת אלפים דולר במזומן, על מנת שהישיבה תפסיק לסחור עמו, ואם יסכים לכתחילה מותר להם ליטול את הסכום הגדול מן הגביר וליתן חלק ממנו לאותו פלוני כפיצוי על הפסקת ההתעסקות עמו, ואת שאר הכסף תיטול הישיבה לעצמה. אולם אם הוא אינו מתרצה בדבר בודאי אין ראוי ליטול כסף זה ומגונה הדבר מאד, ובודאי לא תשרה ברכה בכסף כזה.

מקום הדבר מגונה, ובודאי שהגביר עשה מעשה אשר לא ייעשה. וכן הסכים הגר"נ נוסבויים.

והגאון רבי נחום גוטנטיג שליט"א אמר שאף אם הנהלת הישיבה תחליט ליטול את הכסף מן הגביר, מן הסתם אין התנאי מחייב אותה לעולם ועד, אלא רק כל זמן שהיא נהנית מן הכסף שקיבלה מן הגביר, אולם לאחר שנשתקע זיכרה של אותה תרומה ולא נודע כי באו אל קרבנה, שוב אין תוקף לתנאי שהתנה עמה. ועוד, שהרי הישיבה בדרך כלל אינה נמצאת בבעלות פרטית של אדם מסויים, אלא יש קבוצת אנשים שנבחרים לשמש כחברי ההנהלה והממונים על הישיבה, והרבה פעמים הם מתחלפים עם הזמן, וא"כ אף אם הנהלת הישיבה כיום מתחייבת כן לגביר, אין התחייבות זו מחייבת כלום את חברי ההנהלה החדשים שיבואו תחתיהם, ונמצא שמלכתחילה לא חל התנאי לעולם אלא לזמן קצוב.

והוסיף הגר"נ גוטנטיג שבודאי הגביר איבד את זכות מצות צדקה שלו בזה שהעמיד כזה תנאי שאינו הגון ואינו ראוי.

האם מותר לישיבה ליטול את הכסף ולעבור על התנאי

כדי להבין את השאלה נקדים מעשה שהיה לפני כמה שנים, כאשר אחת הישיבות עשתה אסיפה גדולה של עסקנים שיגייסו כספים לטובת הישיבה, ובאותה אסיפה הוחלט שהעסקנים יתחלקו לשלוש קבוצות שכל אחת תפנה

לרשימה אחרת של גבירים ותנסה להתרים אותם לטובת הישיבה. והנה אחת הקבוצות פנתה לגביר שהיה 'שייך' לקבוצה אחרת, ואותה קבוצה כבר פנתה אליו והתרימה אותו בסכום נאה, ובאה אליו הקבוצה השניה והתרימה אותו אף היא לטובת ישיבה חשובה, רק לא סיפרו לו שזה עבור אותה הישיבה שבעבורה הוא תרם לפני כמה ימים לקבוצה הראשונה, ואכן הגביר הוציא סכום הגון כסכום שנתן לקבוצה הראשונה ונתן להם. וכעת הם התעוררו שלא עשו כהוגן, ובודאי אם היה הגביר יודע שהקבוצה השניה אוספת עבור אותה הישיבה עבודה הוא תרם לפני מספר ימים לא היה חוזר ונותן בעין יפה. ובאו ושאלו את הגר"ש אלישיב כדת מה לעשות.

וזכיתי להיות נוכח בשעת מעשה כאשר הגר"ש אלישיב השיב להם שאמנם לא עשו כהוגן, אבל בדיעבד אינם צריכים להודיע לגביר על כך ובודאי שאינם צריכים להחזיר את הכסף. ונימוקו עמו, שמצד הדין כופין על הצדקה ומסתמא היה ראוי לגביר זה לתת לצדקה יותר ממה שנותן בפועל, אלא שאין את הכח בידי בית דין היום לכוף על הצדקה, ומכל מקום זה שנתן כדינו נתן, ואף שאין ראוי מלכתחילה להוציא ממנו בדרכי מרמה יותר מכפי שדעתו ליתן, מכל מקום מה שנתן נתן ולא הפסיד כלום ושכרו עמו שהרי לא נכשל חלילה בעניים שאינם מהוגנים אלא נתן למי שראוי ליתן לו.

שממשיכים להתעסק אתו בפועל. ואמר לי הגרא"ד דונר שאין להתיר את הדבר, ולא דמי למקרים הנ"ל שלא עברו להדיא על דעתו של הנותן, אלא שמסתמא לא היה מתרצה ליתן אם היה יודע את כל פרטי הדבר. אבל בנידון דידן הרי התנה להדיא תנאי קודם למעשה שאדעתא דהכי אינו נותן את כספו, ואיך יעברו על תנאו בידים.

**עבר על התנאי של הגביר והגביר תובע את כספו בחזרה**

ואם הישיבה קיבלה את הכסף על מנת לקיים את התנאי של הגביר, אולם לאחר מכן נודע לגביר שהישיבה ממשיכה בדרכה ועוברת על התנאי שהתנה עמה, והוא תובע ממנה את כספו בחזרה שהרי לא אדעתא דהכי נתנו לה, לכאורה יש להביא ראיה לזה מדברי הגאון בעל שבט הלוי (ח"י סימן קסו) שדן בכגון דא.

וז"ל השבט הלוי: ואשר שאלו השדרים ואוספי מעות הבאים ממדינות אחרות ואינם מכירים מקום דירת הנגידים וזמני הקבלה שלהם, ורחובות העיר אינם נהירין לפנייהם, ונהגי הטעקסי [המכונים דרייבערס] המכירים האדרעסען והזמנים ומתפרנסין מהסעת השדרים ואוספי המעות אל הנגידים, ומבקשין עבור שכר עמלם סך שליש ממה שיקבלו מהנדיבים, וזה תנאי להסעתם, ומאידך הנגידים מתנים תנאי נתינת נדבתם שנותנים ע"מ שלא יתנו החלק הגדול של שליש למסיעיהם, ועתה אלו הנצרכים השטים לקבל נדבתם לחוצים בין כבלי התנאים

וכעין זה שמענו כמה פעמים מפי הגראי"ל שטינמן זצוק"ל, ששאלוהו על אודות הפרסום שמפרסמים כל מיני ארגוני צדקה שמבטיחים הבטחות וסגולות לעשירים שיתרמו מכספם לארגון, כגון שיתפללו עבורם במיוחד ארבעים יום בכותל המערבי או בקבר רחל, ובפועל לא תמיד מתקיימת ההבטחה ממש כפי שהבטיחו, אלא אדם אחד נוטל עמו הרבה בקשות יחד וכדו', האם עוברים בזה על איסור גזל וגניבת דעת? והשיב שמן הדין כופין על הצדקה, אלא שמן הראוי ללכת עם העשירים בדרכי כבוד וריצוי בבחינת רבי מכבד עשירים, אבל כל הטצדקי הללו באים רק כדי לגרום לו לתת את מה שהוא מחוייב מצד הדין לתת, [ושמעתי מאיש החסד הגאון ר' הלל קופרמן שליט"א שדעת הגראי"ל שטינמן היתה שהעשירים הגדולים באמת חייבים מן הדין ליתן חומש ולא רק מעשר, והיה מתרעם על כך שאפילו מעשר אינם נותנים. וכשאירע פעם אסון גדול אצל איזה גביר שהיה נותן הרבה צדקה, אמר על כך הגראי"ל שטינמן שאין ספק אצלו שהוא לא נתן אפילו מעשר, ואם היה נותן מעשר היתה זכות הצדקה מגינה עליו], ואם כן אף שאסור לשקר לכתחילה, מכל מקום אין בזה חשש גזל או גניבת דעת.

ומחמת הוראות אלו הסתפקתי שמא מותר לישיבה ליטול את הכסף מן הגביר ולהמשיך להתעסק עם אותו פלוני, כגון באמצעות שליש באופן שהגביר לא יידע

משני הצדדים, אם יתנו למסיעיהם כבקשתם עוברים על תנאי שהתנו הנדיבים, ואם לא יתנו כמוסכם עוברים על לא תעשוק שכר שכיר.

ודן שם שאין עצה לעבור על תנאים של הנגידים לכתחילה, וגם אין אפשרות למנוע את השכר מן המסיעים ולהתכחש למה שסכמו עמהם בפירוש, ומסיק וז"ל: ובמשקל הספיקות באלו התנאים השיעבוד שמשועבדים לתנאי המסיעים חמיר עוד יותר, והמסיע יכול לתובעו בדין אחרי שכבר הסכים אתו שיסיעו אם יתן לו שליש, ואין אני נוגע כעת אם זה מן היושר והצדק לבקש סכום גדול כזה רק בחלק הדין של חלות התנאים, משא"כ אם השדרי"ם כבר נתנו למסיעיהם, והנדבן יתבע את השדרי"ם ואוספי הכספים שיחזירו להם כיון שעברו על התנאי יש מקום לומר שהם יוכלו לומר קים לי כהמרדכי בשם מהר"ם דאין

להטיל תנאי בכספי צדקה שאין לו בהם רק טובת הנאה, אם כספים אלו היו כבר כספי צדקה בעת שהנדיב נתן לו אותם, ואולי אף יש לצרף דעת הגר"א דלפרוע חובות יכול מכספי צדקה, מלבד אם נחלק בין אנן סהדי לתנאי גמור, מ"מ לדינא הצד של החיוב שלהם לתת למסיעיהם אלים וחזק יותר מצד תנאי הנדיבים ויש להם בפירוש להודיע לנדבנים שהם כבולים לתנאי מסיעיהם, ע"כ.

ולפ"ז נוכל לומר דה"ה בנידון דידן, שאם סכום זה שנתן הגביר לשייבה היה אצלו כבר בגדר כספי צדקה לפני הנתינה, חל עליו הדין שאין מטילין תנאי בכספי צדקה לדעת המרדכי, ותוכל השייבה לומר קים לי כהמרדכי ולא תצטרך להחזיר לו את הכסף אף שעברה על תנאו. ומ"מ היינו דוקא בדיעבד ולא לכתחילה כמבואר בשבט הלוי שם.

הגאון רבי שמעון לוי שליט"א

מח"ס שו"ת אהלי שמעון ושא"ס

## בענין חרם דרבינו גרשום במכתבים והמסתעף

גלוית דואר, כמו שהסתפק בעל ערוך השולחן (יורה דעה סימן של"ד סעיף כ"א) וז"ל: "ואעתיק כאן מספר באר הגולה סוף סימן זה וכו'. ושלא לקרוא מכתב חבירו שלא ברשותו אלא א"כ זרקו. ואני מסתפק בזמן הזה שהרבה שולחים מכתבים פתוחים על הבי דואר אם מותר לקרא בהם כיון שאינו מסתיר אותם". וכוונתו כמובן לגלוית דואר שהכיתוב חשוף והמכתב אינו סגור, וכן מי ששולח לחבירו "פקס" למקום ציבורי כגון משרדים גדולים שנמצאים בו הרבה עובדים, והפקס מתגלגל בין הרבה ידיים שכל אחד מהם יכול לראות את תוכנו.

וכן אם חרם זה חל על כולם אשכנזים וספרדים, שהרי חרם דרבינו גרשום שלא לשאת שתי נשים, לא כולם קיבלוהו עליהם והוא נוהג רק בין האשכנזים ולא בין הספרדים. וכן נחלקו הראשונים האם רבינו גרשום הגביל חרם זה עד סוף האלף החמישי בלבד כדעת כמה מהראשונים הרשב"א והמהרי"ק ועוד, בשונה מדעת הרא"ש שהחרם תקף גם באלף השישי. וראה שו"ת בית יוסף (דיני כתובות סימן י"ד) שהאריך הרבה בענין זה. וכן ראה בספרי "אהלי שמעון" (חלק

בס"ד י"ב באלול התשע"ט לסדר "למען יברכה ה' אלוהיך בכל מעשה ידיך" לרבנים הגאונים הגדולים רבי גמליאל הכהן רבינוביץ שליט"א, רבי יעקב אהרן סקוצילס שליט"א שלום רב וברכה רבה

תחילה, ניהומי על פטירתו של האבא הרב מלי סקוצילס זצוק"ל. המקום ינחם אתכם בתוך אבלי ציון וירושלים ולא תוסיפו לדאבה עוד. ויהיו דברי תורה אלה לעיני נשמתו ומנוחתו כבוד.

תשובה. בתשובה לשאלותיכם ולספיקותיכם, אתנצל תחילה על כך שאשיב בקצרה מקוצר זמן ואתכם הסליחה.

## א

באמת בענין חרם דרבינו גרשום שלא לקרוא מכתב חבירו, הסתפקו הפוסקים הרבה ספיקות, כי נוסח החרם כפי שהובא בבאר הגולה (יו"ד סימן של"ד) הוא סתום וז"ל: "שלא לראות בכתב חבירו שלא ברשותו אלא אם כן זרקו". וכן נוסח החרם הובא בכלבו (סימן קט"ז) בזה הלשון: "ושלא לראות בכתב ששולח אדם לחבירו בלא ידיעתו ובלא רשותו". והנה מנוסח זה לא ברור אם המדובר במכתב סגור או אף במכתב פתוח כגון

בלאו הכי נראה שיש איסור לבקש ולחפש מסתוריו של חבריו ומה לי לא תלך רכיל לאחרים או לעצמו". לפי זה לכאורה יש לשאול מדוע אם כן נדרש רבינו גרשום לחרם זה שלא לקרוא כתב חבריו שלא ברשותו, הרי בלאו הכי הדבר אסור, ובאמת לפי העולה מדברי האחרונים, הטעם הוא, מפני שרבינו גרשום ראה שענין זה פרוץ ואנשים מזלזלים בו לכן נקט בצעד זה של חרם להרתיע אנשים שלא יזלזלו בזה.

לפני שנתייחס לשאלותיכם, נציין מעט ממה שכתבו קדמונינו בענין זה, ועל פיהם יש להכריע. מובא בשלטי גבורים למסכת שבועות (דף י"ז ע"א בדפי הרי"ף) וז"ל: "ומה שנוהגים לכתוב על האגרות דאיכא חרם דרבינו גרשום, נראה דאם הפותח האגרת יודע שיש חרם דרבינו גרשום בזה, דאז אפילו לא היה האיש שרשם על האגרת בר סמכא, ואפילו תימא שאינו מנודה הפותח עד שינדהו, מ"מ הוי הפותח בנידוי, דכיון דבר נידוי דרבינו גרשום הוא בדין נדהו". בשיירי כנסת הגדולה (הגהות טור יורה דעה סימן של"ד ס"ק ה') הביא את דברי השלטי גבורים והוסיף עליו. וז"ל: יש חרם רבינו גרשום מאור הגולה שלא יפתח אדם אגרת חברו והפותחה הוא מנודה, ואפילו נימא שאינו מנודה עד שינדהו, אם היה כתוב על גבו ופגיון דרגמ"ה (ראשי תיבות, ופורץ גדר ישכנו נחש דרבינו גרשום מאור הגולה) אע"פ שהאיש שרשם החרם על האגרת לא היה

אבן העזר סימן א') שהארכתי בזה הרבה. וכן נחלקו מרן המחבר והרמ"א בענין זה, כמובא בשולחן ערוך בהלכות פריה ורביה (אה"ע סימן א' סעיף י') וז"ל: "רבינו גרשום החרים על הנושא על אשתו וכו'. ולא פשטה תקנתו בכל הארצות. הגה, ודוקא במקום שידוע שלא פשטה תקנתו, אבל מן הסתם נוהג בכל מקום וכו'. ולא החרים אלא עד סוף האלף החמישי. הגה, ומ"מ בכל מדינות אלו התקנה והמנהג במקומו עומד וכו', וי"א דבזמן הזה אין לכופ מי שעבר חרם רבינו גרשום מאחר שכבר נשלם אלף החמישי ואין נוהגין כן".

מאידך לגבי החרם שלא לקרוא מכתב חבריו שלא מדעתו, לא איתפרש תוקף החרם. וכן לא ברור אם חרם זה הוא על הכלל כולו או רק על זרעו אחריו. וכן הסתפקו האחרונים אם חרם זה דרבינו גרשום הוא בגדר "תקנה" או בגדר "איסור ממש".

## ב

והנראה לומר בפשטות שקריאת מכתב חבריו שלא מדעתו אם חבריו מקפיד, גם ללא החרם דרבינו גרשום דבר זה לכאורה אסור מדינא, שהרי אין לאיש רשות לקחת חפצי חבריו לעשות שימוש בהם ללא רשותו. וכמובא בשו"ת הלכות קטנות (חלק א' סימן רע"ו) וז"ל: "שאלה. מה שנוהגין לכתוב על גבי האגרות ופגיון (ראשי תיבות, ופורץ גדר ישכנו נחש) אם יש בו ממש. תשובה.



בית דוד האריך בסימן קנ"ח, והעלה דאף בשוגג צריך כפרה והתרה, שהוא קרוב למזיד".

ובכן לשאלה הראשונה, נראה לי פשוט, שמי שנפטר והשאיר אחריו רכוש שאמור לעבור בירושה על פי דיני התורה ליורשים, הרי שמרגע פטירתו הרכוש כולו שייך ליורשים, כולל מכתבים פתוחים וסגורים, והם יכולים לעשות בהם כאוות נפשם, אלא א"כ הנפטר השאיר צוואה כיצד לנהוג ברכוש ובמכתבים הסגורים והפתוחים, כי אז יש לפעול על פי הכתוב בצוואה. אבל אם לא השאיר שום הנחיות בענין זה, הרי שדינם כיורשים בכל הרכוש שהשאיר אחריו. מה עוד, שאם היו לו סודות שהיה רוצה להעלימם, מן הסתם היה דואג לפני מותו שלא יתגלו סודות אלה, ואם לא דאג לכך, כנראה שאין רצונו להסתיר מבני משפחתו שום דבר שהוא בגדר סוד כמוס. ומה עוד שמן הסתם הנפטר מעוניין שיקיימו את צוואתו, וכפי שציינתם בשאלה, ואיך ידעו מה עליהם לעשות אם לא יפתחו את הכתוב.

וכאן המקום לצטט את דברי שו"ת תשב"ץ (חלק ב' סימן נ"ג) כאשר התייחס למשמעות של דברי חז"ל שאמרו (כתובות דף ע' ע"א) "מצוה לקיים דברי המת". וז"ל: "ותחילת כל דבר אומר לך, כי מה שכתבת בזה משום דמצוה לקיים דברי המת, ולפי דברך בכל מת דעלמא אפילו אינו אביו יש מצוה לקיים דברו ולהתיר נדר שהודר על דעת רבים מפני

בר סמכא, אם הפותח יודע שיש חרם דרגמ"ה הוא בחרם". מאידך בשו"ת חקקי לב (יו"ד סימן מ"ט) כתב שהחרם חל רק אם כתבו על האגרת איסור הבטה או השתמשות. וז"ל: נראה דעיקר החרם שחל הוא בשרשום על האגרת, הא לאו הכי דליכא רשימה כלל נראה דפטור לגמרי".

## ג

ובטעם האיסור מובא באחרונים שלושה טעמים, מדוע אסור לקרוא מכתב חברו שלא ברשותו. (1) שואל שלא מדעת גזלן הוי. (2) גניבת דעת. (3) ואהבת לרעך כמוך.

כ"כ, נחלקו הפוסקים בראה מכתב חברו בשוגג האם צריך התרה. הרמ"א פסק בהלכות נידוי וחרם (יו"ד סימן של"ד סעיף כ"ב) שבשוגג לא צריך התרה. וז"ל: "הגה, מי שעבר על גזירת רבינו גרשום מאור הגולה, אם עבר בשוגג, אין צריך התרה. ואם התרו בו ועבר במזיד, כל בי עשרה שלוחי רבינו גרשום הם להתיר לו כשחזור מדעתו, דאמדינן דעת רבינו גרשום שכך היתה דעתו מתחילה לנהוג בו נזיפה ונידוי לפי דעתם, אבל בדבר שגזר בפירוש שיהא בנידוי לעולם, אז הוא בנידוי לעולם אם עבר במזיד". אבל הברכי יוסף (יו"ד סימן של"ד ס"ק י"ד) כתב בשם הרב בית דוד שגם בשוגג צריך התרה. וז"ל: "הגהה. מי שעבר על גזרת רגמ"ה וכו'. הפותח אגרת חברו עובר על חרם רגמ"ה וכו'. והרב

לגבי מסמכים הנמצאים במחשב, ברור שדינם של מסמכים אלה ככל מסמך כתוב, ובכל הקשור ליחסים שבין איש ואשתו, גם לגבי מסמכים שבמחשב, חל עליהם הדין של "לא יעלימו זה מזה", ומותר להם לעיין בכל המסמכים, ולא חל על בעל ואשתו חרם דרבינו גרשום שלא לקרוא מכתב חבירו שלא ברשותו. ולגבי שאר האנשים דין המסמכים שבמחשב כדין מכתבים רגילים, וכשם שאסור לאדם לקרוא מכתב חבירו שלא ברשותו, כך אסור לעיין במסמכי מחשב שלא ברשותו.

לגבי מכתב שזרק אותו בעל המכתב לאשפה, על פי נוסח החרם המובא לעיל מבאר הגולה, ובלשונו "שלא לראות בכתב חבירו שלא ברשותו אלא אם כן זרקו", נראה פשוט שמכתב כל שהוא שבעל המכתב זרק אותו לאשפה, לא חל עליו חרם דרבינו גרשום, שהרי כתב במפורש "אלא א"כ זרקו". אמנם מכתב שנזרק לאשפה על ידי מקבל המכתב, יתכן שהכתוב בו הוא בבחינת סוד לגבי שולח המכתב, אבל לענ"ד אין במקרה זה איסור לעיין במכתב, מאחר ששולח המכתב יודע שהמכתב ששלח למקבל יכול להגיע לאשפה מהמקבל, ולא ביקש מהמקבל לשמור בסוד את תוכנו, הרי זה כאילו קיבל רשות גם מהשולח. אבל פשוט שאם שולח המכתב יבקש מהמקבל שלא לחשוף את תוכנו לאנשים זרים, יהיה אסור למקבל להשליך מכתב זה לאשפה, אלא אם כן יקרע אותו לגזרים, כדי לא לאפשר לאחרים לקרוא בו.

מצוה זו, דברים אלו הן בלא השגחה שלא בכל דבר אמרו מצוה לקיים דברי המת, שאין האדם בשעת מיתתו נביא ולא מלך ונשיא שיצוה החיים לקיים דבריו, שאין שלטון ביום המוות, ולא אמרו זה אלא כשצוה שיעשה מממונו כלום, שמצוה לקיים דברו שהרי בממון שלו יכול לצוות וחייבין הכל לקיים דברו, ונכלל בכלל מצות נחלות, וגם לא בכל ממון גם כן אמרו מצוה לקיים דברי המת". ועל פי זה כתבתי לעיל, שאם אין צוואה מפורשת כיצד לנהוג במכתביו וכדומה, היורשים רשאים לפתוח כל מכתב, כי אין שלטון ביום המוות.

#### ד

לגבי בעל ואשתו, לענ"ד חיי משפחה תקינים מבוססים על ההתחייבות בתנאים שכותבים בין איש לאשתו "ולא יעלימו זה מזו ולא זו מזה". ומה שאסר רבינו גרשום שלא לקרוא מכתב חבירו ללא רשותו, או כפי שמוגדר כיום "פגיעה בפרטיות" לא חל לענ"ד איסור זה על היחסים שבין הבעל ואשתו, מפני שאיסור העלמה זה מזה אינו רק בענייני ממונות ובענייני רכוש, אלא בכל העניינים ובכל מערכת היחסים שבין איש לאשתו, מאחר שבעל ואשה מוגדרים בהלכה כגוף אחד, כדברי חז"ל "אשתו כגופו". ועל כן כל הקשור לענייני סודיות, לא חלים סודות כל שהם על מערכת היחסים שבין איש ואשתו.

להקפיד למסור "קוויטלאך" לידיו של האדמו"ר בלבד ולא באמצעות "המשב"ק", וזה כנראה מתוך הנחה, שהחסיד מוסר הקוויטל מוכן לחשוף את עצמו דוקא בינו לבין האדמו"ר שהוא בעיניו איש קדוש, בודאי שבמקרה זה אין המשב"ק רשאי לעיין ב"קוויטלאך". אבל אם מנהג אותה חסידות להעביר "קוויטלאך" לאדמו"ר באמצעות המשב"ק, אם מקובל בחסידות שהמשב"ק לא פותח את הקוויטלאך, ומעביר אותם כשהוא סגורים לאדמו"ר, הרי שגם במקרה זה אסור על המשב"ק לעיין בקוויטל הכתוב. אבל אם מקובל בחסידות שהמשב"ק מעורב במסירת הקוויטלאך והקראתם בפני האדמו"ר, ויש גם חסידויות שהמשב"ק מתווך בין כותב הקוויטל לאדמו"ר, כאשר תשובת האדמו"ר מועברת לכותב הקוויטל באמצעות המשב"ק, הרי שבוודאי לא שייך במקרה זה החרם דרבינו גרשום.

הנראה לענ"ד כתבתי וה' יאיר עינינו בתורתו ויצילנו משגיאות.

בברכת התורה  
ש. לוי

ומכאן לשאלה האחרונה, כפי שציינתי בקטע הקודם, מכתב שיש בו סודות של שולח המכתב שאינו רוצה שסודות אלה יהיו חשופים בפני אנשים זרים, מלבד מקבל המכתב, חל על קריאת המכתב על ידי אנשים זרים חרם דרבינו גרשום, שאותם שלושה טעמים שציינו לעיל שכתבו האחרונים בטעם האיסור, שייכים בין למקבל ובין לשולח. וכפי שמשמע משו"ת הלכות קטנות (חלק א' סימן קע"ג) דחרם זה חל גם כלפי השולח. וז"ל: שאלה. השולח כתב ביד חברו חתום בפגיון דרגמ"ה והלה חושש שיש בתוכו דבר המזיקו מהו. נכון הוא זה, אם יפתחנה מועל בחרם, אם יוליכנה שמא כתוב עליו דבר מה, להחזירה לבעלים ישלחנה ביד אחר, אין לו תקנה אלא פורר וזורק לרוח או מטיל לים". מפורש בדבריו שאם השליח שקיבל את המכתב להעבירו לאדם אחר, אע"פ שהוא חושש שמא יש במכתב זה דבר שעלול להזיקו, אסור לו לפתוח את המכתב, ואם יפתח אותו הרי הוא מועל בחרם כלפי שולח המכתב.

ועל כן, "קוויטל" שמוסרים החסידים לאדמו"ר, אם מנהג אותה החסידות

הגאון רבי אוריאל חוברת שליט"א

רב הישוב נחליאל

מח"ס ברכת אוריאל

## בענין צילום שקיעת החמה או לבנה אם מותרת

למע"כ הגאון המובהק מפורסם לשו"ת בעל "ברכת אוריאל" שליט"א, שלום רב. אשמח מאוד אם מע"כ שליט"א יחוזה דעתו בהאי עניינא.

הסתפקתי להמבואר בר"ה (כד עמוד ב) דאסור לעשות דמות חמה ולבנה וכוכבים, שנאמר לא תעשון אתי. וכ"פ הרמב"ם (פ"ג מע"ז הלכה יג) ושו"ע יור"ד (סימן קמא סעיף ד). אם מותר לצלם במצלמה, או במכונת צילום, לבנה או כוכבים, אם הוי בכלל האיסור, די ש לומר דהאיסור קאי רק כשהוא מצייר ועושה הציור בעצמו, כדכתיב לא תעשון בלשון עשיה, ואילו כשמצלם במצלמה לא הוי עשייה דידיה, היינו שעושה הציור בעצמו, ואין זה אלא גרמאולא נאסר. ומצוי שמצלמים במצלמה ועי"ז מצטלם גם הלבנה או החמה. ובשו"ת מנחת יצחק (חלק י סימן עב) העלה שאסור לצלם דמות שמש, עיי"ש. ואולם בשו"ת להורות נתן (חלק ג סימן נ) כתב לרדון באיסור עשיית צורת אדם כמבואר בע"ז (דף מג) שע"י מכונה מותר לעשות בובות בצורת אדם שהוי כגרמא, עיי"ש. וכיו"ב מבואר בשו"ת חת"ס אעה"ז (סימן כ), שכתב בזה"ל, בכל התורה היכא דכתיב

לא תעשה, עשיה הוא דאסור הא גרמא שרי. וכ"כ המנ"ח (מצוה כז) באיסורא של עשיית שמשים שבמרות דכתיב לא לא תעשו לשון עשיה, עשיה אסור גרמא שרי, עיי"ש. וא"כ יל"ד כשמצלם במצלמה או במכונת צילום, בלחיצת הכפתור, שאי"ז אלא כגרמא ולא חיישינן כעשיה דידיה. וכ"כ בנידון זה בשו"ת עטרת פז (ח"ב יור"ד ס"ד) די"ל שצילום במצלמה צורת שמש הוי כגרמא דשרי, וכתב לפרש כן בכוונת הריטב"א (ע"ז מג ע"ב) שכתב קים ליה לתלמודא דהכא שרי, דחומר בעלמא הוא, ולא אסרינן כשהוא עושה ממש, כדין תורה עיי"ש. והיינו שהאיסור הוי רק כשהוא עושה ממש בידיים צורות ולא כשאומר לגוי לעשות עיי"ש. והנראה ע"י צילום במצלמה י"ל שלא נאסר. ואולם יל"ד למש"כ החזו"א או"ח (סימן לו) דכל שעושה פעולה ע"י לחיצת כפתור והפעולה נעשית מיד חשיב כעושה מעשה ממש, עיי"ש. א"כ הנראה כשמצלם שמש במצלמה הוי כעושה מעשה ממש דלא תעשון, וצ"ע.

בברכה, מתתיהו גבאי מח"ס בית מתתיהו ועו"ם

#### תשובה:

למעלת ידידינו היקר רב פעלים לתורה, בר אוריין חכו ממתקים וכולו מחמדים נבון משביל וחכם, הרה"ג ר' מתתיהו גבאי שליט"א מח"ס בית מתתיהו ועו"ס, ברכת שלמא טבא לגברא רבא ובט"פ.

קבלתי את מכתבו, ובו מה שהסתפק כת"ר להמבואר בר"ה (דף כד עמוד ב) בדין איסור עשיית דמות חמה ולבנה, אם מותר לצלם לבנה או כוכבים במצלמה או במכונת צילום, אם צילום הוא בכלל האיסור, או דוקא רק כשהוא מצייר ועושה את הציור בעצמו, אבל כשמצלם לא חוששים מכיוון שאין כאן עשייה שלו ממש.

צילום במצלמה או מכונת צילום, דינה באיסור כדין ציור.

תשובה: אגב ריהטא אומר לע"ד, דלכאורה מה לי ציור מה לי צילום, הרי שמש ולבנה בין בולטת ובין שוקעת אסור. וכן פשט הגמרא בראש השנה (דף כד עמוד א) ובעבודה זרה (דף מג עמוד ב) במעשה דר"ג, שמתרצת הגמרא דשאני רבן גמליאל דאחרים עשו לו, ולא מתרצת שהייתה שוקעת. משמע בין בולטת ובין שוקעת אסור. ודוקא בצורת אדם, אם היא בולטת משמע שם בגמרא ממעשה דרב יהודה, שאע"פ שאחרים עשו לו, אמר ליה שמואל לרב יהודה, שיננא, סמי עיניה דדין, שחותמו בולט הוה, ומשום חשדא. ועכ"ז להלכה, בשמש ולבנה אע"פ שאחרים עשו לו חיישינן לחשדא

ואסור. כלומר אפילו עשאו הגוי ולא הייתה לישראל שום שיתוף בעשייה, איכא איסורא לישראל להשהותו משום חשדא שיחשדוהו שעובד את השמש או את הלבנה. ורק ר"ג דשכיחי רבים גביה, או של פרקים היה, או להתלמד עשה, בכהאי גוונא ליכא חשדא ומותר. וכן פסק הרמב"ם (הלכות ע"ז פרק ג הלכה יא) וז"ל, טבעת שיש עליה חותם שהוא צורת אדם, אם היתה הצורה בולטת אסור להניחה ומותר לחתום בה. ואם היתה הצורה שוקעת, מותר להניחה ואסור לחתום בה מפני שהנחתם תעשה בו הצורה בולטת, וכן אסור לצור דמות חמה ולבנה כוכבים מזלות ומלאכים, שנאמר לא תעשון אתי, לא תעשון כדמות שמשי הממששין לפני במרום ואפילו על הלוח, עיי"ש. וע"ע שם בהשגת הראב"ד.

ובכסף משנה (שם) כתב וז"ל, והר"ן כתב בפרק כל הצלמים על דברי רבינו, ולא ירדתי לסוף דעתו מנין לו לחלק בין צורת אדם לשמשי מרום, וכלהו מלא תעשון אתי נפקא, כדאיתא בגמ'. ואף הראב"ד ז"ל השיב עליו, אולי סובר דמלאכי השרת מפני שאינן בעלי גוף וכן חמה ולבנה כוכבים ומזלות מפני שאינם נראים בולטים ואף בגלגל אינן בולטים אלא משוקעים בתוכו, ליכא לאפלוגי בהן בין בולט לשוקע, אבל דמות אדם מפני שאיננו נראה אלא בולט לא מיתסר אלא בכה"ג. ואיני יודע למה כתב הר"ן טענה זו כמסופק בה, שהרי בעלי התוספות סוברים כן דבחמה ולבנה כוכבים ומזלות,

ויש להחמיר כדבריו, עיי"ש. והו"ד בפתחי תשובה (שם ס"ק ח), עיי"ש.

אם יש חילוק בצילום דהוי לכאורה כגרמא ואע"פ שלכאורה היה מקום לחלק בין צילום דהוי כגרמא בעלמא, לבין ציור דחשיב עשייה ממש בידיו. מכל מקום לענין דינא אין נפק"מ באיסור שהיית שמש או לבנה אצל הישראל, אפילו לא עשאו הישראל אלא הגוי. כלומר שאם הישראל עשאו ממש, עובר על איסור מהתורה. ואם עשאו ע"י גרמא אית לה פלוגתא דרבוותא אם איסורו מהתורה או מדרבנן וכמו שיתבאר לקמן. וכתבו התוספות בע"ז (דף מג עמוד ב ד"ה שאני) וז"ל, שאני ר"ג דאחרים עשו לו. הקשה הר"ר אלחנן דלכאורה משמע שצוה ר"ג לעובד כוכבים לעשות, והא אמירה לעובד כוכבים שבות, ואפילו בדבר שאינו של שבת כדאמרינן בפרק השוכר את הפועלים (ב"מ דף צ.). גבי חסום פי פרתי ודוש בה, וי"ל דמצוה שאני, ע"כ. משמע להדיא דאילו מצוה, גם גרמא ע"י אמירה לגוי אסור. וכ"כ בתוספות הרא"ש בע"ז (דף מג עמוד ב), בתירוצו השני עיי"ש. וכן פסק הרמב"ם (הלכות ע"ז פרק ג הלכה ט) העושה עבודת כוכבים לעצמו, אף על פי שלא עשאה בידו ולא עבדה לוקה, שנאמר לא תעשה לך פסל וכל תמונה. ובספר החינוך (מצוה כז) כתב אליבא דשיטת הרמב"ם שהמצווה לעשותה, הוא הגורם העשיה ועובר בלאו זה. ולדעת הרמב"ן, מצווה משלח הוא, וקיימ"ל משלח פטור, עיי"ש.

אין חילוק בין בולטין לשוקעין ומטעם שכתב הר"ן, וכן כתב הרא"ש בפסקיו, ע"כ. והנה מדאפליג הרמב"ם בין שוקע לבולט דוקא לגבי אדם ולא לגבי שמש ולבנה, משמע אפילו השמש והלבנה הם שווים, לא בולטים ולא שוקעים אסורים. וא"כ ה"ה ציור וצילום, אע"פ שאינם בולטים ולא שוקעים אסורים הם. מיהו במרדכי (עבודה זרה פרק ג סימן תתמ) הביא דעת המהר"מ מרוטנבורג שסובר שציור שאין בו ממשות עדיף אף מצורה שקועה, ולא רק בהשהיה, אלא אפילו לצייר מותר, עיי"ש. אולם להלכה פסק בשו"ע (יור"ד סימן קמא סעיף ד) כדעת הרמב"ם, שאסור לצייר צורות שבמדור שכינה וכו', במה דברים אמורים בבולטת, אבל בשוקעת כאותם שאורגים בבגד ושמציירים בכותל בסמנין מותר לעשותם. וצורת חמה ולבנה וכוכבים, אסור בין בולטות בין שוקעות. כלומר, לצייר צורת חמה ולבנה וכוכבים אסור בין בולטת בין שוקעת, דהיינו שלא רק כשאורגים בבגד ושמציירים בכותל בסמנין, אלא אפילו כשזה ציור שטוח אסור. וכ"כ בספר צהר אהל אבי עזרי (ניסן תשס"ב עמוד תקיח), עיי"ש. וכ"כ בשו"ת דברי יוסף (סימן ח) שנשאל אם ציירו בדלתות ההיכל של בית הכנסת מבפנים צורת כוכבים בסממנים ועפרות זהב, אם יש צד היתר לקיימם ואף דזה אינו לא בולט ולא שוקע וכמ"ש מהר"ם, מ"מ מדברי הרמב"ם נראה דהציור בצבע, דין אחד לו כמו שוקעת

וע"ע במנחת חינוך מה שפלפל בזה, שלדעת הרמב"ם גזירת הכתוב היא שעל ידי אחר אסור, ואף ע"י עכו"ם וחש"ו, ולאו מטעם שליחות רק הציווי היא העבירה, וא"כ לא שייך בזה אין שליח לדבר עבירה, עיי"ש.

ואמנם קשה לי תירוץ התוספות שכתב, דמצוה שאני. שהרי אם זה לצורך מצוה, למה ציוה ר"ג לאחרים לעשות, הוא עצמו יכול לעשות, וכמו שפסק בשו"ע (שם סעיף ד) שאם הם להתלמד להבין ולהורות כולן מותרות. משמע שמתורות ג"כ לישראל לעשותם. וכ"כ הש"ך (שם ס"ק כו) להדיא, בין לעשותם בין להשהותם. ואולי אין הכי נמי. מיהו מדברי חידושי הרשב"א (ר"ה דף כד עמוד ב) שכתב, ואף על גב דאמירה לגוי אסירא בכל מידי דמיסר לישראל למעבד כדמוכח בב"מ וכו', אפ"ה שאני הכא דלמצוה שרי, דאמירה לגוי אינה אלא מדבריהם והכא במקום מצוה לא גזור, ע"כ. וכ"כ הריטב"א שם. וא"כ לכאורה כל ההיתר משום מצוה הוא דוקא באמירה לגוי, ולא שהישראל יעשה אותם. וצ"ע. אך אם אומר לגוי שיאמר לגוי אחר, שיעשה צורת שמש או לבנה, עיין בשו"ת חות יאיר (סימן מט וסימן נג) שכתב, שאם אומר לגוי שיאמר לגוי אחר שיעשה מלאכה לצורך ישראל, חשיב שבות דשבות ושרי. מיהו הגאון רבי גרשון אשכנזי בעל עבודת הגרשוני חולק עליו (בסימן מט) ואוסר, וס"ל שהכל נחשב שבות אחת. ולא אמרו שבות

דשבות אלא כששבות אחת מצד אמירה, והשבות השנית מצד המעשה, שהוא איסור דרבנן. משא"כ באמירה לאמירה. ובקובץ זכור לאברהם (תשס"ד עמוד תקסג אות ב) הביא בשם שו"ת שנות חיים (סי' קעה) שכתב, דלכאורה יש להביא ראיה לאסור, ממ"ש התוס' ר"ה (כד ב) אהא דמשני ר"ג אחרים עשו לו, והקשו התוספות שם דהא אמירה לגוי שבות אפילו בשאר איסורים, ואם איתא לדברי החות יאיר, מה הקשו, הרי י"ל דר"ג אמר לגוי שיאמר לגוי אחר דהוי שבות דשבות שאדברה בזה מדויק לשון הש"ס דמשני אחרים עשו לו בלשון רבים וכו', וממה שלא תירצו כן מוכח דס"ל להתוס' שאמירה לנכרי שיאמר לנכרי אחר חד שבות חשיב, עיי"ש. וע"ע בשו"ת בית שלמה (או"ח סי' לז) שהרבה לתמוה על החוות יאיר הנ"ל מכמה דוכתי, עיי"ש.

מכל מקום נראה לי פשוט שגם לדעת הרמב"ן אע"פ דליכא איסורא דלאו, איסורא דרבנן איכא משום חשדא. וכן פסק בשו"ע (יור"ד שם), שאם עובד כוכבים עשאה לו, אסור להשהותם. וכ"כ הש"ך (שם ס"ק כג) דאמירה לעכו"ם שבות אפילו בדבר שאינו של שבת, והטעם משום חשדא. וראיתי בספר קהל יאודה אשכנזי (שם סעיף ד) שהשיג על הש"ך שכתב שהאיסור משום חשדא, וכתב עליו שדבריו תמוהים, ואסור להשהותם מהתורה, עיי"ש. ובגדולה מזו, אפילו מצא כלים ועליהם צורת שמש או

לבנה, שפסק בשו"ע (שם סעיף ג) לחלק בין כלים מכובדים דאסורים כיון שודאי נעשו לשם אלילים לבין אם הכלים מבוזים שמוותרים כיון שלא נעשו אלא לנוי, הוא דוקא בהיתר הנאה בלבד, אבל לא להשהותא דאיכא איסורא משום חשדא, וכמו שכתב להדיא הש"ך (שם ס"ק טז), עיי"ש. וכ"כ בביאור הגר"א (שם ס"ק יז), עיי"ש. וכ"כ בחכמת אדם (כלל פה סעיף ו), עיי"ש. וא"כ כ"ש צילום שקיעת חמה שודאי יש לאסור משום חשדא, שהרי רק בגין הישראל נעשית התמונה, ולא יהיה חמור יותר ממוצא כלים ועליהם צורת שמש או לבנה שאסרו חכמים להשהותא אצלו. ועוד נראה לי שצילום חמור יותר מאמירה לגוי, כי בצילום סוף סוף הוא עושה משהו בידו ע"י לחיצתו בכפתור, מה שאין כן באמירה לגוי שלא עושה בידו מאומה. וע"ע בספר אהלי יעקב פרבשטיין (תורה ב עמוד רסב), אם איסור חשדא הוא משום עשייה, או דאינו משום עשייה אלא משום ע"ז. ונפק"מ בזמן הזה דליכא חשדא דע"ז, עיי"ש.

#### אמירה לגוי בע"ז איכא איסורא

ומה שכתב בשו"ת להורות נתן (חלק ג סימן נ) ליישב קושיית התוספות בר"ה (כד עמוד ב) דהא בכל מילי אמירה לנכרי שבות, וכתב וז"ל, ולענ"ד יש ליישב, על פי מה שנראה לחדש דבעושה צורת אדם ע"י גרמא ליכא איסורא, דהרי בש"ס שבת (קכ א) אמרו לא תעשה כל מלאכה עשייה הוא דאסור גרמא שרי עיין שם,

והכי נמי הרי איסור עשיית פרצופין ילפינן מקרא לא תעשון אתי, וא"כ דרשינן עשייה אסור הא גרמא שרי. ומעתה י"ל דהא דאמירה לעכו"ם אסור היינו רק היכי דגם גרמא אסור, ובחסימה דלא כתיב בה לשון עשייה ולכן י"ל דגם גרמא אסור, והא דבשבת אסור אמירה לעכו"ם ואף על גב דגרמא שרי, היינו משום דכתיב ודבר דבר דמזה ילפינן איסור אמירה לעכו"ם וכמבואר ברש"י עבודה זרה (טו א) עיין שם. אבל היכי דגרמא מותר גם אמירה לעכו"ם מותר, דאמירה לעכו"ם לא חמירי מגרמא וכו', אלא דעכ"פ איכא איסור השהייה דאסור מדרבנן משום חשדא, עיי"ש.

ואנא זעירא דמן חבריא אמינא, דדעת התוספות לאסור איסור גם ע"י אמירה לגוי, שהרי תירץ התוספות בהאי לישנא, מצוה שאני. משמע דבלא מצוה גם באמירה איכא איסורא. ונראה דס"ל כדעת הרמב"ם וכמו שכתב המנחת חינוך אליבא דשיטת הרמב"ם, דגזירת הכתוב היא שעל ידי אחר אסור. א"נ אפשר לומר דאיסורא דלאו הוא דליכא, אבל איסורא דרבנן איכא משום חשדא. שהרי דחינן בגמרא להאי תרוצא במעשה דר"ג דאחרים עשו לו, ואוקימנן לה להלכה דבסתם איסורא הוא, אפילו ע"י אחרים, והוא משום חשדא. ורק במעשה דר"ג מצוה שאני, ודשכיחי רבים גביה, או של פרקים היה, או להתלמד עשה, דבכהאי גוונא ליכא חשדא ומותר. ומהאי טעמא דחשדא, אסרינן להשהות גם אם הגוי



דמספקא לן בהשוכר, אי מצי אמר לגוי או לא, וספיקא דאורייתא לחומרא היא, דהא כתיב לא תעשון אתי. ומיהו למה דפרישית לעיל בשם רבנו יעקב דלרבא מותר לעשות פרצוף אדם, היה נראה היתר. אך לא יתכן כדפרישית, ע"כ. וכן ראיתי בתוספות ר' יהודה מפאריש (בשיטת הקדמונים שם) שכתב ג"כ בזה"ל, כיון שאינו עושה, אינו אומר לגוי ועושה. ומספקא לן בהשוכר את הפועלים גבי חסום פי פרה ודוש בה, ולא איפשיטא לן, וספיקא דאורייתא לחומרא, עיי"ש. וכ"כ בחידושי הר"ן (ראש השנה דף כד עמוד ב) ואף על גב דכל מידי דמתסר לישראל למעבדיה אמירה לגוי אסירא ביה וכו'. הכא שאני דכיון דאיסור אמירה לגוי מדרבנן בעלמא הוא במקום מצוה כי הכא לא גזור, ע"כ. וכ"כ מהר"ם מלובלין (ע"ז דף מג עמוד ב) שלא לצוות לעובד כוכבים לחתום בחותם צורת אדם, משום דאמירה לעובד כוכבים שבות, עיי"ש.

ועוד, דבלאו הכי, גם בשו"ת להורות נתן הנ"ל, אוסר להלכה ולמעשה להשהותו, וכמו שכתב להדיא בזה"ל, דעכ"פ איכא איסור השהייה דאסור מדרבנן משום חשדא. ולא כפי שהבין כת"ר בדברי הרב שו"ת להורות נתן, שכביכול אין בו איסור כלל משום דהוי כגרמא. (ובלאו הכי כבר כתבתי דחמיר טובא מעשה צילום שמצלם בידו שסוף סוף איהו קעביד, מאשר אמירה לגוי דלא עביד ממש בידיו). וא"כ מה טעם בכך

עשאה או אפילו שמצא כלים בצורת חמה או לבנה. וכן ראיתי בתוספות הרא"ש (שם) שכתב, והא רב יהודה דאחרים עשו לו וכו'. אלמא אף על גב דאחרים עשו לו אסור להשהותו, וסלקא דעתין כמו שאסרה תורה לעשותו, כן אסור להשהותו בביתו, ומשני משום חשדא. הילכך כל חותמות שאסור לעשותן כגון חמה ולבנה וככבים ומזלות ופרצוף אדם, אסור לומר לגוי לעשותן ולהשהותן בביתו משום חשדא, ע"כ. וכ"כ להדיא בחידושי הרשב"א (ר"ה דף כד עמוד ב), עיי"ש. וכ"כ בחידושי הריטב"א (שם וכן בע"ז דף מג עמוד ב), עיי"ש. וע"ע בפני יהושע (ר"ה שם). וכן בערוך לנר שם. ואכמ"ל.

ועינא שפיר חזי בתוספות רבי יהודה מבירינא בשיטת הקדמונים (ע"ז דף מג עמוד ב) שכתב בזה"ל, שאני ר"ג דאחרים עשו לו. וקשה לרבנו אלחנן, דלכאורה משמע שאמר לגוי ועשה, והיאך אמר לו, והלא מיבעיא לן בפ' השוכר את הפועלים בשאר איסורין אי אמרינן אמירה לגוי שבות או לא. וליפשוט מהכא לתירוץ זה דאמרינן דאחרים עשו לו, דלא חיישינן לאמירה לגבי שבות בשאר איסורין. ומיהו י"ל דאיכא הכא לקמן תירוץ אחר, ולזה לא תיקשי כלום. ואיצטריכו הני תרתי להא דמספקא לן בבבא מציעא, אי אמירה לגוי שבות או לא. ומיהו על אותם חותמות שרגילין עכשיו לעשות באינגליטירא, ויש בהם פרצוף אדם. היה נראה לו איסור בדבר, שהרי כיון שאינו יכול לעשות, אין אומר לגוי ועושה.

שיצלם במצלמה או במכונת צילום, שמש או לבנה או כוכבים, בזמן שיש עליו איסור בשהייה. לפי"ז מה שכתב כת"ר להביא בשם שו"ת עטרת פז (חלק ב יור"ד סימן ד) שהתיר צילום במצלמה צורת שמש משום דהוי כגרמא ושרי. לצערי אין בידי ספר זה לדעת טעמו ונימוקו. אבל לפי מה שכתב כת"ר בשמו, דהוי משום דכתיב לא תעשון, עשייה אסורה גרמא שרי. הנה לפי מה שכתבתי לעיל בשם רבים מהראשונים, דס"ל להני רבוותא דאיכא איסורא אפילו באמירה לגוי ורק לצורכי מצוה שרי ע"י גוי, יש לתמוה על היתר זה. ועוד יש לתמוה על מה שכתב לפרש בכוונת הריטב"א דקים ליה לתלמודא דהכא שרי, דחומר בעלמא הוא, ולא אסרינן אלא כשהוא עושה ממש, כדין של תורה, והיינו שהאיסור הוי רק כשהוא עושה ממש בידים צורות ולא כשאומר לגוי לעשות. והנראה ע"י צילום במצלמה י"ל שלא נאסר.

אך אנכי הדל לא כן עמדי ולאחר המחילה זה אינו. שהרי המעיין בחידושי הריטב"א (ר"ה דף כד עמוד ב) שכתב וז"ל, ושאני ר"ג דאחרים עשו לו, כלומר גוים שלא במצותו, א"נ במצותו ואף על גב דאמירה לגוי שבות בכל דבר שאסור לישראל לעשותו כדמוכח בהשוכר (ב"מ צ' א') גבי בעיא דהאומר לגוי חסום פרתי ודוש בה, האי שבות דרבנן הוא, והכא לצורך מצוה כיוצא בזו שרי, עיי"ש. לפי"ז לא מבעיא לתירוץ הראשון שר"ג לא ציוה לגוי לעשותו אלא שעשה הגוי

מעצמו. אלא גם לתירוץ השני שציוהו ר"ג, בכהאי גוונא שהוא לצורך מצוה התירו חכמים. משמע דבלא מצוה, איסורא איכא אפילו ע"י גוי, וכ"ש שלישראל אסור לעשותו. גם בחידושי הריטב"א (בע"ז דף מג עמוד ב) כתב וז"ל, שאני רבן גמליאל דאחרים עשו לו. פירוש שלא אסרה תורה אלא שלא יעשו ישראל, אבל הכא גוים עשו לו, ולישנא דעשו לו מוכיח שלצרכו עשו, וסברא הוא נמי כי במצותו ועל פיו עשו כי היאך ידעו הגוים לצייר מעצמן כל אותן מראות לבנה, ואף על גב דבעלמא אמירה לנכרי שבות כדאמרינן בפרק השוכר את הפועלים וכו', קים ליה לתלמודא דהכא שרי, דהא חומר בעלמא הוא ולא אסרינן אלא בשעושה הוא ממש כדין תורה, ואפשר שלא התירו על ידי אחרים אלא לדבר מצוה כי הא דרבן גמליאל וההיא דרב יהודה נמי לחתום בעסקי וצרכי מצוה ולא היה אפשר לו בלא הצורה ההיא, אי נמי דהתם אחרים עשו לו לצורכו ובלא מצותו, וכן עיקר, וש"מ דעשיה אסורה אבל קיום מותר כל היכא דליכא חשדא.

ולקושטא דמילתא אמינא דלא עלה על דעתו של הריטב"א להתיר להאי פירושא וגם לא נחית בכהאי גוונא כשהישראל עצמו עושה מעשה הצילום, וכל המפרש אחרת בדברי הריטב"א, פירושו תמוה ומורחק הרחק כמטחוי קשת. ולכן יש לאסור צילום שקיעת החמה או לבנה משום דחשיב כעושה

רלו) אסור לצלם החמה קודם שקיעתה  
דנמצא כותב ציור החמה, עיי"ש.

**ובספר מעדני שלמה** (עמוד רנא)  
נשאל בתמונה שעשו הילדים צורת שמש  
וירח חתוכים מנייר צבעוני ודבוקים על  
נייר, האם יש בזה איסור וצריך למחות  
בגנות שעשתה זאת. והשיב, צריך לומר  
לה שלא ראוי לעשות דברים כאלה, אבל  
אין צריך לומר לה שעשתה איסור, כיון  
שיש אומרים דהאידינא שאין עובדים  
לשמש ירח וכוכבים אין איסור זה, אולם  
אין צריך לבערו ומותר ליתן לילד להחזיק  
בתמונה. ובהערה שם (ס"ק לה) כתב, לא  
מצאתי להדיא מי שסובר כן להתיר עשיה  
מטעם זה, ע"כ. (והוסיף עוד שם בעמוד  
רנב בהאי לישנא, שאינו נכון לצלם  
במצלמה שמש וירח וכוכבים, עיי"ש).  
ולאחר המחילה הדברים תמוהים, חדא,  
דבכהאי גוונא שיש ניירות צבעוניים  
הדבוקים לנייר הוי כבולט, ולכו"ע איכא  
איסורא. ואידך, במה שכתב דהאידינא  
שאין עובדים לשמש וירח אין איסור, הרי  
להדיא כתב הרמ"א (סימן קמא סעיף ג),  
ובזמן הזה שאין הגוים עובדין לצורות  
הללו, מותרים בהנאה אם מוצאן, אבל  
אין להשהותן. ויש מחמירים בכל הצורות  
הנזכרות, אף על גב דידעינן דלא פלחי  
להו. כלומר שאפילו לדעה ראשונה דשרי  
בזמן שלא עובדים לצורה זו, הוא דוקא  
שמותרים בהנאה. אבל להשהותם וכ"ש  
לעשותם ודאי יש בזה איסור. וכ"ש  
לדעת המחמירים שאוסרים גם בהנאה  
אע"פ דידעינן דלא פלחי להו. וע"ע

מעשה ממש, וגם ע"י גוי לא מצאנו היתר  
אלא לצורך מצוה בלבד. וכ"כ החזון איש  
(מועד סימן לו) שכל מלאכה שדרך  
עשייתה בלחיצת כפתור, ועי"ז פעולת  
המלאכה נעשית ונמשכת, חשיב גירא  
דיליה וכעושה מעשה ממש, עיי"ש  
בנדונו. וכ"כ בשו"ת מנחת יצחק (חלק י  
סימן עב) בזה"ל, ונראה פשוט דבגוף  
הצילום אין חילוק בין מתקיימת לאינה  
מתקיימת דאף זה בכלל עשיה היא, וא"כ  
עצם הצילום ג"כ אסור, עיי"ש. גם  
בשו"ת שבט הלוי (חלק ז סימן קלד  
שאלה ה) נשאל ע"פ מש"כ הט"ז (סימן  
קמא ס"ק י"ב), שלכתחילה יש לחשוש  
לשיטת הרמב"ן שצורת אדם אסור אפילו  
אינו בולט, היות שזהו חשש איסור תורה,  
וכן פסק החכמת אדם דראוי לחשוש  
לדבריו, האם נכלל בזה גם לא לצלם  
(פאטו) בן אדם לכתחילה. והשיב וז"ל,  
קשה לי להורות בזה וגם מסופק אני אם  
מעשה צילום (פאטו) בגדר לא תעשון  
בדין זה, כיון שהצורה נרשמה מאליה ע"י  
פעולות הידועות בפוטו. ובענין צורת  
חמה אם מותר לצלם לפני השקיעה כמו  
שיש עושים על יד הים, השיב שם  
(בשאלה ו) שהוא מסתפק אם יש בו  
איסור תורה, מכל מקום איסור שהיה  
נראה דאיכא, עיי"ש. מיהו מו"ר בחוט  
שני (פסח עמוד רלב) כתב בזה"ל, וכן  
לצלם במכונת צילום ציורים האסורים  
לצייר, וכן הדפסתם, אפשר דחשיב עשייה  
ולא רק שהייה. והוסיף עוד (שם בעמוד

דאינן עוברין וכן נפסק בשו"ע (יור"ד סימן קמא סעיף ז). אבל דעת הסמ"ג דגם על חצי צורה עוברין, וכן הו"ד בט"ז (שם ס"ק טו). ומסיק הש"ך (שם ס"ק לב) דהמחמיר בכל זה כדעת הסמ"ג תע"ב, עיי"ש. וע"ע בפתחי תשובה (שם ס"ק י) מה שכתב בשם שאילת יעב"ץ (חלק א סימן קע). וע"ע במנחת פתים (יור"ד סימן קמא סעיף ד) שכתב ללמד זכות על אנשים שיש להם תנורים עם צורת אדם בולטת, דלשיטת רוב הפוסקים, באחרים עשו לו אינו אסור רק משום חשדא, ובזה"ז שאין עובדים לצורת אדם ליכא חשדא, עיי"ש. וע"ע בספר מקור מים חיים פאדווא (שם סעיף ג) שכתב באורך לחלק בין צורת שמש ממש, לבין צורת שמש שרק מתייחסת אל השמש, ונפק"מ בהיתר ציור דמות שמש שהציור אינו כדמות השמש ממש, אלא רק שהציור מתייחס אל השמש, עיי"ש.

וא"כ ה"ה אם מצלם בזמן שקיעת החמה, שאז רק חציה של השמש נראית, שאין לאסור בכהאי גוונא. וראיתי בשו"ת רב פעלים (יור"ד חלק ד שאלה י) שכתב, ודע כי ביהושע (פרק כד פסוק ל) כתיב, ויקברו אותו בגבול נחלתו בתמנת סרח. ופירש רש"י וז"ל, ובמקום אחר קורא אותה תמנת חרס על שם שהעמידו תמונת חמה על קברו, לומר זה הוא שהעמיד החמה, וכל העובר עליה אומר חבל על זה שעשה דבר גדול כזה ומת. וקשה איך העמידו חמה על קברו והלא צורת חמה ולבנה אסור בין בולטות בין שוקעות.

בש"ך שם (ס"ק יז) שתמה על הרמ"א. אך נראה שכל תמיהתו הוא דוקא בשהייתו, אבל בעשייתו יש איסור דנפקא לן מהפסוק לא תעשון אתי, ואפילו לא עובדין אותו איכא איסורא, כך נ"ל בדבריו. וע"ע בפתחי תשובה (שם ס"ק ח). וע"ע בספר עשה לך רב (חלק ו סימן נד) והו"ד ג"כ בירחון אור תורה (תשמ"ה - רד עמוד שעה), שנדחק להקל צילום שקיעת החמה מכמה טעמים, חדא, שניכר מתוך מעשיו שאין לו כוונת ע"ז. ואידך, שבציור יש מחלוקת וגם לדעת האוסרים, יודו הם בצילום להתיר כיון שהצילום לא בולט ולא שוקע. ועוד, שהיום בזמנינו שלא עובדים לשמש ליכא חשדא, עיי"ש. אבל באמת ע"פ כל מה שכתבנו, דבריו דחוקים. ועוד, למה נכנס לקולות בספק איסור תורה דלא תעשון אתי, דקיימ"ל בהו ספק דאורייתא לחומרא.

#### צילום שקיעת השמש שאין כולה נראית

אולם אם מצלם או מצייר מקצת מהשמש, כגון מצלם את שקיעת החמה שכבר מקצתה בתוך השקיעה, אם חיישינן לאיסור או לא. הנה מדאיתא בראש השנה (דף כד עמוד ב) לא תעשון אתי, לא תעשון כדמות שמי השמשין לפני במרום. לכאורה משמע דוקא כשהוא שלם, כלומר כדמות שמי השמשין לפני. אבל אם אינו שלם, אינו כדמות שמי. ולפי"ז אם מצלם בשעת השקיעה שאז אין כל השמש גלויה אין איסור. אך פלוגתא היא בראשונים אם עוברין גם על חצי צורה, דדעת הרא"ש

יא עמוד יא אות ז), עיי"ש. וכ"כ בספר יבקש תורה (שו"ע עמוד קיא). ועתה ראיתי בספר ויען שמואל (חלק יב סימן יז) שהאריך ופלפל בכל האי עניינא, והיה מקום איתי להאיר ולהעיר בדבריו, אך הזמן כבר דוחק, וד"ב.

#### זאת תורת העולה לדינא

א. צילום שקיעת חמה כאשר כל החמה נראית לא חשיב גרמא ודינו כדין ציור ואסור. ולכן לצייר או לצלם במצלמה או במכונת צילום שמש או לבנה, הם בכלל האיסור של לא תעשון אתי.

ב. אמנם אם השמש כבר התחילה לשקוע, אין לאסור לצלם את שקיעתה.

ג. אם יש לאדם תמונות שקיעה שבה נראית כל השמש, יפגום מעט מצילום השמש ויכול להשהות את התמונה אצלו.

ד. צילום אדם במצלמה או אפילו לצייר, כבר נהגו העולם להקל בזה, מטעם שאינו בולט. וכ"ש אם הציור או התמונה היא חצי גוף. והמחמירים שלא יצלמו אותם במצלמה תע"ב.

ובזה אחתום לכת"ר מעומקא דליבא, שימשך להרבות ולפרוץ חוצה בתורה והלכה.

יומא הילולא דרבנו חיים בן עמר זיע"א  
אוריאל חוברה

אלא חסרו מן הצורה דבר אחד, א"כ שמע מינה בחסר דבר אחד שרי. ובסוף דבריו כתב ואפשר דעבדי תרתי חסרו מן הצורה המיוחדת לחמה דבר אחד, וגם נוי של רבים דהא רבים עבדי לה ולהכי שרי, עיי"ש. וכ"כ בשו"ת מנחת אלעזר (ח"לק ג סימן טו) להסביר האי עניינא, שהיות ועשו זאת זכר הנס שיהושע משל בחמה, ממילא אין אלוקות כלל בשמש כיון שבן אדם מושל בהם, רק לו יתברך לבדו הממשלה בכל, וע"כ כשהעמידו צורת חמה על קברו ברבים אין חשד, ואדרבה ידעו הכל שזהו זכר לנס, עיי"ש. וכן בספר אלפי מנשה (ריש פרשת בראשית).

עכ"פ הוא דוקא בחמה שלימה, אבל או ציור או צילום בזמן שהיא כבר שוקעת אין איסור. וכ"כ בשו"ת שבט הלוי (חלק ז סימן קלד שאלה ז), חמה נראה לעולם שלימה, ומה שנכנסה בחלקה תחת האופק, אינה סיבה לאסור גם חצי צורת חמה, עיי"ש. וכ"כ בספר חוט שני (שם עמוד רלו), אבל לאחר שהתחיל שקיעתה מותר לצלם החמה, עיי"ש. וכ"כ בספר צהר אהל אבי עזרי (ניסן תשס"ב עמוד תקיט), עיי"ש. ודלא כמו שכתבו בשו"ת משנת יוסף (חלק יא סימן ריא), עיי"ש. וכן בספר מעדני שלמה (עמוד רנב הערה לח) שאף לצלם חלק מהם אסור, עיי"ש. מיהו בצילום תמונת אדם שכידוע שאינה בולטת מותר אפילו כולה, הגם שיש מחמירים בזה. וכ"כ בקובץ על יד (חלק





# **חושן משפט ענינים שונים**







הגאון הגדול רבי אביגדר נבנצל שליט"א  
רבה של עיר העתיקה

## שו"ת מאת מרן הגאון רבי אביגדר הלוי נבנצל שליט"א בהלכות "האוכל בשוק" א

מתוך הספר הנפלא "שלמי חיים" להגאון רבי חיים מלין שליט"א העומד לראות אור בקרוב אי"ה

א) מה מוגדר שוק לענין שלא לאכול שם, האם רק רחובות ראשיים, או גם רחוב צדדי  
הוי שוק, שלפעמים עוברים שם.

תשובה: גם רח' צדדי ב.

בארוכה בספרי הנ"ל, ויהיו לתועלת מבקשי התורה  
וההלכה, לידע את המעשה אשר יעשון, וכתבתי  
הדברים מחדש למען יהיו כתובים היטב (ובכל נידון  
ונידון, ודאי עדיף לעיין בספרי הנ"ל, אשר שם  
הארכתי בדברים כפי מה שחנני השי"ת).

והתורה והברכה לידידי הגר"ג רבינוביץ שליט"א,  
אשר בזכותו זכיתי ונתווספו עשרות נידונים נפלאים,  
ומראי מקומות יקרים בסוגיות אלו, ישא ברכה מאת  
ה' ויוכה להמשיך ולזכות את הרבים מתוך בריות  
גופא ונהור"מ וכט"ס.

ב. הנה ז"ל הגמ' בקידושין (מ ב) "ת"ר האוכל בשוק  
ה"ז דומה לכלב, וי"א פסול לעדות, א"ר אידי בר אבין  
הלכה כיש אומרים". והנה הלכה זו נחלקת לשני  
ענינים, הראשון הוא דפסול לעדות "הואיל ואין  
מקפיד על כבודו, אינו בוש לזלזל בעצמו וליפסול"  
(לשון רש"י שם). והשני הוא דמהלכות דרך ארץ אין  
לאכול בשוק לפי שזו הנהגה זולה (ויעוי' בשו"ת  
אגרות משה יו"ד ח"א סי' רמט ד"ה וצ"ל מה שחידש  
דיש בזה משום איסור בושת עצמו, ועמש"כ בזה  
בשלמי חיים סי' ד).

והנה הרמב"ם הביא להאי הלכתא ב' פעמים, הא'  
בהלכות דעות (פ"ה ה"ב) "כשהחכם אוכל מעט זה

א. הנה ידיר נפשי הגאון המופלג כמוהר"ר גמליאל  
רבינוביץ שליט"א, אשר כבר זכה לזכות את הרבים  
בחיבורים הרבה, מתורתו ומתורת רבותינו גדולי  
הפוסקים שליט"א. איוותה נפשו להמשיך ולזכות את  
הרבים, ומוציא עתה קבצים נפלאים מתורתם ומשנתם  
של גדולי ההוראה שליט"א לע"נ איש יקר הרוח,  
אוהב תורה ומופלג בהחזקתה הר"ר טלי סקוצילס  
זצ"ל, אביו של ידידינו הגאון המופלג בתו"ש רבי  
יעקב אהרן שליט"א, מח"ס אהל יעקב ועו"ס רבים,  
ואין לך עילוי נשמה גדול מזה. ואמרת אזכה גם אני  
לזכות את הרבים לע"נ הר"ר טלי זצ"ל, ויהיה בזה  
משום הכרת הטוב הגדולה והעצומה שיש לי לבנו  
הגאון ר' יעקב אהרן שליט"א.

והנה באמתחתי היו כמה וכמה שאלות שזכיתי  
לשאול מקמיה מרן הגאון רבי אביגדר הלוי נבנצל  
שליט"א, בעניני אכילה בשוק, אשר בטוב עינו משיב  
לכל על הכל, אשר בס"ד זיכני השי"ת לחבר בדיני  
האוכל בשוק חיבור שלם, אשר בשמו יקבנו "שלמי  
חיים" אשר כולו סובב בענין משאחז"ל (קידושין מ'  
ב') האוכל בשוק ה"ז דומה לכלב וי"א פסול לעדות.

לכן אמרתי אסדרה תשובותיו הנפלאות של מרן  
הגר"א שליט"א, ואוסיף עליהם בקצרה מה שדנתי

(ב) הורים רבים מאכילים לילדיהם בימים שלפני פסח לחם ומאכלי חמץ ברחוב, האם שרי לעשות כן או אסור משום אוכל בשוק.

תשובה: מותר.<sup>1</sup>

היה גנאי גדול לאכול, אבל כיום בזה"ז כל הרחובות בבחינת שוק, דאין רק מקום המיוחד כולו למסחר, ותחת כל בית ובנין מצוים חנויות לרוב, ועל כן בכל מקום שמצוי אנשים עוברים (וגם ברחוב צדדי) אין לאכול, וכהכרעת מרן הגר"א נבצל שליט"א למעלה.

ובעל שבט הקהתי שליט"א כתב לי בהגדרת שוק "המודד הוא במקום שאין אדם נוח לו לאכול שם".

ובגליון עומק הפשט (גליון 77) הביא מהגר"א מילר זצ"ל שאמר על מה שמקילין לאכול בסימטה קטנה שאי"ז שוק, ואמר ע"ז, דהאוכל בשוק דומה לכלב גדול, והאוכל בסימטה קטנה דומה לכלב קטן, ודפח"ח.

ג. הנה שאלה זו תליא בחיוב קטנים בהלכתא דא דאכילה בשוק, שהיא מהלכות דרך ארץ. וקטן שהגיע לחינוך יש לחנכו גם בהלכות דרך ארץ, שד"א קדמה לתורה (כ"כ בספרי שלמי חיים מתשובת הגר"א וייס שליט"א). וכן אמר לי מו"ר מרן הגר"א זילברשטיין שליט"א, דמגיל שהקטן מבין בהל' ד"א, יש לחנכו שלא לאכול בשוק (ופחות מגיל חינוך, אין להקפיד עמו. וראה בתשובת הגר"א טשזנר שליט"א, לקמן).

ובס' מעשה איש ח"ב עמ' צט מסופר על מרן הגר"ח קניבסקי שליט"א שבילדותו יצא עם מרן החזו"א מחוץ לבית, והיה לו בפיו סגוריה, וא"ל מרן החזו"א – תוציא ותברך שוב, זה שינוי מקום. וחזו"א שלא מחה בו מצד אכילה בשוק, וע"כ דכיון דהיה קטן, יש להקל (אך יש לדחות דשאני מציצת סוכריה, שאינה אכילה ממש, וגם אינה ניכרת לחוץ. וראה לקמן בתשובת מרן הגר"א שליט"א לענין סוכריה). אכן ישנה סתירה במעשים מהחזו"א, ועי' במש"כ בזה בשלמי חיים סי' מא.

ובס' שאלת רב (כרך ב, ח"א פ"א תשו' א) השיב מרן הגר"ח שליט"א על שאלה זו, אם מותר להאכיל הילדים בערב פסח מאכלי חמץ ברחוב "אוכל בשוק

הראוי לו, לא יאכלנו אלא בביתו על שולחנו. לא יאכל בחנות ולא בשוק אלא לפי צורך גדול, כדי שלא יתגנה בפני הבריות'. ומבואר בדבריו דהקפידא שלא לאכול בשוק הוא רק על ת"ח ולא על שאר בני אדם. אך הנה בהלכות עדות (פי"א ה"ה) כתב, וז"ל: "וכן הבזויים פסולין לעדות מדבריהם, והם האנשים שהולכין ואוכלין בשוק לפני כל העם וכגון אלו שהולכין ערומים בשוק בעת שהן עוסקין במלאכה מנוולת וכיוצא באלו שאין מקפידין על הבושת, שכל אלו חשובין ככלב ואין מקפידין על עדות שקר וכו'", עכ"ל. הרי מבואר מדברי הרמב"ם שם דהקפידא שלא לאכול בשוק היא בכל האנשים, ולכן פסול לעדות, וצ"ע דסותר למש"כ בהל' דעות הנ"ל דרק חכם (וכעין קו' התוס' בקידושין שם מהירושלמי על הבבלי, וכאן ל"ש לתרוצי לכל הני חילוקי דפת או חוטף וכו', דהרמב"ם כלל כל האופנים).

והנה בכס"מ בהל' עדות כתב לתרץ בזה"ל "א"נ שרבינו סובר דהא דאמרין פסול לעדות היינו באוכל בפני כל העם אבל אם אוכל בשוק שאין בו רוב עם אלא קצת עוברים ושבים לא מיפסיל משום הכי והיינו ההיא דירושלמי, מ"מ אינו שבח לת"ח", עכ"ל (וכדבריו כתבו בהגהות ריעב"ץ בקידושין שם, ובשו"ת הרב"ז ח"א סי' כא אות ב).

וא"כ לפי דבריו, ברחוב צדדי שלפעמים עוברים שם, לכל אדם אין קפידא כ"כ ולכן לא מיפסלו, אבל ת"ח אין לו לאכול שם. אך הנה הב"ח (חו"מ סי' לד אות ל) פליג על דבריו, וס"ל דלא נאמרו דברי חז"ל לשיעורין.

ובספר דולה ומשקה (עמ' קז) שאל זאת ממרן הגר"ח קניבסקי שליט"א, מה מוגדר שוק לענין שלא לאכול שם, האם רק רחובות ראשיים או גם רחוב צדדי הוי שוק שלפעמים עוברים שם. והשיבו "בכל מקום שמצוי אנשים עוברים". וכן שמעתי ממו"ר מרן הגר"י זילברשטיין שליט"א דדוקא בזמן חז"ל היה משום המיוחד למסחר והיה נקרא שוק, ודוקא שם

פרטי הדין כשיגדל" עכ"ל. והגר"ח"מ וואזנר שליט"א (גאב"ד זכרון מאיר, ב"ב) כתב לי בזה"ל "ראוי לחזק הצעירים שינהגו בדרך התורה ובני עליה", עכ"ל.

והגר"מ שטרן שליט"א כתב לי בזה"ל "הנני בזה אודות השאלה האם יש לחנך קטנים לא לאכול בשוק, הנה בקטן שהגיע לחינוך והאכילה הוא באופן שאסור מדינא (משא"כ בציורים שזה חומרא כדלהלן) ודאי שגם דבר זה בכלל חובת חינוך, דכיון דאמרו קידושין (מ' ע"ב) דהאוכל בשוק הרי זה דומה לכלב ופסול לעדות, והכי קיי"ל בשו"ע חו"מ (סי' ל"ד סי"ח) ודאי דיש לחנכו בענין זה, ואין לומר דענין זה אינו דבר איסור, וממילא אין בו חיוב חינוך לקטנים כשאר דבר האסור, דלענ"ד סברא זו אין הרעת סובלתו, דודאי גם אי נימא כן שאין בו איסור, מ"מ ודאי דיש חובת חינוך גם בדבר חמור כזה שחז"ל פסלוהו לעדות ואמרו שהוא דומה לכלב, אבל באמת נראה דיש בו איסור, וכן מצינו ביש"ש ב"ק (פ"ח סי' נ"ט) דכתב שם להדיא דיש איסור לבייש עצמו, וכ"פ בשו"ע הרב (דיני נזקי גוף ונפש ה"ד). וכן ראיתי בס' המפתח לרמב"ם (פי"א ה"ה מעדות) דהביא בשם ס' משכן העדות (ואינו תח"י) דאסור מן התורה לבזות עצמו ע"כ.

והנה הרמב"ם (פי"א ה"ה מעדות) כתב וז"ל: וכן הבזויין פסולין לעדות מדבריהם, והם האנשים שהולכים ואוכלים בשוק בפני כל העם, וכגון אלו שהולכין ערומים בשוק בעת שהם עוסקים במלאכה מנוולת וכיוצא באלו שאין מקפידים על הבושת עכ"ל. ואיכא לדיוקא בלשונו מדוע הזכיר והוסיף ענין מלאכה מנוולת בענין בזוי, ובפשטות כוונתו לומר דאף שעוסק הוא במלאכה מנוולת ומלוכלכת, והיה מקום לומר שיהא מותר להפשיט בגדיו שלא יתלכלכו, וע"ז קמ"ל דעם כל זה יש להמנע מזה.

אולם לענ"ד נראה להוסיף בזה דבר, דהנה בב"ב (ק"י ע"א) אמרו פשוט נבילתא בשוק ושקול עגרא ולא תימא גברא רבא אנא, וכתב שם הרשב"ם (ד"ה וטול אגרא) דלעשות מלאכה להתפרנס אין כאן גנאי עכ"ל, ולפי"ז י"ל דזהו הדגשת הרמב"ם, דאף שהוא עוסק במלאכה מנוולת, והרי אין בזה איסור של גנאי ובזוי כיון דעוסק הוא במלאכה (וכדברי הרשב"ם

אינו איסור רק אינו דרך ארץ ויתכן שבקטנים לא שייך זה". ומאידך בס' דרך אכילה (עמ' פה) שאל למרן הגר"ח שליט"א "האוכל בשוק דומה לכלב, האם זה נאמר גם בקטנים או שבהם כך הרגילות. תשובה: גם בקטנים". והביא שם עובדא במרן הגר"ח שבידודותו נסע עם החזו"א לים, וכשהיו בדרך ברחובה של עיר רצה לקנות תירס ולאכול, וא"ל החזו"א את דברי הגמ' בקידושין האוכל בשוק ה"ז דומה לכלב. וחזו"ן שהגם שהיה קטן מחה בו.

והנה אי"ז סתירה בדברי מרן הגר"ח שליט"א, דבקטנים לא שייך זה היינו בהאי שאלה בערבי פסחים, שהוא לצורך גדול (דאין לו מקום אחר, ובכה"ג כתב הרמב"ם פ"ה מדעות ה"ב דלצורך גדול גם חכם יכול לאכול בשוק), וגם דהוי בגינה, ולא בשוק ממש. אבל בשוק ממש יש לחנך קטנים לזה.

וראה להגר"ט זנגר שליט"א בספרו מעדני יו"ט (ח"ב סי' נח, עמ' רצט) שכתב בזה"ל "וצ"ל שהחזו"א וצ"ל הקפיד עליו שגם בקטנותו יתנהג כמו ת"ח. דרך אגב אפשר כאן המקום להזכיר ולהעיר לאלו ששולחין ילדיהם לחדר ולביה"ס לפני ארוחת בוקר, ואוכלים עוגות וביסקוויטים ברחוב בדרך לביה"ס, דחוץ מהחינוך של הילד שיוזכר לברך ואם צריך ב' ברכות בשינוי מקום, אבל עצם החינוך שאוכל ברחוב בקטנותו אינו הולם למשפחות בני תורה שהם בגדר ת"ח, עכ"ל.

והגר"י טשונר שליט"א (מרא דאתרא דאופקים, ומח"ס שערי תורת הבית) כתב לי בזה"ל "לגוף הענין נראה לכאוף שטוב לחנך ילדים בזה כדי שיגדלו במדת דרך ארץ, אמנם אין לחנך אותם ביד קשה. כי צריך לחנך הילד "על פי דרכו", שכלול בזה לחנך הנער לפי הבנתו ולפי כוחו הנפשית להזהר בדבר ולא להכביד עליו יותר מדאי. וכמדומי שקטנים שהגיעו לחינוך מצוות כבן שש או שבע עדיין לא בשלים לזה, והגיל לזה תלוי לפי טבע הילד, ועכ"פ נלע"ד שלא להתחיל לפני גיל תשע ואולי רק שנה או שנתיים לפני הבר מצוה, וגם לא צריך לדקדק עמם בכל דבר כמו אצל גדול אלא רק באופני הברורים לאיסור כמו שלא להסתובב בחוצות העיר ולאכול לחם. ואחר שיש לו מושג בהלכה זו הוא כבר יוסיף לעצמו כשילמד את

והאם מותר להאכיל ילדים מגיל שמונה או תשע בגינה ציבורית או אסור משום אוכל בשוק.

תשובה: מותר.<sup>7</sup>

ג) האם מותר לכל המשפחה לאכול ארוחת ערב בגינה ציבורית בספסל צדדי שאין שם אנשים כמעט, דבלילה לא רואים ואין שם אנשים כ"כ, או שמא מ"מ הוי כאוכל בשוק.

תשובה: מותר.<sup>8</sup>

עבורם שלא לאכול.

ה. הנה יש בשאלה זו שני פרטים, הראשון הוא גינה, ובזה ראה לקמן דס"ל למרן הגר"א שליט"א דכשיש מקום המיוחד לאכילה, אי"ז אוכל בשוק. והפרט השני, הוא דזה בלילה, ושאלו אנשים רואים כ"כ.

ובאמת בענין אכילה בשוק בלילה, נסתפק כבר בשו"ת שיח יצחק להגר"י וייס זצ"ל (סי' תע"ט) וז"ל "ויש לעיין ג"כ אם גם בלילה נאמר האי דינא דאם אוכל בשוק פסול לעדות, אם הקפידא כאשר רואים אותו וממילא בלילה ליתא, ונ"מ כגון אור ליי"ד שאינו רוצה לאכול בביתו הבדוק כבר מחמץ. או שהקפידא לפי שהוא בשוק אף בלי רואה אותו אסור".

ומרן הגר"ח קניבסקי שליט"א השיב על שאלה זו (שאלת רב, כרך א, ח"א פי"א תשו"ב) "אולי וצ"ע".

והנה לכאורה נידון זה לא דמיא לנידון שוק ריק, שכתב הכס"מ שלכל אדם אין קפידא אם יאכל, זולת ת"ח. די"ל דדוקא שוק ריק, אמרי' לא פלוג רבנן, ושלא יאכל בשוק ריק, ובעודו אוכל שוב יתמלא השוק בנ"א, ונמצא מתגנה בפניהם. אבל בלילה, דבד"כ אינו מצוי שיהיו הרבה אנשים, אולי שרי טפי.

ומדברי הרמב"ם בפ"ה מהל' דעות ה"ב שכתב הטעם שאין לחכם לאכול בשוק "שלא יתגנה בפני הבריות", מבואר לכאורה דהיכא דליכא בריות שמתגנה בפניהם – שרי (והסכים עמי מרן הגר"מ שטרנבוך שליט"א, דלפי"ד הרמב"ם יהיה שרי).

אך הנה הגר"א שלזינגר שליט"א (רבה של שכונת גילה ומקו"ח, ומח"ס שו"ת שואלין ודורשין וש"ס) כתב לי סברא, דבעצם כך שנוהג ומתנהג בהנהגה של כלב, שאוכל ברשות הרבים, יש גנאי גדול. וא"כ גם

הנ"ל, קמ"ל דמ"מ אין לילך ערום גם בזה, דרק עצם המלאכה שריא לצורך פרנסה גם אם זה מלאכה מבוזה, אבל אין להוסיף ע"ז ביזוי, וע"ע מה שכתבנו בס' אמרי יעקב על שו"ע הרב (שם סי' ט' סעי' ד' בביאורים).

ומה שכתבנו דיש חובת חינוך הנה גיל החינוך כבר כתבו הפוסקים והעתיקים המ"ב (שמ"ג ס"ק ג') דכל תינוק זה לפי חריפותו, וה"ה לענין נדון זה דאם הקטן לא הגיע לזה ודאי שא"צ להכביד עליו, ולא זו בלבד אלא גם היכא דהתינוק הגיע לשיעור חינוך מ"מ הואיל והמאכל הוא כשר לכן אם הילד הוא רעב א"צ למנוע ממנו אכילתו, ועיין מג"א (סי' רס"ט ס"ק א') לענין להאכיל קטן לפני קידוש דאסור לענות הקטנים עכ"ל, וה"ה בנדו"ד יש לפעמים שהילד רעב, אז ודאי נראה להקל גם באופן שלגדול אסור מדינא כדלהלן", עכ"ל (ע"י בתשובתו השלמה, בס' שלמי חיים).

ד. הנה בגינה ציבורית, יש יותר מקום להקל בקטנים, כיון דכל הענין לחנכם בדין זה דאכילה בשוק, הוא שידעו עיקר דין זה, ויוכלו לזהר בו לכשיגדלו, וא"כ יש ללמדם עיקר הענין, שלא לאכול בשוק – ברחובה של עיר, אבל לא בגינה, שהדרך לאכול שם ולהאכיל שם הילדים. וכל זה, הוא בגינה שאין שם מקום המיוחד לאכילה (שולחנות וכו'), אבל כשיש מקום המיוחד לאכילה, ראה לקמן בתשובת מרן הגר"א שליט"א – שגם גדולים יכולים לאכול שם, דאי"ז אוכל בשוק. וכן כתב לי מו"ר מרן הגאון הגדול רבי יצחק זילברשטיין שליט"א, דקטנים רשאים לאכול בגינה גם בלא מקום המיוחד לאכילה מפני דהוי עינוי

(ד) האם האוכל באוטובוס מחוץ לעיר (בהצנע ולא בקול רעש גדול) ג"כ מיקרי האוכל בשוק, והדבר נוגע פעמים רבות שנוסעים נסיעות ארוכות ומאוד רעבים, האם שרי לאכול גם פת באוטובוס (והאם יש חילוק בין אוטובוס עירוני לבין עירוני).

תשובה: נ' דשרי, ודאין חלוק'.

ת"ח לא יאכל שם כמו שלא יאכל בחנות. אך הנה בס' כל דרכיך (תחנה ד סעי' ד, עמ' יח) כתב "האוכל באוטובוס ציבורי אינו נפסל לעדות כדן האוכל בשוק. אך מדיני ד"א יש להתיר דוקא בנסיעה ארוכה בין עירונית". ובהע' לט כתב "כן הורה מו"ר הגר"ש דבילצקי [שליט"א] דאכילה באוטובוס עירוני אין הוא דרך ארץ, משא"כ בנסיעה בין עירונית אין לחוש. וכו'. ונראה בטעם הדבר דרגילות היא בנסיעה ארוכה כאשר כבר לא עולים ויורדים עוד אנשים מהאוטובוס, כנסיעה בין עירונית, שאוכלים באוטובוס, ואין בו חסרון של דרך ארץ. אך כל זמן שיש עולים ויורדים, כנסיעה עירונית, אין רגילות לאכול באוטובוס דאינו נאה לאכול בפני אחרים, ע"כ אין זה דרך ארץ לאכול באוטובוס", עכ"ל.

וכ"כ לי מו"ר הגר"ר יואל מקלב שליט"א (רב דקהילת איילת השחר פרדס כץ, מרה"י בית מדרש עליון) "לכא" פשוט דמותר דלא אמרו אלא האוכל בשוק ולא במקום שיש בו רבים ואוטובוס כבית דמי וכשיש בו ד' על ד' יתכן שחייב במוזוה [ועי' בזה במוזוה ביתך סי' רפ"ו שעה"צ סקצ"ח]. ומסתבר דהכל לפי הענין, וכשאוכל בנסיעה עירונית [דהיינו באוטובוסים המסיעים בתוך העיר] מאחר שהיא נסיעה קצרה ואין רגילות לאכול שם י"ל דקשה להקל בזה, אבל כשאוכל בנסיעה בין עירונית יש להקל, עכ"ל.

ושו"מ שכ"כ הגר"מ גרוס שליט"א בס' מנוחת אמת (פרק ז', וירא מנוחה- אות מ"ח) גם בדעלמא בנסיעה עירונית באוטובוס צריכים להימנע, עכ"ל. ועוד מצאתי לכ"ק האדמו"ר מקאליב זצוק"ל בספרו שו"ת "קול מנחם" (חו"מ ח"ג, סימן ל"ד סי"ח, עמ' י"ד) שכתב בזה"ל "האם מותר לתלמיד חכם לאכול באוטובוס, האם זה נקרא שוק שיש בו רוב אנשים או לא, ולכאורה היה צד להקל משום דדרך אנשים

בלילה אין לאכול בשוק. ושוב אמר לי כן מרן הגר"מ שטרנבוך שליט"א, שכ"נ מדברי התוס' בקידושין שם, דבעצם כך שאוכל בשוק הרי הוא מזולל בעצמו ובכבודו, ולכן גם בלילה אין לאכול בשוק. וכן אמר לי מו"ר מרן הגר"י זילברשטיין שליט"א מטעם דלא פלוג רבנן, וכל מה שאסרו, אין לעשות תמיד (ובפרט כהיום, שלילה כיום יאיר, והאוכל בשוק בלילה, רואין אותו הכל).

ובנידון השאלה ששאלתי למרן הגר"א שליט"א, שהשיב שמותר, י"ל דשאני אכילה בגינה, שאינה שוק ממש, וגם כל המשפחה יחדיו (שאינן בזה כ"כ צורת גנאי [אכן בשוק ממש, גם אם יתקבצו רעבתנים הרבה ויאכלו יחדיו, הוי גנאי גדול, וכמ"ש להדיא בשו"ת משנה הלכות חט"ו סי' ס"ב, והבאתי דבריו בשלמי חיים סי' יט]).

ו. הנה שאלתי זאת מקמיה מרן הגר"ח קניבסקי שליט"א, והיה נראה שסבירא ליה דיש להקל. ועי' ג"כ בס' דרך שיחה (ח"א עמ' תקכז) ששאל כן הגר"א מן שליט"א ממרן הגר"ח שליט"א "האוכל בשוק דומה לכלב וי"א פסול לעדות. מהו האוכל בעת נסיעה באוטובוס. תשובה: איני יודע אם זה אוכל בשוק, אבל בן תורה אינו צריך לנהוג כך. למי שאינו בן תורה העניין יותר קל". ועוד שאל: "נוסע מחוץ לעיר לכולל, ומרויח זמן שאוכל ארוחת בוקר בטנדר? תשובה: אם כל הטנדר יש בו אברכים כמוהו, יש להקל".

וכן בס' דולה ומשקה (עמ' קז, הע' 302) הביא ששאל זאת ממרן הגר"ח שליט"א ואמר לו שיש מקום להקל כשנוסע מעיר לעיר. ומו"ר מרן הגר"י זילברשטיין שליט"א בשו"ת בסו"ס עלינו לשבח (שמות, תשובה קטו) כתב דלהשיטות דרך כשהולך ואוכל הוא דנפסל לעדות, א"כ כשיושב במקום אחד אין קפידא, וא"כ גם באוטובוס ציבורי יהא שרי, אך

ה) בהא דאמרו האוכל בשוק פסול לעדות, האם בזמן הזה שרבים אוכלים ברחובות ובשווקים, יש להקל דאינו פסול לעדות דכבר אינו בושה כ"כ, או לא, ובכל אופן פסול.

### תשובה: נ' דאינו פסול<sup>ז</sup>.

לאכול באוטובוס. אמנם אפשר לומר דבתחבורה ציבורית בתוך העיר שיוורדים ועולים כל הזמן, בודאי הוי רשות הרבים, ואסור לאכול שם, מה שאין כן בתחבורה הנוסעת מעיר לעיר, ויושבים אותם אנשים בקביעות ונוסעים יחדיו, יש מקום להקל שמותר לתלמיד חכם לאכול שם, ויש לעיין בזה<sup>ח</sup>, עכ"ל.

והנה לאכול במכונת, יש בזה כמה ציורים (כגון שנוסע ואוכל תוך כדי, או שחונה ליד המדרכה ואוכל, וכל העוברים ושבים רואין אותו שאוכל). ובשו"ת ושננתם (חו"מ סי' לד אות נח) הביא ממרן הגר"צ אבא שאול זצ"ל שאמר שאין בזה משום אכילה בשוק. וכן הביא בס' כשחר אורך פ"א אות כג ממרן ראש הישיבה הגר"י שטיינמן זצוק"ל, שאמר שמסתר יותר לדמות אכילה במכונת למי שאוכל בתוך בית שפתוח לרה"ר. ועמש"כ בזה בשלמי חיים בסו"ס כח.

ועי' דברים חוצבים להבות אש בשו"ת משנה הלכות (חט"ו סי' ס"ב, ד"ה ומה) מהגר"מ קליין זצ"ל, שאין להקל בדין זה דאכילה בשוק בזה"ז, וז"ל: "ומה שתמה כיון שעכשיו רוב העולם עושין כן, אשאל, אם אמרו רובם בגזל הותר הגזל בשביל זה, אם רואים אחד שגזל אפי' פחות משר"פ מ"מ כיון שרגיל בכך נפסל, והרי כן פירשו בתוס' לפי הירושלמי. ואם השוק הוא מלא רעבתנים ונכנסים למקום אחד גרגרנים ורעבתנים ופרוצים הרבה כמו נוא יארק וכיוצא בו, אכתי אין זה עושה הרעבתנים למכובדים אלא הוא חבורה גדולה עם רעבתנים וגרגרנים ונפסלים אליבא דכ"ע, גם אליבא דהב"י ז"ל [נא.ה. כוונתו לכס"מ דס"ל דבשוק שאין שם רוב העם אלא קצת עוברים ושבים אינו נפסל].

והנה בספרי שלמי חיים (סי' יט) הארכתי בנושא זה, במה דיח טוענים שכיום אין האוכל בשוק נפסל לעדות. וטענתם בפיהם, דהא אי"ז עבירה ממש, ורק ענין של בזיון ובושת, ומתוך שמזלזל בעצמו כ"כ ולא חש לבושתו, חיישי' שישקר בעדותו. אבל כ"ז בזמן חז"ל שהי' בושת בזה, אך בזה"ז שלדאבון לב נפרץ הדבר, ואין בזה בושה, א"כ ליכא למיחש דישקר בעדותו. ועי' בהגהות ריעב"ץ בגיטין (פט, א) שאולי רמז סברא זו.

וכן כתב לי הגר"א שלזינגר שליט"א כמה וכמה פעמים, דכהיום שאין בזה בושה לא נפסלים לעדות, ורק ת"ח כרה"י וכדו' שעדיין זה בושה בשבילו, יפסל לעדות [והנה ודאי דמצד ההל' ד"א גם כהיום אין לאכול כלל וכלל בשוק, דהל' ד"א לא משתנים, וכמו שהבאתי בשלמי חיים שם ממרן הגר"י אויערבאך זצ"ל (הר"ד בס' שערי הברכה פ"ג הע' סה) שדברים שקבעום חז"ל נשארים לדורות ולכן האיסור ימשך

וכן כתב לי הגר"א שלזינגר שליט"א כמה וכמה פעמים, דכהיום שאין בזה בושה לא נפסלים לעדות, ורק ת"ח כרה"י וכדו' שעדיין זה בושה בשבילו, יפסל לעדות [והנה ודאי דמצד ההל' ד"א גם כהיום אין לאכול כלל וכלל בשוק, דהל' ד"א לא משתנים, וכמו שהבאתי בשלמי חיים שם ממרן הגר"י אויערבאך זצ"ל (הר"ד בס' שערי הברכה פ"ג הע' סה) שדברים שקבעום חז"ל נשארים לדורות ולכן האיסור ימשך

וכן כתב לי הגר"א שלזינגר שליט"א כמה וכמה פעמים, דכהיום שאין בזה בושה לא נפסלים לעדות, ורק ת"ח כרה"י וכדו' שעדיין זה בושה בשבילו, יפסל לעדות [והנה ודאי דמצד ההל' ד"א גם כהיום אין לאכול כלל וכלל בשוק, דהל' ד"א לא משתנים, וכמו שהבאתי בשלמי חיים שם ממרן הגר"י אויערבאך זצ"ל (הר"ד בס' שערי הברכה פ"ג הע' סה) שדברים שקבעום חז"ל נשארים לדורות ולכן האיסור ימשך

ולא נתפעל מזה רב ברוקא שאין זה אפשר שכל אלו

ו) שמעתי מכמה וכמה ת"ח גדולים – שלדעתם – דיבור בפלאפון ברשות הרבים, דינו כהאוכל בשוק, שעושה צרכיו הפרטיים ברה"ר ללא בושה (וחכ"א הוסיף "בן תורה הולך בריש גלי ומנהל שיחות, מדוע אינו ממחר הביתה או חזרה לשיבה").

אך מאידך פשט דבר זה ברוב הציבור, וגם אנשים ת"ח – מכובדים שאינם אוכלים בשוק (אפי' סוכריה או כוס מים) – אבל מדברים בפלאפון ברה"ר, מה הוראת מרן שליט"א בזה.

תשובה: אם זה חוסך זמן לימוד זה כדאי.

בטלפון, שכ"כ נפרץ, בן תורה הולך בריש גלי ומנהל שיחות, למה אינו ממחר הביתה או חזרה לשיבה, לא לתת הרגשה שנוח לו. ואפי' באוטובוס, הי' מן הראוי לא לדבר במכשירין האלו שכ"א ידע שהוא במקום זר. ובכלל להעלות את רמת הנכבדות, שזה כל האדם, עכ"ל.

וכן כתב לי הגה"צ ר' חזקיהו מישוקבסקי שליט"א "...והנה מסרו בשם א' מגדולי ישראל, שהדיבור בפלאפון ברחוב ה"ה בכלל האוכל בשוק וכו', וכאשר תעמיק בדבר תראה כי יסודו בשפלות הנפש וחוסר נכבדות האדם, ואחריתה מי ישורנו. והנה בדורינו שכבר אבדנו כ"כ הרבה, לכה"פ מוטל עלינו לשמור צורת ה"אדם", והשיעור קומה דילי, כי בצלם א' עשה את האדם, וחביבים ישראל שנקראו בנים למקום וכו', עכ"ל. וכן שמעתי מעור כמה וכמה גדולי ראשי הישיבות שליט"א.

ואביא בזה מדברי הרה"ג ר' יוסף ג'קובס שליט"א בקונטרסו היקר "עבד כי ימלוך – שימוש מושכל בטלפון הנייד": "טשטוש הגבולות בין רשות היחיד לרשות הרבים. אין גוזמא לומר, כי בשל הטלפון הנייד טושטשו לחלוטין הגבולות שבין רשות הרבים לרשות היחיד. שיחות שהתנהלו בעבר בין ארבעה כתלים ושני זוגות עיניים, נעשו נחלת הכלל. כל אחד יכול לעשות חשבון עם עצמו, כמה פעמים הגיעה לאזניו שיחה שלא היה אמור לשומעה ובין היתר כללה נושאים אישיים ופרטיים.

האם כולנו אמורים לדעת מה קרה בכיתת בנו של פלוני או בשיבתו של אלמוני? האם הדברים שאמרה או לא אמרה השכנה אמורים להגיע גם לאזנו? האם

אינם בני עוה"ב, וזה היה בזמנם, כ"ש בזמנינו בשוקא דנוא יארק או פאריז וכיוצא, אוי לי אם אומר.

"ולא אכחד מעטי, שראיתי לאחד מהאחרונים שיצא ללמד זכות דהיכא דנהוג להיות זולל וסובא הו"ל כבוד ולא בזיון, אבל לפענ"ד פשוט שזה אינו, ו'כולי עלמא' הם אביי ורבא ולומדי התורה הכשרים צנועים בהילוך וצנועים באכילה, ויהי רצון שנוכה לקדש שמו באכילה ושתיה, ולא נהיה נגזרים ח"ו אחרי זוללי בשר וסובאי יין.

"וכדאי להעיר מס' נועם אלימלך פ' חקת ד"ה ויקחו אליך, ואמר הכתוב ועשית לו זר זהב וסביב, ר"ל שהצדיק אוכל בקדושה ובטהרה ובמחשבות קדושות, ואם היה אפשר בלא אכילה לא היה אוכל כמבואר בספרים, והצדיקים אוכלים בסתר וביחידות מחמת הבושה שבושים לאכול, כי נפשם חשקה תמיד בדביקות השם יתברך, ולהיותם כמלאכי אלקים שאין בהם אכילה, אך מחמת שהיא דבר בלתי אפשרי הם עושים זר זהב סביב לאכילתם בקדושה גדולה ע"ש. והוא פלא גדול וכו'". עד כאן לשונו הטהורה.

ח. הנה כן שמעתי מכמה ת"ח בשם מרן הגר"פ שיינברג זצוק"ל. וכ"כ הגה"צ ר' יצחק ירוחם בורודיאנסקי שליט"א (משגיח דשיבת קול תורה) בקובץ 'חניכי ישיבת קול תורה', עמוד ע"ט, בזה"ל: "ושמעתי ששאלו את הגר"ח קניבסקי שליט"א על דיבור בפלאפון ברה"ר, אמר להם- שה"ז כאוכל בשוק, וד"ל", עכ"ל.

וכן כתב לי הגה"צ ר' חיים וואלקין שליט"א (משגיח דשיבת עטרת ישראל) בזה"ל "...והדברים לדעתי הולכים לא רק על אכילה, אלא גם על הדיבור

כעושים בתוך שלהם! וכי זכותו של הלה לכבוש את רשות היחיד של מיטיבו?

שיחה טלפונית מעצם טבעה מתנהלת בקול גדול. בעידן האוזניות – בו אדם לא מודע לרמת הקול בה הוא משתמש – מציאות זו בולטת ביותר. עובדות אלו מחריפות שבעתיים את כל האמור לעיל – על כל רבדיו.

אם נשאל, וכי יש 'עבירה' במציאות המתוארת לעיל? יתכן שעל פי רוב לא. אולם אם נתבונן האם יש בה הרס של צניעות, פרטיות, ורמה נאותה? בוודאי שכן! האם בנוסף לכך יש בה חוסר התחשבות יומיומית בזולת? קרוב לוודאי שכן!

נגענו בקצה המזלג בכמה נקודות למחשבה על היחסים שבין אדם לחבירו, אשר הושפעו מאוד מהשימוש המתמיד במכשיר הנייד שמלווה אותנו לכל מקום. עיי"ש עוד בדבריו היקרים.

שוב זיכני השי"ת, וקיבלתי מאת הגר"י ג"קובס שליט"א הנ"ל מכתב נדיר מאת מרן ראש הישיבה הגרמ"ל ליפקוביץ שליט"א, אשר בו כתב מרן רה"י זצ"ל בזה הלשון: "בס"ד אלול תשס"ב. במה שמע"כ כתב על הפרצה הנוראה של המכשיר בשם פלפון אשר משתמשים בו באמצע הלימוד גם בבית הכנסת. וכן ברחוב המהפך את מקום רשה"ר לביתו, היא הנהגה שפלה לא פחות מזה שאוכל ברחוב ובשוק, אשר מי שמחזיק עצמו לבעל נימוס עם דרך ארץ צריך להרחיק מעצמה הנהגה כזו. וה' הטוב יערה על כל אחד ואחד רוח טהרה וקדושה להתרחק מהתדרדרות של זמנינו", עכ"ל קדשו.

שוב ראיתי מכתב הגאון הגדול רבי משה הלברשטאם זצ"ל (חבר בד"צ העדה החרדית) שכתב בדבריו כן, שהמדבר בפלאפון ברה"ר הרי הוא כהאוכל בשוק. אך שמעתי שחברי הבד"צ לא הסכימו עמו להלכה בחידוש זה.

וראה דבר חידוש באורחות חיים להרא"ש (אות פ"ה) שכתב בהאי לישנא "אל תשמיע בחוץ קולך, ואל תהיה צוות כבהמה, ודברך יהיו בנחת", עכ"ל. וא"כ וודאי המדבר ברה"ר בפלאפון, יש לחוש משום דברי הרא"ש הנ"ל.

הויכוח המכוער בין בין שני השכנים הגבאים השותפים הוא עסק של כולנו?

הדברים שהזכרנו הם כאלו שמטבעם הצינעה יפה להם [ולעיתים שמיעתם אף כרוכה באיסור]. אולם לא רק בהם אנו עוסקים, אנו מדברים גם ובעיקר על זוטות של יום יום. דומה כי אבדה כל עדינות ובטלה כל פרטיות. מדוע השאלה איזה עוגות קנה פלוני לביתו, או איזה רוטב היה במנת הפתיחה באירוע בו השתתף הנוסע הנכבד שלימיננו, אמורים להיות נחלת כולנו? מדוע שיחות פרטיות בטון אישי וגזל מתחנן – לפי המצב בביתו של המדבר, אמור להיות מעתה ענין של כולם? האם אבד כל רגש של פרטיות? [יש לציין שבעיה זו חמורה פי כמה לנשים שמדברות במכשיר זה במקומות ציבוריים – שהרי חובת הצניעות מוטלת עליהן במיוחד]. [א.ה. וכבר נתפרסם שלאחר האסון במודיעין עילית (בחורף תשע"ט), באוטובוס שהתהפך על צדו, ונפטרו שני נשים ל"ע, עורר המרא דאתרא הגר"מ קסלר שליט"א בהלווייתם – על כך שנשים מדברות בקול באוטובוסים וברחובות, ושיש בזה חוסר צניעות גדול].

האם מישוה מכל אלו המנהלים את ביתם מספסל האוטובוס, חשב פעם שהיושבים לצידו אינם אמורים ואינם רוצים להיות חלק מר' האמות של ביתו?

לאניני הטעם נוסף נקודה. מלבד החיסרון והפחיתות מהוצאת רשות היחיד אל רשות הרבים, קיים המושג "זכויות המרחב הציבורי". השימוש ברשות הרבים אמור להיות באופן שכל אחד מכבד את הימצאו של השני ולא עושה בו ככל העולה על רוחו! אין מדובר בנימוסים מקובלים גרידא, הרי חלק גדול מהחייבים והפטירים של פרק 'כיצד הרגל' ו'המניח' בנויים על הנחה בסיסת זו! נחשוב רגע: האם אוטובוס ציבורי מיועד בהכרח לשיחות קולניות ולצלצולים צורמים? האם חדר המתנה לרופא אמור להיות מקום שאין בו אפילו רגע אחד של שקט ושלווה?

ומה נאמר כשהדבר נעשה ברשות היחיד של הזולת? סיפרו כמה וכמה בעלי מכוניות שהעלו נוסעים אל רכבם, והללו המשיכו את שיחותיהם ברכב



(ו) יש להסתפק איך הדין כשאוכל בחצירו ורואים אותו ברחוב, אם נחשב זאת אוכל בשוק או לא.

תשובה: לא ט.

(ז) נסתפקו בדין איסור אכילה בשוק, האם זה קיים גם כשאין ניכר בחוץ אכילתו (כגון שמוצץ סוכריה וכיו"ב), או לא.

תשובה: אולי לא'. (עמש"כ בזה בביאורים סימן מ"ג).

מהל' עדות ה"ב כתב דלא יאכל ת"ח בחנות ולא בשוק אלא לפי צורך גדול, יעו"ש, עכ"ל.

והנה בספרי שלמי חיים הבאנו בארוכה דברי הירושלמי במעשרות (פ"ג ה"ב) שאין שבחו של ת"ח להיות אוכל בשוק, והבאנו מה שנחלקו מפרשי הירושלמי על מה קאי דברי הירושלמי, על איזה משנה.

ועיי"ש שהבאנו מהפני משה, שכתב דליכא למימר דקאי אמתניתין דהחרובין עד שכנסן לגג מוריד מהם לבהמה (דאולי זה בא הירושלמי למימר, דמוריד לבהמה ולא לאדם, מפני שלאדם אין שבח לאכול בשוק). ודחה דדלמא אוכל בגג עצמו – שאינו שוק, אך פטור מן המעשרות.

וז"ל: "אי נמי יאכל בראש הגג בעצמו וא"צ שיוריד למטה, דראש הגג ג"כ מקום הפטור הוא כדתנן לקמן, וראש הגג לאו שוק הוא לענין דנאמר דגנאי הוא לת"ח לאכול שם", עכ"ל.

והנה יל"ע, דבשלמא בגגות הבניינים דזמנינו, אשר גבוהים הם מאוד, ובד"כ האוכל בגג אין רואין אותו מרשות הרבים. אבל בזמן חז"ל שלא בנו כ"כ גבוה, א"כ מסתמא מי שישב ואכל בגג, ראוהו מרשות הרבים שאוכל. וא"כ לכאור' כן הוי קצת גנאי.

ומוכח מזה כדברי מרן הגר"ח שליט"א הנ"ל, דכיון שהוא נמצא ברשות היחיד – שאינה רשות הרבים, אינו צריך לחשוש לכך שרואין אותו מרה"ר (ואה"נ שת"ח יחמיר על עצמו מדין צניעות יתירה באכילה, וכמו שהבאנו כו"כ פעמים בספר דברי רש"י בבכורות מ"ד ב' שדרך ת"ח להיות צנוע באכילה ושתייה).

י. הנה בס' מעשה איש (ח"ב, עמוד צ"ט) מובא בזה"ל: "שמענו מהגר"ח קניבסקי שליט"א שבילדותו

ט. הנה יעויין בגליון 'אליבא דהלכתא' (גליון כ"ח, במדור שיח הלכה - עמ' כ"ד) מה שנשאל כעיי"ז מרן שר התורה הגר"ח קניבסקי שליט"א: "יש להסתפק איך הדין כשאוכל בחצירו ורואים אותו ברחוב, אם נחשב זאת אוכל בשוק או לא. תשובה: מותר'.

וכמו שביאר שם הרה"ג ר' אברהם חיים שצ"ג שליט"א, דהקובע לדין אכילה בשוק הוא המקום שנמצא, ואם נמצא בחצירו אפי' שרואין אותו ברחוב ליכא חשש. ולכן גם השיב שם בתשובה לפני כן (הובאה בספרי שלמי חיים) דהאוכל בשוק ואין אכילתו ניכרת (כגון שאוכל סוכריה) אסור, דהכל תלוי במקום אכילה.

והנה בספרי שלמי חיים (סוף סימן ט"ז) הבאנו מס' "כשחר אורח" להרה"ג ר' אהרן ניב שליט"א (פ"א אות כג) ששאל למרן ראש הישיבה הגראי"ל שטיינמן זצוק"ל בזה"ל: "שאלתי על האוכל בשוק שדומה לכלב (שלהי פ"ק דקדושין), שזה מסתמא לאו דווקא בשוק אלא סתם בחוץ. ונסתפקתי אם קאי גם על מי שאוכל במכונית. ואמר רבנו שמסתבר שבמכונית זה אחרת, ויותר יש לדמות למי שאוכל בתוך בית שפתוח לרה"ר", עכ"ד.

ומבואר בדברי מרן הגראי"ל זצוק"ל דבכה"ג שאוכל בבית הפתוח לרה"ר, "זה אחרת" - היינו דאי"ז כאוכל בשוק. ועפ"ז דימה להתיר אכילה ברכב, דהוי כבית ורק פתוח (ע"י החלונות) לרה"ר, עיין שם.

ועוד עיין בהגהות 'לחיים בירושלים' (להגר"ח פאלאג'י זצ"ל, בירושלמי במעשרות פ"ג ה"ב - הובא בילקו"מ לעוז והדר בדף כז, א) שכתב בתו"ד בזה"ל "ולענ"ד נראה דלת"ח אפילו בפתח ובחלון דנוטה לשוק לא ישב לאכול אפילו בביתו. והרמב"ם בפ"ה

שליט"א ואמר לי דמציצת סוכריה בשוק, שאין ניכרת אכילתו, יש להקל. אך לענין אכילת מסטיק ברחוב, אמר לי שזהו זלזול גדול מאוד ואין לאכול מסטיק ברחוב.

אך הנה מצאתי בספר 'כל משאלותיך' (פרשת יתרו, עמ' רפ"ד), ששאל הגר"א מן שליט"א למרן שליט"א: "למצוץ סוכריה או אכילה קלה (לעיסת גומי), האם גם זה בכלל אוכל בשוק: בקטנותי יצאתי עם החזו"א לרחוב ומצצתי סוכריה, אמר לי החזו"א אוכל בשוק, וכבר הורה זקן. גם ללעוס מסטיק בכלל. פעולת האכילה קובעת", ע"כ.

וא"כ צ"ע למה הובא לעיל שאמר לו החזו"א להוציא מפיו ולברך שוב, הלא אסור לאכול בשוק, והו"ל להוציא מפיו ולא להכניסו שוב לפיו, וצ"ע (ואולי נתחלף עובדא זו בעובדא אחרת שקנה תירס וא"ל החזו"א האוכל בשוק, וכמו שהבאתי בספרי שלמי חיים ר"ס כ"א, וצ"ע).

וכתב לי הגר"מ שטיינברג שליט"א (בעמח"ס משנת חיים), וז"ל "בסתירת המעשים מהחזו"א בענין מציצת סוכריה בשוק, אולי י"ל שהיו ב' מעשים, ואם נימא דבקטנים אין לחוש לאוכל בשוק, נימא דהמעשה שהחזו"א הקפיד רק על הברכה ולא על עצם מציצת הסוכריה ה' כשהגר"ק הי' קטן, והמעשה השני שהקפיד על עצם מציצת הסוכריה, י"ל שכבר הי' גדול [וה"ל דגדול וקטן לענין זה לא תלוי בגדלות למצוות, אלא לענין אם נחשב בזיון בזה שאוכל בשוק]", עכ"ל.

והנה שמעתי מהגר"מ שולזינגר זצ"ל (בעל המשמר הלוי) בשיעור דף היומי (בהקלטה בקול הלשון- קידושין מ, ב), שסיפר עובדא על מרן הגר"ז הלוי סולובייצ'ק זצוק"ל, שפעם אחת בנישואי אחד מבניו, בא אחד מעדי הקידושין שהעיד על הקידושין, ואמר להגר"ז שחושש שהקידושין אינם קידושין מפני שפסול הוא, וביאר, שתמיד היה מנהגו לעשן סיגריות, ומעת שהפסיק לעשן, והוצרך למצוץ משהו בפיו, החל למצוץ סוכריה ברחוב, וא"כ הוא אוכל בשוק ופסול לעדות. אך מרן הגר"ז זצ"ל אמר מיד "כשר לעדות".

יצא מחוץ לבית והיה לו בפיו סוכריה, ואמר לו רבינו [החזו"א]: תוציא מפה ותברך שוב, זה שינוי מקום".

ומעשה זה הובא ג"כ במעשה איש חלק ה' (עמוד י"ד) ממרן הגר"ח קניבסקי שליט"א עצמו בזה"ל: "פ"א יצאתי עמו מהבית והיה לי סוכריה בפה, אמר לי שזה שינוי מקום כשאני יוצא מהבית וצריך לברך, וכשחוזרים לבית שוב צריך לברך, אפילו מאה פעמים", עכ"ל (ומעשה הובא נמי בספר נזר החיים עמ' קע"ט, אות נ').

ובספרי שלמי חיים דנתי מ"ט לא הפרישו מרן החזו"א ג"כ משום איסור אכילה בשוק, לאכול משום אכילה בשוק, ודנתי דאפשר משום שהיה קטן וסבר דא"צ להקפיד עמו בזה.

אכן י"ל דליכא ראייה מזה לקטן, דיש לומר דשאני אכילת סוכריה כיון דאין ניכרת אכילתה בחוץ כ"כ, סבר החזו"א דיש להקל.

וכ"כ לי מו"ר הגאון רבי יואל מקלב שליט"א בזה"ל "כיון שאינו ניכר שרי, אבל אם היה ניכר היה אסור אף שאינו פת. ובכתבי רבינו שליט"א כ' הקפיד [החזו"א] על נער שאכל בשוק אפילו לא היה פת (עי' קידושין מ' ב' תוסד"ה וי"א) עכ"ל".

ובעצם דינא דאכילת סוכריה בשוק, הנה בגליון 'אליבא דהלכתא' (שע"י חברת אהבת שלום, גליון כ"ח, עמ' כ"ד) הביא הרה"ג ר' שציגל שליט"א תשובה ממרן הגר"ח שליט"א בזה"ל: "נסתפקו בדין איסור אכילה בשוק, האם זה קיים גם כשאין ניכר בחוץ אכילתו (כגון שמוצץ סוכריה וכיו"ב), או לא. תשובה: גם כשאין ניכר אין לעשות".

ולפי"ז יש לומר בעובדא עם מרן החזו"א זיע"א והגר"ק, דכ"ז לאדם גדול, אבל לקטן בצירוף שאינו ניכר יש להקל.

ושו"מ בחישובי חמד להגר"י זילברשטיין שליט"א בברכות נ"א ב' (עמוד שי"ב) שהביא העובדא במרן החזו"א זיע"א בדין שינוי מקום שיוצא ואוכל בפיו, ובסו"ד העיר דיש בזה ג"כ משום אכילה בשוק דהגם דאינו פת, מ"מ אינו ראוי לת"ח, עיי"ש. ועכ"פ י"ל דלקטן שאני (וכנ"ל בצירוף שאינו ניכר).

ומו"ר מרן הגאון הגדול רבי יצחק זילברשטיין

(ח) האם נכונה השמועה מפי מרן החזו"א זצ"ל שאין לאכול על שפת הים משום דהוי כאוכל בשוק, דלא ראינו שמקפידים על כך.

תשובה: לא ידוע לי יא.

חד מן העדים, וזקני הי' משתמט ואזיל מהא מגודל ענותנותו, כי סבר שאינו ראוי לה, כדרכו בכל פעם כחנן הנחבא, שהי' בורח מכל כבוד ופרסום כל שהוא. ובהגיע עת דודים, ורבינו הגדול דבריסק הפציר בו, שמאד חפצו שהוא יהי' העד, ענה לו זקני אביהן של ישראל נ"ע, שפסול הוא לעדות, כיון שתמיד יבש לו הפה והשפתים, ולכן הוא תמיד מוצץ בפיו סוכריה, כשהולך ברחובה של עיר, והוי כאוכל בשוק שפסול הוא לעדות, וכ"ש לעדות מושלמת כפי חפצו של מרן. [וכן אני זוכר שעל פי רוב לאחר השעור ביום שלישי, כשהי' מתיישב ללמוד מוסר הי' לוקח בפיו סוכרי' כנ"ל, כי הי' יבש לו הפה מחמת השעור שהגיד].

ע"ז ענה לו מרן הגאון דבריסק, שאינו כלום, ואין בזה חשש אפי' כחוט השערה, ורוצה בדוקא שהוא יהי' חד מן העדות, ובלית ברירה לא הי' יכול לסרב, מפני כבודו הרם של מרן. והעד השני הי' כבוד אחיו הגאון רח"א טורצין נ"ע. זה המעשה שמעתי מפיו של אחיו הגאון נ"ע, ופירושו זיל גמור, וכ"ל, עכ"ל.

והנה בהא דהכשירו מרן הגרי"ז זצ"ל לעדות, י"ל דכיון שהכיר בו היטב שאדם מכובד הוא ואינו מן הבזויין, וגם מה שאוכל סוכריה הוא לצורך (שלא ייבש פיו), ממילא אין בזה כל חשש לפסול לעדות. וע"ע בשלמי חיים שהארכנו בזה.

יא. הנה בספר מעשה איש (ח"ה, עמוד ל"ב) איתא ממרן הגר"ח קניבסקי שליט"א בזה"ל: "כמדומה שפעם אחת נסעתי עמו לים ורציתי לקנות תירס, ואמר לי: הרי זה אוכל בשוק! (סבר שאוכל בשוק לאו דוקא פת). [עיי' קדושין מ' ב' ובתוס' שם]."

ונראה שרצה לאכול התירס בים, וע"ז א"ל החזו"א דבים הוי שוק. ובספר 'דולה ומשקה' (עמוד ק"ז, הע' 302) העיר ע"ז הרה"ג ר' אברהם חיים שצ"ג שליט"א: "וזה חידוש נוסף שים יש לו דין שוק, שהיה מקום לומר שכמו שאם יתארחו בבית הבראה אלף איש לא יחשב שוק, א"כ גם שפת הים כן, וצריך

ושוב כתב לי האי עובדא הגר"ח מ שטיינברג שליט"א (בעמח"ס משנת חיים), וז"ל "שמעתי משכני הרה"ג ר' יוסף זלצברג שליט"א שהרי ידוע שמרן הגר"ח מ שך זצ"ל הי' תמיד עד בחתונות של בני הגרי"ז. ופעם אחת אמר הגר"ח מ שך על עצמו להגרי"ז שהוא פסול לעדות. הואיל ולפעמים - במקום לעשן - הוא מוצץ סוכריה באולם הישיבה בפני כל הבחורים, ונחשב אוכל בשוק. והגרי"ז לא קיבל את דבריו והכשירו לעדות. [נמנעין כי הרב שך מצץ סוכריה אף שחשב שנחשב בכך אוכל בשוק, ואעפ"כ לא נמנע מלמצוץ הסוכריה, ואף שחשב שע"ז יפסל לעדות], עכ"ל.

וכן סיפר לי עובדא זו הגאון רבי אליעזר הלוי טורק שליט"א (רב דקהילת פרושים ברכפלד, ומח"ס אוצרותיהם אמלא).

ושוב קיבלתי עובדא זו מהגאון ר' אברהם ישעי' ברגמן שליט"א (נכדו של מרן ראש הישיבה הגר"ח מ שך זצוק"ל), בזה הלשון (ראה מכתבו השלם בסוף ספרי שלמי חיים):

"ועל עצם הענין המיוחד של האוכל בשוק דומה לכול, שמעתי מהגאון ר' אלעזר צדוק טורצין זצ"ל, אחיו של הגאון חיים אהרן זצ"ל, [ושניהם היו מבאי ביתו של זיו העולם רבינו הגדול מרן רי"ז הלוי הגאון החסיד דבריסק נ"ע], וכך סיפר לי, וזהו תו"ד:

חז"ל אמרו דאין כבוד אלא תורה, וכידוע לכל באי בית בריסק נבג"מ, דהכבוד הגדול ביותר אצל הגאב"ד דבריסק נ"ע ביום הכניסו לחופה את חד מבניו או בנותיו, הי' העדות לקיומי, ועבודה קשה הי' במקדש, עין העדה, עד שבחר ראוי לעדות כשירה כדת וכדין, גברא רבא, שאין עליו נדנוד של עבירה, וכ"ש חוט השערה של רשע דחמס, והכל ידעו בבי' מדרשא וחוצה לו, חכמות בחוץ תרונה, על הקרבה הגדולה שהי' לזקני הגדול האבי עזרי נ"ע, אצל הגאון החסיד דבריסק נ"ע, ורצונו עז הי' שזקני רבינו הגדול יהי'

ט) אם אבא מצווה על בנו שיאכל בשוק והוא אינו רוצה, האם מותר לו לאכול בשוק או שלא ישמע לאביו (דאינו איסור דאורייתא, אך מאידך גם בדרכנו לא ישמע לאביו, אבל כאן אולי הוי רק הנהגת דרך ארץ).

**תשובה:** אם אביו יש לו איזה צורך בזה ישמע לאביו יב.

לחלק. וצ"ע שמנהג העולם להקל בזה, עכ"ד.

אכן יש לחלק בין ים לבית הבראה, דבית הבראה הוא מקום המוכן לאכילה, משא"כ ים ס"ל לחזו"א דאיו"ז מקום לאכילה אלא לרחיצה וכו', וע"כ האוכל שם דין האוכל בשוק אית ליה.

(ואין לומר דאולי רצה מרן שליט"א לאכול בדרך, וע"ז הוכיחו. דבדרך פשוט דהוי בשוק ולא הוה ס"ד לאכול שם, ורק בים הוה ס"ד דל"ח שוק וע"ז א"ל מרן החזו"א דהוי שוק. אכן יעויין בקונטרס 'מנחת תורה' עמ' 59 שהובא שם בזה"ל: 'וסיפר עוד שפעם כשהי' ילד קטן נסע עם החזו"א לים, וכשהיו בדרך ברחוב של תל אביב רצה לקנות תירס ולאכול, ואמר לו החזו"א את הגמ' בקידושין מ' ב' ת"ר האוכל בשוק הרי זה דומה לכלב', ע"כ. ונראה שהוכיחו הגם שקטן היה, אך כשמרן שליט"א עצמו סיפר דבר זה במעשה איש שם לא כתב פרט זה שקטן היה. וגם משם נראה שרצה לאכול ברחוב, וצ"ע בזה. ושאלתי ממרן הגר"ח שליט"א היכן היה, והשיבני "אין שום נפק"מ", וביאיר"ד דגם ברחוב וגם בים אין לאכול, וכנ"ל דלים דין שוק אית ליה).

ועוד מצאתי בזה בספר 'דרכי החיים' ממרן הגרמ"י ליפקוביץ זצ"ל (ח"ב, עמוד ת"ו, הע' 5) שנדפס שם בזה"ל:

"בימות הקיץ כשנסע לים [א.ה. רבי דוד קורלנסקי זצ"ל – אביו של הגר"ר בנימין קורלנסקי זצ"ל], צירף לנסיעה גם את מרן רה"י זצ"ל [א.ה. הגרמ"מ שך זצוק"ל] – בעל האבי עזרי. מרן זצ"ל ראה שיש אנשים הבאים לים ומביאים עמם אוכל, ושם קובעים סעודה על חוף הים. בחזרתם, דיבר כל הדרך על כך שהדבר אינו מובן לו כלל, איך אנשים נוהגים מנהג מבוזז זה, הרי חז"ל אמרו האוכל בשוק דומה לכלב, ואלו האוכלים על חוף הים בכלל אוכלים בשוק הם, וכי אינם יכולים לאכול קודם או אח"כ בבית... עד

כדי כך שאינם יכולים להתגבר על תאוותם... ולא יכול היה להירגע", עכ"ל.

וכן שאלתי למרן הגר"ח קניבסקי שליט"א האם נכונה שמועה זו מפי החזו"א, דלא ראינו שמקפידים ע"ז. והשיבני בע"פ 'נכון' – היינו שהשמועה נכונה, וצ"ע.

והנה מו"ר מרן הגאון הגדול רבי יצחק זילברשטיין שליט"א הורני בע"פ ובכתב, דלהלכה למעשה מותר לאכול על שפת הים, ואין זה חשיב כשוק כיון דמיועד גם לאכילה, ושפיר דמי לאכול שם. ובפרט, דהרחיצה בים מחלישה, והוי צורך לאכול, ומבואר ברמב"ם פ"ה מדעות ה"ב דלצורך גדול מותר לאכול בשוק. אך ת"ח יחמיר ע"ע, עכ"ד. וכן כתב לי הגאון רבי יהודה אריה דינר שליט"א בזה"ל: 'אם יושבים במקום א' ואוכלים מותר', עכ"ל.

והאירוני להערה נפלאה, דלפי חידושו של מו"ר מרן הגר"י זילברשטיין שליט"א דטעמא דשרי לאכול על שפת הים משום דהרחיצה מחלישה, וא"כ הוי לצורך. א"כ נפקא דהבא לים, ראוי לו שקודם ירחץ בים, ורק לאחר מכן כשיחלש מעט, אזי יאכל. ולא יאכל מיד בבואו לים, דאזי ליכא להיתר דאכילה בשוק, וצ"ע בזה.

יב. והנה מרן שר התורה הגר"ח קניבסקי שליט"א השיבני בזה"ל "שיסביר לאבא שלו שזה לא דרך ארץ". וצ"ע מה יעשה בלא רצה אביו לקבל. והנה מו"ר מרן הגאון הגדול רבי יצחק זילברשטיין שליט"א השיבני דלא ישמע לו כלל וכלל, וביאר דבריו במכתב אלי, וזה לשונו: "מצות כיבוד אב, הוא להאכילו להשקותו, מצות מורא שלא יסתור את דבריו, אבל בכל דבר שאין זה נוגע לכבוד אביו, אינו צריך לשמוע לו, אלא שאם עושה כדון כנגד רצון אביו, יש בזה זלזול באביו, אבל אם יש לו סיבה טובה, ובפרט כאשר זה נוגע לכבוד שמיים, ואביו

## מה טובו אהליך יעקב | הגאון הגדול רבי אביגדר נבנצל שליט"א תרכג

(י) אדם שאכל בשוק ונפסל לעדות לכו"ע, כיצד חוזר לכשרותו - דבשו"ע חו"מ סו"ס ל"ד מבואר מאימתי חזרתן של משחק בקוביא וכו' ולא מבואר על הבזויין - כיצד חזרתן.

**תשובה:** מסתבר שכשנראה שמקפיד שלא לאכול בשוק יג.

(יא) אדם שרואה את חברו אוכל בשוק, האם צריך להוכיחו או לא (דאם יוכיח כל אחד אין סוף לדבר) - מה ההוראה בזה.

**תשובה:** נראה דתלוי אם סבור שהלה יקבל התוכחה יד.

שיודע שעשה תשובה.

ויסוד הדברים, דכל שחזקתו "פסול" א"א להוציאו מחזקתו עד "שיודע" לנו בבירור שהפך לכשר. וא"כ נלע"ד דה"ה באוכל בשוק והועד עליו בבי"ד שהתרו בו [כהכרעת הראש יוסף] ונפסל, שומה עלינו להיוודע בבירור שחזר בו מהנהגה נלוזה זו, ולא סגי לן להוציאו מחזקת פסול עד שיעידו עליו בבי"ד שראינוהו נמנע מלאכול משום שקיבל ע"ע לקיים מש"א חז"ל, עכ"ל.

יד. ומו"ר מרן הגאון הגדול רבי יצחק זילברשטיין שליט"א כתב לי בזה"ל: "בדבר השאלה אם רואה את חברו אוכל בשוק אם צריך להוכיחו: ויש לומר שראוי להוכיח, את מי שמכיר ויודע שהוא בגדר של מקבל, וישמע לו, אבל אם לא ישמע לו, טוב השתיקה מההוכחה, מוטב שיהיו שוגגים ואל יהיו מזידיים, וכבר אמר שלמה המלך (משלי ט, ח) אל תוכח לץ פן ישנאך הוכח לחכם ויאבהך", עכ"ל.

והגאון הגדול רבי נתן הכהן קופשיץ שליט"א כתב לי בזה"ל "בצורה עדינה יסביר לו שהוא נפסל לעדות. ובפרט לבחור ישיבה זה חילול ד", עכ"ל.

והגאון רבי יהודה אריה דינר שליט"א (רב דקהילת דברי שיר, ב"ב) כתב לי בזה"ל "אין צריך להוכיחו, רק אם הוא ממש מדבר אתו אישית בין כך אז אפשר לומר לו בדרך כבוד", עכ"ל.

והגאון רבי יעקב מאיר שטרן שליט"א כתב לי בזה"ל (בסיכום תשובתו): "אודות חיוב תוכחה לגדולים אחרים, א"צ להוכיח אנשים זרים רק איש את אחיו שלבו גס בו, וגם אותם רק אם אוכלים תוך כדי הליכה שהוא בזיון גדול כנ"ל, והוא סעודת פת או פת הבא בכיסנין שהוא גנאי גדול", עכ"ל.

מצווה אותו לעבור על חומרא, גם אם ישמע לו, לא יקיים בזה שום מצוה".

ובעצם דברי מרן הגר"א שליט"א דאם יש לאביו צורך בזה, יל"ב עפ"מ מה שיודע פלוגתת הראשונים (יבמות ו. עיי"ש ריטב"א ורשב"א וברכ"ש מביהגר"א) בדבר שאין לאב הנאת הגוף מזה, ודעת הגר"א בדברי הרשב"א דיש בזה קיום מה"ת, וצ"ע בזה.

יג. ראה בספרי שלמי חיים מה שהבאתי מדברי גדולי הפוסקים שליט"א שג"כ הורו כן, שכיון שהאוכל בשוק הוא מן הבזויין, אם פסק ממנהגו זה, הרי כבר אינו מן הבזויין. והגר"א שלזינגר שליט"א כתב לי "יחזור בתשובה, ויקבל על עצמו שיותר לא יאכל בשוק".

ומורי זקני הגאון ר' רפאל איסר יהודה מליץ שליט"א כתב לי בזה, וז"ל "מש"כ להסתפק במי שאכל בשוק ונפסל לעדות, כיצד חוזר לכשרותו דלא נתבאר בחו"מ סו"ס ל"ד לגבי הבזויין כיצד חזרתן.

האמת, שלא מצינו מפורש שיעור חזרתן. אך כלל זה נקוט בידך, מה שפסק הרמב"ם פי"א עדות ה"ג וז"ל, נמצאת אומר כל עם הארץ בחזקת שהוא פסול עד שיוחזק שהוא הולך בדרכי הישרים. ובב"י חו"מ סי' ל"ד הוסיף ע"ז מש"כ המרדכי (בהגהות סנהדרין סי' תשכא) בשם העיטור (קבלת עדות, נ"ח, ע"ד) 'כתבו הגאונים מי שאינו זריז בתפלה ובמצות ואין בו דרך ארץ פסול לעדות'. הרי דכ"ז נכלל בגדר ע"ה שחזקתו פסול, עד שיוחזק שהולך בדרך ישרים. וכ"פ הרמב"ם בפ"ב ה"ג [בספק פסול עבירה] וז"ל, לפיכך לא יעיד ואין מוציאין ממון בעדותו ולא ידון עד

יב) נסתפקתי בספק נחמד - באדם שראינוהו עומד לאכול בשוק ממש, ואמרו לו - דע לך שהאוכל בשוק פסול לעדות. ונמנע מלאכול. האם יהא כשר לעדות או לא, דהרי חזינן שהוא מצד עצמו כן בזוי - ורק לא רצה להסתבך וליפסל לעדות, או דלמא חזר בו והבין שאי"ז דרך כבוד (אך מנין שזה מספיק להכשירו).

תשובה: כל עוד שלא אכל בפועל לא נפסל טו.

יג) הנה התקשיתי מדוע בסנהדרין (כ"ד ב') דמונה המשנה את הפסולין לעדות, לא מנתה ג"כ את פסול האוכל בשוק.

תשובה: תלוי לפי הפירושים השונים טז.

יב) הנה דבר חידוש עצום בעצם האי דינא דהאוכל בשוק הבאתי בקונ' בשם הריטב"א בקידושין (שם), וז"ל 'ור"ת ז"ל פירש דהכא בפת שהוא גנאי גדול לאכלה ולברך בשוק וכו'". ומבואר דפסול ג"כ משום דהוי גנאי לברך בשוק, וזהו דבר חדש. ומשמע דהיכא דלא מברך בשוק (וכגון שדעתו להמשיך סעודתו בבית) - ליכא גנאי.

תשובה: אה"נ יז.

יג) יש לעיין בעני מרוד שאין לו בית, ובקושי רב יש לו מעות לאוכל, וכל סעודותיו אוכל בשוק ממש, האם כשר לעדות או לא. דיש לומר דכיון דלית ליה ברירה אחרת, א"כ בדיעבד כשר לעדות, דלא חשיב שאינו שומר על כבודו. אך מרן הגר"ח קניבסקי שליט"א השיבני "זה בזיון" - וכנראה כוונתו שכל מציאותו הוא בזיון,

"רשע" עד וכל המנויים שם הם מעין גזלנים וכדפירש"י שם. ומו"ר הגר"ש לסיצין שליט"א כתב לי 'אולי זה לא נאמר בזמן המשנה', עכ"ל.

יז. ומו"ר הגאון ר' יואל מקלב שליט"א כתב לי ביאור נפלא בדברי הראשונים, וז"ל: "מה שהביא מהריטב"א ומהתוס' הרא"ש דגנאי הוא טפי בפת כשאוכל ומברך בשוק יש לפרש דאין הגנאי במה שמברך בשוק שלא גינו כי אם את האוכל בשוק ולא מצינו שאסור לברך ברכות השבח וברכות הנהנין בשוק, רק כוונתם כנ"ל דהוא גנאי טפי במה שקובע עצמו באכילה שצריכה בהמ"ז בשוק. ואף אם כוונתם דהברכה ג"כ יש בה גנאי אפשר משום שניכר על ידה שאכל בשוק", עכ"ל, והוא ביאור נפלא בדבריהם.

והגאון רבי איתמר גרבוז שליט"א (מרה"י אורחות תורה) כתב לי שהתוספת גנאי שנתכוונו הראשונים היא "לכאור' כוונתו בברהמ"ז", עכ"ל.

טו. וכן השיבני מרן שר התורה הגר"ח קניבסקי שליט"א בזה"ל "לא, הוא לא ידע, הוא לא היה אשם". וכן כתבו לי הרבה מגדולי הפוסקים שליט"א, דכ"ז דלא אכל בשוק בפועל לא נפסל לעדות.

אכן מרן הגר"ד לנדו שליט"א אמר לי דיתכן דבאמת יהיה פסול לעדות, כיון דחזינן ליה דהוא בזוי, דעמד לאכול בשוק. אך צריך לראות כיצד ממשיך לנהוג האם בדרך בזיון או לא. ובספרי שלמ"ח הארכתי בסוגיא נפלאה זו.

טז. פירוש דברי מרן שליט"א הם, דכיון דיש פירושים רבים בראשונים במאי איירי דינא דהאוכל בשוק האם דווקא בפת או גם בדברים אחרים וכו' וכו', ממילא אין זה פסול וודאי ולכן לא מנאוהו.

ומו"ר הגר"י מקלב שליט"א כתב לי בזה"ל "י"ל דאינו מונה שם אלא אותן הפסולים משום אל תשת

שנמצא כל היום בשווקים וברחובות ואוכל שם ג"כ, וחיישינן שישקר (דכיון דבלא"ה הוא מבוזה, אז לא אכפ"ל שאנשים יצחקו עליו עוד שהוא שקרן). מה דעת מרן שליט"א בזה.

תשובה: לענ"ד לאונסו שאני"ח.

יד) יש לעיין - מה הדין של משגיח כשרות של חנות פלאפל שווארמה, שנמצא אוכל בעמידה ברחוב, האם הוא כשר להשגיח בחנות. דיש שכתבו דראוי לקחת משגיח אחר, שהרי נאמר במסכת בכורות (ל' ב') תנו רבנן מקבלין לכנפים ואח"כ מקבלין לטהרות, ואם אמר איני מקבל אלא לכנפיים מקבלין אותו, קיבל לטהרות ולא קיבל לכנפים אף לטהרות לא קיבל. וביאר רש"י: 'אף לטהרות לא קיבל'. דכיון דבדין נטילת ידיים שדבר קל הוא לעשות אינו יכול לעמוד, כל שכן בשאר'. ונראה שהוא הדין כאן, דאם בדבר קל של אכילה ברחוב אינו יכול להקפיד, כיצד נוכל לסמוך עליו שמקפיד בהשגחתו.

והגר"י זילברשטיין שליט"א בספרו 'חשוקי חמד' עמ"ס בכורות (ל' ב', עמ' שי"ז) דן בכע"ז - "משגיח כשרות במפעל מזון ששני עדים תפסו אותו שאוכל פת מבלי ליטול ידיו קודם, האם אפשר להמשיך לסמוך עליו. תשובה: נאמר במסכת בכורות דף ל' ע"ב לא קיבל לכנפיים (ליטול ידיו קודם אכילה) [וביאר החסדי דוד למה נקרא נט"י כנפיים, משום שצריך להגביה ידיו למעלה כמבואר בסוטה דף ד' ע"ב], אף לטהרות לא קיבל. ופירש"י דכיון דבדין נטילת ידיים שדבר קל הוא לעשות אינו יכול לעמוד כל שכן בשאר'. ולכא' לפי זה ה"ה בעניינינו, אחר שנתפס שאינו נוטל

יד. וכן הורוני הרבה מגדולי הפוסקים שליט"א, וכמו שהבאתי בספרי שלמי חיים.

ומו"ר הגר"י מקלב שליט"א כתב לי בדברי מרן הגר"ח שליט"א בזה"ל "כפי הנראה דאם היה רוצה ליזהר בזה בודאי היה מוצא מקום צנוע לאכול בו [והבא ליטרה מסייעין אותו]", עכ"ל. וכוונתו להעניי היה יכול למצוא לעצמו מקום צנוע לאכול, ומדאוכל בשווקים ע"כ דלא חייש לכבודו, והוי בזיון, ונפסל לעדות.

והגר"ח מ שטיינברג שליט"א (מח"ס משנת חיים) כתב לי בזה"ל "במי שיש לו חנות בשוק ומוכר את סחורתו, ואגב הוא עצמו אוכל שם, והגר"ח ק השיב שאינו נפסל לעדות בכך, ואילו במי שאין לו בית ואוכל בשוק, השיב הגר"ח ק דגם זה בזיון. י"ל דאין

בזה סתירה, דהמוכר בשוק וע"ז אוכל בשוק, אין המוכר חושב דזה שאוכל בשוק נחשב בזיון - דהא לשיטתו מצוותו בכך, ולפי' לא נפסל בכך לעדות, דלא עשה בזה שום בזיון. אבל מי שאינו מוכר אוכל בשוק, אלא שאוכל בשוק הואיל ואין לו בית קבוע, י"ל דגם לשיטתו הוא עושה מעשה בזיון - אלא שעושה כן הואיל ואין לו בית לאכול שם, מ"מ גם לשי' נחשב מעשהו שהוא מבזה בזה את עצמו, עכ"ל.

ומו"ר מרן הגאון הגדול רבי יצחק זילברשטיין שליט"א כתב לי דמהלכות דרך ארץ, אם קשה מאוד לעני להתאפק, יש להקל לאכול בשוק [דהיינו, דאם בא להעיד עדות, איכא למיחש משום דהוי בזיון. ומדיני הלכות דרך ארץ, אם קשה לו וכו'].

ידיו קודם האכילה ק"ו לשאר דברים, כגון להשגיח היטב שבעה"ב לא יכניס למוצרים נבילות וטריפות אינו נאמן. אלא שיש לחלק דשאני משגיח כשרות שיודע שאם יכניסו נבילות וטריפות למוצרי המזון שתחת השגחתו הריהו חוטא ומחטיא כירבעם בן נבט, וגם הוא גנב על המשכורת שקיבל, ולכן אין ראייה ממה שאינו מקפיד על נט"י, שלא יקפיד על העבירות החמורות האלו, ודווקא בשאר דברים שחוטא לעצמו, יש לחשוש שאם אינו יכול לעמוד ולקיים דבר קל כנטילת ידיים, ק"ו שלא יקיים דברים חמורים יותר. אך גיסי הגר"ח קניבסקי שליט"א לא קיבל דברי, ואמר דסו"ס הוא קל דעת ומזלזל במצוות, ואיך יתכן לסמוך על ההשגחה שלו, כי אולי מכניסים למזון שהוא משגיח עליו גם מאכלות אסורות והוא מתוך קלות דעת יכשיר את המזון, עכ"ד – עד כאן לשון החשושי חמד.

מה דעת מרן שליט"א בכ"ז?

תשובה: כאן לא ברור כל כך לאינשי האיסור, דהא יש פירושים שונים י"ט.

טו) נסתפקתי במי שלקח מאכל בשוק, והתחיל לברך עליו ובאמצע ברכתו נזכר שאין לאכול בשוק, ואין לו בית קרוב ליכנס אליו (וכגון שנמצא בשוק גדול מאוד), היכי ינהג.

והנה נידון כע"ז מצינו במי שבירך על מאכל בצום דשכח שצום היום, ולבסוף נזכר שצום היום, מה יעשה. ודן בזה בשערי תשובה (סימן תקס"ח ס"ק א'). מה דעת שליט"א בזה.

תשובה: שיטעם משהו כ'.

כשרות. וק"ו אם אוכל בלי נט"י בודאי זה מערער את חזקת הכשרות שלו, ואי אפשר להאמינו כמשגיח. אבל אסור לחשוד בכשרים, ורק אם הדברים ידועים ויש עדים אפשר לפטרו מתפקידו, אבל לא בגלל דיבורי לשה"ר ורכילות, עכ"ל.

כ. וכן הורוני כל גדולי הפוסקים שליט"א, וכמו שהארכתי בזה בספרי שלמי חיים (סימן נ"ח), יעו"ש.

יט. ומו"ר מרן הגאון הגדול רבי יצחק זילברשטיין שליט"א כתב לי בזה"ל: "לעדות נפסל משום שהוא אדם מזולזל, אולם לכשרות נשאר נאמן [בדומה לאשה שנפסלת לעדות ונאמנת על איסורין]", עכ"ל.

והגר"א שלזינגר שליט"א כתב לי בזה"ל "משגיח נאמן מדין ע"א נאמן באיסורין. וברמב"ם בהל' מאכ"א כותב בכמה מקומות שהוא נאמן רק בתנאי שהוא בחזקת כשרות. אם אוכל בשוק, אינו בחזקת



הגאון רבי אליעזר הכהן רבינוביץ שליט"א

מח"ס חינוך הבנים כהלכתו וש"ס

דומ"ץ קהילת שומרי אמונים בית שמש

## האם מותר לעשות מליקה בעוף מיהור כדי ללמוד צורת עשיית מליקה

הנה כבר נודע בשער בת רבים פעולותיהם הברוכות של המכון החשוב "תורת הקרבנות" אשר הם פועלים גדולות ונצורות בכל מיני אופנים האפשריים בדבר החדרת לימוד סדר הקדשים לאסוקי שמעתתא אליבא דהלכתא, וצדקתם עומת לעד.

והנה על של עתה באתי על אשר יזמו לערוך סדר מליקה בפועל ממש על תור או בן יונה, וערכו מזה מצגת עבור הלומדים כעת דיני המליקה במסגרת הדף היומי, אשר יוכלו להבין היטב כל דיני חטאת ועולת העוף בצורה מוחשית ומעשית, הן בצורת אחיזת העוף והן במקום המליקה וצורתו וכן בכל ההמשך ההלכות של חטאת ועולת העוף. - אך שאלה זו עמדה בפניהם האם אכן ראוי וכשר הדבר לעשות מליקה על עוף הנ"ל, או שמא יש לחשוש בזה לצער בעל חי או שאר חשש איסור.

והנה כפי שנמסר לי מהמכון הנ"ל כמה ת"ח כבר פנו בשאלה זו למרן הגר"ח קניבסקי שליט"א והורה להם לאיסור, מלבד באופן שישחטו קודם את העוף כדין, ורק אח"כ יערכו את המליקה בעוף השחוט, ושוב פנו אליו כעת וענה שאולי בעוף טמא מותר, והיו שמצאו מקור ממילה אחת בגמ' בבכורות ו' שעדיף צעב"ח בטמא ויש לברר (עכתו"ד). ואכן למעשה החמירו ועשו כהוראתו ותחילה הובא שוחט ושחט את העוף כדת וכדין, וגם כיסו את דמו ורק אח"כ עשו בו את המליקה.

וראיתי לנכון לברר סוגיא זו, ואגב יתבאר גם הנלענ"ד בכוונת מרן הגר"ח ק שליט"א להקל יותר בעוף טמא מטהור, שאין זה מצד צער בעל חי, רק מטעם אחר.



האם מותר להרוג בע"ח טהור באופן שיתנבל או שיש קפידא דוקא לשוחטו	הראוי לאכילה בנחירה או בעיקור סימנים וכדומה, או שמא לעולם יש להשתדל לשוחטו באופן שיהא ראוי לאכילה, אף כשאין מטרתו לאכול מבעל חי זה.
והנה לענ"ד עיקר השאלה הוא האם מותר לכתחילה להרוג בעל חי טהור	

טריפה, והכי אמרינן לקמן (י"ג א') גבי ההולכין ליריד של נכרים דקתני בהמה תעקר ודוק ותשכח, וי"ל עוד דטעמא דעיקור שיש בה טריפה שהוא אסור היינו משום בל תשחית, וכו'.

ובתוספות הרא"ש ששם כתב: עיקור שיש בה טרפה אסור. פ"ה אסור לעשות ודייק דמיירי בטהורה דאי בטמאה מה לי יש בה טרפות ומה לי אין בה טרפות. אבל בטהורה שייך לחלק דאיכא בל תשחית כיון דאפשר למטה מן הארכובה דשריא באכילה (עכ"ל), וזהו כטעם השני בריטב"א, ובהמשך דבריו שם הביא פירוש התוס', והמאירי שם הביא רק את פירוש התוס'.

עוד יש לציין כי הרמב"ם בהלכות אבל (פי"ד הכ"ה) כתב: מלך שמת עוקרין סוס שהיה רוכב עליו, ועגלה שהיתה מושכת בקרון שהיה יושב בו מנשר פרסותיה מן הארכובה ולמטה מקום שאין עושה אותה טריפה, - ומדבריו משמע כדעת רש"י שיש איסור לעשות עיקור שיש בו טריפה, וכתב שם הכסף משנה שהטעם הוא כי היכי דלא לעבור בבל תשחית, והלחם משנה שם כתב: נראה מדברי רבינו דאית ליה כפירוש רש"י ז"ל בפ"ק דע"ז (דף י"א א) דאסור לאבד בהמה טהורה ולעשותה טרפה ולכך כתב דליהוי מן האכובה ולמטה בטהורה, אבל התוס' כתבו דלא איכפת לן בהו ויכול לנשר אפילו מן הארכובה ולמעלה.

ולאחר החיפוש והעיון מצאתי כי דין זה תלוי במחלוקת הראשונים, והפוסקים דנו בזה בכמה מקומות בהלכות שחיטה וטריפות ועוד.

מחלוקת רש"י ותוס' האם מותר לעשות עיקור שיש בו טריפה

והנה מקור סוגיא זו היא במסכת עבודה זרה (י"א ע"א) בהא דאיתא שם עוקרים על המלכים, והובא שם ברייתא "עיקור שיש בה טריפה אסור, ושאין בה טריפה מותר", ופירש"י: עיקור שיש בה טריפה - שהבהמה נטרפת בו אסור לעשותו ואף על פי שאין סופו ליהנות ממנה אסור לגרום לבהמה טריפות בידים.

עוד כתב רש"י בהמשך הסוגיא (י"ג ע"א): מן הארכובה ולמטה אבל עיקור שתטרף בו אסור לעשות כן בידים בבהמה ואף על פי שהיא אסורה בהנאה.

ואולם התוס' שם השיגו על רש"י וז"ל: ותימה וכי קדשים הם שיהא אסור לגרום להם טריפות ואי משום בל תשחית הוא אם כן היכי מוכח מהכא דמיירי בבהמה טהורה אפילו בבהמה טמאה נמי שייך איסור בל תשחית וכו'. - ולכן פירשו כונת הגמרא באו"א יעו"ש.

והריטב"א שם כתב שני דרכים בביאור טעם האיסור אליבא דרש"י וז"ל: עיקור שיש בה טריפה אסור. פרש"י ז"ל דאע"ג דאין סופן ליהנות ממנה אסור לגרום טריפות לבהמה בידים ע"כ, ואפשר דטעמא משום דהוי צער בעלי חיים טפי כשעוקרה במקום שעושה אותה

הנבילות לנכרים שאז יש לדון מצד איסור סחורה בדברים אסורים].

והדרישה ביו"ד סימן כ"ח (סק"ו) כתב כך: כיצד יעשה נוחר או מעקר. מכאן יש לדקדק קצת שמותר להמית הבהמה שלא ע"י שחיטה שלא לצורך אכילה כדי שלא יקלקל העור כמו שמותר לנחור או לעקר בשביל הדם ודוחק לומר דכאן מיירי שצריך הדם בשביל רפואה דוקא שמותר דאם כן הוה ליה לפרש דלרפואה מיירי וכן יש להוכיח קצת מסימן א' שכתב שאסור ליתן לקטן לשחוט אפילו להאכילה לכלבים משום מראית עין שמא יאכלו משחיטתו משמע דמשום ששחוט נבלה לכתחלה לא נאסר.

אכן הב"ח באו"ח סימן תקנ"א (אות י') וז"ל: ומי שיש לו תישים שזמנן הגיע לשחטן ולמכור העורות מראש חודש ואילך ורוצה ליתן לקצב גוי לנחור נראה דכיון דישראל אסור לנחור וכדתניא עיקור שיש בה טרפה אסור ושאין בה טרפה מותר ופירש רש"י בפרק קמא דעבודה זרה (דף י"א א) עיקור שיש בה טרפה שהבהמה נטרפת בו אסור לעשותו ואף על פי שאין סופו ליהנות ממנה אסור לגרום טרפות לבהמה בידים עכ"ל וכל שאסור לישראל עצמו אסור לומר לגוי לעשותו בשלו וכל שכן הכא דסופו ליהנות מהן ואף על פי שהתוספות (ד"ה עיקור) הקשו על פירוש רש"י והתירו לגרום להם טרפות יש לנו לתפוס כרש"י לחומרא ואף לפירוש התוספות כיון

ועדיין יש לנו לברר האם להלכה חיישינן לשיטת רש"י והרמב"ם או לא, וכבר דנו בזה גדולי האחרונים וכפי שיתבאר.

נחירת התישים באופן שיש לו סיבה שאינו רוצה לשחטם

והנה בשו"ת משאת בנימין (סימן כ"ה) כתב כך: ועל השאלה השניה אודות התישים שרוצין לנחור אותם בשביל העורות הגם כי רבים וגדולים מזנדרזין בדבר ומימי לא שמעתי דבר ברור לאיסור ולא להתיר. מ"מ לבי נוטה להתיר יותר מלאיסור כאשר כתב גם כן מעלת כבוד תורתך, אך לא מטעמא דידך שהביא מכ"ת ראייה מפרק כיסוי דם מההיא דר' חייא דנפל ליה יאניכא בכיתניה והתיר לו ר' לנחור עופא. הרי חזינן דלצורך יאניכא שרי לנחור. הכי נמי דשרי לנחור לצורך העורות. ונראה דלאו ראי' היא דאיכא למימר שאני יאניכא דאי לא שרית ליה יפסיד הפשתן וכליא קרנא הוא. אבל לצורך העורות אי לא שרית ליה לא יפסיד מידי בקרן אלא שלא ירויח ומניעת הרויח לא הפסד הוא. - אבל נראה להביא ראי' מפרק השוחט. דתניא השוחט וצריך לדם חייב לכסות. כיצד יעשה או נוחרו או עוקרו ומוקי לה התם בחיה דצריך ללבא ופרש"י צבע עור אדום הרי שמעינן דלצורך צבע אדום דהיינו כדי להרוויח שרי לנחור ולעקור. ע"כ נראה דהמקיל לא הפסיד. דברי הק' בנימין אהרן ב"ר אברהם סלניק ז"ל: [נראה בהמשך דבריו שם מש"כ עוד באופן שרוצים למכור

כי הב"ח חשש לשיטת רש"י שאין לעשות טריפה בבהמה טהורה, והט"ז הביא ראיה להתיר מדברי התוס', וגם המשאת בנימין והדרישה פשיטא ליה להתיר מכח ב' סוגיות אך הם לא הזכיר כלל מדברי רש"י ותוס'.

והנה הש"ך שם בסימן קי"ז (סק"ח) כתב כך: וכתוב בתשו' משאת בנימין סי' כ"ה בהג"ה דאסור לנחור תיישים שצריך לעורות שלהן למכור אח"כ הבשר לעובד כוכבים דמקרי מכוי' מלאכתו בדבר האיסור וכ"כ הב"ח בא"ח סימן תקנ"א סעיף י' ע"ש (עכ"ל), ואין הכרח שחשש בזה לדיעה א' ברש"י רק כוונתו למש"כ הב"ח בסו"ד. וראה גם בנקודות הכסף מה שהשיג על הט"ז טגם שם משמע שכוונתו מצד איסור סחורה יעו"ש [וראה להלן הבנת התבו"ש בדעת הש"ך].

ובשו"ת עבודת הגרשוני (סימן י"ג) הביא ראיות להתיר נחירת תיישים, ובסו"ד כתב כך: זה נ"ל להלכה למעשה, אבל מ"מ זה לי יותר מעשרים שנה שלא רציתי להתיר למי שיבוא לשאול אף אם ישתכר בנחירה יותר מדמי הבשר כיון שיצא מפה קדוש מ"ו ח"ו זצ"ל לאיסור בב"ח שלו בא"ח סי' תקנ"א ע"פ פירש"י, אבל לא מחיתי במי שנהג היתר כי משום מה יש למחות בנוהגי היתר, אי משום שאסור לעשות בהמה בריאה טריפה כמו שפרש"י ולפי הבנתו של מוח"ז אסור אפילו משתכר בכך, הלא התו' דחו פירש"י בשתי ידיים ולא מצאנו לו חבר בדבר זה, הגם שלכאורה גם הרמב"ם ס"ל

שנהנה אסור לעשות סחורה בנבלות וטרפות כמבואר ביורה דעה סימן קי"ז.

אכן הט"ז שם בסימן קי"ז (סק"ד) כתב כך: נשאלתי על דבר התיישים הגדולים שבגליל זה דרכן של הבעלי מלאכות שלא לקנות העורות אלא כשנוחרים אותם אבל לא שחוטין מפני שמתקלקלים קצת ע"כ יש להסתפק אם יכול ישראל לנחור התיישים בשביל זה או לא.

נראה לי דהיתר גמור הוא דאי ניוחש לבל תשחית וכדרך שכתבתי בס"ס הקודם לזה בשם התוספות דלא ישקה מים מגולים אפי' לבהמה טמאה זה אינו דהא יש לו הנאה מזה ואין כאן בל תשחית וכמ"ש בסמ"ג לאוין סי' רכ"ט שכל שיש לו הנאה מרובה מהשחתה אין כאן איסור בל תשחית, וכן איתא בתוס' דעבודת כוכבים (דף י"א) דיבור המתחיל עיקר כו' דמותר לעשות הבהמה טרפה, והכי נמי מצינו פ' השוחט (דף כ"ח) השוחט וצריך לדם נוחר או מעקר ומפ' לה התם בחיה וצריך לדם לצבוע בו צמר ה"נ ממש דכוותיה וכן בפרק כיסוי הדם (דף פ"ה) שהתיר ר' לר' חייא לטרוף החיה ולשוחטה ולהוציא דמה ולצבוע בו צמר. ואי משום שאין עושין סחורה בנבלות וטריפות ג"כ אינו שייך כאן וכו', וראיתי בתשובה נדפסת מחדש להרב ר' בנימין ז"ל התיר ג"כ נחירת התיישים, אך שבהג"ה שם וכו'.

והרי לנו מחלוקת מפורשת בין המשאת בנימין והדרישה והט"ז להב"ח,

שם]. וכבר נודע בדבר שיש לו הנאה אין איסור משום כל תשחית, ורש"י ע"כ מיירי בדבר שאין לו הנאה. ותדע כי יהיה רש"י נגד הש"ס חולין דף כ"ח [ע"א] דמתיר לעקור בשביל לצבוע, וכן פסק בדרישה ליו"ד סי' כ"ח [סק"ו] ותשו' משאת בנימין סי' כ"ה.

עוף שהיתה בו שהייה בשעת השחיטה האם רשאי להמיתו בידים

והנה בשו"ע יו"ד סימן כ"ג (סעיף ו') איתא: שחט עוף ושהה בו ואינו יודע אם ניקב הושט, חוזר ושוחט הקנה לבדו במקום אחר ומניחו עד שימות, והופך הושט ובודקו מבפנים, אם לא נמצא בו טיפת דם, בידוע שלא ניקב וכשרה. וכתב שם הרמ"א: והמנהג להטריף הכל אפילו לא שהה רק במיעוט קמא דקנה, ואסור למוכרו לאינו יהודי כך, אלא ימיתנו ואח"כ ימכרנו לאינו יהודי.

וכתב על זה הבית הלל שם וז"ל:

והנה קשה מש"כ ימיתנו והלא אסור לגרום טריפות בדבר שהוא מותר באכילה מה"ת, וכמש"כ הב"ח באו"ח סימן תקנ"א, וגם בספר משאת בנימין כתב בהג"ה לאסור, - ושוב כתב לדייק מדברי המרדכי שהוא מקור דין זה שכתב להדיא שתחילה ימכרנו ואח"כ ימיתנו הנכרי בפניו, וביאר כי הטעם הוא כי אכן אסור לגרום טריפות בידים ולכן ימכרנו ואז הגוי ימיתנו יעו"ש, ובקונ"א להפר"ח שם כתב לדחות דבריו דהכא כיון שמדרבנן נאסר באכילה לכן אעפ"י שהוא מנבלו בידים כיון שאין כונתו כדי להשתכר בו

כן שכתב בסוף הל' אבלות - משמע שס"ל שאסור לעשות בהמה טהורה טרפה בידים כמו שפירש"י, מ"מ יש לפ' דברי הרמב"ם שבמקום שהוא משתכר מותר לעשותה טרפה כמ"ש לעיל לפירש"י, ועוד נלפע"ד שיש לישב דברי הרמב"ם שס"ל שאין אסור לעשו' בהמה טהורה טרפה אלא משום כל תשחית - כללא דמילתא שי"ל שלדעת הרמב"ם אין איסור לעשות בהמה טהורה טרפה אלא משום ב"ת ממילא היכא דלא שייך ב"ת ליכא איסורא שלא לעשותה טרפא א"כ י"ל שגם לפי דעת מוח"ז בפירש"י הוה אסור לגרום טרפה בבהמ' טהורה כלל אפילו במקום שמשתכר, מ"מ י"ל שלדעת הרמב"ם אינו כן רק שהוא מפרש הרמב"ם כמו שפירשנו, אבל דעת רש"י א"א לפר' כן שרש"י כתב אלמא מדאסור לטורפה בבהמה טהורה עסקינן וכו', עוד נלע"ד ראי' שמותר לנחור בהמה וכו'.

ובספר אליה רבה סימן תקנ"א (סקכ"ט) כתב כך: כתב הב"ח [סוף ס"י] מי שיש לו תיישים שזמנן הגיע לשוחטן ולמכור עורות מר"ח ואילך, אסור ליתן לקצב כותים לנוחרן, כיון שהוא אסור לעשות כדפרש"י פ"ק דע"א דף י"א [ע"א] ד"ה עיקור] דאסור לגרום טריפות בידים ע"כ. אבל בט"ז ליו"ד סי' קי"ז [סק"ד] מתיר אפילו לישראל עצמו, ולא הזכיר מדברי הב"ח הנ"ל. ובספרי ליו"ד כתבתי דנכון כט"ז ודחיתי ראיות הב"ח, דטעמא דרש"י משום כל תשחית כמ"ש תוס' שם [ד"ה עיקור] וכן בספר תורת חיים [ע"ז

רק כדי שלא יבואו לידי תקלה ממילא הו"ל כנזדמנו (עכ"ד).

ובספר תבו"ש שם (סקכ"ו) כתב שדברי הפר"ח מיישבים רק את הטענת המשאת בנימין של איסור סחורה ובזה שפיר כתב שהכא הוי כנזדמנו, אבל לדעת רש"י הנ"ל בע"ז שאסור לגרום טריפות בידים, והוסיף דאע"ג דהתוס' חלקו על רש"י מ"מ אנן אית לן למיעבד לחומרא כמש"כ הב"ח הנ"ל, ושוב כתב: לכן נלענ"ד עיקר דגם רש"י לא איירי כי אם בדלא צריך לכך ואפשר לעשות בהיתר כההיא דהתם בע"ז דאפילו אם ינשיר פרסותיה מארכובה ולמטה תהיה עקורה ומתה אחר זמן משא"כ היכא דצריך לנבל, ומוכח כן מהא דחולין דף כ"ז דקאמר כיצד יעשה ינחרם וכו', ושם דף פ"ה צא ונחור וכו' צא וטרוף, וכמו שהביא ראיות אלו המשאת בנימין והט"ז סימן קי"ז, ולא כמו שהשיג הנקה"כ להט"ז שם ממש"כ הב"ח או"ח סימן תקנ"א דלא דמי דהמעין בב"ח התם יראה דנהוג היה לשחוט התיישים בהכשר ולא חשו לומר שהעורות נפסדין, רק שהגיע הזמן בשבוע שחל ת"ב להיות בתוכו ולא הוצרכו כי אם לאקדומי ולא היה פסידא בדבר, לכן השיב כרש"י, משא"כ בעובדא דט"ז דהקפידו שהעורות מקוקלים ע"י שחיטה כמש"כ שם ואז הוה ממש כשוחט וצריך לדם דמודה בהא רש"י וכמש"כ, ובנידו"ד נמי לא סגי בלא"ה שלא יבוא בה לידי תקלה [אמר הכותב לענ"ד כונת הש"ך מצד איסור

סחורה וכמש"כ לעיל] – ומ"מ הואיל ולא נתבאר בהדיא דכו"ע מודו בהא, יש לעשות לכתחילה היכא דאפשר ע"י עכו"ם, ואע"ג דהב"ח כתב שם דאם אסור כרש"י אסור נמי ע"י עכו"ם, מ"מ אם להיתר עדיף טפי להתיר ע"י עכו"ם, דלא מיקרי גורם בידים כ"כ כמו ע"י ישראל (עכ"ל).

והפרי מגדים שם (שפ"ד ס"ק י"ט) כתב: ועיין תבואות שור כתב באות כ"ו שטוב למכור לגוי שהוא ימיתנו ולא ימיתנו ישראל לחוש לדברי בית הלל שהביא ראיה מרש"י עבודה זרה ועיין פרי חדש בקונטרס אחרון. וכ"ה בכה"ח שם (סק"ס) בשם כמה פוסקים שעדיף למכור לנכרי טרם שממיתו. ואולם בשו"ע הרב שם (סקכ"ג) סתם בזה כדעת הרמ"א.

ספק טריפה שצריך להשהותו י"ב חודש האם מותר לנבלו

עוד מצינו ברמ"א שם בסימן נ"ז (סעיף י"ח) וז"ל: ויש מחמירין עוד דכל שצריכין להשהותו שנים עשר חדש חיישינן לתקלה, ואפי' אינו אלא אחד העומד בספק, ואין למכרו חי לא"י רק ימיתנו קודם, שמא יחזור וימכרנו לישראל. וגם שם כתב הבית הלל (סק"ג): צריך לומר ימכרנו קודם ואחר המכירה שהוא ברשות העובד כוכבים ימיתנו העובד כוכבים מפני שאסור לגרום טריפות. ובכה"ח שם (ס"ק קכ"ז) חזר והביא מסקנת התבו"ש הנ"ל דמעיקר הדין שרי אלא דהיכא דאפשר יש לעשותו ע"י נכרי. [וע"ע בגליון מהרש"א שם

טוב הטעם משום שיש מקפידין מלעשות לכתחלה בבהמה טהורה מעשה טריפות בידים [שם], ועוד דיש בזה איסור סחורה בדברים האסורים כשימכור מזה לעכו"ם ויש מי שמתיר בכה"ג [ע"י ט"ז לקמן סי' קי"ז ובב"ח א"ח סי' תקנ"א ובעטרת זקנים שם] (עכ"ל).

והנה השמ"ח כאן וכל הנמשכים אחריו לא הזכירו כלל מי הם הסוברים כן, אבל הדבר ברור שכוונתם לחוש בזה לשיטת רש"י וכו"ל.

האם מותר לכתחילה לשחוט ע"י זריקת סכין או שיש לחוש שיתנבל

עוד מצאתי בכה"ח סימן ג' (סק"ג) על מש"כ השו"ע שם שאם זרק סכין לנועצה בכותל ושחטה כהלכתה כשירה, שהביא בשם הפוסקים דדווקא בדיעבד כשירה השחיטה, אבל לכתחילה צריך כוונה טובה, ולא ישחוט ע"י זריקה וכדומה, שהרי בזה מפסיד הברכה, דכיון דלא נתכוון כלל לשם שחיטה, אינו יכול לברך על זה, ועוד שצריך לכוון לקיים מצות עשה של זבח, [ושני טעמים אלו אינם שייכים בנידון דידן].

והכה"ח הוסיף עוד טעם כדי לתקן את הנשחט, כי אולי יש בו איזה גלגול שצריך תיקון, וע"י ברכתו ושחיטתו בכונה כהוגן, מתקן נפש החוטאת (עכ"ד, הובא במעדני השלחן שם סק"ח). – ולא ידענא מדוע לא כתב עוד טעם כי יש חשש שיתנבל ויש איסור לגרום טריפה בידים לדעת רש"י הנ"ל.

(סקי"ח) שהזכיר ג"כ שיטת הבית הלל, ושוב ציין להט"ז בסימן קי"ז וכוונתו דלשיטתו מותר].

והבית הלל חזר וכתב כן בסימן פ"ו סעיף ט' (סק"ב), וציין למש"כ בסימן כ"ג יעו"ש.

הרוצה להאכיל בשר לכלבים האם רשאי לנבל או שצריך לשחוט

עוד מצינו בשמלה חדשה (סימן א' סעיף כ"א) וז"ל: וכיצד יעשה אם צריך לו לכלבים, אם אפשר לשחטה בכשרות, על ידי בקי, מה טוב, דיש אומרים דאין לעשות בטהורה בידים, מעשה נבלות, או טריפות, היכי דאפשר להכשירה, ואם לאו, ינחירנה, או יעקור הסימנים, כדי שיהא ניכר לכל שנבילה היא, וזה עדיף משישחטה בסכין פגום, או בשאר פסול שחיטה (עכ"ל). והעתיקו דבריו כמה אחרונים שם, ה"ה בזבחי צדק (ס"ק נ"ח), ובכה"ח (ס"ק קמ"ב), ובמעדני השלחן (ס"ק קכ"ז).

וכ"ה בשו"ע הרב (ס"ק מ') שם וז"ל: אך אם אפשר לו לשחוט בכשרות על ידי מומחה אין לו לנבל בעל חי בידים שלא לצורך כמ"ש לקמן סוף סימן כ"ג ע"ש (תבואות שור):

וכ"ה בערוך השולחן שם (סעיף מ"א) וז"ל: וכיצד יעשה אם צריך לכלבים או לטריפות אם אפשר לשחטה ע"י שחט כשר מה טוב - ואם א"א ינחירנה או לשחוט בסכין שאינו של שחיטה - וזה שאמרנו דכשאפשר לשחוט בכשרות מה

האם יש חילוק לרש"י בין עשיית מעשה טריפה להריגה

עוד יש לציין כי מקור הדין ברש"י מיירי בעושה מעשה טריפה בבהמה והיינו שעוקר פרסותיה, וכל האחרונים כתבו לדון לפי"ז האם מותר להמית בהמה הראויה לשחיטה בידים, אבל באמת יש מקום לחלק כי אף רש"י לא אסר כלל באופן שרוצה להמית את הבהמה.

ובחפשי בספרים ראיתי דכן פשיטא ליה להחתם סופר בתשובה (יו"ד סימן ק"ג) וז"ל: ע"ד בהמה מסוכנת ואין שוחט מצוי אי מותר למוסרו לנכרים לנוחרו אין הדבר צריך לפנים מכל הטעמים שכ' פר"מ, ומעשים בכל יום בגדולה מזו באוזות הפטומות שכשיגיעו לסכנה היהודים תוחבים סכין בצוואריהם להציל מהפסד ואין פוצה פה ומצפצף, והא דידן עדיפא דעושה ע"י שליחות גוי ואמירה לנכרי שבות בשארי איסורים הוא איבעי' דלא אפשר למה פוסקים וא"כ בדרבנן יש להקל.

ואי משום גורם טריפות לבהמה טהורה שאוסר רש"י ורמב"ם פי"ד מאבל הלכה כ"ה וכ"מ כתב שם הטעם משום בל תשחית וליטא מ"מ להמית ממש לית דין כמוכח בע"ז י"ג ע"ב דפריך ולשו' גיסטרא, ובדשו' טריפה נמי לא אמרה אלא ע"ד עיקור דהיינו שיעשנו טריפה ותלך ותתנונה בחיי' עד שתמות, אבל לשו' טריפה סמוך למיתה ממש דמיתה אריכתא היא בהא לא אוסר אדם, והיינו

הא דרבי פ' כ"ה שאמר לו זיל טרוף ושחוט מיד ויעיי' חולין ז' ע"ב גבי פרדות לבנות יותר מזה אין אתי מרוב טרדות ואחתום בכל חותמי ברכות (עכ"ל), והרי דפשיטא ליה דהריגה בידים ודאי שרי, ולפלא שלא הזכיר מדברי כל האחרונים הנ"ל, והוסיף עוד דאפילו לעשות מעשה טריפה רשאי אם ממיתו סמוך לזה. – ויתכן עוד דכן הוא ג"כ דעת הדרישה והמשאת בנימין הנ"ל שהתירו בפשיטות ולא הזכירו כלל משיטת רש"י דס"ל דרש"י לא מיירי באופן שהורגה.

וראה בשו"ת בית אפרים (או"ח סימן כ"ג) שכתב: ומלתא אגב אורח' ראיתי להעתיק פה מילתא דחביב' לי אשר מצאתי דאתי לידי בירושה מהגאון אמ"ו ז"ל שו"ת מ"ב ונכתב שם על הגליון כת"י זקני הגאון מו' אליעזר מרגליות על מ"ש המ"ב להתיר נחירות העורות וז"ל ונראה לי ראיה להתיר מגמרא דשבת פרק כלל גדול דחשיב שוחט לאב מלאכה ופריך שוחט משום מאי מחייב ופרש"י היכן מצינו זה במלאכת המשכן ואי משום עורות אילים מאדמים שהיה במשכן אפשר לחנקם ולא לשוחטם, וכאן לא כליא קרנא הוא והותר לחנקם ופשיטא לדע' ר"י במס' חולין דסובר דבשר נחיר' לא אשתרי במדבר מוכח שפיר כנזכר אלא אפילו לר"ע דסובר בשר נחירה מותר במדבר לאכול והא דכתיב הצאן ובקר ישחט משום דנחירתו היינו שחיטתו מכל מקום בשר חניקה ודאי דהיה אסור להם לאכול דהא כתיב הצאן ובקר ישחט



והטעם או משום צעב"ח, או משום כל תשחית, והתוס' נחלקו ומתירים.

והנה דעת הב"ח והבית הלל שלהלכה יש לחוש לדברי רש"י ואין להטריף בידים, ודעת הדרישה והמשאת בנימין שאין בזה שום איסור, וכ"ה דעת הט"ז שהלכה כדברי התוס', ודעת הא"ר דבאופן שיש בזה צורך ותועלת מותר גם לרש"י כי כל האיסור הוא משום כל תשחית, וכן העלה התבונ"ש שבאופן שיש בזה צורך מותר, ומ"מ החמיר לכתחילה לעשות כן ע"י נכרי, והעבודת הגרשוני העלה כן בדעת הרמב"ם להתיר כשיש צורך, אך בדעת רש"י צידד שהאיסור בכל גווני.

ולמעשה נראה כי מסקנת הפוסקים הוא דלכתחילה יש לחוש לשיטת רש"י, אבל כשיש בזה צורך יש להקל אם מפני שגם רש"י מודה ואם מפני שאז יש לסמוך על החולקים על רש"י.

ודעת החת"ס כי גם לרש"י האיסור הוא רק בעושה בה מעשה טריפה ומשאירה לחיות שאז יש לה צער גדול, אבל בממיתה מיד מותר לכו"ע, [ויתכן שכ"ה דעת הדרישה והמשאת בנימין], אבל שאר האחרונים הבינו כי לרש"י יש לאסור גם בממיתה מיד, וע"כ הטעם משום כל תשחית, אי נמי שהם סוברים שגם בשעת מיתה יש חשש צעב"ח.

היוצא לדינא כלפי עשיית מליקה

והנה בנידו"ד יש לדון האם יש צורך בעשיית המליקה, ולפונ"ר היה נראה כי

ואפ"ה פרש"י דהותר לחנוק משום עורות נאום אליעזר מרגליות. ע"כ דברי אא"ז הגאון ז"ל בגליון שם (עכ"ל), והרי לנו ראייה מדברי רש"י שמותר לחנוק בהמה, וראה בהמשך דבריו שם (סימן מ"ד) מה שהשיב לו השואל על ראייה זו ומה שחזר לדון בזה בעל הבית אפרים, וע"ע בשו"ת שו"מ (תנינא ח"ג סימן ס"ה) מה שפלפל בראיה זו.

הסברא לחלק בין הריגה לעשיית מעשה טריפה והנה בדברי החת"ס לא נתפרש להדיא טעם החילוק בזה בין עשיית פעולת טריפה, להריגה ממש, ולכאורה זה תלוי בשני הטעמים הנ"ל של הריטב"א דאם הטעם מפני כל תשחית לכאורה אין לחלק, אבל אם הטעם מפני צער בעלי חיים, בזה י"ל דרך כשמטריפה ומשאירה לחיות אזי יש לה צער תמידי, משא"כ בממיתה מיד או סמוך למעשה הטריפה ממילא ליכא צעב"ח [ולפי"ז צ"ל דאף שהחת"ס פתח דבריו בהסבר הכס"מ שהוא משום ב"ת, מ"מ כתב עליו וליתא, ובהמשך דבריו ס"ל הטעם משום צעב"ח].

אכן באמת גם בזה מצינו מחלוקת גדולה בדברי האחרונים האם שייך איסור צער בעלי חיים בשעת הריגת בעל חי, ובמק"א הארכתיו בזה.

מסקנת ההלכה

והיוצא לנו מכל זה, דעת רש"י והרמב"ם שיש איסור לעשות עיקור לבהמה באופן שהיא נעשית טריפה,

אין לך צורך גדול מזה לעשות מליקה כדי ללמוד וללמד סדר ואופן המליקה, ועל גדולה מזו אמרו לעשות אין אתה רשאי, אבל אתה רשאי לעשות כדי ללמוד ולהורות, אך יש לטעון שכיון שאפשר ללמוד צורת המליקה גם לאחר שהעוף שחוט וכפי שבאמת עשו, ממילא אין צורך לעשות המליקה כשהעוף חי, וצ"ע למעשה.

והנה פשוט שכל נידון זה הוא רק בבהמה וחיה או עוף טהורים שיש אפשרות לשחטה באופן שתותר באכילה, וכפי הנראה לזה נתכוין הגר"ק להקל בעוף טמא, כי בעוף טהור חשש לשיטת רש"י וסייעתו.

באופן ששוחט תחילה האם יברך על השחיטה וכעת נבוא לבאר את"ל שראוי לשחוט לפני שעושים המליקה האם אפשר לברך על שחיטה זו שהרי אין המטרה כלל לאכול מעוף זה [ובעשיית המצגת הנ"ל עשו כעין הקטרה של העוף על גבי המזבח, ולא נודע לי האם גם אכלו ממנו מעט].

והנה בנידון זה כבר דנו הפוסקים ביו"ד סימן י"ט (סעיף א') והגני מעתיק תמצית דברי אא"ז הגר"ל רבינוביץ זצ"ל בספרו מעדני השלחן שם, ואלו דבריו: השוחט בהמה כדי למכור או להאכיל לכלבים או לגוי אם יש שם מי שיכול

לבדוק את הריאה צריך לברך על השחיטה אעפ"י שאין כוונתו לבדוק באמת את הריאה, כיון דמ"מ יכול לאוכלו אם יחזור בו ע"י שיבדוק את הריאה והוי שחיטה הראויה לאכילה, אבל אם אין שם מי שיכול לבדוק את הריאה אין לברך על השחיטה כיון דאינו ראוי לאכילה – ומקור דין זה הוא בפר"ח (קונטרס אחרון ס"ק א'), לה"פ (ס"ק ב'), בית לחם יהודה (ס"ק ב'), פמ"ג (שפ"ד ס"ק ב'), מחב"ר (ס"ק א'), זב"ת (ס"ק ז'), חכ"א (כלל ה' ס"ו). [פאר השלחן סקמ"ז].

וכתב עוד שם: ויש חולקים בכ"ז וסוברים דרק באופן שישראל אוכל ממנו אז אפשר לברך על השחיטה [כ"ה דעת הגן המלך (סימן נ"ה) והמנחת יוסף (סעיף ב') בשם כמה אחרונים], ולכן ישתדל לכתחילה בכל אופן ששוחט לגוים שיטול ממנה דבר מה לאכלו או שיתן לישראל אחר לאכול ממנו כדילחוש לדיעה זו, או שיהדר אחר בע"ח אחר העומד לאכילת ישראל וישחטנו קודם ויברך עליו וכיון לפטור גם את זה. [מנחת יוסף (שם), מנחת הזבח (כלל י"א קומץ ס"ק ב', עשרון ס"ק ג'), דרכ"ת (ס"ק ו'), כה"ח (ס"ק ט"ו)].

וע"ע בערוך השולחן (סימן א' סעיף מ"א) שסתם בזה להחמיר שאם אינו אוכל אינו יכול לברך על השחיטה.

## קדוש יאמר לו

ילקוט שביבי נוגה וביטויים נדירים

שהביעו בהערצה גלויה גדולי וצדיקי הדורות

על כ"ק מרן אדמו"ר בעל ה'חוקי חיים' משומרי אמונים זי"ע

פרקי זכרונותיו של משב"ק בית שומרי אמונים

הרה"ח ר' אלעזר חנון שליט"א

(מתוך ביטאון "אוצרות החיים" דחסידי שומרי אמונים)

מן המפורסמות היתה עבודתו בקודש של רבינו זי"ע וכחד מקמאי. מנעוריו ועד אחרית שנותיו עבד את קונו במסירות נפש ובאש תבערת קודש בל תתואר. כל רואיו עמדו משתוממים אל מול עוצם עבודתו בקודש. צדיקי דורו הביטו אחרי אחרי איש האלקים וענו אחריו: מקודש מקודש ואף הפליגו רבות בשבחו. במאמר שלפנינו לקטנו מעט מזעיר משבחו וכבודו של רבינו בעיני צדיקי הדורות ומקשרי הידידות שנרקמו בין רועי ישראל שבדורו של רבינו זי"ע ובדור שלפני כן. מן המותר לציין שבמסגרת יריעה קצרה זו שלפנינו לא נוכל להרחיב, ובעזה"י עוד חזון למועד להרחיב את היריעה.



### מרנא אור העולם אביו הק' אדמו"ר הזקן זי"ע

תכלה הדיו והיריעה לגולל את מסכת הקשר האמיץ והחזק והאהבה הרבה ששררו בין כ"ק מרן רבנו הזקן בעל 'שומר אמונים' זי"ע לבין בנו יחידו וחמדת לבבו וממלא מקומו – כ"ק מרן רביה"ק בעל ה'חוקי חיים' זי"ע. ונלקט בקוצר אמרים כמה עובדין טבין:

**רבינו הק'** נתגדל על ברכי אביו הק' והשגיח עליו בעינא פקיחא שיתגדל בקדושה ובטהרה. ומלילה הראשון שנולד כבר שמר עליו ואסף מנין של חסידים ואנשי מעשה לתוך ביתו וציוה עליהם להיות נעורים בלילות, ולעסוק בתורה שיהא שמירה עילאה על התינוק. וגם הזמין מוהל מומחה יר"ש והיה יושב בבית רביה"ז כל השבוע ומסר לו כוונות וייחודים הכל להוסיף קדושה להרך הנולד. **רבינו** בהיותו ילד רך היה ישן עם אביו במיטתו וכשהגיע חצות לילה ואביו הק' התחיל בעבודתו הק' בתיקון חצות וכדו' ואח"כ בשירות ותשבחות לה', אז נתעורר, ואביו נטל את ידיו ולקח אותו על ברכיו ובירך אותו ברכת התורה ולמד אתו ושר עמו את שירי דביקות מהחרדים ומעוד ראשונים, וככה נתגדל רבינו מקטנותו בדביקות בה' ובתורתו.

**מעשה בכ"ק מרן אדמו"ר הזקן** זי"ע שנסע פ"א לפקוד קברי הצדיקים סביבות מירון עם כל הקהל, כאשר הגיעו למערת שמאי, הורה רבינו שמי שחטא שלא יהין להיכנס כי בית שמאי היו תקיפין בבחי' מידת הדין ולכן צריכים להיות נקיים לגמרי בשביל להיכנס למערה, כמובן שכולם

נרתעו מלהיכנס, אז פנה לרבינו: "דיר האב איך נישט געמיינט – די ביסט אפגעהיטן, אתה יכול להיכנס" [לא עליך היתה כוונתי – הרי אתה שמור וטהור, אתה יכול להיכנס].

רבינו הזקן זי"ע העיד על בנו יחידו רביה"ק זי"ע שבשמים יש לו דין תלמיד חכם. פעם ציווה רביה"ז למשמשו החסיד הנודע ר' משה גרשון גוטליב ע"ה שילוח את רבינו לביתו בליל שב"ק למחרת שאל רבינו את אביו הק' למה היו צריכים להטריח את משה גרשון ללוותי, ענה לו אביו שת"ח אסור לילך בלילה לבד, אמר לו רבינו ברוב ענוותנותו: אבא, אני לא ת"ח, ענה לו אביו הק': בשמים יש לך דין תלמיד חכם.

באגרת קודש שכתב רבנו הזקן לרבנו זי"ע שקיבל כח האמונה שהרבה צדיקים אחר ארבעים שנות עבודה לא זכו לכך.

רביה"ז זי"ע אמר על רביה"ק זי"ע "אתה קבלת מן השמים כח מיוחד בעריכת השולחן בש"ק שתוכל לרומם אפילו "א שטיק האלץ" (חתיכת עץ) לרום שמים שירגיש קדושה אפילו ללא שום הכנה לש"ק".

תיכף אחר נישואי רבנו הק' זי"ע הכין אותו אביו הק' לקבל את ההנהגה ברוחניות ובגשמיות. בגשמיות: ביום ח' אדר תש"ה כשלשה חדשים אחר חתונתו, נתן אביו הקדוש רביה"ז יפוי כח כללי לנהל את כל עניניו והנני מעתיקו: אני החתום מטה הרב אהרן ראטה מירושלים ממנה על ידי כתב זה את בני אברהם חיים ראטה מירושלים לבא כחי החוקי והאמתי לכל דבר שהוא, והנני מיפה את כחו לעשות ולפעול בשמי את כל או אחת מן הפעולות הנזכרות להלן.

בא כחי הנזכר רשאי לחתום בשמי על כל בקשה והצהרה, שטרות חוב, קבלות, המחאות דואר, המחאות כסף, וכל מסמכים שהם, וכן רשאי בני הנ"ל להופיע בשמי ובמקומי בכל מקום שהוא בין בפני מוסדות הממשלה, בתי המשפט, ובכל משרדים ממשלתיים או אזרחיים או דתיים.

יפוי כח זה הוא כללי ובא כחי הנז' רשאי לפעול ולעשות בשמי ובמקומי כל פעולה שהיא, לקבל כספים, לקנות ולרכוש, למכור ולהעביר, כל רכוש שהוא, מבלי שום הגבלה, כי יפוי הכח הוא כללי. הרשות בידי בא כחי הנז' למנות כרצונו בא כח אחר או באי אחרים על כל דבר ודבר שירצה או למסור יפוי כח כללי, לבטל את המנוי ולמנות אחר במקומו ולבטלו וכן הלאה, וכן למנות עורך דין ולפטרו.

והנני מאשר ומקיים מלמפרע ומקבל עלי לאשר ולקיים את כל מה שבא כחי הנז' יעשה ויפעל על ידי עצמו או על ידי בא כחו, בשמי ובמקומי.

ולראיה באתי על החתום בפני הנוטריון הצבורי בירושלים ביום 22 פברואר 1945.

ברוחניות: רביה"ז כתב לו אגרת גדולה שזה צוואה פרטית לבנו יחידו רבינו זי"ע, וגם נתן לו סמיכה להשקות צאן קדשים הצמאים לדבר ה': וזלה"ק:

והנה בני חביבי הלא ידוע לך שמונעורי כאשר לקחתי אל לבי לרצות על כל פנים להתרפק לילך בדרך מבקשי ה', ברחתי בכל כוחי מכבוד המדומה ומרומה ומשקר ממון כפי השגתי הדל, ותאות פרסום וכדומה משטותי והבלי זמנינו, ובקשתי וחקרתי וחפשתי שאזכה למצוא נקודת האמת וכו', וכמה מעות וכבוד הפקרתי בשביל זה, וכמה סבלתי עבור זאת הנקודה חירופים ובזיונות ונסיגות וכו', וכל ענין של שקר כמו תועבה לפניי, כי הגם כי אני מכניע עצמי תחת כל וכל, מפני שכך קיבלתי על עצמי להכניע ראשי תחת כל, רק תחת רבים מן הרבנים אי אפשר לי להכניע, כי המה

מלאים גסותא דרוחא על חנם ולא דבר, הגם לא תואר ולא הדר להם לא בתורתם ולא במעשיהם וכדומה, ולכן קבלתי על עצמי על כל פנים להכניע תחת נכדם של צדיקים בעבור זכות אבותם יהיה מי שיהיה וכו', וידוע לך מכתבי תלמידי הק' ר"ר פנחס מקארין אשר תלמידו הצדיק ר"ר רפאל מבערשיד זי"ע הלך אל כל המפורסמים ולכל שיינע יודין, כי באמת זה סגולה גדולה שאין כערכה להכניע עצמו תחת בני אבהן ומפורסמים וכדומה וכו', וזה היה כח של צדיקי קדמאי שכולם הכניעו עצמם זה תחת זה, אבל קרוב לדור זה האחרון השפל, כאשר נפסק האמת והקדושה והעבודה, כל אשר בשם רב ורבי נקרא, וכל שכן אם נפל לו איזה ירושה של חסידים, בוודאי אין כבודו עוד ח"ו לילך ולהכניע תחת אחרים, ואין אני מדבר מן העולם, כי ממילא קיבלתי עלי שלא להתנהג בשקרי העולם בכל כחי בע"ה.

"ואליך בני חביבי ותנחומי נפשי כוונתי בדברי אלה, כי יצטרך לך עוד זאת, וד"ל, ה' יאריך ימי ושנותי, ובאם תלך בזה הדרך יזכה אותך הבורא שתוכל להשפיע בכוחך ומאורך שקבלת ממני לצאן קדשים הצמאים לדבר ה' והמחפשים עוד עבודת ה' וקצת נקודת אמת" וכו'.

והנני מוכן ומזומן בע"ה כל ימי חיי שיתן לי ה' כח בלי נדר להכניע עצמי תחת כל מאן דהו, הגם כי זה לא לפי כבודכם, אבל זכור דברי עמרם חסידא בסוף קידושין מוטב תיכספו בי בהאי עלמא, ולא תיכספי בי בעלמא דאתי, כי זה הכלל "בני יחידי אהובי וחביבי" כאשר אמרתי לתלמידי הרב מאדאניע בשעה שקיבל ברכת פרידה מאתי, וביקש ממני איזה דיבור שיזכור תמיד, ואמרתי לו תדע כי עם האמת לא הפסידו מעולם, ועם השקר לא הרויחו מעולם, וזכור מה שכתוב באמרי קודש מהקדוש מסטרעליסק זי"ע כי דבר שהוא אמת, אין צריך שום פעולה, כי נעשה הכל ממילא וכו', ואני השפל בכחי הדל בעקבותיהם אני הולך ואני רוצה לילך תמיד בע"ה וכו'.

"ועיקר בני אהובי וחביבי שלא תמכור האמת שלך ח"ו בעבור כל וכל והכל, כמו שכתוב אמת קנה ואל תמכור, מה שקנית מהאמת הזהר והזהר שאל תמכור ממנו כלום". עכ"ל.

ביום א' ב' ניסן תש"ז קרא רביה"ז לרבינו זי"ע לפני שנטל ידיו לסעודתו ואמר לו: בני יקירי הנני הולך לדרכי ואני מוסר לך את הכח שקבלתי ממורי ורבי הרה"ק מבלאז'וב ותנהל את העדה, ואני מוסר לך את כל הכתבים. ורבינו לא רצה לשמוע את זאת כי לא האמין שיקרה דבר כזה. אמר לו אביו הק' תשמע מה שהנני אומר לך ותקבל הכל עליך.

### רביה"ק ה'צבי לצדיק' מבלאז'וב זי"ע

רבינו נולד מברכתו של רביה"ק רבי צבי אלימלך מבלאז'וב זי"ע ומעשה שהיה כך היה, כפי שכתב רבינו הזקן זי"ע בפנקס החברה: בשנת תרפ"ג כשאביו הקדוש רביה"ז שהיה בחג הסוכות אצל רבו הק' מבלאז'וב זי"ע הושיב אותו על כסא קדשו וסמך ידיו עליו והכתירו בכתר האדמו"רות שיהיה רב ומנהיג בישראל וברכו שכל הברכות שיברך את בית ישראל יקויים, ובירך אותו שכל מי שיתכל בזיו קלסתר פניו הקדושים יחזור בתשובה, וראה רביה"ז שעת רצון הוא, אמר לרבו הק': ובן אין לי, ענה לו רבו הק' בזה"ל: גם בן יהיה לך, אה – אה – אה – ער וועט זיין א גרויסע נשמה, אה – אה – אה – ער וועט זיין א גרויסער מוח [הוא יהיה נשמה גדולה ובעל מוח גדול] וחזר על המילים האלו כמה פעמים. ולשנה הבאה אור לט"ו אדר א' עת שאביו הקדוש רביה"ז זי"ע ערך שלחנו הסתור לכבוד פורים קטן נתגלה האור הגנוז ונולד מרן אדונינו ורבינו הקדוש והסתור זי"ע ונתמלא הבית מלא אורה

ומן הענין לציין כי הרבי מבלאז'וב השפיע על רבינו שיהיה כדמותו וכצורתו, ורבים שהכירוהו העידו כי כן היה. והרגשתם היתה משל עומד כנגדם הבלוז'ובער רב.

בעת שביקר הרה"ק רבי ישראל מבלאז'וב זצוק"ל בארה"ק ביקר גם אצל רבינו, והנה כאשר עמד על מפתן הבית התבטא בפני הנוכחים: **"איר קוקט אויס אין גאנצן ווי דער זיידע, די גאנצע שטעל" ופרץ בבכי בהתרגשות.**

### מורו ורבו הרה"ק מהר"א מבעלזא זי"ע

בהגיע עת דודים זמן כלולות נישואי רביה"ק זי"ע עם הרבנית הצדקנית ע"ה, אשר נועדה להתקיים ביום השישי ערב שבת קודש כ"ב כסלו פרשת וישב שנת תש"ה. אביו הק' רביה"ז הזמין את כל האדמו"רים שגרו בארץ הקודש, ושלח את בנו החתן לתל-אביב להזמין בשמו את הרה"ק **מבעלזא זי"ע**, והרה"ק קירב מאד את רבינו וצוה להביא כסא עבור רבינו והושיבו על ידו ואמר: **דער זוהן דארף זיצן אויפן ביינקל** [הבן צריך לישב על הכסא] והרה"ק מבעלזא נתן לו מתנה ספר ראשית חכמה, והתנצל בפני רבינו זי"ע ואמר לו: תגיד לאביך שהייתי נוסע על החתונה, אולם נסיעה מתל אביב לירושלים קשה עלי מאד, אמנם אשלח שליח את אחי, כמו כן שלח איגרת מזל טוב לרביה"ז לקראת החתונה ושם כותב על רבינו **"החתן החריף הירא והשלם"** וכו'.

מדי יום ביומו נערכו סעודות שבע ברכות בהשתתפות צדיקים ורבנים נוספים שלא הספיקו להשתתף בשמחת החתונה, באחד מימי שמחת השבע ברכות השתתף הרה"ק מהר"ם מבילגורייא זי"ע בשליחותו של אחיו הרה"ק מרן מהר"א מבעלזא זי"ע.

רבינו היה כ"כ קשור באביו הק' שלא האמין שהעולם יכול להתקיים בהעדר אביו מן העולם, ותמה איך השמש האיר על פני העולם כשירד כה חושך בעולם והעולם היה חשוך בעדו, עד שקיים מה שכתב לו אביו באגרת המיוחדת שאברך צריך לחפש רבי ולהכניע את עצמו, אז נגמר בלבו למצוא את שאהבה נפשו עוד מנעוריו [שהיה לו משיכה לבעלזא] לנסוע ולהתקשר עצמו בכבוד קדושת מרן מהר"א מבעלזא. ואז אורו עיניו.

רבינו נסע בפעם הראשונה לחג השבועות להרה"ק מרן מהר"א מבעלזא בתל אביב לקבל מרותו עליו, חג השבועות חל אז ביום ראשון, והרה"ק קירב אותו מאד כשבא לקבל ברכת שלום, אמר הרה"ק מבעלזא: **"א חשוב'ער גאסט א חשוב'ער גאסט איהר זענט פארלאנדט'ן אויף שבת און אויף יו"ט"**. [אורח חשוב כב' מוזמן לשבת ויו"ט]. אחר התפילה ביום טוב הזמינו הרה"ק מבעלזא אל ה'מילכיגע סעודה'.

אחרי חג השבועות כשנכנס רבינו בקודש פנימה עם קוויטל ולקבל ברכת פרידה במעמד הרה"ק מהר"ם מבולגרייא זצ"ל, אמר לו הרה"ק מבעלזא בזה"ל: **איהר זאלט פיהרען יודישע קינדער און איהר זאלט בענטשין יודין** [כב' ינהיג עדת ישראל ויברך אותם]: אמר לו רבינו זצוק"ל בענוות קדשו: באתי לקבל שפלות רוח מהרבי, מה אני, הרי בימי קדם היו זורקים אברך כמוני, ענה לו הרה"ק: חלילה וחס ציהט צוריק פון דע ווערטער **איהר זענט א הערליכער יוד א ירא שמים** וחזר על אלו הדיבורים ג"פ, וקם הרה"ק על רגליו ואמר לו: **איך בין אייך מסמיך**. והרה"ק שח עמו שיחה ארוכה, ואח"כ כשיצא רבינו מן הקודש נשאר הרה"ק מבולגרייא בקודש פנימה לכמה זמן, ואח"כ יצא הרב מבולגרייא ואמר להמקורבים שבאו עם רבינו שאחיו הרה"ק אמר לו על רבינו בזה"ל: **דער יונגער מאן איז דער ירא שמים פון דעם דור** [האברך הזה הוא היר"ש של הדור]. - **אכן** מי שנכנס אצל **רבינו הקה"ט** ראה והרגיש במוחש יראת ה'. רבינו היה מופלג ביראתו ובקדושתו ובטהרתו ויראת ה' היה תמיד נסוך על פניו.

הגה"ח ר' העניך פאדווא זצ"ל היה אומר תמיד להרה"ח ר' אברהם מרדכי יוזביץ ע"ה **"דיין רבי האט פרוטקציה ביים רב"**.

**לקט זכרונות מפגישות רביה"ק זי"ע  
עם גדולי ירושלים מדור הקודם  
ועם צדיקי בית טשארטקוב, ספינקא, קאסאן,  
ראחמיסטריווקא, קרלין, פאפא**

עוד בהיות רבותה"ק זי"ע באירופה שלפני מלחמת העולם השני ובשני העליות של כ"ק מרן רבנו הזקן זי"ע לארה"ק, ביקר רבנו הזקן זי"ע במעונם של צדיקי הדורות ולקח עימו כאמור את בנו יחידו רביה"ק זי"ע להתברך מפה קדשם ואשר קיבלו פניהם במאור פנים והרעיפו על ראש צדיק טללי ברכה.

בעת הביקור הראשון של רבותיה"ק בארץ ישראל, לקח רביה"ק את בנו יחידו רבנו זי"ע בילדותו אצל הרה"ק רבי מנחם נחום מראחמיסטריווקא זי"ע.

כמו"כ לקחו עמו רביה"ק בחול המועד לבקר בביתו של הסבא קדישא רבי שלמה אליעזר אלפנדר זי"ע אשר חיבק באהבה את רבה"ק, ורבה"ק הציע לפניו את בנו יחידו שיברכו והיה הרה"ק מברכו בטללי ברכה. כמו"כ ביקר עמו אצל ראש חכמי המקובלים הרה"ק רבי חיים שאול הכהן דוויק זצוק"ל והגאון רבי יעקב חיים סופר בעל "כף החיים" זצוק"ל וגם המה האצילי מברכותיהם לרביה"ק.

בעת ההיא לקחו רבה"ק בביקורים שערך אצל מרא דארעא דישראל הגאון רבי יוסף חיים זוננפלד זצוק"ל וכן אצל הגאון רבי אליהו קלאצקין זצוק"ל אב"ד לובלין שהתגורר בעיה"ק ירושלים. בראש השנה תר"ץ שהו רבותה"ק בוינה בבית מדרשו של הרה"ק רבי ישראל מטשארטקוב זי"ע, רביה"ק זי"ע היה מספר תמיד כי צורתו הקדושה של הרבי מטשארטקוב נחקקה בו מאותה ראש השנה וביאר רבנו עפי"ז את מאמז"ל "יציאת צדיק עושה רושם" פירוש צורתו של הצדיק אפילו לאחר יציאתו והסתלקותו מן העולם עושה וחוקק רושם באדם ונשארת קבועה בו.

ביום הכיפורים תר"ץ שהו אצל הרה"ק רבי יצחק אייזיק מספינקא בעל "חקל יצחק" זי"ע ורבינו זצ"ל זכר את יום הכיפורים הזה וסיפר תמיד מעבודתו הנפלאה, כמו"כ ביקר רביה"ק בצילו כמה פעמים והפליא רבנו את תורתו וחכמתו. בשמחת תורה תר"ץ היו רבותה"ק אצל הרה"ק רבי יהוסף מקאסאן זי"ע.

הגה"ק רבי יוסף צבי דושינסקיא זי"ע סידר הקידושין אצל נישואי רביה"ק זי"ע והרה"ק רבי דוד מראחמיסטריווקא זי"ע בירך את שש הברכות במעמד החופה.

בשנת תשי"ד ביקר רבנו הק' באכסנייתו של הרה"ק רבי יוחנן מקרלין זי"ע [בשהותו בארה"ק] אשר קיבלו בסבר פנים יפות ושוחח עמו זמן ממושך.

הרה"ק בעל 'ויחי יוסף' מפאפא זי"ע בהיותו בארה"ק ביקר במעונו של רביה"ק זי"ע בעיה"ק, והיה מעלה לפני רבנו זכרונות הוד קדומים מבית רביה"ק מבלאזוב, ומרבינו הזקן זי"ע.

**הרה"ק בעל 'מנחת אלעזר' ממונקאטש זי"ע**

אביו הק' רביה"ק נסע עמו לבקר את הרה"ק בעל "מנחת אלעזר" ממונקאטש זי"ע, ורבינו סיפר שכשהיה ילד קטן הושיבו הרה"ק ממונקאטש על ברכיו ובירך אותו ולחש לו באזנו כמה ענינים.

בשנת תרצ"ז כשרביה"ק עבר לגור בעיר בערגסאס - שזה היה מהגלילות של מונקאטש - נסע

רביה"ז לשבות על שבת פ' ויגש אצל הרה"ק הנ"ל וידוע את הקירבה שקירב אותו מאד, ורבינו סיפר תמיד בערגה מהשבת הנ"ל מעבודתו של הרה"ק הנ"ל.

כמו"כ רבנו הק' ביקר בהיכלו של הרה"ק ממונקאטש קודם הבר מצוה וקיבל את ברכתו.

### הרה"ק רבי ישראל מהוסיאטין זי"ע

בקץ שנת תש"ז - מיד אחר עלות ארון ברית ה' וסילוקו של רביה"ז זי"ע לחיי עלמא - הגיע רביה"ק זי"ע להיזכר ולהיפקד בדבר ישועה ולבקר בהיכלו של הרה"ק רבי ישראל מהוסיאטין זי"ע אשר היה שוהה ארוכות בימי הקיץ בעיה"ק ירושלים ת"ו. היה זה בליל היא"צ של אמו הרבנית ע"ה, ורביה"ק ישב שם אצל ה"לחיים טיש" וישב שם כ-25 דקות, רביה"ק היה מזכיר בערגה את אותו מעמד בו נוכח לראות מחזה נורא הוד כי כל אותו הזמן אשר ישב הרה"ק מהוסיאטין לפניו לא הניד את עפעפי עיניו כלל וישב במבט ישר וחד, והוא היה אחד מגיגוני מלכות שבדרכו בקודש שהיה למעלה מדרך הטבע.

רביה"ק הזכיר את עצמו עם "קוויטל" אשר כתב בו רק את שמו הק' "אברהם חיים בן סימא", והנה כשהרה"ק קרא את הקוויטל החל לדבר ברוח קדשו באופן ישיר וברור סביבות הענין אשר על כך בא רבנו עם 'קוויטל', והחל לגלות לו כצופה עתידות כל מה שעומד להתרחש בהענין, ותיכף גם אמר לו "אתם הבן, ומחוייבים אתם למלאות מקומו ולישב על כסאו" וברכו וסמכו להנהיג העדה הקדושה.

### זקינו הרה"ק רבי שלמה מזוועהיל זי"ע

בהגיעו לפרק האיש מקדש, הציע החסיד המפז' בנש"ק ר' מרדכי הערש שמרלר ז"ל את השידוך עם נינת הרה"ק רבי שלמה מזוועהיל זי"ע בת הרה"ק רבי מרדכי מזוועהיל זי"ע בעל יקרא דמלכא הרבנית הצדקנית מרת בתיה חיה ע"ה, רביה"ז היה מרוצה מאד מההצעה הזאת, ור' מרדכי הערש הכניס בזה הענין שדכנית מפורסמת שהיתה בימים ההם, רביה"ז התייעץ עם הרה"ק מרן מהר"א מבעלזא זי"ע בענין השידוך, ענהו הרה"ק בזה"ל: אין יחוס איז נישטא גרעסער פון זיי, זיי זענען נעשכזער אייניקלאך [ביחוס אין למעלה מהם כי נכדים של הרה"ק ר' מרדכי מנעשכז].

באותה תקופה החלו לדבר בשידוכין בבית הרה"ק מזוועהיל, ועל הפרק עמדו שני הצעות מסויימות חשובות, והשדכנית פנתה אליהם והציעה הצעה שלישית - את רבינו זצ"ל, אבי הנערה הרה"ק ר' מרדכי זי"ע אשר לבו משך אותו מאד לגמור את השידוך, לא ידע לשית עצות בנפשו כי כולם היו מכובדים, הלך לשאול בעצת זקינו הק' האדמו"ר ר' שלומ'קה, וידוע שעל כל שאלה שהיה מגיעה אליו היה דרכו בקודש לומר שהוא צריך "ישוב" והישוב היה במקוה, אחר הטבילה היה עונה על השאלות והבקשות, ומשמשו בקודש הרה"ח המפורסם ר' אלי' רוט זצ"ל היה מציע לפניו השאלות כשהוא היה במקוה, והרה"ק טבל וענה על השאלות, בבחינת "אורים ותומים". וכן היה כאן בעת ההצעות של השידוכין, הרה"ק הלך למקוה, וטבל, וענה ואמר בזה"ל: שיאמרו להנכדה, אצל אחד תהיה לה כסף, ואצל השני תהיה לה כבוד, והשלישי בקודש תהיה לה יראת שמים.

והיה כשמוע הנכדה את התשובה שיצאה מפיו הק', ניגשה אליו ושאלה אותו: "מאין יהיה לי לאכול", ענה ואמר לה זקינה בזה"ל: ברויט וועט דיר קיינמאהל נישט פעלין [לחם לא יחסר לך אף פעם]. (ומעניין שרבינו זצ"ל סיפר תמיד שאף פעם לא חסר לו לחם אפילו בעת המלחמה בשנת תש"ח שהיה מחסור גדול בלחם, לא חסר לו לחם והיה לו לחלק להרבה יהודים לחם).



הרבי ר' שלומ'קה שמוח מאד מהשידוך, בראותו את החתן שהיה מאיר כשמש בצהרים מרוב קדושתו על פניו המאירים, ומני אז היתה נפשו קשורה בנפשו. כל ההתחייבויות של השידוך ניהל הרה"ק ר' שלומ'קה והוא התחייב ליתן רהיטים, וחלק מהחתונה, ו"קעסט". והעניק מתנות חשובות להחתן ה"ה רביה"ק זי"ע, ואידי דחביבא גביה נתן דברי ערך עתיקים שהיה לו בירושה מאבותיו הקדושים, כגון קופסת בשמים של כסף שהתיכו ממתבעות ברוכות מהבעש"ט הקדוש ומתלמידיו הקדושים, והמכסה של כסף מהרה"ק רבי מרדכי מנעשכ"ז זי"ע, והמכסה הזאת השתמש בה רביה"ק זי"ע בחג הפסח להטעציל תחת הגביע, [ורביה"ק זי"ע סיפר כשנתן המכסה לאביו רביה"ז זי"ע נשק את המכסה והיה לפלא כי רביה"ז לא נשק אפילו כלי קודש רק מכיון שזה היתה מהרה"ק מנעשכ"ז]. ועוד דברים חשובים. לימים העניק הרה"ק לנכדו רביה"ק זי"ע את ספר התהלים בו היה פועל ישועות.

לעת זקנותו של הרה"ק מזוועהיל סעדו נינו מקורבו ה"ה רביה"ק זי"ע ובפרט בהיותו על ערש דוי ועד יומו האחרון.

[יש לציין כי רביה"ק זי"ע הוריש בצוואתו מחפצי קודש של הרה"ק מהר"ש מזוועהיל זי"ע לבנו יבלחט"א כ"ק מרן אדמו"ר שליט"א אשר שמו בקרבן].

ביומו האחרון של הרה"ק מזוועהיל זי"ע הוא היה משמש אותו בביה"ח, ובלילה כשראה שהתחיל סימני ההסתלקות, ביקש מחו"ז אם הוא רוצה לשתות מה שהוא ואמר כן, ונכדו רביה"ק זי"ע הביא קצת חלב ובירך שהכל [כידוע שהרבה צדיקים בירכו לפני הסתלקותם ברכת שהכל], ותיכף ומיד ביקש רביה"ק זי"ע מחו"ז שיברכו, ובירך אותו ואת זוג' הרבנית ע"ה באריכות ימים ושנים טובים, ברכות רבות. והפסיק מלדבר כי כבר התחיל הגסיסה, ושלחו לקרוא את רביה"ז זי"ע, ורביה"ז הגיע והתחיל לומר פסוקי דרחמי, ונשמת וכדו' המובא במעבר 'בק, וכשהתקרב היציאת נשמה אמר רביה"ז בחרדת קודש בקול בוכים קורע לב, שהמגידי הקדוש מזלאתשוב וכל פמליתו נמצאים כאן בחדר וכל אחד ירהר בתשובה, ומי שמרגיש לא כראוי יראה לצאת, והרבה אנשים יצאו מהחדר מרוב פחד ואימה שנפלו עליהם, ורביה"ק זי"ע רצה לצאת אמר לו אביו הקדוש בהכירו את מעלת קדושתו אתה יכול להישאר.

#### זקיני הרה"ק רבי גדליה משה מזוועהיל זי"ע

השידוך של רביה"ק זי"ע עם הרבנית ע"ה נגמר בכי טוב באור ליום ה' ז' אדר שנת תש"ד בבית הסבא הרה"ק המפורסם רבי גדליה משה מזוועהיל זי"ע בהשתתפות הצדיקים העומדים מצד החתן והכלה. שמעתי מהרה"ח ר' ישראל רוזנצווייג שרביה"ז היה מאוד שמח ובעת התנאים חילק תפוחים לכל הקהל והשפיע אז הרבה השפעות טובות. ועוד שמעתי מהרה"ח הנ"ל שהוא שמע איך שרבינו הזקן אמר להסבא הרה"ק ר' גדליה משה בזה"ל: אני מעיד על בני שהוא שומר הברית שלא פגם מעולם. וכעין זה ויותר מכך הוסיף רבנו הזקן זי"ע להעיד בפני הרה"ק רבי גדליה משה זי"ע בימי השבע ברכות אחר נישואי רביה"ק זי"ע.

ומן הענין לציין כי בהגיע תור רבנו למלאות מקום אביו הק' שנסתלק לגנזי מרומים בו' ניסן תש"ז, הפציר בו הרה"ק רבי גדליה משה זי"ע מאד להמשיך את ההנהגה הקדושה והסמיכו על כך.

#### חותן המלך הרה"ק רבי מרדכי מזוועהיל זי"ע

את הידידות והערכה הגדולה שהיתה להרה"ק רבי מרדכי מזוועהיל זי"ע לחתנו הגדול רבנו הק' זי"ע נוכחתי לראות תמיד בעיני בהזדמנויות רבות, וידוע בבית זוועהיל כי מיום היכנס רבנו זי"ע

לביתו בקשרי שידוכין היה חותנו מפליא את גודל קדושתו, וזכורני כמה וכמה פעמים שראיתי אותם מתוועדים וממתיקים סוד בלימוד בחברותא בסתרי תורה.

הרה"ק העריך מאוד את כשרות המאכלים שהיה נהוג בפרישות גדולה ומופלגה בבית רבנו, ופ"א זכיתי להיות נוכח עת ישב רבנו זי"ע בסעודת ברית מילה בבית חותנו הרה"ק מזוועהיל, והרבי מזוועהיל שאל אותו בלחש לנוכח המאכלים אשר הגישו אל השולחן מה להביא לפניו וממה הוא נמנע לאכול וכל זה בדרך כבוד ובחשאי.

ונציין כמה עובדות מתוך שיחתו של הגה"צ רבי דוד גולדמן שליט"א מזוועהיל בני ברק [בנו של רבי מרדכי מזוועהיל, וגיסו של רביה"ק זי"ע] בשיחתו למערכת "אוצרות החיים": כד הוינא טליא, היה אאמו"ר זצ"ל שולח אותי להתפלל אצל גיסי הרבי זי"ע בירושלים עיה"ק, אבי זצ"ל אהב וחיבב "א ווארעמע דאוונען" ושולח אותי אכן אל המקום המתאים ביותר להגדרה כזאת.

אכן זכיתי להתפלל שם בקביעות, בהיותי ילד קטן, אהבתי לחזות בקודש את גיסי הגדול הרבי זי"ע, בעבודת התפלה במקומו המיועד לו, הרבי היה מתנועע בכל כוחותיו אנה ואנה, ביגיעה רבה ומתיקות עצומה. לימים שימש אבי זצ"ל כבעל קורא בבית מדרשו של חתנו הרבי זי"ע, כמו"כ היה תמיד משתתף בשולחנו הטהור של רביה"ק זי"ע בו' ניסן הילולת רבנו הזקן זי"ע.

הרבי זי"ע, כאשר היה מבקר אצל מורו ורבו הרה"ק מהר"א מבעלזא זי"ע [הכוונה היא על ביקורים ושיחות במעוננו], לקח עמו פעמים מספר את חותנו אאמו"ר זצ"ל, היה מה לראות כשהני תלת צדיקא נפגשו יחדיו. כמו"כ מראות הוד קדומים עולים בזכרונותי, עת אני זוכר את הרבי זי"ע ביחד עם אבי זצ"ל עומדים ביום "שלוש עשרה מדות" וה"תשליך" שלאחריו אצל הרה"ק מבעלזא זי"ע מדי שנה בשנה.

הערכתו של אבי זצ"ל אל הרבי לא ניתן לשער ולתאר והיה נועד עמו פעמים רבות להמתיק סוד ולהיוועץ, הערצתו היתה עוד מימים ימימה למשל בעת שנולד אחי כ"ק האדמו"ר מזוועהיל-צאנו זצ"ל מארה"ב, היה זה בשנת תש"ז כאשר קם הרבי מה"שבעה" על אביו הרבי הזקן זי"ע, כיבד אבי את חתנו הרבי הצעיר, ממש בתחילת הנהגתו לשמש כסנדק בברית. ע"כ דברי הגה"צ מזוועהיל שליט"א

### הרה"ק בעל 'אהבת ישראל' מויזניץ זי"ע

רבנו הזקן זי"ע היה נוסע עמו להרבה מצדיקי הדור. ובמיוחד סיפר רבינו זצ"ל מהנסיעות להרה"ק בעל ה"אהבת ישראל" מויזניץ זי"ע, משנת תר"ץ עד תרצ"ו נסע רביה"ז על שבת פ' פרה לה"אהבת ישראל". והרה"ק מויזניץ השתעשע עם הילד שעשועים וקירב אותו מאוד. ורבינו סיפר הרבה מהרה"ק הנ"ל ובחיבה יתירה היה מחקה את התנועות הקדושות שלו.

### הרה"ק הבבא סאלי זי"ע

אהבה גדולה ונדירה שררה בין רבינו ובין להרה"ק רבי ישראל אבוחצירא זצוק"ל. פעם הראשונה שביקר רבינו אצלו היה בשנת תשל"ב כשהיה בתפרח בחדשי מר חשון וכסלו עם בעל אכסנייתו הרה"ח ר' חיים צבי פלדמן הי"ו ואז גילה הרב אבוחצירא לרבינו על התגלות נשמות של תלמידי הבעש"ט אליו ומאז נקשר קשר אמיץ וחזק ביניהם, כשבא רבינו בביתו בתפרח פתח את ספר הזוהר הק' ונפתח לפניו את המילים האלו: **ישראל אשר בך אתפאר**. אמר רבינו שבשמים מתפארים עם הצדיק הזה וזה סימן שהוא צדיק אמת.

בשנת תשל"ג במוצ"ש פ' וירא אור לכ"א חשוון נסע רבינו עם אנ"ש שבאו מירושלים לביתו נאווה קודש בנתיבות, והרב אבוחצירא קיבל את פני רבינו ונשק את הדיקנא קדישא של רבינו ואמר בקול רם: **אני מקבל את כבודו כקבלת פני משיח** ואחז ידו בידו של רבינו זי"ע והכניסו בביתו בפנים והושיבו על מטתו שישב והתעלסו באהבים, מזג כוס יי"ש לרבינו ובשבילו וברכו ברכת שהכל ונתן ידו לתוך ידו של רבינו ודפק עם כוסו בכוסו של הרבי ואמר שזה כריתת ברית שכורת עם רבינו ובירך הרבה ברכות להרבי. ושרו שירות ותשבחות, ואמרתי אז להחברים שהפגישה נראה כמו הפגישה שהיה ל"המנחת אלעזר" בפגישתו עם הס"ק **רבי שלמה אליעזר אלפנדרי**. המסיבה היתה כשעתיים וחצי והרה"ק ליוה את רבינו עד מחוץ לביתו ונשק עוד הפעם את הדיקנא קדישא שלו. **כ"ק** אדמו"ר רבי **דוד אבוחצירא** שליט"א בעת אשר סיפר לנו מזכרונותיו על הקשר המיוחד של זקינו הבבא סאלי זי"ע, אמר בין היתר "הסבא קדישא אהב מאוד את הרבי ושמר איתו סודות וגילה לו סודות ואמר לו דברים שלא אמר לאף אחד אף פעם".

כ"ק האדמו"ר רבי **יקותיאל אבוחצירא** שליט"א סיפר באזנינו בזה"ל: ראינו ביקורים רבים של אדמו"רים גדולים אצל הסבא הקדוש, אך הקירבה שראינו אל האדמו"ר זצ"ל לא ראינו אצל שום רבי.

**נכד** נוסף מנכדי הבבא סאלי זי"ע הוסיף לספר עוד פרט מן הקירבה הנדירה וההערכה הגדולה כי זקינו הק' בהיותו גדול בישראל ונערץ על כל מנהיגי ישראל באותם הימים, בשעה שהיה מעלה דברים מגדולים וצדיקים בני דורו היה מכנה אותם לפעמים בשם הפרטי אולם בשעה שדיבר מ"הרבי משומרי אמונים" מעולם לא שמענוהו מוציא את שמו של רבנו מפיו כי אם בהערצה גלויה "האדמו"ר" או "האדמו"ר משומרי אמונים".

**בשנת תשל"ג** ביום ג' כ"ג מנ"א ביקר רבינו פעם שלישית אצלו להזמין לשמחת כלולותיו של בנו **כ"ק אדמו"ר שליט"א מבני ברק** ולהתברך ממנו. ורבינו הכין בכתב לקבל ברכתו מכיון שהגיע בתוך חמש שנותיו של אביו הק' שנפטר בגיל חמישים ושנים לא רצה רבינו שישמעו את בקשתו ע"כ הכין מכתב, ותיכף כשנכנס בתוך חדרו הקטן והושיבו אותו על מטתו שישב אמר הבבא סאלי שהיה לו חלום שראה את אביו וזקינו וברכו אותו באריכות ימים ושנים וברכה זו הוא נותן לכבוד האדמו"ר ואל ידאג משנותיו של אביו, ורבינו כבר לא היה צריך ליתן לו את המכתב וראה את רוח קדשו של אותו זקן. וככה בכל שנה ביקר אצלו וכיבדו ושמח אתו.

**בשנת תשל"ד** במלחמת יו"כ היה להבאבא סאלי ניתוח על המעיין ואחר הניתוח שהה למנוחה אצל חתנו הרה"ג ר' דוד יודיף ז"ל בירושלים, אחרי חג הסוכות שלח הבאבא סאלי לקרוא את רבינו אצלו ונסתגר עמו כשעה וחצי ואף אחד לא ידע מה ששוחחו שני הצדיקים האלו, אחרי פטירתו של הבאבא סאלי גילה רבינו שביקש ממנו שיאמר לאחר אריכות ימיו קדיש אחריו ונתן לו סכום כסף עבור הישיבה.

**פ"א** שלח אותי רבינו אל חתנו הרה"ג ר' **דוד יודיף** לאיזה ענין פרטי של רבנו, אמר לי הנ"ל שחותנו אמר לו **כשמשח יבא אז יבינו מי הוא הרבי משומרי אמונים**.

**בשלהי שנת תשמ"ג** נסע רבינו אצלו הוא היה חלש מאוד ולא יכל לירד מהמיטה ואז כבר נגמר הביהמ"ד החדש אבל הוא לא נכנס אף פעם לשם, רבינו עמד להתפלל מנחה לפני התיבה מכיון שהיה בשנתו של אמו ע"ה, ומיד כשהתחיל רבינו להתפלל קם הבאבא סאלי ואמר למשמשו שיכניס אותו לביהמ"ד **אני מרגיש שהשכינה שם** והכניסוהו על כסא גלגלים והביט כל אותה העת על רבינו,

אחרי התפלה התעלס אתו באהבים וראו פניו מאירים שנשתנה צורתו משמחה בראותו את הרבי ונשק את הדיקנא קדישא שלו.

### הרה"ק רבי משה מרדכי מלעלוב זי"ע

על הערצתו של הרה"ק רבי משה מרדכי מלעלוב זי"ע סיפר חתנא דבי נשיאה חביבו של רביה"ק, הלא הוא כ"ק אדמו"ר מראדושיץ זי"ע שהיה נכדו של הרה"ק מלעלוב.

ונלקט כמה קטעים נבחרים משיחתו שהעניק בשעתו לגליוניו זה "אוצרות החיים" וז"ל:

**קשר אמיץ** נשזר בין זקה"ק הרמ"מ מלעלוב זי"ע לבין רבינו הקוה"ט זי"ע, רבינו כבר הכירו והוא כבר הכיר את רבינו בשנים קדומות יותר, ובהגיע יום שמחת אירוסיי בבית רבינו בקריתנו הק' בירושלים, נכרתה ברית אהבה ואחוה בין הני תרי צדיקים קדושים אלו, זקני יצא מגדרו בהערכתו את הדרת גדולת רבינו, רבינו שכידוע היה ידוע כאיש האשכולות שכל רז לא אניס ליה, וזקני העריך והחשיב את חכמתו המופלגת, זכורני כי בעת צאתו של זקני זי"ע משמחת האירוסין, ליווה רבינו עד לרכבו, והיה כאשר נכנס הרה"ק לרכבו נענה לרבינו המחותן החדש: "קשה עלי פרידתכם".

פ"א התבטא זקה"ק מלעלוב מרוב חביבות בזה"ל: **"דער שומרי אמונים רבי איז א קלוגער פון א יוד"** [- הרבי משומרי אמונים הינו חכם בישראל]

**המחותנים הצדיקים** היו נפגשים לעתים תכופות בביקורים האחד אצל השני, אותות אהבה והערכה נראו ביניהם, זכורני כי באחד הפעמים שנסע זקה"ק מלעלוב לבקר בבית רבינו, נענה הוא באמצע הדרך: **"מ'פאהרט צו א רבי"**, [=נוסעים לרבי], בזאת ראינו את הערכתו הגדולה שיש לו לרבינו, הרה"ק מלעלוב אשר ראה צדיקים רבים בחייו וכן צדיקים מהדורות הקודמים כידוע שהסתופף בצילם, בהגיעו לנסוע אל רבינו התבטא שנוסעים לרבי.

### הרה"ק בעל חלקת יהושע מביאלא זי"ע

**הרה"ק רבי יחיאל יהושע מביאלא זי"ע** החזיק עצמו כתלמיד לכ"ק מרן רבינו הזקן זי"ע ועל ידה נתגלגלה מסכת הידידות ואהבת איתן בינו לבין ידי"נ רביה"ק זי"ע, ונציין כמה עובדות:

**כשהכיר הרה"ק את כ"ק מרן רביה"ק זי"ע**, בנו יחידו ומ"מ של מורו ורבו רבינו הזקן זי"ע, קשר עמו ידידות עמוקה, והעריצו מאד בהערצה רבה, כאשר לדוגמא רואים אנו את ביטוייו והתנארים הנעלים אשר כותב בתוך אגרותיו לרביה"ק זי"ע, כמו כן חתם שמו ושם אמו בסוף אגרת ששלח לרביה"ק זי"ע. פגישותיו עם רביה"ק זי"ע היו תכופות וארוכי שעות, ואכן חוקר ודורש היה הרה"ק על כל מנהג, על כל ניגון, ועל כל תנועה של רבו, חשוב הוא מאד בעיניו כתלמידו הגדול והנאמן של רבינו הזקן זי"ע, בהשתוקקותו לשמו ולזכרו של רבו הפציר ברביה"ק זי"ע שיתן לו איזה לבוש מרבינו הזקן זי"ע לימים הקדושים, "קאפטין" ו"גארטעל" ביקש הרה"ק, ומבוקשו נתמלאה, ואכן לבושי קודש אלו שקיבל, היו עליו ב"ימים נוראים" ובכל עידן ומועד.

כאשר נולד **כ"ק מרן אדמו"ר שליט"א**, כיבד רביה"ק זי"ע בסנדקאות את ידי"נ הרה"ק מביאלא לשמש כסנדק בשמחת הברית.

**שלוש פעמים בשנה** היה דרכו בקודש של הרה"ק בכל ערב ראש השנה וערב יוה"כ וערב פסח [בשנים שאפה מצות יחד עם רבנו], לבוא ולטבול במקוה טהרה של רבינו הזקן זי"ע, הנמצאת בחצר קדשנו פעיה"ק ירושלים, ולאחמ"כ היה מתייחד וממתיק סוד עם רביה"ק זי"ע בשיחה עמוקה ומה נעים היה לראות איך ששני הצדיקים התעלסו יחד אחרי המקוה בביתו של רבינו ושתו לחיים, וכן

כשקבע את משכנו בירושלים עיה"ק, היה אופה את ה"מצות שמורה" בערב פסח בצוותא חדא עם רביה"ק זי"ע, באותו תנור שאפה בו רבינו הזקן זי"ע, והידר לאכול דוקא מהם.

היו כמה פעמים אשר הני תרי צדיקי המתקו יחדיו גזירות מבני ישראל ופעלו יחדיו ישועות לאנשים פרטים, ונציין בקצרה ראשי פרקים של ב' עובדות: פ"א רבינו זי"ע ביקש להרה"ק מביאלה שיסייע לו לפעול ישועה באמצעות "מים שלנו" בליל בדיקת חמץ והיו שניהם עוסקים בעבודת קודש טמירה ונעלמה עד אשר ביטלו את הצרה לגמרי. ופ"א היה כאשר הרה"ק מביאלה שלח את אחד מחסידיו ביום הפורים להיוושע אצל רבנו ואכן רבינו הושיעו.

**במשך שנים**, ביום הגדול ו' ניסן, יומא דהילולא רבה דרבינו הזקן זי"ע, היה נוסע הרה"ק יחד להשתטח בציון המצוינת בהר הזיתים, וכן היה משתתף בעריכת שולחנו הטהור של רביה"ק זי"ע ביומא דהילולא בבית מדרשינו בירושלים עיה"ק.

**בערב ימיו** התייעץ עם רביה"ק זי"ע בדבר מקום מנוחתו אחר אריו"ש, ורביה"ק זי"ע הציע לו מקום ב"חלקת שומרי אמונים" בהר הזיתים בקרבת רבינו הזקן זי"ע, אך הרה"ק מסרב, מתיירא הוא מהאש הגדולה של מורו ורבו רבינו הזקן זי"ע.

להלן קטע מתוך אגרת קודש שכתב ה'חלקת יהשע' לרבנו הק': **אל כבוד ידידי היקר אדמו"ר הרה"צ המפורסם לשם ולתהלה פרי צדיק עץ חיים הרב המאוה"ג זוכה ומזכה אחרים ענף עץ אב חו"פ וכ' כקש"ת מוה"ר אברהם חיים שליט"א ברא כרעא דאבוה אשר בו בחר ה' ורצון צדיק מר אביו אדמו"ר הק' למלאות כסאו הק' בהנהגת ונשיאות, חברת וישיבת שומרי אמונים בפעה"ק ירושלים ת"ו.**

ולהלן קטעים מתוך מכתב נוסף בו חותם הרה"ק את שמו ושם אמו בסיום האגרת: **פרי צדיק עץ חיים פרי קודש הלולים ה"ה כבוד ידידי היקר הרה"צ המפורסם לשם ולתהלה ענף עץ אב חו"פ חו"נ וכ' כקש"ת מוהר אברהם חיים שליטא.... והנני בזה ידיו דוש"ט יחיאל יושע בן חוה..**

### הרה"ק רבי יעקב יוסף מסקווירא זי"ע

רביה"ק זי"ע היה בידידות גדולה עם הרה"ק מסקווירא זצוק"ל, זכורני כשהגיע הרה"ק מסקווירא לארצינו הק' לנישואי בנו כ"ק אדמו"ר מסקווירא שליט"א ציוה רבינו לנסוע לקבל את פניו, ורבינו השתתף בהחתונה ורבינו דיבר בהתפעלות מהמצוה טאנץ שלו שכל פסיעה ראה שהוא מייחד יחודים. והאדמו"ר הנ"ל שבת שבתו בעיה"ק צפת נסע רבינו עם קהל חסידיו לצפת על שבת והאדמו"ר קירב מאד את רבינו והושיבו על ידו בעריכת שלחנו וכיבד את רבינו בהזמר י-ה רבון עלם והאדמו"ר התפעל מאד מהניגון ואיך ששר רבינו בדביקות נפלאה.

במוצש"ק ישב האדמו"ר עם רבינו על המרפסת ודיברו בשבחו של ארץ ישראל, והאדמו"ר אמר לרבינו שהאוויר שמרגישים פה בצפת אין בכל העולם.

כשהגיע לירושלים הלך רבינו הרבה אצלו. בליל שב"ק ערך הרה"ק את שלחנו בישיבת פורת יוסף, רבינו לא ערך אז את שלחנו בבית המדרש רק בביתו תיכף אחר התפלה ערך את שלחנו וכשגמר את הזמירות לפני ברכהמ"ז הלך לשלחנו של הרה"ק מסקווירא, וגם בסעודה שלישית הלך לשלחנו בישיבת חיי עולם.

**הרה"ק מסקווירא זי"ע** העריך במאד את הנהגתו בקודש של רביה"ק זי"ע ועודדו מאד בשבחו את מעלתו בהנהגת העדה הקדושה.

בשנת תשכ"ח כשנפל הרה"ק מסקווירא למושב ערך רבינו יום תפלה בבית מדרשנו ואמר תהלים בבכיות עצומות, ביום א' ב' ניסן בשעות של לפני הצהרים הלך רבינו להכותל המערבי להתפלל עליו יחד עם חותנו כ"ק אדמו"ר מזעווהיל זצ"ל, ובאמצע אמירת תהלים סגר רבינו התהלים, בלילה כבר שמעו הבשורה המרה מהסתלקותו של הצדיק הנ"ל, ולא הודיעו לרבינו, למחרת בבוקר כשנכנס רבינו למקוה נפל הכיפה מעל ראשו אמר כנראה שנפלה עטרת ראשיו ומירר בבכי מר על הסתלקותו של אותו צדיק.

### הרה"ק בעל 'שפע חיים' מצאנו זי"ע

הרה"ק בעל 'שפע חיים' מצאנו-קלויזנבורג זי"ע היה בידידות גדולה עם רבינו כל הימים. כשעלה הרה"ק בעל 'שפע חיים' לארצינו בפעם הראשונה בשנת תשט"ו נסע רבינו עמו על כל המקומות הקדושים בגליל העליון והתחתון. בשבת הראשונה ששהה הרה"ק בירושלים בא לטבול במקוה של רבינו. בזאת חנוכה התפלל הרה"ק בבית מדרשינו.

בשנת תשכ"ד בימי בין המצרים שהה רבינו למנוחה בקרית צאנו, והאדמו"ר בעל שפע חיים הראה אות ידידות לרבינו בקירבה יתירה והיה הרבה שיחות ביניהם בכל מכמני התורה, ובשב"ק ערך רבינו את שלחנו הטהור בביתו והרבה מחסידי צאנו עלו לשלחנו הטהור ושמעתי מתלמידי צאנו שמספרים בערגה מהקידוש של רבינו בליל שב"ק שנחקק בעצמותם, רבינו הלך לשלחנו הטהור של הרה"ק והושיבו על ידו.

**פעם התבטא ה"שפע חיים" באזני תלמידו הרה"ח ר' יעקב משה שפיצר שליט"א שזכה לשמש בקודש אצל רביה"ק זי"ע, וכה אמר: "נוכחתי לראות עד כמה הרבי משומרי אמונים ערליכער יוד",** בשנת תשל"ז בעשיית ביקר רבינו יחד עם חותנו הרה"ק רבי מרדכי מזעווהיל זצוק"ל אצלו בקרית צאנו בנתניה, והיה משוחח כשעתיים וחצי וכל הזמן הסתכל בפני רבינו וראיתי איזה אהבה שהיה ביניהם. כשעבר הרה"ק ניתוח על הלב בשנת תשל"ט התענה רבינו וכן צוה לכל ב"ב להתענות ואמר עם כל הקהל כל ספר תהלים בבית מדרשו. בשנת תש"מ שנה וחצי אחרי הניתוח כשביקר האדמו"ר הנ"ל בירושלים בקרית צאנו ורבינו בא לבקרו בדרך רבינו ברכת שהחיינו בשם ומלכות על ראותו אחרי הניתוח, והאדמו"ר הנ"ל הוריד דמעות מעיניו, ואמר לו רבינו שבאמת היה צריך לברך גם ברכת מחיה מתים רק שמעתי מכב' ע"כ לא צריכין לברך הברכה הנ"ל. והיה אז שיחה ארוכה ביניהם בארבע עינים. וכן עוד הרבה פעמים שזכיתי להשתתף בהביקורים האלה. כשנסתלק בליל שב"ק ט' תמוז שנת תשנ"ד עוד לא ידעו בבני ברק, במוש"ק כשהדליקו את הנרות שאל רבינו את אחד ממקורביו אם יש חדשות ולא ענה כי לא רצה להיות ממבשרי רעות, אבל רבינו זצ"ל לא נח ושאל ואמר מרגישים מה שהוא, ולא היה ברירה ואמרו לו מה שקרא וראו שינוי על פניו אבל מכיון שהיה עוד שבת אצלו התאפק מלבכות אבל נעשה רציני מאד, אחרי הבדלה פרץ רבינו בבכי ולא נתן לרקוד המבדיל, למחרת בהלוויה בסתימת הגולל בכה רבינו מאין הפוגות על האבידה שנאבד מכלל ישראל ורבינו דיבר הרבה ממנו.

### הרה"ק רבי יואל מסאטמאר זי"ע

הרה"ק מסאטמאר זי"ע הפליא את חכמתו ופיקחותו של רבינו. זכורני בשנת תשכ"ה שביקר האדמו"ר מסאטמאר בפעם האחרונה בארצינו הקדושה הלך רבינו לבקרו בבניני זופניק, ורבינו נתן לו שלום והרב הסתכל הרבה בפני רבינו וראינו אות ידידות, ואח"כ דברו ביחידות זמן רב והאדמו"ר ליווה את רבינו עד צאתם החוצה והמתין עד שירד רבינו מהמדרגות, ואחד ממקורביו סיפר לי

למחרת שהרה"ק מסאטמאר אמר לו שהתפעל מאד מחכמתו של רבינו.

**באור ליום ג' כ' תמוז תשכ"ה נסע רבינו הק' לחו"ל יחד עם הרה"ק מסאטמאר זי"ע באניה ושני הצדיקים התעלסו ביחד באהבים ושוחחו שעות רבות בכל מכמני התורה ועוד הרבה ענינים והרבי מסאטמאר התפעל מאד מרבינו ואמר להגבאי שלו רבי יוסף אשכנזי ז"ל בזה"ל: איך האב געטראפען איין ערליכער יוד.**

בשב"ק התפללו ביחד והאדמו"ר מסאטמאר כיבד מאד את רבינו בליל שב"ק בעריכת השלחן והושיבו על ידו, וביום השבת כיבדו להתפלל שחרית ובשעה שרבינו ז"ל שר הא-ל הפותח בניגון של דביקות הביט כל העת בפניו והתפעל מאד מתפילתו של רבינו.

**באותה שבת יצא הרה"ק מסאטמאר מגדרו לכבודו של רבנו וכיבדו בעליית "שישי" בקריאת התורה במניינו.** ולימים היה הגבאי רבי **עריאל גליק** ז"ל מפליא כיבוד זה מאד באמרו כי כיבוד זה לא ראה עוד במשך הימים שהרבי מסאטמאר יכבד אדם בעליה זו.

בשנת תשל"ט היה רבינו זצ"ל בשווייץ מי"ב מנ"א עד ר"ח אלול בשבת מברכים אלול כ"ה מנ"א היה בעיירת הנופש דאוואס, והיה לפלא שבמוצש"ק בסעודת מלוה מלכה דיבר הרבה בשבחו של האדמו"ר מסאטמאר עד עלות השחר ובירך ברכת המזון, ותיכף אחר ברכת המזון נתקבלה הידיעה שהרה"ק נסתלק מן העולם, וסגר א"ע בחדרו ובכה כשעה שלימה.

### הרה"ק רבי איציקל מפשעווארסק זי"ע

הרה"ק ר' **איציקל מפשעווארסק זי"ע** היה בידידות גדולה ביניהם, רבינו הכיר אותו כשהיו ביחד אצל מרן הקדוש מהר"א מבעלזע, הצדיק הנ"ל עמד לימין רבינו בכל המצוקות, ואהב את רבינו אהבה שאינה תלויה בדבר. סיפר ידידיו הרה"ח ר' יעקב פלדמן ז"ל שהיה מנהל ישיבתנו כחמישים שנה, שבכל שנה שנסע לחו"ל מסר לו רבינו קוויטל שימסור להרה"ק מפשעווארסק, וכשמסר הקוויטל אמר לו: **דיין רבי דארף מיר געבין א קוויטל? ער ליגט מיר אין הארץ** [רבה צריך לתת לי פתקא, הוא יושב בתוונאי דלבאי], והראה לו שהקוויטל של רבינו מונח בספר נועם אלימלך דפוס ראשון וזה היה הקוויטל היחיד שהניח בספר הנ"ל.

**בשנת תשכ"א** כשרבינו הגיע לאנטווערפן, ואותה נפשו לילך אצל הצדיק הנ"ל וטרם שיצא מאכסנייתו כבר הגיע הרה"ק לרבינו. בשנת תשכ"ה כשהגיע רבינו לאנטווערפן ונכנס להרה"ק הנ"ל אמר: טוב מאד שבאתם יש לי מה לדבר עמכם וציוה להסובבים שם לצאת ודיבר עם רבינו ביחידות כשעה וחצי ובין השיחים שאל אותו הרה"ק הנ"ל שהוא מסתפק אם לנסוע לארץ הקודש להיארציט של מרן מהר"א מבעלזא זי"ע מפני כמה טעמים כמוסים עמו, סיפר לו רבינו איזה סיפור, ותיכף ומיד קרא להגבאי ר' אנשיל ואמר לו: **מצוה לשמוע דברי חכמים**, לך ורכוש כרטיסים לנסוע לארץ הקודש. ורבינו הודיע להחסידים בירושלים לילך ולהשתתף בשלחנות של צדיק הנ"ל. וגם אז באותו מעמד נתן לו רבינו קוויטל אמר לו הצדיק: כב' לא צריך לתת לי קוויטל כי אתם מונח לי בלב וגם הראה אותו שהקוויטל הקודם שם בספר נועם אלימלך דפוס ראשון. ועד כדי כך הראה אות ידידות לרבינו, ידוע שהרה"ק הנ"ל בירך בעצמו בסעודת מלוה מלכה אבל אז כשרבינו השתתף בסעודת מלוה מלכה ציוה לעשות לברכת המזון שני מנינים וכיבד את רבינו לברך על הכוס וזה היה דבר חידוש. וגם באחד ממכתביו אל רבינו שכתב אל רבינו ברכת מזל טוב לנשואי בתו חותם א"ע עם שם אמו וזה אנו מוצאים שחתם א"ע כך רק לג' אדמו"ר"ם וז"ל: ב"ה מוצש"ק מ"ז למספר בני"י יברכה ה' וישמרך. סימן טוב ומזל טוב וכל טוב לכל בית ישראל ובתוכם לכבוד אהו' ידידי יקירי הרה"צ בנש"ק חסידא ופרישא פאר מקדושים וכו' כקש"ת מו"ה אברהם חיים שליט"א בן סימא.

אחדשה"ט קבלתי מכתב נשואי בתו תח' למז"ט ואברכו מקירות לבי עם ברכת הדיוט באמת אשר יה"ר שהחתונה תהי' בעזהי"ת בשעה טובה ומוצלחת ויזכה ביחד עם ז"ת לראות מהם דורי דורות ת"ח ויר"ש ונחת גדול דקדושה, השי"ת יפתח לכם אוצרו הטוב שיעשה החתונה בניקל ובהרחבת הדעת, כמבואר בספה"ק אור לשמים פ' תולדות בשם הגה"ק אוהב ישראל זצ"ל, אשר אם אדם עושה חתונה לבניו באה לו פרנסה טובה וכיה"ר, ונזכה לקבלת תוה"ק וללמדה ולקיימה בגוף בריא וחזק ובלב טהור ושמה, ונשמע ונבשר בשי"ט אמתיות וכשירות בכלל ישראל. ה"ק משה יצחק בן חנה בריינדיל נכד רבן של כל ישראל ר"ר אלימלך זצוקללה"ה זכותו יגן עלינו ועל כל בית ישראל אמן הנני שולח מתנת דרשה מתנה מועטת ואחד המרבה וכו'.

### הרה"ק רבי צבי אריה מזלאטיפולי זצוק"ל

הרה"ק רבי צבי אריה מזלאטיפולי זצוק"ל שהיה משרידי דור דעה והיה מתגורר באחרית ימיו בתל אביב והיה בידידות גדולה עם רבינו הק' והיה מסתובב תמיד עם ספר הק' שומר אמונים בידו, התבטא בזה"ל: "הרבי משומרי אמונים הוא ניצוץ מדוד המלך".

### צדיקי בית גור זי"ע

רבנו הק' זי"ע היה בקשר מיוחד עם הצדיקים לבית גור, החל עוד מהרה"ק ה'אמרי אמת' זי"ע שהיה בידידות גדולה עם רבנו הזקן זי"ע, ואחריו עם בניו הקדושים ה'בית ישראל' וה'לב שמחה' וה'פני מנחם' זי"ע.

בשנת תש"ח - השנה הראשונה לנשיאות רביה"ק, היה מצב דחוק מאד בארצינו הקדושה ובהגיע ערב פסח כמעט ולא היה מה לאכול, וה'בית ישראל' שלח משלוח מנות 'תפוח' לרביה"ק, התפוח היה אז דבר יקר מאד, כי אז היתה ירושלים מסוגרת ולא היה במציאות לראות אפילו תפוח אחד. ורביה"ק הניח את התפוח עבור החרוסת של חג הפסח וקילפו ושטפו קודם לכן.

רביה"ק זי"ע הגדיר לימים את אותו הזמן של שנת תש"ח בארה"ק, בזה"ל: "גם בדורנו שישנם חובות בהשאת הצאצאים וכדו', אעפ"כ זה עדיין אינו מגיע לאותה דחקות שהיה בדור הקודם, כי אז היה קשה לעשות פסח כמו שקשה היום להשיא את הצאצאים".

עם ה'לב שמחה' היה רביה"ק בידידות גדולה עוד לפני שעלה על כסא האדמורו"ת. בשנת תשל"ג שהיה רבינו בטבריא כג' שבועות וגם הלב שמחה היה שם ובכל ערב הלכו לטייל ושוחחו בכמה עניינים דברים העומדים ברומו של עולם, בשבת פ' תצוה בא הלב שמחה להתפלל תפלת מנחה ונטל ידיו לסעודה שלישית והרבי הושיבו על ידו, והיה שיחה ארוכה בפ' השבוע מענין של המנוחה, ואח"כ קם הלב שמחה ואמר לרבינו שאל יפריע א"ע ורבינו ניהל את השלחן ולפני ברכת המזון בא שוב הלב שמחה ורבינו כיבד אותו עם דגים ושוחחו הרבה סיפורי צדיקים.

סיפר הרה"ח ר' ה.פ. הי"ו: בר"ח שבט תדש"ם בא ה'לב שמחה' לבקר במעון רבינו הק' בבני ברק, ולכשהגיע עם הרכב ע"י בית מדרשינו היה יורד גשם עז מאד עד שהיה קשה מאד לצאת מהרכב, הציעו לו הגבאים שימתין כמה דקות ולכשהגשם ינוח קצת ייצא מהרכב, השיב להם ה'לב שמחה': "אויף אזא איד טאר מען נישט אויף האלטן אפילו א מינוט".

למחרת הסתלקותו של ה'לב שמחה' כשבא רבינו לנחם את בנו כ"ק אדמו"ר מגור שליט"א ואת אחיו ה'פני מנחם' אמר הפני מנחם אל רבינו שאחיו אמר תמיד: "הידידות בין אחי להרבי היו לשם דבר", והוסיף ואמר "דער ברודער פלעגט זאגן אין שטוב, דער שומרי אמונים רבי איז מיר א הארץ פריינד".



בעת הנהגת ה'פני מנחם' התנהלו ביקורים בינו לבין רבנו זי"ע, ובמשך שנות הנהגתו של ה'פני מנחם' ביקר במעונו של רבנו כמה פעמים הן בירושלים והן בבני ברק.

זכורני כי פ"א ביקר רבנו במעונו שבבנין ישיבת גור, וקודם לכן נכנס לאהל הרה"ק האמרי אמות" ושהה שם כעשרה רגעים, ולכשיצא משם לא נטל ידיו מחמת קדושת המקום ונענה ואמר על האמרי אמות "הר סיני".

בביקור האחרון שערך רבנו אצל הפני מנחם, היה זה בליל חמשה עשר בשבט תשנ"ו - חודש ימים קודם ההסתלקות הפתאומית, אמר ה'פני מנחם': "דער ברידער (-הרה"ק הלב שמחה) האט מיר געזאגט א עצה דארף מען פרעגן דעם שומרי אמונים רבי".

בתוך הביקור הסתגר ה'פני מנחם' עם רבינו לבדו וביקש מהגבאים לצאת החוצה, והיה שוהה שם שעה שלימה, והגבאי ניסה פעמיים לפתוח את הדלת כי המתינו קהל רב בחוץ שגם הם ביקשו להיכנס אל ה'פני מנחם' להזכרות, עצר אותו ה'פני מנחם' ואמר "הרי אנו מדברים כמו צוויי גוטע ברידערס, אל נא תפריע".

#### צדיקי בית ליובאוויטש זי"ע

בעת שהות רבותה"ק זי"ע בארה"ק בפעם הראשונה, ביקר הרה"ק הריי"צ מליובאוויטש זי"ע בארה"ק בחודש מנחם אב תרפ"ט, ורבנו הזקן זי"ע ביקרו יחד עם בנו יחידו רבנו הק' זי"ע ונועדו זמן רב, והרה"ק מליובאוויטש הפליא את בקיאותו והשגתו של רבנו הזקן במוחין דחב"ד.

עם חתנו הרה"ק רמ"מ מליובאוויטש זי"ע היה לרבינו הק' קשר תמידי בחילופי מכתבים ובפרט בעיתות שמחה בבית רבנו, כאשר רבינו הק' הפליג בתואריו אליו, וגם הרבי מליובאוויטש הרחיב בתואריו כבוד ויקר באגרותיו אל רבנו והיה דורש בשלומו, ואך היה מעניק תמיד דורון דרשה בשמחת נישואי צאצאי רבינו.

ומן העניין שפ"א כאשר ה'מזכיר' מחב"ד ערך את המכתב במכונת כתיבה וראה הרה"ק מליובאוויטש אשר התוארים אינם די, הוסיף בכתב ידו על גבי הכתב הנכתב. כמו"כ כאשר ביקר כ"ק אדמו"ר שליט"א מאשדוד בחצר ליובאוויטש שבניו יורק, ועבר לפני הרבי מליובאוויטש תוך כדי התוועדות, עצרו הרה"ק והתעניין אצלו ממושכות על שלום אביו רבנו הק' והתעניין בענין רב על התנהלות הנהגת חצר הקודש שומרי אמונים, ופרס דרישת שלום וברכות מלוא חפניים לרבנו הק' זי"ע.

בחודש תשרי תשנ"ה לאחר פטירת הרה"ק מליובאוויטש זי"ע ופטירת הרה"ק מצאנו קלויזנבורג זי"ע - בחודש תמוז תשנ"ד - התבטא רבינו הק' שעבודת הנענועים אצלו נעשתה קשה ביותר מאחר שב' צדיקים אלו היו עושים את העבודה הגדולה של הכנעת השרים של אומות העולם ועכשיו מי יעשה את העבודה הק' הזו.

#### הרה"ק מטריסק זי"ע

הפגישה הראשונה של הרה"ק מטריסק זי"ע לבין רבנו הק' זי"ע היה בעת שמחת השבע ברכות של חדב"נ כ"ק מרן אדמו"ר מראדושיץ זצוק"ל. האדמו"ר מטריסק ראה את רבינו ולא הכירו, מיד שאל את סובביו בפליאה: מי הוא הרבי הזה?, עוד לא ראיתי צורה כזאת! ולא מש עיניו כל עת ישיבתו שם מלהביט על רבינו, ואף הוסיף ואמר: "הכרתי בקטנותי את זקני המגיד מטריסק, ועוד הרבה צדיקים מהדור הקודם ולא ראיתי צורה כזאת".

הרה"ק מטריסק אף שאל על יחוסו של רבינו, לפליאת הרה"ק מטריסק כששמע שאביו רביה"ז בעל ה"שומר אמונים" הקים את חצרו כתלמיד בית דינו ובלאזוב ולא מחמת יחוס אבותיו, ענה כי בשעה שראה את פני צורת רבינו היה בטוח שהרבי הוא בן אחר בן לשושלת המחוברת עד הבעש"ט הק'.

### הרה"ק ה'נחל יצחק' מזוטשקא זי"ע

אהבה וידידות גדולה שררה בין רבנו הק' זי"ע לבין הרה"ק רבי יצחק אייזיק מזוטשקא זי"ע בעל ה'נחל יצחק'. ידידות זו התבטאה בכל מהלך שנות הנהגתם בקודש ובכל מישור.

תמיד היו עומדים אחד לימין זולתו בכל דרך שהיה שי"ך לסייע ובלי גבול. רבנו החשיב מאד את מעלתו וקדושתו וכמים הפנים אל הפנים התבטאה הערכתו של הרבי מזוטשקא כלפי רבנו הק'. באחת התקופות התמסר רבנו הק' באופן מיוחד בשלום רפואתו ובריאות גופו הטהור של הרבי מזוטשקא ודאג והכין כל פרט בדאגה אישית.

שמעתי מכ"ק אדמו"ר מזוטשקא שליט"א שזקינו הק' אמר לו פ"א "ידיד נפש כמו הרבי משומרי אמונים אין לי".

שמעתי מבני הרה"ח ר' אשר זעליג שליט"א שזכה לשמש בקודש אצל רבינו הק' זי"ע שפ"א ליווה את רבנו הק' לביקור חולים אצל הרה"ק הנ"ל, ונכדו כ"ק אדמו"ר מלינסק שליט"א נישג לר' אשר זעליג ושאלו בלחש מה שמו של אם רבנו הק', השיב ר' אשר זעליג 'סימא', ענה לו האדמו"ר מלינסק שעכשיו נתבהר לו דבר שלא הבין זמן רב כי הנה כל היום הוא רואה את זקינו הק' ממלמל ומתפלל להצלחת 'אברהם חיים בן סימא' שוב ושוב, ולא ידע בבירור על מי מתפלל זקינו כל כך בדביקות ובלב שלם.

זכורני כי פ"א הגיע רבנו לבקרו ולכשהגיע, לפתע נרדם הרבי מזוטשקא על כסאו ומשמשו ביקש להעירו, כשהבחין בכל רבנו הזהירו לבל יהיו להפריע את מנוחת הצדיק באמרו "אצל רבי יש ענין להמתין", ורבנו ישב להמתין בבית המדרש, ולכשהעיר הרבי מזוטשקא יצא ושמח מאד לקראתו בהכריזו בקול ובתרועת שמחה כמה פעמים "ברוך הבא".

אחר הסתלקותו בי"ד תמוז תש"ס, ליווהו רבנו הק' אחר כבוד עד אחר הקבורה הר הזיתים, ואחר סתימת הגולל הספידו בבכי תמרורים במשך 40 דקות בהביעו את גודל קדושתו וטהרתו.

**בימי השבעה** אחר הסתלקותו, בא רבינו לנחם את בנו מ"מ הרה"ק רבי נתן דוד מזוטשקא זצוק"ל [גיסו של רבנו הק'] ואחיו האדמו"רים, ביקש לאחד מהמשמשים בקודש של הרבי מזוטשקא שיואל לבוא אל ביתו כי חפץ הוא לדבר איתו איזה ענין, והי בבוא הגבאי אמר לו רבינו כי חורג הוא ממנהגו כי אין דרכו בדרך כלל להזמין אליו גבאי של רבי ואולם זו היא הפעם השלישית בלבד שכך נהג, והיה רבנו שואל ודורש אצל הגבאי זמן רב אחר הנהגותיו והליכותיו של אותו צדיק בענין רב, בין הדברים התבטא רבנו הק' אל הגבאי ואמר לו "בשביל רבך היה לי מסירות נפש ממש".

### צדיקי בית ויזניץ זי"ע

קשרי ידידות היו בין הרה"ק האמרי חיים מויזניץ זי"ע לבין רבנו זי"ע עוד משנים קדמוניות ואף ביקורי נימוסין נערכו בין הצדיקים, בין היתר ביקר ה'אמרי חיים' כמה פעמים במעונו של רבנו הק' זי"ע בעיה"ק ירושלים ת"ו, כמו כן רבנו השתתף בשולחנו הטהור של ה'אמרי חיים' שהיה הנקרא ה"צווייטע טיש" בליל שבת קודש כאשר שבת בעיר הקודש ירושלים, ושם אמר ה'אמרי חיים' לרבנו במליצה ובחביבות "עכשיו כבר הלכו כל השיינע אידן, יעצט קען מען שמועסן".

ידוע כי רבינו היה בעל הדרת פנים נפלאה, עינים פקחיות היו לו החודרות לתוך תוכו של כל מי שבא לפניו, מבטו חדר לפני ולפנים, ומבט זה עשה על כולם רושם בל ימחה, מעולם לא ראו אצלו שום תנומה ועייפות ולא נס ליחה ושערות זקנו ופאות ראשו הכל ביושר ויופי כנימי זהב, והיה לבוש לבושי מלכות נקיים מאוד וכל תנועותיו והילוכו זך וישר עד שהיה נפלא מאוד בצורתו הטהורה, זכה וברורה כמעט אין דוגמתו. ובכדי להבין כל זאת בהגדרה נכונה, שמעתי מחסידי ויזניץ כי רבם ומאורם הרה"ק בעל "ישועות משה" מויזניץ זצ"ל, פעם כשהשתתף באחד מהשמחות בבית רבינו, ובחזרתו אמר למקורביו "מי שרוצה לראות בדור הזה צורה של אדמו"ר יסתכל בצורתו של אדמו"ר משומרי אמונים", וידוע על הידידות ששררה בין הצדיקים האלו.

בכלל במשך כל שנות הנהגתם בקודש של רביה"ק זי"ע והרה"ק בעל ישועות משה זי"ע שררה ידידות איתנה עד לשנתם האחרונה עלי אדמות (-תשע"ב), הקשר החל עוד בגראסווארדיין כשהכיר רבנו זי"ע את נכדי ה'אהבת ישראל' הלא המה הרה"ק הישועות משה מויזניץ זי"ע והרה"ק האור מרדכי מויזניץ מאנסי זי"ע והעיד על כי בצעירותם ראו עליהם קדושה ופרישות. בהמשך היה מיוחד עם הישועות משה בשנות הסתופפותו של הישועות משה בחבריא קדישא של רבינו הזקן בעל 'שומר אמונים' זי"ע.

**עשרות מפגשים** וביקורי הוד הותירו חותם עז ובפרט בעיני שמחות בבית צדיקים עת היה הישועות משה מטריח עצמו לכבד כל שמחה בבית רבינו בבני ברק ואף בעיה"ק ירושלים.

רביה"ק זי"ע אשר הכירו שנים רבות מאוד ביכה מאוד את הסתלקותו של אותו צדיק, והיה זה כמו ירחים קודם הסתלקותו, מיד כששמע את דבר ההסתלקות פרץ רבנו בבכי מאין הפוגות שלא נפסק במשך כל היום וישב עם התפילין של ר"ת ולא יכל להוציא הגה מפיו רק התייפח ובכה בבכי תמרורים, וליווה את הלוייה עד סתימת הגולל בכאב רב.

### צדיקי בית סערט ויזניץ זי"ע

קשרי ידידות ואהבת איתן היו בין הרה"ק המקור ברוך מסערט מויזניץ זי"ע לבין רבנו זי"ע ולעתים רבות נועדו יחדיו הצדיקים, המקור ברוך היה בין צדיקי הדור שעודדו מאוד את הנהגתו בקודש של רבנו הק' זי"ע במילוי מקום אביו.

אחריו המשיך הקשר והחיבה אצל בנו הרה"ק ה'חכמת אליעזר' מסערט ויזניץ זי"ע שהעריך מאוד את רבנו זי"ע ושייב את מעלתו כי גבהה מאוד.

ביקורים התנהלו לעתים קרובות בין רבנו זי"ע לבין ה'חכמת אליעזר', כמו"כ השתדלו מאוד להשתתף תמיד האחד בשמחת חברו.

ביטוי מיוחד ונדיר התבטא ה'חכמת אליעזר' מסערט ויזניץ זי"ע בשעה שהגיע לנחם את כ"ק מרנ האדמורי"ם שליט"א בעת השבעה אחר הסתלקות רבנו הק' זי"ע, וכך אמר אחר שקם מהניחום "דאס איז נאך נישט געווען, און דאס וועט שוין נישט זיין" [מה שהיה, עוד לא היה קודם לכן, ואף לא יהיה לאחר מכן].

### צדיקי בית סלונים זי"ע

בעיר הקודש ירושלים, התיידדו רבותינו הק' משומרי אמונים זי"ע עם צדיקי בית סלונים. בעת ביקורם הראשון של רבותה"ק בארה"ק ביקר רבנו הזקן זי"ע את הרה"ק בעל ה'בית אברהם' מסלונים זי"ע והיו נועדים יחדיו בידידות ואהבה רבה.

בשנות הנהגתו בקודש של הרה"ק ה'ברכת אברהם' מסלונים זי"ע החזיק בקשר תמידי עם רבנו הק' זי"ע והיו נועדים פעמים רבות ובפרט בעיתות שמחה.

זכורני כי פ"א כאשר בא ה'ברכת אברהם' להשתתף בשמחה במעון רבנו הק' זי"ע נענה ואמר לרבנו "באתי הנה כידיד בית אבא ולכבוד הרבי".

חתנו הרה"ק ה'נתיבות שלום' זי"ע היה בידידות עם רבנו הק' זי"ע עוד משנות כהנותו כראש ישיבת סלונים, ונועד פעמים רבות עם רבנו הק' והיו ממתיקים שיח ערב בחדוה.

פ"א הופרע עריכת שולחנו הטהור של רבנו הק' בליל שבת קודש בבית מדרשו, והדבר עשה קול בחוצות. בשמוע ה'נתיבות שלום' את אשר אירע בבית מדרשו נצטער מאד אותו צדיק ונענה ואמר בזה הלשון "אזעלכע שבתים, און אזעלכע טישן וואס מע'הפירט, זאל די סיטרא אחרא שווייגן?!", [לא פלא הוא בעיני מה שהתרחש, וכי לנוכח הנהגת כאלו שבתות ושולחנות טהורים, ישותק הסיטרא אחרא?!].

### הגה"ק רבי משה אריה פריינד זי"ע

אחר ימי שנות הזעם שעה שרביה"ק זי"ע אזור עוז לשקם מאות משפחות מאחינו בני ישראל אשר עלו לארץ הקודש, בו בזמן סייע רביה"ק בכל כוחו לכמה וכמה מגדולי ישראל שעלו בגפם ואיבדו מכל אשר להם ה"י.

ומעשה שהיה כך היה: היה זה בשעת צהריים, רבינו עמד עומד ליד הגדר של המחנה לקליטת העולים בחיפה, שם ראה אנשים מחכים בתורם עם כלי ביד בכדי לקבל מנתם הדלה לארוחת צהריים. והנה רבינו מבחין באיש בעל צורה אשר על פניו ניכרים גינוני קדושה וטהרה וכלשון רבינו שהתבטא לימים: "כ'האב געזעהן א איד וואס זיין פנים שיינט אזוי ווי א פלורוסנט!" פני האיש היו קצת מוכרים לרבינו אך רבינו לא הצליח להיזכר מאין מכירו. רבינו לא התמהמה וניגש היישר אל האיש, ולאחר שנתן את ידו לשלום שאלו: מי אתם ומאין אתם? כאשר ענהו האיש בשמו, נבהל רבינו כי זכר אותו, הלא הוא הגה"צ רבי משה אריה פריינד דיין מהעיר סאטמאר מקום מגורם של רבוה"ק. רבינו זכר אותו מילדותו, ומיד שאלו: האם אכן זקוקים אתם לחכות כאן כאחד האנשים הפשוטים ולחכות למנתכם הדלה. כשהבין רבינו את המצב לאשורו חיש מהר נכנס אל משרד הסוכנות במקום והחל להרים זעקה על כבוד התורה המונחת בביזיון, הייתכן?!

כאשר ראה רבינו שאין איש שם על לב, ואף אחד מאנשי הסוכנות לא התייחס כראוי למשאלתו, לקח תיכף את הגה"ק הרמ"א ואת הרה"ח ר' ליפא שווארץ ע"ה, והעלה אותם עמו ירושלימה. ראשית ערך עבורם סעודה גדולה בביתו וקבלת פנים להאורח הרם, ומיד לאחמ"כ דאג לדירת מגורים בשכונת בית ישראל. כן דאג לכל מחסוריו עד אשר יתאקלם במקום החדש. רבינו שלח את הגה"ח רבי יהודה עקשטיין ע"ה [שהיה מלמד באותה תקופה בת"ת של רבינו] ועוד כמה בחורים מיישיבתו, והורה להם לקיים מנין לתפילות שיהיה לנוחיות ולכבוד הרב שיוכל לקלוט את עצמו כאן בירושלים ויהיה לו מנין משלו בתקופה הראשונה, בין המנין הזה היה יבלחט"א הרה"ח ר' משה יוזביץ שליט"א מפארי אנ"ש שזוכר ומשתף אותנו בזכרונות מימי הוד קדומים אלו.

מאותו יום והלאה בו העלה רבינו את הרב לירושלים נשזר קשר איתן ואהבה גדולה ביניהם, דבר זה התבטא במשך השנים בהזדמנויות שונות, הרמ"א העריך מאד את רבינו על גודל מפעליו, זכר תמיד את אשר עשה רבינו עבורו, והכיר על כן טובה לרבינו כל הימים.

אחד מן הדברים הבולטים ביותר שסמלו את אהבתם הגדולה בין אחד למשנהו התבטא

בביקוריהם התכופות בין רבינו בבית הרמ"א ולהיפך הרמ"א בבית רבינו. רבינו היה מסתגר עמו שעות ארוכות של שיחות גבוהות ונעלות מהשגתנו, וכפי שתובא להלן עדות הרמ"א על רבינו בצאתו מן אחד המפגשים, אולם כל נקדים את המאוחר.

זכורני כי באחד מן הביקורים התכופים ולא נדירים שהתקיימו בין רבינו לבין הרמ"א שהיה בבית רבנו, התבטא רבינו אל משמשו בקודש של הרמ"א בזה"ל: **"דעם אור האב איך מגלה געווען די ערשטע דא"** [האור הזה אני הייתי הראשון שגיליתיו כאן], הרמ"א בשמענו את דברי רבינו חיך מלוא פיו כמאשר דברים אלו שרבינו גילהו לראשונה.

**מספר משמשו של הרב, יבלחט"א הרה"ח ר' ישראל יוסף אייזדורפר:** רבות שמענו מפי הרב על אודות העליה שהעלהו הרבי באותם ימים הקשים. ואת הערכתו הגדולה כלפיו. הרב אשר מיעט בדיבורו אודות גדלותם של גדולים וצדיקים בני דורו, לא כן נהג כאשר מגיע לרבי, אזי פקעה שתיקתו. תמיד ידענו כי כאשר היה ברוב ביקורי האדמו"רים והרבנים מיעט הרב בדיבורו, לא כן בביקורי הרבי בה הריחב שעות ארוכות בשיחה.

עוד מוסיף ר' ישראל יוסף: תמיד חכינו מראש לראות שוב את סדר הנהגתו של הרב ביום שבו ביקר הרבי בתוך ביתו, מה נאה היה לראות את הרב קם מלוא קומתו בחרדת הקודש ובשמחה גדולה שנסוכה על פניו יוצא לקבל את פני האורח הרם, ביראת הרוממות שלא ראינו בהזדמנויות נוספות.

באחד מביקוריו של הרבי בבית הרב היה זה לקראת הימים הנוראים, כאשר חזר הרב למעונו אחר שליווה את רבינו החוצה כדרכו, פנה הרב אל קהל תלמידיו שהיו במקום ואמר להם בזה"ל: **"אין לכם השגות בדיבורים הגבוהים שנשמעו כעת כאן, כולו קבלה!"**, אנו ששמענו מפי הרב דברים אלו, למרות שבקוצר השגתנו לא ידענו ולא הבנו עד היכן הדיבורים ששוחח שם הרבי מגיעים, ועבורינו נראו הדברים כפשוטים, אמנם הרב כנראה כן השיג את דבריו ולכן התבטא אלינו בביטוי נדיר זה.

**בפורים קטן** תשנ"ה נערך מעמד חנוכת ארון הקודש בבית מדרשינו בעיה"ק ירושלים שנערך בשילוב שמחת השבע ברכות לנכד רבינו ה"ה כ"ק אדמו"ר מראדושיץ שליט"א, שם גם השתתף הרב, הרב נכנס באמצע שרבינו נשא מדברות קדשו, רבינו הפסיק לזמן מה והקהל נעמד על רגליו וקבלו בשירה ובזמרה את פני הרב, כשישב הרב על מקומו המשיך רבינו את משאו במעלת הבית הגדול הזה מקום אשר מסר בה האדמו"ר זי"ע את נפשו בעבודת התפילה, כשהתכבד הרב לשאת דבריו חזר על דברי רבינו והוסיף מדיבוריו על קדושת בית מדרשינו ובירך את רבינו ואת קהל חסידיו בברכת **"שמחנו כימות עניתנו"**.

בשנת תשמ"ג, עת שישב הרבי שבעה ל"ע על פטירת אמו ע"ה, טלפן שליח מטעם הרבי אל הרב ושאלו האם יישב במוצ"ש בבגדי חול או בבגדי שבת, הרב ענהו תיכף שיישב בבגדי שבת, וכשסיים את השיחה פנה אלי הרב וענה על פליאתי כי הרי לא נהוג כך, וכך אמר לי: **"ער איז דאך א רבי!"** וכיאות לרבי עליו לישב בבגדי שבת.

מספר ר' ישראל יוסף: זכורני, כי פעם ביקרו רבינו בין יוה"כ לחג סוכות. כשהגענו ראינו את הרב עומד מוכן לסכך סוכתו מלוכש עם ה"וועסטל" הלבן, וכאשר ראה את רבינו מגיע, תיכף פנה והלביש את מלבושו העליון וקיבל כדרכו בחביבות את רבינו. רבינו אשר הבחין כי הגיע בשעה שרצה לסכך הסוכה קיצר בביקור זה.

## הרה"ק מסטריקוב זי"ע

רבינו היה כידוע דבוק ביותר בזוה"ק ותיקוני זוהר ואף התבטא הרבה פעמים: "הזוה"ק הוא חיות נפשי". סדר לימודו בזוה"ק היה לפי פרשת השבוע ובכל שנה סיים את הזוה"ק, ותיקוני"ז סיים כמה פעמים בשנה. הרה"ק מסטריקוב זצ"ל שהיה ידיד נפשו של רבינו והיו נפגשים לעיתים קרובות בביקורי הוד, כל אימת שהיו נפגשים היו שיחות נפלאות וקלח מפומא דרבינו חידושים נפלאים כדרכו בקודש והרבי היה מציין על כל ענין מ"מ מזוה"ק. הרבי מסטריקוב התבטא בפני אחד מנכדיו: "הרבי משומרי אמונים הוא בקי בזוהר בע"פ ישר והפוך".

## הרה"ק ממכנובקא זי"ע

בשנה הראשונה אשר בא רביה"ק זי"ע להתגורר בבני ברק, והתכונן לשוב לעיר הקודש ירושלים לחדשי אלול ותשרי כדרכו גם בשנים שלאחר מכן, הגיע רבנו הק' לברך ולהתברך בברכת השנים אצל חבר מרעיו גדולי וצדיקי העיר. כאשר הגיע לבקר בבית הרה"ק ממכנובקא זצוק"ל הפציר הרבי ממכנובקא ברבנו זי"ע שיישאר על ראש השנה ויום הקדוש בבני ברק באמרו כי זכות גדולה תהא לעירנו לקיים את הימים נוראים בעיר שנמצא בו רבנו.

ויציין כי בעלות הרה"ק ממכנובקא לארצינו הקדושה מגלות רוסיה, קיבל רבינו את פניו והעניק לו סך 500 פונט שהיה הון רב מאד, ותמיד זכר הרבי ממכנובקא את רבנו לטובה על כך.

## הרה"ק בעל האמרי סופר מערלוי זי"ע

אהבה רבה שררה בין הרה"ק רבי יוחנן סופר מערלוי זי"ע בעל 'אמרי סופר', הני תרי צדירים התעלסו באהבה בהיותם תלמידים אצל רבם הרה"ק מהר"א מבעלזא זי"ע. ראשית, ידעו הגבאים או השליחים מאז ומתמיד, אשר כל אימת שהיו מביאים לפני האדמו"ר מערלוי "משלוח מנות" ביום הפורים מאת רבינו הק' זי"ע, היה האדמו"ר מערלוי מקבלם בסבר פנים מיחדות ואינו מסתיר את שמחתו הגדולה, באמרו בענוותנותו ששמחה גדולה וזכיה גדולה היא לקבל משלוח מנות מאת הרבי משומרי אמונים. - ויש להוסיף כי גם בשנים בהם שהה רבינו הק' בימי הפורים בבני ברק, לא ויתר על מנהגו לשלוח מנות לירושלים אל האדמו"ר מערלוי.

ביותר היה נראה חיבתם הגדולה עת אשר ביקרו האחד אצל השני בימי שמחה או בימי חג ומועד, ובפרט כאשר היו יושבים ומשוחחים בערגה על רבם הגדול הרה"ק מהר"א מבעלזא זי"ע"א, האדמו"ר מערלוי היה יושב ומאזין בתשוקה לעובדין טבין אשר יצאו מפום ממלל רברבן רבינו הק' זי"ע. רבינו הק' הושיב את האדמו"ר מערלוי על כסא מיוחד ומכובד יותר מן הרגיל בעת ביקורי אדמו"רים.

ג' פעמים בשנה בדרך כלל היה דרכו של האדמו"ר מערלוי לשלוח אל רבינו הק', באמצעות משלחת משמשיו ובני ביתו, "קוויטל" שכתב להיפקד ולהיזכר בדבר ישועה ורחמים, א' בערב יום הכפורים, ב' ביום הפורים בצירוף משלוח מנות, ג' בערב חג השבועות. זאת בנוסף אשר גם היה מתקשר בערבו של יום הכפורים ומשוחח ע"י הטלפון עם רבינו הק' לברך ולהתברך לרגל ימי הרחמים.

מנהג מיוחד היה לו להאדמו"ר מערלוי לשלוח משלחת לפני רבינו הק', מדי שנה בערב חג השבועות בנוסף לה"קוויטל" כאמור, "טנא" (סלסלה יפה) מעוטר במיני פירות ומגדנות וכדי יין יקרים וחשובים, ובסדר מיוחד זכר לעיטור הביכורים, והשליחים היו אומרים לפני רבינו בשמו שחז"ל

אמרו (כתובות דף קה, ב) "כל המביא דורון לתלמיד חכם - כאילו מקריב בכורים", ורבינו הרים את הטנא מידיהם וצירף עמם ברכות והודאות למשלחם הגדול.

ויש לציין כי גם בשנה האחרונה שנת תשע"ב כאשר הביאו שליחי האדמו"ר מערלוי את הביכורים, הרים רבינו את הטנא והניחו בביתו, וביום השבת קודש ערב חג השבועות בירך רבינו הק' ברכת "שהחיינו" על הפירות הללו.

בעת אשר נסתלקה הרבנית הצדקנית ע"ה א"ח רבינו הק' זי"ע (ח"י תמוז תש"ע), נבצר מהאדמו"ר מערלוי מחמת חולשתו לנסוע לנחם את רבינו הק' בימי השבעה אשר ישב בבני ברק, ע"כ שלח את בנו אב"ד ערלוי ב"ב שליט"א בצירוף מכתב תנחומין, כאשר בין היתר כותב בזה"ל: "לכבוד יד"ע וידיד נפשי הרב הצדיק המפורסם בוצינא קדישא חסידא ופרישא כ"ק אדמו"ר משומרי אמונים שליט"א, בנו יחידו של עמוד העבודה במסי"ג אדמו"ר הקדוש מוהר"א ראטה זצ"ל". ובסיום המכתב כתב: "והנני בתפילה.. ובהמשך עבודתו הק' ימצא ניחומים, מתוך בריאות גופו הקדוש לאורך ימים ושנים טובים אכיה"ר". "ידידו עוז, הק' יוחנן סופר".

הפגישה האחרונה כאשר ראו פניהם היה ביום שלישי עשרת ימי תשובה שנת תשע"א, היה כאשר נסע רבינו הק' לבקר בהיכלו שבשכונת קטמון.

האדמו"ר מערלוי על אף חולשתו הגדולה קם מלוא קומתו וקיבל את פני רבינו הק' בהתרגשות גדולה ובשמחה נסוכה על פניו ויברך אותו על אשר בא בצל קורתו, רבינו התעניין בשלומו והאריך עמו שיחה ארוכה על האבחה"ק ועל עניני השעה, האדמו"ר מערלוי כיבד את רבינו הק' לברך על היין וביקשו שיברך ויצאיו ידי חובתו, רבינו סירב בתחילה, אך האדמו"ר מערלוי עמד על כך שרבינו יוצאו ואכן כך היה.

**רבינו הק' בירך ברכת לחיים ושנה טובה, ורבינו הוסיף לאמר אליו "בכל יום הנני מתפלל עליכם, ומע"כ צריך להיות בבריאות איתנה כי רבים צריכים לכם".**

ויהי בצאת רבינו את הבית, קם האדמו"ר מערלוי בשארית כוחותיו ללוות את רבינו רגלית וילוהו עד הדלת, והיה כאשר ביקש לרדת גם את המדרגות, מנע ממנו רבינו לטירחה גדולה זו, ע"כ שלח האדמו"ר מערלוי את אחד מבניו שליט"א שילוהו את רבינו, ונפרדו לשלום.

**באחד השנים** בכ"א אב יומא דהילולא רבה של הרה"ק מהר"א מבעלזא זי"ע, עלה רבינו הק' בשעות הבוקר המוקדמות לחלות הציון הק' בהר המנוחות כמנהגו בכל שנה ושנה, והיה האדמו"ר מערלוי עומד ומתפלל לפני הציון הק' באותה עת, ורבינו גם נעמד בתפילה שם, עודנו מתפלל אצל הציון כבר כילה האדמו"ר מערלוי לומר פרקי התהלים ויעמוד ויביט בעבודתו הק' של רבינו ונעמד לרשום 'קוויטל' לפני רבינו, והאדמו"ר מערלוי לא רצה להפריע את השתטחותו של רבנו על הציון, ומסר לידי קוויטל שאמסרנו לפני רבינו הק' כי לא רצה להפסיקו באמצע התפילה.

### עם גדולי ורבני ירושלים ובני ברק

בשנת תש"י בתקופה שהיה רבינו מוסר את נפשו להציל אלפי ילדי ישראל שעלו מאדמת אירופה החרבה, והיה מגן בעדם מפני מבקשי נפשם הרוחנית, והעמד בעבורם את כל צרכיהם הגשמיים והרוחניים וההוצאות היו מרובות מנשוא. ביקר רבנו הק' אצל הגאון בעל ה'חזון איש' זצוק"ל, החזון איש חיזק מאד את ידיו והעניק לו מתנת יד של 500 פונט שהיה הון רב מאד באותם הימים לאות הוקרה והשתתפות בפעולותיו של רבנו למע ילדי ישראל.

קשר ידידות רבת שנים היו בין רבנו הק' לבין הגרש"ז אוירבך זצוק"ל והיו נפגשים לעתים תכופות לביקורים ארוכים ומלאים זיו, הגרש"ז אף היה משתתף בשמחות בבית רבינו. אחד הביקורים חקוקים על לוח לבי, היה זה ביישוב עמנואל, בשעה ששניהם שהו שם נפגשו לפגישה שארכה כשעתיים וחצי, השיחה נתגלגלה בדברי הלכה ואגדה, והיה יושב הגרש"ז ומאזין בקשב רב לדברי אלקים חיים בשקיקה.

**עם ראב"ד ירושלים הגה"ק רבי דוד יונגרייז זצוק"ל** היתה אהבת רעים מיוחדת, רבנו העריכו מאד בגודל קדושתו ותורתו, ואף הוא כמים הפנים אל הפנים העריכו עד למאד. זכורני כי פעמיים הגיע רבי דוד זצוק"ל לשמוע הבדלה אצל רביה"ק זי"ע בבית מדרשינו, והנה פ"א בשעה שרבנו התכונן ל'הבדלה' וכדרכו בקודש היה שוהה זמן מסויים בדביקות כבכל מוצאי שבת קודם הבדלה, ולפתע נכנס רבי דוד ורבנו רצה מיד לקבל פניו בכבוד, תיכף עצר בעדו רבי דוד ואמר לרבנו "אל נא תעצרו ותפריעו את כוונתיכם" וביקש מרבנו לבל יפסיק בהכנותיו ל'הבדלה' וכך היה עומד ומאזין ומביט בפני רבנו.

פ"א בעת אשר שלח רבנו הק' 'משלוח מנות' ביום הפורים לרבי דוד, שלח רבי דוד לאמר לרבנו בזה"ל "נפשי קשורה בנפשו, און איך בין דעם רבין א ידיד נפש".

**בלילה האחרון** של הגר"ד יונגרייז עת אשר הורע מצבו מאד, היה זה במוצאי שמחת תורה תשל"ב, מיהר רבנו מאד בעריכת השולחן הטהור וערך בזריזות 'הקפות שניות' ומיד יצא לבקרו בביתו"ח, והיה רבנו אומר אחר כך כי ראה שהשכינה מאירה על פניו של רבי דוד בעת ההיא.

**בשנת תשכ"ה** שבת רבנו הק' בבני ברק בשבת קודש פר' ויחי, וביום שישי הגיע לבקר את הגרי"י קנייבסקי ה'קהילות יעקב' זצוק"ל, וה'סטייפלער' לבש מיד את בגדי השבת וקם לקבל פניו באמרו בחביבות "בנו של השומר אמונים" וישבו לנועם שיח, וידוע כי ה'קהילות יעקב' היה לו שיעור קבוע מדי יום בספר שומר אמונים עם בנו הגר"ח קנייבסקי שליט"א במשך שנה ומחצה, כך סיפר הגר"ח לרבנו הק' זי"ע בעת אשר ניחמו אחר הסתלקות אביו.

במשך השנים התנהלו בירורי הלכה שונים בין רבנו לבין הגרי"ש אלישיב זצוק"ל ורבנו החשיב את חוות דעתו. פ"א ביקר רביה"ק במעונו של הגרי"ש על מנת לדון ולפעול בענייני הכלל ובענייני ארץ ישראל, רבנו הציג בפניו זמן רב את חוות דעתו הקדושה בענין, הגרי"ש האזין בקשב זמן רב וקיבל את דעתו הק' והפטיר אחריו "הריני סובר בדיוק כמותכם".

שנים ארוכות היה דר רבנו הק' בשכונת עם הגר"ש ואזנר בעל שבט הלוי זצוק"ל, והיו נפגשים רבות בביקורים ובעידני שמחה בחצרות צדיק, ה'שבט הלוי' היה מפאר תדיר את המעמדים התורניים במוסדותינו הק' ונושא דברים בשבח המקום ובשבחו של רבינו הק' ואביו הק' רבנו הזקן זי"ע. לכשהיו נפגשים היה הגר"ש יוצא מגדרו ומקבל פני רבנו הק' בסבר פנים מאירה ולפעמים אף חיבק בשני ידיו את רבנו.

ידידות רבת שנים נטוותה בין רביה"ק עם הגאון החסיד רבי יעקב לנדא זצוק"ל גאב"ד בני ברק, שהיה מידידיו ומעריציו הבולטים של מרן רבינו הק' זי"ע"א ובעיקר מאז תקע אהלו בעיה"ת בני ברק בשנת תשל"ו. הגר"י היה מבקר רבות בהיכלו של רבנו בעיתות שמחה ובעיתות מעמדי תורה וחסידות.

רביה"ק טרם עלותו לציון ברינה בכל שנה ושנה לקראת הימים הקדושים בחודש האיתנים, היה פוקד את מעונו של הגר"י לברך ולהתברך בברכת השנים, באחת השנים תהה רבי יעקב מדוע לא



יישאר ב"הייליגע טעג" בבני ברק תוך שהוא טוען כי בני ברק צריכה שמירה מעולה ותפילותיו הזכים של מרן רביה"ק ללא ספק יהיו ערובה אמיתית לכך.

קשר מיוחד זה המשיך בעלות בנו למלא את מקומו הגרמיי"ל לנדא זצוק"ל. וכדרכו של אביו הגדול זצ"ל היה אף הוא מכבד כל מאורע תורני וכל יום שמחה בהיכלו של רביה"ק זי"ע באהבה הדדית. מתוקף תפקידו כמרא דאתרא היה רביה"ק מכבד את הגאון החסיד זצללה"ה רבות פעמים לסידור קידושין בעת שמחת נישואין לצאצאיהם שנערכו בעי"ת בני ברק.

בשנות רבנותו של הגרמיי"ל הורחבו גבולות הכשרות ובוססו בתכלית ההידור תוך ששמו נישא בפי ישרים ובלשון חסידים כהכשר המהודר. ואכן מרן רביה"ק זי"ע א אשר אחז צדיק דרכו לבלתי הכניס אל פה קדוש מאכלים שלא נעשו בפיקוחו האישי או - בשנים המאוחרות - בפיקוחו של יבלחט"א כ"ק מרן אדמו"ר שליט"א, אך כמה מן המאכלים היה אוכל כי אם מכשרותו ופיקוחו של הרב לנדא.

כמו כן במסגרת השחיטה העצמאית של רביה"ק היה הגאון החסיד זצללה"ה מפליא את חומרותיו אשר סיגל מרן רביה"ק זי"ע א לעצמו, והיה מעמיד את כל שירותי מערך הכשרות לימין העוסקים במלאכת הקודש בפיקוחו של כ"ק מרן אדמו"ר שליט"א עליו סמך ידיו רביה"ק זי"ע א.





**מכתבי ברכה  
תגובות והערות**



**MOSHE BRANDSDORFER**

**RABBI OF  
HEICHAL HORO'OH  
JERUSALEM**

3 ZONNENFELD ST, TEL. 972-2-5322775  
HOME: 972-2-5370033

**משה בראנדסדארפער**

**אב"ד ור"מ היכל הוראה ירושלים**

נשיא בתי ההוראה "היכל הוראה" בארץ הקודש  
מיסוד אאמו"ר מרן ד"קנה בשם" זי"ע

מחבר ספרי "היכל הוראה" תשובות והוראות

פעילה"ק ירושלים תוכב"א

בס"ד יום שני ט"ז אלול תשע"ט לפ"ק

ראיתי הספר הנכבד "מה טובו אהליך יעקב" שחיבר הרב הגאון המובהק חובר חיבורים מחוכמים ומזכה את הרבים בספריו הרה"ג רבי גמליאל הכהן רבינוביץ שליט"א מחבר הספרים "גם אני אודך" ו"פרדס יוסף החדש" על המועדים ועוד ספרים יקרי ערך שהתקבלו בחיבה ובשמחה.

החיבור הנ"ל הוא אוצר בלום מדברי תורה והלכה מגדולי ישראל אשר בודאי יתקבל ויעלה על שולחן מלכים, הספר יוצא לאור לעי"נ האי גברא יקירא מזכה הרבים אוהב התורה לומדיה הרב טלי סקוצילס זצ"ל.

והנה גם בספרינו שו"ת היכל הוראה הבאנו מחקירותיו המיוחדות ופלפלנו בדבריו המחוכמים, וזכה הרה"ג הנ"ל שדבריו מתבדרין בבי מדרשא.

אשר על כן אף ידי תיכון עמו להפיץ חיבורו ברבים ויהנו בני ישראל מפירותיו, והשי"ת יזכה אותו שיזכה ללמוד וללמד מתוך נחת דקדושה, ולהרבות כבוד התורה וכבוד שמים בהרחבת הדעת ולהגדיל תורה ולהאדירה, ולא ימוש התורה מפיו זרעו וזרעו עד עולם עדי נזכה לגאולתן של ישראל בביאת משיח צדקינו בב"א.

דע"ז באעה"ח למען כבוד התורה ולומדי



**AMROM KLEIN**  
**Rabbi of Ungvar**  
 1648 53rd Street  
 Brooklyn, NY 11204  
 (718) 851-0089

## עמרם קליין

אבדק"ק אונוואר ור"מ דיישיבת "בית שער"ם"  
 ברוקלין, נ.י.

יכתב לחיים טובים ולשלום, האי אוצר כלום, נופך ספיר ויהלום  
 מעוטט בהילולים, מחבר ספרים מעולים  
 ה"ה הרב הגאון המפורסם  
 מוה"ר גמליאל הכהן ראבינאוויטץ שליט"א  
 מח"ס גם אני אודך

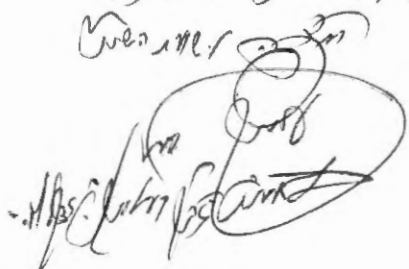
מאוד נתפעלתי מקובץ על יד כשם 'מה טובו אהליך יעקב', אשר אסף וליקוט מגאוני  
 וצדיקי קמאי, וגם לרבות להכלחט"א מגדולי עולם בזמנינו שליט"א ורב חילו  
 לאורייתא, "כנחלים נטיו כגנות עלי נהר וגו'" (במדבר כד:ו), כדרכו חזקה על חבר  
 שאינו מוציא מתחת ידו דברי שאינו מתוקן, והוא ליקוט נפלא בדברים נפלאים ככל  
 מצקעות התורה, שפתים ישק.

ואולי קובץ נפלא כזה מביא גאולה לעולם, שהרי אמרו (אבות פ"ו מ"ו) האומר דבר  
 בשם אומרו מביא גאולה לעולם, וכ"ת המאסף ועורך דברי ת"ח בודאי שזה נכלל בזה.  
 וראיתי בשפ"א (אבות שם) בטעם שבזה מסיים כל המ"ח דברים, משמע שזה הכי  
 חשוב. אמנם הביא בשם ספרים שזה ענין של עין טובה, שאומר בשם השני, וזה יסוד  
 התורה. וגם בס' חסידים (סי' רכ"ד) שבשם אומרו בגן עדן מליץ טוב על המביא דברו.

והנני בזה בברכה לכת"ה המבקש להצלחתכם להרמת קרן התורה והיראה ויפוצו  
 מעינותיו חוצה. ויתברך בברכת השנים דשנים ורעננים עמו"ש.

המצפה לישועת ה' קרובה מאד

בכבוד והערצה

ע"א אלף ה' ג'ש"ט  
 דיוקן פ' א"ת פ' קאמ"ח  
 חתום: ר' אהרן  


REHOVOT

קרית קרעמשניף, רחובות

ב"ה, תאריך: ט' אדר ב' תשס"ז

3/8 2nd 1st  
 2nd 1st 3/8

## מכתבי תגובות והערות

ומקשיבים אמרות טהורות היוצאים מפיו בקדושה ובטהרה.

מעשה ורבינו הבחין בשעת ישיבתם בביתו, כי אחד מהנוכחים שרוי בדאגה והוא מלא צער, רבינו הק' שיער שהלה נכשל בראיית קרי ביום הקדוש שע"ז אמרו חז"ל (יומא פח, א) ידאג כל השנה. באותו רגע הרים רבינו גבות עיניו כשהוא מפנה מבטו כלפי הקהל העוטר את שלחנו, ואמר – אמרו חכמינו ז"ל הוראה קרי ביום הכיפורים סימן רע לו וידאג כל השנה, כל זה דוקא אם נאמר שהעיניו כולם האמורים ביום כפור הם מן התורה, אבל אם נאמר כי העיניו כולם חוץ מאיסור אכילה ושתייה לא נאסרו אלא מדרבנן, יתכן שאין זה סימן רע ואין מקום לדאגה, והביא לכך ראיה מדברי התוס' בסוכה.

בדברי התוס' (ב, א ד"ה כי עבד ליה) מצינו, דאם האיסור לסכך בנסרים אינו אלא מדרבנן, ומן התורה מותר לסכך בנסרים, אזי אין ירידת הגשמים בסוכות סימן רע, משום דכל האיסור הוא דרבנן, ולא שייך אותו סימן עיי"ש, למדנו גם לענין נד"ד דאם העיניו אינם אלא מדרבנן, יתכן שאין ראיית קרי ביום הק' סימן רע. ע"כ. כתום רבינו את דברו, אזי אותו בעה"ב לא עצר כח, קפץ ממקומו וקרא אל רבינו בקול, הרבי גולל אבן מעל ליבי.

הגאון רבי חיים שלום הלוי סג"ל שליט"א מו"צ בבית ההוראה דהגר"מ שטרן שליט"א ור"מ בישיבת 'כנסת מרדכי' סאדיגורה ומח"ס שו"ת 'בירורי חיים ח"ח', ו"לקט הלכות' ד"ה, ועוד

### הוראה קרי ביום הכיפורים, האם ידאג על חייו

בס"ד יומא חמישאה למעשה בראשית לסדר שופטים  
ה' לחודש הרחמים והסליחות ה'תשע"ט  
יוד"ר דבעל חוקי חיים – משומרי אמונים זצ"ל  
לכבוד ישפות ה' משמי מעונים, אומץ כח ורב אונים, על ראש האי חכם וסופר מהיר, ונרו יאיר כאור הבהיר רבי גמליאל הכהן רבינוביץ שליט"א, מו"צ בבית ההוראה 'אור החכמה', מח"ס גם אני אודך י"ה ופרדם יוסף החדש ג"ח  
אחר מבוא הברכה והשלום

בשמחה ובטוב לבב קיבלתי אמש את הקובץ 'מה טובו אהליך יעקב' ח"ג היוצא לאור לעילוי נשמתו הטהורה של הרב ד"ר טלי סקוצילס זצ"ל – אביו של ידידנו 'כלחמ"א הרה"ג רבי יעקב שליט"א מח"ס אהל יעקב.

א) בלקט הנהגות ממהרי"ל דיסקין זצ"ל שם (עמ' כו אות כב) הביא מספר עמודי אש להגאון רבי יוסף צבי סלנט זצ"ל (עמ' קמח) שכתב בזה"ל, נהוג היה אצל רבינו [מהרי"ל דיסקין זצ"ל], במוצאי יוה"כ אחר הטעימה התכנסו מקורביו בביתו, וסתם בעלי בתים,

לספר מעשה רב שקיבל הגר"ח מואלוז'ין זצ"ל מהגר"א זיע"א (אות ל"ג) בזה, וז"ל ואין חטא בקרי מריבוי מאכלים הגורמים לזה, או מן טרדת הדרך וכו', רק אם יראה קרי מחמת ראיות ערוה ורהורים רעים ר"ל – חולי רע הוא, וגם ע"ז אין לדאוג כלל, כי אין זה עיקר החטא, רק שנתגלה המחשבה לחוץ, וכ"ש שמדאגה יכול לראות עכ"ל.

ושם (בירורי חיים - עמ' קיט ד"ה ותחזינה) הבאנו ע"ד תענית על הרוואה קרי, מקריינא דאגרתא לבעל הקהלות יעקב זצ"ל (ח"ד מכתב קסח) שכתב בזה"ל, חלילה להתענות מי שראה קרי ח"ו, כי באמת לאונסו אין זה חטא כלל, ואפילו כשאינו לאונסו לא זו הדרך לתקן ע"י תעניות המחלישים את הגוף, ועיקר התיקון הוא ע"י עסק התורה כמבואר בזהר וכו'. ע"כ.

ד) וראה בשו"ת צמח צדק (שער המילואים סימן ס"ב) שכתב נמי, דהרהור והפחד מהחטא יוכל לפעול בטבע הקרי, כמו הרהורי עבירה ע"כ<sup>2</sup>,

ב) וכמו"כ הביא מהאדר"ת זצ"ל בספרו 'לקוט דוד (עמ' קנג) א' שהוכיח כן מדברי התוס'. וככל הידוע מהרי"ל דיסקין ורבינו האדר"ת לא נפגשו מעולם, דבעת עלות האדר"ת לירושלים בשנת תרס"א, כבר נח נפשיה של מהרי"ל דיסקין שנלב"ע בשנת תרנ"ח. בקובץ 'כנסת הגדולה' בודאי לא עיין מהרי"ל זצ"ל, וכיון שכן שני נביאים נתנבאו בסגנון אחד.

וציין (מעכ"ת) לדברי המשנה ברורה (סימן תרט"ו סק"ג) שהביא מהאחרונים [ה"ה ברכי יוסף, וכתב סופר (סימן ק"י)], והגהות רבי ברוך פרנקל זצ"ל – כן הובא בשעה"צ (סק"ד) [[דידאג כל השנה, דוקא כשלא היה מחמת רוב אכילה ושתייה, או מחמת הרהור וכדומה, אבל כשיודע שבא מחמת הרהור אף דגדול עונו, מ"מ אינו בספק מיתה, כי הוא בעצמו גרם לו וכו' ע"כ.

ג) ועתה אף אני אענה כנגד המביאים, בספר בירורי חיים (ח"ד מילואים עמ' תקנג) הבאנו, מהוראות ונהגות המצורף

א. וכמו"כ בקובץ 'כנסת הגדולה' היו"ל בוארשא שנת תרנ"א (ח"ד עמ' נה) הובא דברי האדר"ת במאמרו 'הלכות גדולות' בזה"ל, ומדברי התוס' סוכה כתבתי זה רבות בשנים בעזה"י וכו' עיי"ש.

ב. [א] וכעין זה ראיתי בספר אום אני חומה (ח"א עמ' יד ציון המצוינת ס"ק קמח) שהביא מספר בנין יוסף (עמ' יב) משמיה דהגאון רבי ישראל סלנטר זצ"ל, דבהשתדלות לדחות ולהלחם בהרהורים אזי גורם לזה יותר, אלא צריך היסח הדעת. ע"כ.

ב] וכיון דאתינן להא הבוא נא ע"ד לימוד גמ' נדה וכדומה בימי הבחורות. מצינו בחידושי חתם סופר למס' נדה (בסופו) בזה"ל, סיימנו מסכת נדה בעזה"י בשיבה הרמה בק"ק מטארסדורף וכו' עם תלמידים הגונים אלופים ומסובלים, לקבל טהרה וקדושה עליהם. ע"כ. הרי לן שהחת"ס למד עם הבחורים מסכת נדה.

וראה עוד בספר חוט המשולש (עמ' צה הנדמ"ח בהערה) בזה"ל, לתכלית גדול הזה לברר הלכה לאמיתו ולהעמיד כל ענין על בוריו, היה לו לכל שיעורי תורה כלים מיוחדים מדודים מאתו בדקדוק הדק היטב להראות



לתלמידיו, "וכן היה לו בארגו מיוחד שני צורות תבנית זכר ונקבה, מעשה אומן נפלא וכו', ולא הראה זה רק לתלמידים מובהקים אשר יראת ה' אוצרים בעת למדו איתם הלכות נדה וכדומה". ע"כ.

ובספר פתחי טהרה (עמ' מד) להרה"ג רבי בן ציון יעקובוביץ זצ"ל [מח"ס ציוני טהרה] כתב, דלעדוהו של חוט המשולש מצינו שורש בשו"ת חתם סופר (יו"ד סימן קנ"ג ד"ה והנה), דהביא משו"ת אמונת שמואל (סימן נ"ז) שהמציא דבר חדש [בענין בדיקה] וכו', ועדיין הכלי [שעשה הבדיקה] מונח בידי והראיתי לתלמידים. ע"כ.

וכן כתב בעזר מקודש (אהע"ז סימן כ"ג ס"ג) דאין להמנע משום חשש גרם הרהור מלמוד עם בחורים הלכות שבסדר נשים וכל כיוצא בזה, וכל שהוא בסגנון שכתוב בספרים הק' אין בזה שום פתחון פה חשש דררא דניבול פה, או גרם הרהורים. ע"כ. וראה בספר כולם אהובים (בהגה תיקון הנפש דף כד, ב) שכתב על דבריו, אבל אני השפל ראיתי מאנשי מעשה שהיו מונעים את בניהם הבחורים ללמוד הלכות אלו. ע"כ.

וכן נראה משו"ת מהר"ם שיק (יו"ד סימן קפ"ד) שכתב תשובה ארוכה ביסודות דיני הרגשה, והנמנע לתשובה היה "לאהובי תלמידי הבחור וכו' כש"ת כה' זלמן שפיצער", [לימים ישב תלמיד זה על כס הרבנות בביהכ"נ 'שיף שוהל' בהונגריה]. וע"ע בשו"ת חתן סופר (סימן נ"ו עמ' קז ד"ה והנה), שהציע את השאלה שנשאל בהלכות נדה 'לבחורים גדולים'. וכיוב"ז (שם סימן ט"ז) כתב תשובה לתלמידו כשהיה עדיין 'בחור', בדין רואה מחמת תשמיש. עיי"ש.

ג] ובספר אום אני חומה (ח"א עמ' טו ציון המצוינת ס"ק קנח), כתב שמענו קבלה מהגר"ח וואלווין זצ"ל שאין לימוד שיכול להזיק ברוחניות ע"כ, ושם (עמ' יג הוגי שעשעות) ציין לדברי הגמ' בכתובות (יז, א) דרב אחא מרכיב אכתפיה ומרקד, אמרי ליה רבנן אנן מהו למיעבד הכי, א"ל אי דמיין עלייכו ככשורא לחיי ואי לא לא, והעירו דהא איכא הרהור לאחרים הרואים, ותירצו עפ"י יסודו של הגר"ס זצ"ל, דשאלוהו על מצות מפני שיבה תקום דהא אית ליה עי"ז תאוה של כבוד, והשיב דממצוה לא יגיע למכשול, וה"נ כיון דמקיים מצות שמחת חתן וכלה לא יגיע למכשול וכו' כיון שהוא מצוה ליכא הרהור ע"כ.

וכיוצא בזה ראיתי בקונטרס חנוך לנער (עמ' כא) שמרן החזון איש זצ"ל נשאל, ע"י ישיבת תפארת ציון בב"ב באם ילמדו פ"א דכתובות, והשיב "תורה שאט נישט" [תורה אינה מזיקה]. ושם הובא עוד שהגאון רבי חיים קניבסקי שליט"א למד בבחרותו גמ' נדה. עיי"ש.

ועל זה הדרך ראיתי בספר תורת הרהור בהסכמת מו"ר הגאון רבי יעקב אדלשטיין זצ"ל שכתב בזה"ל, דכירנא ששאלנו את מרנא הק' הגר"ז מבריסק זצ"ל, כאשר למדו תלמידנו בישיבה קטנה מסכת כתובות, האם יש לדלג על ענינים כאלו, כגון דף ט' וכדומה. והשיב בבהירות, שלא יהיה שום נזק ממה שלומדים סוגיות הגמ' כסדר הלימוד, ואין לדלג. ע"כ.

ד] אולם בהקדמה לספר פתחי נדה להגאון רבי בצלאל רנשבורג זצ"ל מצינו שכתב, "כל השנים אשר הייתי מתגורר בישיבות שונות, לא היה מסתייע מילתא שילמדו מורי ורבותי מסכת הזאת בישיבה" ע"כ. וכן ראיתי מובא מספר אפסי ארץ עה"ת, באגרת אשר כתב לבנו הגאון ז"ל, וז"ל אפשר כי טוב לך ללמוד מסכת נדה והלכותיה, אמנם אם תלמוד עם בחורים לא תלמוד זאת וכו'. ע"כ.

וראה עוד מה שכתב בשו"ת מהרש"ג (יו"ד סימן י'), וז"ל והנה אין כחי לפלפל עתה בדברי תרומת הדשן הנ"ל, וגם וכו' כי הוא מהראשונים, ובפרט שלא למדתי מסכת נדה והלכותיה עם תלמידים, מפני שאין המנהג ללמוד הלכתא זו עם בחורים ורוקים שלא נשאו עוד מפני טעם המובן וכו'. ועוד שם (סימן י"א) בזה"ל, קבלתי מכתבו בענין שאלה בהלכות נדה, הגם כי קשה עלי להשיב שאני טרוד בלימוד עם תלמידים בענינים אחרים, וכי קאי רבי בהא מסכתא לא תשאלני [תשייליה] במסכתא אחריתי (שבת ג, ב), ובפרט בהלכות נדה שלא למדתי הלכה זו עם תלמידים בחורים כדרכי שאז אמרו חכז"ל (תענית ז, א) ומתלמידי יותר מכולם, הלכה זו אין מן הדרך ללמוד עם בחורים שהם פנויים כמובן. ע"כ.

"אבל ההרהור מזה גופא שמתירא ומפחד לנפשו שלא יארע לו קרי בליל יוה"כ, זה שכיח טובא בעיוה"כ, והרהור ופחד זה יוכל לפעול בטבע הקרי כמו הרהורי עבירה", וא"כ סוף סוף מצד ההרהור בא לו השביעה ולא מן השמים השביעהו וכו', ולכן יסיח דעתו מזה לגמרי ויהיה שמח וטוב לב. ע"כ.

(ד) וראה בשו"ת אמרי אש (חאו"ח סימן מו) שכתב, ישמח לבך אהובי ובטח בה' הטוב שלא יאונה לך כל און בחסדי ה'. וכמה וכמה קרה להם כדבר הזה, ובחסדי ה' עלתה להם שנה ולא חסרו מאומה, וח"ו לערער על דברי חז"ל שבודאי כל דבריהם אמת וצדק. אבל יתכן לפי מה שכתב האליה רבה בשם שבלי הלקט, שכל שהרהר ביום אין שום סימן למחילה. וכתב הברכי יוסף שאפשר שהוא הדין לענין מה שכתוב ברישא ידאג כל השנה. ולפענ"ד הוא הדין בכל הדרכים שבודקים בהם את הזב שאין בהם סימן כלל. ע"כ.

וע"ע בשו"ת יביע אומר (ח"ו חאו"ח סימן מ"ד) שכתב, למדנו שאם יש לתלות

ובספרי לקט הלכות (ח"ב עמ' קיג אוק"ב) הבאנו ממכתבי בעל צמח צדק (ד"ה ע"ד הקרי דף יא, א) הובא, ע"ד הרואה קרי ביוה"כ. וז"ל על דבר שאירע לו ביום הכיפורים, בפירוש שמיע לי מיניה דמרן כאאזמו"ר [בעל התניא] נ"ע שלא לפחד מזה, כי הדברים הנאמרים ע"ז בגמ' (יומא פח, א) היינו דוקא לאנשים גדולים מאוד, שמצד הרהורי לבו רחוק מאוד מזה, ואין זה כי אם מן השמים השביעהו, על כן ידאוג וכו', אבל מי שיוכל להיות שמצדו באה לו אינו בכלל זה כלל, כך כפל ושנה ושלש, ושחק לפעמים ממי שהיה במרה שחורה מזה.

ואני (צמח צדק) מוסיף על דבריו (של בעל התניא), דאף אם אמנם יוכל ליפול במרה שחורה מזה ג"כ, לומר שאף באדם פשוט רחוק הדבר שמצדו באה לו, כי בודאי לא יתכן שבערב יוה"כ יהרהר הרהורי עבירה ח"ו שמזה יבוא לידי טומאה בלילה, וא"כ בודאי מן השמים השביעהו. אך באמת זה אינו, דנהי דלא שכיח הרהורי עבירה ח"ו בערב יוה"כ,

---

וכן כתב באום אני חומה (שם עמ' טו – הנ"ל), מי שמרגיש הרהורים בלימוד ספרי הלכה מסויימים וכיו"ב בודאי שימנע. ומסכת נדה לא נהגו ללמוד עם בחורים. ע"כ.

ובספר רחמי האב (ערך הרהור) כתב, ומשבח אני את מנהג פולין שמונעים את הבחורים מללמוד עניני נדה ואישות, עד סמוך לחופה. אשרי חלקם. ע"כ. וראה בספר שיח שרפי קודש שהביא בשם החידושי הרי"ם, דאברך שהוא רך בשנים אל ילמד תיכף אחר החתונה מסכת נדה והלכות נדה (דברים שאינם נצרכים לכל אדם), משום הרהור. ע"כ.

וכיו"ב בספר פלא יועץ (אות ד' לו, א) כתב, דהצנועים מושכים ידיהם מלדבר אפילו בדברי תורה דיני איש ואשה. ומה גם לפני עם הארץ, דאיכא למיחש שיצא שכן בהפסדן, ובפרט לשרוי בלא אשה לך לך אמרינן לנזירא, סחור סחור לכרמא לא תקרב. ע"כ.

ה) ואהא כתב בספר תשובות וביאורים בשו"ע (אות רמב עמ' 421) 'ומטעם זה לא יחד דיבור על שמירת הברית ברבים ובפרסום ג'. ע"כ.



הגאון רבי יוסף אביטבול שליט"א  
מח"ס שער יוסף וש"ס, בני ברק

הערות על גליון א'  
לכבוד הגאון המופלא רבי גמליאל  
רבינוביץ שליט"א,

הנה עברתי בין דפי הקובץ הנפלא, והערתי כמה הערות מעט וזעיר, מה שהיה נראה לענ"ד הקטנה, בחמלת ה' עלי.

א' מה דהובא מהגרי"ש אלישיב זצ"ל באות א' שכיושב ולומד בשעת הדחק ואין לו היכן להניח את הספר מותר לו להניח את הספר על הספסל בעמידה, הנה

בדרך הטבע בריבוי מאכל ומשתה וכיוב"ז, לא הוי סימן הן לטוב והן למוטב. ומאחר שרוב העולם מרבים לאכול ולשתות בעיו"כ בכדי לקיים מצות חז"ל (יומא פא, ב) כל האוכל בתשיעי כאילו התענה תשיעי ועשירי, לכן אין לדאוג כלל. וכן הוריתי כמה פעמים לאנשים רבים שאירע להם מקרה לא טהור, שאין להם לדאוג מטעם הנ"ל, ובלבד שיתחזקו בלימוד תורתנו הקדושה והטהורה שהיא חיינו ואורך ימינו, וב"ה עלתה להם שנה לחיים טובים ולשלום.

כדמצינו בדרשות מהרי"ל בהגהת מהרי"ל (הלכות ליל יוה"כ דף מה, ב) ...ושאל יצער עצמו ואל יבטל לימודו מחמת זה, כי ראה שכמה גדולים ואנשי מעשה ראו קרי ביוה"כ וחיו אח"כ שנים רבות, ויעסוק בתלמוד תורה שהתורה מכפרת. ע"כ.

ג. ועתה דאתינא להכי אבוא נא מה שרבים מההורים שיחי' מתחבטים, האם לדבר עם בחורים צעירים על עניני שמירת הברית, וא"כ באיזה סגנון לומר.

צדדי השאלה: מחד גיסא נושאים אלו מהדברים שהצניעות יפה להם, ומאידך מה יעשה הבן ולא יחטא, דהא אינו יודע כלל ממה ליזהר.

תשובה: בספר כל כתבי החפץ חיים – דוגמא מדרכי אבי (ח"ג עמ' מא אות עז) כתב בנו של מרנא החפץ חיים בזה"ל, בזכרוני כשהייתי עלם כבן שש עשרה קראני פעם ביחידות, והעיריני בזה"ל הלא אתה הולך ומתגדל, וכבר הגעת לפרק שצריך אנכי להזהירך להתרחק מהרהורים ומן כל דבר המביא לזה, כי מביא לידי מכשולים רבים, והזכיר לי מאמר חז"ל (כתובות מו, א) על ונשמרת מכל דבר רע (דברים כג, י), שלא יהרהר אדם ביום ויבוא לידי טומאה בלילה, ועוד דברים.

וסיים, אמנם איני חפץ להאריך בזה, כי דברים בזה ג"כ מזיק. והכלל בזה, כמו שכתב הרמב"ם (איסורי ביאה כב, כא) אין ההרהור מצוי אלא בלב פנוי מן התורה, וצריך להשיאו לתורה. ע"כ.

ושמעתי שבאחד השנים נתפרסם מאחד מגדולי התלמידי חכמים שליט"א שאין לשוחח עם הבחורים על נושא זה, אזי ת"ח אחד שדרכו היה תמיד לומר לבניו על זה, וכיון שנתפרסם דעתו של הנ"ל, אזי לא שוחח ע"ז עם אחד מבניו שיחי', ואח"כ בעת שהגיע בנו לגיל 19, היה לבן טענה רבתית היאך לא אמרת לי כזה דבר, מאין שדע ליזהר ע"ז. [נכבר הבאנו בשו"ת בירווי חיים (ח"ח עמ' עד הערה ד') בזה].

ג' מה שהובא שם מהגריש"א באות כא שמי שהולך בלא כיפה, זהו סימן שהוא פסול לעדות, הנה ידוע שהמקור לשים כיפה אין לזה מקור אפילו מהגמ', ואדרבה מהגמ' בקידושין דף כט ע"ב משמע דהוא דין רק לחכמים, ויש ע"ז ב' ספרים שלמים בשם "אוצר הכיפה", מ"מ כיון שאין זה מדינא, והוי רק בשביל יראת שמים, א"כ מהכ"ת לפסול לעדות, ואולי משום ביזוי דין חכמים, ומסתמא כ"ז שלא לובש כיפה שנראה שעושה כן להכעיס, אבל בחו"ל שיש סכנה מהגוים וכו' אפשר דאין לפסולו לעדות, ועתה יש להסתפק לפי דברי הגריש"א מה הדין באדם שלובש כיפה ברחוב אבל בביתו הרבה פעמים אינו מקפיד בכך, האם יש לפסולו לעדות או דלמא שדוקא בפרהסיא דאז מבזה את עצמו.

ד' מה שהביאו שם מהגריש"א באות כ"ד לענין להכנס עם דולר לבית הכסא שכתוב בו שם ה' דשרי דהוא בתוך כיס אחד, הנה כתבנו במק"א להאריך בזה לענין השטר של המאנים ש"ח בזמנינו שהדפיסו בו שם ה' ונראה לעין האם יש לאסור, וובהאנו בזה הרבה דעות הפוסקים שיש לשומו בתוך ב' כיסויים, ואולי אף הגריש"א יודה לכך דאפשר דוקא באמריקה משא"כ הכא שהחופשיים אולי יש להם מטרה בזה ויל"ע. ה' מה שהבאת ממרן הגר"ע יוסף זצוק"ל לענין שאין לעמוד בעשרת הדברות וכתב שכך המנהג, אמנם למעשה יש הרבה פוסקים שדנים וחולקים עליו בזה (עי' ילקוט

לכאורה היה מקום לומר דאף דאין לו מקום שילמד בעמידה שזה היה עיקר הלימוד פעם בעמידה, ובע"כ צ"ל דמיירי דאין בכוחו לעמוד, או דאפילו בכה"ג שיכול לעמוד מ"מ בשעת הדחק יכול לשבת, דהנה עיקר הדין נאמר רק בס"ת ולא בשאר ספרים וכמו שהוכיח מרן הגר"ע יוסף זצוק"ל בשו"ת יביע אומר ח"ט חיו"ד סימן כ"ב אות ב' עי"ש, שכל דברי השו"ע דוקא בס"ת, ומהרמ"א שם משמע דה"ה בשאר ספרים, ולכן יש להקל בשעת הדחק שהספר עומד, שהרי לפי השו"ע מיירי אפילו שהספר יושב, והנה יש אוסרים בכה"ג שהספסל מחולק לכמה מקומות וכך כמדומה דעתו של מרן שר התורה הגר"ח קניבסקי שליט"א, א"כ מסתמא לפי דעתו זה רק לכתחילה אבל בשעת הדחק יודה אם הספסל מחולק לכמה מקומות, והספר עומד דשרי, וכן נראה דכל דברי הגר"ח קניבסקי שליט"א, רק בכה"ג שהספסל מחולק לכמה מקומות, אבל אין שם קרש המבדיל בין מקום למקום, כל אם יש קרש שמבדיל נראה דגם הגר"ח ק יודה דשרי לכתחילה ויל"ע לדינא.

ב' מה שהובא מהגריש"א דסכין למריחה של פלסטיק יש להקל, הנה לכאורה זה פשוט מדינא דכל האיסור בסכין שיכול להביא לידי הריגה, וא"כ אפילו סכין מפלסטיק עבה יהיה שרי, אלא דאולי יש לאסור בכל גוונא מדינא דלא פלוג, ויל"ע בגדרי לא פלוג, ומדברי הגריש"א מוכח דלא חשיב לא פלוג.

יוסף שבועות תשע"ט ואכמ"ל) וא"כ איני ידוע אם המנהג למעשה כך בכל המקומות, וכל מקום ומקום לפי פוסקיו ודו"ק.

ו' לענין כיבוי הטלפונים בכותל, הנה נראה לענ"ד לחלק בין הרחבה שבתוך העזרת גברים ששם מתפללים כל הזמן א"כ הוי כמקום תפילה וברור דוב קדוש לכבות את הפלאפונים, אבל ברחבה שלמעמלה ששם אין מתפללים אלא לעיתים רחוקות כגון שעורכים שם מעמדי סליחות או בחול המועד וכן בזמן ברכת כהנים בכותל, אז שם כיון שמתפללים שם יש חיוב לכבות את הפלאפונים שלא יפריעו לתפילה, ואגב דאיירינן בהכי יש לעזור ע"ז שכיון שיש שם הרבה מנינים שיש להזהר שלא לעבור לפני המתפלל והכא לא חשיה כמו שמתפלל במעבר שידוע שפסק מרן הגר"מ"מ שך שאפשר לעבור לפניו דהכא שאני דהכל מיעד לתפילה וע"כ יש להזהר בהלכה זו ובפרט בכותל דחוץ מזה דהוי מקום קדוש, גם אחד מהטעמים שאסור לעבור לפני המתפלל משום דהוי אדמת קודש.

ז' מה שהביא הגרש"ד זצ"ל מהבא"ח שיש להתפלל בט"ו בשבט על האתרוג, הנה ידוע שמרן הגר"ח קניבסקי שליט"א ומרן הגר"א"ל שטינמן זצוק"ל אמרו דעיקר הזמן הוא לא בט"ו בשבט שכתוב במשנה בר"ה שבעצרת נידונים על האילן, והבאנו דבריהם בקונטרס שער יוסף בדיני שאילת צרכים ובקשות בשבת,

לענין זה האם מותר להתפלל על האתרוג בט"ו בשבט שחל בשבת ע"ש.

ח' מה שהביא הגר"מ גבאי מהגר"ח קניבסקי שמותר לברך ברכת האורח בשבת, עי' מה שכתבנו בזה בשער יוסף בדיני שאילת צרכים ובקשות בשבת (עמ' סז) בזה"ל: אלא די"ל דהוי טופס ברכה (ונראה דכל מה דשייך לדון דוקא בברכת האורח בנוסח עדות המזרח, אבל לא בנוסח אשכנז ששם לא מבקשים בקשות בעניני גשמיות כמו בנוסח עדות המזרח) והיתרא דטופס ברכות כן כתב בשו"ת דברי שלום (ח"ב סו"ס מ"ט) שכתב שברכת האורח דשרי לומר בשבת, עיקרו משום טופס ברכות, וכמו שכתב בברכי יוסף (שיו"ר ברכה סימן קפ"ח) שגם שבבת מברך ואומר ברכת האורח ולא הוה בכלל האיסור דשאילת צרכיו מחמת ההיתרא דטופס ברכות ע"ש, וכ"כ בשו"ת עולת יצחק (ח"ב סימן ק"כ).

אבל יש שכתבו שיש להתיר משום דהוי ברכה, כן כתב בפתח הדביר (או"ח ר"פ) שברכת האורח הוי בכלל ברכה, ולכן לא הוי בכלל שאילת צרכיו ע"ש, וכן רצו לומר עוד אחרונים, וכ"כ בשו"ת דברי שלום (ח"ד סימן ט"ז) אבל סו"ס זה קשה לענ"ד הרי הוא מבקש על נכסי בעל הבית, אבל הגר"מ גבאי כתב דאפשר שהוא משום שהמברך יתברך.. אבל זה קשה, דהרי הוי בקשה, וכן מוכח מהברכי יוסף דנחית להיתרא דטופס ברכות, ובע"כ דהוי בקשה בשביל בעל הבית,

חובה מיד לבקש עבורו, ולכן י"ל דשרי  
לומר ברכת האורח. ע"כ.

ט' מה שהבאת מהגאון רבי יוסף ליברמן  
שליט"א בעמח"ס שו"ת משנת יוסף  
ועוד, לדון מה הדין לענין ברכת האילנות  
בכה"ג שלא ראה הנה כה"ג דנו לענין  
קידוש לבנה אם לא ראה וכמו שהביא  
שם מהגש"ז כן כתבו בעוד כמה  
אחרונים, והנה כבר בנידון זה ראה מש"כ  
בשער יוסף הל' חודש ניסן ברכת  
האילנות (הל' ז') והבאנו שכן כתב  
בשו"ת שבט הלוי ח"ו סימן נ"ד את ג'  
ושם כתבנו להעיר על דבריו מלשון  
השו"ע שכתב "וראה אילנות שמוציאין  
פרח" וא"כ משמע דוקא ראייה, ודחקנו  
דאין הברכה על עצם הראיה אלא על עצם  
הבריאה ע"ש.

י' מה שהובא ממרן הגר"מ שטרנבוך  
שליט"א שנהגו ללכת להתפלל על  
הקברים בבית החיים הישם בצפת אף  
שדורכים על הקברים ע"ש, נראה דהטעם  
הוא כיון דלא אפשר ע"כ מותר לדרוך  
לצורך ההתקרבות על הקבר, מ"מ יש  
להזהר כמה שיותר שיהיה בדרך כבוד,  
ולעמוד בצידי הקברים ולא על גוף הקבר,  
ושמעתי דיש מחמירים בזה.

זה מה שעתה עלה בידי להעיר ולהוסיף, ואין  
לסמוך בדברי בשום דבר הלכה למעשה ח"ו,  
יוסף אבימבול



דהאדם חייב לו הכרת הטוב ע"ז שאירחו,  
וא"כ בע"כ דהוא מבקש בשבילו ודו"ק.

וראה בגם אני אודך תשובת הגר"מ  
גבאי (שם עמ' נה) שכתב שכן כתב לו  
הגרמ"ק בזה"ל: ברכת מותר עכ"ד, וכתב  
שם שהרי ברכה מותר כמ"ש בשו"ע הרב  
(סימן רפ"ד סעיף י"ד), ובשו"ת  
התעוררות בתשובה (ח"א או"ח סימן  
ק"כ) ע"ש, וא"כ לפי"ז אין צריך להיתרא  
דטופס ברכה, דהרי הרמב"ם השמיט האי  
דינא דטופס ברכה, ואפילו הכי בפ"ב  
מהלכות ברכות ה"ז, כתב הרמב"ם ברכת  
האורח, ולא כתב שאין לאומרה בשבתת,  
ובע"כ דס"ל הרמב"ם דהוי ברכה, אבל  
אכתי לענ"ד אפשר דלהרמב"ם שרי  
מטעם אחר, וכמו שכתב באבן האזל (פ"ב  
מברכות ה"ז) להוכיח מדברי הרמב"ם  
שברכת האורח הוי חלק מברכה רביעית,  
משום שהרמב"ם כלל אותה בתוך  
הרחמן, וכן מובא בהגדה של פסח מבית  
הלוי (עמ' רי"א) משמיה דהגרי"ז לומר  
כן בדעת הרמב"ם, וא"כ הרי הבאנו  
דהראשונים כתבו דאם זה חלק מן  
הברכה, א"כ הכא כיון דזה מישך שייך  
להא, שפיר שרי לאומרה אף בבשת. ועוד  
י"ל דכיון שעכשיו אכל מלחמו ושתה  
מיינו של בעל הבית, חייב עתה להכיר לו  
טובה, וא"כ אם לא עכשיו סמוך לאכילתו  
שנהנה אימתי, ע"כ שפיר איכא השתא

הגאון רבי אשר פרוכטר שליט"א

ראש כולל להוראה בית מרדכי יצחק

מח"ס פירות הבית, ירושלים

### הערות לקובץ מה טובו אהליך יעקב גליון ג'

בעמ' ל"ב הבאתם את דברי האג"מ לגבי כלים חשמליים. וכתבתם שאמנם שחייב לטבול את הכלי מ"מ אין חיוב לטבול חוט חשמלי. אמנם המעיין שם באג"מ מבואר שיש שם חידוש נוסף והוא שכלי חשמלי יש בו ב' חלקים, כלי תשמיש שהוי כלי סעודה וכגון סכין או ריחיים וכו', וחלק חשמלי שדנים אותו ככלי אחר. נמצא שלא רק חוט חשמלי אין בו חיוב טבילה לפי שיטתיה אלא גם חלק מהכלי גופיה נחשב ככלי אחר ולא כלי סעודה. שכוונת האג"מ כאשר אמר כלי התחתון (או עליון) שיש בו חוטי עלעקטרי אין כוונתו לחוט חשמל אלא לחלק מהכלי שיש בו החוטים המפעילים את המנוע וכל זה יש לדונו כאש שמצורף לכלי, וכדפי' אג"מ שם. ולא באתי כאן אלא להעיר לגבי דברי האג"מ גופייהו אמנם לדינא ודאי הרבה ממה שהבאתם תלוי בהרבה שיטות בפוסקים, ואכ"מ.

בעמ' ל"ט אות כ"ב בהערות מהגרי"ש אלישיב זצ"ל לכאן כוונת העורך בסימן שאלה הוא לדברי המשנ"ב בסי' רס"ג ס"ק מ"ג, עיי"ש בענין אשה שאין לה שהות להתפלל מנחה קודם הדלקת נרות שפסק המשנ"ב שתתפלל ערבית שתיים.

ושם באות כ"ב בהמשך. לכאן סוף הדברים הוי ענין אחר, דהיינו אע"ג שהיא רגילה להתפלל מעריב מ"מ לא קיבלה ע"ע באופן שאם לא תתפלל שתצטרך להתפלל שחרית שתיים.

[יש לבאר את תוכן של אות כ"ג שם (עמ' מ'), יש כמה אפשרויות לפרש את הענין, ודילמא איירינן ביצא מביתו בע"ש].



הגאון רבי אלחנן פריינד שליט"א

מח"ס אבני דרך, בית שמש

### הערות על גליון ג'

שלום וברכה

יישר כוח גדול על המשך הפצת הקובץ מה טובו. שמוסיף אור ותורה בעמ'.

במה שהביא בשם הגר"א נבנצל:

א. מדידת נעלים חדשות, עיין בדברינו בשו"ת אבני דרך ח, ז

ב. לגבי חיזוק קשרי הציצית בבית הכסא- עיין בדברינו בשו"ת אבני דרך ח, יז.

ג. לגבי בדיקת בגד ספק שעטנז, עיין בדברינו בשו"ת אבני דרך ו, קנא

בברכת התורה

אלחנן פריינד מח"ס שו"ת אבני דרך



הגאון רבי אברהם יהודה הכהן רבינוביץ  
שליט"א

מח"ס פרדס יהודה, בית שמש  
בה"י

לכבוד אחי הגדול הגאון המופלג רבן  
גמליאל הכהן שליט"א, מו"צ דק"ק  
קרעטשניף רחובות, בעל ה'גם אני  
אורך' ו'פרדס יוסף החדש' על המועדים  
אחדשה"ט באהבה

הן לנכון קיבלתי את הקובץ 'מה טובו אהליך  
יעקב' ונתמלא הבית כולו אורה ממאמרי גדולי  
הדור שנערכו ויצאו לאור ע"י מעב"ת לזכרו של  
האי גברא רבא רבי טלי סקוצילס זצ"ל, אביו של  
הגאון הגדול רבי יעקב אהרן שליט"א, מו"ץ בבית  
הוראה 'יד הרמה' ומח"ס הנפלא 'אהלי יעקב' י"ג  
חלקים, שאף אני הקמנן נהנה הרבה מהם.

והיות שנתבקשתי ע"י מעב"ת להאיר ולהעיר  
בדברים הנכתבים שם, אזי כדי לקיים מצוות 'כבד  
את' לרבות את אחיך הגדול על אף אפס הפנאי  
אעיר בזה בקוצר אמרים מקופיאי.

א. אפה פת מרובה של חלב האם נאסרה  
התבנית

הנה בגליון ב' כתב שם גאון מפורסם  
אחד בזה"ל שאלה: אחד שעבר ואפה פת  
חלבי באופן שהוא נאסר לכל הדעות,  
ואח"כ אפה הפת הזה בתוך סיר האם סיר  
חייב בהגעלה, או שלא אמרינן הגעלה על  
קנסים כמ"ש ביד יהודה סימן צ"ט דלא  
כמגן אברהם. תשובה: אינו ב"י ודאי  
מותר דאפי' אם אפאו עם בשר מותר.  
וב"י ג"כ יש להקל בזה, דמה נחוש שמא  
יבשל בסיר מאכל פרווה ויאכל המאכל  
עם בשר הוי נ"ט בר נ"ט דהיתרא כדיעבד  
מותר אפי' להרמ"א, ולחוש שמא יבשל

בו בשר תוך מעל"ע מהיכי תיתי לחוש  
כיון שהסיר נעשה חלבי וחזק מזה לגבי  
חמץ שעבר עליו הפסח מקיל המשנ"ב  
בהכלי כ"ש בנ"ד (עכ"ל).

ול"ז לרדת לעומק דעתו הרחבה  
דמש"כ 'דמה נחוש שמא יבשל בסיר  
מאכל פרווה ויאכל המאכל עם בשר הוי  
נ"ט בר נ"ט דהיתרא' צ"ב דלצד דנאסר  
הקדירה משום קנס הוי נ"ט בר נ"ט  
דאיסורא דאפילו באלף טעמים נותן טעם  
דהרי אסרו הפת שנבלע בו גבינה לאכלו  
אפי' בלחודיה.

ומ"ש 'הוי נ"ט בר נ"ט דהיתרא  
בדיעבד מותר אפי' להרמ"א' צ"ב דהרי  
כתב הש"ך (שם בסי' ק"ה סק"ד) בשם  
המהרש"ל (או"ה סי' נ"ז אות ב') דנצלו  
אסור וכן הסכימו רוב הפוסקים והכא הרי  
מיירי בתבנית דבד"כ הוי נצלו ואפי'  
בכה"ג מאי הו"א לאסור מ"ש מכל קדירה  
חולבת דלא אסרו לצלות בו פרווה ולא  
חששו שיאכלנו עם בשר אכן לפמש"כ  
הט"ז (סי' צ"ז סק"א) לגבי מדוכה שדוכין  
בה בשמים ומשתמשין הבשמים הן עם  
בשר והן עם חלב, ופעם אחת דכו שם  
שום עם מרק של שומן אווז, אסורה לדוך  
בה עוד בשמים אפילו לאכול בבשר,  
שמא יבוא לאכול בחלב. וצריכה הכשר  
דוקא ואפילו דיעבד אסור. והסביר  
הפמ"ג, דהיינו שרוצה להשתמש בו לפי  
שעה לבשר ואח"כ להכשירו לפרוה. וא"כ  
לפי"ז בנ"ד שהתבנית מיועד לפרוה  
ונעשה בטעות חולבת איכא למיחש  
דילמא אתי למיטעי עד שיכשרו ויצלה בו



דארהב שלום וכו' כמ"ש זקני הש"ך בהקדמתו לנקה"כ וידעתי מך ערכי דרחוק אני אלפי שנות אור מהגאון שליט"א. אלא, תורה היא וללמוד אני צריך, וכל מגמתי וחפצי לדעת מהו רצונו של נותן התורה בהך הילכתא והריני כתלמיד הדין לפני רבו.

ולעצם הנידון אם בפת מרובה אסרו את הכלים תליא בהא דיש לחקור האם האיסור דרבנן בפת מרובה הוי איסור גברא דאיכא למיחש שמא ישכח ויאכלו במין הנגדי ולפי"ז אין לאסור את הקדירה דהרי בקדירה ליכא למיחש שמא ישכח או שחז"ל עשו מחמת חשש הנז' ג"כ איסור חפצא דהפת הוי כחתיכת איסור ולפי"ז נאסרה הקדירה מחמת בליעות איסור שבה [וכענין שכתב הגרשז"א בשו"ת מנחת שלמה ח"א סי' ה' ענף ג' אות ג'] להסביר דברי הרשב"א שאסר את הקדירה שנתבשל בו בשבת שהוא מחמת שס"ל שהוי איסור חפצא עיי"ש] והלום ראיתי בשו"ת מעון אריה (יו"ד סי' ט') שכתב שאם רואה אחד אוכל פת שנאסרה מחמת שנילושה בחלב מפני שאינו יודע א"צ להודיעו ולהפרישו אלא סגי במה שישמור ויראה שלא יאכלנו במין הנגדי ובספר הדר השלחן (דיני הרחקות פרק י"א סעי' ו') פליג עליו הרי דס"ל למעון אריה דהוי איסור גברא ולא איסור חפצא וא"כ לפי"ד וודאי הוא שאין לאסור הכלים אולם משמעות כמה מגדולי הפוסקים (הלבושי שרד שהובא להלן ועוד) דהוי איסור חפצא, ועדין צ"ע לדינא.

פרווה ויאכלנו עם המין הנגדי וכ"ז לדעת הפמ"ג (בסי' צ"ז שפ"ד אות ב') דגם בנ"ט בר נ"ט איכא איסור דפת מרובה [אולם במשב"ז סק"ב סותר עצמו וכן מוכח מדברי הפת"ש סק"ד בשם הפני אריה וכן מוכח משאר פוסקים שחולקים על הט"ז ש"ך, שהצירכו שיהיה זב תחת הפת ממש ע"כ דס"ל דבנ"ט בר נ"ט ליכא החשש דפת מרובה ואכמ"ל]

ומ"ש 'וחוץ מזה לגבי חמץ שעבר עליו הפסח מקיל המשנ"ב בהכלי כ"ש בנ"ד' לכאור' הכוונה לדברי המשנ"ב (סי' תמ"ז סק"ד) שכתב שם בשם הפמ"ג (א"א סק"א) דכלים שנתבשלו בהם חמץ אפי' בשלו בהם בפסח עצמו אפ"ה מותרים אחר הפסח שאז כבר אינם ב"י ולא שייך למגזר הכא אטו ב"י דאז הכל מותר וסברא זו כתב ג"כ הפמ"ג (סי' רנ"ג א"א סק"ל"ט) לענין קדירה שנאסר מחמת שבשלו בו בשבת עיי"ש ובנ"ד לא שייך סברא זו ודו"ק

ומ"ש 'אינו ב"י ודאי מותר דאפי' אם אפאו עם בשר מותר' צ"ב דלא דמי לקדירה שבשילו בו בשר דבאינו ב"י מותר בדיעבד דבקנסות החמירו יותר דרק לגבי פסח ושבת היקל הפמ"ג מחמת הסברא הנז' וגם ע"ז יש חולקים ראה פסק"ת (סי' שי"ח אות ט') אבל בנ"ד דליתא להאי סברא כמו שנתבאר גם לפמ"ג יש לאסור. אם לא למקילים בקנסות.

והנני מגלה דעתי שלא באתי ח"ו בזה לקנטר [דאנא מזרע דאהרן קאתינא

ג"כ בשו"ת מהרש"ג (ח"ב סי' ק"פ) וא"כ לפי"ז וכן באופן שהוי בלוע שמן יש לאסור בנ"ד התבנית.

שוב התבוננתי דאפי' לדעת השבות יעקב ודעימיה דהוי כאיסור בלוע לא ברירא כ"כ להיתרא דהנה כתב הלבושי שרד (בחי' דינים ס"א) ובתשובותיו נאות דשא (סי' ל"ד) דפת הנאסר מחמת שנילוש בחלב ונתערב באחרים אינו בטלה מחמת חשיבותו אפי' באלף דהרי הוא ככרות של בעה"ב (כמבואר בסי' ק"י סעי' א') והוסיף שם ופשוט דהכא מיקרי איסור מחמת עצמו ולא איסור בלוע [דאילו הוי איסור בלוע הוי נתבטל דהרי הבלוע בלחודיה אין לו חשיבות] דמאחר שהפת בלע היתר וכל חד באפי נפשיה שרי וחבורן ביחד אסרו רבנן ממילא נעשה לחם זה גוף איסור אמנם השו"ת טוטו"ד (תליתאי סי' קצ"ה) והערוה"ש (סעי' ה') והיד יהודה (בפיה"א סק"ד) פליגי ע"ז מחמת דרך הבליעות נאסרו.

ב. כף חולבת ששהה בחריין האם מותר לאכלו עם בשר

עוד כתב שם הגאון שליט"א שכף חלבי שהיה בתוך חריין נוזל לכמה שעות נאסרה החריין לאכלו עם בשר דהוי כבישה בציר ששיעורו כדי שירתיח (ע"כ) הנה בט"ז (בסי' ס"ט סקמ"א) כתב דאפי' דקיי"ל (בסי' ק"ה ס"א) דכבוש בתוך ציר שיעורו כדי שיתננו על האור זה שייך על בשר הנשרה בתוך ציר משא"כ באם

ועכ"פ בנ"ד דהוי הפת בלוע חלב יש מקום להקל דהנה כתב בשו"ת חלקת יעקב (יו"ד סי' כ"ב) 'נלפע"ד ברור שהאבקה חלב או בצים שנתערב בהקמח דינם כמו בליעה בחתיכה דאינה יוצאת בלא רוטב' וכ"כ בשו"ת דברי יואל (יו"ד סי' מ"ו) וז"ל 'הוא פשוט בכל הפוסקים דפת הנילוש בחלב וחמאה אינו אלא איסור בלוע' והביאו כמה ראיות לזה עיי"ש א"כ בנ"ד שמירי שאפו פת שנילוש עם חלב ודקיי"ל שגבינה הוי כחוש (ראה בשו"ע סי' צ"ד סעי' ח' ובט"ז סי' ק"ה סקט"ו ובש"ך סי' צ"ב סק"ג ובהגרעק"א סי' ק"ה על שפ"ד סק"ד ואכמ"ל) א"כ הוי בלוע כחוש שאינו יוצא בלא רוטב כדכתב המחבר (בסי' ק"ה סעי' ז') ואפי' לפמש"כ הרמ"א (סעי' ה') ד'אין אנו בקיאים איזה מקרי כחוש או שמן' בהא הרמ"א מודה מכיון דבבלוע אנו בקיאים כדכתב הש"ך (שם סקי"ח),

אך החזו"א (יו"ד סי' כ"ב אות ז') כתב הא דאין בלוע יוצא מחתיכה לחתיכה היינו דוקא בלוע ע"י חם שקבלה מחברתה אבל כלל חלב אסור או דם בקמח בצק זה שנגע באוכל בחם אסור כ"נ כאיסור מחמת עצמו כמש"כ הבית מאיר בגליון הט"ז סי' צ"ד סקי"ד וכ"כ הש"ך סי' ק"ה סקי"ח לחלק בין חתיכה שבלעה דם לחתיכה עצמה דדם חתיכה עצמה לא חשיב בלוע (עכ"ל) וכע"ז כתב

והנה בדר"כ מבשלים הסלק בכלי של  
בשר ואח"כ לאחר שהורק מן הקדירה  
מניחים בו החריין והנה בכלי של בשר  
אינו ב"י מותר אף לכתחילה לתחוב בו  
כף חולבת וכמ"ש הרמ"א (בסי' צ"ה סעי'  
ב') דנ"ט בר נ"ט אינו ב"י מותר לכתחילה  
לערבו עם המין הנגדי ולבשלו לכתחילה  
בקדירה של בשר אינו ב"י ע"מ כן כתב  
החכמת אדם (כלל מ"ח סעי' ב') שאסור  
מאידיך בכדה"ש (סי' צ"ה ביאורים בד"ה  
וכן) הוכיח מדברי הגר"א (שם אות י')  
שדעתו שמותר בזה אף לכתחילה ובספר  
מגילת ספר (סי' צ"ה אות י"ג) חולק עליו  
דליכא כלל ראייה מדברי הגאון. אכן נראה  
דבנ"ד דהוי רק פליטת כלי אפי' לחכ"א  
מותר אמנם לפמ"ג (בסי' צ"ו שפ"ד  
סק"ב) דפליטת כלי ע"י חריף הוי כבעין  
ממש יש לדון בזה (והגרעק"א בהגהותיו  
שם חולק על הפמ"ג) אבל אין לומר  
דלכאורי נשרה ונכבש החריין שהוא חריף  
עם הסלק הבלוע בשר אינו ב"י, ומחליא  
ליה לשבח ועשאו כנ"ט א' כדין חריף  
ובנ"ד שאח"כ תחב בו כף חולבת נאסרה  
המאכל, דהרי כבר כתבו הפמ"ג (בסי'  
צ"ו משב"ז סק"ט) ובחמודי דניאל  
(בב"ח, ז') בפשיטות דבהיתר לאחר  
שכבר נעשה נ"ט בר נ"ט אף שנתבשל עם  
חריף לית בהו חומרת חריף אבל אם הוי  
קדירה בת יומא אסור לתחוב בו  
לכתחילה כף חולבת וכמ"ש הרמ"א (שם)  
דנ"ט בר נ"ט אסור לערבו במין הנגדי  
ובדיעבד מותר.

נשרה ציר בכלי אינו פולט בזמן קצר כזה  
מהכלי אלא בשיעור סתם כבישה שהוא  
מעל"ע וראה מה שהסביר בזה היד יהודה  
(בפיה"א סקע"ח) וכ"פ שם לדינא כהט"ז  
וכ"פ הלבושי שרד (בחידושי דינים סעי'  
נ"ה ובביאורו שם סקמ"ט).

אולם טב הורה דהרישה (סקי"ב כפי  
הבנת הש"ך בדבריו אולם הב"ח בקונ"א  
הבין באופ"א והש"ך בספרו הארוך דחה  
דבריו) ס"ל דאפי' מכלי מפליט משיעור  
כדי שירתיה וכ"פ הש"ך (סקס"ח כפי  
הבנת הפמ"ג שם דרך בדבר שהוי חריף  
מכח המלח חולק הש"ך על הדרישה  
אמנם החכ"א שהובא להלן הבין בדברי  
הש"ך דמיירי בכל ד"ח) והמג"א (סי'  
תמ"ז סוס"ק ט"ז) והפליתי (סקי"ח)  
והתפארת למשה (על הש"ך סקפ"ג  
והביאו הגרעק"א בהגהותיו על הש"ך  
שם). והגרעק"א (בהגהותיו שם) צידד  
לאסור אפי' קודם שיעור כבישה ובחכמת  
אדם (כלל נ"ז דין י' ובבינת אדם שער  
או"ה סי' כ"ט) הכריע דבהפסד מרובה  
אפשר להקל דלא אמרינן בכלים כבישה  
בכדי שירתיה וכ"כ במשמרת שלום (סי'  
ק"ד במשב"ז סק"ג בא"ד ב') דבהפסד  
מרובה יש להקל [ואולם הוא מיירי לענין  
מליחה ואפשר דבשאר ד"ח שאני לפי"ד  
הפמ"ג הנז"ל] ובמעדני השלחן (סי' ס"ט  
בסקר"ל ובסי' ק"ה סקכ"א) היקל במקום  
הדחק [ואולם ראה שם בסי' ק"ה בפאר  
השלחן אות קל"א שהיקל בזה רק בחומץ  
ובציר ראה שם הטעם]

ג. הניח מאכל על קדירה של בשר האם בעי המתנת ו' שעות

עוד כתב שם הגאון שליט"א לגבי חלה שחיממו ע"ג קדירה של בשר דלכאו' א"צ ו' שעות אבל לא לאכול ביחד.

ואעתיק מש"כ בזה בעניי כתב בספר הדר השלחן (הל' המתנת בין בשר לחלב עמ' קל"ט) בשם הגר"ש וואזנר זצ"ל דהמניח מאכל על קדירה של בשר וכן אם הניח ירקות בתוך ניילון אטום ושמו בתוך הקדירה שמתבשל שם בשר אין צריך להמתין עליו ו' שעות אף לשיטת החו"ד (בסי' צ"ה ב' סק"א ובחי' סק"ב ובסי' צ"ז ב' סק"ד) דלא אמרינן נ"ט בר נ"ט בשעת בישול מכיון דדמי למש"כ הגרעק"א (בסי' פ"ט על הש"ך סקי"ט) [ובסי' צ"ו על שפ"ד אות ב' הובא בשו"ע השלם וכ"פ הבית מאיר (שם) והיד יהודה (שם בפהי"א סק"ה)] דאם בשלו ד"ח בקערה של בשר דהוי נ"ט א' ומותר לאכול גבינה אחריו (ע"כ). וכן הביא שם בהדר השלחן (עמ' קנ"ה) בשם הגרמ"ט דינקל שליט"א דכיון דדברי החו"ד שנוי במח' הפוסקים האחרונים כולי האי אין להחמיר בזה ואין צריך להמתין עליו ו' שעות לאחר בשר.

[וצ"ב דברי הגרעק"א דהרי בתבשיל של בשר כתב הרמ"א (בסי' פ"ט ס"ג) דבעי המתנת ו' שעות וצ"ל דס"ל כהסכמת רוב הפוסקים דלא אמרינן נ"ט בר נ"ט מאוכל לאוכל וא"כ ה"ה לענין

נ"ט א' דמכיון שהוי מאוכל לאוכל להכי צריך המתנה (ולגבי הד"ח אף שמוציא כל הבלוע בו עכ"ז נחשב כמכלי לאוכל דהגרעק"א לשיטתו בשו"ת החדשות דף קמ"ח יו"ד סי' צ"ו וכ"כ היד יהודה סי' צ"ו הארוך אות ג' דאף לשיטת דס"ל דבאוכלין לא מהני נ"ט בר נ"ט מ"מ כשהיה טעם אחד בסכין ואח"כ חתך בו ד"ח לא עדיף הד"ח מהסכין ומה שבא ממנו עוד לאינו חריף ה"ל נ"ט בר נ"ט) ואפי' לדעת פני אריה (סי' מ"ח ומ"ט) שהובא בפת"ש (סי' צ"ו סק"א) שפליג ע"ז וס"ל שאמרינן נ"ט בר נ"ט מאוכל לאוכל אפשר דבתבשיל של בשר חמירי יותר מכיון דהוי ג"כ קצת בעין].

אך יש לציין דהנה הפמ"ג (או"ח סי' תצ"ד א"א אות ו') כתב ולאכול צנון שחתך בסכין חולב אחר בשר תוך שש שעות י"ל דאסור וכתבו היד יהודה (סי' פ"ט בפהי"א סק"ה) והעצי העולה (כלל ג' אות י' ובחוקי חיים אות ח') והשו"ת כנסת חכמי ישראל (סי' קס"ג) והמשמרת שלום (סי' פ"ט שפ"ד אות י"ט) דלא פליגי דדוקא באם אכל מקודם דבר חריף שנתבשל בקדירה של בשר מותר לאכול אחריו גבינה אבל אכל בשר מקודם אסור לאכול אחריו ד"ח. והסבירו דשאוכל בשר מקודם הוי הבשר מושך טעם והוי כאוכל אותן ביחד אבל להיפך באכל צנון שחתך בסכין של בשר דאינו מושך טעם כ"כ מודה הפמ"ג. וכן הבין בספר דבר חריף (פ"א הע' מ"ז) וצ"ב אמאי לא שייך טעם

הביא בשם הגר"ש ואזנער זצ"ל דלא פסקינן כדברי הפמ"ג וכ"כ בספר דבר חריף פ"א סעי' ט' בשם הגרי"ש אלישיב זצ"ל דמעיקר הדין אין חוששין לדברי הפמ"ג ובצירוף דיש חולקים על החו"ד דנחשב לנ"ט בר נ"ט וכן"ל א"כ יש קצת מקום להקל).

מאידך אא"ז במעדני השלחן (סי' פ"ט במטעמי השלחן סקי"ד) כתב דלכתחילה יש להחמיר בזה להמתין ו' שעות כיון שיש לחוש לדברי החו"ד ובמקום צורך יש מקום להקל אבל צריך לעשות קינוח והדחה ואם נפל לחלב במקום הפסד מרובה יש להתיר כהפוסקים שסוברים שגם בשעת בישול הוי נ"ט בר נ"ט. ובספרו שו"ת מעדני מלכים (ח"א סי' צ"ד) כתב שאם המאכל היו בניילון בתוך הקדירה חמירי יותר ובמקום צורך גדול אולי אפשר להמתין בזה לפחות שעה וביאר שם (בסי' צ"ב אות ה' ובסי' צ"ג) דלא דמי לדברי הגרעק"א הנז' דרק במאכל שהונח על כיסוי קדירה שמתבשל שם עכשיו בשר יש טעם גמור של בשר במאכל זה ודינו כתבשיל של בשר שצריך להמתין עליו ו' שעות כמבואר ברמ"א (שם סעי' ג') משא"כ דבר חריף שנתבשל בקדירה של בשר הגם שלא אמרינן בזה נ"ט בר נ"ט דחורפא מחליא ליה לשבח עכ"ז לא דמי לגמרי לתבשיל של בשר (עכ"ד, וראה עוד מש"כ שם בסי' צ"ה). וכ"כ בספר פתחי תשובות (סי' פ"ט הע' 140) בשם הגר"מ ברנדסדפער זצ"ל

הב' שדבר חריף יכנס לבין השינים ואפשר דכיון שהוא בלוע כבר ליכא למיחש שמא יבא לאכלם יחד.

אולם בשו"ת מור ואהלות (אוהל ברכות והודאות סי' ל"ט) הבין שהוי מח' וכן המהרש"ם בדע"ת (או"ח סי' תצ"ד על פמ"ג שם) כתב ג"כ שהגרעק"א פליג על הפמ"ג ובליקוטי מגדים (סי' פ"ט שפ"ד סקי"ט אות י"ב ובעיונים וביאורים סי' ד' אות ד') הוכיח דדעת הפמ"ג (בסי' צ"ו שפ"ד אות ב') דד"ח מוציא כל הבלוע ונעשה כבעין [ואין זה מוכרח ואכמ"ל] ואשר ע"כ כתב דצנזן שחתך בסכין חולב אסור לאכלו תוך שש שעות של בשר ולפי"ז גם אם אכל מקודם הד"ח ס"ל דיש להחמיר מאידך הגרעק"א לשיטתו דבהגהותיו שם על הפמ"ג (נדפס בשו"ע השלם) פליג וס"ל דהד"ח דינו כהסכין והוי רק נ"ט ראשון להכי ס"ל שמותר לאכול גבינה אחריו ולפי"ז ה"ה דס"ל דיש להתיר גם באופן דהפמ"ג. ובדלתי תשובה (סי' פ"ט סק"א הובא בדרכ"ת סי' פ"ט סקמ"ב) ובספרו באר יעקב (סי' פ"ט) לאחר שהביא דינו של הפמ"ג כתב שה"ה להיפך [והיינו באופן דהגרעק"א] יש להחמיר להמתין ו' שעות. וא"כ לפי כל הני שיטות דפליגי הפמ"ג והגרעק"א א"כ לדעת הפמ"ג בנידון דהחו"ד בעי המתנת ו' שעות ואף לדברי הפוסקים דלא פליגי הגרעק"א והפמ"ג א"כ בתוך שיעור זמן המתנת ו' שעות אסור לאכול הירקות שבתוך הניילון שהיו בתוך הקדירה. (אמנם בקובץ בית לוי

שצריך להמתין על מאכל שהיה על קדירה של בשר ו' שעות.

הניחו בקדירה לאחר שהוסר מן האש

הנה אף לדעת החור"ד אם הניח הירקות שבתוך הניילון בקדירה לאחר שהוסר מן האש הוה כעלו בכלי של בשר שכתב הרמ"א (בסעי' ב') דמותר לאכלן עם חלב אך כתב שם הט"ז (בסק"ד) דאסור לגרום נ"ט בר נ"ט לכתחילה אפי' בהעלאה ורק אם הניחו בקדירה מותר לאכלו עם המין הנגדי.

כשעולה הזיעה לצדדין

והנה אם עולה הזיעה מחוץ לקדירה לכאור' אף להחולקים על החור"ד נאסרה הפת אפי' בדיעבד לאכלו עם חלב דהרי כתב המחבר (בסי' צ"ב ס"ח) מחבת של חלב שנתנו בכירה תחת קדירה של בשר הזיעה עולה ונבלע בקדירה של בשר ואוסרתה. איברא דבעצי העולה (הל' זיעה אות א' ובחוקי חיים אות ב') כתב על דין הרמ"א דאם אין הקדירה מכוון כנגד פי המחבת רק מן הצד אף שהוא סמוך לו לא נאסרה מהזיעה מכיון דטבע הזיעה לעלות למעלה כנגדה בשוה לכן כל שהולכת למעלה כנגדה כטבעה אז ה"ה כמאכל עצמו אבל מה שנתפשט לצדדין שלא כטבעה הוא מעט ואין בה כח ליתן טעם וגם הוא מתערב באויר כיון שאינו רק מעט והולך שלא בכח. והוכיח כן ממש"כ הפמ"ג (במשב"ז סקכ"ט) [שהביא בשם התו"ח (כלל נ"ו דין ח')] וכע"ז הובא ג"כ בחכ"א (כלל מ"ה סעי'

י') [[דאם התחתונה מכוסה אין הזיעה אוסרת' משמע דאף אם הזיעה עולה מצדדי הכיסוי אין אוסרת וע"כ צ"ל כן דאל"כ אמאי כתב בשו"ע בסי' ק"ח ס"ב דבבישול אין אוסר אפי' בתנור קטן ופיו סתום הא זיעה עולה מן הקדירה וממלא כל התנור ויאסור כל מה שבתוכה א"ו דכל שאינו כנגדה ממש אינו כממש רק כריח ואין ריח המתבשל אוסר וכ"כ הערוך השלחן (סי' צב סעי' נה) דלא שייך זיעה אלא במקום המוקף, כמו בכירה שהמחבת נתונה בתוכה, ועליה הקדירה העליונה, והזיעה עולה סביב, ואין לה מקום לצאת, אבל במקום גלוי כמו בתנורים שלנו שיש אויר, הזיעה מתפשטת באויר ואינה אוסרת הקדירה הסמוכה לה. (וע"ע בערוה"ש סי' קח סעי' י"ז). וכ"פ בשו"ת מהרש"ם (ח"ד סי' קי"ט) ובדעת תורה (סו"ס צ"ב) ובשו"ת חמדת משה (שם) וכן צידד בזבחי צדק (שם סקע"ז) וכ"פ במעדני השלחן (במטעה"ש סי' צ"ב אות נ"ה) וכ"כ בבדי השלחן (ס"ק קע"ד ובס"ק קפ"א) מדיליה מאידך בשו"ת בית שלמה כתב דאף כשהם מזיעים לצדדין אין להקל כלל וכ"כ בדרכ"ת (ס"ק קפ"ג) בשם הזכרון אברהם והדברי יוסף (סי' תרכ"א אות ו') וכן מוכח מדברי הרב פעלים שהובא להלן. והיד יהודה (בסי' צ"ד בפיה"א סק"ב) ג"כ הביא הוכחות דהזיעה שבצדדין לאו כלום הוא וסיים 'אבל מה אעשה נגד כל האחרונים

המחמירין בזה אבל די בזה לגבי הבלוע  
אבל להיות חושש עוד דפליט בודאי אינו  
(ועי' בדרכ"ת סקס"ג)

באופן דאיכא זיעה האם בעי המתנה

והנה להאוסרים הנז' אף בזיעה מן  
הצד וכן באופן שהפת היה למעלה  
מהבשר דעולה הזיעה לפת יש לדון האם  
בעי המתנה ולכאור' נראה דדין הזיעה כדין  
תבשיל של בשר שקיבל טעם הבשר שלא  
באמצעות כלי וכדי לאכול גבינה אחריו  
בעי המתנה ו' שעות כמ"ש הרמ"א (בסי'  
פ"ט סעי' ג') [ולגבי לאכול אח"כ תבשיל  
של גבינה עי' בהגרעק"א שם] אמנם בנ"ד  
שהזיעה הוי מעט לגבי התבשיל לא בעי  
המתנה כלל והוא עפ"י עפ"י מש"כ  
הש"ך (בסי' פ"ט סקי"ט) כתב דאם  
נתבשל מאכל פרווה בקדירה שלא הודחה  
יפה דהוי קצת ממשות של איסור דבכה"ג  
אסור לאכלו עם גבינה אבל בזה אחר זה  
מותר [וכע"ז כבר כתב הב"ח] וכתבו שם  
הפת"ש (אות ז') והפרי חדש (סקי"ט)  
והערוך השלחן (סעי' י"ג) והחכמת אדם  
(כלל מ' דין י"ג) דאף בליכא ס' מותר  
וכ"מ מדברי האורח מישור (על דרכי  
משה הארוך סי' פ"ט סק"ה). והגם שכתב  
שם לבסוף ג"כ דמיירי בקצת לחלוחית  
טוח על פניו דבטל הוא במיעוטו ע"כ  
כוונתו דלא ניכר הלכלוך אבל קצת טעם  
יש בו דהרי האריך להוכיח כמ"ש הש"ך  
שע"כ לומר כן דאל"כ מה חידש הרמ"א  
שם ואי תימא דמיירי דבטל בס' הדרא  
קושיא לדכותיה וגם שדימהו למש"כ

השו"ע בסי' צ"ה ס' והרי התם ליכא ס'.  
וראיתי כמה שטעו בזה והעתיקו דדעתו  
להתיר רק בס' והסבירו היד יהודה  
(בפיה"א אות ה') ובהגהות מקדש מעט  
(על דעת קדושים אות י"א) דכיון דלא  
נעשה תבשיל זה ע"ד שיהיה בו טעם  
בשר רק הוא לא טרח להדיחו יפה וכיון  
שאין כוונתו לכך מותר א"כ הכא נמי אף  
לפמ"ג בד"ח אין כוונתו לטעם והוי  
מיעוט בכל התבשיל שא"צ להמתין ו'  
שעות ובעצי העולה (כלל ג') בחוקי חיים  
אות י"ו) כתב דבר חידוש דמה שהתיר  
הש"ך היינו דוקא דאם אכל מקדירה של  
בשר שאינה מקונחת יפה משום דהוי  
טעם קלוש ואינו מושך טעם זמן ארוך  
משא"כ כשאכל בשר דמושך טעם אסור  
לאכול אחריו מתבשיל הזה דעכ"פ בשעה  
שאוכל מרגיש הטעם ויש טעם בב"ח  
בפיו.

ברם הפת"ש (שם) הביא דברי הבית  
לחם יהודה (סקט"ו) שהיינו דוקא שאינו  
נותן טעם ממשות בתבשיל רק לחלוחית  
טוח על פניו אבל אם נותן הממשות טעם  
בתבשיל הוי כמו שמן. וכ"כ האליה רבא  
(או"ח סי' קע"ג סק"ד) ואליה זוטא (שם  
סק"ג) והוכיח כן מדברי הכל בו (סי' ק"ו  
דף ע"ח ע"ד) והפמ"ג (סי' קע"ג משב"ז)  
וכ"כ הערוך השלחן (סעי' ט') וכן צידד  
הברכי יוסף (שיוירי ברכה אות ל"ג)  
ובספרו זכרון משה (סעי' ג') וכ"כ והזבחי  
צדק (סקל"ז) והבית מאיר (בהגהותיו על  
הש"ך שם) וכן צידד היד אברהם (שם)  
והבית יצחק (סי' פ"ט עמודי זהב סקט"ו)

בספק נחא אבל לשאר פוסקים הנז' שכתבו להדיא שבעי ס' צ"ע והפמ"ג שם כתב ליישב אין מבטלין איסור לכתחילה וכן ביאר בדעת קדושים (סק"ה) ובא"ר שם והחגורת שמואל (על הלבוש סי' פ"ט אות כ"ד) ביארו דהנה כתב הרמ"א בסי' צ"ה ס"ב דהמנהג לאסור לכתחילה לאכול עם גבינה לזה כתב הרמ"א בסי' פ"ט דמותר אפי' לכתחילה לאכול אחריו גבינה ובשו"ת דברי יואל (שם באופן הא') תי' דמיירי בדבר דעבידא לטעמא [וכמ"ש המגדים חדשים הנז'] והרמ"א אתי לאשמיענן שלא בעי המתנת ו' שעות והוא עפ"י מש"כ הש"ך (בסי' צ"ח סק"ט) שכל טעם למעלה מס' הוי רק איסור דרבנן וצ"ל דכל למעלה מס' אף שמרגישין הטעם אינו אלא טעם קלוש דלא אמרינן ביה טע"כ דאורייתא וא"כ י"ל שאינו מושך טעם יותר מגבינה ובלא"ה י"ל כיון שעיקרו מדרבנן לא נהגו ביה חומרא זו להמתין אחריו וראה עוד מה שתי' שם].

עכ"פ נמצינו למדין דלענין המתנה בזיעה תליא בפלגות הפוסקים אם אפשר להקל בתבשיל של בשר בליכא ס' והטעם מועט. איברא דבשו"ת רב פעלים (שם) כתב לגבי ביצים שנותנים אותו על קדירה של בשר [והוא כמו נידון דידן] דאפי' אם יש מקום אויר סמוך לשפת הקדירה שיוצא ממנו הבל מהקדירה ומגיע לביצים עצמן, מותר לאכול אחר ביצים אלו גבינה מיד, ורק יעשה קנוח

והכף החיים (ס"ק ס') והדרכי תשובה (סקמ"ב) בשם הבית יהודה ובשו"ת ברכות שמים (ח"ב סי' כ"ב אות ג') וכתב שכן פשוט בכל תפוצות ישראל להחמיר בזה) ובמעדני השלחן (סקמ"ב) ובספרו שו"ת מעדני מלכים (ח"א סי' צ"ב אות א' וד'). והיד יהודה (בפיה"ק אות כ"ט) והוסיף (בפיה"א אות ה') דאם אכל ולא הורגש טעם בשר הגם שאין סומכין אף על טעימת ישראל [עי' ש"ך (בסי' צ"ו סק"ה) שטעימה מהני רק בדיעבד] בזה ודאי כיון שלא הורגש טעם בשר מותר לאכול אחריו גבינה. והמגדים חדשים (סק"ה) כתב לגבי שומן שיש בו טעם אף ביותר בס' (עי' בט"ז סי' צ"ח סק"א) דאפי' אם יש ס' בהתבשיל נגד השומן יש לפקפק אם מותר לאכול גבינה אחריו אכן אם אין בהתבשיל ששים נגד השומן אין להקל בזה כלל והדעת קדושים (סק"ה) ובשו"ת דברי יואל (יו"ד סי' מ"ה באופן הב') התיירו רק אם יש ספק אם איכא ס' והוסיף דכשניכר השמנונית אין לאכול אף אח"כ דה"ל כבעין ממש

[והנה בש"ך כתב ליישב בזה דברי הרמ"א 'אם נתבשל בקדירה של בשר מותר לאכול אחריו גבינה' והרי בסי' צ"ה ס"ב נתבאר דאפי' עם גבינה מותר לאכול בדיעבד וא"כ מאי משמעין הכא והנה לחלוקים הדרא קושיא לדכותיה ובשלמא ליד יהודה שכתב שבזה סמכין על טעימת ישראל וכ"מ מדברי הבל"י והזבחי צדק וסייעתו הנז' א"ש וכן לדברי הדעת קדושים והדבר"י דהכא מקלינן



בשר או של גבינה דא"צ להמתין. אמנם לכאור' לפמש"כ הש"ך (בסי' צ"ג סק"ד) מהתו"ח (כלל פ"ה דין ד') מהתו"ח דחמיר זיעה וריחא מאיסור עצמו שהוא הטעם עצמו. לכאור' בעי ג"כ המתנת ו' שעות.

הדושה"ט בברכת כתיבה וחתימה טובה  
אחיד הקטן אברהם יהודה הכהן



הגה"צ רבי נחמיה דוד פרידמן שליט"א  
מגדולי מרביצי תורה וחסד. רחובות

#### בענין סודה כמים

בס"ד מוצש"ק לסדר "ושמחת בכל הטוב"  
תשע"ט

לידדי הנכבד התורני המופלג בתו"ש  
ה"ה הרה"ג ר' גמליאל הכהן רבינוביץ  
שליט"א בור סוד שאינו מאבד טיפה  
סיני ועו"ה

הברכה והשלום וכוח"ט

נתבקשתי על ידי כבוד תורתו להתייחס לנידון בקובץ "מה טובו אהליך יעקב", גליון ב', עמוד קכ"א, בעניין סודה למים אחרונים, בדעת מרן שר התורה הגר"ח קניבסקי שליט"א [שערך בטוב טעם הרה"ג ר' מתתיהו גבאי שליט"א]

כשזכיתי ללוותו לפדיון הבן ובדרך דיברנו על עניין סעודת הפדיון כנגד פ"ד תעניות, ואמר לי בלשון הקודש: "אין עניין לאכול, מספיק להיות שם בשעת הפדיון".

והדחה ורחיצת ידים, דאע"ג דקי"ל הזיעה אוסרת בכ"מ עכ"ז בכה"ג דאינו אוכל ביצים אלו בחלב אלא רק רוצה לאכול אחריהם חלב מיד יש להתיר בזה דשאני טובא, דליכא הכא [אפי'] טעמא דרש"י ז"ל שכתב לפי שהבשר מוציא שומן ומושך טעם עד זמן ארוך מאחר דלא חזינן שהגיע דבר ממשי בעין אלו הבצים ואין נרגש בהם אפילו קצת טעם כדי שימשך זמן ארוך, ולכן נהי דאין לאכלם בחלב משום דבלעי טעם בשר לא אסרינן לאכול אחריהם חלב מיד (ע"כ) והנה באופן דאין נרגש בהם אפי' קצת טעם פשיטא דלא בעי המתנה ואי מיירי במרגיש בו טעם אמאי יש להקל הרי בהדיא כתב הרמ"א הנז' דבתבשיל דאחר תבשיל של בשר כדי לאכול גבינה בעי המתנת ו' שעות ואולי כתב כן הגאון הרב פעלים לדעת המחבר או שס"ל כפר"ח הנז' וסייעתו דבנרגש טעם מועט לא הוי כתבשיל של בשר.

והלום ראיתי בדרכ"ת (סי' פ"ט סקל"ט) כתב בשם בשו"ת פרי האדמה (ח"ב סי' י"ד) לדמות דין הזיעה למרק של בשר דאין להחמיר ובפרט אם יש עוד דברים בקדירה מלבד הבשר דלא מרגישין בזיעה טעם רוטב שבטל טעמו ע"י התערובות וכתב דאפי' קינוח והדחה א"צ בזה מדינא אלא המחמיר תע"ב והמכתם לדוד (יו"ד סי' ט"ו) התיר לשתות זיעת מי חלב בתוך הסעודה שאוכלין בה בשר לחולה שאין בו סכנה דעכ"פ לא עדיף זיעה הבאה ממי חלב מן התבשיל של

וראיתי שמיד לאחר הפדיון ישב ושתה כוס סודה, ואחר כך חזר לביתו שליד בית המדרש לדרמן ששם התקיים הפדיון.	להיות שם כדבריו. ואסיים בברכת הדיוט שמעינותיו יפוצו חוצה לזכות את עם ד' בדיעת ההלכה וההנהגה הישרה.
ומסתמא שתה בדווקא סודה, ולא מים, כדי שיחשב להשתתפות בסעודת המצוה, אך כנגד הפ"ד תעניות מספיק רק	בברכה ובקידה והוקרה נחמי' ד. פרידמן רחובות



טעם חדש עמוק ולמדני בסוגיות איסור והיתר

# בשורה משמחת לשוחררי התורה ולומדיה

יצא לאור הספר החשוב

## שיעורי דעה

ובו שיעורים עמוקים ולמדניים  
בדרך הלימוד הישיבתי  
על כל נושאי הסוגיות  
בהלכות בשר בחלב

כ- 800 עמודים מלאים וגדושים

בחקירות ועיונים

מערכות וביאורים כולל מפתח מקיף  
לשו"ע ונושאי כליו.

מדברי מרן הגר"ד כהן שליט"א ראש ישיבת חברון  
(מתוך ההסכמה לספר)

"ספר מיוחד במינו המקיף כל נושא ונושא בעומק העיון ובהיקף רב"



y-r 052.7663636

מאת הגאון רבי ברוך עוקשי שליט"א

ראש כולל עץ חיים פ"ת ורב קהילת בני תורה

ניתן להשיגו : בבית הכנסת מנין בני תורה (רח' ר"י בן קיסמא 37)

בטלפון : 03-9092765 / 054-8424616

במייל : u039092765@gmail.com

נקודות הפצה : בירושלים, ב"ב, אלעד ופ"ת

כוללים הלומדים סוגיות אלו יקבלו את הספר חינם



# ישמח לב מבקשי ה'

הזפיע ויצא לאור ברוב פאר וחדר

## "פרדס יוסף החדש"

### על ראש השנה

מאת הגאון רבי גמליאל הכהן רבינוביץ שליט"א מח"ס גם אני אודך

אוצר פירושים וחידושים והערות

מדברי רבותינו הראשונים והאחרונים

כולל חכמי זמנינו שליט"א בהלכה ובאגדה

משולבים עם כל נוסח המהזור

ומצורף קונטרס

## "כרם אליעזר"

חקרי הלכות וחידושי דינים לראש השנה

וקונטרס "חינוך הבנים כהלכתו" לראש השנה

מאת הגאון רבי אליעזר הכהן רבינוביץ שליט"א מח"ס תורת הקטן וחינוך הבנים כהלכתו

טעמו וראו כי טוב ה'

למעלה מ-1,000 עמודים מלאים וגדושים בחריפות ובבקיאות

לא נראה כבושם הזה

~ להשיג בחניות הספרים ~

הפצה ראשית "מרכז הספרים" - הרב יצחק פרידמן

רחוב הרב שך 2 בני ברק טל: 036194114



רבנן גדולי ישראל בכל הדורות קבעו פה אחד:

# תפילין חרוצות הן תכלית ההידור!



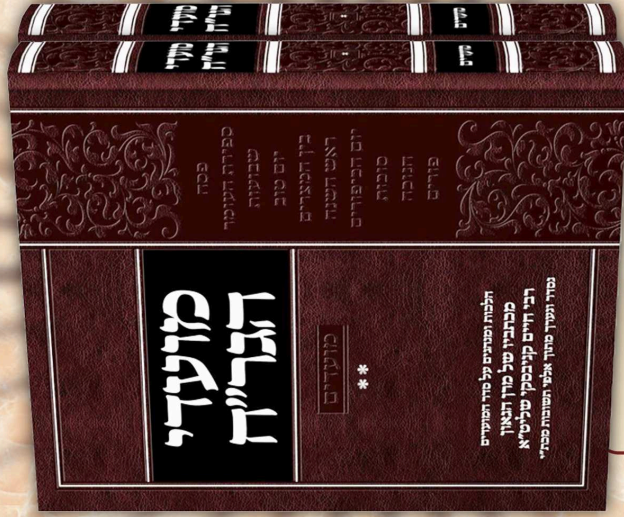
ניתן להזמין תפילין קומפלט או רק "בתים חרוצות"

**מבצעים מיוחדים**  
**לקראת חודש אלול ולחתני בר מצוה**

לפרטים והזמנות  
**מכון נהדר בקודש טל. 053-3105151**



# ספרי הגאון רבי פרידמאן זצ"ל זצ"ל



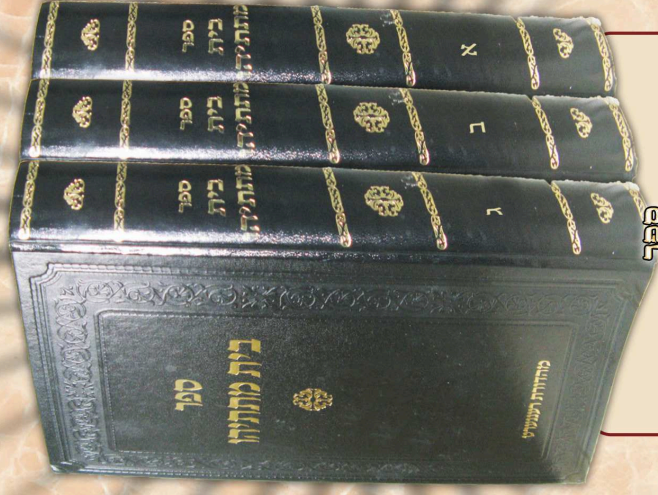
ספר

מזעדי הגאון

השפוטת רבנות פארו

הגאון קאפאסקי צאנזער

על סדר השפוטת



ספר

בית מדרשו

השפוטת רבנות פארו

הגאון קאפאסקי צאנזער

על סדר השפוטת

לפרטים

054-84-66-021



# כי מציון תצא תורה ודבר ה' מירושלים...

הופיע ויצא לאור  
הספר השימושי לשאלות המצויות  
**מציון תצא תורה**  
ובו למעלה משבע מאות תשובות  
ופסקים על סדר השו"ע

מכתב יד  
מרן הגאון  
**רבי אביגדר נבנצל שליט"א**  
רבה של ירושלים בין החומות  
ומזקני וגדולי פוסקי דורנו



ערוכים בטוב טעם ודעת בתוספת הערות ומראי מקומות, ובתוכם מאות  
תשובות ופסקים מכת"י גדולי ההוראה שליט"א שרואים אור לראשונה  
**ע"י הרה"ג ר' יעקב אהרן סקוצ'ילס שליט"א**  
מחבר סדרת הספרים הנודעת "אהל יעקב"  
ומו"צ בבית ההוראה יד הרמ"ה בראשות הגר"מ דייטש שליט"א

**קולמוס**

הפצת ספרים שעובדת.

להשיג בחנויות הספרים המובחרות | טל' - 07-22-44-1660

ניתן להשיג אצל המחבר:

**052-765-4468**